ARCHITECTURA

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
„ARCHITECTURA ET AMICITIA"

25STE JAARGANG
1917

T. H. S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

AMSTERDAM
GEBROEDERS BINGER

INHOUD

blz.

A.

Aanbouw (De —) van den Schreierstoren te Amsterdam door H. Th. Wijdeveld. 335
Aanleiding (Naar —) der verschillende Onderwerpen en Besprekingen in de laatste Nummers van Architectura door C. J. de Haas. 162
Aanleiding (Naar —) van de verbouwing van Huize „De Maerle" door H. Th. Wijdeveld. . 142
Acoustiek door Candidus 34
Adres aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal 396
Afscheidswoord (Een —) door Jan de Meijer . . 7
Amsterdamsche Schoonheidscommissie 250
Amsterdam. Het uitbreidingsplan-Zuid 244
Amsterdamsche Stucadoors-patroons Vereeniging 2
Antwoord aan J. W. Hanrath door R. Roland Holst. 127
Antwoord ingezonden stuk Weissman door C. J. Blaauw. 368
Antwoord ingezonden stuk Heusinkveld door J. F. Staal Jr. 366
Architect (De —) en de Nijverheidskunstenaar in het Gouden Licht der verre Toekomst . . . en in het Heden door C. J. Blaauw 82
Archi-Structuur door J. L. M. Lauweriks. . . . 146

B.

Balans op 1 Dec. 1917 door P. Vorkink 377
Bebouwing van den Concertgebouwtuin? 7
Begrip (Het —) van de vervlakkende Beelding der werkelijkheid der werkelijke vervlakking in de Schilderkunst door H. C. Verkruysen . . 49
Begrip (Het —) der Architectuur. 337
Belgische Moderne Kunstkring, Open Wegen, Amsterdam 404
Bericht 266
Bericht van de P. P. C. 274
Bericht van de M. B. V. A. 274
Berlage (Dr. H. P. —) en zijn werk door C. J. Blaauw 10
Beschouwingen over Beeldende Kunst door Jan Gratama 184
Boekaankondiging en Bespreking 275
Boekbespreking door H. Th. Wijdeveld . . 241, 243
Boekaankondiging. 270, 273
Boekaankondiging en Bespreking. Amsterdam in Bloementooi door H. Th. Wijdeveld. 266
Boekbespreking. 55, 77, 402
Boeken en Tijdschriften (Uit —). . 2, 11, 40, 56, 226
Bond van Nederlandsche Architecten . 5, 95, 160
Bouw-Kunstonderwijs door K. de Bazel 125
Bouwkunst (Hoogere —) door Candidus 108
Bouw-, Sier- en Nijverheidskunst door W. Penaat 72
Bouwkunst, Sier- en Nijverheidskunst (Aanteekeningen bij —) door J. L. M. Lauweriks 75

blz.

Bouwwereld (De —) en de Schoonheidscommissie door J. F. Staal Jr. 35
Brief (Open —) aan R. Roland Holst door W. Hanrath. 126
Brief (Open —) aan J. W. Hanrath door Rn. Roland Holst 115
Bureau voor Kunsten en Wetenschappen (Een —) 136

C.

Candidus door Jan de Meijer 196
Club van Haagsche Leden „A. et A." door Jan Wils 52, 93, 115, 270, 350, 372
Club van Haagsche Leden „A. et A". Causerie met Lichtbeelden van Dr. Jan Kalf door Jan Wils 139
Commissie voor het Stadsschoon 53
Concreet Slotwoord (Een —) naar aanleiding van de laatste abstracties van den Heer van Doesburg door C. J. Blaauw 38
Cuypers (Dr. P. J. H. —) de negentigste verjaardag van. 40
Cuypers (Dr. P. J. H. —) door K. de Bazel . . . 146
Cuypers (Dr. P. J. H. —) door H. P. Berlage. . . 146
Cuypers (Dr. P. J. H. —) door Jan de Meijer. . . 149
Cuypers (Dr. P. J. H. —) door H. Th. Wijdeveld . 156

D.

Decimale (Het —) stelsel in Engeland 242
Deutsche Werkbund (De —) en een Hollandsche „Driebond" door W. Penaat 309
Driebond (De —) en de toegepaste Grafiek door S. H. de Roos 277
Driebond (De arbeid van den —) in verband met het Meubel door M. de Klerk 298
Driebond (De —) door J. L. M. Lauweriks . . . 289
Driebondsgedachte en Gedachten door J. M. van der Mey. 287
Driebond artikel door J. F. Staal Jr. 286
Driebond (De —). Brief van W. Penaat 281
Dijkerhoff † (Dr. Ing. H. C. Rudolf —) 77

E.

Enscèneering, door R. N. Roland Holst. 175
Examen voor Bouwk. Opzichter en Bouwkundig Teekenaar. 136, 405
Examens voor Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en af te nemen in 1917 55

F.

Fotografische opnamen van uit een vliegmachine 368
Franciscus-Gebarenspel (St.—) door C. J. Blaauw. 205
Fransche Herbouw. („Tel."). 128

blz.

G.

Gebouwen (Eenige —) van A. M. J. Sevenhuyzen door Aug. M. J. Sevenhuyzen 94
Gedachten over den Werkbond, voordracht door Dr. Max Eisler 332
Gemeenteraad van Rotterdam (Aan den —). . . 239
Genootschapsprijsvragen 1917 19, 55, 77, 127, 162, 188, 204, 238
Genootschapsprijsvraag voor een Booglamp met lichtreclame. (Jury-Rapport —) 87
Gevelwedstrijd Vredehof 5
Gewapend Beton (Het —) en de Architect door Ir. G. J. Meijers 79
Gratama (Jan —) Herziening van de Statuten van het Genootschap Architectura. 101

H.

Heerenhuis (Het bekroonde —) aan de Kralingsche Plaslaan 27 te Rotterdam, door H. Th. Wijdeveld 31
Heemschut en vakbelangen, door A. W. Weissman 368, 378
Herbouw (De —) in de Overstroomde Streken van Noord-Holland. 353
Hoogere Burgerschool (De —) voor Meisjes te Arnhem. 130
Huis (Het —) „De Steenrots" te Middelburg . . 242

I.

Iets over samenwerking tusschen bouwmeesters en kunstenaars van H. C. Muller 134
Ingekomen stuk van D. J. Heusinkveld 365
Ingekomen schrijven van C. J. De Haas 372
Ingekomen stuk van H. C. Verkruysen 17
Ingezonden stuk door C. Visser 25
Ingezonden stuk door Theo v. Doesburg 32
Ingezonden door A. T. van der Weij 54
Ingezonden door Red. 77
Ingezonden Bouwkunst, Sier- en Nijverheidskunst door W. Penaat. 89
Ingezonden Prijsvraag door Tob Groen & Co. . 99
Ingezonden door Tob Groen & Co. 106
Ingezonden door A. H. Wamelen. 134
Ingezonden. Antwoord aan R. Roland Holst door J. W. Hanrath 131
Ingezonden door W. Bruin 126
Ingezonden door K. de Bazel. 161, 187
Ingezonden door J. W. Hanrath 140
Ingezonden door J. Th. van Winsen. 85
Ingezonden door W. Royaards 186
Ingezonden door J. F. Sturm 210
Ingezonden door Paul J. De Jongh 204, 209
Ingezonden door Bernard Canter 195
Ingezonden door J. van Oldenborgh. 216
Ingezonden door D. J. Heusinkveld Arch. B. N. A. 357
Ingezonden door C. J. de Haas 357
Ingezonden door B. van Bilderbeek. 351
Ingezonden door J. J. Gort Jr. 350
Ingezonden van den Bond Heemschut. 349
Ingezonden. Het bestuur van den Nationalen Woningraad 335
Ingezonden door Th. J. Hamers 334
Ingezonden (Prijsvraag Karenhuizen) door A. C. A. Rotgans 328
Ingezonden door H. P. Berlage Nzn. en H. Fels . 404
Ingezonden door J. N. Munnik. 404
Internationaal Handelspaleis 107
Inzending van Natuursteen ter Jaarbeurs . . . 378

blz.

J.

Jaar en Dag door Candidus. 78
Jaarbeurs en Werkbond door H. A. van Anrooy . 59
Jaarbeurs te Utrecht (De —) door H. Th. Wijdeveld 57
Jaarbeurs-Wenschen door J. L. M. Lauweriks . . 59
Jaarbeurs te Utrecht (De Stand der Staatsmijnen op de —) door J. H. W. Leliman 85
Jaarbeurs (De —) 92, 249
Jaarbeursstands. 206
Jaarbeurs (Tweede Nederlandsche —) te Utrecht 27 Febr.—11 Maart 1918. 264
Jaarbeurs (Tweede Nederlandsche —) 374
Jaarvergadering der Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht te Amsterdam. 257
Jaarverslag van de Redactie door H. Th. Wijdeveld 387
Jaarverslag van den Penningmeester door P. Vorkink. 386
Jury-Rapport over de Prijsvraag voor een kerkgebouw der Ned. Hervormde Gemeente te Nieuw-Lekkerland 14
Juryrapport Gevelwedstrijd Vredenhof 31
Jury-Rapport Prijsvragen „Bouwkunst en Vriendschap" 33, 37, 397
Juryrapport Gevelprijsvraag Arbeiderswoningen 111
Jury-Rapport Prijsvraag „Watertoren" 189
Jury-Rapport over de openbare Prijsvraag voor een Woongebouw voor oude Mannen en Vrouwen te Alkmaar 238

K.

Kalender-Prijsvraag 1918 368
Kapers op de Kust door C. J. de Haas 334
Kerken en Woonhuizen te Amsterdam door P. Kramer 155
Klok (Een —) voor Prinses Juliana 99
Koloniaal Museum. 12
Kunstkooperij door Candidus 107
Kunst in de Reclame door C. Rol. 183
Kunstnijverheid (De Hedendaagsche —) en de Kunstnijverheidsschool „Quellinus" door C. J. Blaauw 235
Kunstnijverheidsschool „Quellinus" 225
Kunstonderwijs (Het —). 242

M.

Maerle" („De —) Inzake verbouw door K. de Bazel 161
Mededeelingen betreffende het Genootschap; op alle eerste pagina's van de afzonderlijke nummers door J. F. Staal.
Mededeelingen van den Penningmeester 7
Mededeeling van de Redactie 142
Mededeeling 210
Meester (De —) door Candidus 107
Metallisatie van Beton door Jan Gratama . . . 65
Metallisatie van Beton 218
Ministerie (Het nieuwe —) van Landbouw . . . 274
Moderne eischen en artistieke bedenkingen . . . 222
Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, 108, 144, 188, 218, 225, 232, 242, 270
Museum en School voor Kunstnijverheid. . . . 196

N.

Nabetrachting door H. Th. Wijdeveld. 237
Nieuw-Amsterdam. 262
Nieuwe Uitgaven 4
Nieuwe Vereeniging (Een —). 135

blz.

O.

Oprichting (Is de —) van eene Nederlandsche Vereeniging in den geest van den Duitschen Werkbund wenschelijk? door Jan Gratama . . 301
Onderwijs (Een nieuw Gezichtspunt in het —) met betrekking tot de vorming van den Architect door C. J. Blauw, P. Vorkink en H. C. Verkruysen 117
Ontwerpen door A. W. Weissman 21
Overheid (De —) en het College van Advies voor Opdrachten der V. A. N. K. 219

P.

Pensioen-Commissie 53, 215, 249
Permanente Prijsvraag Commissie. Jaarverslag over 1917 379
Perspectief (Over het Begrip —) in verband met Muurschilderkunst door H. C. Verkruysen . . 28
Plagiaat 98
Plakkaten door Candidus 53
Programma van de openbare Prijsvraag tot verfraaiing van het Stationsplein te Leeuwarden . 358
Prijsvraag voor een Gebouw der Rijks-academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam. . . . 42
Prijsvraag Rijks-Academie v. Beeldende Kunsten 78, 86, 91, 100, 108, 115, 127, 136, 142, 196, 231, 238, 244, 258
Prijsvraag Karenhuizen Alkmaar 12, 18, 33, 54, 188, 225, 232
Prijsvraag (Een belangrijke —) 273
Prijsvraag ten behoeve eener inzending van Natuursteen ter Jaarbeurs 1918 . . . . . 373, 378
Prijsvraag Tob Groen en Co. door C. Huidekoper 90
Prijsvraag uitbreidingsplan Oosterland . . 220, 232
Prijsvraag uitgeschreven voor de Nederlandsche Coöperatieve Centrale Middenstands Credietbank te Groningen voor een Ontwerpteekening voor een Vignet in twee kleuren 100
Prijsvraag voor een openbare leeszaal te Heerlen 1
Prijsvraag voor een Paviljoen in het Stadspark te Groningen door J. A. Mulink Houwer 379
Prijsvraag voor een Paviljoen in het Stadspark in Aanleg te Groningen 330, 338
Prijsvraag voor een Vignet 221
Prijsvraag (Openbare —) voor een woongebouw voor oude Mannen en Vrouwen te Alkmaar . . 18
Prijsvraag Woningbouw door M. M. T. G. Vermaaten 217
Prijsvragen „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam 225, 374
Prijsvraag Bond van Steenhouwers-Patroons-Vereenigingen in Nederland 406

R.

Raadhuis (Het —) van Gouda 108
Redactie (Aan de —) van Architectura door Jhr. A. H. op ten Noort 90
Redactie (Geachte —) door K. de Bazel 131
Referendum door J. F. Staal Jr. 220
Reglement voor de Advies-Commissie voor Bouwontwerpen en uitbreidingsplan in Noord-Holland 403
Reclame (Tegen ontsierende —). 26
Reproducties (Bij de —) naar de teekeningen van Toorop voor Miek Jansen's verzenbundel „Aan de Bron" door R. N. Roland Holst 109
Restauratie (De —) der Fransche steden. . . . 78
Royaards (Willem —) door P. Kramer. 174
Royaards (Willem —) door H. Th. Wijdeveld . . 167

blz.

Royaards (Willem —) door Jan Gratama. . . . 164
Royaards' Hulde door Jan Gratama 186
Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam. 70

S.

Samenwerking tusschen Kunst en Industrie in verband met plannen tot oprichting van een Nederlandsch Drieverbond door André Vlaanderen. 222
Samenwerking tusschen Industrie en Kunst 251, 259, 263
Samenwerking van Kunst, Industrie en Handel C. J. Blaauw 284
Schelpkalk trasmeel (Snel Bindend —). 378
Scheur- en Roestvorming in Bruggen van Gewapend Beton in het Spoorweg District Rattowitz. en Breslau door Ir. G. J. Meijers 96
Stadhuis-Kwestie (De —) „Het Volk" 135
Stadsschoon (Het Amsterdamsche —) 373
Statuten (Herziening van de —) v. h. Genootschap „Architectura et Amicitia" de Voorzitter Jan Gratama 101
Statuten (Concept —). 103
Statutenwijziging 13, 35, 197, 342
Stijl (De —) 270

T.

Tentoonstellings-affiches (Twee —) van Roland Holst door H. Th. Wijdeveld 276
Tentoonstelling (Eere —) Joh. Bosboom door M. M. T. G. Vermaaten 162
Tentoonstelling „Kunst aan het Volk". 274
Tentoonstelling van Foto's van Balineesche Volkstypen en Landschappen door H. Th. Wijdeveld. 52
Tentoonstelling „Kunst in de Reclame" in het Stedelijk Museum te Amsterdam door H. Th. Wijdeveld 37
Tentoonstelling Prijsvraag „Karenhuizen" . 258, 274
Termijn-verlenging Prijsvraag voor een Rijks-Academie van Beeldende Kunsten door v. Eyck 142
Theaterbouw (De zoo noodige omwenteling in den —) door Jan de Meijer 178
Tooneelbouw door H. A. van Anrooy 171
Tot mij zelf door Candidus 108
Tuinstad (Een —) 217
Twee Werelden door Van den Eekhout 364
Twist door Candidus 39

U.

Uitgaven Schueler (Dr. —). 12
Uitgaven Dr. Schueler, in samenwerking met J. Waltman Jr. te Delft en N. V. H. Kramers en Zoon's Boekhandel te Rotterdam 13
Uitgaven (Nieuwe —). 77
Uitslag Prijvraag Karenhuizen 210

V.

Vakbelang door Candidus 77
Vandalisme 242
V. A. N. K. (De —). 372
Verbeteringen in de Ledenlijsten 406
Verbond (Een —) tusschen Industrie, Handel en Kunst door H. Th. Wijdeveld 279
Verbouwing (De —) van „De Maerle" door K. de Bazel. 194

blz.

Verbouwing (De —) van „De Maerle" door A. J. der Kinderen 186
Verslag van den Bibliothecaris door M. de Klerk 386
Verslag der Buitengewone Ledenvergadering op 22 Juni 1917 door J. F. Staal Jr. 212
Verslag der Buitengewone Ledenvergadering op 18 Juli 1917 door J. F. Staal Jr. 233
Verslag van de Commissie tot Herziening van Statuten en Huishoudelijk Reglement in 1917 door J. P. L. Petri Jr. 387
Verslag van de Handelingen van het Genootschap „Architectura et Amicitia" over het jaar 1917 door J. F. Staal Jr. 382
Verslag van de 1385ste Ledenvergadering door Wijdeveld 8
Verslag van de 1394ste Ledenvergadering, gehouden op Woensdag 25 April 1917 door J. F. Staal 137
Verslag van de 1395ste Ledenvergadering van het Genootschap Architectura Woensdag 12 Sept. 1917 door J. F. Staal Jr 271
Verslag van de 1396ste Ledenvergadering op Woensdag 10 Oct. 1917 door J. F. Staal . . . 323
Verslag van de 1397ste Ledenvergadering Woensdag 10 October 1917 door J. F. Staal. 331
Verslag van de 1398ste Ledenvergadering op Woensdag 24 October 1917 door J. F. Staal . . 339
Verslag van de 1399ste Ledenvergadering op Woensdag 7 November 1917 door J. F. Staal 361
Verslag van de 1400ste Ledenvergadering op Woensdag 21 Nov. 1917 door J. F. Staal . . . 370
Verslag van de Schoonheids-Commissie te Amsterdam over het Tijdperk 1 Juli 1915—31 Dec. 1916 272, 267
Verslag van de 51ste vergadering der Club van Utrechtsche Leden van het Gen. „A. et A". door Jan van der Lip 30

blz.

Verslag van de 52ste vergadering der Club van Utrechtsche Leden van „A. et A." 85
Verslag van de 53ste vergadering der Club van Utrechtsche Leden van „A. et A." 129
Verslag van de 54ste vergadering der Club van Utrechtsche Leden. 215
Verslag van de 55ste vergadering der Club van Utrechtsche Leden. 225
Verslag van de Verificatie-Commissie. 386
Verslag van de voordracht van den Heer R. N. Roland Holst over het leven en het werk van Puvis de Chavames door C. J. Blauw 27
Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst onderwijs 276, 325
Verslag van de Werkzaamheden van het Bestuur van het Genootschap A. et A. over het jaar 1917 door C. J. Blaauw 385
Verbreeding van de Vijzelstraat 277
Vervolg voordracht door de Bazel 228
Vliegmachine (De —) door H. Th. Wijdeveld . . 211
Voorbeeld (Een goed —) 232
Vijzelstraat (Bebouwing —) door Wijdeveld. . . 257
Vijzelstraat (De —) 274

W.

Waarde (De —) van het copiëeren en compileeren van oude stijlvormen en van het zich inspireeren op oude gegevens door K. de Bazel . . . 223
Walen (A. van —) 401
Wensch door Candidus 54
Woningbouw 218
Woningbouw te 's Gravenhage door W. F. Bernard Wouters 376
Woningcongres. 378

Z.

Zegelrecht (Het nieuwe) voor bestekken enz. . . 220

blz.

A.

Anrooy (H. A. van —). Jaarbeurs en Werkbond . 59
Anrooy (H. A. van —). Tooneelbouw 171

B.

Bazel (K. de —). Bouw-kunstonderwijs 125
Bazel (K. de —). Geachte Redactie 131
Bazel (K. de —). Over Dr. P. J. H. Cuypers . . 146
Bazel (K. de —). Inzake verbouw „de Maerle" . . 161
Bazel (K. de —). Ingezonden 161
Bazel (K. de —) Ingezonden 187
Bazel (K. de —) De waarde van het copieeren en compileeren van oude stijlvormen en van het zich inspireeren op oude gegevens 223
Bazel (K. de —) Verbouwing „de Maerle" . . . 174
Berlage (H. P. —) over Dr. P. J. H. Cuypers . . 146
Blaauw (C. J. —) Dr. H. P. Berlage en zijn werk . 10
Blaauw (C. J. —) Verslag van de voordracht van den Heer R. N. Roland Holst over het leven en het werk van Juvus de Chavannes . . . 27
Blaauw (C. J. —) Een concreet Slotwoord naar aanleiding van de laatste Abstracties van den Heer van Doesburg 38
Blaauw (C. J. —) De Architect en de Nijverheidskunstenaar in het gouden licht der verre toekomst en in het Heden. 82
Blaauw (C. J. —) Voordracht over „Een nieuw Gezichtspunt in het onderwijs met betrekking tot de vorming van den Architect 117
Blaauw (C. J. —) St. Fransciscus gebarenspel . . 205
Blaauw (C. J. —) De Hedendaagsche Kunstnijverheid en de Kunstnijverheidschool „Quellinus" . 235
Blaauw (C. J. —). Samenwerking van Kunst, Industrie en Handel 284
Blaauw (C. J. —). Antwoord ingezonden stuk Weissman 368
Blaauw (C. J. —). Verslag van de werkzaamheden van het bestuur van het Genootschap A. et A. over het jaar 1917 385
Bilderbeek (B. van —). Ingezonden 351
Bruin (W. —). Ingezonden 126

C.

Candidus Acoustiek 34
Candidus Twist 39
Candidus Plakkaten 53
Candidus Wensch 54
Candidus Vakbelang 77
Candidus Jaar en Dag 78
Candidus De Meester 107
Candidus Kunstkooperij 107
Candidus Hoogere Bouwkunst 108
Candidus Tot mij Zelf. 108
Canter (Bernard —) Ingezonden 195

D.

Doesburg (Theo van —). Ingezonden stuk . . . 32

E.

Eekhout (van den —). Twee werelden 364

G.

Gort (J. J. — Jr.). Ingezonden 350
Gratama (Jan —). Metallisatie van beton 65
Gratama (Jan —). Over Willem Royaards . . . 164
Gratama (Jan —). Beschouwingen over beeldende kunst. 184

blz.

Gratama (Jan —). Royaards Hulde 186
Gratama (Jan —). Is de oprichting van een Nederlandsche vereeniging in den geest van den Duitschen Werkbund wenschelijk? 301
Groen (Tob) & Co. Ingezonden 106

H.

Haas (C. J. de —) Naar aanleiding der verschillende Onderwerpen en besprekingen in de Laatste Nummers van Architectura. 162
Haas (C. J. de —) Kapers op de Kust 334
Haas (C. J. de —) Ingezonden 357
Hemers (Th. J. —) Ingezonden 334
Hanrath (W. —) Openbrief aan R. Roland Holst 126
Hanrath (J. W. —) Ingezonden Antwoord aan R. Roland Holst 131
Hanrath (J. W. —) Ingezonden 140
Heusinkveld Architect B. N. A. (D. J. —). . . . 357
Haas (C. J. De —) Ingekomen Schrijven 372
Heusinkveld (D. J. —) Ingekomen stuk. 365
Huidekoper (C. —) Prijsvraag Tob Groen & Co. 90

J.

Jongh (Paul J. de —) Ingezonden. 204, 209

K.

Kinderen (A. J. der —) de Verbouwing van „de Maerle" 186
Klerk (M de —) De Arbeid van den Driebond in verband met het Meubel 298
Klerk (M. de —) Verslag van den Bibliothecaris 386
Kramer (P. —) Kerken en Woonhuizen te Amsterdam 155
Kramer (P. —) over Willem Royaards 174

L.

Lauweriks (J. L. M. —) Jaarbeurs-Wenschen . . 59
Lauweriks (J. L. M. —) Aanteekeningen bij „Bouwkunst, Sier- en Nijverheidskunst" 75
Lauweriks (J. L M. —) over Archi-Structuur . . 146
Lauweriks (J. L. M. —) de Driebond 289
Leliman (J. H. W. —) De Stand der Staatsmijnen op de Jaarbeurs te Utrecht 85
Lip (Jan van der —) Verslag van de 51ste vergadering der Club van Utrechtsche Leden van het Genootschap „A. et A." 30

M.

Mey (van der —) Driebondgedachte en Gedachten 287
Meijer (Jan de —) een Afscheidswoord 7
Meijer (Jan de —) over Dr. P. J. H. Cuypers . . 179
Meijer (Jan de —) De zoo noodige omwenteling in den Theaterbouw 178
Meijer (Jan de —) door Candidus. 196
Meijers (Ir. G. J. —) Het Gewapend Beton en de Architect 80
Meijers (J. G. J. —) Scheur- en Roestvorming in Bruggen van Gewapend Beton in het Spoorwegdistrict Rattowitz en Breslau 96
Mulink Houwer (J. A. —) Prijsvraag voor een Paviljoen in het Stadspark te Groningen . . . 379
Muller (H. C. —) Iets over samenwerking tusschen bouwmeesters en kunstenaars 134

N.

Noort (Jhr. A. H. op ten —). Aan de Redactie van Architectura 90

blz.

O.

Oldenborgh (J. van —). Ingezonden 216

P.

Penaat (W. —). Bouwkunst, Sier- en Nijverheidskunst. 72
Penaat (W. —). Ingezonden. Bouwkunst, Sier- en Nijverheidskunst 89
Penaat (W. —). Brief over de Driebond 281
Penaat (W. —). De „deutsche Werkbund" en een Hollandsche „Driebond" 309
Petri (J. P. L. —). Verslag van de Commissie tot Herziening van Statuten en Huishoudelijk Reglement in 1917 387

R.

Rol (C. —). Kunst in de Reclame. 183
Roland Holst (R. N. —). Bij de reproducties naar de teekeningen van Toorop voor Miek Janssens verzenbundel „Aan de bron" 109
Roland Holst (R. N. —). Open brief aan J. W. Hanrath 115
Roland Holst (R. N. —). Antwoord aan J. W. Hanrath 117
Roland Holst (R. N. —). Enscèneering. 175
Roos (S. H. de —). De Driebond en de toegepaste grafiek 279
Rotgans (A. C. A. —). Ingezonden. Prijsvraag Karenhuizen 328
Royaards (Willem —). Ingezonden 186

S.

Sevenhuysen (Aug. M. J. —) Eenige Gebouwen . 94
Staal (J. F. Jr. —) „de bouwwereld" en de Schoonheidscommissie 35
Staal (J. F. Jr. —) Verslag van de 1394ste Ledenvergadering 137
Staal (J. F. Jr. —) Verslag der buitengewone Ledenvergadering 22 Juni 1917 212
Staal (J. F. Jr. —) Referendum 220
Staal (J. F. Jr. —) Verslag der buitengewone Ledenvergadering op 18 Juli 1917. 233
Staal (J. F. Jr. —) Verslag van de 1395ste Ledenvergadering Woensdag 12 Sept. 1917 271
Staal (J. F. Jr. —) Driebond-artikel 286
Staal (J. F. Jr. —) Verslag van de 1396 Ledenvergadering 323
Staal (J. F. —) Verslag van de 1397ste Ledenvergadering op Woensdag 10 October 1917 . . . 331
Staal (J. F. —) Verslag van de 1398ste Ledenvergadering 24 October 1917 337
Staal (J. F. —) Verslag van de 1399ste Ledenvergadering Woensdag 7 November 361
Staal (J. F. —) Antwoord ingezonden stuk Heusinkveld. 366
Staal (J. F. —) Verslag van de 1400ste Ledenvergadering op Woensdag 21 November 1917 . . 376
Staal (J. F. —) Verslag van de Handelingen van het Genootschap „Architectura et Amicitia" over het jaar 1917 382
Sturm (J. F. —) Ingezonden 210

blz.

V.

Verkruysen (H. C. —). Ingezonden stuk 17
Verkruysen (H. C. —). Over het begrip perspectief in verband met muurschilderkunst 28
Verkruysen (H. C. —). Het begrip van de vervlakkende beelding der werkelijkheid der werkelijke vervlakking in de schilderkunst 49
Verkruysen (H. C. —). Voordracht over een nieuw gezichtspunt in het onderwijs met betrekking tot de vorming van den architect 117
Vermaaten (H. M. T. G. —). Eere-Tentoonstelling Joh. Bosboom. 162
Vermaaten (H. M. T. G. —). Prijsvraag woningbouw. 217
Vlaanderen (André —). Samenwerking tusschen Kunst en Industrie in verband met plannen tot oprichting van een Nederlandsch Drieverbond . 292
Visser (C. —) Ingezonden stuk 25
Vorkink (P. —) Voordracht over een nieuw Gezichtspunt in het onderwijs met betrekking tot de vorming van den Architect. 117
Vorkink (P. —) Jaarverslag van den Penningmeester. 386

W.

Wamelen (A. H. —). Ingezonden. 134
Weissman (A. W. —). Ontwerpen 21
Weissman (A. W. —). Heemschut en vakbelangen 368, 378
Wey (A. T. van der —). Ingezonden 54
Wils (Jan —). Club van Haagsche Leden A. et A. 52, 93, 270, 372
Wils (Jan —). Club Haagsche Leden A. et A. Causerie met lichtbeelden van Dr. J. Kalf 139
Winsen (J. Th. van —). Ingezonden. 85
Wouters (W. T. Bernhard —). Woningbouw te 's-Gravenhage 376
Wijdeveld (H. Th. —) Verslag van de 1385ste Ledenvergadering 8
Wijdeveld (H. Th. —) Het bekroonde Heerenhuis aan de Kralingsche Plaslaan 27 te Rotterdam . 31
Wijdeveld (H. Th. —) Tentoonstelling „Kunst in de Reclame" in het Sted. Museum te Amsterdam 37
Wijdeveld (H. Th. —) Tentoonstelling van Foto's van Balineesche Volkstypen en Landschappen van Dr. G. Krause 52
Wijdeveld (H. Th. —) de Jaarbeurs te Utrecht . . 57
Wijdeveld (H. Th. —) Naar aanleiding van de verbouwing van huize „de Maerle" 142
Wijdeveld (H. Th. —) Over Dr. P. J. H. Cuypers . 156
Wijdeveld (H. Th. —). Over Willem Royaards . 167
Wijdeveld (H. Th. —) de Vliegmachine 211
Wijdeveld (H. Th. —) Nabetrachting 237
Wijdeveld (H. Th. —) Bebouwing Vijzelstraat — Amsterdam 257
Wijdeveld (H. Th. —) Boekbespreking. . . 241 243
Wijdeveld (H. Th. —) Twee Tentoonstellings Affiches van Roland Holst 276
Wijdeveld (H. Th. —) Een verbond tusschen Industrie, Handel en Kunst 279
Wijdeveld (H. Th. —) De Aanbouw van den Schreierstoren te Amsterdam 335
Wijdeveld (H. Th. —) Jaarverslag van de Redactie 387

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 1. ZATERDAG 6 JANUARI 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewoon Lid wordt voorgesteld de heer B. T. LIEM, Bouwk. Teekenaar te Amsterdam, door de heeren J. Boterenbrood en H. v. d. Haar.

II. Tot Leden der Commissie tot Herziening der Genootschapsstatuten zijn gekozen, in plaats van den heer Gratama, die thans als Bestuurslid zitting heeft en van den Heer Scholte, die bedankte, de heeren H. A. VAN ANROOIJ, Architect te Hilversum en HILDO KROP, Beeldhouwer te Amsterdam.

III. Door het Bestuur is B. en W. van Amsterdam in kennis gesteld met de volgende beschouwing, die door het Bestuur aan de dagbladen is gezonden:

DE VIJZELSTRAATBEBOUWING.

Naar de dagbladen berichten heeft de Nederl. Handel Maatschappij het ontwerpen harer gebouwen in de Vijzelstraat opgedragen aan de Architecten de Bazel en van Gendt, en hebben B. en W. ingevolge daarvan den heer de Bazel te kennen gegeven het aanvaarden dezer opdracht onvereenigbaar te achten met het adviseurschap der Vijzelstraatbebouwing

Het Alg. Handelsblad kan het besluit van B. en W. niet billijken en geeft den raad den heer de Bazel als adviseur aan te stellen, ondanks de opdracht der Ned. Handel Maatschappij. Tegen deze beschouwing van het Handelsblad meenen ondergeteekenden te moeten opkomen: Het aanstellen van een adviseur voor de Vijzelstraatbebouwing had ten doel het verkrijgen van een *objectief* oordeel van een hoogstaand en erkend kunstenaar over de verschillende in te dienen bouwplannen, opdat in het raam van des kunstenaars algemeene conceptie, onder zijne samenvattende aestethische leiding, aan het beste wat onzen tijd kan leveren een plaats toegekend zou worden.

De taak van den adviseur was juist om eenerzijds de groote conceptie en anderzijds de waardevolle individueele uitingen tot *hun* recht te laten komen en aldus twee contrasteerende elementen tot harmonie te brengen. Thans echter doet zich het geval voor, dat de kunstenaar wiens taak het was, uitgaande van de conceptie van het geheel, een objectief oordeel uit te spreken over anderer ontwerpen, zelf als particulier architect het grootste onderdeel van de bebouwing moet concipieeren, waarbij hij dus alle *persoonlijke* geestkracht en talent zal aanwenden om tot een hoogste uiting van eigen kunnen te komen.

Met nadruk moet hier gewezen worden op de onmogelijkheid om nog die objectiviteit van den kunstenaar te verwachten, welke toch zoo dringend geboden is; niet de algemeene conceptie en het samenvattend aestethisch inzicht, naar de eigen schepping zou onwillekeurig het uitgangspunt zijn bij beoordeeling van andere conceptie's; steeds moet hier een conflict blijven tusschen den *architect* en den *adviseur*.

Blijkens de mededeelingen in de dagbladen hebben B. en W. van Amsterdam eveneens de beide belangrijke opdrachten n.l. die van de Handelsmaatschappij als architect en die van de Gemeente als adviseur voor den heer de Bazel onvereenigbaar geacht, o. i. volkomen terecht. Wij juichen het toe, dat B. en W. in deze met hetzelfde ruime inzicht, waarmede het de benoeming van een adviseur aangevat heeft, thans ook consequent dit inzicht laat gelden, terwijl het tevens een heugelijk feit is, dat een architect als de Bazel, voor wiens persoonlijke talenten wij groote waardeering hebben, met een dergelijke voorname opdracht belast is.

Het zou echter voor de bouwkunst in het algemeen te betreuren zijn, indien B. en W. de benoeming van den heer de Bazel thans handhaafden, daar de moeielijkheden aan het door B. en W. ingestelde adviseurschap verbonden, niet vergroot worden door het vervallen van den heer de Bazel als candidaat voor de benoeming.

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

PRIJSVRAAG VOOR EEN OPENBARE LEESZAAL TE HEERLEN.

Bij het bestuur zijn klachten ingekomen over de wijze waarop de prijsvraag voor een leeszaal te Heerlen behandeld is geworden.

Onderstaand schrijven werd daarop aan de Jury-commissie verzonden, waarop het bestuur een antwoord van den Heer Jos. Th. Cuypers heeft ontvangen:

17 Nov. 1916.

Aan de Jury van de Prijsvraag voor een Openbare Leeszaal te Heerlen, p.a. den Weledel Gestrengen Heer Jos. Th. Cuypers. B.C.I., Roermond.

Weledelgeboren Heeren.

Het bestuur van „A. et A." ontving uit het Genootschap klachten over de handelingen der Jury in de Openbare Leeszaal te Heerlen.
De klachten zijn de volgende:

a. Door mededingers gestelde vragen betreffende het programma tijdens den daarvoor bestemden termijn ingezonden, werden niet beantwoord. Nòch vragen, nòch antwoorden zijn in de daarvoor aangewezen bouwkundige bladen gepupliceerd.

b. Hoewel de beslissing der Jury reeds eenigen tijd gevallen is hebben inzenders daarvan nog geen bericht ontvangen behalve de bekroonden. Een publicatie der bekroning onder vermelding van de Motto's heeft niet plaats gevonden.

c. Te Heerlen zijn de ingezonden ontwerpen geëxposeerd zonder dat het juryrapport aanwezig was.

d. Het bestuur der Openbare Leeszaal heeft overleg gepleegd met de (niet-volledig) bekroonden over wijziging of combineering hunner ontwerpen. Zonder de Jury daarin te kennen.
Deze klachten zijn door ons Bestuur onderzocht en gegrond bevonden. Ten gevolge hiervan acht ons Bestuur zich verplicht, U zijne afkeuring over een dergelijke behandeling van zaken, lijnrecht in strijd met de Prijsvraagregelen, kenbaar te maken. Juryleden zijn gehouden deze regelen in alle omstandigheden te handhaven. Voorts U te verzoeken er ernstig na te willen streven, dat de publicatie van het Juryrapport thans ten spoedigste geschiedt. Ons Bestuur zal zeer op prijs stellen van U te mogen vernemen of er grond is voor het vermoeden, dat het Bestuur der Openbare Leeszaal, dat naambrieven opende zonder de Jury daarin te kennen, deze naambrieven van niet-ten-volle bekroonde inzenders opende, zonder daartoe van bevoegde zijde verlof te hebben bekomen?

Hoogachtend,
Voor het Bestuur „A. et A."
Weteringschans 83. J. F. Staal Jr., te Secretaris.

Amsterdam, 29 November 1916.

Aan het Bestuur van „Architectura et Amicitia" te Amsterdam.

Weledelgeboren Heeren,

Naar aanleiding van het hierbijgaand schrijven d.d. 17 dezer van het Genootschap „A. et A." hebben wij de eer U als volgt te berichten:

a. De vragen door mededingers gesteld, werden door den Voorzitter en een der architect-leden van antwoorden voorzien, doorgezonden aan Mr. Hingst te Hilversum. Daar deze echter plotseling voor enkele weken in eene kliniek voor eene operatie was opgenomen, bleven ze onafgedaan daar rusten. Dit werd eerst geconstateerd toen de tijd voor beantwoording was verstreken. Verlenging van inleveringstermijn was niet meer mogelijk.

b. Publicatie der bekroningen onder vermelding der mottos geschiedde in Provincialen dagbladen.
Aan de Vakbladen geschiedde toen nog geen mededeeling.

c. De tentoonstelling te Heerlen was aangekondigd en vele personen uit de omgeving konden worden verwacht. Door gebondenheid aan andere plichten was het de juryleden onmogelijk om voor dien datum de redactie van het rapport over 90 inzendingen, in zijn geheel vast te stellen.

d. Gedachte-wisseling van het Bestuur met de correspondentie-adressen begonnen, werd onmiddellijk op raad der Jury gestaakt.
Er zijn geen naambrieven geopend geworden!
Wij kunnen U de verzekering geven dat alle juryleden en het Bestuur, de zaak met den meesten ernst en opoffering van hunne persoonlijken arbeid verrichten; maar daarbij dient in aanmerking te worden genomen dat als vijf personen, die op ver verwijderde plaatsen woonachtig zijn moeten samenwerken, zulk een arbeid, die zich uitstrekt over 90 zegge negentig ontwerpen, niet in enkele dagen is af te doen, maar herhaalde samenkomsten vereischt; vandaar de meerdere tijd, die voor afdoening noodig is.
De jury inzake Openbare Leeszaal en Bibliotheek te Heerlen.

Namens de Jury,
(get.) Jos. Th. J. Cuypers.

AMSTERDAMSCHE STUCADOORS-PATROONSVEREENIGING.

Amsterdam, 27 December 1916.

Aan het Genootschap „Architectura et Amicitia",
p.a. den Weledelen Heer J. Staal, Secr.

Weledelen Heeren!

Met deze brengen wij Uw Genootschap ter kennis, dat de afd. „Amsterdam" der Ned. Stucadoors Patroons-Bond besloten heeft, geen inschrijving op prijsopgave van stucadoorwerk te doen dan onder voorwaarden „dat verrekening zal plaats vinden bij stijging of daling der materialen". De onvoorziene prijsstijgingen der materialen motiveert zeker ons bovengenoemd besluit.
Niet twijfelend of U zult de billijkheid van ons besluit inzien.

Met de meeste hoogachting,
Namens de A. S. P. V.
Haarlemmerweg 193. J. Vergouw, Secretaris.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Roestvrij ijzer.

In „Bouwstoffen" vinden wij een artikel van de hand van Van der Kloes over roestvrij ijzer, waaruit wij eenige gedeelten aanhalen.

Lezer hebt ge ooit van *roestvrij* ijzer gehoord? Is ons niet van jongsaf aan ingeprent dat een sterke neiging tot roesten een onafscheidelijke eigenschap van ijzer is? Weten wij niet bij ervaring hoe moeielijk het is het roesten op afdoende wijze te keer te gaan? Staat niet in alle leerboeken te lezen dat *gedegen ijzer* tot grondstof voor de Nijverheid onbruikbaar is? *)

*) Nog zeer onlangs las ik in een Duitsch vakblad: „Reines metallisches Eisen ist nur schwer herzustellen und dabei technisch auch vollständig wertlos, weil es seiner Weichheit und Unbeständigkeit wegen zu technischen Zwecken unbrauchbar ist."

Toch zijn uit de grijze Oudheid enkele voorwerpen overgebleven als treffende voorbeelden van weinig of niet door roest aangetast ijzer; toch brengt de *American Rolling Mill Company* te Middletown, Ohio, tot 99,84 pCt. zuiver ijzer in den handel!
Een van de oudste voorbeelden van weerstand tegen roesten en zeker het merkwaardigste is de ijzeren zuil te Delhi een hoogst bewonderenswaardig, naar men zegt 28 eeuwen oud, stuk smeedwerk, dik 0.50, hoog boven den grond ongeveer 16 M.
Deze zuil wordt sedert overouden tijd door de Indiërs als heilig vereerd; zij heeft den naam van zoo diep in den grond te reiken, dat zij het hoofd raakt van Vasaki, den Slangenkoning, die de aarde draagt. Acht en twintig eeuwen wind en weder hebben op dit gedenkteeken van zuiver ijzer tenauwernood eenig spoor van haar aanwezen achtergelaten!
In den omtrek der Egyptische pyramiden en in de bouwvallen der Zwitsersche paalwoningen zijn ijzeren gereedschappen opgedolven, die eeuwen lang diep in den bodem hadden gelegen.
Te Newburyport (Massachusetts) werd in 1798 een hangbrug gebouwd, een van de eerste der wereld Zij werd door geweldige kettingen gedragen.
In 1810 werden er eenige veranderingen in aangebracht. Daarna stond de brug 100 jaren in regen, mist, zoute lucht en sneeuw. In 1910 werd zij vervangen. Toen waren de ijzeren kettingen nog zoo goed als roestvrij.
In het voorjaar van 1914 werd een deel van het in 1865 gebouwde Union Station te Cleveland, Ohio, afgebroken. Toen kwam een opmerkelijk verschil in weerstand tegen roesten aan het licht tusschen 38 jaar oude welijzeren spijkers en 11 jaar oude smeltijzeren draadnagels.
De vermelde voorbeelden van weerstand tegen roesten zijn te beschouwen als toevalligheden en uitzonderingen op den regel dat ijzer sterk aan roesten onderhevig is.
In Amerika is het wegroesten van ijzerdraad een zoo algemeen verschijnsel, dat de regeering der Vereenigde Staten een onderzoek gelastte naar de oorzaak daarvan en naar de mogelijkheid om het euvel te voorkomen.
De daartoe aangewezen deskundigen vonden de oorzaak van het kwaad en wezen het redmiddel aan; hun besluit was „Bevrijdt het ijzer van zijn schadelijke bijmengsels, dan zal het langer duren."
De A. R. M. Co. nam deze les ter harte. Door laboratorium-proeven, tallooze scheikundige onderzoekingen en voortdurend waarnemen werd bewezen, dat het tegen roest bestand zijnde ijzer feitelijk *zuiver ijzer* is; dat het roesten van ijzer veroorzaakt wordt, door erin voorhanden vreemde stoffen; dat die stoffen, waaronder in de eerste plaats het *mangaan*, een galvanische werking doen ontstaan, die ijzer in roest doet overgaan.
Met deze wetenschap voor oogen maakte de A. R. M. Co. het zich tot taak zuiver ijzer te bereiden. Zeker was dit te voren door anderen gedaan, doch bij uitzondering en waarschijnlijk louter toeval, uit buitengewoon zuiver erts en door buitengewoon geslaagde bereiding.
In elk geval had de wijze van ontstaan niets gemeen met de tegenwoordige smeltijzerbereiding.
De A. R. M. Co. stelde zich ten doel zuiver ijzer te bereiden in het groot en voor een prijs, waar niemand tegen opziet, die duurzaam tegen roest bestand plaatijzer verlangt, een vraagstuk, dat een waarlijk nieuw tijdperk in de geschiedenis van het ijzer opende. Hij, die het ondernam dit vraagstuk in schei- en natuurkundigen zin op te lossen, werd weldra bijgestaan door andere bekwame metallurgen. Uit een klein, voor proeven ingericht vertrek groeide een zoo volledig uitgerust laboratorium voor ijzer en ijzerhoudende stoffen, als er wellicht geen tweede is aan te wijzen.
Meer dan één regeering wendt zich tot de hoofden daarvan om inlichtingen en uitkomsten van proeven.
Het vraagstuk zelf is thans in hoofdzaak opgelost, ondanks de ongunstige voorspellingen van de ijzerindustrieelen, die niets dan mislukking verwachten. Duizenden tonnen zuiver ijzer worden jaar op jaar door de A. M. R. Co. afgeleverd, maar haar mannen der wetenschap zitten niet stil en ontdekken nog telkens nieuwe eigenschappen in het Armco-IJzer, eigenschappen, waaruit nieuwe bestemmingen voortspruiten.
Nog onlangs gelukte het hun aan dat ijzer een graad van polijsting mede te deelen, die al het bestaande overtreft. Telkens als deze mannen aantoonen, dat het een of andere mogelijk is, richt men zich in de fabriek daarop in.
Groote gloeiovens vervingen de smidsvuren. Reusachtige keerwalsen namen het werk van hamer en aanbeeld over. Zoo slaagde men erin zuiver ijzer, zoo zuiver alsof 't een laboratoriumproduct was, in het groot aan de markt te brengen, ijzer, dat tal van bijzondere hoedanigheden bezit, waarvan weerstand tegen roesten de voornaamste is.
Indien aan de bereiding van gewoon smeltijzer gelijke zorg en studie werden besteed als de A. R. M. Co. aan haar product ten koste legt, zou smeltijzer haast even duur zijn als Armco-IJzer.
Veel is het wachtwoord in de Smeltijzerindustrie. *Kwaliteit* is de leus bij de Armco-IJzerbereiding.
De meest kenmerkende eigenschap van het Armco-IJzer, waaraan door de makers de meeste waarde wordt gehecht is zijn weerstand tegen roesten; deze heeft zijn oorsprong in de scheikundige zuiverheid van het metaal.
Verder bezit het buitengewone taaiheid en smeedbaarheid en een groot vermogen tot geleiding van electriciteit.
Met betrekking tot die eigenschappen zijn in alle richtingen uitvoerige proeven verricht en onder cijfers gebracht. Tal van uitkomsten vindt men vermeld in de door mij uit door de fabriek verstrekte gegevens opgestelde inleiding tot den catalogus van de N.-V. A. N. de Lint's Industrie- en Handelmaatschappij Delft, vertegenwoordigers der A. R. M. Co. voor Nederland en Koloniën.
De buitengewone bewerkbaarheid, koud en heet, van het Armco-IJzer is opmerkenswaard.
Tengevolge van zijn buitengewone zachtheid, taaiheid en handelbaarheid weerstaat Armco-IJzer de sterkste buiging en uitrekking zonder barsten; het leent zich daarom uitstekend tot stamp-, plet en drijfwerk.
Voor koud klinkwerk is het bij uitstek geschikt.
Het is ook het aangewezen materiaal voor de fabricatie van schuin gewelde en naadlooze pijpen.
De trekvastheid van het Armco-IJzer is ruim 33 K.G. p. mM². bij 31 pCt. rek over 20 cM. lengte. In trekvastheid komt het dus overeen met Zweedsch houtskool-ijzer en de beste merken van Engelsch welijzer, maar als gevolg van het geringer koolstofgehalte is de *rek* veel grooter.
In weerwil van de chemische zuiverheid van het Armco-IJzer en de daaruit voortvloeiende voortreffelijke eigenschappen, mag niet gezegd worden dat het in elk geval boven ander smeltijzer te verkiezen zou zijn. Integendeel zal menigmaal materiaal van grooter hardheid en trekvastheid vereischt worden, doch voor alle gevallen, waarin plaatijzer is blootgesteld aan lucht, vocht en schadelijke gassen, staat Armco-IJzer boven elk ander metaal.
Met betrekking tot het wellen met de blaasvlam, het

electrisch wellen en het aaneensmelten door middel van thermiet, staat het Armco-IJzer geheel en al op zichzelf. Het is het eenige metaal, dat met goed gevolg aangewend is tot het aaneenwellen van groote oppervlakken, zooals locomotiefstellen b.v. Het laat zich eveneens volmaakt uit de hand en in matrijzen smeden en wellen.
Het is bekend dat er grenzen van temperatuur bestaan, binnen welke smeltijzer broos is en zich niet laat bewerken of buigen; voor het voor stoomketels gebruikelijke ligt de „brooze hitte tusschen 350° en 450° C.; voor Armco-IJzer zijn de grenzen 800 en 1000° C. Boven en beneden die grenzen weerstaat het de ernstigste mishandeling".

* * *

Wezen wij in No. 43 van ons blad, naar aanleiding van het sloopen der huizen aan de „Raamskooi" te Amsterdam, op het te vroeg sloopen, en bij andere gelegenheden erop, dat de stad toelaat iets te sloopen, zonder eenige zekerheid te hebben, dat wat er in de plaats komt van evengoed of beter gehalte is, nu wijst E. van Houten in het „Technisch Gemeenteblad" in een artikel „Eischen van welstand in verband met wettelijke bepalingen", naar aanleiding van de bepaling omtrent „sloopen" in de bouwverordening, o.m. op het volgende:

De sleur of wel de verkeerde gewoonte om te sloopen vóór dat men, ook voor het openbaar, weet wat er voor (beters) in de plaats zal komen, dient te worden tegengegaan. In verband met het stellen van eischen van welstand (waarover nader) zal inmiddels hiermede weder aan het fraaier bouwen worden tegemoet gekomen. Evenals met de technische eischen, door de Woningwet in het leven geroepen, reeds het geval is gebleken, zal ook het bouwen uit een oogpunt van welstand op een hooger peil worden gebracht en nog meer in handen komen waar het zijn moet. Het zal dan niet meer kunnen plaats hebben, zooals nog immer het geval is, dat kunstwerken naar ieders goedvinden kunnen worden gesloopt. Het sloopen zal althans niet anders dan noodzakelijkerwijs kunnen geschieden; nadat betrokken eigenaren, dle meestal te goeder trouw, volledig van neutrale zijde (de gemeente) van het voor en tegen op de hoogte zijn gebracht. Het is niet overbodig hier nog eens te herhalen, dat een zeer groot gedeelte van het bouwend publiek de uitvoering aan een ongeschoolde bouwkundige overlaat, oogenschijnlijk uit financieel voordeel, wat het achteraf nimmer blijkt te zijn. De meeste dezer onbekwame leiders huldigen om begrijpelijke redenen een verkeerd stelsel. Op allerhande wijze wordt door hen op de meest heimelijke manier steeds getracht zoo spoedig mogelijk tot sloopen over te gaan. Nimmer wordt van die zijde eens iets in het werk gesteld te trachten door het inbrengen van inwendige verbeteringen een gebouw van kunstwaarde te behouden. Zelfs het waakzaam oog van leden eener Commissie tot behoud van Stads- of Landelijk schoon kan zulks niet verhoeden. Het weder nieuw gebouwde is bovendien tevens van dien aard, dat daarmede juist het eigenaardige schoone verloren gaat.
Onze voorouders hebben destijds terdege in dit euvel voorzien. Dit moge blijken uit eenige aanbevelenswaardige bepalingen, ontleend aan oude bouwverordeningen:
Item so en moet nymant bijnnen der vriheden van Alcmaer enigh huis Ofbreken, ten sy dat hi binnen sjaers een beter weder make bi X l b.
Alkmaar. Vóór 1414.

In den eersten sal niemant eenige Huyzen ofte Getimmerts, responderende an's Heeren Staat, mogen afbreken, ofte laten vervallen, nog geen Erven, daarop eenige Huyzen mogten verbrand zijn, laten leggen, daardoor de Stadt eenigsints mogt worden ontciert, maar gehouden zijn binnen de drie jaren aldaar beter, ofte te tenminsten, soo goet een Gebouw te stellen, als het voorgaande geweest is.
Schoonhoven. 1644.
Niemand en sal ook eenige huysen, of getimmertens aan de heeren straten responderende afbreken, of laten vervallen, daardoor de stadt soude werden ontsiert, op verbeurte van de gront, ten behoeve van de stadt om wederom tot timmeragie uytgegeven te werden, en soo wie eenige huysen afbreekt om daar wederom te timmeren, sal binnen sjaars aldaar beter gebouw stellen, of ten minsten soo goet, als 't voorgaende geweest is, op gelyke boeten en verbeurten van de gront, Mitsgaders van 't geene van nieuws daar op getimmert is, ten ware bij die van de geregten omme merkeleyke redenen anders werde geordonneert.

Niemant en sal eenighe huysen of getimmerten, aen de publijcque straten responderende, mogen afbreecken of laten vervallen, daer door het aengesicht van de Stadt eenighsins soude worden ontciert, op verbeurte van de gront tot stads behoef omme tot timmeringe weder uytgegeven te werden.
Leiden. Keur van 1658

Niemant vermag eenig huys af te breken en het alsoo tot ontcieringe van de Stad en publijcque Straten te laten leggen / maar is gehouden het wederom op te bouwen.
Rotterdam „Ordonnantie op de gebouwen" 1719

We zien: „behartenswaardige ordonnantiën!"
Moge onze vroede Vaderen zich hieraan spiegelen!

RED.

NIEUWE UITGAVEN.

Verschenen is aflevering 4 van „Burgerlijke Bouwkunde" eerste deel, door M. Sirag Jzn.
In deze aflevering wordt de voortzetting gegeven van het hoofdstuk ijzerconstructie, is ook een plaats toegekend aan de autogene metaalbewerking, o.i. zeer nuttig met het oog op de tegenwoordige veelvuldige toepassing daarvan.
Verder wordt op een prettige wijze kozijnen, hang- en sluitwerk enz. behandeld, doch tot onzen spijt vonden o. a. in de z.g. schuifdeuren met perspectief de slecht bouwkunstige voorbeelden terug. Wij dachten dat die nu wel afgedaan hadden. Het is jammer, dat de vormgeving in dit overigens wel goede boek zoo zwak is.

* * *

Met de aanvang van het nieuwe jaar ook weer de oude bekenden:
„Van Gendt's bouwkalender", waarvan de Personalia altijd wel gemak geven; overigens zijn vele wijzigingen aangebracht waardoor de kalender o.i. minder voor de burgerlijke bouwkunde geschikt is geworden o.a zijn de honorariumtabel en de eenheidsprijzen bouwstoffen verdwenen, is daarvoor een staat van gemiddelde waterstanden, scheepsmetingen verschenen, benevens een hoofdstuk over gew. beton.
„De Betonkalender" is in handig formaat een gemakkelijk handboekje, te gebruiken bij verschillende gewapend betonconstructies.

E. P. M.

Leerboek der Pionierskunst.

In opdracht der Kon. Mil. Academie te Breda is door den kapitein der Genie, W. H. Cool, een nieuw leerboek der Pionierskunst in twee deelen geschreven. Het tweede deel is zoo juist verschenen.
Ofschoon dit onderwerp niet onmiddelijk de bouwkunst raakt, bevatten de beide deelen toch in de verschillende hoofdstukken zulke praktische besprekingen en wenken ten opzichte van onderwerpen, nauw in verband staande met de uitvoering van bouwwerken, dat wij niet kunnen nalaten de aandacht op dit bij uitstek praktische boekwerk te vestigen, vooral daar hier in één boek veel wetenswaardigs wordt saamgevat, wat, en dan niet eens volledig, slechts verspreid wordt aangetroffen in verschillende boeken over bouwkunde. Naast praktische over grondwerk vinden wij in het 1ste deel uitvoerig de touw- en ijzerdraadverbindingen behandeld, vooral voor ons van belang voor het maken van steigers, omrastering van terrein, enz.; dan bevat het hoofdstuk over het verkrijgen van drink-, kook- en waschwater, waarbij o. a. het boren van putten wordt behandeld, vele nuttige wenken. In het tweede deel bevatten de hoofdstukken: „gewone vragen"; en „spoorwegen" veel wetenswaardigs, vooral voor hen, die op het platteland, hetzij hei- of boschstreek, moeten bouwen. De beide deelen zijn ruim van afbeeldingen voorzien. J. DE M.

* * *

Van de door den uitgever L. J. VEEN bezorgde tweede druk van *„de Architectuur in hare hoofdtijdperken"* door Prof. HENRY EVERS, is van het 2e deel, de 1e en 2e aflevering verschenen. De nieuwe druk geeft tot geen opmerkingen aanleiding. De goede afbeeldingen zijn het, die dit werk aantrekkelijk maken.

GEVELWEDSTRIJD VREDEHOF.

Den 29 dezer deed de jury uitspraak in den gevelwedstrijd, uitgeschreven door de Vereeniging „Het Oosten" te Rotterdam.
De 2 prijzen ad resp. *f* 750.— en *f* 250.— worden door de jury gesplitst toegekend als volgt:
1ste prijs ad *f* 400.— heerenhuis Kralingsche Plaslaan 27, architect J. G. Gratama, bouwheer Mr. P. C. Swart.
2de prijs ad *f* 300.— heerenhuizen Prinses Julianalaan 84-86, architecten de Roos & Overeyender, bouwheer L. de Waard.
2de prijs ad *f* 300.— heerenhuizen Rozenburglaan 60-62, architecten Heyink & van Vreeswijk, bouwheeren dezelfde.
Eervolle vermelding heerenhuis Rozenburglaan 56, architect M. E. Bruynzeel, bouwheer dezelfde.
Eervolle vermelding heerenhuis Prinses Julianalaan 88, architecten Hemmes & Millenaar, bouwheer wijlen E. Bodanowitz.
De gouden medaille voor den architect van den 1sten prijs heeft de jury gemeend wegens splitsing der prijzen niet te moeten toekennen.
De jury bestond uit de architecten W. Kromhout, Voorzitter, P. G. Buskens, W. Coepijn, G. Diehl B. I., A. J. Th. Kok, D. B. Logemann en Alb. Otten.
Het rapport van de jury wordt nader gepubliceerd.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

In de te Amsterdam gehouden ledenvergadering van dezen bond is de heer Foeke Kuipers tot ondervoorzitter gekozen en medegedeeld dat de heer H. G. Jansen zal zitting nemen in de commissie die op verzoek van den Nederlandschen Opzichters en Teekenaars-bond het vraagstuk van de verzekeringen van bouwkundige opzichters en teekenaars zal hebben te onderzoeken.
Verder werd medegedeeld dat te Utrecht een bouwraad is ingesteld naar aanleiding van welke mededeeling de voorzitter hulde bracht aan den burgemeester van Utrecht, daarbij herinnerende dat op diens initiatief voor eenige jaren ook een schoonheidscommissie werd ingesteld.
Aan den raad van Dordrecht is een adres uitgegaan over het ontworpen uitbreidingsplan, welk uitbreidingsplan in de daarop gevolgde raadsvergadering is verworpen.
Aan den gemeenteraad van Delft werd een adres gericht inzake den door de Electriche tram door de gemeente Delft te nemen weg.
Tot de Belgische regeering zal een brief worden gericht over de leiding waaronder de barakken voor geïnterneerden worden gebouwd.
De noodige stappen zijn gedaan om de slooping van een 17e eeuwsch huis aan den Sloterstraatweg te voorkomen.
Besloten werd, dat bij gelegenheid van de in Februari te Utrecht te houden Jaarbeurs geen tentoonstelling zal worden gehouden, zooals door een der leden in overweging gegeven was, en om geen adhaesie te betuigen met het adres van de club van Utrechtsche leden van „A. et A." over den bouw van de gebouwen der jaarbeurs te Utrecht door technische ambtenaren der gemeente, aangezien de gemeente, te zeer betrokken is bij dit werk om in principe deze wijze van behandeling af te keuren.
Nadere inlichtingen zullen worden gevraagd omtrent de bedoeling van art. 54 van het bevredigingsrapport voor zooveel betreft het bouwen van bijzondere scholen door particuliere architecten of gemeente-ambtenaren.
Naar aanleiding van een brief van het bestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst betreffende het ontwerp tot reorganisatie van het Middelbaar technisch onderwijs, werd door den voorzitter deze quaestie uitvoerig besproken in verband met het lager en hooger technisch onderwijs, waarbij hij de wenschelijkheid bepleitte om te komen tot een volledige regeling van regeeringswege.
Besloten werd, geen instemming te betuigen met het door de M. t. b. d. B. ontworpen regeling.
Op een schrijven van den directeur der Woningdienst te Amsterdam zal worden geantwoord, dat de Bond geen termen aanwezig acht om den honorariumtabel voor den bouw van complexen arbeiderswoningen te wijzigen.
Betreffende de uitgaaf Schueler is sinds de vorige ledenvergadering de meening niet gewijzigd. Besloten werd de deelneming aan de uitgave te ontraden.
Tot leden van de commissie voor de geschillen in de honorariumtabel bedoeld zijn gekozen de heeren H. G. Jansen, Paul J. de Jongh en E. Verschuyl.
Met leedwezen werd vernomen, dat H. M. de Koningin aan de firma Falkenburg en Co. (Woningbureau te 's-Gravenhage), het bouwen van een landhuis te Scheveningen had opgedragen.
Bij gelegenheid van deze ledenvergadering werd het werk van den heer E. Verschuyl te Hilversum ter bezichtiging gesteld.

DE EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER EN VOOR BOUWKUNDIG TEEKENAAR, AF TE NEMEN IN 1917 EN INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Diploma Bouwkundig Opzichter. Op den **26sten Februari 1917** en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma Bouwkundig Opzichter*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministerieele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1917 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Diploma Bouwkundig Teekenaar. Op den **26sten Maart 1917** en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma van Bouwkundig Teekenaar*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministerieele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1917 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Zij, die deze of een dezer examens wenschen af te leggen, moeten schriftelijk hiervan mededeeling doen **vóór 15 Januari 1917** aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam, alwaar zij ook **vóór dien datum** moeten inzenden:

1e. de geboorteacte of bewijs van ouderdom;

2e. de bewijzen van bekwaamheid en getuigschriften, *geen afschriften*, zie art. *15* en *16*, of *14* van de respectieve programma's. Teekeningen, werkstukken of diploma's Ambachtsscholen worden niet verlangd;

3e. het verschuldigde bedrag van *f* 15.— voor één, of *f* 30.— voor beide examens. Alleen wanneer de candidaat niet kan worden toegelaten wordt dit bedrag teruggezonden.

4e. Wanneer de candidaat reeds vroeger aan een der examens heeft deelgenomen, moet hij daarvan mededeeling doen *met vermelding van het jaar of de jaren, waarin dit heeft plaats gehad.*
(Wanneer dit bij de aangifte niet wordt vermeld, geven, bij latere mededeeling, de bij vorige examens behaalde cijfers 4, 5 of 6 geen vrijstelling).

De candidaten zullen in groepen worden ingedeeld; aan hen die zich hebben aangemeld, zullen alle vereischte inlichtingen, o. a. de data waarop en de plaats waar het schriftelijk en het mondeling examen zal worden afgenomen, tijdig zal worden verstrekt.
Eerst na afloop van alle examens wordt de uitslag bekend gemaakt.

Het examen voor Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) zal in 1917 niet plaats hebben, omdat door de mobilisatie verschillende personen verhinderd zijn aan het examen voor Onderbaas in 1917 deel te nemen, zoodat de kosten per candidaat zeer hoog zouden worden en in verband met de omstandigheid, dat aan het verzoek der Maatschappij om verhooging der Rijkssubsidie, door de Regeering van wege de tijdsomstandigheden geen gevolg kon worden gegeven.

De Examens voor Bouwkundig Opzichter en voor Bouwkundig Teekenaar zullen echter in 1917 wel plaats hebben.

In de Programma's van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, idem voor Bouwkundig Teekenaar en idem voor Onderbaas wordt aan de bestaande bepalingen omtrent vrijstelling van vakken bij het examen toegevoegd de bepaling, dat hij, die het desbetreffende examen voor de 2de of 3de maal doet, **vrijstelling heeft van elk vak, waarvoor hij bij het laatst afgelegd examen het waardecijfer voor „goed" vastgesteld, heeft behaald.**

De overgangsbepaling, vermeld in art. 16 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, af te nemen in 1917, luidende: „De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij vóór 1 Maart 1917 gedurende één jaar opzicht heeft gehouden", **vervalt,** aangezien door de mobilisatie verschillende personen verhinderd zijn geworden aan deze overgangsbepaling te voldoen. De oude bepaling is daardoor weer van kracht geworden; in verband echter met de mobilisatie is de daarin genoemde termijn van twee jaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat de bepaling voor het af te nemen examen in 1917 luidt: **„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens anderhalf jaar met vrucht op burgerlijke bouwwerken practisch (als timmerman, onderbaas of opzichter) werkzaam is geweest."**

Om dezelfde redenen is de termijn van twee jaar, genoemd in art. 14 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Teekenaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat art. 14 nu luidt:

„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar op burgerlijke bouwwerken en anderhalf jaar op een of meer teekenbureaux werkzaam is geweest; bekwaamheid in het timmervak zal tot aanbeveling strekken."

Waar de bepaling in de programma's, dat een candidaat niet meer dan **drie keer aan hetzelfde Examen** mag deelnemen, tot eenige verwarring heeft aanleiding gegeven, heeft de Commissie van Onderwijs, die de leiding over de Examens der Maatschappij heeft, besloten deze bepaling als volgt te lezen:

„Ten einde deze bepaling niet van terugwerkende kracht te doen zijn, is vastgesteld, dat aan het examen, af te nemen in 1917, nog kunnen deelnemen zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan, en verder voldoen aan de eischen van dit programma; tot de daaropvolgende examens zullen echter niet meer toegelaten worden zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan."
In 1917 worden dus niet meer toegelaten zij, die reeds drie keer aan hetzelfde examen hebben deelgenomen.

Betreffende **Bekwaamheid in een der voornaamste Bouwambachten** (art. 15 van het Programma van Eischen voor het Examen van Bouwkundig Opzichter) wordt er aan herinnerd, dat voor het examen af te nemen in 1917 is van kracht de bepaling: **Uitsluitend bekwaamheid in het timmervak wordt vereischt,** waarvan getuigschriften zijn over te leggen, gewaarmerkt door leermeester of patroon.

Verder wordt nogmaals het volgende in herinnering gebracht: De **Programma's van Eischen** voor bovengenoemde examens zijn kosteloos op aanvraag verkrijgbaar bij het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Eveneens zijn aldaar verkrijgbaar de navolgende **Examenvragen**:
Bouwkundig Opzichter 1916, 1915, 1914 à *f* 0.55.
Bouwkundig Teekenaar 1916, 1915, 1914, 1911, 1910 à *f* 0.55.
Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) 1914, 1913, 1912 à *f* 0.85.

Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Voor de Commissie van Onderwijs,
De Secretaris, J. WESSELIUS.

VAN ALLERLEI AARD.

ALMEN.

Met de restauratie van den kerktoren te Almen is onder leiding van den architect A. J. Jansen onlangs een begin gemaakt. De toren dateert, evenals het grootste deel van het oude kerkje, uit de 14e eeuw. Hij is opgetrokken van baksteen. Hij bestaat uit drie afdeelingen, nog duidelijk te onderscheiden. De onderste heeft muren van 1.20 M. dikte. Boven den ingang aan den Westkant staat te lezen: renovatum Anno 1770, welke woorden zeer zeker betrekking hebben op de vernieuwing der torenspits. In een der balken in de spits zijn de woorden: F.E. C.I.T. 1770 gebeiteld. Vermoedelijk is in dat jaar ook het pleisterwerk om den ingang aangebracht, dat thans weer verwijderd wordt, waardoor de oorspronkelijke Gothische vorm weer beter uitkomt. In 1645 werd de toren van twee klokken voorzien. Bij die gelegenheid is het gewelf in het portaal weggebroken. De tweede afdeeling der toren heeft aan drie zijden twee gesloten boogvensters, terwijl in de bovenste geleding, die nog 9 d.M. dikke muren heeft, aan alle vier zijden een open, gemetseld Gothisch spitsboograam is aangebracht, waarvan twee met een tufsteenen middenstijl. In de achthoekige leien spits hangen de beide klokken, in 1645 vervaardigd door den Zutphenschen klokkengieter Franciscus Hemony. Door de marken Almen en Harfsen werd hem in gemeld jaar opgedragen: te doen maecken ende gieten twee klocken, d'een van 2600 pond ende d'ander van 1300 pond om een bequaem geluyt ende harmony te geeven. Hij sall dieselve hebben te maecken van goede spyse namentlijck roetkooper ende bloctin voor 14½ st. yeder pondt. De klokken bleken bij aflevering respectievelijk 2878 en 1434 pond te wegen. Met inbegrip der onkosten werd er 3299 gld. 4 st. voor betaald. De opschriften luiden als volgt: (in hoofdletters)
D'Heer W. V. Lintelo Markenrichter tot Almen ende Harfsen ende die vier hoeve van Harfsen, Lambe, Louwerman, raetsfrient tot Zutphen, W. Valck, B. Oevelinck, I. Marrienborch, hebben mij doen gieten Ao. 1645 Franciscus Hemony me fe Zutphaniae Vives Convoco Mortuos Plango. Links daarvan vindt men het wapen van Willem van Lintelo, rechts dat van zijn echtgenoote Johanna van Dorth. En op de tweede:
D'Heere W. V. Lintelo Tho der Ese en C. Markenrichter tot Almen ende Harfsen ende die vier hoeven van Harfsen hebben mij doen gieten. Lamb. Louwerman, Raetsfriendt tot Zutphen, W. Valk, B. Oevelinck, I. Marrienborch Vivos Convoco Mortuos Plango Ao. 1645.
(„Alg. H.")

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.

Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd gedurende de maand December bezocht door 317 belangstellenden.
Uit de aan het Museum verbonden Boekerij werden 181 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land in bruikleen verzonden. De aan het Museum verbonden school werd gedurende dezelfde maand door 128 vrouwelijke en 117 mannelijke, te zamen 245, leerlingen bezocht.

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 2. ZATERDAG 13 JANUARI 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN M. PLATE.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. H.H. Leden worden er op attent gemaakt dat in de gezonden *Kalender 1917* verschillende Ledenvergaderingen op *onjuiste data* zijn gesteld. De juiste data der vergaderingen zijn:

14 Februari	(in plaats van	7	Februari	)
28 Februari	(„ „	„ 21	„	)
14 Maart	(„ „	„ 7	Maart	)
28 Maart	(„ „	„ 21	„	)
11 April	(„ „	„ 4	April	)
25 April	(„ „	„ 18	„	)

Men wordt dringend aangeraden deze wijzigingen in de Kalender aan te brengen.

II. De 1387ste **Ledenvergadering** wordt gehouden op **Woensdag 17 Januari,** des avonds **8 uur** precies, in de Vergaderzaal Heerengracht 545—549.

Agenda:

a. Voordracht met lichtbeelden door den heer R. N. ROLAND HOLST, over *„Puvis de Chavannes".*
Introductie is toegestaan.
b. Notulen.
c. Ingekomen Stukken.
d. Ballotage van den heer B. T. LIEM, Bouwk. teekenaar te Amsterdam, voorgesteld door de heeren J. Boterenbrood en H. v. d. Haar.
e. Rondvraag en sluiting.

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

MEDEDEELINGEN VAN DEN PENNINGMEESTER.

De ondergeteekende deelt den leden mede dat de kwitanties voor contributie 1917 aan den bode, resp. de postadministratie ter inning zijn afgegeven en verzoekt: ter vermijding van onnoodige inningskosten, voor betaling bij eerste aanbieding zorg te willen dragen.

P. VORKINK, Penningmeester,
1ste Helmerstraat 187.

EEN AFSCHEIDSWOORD.

Na drie jaren belast te zijn geweest met het Redactiesecretariaat, is nu het oogenblik gekomen deze functie over te dragen aan mijn opvolger, den heer .....
De oorzaak van mijn aftreden is een zeer eenvoudige: gebrek aan tijd. Dit euvel werd voor mij reeds merkbaar in den loop van het vorig jaar. Daarom schreef ik 15 September jl. de volgende brief aan het bestuur:
Mijne Heeren.
„Het spijt mij U, na rijp beraad, te moeten mededeelen de mij opgedragen functie van redactie-secretaris te moeten neerleggen.
De oorzaak van dit besluit is zeer eenvoudig, doch wordt steeds dringender, daar zij met den dag groeit.
't Is gebrek aan tijd. Een reden de innerlijke organisatie der redactie betreffende, is het dus niet.
Het zijn in het Vakvereenigingsleven heeft mij echter steeds meer verplichtingen opgelegd, die elk voor zichzelf niet te weigeren waren.
Ik ben nu op het punt van het „te veel" gekomen, en moet daarom een der functies overdragen. Het gevaar gaat bestaan, dat anders een ervan eronder gaat lijden.
Ik draag dus de oudste over. Acht jaar geleden kwam ik in de Redactie (met 1 jaar onderbreking); met Januari a.s. zal ik de post van redactie-secretaris 3 jaar hebben vervuld en vindt dan het oogenblik gekomen haar neer te leggen, verwachtende, dat dan een opvolger zal zijn aangewezen.
't Werken in de Redactie en met de Redactie-leden is steeds aangenaam geweest, meer in 't bijzonder met den voorzitter, den heer Paul J. de Jongh. 't Is daarom onaangenaam U deze brief te moeten schrijven. Niettemin is mijn besluit, ik herhaal het na ernstig en rijp beraad, zoo moeten vallen."

Hoogachtend,

Ik heb aan dit schrijven slechts weinig toe te voegen. Dankbaar ben ik deze post een tijd lang te hebben mogen vervullen, omdat zij mij zooveel heeft geleerd. Zij dwingt er toe verschillende vraagstukken met meer volharding en diepgaander te bestudeeren, dan men ge-

woonlijk kan doen; en vooral het redactie-secretariaat brengt met een grooter verscheidenheid van onderwerpen in aanraking.
Er is alleen één ding, wat de functie onnoodig zwaarder maakt, dat is: de niet voldoende medewerking der leden. Indien slechts ieder lid twee stukken per jaar bijdroeg, zou ons blad aan belangrijkheid winnen, en zou de taak der Redactie worden teruggebracht tot haar juiste afmetingen. De functie van Redactie-secretaris te willen salarieeren heft de weinige medewerking niet op, ook verandering in de wijze van uitgave niet.
Laat ik daarom de leden moge doordringen van hun moreele plicht: „Draag ieder jaar een kleinigheid bij tot ons orgaan." Dan zal de taak van de Redactie, en vooral van den nieuwen Redactie-secretaris, een hoogst aangename zijn. JAN DE MEIJER.

VERSLAG VAN DE 1385ste LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 20 DECEMBER 1916.

Het bestuur, dat dezen avond voor het eerst aan de groene tafel heeft zitting genomen, spreekt, bij monde van den Voorzitter, den heer Gratama, zijne gevoelens uit, en zegt het oude bestuur, inzonderheid den heer Paul de Jongh, dank voor de wijze waarop de belangen der vereeniging in den tijd van zijn optreden behartigd zijn geworden.
A. et A. werd, door den voortreffelijken leider, eene vereeniging van sterke, naar buiten werkende kracht.
De heer Gratama zegt verder, dat de toestand waarin A. et A. op 't oogenblik verkeerd, een schijnt te zijn van periodieken aard, ... immers eene vereeniging van jongeren is eene vereeniging van snel wisselende richtingen en daarom — wil de vereeniging hare kracht behouden — is het wellicht ook noodig dat zulk eene bestuursverandering periodiek plaats heeft.
De taak voor het oogenblik en dus voor het nieuwe bestuur, is van geen geringe beteekenis voor het zich verder ontwikkelen der krachten van A. et A. en hare plaats in het maatschappelijk leven. De Voorzitter verzekerd, dat het Bestuur met kracht zal streven naar 't doel wat het zich voor oogen stelt.
Daarna krijgt de heer van Doesburg het woord tot het houden zijner lezing over: „Het aesthetisch beginsel der Moderne Beeldende Kunst."

In zijne inleiding behandeld spreker de vraag waarom in de dagbladen onder de rubriek kunst alleen de beeldende kunst in den zin van schilder- en beeldhouwkunst behandeld wordt en de Bouwkunst bijna altijd buiten beschouwing blijft. De reden is, dat voor de behandeling van het onderwerp Bouwkunst meerdere vakkennis noodig is, dan voor de beide andere kunsten.
Hieruit volgt, dat de Bouwkunst bijna uitsluitend behandeld wordt in de vakbladen.
Spreker meent, dat in de dagbladen eene ontstellende verwarring heerscht in de verslagen over schilderkunst. Meestal wordt de schilder getoetst naar de wijze waarop hij het gekozen onderwerp in naturalistische wedergave heeft benaderd.
Toen de tijd kwam, waarin het naturalistische in de schilderkunst werd verdrongen door het beeldend-aesthetische, wisten de kunstcritici (meestal leeken) niet veel meer te zeggen, omdat hun maatstaf, „De Natuur", in het kunstwerk voor het oog onttrokken was.
Met de kunstcritici stond dus ook het publiek wantrouwend tegenover de nieuwe kunstrichtingen. De heer van Doesburg beschouwd het als een gelukkig keerpunt dat de kunstenaars nu zelf over hun werk gaan spreken en schrijven.
Spreker meent, dat hetgeen in de werken van Michel Angelo, Raphaël en da Vinci is uitgedrukt, in wezen hetzelfde is als hetgeen nu ligt in de werken van Picasso, Kandinsky, Archipenko, Mondriaan, e. a.
De kunst van onzen tijd staat volstrekt niet zoover af van de kunst der Gothiek of der Renaissance. In de schilderkunst van onzen tijd, meent spreker alle bestanddeelen verwijderd te zien, die niet tot de beeldende kunst behooren en beschouwd dat als het verschil tusschen de modernen en de renaissance.
De kunst der traditie was schijnwaarde (d. i. religie, litteratuur, allegorie, anatomie, perspectief).
Onze tijd heeft als opgave deze schijnwaarden uit het kunstwerk te verwijderen en te vervangen door weezentlijke beeldende waarden.
Een kunstwerk zal dan eerst geheel voldoen aan de geestelijke behoefte, wanneer alle elementen verwijderd zijn die den aesthetischen indruk schaden kunnen.
Wanneer spreker de vraag gesteld werd „wat is een kunstwerk in den besten zin"? dan zou hij daarop antwoorden: „Dat is een product van den geest dat voorziet in de aesthetische behoefte."
Nu is *aesthetisch* in deze lezing bedoeld als die *geestelijke functie*, welke wij *schoonheidsontroering* noemen en welke door het product zelf en niet door de voorstelling veroorzaakt wordt.
Spreker gaat nu over tot eene verklaring op welke wijze wij in het wezen van een beeldend kunstwerk moeten doordringen.
Het wezen van een voorwerp wordt bepaald door *de functie* die aan dit voorwerp ten grondslag ligt, niet door de samenstellende deelen.
Eerst de *stoffelijke doelmatigheid*, maar wanneer daaraan voldaan is volgt daarop de *geestelijke behoefte*, die zich door de versiering kenmerkt.
Wanneer we nu verder gaan komt de geestelijke doelmatigheid, (het aesthetische) de stoffelijke doelmatigheid verdringen en dan zijn we in het stadium van het kunstwerk in den hoogsten zin, zooals: werken van muziek, verzen, drama's beeldhouw- en schilderwerken.
Nu meent spreker dat door den aard der functie van deze werken, zij *essentieel* verschillen van de gebruiksvoorwerpen, die slechts in het *stoffelijke* behoeven te voorzien.
Tusschen deze twee in staat „de Bouwkunst." Zij heeft hare practische, zoowel als geestelijke functie ten grondslag.
Een bouwmeester heeft in den modernen tijd dezelfde opgaaf als de schilder en beeldhouwer omdat zij allen de stoffelijke doelmatige elementen in geestelijke doelmatige trachten op te lossen.
De heer van Doesburg probeert nu na te gaan de ontwikkeling der geestelijke doelmatigheid(het aesthetische) uit de stoffelijke doelmatigheid.
Er bestaat een schilderkunst om „de voorstelling"; die echter meer en meer verdrongen wordt door het aesthetisch element.
Spr. haalt verschillende voorbeelden aan van Raphaël, Ingres, Rodin, waarin hij ziet het onderwerp ondergeschikt aan den beeldenden vorm of lijn. Bij gebrek aan aesthetisch beginsel bleven de onderwerpen ontleent aan de natuur, nog lang gebruikt als Leit-motief voor het beeldend beginsel.
Bij de Gothiek maakte het onderwerp een *wezentlijk* bestanddeel van het kunstwerk uit, omdat de voorstelling van het religieus gevoel innerlijk met den beeldenden vorm verbonden was.
Van de Italiaansche Renaissance tot de kunst van Paul Cézanne bleef het onderwerp gehandhaafd doch innerlijk niet meer met het beeldend bewustzijn van den kunstenaar verbonden.
Na Cézanne wordt door de kubisten de zelfstandige vorm voor het kunstwerk gevonden en nu wordt ook het onderwerp naar de natuur (het schijnonderwerp) verwijderd.
Nu treedt de beeldende constructie naar voren.
Het nieuwe kunstwerk is een organisch-zelfstandig-aesthetisch product.
In de Oostersche kunsten ziet spreker méér karakter dan in de Europeesche, omdat de beeldende constructie, die het onderwerp wel tot uitgangspunt heeft, maar het wezen in vorm, kleur en samenstel heeft opgelost en tot een zelfstandig-aesthetisch-product heeft verwerkt, reeds eeuwenlang bereikt is.
In het moderne streven ziet spreker de poging, om voor 't eerst de Europeesche kunst een karakter te geven.
Cézanne was de eerste. Tot Cézanne was de schilderkunst een zoeken naar het karakter der dingen door de *uiterlijken* vorm en kleur. Met en ná Cézanne gaat het Begrip, de Natuur vervangen.
De kubist is de éérste die de ware beteekenis der beeldende kunst bewust werdt. Hij lost de natuurvormen, die hem tot onderwerp dienen, beeldend op; hij abstraheerd den mathematischen, van den natuurvorm .... en houdt zoodoende de zuiver beeldende kunstvorm over.
Verder gaat spreker en zegt dat wij den stijl van onzen tijd onmogelijk verstaan kunnen als wij niet begrijpen dat een kunstwerk alleen tot inhoud moet hebben, de aeshetische, ... en tot doelmatigheid alleen de geestelijke; .... dat zij dus niet gebonden is aan het meer of minder aesthetische atbeelden van bepaalde objecten, natuurvormen, etc.
De stijl van onzen tijd kenmerkt zich door de begeerte naar meerdere abstractie.
Stijl is karakter en kan slechts ontstaan dóór de Natuur heen.
Spreker noemt nu drie vormen die de ontwikkelingsphrasen zijn om van een natuurlijken vorm tot de stijlvorm te komen.
De beneden-natuurlijke vorm (een vorm die niet in staat is de illussie van de natuur bij de toeschouwer op te wekken).
De natuurlijke vorm (de vorm die de ontvoering suggereert).
De boven-natuurlijke vorm (de uit bezonken beschouwing verkregen vorm, de universeele- of stijlvorm).
Het komt spreker voor dat de moderne beeldende werkman zich van deze laatste vorm kan bedienen; maar dan moet ook het werk (aleer het een kunstwerk genoemd kan worden), samengesteld zijn uit aeshetisch-opgeloste vormen en kleuren, die wederom onwillekeurig ontstaan zijn uit beeldende aanschouwing der natuur.
Deze beeldende aanschouwing is niet het stoffelijk-doelmatige zien, ... het is 't universeel-aesthetisch wezen aanschouwen en toonen.
Spreker gaat verder in zijne uiteenzetting van hetgeen de beeldende kunstenaar moet zijn en haalt eenige voorbeelden aan waarmee hij tracht aan te toonen de wijze van zien en aanvoelen der uit te beelden onderwerpen.
Voor een beeldend kunstenaar, zooals de heer van Doesburg hem ziet, is een voorwerp niet van hout, ..., glas, ... of steen .... Neen! Het zal een zichtbare bepaling van ruimte-richting zijn. De beeldend-kunstenaar rangschikt, vermenigvuldigt, meet en bepaalt de overeenkomsten en verhoudingen van vormen en kleuren tot de ruimte.
Spreker geloofd dat de bouwkunstenaar, schilder en beeldhouwer zich in het beeldend-bewustzijn ontmoeten, immers ook het bouwwerk krijgt zijn aesthetische waarde door de rhytmische verhoudingen waarin het staat tot de ruimte.
De opgave van den bouwmeester bestaat hoofdzakelijk hierin, de stoffelijke doelmatigheid zoo volledig mogelijk aesthetisch op te lossen ..... zonder dat het eerstgenoemde daaronder lijdt.
Spreker meent dat, zooals in de Gothiek de beeldende kunst ten doel had, één levenshouding te belichamen — de Religie; — zooals in de Renaissance — de hoovaardij; -- zoo is in de moderne tijd een gemeenschappelijk bewegen waarin zij elkaar wederkeerig kunnen aanvullen: de aesthetische overzetting van de *Materie*.
Door de *her*overing van „Het Vlak" (door de kubisten en expressionisten ingeleid bij de vernietiging van de perspectief) heeft de schilder zijn rechtmatig eigendom terug. Nu ontstaat de behoefte naar de monumentale fresco-schildering, — glas in lood — het schilderen van kleurige oplossingen van het interieur, enz.
Wanneer een stijl-bewustzijn het nu zoo welig-tierende dilettantisme dood, komen wij tevens aan de oplossing van het groote kunstvraagstuk.
De monumentaal-beeldende-kunst ligt vóór ons.
Zoo eindigd spreker en verzekert dat door samenwerking de beeldende kunstenaars tot verwezentlijking van Eenheid komen en de schoonste harmonie ontstaat tusschen *stoffelijke* en *geestelijke* doelmatigheidheid.
Na de pauze ging spreker over tot de vertooning van een aantal lichtbeelden — meest foto's van schilderijen — ter illustratie van zijne lezing.
Hoewel het niet in de bedoeling van spreker lag, na de voordracht in debat te treden, kon de heer Verkruysen zich niet weerhouden zijne verwondering te uiten over de wijze waarop de heer van Doesburg woorden gebruikte, waarvan hij de beteekenis niet scheen te kennen. Bij de verklaring — tijdens de vertooning der lichtbeelden — had spreker de woorden „abstract" en „concreet" gebruikt alsof deze een zelfde beteekenis hadden.
De heer Verkruysen stempelde dan ook deze lezing met het woord „onzin", vooral ook door de uitingen over de kunst van Rembrandt en Rodin, en raadde de heer v. D aan, eene cursus bij hem te komen volgen, opdat hij de beteekenis van vele door spreker gebruikte woorden en begrippen zou leeren kennen.
De heer v. D. noemde deze aanval woordenfitterij en meende wel degelijk het gebruik van deze woorden te kunnen verdedigen, echter was het moeilijk met de heer Verkruysen daarover te redetwisten, omdat de heer V. aan deze woorden nog de beteekenis hechtte der ouderwetsche wijsgeeren.
De heer v. d. Pek verklaarde dat spreker wel met groot gemak woorden als „abstract" en „concreet" gebruikte, doch dat hij (de heer v. d. P.) reeds bij den aanvang van de lezing bemerkte dat spreker den zin er van niet begreep.
De heer Gratama nam nu het woord en zeide dat hij de heer v. Doesburg als schild wilde dienen, omdat hij — buiten het gebruik van vele wijsgeerige woorden om — de groote waarde van de voordracht erkende, door de spontaniteit waarmede spreker zijne ideeën uitte en om het als bij intuïtie, hier en daar raken van de eigentlijke kern der moderne schilderkunst.

Na het debat werd de vergadering meer huishoudelijk voortgezet en de heeren Petri, Janssen en Scholten gevraagd of zij bij de bestuursverandering, die nu heeft plaats gehad, nog wenschen lid te blijven van de commissie tot herziening der statuten.
De heer Petri wenscht in de commissie te blijven, de beide andere heeren (niet aanwezig) zullen aangeschreven worden.
Na rondvraag volgt sluiting. WIJDEVELD.

DR. H. P. BERLAGE EN ZIJN WERK.

Het is bijna een jaar geleden, dat onder bovenstaanden titel, bij de uitgeversmaatschappij W. L. en J. Brusse te Rotterdam, het boekwerk verscheen, dat aan Dr. Berlage op zijn 60ºen verjaardag de eer zou geven die hem toekwam en het mag wel vreemd schijnen hoe, ondanks de onweersprekelijke belangrijkheid van het feit, dat een Nederlandschen bouwmeester in dezen vorm door tijdgenooten eer bewezen wordt, door „Architectura", als orgaan van het Genootschap, waarvan Dr. Berlage eere-voorzitter is, aan de verschijning van dit boek zoo weinig aandacht is geschonken en tot heden eene bespreking van het werk in „Architectura" nog niet heeft plaats gehad.

Het moge dan vreemd schijnen dat eene beschouwing over dit werk van zeer bijzondere geaardheid achterwege is gebleven, het mag zelfs het karakter dragen van een verzuim, dat thans achterna in late bezinning nog hersteld wordt, toch is dit geenszins het geval en de beschouwing van het boekwerk, die tot deze beschrijving gevoerd heeft, zal tevens de verklaring inhouden van het redelijke in het feit, dat eerst na geruimen tijd eene bespreking van het werk plaats vindt.

Wel is dit werk van eene bijzondere geaardheid en het is juist dit bijzondere, hetwelk eene „beschouwing" van dit werk, dat, voorzoover betreft het geschreven gedeelte, een achttal „beschouwingen" over Dr. Berlage en zijn tijd bevat, bijna tot eene onmogelijkheid maakt: een beschouwing te leveren over *acht* beschouwingen van het nog onbeëindigde levenswerk van een hedendaagsch bouwmeester is wel een taak, welke licht tot overbodig nabetrachten aanleiding geeft en het is begrijpelijk, dat direct na de verschijning van deze reeks van uitteraard uiteenloopende betrachtingen eene samenvatting moeilijk en zelfs onmogelijk was.
Nog is het moeilijk om in juiste woorden de synthese van het werk te stellen, hoewel het voortschrijden van den tijd en het terugwijken in het verleden van het object, grooter mogelijkheid tot dieper schouwing geven. Nog kan, ondanks dieper wijking, dit object nog niet gezien worden zooals het gezien zal worden in het nieuwe licht van *anderen* tijd: we staan nog in hetzelfde licht, dat ook de verschijning van Berlage en zijn werk bestraalt en eerst aan het andere zal het begrip van wat thans met ons in denzelfden levenskring cirkelt, zich volledig verhelderen.

Het kunstgebeuren van dezen tijd is vol van wilden warrel, beelding van geestesworsteling, van snel opbloeiende idealen met snel versterf en overgang tot andere idee: dit is het teeken, waarin ook het gedenkboek staat. Wie een blik wil slaan in de geestesbeweging en in 't kunstenaarsdenken van heden, die leze en doordenke het in dit boek gegevene en late zich dan niet ontmoedigen, als na lezing van de acht beschouwingen, de golven van ideeënvloed eigen denken dreigen te doen verzinken, wanneer vraag na vraag voor het denken opdoemt en de verschillende beschouwingen niet tot klaarheid van inzicht in het eigenlijke onderwerp „Berlage en zijn werk" vermogen te brengen.
We vinden in deze betrachtingen veel eigen meeningen, veel analyse en weinig synthese ten opzichte van het onderwerp en hoe kan het anders: hier was en is nog geen synthetische lijn te trekken, want nog is Berlage en zijn werk een levende geestesbeweging en elke volgende phase in die beweging kan eene gestelde samenvatting omverwerpen.
Toch treft (afgezien van de beschouwingen die langs het onderwerp heen een subjectief inzicht geven) in de verschillende denkwijzen omtrent den Nederlandschen bouwmeester één naar voren tredende gedachte, welke ik zal trachten weer te geven.
In de verschillende besprekingen komt als het bijzondere karakter van Berlage uit, hoe hij in een voortdurenden, naar binnen gekeerden zelfstrijd van denkend wezen en kunstenaarschap, het eerste over het laatste doet zegevieren en in een taai zelfbedwang langzamerhand zijn kunstuitingen van in aanleg gestelde neiging tot vormschoonheid zuivert, om te komen tot de stelling van een nieuwbeleefde idee, i.c. het ideaal van een op nieuwe basis gegronde gemeenschap; het karakter van dezen zelfstrijd is het, dat we aan de reeks van bouwwerken en ontwerpen zien uitkomen.
Merkwaardig is hoe in dezen zelfstrijd, het oude individualisme, dat zich in formeele schoonheid bovenal trachtte te verwezenlijken, overwonnen wordt door *het denken, het algemeene* en hoe in dezen strijd vormschoonheid het onderspit delft voor ware weergave van denkend vormen. Wanneer men, analytisch schouwend, de opmerking maakt, dat in Berlage's werk een aan het leelijke grenzend gebrek aan zinnelijke schoonheid uitkomt, dan eert men onbewust het heroïsche in de geestesbeweging van den bouwmeester Berlage, want het is juist dit treffend sobere, aan leelijkheid grenzende, dat de uiting is van eene groote geestelijke overwinning en dezelfde soberheid als gevolg van geestelijken strijd is het karakter van het nieuwe individu, dat als herboren in begripsverheldering, een aanwijzing inhoudt voor de culmineerende geest der tijden van heden en toekomst, waarin gestreefd zal worden naar de schoone synthese van het individueele (vormschoon) en *het algemeene* — (het begrip).

Dit maakt het gedenkboek lezens- en beschouwenswaard, omdat het èn aan deze figuur van modern denkerbouwmeester èn aan de denkwijze van zijn tijdgenooten, een beeld geeft van onzen tijd, een tijd gekenmerkt door geestelijken strijd, een tijd waarin al het oude terugkeert, doch verhelderd en doordacht in tegenstelling met de 19e eeuw, waarin ook het oude terugkeerde, echter als product van onbezonnen historische kennis.
Beschouwenswaard in letterlijken zin is het gedenkboek, waar het in zuivere volging een beeld geeft van den strijd, zooals die door den bouwmeester in architectuurbeelding beleden wordt en waar de zelfoverwinning in hervonden soberheidskarakter gedemonstreerd is.
Over de uitgave als vormverschijning mag met lof gewaagd worden: èn lettertype, èn boekomslag, kortom, de geheele verzorging is van beschaafd en wèl-aandoend karakter en hiermede blijkt hoe het heden de eigenaardigheid heeft van nevens de meest prullige ook zeer gave en karaktervolle boekdrukkunst voort te kunnen brengen.

Wij hebben gepoogd hiermede, voor zoover mogelijk, eene samenvattende beschouwing te geven over het gedenkboek „Berlage en zijn werk"; vollediger schouwen zij het nageslacht overgelaten: nog voert dr. Berlage mede den geestelijken strijd; zijn werk moge de synthese beelden. Voor jonge werkers is de afschijning van een strijderstaak, zooals deze in het boek weergegeven is, een aandachtige beschouwing waard; het moge hun dan gegeven zijn om *door den uiterlijken vorm heen* de inwezenlijke en geestelijke waardekern van den Nederlandschen bouwmeester Berlage te zien.
7 Januari 1917. C. J. BLAAUW.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

De huizen aan het Leidsche Boschje.

In de November-aflevering schreef de heer Gimpel over deze huizen. Daarover nog dit. „Nabij buiten" werd onder dien naam in 1865 van de familie Weselenburg gekocht door den architect P. J. H. Cuypers, die in verband met zijn werkkring zijn woonplaats Roermond voor Amsterdam verwisselde, en na enkele jaren zijn invloed deed gelden bij den aanleg der nieuwe straat, evenwijdig aan den Overtoom, het aantrekkelijke karakter te geven, waardoor de Vondelstraat zoo langen tijd als een gunstige uitzondering gold onder de nieuw aangelegde straten in Amsterdam.
Oostelijk daarnaast lag de tuin van de Sociëteit „Hereeniging", bekend om hare muziekuitvoeringen, maar vooral bij de opgeschoten jeugd in trek wegens de Zomerkersenpartij, Najaarskermispartij, waarbij de romantische natuur van de jongeheertjes zich uitte ten opzichte der jongedames, die moederstafeltje durfden te verlaten om ook de spelen wat verderop tusschen het geïllumineerde groen op te zoeken, door een soort ridderlijkheid, die meer hardhandig dan galant was.
Op het terrein van den voortuin van de „Hereeniging" werd later de elfde Ned. Herv. Kerk gebouwd en een deel der Tesselschadestraat aangelegd. Daarnaast op de plaats van 't Diaconie Weeshuis, was nog een uitspanningsgelegenheid „Tivoli".
Hoewel P. J. H. Cuypers „Nabij buiten" omdoopte in Leijerhoven (Leijerdorperpad?) en het huis zoodanig verbouwde met een huiskapel en een groote teekenzaal, dat aan de straatzijde (Noord) bijna geen vensters waren, daar het lage huis, Oost en West uit den grooten tuin voldoende licht kreeg, zoodat voorbijgangers het voor een „Klooster" aanzagen, kwamen nu en dan Amsterdammers, voornamelijk uit het oostelijk kwartier, den bouwmeester in zijn tuin tegen den avond aan zijn arbeid storen, om te overleggen aangaande het inrichten van bruilofte en dergelijken in „Nabij buiten".
Toen „Tivoli" en de „Hereeniging" verdwenen, verhuisde de architect naar een toevallig vrijkomend huis, gebouwd voor een vriend, als dubbele villa aan den ingang van het Vondelpark, die hij Nieuw Leijerhoven noemde.
De Kerk het H. Hart was door den steun eener verloting van handwerken, waartoe talrijke (ook nietkatholieke) kunstenaars prijzen beschikbaar hadden gesteld, geheel voltooid.
Toen werd het huis „Leijerhoven" ter beschikking gesteld van de Quellinusschool, die gesticht was in de werkloodsen van den Museumbouw.
De tuin met zijn 300(?)-jarigen kastanjeboom, die ± 1.20 M. doorsnede mat, was ten offer gevallen aan de Tesselschadestraat.
De oudste groepen van huizen in de Vondelstraat, die gevels vertoonen met innig karakter, zijn tot stand gekomen, dank zij den steun, die de architect mocht ondervinden van zijne vrienden Westerwoudt, Sterck en Van der Biesen. Toen hij zijn invloed wilde gebruiken om de schoonheidswaarde van de te bouwen huizen in de Tesselschadestraat en 't plein rond de Vondelkerk te vermeerderen, stuitte dit af op finantieel bezwaar der koopers.
In 1883 verhuisde de Quellinusschool naar de Frans Halsstraat en in 1884 bouwde ik „*Oud*-Leijerhoven" als mijn eerste werk. JOS. TH. J. CUYPERS.

* * *

De Koloniale Bouwkunst.

In het „Kunstgewerbeblatt" van December publiceert Peter Jessen een geïllustreerde studie over „Der Amerikanische Kolonialstil."
Een Amerikaan, die er prijs op stelt tot de aanzienlijkste families van het land te behooren, moet zijn afkomst terug kunnen voeren tot voorvaderen, die als kolonisten of minstens als deelnemers aan den opstand, in de Vereenigde Staten woonden. Deze historische zin is ook tot de kunst, in de eerste plaats tot de bouwkunst, doorgedrongen en „Heemschut"-vereenigingen stellen alles in 't werk om de overblijfselen van een vroegere architectuur te bewaren. De eerste woningen, die door de Nederlanders werden gebouwd, waren slechts eenvoudige, pretentielooze gebouwen, waarvoor men in hoofdzaak hout als materiaal gebruikte. De bouwers waren gewoonlijk handwerkslieden, die enkele eigenaardigheden uit Europa hadden meegebracht, de Nederlanders naar Nieuw-Amsterdam, de Duitschers naar Germantown, in Pensylvania. Maar de eigenlijke origine der koloniale Amerikaansche bouwkunst ligt in Engeland, dat ook op de verdere ontwikkeling invloed uitoefende. Daar hadden de immigreerende handwerkslieden en bouwlieden hun vak geleerd, zoodat alle openbare gebouwen in Engelschen stijl werden gebouwd. Langzamerhand kunnen ze aanspraak maken op den naam architect, zooals de delicate sierkunstenaar Mc Intire, te Salem, en Charles Bulfinch, de eerste artist, die in Amerika zijn opleiding ontving; hij bouwde het strenge Statehouse te Boston en later den Oostelijken vleugel van het Kapitool te Washington. Merkwaardig is ook, hoe in de 18e eeuw verschillende dilettanten met goed gevolg als architect optraden. Zoo bouwde in 1773 de latere president Thomas Jefferson te Charlottesville een zeer eigenaardig landhuis en tegen het einde van zijn leven (1819—1826) de Virginia-universiteit, die tot de beste voorbeelden van 't classicisme in Amerika behooren te worden gerekend. Een geneesheer, dr. William Thornton, heeft in 1793 het eerste plan voor het kapitool ontworpen en in 1799 Mount Vernon, het landhuis van Washington, verbouwd.
Ze vertegenwoordigen een bouwkunst, waarvan we de resten nog het volledigst kunnen bewonderen te Salem, in Massachusetts, waar de Chestnut Street huizen uit de 17e tot het begin der 19e eeuw bewaarde. Men vindt er het eenvoudige Roger Williams House uit 1635, het „heksenhuis" dat omstreeks 1700 een groot aantal vrouwen en meisjes in heksenprocessen betrok en het huis met de zeven gevels, dat de 19e eeuwsche Amerikaansche dichter Nathaniel Hawthorne bezorg. In de 18 eeuw krijgen de huizen een regelmatiger aanzien en vormen de gevels een gelijker rij. Tusschen de huizen wordt eenige ruimte opengelaten, terwijl de breedste zijde van het huis, die naar de straatzijde is gericht, de

deur in het midden heeft. De ramen hebben zoowel in het parterre als op de bovenverdieping denzelfden vorm: ze worden tegen de 18e eeuw slanker.

Omstreeks 1800 wordt vaak een tweede verdieping op het huis gezet, zoodat het zacht gebogen of gebroken dak plat wordt. Toen de classicistische mode steeds verder ging, bouwde men voor de houten betimmering hooge houten pilaren, die van den grond tot de breede kroonlijst reikten. Men maakt bijzonder veel werk van den ingang, die telkens opnieuw eenvoudig of gecompliceerd werd gecreëerd. Zoo eischt men steeds meer tot het begin der 19e eeuw; de bouwkunst blijft dan nog lang op een behoorlijk peil. Steeds kenmerkt ze zich door een voorname terughouding en vertegenwoordigt een harmonische cultuur, waarin een goede burgerlijke gemeenschapszin tot uiting komt. Ze vormt een scherp contrast met de bouwkunst van het moderne New-York, dat in alles van een geheel anderen geest getuigt.

KOLONIAAL MUSEUM.

Van den heer Ph. J. Hamers ontvingen wij een schrijven, dat wij hierbij doen afdrukken:

Gaat dat zien, voor het te laat is!, nog slechts enkele dagen of korter, het in aanbouw zijnde Koloniaal Museum, groote luchtreclame, gaat, gaat, verdwaasde „moderne bouwkunst-jongelingen", gaat! en zegt het voort! tot leering uwer broeders, die nog verslaafd zijn aan het modernisme, waar niets mee te verdienen is. Gaat en haast U, voor het te laat is en zie „de architectuur in de ruimte of de gootklas op ware grootte" schoon, leerrijk en stichtelijk, onverbeterlijk, de namen staan er bij, toegang gratis, lijn 9, 10, 3, 15, geopend tot donker.

DE UITGAVEN SCHUELER.

Het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten verzoekt ons nog mede te willen deelen, dat de letterlijke tekst van het door de jongstgehouden ledenvergadering genomen besluit, inzake de uitgaven Schueler, luidt:

„De Bond van Ned. Architecten, kennis genomen hebbende van den opzet der uitgaven van den heer Gustav Schueler, besluit, dat medewerking aan die uitgaven niet is toegelaten voor leden van den Bond van Ned. Architecten."

PRIJSVRAAG „KARENHUIZEN" TE ALKMAAR.

De termijn, waarin vragen, betreffende de prijsvraag „Karenhuizen' te Alkmaar, kunnen worden gesteld, is verlengd tot 15 Februari a. s.

Namens de Jury.
A. Broese van Groenau B. I.

VAN ALLERLEI AARD.

VERVEN TEGEN BRANDGEVAAR.

Houten gebouwen vormen een voortdurend gevaar door hunne brandbaarheid en door de brandassurantie wordt men wel gedwongen al het mogelijke te doen om deze gebouwen tegen brand te beschutten. Een goed middel hiervoor is de zoogenaamde vuurvaste verf, die weliswaar het uitbreken van de brand niet verhinderen kan, maar in zooverre van groot belang is, dat de vlammenvorming er door voorkomen wordt. De verf verhindert het toetreden van de lucht en wanneer de brand reeds is uitgebroken, ook het indringen van de warmte. Het verven is niet bijzonder kostbaar. Een mengsel van waterglas en regen, of gedistilleerd water, wordt vermengd met zooveel Asbestmeel of Zwaarspaat, dat zich een goed strijkbare massa vormt. Hiermede zijn zeer goede resultaten bereikt. Sterker werkende mengsels vormt men met oplossingen van Aluin, Chloorcalcium, Phosphorzure Ammoniak, Wolframzure Natron, enz. Sommige van deze zouten vormen bij verhitting gassen, die niet branden en verstikkend op de vlammen werken. De waterglasverf beschermt het hout ook tegen de invloed van het weer en is ook om deze reden bijzonder aan te bevelen. Het zou verkeerd zijn, wanneer men dacht dat hiermede alles gedaan was, wat tot bescherming tegen brandgevaar van houten gebouwen gedaan kan worden. Men dient te bedenken dat de verf wel de vlammenvorming, maar niet het glimmen en verkolen van het hout voorkomen kan. Wanneer het hout sterk verhit wordt, heeft er een soort vergassing plaats, waarbij zich tegelijkertijd houtskool vormt. Bij een bepaalde temperatuur ontbranden de gassen, wanneer genoeg lucht kan toetreden en de vlam, die zich vormt, grijpt op haar beurt weer de houtskool aan, zoodat alles snel opbrandt. Hieruit blijkt, dat wanneer men houtwerk tegen vuur wil beschermen, het van het grootste belang is de vorming van vlammen te voorkomen en dit kan men door het gebruik van vuurvaste verf vrijwel verkrijgen. Een gloeiend of verkolend stuk hout is bij een brand veel minder gevaarlijk dan een dat fel brandt.

FIXTATIEF.

Een nieuw fixtatiefrecept, dat voortreffelijk heet te zijn voor potlood-, krijt en houtskoolteekeningen, luidt als volgt:

Meng 17.5 gram caseïne met 3.5 gram borax. Laat dit enkele uren staan, bijv. een nacht. Het mengsel wordt met water verdund, tot het ruim 1 Liter oplossing geeft. Hierbij wordt ½ Liter alcohol als conserveermiddel toegevoegd. Na enkele dagen zal een deel onopgelost caseïne zich op den bodem vastgezet hebben; de troebele vloeistof kan afgetapt worden en onbepaalden tijd bewaard worden. De kracht der oplossing mag, al naar het doel, varieeren. Het beschadigt het papier niet in het minste, wordt niet geel en laat de kleuren intact.

Het aldus behandelde papier kan watervast gemaakt worden door bespuiting met een oplossing van aluminium-acetaat van 3 of 4 pCt., welk mineraalzout een onoplosbare oplossing met caseïne vormt. Dit zout kan in den vorm van een poeder gekocht worden en is gemakkelijk in water oplosbaar of als een 8 pCt. oplossing.

(„V. & A.")

AARDEN HUIZEN.

Door het Kings College van de Londensche Universiteit worden, naar de „New-York Sun" meedeelt, proeven genomen betreffende de mogelijkheid om slijk als bouwmateriaal voor de muren van huizen te gebruiken. De bedoeling hierbij is, om op snelle en goedkoope wijze landelijke woonhuizen te kunnen bouwen in districten, waar een plotselingen inval heeft plaats gevonden van oorlogswerklieden. Zes geheimzinnig uitziende muren zijn zoo juist op de gronden bij Camden Hill verrezen. Elke muur bestaat uit een verschillend mengsel van slijk om te beproeven, welke het meest past voor het Engelsche klimaat. In het eene geval is aan het slijk waterglas toegevoegd, in het andere zachte zeep, in een derde kalk. Cementspecie is in nog een ander geval over het slijk gegoten, terwijl een der muren enkel van slijk opgericht is.

NIKKEL ROESTVRIJ TE MAKEN.

Smeer eerst de geroeste plekken van het nikkel met vet in, wrijf het daarna weer flink af. Deze bewerking alleen zal dikwijls reeds het grootste deel van het roest doen verwijderen. Smeer daarna weer goed in met vet en laat dit er verscheidene uren op blijven, wrijf het daarna met een lap af, die vooraf gedompeld was in sterke ammoniakoplossing in water. Dit zal gewoonlijk alle, zelfs sporen van roestplekken doen verwijderen.

Indien er echter toch enkele kleine plekjes hardnekkig weerstand bieden, veeg ze dan af met een weinig verdund zoutzuur. Het zuur moet natuurlijk zeer kort, vlug en met zorg toegepast worden, want anders zou het evengoed het nikkel zelf als het nikkelroest oplossen. Indien eindelijk al het roest verwijderd is, wascht men de geheele oppervlakte, waar men gewerkt heeft, nauwkeurig af met zuiver water, droogt daarna en gaat eindelijk het metaal polijsten.

(„IJ. & S.")

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN M. PLATE.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewoon Lid van het Genootschap is aangenomen de heer B. T. Liem, Bouwkundig Teekenaar, alhier.
Als Buitenlid is door het Bestuur aangenomen de heer A. Visser, Civiel Ingenieur, te Papendrecht.
Als Gewoon Lid wordt voorgesteld de heer J. L. M. Lauweriks, Architect te Amsterdam, door de heeren J. Gratama B. I. en J. F. Staal Jr.

II. Van de Schoonheidscommissie te Amsterdam is het volgend schrijven ingekomen:

Amsterdam, 8 Januari 1917.

Aan het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia", alhier.

De Schoonheidscommissie te Amsterdam heeft de eer, U te berichten, dat zij zich heeft gewend tot B. en W. met het verzoek, te willen bevorderen, dat haar Reglement in dier voege worde gewijzigd, dat zij daaraan de bevoegdheid kan ontleenen tot het toepassen van eene, uit hare ervaring noodig gebleken, nieuwe werkmethode.
Deze komt in het kort hierop neder, dat de Commissie, zoodra haar uit een ingediend ontwerp de onbevoegdheid des ontwerpers blijkt, aan den bouwheer een zestal, naar hare meening bevoegde ontwerpers zal opgeven, waaruit deze verplicht zal zijn, eene keuze te doen ter verkrijging van een nieuw ontwerp.
De bedoeling is, dit zestal voortdurend met nieuwe krachten aan te vullen en daarvoor niet te kiezen gevestigde architecten doch jonge bouwkundigen, die tot dusver niet in de gelegenheid waren, zelfstandig op te treden, doch bij de Commissie als artistiek begaafden bekend zijn.

De Schoonheidscommissie te Amsterdam:
(w. g.) J. Ingenohl, Voorzitter.
E. J. Rosenboom, Secretaris.

Ter. F. Staal Jr., 1e Secr.

STATUTENWIJZIGING.

De commissie tot herziening der Genootschapsstatuten, die binnenkort hare arbeid zal aanvangen, verzoekt de leden eventueele voorstellen voor deze herziening te zenden aan het adres van het Genootschap, Heerengracht 545-549 te Amsterdam.

UITGAVEN VAN Dr. SCHUELER, IN SAMENWERKING MET J. WALTMAN JR. TE DELFT EN N. V. H. KRAMERS & ZOON'S BOEKHANDEL TE ROTTERDAM.

Op de laatste ledenvergadering der „Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst" (V. A. N. K.) werd o. m. de kwestie der uitgaven van Dr. Schueler besproken. Men vond dat zij het uitgesproken karakter dragen van een handels-reclame van kooplieden-architecten en meubelleveranciers, onder het mom van kunst-monografiën, — een grove misleiding dus van het publiek. Men beschouwde deze uitgaven als een hulp voor den fabrikant die als ontwerper wil poseeren en den eigenlijken ontwerper zooveel mogelijk wenscht te verbergen, en een bedreiging van de zuivere propaganda van alle werkelijk-modern streven op het gebied der Hollandsche sier- en nijverheidskunst; redenen waarom men medewerking van kunstenaren aan een dusdanig onbetrouwbare onderneming ten zeerste te ontraden achtte. De onderstaande motie werd zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Motie:

De Ledenvergadering der V. A. N. K., gehouden op 22 Dec. 1916, acht medewerking aan de uitgaven van Dr. Schueler, ook in den nieuwen vorm, zooals die onder den naam van „Hollandsch Interieur" wordt aangekondigd, in strijd met de fundamenteele belangen der sier- en nijverheidskunst en hare vak-beoefenaren en dringt er bij de kunstenaars, leden en ook niet-leden der Vereeniging, op aan, deze uitgaven op geenerlei wijze te steunen.

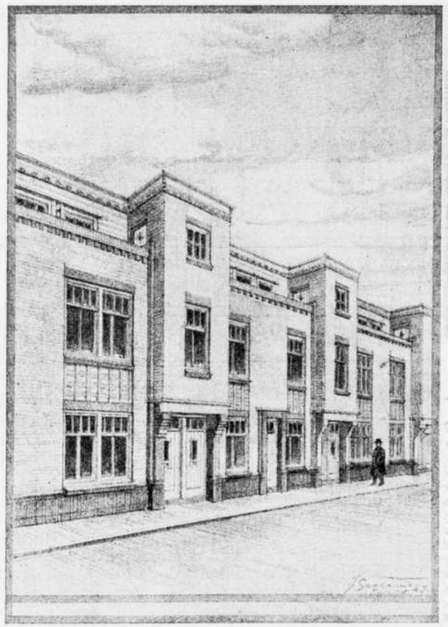

Ontwerpen voor Arbeiderswoningen met platte daken te Amsterdam.
Architect: J. GRATAMA, B. I.

JURY-RAPPORT OVER DE PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW DER NED. HERVORMDE GEMEENTE TE NIEUW-LEKKERLAND.

Ingekomen zijn 41 ontwerpen onder de motto's:
H. L.; Elshout; Caesar; Eshuis; Annie; Est; Cultus; Blijmoedig J. A. Böhringer; a. d. Dijk; Agatha; Beth-El; Nieuw-Lekkerland 1883—1891; Aan den Dijk; Dorpskerk; Loe het brandend hart der Wereld; In de Bocht; Job; Vrede I; Funda nos in Pace; Bede; Beta; S. D. G.; Broodhuis; Herfst; Gedenk de Armen in dit bedehuis; Nelly; Ps. 127: 1; P. P. P.; 1618—1619; Mara; O.; Mathijs; Eqocentrisch; B.; Naeremje; Deo Optimo Maximo; Pastorale; Buiten; Urbi et Orbi; M.; 't Middaguurtje; Steen; Kruis in dubbele cirkel (geteekend); Eenvoud; S. C.; Georgina; Co.; Annetje; Verhouding; Vrede II; Zeshoek (geteekend).

De Jury was van meening dat het karakter van het te stichten gebouw in de eerste plaats moet zijn: eenvoudig, ook al ware het niet dat reeds de betrekkelijk geringe geldmiddelen zulks noodzakelijk maakten. Eenvoud toch zoowel in het in- als uitwendige van het gebouw is gewenscht omdat eenvoud een der kenmerken is van de uitoefening van den Eeredienst waartoe het kerkgebouw is bestemd en een rijke ontwikkeling niet in overeenstemming zou zijn met de opvattingen van de leer die hier zal worden verkondigd. Bovendien dragen ook de bouwwerken der omgeving, waarin het kerkgebouw zal worden geplaatst, een uitgesproken karakter van eenvoud, wat trouwens op het platteland in 't algemeen het geval is en waarin een van de kenmerkende verschillen ligt tusschen de bouwkunst in de stad en die op het land. In de stad kan een rijke vormenspraak en een ruime toepassing van kostbare materialen soms noodzakelijk zijn, de landelijke bouwkunst zal echter vóór alles van groote ingetogenheid moeten zijn om de harmonische schoonheid van dorps- of landschapsbeeld niet in gevaar te brengen. Zakelijkheid, duidelijkheid en klaarheid zijn steeds de voornaamste eigenschappen geweest der landelijke bouwkunst; deze factoren liggen niet alleen het boerenhuis maar ook het kerkgebouw ten grondslag. Geen te ver gedreven ontleding, geen vormen die niet door de samenstelling worden vereischt, geen opsmuk van verdacht gehalte, maar breede opbouw, krachtige detailleering en karige toepassing van versieringen was de grondtoon der landelijke bouwkunst uit den tijd toen het natuurlijk gevoel voor schoonheid bij den buitenman nog niet door valsche voorlichting was vertroebeld en wansmaak nog niet op het platteland was doorgedrongen. Zoo bij de woning, zoo ook bij het kerkgebouw uit dien tijd, dat steeds door eenvoud en soberheid imponeert. Daarom passen die dorpskerken altijd zoo goed in hun omgeving en voelden de dorpsbewoners er zich toe aangetrokken en ermede vertrouwd als met een vriend die van de zelfde natuur, den zelfden aard is, als zij zelf. Zij stonden er niet vreemd tegenover maar zagen er met vertrouwen doch met eerbied tegen op, omdat zij als bij ingeving gevoelden, dat de ernst en de kracht die ervan afstraalt, de diepe grond van het Christelijk geloof symboliseert.

Met deze schoonheidsmanifestatie voor oogen en door voorafgaande overwegingen geleid, heeft de jury zich bij de beoordeeling van de talrijke en soms zeer verdienstelijke ontwerpen, op het standpunt geplaatst dat de schoonheid van het te stichten gebouw voornamelijk zal moeten berusten op juiste massa-werking en krachtige teekening, gepaard aan zuivere verhoudingen en aangename lijnen, doch niet op overdreven accentueering van onderdeelen en versieringen die in deze wijde omgeving toch niet tot hun recht zouden komen. Getoetst aan deze opvattingen bleken er onder de inzendingen verscheidene te zijn die alleen reeds door hun te overdadige detailleering niet voor de bekroning in aanmerking konden komen, afgezien nog van de vraag of zij voor de gestelde bouwsom zijn uit te voeren.

Meerdere ontwerpers toch hebben zich niet voldoende ingedacht in de sfeer waarin het gebouw zal worden opgenomen en een kerk ontworpen, die misschien als stadskerk zeer geschikt zou zijn doch de eigenschappen van een bescheiden dorpskerk mist en onmogelijk in deze omgeving kon harmonieeren. Hoeveel verdienste zulke ontwerpen op zich zelf beschouwd ook mogen bezitten, acht de jury ze voor uitvoering ter bestemder plaatse geenszins geschikt.

Als gevolg van deze beschouwingen is de Jury ertoe overgegaan de ingekomen ontwerpen te schiften en in de eerste plaats die ontwerpen welke wegens gebrek aan voldoende aesthetische qualiteiten niet voor bekroning in aanmerking kunnen komen, terzijde te leggen. Bij een tweede en derde schifting heeft de Jury uitgelezen de ontwerpen die, ofschoon niet zonder verdienste, voor haar opvatting toch niet geëigend zijn tot uitvoering te worden gebracht, omdat zij geen juiste aanpassing bij de omgeving verzekeren, of veel te kostbaar zijn van ontwikkeling of wel gebreken vertoonen, 't zij van practischen, 't zij van aestetischen aard die niet kunnen worden gedoogd.

Aldus vielen bij de eerste schifting uit de ontwerpen ingezonden onder de motto's:
Steen; Ps. 127 - 1; Caesar; Eshuis; Est; Blijmoedig; J. A. Böhringen; Agatha; Beth-El; Job; Broodhuis; Herfst; Naeremje; Urbi et Orbi; M.; Kruis in dubbele cirkel (geteekend); S. C.; Annetje en Verhouding.
Bij de tweede schiftung die onder de motto's;
Zeshoek (geteekend); 't Middaguurtje; Pastorale; Eqocentrisch; O,; Vrede I; In de bocht; Nieuw Lekkerland 1883—1891; a. d. Dijk; S. D. G.; en Vrede II.
Bij de derde schifting die onder de motto's:
N. L.; Annie; Aan den Dijk; Dorpskerk; Leo; Het brandend hart der wereld; Funda nos in Pace; Bede; Beta; Gedenk de armen in dit Bedehuis; Mathijs; Deo Optimo Maximo; Buiten; Eenvoud en Co.
Er bleven dus over acht ontwerpen onder de motto's.
Elshout; Cultus; 1618—1619; Mara; Georgina; B; P. P. P.; en Nelly, waarvan met algemeene stemmen de eerste prijs werd toegekend aan het ontwerp motto: P. P. P., de tweede prijs aan motto: Cultus, waarvan de voorgevel een zeer groote verdienste bezit en de gedeelde derde en vierde prijs aan de ontwerpen motto: 1618—1619 en motto Mara, de eerste wegens de origineele architectuur, de tweede wegens de karakteristieke oplossing van het interieur.

Motto: *Steen.* Dit ontwerp is te onvolledig en gebrekkig om voor beoordeeling in aanmerking te kunnen komen.

Motto: *Ps. 127-1* Ook dit plan is onvolledig en van de minste waarde ontbloot.

Motto: *Caesar.* De plattegrond is vrij goed, behoudens de zijportalen, die zeer ongunstig zijn gelegen en gevormd. Het inwendige is onbeduidend terwijl de gevels slecht van verhouding zijn en het karakter van een kerkgebouw niet tot uiting brengen.

Motto: *Eshuis.* Het beginsel van dwarsbouw, bij dit ontwerp tot uitgangspunt genomen, is niet tot een voldoende oplossing gebracht, de diepte is te gering in verhouding tot de groote breedte. De portalen zijn te royaal, de kolommen onder de galerij hinderlijk. De achterbouw bezit geen voldoende samenhang ten opzichte van het hoofdgebouw. Ook het uitwendige van het gebouw mist samenhang en is niet van gezochtheid vrij te pleiten. Het inwendige is arm.

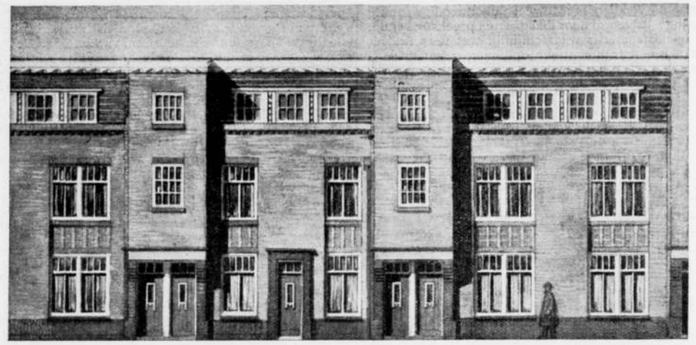

Ontwerpen voor Arbeiderswoningen met platte daken te Amsterdam. Architect: J. GRATAMA, B. I.

Motto: *Est.* Dit ontwerp is veel te ruim van opzet; de portalen zijn onnoodig groot en toch onvoldoende wegens de ongunstige uitmonding der galerij-trappen. In den weinig samenhangenden achterbouw is de bergruimte te groot. De architectonische ontwikkeling van het in- en uitwendige is zeer conventioneel terwijl de bekroning van den veel te grooten toren buiten verhouding is.

Motto: *Blijmoedig J. A. Böhringen.* De plattegrond bezit geen voldoenden samenhang; de portalen aan den voorgevel zijn te bekrompen. Het oksel is te groot en niet harmonisch in de ruimte opgenomen. De vormgeving is kostbaar doch zeer banaal en van hetzelfde gehalte als de vele zinloos opgesierde dorpskerken uit den laatsten tijd, die menig dorp hebben mismaakt.

Motto: *Agatha.* Ofschoon het plan goede eigenschappen bezit en meerderen samenhang vertoont dan het voorgaande ontwerp, kleeft hieraan het groote gebrek dat het niet beantwoordt aan den eisch van een eenvoudige dorpskerk; het gebouw is veel te hoog en mist karakter.

Motto: *Beth-El.* Dit ontwerp vertoont een kostbaren en grillig gevormden plattegrond van veel te groote afmetingen en met een aanzienlijke ruimte verspilling in den achterbouw. Niettemin zijn de portalen te klein en de ruimte vóór den preekstoel onvoldoende. Het in- en uitwendige verraadt een zucht naar mooimakerij en mist degelijkheid.

Motto: *Job.* De dwarsbeuk sluit zich niet fraai bij het schip aan, waardoor de ruimte-ontwikkeling niet bevredigend zal zijn. De verdeeling der zitplaatsen is, door de hinderlijke kolommen ter ondersteuning van de kap, niet aangenaam. De toegangen naar de galerij zijn te ruim, die naar het oksaal ongunstig omdat een toegang van buiten ontbreekt. De gevels zijn verbrokkeld en de vormgeving onbeholpen.

Motto: *Broodhuis.* De plattegrond is onsamenhangend en de verdeeling der zitplaatsen, waarvan er te veel op de galerij zijn gebracht, verwerd. In verband daarmede hebben de portalen een te grooten omvang verkregen. De buitenmuren van het oksaal ontwikkelen zich niet logisch uit het plan. Hoewel in- als uitwendig blijkbaar naar eenvoud is gestreefd, laat in 't algemeen de oplossing toch veel te wenschen over.

Motto *Herjst:* De algeheele opzet is niet onaardig en herinnert even aan onze Romaansche dorpskerken, zonder dat echter de schoonheid daarvan is bereikt. Het plan kleven meerdere gebreken aan; zoo is in den achterbouw te veel ruimteverlies.

Motto *Naeremie.* Het plan is verbrokkeld en van willekeurige samenstelling, zoo ook het uitwendige dat zonder eenige verdienste is.

Motto *Urbi et Orbi*; Het gering aantal plaatsen op de galerij in aanmerking genomen is aan den hoofdingang veel te veel ruimte toegekend, doch overigens vertoont het plan geen groote gebreken. Het uitwendig aanzien is nuchter en mist goede verhoudingen; de raamgroepeering is evenmin geslaagd.

Motto *M.*: De gezochte plattegrond heeft tot moeilijkheden en minder fraaie oplossingen aanleiding gegeven zoodat de inwendige ruimte ontwikkeling niet zal bevredigen. Evenmin kan het uitwendige aanspraak op schoonheid maken en mist dit bovendien het karakter van landelijke bouwkunst.

Motto *Kruis in dubbele cirkel (geteekend)*: Hoewel in beginsel niet verkeerd vertoont de plattegrond toch groote gebreken waarvan een der belangrijkste is dat van een aanzienlijk aantal plaatsen, de predikant niet gezien zal kunnen worden. De toegang tot de galerij is wat ruim; de trap in den achterbouw is onvoldoende verlicht terwijl hier ook te veel ruimte aan gangen werd opgeofferd. Het uitwendige is niet zonder verdienste doch vereischt nog veel studie en belangrijke omwerkingen om tot een schoon geheel te kunnen geraken.

Motto *S. C.*: De plattegrond van dit ontwerp geeft ongeveer de zelfde opvatting te zien als die van het voorgaande, doch met vermijding van diens cardinale fouten. Echter zijn ook bij dit plan de galerij-toegangen te royaal opgevat. De gevels zijn echter verre minderwaardig en van ondegelijk gehalte.

Motto *Annetje*; Het plan is vrij goed, hoewel de hoofdingang met aansluitende galerij-trappen niet praktisch is ontworpen en in den achterbouw te veel ruimte aan gangen en portalen is gegaan. Het uitwendige van het gebouw is te samengesteld en te veel gedetailleerd en mist karakter.

Motto *Verhouding*: Dit ontwerp is blijkbaar geinspireerd op sommige 18e eeuwsche dorpskerken doch staat in uitwerking daarbij toch nog verre ten achter. Het 'plan, v.n l. van den uitbouw, is verbrokkeld, de preekstoel ongunstig gelegen en veel te ver van de consistoriekamer verwijderd.

* * *

Motto *Zeshoek (geteekend)*: Het beginsel van centraalbouw is wel practisch doch leidt niet tot een aangename groepeering der zitplaatsen en maakt uit den aard der zaak den bouw vrij kostbaar. De toegang naar de ruime galerij door middel van een stiltrap, is gebrekkig. Het geheel, hoewel sober van behandeling, is te kostbaar van opzet en mist het intieme dat een bescheiden dorpskerk behoort te bezitten.

Motto *'t Middaguurtje*: De verdeeling der zitplaatsen is, als gevolg van de vrij kostbare kruisbouw-vorm, niet geslaagd, doch overigens heeft de plattegrond verdienste. Alleen is het torenportaal te groot in verhouding tot het geheel, wat ook in het uitwendige opvalt. Aan den toren is veel te veel aandacht geschonken terwijl ook overigens het uitwendige geen voldoenden samenhang bezit en alzoo de eenheid in het ontwerp is verloren gegaan.

Motto *Pastorale.* Het plan is veel te ruim en twee trappen naar de betrekkelijk kleine galerij een groote ruimte verspilling. Daarentegen is de plaats vóór den preekstoel te bekrompen voor ceremonieele diensten terwijl de preekstoel zelf niet in de architectuur is opgenomen. De dienstruimten zijn niet fraai gegroepeerd. De behandeling van het interieur is zwak; het uitwendige heeft in zijn eenvoud wel verdienste ofschoon de voorbouw met zijn drie ongeveer even breede traveën zich niet organisch bij het schip aansluit. Hier blijkt dan ook dat het trappenhuis teveel waarde heeft gekregen en daardoor eer schadelijk dan gunstig werkt.

Motto *Eqocentrisch.* De gekozen grondvorm is voor een bescheiden dorpskerk niet gewenscht en niet economisch; het groot aantal plaatsen op de galerij moet worden afgekeurd temeer omdat zulks bij dit plan heeft geleid tot een te ruime trappenaanleg, die toch op zich zelf niet gunstig is gevormd. De portieken aan den achtergevel zijn vrijwel overbodig en verhoogen onnoodig de kostbaarheid. Mede als gevolg van de groote ontwikkeling der galerijen is het gebouw te hoog geworden en zal daardoor niet met de omgeving kunnen harmonieeren. De toren is niet voldoende met de gevels tot één geheel gebracht, De architectonische vormgeving is niet van nuchterheid vrij te pleiten.

Motto *O.*: Ook van dit ontwerp is de planvorm, die op zich zelf

zeer goed kan zijn, v.n.l. voor een groot kerkgebouw, niet geëigend voor het gegeven geval. Bovendien is er te veel aan onnoodige ruimte opgeofferd. Het inwendige is, vooral door den grooten preekstoelwand, niet behagelijk; de kapconstructie is waarschijnlijk wat te zwak. Het uitwendige is niet tot een karakteristieke oplossing gekomen; ofschoon sommige gedeelten zeer verdienstelijk zijn en van een prijzenswaardige fantasie getuigen, is nog geen harmonische eenheid bereikt.

Motto: *Vrede I.* De plattegrond, vooral het gedeelte om den preekstoel, is te ruim van opvatting. Voorzoover uit de half afgewerkte teekeningen te oordeelen valt, zijn de vormen in 't algemeen wat conventioneel en het geheel niet in het gewenschte karakter. De toren staat te los van den overigen bouw.

Motto: *In de Bocht.* Als gevolg van den kruisvorm is de plaatsenverdeeling niet gunstig. De galerij is niet fraai opgelost terwijl de toegangstrappen ondoelmatig zijn. De achterbouw is te uitgebreid en verbrokkeld. De preekstoel is niet voldoende in de architectuur opgenomen. Zoowel in- als uitwendig is een prijzenswaardige soberheid betracht en is in 't algemeen wel het juiste karakter getroffen, behoudens de raamvormen en raamgroepeeringen die niet geslaagd zijn en vooral in het inwendige schade doen aan de eenheid.

Motto: *Nieuw Lekkerland 1883—1891.* Bij dit ontwerp valt het streven naar beknoptheid te roemen. Echter blijkt ook hier dat de gekozen kruisvorm voor dit geval niet passend is wijl nu een te groot aantal zitplaatsen op de galerijen zijn ondergebracht. Als gevolg hiervan heeft het gebouw verhoudingsgewijze een te groote hoogte ontwikkeling verkregen en is het min of meer gaan gelijken op een verkleinde stadskerk. Het oksaal is noodeloos ruim, mede ten gevolg van het gekozen plantype.

Motto: *a. d. Dijk.* De plattegrond is verbrokkeld en zal een goede ruimte werking onmogelijk maken. Ondanks het streven naar beknoptheid door het ontwerpen van vele zitplaatsen op de galerij, is het doel toch niet bereikt omdat er te veel ruimte aan portalen is opgeofferd. De plaatsenverdeeling op den beganen grond is niet gunstig; de steunpunten die in zoo'n kleine kerk geen reden van bestaan hebben, zijn hinderlijk. De plaatsen op de galerij zijn slecht, omdat slechts vanaf enkelen de spreker kan worden gezien. Het uitwendige is goed van silhouet en de gevels zijn hoewel eenvoudig als massa, wel aantrekkelijk behoudens in onderdeelen; zoo b. v. de raamvormen die lang niet fraai zijn.

Motto: *S. D. G.* Ook dit ontwerp vertoont een kruisvorm met vele zitplaatsen op de galerij. De ligging van de trappen zoodanig dat deze enkel vanuit de kerkruimte bereikt zijn is onjuist terwijl de trapvorm zelfs minder gunstig is. In den achterbouw is de ligging van de garderobe, ten opzichte van den ingang en W. C. niet praktisch. Het gebouw is voor een dorpskerk te hoog geworden waardoor het inwendige de juiste stemming zal missen. De gevels zijn beschaafd van vormen, doch de toren, vooral in het bovengedeelte, is mislukt. Het teekenwerk is correct.

Motto: *Vrede II.* Het plan is niet gunstig, de groepeering van de zitplaatsen, waarvan er te veel op de galerij zijn gelegen, verdient geen aanbeveling. De uitmondingen der galerij-trappen zijn hinderlijk voor het verkeer bij het uitgaan van de kerk. Het interieur heeft weinig aantrekkelijks en is in onderdeelen zelfs leelijk. Het uitwendige heeft als massa-werking wel eenige verdienste doch de uitwerking laat te wenschen over.

* * *

Motto: *N. L.* De vorm van den plattegrond is te gerekt en door de kruisarmen de verdeeling der zitplaatsen niet geheel doeltreffend. Het gedeelte voor den preekstoel is te veel op zich zelf behandeld. De achterbouw is goed, alleen had het oksaal wat beknopter kunnen zijn. Het inwendige is te veel gedetailleerd en wat te kostbaar van opvatting. Het uitwendige heeft in zijn hoofdvorm veel aantrekkelijks, doch de toren is te veel verdeeld en sommige onderdeelen met name de goten herinneren te veel aan villabouw. De achtergevel is verbrokkeld en het minst geslaagd.

Motto: *Annie.* De kruisvorm, die ook aan dit ontwerp ten grondslag ligt, heeft tot een betere oplossing geleid dan bij een der vorige en ook de groepeering der zitplaatsen is wel doordacht. De galerij is gemakkelijk bereikbaaar en de toegang goed bestudeerd. Zoo ook de plaatsing van den preekstoel. De achterbouw had evenwel beknopter kunnen zijn, er is thans te veel aan bijkomende ruimten opgeofferd. Het uitwendige, dat een streven naar beknoptheid doet kennen bezit oorspronkelijkheid van onmiskenbare verdienste. Echter is nog geen voldoende eenheid in vormenspraak bereikt en zijn sommige onderdeelen zooals de nokbekroning die als ventilatiekap behandeld is, minder fraai. Ook ontwikkelt het klokketorentje zich niet logisch uit het plan.

Motto: *Aan den Dijk.* De kerkruimte op zich zelf is goed van vorm en indeeling, doch in den achterbouw is te veel ruimte verspild en de portalen aan den voorgevel zijn overdreven ruim. De ligging van twee galerijtrappen is niet fraai en deze zijn bovendien te royaal in verhouding tot de geringe oppervlakte van de galerij. Het trekstangenstelsel in de kerkruimte werkt ongunstig. Het uitwendige is eenvoudig en goed van hoofdverhouding, doch de vorm en plaatsing der ramen s niet karakteristiek. De achterhouw is onsamenhangend. Vooral de perspectief is knap geteekend.

Motto: *Dorpskerk* In het plan is de kerkruimte goed van vorm doch de portalen zijn te ruim van aanleg. De galerijtrap ligt verkeerd; deze mondt uit in de kerkruimte wat in beginsel afkeuring verdient. De achterbouw is versnipperd en in sommige opzichten te ruim, wat vooral op de verdieping duidelijk uitkomt. De gevels, niet geteekend op de verlangde schaal, vertoonen in hun eenvoud zeer goede qualiteiten, behoudens de torenbeëindiging, die minder geslaagd is. Sommige raam- en deurvormen zijn wat gezocht van vorm. Het hek is arm. De ligging van het gebouw is verkeerd en het verdient aanbeveling de consistoriekamer te keeren naar de zijde van de pastorie.

Motto: *Leo het brandend hart der Wereld* De Jury meent dit ontwerp te moeten beschouwen als een uiting van hoog opgevoerde fantasie, die echter niet geleid heeft tot de oplossing van de vraag, in welk opzicht ook, naar een eenvoudige *dorpskerk*. Hoeveel verdienste dit ontwerp, op zich zelf beschouwd, ook moge bezitten, zal het in de aangegeven situatie niet op zijn plaats kunnen zijn, nog afgezien daarvan dat de bezwaren aan de uitvoering verbonden zeer groot zullen zijn en de bouwkosten de gestelde som zeer aanmerkelijk zullen overtreffen.

Motto: *Funda nos in Pace* De plattegrond is niet fraai van vorm door de te sterke overheersching van de lengte waardoor ook de inwendige ruimteontwikkeling wat nuchter is geworden. Vóór den preekstoel, die niet harmonisch in den wand is opgenomen, is te weinig ruimte vrij gelaten. Het uitwendige, ofschoon een beetje eentonig, heeft goede hoedanigheden vooral wat de massawerking betreft. De raamvormen zijn evenwel niet karakteristiek.

Motto *Bede*: De planindeeling is tweeslachtig doordat aan de galerijuitbouw, in tweeën verdeeld. teveel waarde is toegekend. Dit wreekt zich ook in het uitwendige, waar de hoofdruimte achter den galerijuitbouw schuil gaat en ook de toren niet tot zijn recht komt. Zoodoende is het gebouw als massa-werking mislukt. In den plattegrond valt ook nog op dat de toegangen te bekrompen zijn, temeer omdat zij tevens dienen als toegangen tot de galerij. Zoowel in- als uitwendig is het gebouw te kostbaar opgevat doch heeft interessante partijen. Het teekenwerk is verdienstelijk en ernstig uitgevoerd.

Motto: *Beta* Het plan, hoewel op zich zelf niet onpraktisch, is onnoodig gecompliceerd. Er zijn te veel plaatsen op de galerij waarvan de toegangstrappen te talrijk zijn. Het uitwendige zal, als gevolg van den samengestelden plattegrond, een onrustigen indruk maken ondanks het feit dat de gevels eenvoudig zijn gehouden. Ook de uitvoering zal, door den ingewikkelden kapvorm, vrij kostbaar zijn. Het torentje is, als klokketoren aardig van vorm en goed geplaatst.

Motto: *Gedenk de armen in dit bedehuis* De plattegrond is te lang in verhouding tot de breedte en zal daardoor een minder fraaie en weinig intieme kerkruimte geven. De ingang is te samengesteld en verward terwijl de ligging van de centrale verwarming niet praktisch is. De ruimte voor den preekstoel is, met 't oog op ceremonieele diensten, niet gelukkig gevormd. De totaal opzet van het gebouw is in inwendig aanzien niet slecht doch de vormenspraak mist eenheid en herinnert niet aan aan een kerkgebouw. De toren is te schraal.

Motto; *Mathijs* De kruisvorm heeft aanleiding gegeven tot een te samengesteld plan en minder geschikte plaatsing der banken. Twee groote trappen naar de galerij is onnoodig kostbaar en een ervan had gevoegelijk achterwege kunnen blijven. Nu is zoowel het plan als de opbouw niet eenvoudig genoeg voor een dorpskerk, zelfs wat pretentieus. Bovendien mist de voorgevel den vereischten samenhang. De vormgeving is beschaafd doch helt naar het conventioneele; het interieur is het minst geslaagd.

Motto: *Deo Optimo Maximo.* Afgezien van de minder juiste hoofdvorm is de plattegrond vrij goed van indeeling en bezit de verdienste van beknoptheid. De plaatsverdeeling is echter in enkele gevallen ongunstig, het inwendig is met zeer diepe galerij niet behagelijk en de preekstoel werd niet voldoende opgelost. Het uitwendige daarentegen is, vooral als massawerking, zeer goed; alleen is de toren te veel gedetailleerd en daardoor onrustig van teekening.

Motto: *Buiten.* Ten deele door de vergedreven beknoptheid is in het plan geen hoofdmotief tot uiting gekomen; de indeeling der plaatsen, waarvan er teveel op de galerij zijn gelegen, is verward. Bovendien is vóór den preekstoel te weinig ruimte vrij gelaten en is deze niet gunstig geplaatst ten opzichte van den lichtinval. Afgezien van enkele motieven die te zeer aan den profaanbouw zijn ontleend heeft het uitwendige als totaalopzet veel bekoorlijks. Hinderlijk zijn echter de groote ramen van de trappenhuizen, terwijl het torentje niet uit het plan voortkomt waardoor het veel van zijn waarde verliest.

Motto: *Eenvoud.* Het plan is wat te gerekt, zoodat sommige plaatsen te ver van den preekstoel zijn verwijderd. Het inwendige is eenvoudig en beknopt en intiem van werking. Uitwendig vertoont het gebouw een sterk uitheemsch karakter wat vooral uitkomt bij de torenbekroning. Niettemin bezit het geheel veel verdienste en is als

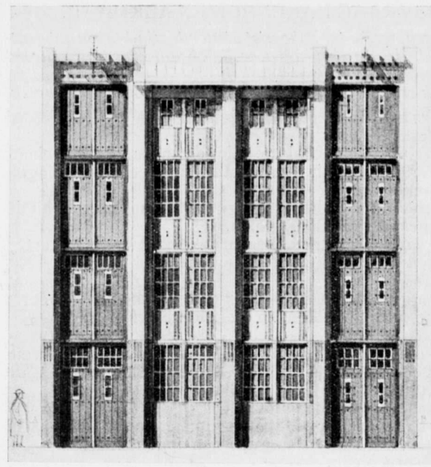

Pakhuis in gewapend beton.
Architect: J. GRATAMA, B. I. Constructeur: EGON HANDL.

massawerking zeer geslaagd, terwijl ook de details goed zijn verzorgd.

Motto: *Co.* De kerkruimte is vrij goed, hoewel de omgeving van den preekstoel te weinig teekening heeft en de inspringende hoeken bij den ingang niet fraai zijn. Bovendien is het geheele plan te royaal van opzet, vooral voor de portalen is onnoodig veel ruimte beschikbaar gesteld. Ook de opbouw is kostbaar en voor een dorpskerk veel te grootscheeps. Overigens heeft dit ontwerp zeer veel verdienste en geeft zeer belangwekkende en goed doorwerkter details te zien.

* * *

Motto: *Elshout.* Afgezien van de te royale toegangen naar de betrekkelijk kleine galerij, die niet harmonisch in het geheel is opgenomen, en de te groote garderobe in den achterbouw, heeft dit plan goede qualiteiten. Het inwendige is ook goed gevormd, behoudens den achterwand met het zeer conventioneele orgel, dat geheel uit het kader valt. Beter geslaagd is echter het uitwendige, waar naast enkele minder gelukkige oplossingen, zooals aan den voorgevel, interessante partijen te waardeeren zijn.

Motto: *Cultus.* Een zeer goed ontwerp dat een zeer frisschen geest ademt, doch wel wat ruim van opzet is. Het plan is goed doordacht en praktisch samengesteld. De ruimteontwikkeling is eveneens bevestigend, terwijl de preekstoel-wand zeer aantrekkelijk is. In het uitwendige is het vooral de voorgevel, die het best is geslaagd en aan een zeer goede vormgeving een verdienstelijke toepassing van baksteen paart, wat vooral in de detailteekening goed tot uiting komt. In vergelijking met den voorgevel is de zijgevel echter teleurstellend; de sprongen naast den toren werken eenigszins storend, terwijl de vorm van de ramen wat gezocht en niet fraai is. Het teekenwerk is zeer knap.

Motto: *1618—1619.* Ofschoon een dwarsbouw in het onderhavige geval geen aanbeveling verdient, is de wijze waarop het plan is opgelost, wel geslaagd. Alleen is de achterbouw wat los van het geheel. Ook zullen de ijzeren trekstangen, die schijnbaar willekeurig uit het plafond te voorschijn treden, storend werken. De preekstoel staat te veel op zich zelf en had meer in de architectuur kunnen worden opgenomen. De gevel-architectuur is origineel ofschoon niet geheel van eenige gezochtheid vrij te pleiten.

Motto: *Mara.* De planindeeling is goed, behoudens de portalen die te bekrompen zijn, en den achterbouw die niet voldoenden samenhang bezit. Het interieur is zeer verdienstelijk door de karakteristieke boogverdeeling ter vervanging van de spanten. Ook het uitwendig is buitengewoon eenvoudig van opzet en maakt in het totaalbeeld een gunstigen indruk, doch bij nadere beschouwing vertoonen zich enkele gebreken. Zoo is de op zich zelf aardig gevormde toren te zwak van bouw en zijn de zijgevels wat nuchter, mede door de minder fraaie raamvormen.

Motto: *Georgina.* De plattegrond is niet eenvoudig genoeg vooral wat de ingangsportalen betreft. Ook zijn de steunpunten onder de galerij eenigszins hinderlijk. De achterwand van de kerkruimte is wat verbrokkeld en het orgel niet voldoende opgelost. Eveneens bezit het uitwendige geen genoegzamen samenhang niettegenstaande sommige gedeelten, zoo o. a. de entrée zeer goed geslaagd zijn en in details veel valt te loven.

Motto: *B.* De beknoptheid van het plan is prijzenswaardig doch het valt te betreuren dat daardoor het kerkruim wat te vierkant is geworden wat door de galerij nog wordt versterkt, en de afstand van de voorste zitplaatsen tot aan den preekstoel te gering is genomen. Daarentegen is op de galerij te veel verloren ruimte en verdient de wijze waarop de toegang daartoe is verkregen geen aanbeveling Het uitwendige doet, vooral als massawerking, zeer goed. De raamvormen in den zijgevel zijn echter voor een kerkgebouw minder passend terwijl de omlijsting van den ingang eenigszins uit het karakter valt.

Motto: *P. P. P.* De planindeeling is in alle opzichten zeer goed; de kerkruimte is aangenaam van vorm, de preekstoel met de ruimte voor ceremonieele diensten origineel opgelost, de ingangen practisch en weldoordacht, ook wat betreft de uitmonding van de galerijtrappen. Het in- en uitwendige is sober van vorm doch karakter-stiek en goed van verhouding met zeer fraaie details die uit geringe middelen zijn opgebouwd. De toren alleen zou, van terzijde gezien, iets forscher kunnen zijn. Jammer dat de perspectief eenigszins misteekend is; in werkelijkheid zal de indruk gunstiger zijn De wijze van teekenen is loffelijk en verraadt een groote vaardigheid met de pen.

Motto: *Nelly.* Dit ontwerp is blijkbaar van den zelfden ontwerper als motto; *Mathijs*, waamede het zeer veel overeenkomst heeft, behoudens in een gedeelte van het plan, dat nu wat eenvoudiger is geworden. Door weglating van de kruisarmen heeft het ontwerp aanzienlijk gewonnen, ook in het uitwendige, dat nu compacter is. Voor het overige geldt wat bij de bespreking van motto Mathijs is gezegd.

De Jury:
C. N. VAN GOOR.
December 1916. OC. A. PUNT.
HERM. VAN DER KLOOT MEYBURG.

De tentoonstelling van de ingekomen antwoorden op bovenbedoelde prijsvraag wordt gehouden van Maandag 15 tot en met Zondag 21 Januari in het gebouw van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Marnixstraat 402, Amsterdam.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie.

Vriendelijk verzoek ik U het onderstaande te willen opnemen, waarvoor mijn dank. Bij het lezen van het Verslag der lezing van den heer Th. van Doesburg en het daarop gevolgd debat, in het laatste Architecturanummer komt het mij voor, dat mijne woorden, zooals zij daar heeten gesproken te zijn, op iemand, die den onvergetelijken avond van genoemde lezing niet aanwezig was, een vreemden indruk maken. Daarom hier eene nadere verklaring en meer uitvoerige vermelding van het door mij gezegde. Vooraf nog dit: Het blijkt mij in een Genootschap als Architectura, dat onder de hoorders van lezingen steeds ongeveer dezelfde bezoekers telt, zoodat men elkaar langzamerhand gaat leeren kennen, van belang, dat er na een voordracht van gedachten gewisseld wordt; het resultaat van eigen studie en arbeid wordt dan in een verwanten kring besproken. Wat mij zelve betreft heb ik dat althans, toen ik indertijd eene voordracht hield, een genoegen gevonden. Als debater mag ik misschien graag rondweg mijne meening zeggen, steeds echter zal ik de praestatie van den spreker willen waardeeren, en verstaan dat niet ieder hetzelfde behoeft te denken. De houding echter van den heer Van Doesburg dien avond, de lompheid om met een sigaar in den mond eene voordracht te houden, en de brutaliteit waarmede in die voordracht, *juist door het onbegrepen woordgebruik* getracht werd, de groote meesters als Rembrandt, v. Gogh, Rodin e.a. neer te halen, en met woorden als: „wanneer ik dat had moeten doen" enz. te kritiseeren, waardoor de hoorders telkens openlijk in lachen, (waarlijk niet de gulle lach der gemoedelijke instemming) uitbarstten, maar ten slotte door het

aanmatigende optreden den ganschen avond, waarvan o. m. des sprekers houding bij het weliswaar hinderlijk te laat binnenkomen van enkele hoorders, een beeld gaf, dat alles noopte mij dezen brutalen ongemoedelijken spreker niet te sparen en hem rondweg te zeggen, dat zijne lezing ondoordacht en daarmede onzin was. Op mijn vraag of de heer v. D. mij na deze uitspraak nog wilde aanhooren kwam geene weigering; ik heb hem toen gevraagd of hij, steeds zeggende dat de kunst niet *reëel* en wel *abstract* had te zijn, wel eens bedacht had, dat ook het begrip *concreet* nog had te gelden. De heer v. D. antwoordde, al interrompeerend, dat abstract en concreet hetzelfde was. Hierop is mijn vervolg geweest, dat juist de fout in inzicht bij den heer v. D. in die woorden lag, hij ziet het hoogste in de beeldende kunst in het abstracte b.v. der meetbaarheid; (van alle lichtbeelden werd n.l. gezegd dat het ware er in was, dat het verticale, het horizontale, het ruimtelijke enz., zoo prachtig uitgedrukt waren. Het Joodsche bruidje van Rembrandt werd slappe sentimentaliteit genoemd, maar het mooie er in waren de richtingen!!) gezegd is door mij, dat een mensch meer is dan verticaliteit en horizontaliteit, meer dan zijne ruimtelijkheid, zelfs meer dan zijne natuurlijkheid; de mensch is *volledigheid van menschelijkheid, concreet*, de mensch is in hoogsten aanleg *geest*, en de uitdrukking **daarvan** is de hoogste opgave van de kunst en voor den kunstenaar, hetgeen Rembrandt en alle groote meesters in hunne werken verwerkelijkt hebben. Na voortdurende interruptie van den heer v. D. kwam ik aan het einde van mijn betoog. In zijn wederwoord zeide genoemde heer, dat ik aan het woordenziften was en niets van beeldende kunst begreep en of ik dan de Buddhistische kunst niet mooi vond. Daarop heb ik geantwoord, dat in het Buddhisme juist het abstracte hoogtepunt was, maar dat de volledige menschelijkheid eerst door en na de romantiek gebeeld is, dat ik echter de verhoudingen van die phasen, symbolisme, klassicisme en romantisme hier niet kon gaan duidelijk maken, als de heer v. D. dat hooren wilde, moest hij maar op mijn leergang over het Buddhisme komen hooren, waar ik er 10 avonden voor beschikbaar heb. Daarna heeft de heer v. d. Pek gesproken, waarna de heer Gratama tot den heer v. D. waardeerende woorden richtte, onder welk betoog door den heer v. D. zelf eenige malen (op zichzelf?) geapplaudisseerd werd!, zoodat ik er toen meer dan genoeg van had en ik geloof velen met mij. Het leek mij noodig tegenover hen, die niet aanwezig waren, maar wel Architectura lezen, dit geval nader uiteen te zetten. Ten laatste nog eene vraag, wanneer aan den spreker overgelaten wordt zelf verslag van zijne lezing te geven, waarom dan ook niet aan de debaters? En indien zulks met den spreker niet geschied is, waarom zou men het niet met beiden doen? Ik hoor wel eens beweren dat de architecturanummers zoo moeielijk te vullen zijn; en het is toch wel iets waard, dat men hoort, hoe iets zich inderdaad heeft toegedragen.

Met dank voor de plaatsing,

Heemstede, 15 Jan. '17. H. C. VERKRUYSEN.

OPENBARE PRIJSVRAAG VOOR EEN WOONGEBOUW VOOR OUDE MANNEN EN VROUWEN TE ALKMAAR.

Overeenkomstig art. 8 der A. R. deelt de P. P. C. mede, dat het programma van bovengenoemde prijsvraag door haar is goedgekeurd.

De Permanente Prijsvraag-Commissie:
P. J. HOUTZAGERS, Voorzitter.
HERM. V. D. KLOOT MEYBURG, Secretaris.

PRIJSVRAAG KARENHUIZEN ALKMAAR.

Vragen, welke ter zake niet dienende zijn, blijven onbeantwoord. Alleen die vragen, welker beantwoording naar het oordeel van de jury niet duidelijk uit het programma volgt, zijn hieronder met het betreffende antwoord opgenomen.

1. *Vraag.* Hoeveel woningen moeten geprojecteerd worden?
Antwoord. Zooveel als de ruimte van het terrein toelaat.
2. *Vraag.* Mogen in den rechter-zijgevel lichtopeningen gemaakt worden?
Antwoord. Ja, indien de zijgevel ten minste 2 M. uit de erfscheiding geplaatst wordt.
3. *Vraag.* Moet uit de beschrijving der kamers in art. 7 worden opgemaakt, dat de bewoners zelf koken?
Antwoord. Ja.
4. *Vraag.* Moeten bezoekers en leveranciers zich eerst bij den portier melden om toegang te verkrijgen?
Antwoord. Ja.
5. *Vraag.* Zal de straat, Zuid-Oostelijk van het terrein gelegen, dezelfde belangrijkheid verkrijgen als de Krelagestraat?
Antwoord. Vermoedelijk niet.
6. *Vraag.* Moeten de kosten van het open hek, bedoeld in art. 2, in de begrooting worden opgenomen?
Antwoord. Neen.
7. *Vraag.* Is één trap in het centrum voldoende, of moeten er ook trappen zijn aan de uiteinden?
Antwoord. Wordt aan den ontwerper overgelaten.
8. *Vraag.* Moeten de W. C.'s afzonderlijk voor mannen en voor vrouwen zijn?
Antwoord. Neen.
9. *Vraag.* Moeten de muren geverfd worden met olieverf of waterverf?
Antwoord. Met waterverf.
10. *Vraag.* Aangezien de eenheidsprijzen in art. 17 overeenstemmen met die van vóór den oorlog, moeten de prijzen voor zaken, niet in art. 17 vermeld, ook van vóór den oorlog worden aangehouden?
Antwoord. Ja
11. *Vraag.* Hoe is het karakter van de architectuur: *a.* van de belendende schoolgebouwen; *b.* van de op de situatie aangegeven woning, in het bijzonder van den op de grensscheiding staanden muur dezer woning?
Antwoord. a. Het schoolgebouw, door architect Hanrath gebouwd, heeft het karakter van diens architectuur; *b.* de aangrenzende woning heeft een eenvoudigen gevel in baksteen; op de grensscheiding een blinden muur.
12. *Vraag. a.* Kan het gebouw op staal gefundeerd worden?
b. Zoo ja, op welke diepte beneden straatpeil kan men de vaste laag aannemen?
c. Hoe hoog is het straatpeil boven het maaiveld gelegen?
d. Is het terrein reeds opgehoogd?
Antwoord. a. Ja. *b.* Op 1.25 M. beneden straatpeil of 0.65 M. — A. P. *c.* Op 0.75 M. boven maaiveld of 0.60 M. + A. P. *d.* Neen.
13. *Vraag.* Wordt met poortingang bedoeld een doorrit naar het achter gelegen terrein?
Antwoord. Neen.

Namens de Jury:
A. BROESE VAN GRONAU.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Statutenwijziging. — Uitgaven van Dr. Schueler. — Jurryrapport voor de Prijsvraag voor een Kerkgebouw der Ned. Hervormde Gemeente te Nieuw-Lekkerland. — Ingezonden. — Openbare Prijsvraag voor een woongebouw voor oude mannen en vrouwen te Alkmaar. — Prijsvraag Karenhuizen te Alkmaar.

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 4. ZATERDAG 27 JANUARI 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN M. PLATE.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewoon lid worden voorgesteld de Heeren P. B. HENDRIX, Bouwk. Teekenaar en P. A. EBELING, Bouwk. Teekenaar, door de Heeren J. F. Repko Rzn. en J. Blomhert.

II. De 1388ste **Ledenvergadering** wordt gehouden op **Woensdag 31 Januari,** des avonds **8 uur** precies, in de Vergaderzaal Heerengracht 545—549.

Agenda:
a. Notulen.
b. Ingekomen Stukken.
c. Installatie van den Heer B. T. LIEM, Bouwk. Teekenaar te Amsterdam.
d. Ballotage van den Heer J. L. M. LAUWERIKS, Architect te Amsterdam, voorgesteld door de Heeren J. Gratama, B. I. en J. F. Staal Jr., en van de Heeren P. B. HENDRIX, Bouwk. Teekenaar te Amsterdam en P. A. EBELING, Bouwk. Teekenaar te Amsterdam, voorgesteld door de Heeren J. F. Repko Rzn. en J. Blomhert.
e. Voordracht van den Heer Dr. H. A. NABER te Hoorn over *„de Acoustiek in de Bouwkunst en het voornaamste instrument in het hoofdstuk geluid."* Met proeven.
Na afloop zal op verschillende sirenes eenvoudige muziek worden gemaakt, waarbij de Heer MARCEL VAN GOOL, pianist, belangeloos zijne medewerking heeft toegezegd. Introductie is toegestaan.
f. Rondvraag en sluiting. J. F. STAAL JR., 1e Secr.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1917.

Door het Genootschap „Architectura et Amicitia" worden de drie volgende prijsvragen uitgeschreven:

a. Gevel voor een groep arbeiderswoningen.
b. Een electrische booglamp met lichtreclame.
c. Een watertoren.

De Jury voor de prijsvragen *a* en *b* zijn de heeren: J. B. van Loghem, Jan de Meijer en H. Th. Wijdeveld.
Voor de prijsvraag *c* heeft de heer J. van Oldenborgh (Directeur van het Rijksbureau voor Drinkwatervoorziening) zich bereid verklaard, mede, de ingekomen ontwerpen te beoordeelen.

Prijsvraag *a. Gevel voor een groep arbeiderswoningen.*

De uitschrijving van deze prijsvraag heeft hare aanleiding gevonden in de toestanden door eigenbouwers in het leven geroepen.
De Schoonheidscommissie te Amsterdam heeft het menigmaal noodig geoordeeld bij inzendingen van eigenbouwers, de gevels af te keuren en te verzoeken deze te laten ontwerpen door bekwame architecten.
Hoewel de Jury erkent dat dergelijke toestanden niet bestendigd dienen te worden, geeft zij toe, dat *voorloopig* deze wijze van werken geaccepteerd moet worden, wanneer ten minste de ontwerpers trachten den aannemer te bewegen twee of vier woningen tot een te vereenigen, en de uitbouwen aan de achtergevels tot een minimum te beperken.
Daar uit den aard der zaak veelal de jongere architecten dergelijke gevels zullen te ontwerpen krijgen, meent zij daarom de medewerking aan deze prijsvraag te moeten aanbevelen.
De hierbij gevoegde plattegronden zijn twee typen van, bij Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam menigmaal goedgekeurde plannen, welke door eigenbouwers zijn uitgevoerd.
Het is de bedoeling, dat de mededingers den gevel voor een groep van 4 huizen zullen ontwerpen.
Daar het type voor hóóg-bouw bedoeld is, zal gerekend moeten worden op beg. grond, 1ste, 2de, 3de en zolderverdieping.
De ontwerper is vrij van het gegeven type af te wijken, indien hem dat voor de vormgeving van den gevel gewenscht voorkomt, of wanneer hij een anderen plattegrond meer geschikt acht.
De keuze der bouwmaterialen wordt aan de mededingers overgelaten. Hierin dient echter de economie in acht genomen te worden.
De ontwerpen moeten voldoen aan de voorschriften van Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam.

Verlangd worden de navolgende teekeningen:
De voorgevel op schaal 1 : 50 (in kleur) en de plattegronden, beg. grond en 1ste verd. schaal 1 : 100 (in schets).
Aan de Jury is een bedrag van *f* 70.— beschikbaar gesteld, te verdeelen in twee prijzen.

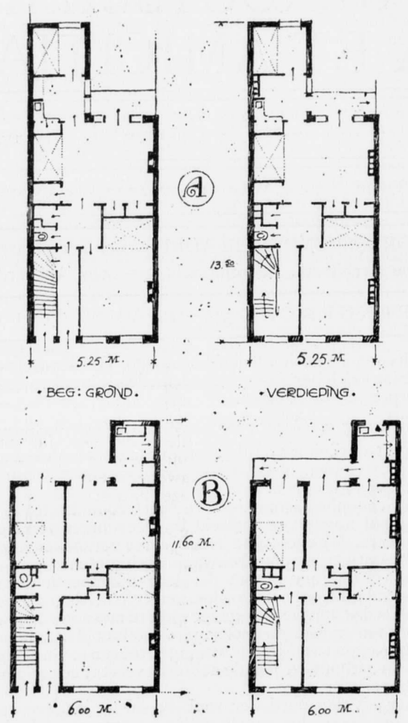

Prijsvraag *b*. *Een electrische booglamp met lichtreclame.*

Meer en meer verschijnen in de groote steden van ons land de lichtreclames. Het laatste op dat gebied is de inbezit-neming van de palen, waaraan de draden der electrische tram of de booglampen van plein- en brugverlichting bevestigd zijn. Het ligt in de bedoeling der Jury een aantal goede oplossingen van zulk een booglamp-paal met lichtreclame in ons blad op te nemen en zij verzoekt de mededingers te letten op onderstaande gegevens, waaraan zij zich ongeveer moeten houden.
De geheele hoogte der paal is ongeveer 7 Meter. De onderkant van den lichtbak moet op minstens 2.50 M. uit den grond worden geplaatst.
De inzenders zijn vrij in de keuze van materiaal, kleur en text van paal en lichtbak.
Gevraagd wordt 1 teekening, schaal 1 : 20 en 1 detail.
De Jury heeft een bedrag van *f* 40.— beschikbaar voor twee prijzen.

Prijsvraag *c*. *Een watertoren.*

Wellicht de belangrijkste van de drie prijsvragen en zeker vol eigenaardige moeilijkheden.
Waar vinden wij architectonisch goed opgeloste watertorens? Het is een zeldzaamheid. De Jury is overtuigd, dat dit grootendeels is toe te schrijven aan de moeilijkheden, om de bijzondere technische eischen in goede architectonische vormen te kleeden.
Het is daarom dat zij met groote belangstelling de inzendingen voor deze prijsvraag tegemoet ziet, en vermoedt dat voor goede oplossingen van dit vraagstuk praktische verwezenlijking niet geheel is uitgesloten.
Het programma voor deze prijsvraag (verbonden met een bij het ontwerpen als handleiding te gebruiken beschouwing van ons mede-jurylid, den heer J. van Oldenborgh, Directeur van het Rijksbureau voor Drinkwatervoorziening) is zéér uitvoerig en belangrijk voor de mededingers.
Het wordt op aanvraag gratis toegezonden door den Secretaris der Jury, den heer H. Th. Wijdeveld, Vossiusstraat 50, Amsterdam.
Als prijzen zijn beschikbaar:
f 50.— van den Bond „Heemschut";
f 25.— van den heer A. W. Weissman;
f 60.— van het Genootschap „A. et A."
Deze *f* 135.— zullen verdeeld worden in twee prijzen.

Algemeene Bepalingen.

Tot de mededinging worden toegelaten alle leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia".
De inzendingen op deze prijsvragen moeten uiterlijk voor prijsvraag *a*, 15 Maart 1917;
„ „ *b*, 1 „ 1917;
„ „ *c*, 15 April 1917 vrachtvrij bezorgd zijn aan het adres van het Genootschap, Heerengr. 545-549, te Amsterdam.
Eindiging voor de beantwoording van vragen is voor prijsvraag *a*, 20 Februari 1917;
„ *b*, 15 „ 1917;
„ *c*, 1 Maart 1917.
Het jury-rapport verschijnt voor iedere prijsvraag afzonderlijk en uiterlijk 3 weken nà den datum van inzending. De expositie geschiedt echter gezamenlijk.
Als datum van inlevering wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs van verzending, dat desverlangd moet worden overgelegd; de ontwerpen echter van inzenders buiten Europa moeten op de, in de programma's gestelde, data zijn ingekomen. Te laat ingezonden antwoorden blijven buiten beschouwing, waarvan onmiddellijk mededeeling zal worden gedaan aan het opgegeven correspondentie-adres.
De motto's van alle inzendingen zullen in het eerst verschijnend nummer van het Genootschapsorgaan, na den datum van inzending, worden vermeld.
Elke inzending moet vergezeld gaan van een gesloten enveloppe, waarin naambrief, benevens de verklaring: „De inzender van het motto ..... verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is, en de teekening(en) door hem zelf zijn gemaakt."
Op de buitenzijde dezer enveloppe moet een correspondentie-adres vermeld staan en het motto, dat tevens op alle stukken tot de inzending behoorende, moet voorkomen. De naam van den ontwerper mag op de teekeningen en bijbehoorende stukken niet zijn vermeld.
De teekeningen moeten plat, zonder houten lijsten verpakt zijn. Inlichtingen worden uitsluitend schriftelijk gevraagd aan de Jury, p. a. den Secretaris, H. Th. Wijdeveld, Vossiusstraat 50, Amsterdam.

Alle ontwerpen blijven het eigendom van de inzenders. Het Genootschap kan zich het recht voorbehouden, in overleg met de inzenders de ontwerpen, waaraan eene geldelijke belooning is toegekend, te publiceeren in een der Genootschapsuitgaven, zonder daarvoor eenige meerdere vergoeding schuldig te zijn.
Gedurende drie maanden na de openbaarmaking van de uitspraak der Jury, zullen alle inzendingen voor expositie ter beschikking blijven van het Genootschap; na dien termijn worden zij vrachtvrij aan de correspondentie-adressen teruggezonden.
De inzendingen worden vanaf den dag van aankomst tot den dag der terugzending verzekerd tegen brand- en andere schade voor eene som, gelijk aan het bedrag, dat voor den eersten prijs is uitgeloofd.
Inzendingen, welke niet voldoen aan de bepalingen van het programma, of waarvan de ontwerper zich vóór de uitspraak der Jury bekend maakt, kunnen niet voor eenige belooning in aanmerking komen. Ingezonden teekeningen, welke in het programma niet zijn gevraagd, zullen buiten beschouwing blijven.
Na de uitspraak der Jury zal door haar de naambrief van het eerstbekroonde ontwerp worden geopend. Voor het openen van de naambrieven der overige, voor onderscheiding in aanmerking gekomen, ontwerpen wordt de toestemming van de inzenders vereischt.

De Jury voornoemd.

Amsterdam, Januari 1917.

ONTWERPEN DOOR A. W. WEISSMAN.

Wanneer een kunstenaar ontwerpt, dan werpt hij gedachten op het papier, op een houten schot, in de klei of op een doek. Maar om dit te kunnen doen, moet hij natuurlijk gedachten hebben. En in die gedachten moet een zekere redelijkheid aanwezig zijn.
Het ontwerpen is de eigenlijke scheppende daad. Zij vindt plaats in het brein van den kunstenaar; wat de handen doen is niets dan het, eigenlijk werktuigelijk, overbrengen van de gedachte naar de stof.
Slechts wie met verbeelding begaafd is, zal kunnen ontwerpen; hij wien deze gave ontzegd werd kan als ontwerper nimmer iets leveren. Doch het bezitten van de gave der verbeelding is nog niet voldoende; ook technische vaardigheid moet aanwezig zijn, die alleen door een langdurige en degelijke oefening kan worden verkregen, en die niemand is aangeboren.
Ik zal mij, bij mijne beschouwingen over het ontwerpen, van avond tot de bouwkunst bepalen, al zou ik gaarne over de andere kunsten ook wat zeggen. Maar het veld is zoo ruim, dat ik mij noodzakelijkerwijze moet beperken.
Gij zult het allen met mij eens zijn, dat de Grieksche bouwkunst van omstreeks 300 jaar vóór Christus meesterstukken heeft voortgebracht, die sedert werden geevenaard noch overtroffen. Die bouwkunst is hoogst eenvoudig, wat echter niet wil zeggen, dat zij plotseling uit het brein van één ontwerper, als Pallas uit het hoofd van Zeus, te voorschijn is gekomen.
Zulk een Grieksche tempel is slechts het huis van de godheid; hij bestaat uit maar een paar rechthoekige vertrekken, die door een dak worden bekroond, en waarvoor of waaromheen zuilen staan, die zich op een voetstuk van eenige treden verheffen. Blijkbaar is zulk een tempel de navolging, op eenigszins grootere schaal, van het huis der menschen.
Wij weten niet, wie de ontwerper van den eersten Griekschen tempel geweest is, maar het is duidelijk, dat de gedachte van dezen onbekenden kunstenaar door zijn opvolgers is overgenomen; die opvolgers wisten het gegeven motief te varieeren en meer en meer tot volmaaktheid te brengen.
De oudste tempels hebben zes zuilen aan de smalle en dertien zuilen aan de lange gevels. Die zuilen hadden geen constructieve beteekenis; de man, die ze ontwierp, bedoelde slechts aan het huis der godheid grooter waardigheid te geven, dan aan de huizen der menschen. En toen Iktinos en Kallikrates den tempel van de maagdelijke godin Pallas Athene zouden ontwerpen, meenden zij aan het gebouw acht zuilen van voren en zeventien zuilen op zijde te moeten geven, om de groote beteekenis daarvan duidelijk te maken. Hadden zij zich aan de tot dusver gebruikelijke getallen gehouden, dan zou de tempel veel hooger geworden zijn dan zij hem maakten. Maar blijkbaar zochten zij het verhevene niet in de hoogte, doch in de breedte.
Overigens zijn de motieven, die aan het Parthenon gebruikt werden, dezelfde, die al sinds eeuwen in zwang waren geweest. De ontwerpers hebben ze verfijnd, maar er geen nieuwe aan toegevoegd.
Moeten wij Iktinos en Kallikrates daarom als plagiators beschouwen? Had er in hun tijd een auteurswet bestaan, dan waren zij zeker voor de rechtbank gebracht, ten minste wanneer iemand auteursrecht op den Dorischen stijl had kunnen doen gelden.
De Jonische tempels der Grieken hebben hetzelfde type als de Dorische. Maar de kunstenaars, die ze ontwierpen, gaven aan gebeeldhouwde versierselen een grootere plaats. Dit beeldhouwwerk vertoont niet slechts het kapiteel met zijn zeer eigenaardige voluten, doch wij vinden het ook als versiering van alle lijstwerken. Ja, aan het Erechtheion te Athene veranderden zij zelfs sommige zuilen in gebeeldhouwde vrouwenfiguren.
De onbekende ontwerper dezer figuren had een nieuw denkbeeld, dat echter niet in den smaak schijnt te zijn gevallen, althans een navolging er van is niet bekend. Voelden de Grieken, dat hier de grenzen, die bouwkunst en beeldhouwkunst scheiden, ten nadeele der eerste overschreden waren? Wij weten het niet, doch het is zeer waarschijnlijk.
Wie was de ontwerper van het Korinthische kapiteel? Als wij Vitruvius zouden mogen gelooven, dan zou aan Kallimachos de eer der vinding, dus het auteursrecht, toekomen. Hij zegt namelijk: „De uitvinding van dien Korinthischen trant vond, naar het verhaal, op de volgende wijze plaats. Het dochtertje van een burger te Korinthe, reeds tot den huwbaren leeftijd gekomen, werd door ziekte aangetast en stierf. Na haar begrafenis verzamelde haar pleegmoeder eenige snuisterijen, waarmede het meisje zich tijdens haar leven had vermaakt en bracht die, in een mandje gelegd, naar het gedenkteeken, zette ze er boven op en dekte ze met een platten tegel af, opdat zij langer bewaard zouden blijven in de open lucht. Toevallig was dit mandje boven den wortel van een distel gezet. Toen het lente werd, begon die wortel uit te loopen, waarbij de stengels langs de kanten der mand opgroeiden en, door den tegel daartoe gedwongen, zich aan de vier hoeken omkrulden. Kallimachos, dien de Atheners om de sierlijkheid van zijn werk in marmer katatechnos — de bederver der kunst door overdrijving — noemden, kwam langs het gedenkteeken, hij zag de bladeren en daar hij van nieuwe vormen hield, maakte hij te Korinthe kapiteelen naar dit voorbeeld. Hij ontwikkelde een nieuw stelsel van verhoudingen en stelde zoo de regelen van den Korinthischen trant vast."
Hier zien wij dus den ontwerper, zooals Vitruvius zich

dien voorstelt. Maar zijn verhaal, hoe aardig ook, blijft zeer onwaarschijnlijk. Hoe kwam deze Atheensche beeldhouwer, die de kunst door overdrijving bederf, te Korinthe? Wij vernemen het niet en daar Vitruvius zelf zegt, dat hij een ouder verhaal volgt, kunnen wij zijn verklaring gerust naar het rijk der fabelen verwijzen.
Het Korinthische kapiteel is een vinding der latere Grieksche kunstenaars, die te Alexandrië hebben gewerkt. Daar ondergingen zij den invloed van Egypte, daar ontwierpen zij reusachtige gebouwen, waarvan echter, sinds de Mohammedanen de stad verwoestten, niets is overgebleven.
Dit verlies is zeer te betreuren, want nu ontbreekt ons de schakel, die de ontwerpen der Grieken met die der Romeinen verbindt.
Vitruvius noemt Alexandrië nauwelijks. Hij doet wel het verhaal van den architect Deinokrates, die door een handige reclame in de gunst van Alexander den Groote gekomen, de stad te bouwen kreeg, hij vermeldt even de beroemde bibliotheek, die daar werd gesticht, hij zegt dat te Alexandrië een blauwe verfstof is uitgevonden en dat is alles.
Blijkbaar wist Vitruvius, die omstreeks het begin onzer jaartelling leefde, van Alexandrië maar weinig af. Maar kort na des schrijvers dood, toen Egypte een Romeinsch wingewest was geworden, werd Alexandrië te Rome beter bekend. Zijn gebouwen werden bewonderd en strekten als voorbeelden voor die, welke door de keizers in de eeuwige stad werden gesticht.
Het is vaak gezegd, en onze vriend Van der Pek heeft het in dezen kring nog eens met nadruk herhaald, dat de Romeinen meer ingenieurs dan architecten geweest zijn. Zij hebben in de bouwkunst een element gebracht, dat bij de Grieken nog geen rol speelt, namelijk de nuttigheid. Reeds in de boeken van Vitruvius is veel eer een ingenieur, dan een architect aan het woord.
De Romeinen hadden een nuchteren, practischen aanleg, dien men heeft zoeken te verklaren door hun afstamming van de Etrusken, insgelijks een volk, dat, tot het practische geneigd, door het maken van riolen en van plaveisels, de steden zindelijk trachtte te houden, die het boven op bergvlakten had gesticht.
Maar ik geloof, dat men den invloed der Etrusken in dit opzicht overschat en dat de groote werken uit den tijd der keizers veeleer zijn ontstaan in navolging van die der laat-Grieksche kunstenaars, vooral van die te Alexandrië. Want de ontwerpen dier gebouwen vertoonen een grootschheid, die in het geheel niet Etruskisch is.
De invloed der Romeinen op alle latere bouwkunst is groot geweest. Zij ontwierpen op twee wijzen. De eerste wijze beoogde het maken van muren en gewelven uit beton en gebakken steen samengesteld. De gebakken steen diende als wapening van het beton; zij verdeelde de groote beton-massa in kleine gedeelten en daardoor werd het scheuren voorkomen, dat van het krimpen der specie het gevolg geweest zou zijn. De tweede wijze van ontwerpen, die bij de tempels voorkomt, herinnert aan die der Grieken, maar mist de fijnheid en de schoonheid, die den Helleenschen scheppingen eigen is. De zuilen werden nu op een voetstuk geplaatst, de schachten maakte men uit porfier of graniet, de kapiteelen als een bronzen bekleeding.
De Romeinen uit den tijd der keizers hielden ook van groote afmetingen. In hun ontwerpen brengt het kolossale een element, dat bij de werken der Grieken, uit den bloeitijd hunner kunst althans, ontbreekt. Maar de latere Grieken hebben het kolossale, dat zij bij de Egyptenaren hadden leeren kennen, niet versmaad. De gebouwen van Alexandrië kunnen ons dat niet meer bewijzen, doch van het graf van Mausolos te Halikarnassos op de kust van Klein-Azië bleef genoeg over, om het aan te toonen. Keizer Hadrianus, die veel reisde, nam dit „mausoleum" als voorbeeld, toen hij te Rome zijn grafstede stichtte, waarvan het benedendeel als de „Engelsburg" nog bestaat. Maar de reusachtige kegel, die het gedenkteeken oorspronkelijk bekroonde, is al sinds lang verdwenen.
Eigenaardig is het, dat de Romeinsche architecten, die zulke groote ingenieurs waren, de behoefte gevoelden, bij hun ontwerpen verder te gaan, dan de nuttigheid gebood, en dat zij ook versiering gebruikten. Men heeft hun dit in de negentiende eeuw zeer kwalijk genomen; immers men misprees het in de ontwerpers, dat zij voor die versiering de Grieksche zuilenorden gebruikten.
Maar wat weten wij eigenlijk van de Romeinsche steden, als wij ze alleen beoordeelen naar de fragmenten der monumentale werken, die overbleven? Te Alexandrië en in de steden van Syrië vond men aan beide zijden der voornaamste straten kolonnades, die een geheel nieuwe toepassing van de zuilen der Grieken vertoonden. Ook in het keizerlijke Rome vond men zulke zuilengangen, waaraan de arcades, die nu nog in zoo menige Italiaansche stad bestaan, de herinnering bewaren. Ieder der fora in de eeuwige stad was door zulke zuilengangen omgeven.
De ontwerpers van deze kolonnades verschaften aan de stedelingen beschutting tegen zon en regen; maar zij gaven tevens aan het motief, wat zij aan de Grieksche tempels gevonden hadden een uitbreiding en een grootschheid, die zeker bewonderenswaardig mogen worden genoemd.
Men doet den Romeinschen ontwerpers groot onrecht, als men ze ingenieurs noemt, die bij het versieren hunner gebouwen van de Grieksche orden misbruik maakten. Want zij waren inderdaad groote kunstenaars.
Wij hebben het tegenwoordig — onze oostelijke naburen napratend — nog wel eens over „ruimtekunst", waaronder wij dan verstaan een architectuur, die zich op het scheppen van ruimten toelegt en welke wij graag als een vinding van den laatsten tijd beschouwen.
Doch welk een „ruimtekunstenaars" moeten de Romeinsche ontwerpers niet geweest zijn, van wier scheppingen slechts betrekkelijk weinig in welstand overbleef. Wel staat het Pantheon, met zijn massieven koepel van 43 M. middellijn, wiens kruin zich 43 M. boven den vloer verheft, nog overeind en geeft dit gebouw ons een indruk van grootschheid, die onvergetelijk is, maar van andere werken bleven slechts bouwvallen over.
Het loont de moeite, de plattegronden der Romeinsche thermen te bestudeeren. Hier vinden wij een aaneenschakeling van grootsche ruimten, die van een bewonderenswaardige kunst getuigen. De onbekende ontwerpers hebben een talent getoond, dat ons verbaasd doet staan. Van de opstanden is, helaas, maar weinig overgebleven, doch een zaal als die der Thermen van Diocletianus, later door Michelangelo tot de kerk Santa Maria degli Angeli verbouwd, geeft ons toch wel eenig denkbeeld van de „ruimtekunst", die hier aan het woord was.
Al deze zalen waren overwelfd, en bij die overwelving hebben de Romeinen getoond, wat zij als ingenieurs vermochten. Zal men het den ontwerpers nu kwalijk nemen, dat zij de muren en gewelven van beton niet in het gezicht lieten, doch die met marmer, brons en mozaïeken bekleedden, dat zij hier en daar zuilen en pilasters ter versiering gebruikten?

De zichtbare constructie als het „eenig noodige" voor het verkrijgen van schoonheid is het stokpaardje van de ontwerpers der negentiende eeuw, die in Viollet-le-Duc geloofden, geweest. Op dat stokpaardje hebben zij rondgedraafd, doch het bleek geen Pegasus, en hun opvolgers hebben het al lang in een hoek gezet.
Nu ik tot het bespreken van de ontwerpers der middeneeuwen kom, mag ik zeker wel beginnen met eenige aandacht te geven aan Viollet-le-Duc, die over de bouwkunst der middeneeuwen zoo veel heeft geschreven.
Viollet-le-Duc was een Fransch architect, die in 1879 overleed. Aanvankelijk bestudeerde hij de klassieke bouwkunst van Italië en Sicilië. In 1839 echter, toen de Romantiek in Frankrijk algemeen gehuldigd werd, liet hij die studiën varen en wendde zich naar de middeneeuwen, die in Frankrijk zulke belangrijke gedenkteekenen hebben nagelaten. Een gevolg van die studie was de „Dictionnaire raisonné de l'architecture française". Vele gebouwen zijn door Viollet-le-Duc gerestaureerd; door den invloed van Keizerin Eugénie benoemde Napoleon III den architect tot hoogleeraar aan de Ecole des Beaux-Arts. De leerlingen lieten Viollet-le-Duc echter niet aan het woord komen. Hij nam zijn ontslag en gaf, wat hij had willen zeggen, als „Entretiens sur l'architecture" in het licht.
De titel van den dictionnaire geeft zeer juist aan, hoe Viollet-le-Duc de middeneeuwsche bouwkunst beschouwt, namelijk van het standpunt der „rede", dat in de achttiende eeuw algemeen werd ingenomen. De samenstelling van een gebouw is voor den schrijver alles. Andere elementen, aan het gevoel ontleend, merkt hij niet op; hij kwam zelfs tot het opstellen van een kunstleer, welker hoofdstelling luidt: „Toute forme qui n'est pas indiquée par la structure doit être repoussée".
Zijn nu de ontwerpers der middeneeuwen inderdaad zulke Voltairianen geweest? Was hun kunst niets anders dan „redegevend?"
De Romeinsche ontwerpers uit den tijd der keizers hadden, zooals wij zagen, groote, overwelfde ruimten gemaakt, die voor de Christelijke kerken zeer geschikt waren. Toch zijn die gebouwen voor dat doel niet gebezigd. De Christenen gaven de voorkeur er aan zelf basilieken te bouwen, waarvoor zij de afbraak der Romeinsche tempels gebruikten. Die basilieken werden ontworpen als een vierkant, dat, door twee rijen van zuilen in drie beuken gescheiden, aan ééne zijde een dwarsbeuk met koornis bezat. Een open houten kap vormde de bedekking; de middenbeuk stak boven de zijbeuken uit, die afzonderlijke kappen kregen.
Deze Oud-Christelijke basilieken zijn niet met de gebouwen der Romeinen te vergelijken. Immers terwijl deze uiterst soliede door bekwame bouwmeesters werden ontworpen en uitgevoerd, zijn de kerken der Christenen blijkbaar het werk van menschen, die in de architectuur maar weinig bedreven waren. De monumentale bouwkunst verplaatste zich naar Byzantium, waar een meesterstuk als de Sophiakerk werd opgericht, welker ontwerp allerlei nieuwe gedachten vertoont.
De bouwkunst van Byzantium heeft maar weinig invloed op die van westelijk Europa gehad. Daar volgde men de Romeinsche basilieken na. Doch eer men dat deed, moesten er heel wat eeuwen verloopen.
Pas nadat het zoo gevreesde jaar 1000, waarin de wereld vergaan moest, voorbij ging, zonder dat iets bijzonders gebeurde, gingen de ontwerpers weder aan den gang. Zij waren geestelijken en de gebouwen, die hun werden gevraagd waren kloosterkerken. Zulk een kerk behoefde geen groote afmetingen te hebben; de ontwerper was aan vaste regels gebonden, die door de liturgie werden voorgeschreven.
Een koor met een krocht daaronder, een schip met drie beuken, en soms, tusschen koor en schip, nog een dwarsbeuk, dit was alles, wat in de vroege middeneeuwen voor een kerk werd verlangd. Dikwijls werden boven de zijbeuken nog galerijen gewenscht, om meer ruimte in het gebouw te verkrijgen. Deze galerijen konden slechts gemaakt worden, als de middenbeuk een aanzienlijke hoogte kreeg. Dit gaf ook aan dien beuk iets statigs.
De geschiedenis der Romaansche bouwkunst, die een tijdvak van twee eeuwen omvat, doet ons zien, hoeveel moeite de ontwerpers zich gaven om de constructieve problemen, welke vooral het overwelven der kerk hun stelde, op te loopen. Maar het is er verre van daan, dat zij alle vormen versmaadden, die voor de „structure" niet noodig waren. De kerken hadden ook een hoogere, een zinnebeeldige beteekenis. Daarom werden zij voorzien van ten hemel strevende torens, daarom werden zij versierd met velerlei beeldhouwwerk, dat de waarheden des geloofs aan de ongeletterden, welke de groote meerderheid der menschen van toen vormden, leerde kennen.
Merkwaardig is het dat de ontwerpers der elfde en twaalfde eeuw, ofschoon zij één thema te behandelen kregen, dit op zoo velerlei wijzen wisten te varieeren. Ik zou geen twee Romaansche kerken kunnen aanwijzen, die geheel hetzelfde zijn, hoewel natuurlijk alle een zekere overeenkomst met elkander hebben.
De Gothische stijl is een ontwikkeling van den Romaanschen stijl in het noorden van Frankrijk. Die ontwikkeling berustte op het gebruik, dat de ontwerpers wisten te maken van den spitsboog, die hun door de kruistochten als schepping der Mohammedanen bekend was geworden. Die spitsboog, welke in het Oosten slechts een decoratieve beteekenis had gehad, diende den bouwmeesters van het Westen voor het oplossen van een constructief probleem, namelijk het overwelven van een langwerpige ruimte.
Hier treffen wij weder een zeer oorspronkelijke gedachte bij den onbekenden meester aan, die het eerst zulke gewelven in zijn ontwerp heeft opgenomen.
Nog oorspronkelijker is misschien het denkbeeld van de gewelfribben, van de steunbeeren en van de luchtbogen, die als het ware het geraamte van een Gothische kerk vormen. Wij zien hier inderdaad niets dan vormen, die zijn „indiquées par la structure".
Maar wie wel eens een Gothische kathedraal gezien heeft, weet, dat haar ontwerper zich niet tot deze vormen bepaalde. De kathedraal te Amiëns geldt als een der beste voortbrengelen van dezen stijl. Treden wij haar binnen, dan treft ons de groote hoogte van den middenbeuk, die zelfs, in verhouding tot de breedte daarvan, overmatig schijnt. Waarom heeft de ontwerper dien beuk zoo hoog gemaakt? Was hij een zoo practisch en redeneerend man geweest, als Viollet-le-Duc hem zich voorstelt, dan zou hij zich met een veel minder aanzienlijke hoogte tevreden hebben gesteld. Doch hij wilde den indruk van verhevenheid bereiken en daarom maakte hij den middenbeuk zoo hoog.
Wij moeten ook niet vergeten, dat de middeneeuwsche ontwerper veel minder vrijheid had, dan Viollet-le-Duc denkt. Deze Fransche schrijver weet zelfs te verhalen van een prijsvraag met jury en wat daar meer in de negentiende eeuw bij behoorde. Zulk een prijsvraag zou uitgeschreven zijn in het laatst der elfde eeuw, om een ontwerp voor een kathedraal te verkrijgen!
In werkelijkheid ging het bouwen van zulk een kathe-

draal heel anders. Zij werd altijd gesticht ter vervanging van de Romaansche kerk, die reeds bestond en die geleidelijk werd verbouwd. Met het koor werd begonnen, dan werd de kruisbeuk onderhanden genomen en eindelijk volgde het schip. Somtijds werd ook een andere volgorde gekozen.

Daar van de fundamenten der Romaansche kerk gebruik gemaakt werd, kan men haar plattegrond in dien der Gothische kerk terugvinden. Te Amiëns had het Romaansche schip vier kwadralische traveeën, waarvoor acht langwerpige in de plaats zijn gekomen. De twee traveeën van het koor werden in vier veranderd. Voor de zijbeuken werden de afmetingen der Romaansche kerk onveranderd gelaten. Alleen de koortrans met kapellen, de smalle uiterste traveeën van den kruisbeuk en de torens aan de westzijde zijn aan den Romaanschen plattegrond toegevoegd. Maar misschien had de Romaansche kerk reeds twee torens aan de westzijde, welker fundeering werd gebruikt.

De Gothische ontwerper, dus aan een bestaanden plattegrond gebonden, kon slechts in één opzicht de kerk zijner voorgangers overtreffen, namelijk wat de hoogte betrof. En daar die hoogte een welkom middel was, om aan het inwendige den indruk van grootschheid en verhevenheid te geven, werd zij steeds gemaakt.

Van binnen is die hoogte nog duidelijker te zien door de geledingen, die werden aangebracht. Boven de slanke arcades tusschen de beuken kwam het triforium en nog hooger werden de vensters van den middenbeuk tot in de kruisgewelven voortgezet, wier kruin 43 M. boven den vloer ligt. Dit is dezelfde hoogte als de kruin van den koepel van het Pantheon te Rome, die ook 43 M. middellijn heeft. De breedte van den middenbeuk te Amiëns is echter maar 12.50 M., en dus is de indruk hier heel anders.

Laat ons nu zien, in hoeverre het interieur dezer kathedraal, die door Viollet-le-Due gerestaureerd werd, aan den eisch, door dien schrijver gesteld, dat alleen wat constructief noodzakelijk is, mag gemaakt worden, voldoet.

Al dadelijk treft het ons, dat tusschen de beuken zuilen staan, zooals wij ze ook in onze Nederlandsche kerken en in de Notre Dame te Parijs aantreffen Maar te Amiëns hebben die zuilen aan vier zijden schalken, die deels de kapiteelen op weinig fraaie wijze doorsnijden, deels van eigen kapiteelen voorzien zijn, welke zeer onorganisch aan het groote kapiteel der zuil vastzitten. Dat die schalken, welke ook in de meeste andere Gothische kerken voorkomen, door de constructie vereischt worden, is niet vol te houden. Want zij dienen slechts voor het ondersteunen der gewelfribben, een taak, die even goed door kraagsteenen kan worden vervuld, gelijk vele oude voorbeelden aantoonen.

Waarom treffen wij dan bijna in alle Gothische kerken deze schalken aan? De ontwerper wilde door het maken van loodlijnen den indruk der verhevenheid versterken. Van buiten toont iedere gewelfde Gothische kerk, dus ook de kathedraal te Amiëns, haar constructie door de steunbeeren en de luchtbogen, welke haar omgeven. Een element van schoonheid is hier echter niet aanwezig. Het geraamte steekt buiten het lichaam uit, en de verwarrende massa der bouwdeelen werkt zeer onrustig. Blijkbaar hebben de ontwerpers dit gevoeld, en getracht, door velerlei versiering, die met de constructie niets te maken heeft, de schoonheid, welke zij zochten, te verkrijgen. Maar de fialen, de hogels, de kruisbloemen, de frontalen boven de vensters vergrooten de onrust nog; deze overvloed van overtollige versierselen heeft ook een welkome prooi aan den tand des tijds en veel werk aan de restaurators der negentiende eeuw geleverd. Had men zich tot de constructie bepaald, het gebouw had beter de eeuwen getrotseerd.

Van de ontwerpers der middeneeuwen weten wij maar zeer weinig. Slechts van eenigen kennen wij de namen. Doch zij hebben de regelen, die zij bij het ontwerpen volgden, met zich in het graf genomen. De eene meester openbaarde ze aan zijn opvolger, als een geheim, dat zorgvuldig bewaard bleef.

Pas in de vijftiende eeuw, als de boekdrukkunst en de plaatdruk zijn uitgevonden, wordt dit anders. In Italië begint dan de „risorgimento", dien men aanvankelijk voor een wedergeboorte der Romeische kunst aanzag, doch die dit volstrekt niet geweest is, al zeggen velen dit tegenwoordig nog, zonder er bij na te denken.

Nu komen de groote ontwerpers, die nieuwe denkbeelden hebben.

De geschriften der oudheid werden in Italië bestudeerd. Een halve eeuw had die studie geduurd, toen een jong en geestdriftig Italiaansch bouwmeester, Filippo Brunellesco, besloot, naar Rome te gaan, om kennis te maken met de gedenkteekenen der oude Romeinen. Daar zag hij het Pantheon en de koepel daarvan maakte op hem een geweldigen indruk.

Toen in 1420 een prijsvraag werd uitgeschreven voor de bekroning van het achtkante kruis der Gothische kathedraal te Florence, werd het ontwerp van Brunellesco, dat een koepel te zien gaf, het beste geacht en voor de uitvoering bestemd De verrukte Florentijnen zeiden, dat nu het Pantheon op hun hoofdkerk zou worden geplaatst.

Maar Brunellesco deed als ontwerper wat beters. Zijn koepel had niets van het Romeinsche voorbeeld. Want hij was achtkant, en niet rond, terwijl de beschrijvende lijn van den koepel zelf geen halven cirkel, maar een spitsboog werd. De constructieve mogelijkheden, die de spitsboog den meesters der Gothiek geopend had, werden door den eersten architect der Renaissance nog met één vermeerderd. De koepel te Florence toch is een gewelf, dat uit acht ribben bestaat, en waartusschen betrekkelijk lichte schilden werden aangebracht. Op die ribben kon de lantaarn steunen, die den koepel op zoo gelukkige wijze bekroont.

Dit denkbeeld van Brunellesco is door tal van bouwmeesters in de vijftiende, zestiende, zeventiende en achttiende eeuw gevolgd; maar ieder heeft het op zijne wijze uitgewerkt. Ik behoef slechts aan den koepel van St. Pieter te Rome, dien van St. Paul te Londen en die van de Invaliden en het Pantheon te Parijs te herinneren, om U hiervan te overtuigen. Michelangelo, Wren, Hardouin Mansart en Soufflot waren groote ontwerpers, die, al namen zij het denkbeeld van Brunellesco over, dit deden, zonder in slaafsche navolging te vervallen. Hun werk is oorspronkelijk in den goeden zin.

Als een ander groot ontwerper der Renaissance noem ik Donato Bramante. Toen die in 1499 uit Milaan te Rome kwam leerde hij daar de fraaie plattegronden der oude Thermen kennen, waar verschillend gevormde ruimten tot een zoo prachtig geheel zijn vereenigd. De studie dezer plattegronden bracht hem tot het ontwerpen van het plan der nieuwe St. Pieterskerk, waar een hooge middenkoepel aan alle zijden door lagere ruimten omgeven is. Dit plan is een meesterstuk; Bramante, die in 1514 stierf, heeft er maar weinig van kunnen verwezenlijken.

Dertig jaar later maakte Michelangelo weder een ontwerp, waarbij hij het denkbeeld van Bramante vasthield,

doch vereenvoudigde. Zoo ontstond nieuwe grootschheid. Michelangelo's ontwerp is uitgevoerd; doch het effect, dat hij bedoelde, kan men alleen aan de westzijde zien, daar het schip en de voorhal, welke Carlo Maderna aan de oostzijde maakte, aan dien kant den indruk bederven.

Gelukkig heeft een ander groot ontwerper, Lorenzo Bernini, in de zeventiende eeuw weder goed gemaakt, wat Maderna had bedorven, toen hij de prachtige kolonnades langs het plein van St. Pieter plaatste. Zulke kolonnades hadden ook eens Alexandrië en het oude Rome versierd.

Men neemt het, sedert een halve eeuw ongeveer, den ontwerpers der Renaissance kwalijk, dat zij zich van zuilen, muurzuilen en pilasters hebben bediend. Het verwijt werd het eerst geuit door Viollet-le-Duc, den man van het „toute forme qui n'est pas indiquée par la structure doit être repoussée."

Wij zagen reeds, dat de schalken der Gothiek, welke niets dan geheel overbodige muurzuilen zijn, alleen werden aangebracht, om het muurvlak te verdeelen, want voor dracht der gewelfribben kan men kraagsteenen gebruiken. Zulk een verdeeling werd ook door de meesters der Renaissance gemaakt, toen zij hun muurzuilen en pilasters aanbrachten. Men kan zoowel de schalken als de muurzuilen en pilasters van een gebouw weghakken, zonder dat de constructie daardoor lijdt. Maar de gebouwen zouden daardoor zeker niet mooier worden.

Doch, zal men zeggen, de pilasters en de muurzuilen dragen geheel overbodige hoofdgestellen. Zeker, maar ook de schalken van vele Gothische kerken, bijvoorbeeld die in het schip te Amiëns, dat ik daareven noemde, zijn door overtollige lijsten op verschillende hoogten verbonden.

De architecten van alle tijden hebben, als ontwerpers, het overtollige volstrekt niet geschuwd. Wel eigenaardig is het, dat de negentiende eeuw, wier bouwkunst tot een zoo droevig laag peil was gezonken, die overtolligheid, welke in werkelijkheid weelde was, als een gebrek is gaan beschouwen. Zoo is de arme afgunstig op den rijke. Vooral door de „orden" werd de toorn der architectonisch zoo armzalige negentiende eeuw opgewekt. Hoe was het mogelijk, dat een Vignola, een Palladio, een Scamozzi zich ooit hadden kunnen verstouten, daarvoor regelen te geven! Zulke „schoolmeesters" had men in de negentiende eeuw niet meer noodig. Regelen, men lachte er om, immers die konden slechts belemmeringen bij het maken van echte kunst zijn!

Dat Vignola, Palladio en Scamozzi nog wel anders gedaan hebben, dan ordeboeken samenstellen, wist niemand meer. Alleen de architect Godefroy herinnerde er zijn tijdgenooten telkens aan, dat Vignola het kasteel Caprarola bij Viterbo en de Jezuïetenkerk te Rome gebouwd heeft, dat Palladio en Scamozzi te Vicenza de overvloedige bewijzen van hun scheppend talent gaven. Wat er, bij het toepassen der orden, door meesters, die scheppend talent hebben, bereikt kan worden, leeren ons vooral de architecten van den Barok-tijd. Gothiek is een scheldwoord, voor de bouwkunst der latere middeneeuwen door de zestiende eeuw bedacht; met het scheldwoord Barok heeft de architectonisch zoo armzalige negentiende eeuw het werk van de zeventiende en achttiende eeuw naar beneden trachten te halen. De man, die het uitvond, was Quatremère de Quincy, die in 1825 in zijn „Dictionnaire historique de l'architecture" schreef: „Baroque, en architecture, est une nuance du bizarre. Il en est, si on veut, le raffinement, ou, s'il était possible de le dire, l'abus. L'idée du baroque entraîne avec soi celle du ridicule poussé à l'excès. Borromini a donné les plus grands modèles de bizarrerie et Guarini peut passer pour le maître du baroque."

Wat heeft die Quatremère als scheppend kunstenaar beduid? Wij weten het niet, maar het kan niet veel geweest zijn, als wij bedenken van hoe weinig beteekenis de bouwkunst van Europa in 1825 was.

Maar Borromini en Guarini waren groote ontwerpers, die, al namen zij de orden in acht, vol van nieuwe denkbeelden geweest zijn en die gedenkteekenen hebben geschapen, welke men nu nog bewondert.

Vooral den jongeren van thans, die nieuwe denkbeelden als het eenig noodige beschouwen, beveel ik het bestudeeren der werken van Borromini en Guarini aan. Zij zullen in deze meesters geestverwanten vinden.

Ik mag niet te veel van uw welwillende aandacht vergen en dien mijn voordracht thans te besluiten. Over eenige groote ontwerpers van vroegere tijden en over hun werk heb ik gesproken. Van de negentiende eeuw heb ik gezwegen, omdat er toen geen groote ontwerpers geweest zijn, al is er veel gebouwd geworden.

„L'art se meurt", heeft Rodin onlangs gezegd, en ik vrees, dat hij gelijk heeft. De negentiende eeuw was voor de bouwkunst een ongunstige tijd en, zie ik wel, dan geeft de twintigste ons niet veel hoop op beterschap.

De menschheid in haar geheel voelt voor de kunst, ook voor de bouwkunst, niet meer. Haar belangstelling geldt slechts de wetenschap, daar, naar zij oordeelt, kennis macht is. Dit werd mij al in 1870, toen ik op de hoogere burgerschool was, gezegd. Reeds toen vroeg ik: „Macht ten goede of ten kwade?" De oorlog van thans doet wel zien, dat mijn vraag nog zoo dwaas niet was.

Kennis doodt kunst, gelijk ook beschaving ten slotte de menschheid doodt. Een architect van tegenwoordig heeft aan zooveel eischen, die hem door zijn bouwheer gesteld worden, te voldoen, dat het leveren van kunst hem onmogelijk gemaakt wordt. Of is het niet een bedenkelijk teeken des tijds, dat men telkens weder, zoo bij ons als in het buitenland, onder de advertenties der vak- en andere bladen er vindt, waarbij architecten met drukke practijk helpers vragen „gewoon zelfstandig te ontwerpen?" Zulke helpers kunnen zij niet missen, want allerlei beslommeringen nemen hun tijd in beslag.

Het ontwerpen, zoo begon ik, is de eigenlijke scheppende daad. Wat zou men denken van een vader, die voor het scheppen zijner kinderen iemand „gewoon zelfstandig, enz." in zijn dienst nam?

Slechts wie met verbeelding begaafd is, zal kunnen ontwerpen, meende ik daar aanstonds. Maar ik oordeelde, dat ook technische vaardigheid, door een langdurige en degelijke oefening verkregen, noodzakelijk voor den ontwerper was.

Hier wil ik nu nog bijvoegen, dat dit alles in de bouwkunst nog niets geeft, wanneer de ontwerper leeft in een tijd als de onze, die geen cultuur bezit.

Mocht een betere tijd spoedig weder aanbreken!

INGEZONDEN.

Geachte Redactie,

In den brief, of feitelijk het onderschrift, behoorende bij den brief van den heer J. de Meijer, waarbij deze in ons Orgaan van 13 Jan. '17 als redactielid en secretaris van ons afscheid neemt, klinkt voor de zooveelste maal een zelfde klacht, als ieder, welke ook maar eenigermate met het redigeeren van een vereenigingsorgaan te maken krijgt, bij tijden slaken moet: „er is geen vol-

doende medewerking van de leden." En inderdaad, deze *is* er niet.
Treft eenig lid het lot, tot lid der redactie te worden benoemd, dan laadt hij, bij de aanvaarding eener zoodanige benoeming, tevens de verplichting zich op den hals, niet alleen *mede*, maar zelfs in *hoofdzaak* voor „stof" te zorgen. En per slot van rekening glijdt een groote hoeveelheid van den te verrichten arbeid af naar den Redactiesecretaris. En deze is vaak verplicht, alweer om het blad „vol" te krijgen, zijn mederedactieleden bijdragen of uitknipsels ter goedkeuring voor te leggen welke veelal evengoed hadden achterwege kunnen blijven. Menigmaal dan ook, dacht ik maar met respect aan den onvermoeiden ijver waarmede aan de vulling van het blad was gewerkt, wanneer de inhoud niet evenredig interessant was.
Is het *noodig* dat de Redactiesecretaris of commissie al dat werk alleen doet? Is het rechtvaardig van de overige leden, wanneer zij alleen critiek voor den inhoud over hebben maar geen arbeid? Zijn er onder de leden nu in het geheel niet, welke iets belangrijks mede te deelen zouden hebben?
Met deze vragen voor oogen, geachte Redactie, heb ik een voorstel te doen:
a. Het Genootschap stelle in het instituut van *correspondenten*.
b. Elke correspondent heeft tot taak eens of tweemalen per jaar een artikel te leveren van nader vast te stellen grootte.
c. De correspondent wordt door de Redactie aangeschreven *wanneer* van hem een bijdrage wordt ingewacht.
d. Correspondenten kunnen zich zelf opgeven of worden door de leden op de algem. vergader. benoemd.
e. Hunne artikelen verschijnen ongewijzigd, zonder redactiebijschrift, in een voor hen gereserveerde rubriek.
f. enz.
Het idée kan verder worden uitgewerkt.
Op zulk een wijze zou er voorraad copie kunnen worden gevormd waaruit, naar de volgorde waarop de gedateerde stukken inkwamen, het blad gevuld zou kunnen worden.
Ik meen ten slotte, in verband met het bovenstaande, nog eens te mogen verwijzen naar het beteekenisvolle artikel van onzen vorigen voorzitter, den heer Paul de Jongh, in het No. van 18 Nov. van het vorige jaar. En mijn streven moge van de daarin uitgesproken meening een uitvloeisel zijn.

20 Jan. '17. C. Visser.

Hoewel de Redactie het zeer op prijs stelt dat de heer Visser het idee, om voor het weekblad de medewerking van de leden te verzekeren, heeft uitgewerkt tot een praktisch uitvoerbaar plan, kan zij zich niet geheel daarmede vereenigen.
Vrije — spontane medewerking zal zij steeds gaarne aanvaarden, . . maar om op deze wijze een instituut in het leven te roepen, dat volgens hare zienswijze iets gedwongens inhoudt, . . . kan zij niet goedkeuren.
Zij hoopt spoedig meer uitvoerig hierop terug tekomen; zoodra de, bij de redactie, bestaande plannen tot reorganisatie van het weekblad meer vasten vorm hebben gekregen.

MEDEDEELING VAN DE PERMANENTE PRIJSVRAAGCOMMISSIE.

De P. P. C. is voor 1917 samengesteld als volgt:
P. J. Houtzagers, Voorzitter.
Paul J. de Jongh, Secretaris. *)
P. G. Buskens, Lid.

*) Reguliersgracht 120, Amsterdam.

BEBOUWING VAN DEN CONCERTGEBOUWTUIN?

Naar wij vernemen, bestaan sedert eenigen tijd bij de Directie van de Naamlooze Vennootschap „Het Concertgebouw" plannen, om financiëele redenen den tuin van 't gebouw te verkoopen, met 't doel, het te doen bebouwen of er zelf huizen op neer te zetten en te exploiteeren. Een van de overwegingen, die naast het geldelijk voordeel, dat daaruit zou worden verkregen tot dit bedenkelijke voornemen hebben geleid, is, dat de tuin een groot gedeelte van zijn waarde heeft verloren, sedert het tramverkeer in den omtrek er het uitvoeren van concerten vrijwel onmogelijk heeft gemaakt.
Het voornemen van de Directie zal ongetwijfeld groote ongerustheid baren. Want het is duidelijk, dat 't uit aesthetisch oogpunt schandelijk zou wezen, als de tuin van het Concertgebouw inderdaad met woonhuizen zou worden volgezet; het zou ook te betreuren zijn voor den omtrek van het gebouw, die nu ten minste nog een beetje vrije lucht geeft en niet het minst voor het gebouw zelf, dat geïsoleerd behoort te staan.
De bebouwing zou overigens volkomen in de lijn liggen van de geheele exploitatie van het gebouw, die van den beginne af het vermoeden heeft gewettigd, dat de N. V. in de éérste plaats *andere* dan kunstbelangen wenscht te dienen. De grond, die de N. V. voor *f* 3.— per vierkante meter heeft gekocht, (gelijk is medegedeeld in de jaarvergadering van 1883) is thans ontzaglijk in waarde gestegen!
Het is te hopen, dat de gemeente het voornemen zal weten te verhinderen, en, zijn wij goed ingelicht, dan zijn er reeds maatregelen in die richting beraamd. (Tel.)

TEGEN ONTSIERENDE RECLAME.

De Rechtsgeleerde Commissie der Gemeente Haarlem heeft eenigen tijd geleden, inzake „ontsierende reclame", een advies uitgebracht, dat afwijzend luidde ten opzichte van het uitvaardigen van een verbodsbepaling.
Nu heeft de Raad tegen het advies der Commissie in toch met 19 tegen 12 stemmen besloten, naar aanleiding van het oprichten van een lichtreclame op het café Brinkman aan de Groote Markt, een bepaling in de verordening op te nemen, waardoor schending van het stadsschoon door ontsierende reclame zal worden tegengegaan.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor aspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 5. ZATERDAG 3 FEBRUARI 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN M. PLATE.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. In verband met de benoeming van den Heer H. Th. Wijdeveld tot Redactiesecretaris is het 2e secretariaat van het Bestuur overgenomen door den Heer C. J. Blaauw en heeft de Heer Wijdeveld de functie van plaatsvervangend lid aanvaard.
De Heer M. Plate heeft bedankt als Lid der Redactie van het weekblad „Architectura".

II. Als Gewoon Lid zijn aangenomen de Heeren J. L. M. Lauweriks, Architect te Amsterdam, P. B. Hendrix, Bouwk. Teekenaar te Amsterdam en P. A. Ebeling, Bouwk. Teekenaar te Amsterdam.
Als Buitenlid is door het Bestuur aangenomen de Heer W. J. Eckhardt, Bouwk. Teekenaar te Rotterdam.

III. Als Gewoon Lid wordt voorgesteld de Heer A. Boeken, C. I., door de Heeren H. A. J. Baanders en J. Baanders.

Prijsvraag voor een Openbare Leeszaal te Heerlen.

In vervolge op medegedeelde correspondentie tusschen het Bestuur van A. et A. en de jury der Prijsvraag voor een Openbare Leeszaal te Heerlen, naar aanleiding van bij het Bestuur ingekomen klachten (zie „Architectura" No. 1 van 6 Jan. 1917) acht het Bestuur zich verplicht, mede te deelen, dat het vermoeden geuit in zijn schrijven van 17 Nov. omtrent openen van naambrieven gegrond, en het antwoord der Jury bij schrijven van 29 Nov. dat geen naambrieven zijn geopend, onjuist is gebleken. Een mededinger aan de prijsvraag stelde het Bestuur in handen: 1e. het bewijs van afzending zijner inzending d.d. 9 Oct. 1916; 2e. een brief van het Jurylid den heer Frans J. Weyers te Heerlen, gericht aan den met name genoemden inzender.
Daar de bedoelde inzending door de Jury in orde is bevonden, staat vast dat de inzending anoniem was, en de naam van den inzender zich bevond in een behoorlijk gesloten omslag met opschrift naambrief. Uit den brief van den heer Weyers aan den inzender persoonlijk verzonden uiterlijk 2 dagen na ontvangst der ontwerpen, blijkt dus dat dit lid der Jury den naambrief openmaakte. Het Bestuur acht het onnoodig verdere conclusies te trekken.

J. F. Staal Jr., 1e Secr.

STATUTENWIJZIGING.

De commissie tot herziening der Genootschapsstatuten, die binnenkort hare arbeid zal aanvangen, verzoekt de leden eventueele voorstellen voor deze herziening te zenden aan het adres van het Genootschap, Heerengracht 545-549 te Amsterdam.

VERSLAG VAN DE VOORDRACHT VAN DEN HEER R. N. ROLAND HOLST OVER HET LEVEN EN HET WERK VAN PUVIS DE CHAVANNES.

Onder groote belangstelling van eene, onze genootschapszaal dicht vullende schare van toehoorders(sters) heeft de heer Roland Holst op boeiende wijze ons verteld van Puvis de Chavannes. Hij heeft ons daartoe in gedachte medegevoerd naar Parijs, het onstuimig kloppend hart van Frankrijks geestelijk leven; en vanuit de sfeer van den vreemde laat spreker ons terugzien naar eigen begrenzing . . . . om tot een klaarder inzicht te komen omtrent eigen Hollandsch kunstleven, klaarder inzicht, waartoe Hollanders, natuurlijk en geestelijk tot enge begrenzing geneigd, kunnen komen, wanneer ze in aanraking zijn met breeder milieu en wijder begrenzing, waarvan men in Holland het bestaan wel vermoedt en van verre kent, doch eerst *beleeft*, als men buiten eigen grenzen gekomen is.
Want het zoeken van Hollandsche schilders weet nog maar te weinig den weg te tasten, die tot grooter geestelijke beschaving leidt; ze weten 't probleem van hun kunstwillen nog niet te verheffen boven burgerlijke traditie aan de eene zijde en aan de andere zijde komen ze niet uit boven het fatalisme van het experiment, 't experiment, dat veelal levendig en boeiend, meestal te luidruchtig moet heeten, gezien in verhouding tot de belevenis aan de resultaten.

Navolgers van burgerlijke traditie en experimentisten kennen we, doch een uit innerlijk bewust streven voortkomende poging tot samenvatting van beide, een verheffen van de problemen tot hooger bewustwording, daarvan zien we nog weinig of niets.
Het streven om buiten de enge grenzen van klein-individueel schouwen te treden, dat streven zien we beleefd in het werk van Puvis de Chavannes.
Het was met Walter van Diedenhoven, den te vroeg gestorven jongen kunstenaar, dat spreker kort voor den oorlog de werken van den grooten strever, Puvis de Chavannes, bezichtigde en niet zonder weemoed herdenkt spreker hoe dit voorname werk voor Walter van Diedenhoven de openbaring was van een sluimerend besef, dat eenmaal opgebloeid zijnde, eene belofte inhield voor de toekomst van dezen jongen schilder, die aan groot talent de zoo zeldzame neiging paarde tot het grijpen van de samenvatting, die voor het opbouwen van een nieuwe kunst onontbeerlijk zijn.
Slechts weinig Nederlandsche kunstenaars hebben den invloed ondergaan van het werk van Puvis de Chavannes; het meest heeft spreker getroffen de invloed van den Franschen schilder op een werk van Derkinderen, de Processie (Suasso Museum), hetwelk geschilderd vóór een bezoek van Derkinderen aan Parijs, in de geschilderde figuren de portretten vertoonde van een groot aantal bekende geestelijken; na kennismaking met het werk van Puvis de Chavannes, werkte Derkinderen de schildering geheel om en wel zòò, dat alle persoonlijke trekken verdwenen en eene levensveralgemeening, zooals deze aan het werk van Puvis eigen is, het werk in een anderen geest deed herboren worden. Een andere Nederlander, die Puvis vluchtig gekend heeft, doch diens invloed sterk ondergaan heeft is Dr. Pit.
De levensgeschiedenis van Puvis de Chavannes is eene eenvoudige afwikkeling van 't rustige en bezonnen leven van een man, die welbewust van zijn geestelijk ideaal, dat het algemeene boven het bizondere laat uitgaan, steeds in ononderbroken volging zijn kunstarbeid stelt zonder zich ook maar eenigerwijze te laten beïnvloeden door de wisselende ideëen van zijn tijdgenooten, een man met vast en eerlijk karakter, verheven boven persoonlijke eerzucht en zonder de ons, Hollanders, zoo bekende gewichtigheid.
Vijftig jaar lang werkte hij in zijn atelier in de Rue de Pigalle en in zijn grootere werkplaats te Neuilly. In meerdere schilderingen zijn beelden te herkennen aan den dagelijks afgelegden weg van de Rue de Pigalle naar het atelier te Neuilly, hetgeen karakteristieke uiting is van de neiging van dezen schilder om het bizondere van dagelijksche waarneming tot veralgemeening van idee te verheffen.
Spreker maakt hier een vergelijking tusschen deze tot monumentale weergave verwerkte tendenzen van innerlijke beleving en de geometrale tendenzen van moderne experimentisten, welke laatste volgens spreker meer uit de noodzakelijkheid der omstandigheden dan uit het hart voorkomen. Het experimentisme ontaardt hier in een bloot formalistische voorkeur voor „richting" — de *inhoud* wordt in breedsprakigheid gesuggereerd, echter niet in kunstvolle weergave verwerkelijkt en tot veralgemeening van het bijzondere verheven.

In het tweede gedeelte van zijn lezing gaf de heer Roland Holst aan de hand van lichtbeelden eene nadere uiteenzetting van het in het eerste deel gesprokene.
Spreker laat dan zien hoe Puvis in Frankrijk niet de architectuur vond om zijne scheppingen die plaats te geven, welke zij in zijn denken innamen en zoo zien we den schilder deze architectuur dan ook soms volkomen negeeren, zooals in de schildering te Lyon, waar Rhône en Saône gesymboliseerd zijn. Midden in de schildering gaapt de deuropening. Spreker merkt hierbij nog op, hoe we Puvis in het raam van zijn tijd moeten zien en wel als een groote overgangsfiguur. Volledigheid voor de oplossing van architectuur en schildering bracht deze tijd nog niet mee: een sprekend feit in dit opzicht is, dat Puvis de schilderingen niet ter plaatse, doch in zijn atelier maakte ..... een architectuur die meer aanpassing aan de ideeën van Puvis vertoond hadde, zoude deze werkwijze misschien anders hebben doen zijn: thans echter was deze architectuur niet van dien aard, dat de schilder in de architecturale omgeving zich geinspireerd kon gevoelen. Voor de schildering voor de stad Marseille maakte Puvis een reis van een haven van het Oosten naar het Westen en de op die reis gedane waarneming wist hij te transponeeren tot eene monumentale schildering, waarin de waarneming zich tot de algemeene idee wist om te zetten.
Spreker verwacht dat eerst dan, wanneer de schilders werkelijk in geestelijken zin het vlak veroverd zullen hebben, de groote waarde van het samenvattend bewustzijn van een schilder als Puvis de Chavannes goed begrepen zal worden en hij spreekt hierbij de hoop uit, dat een nieuw Frankrijk in een herwonnen saamhoorigheid uit den huidigen oorlog herboren, de geestkracht zal bezitten om de idealen als door Puvis de Chavannes beleefd, in breeden zin te mogen verwerkelijken.

C. J. Blaauw.

OVER HET BEGRIP: „PERSPECTIEF" IN VERBAND MET MUURSCHILDERKUNST.

Waarneming is eenheid van sub- en objectiviteit, zoowel verinwendiging, idealiseering van objectieve realiteit, als veruitwendiging, realiseering van subjectieve idealiteit. De waarneming is eenheid van het waarnemende ik en het waargenomen andere. Zoo is het beeld dat wij kennen van de werkelijkheid niet uitsluitend òf aan onze zijde òf aan de andere zijde, maar beiden in éénen, zoowel in ons als in het andere, als faktoren van één produkt.
De hoedanigheden van een object (b.v. de zuurheid, kleur, vastheid enz. van een appel) zijn niet in dat object maar evenmin eenzijdiglijk in ons. Het object kan aan zichzelf zijne hoedanigheden niet constateeren (de appel zegt niet tot zichzelf- „ik ben zuur of hard of rood" enz.); zonder gewaarwordend, waarnemend of vernemend subject kan er van geen hoedanigheden in eene objectenwereld sprake zijn; maar omgekeerd: waren er geene objecten die het begrip van bepaalde hoedanigheden in het subject wekten, dan had zich het subject niet tot die begrippen kunnen ontwikkelen; maar het subject was dan niets, omdat het niets had om *over* te denken, het zou inhoudloos zijn. Het subject verwerkelijkt zich in eene objectenwereld en realiseert daarin zijne begrippen; het object komt tot waarheid, d w. z. krijgt zin en inhoud door en in het subject, het object idealiseert daarin zijne zakelijkheid.

* * *

Subjectiviteit en objectiviteit zijn twee onscheidbare zijden van één en dezelfde werkelijkheid, die in die twee zijden als wederkeerige verkeering van hetzelfde verschijnt.

* * *

Het beelden der werkelijkheid is daarom altijd subjectief en objectief, dus absoluut; het is altijd een herscheppen van het andere door het ik, maar daarbij kan óf op het subjectieve, òf op het objectieve het accent liggen. Het subjectieve in de beelding is het gevoelsmoment, het objectieve het verstandsmoment, maar in beiden doen beiden mede evenwel met anderen nadruk. De subjectieve beelding geeft de werkelijkheid naar hare belangrijkheidsverhoudingen voor het ik, met betrekkelijke veronachtzaming van objectieve maatverhoudingen, een moment dat kenmerkend is voor alle waarlijk groote kunst en duidelijk uitkomt in de symbolische stijlperioden; in China b.v. werden op schilderingen het grondplan, dat zijne meest kenmerkende eigenschappen vertoont in vogelvlucht, ook zoo gebeeld, terwijl staande figuren, die juist verticaal het belangrijkste beeld opleveren, verticaal gehouden werden. In Egypte werden de figuren evenzoo verticaal geplaatst om of naast den projectivisch gebeelden grond: aan de figuren zelve werd weer ieder lichaamsdeel naar de belangrijkheid van den vorm gesteld, b.v. de borst van voren, het onderlijf van terzijde, evenzoo de kop, en de handen werden vaak op het vlak gezien, geschilderd.
Alhoewel zij het ruimtelijke verbeelden, komt in deze voorbeelden de werkelijkheid nog niet objectief *als* ruimtelijkheid uit, terwijl toch het aanschouwend subject *juist* de handeling zeer goed beleeft in b.v. de Egyptische schildering, omdat het beeld niet op zichzelve geldt, maar in verband met het subject dat de waarheid en de zin van het gebeelde *is* en dien zin ver*uit*wendigt in en aan het beeld, wanneer hij het gebeelde ver*in*wendigt. Deze beeldingswijze is de aangewezene voor het groote wanddecoratief, de figurale schilderkunst en moge de kunst in onze dagen naar den inhoud rijker zijn dan die van het symbolisme, om de eenvoudige en logische reden dat de werkelijkheid, zich in hare zelfontwikkeling verheffend uit haar aanvangsmoment, door China, Indië Egypte enz. tot een geestelijken inhoud is gekomen, die meer bepaaldelijk van onzen tijd is, toch is reeds in het symbolisme het zuivere beginsel in aanleg *gevoeld*, dat wij in onze dagen vermogen te begrijpen en ..... te vervullen.
In alle subjectiviteit doet objectiviteit mede en zoo ligt het zoeken naar perspectivische wetten, naar een wiskundig systeem waarmede men de werkelijkheid vermag te verbeelden, in de rede; het ligt *verstandig* in de rede. De perspectiefleer is eene poging de dubbelzijdigheid der waarneming eenzijdig te laten verschijnen als een eens voor al afgedaan systeem van lijnrichtingen, doorsnijdingen en daaruitvolgende maatverhoudingen, dat een objectief beeld der verschijnende werkelijkheid heet te geven. Evenwel, het subject blijft altijd meedoen en eene objectieve afbeelding zonder meer is niet te maken; zelfs het beeld op het matglas van het fotografietoestel, dat toch een objectief beeld heet te zijn, wordt door den mensch gezien, dus verinwendigd en krijgt eerst in *hem* zijn zin.
Deze dubbelzijdigheid der waarneming is in de perspectiefleer niet te onderdrukken en zoo is het centrale punt in die leer niet een punt, maar . . . een oog.
Dat oog is de moeilijkheid in de leer der perspectief waarin het heet, dat de beide oogen vervangen worden door één oog, dat voor het constructieve doel als punt genomen wordt. Dat puntige oog of schouwende punt ziet of veroorzaakt op een tusschen het aanschouwde voorwerp en zichzelve geplaatst denkbeeldig glas, genaamd tafreel, het beeld van het betrokken object.
Wat is nu dat puntige oog? Legt men het accent op het puntige ervan, dan kan men zich voorstellen zuiver beschrijvende meetkundig werkzaam te zijn, te spreken van: „centrale projectie" en alle doorsnijdingen die zich mochten voordoen te laten gelden. Legt men het accent op het oog, dan kan men van „door*zicht*kunde" spreken, maar men vrage zich dan af: Wat is toch eigenlijk het begrip van dien z.g. aanschouwer, van het z.g. „oog"? Wat is *het* punt bij uitnemendheid in dien aanschouwer, in dat oog, dat als het schouwende punt in de doorzichtkunde het puntige oog heet? Is dat het netvlies of de lens of eenig ander punt? En, laat zich verder vragen waar is voor dat oog zonder meer, dat als bewustzijnloos oog, bewusteloos schouwt, toch eigenlijk *het* tafreel? Waar staat wanneer de *bewuste mensch* schouwt in waarheid het tafreel? De waarheid is altijd eenheid van het polaire i. c. van het aanschouwende en het aanschouwde, en in waarheid staat er geen tafreel *buiten* ons (het perspectiefleer tafreel, het glas dus) en er staat geen tafreel *in* ons (het netvlies van het levende oog). maar het ware tafreel is nergens en overal, het is waar wij het ons denken; het valt met het waargenomene tezamen tot het beeld van de werkelijkheid dat wij ons in ons bewust worden.

* * *

Het ware tafreel is de volledige waarneming zelf, waarin het ik en het andere als polaire denkbaarheden meedoen en daarom is het niet één bepaald vlak.

* * *

Aanschouwer, tafreel en object zijn betrekkelijk, betrekken zich op elkaar en de ware waarneming is als het ware tafreel dat geen vlak meer is, eenheid van sub- en objectiviteit, die in het waarnemen niet als afzonderlijkheden naast elkaar te stellen zijn. De aanschouwer, het subject zou niets beleven zonder objectenwereld, het verwerkelijkt zich daarin en omgekeerd zijn de objecten zonder subject ondenkbaar en dus zonder waarheid en dat wil zeggen, dat onze waarneming overal is *aan het voorwerp en in ons in één*.
Het tafreel is waar wij het ons denken en wij denken of zien het overal, zonder het te zien; ieder punt heeft zijn eigen tafreel en zoo zien wij eindeloos vele tafreelen en daarom geen enkel bepaald tafreel; en inderdaad worden ook in de perspectiefleer alle doorsnijdingen van vele tafreelen met een zelfde oogkegel of -pyramide, die een object omhult, gelijkvormig zelfs al staat het tafreel achter het voorwerp. Want ook dat is mogelijk. Waar staat n.l. het tafereel, wanneer men eene vaas voor zich heeft staan en een meter b.v. erachter een wand. Ziet men de vaas zoo groot als zij *is*, of zoo groot als zij zich voor ons oog afteekent op den achtergrond? (vooronderstel dat men met één oog ziet). Of ziet men ze mogelijk op eene andere grootte, die geene dezer beiden is? Denkt men hierbij nu het verschijnsel dat, wanneer een' ring aan een' draad hangt en men, er met een oog naar ziende, met eene stift in den ring wil steken, men er steeds voor of achter beweegt, omdat men met één oog geene ruimtelijkheid ziet, en het aanschouwde zich vervlakt, dan is hier eene eigenaardige gevolgtrekking te maken.
De vraag, hoe groot men de maan ziet, is ook hier van toepassing, want men ziet een voorwerp al naar men het tafreel geplaatst denkt, maar dat kan men overal plaatsen, het is n.l. overal en nergens in de waarneming, dus men ziet een voorwerp zoo groot als men het zich *denkt* . . . in verhouding tot andere voorwerpen en onze *beide* oogen doen ons de ruimtelijkheid der verhoudingen kennen, in verband met ons *denken*, ons *bewustzijn*.

Omdat bij beschouwing der maan door den grooten afstand geene verhoudingen tot andere lichamen meer gelden voor het ongewapende oog, valt de afmeting der maan niet in ons bevattingsvermogen (afgezien van getallen natuurlijk), d.w.z. beleven wij die maat niet, zooals wij dat toch bij de vaas wel doen al blijft het de vraag: zien wij ze zoo groot als ze zich op den wand afteekent of .... zoo groot als ze op ons netvlies heet te zijn?

* * *

Het eene tafreel van de perspectiefleer is de verstandige vereenzijdiging van het dubbelzijdige van de werkelijke waarneming.

* * *

Daarom is de perspectiefteekening de afbeelding van eene nooit aanschouwde werkelijkheid en toch is zij even weinig beeldend naar de belangrijkheidsmomenten in de verschijnende werkelijkheid, zooals de kunstenaar heeft te doen, als zij ter anderer zijde als systeem zuivere wiskunde mag heeten (die juist met onaanschouwelijke aanschouwelijkheden werkt), omdat de doorzichtkunde een *oog* toelaat in haar systeem. Het identificeeren van zuivere wiskunde en perspectief voert tot de waanvoorstelling dat eene lijn wel eens in perspectief langer konde zijn, dan ze zakelijk is, waarbij vergeten wordt, dat het centrale *punt* toch altijd een *oog* is; en de lijn zóó gezien, dat ze aan genoemde voorwaarde voldoet, *niet* te zien is. Men probeere het maar eens. Tenslotte zou men zich niet ontzien perspectieven te bepalen van lijnen achter den aanschouwer met de verdediging dat het toch om een wiskundig constructiesysteem gaat.
Uit het bovenstaande is te begrijpen, dat de in de perspectiefleer geldende distantie niet is de afstand van het oog tot het tafreel, (dat in waarheid niet bestaat en waar ook eenzijdiglijk geplaatst een gelijkvormig beeld oplevert), maar de distantie is de afstand van het oog tot het *voorwerp*, welke afstand minstens drie maal de grootste afmeting van het voorwerp heeft te zijn, niet alleen om de overzichtelijkheid te bevorderen, (in verband met den gezichtshoek), maar om te maken dat de vervlakking der ruimtelijkheid het minst hinderlijk is. Men denke aan het voorbeeld van de vaas en den wand; ziet men naar de vaas, dan is de wand vaag, maar ziet men naar den wand dan wordt de vaas onduidelijk, alleen bij voldoenden afstand ziet men beiden meer gelijkelijk. Met één oog ziet men ze echter steeds als vervlakking der ruimtelijkheid, al weet men dat bij éénzijdige blindheid zich het eene gezonde oog op den duur aan dien toestand zal accommodeeren en weer ruimtelijk gaan zien.
De ware waarneming is de absolute waarneming, de ware maat de absolute maat, eenheid van subjectieve maat (onzen indruk) en objectieve maat (uitgedrukt in getal). De volstrekte of objectieve maat van iets heeft niemand ooit gezien, want zien is aanwezigheid van het afwezige (wat *op* het oog ligt, ziet het oog niet); het tafreel van de perspectiefleer is eene eenzijdige hulpvoorstelling en de geldigheid ervan, is de geldigheid van iedere vereenzijdiging van het veelzijdige.

* * *

De perspectiefleer of doorzichtkunde is als vereenzijdiging van het polaire van de waarneming eene verstandige noodwendigheid, die in de rede ligt en te doorzien is.

De kunst, die concreet, dat is van volledige menschelijkheid is, zal die eenzijdigheid te buiten moeten gaan... om ze in te houden, d. w. z. de kunst van onze dagen keert niet weer terug tot de betrekkelijk perspectieflooze phase van het symbolisme (China — Indië — Egypte), maar ze zal bovenperspectivisch moeten worden; het subjectieve in de waarneming, (de innerlijke aesthetische belangrijkheidsverhoudingen), zal met vooronderstelling van de eenzijdig objectieve beelding (de alledaagsche visie op de verschijnende werkelijkheid), deze laatste te buiten gaan en opheffen in de absolute aesthetische visie, die in de figurale wandschilderkunst der toekomst verwerkelijkt kan worden, waar de vraag naar „heroovering van het platte vlak" *redelijk* zal kunnen opgelost worden. Het streven naar „heroveren van het platte vlak" is even eenzijdig als het subjectief aanschouwde te willen oplossen in een systeem van construeerbaarheden, daarmede eenen nooit aanschouwden schijn der werkelijkheid voor het ware houdend, omdat die de alledaagsche zienswijze het meest benadert.

* * *

De leer der doorzichtkunde is als eene leer omtrent het subjectlooze zien, de vervlakking, van het subjectieve, dat is inhoudvolle, overbrengen van ruimtelijkheid op het platte vlak, tot betrekkelijke (niemand ziet met één puntig oog) wedergave van alledaagsche waarneming.

Heemstede, 15 Jan. '17. H. C. VERKRUYSEN.

VERSLAG VAN DE 51ste VERGADERING DER CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GEN. „A. ET A." OP DEN 19 JANUARI 1917, GEHOUDEN DES NAMIDDAGS TEN DRIE UUR IN HET KANTOOR VAN DEN VOORZITTER.

Aanwezig de heeren Nicolaï, de Haas, Rietbergen, Van Straaten en Van der Lip; de heeren Van Schaik en Van Dijk hadden kennis gegeven verhinderd te zijn de vergadering bij te wonen.
De Voorzitter verhinderd zijnde, opent de waarnemende Voorzitter, de heer P. M. C. Nicolaï, te drie uur de vergadering, in dezen de Jaarvergadering, welke voorgesteld was te houden in het laatst van December van het vorige jaar, doch door verschillende omstandigheden moest worden uitgesteld en noodigt den Secretaris uit de notulen der vorige vergadering voor te lezen, welke na de voorlezing onveranderd worden goedgekeurd.
Daarna noodigde de Voorzitter den Secretaris het Jaarverslag uit te brengen, wat in hoofdzaak het volgende bevatte: In 1916 werden drie vergaderingen gehouden, waarbij de getoonde belangstelling door het aanwezig zijn van het meerendeel der leden, niets te wenschen overlaat. Het aantal leden vermeerderde met twee, een groote moeilijkheid blijft het om meerdere Utrechtsche leden van A. et A. tot het lidmaatschap te krijgen. In den loop van dit jaar kreeg de Bouwraad zijn beslag, moge de verwachtingen voor Utrecht blijken, juist te zijn geweest. De voorgestelde excursie kon niet worden gehouden bij gebrek aan voldoende belangstelling, ook kon niet worden medegegaan met die van het Genootschap naar Breda en Omstreken, ook al omdat bericht werd dat er te weinig deelname aan was. De Jaarbeurs was de hoofdschotel waarover de laatste vergadering te spreken had, naar aanleiding van de indienststelling van Gemeenteambtenaren; daarvoor werd door de Club een adres aan den Raad der Gemeente gezonden, waarop nog geen antwoord verkregen is. Veel leven is er te Utrecht in de bouwerij ook dit jaar niet geweest, waartoe de stijging van de bouwmaterialen zeker het hare heeft bijgedragen.
Daarna geeft de Penningmeester verslag van de Kas-

middelen, welke verantwoording door de H. H. Rietbergen en Van der Lip, wordt nagegaan en accoord bevonden en waarbij blijkt dat de toestand der financiën bevredigend is.
De Voorzitter dankt na de goedkeuring der vergadering de beide funktionarissen voor het door hen uitgebrachte verslag en de vele moeite die zij zich in het afgeloopen jaar hebben gegeven.
Hierna volgt een verkiezing van twee Bestuursleden waarbij herkozen wordt de heer Van der Lip en gekozen in plaats van den heer Otto Schultz, de heer M. Rietbergen, welke beide H.H. hunne benoeming aannemen en door den Voorzitter worden gelukgewenscht.
Naar aanleiding van het Advies van B. & W. op het adres aan den Raad bespreekt de vergadering de houding welke straks genomen dient te worden, nadat de behandeling in den Raad bekend gemaakt is.
In verband met de te houden Jaarbeurs zal een verzoek aan het Bestuur daarvan gericht worden tot het toelaten van onze Leden en degenen die door de Club introductie vragen, waarbij ter kennisname van de Leden van het Genootschap wordt gebracht dat de Secretaris zal trachten na de ontvangen gunstige beschikking, bij tijdige aanvraag, zoo mogelijk begeleiding te verschaffen, en dat het voornemen is op een middag een excursie te houden in en langs werken uitgevoerd door leden der Club, welke excursie juist in de jaarbeursdagen gehouden zal worden, echter nog niet met juistheid de datum bepaald is, doch zeker in het blad van A. et A. bekend gemaakt zal worden.
Enkele ingekomen stukken werden daarna voorgelezen.
De vergadering wordt te half vijf uur gesloten.

Namens het Bestuur der Club A. et A.
JAN VAN DER LIP, Secretaris.

HET BEKROONDE HEERENHUIS AAN DE KRALINGSCHE PLASLAAN 27 TE ROTTERDAM.

(Bij de afbeeldingen).

Is het noodig om na het verschijnen van het artikel van H. H. (Hubert Hoste) in de Telegraaf van Woensdag 31 Januari nog eenige woorden van waardeering te schrijven over het bekroonde werk van architect J. Gratama, in den gevel-wedstrijd „Vredehof" te Rotterdam. De heer Hoste heeft de gelegenheid aangevat zijn meening uit te spreken over Gratama, den criticus en den architect; hij ziet den heer Gratama als eene krachtige figuur in de verdediging der moderne architectuurstroomingen en meent, dat de latere geschiedschrijvers van de XX Eeuwsche architectuur in Nederland den invloed van Gratama niet kunnen wegcijferen
Het is een artikel van een courantenkolom bewondering en het laat niet veel kansen open om verder in te gaan in de bespreking van het bekroonde huis; .... tenzij het van critischen aard zou zijn. Nu is het mijn bedoeling niet, het met den 1sten prijs bekroonde huis, met critische blikken te gaan beschouwen ..... er blijft mij alleen over, het slot van het artikel te onderschrijven en vooral waar H. H. zegt: „Laat Gratama's huis afgewerkt en aangekleed worden, laat kleurige gordijnen achter de ramen hangen en de bloembakken gevuld zijn ..... en de gevel zal een meer uitgesproken glimlach verkrijgen."
De glimlach die ook op de reproductie van den gevel, in dit blad, nog ontbreekt.

Nog wil ik eenige „waardeerende" woorden uiten over het zeer sympathieke en meer en meer toegepaste idee,

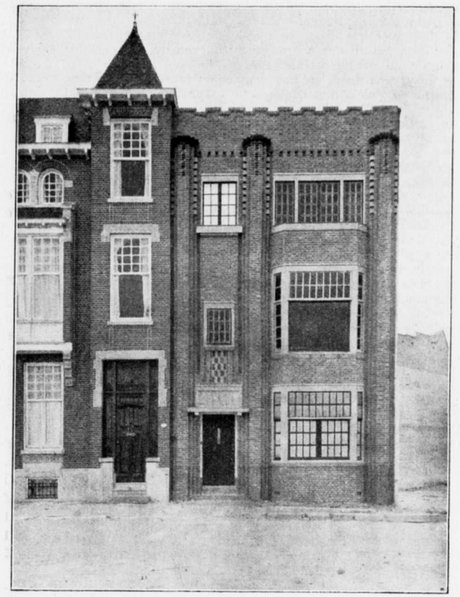

om gevelwedstrijden uit te schrijven en geslaagde gevels te bekronen ..... en, wat in dit geval dubbel sympathiek is, zijn de drie prijzen van *f* 400.—, *f* 300.— en nog een *f* 300.—.
Laat aan de prijswinners, in dergelijke gevallen, de keuze tusschen de (in onzen tijd niet meer passende) oorkonde! en medaille! of een geldprijs ..... Het antwoord is niet moeilijk te raden. WIJDEVELD.

JURYRAPPORT GEVELWEDSTRIJD VREDENHOF.

Nadat door de leden der Jury individueel opname der bebouwing van de Vredehofwijk was geschied, bleken voor nadere bespreking in aanmerking te komen de gevels der navolgende panden:
Prinses Julianalaan 4, 6, 77, 84, 86, 88, 90, 94, 86.
Oranjelaan 5/9, 13/21, 23/31.
Rozenburglaan 27, 29, 31, 33, 32/26, 56, 58, 60, 62, 82, 84.
Kralingsche Plaslaan 21, 22, 27.
In de hierop gevolgde vergadering vielen na nadere beschouwing bij stemming verscheidene der genoemde panden af, en bleven over:
Prinses Julianalaan 84, 86, 88.
Oranjelaan 13/21 en 23/31.
Rozenburglaan 27, 56, 60, 62, 82, 84.
Kralingsche Plaslaan 21, 22, 27.
Genaderd tot het toekennen der prijzen bleek bij stemming dat geen der gevels een voldoende aantal stemmen kon verkrijgen om voor een 1sten prijs in aanmerking te kunnen komen.
Diensvolgens had er eene bespreking plaats over de verdeeling der prijzen. Eerstens of de eerste prijs in zijn geheel zou worden toegekend, tweedens of het beschikbare bedrag in drie gelijke prijzen zou worden verdeeld, welke vragen beide in ontkennenden zin werden beantwoord, waarna tot splitsing in drie prijzen resp. van *f* 400. - en twee van *f* 300.— werd besloten.
Vervolgens ontspon zich een principieel debat over de vraag of, terwijl in de voor bekroning in aanmerking komende gevels duidelijk tweeërlei richting in de architectuur zich openbaart, te weten een ultramoderne in de panden Kralingsche Plaslaan 21, 22, 27 en

de meer conventioneele in de overige — de eerste boven de laatste de palm zou wegdragen.
Na breedvoerige discussie sprak de Jury zich bij meerderheid uit voor den moed der overtuiging waarvan de proeven der moderne architectuur getuigenis afleggen.
De Jury waardeert in hooge mate de ernstige aesthetiek welke in de strenge gevels met de logische toepassing van het platte dak op den voorgrond treedt.
Dit gevoegd bij de harmonische lijnen van de eentreetrave van het pand Kralingsche Plaslaan 27 en de kleurschakeering van den baksteen toegepast in den gevel deed de meerderheid der Jury besluiten voor bedoelden gevel een 1sten prijs toe te kennen ten bedrage van f 400
Tot het toekennen van den 2den prijs genaderd zijnde bleek de meerderheid de voorkeur te geven aan de gevels der panden Rozenburglaan 60—62 met hun eenvoudig karakter en de meer strenge architectuur vertoonende gevels der panden Prinses Julianalaan 84—86.
Aan deze gelijkwaardig geoordeelde gevels werd mitsdien elk een 2de prijs van f 300.— toegekend.
Deze beslissingen met geringe meerderheid werden echter niet genomen dan nadat de gevels der panden Rozenburglaan 56 en Prinses Julianalaan 88 tot het laatste oogenblik mede voor bekroning in aanmerking waren gebleven.
Beide werden echter een eervolle vermelding waardig gekeurd. Ten slotte heeft de Jury besloten eenige gevels voor publicatie aan te bevelen.
Resumé. 1ste Prijs Kralingsche Plaslaan 27 arch. J. Gratama B.I.
2de Prijs Rozenburglaan 60—62 arch. Heyink & v. Vreeswijk.
2e Prijs Prinses Julianalaan 84—86 arch. de Roos & Overeynder.
Eervolle vermelding. Rozenburglaan 56, arch. M. E. Bruynzeel.
Prinses Julianalaan 88 Hemmes & Millenaar.

Voor publicatie aanbevolen:
Kralingsche Plaslaan 21—22 arch. J. Gratama B.I.
Rozenburglaan 27 arch. de Roos & Overeynder.
„ 82—84 arch. Jos. Margry.
Oranjelaan 23—31 „ v. Amstel, Jansen & Godron.

De Jury voornoemd:
W. KROMHOUT, voorz.
P. G. BUSKEN.
W. COEPIJN.
G. DIEHL.
A. J. Th. KOK.
D. B. LOGEMAN.
ALB. OTTEN.

Rotterdam, Januari 1917.

INGEZONDEN.

(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.)

REPLIEK AAN DEN HEER H. C. VERKRUYSEN EN ZIJNS GELIJKEN.

Geachte Redactie.

Gij zult mij ten zeerste verplichten onderstaand stukje in het eerstvolgend nummer van uw geacht orgaan op te nemen.

> „Der Urkunsttrieb hat mit der Wiedergabe der Natur nichts zu tun Er sucht nach reiner Abstraction als der einzigen Ausruh-Möglichkeit innerhalb der Verworrenheit und Unklarheit des Weltbildes und schafft mit instinktiver *Notwendigkeit* aus sich heraus die geometrische Abstraction. Sie ist der vollendete und dem Menschen *einzig denkbare Ausdruck*, der Emanzipation von aller Zufälligkeit und Zeitlichkeit des Weltbildes".
> „Das Wesen der Zisalpinen Kunst besteht nun eben darin, dass sie das, was sie zu sagen hat, nicht mit rein formalen Mitteln auszudrücken weiss, sondern diese Mittel zu Trägern eines *ausserhalb der aesthetischen* Wirkung liegenden literarischen Inhaltes degradiert und ihnen so so ihr Eigentliches nimmt".
> (WILHELM WORRINGER.)

Ik moet beginnen mijn leedwezen te betuigen met het feit, dat mijn voordracht tegen mijn zin als verslag der vergadering op 20 December, gepubliceerd werd. Deze verminking kan, dunkt mij slechts leiden tot meerdere misverstanden. Er was mij verzocht mijn lezing in *haar geheel* in het tijdschrift „Architectura" te mogen afdrukken. Wellicht zou er dan betreffende eenige „woorden", — want voorloopig gaat het nog nergens anders over, — die ik als uitdrukkingsmateriaal van nieuwe begrippen gebezigd heb, wat minder misverstand zijn ontstaan. In mijn voordracht ontwikkelt zich een zekeren gedachtengang en de eene zin groeit noodwendig uit het *begrip* van den anderen. Niets is zonder overdenking, doch als resultaat van vijftienjarige practische en theoretische werkzaamheid er in opgenomen. Nu kan het gebeuren, dat iemand die deze voordracht hoort niet is ingesteld op dezen zekeren gedachtengang en daarom, uit de noodzakelijkheid der *zelfverdediging*, a priori vijandig staat tegenover den inhoud. Komt daar nu nog bij, dat de individueele („apodictische") manier waarop die voordracht gehouden wordt voor zekere dorre theoretici onaangenaam is, dan volgt daaruit dat zich uit dit alles bij elkâar een vruchteloos subjectief debat of strijdgeschrijf ontwikkelt. Het geval met den heer *H. C. Verkruysen* uit Heemstede, is echter van nog meer gecompliceerden aard. Waar genoemde heer niet bij machte schijnt te zijn, — zijn onbeduidend ingezonden stukje geeft hiervan blijk; ik had toch nog iets beters verwacht! -- de aesthetische beginselen der Moderne beeldende Kunst objectief te *weerleggen* en er dus evenmin van een *aanval* op die beginselen (die niet alleen de mijne zijn, maar de, in verband met de moderne kunst, algemeen heerschende) sprake kan zijn, daar kan niet van mij verwacht worden dat ik ook maar eenigszins van plan zou zijn die beginselen tegenover een dilettantdenker te verdedigen. Ik zal daartoe eerst dan de moeite nemen, wanneer de heer Verkruysen, of wie ook, zich in staat toont tegenover de fundamenteele waarden der nieuwe Schilderkunst, die ik zoo duidelijk als in een kort tijdsbestek maar mogelijk is, toonde, *tegen*-waarden te stellen.
Zooals de heer V. nu spreekt en schrijft tegen *mij* en niet tegen *onze beginselen*, heeft zijn debat en ingezondentje een ongezonde basis, aangezien beide meer weg hebben van een propaganda voor zijn cursus dan van een weerlegging. Ik wensch hem veel succes, doch ik verzoek hem (en dat doe ik uit naam van velen) de vergaderingen en lezingen niet onveilig te maken met deze kwalijk-riekende reclame!
Wat die beschuldiging van lompheid mijnerzijds betreft, deze beschuldiging ketst op hem zelf terug in den vorm van een verwijt van *verregaande onbeschoftheid*. Wie opent in hemelsnaam een debat (door mij trouwens als onvruchtbaar verworpen, hoewel nergens als te Amsterdam de tegenargumenten zoo ongemotiveerd waren!) met de woorden: „ik heb hier nu den geheelen avond nonsens zitten aanhooren?" Wie noodzaakte den heer V. en diens gelijken te blijven? Betoonde ik mij lomp den heer V. ondanks deze onbeschofte inleiding tot zijn debat, toe te staan zijn reclamepreek van ± 20 min. af te steken? Ik voor mij hoop dat de heer V. er vele discipelen mede gewonnen heeft. Daar hij echter toonde niets van moderne kunst en het nieuwe standpunt af te weten en zich dus belachelijk maakte daarover in het openbaar den mond te roeren, zou ik hem met meerder recht hebben kunnen uitnoodigen bij mij een cursus over Beeldende Kunst te volgen of zich een goed wijsgeerig-aesthetisch werk van Bremmer, Uexküll of Worringer aan te schaffen. Wellicht dat de heer V. dan na verloop van tijd zou gaan begrijpen in welk verband het *abstracte* in de *beeldende kunst* het *konkrete* genoemd kan worden. Het gaat in de moderne beeldende kunst om een *volstrekt-zuivere verhouding* tusschen de Idee (met een ander *woord* door den heer V. „geest" genoemd) en het middel. Dit middel bestaat uit: de kleur, de vorm, het vlak of de ruimte. Noch literaire, humanitaire, naturalistische of met den tijd wisselende stemmingen des menschen kunnen in beeldend kunstwerk van algemeen aesthetisch belang zijn.
Zonder iets aan vroegere kunstwerken af te willen doen (in het verslag van mijn voordracht kan men zien dat ik juist de *eenheid in wezen* der oude en nieuwe kunst heb willen aantoonen!) noemde ik in dit verband Rembrandt's „Joodsche Bruidje" „literair door het sentiment dat was voorgesteld door figuren en niet opgelost in het middel, zooals bij Cézanne b. v."
Dat de heer V. om minder nobele redenen mijn woorden tracht te verdraaien, doet aan de nieuwe beginselen niets af. Door zich het standpunt van den beeldenden kunstenaar *van zijn tijd te veroveren*, — dus niet te blijven op dat van den schoolmeester, woordenzifter of dilettantdenker — zal de heer V. beseffen, dat deze volstrekt-zuivere verhouding slechts verwezenlijkt kan worden door formeele *abstracte* vormen en kleuren; dat zijn vormen en kleuren waarin de *directe samenhang* met de *individueele* natuur **vernietigd** is! Zoo maakt de kunst de volgende stadia door:

1. Zucht tot nabootsing.
2. Drang naar abstractie.
3. Stijl.

Wij leven in den overgang van 2 naar 3. Het is daarom van meer belang op te merken op welke wijze zich deze stijl voltrekt en ten slotte tot cultuur wordt, wat deze nieuwe stijl, deze nieuwe cultuur kan bevorderen, wat belemmeren, inplaats over de terminologie der beeldende kunst te haspelen.
Wij rekenen het ons niet tot een eer, dat antieke naturen onze werken en denkbeelden klakkeloos zouden aannemen. Integendeel. Zoodra lieden als de heer V., v. d. Pek, e.a. met ons streven „wel sympathiseeren", zullen wij dit als een *verlies* en *niet* als een *aanwinst* boeken. Loopt vrij in uw engen kring, herkauwt tweedehandsche wijsgeeren, zoodra de nieuwe cultuur voor de deur staat zult *gij* daarin geen plaats hebben, omdat gij daaraan geen deel hebt!
Wij gehoorzamen slechts aan een innerlijk bevel. Doet gij ook zulks, doch wij zeggen u vooruit: *ziet toe, dat gij niet struikelt over een woord — de nieuwe kunst is meer dan een woord — indien gij over een woord struikelt zult gij zeker over de moderne kunst den nek breken.*

Leiden, 27-1-17. THEO VAN DOESBURG.

De heer J. Gratama sprak als toehoorder, niet als vertegenwoordiger van „Architectura" of van mij. Uit hetgeen hij zeide bleek, dat hij de kern der nieuwe bedoelingen volkomen begreep. Daarom applaudisseerde ik.

TH. v. D.

VERVOLG VRAGENLIJST PRIJSVRAAG KARENHUIZEN.

14. *Vraag. a.* Is de stichting bestemd voor gehuwde of ongehuwde oude lieden? *b* Moeten de mannen en vrouwen gescheiden gehuisvest worden?
Antwoord. a. Voor beide categorieën; *b.* Neen.
15. *Vraag.* Wordt een zolder-bergruimte vereischt?
Antwoord. Dit wordt aan den ontwerper overgelaten.
16. *Vraag.* Zijn ook de vloeren van de eerste verdieping en de trappen van cement-ijzer te construeeren, en met welk materiaal worden de trappen en de vloeren van gangen en W. C.'s belegd?
Antwoord. De ontwerper is vrij in de keuze dezer materialen met in achtneming van het bepaalde in art. 5.
17. *Vraag.* Mogen lichtopeningen zonder uitzicht in een op de westelijke erfscheiding staanden gevelmuur aangebracht worden?
Antwoord. Zie de betreffende bepalingen in het Burgerlijk Wetboek.
18. *Vraag. a.* Moet er een deur ontworpen worden tusschen de twee vertrekken der twee-kamerbehuizingen?; *b.* Moeten beide vertrekken in directe verbinding met de gang staan?
Antwoord. a. Ja; *b.* alleen het hoofdvertrek.
19. *Vraag.* Is het gewenscht de daarvoor in aanmerking komende behuizingen in directe verbinding te stellen met een eventueel te ontwerpen plaats of tuin?
Antwoord. De verbinding wordt niet gewenscht.
20. *Vraag.* Valt de rooilijn voor de beide straten, welke het terrein begrenzen, samen met de terreingrens?
Antwoord. Neen, er mag teruggebouwd worden.
21. *Vraag.* Moeten een- en twee-kamerbehuizingen in afzonderlijke groepen worden samengebracht?
Antwoord. Dit wordt aan den ontwerper overgelaten.
22. *Vraag.* Moet de wandelgang open of gesloten zijn?
Antwoord. Gesloten.
23. *Vraag.* Moeten de kosten van den bouwgrond niet in de stichtingskosten worden opgenomen?
Antwoord. Ja, de kosten bedragen *f* 4.50 per M².
24. *Vraag.* Moeten de kosten der assurantie niet 0.06 pCt. der bouwkosten zijn in plaats van 0.06 pCt.?
Antwoord. Ja, 0.06 pCt.?
25. *Vraag.* Hoe breed is de afgeschuinde zijde op den hoek van de Krelagestraat?
Antwoord 2.50 M.

Wijzigingen en aanvullingen van het programma.

Art. 2. De bepaling omtrent het onbebouwd blijvend gedeelte moet aldus veranderd worden: Langs de Zuid-Westelijke erfscheiding moet een gedeelte onbebouwd blijven ter oppervlakte van ten minste 1/4 van het terrein.
Art. 17. Aanvulling eenheidsprijzen.
De eenheidsprijzen van die materialen, welke niet in art. 17 zijn opgenomen, stemmen overeen met die, voorkomende in Van Gendt's Bouwkalender 1914.

Verbetering van de beantwoording van vraag 11.
De heer J. W. Hanrath verzoekt ons mededeeling te doen, dat de Ambachtschool te Alkmaar niet door hem alleen is gebouwd, maar in gemeenschap met den heer Leguit en dat hij zich niet kan vereenigen met het gegeven antwoord, dat naar zijn meening zou moeten luiden: Reis naar Alkmaar en oordeel zelf.

JURY-RAPPORT PRIJSVRAGEN „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP."

Aan het Bestuur der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" alhier.

Rotterdam, 19 December 1916.

Mijne Heeren.

Gevolg gevende aan Uw vereerende uitnoodiging om de ingezonden antwoorden te beoordeelen, op de door Uwe Vereeniging in 1916 uitgeschreven prijsvragen, is de Jury, behalve de heer A. Broese van Groenou, die verhinderd was bij de beoordeeling tegenwoordig te zijn, daartoe bijeengekomen op Donderdag 7 December in een zaal van de St. Joseph gezellenvereeniging alhier.
Bij onderzoek bleek, dat op de prijsvraag voor de dubbele school waren ingekomen 20 antwoorden onder de motto's: Simplex, Waarheid, Art. 192, Christiania, A. Montessori, Voor het eerst, A.Z., de Tweeling, E. E. E., A. B. C., Fred, Studie, Voor een plein, Streng als d'Opvoeding, In Dulci Jubilo, G. L. O., Baksteen, Vlijt, Symmetrie.
Voor het veilinggebouwtje 18 stuks onder de motto's: In plano,

Driehoek (figuur), Tuindersbelang, 't Westland, Joke, X., Landbouw, 22, Tweeling, Vragen en bieden, Mercurius, a, d. Ysel, Eenvoud, Elf, Groen-Wit, Oogst, Angora, Mijn.
En voor het brievenhoofd 22 stuks onder de motto's: B. V., Leen, Punt in driehoek (figuur), W. K. B., Excelsior, Liefde, Driehoek (figuur), Drie cirkels (figuur). Zilvergrijs, M. V. A. V., Peggij, Jagee, B. V., Pennevrucht, 7, Doorzicht, Aster, 't Y, Sparta, L. S., M. Ster (figuur).
Bij de voorloopige beschouwing der ingekomen ontwerpen bleek, dat ook dit jaar weer zeer verdienstelijk werk gemaakt is, zoowel wat ontwerp als teekenwerk betreft en er uit blijkt, dat er met veel animo aan is gewerkt.
Ook deze prijsvraag kan ook weder tot de welgeslaagde gerekend worden. De prijsvraag voor de dubbele school, als meest belangrijke beschouwende, heeft de Jury deze het eerst behandeld en bleek haar bij nadere beschouwing dezer ontwerpen dat er eenige algemeene fouten gemaakt zijn, waaronder genoemd worden het ontbreken van een goede speelplaats, te hooge en ongunstig verlichte gymnastieklokalen, terwijl ook de oplossing van de aansluiting aan de bestaande bebouwing in het algemeen niet geslaagd is.
Bij de eerste schifting werden ontwerpen onder de motto's:
Voor het eerst, A., Christiania, E. E. E., A. B. C., Montessori. Studie, G. L. O., en Vlijt terzijde gelegd, die tot minst geslaagden behoorden, doordat uit plan en opzet bleek, dat het ontwerp nog niet geheel door de ontwerpers beheerscht werd.

Motto: „*Voor het eerst*". De opzet van het plan is niet goed. Het mist een essenstelsel en verschillende vertrekken zijn leelijk van vorm. De urinoirs en privaten liggen verkeerd; een gemakkelijk toezicht is daarop niet te houden. De trapoplossing is niet goed. Kamer van het schoolhoofd en spreekkamer liggen te ver van elkaar. De architectuur, zoowel in- als uitwendig is niet gelukkig. Het teekenwerk is zeer zwak.
Het ontwerp gaat boven de krachten van den inzender.

Motto: „*A.*"
De gedachte om de urinoirs, W. C.'s en dienstvertrekken aan de straatzijde te ontwerpen, waardoor een rustige ligging van de schoollokalen aan de binnenplaats wordt verkregen, is goed. De ontwerper is er echter niet in geslaagd in verband hiermede een goede buitenarchitectuur te verkrijgen. De verbinding van de twee scholen op de verdiepingen door overdekte speelplaatsen is niet goed en niet gevraagd.
De wigvormige speelplaats is niet gunstig.
De gevelarchitectuur aan de pleinzijde is niet gelukkig en het loggia systeem van de overdekte speelplaatsen is buiten het karakter van de overige architectuur. Het teekenwerk is vrij goed.

Motto: „*Christiania*".
De oplossing van bebouwing van het terrein is niet gelukt. Een goede speelplaats ontbreekt geheel. De ligging der privaten ten opzichte van de schoollokalen is goed. De beide scholen zijn niet voldoende afzonderlijk gehouden. De leermiddelenkamers der beide scholen op den beg grond zijn slechts door een gemeenschappelijke hal te bereiken. Evenzoo is dit op de verdiepingen het geval met de kamers voor het onderwijzend personeel. De toegang naar de kamer van het hoofd door de spreekkamers is niet gunstig. De architectuur der gevels is zwak, het teekenwerk is niet af.

Motto: „*E. E. E.*"
De ligging der schoollokalen aan de binnenplaats is goed; het lokaal No. 2 op den beg. grond zal evenwel niet gunstig verlicht zijn. De ingangen aan de binnenplaats zijn te veel weggestopt. De toegang van uit de scholen naar het gymnastieklokaal door de smalle gang is te benauwd. De architectuur der gevels heeft meer het karakter van een fabriek dan van een schoolgebouw. Het teekenwerk is matig.

Motto: „*A. B. C.*" De platte grond is niet regelmatig opgelost en vrij gezocht; het toezicht op de privaten is niet gemakkelijk. Het schoollokaal op den beg. grond aan de binnenplaats is slecht verlicht. De architectuur van den voorgevel is te zeer beheerscht door de trapramen, de loggia's zijn onlogisch en passen weinig bij het karakter van een schoolgebouw. De zijgevels zijn onbelangrijk. De aansluiting aan de bestaande bebouwing is niet opgelost.
Het teekenwerk is oppervlakkig.

Motto: „*Montessori*". Het plan is te zeer verbrokkeld en ingewikkeld van opzet. De drie binnenplaatsen zijn niet gunstig. Een speelplaats ontbreekt geheel. De toegang naar de kamer van het schoolhoofd door de leermiddelenkamer is gebrekkig. De trappen zijn buiten verhouding.
De toegang naar het gymnastieklokaal over de binnenplaats is niet mooi. De architectuur der gevels heeft te veel woonhuiskarakter, de perspectiefteekening is niet fraai; het teekenwerk is zwak.

Motto: „*Studie*". De algemeene opzet van het plan is regelmatig. De trapoplossing is niet gunstig. De ligging der privaten en urinoirs is niet goed, omdat er niet gemakkelijk toezicht op te houden is. In de gang van de gymnastiekzaal naar buiten, doet de schoorsteen der verwarming, die als pijler is opgelost, niet fraai. De kapconstructie van het gymnastieklokaal is slecht. De architectuur der gevels is smakeloos.
Het teekenwerk is middelmatig.

Motto: „*G. L. O.*" Een speelplaats ontbreekt; de twee binnenplaatsen zijn als zoodanig niet te gebruiken. De ingang en hoofdtrap zijn slecht van verhouding. De ligging van privaten en urinoirs met voorportalen is verkeerd. De schoollokalen zijn te klein. De hoektorens komen niet logisch uit den plattegrond en hebben geen reden van bestaan. De architectuur der gevels is zonder karakter.
Het teekenwerk is zwak.
Het formaat der ingezonden teekeningen is zeer onhandig.

Motto: „*Vlijt*". Het gymnastieklokaal op de verdieping is niet gevraagd en is veel te hoog van verdieping. De trappen liggen niet gunstig ten opzichte vun de schoollokalen. Spreekkamer en kamer schoolhoofd liggen te ver verwijderd van elkaar. De speelplaats is te veel binnenplaats.
De architectuur mist geheel het karakter van schoolbouw en is weinig smaakvol. De pijlers onder het gymnastieklokaal zijn te zwaar van verhouding. Het teekenwerk is goed.
De overblijvende ontwerpen werden aan een nadere beschouwing onderworpen, waarover in het algemeen de volgende opmerkingen zijn te maken.

Motto: „*In Dulci Jubilo*". De algemeene opzet van den plattegrond is goed. De vorm van de hal is niet mooi, deze ware te verbeteren door de toegangsdeuren te verschuiven. De kleedkamers zouden gemakkelijker zijn, wanneer de schuifdeuren werden vervangen door open bogen. De architectuur der gevels is niet onverdienstelijk, doch te schilderachtig en mist het karakter van een schoolgebouw in een stad. De verschillende dakvlakken maken het geheel onrustig. Het teekenwerk is verdienstelijk.

Motto: „*De Tweeling*". De verdeeling der schoollokalen is vrij goed, de spreekkamer en kamer van het hoofd liggen niet gunstig ten opzichte van de hoofdingang. De kleedlokalen liggen niet gunstig ten opzichte van de schoollokalen I en II. In het algemeen is de ligging van de privaten, direct door een portaal met de schoollokalen verbonden, niet gunstig.
De halfronde uitbouw van de gang naar het gymnastieklokaal is gezocht en schaadt de architectuur van den voorgevel. De buitenarchitectuur is niet onverdienstelijk. De gevel aan de pleinzijde heeft goede eigenschappen. Het teekenwerk is zeer goed, vooral de perspectiefteekening is fraai geteekend.

Motto: „*Simplex*" De algemeene oplossing van het plan is goed. De verbinding van de beide scholen door de kleedkamer is niet mooi. De ventilatie en verlichting van het gymnastieklokaal is niet gunstig.
De speelplaats is niet gunstig van vorm.
De architectuur is vrij middelmatig; er is geen voldoende verband tusschen voor- en zijgevels. De detailteekening is vrij goed.

(Wordt vervolgd).

ACOUSTIEK.

Voorheen zong de dichter het lied van de klok,
Welhaast zijn de klokken verdwenen,
En als er misschien later dichters bestaan
Dan zingen zij 't lied der sirenen.

Wel wonderlijk is de acoustische macht!
Zij maakt van de zingende vrouwen
Die eertijds den zeeman verlokten, helaas,
Machines, die klaaglijk miauwen.

CANDIDUS.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 6. ZATERDAG 10 FEBRUARI 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN M. PLATE.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Buitenlid zijn door het Bestuur aangenomen de heeren JAC. GRUBBEN, Architect te Blerick-Venlo, A. KOOL, Architect te Vlissingen, en C. B. POSTHUMUS MEIJES JR., Archit. Student te Bussum.

II. De 1389ste **Ledenvergadering** wordt gehouden op **Woensdag 14 Febuari,** des avonds **8 uur** precies, in de Vergaderzaal Heerengracht 545—549.

Agenda:

a. Notulen.
b. Ingekomen Stukken.
c. Installatie van de heeren J. L. M. LAUWERIKS, Architect te Amsterdam, P. B. HENDRIX, Bouwk. Teekenaar te Amsterdam en P. A. EBELING, Bouwk. Teekenaar te Amsterdam.
d. Ballotage van den heer A. BOEKEN C. I. als Gewoon Lid, voorgesteld door de heeren H. A. J. Baanders en Jan Baanders.
e. Definitieve vaststelling der voorwaarden van overdracht van den Cursus Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderricht aan de nieuwe Vereeniging.
f. Beslissing der Leden over een genomen Bestuursbesluit betreffende de overschrijving van een Gewoon Lid naar Kunstlievend Lid, ingevolge Art. 6, § 6 der Statuten. Het betrokken Lid heeft deze beslissing verzocht.
g. Vaststelling van een reglement tot verkiezing van afgevaardigden in het Verbond van Nederl. Kunstenaarsvereenigingen, 1° naar de Algemeene Vergadering en 2° naar de Algemeene Bestuursvergaderingen.
h. Verkiezing der afgevaardigden genoemd sub *g*.
i. Mededeeling der agenda van de Algemeene Vergadering van het Verbond van Nederl. Kunstenaarsvereenigingen, en eventueele bespreking der punten.
k. Benoeming van een Lid der Redactie, uit de Gewone Leden, wegens bedanken van den heer M. PLATE.
l. Rondvraag en sluiting.

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

STATUTENWIJZIGING.

De commissie tot herziening der Genootschapsstatuten, die binnenkort haren arbeid zal aanvangen, verzoekt de leden eventueele voorstellen voor deze herziening te zenden aan het adres van het Genootschap, Heerengracht 545-549 te Amsterdam.

„DE BOUWWERELD" EN DE SCHOONHEIDSCOMMISSIE.

Het is te betreuren dat de Redactie van het veelgelezen vakblad „De Bouwwereld" het aan B. en W. gerichte verzoek der Schoonheidscommissie, beoogende een meer doeltreffende uitvoering harer taak, met een „hanging look" beschouwt, dusdanig dat de executie B. en W. als een uitspanning moet voorkomen. Een verguldende blik der „Bouwwereld" op het object hadde de bouwwereld meer gebaat. Het is de opgaaf van dit stukje de juistheid der beschouwingen van den heer Leliman te toetsen en de bedoeling der Schoonheidscommissie duidelijk te maken. De heer Leliman moet inzien dat de Commissie, die, zoolang zij bestaat, reeds de werkwijze volgt, welke hij aanprijst, gegronde redenen heeft deze werkwijze te verlaten en een nieuwe te beproeven, volgens de verzamelde ervaring. De zeer gegronde reden is deze, dat volgens de toegepaste en door den heer Leliman verdedigde werkwijze, de ontsiering van Amsterdam door bebouwing der erfpachtsterreinen niet is kunnen verhinderd worden, eenvoudig omdat de Commissie voor de keus staat deze ontsiering te tolereeren of het grootste gedeelte der aangevraagde bebouwing geheel te verhinderen, in welk laatste geval de Schoonheidscommissie voor de Overheid zou worden een zeer sterk beletsel harer succesvolle commercieele handelingen onder 't hoofd: erfpachtsterreinen, waardoor de Overheid zou genoodzaakt worden de Commissie te ontbinden, of haar zoodanig te vervormen dat zij aan haar bedoeling niet meer kon beantwoorden. De Commissie zou dan b.v. eene instelling worden, die voor B. en W. de verantwoordelijkheid mocht dragen voor leelijke bebouwingen, waarover heeren Raads-

leden hun afkeurend oordeel wilden loslaten en zou als zoodanig zeker haar nut hebben.
De heer Leliman acht de dwang, die het voorstel der schoonheidscommissie zou opleggen aan degenen die willen bouwen, niet te verdedigen. Nu ziet 1°. de heer Leliman over het hoofd, dat de gemeente het recht heeft de voorwaarden waarop zij hare terreinen in erfpacht verhuurt, vast te stellen. en dat ieder vrij is naar huur dier terreinen te dingen of het na te laten;
2°. dat, indien de erfpachter een ontwerp-bebouwing aan de schoonheidscommissie overlegt van voldoende aesthetische kwaliteit hem van die zijde *niet de geringste dwang wordt aangedaan;*
3°. dat bij de thans geldende werkwijze der schoonheidscommissie dwang op den erfpachter evenmin uitblijft, indien deze een onvoldoende aesthetisch bouwplan voorlegt. Ik heb eenige malen kunnen meebeleven dat het bouwplan van een erfpachter 6 maal moest teruggezonden worden, wegens verregaande pogingen tot ontsiering, wat een tijdverlies van minstens 3 maanden voor den erfpachter beteekende, en zonder dat m. i. meer bereikt werd dan wijziging der leelijkheden Ik meen met zekerheid te kunnen mededeelen, *dat niet een enkele maal*, een bouwer, wien naar aanleiding van namens hem ingediende plannen, werd geadviseerd zich te voorzien van een bevoegde kracht, dat advies dusdanig opvolgde. dat de commissie een luttele vreugde werd bereid.
Men kan m. i. om een voor de hand liggende gelijkenis te gebruiken, evengoed de dienstbode uitzenden om een passend behangselpapier in de mooie kamer, als een eigenbouwer om een „passenden" architect, behalve dat aan den goeden wil onzer dienstboden niet mag getwijfeld worden.
Hier moet niet over het bekauwde en beknauwde onderwerp „eenzijdigheid" met den heer Leliman worden gediscussieerd. Te goed is het synonieme van veelzijdigheid en middelmatigheid bekend. Bovendien staat den Bouwkundigen Vereenigingen vrij de voordracht van Leden der Schoonheidscommissie, die alle 2 jaren gevraagd wordt, zoo mediocere samen te stellen als zij verkiezen.
En ten slotte is de „eenzijdigheid" der commissie thans bij hare houding van lijdelijk verzet, van gelijke kracht.
Ik moet ook đen heer Leliman passeeren, waar hij bij de Commissie veronderstelt het streven langs een achterweg een doel te bereiken, dat niet het dienen der bouwkunst is. Het eenige argument van beteekenis dat ik ditmaal uit de mijnen der „Bouwwereld" vermag op te delven is het volgende, dat de Commissie, wanneer zij vrijwel den architect aanwijst, later niet meer vrij staat in de beoordeeling van diens werk. Inderdaad is dit punt bij besprekingen der Commissie ernstig overwogen.
Doch de Commissie moet durven doen, wat van de erfpachters verlangd wordt: bevoegde krachten opsporen.
En mijn overtuiging is dat de Commissie nimmer genoodzaakt zal worden, een ontwerp, op de wijze als voorgesteld aan B. en W. tot stand gekomen, finaal af te keuren, daar een, het beoogde doel bevorderende samenwerking ontstaat, door de, aan den aangewezen ontwerper, betoonde voorkeur. Daar echter theoretisch de mogelijkheid bestaat dat een der aangewezen ontwerpers van zijn positie misbruik maakt, door onaannemelijke ontwerpen der Commissie op te dringen, zal de konsekwentie zijn, dat aangewezen ontwerpers uitsluitend gehonoreerd worden indien zij een ontwerp leveren, dat de Schoonheidscommissie accepteert. Een handelwijze die, als ik 't wel heb, trouwens reeds dikwijls door erfpachters tegenover hunne ontwerpers is gevolgd.

Het komt mij voor dat niet te loochenen is, dat toepassing eener methode in den geest van het voorstel een veel betere bebouwing der erfpachtsgronden zal veroorzaken. De bouwkunst in het algemeen is niet beter te bevorderen dan door het brengen van opdrachten in bekwame handen, zooals dit voorstel beoogt.
Het is zeker dat erfpachters ten opzichte hunner bouwerijen nooit aesthetische, doch immer finantiëele overwegingen maken, en dergelijke overwegingen zullen de opdrachten niet brengen in handen van ontwerpers, die zich voor alles om de schoonheid van hun ontwerp bekommeren. Hoe zeer de Commissie eigenbouwers moge beperken in hunne keus, zij kan nooit voorkomen dat zij van de nog overblijvende mogelijkheden de allerslechtste zullen nemen. Er moet m. i. aan gedacht worden dat de Schoonheidscommissie en de bouwers een geheel verschillend doel beoogen: de Commissie wil zoo mooi mogelijk, de bouwers willen zoo verkoopbaar mogelijk. En het is toch zeker, dat indien de problematische vereeniging van zeer mooi en zeer verkoopbaar denkbaar is, deze toch ook alleen zal kunnen geschieden door zeer bekwame ontwerpers.
Ik hoop dat B. en W. nu reeds de Commissie zal willen laten doen waarheen toch. na veel tijdverlies en veel leelijke bebouwingen, de konsekwentie harer vrije-keusbeperkende methode zal leiden: tot het aanwijzen van bepaalde ontwerpers harerzijds.
Indien geen krachten aanwezig waren om acceptabele bebouwingen voor eigenbouwers te ontwerpen, diende berust te worden in het overladen van Amsterdam met hatelijke leelijkheid, doch waar deze krachten aanwezig zijn dient o. a. de Schoonheidscommissie mede te werken om ze ten bate der bouwkunst te employeeren.
De methode tot nog toe door de Schoonheidscommissie gevolgd zal den meesten harer Leden verwerpelijk voorkomen. Het is mogelijk dat deze de grootst mogelijke objectiviteit in de oogen van belanghebbenden medebrengt, doch het doel van de werkzaamheden der Commissie is niet objectief te zijn, nog minder te schijnen, doch de schoone bebouwing der door de Gemeente uitgegeven erfpachtsterreinen te bevorderen. De tegenwoordige methode uit zich in 3 handelingen.
1°. Het onveranderd goedkeuren van ingekomen ontwerpen.
2de Het aanbrengen van wijzigingen in ingekomen ontwerpen.
3°. Het afwijzen van ingekomen ontwerpen, met aanbeveling aan den bouwheer zich te voorzien van een niet nader te omschrijven of niet nader omschreven bevoegden kracht.
Handeling 1 zou natuurlijk bij de voorgestelde nieuwe methode van kracht blijven.
Handeling 2 zou slechts zeer weinig, alleen ten opzichte van niet belangrijke details moeten worden uitgeoefend. Positieve wijzigingen mogen eigenlijk alleen aangeraden worden en behooren niet te worden voorgeschreven. Zooals thans gewerkt wordt is geen gunstig resultaat te verwachten. Dikwijls wil ieder der Leden eenige wijzigingen en ten einde deze te zien aangebracht, verklaart hij zich accoord met wijzigingen, die andere Leden voorstellen, daarbij dezelfde welwillendheid ten opzichte zijner voorgestelde wijzigingen verwachtende. Geen goed ontwerp is te verkrijgen, indien 6 architecten daarin, volgens hun persoonlijk inzicht, veranderingen aanbrengen, zooals ieder collega direct zal toestemmen, indien hij zich een dergelijke behandeling van een zijner eigen projecten voorstelt.
Wijzigingen in een ontwerp zouden alleen mogen *voorgeschreven* worden, indien deze voortvloeiden uit de regelen eener opgestelde, zij het eenzijdige, bouwkunst-aesthetica, welke echter voor onzen tijd niet bestaat en ook niet van algemeene geldigheid kan worden opgesteld, daar een aesthetiek zich met een kunstperiode ontwikkelt en pas volledig kan zijn bij afsluiting dier periode.
Handeling 3 is zeer ondoelmatig. Van den eigenbouwer wordt verwacht het vermogen: een doeltreffende keuze voor zijn speciaal plan te doen uit de bestaande ontwerpers. Voor deze keuze is een ruim inzicht in de bouwkunstwereld noodig, dat bij de Schoonheidscommissie zelve verwacht kan worden, doch niet bij den een of anderen bouwer, die alleen een meer of minder ruim inzicht in zijn voordeel heeft. Een eigenbouwer kiest een ontwerper voor zijn te bouwen perceelen bij voorkeur uit goedkoope, halfsleetsche of minderjarige krachten, uit zoons van leveranciers van bouwmaterialen, uit taxateurs of agenten van hypotheek- of credietbanken, uit derzelver familieleden etc. Natuurlijk zijn er uitzonderingen, doch als regel zal de keuze van den bouwer zich in de aangegeven richting bewegen, en zal de Schoonheidscommissie geen reden hebben zich over de keus te verheugen.
Practisch heeft deze handeling het gevolg, dat de eigenbouwer eenige malen in de gelegenheid wordt gesteld een verkeerde keus te maken en daarna aanvaardt de Schoonheidscommissie een slecht ontwerp.
Het is een illusie dat deze toestanden zullen verbeteren door het optreden der Schoonheidscommissie; de eigenbouwer zal zich blijven richten naar ontwerpers, die hunne reputatie vestigen door aan de bouwers betoonde faciliteiten, geenszins door betoonde bouwkunstige prestatiën.
De heer Leliman zegt dat de Commissie de practische bekwaamheid en de ervaring van ontwerpers schijnt weg te cijferen.
Er dient op gewezen dat de Commissie niet bevoegd is en niet bevoegd moet worden de technische en practische zijde van ingediende bouwplannen te onderzoeken Zij bemoeit zich uitsluitend met de aesthetische zijde. Dáárom zegt zij te zullen kiezen uit bouwkundigen, die haar als artistiek begaafden bekend zijn, omdat beoordeeling van die zijde haar uitsluitend is toegestaan. Doch de heer Leliman schrijft den Commissieleden, waaronder zich toch meerdere architecten van groote practijk bevinden, al heel weinig inzicht toe, indien hij meent dat zij zich zullen beperken in het zoeken naar den artiest-architect, dien de heer Leliman onvolledig vertegenwoordiger van zijn beroep noemt. Zijn bezorgheid voor den erfpachter, die zal dienen bij wijze van proefkonijn, brenge de heer Leliman over op de Leden der Schoonheidscommissie, op wier smaak en inzicht gedurende vele en lange jaren door erfpachters de meest smartelijke vivisectie werd gepleegd.
De stelling der Schoonheidscommissie: „Ik houd de leelijkheid tegen, en wat overblijft is mooi genoeg", is niet zóó schitterend, dat zij behouden moet blijven ondanks hare gebleken practische onbruikbaarheid.
Ten slotte haalt „De Bouwwereld" 2 maal, dus met blijkbare voldoening, aan de uitspraak van B. en W. i. c. gebouw Kon. Hollandsche Lloyd, „de Schoonheidscommissie mag geen bepaalde bouwstijl voorschrijven."
„De Bouwwereld" is, evenals het „Bouwkundig Weekblad" (de heer Posthumus Meyes) en eenige dagbladen, afgegaan op het verslag der interpellatie Gulden in den Gemeenteraad. Alle belangstellenden worden verzocht de gepubliceerde correspondentie tusschen B. en W. en de Schoonheidscommissie nog eens te lezen en te constateeren:
1°. dat de Schoonheidscommissie zich niet heeft uitgesproken over al- of niet toelaatbaarheid van historische stijlen en
2°. wat meer beteekent: dat het gebouw der Kon. Hollandsche Lloyd vooraf door B. en W. was goedgekeurd, alvorens der Schoonheidscommissie eenig advies was gevraagd.
Ik ben benieuwd of speciaal heeren architecten zich nog zullen verheugen over het inzicht van B. en W. i. c. gebouw Kon. Hollandsche Lloyd, zoodra dit gebouw voltrokken is.

J. F. Staal Jr.

TENTOONSTELLING „KUNST IN DE RECLAME" IN HET STED. MUSEUM TE AMSTERDAM. *)

> Mogen zij, die de affiche-kunst beoefenen, bedenken, dat het „opvallend zijn" zeker een eisch is voor iedere goede affiche, maar mogen zij tevens niet vergeten, dat het karakter van het „opvallende" nooit bestendig is, doch steeds door de omgeving wordt bepaald.
> Zoo ooit, dan biedt dit den affiche-kunstenaar van thans de juist voor onzen tijd zeldzame gelegenheid, tegelijk doelmatig te zijn, en zich naar de zuiverste en schoonste grondslagen van de decoratieve oplossing, en de eischen der graphiek te richten.
> Want niets kan juist thans opvallender zijn, dan sterke geaardheid te midden van de omringende roekelooze karakterloosheid.
> Deze te willen overschreeuwen is tegelijk nutteloos en dwaas, en nimmer nog was het een oneer, zich in het afkeurenswaardige de zwakkere te erkennen.
> Maar laat ons dan ook des te klaarder en des te sterker de deugden van het graphisch-decoratieve vak eeren, en doordringender tot volle uiting trachten te brengen.
>
> R. N. Roland Holst.

Zooals wij bij de intrede van het Stedelijk Museum worden begroet door het reclame-billet van de tentoonstelling „Kunst in de Reclame", en daardoor den indruk krijgen van een goed gemeend en ernstig streven; zoo heb ik als aanvang van dit artikel uit de voorrede van het boekje, dat de catalogus dezer tentoonstelling vormt, het stukje geplaatst van den Heer Roland Holst.
Het ware wellicht wenschelijk dat daarop niets meer volgde. Wat daar gezegd wordt is voldoende voor allen die zich gaan wagen op het terrein der reclamekunst; — als zij, wat daar gezegd wordt, begrijpen en kunnen volvoeren, welnu, wat moet dan nog verteld worden.
Waartoe dit artikel dan ook dient, weet ik zelf niet — Ja, wellicht toch. — Het dient om tot hier gelezen te worden, in de hoop dat de lezer zal zeggen: „de rest geloof ik wel, ik ga liever de tentoonstelling bezoeken en zal zelf oordeelen". En dan heb ik bereikt wat ik wilde. Zien! Zien! en nog eens zien! *Zelf* gaan zien! Dat moeten we en dát is noodig, niet teveel praten en schrijven over al die dingen. Dat mogen enkelen, die nu eenmaal dispensatie hebben verkregen voor deze fout, maar, de meesten moeten weinig zeggen, . . . alleen gaan zien en dan *doen* . . . *zelf* doen.
En toch kan ik mij indenken dat die enkelen, die schrijven, wel eens iets zeggen, dat noodig is, zooiets als een goede wenk, een aansporing, een verdiende berisping — een stormende aanval, alles naar den aard van het onderwerp en de karakteristiek van dengene die schrijft. Hoe gaarne had ik de tentoonstelling betreden met een

*) Geopend van 7 Februari tot 7 Maart.

gewaarwording van instemming, die de gespannen verwachting bevredigt. Ik meen datgene, dat velen gevoeld moeten hebben bij de intrede der zelfde zaal, toen Agathe Wegerif in October l.l., hare batikwerken exposeerde.
Toen werd de extase bereikt op het moment van binnentreden. Als een vuurzuil was daar de weelde en gloed van tonen en lijnen; — als een vlammenpoel was het laaiend-kleurengewemel .... en gaarne hebben wij ons er in gestort. Maar de bevrediging werd op den drempel gevonden en die haar overschreed moet veel van hare kracht verloren hebben.
Op deze reclame tentoonstelling zal het wellicht anders zijn. Bij de intrede,... teleurstelling... een kleine zaal, een kleine collectie; (een onmogelijkheid bij een affiche tentoonstelling, die internationaal wil zijn) — een storende gewaarwording, van een witte-lijnen-omlijsting om de reclame prenten getrokken, als een cadre dat deze platen moest afsluiten; maar, die voor mij als eene reclame voor de reclame, meer kwaad dan goed doet.
Toch zijn wij al spoedig geneigd over te gaan tot aandachtige beschouwing van de prenten afzonderlijk, en dan komt zoo nu en dan de bevrediging.
Het interessante op een affiche-tentoonstelling is juist datgene te doen, wat niet bedoelt is met de affiche; of beter, wat zoo zelden gedaan kan worden op de momenten dat de billetten hun werkingen op straat en plein, uitoefenen.
Op deze tentoonstelling kunnen wij waardebepalingen maken van de reclameprenten onderling.
En... er is gelegenheid genoeg. Wij zien platen van Heukelom, Huib Luns en Pieter Das, teekeningen van Berlage, Chris Lebeau en Tine Baanders, houtsneden van Molkenboer en de Bazel, prenten van Willy Sluiter en Piet v. d. Hem. Maar ook werk van Roland Holst, Toorop, Lion Cachet, Albert Hahn en vele andere bekenden...
Een groot aantal teekeningen zijn aanwezig van André Vlaanderen, die in sierlijke en gracieuse lijnen, — in wél geproportioneerde vormen en kleuren, toch steeds een *teveel* geeft. Hij biedt het overvloeiende schuim van zijn met phantasie gevulde brein, maar de waarachtig diepgaande verbinding van het behandelde onderwerp en het ontwerp, is zelden aanwezig. En toch staat zijn werk voor mij boven dat van C. Rol, die met zijn E.N.T.O.S. en I.C.T.A. en dergelijke prenten, heel aardig in het zelfde kringetje draait, maar nergens de stijgende lijn toont.
Het is wel treffend, dat de meestvertegenwoordigde typen, van de decoratieve school zijn. De schilders-affiches, zooals die van Sluiter, Raemakers, P. v. d. Hem, e. a., zijn, naar het mij voorkomt, met opzet geweerd,... en met recht. Het terrein voor de reclamekunst is bij voorkeur voor de grafische kunstenaars.
Het zou interressant zijn iets te zeggen over de toetsing van reclame-billetten, zooals die b.v. van C. Rol, die ik hierboven niet als kunstwerken kon qualificeeren, met die b.v. van Raemakers.
Als kunstenaar staat Raemakers zeven hemelen hooger en in dat ijle blauw verloren ziet hij Rol zeker niet .....
En toch, voor mij is het standpunt van Rol, ten opzichte der affiche, juister dan dat van Raemakers.
En dat principeele is op de tentoonstelling naar voren gebracht. De naturalistische vormen, omgewerkt in het decoratieve element.
Dat is wellicht ook de reden, dat bij het loffelijk streven, om het decoratieve element op den voorgrond te brengen, veel kaf door het koren is gekomen. Veel, dat bewondering afdwingt, maar meer nog dat van middelmatigheid getuigd; — zelfs schoolarbeid naast meesterwerken ..... vreemde combinatie Soms dacht ik aan heiligschennis, bij de Homage, gedaan aan de tegenwoordigheid van Chéret, Grasset, Mucha en Steinlen, in de buitenlandsche afdeeling.
De enkele goede billetten zijn niet zóó maar door kunstenaars als Roland Holst, Toorop en Lion Cachet geteekend.
Welk een leven van zoeken, — worstelen — van hopen en wanhopen, ligt er niet in die simpele vormen, lijnen en kleuren van deze edele kunstbladen. Het is niet alléén een decoratief talent wat hier spreekt .... maar eene samenvloeïïng van dat talent met het innig levenswarme-bloed.... dat stroomt door de aderen van mannen die strijden en overwinnen.
Veel, veel schoons kan opgesloten zijn, zelfs in de reclame..... wanneer..... „eines Künstlers Hauch sie berührt."

WIJDEVELD.

EEN CONCREET SLOTWOORD NAAR AANLEIDING VAN DE LAATSTE ABSTRACTIES VAN DEN HEER VAN DOESBURG.

Dat de heer Verkruysen geen lust gevoelt om op het schrijven van den heer van Doesburg in te gaan, is begrijpelijk. De heer van D. heeft met dit laatste schijnsel van zijn wijsheid allen twijfel omtrent het gehalte van zijne moderne schilders- en schrijverscultuur opgeheven. Het was dan ook geenszins uit sympathie met des heeren v. D.'s bedoelingen, dat de Redactie besloot om zijn pamflet op te nemen: het artikel geeft een duidelijk beeld van de verwardheid van des heeren v. D.'s denkbeelden en het laat tevens een duidelijk licht vallen op het feit, dat men der moderne schilderkunst geen beteren dienst kan bewijzen, dan door een persoonlijkheid als de heer v. Doesburg *niet* als haar woordvoerder te erkennen. Men kan zelfs tegenover het *streven* der moderne schilders sympathiek staan en zich toch met weerzin van de verwarrende woordenvloed van den heer v. D. afwenden, vooral wanneer deze woordenvloed den vorm gaat aannemen als in zijn laatste schrijven.
Bij gebrek aan gezonde argumentatie, wordt hier in een kenmerkenden insinuatie-toon gewaagd van de reclame, die de heer Verkruysen voor zijn cursus zoude maken en waar de heer Verkruysen begrijpelijkerwijze ook op deze *wel kelijk kwalijkriekende* bestrijding niet antwoordt, komt het mij toch gewenscht voor den heer van Doesburg in deze even te corrigeeren:
De cursus, waarvan door den heer Verkruysen eerst gewag gemaakt werd *na* het eigenlijk debat en *naar aanleiding van* een *interruptie* van den heer van Doesburg over Buddhistische kunst, werd begin Nov. 1916 aangevangen en op het tijdstip van de lezing van den heer Doesburg werd meerdere deelname aan den reeds gevorderden cursus volstrekt niet gewenscht, zoodat deze door den heer van Doesburg zoo gretig aangehaalde verdachtmaking allen grond mist.
Wat de zaak zelf betreft, is het onmogelijk om aan de woorden zonder zin van den heer v. D. nog eenige ernstige beantwoording vast te knoopen: de heer v. D. geeft blijk de begrippen abstract en concreet nog niet begrepen te hebben en is deze aan een werkelijke bestrijding van des heeren Verkruysen's woorden nog niet toegekomen.
Wat moeten we b.v. denken van dezen zin „—, dat deze volstrekt-zuivere verhouding (tusschen Idee en het middel) slechts verwezenlijkt kan worden door *formeele* abstracte *vormen* en kleuren; dat zijn (let op deze begripsvolle verklaring!) vormen en kleuren waarin de directe samenhang met de individueele natuur vernietigd is!" enz.??
Wat moet men antwoorden op *woorden* zonder zin, dezen onzin.
Het komt me onnoodig voor om verder nog uit te weiden over de peroratie aan het einde van het schrijven van den heer v. D.: deze spreekt voor zich en karakteriseert ten duidelijkste den persoon van den schrijver, wien ik ten afscheid in overweging wil geven om te pogen zich het verschil duidelijk te maken tusschen *woorden* zonder zin en *woorden*, waarin begrippen schuilen. Eerst als de heer v. D tot deze kennis des onderscheids gekomen is, zal hij misschien met vrucht het debatteeren met denkende menschen als een ontwikkelende les kunnen beleven: thans is hij daartoe nog niet gekomen.
De waarheid in deze is, dat de heer v. D. in „Architectura" gestruikeld is, waar hij voor een publiek optrad, dat niet naief genoeg was, om achter zijn holle phrasen niet het gebrek aan inhoud in des heeren van D.'s denkbeelden te ontdekken. Voor de moderne schilderkunst is het wenschelijk, dat woordvoerders als de heer v. D. (die eigen woorden niet verstaan) tot de zeldzaamheden blijven behooren. Elk ernstig *streven*, en ook wel zeker dat van moderne schilders, verdient sympathie en met belangstelling wordt deze *overgang* gadegeslagen; de poging van den heer v. D. om dat *streven* met het *woord* te verklaren is echter jammerlijk mislukt en zoude, werd ze au sérieux genomen, ons van dat streven eerder vervreemden dan ons er nader toe brengen. Wij handelen dus in belang van dat streven, als we het woord van den heer v. D. rustiglijk voorbijgaan en ons houden aan de gedachtenvolle beschouwing van de uitingen van het streven-zelf — en laat ons dan wenschen, dat de oogenblikkelijke neiging tot abstractie de overgang mag blijken tot een schilderkunst, waarin deze abstractie tot geestelijken inhoud opgeheven zal zijn.

C. J. BLAAUW.

Hiermede wordt de discussie gesloten. RED.

TWIST.

Een kunstnaar-wijsgeer en
Een kunstnaar-futurist
Geraakten over kunst
In een verwoeden twist.

„Onzin is wat gij zegt!"
Was het wijsgeerig slot,
„Uw wijsheid heeft geen zin
Des futuristen spot.

„Van kunnen komt de kunst",
Zei een, die 't had gehoord,
„Twist langer niet, maar brengt
„Een zinrijk kunstwerk voort".

CANDIDUS.

JURY-RAPPORT PRIJSVRAGEN „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP."

Vervolg van blz. 34.

Motto: *„Waarheid"*. De algemeene opzet van het plan is goed. Verlichting en ventilatie gymnastieklokaal niet gunstig. De vorm van de vestibule bij het gymnastieklokaal niet gunstig. De vorm van de vestibule bij het gymnastieklokaal is niet mooi. De entree onder de hoofdtrap verdient geen aanbeveling. De architectuur heeft goede eigenschappen. De smalle opening tusschen de twee schoolgebouwen is niet mooi; beter ware geweest de twee gevels aan elkaar te doen sluiten. De borstwering als afsluiting van de gevels is te zwaar en onbeduidend. Het teekenwerk is goed.
Motto: *„Art. 192"*. Ook dit plan heeft goede eigenschappen. De trap ligt ten opzichte van de schoollokalen niet gunstig. De speelplaats is te veel als binnenplaats behandeld. De architectuur vertoont verschillende stijlvormen en geeft aan de pleinzijde te veel den indruk van 2 gebouwen. Het geheel mist het karakter van schoolgebouw. Het ophalen van de traptorens is ongemotiveerd. Het teekenwerk is correct.
Motto: *„A. Z."* De aansluiting aan de bestaande verbouwing is goed. Het plan is vrij gezocht. W. C.'s en urinoirs liggen niet gunstig ten opzichte van de schoollokalen. De kleedlokalen liggen onpractisch. Op den beg. grond is geen goede verbinding tusschen de twee schoolgebouwen.
De architectuur heeft een goed karakter en is economisch van opzet. De perspectiefteekening is niet gelukkig.
Het teekenwerk is verdienstelijk.
Motto: *„Baksteen"*. De platte grond is vrij goed. De privaten liggen gedeeltelijk ongunstig voor een gemakkelijk toezicht. De trappenhuizen zijn benauwd. De gang naar het gymnastieklokaal is te smal, de kleedkamer ten opzichte van het gymnastieklokaal niet gunstig gelegen. De architectuur heeft goede eigenschappen. Om een verbinding tusschen de twee schoolgebouwen te verkrijgen is het gymnastieklokaal abnormaal hoog gemaakt.
De torenaanbouwen zijn overbodig en niet fraai.
Het teekenwerk is verdienstelijk.
Motto *„Symmétrie"*. Het plan is regelmatig en vrij goed van oplossing. Spreekkamer en kamer schoolhoofd te ver van elkaar. De kamer van het hoofd onder het bordes is zeer onpractisch. De vorm der binnenplaatsen is niet gelukkig. De buitenarchitectuur is niet veelzeggend. De blinde muuroplossing is gezocht. Het teekenwerk is correct.
Motto: *„Streng als d'opvoeding"*. Het plan is vrij goed. De hal is te groot en de privaten liggen niet gunstig ten opzichte van het schoollokaal aan de voorzijde.
De hoofdentree der scholen onder de trap is niet mooi. De ligging der binnenplaatsen is goed, doch nemen te veel ruimte in ten koste van de speelplaats. De architectuur heeft goede eigenschappen.
Het teekenwerk is zeer fraai.
Motto: *„Fred"*.
De oplossing van de platte grond is in 't algemeen verdienstelijk. De privaten liggen niet zeer gunstig ten opzichte van de schoollokalen aan de voorzijde. De buitenarchitectuur geeft zeer goed het karakter van schoolgebouw weer.
Het geheel is smaakvol geteekend.
Motto *„Voor een plein"*. De platte grond getuigt van een zekere oorspronkelijkheid.
De schoollokalen zijn goed gelegen, de privaten liggen goed en zijn van uit de schoollokalen gemakkelijk te controleeren. De toegang tot de speelplaats door een overdekte ruimte is goed gedacht. De ligging van spreekkamer en kamerschoolhoofd is echter niet gunstig. Een goede ventilatie van het gymnastieklokaal is mogelijk, boven het verlaagde kleedlokaal. De speelplaats is goed van vorm en ligt open aan de zonzijde. De architectuur vertoont een goed karakter van baksteenbouw en getuigt van zekere frischheid. De toepassing van gebeeldhouwde figuren en bronnen passen echter niet goed bij een eenvoudigen schoolbouw. Het teekenwerk is handig, doch niet geheel onberispelijk.
In de tweede plaats werd overgegaan tot de beoordeeling der ontwerpen voor een veilinggebouwtje.
De meeste ontwerpers hebben niet voldaan aan den eersten eisch aan een dergelijk gebouwtje te stellen n.l. een economischen en beknopten opzet. Bij de eerste schifting konden de motto's Driehoek (figuur), Oogst, a. d. Ysel, In plano, Tuindersbelang, Elf, Angora, 't Westland, Joke, ter zijde worden gelegd, meerendeels naar aanleiding van de hierboven genoemde opmerkingen, door minder geslaagd teekenwerk of door minder geslaagde oplossingen in het algemeen.
De overgebleven motto's werden aan een nadere beschouwing onderworpen.
Motto: *„Mercurius"*. Plan is niet beknopt genoeg, de opbouw wat zwaar, de plaatsen in de veilingzaal moeten naar de waterzijde gericht zijn. Het teekenwerk is netjes.
Motto: *„Eenvoud"*. Het plan is beknopt. Het platte dak is niet mooi. De architectuur is droog. Teekenwerk is goed.
Motto: *„Landbouw"*. Kantoor en bestuurskamer liggen niet goed ten opzichte van elkaar. De doorvaart voor de schepen is origineel, doch onpractisch.
De architectuur is onrustig. Teekenwerk is goed.
Motto: *„Tweeling"*. Door de trappenaanleg is het gebouw te gecompliceerd geworden. De opbouw, hoewel goede baksteenarchitectuur, is niet landelijk genoeg. Het teekenwerk is vlot.
Motto: *„Groen-Wit"*. Het plan is veel te uitgebreid. De uitbouw in de vaart is niet gevraagd. De architectuur is sober. Het geheel is pittig geteekend.
Motto: *„Mijn"*. De opzet van het plan is beknopt. De verbinding

tusschen kantoor en bestuur door veilingzaal is niet gewenscht. De plaatsen in de veilingzaal moeten naar het water gericht zijn. De opbouw is niet economisch behandeld. Het teekenwerk is goed.

Motto: „*Vragen en Bieden*". Het plan is wat royaal. De gang achter de veilingzaal is overbodig. De architectuur heeft een goed landelijk karakter.
Het teekenwerk is verdienstelijk.

Motto „*22*". Het geheel is zeer economisch opgezet. De veilingzaal is in den gevel niet voldoende uitgedrukt. Het teekenwerk is smaakvol uitgevoerd.

Motto: „*X.*" Het plan is zeer beknopt en goed van indeeling. De architectuur is verdienstelijk. Het geheel is eenvoudig behandeld en voldoet aan de gestelde eischen.
Tot slot worden de ontwerpen voor een brievenhoofd beoordeeld. De motto's W. K. S., B. V., Leen, Excelsior, Punt in driehoek (figuur), Driehoek (figuur), Doorzicht, Drie cirkels (figuur), V. M., Liefde, Pennevrucht, konden ter zijde worden gelegd, wegens minder goede oplossing of onvoldoend teekenwerk.
De overige motto's werden aan een nadere beschouwing onderworpen.

Motto: „*B. V.*" De letters zijn duidelijk, doch niet fraai; de woorden *Secretariaat* en *Rotterdam* zijn weggestopt. De omlijsting is zwaar. Teekenwerk vrij goed.

Motto: „*M. V. A. V.*" Het ontwerp doet sterk denken aan een ontwerp eenige jaren geleden ingezonden op een prijsvraag voor een monogram, door B. en V. uitgeschreven. Dit monogram is niet voldoende verbonden met het opschrift, waarvan de letters te klein zijn.

Motto „*Aster.*" De letters zijn te veel ondergeschikt aan de figurale voorstelling, die overigens niet zonder verdienste is.

Motto: "*I V*" Ook hier zijn de letters niet duidelijk en het geheel maakt een verwarden indruk.

Motto: „*Peggy.*" Een vrij goed ontwerp, doch ook hier spreekt het opschrift niet genoeg.

Motto: „*Zilvergrijs.*" Het ontwerp is te zwaar; de letters te veel ondergeschikt aan de versiering. Het teekenwerk is goed.

Motto: „*Ster.*" (Figuur). Het hoofd is goed van verhouding. De randversiering is wat nuchter en ware het beter geweest deze ook aan de onderzijde van het papier door te voeren.

Motto: „*Jagée.*" De versiering is wat zwaar van opvatting, terwijl de letters te ondergeschikt zijn. 't Geheel maakt echter een aangenamen indruk.

Motto: „*L.S.*" Een zeer origineel ontwerp. De letters zijn goed in verhouding tot de versiering, doch niet mooi van vorm. Het teekenwerk is goed.

Motto: „*Sparta.*" De letters zijn duidelijk en goed van grootte. Met de omlijsting vormt het hoofd een goed geheel. De halfcirkelvormige uiteinden zouden gemist kunnen worden.
Bij de eindstemming over het toekennen van de prijzen door Uwe Vereeniging voor de verschillende prijsvragen uitgeloofd, kwam de Jury eenstemmig tot de volgende conclusie:

Prijsvraag dubbele school.

Motto: *Voor een plein* komt voor een eersten prijs, Motto *Fred* voor een tweeden prijs en Motto *Streng als d'Opvoeding* voor een derden prijs in aanmerking.
De Jury is echter van meening dat de uitgeloofde geldprijzen anders verdeeld moeten worden in verband met het betrekkelijk klein verschil in waarde van de bekroonde ontwerpen.
Zij stelt daarom voor de prijzen als volgt te verdeelen:
1ste prijs zilveren medailje met getuigschrift en *f* 75.—.
2den „ bronzen „ „ „ „ „ 50.—.
3den „ eervolle vermelding met „ „ „ 50.—.

Veilinggebouwtje. De Jury is eenstemmig van oordeel om de uitgeloofde prijzen als volgt toe te kennen:
1sten prijs zilveren medalje met getuigschrift en *f* 35.— aan motto X
2den „ bronzen medalje „ „ „ „ 20.— „ „ 22
3den „ eervolle vermelding met „ aan motto Vragen en bieden.
Tevens stelt de Jury voor ook aan het motto *Mijn* wegens goede kwaliteiten, eveneens een eervolle vermelding met getuigschrift toe te kennen.

Brievenhoofd. In deze prijsvraag besloot de Jury de prijzen als volgt toe te kennen:
1sten prijs bronzen medalje met getuigschrift en *f* 20 aan motto Sparta
2den „ eervolle vermelding met getuigschrift en *f* 10 aan motto L.S.
3den „ „ „ aan motto Jagee.

Rotterdam, December 1916.

(w.g.) J. J. Gort.
„ P. J. Houtzagers.
„ C. J. Hemmes.
„ A. A. van Nieuwenhuizen.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Brand in den Domtoren.

4 Februari, ongeveer drie uur, is in den Domtoren te Utrecht brand uitgebroken ter hoogte van ongeveer 42 meter. Juist onder de nieuwe wijzerplaat sloegen de vlammen naar buiten. De brandweer was spoedig ter plaatse. De slangen werden langs de smalle treden van den toren naar boven geleid, doch hooger dan 30 meter kon men het water niet krijgen. In emmers werd toen van die hoogte het water verder naar boven gebracht, om aldus de plaats van den brand met water te kunnen bereiken.
Niettegenstaande de daarbij ondervonden bezwaren, gelukte het aan de brandweer spoedig den brand meester te worden. *Binnen het uur was dan ook alle gevaar voor uitbreiding geweken.* Het afdruipende water bevroor op treden van den toren, zoodat zand moest worden aangevoerd om het beklimmen van den toren mogelijk te maken.
De brand is ontstaan in de zoogenaamde galmborden, rondom de klokkenkast en is tot die kast beperkt gebleven. De materieele schade is niet groot en de Domrestauratie heeft nagenoeg niets te lijden gehad. De oorzaak van den brand is onbekend. De beambte, die des ochtends de uurwerken heeft opgewonden heeft niets verdachts opgemerkt. Aanvankelijk werd gedacht aan kortsluiting in de electrische geleidingen voor de verlichting van de nieuwe wijzerplaten. Een onmiddellijk vanwege het electrisch bedrijf ingesteld onderzoek heeft aangetoond, dat kortsluiting niet de oorzaak kan zijn geweest. De electrische draden loopen juist aan den anderen kant van den toren, als waaraan het vuur is ontstaan en het eerst heeft gewoed.

* * *

De negentigste verjaardag van Dr. P. J. H. Cuypers.

Den 19den Mei a.s. viert onze groote bouwmeester Dr. P. J. H. Cuypers zijn negentigsten verjaardag. Naar wij vernemen, heeft zich een commissie gevormd, om in samenwerking met vele vrienden en vereerders van den jubilaris de uitgave voor te bereiden van een portefeuille, bevattende in groot folio formaat vijf-en-zeventig platen, afbeeldingen der voornaamste werken, door den eminenten kunstenaar in zijn lang en vruchbaar leven tot stand gebracht. Deze platen zullen vergezeld gaan van eenige bladen tekst, waarop de waardeering van eenige zijner buitenlandsche vrienden en collega's is uitgedrukt. Een prachtexemplaar der uitgave zal op den feestdag zelven den jubileerenden bouwmeester worden aangeboden.
Het comité bestaat uit Jhr. Mr. G. L. M. H. Ruys de Beerenbroeck, Commissaris der Koningin in de provincie Limburg, Voorzitter; Jhr. B. W. F. van Riemsdijk, C. B. I., Hoofd-Directeur van 's Rijks Museum, Vice-Voorzitter; Mr. M. I. Duparc, Referendaris, chef afdeeling Kunsten en Wetenschappen, Den Haag; Mevr. Therèse van Duijl—Schwartze, Amsterdam; J. A. Frederiks, lid van de Rijkscommissie voor de Monumenten, Den Haag; Dr. H. F. R. Hubrecht, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Amsterdam; J. W. C. Tellegen, C. I., burgemeester van Amsterdam; Jonkvrouwe Alice de Stuers, Den Haag; M. P. Voûte, Voorzitter van de Vereeniging „Rembrandt", Amsterdam; en E. Baron van Zuylen van Nijevelt van de Haer, Parijs.

(„De Tijd").

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 7. ZATERDAG 17 FEBRUARI 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN M. PLATE.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewoon Lid is aangenomen de heer A. Boeken C. I., alhier.

II. Tot Lid der Redactie van het weekblad is gekozen de heer J. L. M. Lauweriks, alhier.

III. Tot afgevaardigden van „A. et A." naar de Algemeene Vergadering van het Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen zijn benoemd de heeren Van Anrooy, Gratama, Roland Holst, Lauweriks, De Klerk, Van der Meij en Wijdeveld.

J. F. Staal Jr., 1e Secr.

* * *

Voor de Bibliotheek werd in dank ontvangen van de uitgevers Oosterbaan & le Cointre te Goes „Centrale Verwarming, Ventilatie, Water- en Gasinstallatiën", door D. G. Meulenkamp (No. IX der Tech. Bibl., Redactie v. Rothuizen en Wind).

M. de Klerk, Bibliothecaris.

VERBETERING.

Candidus verzoekt ons te willen mededeelen, dat achter den zevenden regel van zijn laatste pennevrucht een uitroep- en een aanhalingsteeken zijn weggevallen, waardoor de zin ietwat duister is geworden. De uitdrukking „Uw wijsheid heeft geen zin!" werd den kunstenaar-futurist in den mond gelegd.

De Redactie van „Architectura" is van meening, dat niettegenstaande alle deelnemers aan de prijsvraag voor een Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, zich door aanvraag in het bezit kunnen stellen van het programma — toch de voorwaarden voor dezen wedstrijd in haar geheel op te moeten nemen. Ten 1ste om aan *alle* leden den inhoud bekend te maken, zelfs zonder die aanvraag te doen en dus daarmede reeds aan te sporen, mede te dingen in dezen zeldzame gelegenheid tot het toonen van de prestatie van de Nederlandsche architecten. Ten 2de om dit historisch monument vast te leggen in ons orgaan.
Gaarne plaatst de Redactie tevens een schrijven van de permanente prijsvraag-commissie, waarin zij mededeelt dat deze commissie zich ten volle kan vereenigen met het door de jury opgemaakte programma.

Aan het Bestuur van „Architectura et Amicitia", alhier.

M. H.

Ter voldoening aan de bepaling, vervat in Art. 37 der Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen, hebben wij de eer U in kennis te stellen, dat aan onze Commissie is voorgelegd geworden het Programma eener door de Regeering uitgeschreven openbare *Prijsvraag voor een Gebouw der Rijks Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam*, met welk Programma zij zich ten volle kan vereenigen.
Onze Commissie vindt hierin aanleiding algemeene mededinging van de Nederlandsche architecten aan dezen hoogst belangrijken wedstrijd, zonder eenig voorbehoud warm aan te bevelen.
Wij noodigen U beleefd uit dit advies ter kennis van de leden van Uw Genootschap te willen brengen.

Hoogachtend,
Namens de Perm. Prijsvr.-Commissie:
P. J. Houtzagers, Voorzitter.
Paul J. de Jongh, Secretaris.

PRIJSVRAAG VOOR EEN GEBOUW DER RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM

Door de Nederlandsche Regeering wordt een nationale, openbare prijsvraag uitgeschreven voor een gebouw ten dienste der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten.
De Jury in deze prijsvraag, voorwaarden en gegevens publiceerende, doet daarbij vol vertrouwen een beroep op de Nederlandsche architecten. Het mag immers een voldoening voor hen genoemd worden dat voor dit gebouw een openbare, nationale prijsvraag wordt uitgeschreven. Want daardoor is het thans mogelijk de uitvoering van een beteekenisvol Rijksbouwwerk onder het bereik van den particulieren architect te brengen; iets waarop zoo herhaaldelijk door de bouwmeesters en hunne Genootschappen werd aangedrongen. Ruime en opgewekte medewerking moge dus bewijzen dat dit verlangen ook deugdelijk was, en inderdaad den weg aanwijst naar vruchtbaren arbeid.
Een beroep doende op de Nederlandsche bouwmeesters, is de Jury zich echter wel bewust, dat ook op haar een belangrijk deel der verantwoordelijkheid rust voor het welslagen der poging. Zij zal de verschillende plannen moeten bestudeeren, vergelijken, en zij zal ten slotte een oordeel moeten uitspreken. De bouwkunstenaars hebben zeker het recht te weten op welke overwegingen dit oordeel zal berusten. Ook in Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen wordt dit recht erkend; Art. 4 Hoofdstuk II schrijft voor: „Het „programma moet duidelijk de bedoeling der prijsvraag „uitspreken .... Indien de voorkeur voor een bepaalden „stijl bestaat, of door locale omstandigheden wordt voor„geschreven, of indien een bepaalde stijl wordt uitge„sloten, moet dit in het programma nader zijn vermeld..."
De Jury heeft geen voorkeur dan voor uitmuntend werk.
Over het algemeen zal zij zich bij het vormen van het eindoordeel laten leiden door de volgende overwegingen:
Het te stichten gebouw moet in de allereerste plaats voldoen aan den daarvan te vragen dienst.
Het gebouw zal aan den dienst der Academie zóó moeten voldoen, het zal daarvóór zóó moeten zijn ontworpen, dat het in zijn geheel en zijn deelen zooveel mogelijk een *kunst*-werk mag heeten.
Wat de constructieve samenstelling aangaat, sluit de Jury niets uit wat in vroeger of later tijd gevonden is. Deugdelijkheid en doelmatigheid worden hier vóór alles verlangd.
Wat de aesthetische vormenspraak aangaat deze zal in het bijzonder duidelijk moeten uitdrukken, dat het gebouw voor het hooger onderwijs der *Beeldende Kunsten* wordt opgericht.
Natuurlijk zal dus, waar dit gepast is, de medewerking der beeldende kunsten niet mogen ontbreken. Minder eigenaardig zou het geacht mogen worden, indien zonder noodzaak versieringsbewerkingen of versieringsvormen werden toegepast, die bijzonder aan de industrie eigen zijn; bijv. vormen, die, hoewel tot de beeldende kunsten behoorende, machinaal vervaardigd en vermenigvuldigd worden, of die in loon-arbeid door ondergeschikten naar een te verstrekken ontwerp zijn uit te voeren. Eenvoudigheid van samenstelling bij inderdaad kunstvolle versiering moge door deze overweging worden bevorderd.
Wat de omgeving betreft, worde er aan gedacht, dat het gebouw gelegen zal zijn aan een plein, waarop de belangrijkste verkeerswegen van het plan-Zuid uitkomen. Evenwel mag dit geen aanleiding zijn, tot het aanbrengen van voor de Academie nuttelooze of niet voldoend gemotiveerde bouwdeelen.
En ten slotte — de Jury vertrouwt, dat de in te zenden teekeningen uitsluitend van een streng architectonisch karakter zullen zijn, en daardoor de aandacht zullen binden aan de strikte bedoeling der prijsvraag: het verkrijgen eener schoone architectonische oplossing.
Door deze algemeene beginselen voorop te stellen, meent de Jury te handelen geheel in den geest van het bovengenoemde artikel der Algem. Prijsvraag-regelen.
Het hierachter volgende programma van eischen geeft in bijzonderheden aan wat voor den dienst der Academie noodzakelijk is, terwijl vooraf nog een korte notitie eenige mededeelingen brengt over de inrichting en werkwijze der Academie.
Met groote belangstelling zal ongetwijfeld uitgezien worden naar de inzendingen onzer bouwmeesters. Door de jarenlange vóórgeschiedenis, door de deelneming van verschillende Regeeringscolleges, door de aantrekkelijkheid, die de geheele opgave voor al onze kunstenaars bezit, is hier zeker een ruimere aandacht te verwachten, dan waarop in gewone gevallen gerekend kan worden. En komt er nu een warme en hartelijke medewerking van oudere en jongere bouwmeesters, dan zal niet alleen de kans groot zijn dat onze „wijd vermaarde stad" in haar jongste uitbreiding een nieuw gebouw van erkende schoonheid erlangt, maar dan zal tevens door dezen wedstrijd de Bouwkunst zelve een belangstelling worden toegevoerd, die voor haren bloei en hare ontwikkeling van groote beteekenis zal zijn.
Moge het zoo wezen!

DE RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

Tot in den aanvang der 19de Eeuw bezat Amsterdam, zooals vele andere steden der Vereenigde Provinciën, een Stads Teeken-Academie. Daar werd (alleen des avonds) onderwijs gegeven hoofdzakelijk in het teekenen naar model, later ook in enkele theoretische vakken als perspectief en anatomie. Ook werd er in het einde der 18de eeuw een begin gemaakt met het geven van eenig bouwkundig onderricht.
Bij Kon. Besluit van 13 April van 1817 werd het aldus gegeven kunst- en teekenonderwijs uitgebreid en voor het gansche land geregeld. Drie graden van scholen werden aangegeven, waarin de eerste voor de steden met geringe bevolking, de tweede voor belangrijkere steden bestemd waren. De derde afdeeling bevatte slechts twee instellingen, één voor de Zuidelijke Nederlanden te Antwerpen en één voor de Noordelijke te Amsterdam. Zij kregen beiden den naam van Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten, en er werd een volledig onderwijs gegeven, in dag- en avondcursussen, in schilder-, beeldhouw-, graveer- en bouwkunst. Bovendien beheerschten zij in zekeren zin het overige teekenondericht, doordat zij (in samenwerking met het Kon. Instituut) Akten van bekwaamheid uitreikten voor het geven van onderwijs aan een der andere instellingen.
De gebeurtenissen van 1830 brachten geen wijziging in de positie der Amsterdamsche Academie. Zij bleef voor de Noordelijke Nederlanden wat zij steeds geweest was. Maar hare inrichting gaf aanleiding tot zooovele klachten en het verlangen naar reorganisatie was zóó sterk, dat zij door de Wet van 26 Mei 1870 werd opgeheven en vervangen door de tegenwoordige Rijks-Academie van Beeldende Kunsten.
Hoewel het volledig onderricht der bouwkunst (om hare afhankelijkheid van vele industrieele technieken) er zou worden gemist, moest de nieuwe instelling toch een verbeterde voortzetting der oude zijn. Het onderwijs zou zich practisch en theoretisch tot de zuivere beeldende kunsten, schilderen, beeldhouwen en graveeren bepalen maar de uitbreiding, die aan het theoretisch onderwijs gegeven zou worden, zou een avondcursus voor de aesthetiek der bouwkunst in het leven roepen, waar de aanstaande architecten, technisch reeds geschoold, hun vorming als kunstenaar voltooien konden.
Het Academisch onderwijs omvat dus de navolgende oefeningen en studie's, welke in het nieuwe gebouw een plaats moeten vinden:
Het teekenen naar antieken (fragmenten en geheele beelden), en naar levende modellen.
Het boetseeren naar antieken en levende modellen; de practische beoefening der beeldhouwkunst.
Het schilderen naar stilleven en modellen.
Het etsen, lithografeeren en graveeeren naar stilleven en modellen.
Voor al deze oefeningen zijn er klassen voor damesleerlingen, en klassen voor heeren-leerlingen.
Goed licht is hier (evenals in al de ateliers en werkplaatsen) een eerste vereischte; één lichtopening (alleen in de graveer-afdeeling kunnen ramen van meer gewone afmetingen plaats vinden) zoo groot mogelijk, hoog tot aan de zoldering en met een borstwering van niet meer dan 1.50 M. uit den grond. De ervaring heeft ook geleerd, dat de aldus belichte ruimte het best bruikbaar is, wanneer de grootste afmeting met de lichtopening evenwijdig loopt; ook kunnen deze zalen desnoods vierkant zijn. Het is echter ongunstig indien de diepte, (tegenover het licht) grooter is dan de breedte (evenwijdig aan het licht). De zalen kunnen zeer eenvoudig van bewerking zijn.
Een ruime beoefening der schilderkunst zal een paar afzonderlijke zalen voor verschillende technische studiën noodig maken, waar b.v. ook cartons en fragmenten van geschilderde glazen opgesteld moeten kunnen worden.
Behalve het noorderlicht, is hier een raam, waardoor althans een gedeelte van den dag, het zonlicht kan binnen vallen, gewenscht. (zie C, sub *n*).
Voor het lokaal van houtbewerking, en alle zalen der grafische vakken is laag licht op de handen noodzakelijk, (dus tafelhoogte).
Bovendien wordt er geteekend naar dieren.
De open lucht heeft hier vele voordeelen, maar in ons vochtig klimaat, ook onoverkomelijke bezwaren. Daarom is er behalve een lokaal in den tuin, ook noodig een open ruimte, waar de leerlingen voor het werken naar hun model (koe, paard, ezel), een geschikte plaatsing vinden. Licht aan alle kanten, zoodat er zooveel mogelijk het open buitenlicht behouden blijft, is in genoemd lokaal noodzakelijk.
De practische lessen (bij daglicht) worden alleen bezocht door de leerlingen die voor het volle onderwijs ingeschreven zijn. De theoretische lessen kunnen bezocht worden ook door toehoorders. Voor deze theoretische lessen dienen de in het programma voorgeschreven voordrachtzalen, die ook voor den avond-cursus in de aesthetiek en de geschiedenis der bouwkunst gebruikt moeten worden. Behalve de zalen voor architectuurteekenen behooren daarbij enn paar grootere teekenzalen voor de avond-leerlingen, die voor het teekenen naar model de Academie nog bezoeken willen. Al deze avond-leerlingen zullen hun lokalen zonder veel omwegen moeten kunnen bereiken.
Het talrijkste bezoek moet zeker verwacht worden in de Bibliotheek, de Beelden-galerij c. a., Tentoonstellingszaal en Groote Gehoorzaal. Zij moeten immers (de Bibliotheek in de avonduren althans) bezocht kunnen worden door een ruimer publiek, dat in kunst studeert of belang stelt.
Voor de Beelden-galerij is het tevens gewenscht, dat de beelden zooveel mogelijk opgesteld worden in harmonie met hun oorspronkelijke bestemming. Ook grootere architectonische samenstellingen, waarbij sculpturale versieringen te pas komen, moeten er een plaats kunnen vinden.
De beide kleinere ruimten voor bouwkundige modellen sluiten hierbij aan. Zij moeten plaats geven aan maquetten en kasten voor de bouwkundige teekeningen.
De tentoon-te-stellen kunstwerken, waarvan in het programma sprake is, zijn hoofdzakelijk de kunstwerken in het bezit der Academie (copiën naar meesterwerken door bekroonden met den Prix de Rome in het buitenland vervaardigd) en andere die tijdelijk ter bezichtiging gesteld worden; ook zulke exposities trekken gewoonlijk een talrijk publiek, dat zoo min mogelijk de Academie doorkruisen moet.
In de Groote Gehoorzaal worden de bijzondere plechtigheden gehouden. In de laatste jaren heeft daarbij de muziek nimmer ontbroken. Er mag dus gedacht worden aan een gelegenheid daarvoor. De Raadzaal dient voor de vergaderingen der Commissie van Toezicht, en die van Directeur en Hoogleeraren. De in het programma genoemde verzamelingen zijn uitsluitend voor het gebruik van Hoogleeraren en leerlingen, en omvatten slechts kleinere voorwerpen, die voldoende in het programma zijn omschreven.

Voor hen, die in de prijsvraag belang stellen, zullen op *Zaterdag 10, 17, 24 en 31 Maart, des namiddags van 1—3 uur*, enkele karakteristieke zalen van het tegenwoordige Academiegebouw te bezichtigen zijn. Op andere dagen en uren zal daartoe geen gelegenheid gegeven kunnen worden.

PROGRAMMA VAN EISCHEN. *)

I. Bepalingen betreffende het gebouw.

Ligging van het gebouw.

Het Academiegebouw zal worden gesticht op een daartoe door de Gemeente Amsterdam beschikbaar gesteld terrein in de uitbreiding-Zuid, groot 110 × 160 M., zooals op de hierbij behoorende twee bijlagen is aangegeven; de begrenzing van het terrein mag in geen geval worden overschreden. De plaatsing van het gebouw zal zoodanig zijn, dat in het gedeelte tuin aan de noordzijde de bijgebouwen, benevens de openlucht-ruimte voor het teekenen naar dieren, worde opgenomen.
Het terrein zal, voor zoover het gebouw niet op de grenslijnen is gesteld, aan den openbaren weg op waardige wijze worden afgesloten. Als normale waterstand ten opzichte van den grondslag van het terrein kan worden aangenomen — 1.50 M.

*) Men houde er rekening mede dat dit programma door de voorafgaande notities nader is toegelicht en omschreven.

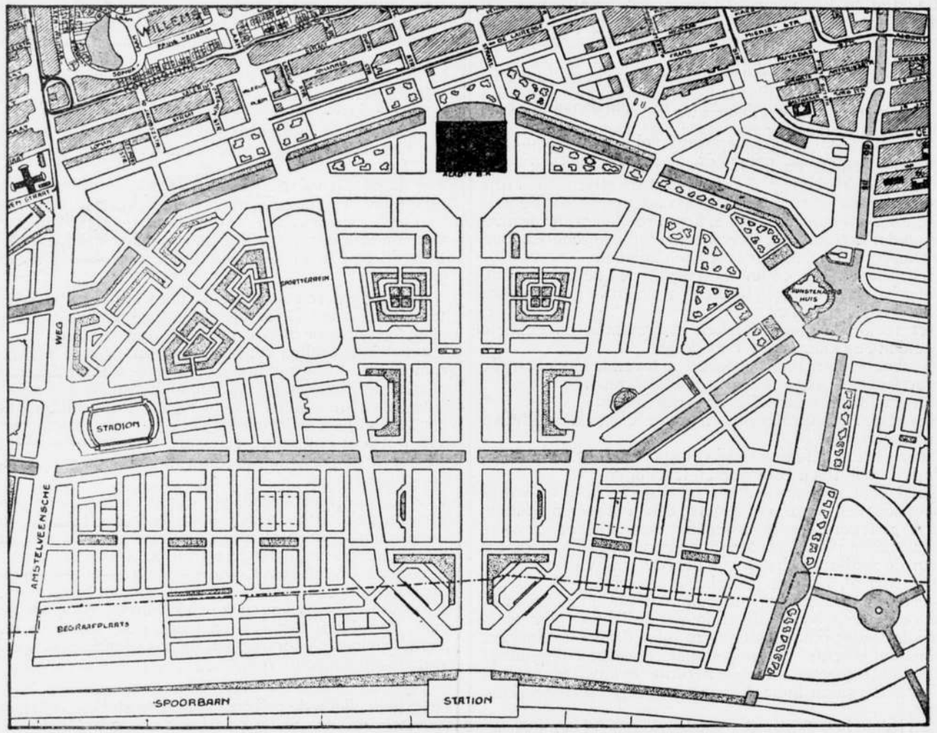

Gedeelte van het Uitbreidingsplan-Zuid der Gemeente Amsterdam.

Indeeling.

Ten aanzien van de indeeling van het Academiegebouw worden de volgende eischen gesteld:
Het gebouw zal bestaan uit souterrain, een beganegrond verdieping, waarvan de vloer zal gelegen zijn op pl.m. 2.50 M. uit de straat, een eerste- en voor zoover noodig een tweede- of zolderverdieping.

Souterrain.

Een kelder voor de centrale verwarming, met daaraan verbonden kolenkelders en werkvertrek voor den machinist.
Een woning voor den concierge en een woning voor den machinist, elk bestaande uit twee woon- en drie slaapkamers, keuken, twee bergplaatsen of kleine kelders en W. C. De kamers moeten aan de zonzijde zijn gelegen. De woningen moeten zoowel vanaf de straat, als van binnen het gebouw afzonderlijk toegankelijk zijn.
Een koffiekamer voor dames en een voor heeren, welke vanuit de conciergewoning worden bediend.
Fietsenbergplaatsen voor dames en voor heeren afzonderlijk, gemakkelijk bereikbaar vanaf de straat, zoo mogelijk zonder daarvoor van den hoofdingang gebruik te maken en zonder dat een speciale bewaking noodzakelijk is.
Voor 't overige moet worden in acht genomen dat het souterrain voor de leerlingen verder niet toegankelijk is.
Voorts werkplaatsen voor reparaties en voor het encadreeren en verzenden van schilderijen, bergplaatsen voor kisten, klei, afgietsels en magazijnen voor diverse benoodigdheden, benevens W. C.'s voor personeel.

Begane grond en verdiepingen.

A.

a. Vóórvestibule met trap, een loge voor den portier en een kleine wachtkamer; alles gelegen 2 à 3 treden uit de straat.
b. Een ruime hal met hoofdtrap naar de 1ste verdieping.
c. Twee of drie beeldenzalen met een gezamenlijke oppervlakte van pl.m. 1500 M².
d. In aansluiting met *c* een modellenzaal voor oude, en een modellenzaal voor nieuwe architectuur; elke zaal pl.m. 100 M².
e. Een groote gehoorzaal, pl.m. 200 M².

f. Een tentoonstellingszaal met bovenlicht, pl.m. 250 M².
g. In aansluiting met de tentoonstellingszaal twee tentoonstellingskabinetten met zijlicht, elk groot pl.m. 75 M².
h. Een raadzaal, pl.m. 50 M².
j. Een kamer voor den directeur, pl.m. 40 M².
h en *j* in aansluiting met *e*.
**k.* Een nabij *j* gelegen atelier voor den directeur, pl.m. 70 M².
l. In de nabijheid van *j* twee lokalen voor de administratie, waarvan één tevens wachtkamer voor den directeur, te zamen pl.m. 60 M².

B.

**m.* Twee zalen voor het teekenen naar gips en naar het leven, elk van pl.m. 75 M². en twee zalen elk van pl m. 100 M².
**n.* Twee ateliers voor de bij dit onderricht betrokken professoren, elk pl.m. 70 M².
o. Twee studeervertrekken hierbij behoorend, elk pl.m. 25 M²., gelegen aan de zonzijde, bij voorkeur tegenover de ateliers *n*.
p. Vier zalen met amphitheater voor het avondteekenen, elk pl.m. 100 M².
q. Een zaal voor het teekenen naar dieren, met ruim zijlicht en bovenlicht. Deze zaal, groot pl. m. 300 M² als afzonderlijk gebouw in den tuin te projecteeren. Hierbij in den tuin te reserveeren een ruimte goed gelegen om er in de open lucht naar de natuur ongestoord te kunnen werken.

C.

**r.* Twee zalen voor schilderen, elk pl.m. 75 M². en twee van pl.m. 100 M². elk.
**s.* Twee ateliers voor de bij dit onderricht betrokken professoren, elk pl.m. 70 M². elk.
t. Twee studeervertrekken hierbij behoorend, elk pl.m. 25 M²., gelegen aan de zonzijde, bij voorkeur tegenover de ateliers *s*.
**u.* Twee zalen voor het onderricht in de techniek van het schilderen, elk pl.m. 75 M². Een der ramen moet een gedeelte van den dag het zonlicht binnen laten.
v. Een werkplaats met oven voor het branden en verloden van geschilderd glas, pl.m. 60 M². Deze werkplaats geheel vrijstaand in den tuin te plaatsen

D.

**w.* Vijf zalen voor het modelleeren naar antiek en naar het leven, één van pl.m. 100 M²., de overige vier van pl.m. 75 M². elk.
**x.* Een atelier voor den bij dit onderricht betrokken professor, pl.m. 70 M².; dit atelier zoo mogelijk tusschen a^1. en de zaal van 100 M². onder *w* genoemd.
ÿ. Een studeervertrek hierbij behoorend, pl.m. 25 M²., gelegen aan de zonzijde, bij voorkeur tegenover het atelier *x*.
z. Een werkplaats voor gipsgieten pl.m. 50 M².
a^1. Een werkplaats voor steenbewerking pl.m. 100 M².; bij voorkeur zoodanig gelegen dat lichtinval van twee zijden in ruime mate mogelijk is.
b^1. Een werkplaats voor houtbewerking pl.m. 50 M². Deze *x*, *z*, en a^1 werkplaatsen moeten met elkaar in verbinding staan en een uitgang hebben naar den tuin, waardoor het aanvoeren der materialen zoowel van de straatzijde als van de waterzijde gemakkelijk plaats kan hebben; de vloer der drie werkplaatsen te leggen op de hoogte van den tuingrondslag.

E.

c^1. Vier zalen voor architectuur-teekenen, elk pl.m. 75 M².

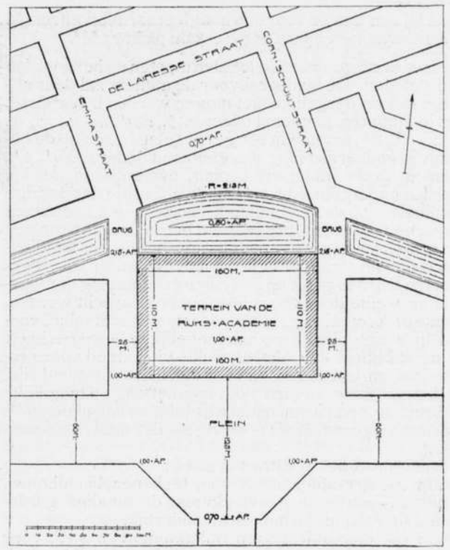

Situatie van het terrein.

d^1. Een studievertrek voor de bij dit onderricht betrokken professoren, pl.m. 50 M².
e^1. Een spreekkamer in de nabijheid van d^1.

F.

**f*¹. Twee zalen voor etsen, elk pl.m. 75 M².
**g*¹. Twee zalen voor lithografeeren, elk pl.m. 75 M².
**h*¹. Twee zalen voor graveeren, elk pl.m. 80 M².
**j*¹. Een zaal voor drukkerij, met bergplaats samen pl.m. 60 M².
k^1 Een prentencabinet, pl.m. 50 M².
**l*¹. Een atelier voor den bij dit onderricht betrokken professor, pl.m. 70 M².
m^1. Een studeervertrek hierbij behoorend, pl.m. 25 M²., gelegen aan de zonzijde, bij voorkeur tegenover het atelier l^1.
**n*¹. Vierentwintig loges (kleine ateliers) voor de leerlingen der hoogste afdeeling, elk pl.m. 35 M².
o^1. Twee ateliers, elk pl m. 70 M²., met ruim zijlicht en bovenlicht. Deze ateliers kunnen ook als afzonderlijk gebouw, al of niet in aansluiting met het bijgebouw onder *q*. genoemd, in den tuin ontworpen worden.
p^1. Fotografisch atelier, met daaraan grenzende donkere kamer en bergruimte.

G.

q^1. Acht voordrachtzalen, elk pl.m. 80 M²., waarvan 6 met amphitheater. Twee van deze zalen in de nabijheid van de bibliotheek.
r^1. Een zaal voor anatomie-verzameling.
s^1. Een zaal voor stilleven-voorwerpen.
t^1. Een zaal voor costuums en wapens.
Laatstgenoemde drie zalen elk groot pl.m. 50 M².
u^1. Een bibliotheek tevens boekendepôt, pl.m. 160 M²,

waarbij een kamer voor den hoogleeraar-bibliothecaris. *v*[1]. Daaraan grenzend een leeszaal pl.m. 75 M².

De met een * geteekende lokalen moeten op het noorden zijn gelegen. De lichtinval voor de ateliers zal door uitsprongen en dergelijke niet mogen worden belemmerd. De lokaliteiten, genoemd onder *a., b., c., d., m., n., w., x., y., z., a*[1]., *b*[1]., moeten in elk geval gelegen zijn op de begane grondverdieping; die, genoemd onder *n*[1]., *o*[1]., *p*[1]., kunnen op de zolder-verdieping, eventueel in de kap, worden ondergebracht, terwijl de dispositie der overige lokaliteiten op de verschillende verdiepingen, souterrain uitgezonderd, wordt vrijgelaten; hierbij in acht te nemen de gewenschte groepsgewijze aansluiting der lokaliteiten welke bij elkander behooren te liggen. Er zal voorts moeten worden gelet op een juiste groepeering der lokaliteiten welke door een ruimer publiek bezocht worden, zijnde *a., b., c., d., e., f., g.* en 4 der voordrachtzalen, zoodat men zich niet of zoo min mogelijk te bewegen heeft in de nabijheid der lokalen, welke uitsluitend voor professoren en leerlingen, en voor den dienst bestemd zijn. In het ontwerp kunnen nog, met het oog op mogelijke uitbreiding, een viertal onderwijs-lokalen van pl.m. 50M². worden opgenomen als reserve, zonder nadere bestemming.

Verder moet het gebouw bevatten:

w[1]. In elk der afdeelingen voor teekenen, beeldhouw-, schilder-, bouw- en graveerkunst, de noodige garderobes voor dames en heeren afzonderlijk.

x[1]. In elk dier afdeelingen toiletkamers en w.c.'s voor professoren, en voor dames- en heeren-leerlingen afzonderlijk, en w.c.'s waar die in het gebouw verder noodig geoordeeld worden, o.a. voor modellen en voor ondergeschikt personeel.

ÿ[1]. Tenminste twee ruime neventrappen, en één à twee diensttrappen, vanaf het souterrain naar de tweede of zolderverdieping.

z[1]. Een personenlift in de nabijheid van de hal, en twee goederenliften, waarvan één eene gemakkelijke verbinding van de zolderverdieping met o.a. de werkplaats voor gipsgieten moet mogelijk maken.

De hoogte der verschillende verdiepingen, gerekend van vloer tot onderkant plafond zal bedragen voor:

a. het souterrain 3.00 M.

b. de lokalen *k. m. n. p. r s. u. w. x.* minstens 6.50 M.; de hoogte-bepaling der overige lokaliteiten wordt aan de mededingers overgelaten.

Alle afscheidingen, vloeren en trappen moeten voldoen aan de eischen van brandvrijheid.

II. Bepalingen betreffende den Wedstrijd.

A. Algemeene Voorschriften.

a. De beantwoording.

De beantwoording der prijsvraag zal geschieden in twee gedeelten:

1°. *Vóórwedstrijd*, waartoe de mededinging open staat voor *alle Nederlandsche Architecten.*

2°. *Eindwedstrijd*, waartoe uitsluitend worden toegelaten de inzenders die daartoe uit den vóórwedstrijd door de Jury zijn aangewezen.

b. De Jury.

De ontwerpen zullen worden beoordeeld door eene Commissie, welke als volgt is samengesteld:

Prof. Dr. A. J. der Kinderen, Hoogleeraar-Directeur van de Rijks-Academie, Voorzitter; Prof. J. Bronner, Hoogleeeraar aan de Rijks-Academie; Prof. Jhr. Dr. J. Six, Hoogleeraar aan de Rijks-Academie; Dr. H. P. Berlage, Architect; A. W. Bos, Directeur van Publieke Werken der Gemeente Amsterdam; R. N. Roland Holst Kunstschilder; Jos. Th. J. Cuypers, c. b. i. Architect; Dr. Jan Kalf, Secretaris der Monumenten Commissie; J. Gratama, b. i. Architect; J. Limburg, b. i. Architect; Paul J. de Jongh, Architect, Secretaris.

De Jury zal haar uitspraak in een rapport motiveeren, en zooveel mogelijk over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting in den vóórwedstrijd, en over alle ontwerpen van den eindwedstrijd gedétailleerde beschouwingen geven.

Voor elk der twee wedstrijden zal, onvoorziene omstandigheden voorbehouden, de uitspraak geschieden binnen één maand na den datum van inzending der ontwerpen. Het eindrapport zal voorzoover mogelijk met de uitspraak der Jury, doch in elk geval bij de opening der tentoonstelling worden bekend gemaakt. Mocht de Jury bij eenig ontwerp wezenlijke afwijkingen van het programma constateeren, dan kan dat niet in aanmerking komen voor eenige bekroning. De uitspraak van de Jury is bindend, zoowel voor den prijsvraag-uitschrijver, als voor de deelnemers.

Door de aanvaarding der opdracht hebben de leden der Jury zich ten volle vereenigd met de bepalingen van het programma, en van mededinging in de prijsvraag afgezien.

c. De inzending.

Teekeningen, modellen of andere stukken, die niet door het programma zijn voorgeschreven, zullen buiten beschouwing blijven, en niet worden tentoongesteld.

Uit de teekeningen moet de distributie van het gebouw duidelijk zijn na te gaan; de bestemming der vertrekken moet in de plattegronden worden ingeschreven, waarbij de letters van het programma, waaronder de lokaliteiten zijn vermeld, zijn over te nemen; verwijzing naar een renvooi wordt niet toegelaten. Alle ontwerpen moeten worden ingezonden onder een kenteeken of motto dat op alle bij de inzending behoorende stukken moet voorkomen. Zoolang door hen aan den wedstrijd wordt deelgenomen, is het op straffe van uitsluiting aan inzenders verboden op de een of andere wijze hunne anonymiteit vóór de uitspraak van de Jury te verbreken.

Het auteursrecht van elk prijsvraagontwerp blijft het eigendom van den inzender.

Zoowel in den vóór- als in den eindwedstrijd zullen in afzonderlijke, behoorlijk gesloten omslagen moeten worden toegevoegd:

1°. Een door den ontwerper geteekende verklaring, luidende: „ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto ....." verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is."

2°. Een correspondentie-adres.

Op de buitenzijde dezer omslagen moeten onderscheidenlijk de woorden „naambrief" en „correspondentie-adres" worden geplaatst. Het onder 2° genoemde omslag zal vóór de uitspraak der Jury door haar mogen worden geopend, om zoo noodig door tusschenkomst van den correspondent met den ontwerper in briefwisseling te kunnen treden.

Het schrift op de teekeningen, van bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie, mag niet zijn het handschrift van den ontwerper.

De teekeningen mogen *niet opgerold* worden ingezonden.

Alle ontwerpen moeten tijdig op de hierna te noemen data, vrachtvrij zijn ingezonden aan het adres van *de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten, Stadhouderskade 86, Amsterdam;* boven het adres te plaatsen het duidelijk opschrift „Prijsvraag Academie". Als datum van inlevering wordt, voor binnenlandsch verkeer, beschouwd de dagteekening of stempel van het bewijs van verzending, dat desverlangd moet worden ingeleverd. In verband met de moeilijkheden in het *buitenlandsch* verkeer, moet voor deze prijsvraag alinea 2 van art 31 A. R. buiten werking worden gesteld, zoodat inzendingen van in het buitenland verblijvende Nederlandsche architecten, op de gestelde data aan het opgegeven adres moeten zijn ingekomen. Inzendingen die niet op den vastgestelden tijd zijn ingekomen, zullen buiten beschouwing blijven en ter beschikking van de correspondenten worden gesteld.

d. Verzekering.

Alle inzendingen zullen van af den dag van ontvangst tot den dag van terugzending tegen alle schade van Rijkswege zijn verzekerd, vervoer heen en terug uitgesloten, tegen een bedrag van *f* 500.— voor den vóórwedstrijd, en van *f* 2500.— voor den eindwedstrijd.

e. Tentoonstelling.

Alle antwoorden voor den vóór- en den eindwedstrijd zullen na de eind-uitspraak van de Jury te Amsterdam in het openbaar worden tentoongesteld; plaats en tijd zullen nader worden aangekondigd.

Na afloop der tentoonstelling zullen alle ontwerpen, welke niet in eigendom aan de Academie zijn overgegaan, vrachtvrij aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.

f. Algemeene prijsvraagregelen.

Voorzoover in het programma niet reeds nader omschreven, zijn bij deze prijsvraag van toepassing de Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen, van 1914.

B. Bijzondere bepalingen voor den vóórwedstrijd.

a. Teekeningen.

Gevraagd worden de volgende teekeningen:

1°. De teekeningen der plattegronden van alle verdiepingen; op die van den beganen grond tevens aan te geven de bijgebouwen, en den aanleg en de afsluiting van den tuin. Bij den aanleg van den tuin moet worden rekening gehouden met op te stellen historische bouwfragmenten.

2°. De teekening van den voorgevel.

3°. De teekening van de doorsnede, waarin de hal en de hoofdtrap zullen zijn opgenomen.

Alle teekeningen op schaal 1 à 200. De behandeling der teekeningen mag schetsmatig zijn in inkt- of potloodlijnen, met alleen vlakke tinten in de plattegronden ter aanduiding van de muren, en in den gevel ter aanduiding van de lichtopeningen, en eventueel, van het dak. Een toelichting bij de inzending, getypt, en niet grooter dan drie folio pagina's van 40 regels, is geoorloofd.

b. Inzending.

De datum van inzending is *uiterlijk 14 Juli 1917*, des namiddags 4 uur.

c. Keuze voor den Eindwedstrijd.

De Jury zal *tien* ontwerpen uit den vóórwedstrijd kiezen, waaruit nader een *vijftal* wordt aangewezen, waarvan de ontwerpers tot den eindwedstrijd zullen worden toegelaten.

De inzenders van de genoemde tien ontwerpen ontvangen ieder een premie van *f* 1000.—. De motto's dezer ontwerpen zullen worden bekend gemaakt.

Mochten onverhoopt naar het oordeel der Jury onder de ingekomen ontwerpen geen tien in aanmerking komen voor de keuze tot toelating in den eindwedstrijd, dan zal de Jury de bevoegdheid hebben dat aantal te verminderen, en, zoo daartoe aanleiding bestaat, ook de toelating tot den eindwedstrijd beperken.

d. Inlichtingen.

Het bureau van inlichtingen wordt gevormd door de Jury, aan wie p. a. de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, *uitsluitend schriftelijke* inlichtingen kunnen worden gevraagd tot en met **25 April 1917.**

De gestelde vragen worden met de antwoorden van de Jury zoo spoedig mogelijk, en in volgorde van ontvangst, gepubliceerd in het „Bouwkundig Weekblad", en in „Architectura", ter publicatie toegezonden aan „De Bouwwereld", en „De Opmerker", en medegedeeld aan vak- en kunstlichamen die daarvoor in aanmerking mochten komen.

Uitsluitend de op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen beschouwd worden deel uit te maken van het programma.

C. Bijzondere bepalingen voor den eindwedstrijd.

a. Regeling van den Wedstrijd.

Aan ieder van de tot den eindwedstrijd toegelaten inzenders zal, door tusschenkomst van het correspondentie-adres, zijn vóór-ontwerp, door de Commissie van Toezicht der Rijks-Academie en door de Jury gewaarmerkt, ter nadere uitwerking voor den eindwedstrijd worden teruggezonden, met, onder verplichting van geheimhouding, de algemeene beschouwingen van de Jury, en dat gedeelte uit het Juryrapport wat op zijn ontwerp speciaal betrekking heeft. De Jury heeft de bevoegdheid vooraf de teekeningen te doen fotografeeren. De vóór-ontwerpen moeten weer volledig en absoluut onveranderd worden gevoegd bij de inzending voor den eindwedstrijd De inzenders mogen van de hun op de hiervoren genoemde wijze ter kennis gebrachte opmerkingen van de Jury in ruime mate gebruik maken ter verbetering van hun ontwerp.

b Teekeningen.

Gevraagd worden de volgende teekeningen.

1°. Een situatieteekening, schaal 1 à 500, met aanduiding van de ligging van het gebouw ten opzichte van de onmiddellijke omgeving van plein, straten, enz.

2°. De teekeningen der plattegronden van alle verdiepingen, schaal 1 à 200; op die van beganen grond tevens aan te geven den aanleg en de afsluiting van den tuin, zooals voor den vóórwedstrijd is voorgeschreven.

3°. De teekeningen van den voorgevel, schaal 1 à 100, die van den achtergevel en één der zijgevels, schaal 1 à 200.

4°. De teekeningen van tenminste twee doorsneden, over de belangrijkste ruimten der lokaliteiten, schaal 1 à 200; meerdere doorsneden te leveren, indien de inzender dit ter toelichting van zijn ontwerp noodig acht.

5°. De plattegronden, gevels en doorsneden van de bijgebouwen in den tuin, alles op schaal 1 à 100.

6°. Een perspectief van het gebouw, gezien vanaf het plein; deze teekening moet zijn opgehaald uit het plan, schaal 1 à 200.

7°. Een détailteekening van dat gedeelte van den voorgevel waarin de hoofdingang gelegen is, één idem van een belangrijk deel van het inwendige, één idem van de terreinafsluiting aan den openbaren weg; alles op schaal 1 à 20.

Met deze teekeningen worden vóór alles bedoeld *architecturale* teekeningen, waaruit de *architecturale* bedoelingen van den ontwerper duidelijk spreken.

Alles moet daarom alleen in inktlijnen zijn uitgevoerd,

kleuren zijn uitgesloten, met alleen vlakke tinten in de plattegronden ter aanduiding van de muren en andere afscheidingen, en in de gevels ter aanduiding van de lichtopeningen en eventueel van het dak. Bij de teekeningen sub 7° kan van één gewasschen tint gebruik gemaakt worden.

Alleen die werken van beeldende kunst (zooals sommige beeldhouwwerken) die een onmisbaar bestanddeel der in te zenden architectonische teekeningen uitmaken, worden er in opgenomen.

Muur- en glasschilderingen zijn alleen in plaats en ruimte aan te geven, niet echter in bepaalde uitvoerige ontwerpen.

Voorts worden verlangd een memorie van toelichting, met omschrijving der toe te passen materialen, en een opgaaf van den kubieken inhoud van het gebouw, berekend van den vloer van het souterrain tot bovenkant afdekking; of indien een bekapping is ontworpen, tot de helft van de hoogte daarvan. Bovendien zal de memorie bevatten, uiteenzetting van de gedachten, die ten grondslag liggen aan de in het ontwerp aangegeven versierings-motieven; of van een volledig plan van versiering zooals dit mettertijd tot uitvoering zou kunnen komen. De memorie in haar geheel mag niet grooter zijn dan zes folio pagina's getypt van ongeveer 40 regels.

Op de teekeningen en op andere stukken voor dezen wedstrijd moet het woord „*Eindwedstrijd*" zijn geplaatst.

Wat de *bouwsom* betreft, eene begrooting wordt in het Programma niet gevraagd; de mededingers zullen er echter rekening mede te houden hebben, dat een gebouw bedoeld wordt waarvan de bouwkosten *één miljoen gulden* zouden bedragen, indien deze werden berekend volgens de als normaal geldende eenheidsprijzen van 1914, vóór den oorlog.

Hoewel thans de prijzen van materialen en ook de arbeidsloonen zeer onzeker zijn, blijft er toch een raming mogelijk, die met bovengenoemde som een redelijk verband houdt. In genoemd bedrag worden geacht begrepen te zijn de kosten voor verwarming, licht- en sanitaire installaties, liften, benevens de terreinaanleg en afsluitingen.

Niet begrepen in bovengenoemde bouwsom zijn de kosten voor decoratieve en figurale beeldhouw- en schilderwerken. Het is echter voor de mededingers noodzakelijk eenigszins te weten op welke sommen, voor het geheel en voor gedeelten mag worden gerekend.

Op grond der practische ervaringen van onzen tijd kan worden vastgesteld dat voor een gebouw als bij deze prijsvraag wordt beoogd, de bouwsom met 8 à 10 pCt. voor werken van beeldende kunsten moet worden verhoogd. De eenheidsprijzen mogen op grond der zelfde ervaring in minima aldus worden aangenomen:

Een beeld in den gevel geplaatst in zandsteen *f* 1500.—; een geheel vrij beeld *f* 2000,—; relief (met levensgroote figuren) per M². *f* 300.—; muurschilderingen (met levensgroote figuren) per M². *f* 200.—; geschilderde gebrande glazen (met levensgroote figuren) per M². *f* 250.—.

Kleinere werken kunnen naar evenredigheid van deze prijzen worden geschat.

c. Inzending.

De datum van inzending is **uiterlijk 15 Januari 1918,** des namiddags 4 uur.

d. Toekenning der prijzen.

Behalve het in den vóórwedstrijd toegekende bedrag, zullen de volgende prijzen worden uitgeloofd:

Eerste prijs *f* 7500.—, tweede prijs *f* 5000.—, derde prijs *f* 3000.—, vierde prijs *f* 2000.—, vijfde prijs *f* 1000.—.

Wanneer de Jury van oordeel is, dat geen der ontwerpen voor volledige bekroning in aanmerking komt, is zij bevoegd ten hoogste de helft van het totaal bedrag der vijf prijzen onder de inzenders te verdeelen, met inachtneming van hetgeen aan het slot van B*c* op blz. 25 is vermeld.

e. Eigendom der ontwerpen.

De in den eindwedstrijd volledig bekroonde ontwerpen worden het eigendom van het Rijk. Voor eventueele reproductie of publicatie van deze en andere ontwerpen, het met den eersten prijs bekroonde ontwerp uitgezonderd, zal de toestemming van de mededingers moeten zijn verkregen.

f. Inlichtingen.

Omtrent het verstrekken van inlichtingen wordt verwezen naar B*d*, blz. 25. De datum van sluiting is *1 November 1917;* de beantwoording van alle vragen geschiedt rechtstreeks en tegelijkertijd aan de correspondentieadressen van alle inzenders.

g. Openen der naambrieven.

Na de eind-uitspraak van de Jury zal de naambrief, behoorende bij het met den volledigen eersten prijs bekroonde ontwerp, door de Commissie van Toezicht der Rijks-Academie, in tegenwoordigheid van de Jury, worden geopend. Voor het openen van de naambrieven van elk der overige ontwerpen wordt de toestemming van den inzender vereischt, die daarmede verklaart zijn anonymiteit op te heffen, en den hem eventueel toegekenden prijs te aanvaarden

h. Uitvoering van het werk.

Het is de bedoeling van de Regeering, aan den volledig eerst-bekroonde de uitvoering van zijn, zoo noodig nader gewijzigd, ontwerp op te dragen, onder de voorwaarden van de thans algemeen geldende honorariumregeling voor architecten; bij de vaststelling van het honorarium wordt het bedrag van de in de prijsvraag toegekende sommen niet in mindering gebracht.

Voor het geval de eerst-bekroonde naar het oordeel der Jury geen voldoende waarborg kan geven, dat hij in staat is geheel zelfstandig den bouw, die het onderwerp dezer prijsvraag is, tot stand te brengen, zal hij zich op zijne kosten, in overleg met de Regeering, gehoord de Jury, hulpkrachten toevoegen, of deze op nader overeen te komen voorwaarden vanwege de Regeering aanvaarden.

De Commissie van Toezicht op de Rijks-Academie,
M. P. Voûte, Waarn. Voorz.
F. Kranenburg, Secr.

De Jury,
A. J. der Kinderen, Voorz.
Paul J. de Jongh, Secr.

Amsterdam, Februari 1917.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.50 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstbevende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor aspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J.F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

De 1390ste **Ledenvergadering** wordt gehouden op **Woensdag 28 Febuari,** des avonds **8 uur** precies, in de Vergaderzaal Heerengracht 545—549.

Agenda:

1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Installatie van den heer A. Boeken C. I. als Gewoon Lid van het Genootschap.
4. Verkiezing van 1 afgevaardigde naar de Alg. Vergaderingen van het Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen (wegens bedanken van den heer W. de Klerk).
5. Aanwijzing van 2 Leden uit de 7 gekozen afgevaardigden als Leden van het Algemeen Bestuur van het Verbond.
6. *Voordracht met Lichtbeelden* door den heer G. J. Meyers C. I. over: „*Het gewapend beton en de architect*". Introductie is toegestaan.
7. Rondvraag en sluiting.

J. F. Staal Jr., 1e Secr.

HET BEGRIP VAN DE VERVLAKKENDE BEELDING DER WERKELIJKHEID DER WERKELIJKE VERVLAKKING IN DE SCHILDERKUNST.

De vraag naar „herovering van het platte vlak in de schilderkunst", is eene eenzijdigheid, omdat zij slechts ééne zijde van de inhoudsvolle beelding der werkelijkheid betreft; zoo voert die vraag, nader bedacht, tot die naar het *begrip* van het platte vlak in de schilderkunst d. w. z. naar *het wezen der schilderkunst*. Want niet alleen de ons ruimtelijk omringende, maar ook of juist de in ons werkzame werkelijkheid wordt in de schilderkunst in beeld gebracht op een vlak en deze dubbele tegenstrijdigheid, nl. dat de ruimtelijke vorm vervlakt en de onzichtbare geestelijke inhoud uitkomt of heeft uit te komen in de schilderkunst, kan de vraag doen rijzen: hoe verhouden zich die denkbaarheden en wat is hare geldigheid. Het onderscheid tusschen paneel- en muurschilderkunst doet hierbij niet ter zake, want moge aanvankelijk in de z.g. paneelschilderkunst het platte vlak minder voelbaar uitkomen dan in de muurschilderkunst, in beginsel blijft de aangelegenheid dezelfde.

* * *

Deze tegenstrijdigheden, het vervlakken der ruimtelijkheid (vorm) en het doen uitkomen van het onzichtbare (inhoud), die in het werk van schilderkunst vooronderstelt zijn als noodwendige factoren van één product, en slechts in verband met elkaar het betrokkene uitmaken), zullen niettemin of eigenlijk juist daarom aanleiding zijn tot het accentueeren van één van hen in bepaalde kunstopvattingen, die als misvattingen, de volledigheid en waarheid des geheels in éénе bepaalde richting vereenzijdigen.

* * *

De ware schildering is de in hare wezenlijke tegenstrijdigheden volledige en evenwichtige schildering en daarmede afspiegeling van de volledigheid der Wereld-Idee zelve. En inderdaad is de strekking der kunst in hoogsten aanleg: het wereldwezen, de Idee te doen beleven in de schoone verschijning. In de kunst wordt het Oneindige niet *genoemd*, zooals in de religie, waar van God gesproken wordt; en even weinig *doordacht*, zooals in het philosofisch denken. De kunst vraagt niet naar geloof aan eene goddelijke Idee of naar het kennen van verhouding en zin der begrippen; de kunst laat de Oneindigheid, zonder die als zoodanig te uiten, toch beleven in hare werken en voert ons zoo op boven de zakelijke zijde onzes levens.

* * *

Het begrip van de Wereld-Idee is het begrip der zelfverkeering. Religieus gesproken: God stelt, of geeft zich eene schepping en verwerkelijkt daarin eigen wezen. Wijsgeerig gezegd: het abstracte Oneindige verzaakt zijne abstractie tot de zakelijkheid, de realiteit der natuur om concreet te worden, door zich in die natuur wéér te vinden in den denkenden mensch, die als

hoogste moment in de natuur juist daarom eigene natuur te buiten gaat, het goddelijke beleven kan en zoo deel heeft aan den geest der Oneindigheid. Het Oneindige geeft zich aanzijn, door zich te verkeeren; maar omdat het *zich* verkeert, maakt het zich in die *zelf*verkeering tot iets anders, (natuur), dat het andere van *zichzelf* is, of . . . zichzelf *als* het andere. De natuur is het Oneindige op de wijze van het andere, het eindige, maar het ware in de natuur blijft het Oneindige, als de zin, de inhoud ervan. Het Oneindige doorwoont eigene verkeerdheid en maakt zich dat bewust waar het zich in die natuurlijke verkeerdheid tot het moment: geest, ontwikkelt. De geest is het moment, dat het Oneindige denken kan, of anders gezegd: het oneindige denkt *zich* in het andere van zich als menschelijke geest. Dit is het beginsel, dat het wezen der kunst in het algemeen, bepaalt; want uit dit beginsel is te verstaan dat de concrete Oneindigheid, waarvan het concrete ik de spiegeling is, dus waarin het concrete ik moment is, den zin en inhoud der natuur is. Bij kunstzinnige verbeelding der natuur legt de mensch eigen inhoud in het te beeldene. De natuur op zich zelve heeft geen' inhoud, (geene stemming b.v.), *wij* dragen *ons innerlijk uit* in de natuur, zoodat men naïf realistisch zou kunnen meenen en bij gelegenheid nog wel meent, dat die inhoud inderdaad in de objectenwereld zelve zou liggen. Evenwel, natuur en geest zijn twee zijden van één en dezelfde werkelijkheid. Zooals in ons, lichaam en geest niet twee afzonderlijkheden zijn, die gescheiden kunnen gelden, maar die elkaar vooronderstellen om zich wederzijds te verwerkelijken, waardoor dan juist **het geheel zich** verwerkelijkt in die differentiatie, zoo verwerkelijkt het ik eigen inhoud in de objectenwereld (ook in eigen lichaam dus) terwijl omgekeerd de objectenwereld zin en inhoud verkrijgt door het ik, dat die inhoud er in legt *in zich*. Voor ieder is hetzelfde anders en omdat wij allen menschen zijn, ook weer betrekkelijk gelijk; er heeft slechts één werkelijkheid van zelfdifferentiatie, van zelfontwikkeling in zelfverkeering te gelden. De verhouding is dus deze, dat de abstracte Idee, als eigen ommezijde de natuur noodwendig vooronderstelt, maar ook weer opheft als concrete geest, waarvan het ik de spiegeling is. Ook het ik, als geestelijke inhoud komt niet uit dan in en aan eigene natuurlijkheid, waarmede deze ook weer verheven wordt tot den geest. Dit vermag de kunstenaar in zijn kunstwerk uit te drukken, maar wat hier wijsgeerig ontwikkeld is heeft de kunstenaar betrekkelijk intuitief te geven; nooit kan of mag eene wijsgeerige bespreking aanwijzing geven tot de scheppingsdaad, al is een inzicht te wekken, dat van binnen uit tot realiseering van gedachten leidt. De kunstenaar heeft den inhoud in zich te hebben of te zijn, want alleen de geest kan van den geest getuigen.

* * *

De ware schildering doet in alle begrensdheid van het bepaalde geval, de tijdlooze geldigheid der werkelijkheid beleven, is concreet in hare beelding, is eenheid van natuurlijken vorm en geestelijken inhoud. De geest heeft te heerschen over de natuurlijkheid, heeft de natuurlijkheid te beheerschen en de kunstdaad is de geestelijke daad aan de natuur, waardoor deze herschapen wordt tot eene vergeestelijkte natuurlijkheid, terwijl omgekeerd de geest in de zinlijkheid van vorm en kleur tot verzinlijkte geestelijkheid wordt in het kunstwerk. In de volledigheid der ware werkelijkheid zijn natuur en geest elkaar vooronderstellende tegendeelen, die afzonderlijk niet te beelden zijn.
Geestelijkheid uit te drukken zonder natuurlijkheid zou beteekenen ze te beelden zonder beeltenis en het wezen der kunst is juist verbeelding der werkelijkheid. Volstrekt naturalistisch kan ook niemand zijn, want nooit wordt de beelding volstrekt gelijk aan het betrokken object; de mensch die het werk teweeg bracht volbrengt die daad niet zonder zijne handeling, hoe ook, daarin bemerkbaar te maken.

* * *

De vraag, naar de wijze van vervlakking der **ruimtelijkheid,** *is niet de vraag naar vervlakking der* **werkelijkheid** *die buiten en behalve hare ruimtelijkheid, hare zijnswijze, ook inhoud heeft.*

* * *

De eerste vraag is eene eenzijdige vraag, en kan bij beantwoording slechts tot eenzijdige oplossingen voeren. En inderdaad heeft ze dat gedaan; daar echter de vraag twee zijden inhoudt, n.l.: vervlakking en ruimtelijkheid, is de oplossing op twee wijzen te denken. Met het accent op de vlakheid heeft ze gevoerd tot het uiterste van hedendaagsch modernisme, waarin men met voorbijzien van een' inhoud tracht den vorm vlak te maken en zoo het vlak te heroveren. *Tracht* vlak te maken, want niets verschijnt volstrekt vlak; het volstrekt vlakke vlak is het wiskundige vlak, dat niet *bestaat*, maar alleen de *geldigheid* heeft der volstrekte vlakheid. Zooals de Oneindige Idee zich verzaakt in de natuur, zoo verzaakt zich de zuiverheid der wiskundige Idee in de wiskundige figuren, al zullen ze er de geldigheid van behouden; maar wie heeft ooit den volstrekten cirkel gezien? (Men denke slechts aan microscopische vergrooting van een' getrokken cirkel). Ook het lijnenspel zonder meer is niet waarlijk vlak en zelfs in de futuristische schildering liggen figuren over elkaar. Het hier bedoelde kleuren- en lijnenspel is éene zijde, één categorie van de werkelijkheid, de abstracte zijde, die sterk aan de wiskundigheid doet denken, waarvan zij evenwel de verstandige doordachtheid mist; het is eene door ongebreidelde verbeelding intuitief gestelde abstraheering der concrete werkelijkheid. Het streven: horizontaliteit, verticaliteit, dus richtingen zonder meer te willen beelden, waarbij de compositie in wilde lijnverwarring kan ontaarden, is daarvan het voorbeeld. Evenwel, de natuurlijke werkelijkheid reeds en zooveel meer de geestelijke mensch is meer dan ruimtelijkheid of richting; de werkelijkheid is vol van inhoud, die alleen aan volledige natuurlijkheid kan uitkomen, waardoor deze dan vanzelve weer wordt verheven tot iets anders, tot den geest. Het modernisme, dat overigens als iedere vereenzijdiging van het veelzijdige in de rede ligt, als moment verkeerend in de rede ligt, en verkeering der waarheid is, denkt den geest te geven, omdat het den geest ziet als het abstracte, en inderdaad doet het abstracte geestelijker aan dan het reëele en ook het naturalisme is het ware niet. In zooverre geeft het modernisme aan zijne eenzijdige poging den geest, maar in anderen zin dan het bedoelt. Evenmin als de logische Idee de volledige werkelijkheid is, maar hare potentie in de natuur verwerkelijkt om in den geest concreet te worden, evenmin vermag het kleur- en lijnenspel zonder natuurlijke gevormdheid de Oneindige Idee uit te drukken, en zelfs aan stemming komt het feitelijk nog niet toe.

* * *

In zooverre het moderne pogen naar ontzinlijking der kunst streeft om zich aan het naturalisme te ontworstelen, doet het iets dat voor de kunst van onze dagen niet zonder zin is en belangstelling verdient. Echter, het moderne experimenteeren doet het juist op de verkeerde wijze; het ontzinlijkt namelijk niet: „verrijkend", dat is tot geestvollen inhoud, maar „verarmend", dat is tot: abstractie.

* * *

Alles wat verkeerd in de rede ligt, wordt niettemin door de rede medegebracht en heeft in zooverre zijn „raison"; zoo ook het futurisme, het is moment en is te begrijpen als tegendeel en als reactie op de andere eenzijdigheid, die het accent op het *ruimtelijke* heeft, n.l.: het naturalisme. Zooals reeds gezegd, volstrekt naturalistisch kan niemand zijn, maar zoo eenzijdig als het is naar volstrekte vervlakking te streven, even eenzijdig is het, het tegenovergestelde te doen en eene ruimtelijkheid te willen verbeelden, teneinde de natuur zooveel mogelijk te imiteeren. Kon bij de eerste eenzijdigheid gevraagd worden of de ruimtelijkheid geene geldigheid meer had, (om van een geestvollen inhoud maar niet eens te gewagen) hier kan gevraagd worden of het vlak, waarop gewerkt is, geheel is vergeten. Wat den inhoud betreft, voor het naturalisme dat als zoodanig naam mag hebben, is deze eigenlijk de stofuitdrukking, het beelden, (zoo objectief mogelijk!) van de onderscheidene categorieën: levenloosheid, plantaardigheid, dierlijkheid en menschelijkheid naar hunnen objectieven verschijningsvorm, waarbij de leer der doorzichtkunde goede diensten kan bewijzen. De kunstenaar, die „stemming" teweeg brengt in zijne natuurstudie, is niet meer volstrekt naturalistisch geaccentueerd, maar meer zielig, want de stemming is het wisselende en toevallige in de menschelijke innerlijkheid en uiting en een zieletoestand, maar niet het oneindig wezenlijke. Allerlei graden van meer of minder naturalistisch en minder of meer stemmingsvol zijn in een ontal van werken te herkennen. Zelfs de zielige inhoud is nog niet de ware inhoud, al is hier tenminste een inhoud, ter anderer zijde kan de gewoonheid en alledaagschheid, die dit moment door zijn objectief accent allicht medebrengt, de vraag doen opkomen, waarom moest het betrokkene gebeeld worden; tenzij ten genoegen van den schilder zelf en zonder meer, of... als studiemiddel, en eigenaardig is het in dit verband te bedenken, dat er ook veel van „studies" gesproken wordt tegenwoordig, waarbij men allicht niet geheel en al bedoelt wat hier met studiemiddel gemeend is.

* * *

De bovenbesproken denkbaarheden zijn de beide accenten van de *formeele* zijde van de vraag waar het om ging. Aan den anderen kant moet het pogen, den geest uit te beelden zonder natuurlijkheid, ook in eenzijdigheden verloopen, en wel evenzeer tweeledig. Allereerst weer de moderne richting, die in „richtingen" het ware ziet, en de onzichtbaarheid des geestes waarlijk bijna als zoodanig doet verschijnen, waarmede ze dan met het vlekkelooze vlak zou teruggaan tot niets.
Met het accent op het doen verschijnen van geestelijken inhoud eenzijdiglijk, komt men noodwendig tot symbolisme, dat in zijne zuiverheid gesteld als een serie van teekens te denken is, waarin bepaalde eens voor al vastgestelde beteekenissen te kennen zijn als men ze heeft *leeren* kennen.
Minder zuiver symbolisch is het moderne symbolisme, dat door lijn- en kleurenspel bepaalde begrippen tracht te suggereeren; b.v. door wat men giftige kleuren noemt, gevaar of bederf enz., door hoekige, woede, haat enz; eene kinderlijkheid in de kunst die den beschouwer wil laten raden en hem doorgaans zal laten misraden. Catalogi kunnen hier echter de halfheid van het werk aanvullen met eene verklarende toelichting, een hulpmiddel waarvan druk gebruik wordt gemaakt, want dergelijke catalogi bevatten vele aanduidingen van allerlei tendenzen, stemmingen, gevallen, die in de overeenkomstig genummerde stukkken te erkennen zouden zijn; een hulpmiddel waarvan het naturalisme zich weer niet bedienen kan, omdat het in het geheel geen anderen inhoud heeft uit te brengen of aan te duiden dan wat het zakelijk is. Wie ziet niet wel eens graag „een mooie koe", of „een straat met een rijtuig"? Aan die behoefte wordt blijvend voldaan in het naturalisme.

* * *

De ware inhoud der schilderkunst is niet dit of dat geval, maar de algemeene Idee, het algemeene menschelijke in het bepaalde geval, waarmede het bepaalde geval is opgeheven tot en in het algemeene Wezen.

* * *

Een portret van Rembrandt of Hals of van Gogh e.a. is meer dan de bepaalde persoon, die het voorstelt; het is *de* mensch in den *bepaalden* mensch en daarom is in zulk een werk ook de stemming opgeheven (alhoewel voorondersteld) in het hoogere, dat de zieligheid der stemming te buiten is; in den Oneindigen humor waarin droefheid en vreugde synthetisch voorondersteld zijn, en opgeheven.

* * *

Wat is als het begrip van de vervlakkende beelding der werkelijkheid in de schilderkunst te verstaan? In de schilderkunst is het overgangsmoment te zien van ruimtelijk beeldende kunst, waargenomen kunst (bouwkunst beeldhouwkunst) naar de vernomen kunst (toonkunst), waardoor de ruimtelijkheid van het materiaal zich wat de derde afmeting betreft zooveel mogelijk reduceert en het vlak schijnt te benaderen, terwijl toch of juist de volledige inhoud der menschelijkheid in de schilderkunst heeft uit te komen en kan uitkomen, want is in de beeldhouwkunst de groep in bepaalde handeling al bedenkelijk, de bouwkunst vermag nog niet eens het leven te beelden, maar geeft slechts de Idee versteend in gevormdheid. De schilderkunst geeft niet meer reëel de werkelijkheid, zooals de beeldhouwkunst, maar als schijn haar werk staat niet meer in het natuurlijke licht alleen, maar heeft haar eigen licht in zich; het is eene concreetheid in zich; in haar schijnbeeld schijnt de ware volledige menschelijkheid en zoo heeft haar schijnbeeld een waar en volledig menschelijk schijnbeeld te zijn; de herscheppende mensch, de kunstenaar heeft intuitief zijne volledige menschelijkheid in zijn werk te brengen, maar daartoe moet dan ook zijne menschelijkheid volledig zijn en niet eenzijdig dit of dat. Hij brengt het bekende, het verwante, eigen geest in de schijnbaar buiten hem staande en hem onverwante objectenwereld. In de natuur is hem het verwante, dat hij daarin zichzelf beleeft. De naïf realist moge nog meenen, dat die verwantschap dáár is, weldoordacht wekt de natuur in hare eigen ommezijde of verkeering, in den geest het gevoel van verwantschap, waardoor de tweeheid één wordt. Hierin ligt, dat het ik, het gegeven, dat zijne eigene bekende vreemdheid is, karakter gevend beeldt, dat is styleerend herschept. Is in de stylatie de naturalistische stofuitdrukking en wedergave van onderscheid tusschen levenloosheid, plantaardigheid, dierlijkheid en menschelijkheid vooronderstelt, ze is er ook in opgeheven en verheven tot geestelijk resultaat, dat meer dan geaccentueerd objectief naturalistisch onderscheid is.

* * *

Styleeren is het tot eigen verwantheid herscheppen van het onverwante buitenstaande, het opheffen van de gescheidenheid van aesthetisch subject en object tot de absolute synthese als schoone waarneembaarheid.

* * *

In dien zin is alle ware kunst gestyleerd, karaktervol, vol van het absolute karakter der werkelijkheid, waardoor de eindigheden in de schilderingen haar wezen, dat is hare oneindigheid, hare tijdelooze geldigheid openbaren. Het naturalisme, dat niet styleert, maar naar buiten wijst naar de natuur, alsof daar het ware lag, doet toch onbewust min of te meer wat het niet laten kan, (niemand is volstrekt naturalistisch in beelding) maar het doet het zonder de *strekking* daartoe en blijft in haar resultaat daarom beneden het hoogtepunt van aesthetisch kunnen.

* * *

De waarheid, die eenheid van het polaire is, geldt ook hier. De ware schildering is niet objectief perspectivisch en even weinig verkeerd vervlakt tot lijn- en kleurenspel zonder meer, ze is geen dezer momenten afzonderlijk, maar beiden in éénen. Hierdoor zijn de momenten niet meer wat zij als afzonderlijkheden zouden zijn en in de bovenbesproken richtingen dan ook meer of minder duidelijk realiseeren. Zij zijn aan en door elkaar opgeheven tot hooger eenheid, waarin zij *anders* blijven meedoen. De natuur is geen natuur meer, maar daarom niet onnatuurlijk geworden, maar vergeestelijkte natuur, verrijkte natuur. De geest is niet geest gebleven, zonder meer, maar verzinlijkte geest, verwerkelijkte geest. In deze synthese zijn ruimtelijkheid en vlakheid, natuurlijkheid en geestelijkheid, vorm en inhoud evenwichtig, dat is: in harmonie, vooröndersteld. Het ware kunstinzicht wijst niet naar buiten zooals het naturalisme, maar ook niet naar het ik als abstractie met negeering der natuur, zooals bepaalde richtingen van modernisme, maar naar verinnerlijking op de wijze der volledigheid; de kunst der toekomst zal noodwendig concreet, synthetisch zijn. Het beelden van vergankelijke eindigheden *als* vergankelijkheden is eene kunst, die in de slechte oneindigheid der tijdelijkheid bevangen is; het beelden van eene abstracte geestelijkheid voert tot zinledigheid.
Het probleem voor onze dagen is niet: „herovering van het platte vlak" en evenmin hoe het quantum eindigheden met een ontal van vergankelijkheden te vermeerderen, maar het gaat om: herovering van ons zelf, verovering van den waren concreten geestelijken inhoud, opdat die uitstrale in den arbeid en de vergankelijkheid der gestelde arbeid verheft tot oneindigen zin en waarde, verheft tot *ware* kunst

* * *

Het ware kunstwerk is concreet, en spiegeling der volledige oneindige werkelijkheid, der werkelijke Oneindigheid die het evenwicht is in de verdeeldheid; de groote harmonie vol dissonnanten.

Heemstede, Febr. 1917 H. C. VERKUYSEN.

„TENTOONSTELLING VAN FOTO'S VAN BALINEESCHE VOLKSTYPEN EN LANDSCHAPPEN"

OP DE BOVENZALEN VAN „ARTI ET AMICITIAE" TE AMSTERDAM (OPNAME VAN DR. G. KRAUSE).

Geopend van 14—28 Februari van 10—4 uur.

Het is niet onmogelijk dat de ontmoeting met onze grootste dichteres, op de trappen die leiden naar de tentoonstelling, er toe bijdroeg mijne gevoeligheid te stemmen op den zuiveren toon voor poëtische indrukken, maar zeker is het dat 't buitengewone, dat daar in de bovenzalen wordt tentoongesteld, zich als een wonder van schoonheid over mij heeft uitgestort.
Als in een droom ging ik van beeld tot beeld, geheel verzonken in de poëzie van het Oostersche landschap, van de Oostersche kunsten, ja.... van den Oosterling zelve. Daar op de tentoonstelling kunnen wij zegenen de uitvinding van de photografie.... Daar wordt voor hen, die de Oostersche landen (en hier speciaal het eiland Bali) nooit bezochten, even een tip van de geheimzinnige sluier gelicht;.... van de exotische pracht van onze tropische gewesten en van de groote schoonheid harer bewoners.
Daar worden wij even stil en genieten van de essences, die uitstralen van de beelden, van de groepen, van de feest-seremoniën, en door de onontkomelijke werking der naïvieteit waarmede alles bij het Balineesche volk geschiedt, worden wij bedwelmd. De gedachte, dat zoo veel natuurlijke schoonheid, dat zooveel poëzie, zich ergens op de aarde onder *menschen* vergaarde, doet veel van de ellende dezer tijden dragen.
Alleen zullen vele bezoekers dezer tentoonstelling opnieuw zich verbazen en niet begrijpen dat Holland zóó weinig kent, zóó weinig bezit en waardeert van het land wier bewoners in beschaving verre boven de Europeanen staan,.... en dat zich eerst heden stemmen verheffen, om dáár, bij de tropische volkeren, te zoeken wat wij in *onze* kultuur steeds gemist hebben. Zij zullen zich wederom afvragen, waarom het ook *nu* weer een buitenlander is, die deze prachtige collectie bijeenbracht.
Voor hen die gevoelen voor de schoonheid van het land der wonderen, en dat *moeten* velen zijn, is op deze tentoonstelling iets te vinden dat zij niet spoedig zullen vergeten.

H. TH. WIJDEVELD.

CLUB VAN HAAGSCHE LEDEN A. ET A.

VERSLAG OVER HET VEREENIGINGSJAAR 1916.

Het tweede vereenigingsjaar heeft getoond, dat een vereeniging van buitenleden A. et A. in den Haag recht van bestaan heeft en volop levenskracht bezit. Een enkele maal mag het Bestuur van een Club van bouwkundigen, juist wat de tweede stelling betreft, pessimistisch gestemd zijn, een ander maal heerscht er op de vergaderingen zoo'n aangename toon en blijkt er zoo'n belangstelling, dat het greintje pessimisme in 't niet gedrukt wordt door een enorm optimisme. In de eerste plaats blijkt dat al bij het ledental. Er vertrokken in den loop van het jaar een zevental en kwamen er bijna evenveel bij, zoodat op 1 Januari 21 leden geboekt stonden, met nog meerdere „in 't zicht", wat in deze tijden werkelijk verblijdend is.
Helaas bestond voor de schetstochten niet die animo van het vorige jaar; voor een goed deel wel te wijten aan de weersgesteldheid. De vergaderingen daarentegen zeer goed. In 't geheel zijn in 1916 10 vergaderingen gehouden, bezocht door gemiddeld 13 leden, wat in verhouding tot het aantal leden niet slecht is. 't Drukst bezocht waren natuurlijk die vergaderingen, waar iets extra's was, een lezing of tentoonstelling.
Lezingen werden er vier gehouden, n.l. door den heer Willem C. Brouwer over „Bouwbeeldwerk", door den heer P. W. Scheltema over „Bouwkunst van 's-Gravenhage", door den heer Hellendoorn over „Prijsvraagregelen" en door den heer Jan Wils over „Esthetiek van Beuron". Van de eerste drie lezingen verschenen in

„Architectura" korte verslagen. Tentoonstellingen zijn er twee gehouden en wel een van de ingekomen ontwerpen op de prijsvraag voor een „schaftlokaal voor trampersoneel" en een van teekeningen van den heer Hellendoorn.
Bij genoemde prijsvraag bleek wel zeer duidelijk de belangstelling der leden. 13 ontwerpen waren ingekomen en de jury, bestaande uit de heeren J. J Gort Jr., P. W. Scheltema en Bremer, kenden het ontwerp van den heer Post, motto „'n Pasje" den prijs toe. In „Architectura" verschenen het jury-rapeort en reproducties van de ontwerpen der laatste schifting.
Tweemaal werden in 1916 excursies gehouden en wel in Juli naar het tuindorp „de Heyplaat" en de tentoonstelling van teekeningen van Archt. Kromhout te Rotterdam, waaraan door 16 leden en introducées werd deelgenomen; en in October naar het Crematorium te Westerveld en huize „Kareol" te Aardenhout waar 8 deelnemers waren.
Bovendien werden in 1916 twee adressen verzonden. Het eerste aan Zijne Excellentie den Minister van Financiën, in zake de voorgenomen sloping van de voormalige Geschutgieterij te 's-Gravenhage. Het tweede aan het Gemeentebestuur van 's-Gravenhage, in verband met de nieuwe tramwachthuisjes. Beide adressen hadden geen resultaat.
Zeer zeker moet gememoreerd worden, dat de grondslag gelegd werd voor een bibliotheek. De Club verheugt zich in het bezit van een fraaie serie foto's van het Scheepvaarthuis en verschillende brochures. Voor verdere schenkingen houdt het Bestuur zich beleefd aanbevolen.
Rest tenslotte te vermelden, dat de heer Post in 't begin van 't vereenigingsjaar zijn functie moest neerleggen, diens plaats werd ingenomen door den heer Hulsbosch, die ons ook moest verlaten; zoodat op 't eind van 't jaar het bestuur bestond uit de heeren J. W. Blom, voorzitter, Jan Wils, secr.-penningm. en J. Kooyman. Bij de periodieke verkiezing bleven genoemde heeren in hun functie gehandhaafd.

JAN WILS.
Den Haag, Januari 1917. Secr.-Penningm.

COMMISSIE VOOR HET STADSSCHOON

In de a. s. Vergadering der Commissie voor het Stadsschoon van Amsterdam, die gehouden zal worden op 22 Februari e.k. zal 1/3 gedeelte der leden volgens rooster aftreden.
De aftredende leden zijn voor één keer onmiddellijk opnieuw benoem- of herkiesbaar, terwijl belangstellenden zich voor eventueele plaatsvervanging of uitbreiding van het ledental schriftelijk kunnen aanmelden aan het adres van den Secretaris: Emmastraat 27, Amsterdam.

PENSIOEN-COMMISSIE.

De Pensioen-Commissie belegde op 27 Januari 1917 in het gebouw van de M. B. V. A. aan de Marnixstraat te Amsterdam hare IIe vergadering. Aanwezig waren alle leden, te weten: de heeren KRUISWEG voor de M.B.V.A.; JANSEN voor den B. v. N. A.; ZIJLSTRA voor den B. v. T. en KEURSCHOT voor den A. N. O. en T. B.
Besloten werd allereerst, dat de van de vergaderingen der commissie uit te geven communiqué's tevens zouden dienst doen als notulen.
Daarna deed de voorzitter mededeeling van de wijze waarop gevolg is gegeven aan de door de vorige vergadering aan voorzitter en secretaris gegeven opdracht, om te trachten een sociaal-econoom, specialiteit op het gebied der sociale verzekering, bereid te vinden in onze commissie zitting te nemen. Die wensch is niet geheel in vervulling gegaan, omdat de man, die de commissie daarvoor op 't oog had, om begrijpelijke redenen niet aan het verzoek om zitting te nemen kon voldoen. Maar toch is de voorzitter geslaagd. Bij zijn bezoek aan het Centraal-Bureau voor Sociale Adviezen vond hij die instelling bereid het voor onze commissie zoo noodige verzekerings-schema te ontwerpen en zoo noodig onze commissievergaderingen bij te wonen. Voor de voorloopige besprekingen en om een indruk te krijgen van wat de commissie wenscht, zou deze vergadering door een der directeuren van het bureau worden bijgewoond.
Het verzekeringsschema is vóór alles noodig, omdat daaruit moet blijken, welk bedrag jaarlijks moet worden gestort om een fonds te vormen, waaruit opzichters en teekenaars in dienst van particuliere architecten op een bepaalden leeftijd gekomen, kunnen worden gepensionneerd.
De kosten voor de vervaardiging van dat schema zijn door het Bureau voor Sociale Adviezen geraamd op *f* 800.—. Besloten werd, dat de leden der commissie hun respectievelijke besturen zouden voorstellen elk *f* 200.— voor dat doel beschikbaar te stellen en machtiging vragen, de opdracht tot vervaardiging van het schema te geven.
Daarna kwam de heer Mr. M. J. A. Moltzer, Adj.-Directeur van het Bureau voor Sociale Adviezen ter vergadering, die allereerst eenige vragen stelde omtrent de wijze waarop de commissie zich de pensionneeringsverzekering had gedacht. Daarbij bleek, dat de pensionneering moest worden een onderdeel van een collectief contract tusschen de architecten- en opzichters- en teekenaarsbonden; dat de bonden de premie zouden moeten betalen, hetgeen dan geheel of ten deele uit de contributie aan de bonden zou moeten worden bestreden. Op die wijze zou de premiebetaling voor de opzichters en teekenaars als 't ware automatisch plaats hebben door de bonden, terwijl de leden van de architectenbonden naar gelang b.v. hun loonlijsten contributie zouden betalen aan hun vakvereeniging. Het spreekt echter van zelf, dat dan zoowel in de architecten- als in de personeelbonden het verplichte lidmaatschap zal moeten worden ingevoerd.
Den heer Moltzer werden daarna verschillende gegevens verstrekt omtrent:
a. den leeftijd waarop het recht op pensioen wordt verkregen;
b. van welken leeftijd af premie moet worden betaald;
c. het aantal dienstjaren;
d. welk deel van het laatstgenoten salaris als pensioen zal worden uitgekeerd;
e. den wachttijd en
f. òf, en zoo ja, hoeveel pensioen aan weduwe en weezen zal worden toegekend.
Waar nu eerst het woord is aan de vier samenwerkende vereenigingen over het toestaan van de *f* 800.— voor de vervaardiging van het verzekeringsschema noodig, werd deze IIe vergadering door den voorzitter gesloten.

(w. g.) C. J. KRUISWEG, Voorzitter.
„ J. L. B. KEURSCHOT, Secretaris.

PLAKKATEN.

Eens is door de bloedplakkaten
Tachtig jaren krijg ontstaan.
'k Zie ze weêr in onze straten.
Wat zal nu gebeuren gaan?

CANDIDUS.

WENSCH.

Aan Prof. Dr. A. J. Derkinderen.

Rijksacademie van Beeldende Kunsten!
Schaffe u de wedstrijd het huis, dat gij wacht,
Moge zijn schoonheid den nazaat nog spreken
Van onzer bouwmeesters beeldende kracht!
Kunt gij de bouwkunst ook niet onderwijzen,
Daar men geen beeldende kunst in haar ziet,
Laat uw gebouw dan het bouwen ons leeren,
Dat is een les, die geen wet u verbiedt! CANDIDUS.

INGEZONDEN.

Amsterdam, 12 Febr. 1917.

Geachte Redactie,

Daar we bij een bespreking in „Architectura" van een tentoonstelling „die reeds door haar reclamebiljet den indruk geeft van een goed gemeend en ernstig streven" (Wijdeveld), ernst mogen verlangen, meen ik plaats te mogen vragen voor het volgende over het artikel van den heer Wijdeveld

In dit artikel zegt de heer W. eerst „dat het wellicht wenschelijk ware, dat op het stukje van den heer Roland-Holst niets meer volgde," daarna alleen te willen opwekken tot bezoek, zelf oordeelen, zelf zien en dat we de rest maar gelooven moeten. Maar in die rest zegt hij zóóveel, dat we dit voorgaande niet gelooven, evenmin als de heer W. zelf.

Had de heer W. toch maar eerst zelf eens willen weten, waartoe z'n artikel diende, dan had hij zich niet behoeven te gaan rekenen tot „diegenen, die nu eenmaal dispensatie verkregen voor de *fout* van te schrijven over dingen".... waarover hij voelt eigenlijk *niet* te moeten schrijven. Dan had hij het onware spelletje van: „het wellicht wenschelijke," het „niet weten" en „ja, wellicht toch weten, waartoe z'n artikel dient," achterwege kunnen laten en door wat beters kunnen vervangen.

Nu kan hij „zich *indenken*, dat hij iets te zeggen heeft dat noodig is, *zooiets als* etc. etc.," maar nu wordt het ook zooiets als een artikel, dat *geen* artikel is.

Als hij sterk gevoeld en dus geweten had iets te *moeten* zeggen, dat *noodig* is, dan zou hij duidelijker en ernstiger werk geleverd hebben en geen beweringen, die hij door stippeltjes en aandachtstreepjes diepzinnigheid tracht te geven. Dan zou hij b. v. ook niet geschreven hebben dat het interessant *zou zijn* iets te zeggen over de toetsing van reclame-biljetten van Rol met die van Ramaekers en er meteen op laten volgen, dat Ramaekers als kunstenaar zeven hemelen hooger staat dan Rol en dat toch voor hem (W.) het standpunt van Rol, ten opzichte der affiche, juister is dan dat van Ramaekers.

Dan hàd hij dat gezegd en het wáárom aangetoond.

Dan hadden we kunnen missen, dat, wat we toch wel weten n.l. „dat de *enkele* goede biljetten niet zóó maar geteekend zijn door kunstenaars als Roland Holst, Toorop en Lion Cachet. Nu krijgen we het vermoeden, dat de heer W. deze *enkele* biljetten van genoemde kunstenaars *alleen* maar edele kunstbladen vindt.

En dat „een samenvloeïing van decoratief talent met het innig levens-warme-bloed..... dat stroomt door de aderen van mannen, die strijden en overwinnen" spreekt in een kunstwerk, is woordenpraal.

Veel, veel schoons kan *opgesloten* zijn, *zelfs* in een artikel van den heer Wijdeveld, maar de besproken tentoonstelling heeft recht op duidelijker en ernstiger bespreking.

Bij voorbaat dankzeggend voor de verleende plaatsruimte. A. T. VAN DER WEY.

Zonder den heer v. d. Wey het recht te ontzeggen op mijn artikel over de tentoonstelling „Kunst in de Reclame" een aanval te doen, was het meer op prijs te stellen, indien hij bij de opening der tentoonstelling een schitterend artikel over Kunst in de Reclame had geschreven en een ieder, die zich daarvoor maar eenigszins kon interesseeren, een bezoek aan die tentoonstelling had aanbevolen, ... of .... al naar hij de zaak bekeek .... had afgeraden. Voor een uiteenzetting van *mijn* inzichten over Kunst in de Reclame, verwijs ik naar mijn artikel in „Architectura" van 10 Juli 1915.

Bovenstaand ingezonden stukje kan ... hoe vreemd!... ook ik onderschrijven, maar wat daar gezegd wordt, is zoo iets .... als iemand, die in een stortbui loopt, te vertellen, dat het regent; — immers wie zou zoo onnoozel zijn het „onware spelletje", de komedie, niet te ontdekken.... Het geheele stukje was een „spelevaeren" met de pen over het papier, — gedachte-zangetjes die niets willen zeggen; een sierlijk ontloopen van de moeilijkheden op het pad der kunst.... maar, wellicht een onwaar-spel, een komedie, met de waarheid achter het masker.

Het is wel treurig dat vele leden alleen dán de pen op papier brengen, wanneer zij het oogenblik gekomen achten om aan te vallen, om nêer te halen naar de aarde. Van eene overgave hebben zij nooit gehoord, van een vlucht ópwaarts weten zij niets.... because.... Art is something that has *wings*. WIJDEVELD.

VERVOLG VRAGENLIJST PRIJSVRAAG KARENHUIZEN.

26. *Vraag.* Heeft de Krelagestraat eene rioleering?
Antwoord. Ja.
27. *Vraag.* Welke zijn de afmetingen van de bergruimte voor een klapbed en een muntgasmeter?
Antwoord. Eene kastruimte, binnenwerks breed 1.10 M., diep 0.60 M. als minimum afmetingen.
28. *Vraag* Vormen de bedragen voor grondaankoop en bouwkosten tezamen het geheele voorschot, waarover in de rentabiliteitsrekening rente en aflossing moet worden berekend?
Antwoord. Ja
29. *Vraag.* Is in de stelpost voor de electrisch-lichtleiding ook begrepen de verlichting van gangen, w.c.'s enz.?
Antwoord. Ja.
30. *Vraag.* Moet de huur van de portierswoning ook in de rentabiliteitsrekening worden opgenomen?
Antwoord. Ja.
31. *Vraag.* Welk bedrag moet voor de aanschaffing van een vuurklei waschkom met plug en siphon aangenomen worden (art. 8)?
Antwoord. Een bedrag van *f* 15.—.
32. *Vraag.* Moet het onbebouwd blijvend gedeelte langs de achter-erfscheiding overal even breed zijn?
Antwoord. Neen.
33. *Vraag.* Welke eischen worden aan de in art. 5 genoemde badgelegenheid gesteld?
Antwoord. In het plan behoeft alleen rekening worden gehouden met de ruimte voor een badgelegenheid, waarvoor eene oppervlakte van ten minste 15 M². geëischt wordt.
34. *Vraag* Op de situatie-teekening moet het terrein eene breedte van 75 M. hebben, terwijl de ingeschreven maat 79.25 M. aangeeft. Welke is de juiste afmeting?
Antwoord De ingeschreven maat van 79.25 M. moet worden aangehouden.
35. *Vraag.* Moet de oppervlakte van het kamertje, bedoeld in art. 8 sub. b minstens 3 M². zijn of moeten de afmetingen minstens 4 bij 2 M. zijn?
Antwoord. De oppervlakte moet minstens 3 M². bedragen.
36. *Vraag.* Is het voldoende, dat de ventilatie van kasten en klapbed-ruimte naar buiten zoowel als naar de gang geschiedt door middel van roosters of luchtkokers?
Antwoord. Ja.
37. *Vraag.* Welk percentage van de netto bouwkosten moet voor winst en risico van den aannemer in de begrooting worden opgenomen?
Antwoord. Tien procent (10%).
38. *Vraag.* Zullen de een-kamer-behuizingen ook bewoond worden door echtparen?
Antwoord. Neen.
39. *Vraag.* Zijn de huren in art. 11 sub. F per week gesteld?
Antwoord. Ja.

Wijziging art. 14.

Naar aanleiding van de ingrijpende verandering, welke art. 2 heeft ondergaan, heeft de Jury den datum van inzending bepaald op *1 Mei 1917*.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN

Prijsvraag a.

Vraag. Wordt onder de groep van 4 huizen een op zich zelf staand geheel verstaan, of mag deze groep als een gedeelte van eene aaneengeschakelde reeks huizen worden beschouwd?
Antwoord. Moet worden beschouwd als een aaneengeschakelde reeks huizen, waarvan de groepeering wordt overgelaten aan de mededingers.
Vraag. Moet gevel in inkt of in potlood gekleurd en mogen de plattegronden ook geïnkt worden?
Antwoord. Mededingers zijn hierin geheel vrij, mits in de kleuren van den gevel duidelijk het karakter der te gebruiken materialen is gelegd.

Prijsvraag c. (Watertoren).

Voor den watertoren geeft de Jury hierbij de in te zenden teekeningen op.
De plattegronden:
Een gevelaanzicht } schaal 1 à 50.
Een vertikale doorsnede }
Allen in zwarte inktlijnen geteekend.
Daarbij kan gevoegd worden een perspectief in kleuren.
(De toren gezien van af den grond).

BOEKBESPREKING.

Examen-opgaven teekenen M. O.
Akten M^n tot en met M^e en °. 1916.

Voor bestudeerders der middelbare akten teekenen is dit boekje een nuttige vraagbaak op het gebied der examenopgaven. Op duidelijke wijze zijn de verschillende bij de opgaven behoorende schetsen en teekeningen weergegeven, zoodat een volledig beeld van de opgaven verkregen wordt.
De uitgave is van de Firma van Mantgem & de Does te Amsterdam.

* * *

Beslissingen inzake Bouwvergunning.

Onder bovenstaanden titel is bij H. D. Tjeenk Willink & Zoon te Haarlem verschenen een maandschrift onder redactie van C. Broerse Jr., Inspecteur bij het Gem. Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, en Mr. G. Parser. De bedoeling van dit maandschrift is om kennis te verspreiden omtrent alle wetten, Kon. Besluiten, ministerieele circulaires, administrieve-, rechterlijke- of scheidsrechterlijke uitspraken, die voor het bouwvak van belang zijn.
Voor architecten en bouwkundigen geeft dit maandschrift aldus de gelegenheid om zich van de juridische zijde van het vak op de hoogte te houden.
Het is te verwachten, dat van de verdere nummers van dit maandschrift met belangstelling door de belanghebbenden zal worden kennis genomen.

* * *

Schoon-Nederland.

Van de uitgevers ontvingen wij het Januari-nummer van het onder bovenstaanden titel verschijnend halfmaandelijksch geïllustreerd tijdschrift (tot bevordering van het vreemdelingenverkeer).
Een tijdschrift als vele, met een omslag dat weinig aan schoonheid doet denken. Zou het niet aanbeveling verdienen, dergelijke Nederlandsche tijdschriften, die van het schoone land een beeld willen geven, door een betere typografische verzorging een beteren dunk van Nederlandsche grafische kunst te laten verwekken?
Zoolang zulke tijdschriften niet aan de geringste aesthetische eischen kunnen voldoen, zal men er met weinig belangstelling van kennis nemen.
Moge het den uitgevers, H. L. van Schaik & Co. te Bussum, door meerdere attentie op het uiterlijk van hun blad *Schoon*-Nederland, gelukken om voor hunne uitgave meer belangstelling te wekken. Thans worden we nog te veel afgeschrikt door de tegenstelling in titel en uiterlijk.

* * *

Vuur en Water.

Een nieuw vakblad, gewijd aan de belangen van het brandwezen, orgaan van de „Nederlandsche Brandweervereeniging". Uitgave van Joh. Morks, den Haag.
In deze uitgave wordt het onderwerp „brandweer" beschouwd, zoowel in verband met de brandbluschmiddelen als met de voorzorgen, welke bij gebouwen tegen brandgevaar in acht kunnen worden genomen. In dit opzicht zal deze uitgave voor den architect van belang kunnen zijn.

EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER BOUWKUNDIG TEEKENAAR, INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, EN AF TE NEMEN IN 1917

Door het bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst Vakvereenigg van Nederlandsche Architecten zijn benoemd, onder goedkeuring van den Minister van Binnenlandsche Zaken, tot leden van de Commissie, belast met het afnemen van de in Februari, Maart en April te houden examens voor Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar, de heeren:
B. J. Ouwendag, Architect, Amsterdam, Voorzitter; H. Bletz, Architect, Weesp, Vice-Voorzitter; J. Wesselius, Alg. Secretaris der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Sloten, Secretaris; C. B. Posthumus Meijes, Architect, Amsterdam, Regeeringscommissaris; W. F. C. Schaap, Civiel-Bouwkundig Ingenieur, Directeur Gemeentewerken, Arnhem, Regeeringscommissaris; J. S. Baars, Bouwkundige, Amsterdam; Pl. van den Berg, Architect, Vlaardingen; Wouter Bettink, Architect, Lector aan de Technische Hoogeschool te Delft, 's-Gravenhage; B. van Bilderbeek, Architect, Dordrecht; H. Bonda, Architect, Amsterdam; D. W. van Dam, Civiel Ingenieur, Amsterdam, A. W. C. Dwars, Civiel-Bouwkundig Ingenieur, Directeur van de Middelbaar Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht, Utrecht.. J. C van Epen, Architect, Baarn; I. van Esso, Arts, Amsterdam; J. D. Gantvoort, Architect, Leeraar aan de Burger Avondschool, Deventer; Jac. van Gils, Architect, Rotterdam; J. Gratama, Bouwkundig Ingenieur, Amsterdam; C. de Groot Jr. Architect, Hilversum; F. de Herder, Aannemer, Zwolle; H. van Hilten, Hoofdopzichter Gemeentewerken, Utrecht; R. J. Hoogeveen, Architect, Rotterdam; W. de Jong, Bouwkundige Eerste Klas der Maatshappij tot Exploi-

tatie der Staatspoorwegen, Utrecht; H. van der Kloot Meijburg, Architect, Hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage, Voorburg; A. A. Kok, Architect, Bussum; L. J. P. Kooken, Architect, Eindhoven; C. J. Kruisweg, Architect, Bussum.; D. Kruijf Jr., Civiel-Ingenieur, Hoofd van de Afdeeling bij het Bouw- en Woningtoezicht, Amsterdam; J. B van Loghem, Bouwkundig Ingenieur, Haarlem; Joh. D. Looyen, Architect, 's Gravenhage; Lijdsman, Architect, Haarlem; H. Masselink, Architect bij de Nederlandsche-Heide-Maatschappij, Arnhem; G. J. Meijers, Civiel Ingenieur, Amsterdam; J. Coenraad Meischke, Architect, Rotterdam; G. Meppelink, Architect, Haarlem; W. F. Merhottein, Bouwkundige, 's Gravenhage; E. P. Messer, Architect, Amsterdam; J. J. L. Molenschot, Architect, Watergraafsmeer; Maurits Plate, Architect, Haarlem. W. A. E. van der Pluym, Architect, Amsterdam; Marius A. Poel, Architect, Apeldoorn; A. H. van Rood, Civiel-Bouwkundig Ingenieur Maastricht; Mr. E. H. P. Rosenboom, Architect, Advocaat en Procureur, Amsterdam; G. J. Rutgers, Architect, Amsterdam; J. H. Schaad, Inspecteur bij het Bouw- en Woningtoezicht, Zwolle; M. Sirag Jzn. Architect, Utrecht; R. Schüngel, Bouwkundig Ingenieur, Inspecteur bij de Volksgezondheid, 's Hertogenbosch; N. W. G. van der Sleen, Semi-Arts, Amsterdam; J. F. Staal Jr., Architect, Amsterdam; G. Stapensea, Architect, Amsterdam; J. A. van der Sluys Veer, Architect, Leeraar aan de Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand, Amsterdam; G. J. Tak, Inspecteur bij het Bouw- en Woningtoezicht. Amsterdam; P. A. Timmers, Architect, Amsterdam; G. Versteeg, Architect, Arnhem; W. de Vrind Jr., Bouwkundig Ingenieur, Assistent aan de Technische Hoogeschool te Delft, 's-Hage; M. Vrijenhoek, Bouwkundige, 's Gravenhage; H. van der Vijgh, Architect, Amsterdam; A. H. Wegerif Gzn., Architect, Apeldoorn. D. A. Willemsen, Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht, Haarlem.
Voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, waarvoor zich hebben opgegeven 158 candidaten, wordt het schriftelijk examen tegelijkertijd afgenomen te Amsterdam, Arnhem, 's Gravenhage en Zwolle op 26, 27 en 28 Februari. Het mondeling gedeelte wordt afgenomen te Amsterdam, begint 12 Maart, en zal drie, eventueel vier weken duren; voor elken candidaat is de duur hiervan twee halve dagen.
Voor het Examen voor Bouwkundig Teekenaar, waarvoor zich hebben opgegeven 6 candidaten, wordt het schriftelijk gedeelte afgenomen te Amsterdam van 26 Maart tot en met 29 Maart; het mondelinge gedeelte eveneens te Amsterdam op 30 Maart.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Het Vondelstandbeeld.

Het was bekend, dat enkele maanden geleden Dr. P. J H. Cuypers zich met den dienst van Publieke Werken in verbinding stelde, ten einde verbetering te krijgen in den toestand van het gedenkteeken van Vondel in het Vondelpark.
Na verscheidene conferenties met den nestor van onze bouwmeesters heeft het gemeentebestuur besloten, aan zijn wensch tegemoet te komen, zoodat binnenkort verbeteringen aan het standbeeld en zijn entourage te verwachten zijn.

* * *

De uitbreiding Zuid.

Het nieuwe door Dr. Berlage ontworpen uitbreidingsplan-Zuid tusschen de reeds bestaande bebouwing en de Zuidelijke grens onzer gemeente heeft volgens het wettelijk voorschrift van 25 December tot in Januari 1917 voor ieder ter visie gelegen in de gemeente-secretarie, ten einde belanghebbenden gelegenheid te geven hun bezwaren tegen dat plan in te dienen.
Naar wij ten Stadhuize vernamen is geen enkel bezwaarschrift tegen het plan ingekomen. In verband hiermede kan de goedkeuring ervan, door Gedeputeerde Staten, spoedig nadat de Raad het plan heeft vastgesteld, — een voordracht daartoe zal binnenkort den Raad bereiken — verwacht worden, wijl nu niemand in eerste instantie heeft gereclameerd en er geen beroep tegen de goedkeuring van Gedeputeerde Staten bij de Koningin kan worden ingebracht.
Stellig kan dus worden verwacht, dat voor de fraaie gronden van onze gemeente een plan is verkregen, dat geheel in overeenstemming is met de eischen van den modernen stedenbouw.

* * *

Over de architectuur in Polen vindt men met 7 afbeeldingen naar Penteekeningen van L. Sikemeier een opstel in „Buiten".
„Het mag zeker merkwaardig heeten, dat hoewel het Poolsche grondgebied over bijna zijn geheele uitgestrektheid de rampspoedige gevolgen van den oorlog heeft ondervonden, het artistieke leven der Poolsche natie den aanval glansrijk doorstaan heeft en zich op normale wijze blijft ontwikkelen. De kunsttentoonstellingen op ieder gebied, die elkander in de voornaamste Poolsche steden opvolgen, zijn daarvan het sprekend bewijs, evenals de talrijke artistieke uitgaven gedurende de laatste twee jaren. Een van deze: „Wie's i miasteczko" („Dorpen en kleine steden"), met groote zorg samengesteld, geeft met zijn talrijke afbeeldingen naar foto's en teekeningen, een zuiver beeld der Poolsche architectuur die in haar locaal karakter en schilderachtigheid volkomen tot haar recht komt. Want het zijn niet zoozeer de imposante bouwwerken der groote steden die hier zijn weergegeven, maar voornamelijk die kleinere karakteristieke bouwwerken staande gebleven ondanks oorlogen en verwoestende invallen en die men vooral in de dorpen en kleine steden van Polen aantreft. De meest typische specimina in dit genre zijn van houten constructie. In de kleinere steden met baksteenbouw, die niets merkwaardigs bieden, ziet men vaak een kerkje geheel van hout opgetrokken en met de pastorie en de afzonderlijke klokketoren, van eeuwen her dagteekenend; of op het marktplein een oude herberg of soms wel een geheele rij winkels, waarvan de voorzijden een soort gaanderij vormen, evenals bij het geveldak der kleine landhuizen uit hetzelfde tijdvak, dat steeds den hoofdingang overdekt en op ronde zuilen rust.
De scheppers dezer zuiver nationale bouwkunst, in het land zelf ontstaan, vrij van elken vreemden invloed, zoo vol afwisseling en in zoo treffende overeenstemming met het landschap, waarvan zij als 't ware een deel uitmaakt, waren onbekende kunstenaars, vermoedelijk dorpstimmerlieden, die in een ver verwijderd verleden, toen het land met groote bosschen overdekt was, dit materiaal gebruikten om er geheele steden en versterkte kasteelen van te bouwen. In den loop der tijden verdwenen de houten steden en bleef de hout-architectuur tot de dorpen beperkt. Deze traditioneele bouwwijze heeft zich tot in onze dagen gehandhaafd en thans bezitten de eenvoudige boerenwoningen, met de typische schuren en stallen, dezelfde praktische hoedanigheden en artistieke waarde als de antieke houten monumenten."

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J.F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

DE JAARBEURS TE UTRECHT.

De opening van de eerste Nederlandsche jaarbeurs is een feit van historische beteekenis; . . . de industrie van ons land zal er door winnen in kracht en de koopman zal er zaken door doen en telkenjare wanneer zij wederom geopend zal worden, stroomen duizenden en duizenden kooplieden naar de plaats van handel en zaken-doen . . . . en daar zal *het nut*, en *de praktische geest* en de *vlugge blik* en alles wat den koopman groot en gelukkig maakt,

Affiche voor de Jaarbeurs in sluitzegelvorm. C. A. LION CACHET.

heerschen. Maar in dat rijk komen ook zij, die uit de kunstenaarswereld zijn, en zij zullen doordringen tot in de uiterste hoekjes van de jaarbeurs en zij zullen zoeken naar een geheimzinnig, precieus kleinood. Dan zullen de kooplieden elkander met den vluggen blik van verstandhouding aanzien en zij zullen verder *zaken* doen; . . . . maar er zal een moment komen dat zij zullen vragen: „wat zoekt gij toch?" . . . . en weer zal er een moment komen dat zij zullen medezoeken naar het kleinood; . . . . eerst uit nieuwsgierigheid, omdat het wellicht waarde, geldwaarde kan hebben, ... maar later zullen zij medezoeken, alleen, en ook alléén om den hartstocht van het zoeken zelf . . . . en eerst dan zullen koopman en kunstenaar het kostbare kleinood vinden.
Zóó heb ik het gevoeld bij de opening der eerste Nederlandsche jaarbeurs in de oude schouwburg te Utrecht. Laat ministers, burgemeesters, wethouders, directeuren van banken, laat zij allen hunne speechen afsteken; . . . . naast den praktischen geest, naast den machtigen drang naar geld, is er iets in den koopman dat hem waarschuwt voor onzuivere toestanden.
Laat daar met ceremonieële vormen, met het nooit doorvoelde volkslied en hoorngeschal, de opening plaats hebben, toch werd de geheele plechtigheid niet mede gevoeld door die zakenmenschen, ... omdat zij naast den *praktischen* kijk op de dingen, nog in zich dragen, een gevoel voor *sfeer*.
Bij dit openingsfeest ruischte iets door de zaal van het suizen der couranten machines, van het draaien der persrollen, die de speechen reeds afdrukten vóór ze uitgesproken waren. En dat werd ontdekt en openbaarde zich in de wijze van voordracht en in de geforceerde aandacht . . . . en dat ontvlood eerst met de zucht die aan het einde der ceremonie door de zaal gleed.
Er kan veel meer gesloopt worden met de aanstaande afbraak van de oude schouwburg waarin deze ceremonie plaats vond.

* * *

Er moet over een fijn besnaard, een kunstzinnig aangelegden bezoeker der jaarbeurs, een waas van melancholie komen; wanneer hij rondwaart en vergeefs zoekt en vraagt met de oogen om een aalmoes, om de kleine gift, die *schoonheid* heet. Maar onder al die duizenden artikelen, die ieder jaar opnieuw over ons worden uitgestrooid en waaronder heele volkeren worden bedolven, zijn bitter weinige, die het oog verheugen.
En toch is er feest in 't hartje van ons land, groot feest; . . . ik hoor het op de houten vloeren klinken van Stand tot Stand, . . . ik hoor het stampen op de houten planken en het schot; tot in den nacht vervolgt het mij . . . het feest . . .

Omslag Jaarbeursboekje.

met zijn dans . . . „de dans macabre van den wansmaak". En de enkele artiesten, die daar nog als vreemden voor zich, in kleine ruimten, de schoonheid mochten koesteren, loopen over het terrein en staren elkander aan . . . en . . . zij zijn prachtige komedianten . . . want zij hebben maskers aan die „druk doen", . . . „kostelijk lachen", . . . en „sarcasme" heeten, en dat is om den weemoed te verbergen die hen daar in die jaarbeursstraatjes heeft bevangen. Daar in de frissche lucht, in de eerste vroege voorjaarszon, snuift men de Hollandsche burgerlijkheid met volle teugen in.

En tot nêerzinkens toe . . . loopt en loopt men en zoekt men. En zóó was het mij en zóó vond ik de enkele kleine hoekjes waar de schoonheid om harent wille geëerd wordt. En daar was de Stand van v. Anrooy, die in de expositie van prachtig materiaal een dankbaar onderwerp vond . . . en daar was de ruimte voor de Staatsmijnen, ingericht onder leiding van Leliman (die héél juist deed het geheel in handen te geven van La Croix) en daar vond ik nog een kamertje van Blaauw, die met bescheiden middelen toonde dat het zelfs dán nog kan. . . en nog enkele aardige Stands van de Gemeente architect Loeb . . . en de zoo ernstig gemeende poging van Gratama, die hier en daar even de schoonheid vond.

Maar daarmede moest ik tevreden zijn en kon niet veel meer vinden bij de meer dan zeshonderd deelnemers van de Nederlandsche industrie.

* * *

Tot het feest-gedruisch op de jaarmarkt wordt niet weinig bijgedragen door het groote vuurwerk, ... het knaleffect, bij den ingang. Daar is een kleurengamma, . . . een duizelend lijnenspel, ... een gewirrel van krullen, ... en van ornament, . . . van toeterende tritons en waterspuwende maskers. Het is een metallisatie van beton in een mengeling van Chineesche, Fransche en moderne stijlen.

Hier begint de teleurstelling, want als men onder de pergola, die een uitlooper van dit gebouw is, doorgaat, wordt men gedoopt voor de geheele jaarbeurs-stemming. Dáár ontdekte ik dat het veel belovende metalliseeren van beton niet aan de eischen kan voldoen, die gesteld moeten worden aan materialen voor den monumentaalbouw; — het heeft echter qualiteiten en schoonheden, waarvoor een plaats ingeruimd zal worden, in de wijze van afwerking veler interieurs.

De schoonheid van dit procédé heeft Gratama ook in 't interieur van het tuinhuis goed tot haar recht doen komen. Daar zijn werkelijk prachtige partijen, die in juiste vormgeving, in goede proportie samengaan met edele kleurencombinaties.

Het interieur heeft charmante hoekjes. Toch ontdekt men buiten reeds, dat de heer Gratama niet in staat is een getrouwe navolging te geven van een of andere stijlperiode, omdat hij ze niet doorvoelt; . . . . ook kan hij door dit werk niet gerekend worden tot de moderne architecten, waarover hij zoo menigmaal waardeerend heeft geschreven en gesproken en tot welker school en navolging hij zich meende te mogen rekenen.

* * *

De eerste Nederlandsche Jaarbeurs te Utrecht staat niet in het teeken van den kunstzin . . . . maar . . . . is de wijze van aankleeding eigenlijk niet een zéér klein onderdeel? Ja! Het belangrijkste zijn de, ten verkoop aangeboden artikelen . . . . en daarin liggen de bijna onoverkomelijke moeilijkheden.

Duizenden en nog eens duizenden malen zal het moeten klinken: „Eerst wanneer elk verbruiks-artikel opschoonheid roemen kan; eerst dán kan de expositie van een massa artikelen tezamen . . . óók op schoonheid wijzen. Velen oorlogen zullen het menschdom nog teisteren alvorens wij zoover zijn.

Het eenige wat nú bereikt kan worden, is de aankleeding en de uiterlijke verschijning der Stands van de jaarbeurzen; omdat hier de mogelijkheid bestaat dat één persoon maakt wat vélen tezamen nog niet kunnen, omdat datgene wat één doet, goed kan worden door zijn wil, maar wat velen onafhankelijk van elkander moeten doen, eerst goed wordt wanneer een schoone volkspsyche, als onbewust, opborrelt uit de diepste gronden der gemeenschap.

Laat de stad Utrecht beginnen (en dat heeft zij in hare macht) de *juiste* persoon aan te wijzen die de Stands van de *tweede* Nederlandsche Jaarbeurs zal ontwerpen en inrichten.

H. Th. Wijdeveld.

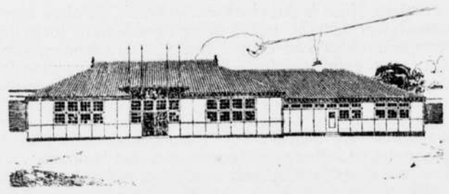

Jaarbeurs-restaurant op het Vredenburg.

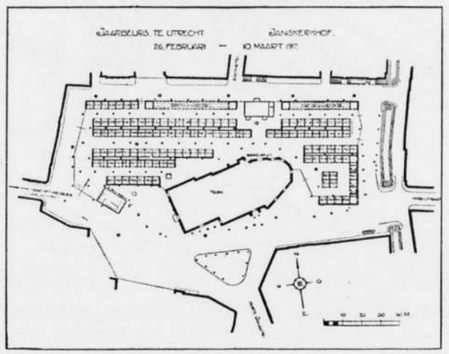

Plattegrond van het gedeelte der Jaarbeurs op het Janskerkhof.

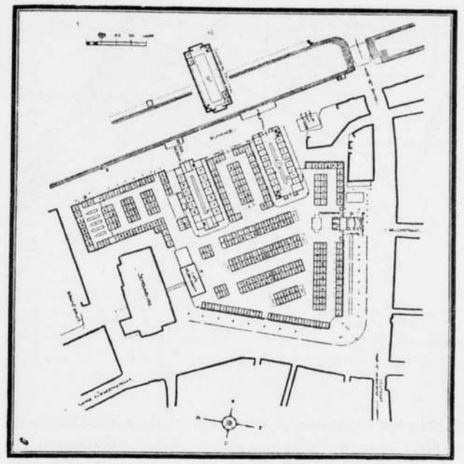

Plattegrond van het gedeelte der Jaarbeurs op het Vredenburg.

JAARBEURS EN WERKBOND.

„Kunst in Handel en Nijverheid"; hoe weinig deze groote Werkbondgedachte nog in Hollandsche kringen begrepen wordt, daarvan legt de Eerste Nederlandsche Jaarbeurs helaas een sprekend getuigenis af. Immers, — met volle waardeering van hetgeen thans in Utrecht is tot stand gebracht: een daad, die zeker in belangrijkheid niet onderschat mag worden — maakt toch de geheele opbouw en inrichting een onverzorgden indruk. De geroutineerde hand is het, welke men hier zoo noode mist en die toch, indien men gewild had, wel te vinden ware geweest.

De leidende personen in Utrecht hebben gemeend zich principieel te moeten onthouden van het aanbrengen van Kunst in Handel en Nijverheid en wel op grond hiervan, dat men meende daardoor het zakelijk karakter der Jaarbeurs te schaden, terwijl tevens als excuus werd aangevoerd, dat de finantieele basis het niet toeliet.

Toen dat bekend werd, waren de plannen reeds te ver gevorderd dan dat verandering nog mogelijk ware geweest, zoo men die al had gewild, maar bij enkelen vestigde zich toen reeds de overtuiging dat, indien men zich de medewerking van een geroutineerd leider had verzekerd, er iets meer verzorgds tot stand had kunnen komen, zonder de finantieele limiet te overschrijden, wat stellig aan het zakelijk karakter van het geheel geen afbreuk had behoeven te doen.

Deze overtuiging, oorspronkelijk van enkelen, won veld en wordt thans na opening der Jaarbeurs door velen gedeeld.

„Kunst in Handel en Nijverheid", het zou buiten het bestek van dit schrijven gelegen zijn de mogelijkheid te bespreken op welke wijze in de toekomst hierin voorzien zou kunnen worden, zeker is echter de oprichting van een Nederlandschen Werkbond door de Jaarbeurs meer dan ooit wenschelijk gebleken.

Indien men let op hetgeen dergelijke bonden in het buitenland doen, juist in het belang van Handel en Nijverheid, dan kan het toch niet anders of ook in ons land zou zulk een Bond een zeer groot arbeidsveld vinden en nuttig werkzaam kunnen zijn, om de opbloeiende Vaderlandsche Nijverheid in haar streven te steunen.

Een Nederlandsche Werkbond zou onder meer een volgende Jaarbeurs ten goede kunnen komen, door er zijn medewerking aan te verleenen, desnoods aan te bieden, ten einde gezamentlijk te trachten haar een beter verzorgd aanzicht te geven dan aan deze eersteling te beurt is gevallen.

H. A. van Anrooy,
Architect.
Lid van den Duitschen Werkbond.

Hilversum, 28 Februari 1917

JAARBEURS-WENSCHEN.

Van een estetisch standpunt bezien, kan men deze eerste Jaarbeurs nog niet tot een geslaagde proef rekenen, daarvoor ontbreken al te zeer de noodzakelijke voorwaarden en wellicht ook de bedoeling. Er zijn zeker groote moeilijkheden te overwinnen geweest, waartegenover de factor kunst geheel in het niet moest verdwijnen. Men kan dus, met volle waardeering voor het totstandkomen der onderneming, tevens van ganscher harte den wensch uitspreken, dat bij volgende herhalingen tevens gelet worde op de waarde van het artistieke beginsel, ook voor een dusdanigen opzet.

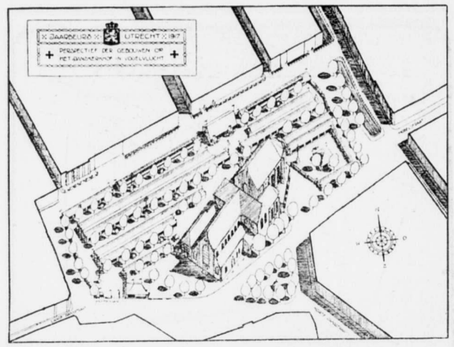

Vogelvlucht-perspectief van het gedeelte der Jaarbeurs op het Vredenburg.

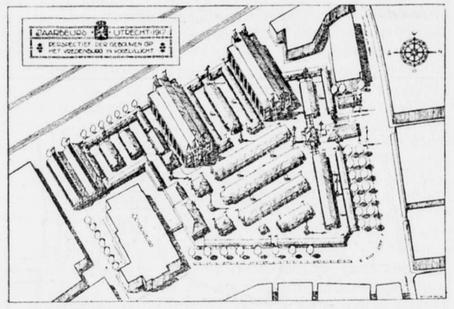

Vogelvlucht-perspectief van het gedeelte der Jaarbeurs op het Janskerkhof.

Het is een opmerkelijk verschijnsel, dat bijna alle grondstoffen als zoodanig een volledigen estetischen indruk bij ons opwekken, niet alleen in hun verweekten toestand doch evenzeer de ruwe onbewerkte producten. Een kunstenaar, die zijn taak goed begrijpt en hiervan een goed gebruik weet te maken, kan dus op elke tentoonstelling, van alle producten, reeds daardoor een gedeelte van zijn doel bereiken. Dat de zaak echter niet zoo gemakkelijk uit te voeren is spreekt wel van zelf, doch er is zeer veel te bereiken door het bepalen van het juiste inzicht. Vooral voor architecten, wier taak het meestal is, uit eene veelheid van verschillende bouwstoffen, eene eenheid van architectonische schoonheid te scheppen, is dit soort van werk iets dat dagelijks voorkomt, en hij moet dus geacht worden met deze moeilijke kunst eenigzins vertrouwd te zijn. En toch is het hoogst merkwaardig dat in dezen materialistischen tijd, waar alles den triomf der stof verkondigt, nog maar zoo heel zelden de hoogere glorie dezer gedematerialiseerde stof in een bouwwerk tot haar recht komt en de ver-reinde materie haar wiekslag boven het alledaagsche verheft.

Voor den fabrikant moet het een bemoedigend gevoel van zekerheid ten opzichte der kunst opwekken, indien hij weet, dat de grondstoffen die hij verweekt en de technieken die hij voor deze bewerking toepast, reeds in het algemeen, en dikwijls ook op geheel bijzondere wijze, beantwoorden aan alle estetische eischen die men daaraan zou kunnen stellen, want, daardoor wordt hij iemand, die op het groote terrein der estetische werking eene noodzakelijke en waardevolle plaats inneemt. Elk kunstenaar zal deze eenvoudige waarheid inzien en dus in den fabrikant iemand begroeten die op velerlei wijze met hem kan samenwerken en in zijn liefde voor goed materiaal en zijne bewerking geheel met hem overeenstemt. Hiermede is tevens de weg aangegeven die er toe leiden zal, twee groepen van menschen van verschillenden aanleg en werkzaamheid toch tot eene, zelfs artistieke, samenwerking bijeen te brengen en zeer zeker zal in de toekomst de maatschappelijke ontwikkeling ons de resultaten dezer samenwerking te aanschouwen geven, zooals dit reeds op gelukkige wijze elders en ook zelfs, hoewel in nog te geringe mate, op de Jaarbeurs is geschied De Jaarbeurs had ons dus eene schoonheidsorgie van heerlijke materialen kunnen doen genieten, de geheele rijkdom der voortbrengselen onzer aarde voor ons uitgespreid, wat eene heerlijkheid had deze aanblik kunnen zijn, met welken trots zou men daarop kunnen neerzien, om derwille der schoonheidsemotie die daarvan zou uitgaan.

Deze eerste wensch nu is ditmaal onvervuld gebleven, omdat er niet genoeg kunstenaars aanwezig waren om dit geweldige werk te volbrengen. De grootschheid was er wél in de voorwaarden, in het opzetten der onderneming, in de durf der uitvoering en ook wel in de medewerking der inzenders. Doch daarmede werd ook der grootschheid een verdere inmenging en medewerking ontzegd en, zooals altijd, heeft zij zich op eene vernietigende wijze gewroken. De grootschheid is een God, wee hem die dezen almachtigen miskent, zij het ook slechts in onderdeelen.

Zoo blijft er dus voor eene volgende Jaarbeurs nog zeer veel te doen. De onzekerheid in den bovenstandig-estetischen opzet moet voor een ruimere opvatting plaats maken. De aanleg van het grondplan moet eenvoudiger en trotscher zijn, zonder timmermansidealen, of verongelukte kladschilders-allures. Het is ook kunstenaarswerk een eenvoudig houten huisje te ontwerpen en zijne kleuren te bepalen. De armzalige bekrompenheid der opvatting der ruimteverdeeling en der gebouwengroeppeering moet voor artistiek inzicht plaats maken, er zijn genoeg architecten die van zulke dingen verstand hebben, en begrijpen hoe een complex van gebouwen gerangschikt dient te worden om een frisch en imposant geheel te vormen, dat den bezoeker opgewekt, aanmoedigt tot verder gaan, tot zien, tot genieten van alle schoonheden die het terrein aanbiedt.

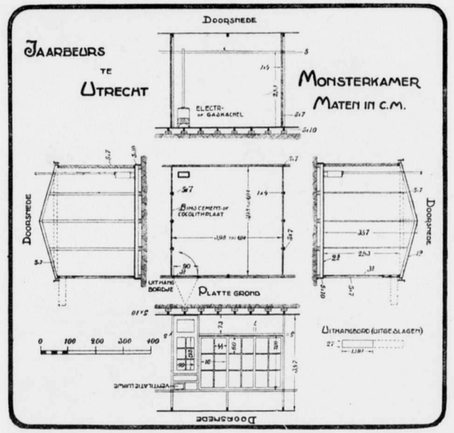

De, aan de deelnemers, verstrekte teekening der monsterkamers (hiervan zijn een 300-tal uitgevoerd).

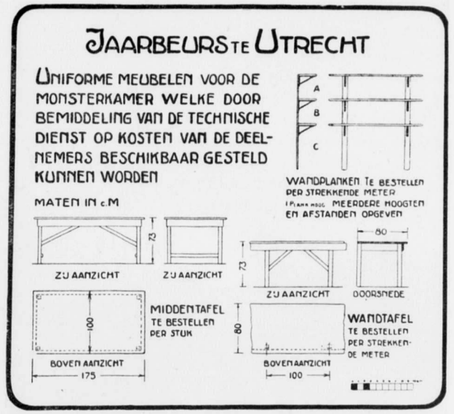

De, op kosten van de deelnemers, beschikbaar gestelde inrichting der monsterkamers.

Ons schijnt het dat bij deze gelegenheid wederom blijkt dat wij ons te zeer aan de schoonheid hebben ontrokken en als geheel te weinig erop letten, hoe wij hare wetten dienen in acht te nemen. In ons geheele leven, dat uit verschillende verplichtingen bestaat, die wij te vervullen hebben, neemt het esthetische een te geringe plaats in, daardoor is dat leven dikwijls onaangenaam en zonder veel opgewektheid. Het is dus van het allergrootste belang bij elk bedrijf er angstvallig op te letten, of de noodwendige offerande wel op het altaar der Kunst gebracht werd, daar wij bij eene veronachtzaming dezer verplichting groot gevaar loopen onze medemenschen en ons zelven een groote weldaad te onthouden.

In Utrecht heeft men ditmaal vergeten het offer te brengen en wij hopen zeker niet, dat dit der onderneming ernstig zal schaden, al zijn wij er ook van overtuigd, dat in het tegenovergestelde geval het slagen veel grooter zou geweest zijn.

Wij meenen er slechts toe te moeten opwekken bij eene volgende gelegenheid de architectonische opzet in handen te geven van zulke kunstenaars, waarvan wij verwachten kunnen, dat zij iets goeds en degelijks zullen leveren en dat de ruimten, die beschikbaar zijn voor de tentoonstelling der producten, eveneens zullen worden behandeld door kundige menschen, die zeker met veel liefde voor de opgedragen taak met de fabrikanten zullen samenwerken, om een goed geheel tot stand te brengen. Dit zijn onze wenschen voor de toekomst, waarbij wij het vertrouwen hebben, dat velen met ons dit inzicht deelen en er naar verlangen, het esthetische element meer tot zijn recht te doen komen, overeenkomstig de plaats, die het dient in te nemen. J. L. M. Lauweriks.

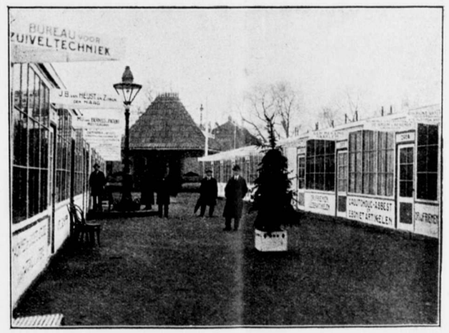

Een straatje op de Jaarbeurs.

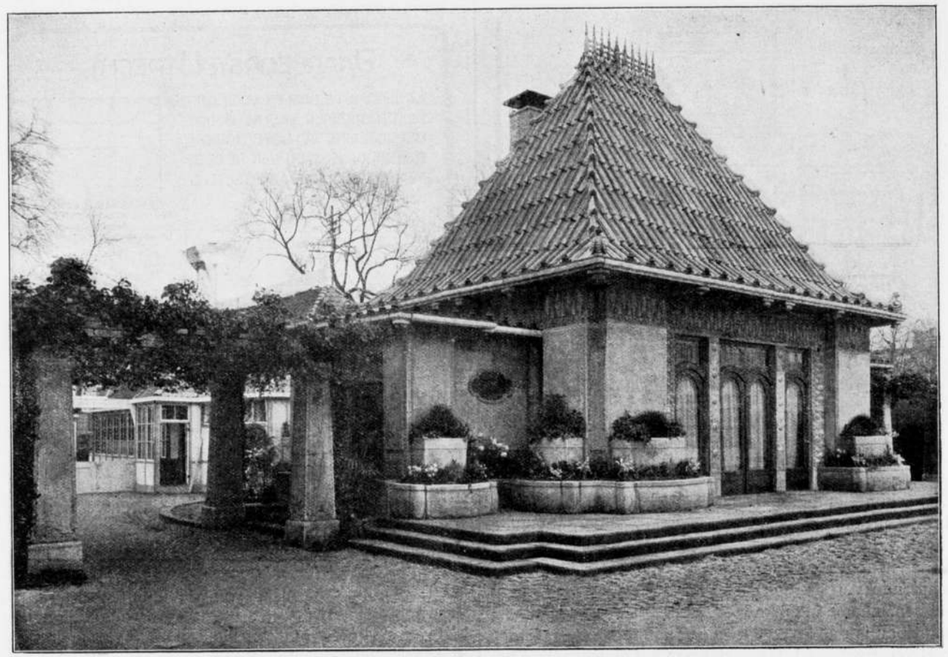

J. GRATAMA B. I. Architect.

Tuinhuis in gemetalliseerd beton.
Uitgevoerd voor Dr. Ing. L. A. SANDERS en A. J. SANDERS.

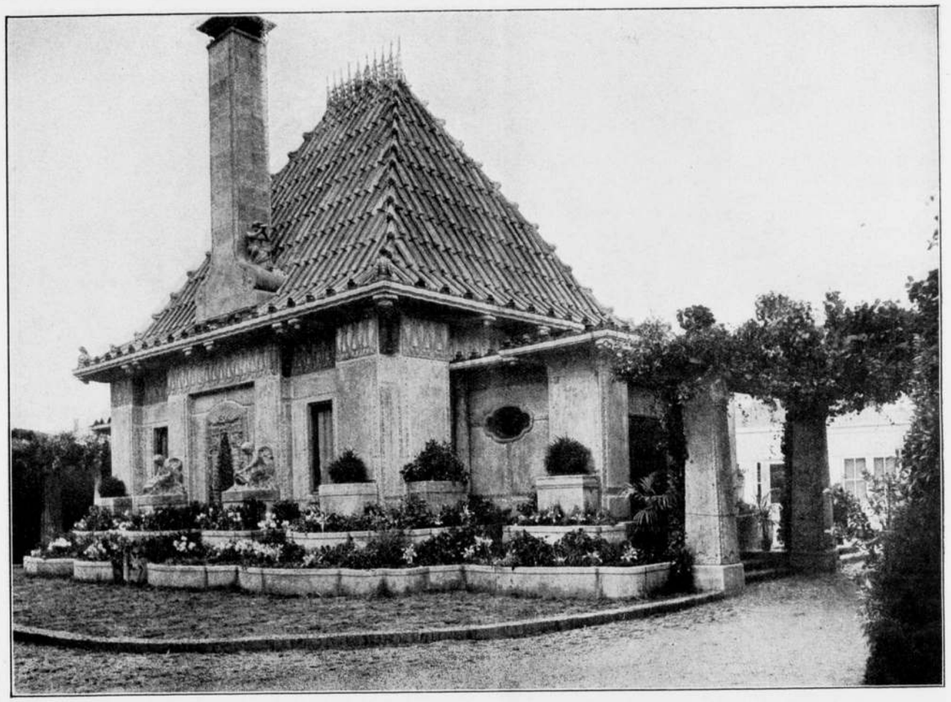

J. GRATAMA B. I. Architect.

Tuinhuis in gemetalliseerd beton.
Uitgevoerd voor Dr. Ing. L. A. SANDERS en A. J. SANDERS.

J. GRATAMA B. I. Architect.

Tuinhuis in gemetalliseerd beton.
Uitgevoerd voor Dr. Ing. L. A. SANDERS en A. J. SANDERS.

METALLISATIE VAN BETON.

Uitvinders: Dr. Ing. L. A. SANDERS en A. J. SANDERS.

TUINHUIS IN GEMETALLISEERD BETON.

Architect: JAN GRATAMA, Bouwk. Ingenieur.

Het metalliseeren van beton, voor ruim een jaar uitgevonden door de gebroeders Dr. Ing. L. A. Sanders en A. J. Sanders, bestaat daarin, dat door middel van metaalzouten een chemische werking in de oppervlakte van de beton tot zekere diepte wordt verkregen, waardoor een fraaie en duurzame kleuring in groote verscheidenheid bereikt wordt.

In de bouwkunst gaat het gewapend beton een steeds belangrijker, ja een bijna overheerschende rol spelen, vooral bij de grootere bouwwerken. Aan den anderen kant maakt de grijsgrauwe kleur een goede, rijkere architectonische behandeling uiterst moeilijk, zoo niet onmogelijk. zoodat tot nog toe zoowel bij de binnen- als bij de buitenarchitectuur de beton met andere materialen werd bekleed. Dat deze methode duur en niet karakteristiek is, werd al sinds geruimen tijd door de architecten begrepen. De heeren Sanders beseften zeer goed, dat wanneer hun metallisatiepogingen zouden slagen, een hoogst belangrijke vooruitgang van den architectonischen betonbouw zou zijn bereikt, ja dat dit proces een buitengewonen invloed op de ontwikkeling der hedendaagsche bouwkunst zou uitoefenen.

IJverig werden de pogingen dan ook door hen doorgezet, en na vele mislukkingen mochten zij er in slagen een eenvoudige en weinig kostbare werkwijze te vinden, waarmede zeer deugdelijke en verrassende resultaten werden bereikt. Verschillende proeven toonden aan, dat, afgezien van enkele metaalzouten, de gemetalliseerde betonhuid volkomen weervast en kleurvast was, terwijl tevens bleek, dat de beton niet in hardheid en duurzaamheid verminderde maar integendeel aanmerkelijk vermeerderde, soms tot 100 pCt. toe.

Al spoedig werd dit procédé in den kring der architecten bekend. Ten einde duidelijk en zoo compleet mogelijk te laten zien, wat met deze metallisatie te bereiken is in de architectuur en in de aanverwante kunsten, besloten de heeren Sanders met de Ned. Betonijzerbouw deel te nemen aan de Jaarbeurs te Utrecht, door het tentoonstellen van een klein gebouw.

Aan den architect Jan Gratama, bouwk. ingenieur, werd opgedragen dit gebouw te ontwerpen. Het minder aantrekkelijke idee van een kiosk te maken werd vermeden, doch de voorkeur werd gegeven aan een tuinhuis, dat tegelijkertijd een heerenkamer zoude zijn.

De architect heett zich dit tuinhuis gedacht als een onderdeel van een park of van een grooten tuin; omgeven door een groote pergola, aan de voorzijde een vijver, aan de achterzijde een tennisveld en het geheel intiem omsloten door hooge boomen. Een situatie- en een perspectief-teekening hiervan, in het gebouwtje tentoongesteld, laten duidelijk zien, hoezeer het tuinhuis in de landelijke omgeving veel meer tot zijn recht komt als nu in de beperkte en niet-passende omgeving op de Jaarbeurs mogelijk is. De groote pergola moest teruggebracht worden tot vier zuilen links en rechts, terwijl deze daarenboven door plaatsgebrek, te dicht op het huis geplaatst moesten worden. Dat het tuinhuis op de Jaarbeurs desondanks toch nog aardig met groen en bloemen gesierd is kunnen worden, is grootendeels te danken aan den tuinarchitect B C. van den Steenhoven, die den architect hierin terzijde stond.

Het gebouw bestaat uit de hoofdruimte, die ± 8 bij 6 M. inwendig is, waaraan links een entrée en rechts een kleine ruimte, geschikt voor bibliotheek of voor aanrechtkamer, grenzen.

Aangezien het wenschelijk was het gebouw na afloop van de Jaarbeurs, elders weder op te bouwen, hetzij dat het verkocht werd, hetzij dat men het voor een bepaald doel zou bestemmen, werd hiermede noodzakelijk het

J. GRATAMA B. I. Architect.
Tuinhuis in gemetalliseerd beton.
Uitgevoerd voor Dr. Ing. L. A. SANDERS en A. J. SANDERS.

J. GRATAMA B. I. Architect.

Tuinhuis in gemetalliseerd beton.
Uitgevoerd voor Dr. Ing. A. L. SANDERS en A. J. SANDERS.

karakter van de architectuur, zoowel voor het uit- als voor het inwendige bepaald, *namelijk het karakter van bekleedingsarchitectuur*, m. a. w. betonplaten voor den opbouw, bevestigd aan een stevig houten geraamte, en het dak gedekt met pannen. De aandacht wordt hierop gevestigd, omdat de architectuur van het tuinhuis dus *niet* is een karakteristieke gewapend beton *constructie*, zooals men allicht bij de woorden: metallisatie van beton, zou denken.

De bekleedings-architectuur bracht tevens het groote voordeel met zich mede, dat de beton als platen vlak op den vloer gelegd konden worden, en dus gemakkelijker te bewerken zijn dan aan het staande werk. Dit wil geenszins zeggen, dat de metallisatie niet aan bestaand betonwerk is toe te passen.

De bekleeding met vrij wel vlakke platen bepaalde ook het aesthetisch karakter van de versiering; deze mocht niet te krachtig zijn, wilde een goede harmonie met het overige werk bereikt kunnen worden. Toch heeft de architect naar een zekere kloekheid in de architectuur gestreefd, door de onderdeelen als: groot dak, flink vooruitstekende goot, pilasters, bloembakken, enz. een forsch karakter te geven.

De pilasters boden de gelegenheid grootere en kleinere platen te laten zien (de grootste zijn ± 1.50 bij 2 M.) terwijl zij tevens het voordeel hadden de vaak hinderlijke eigenschap van bekleedingswerk, namelijk te veel voegen, architectonisch op te lossen, zonder echter de voegen te verbergen. Overal, ook in het inwendige, is de bekleeding duidelijk te zien in de vele zichtbaar gebleven en rythmisch geplaatste knopjes of knoppen der bevestiging.

De ontwerper heeft getracht het tuinhuis bij rust ook rijkdom en opgewektheid te geven, en het vooral niet te laten gebukt gaan onder zekere moderne zwaarwichtigheid of diepzinnigheid. De opgaaf was het procédé in al zijn artistieke mogelijkheden, ook de rijkste te toonen, en hiertoe behoort naast de groote plastische mogelijkheden van het gewapend beton (die haast alle vormen, ook gebogene, toelaten) in de eerste plaats de fraaie en veelzijdige kleurwerking.

Door het verschil in de cement en de niet gelijke inwerking van de metaalzouten erop, ontstaat op natuurlijke wijze een mooie nuanceering in de kleuring gelijk men die ook bij natuurproducten als hout of bergsteen vindt. Overigens heeft men het geheel in zijn macht die nuanceering te versterken, te verzwakken of willekeurig andere kleuren in vlekken of met teekening er in aan te brengen.

In de ornamentiek zijn uitsluitend, ook in het inwendige, bloemmotieven toegepast, uitgezonderd natuurlijk de losse beelden. Verder heeft de architect gerekend op een krachtige medewerking der natuurbloemen; in de bloembakken aan den voorgevel op het terras, en vooral

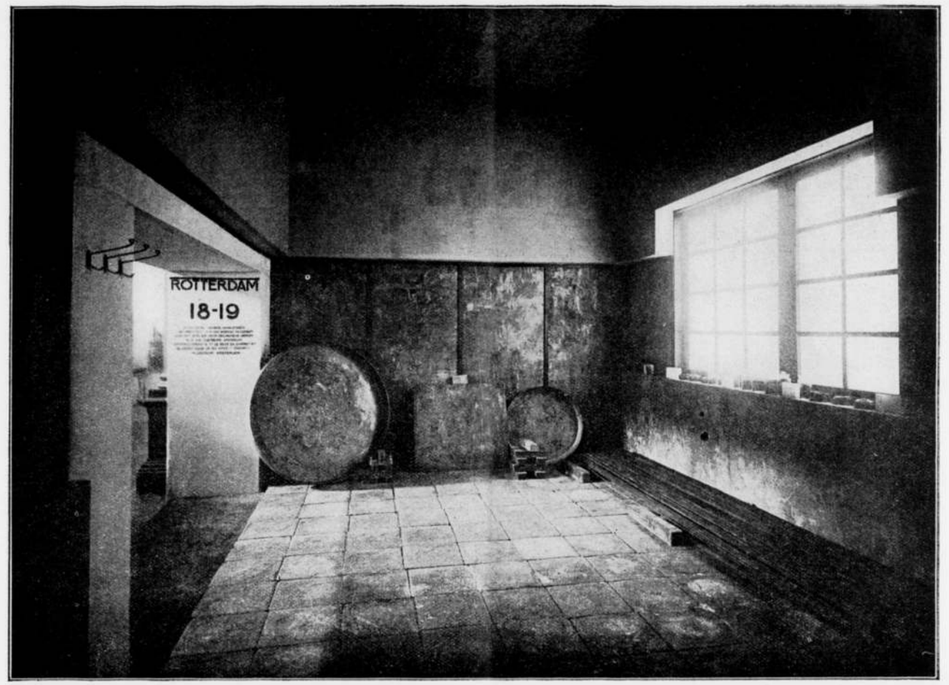

Stand No. 18—19. — Koperpletterij en metaalhandel v/h H. DE HEUS & ZOON, Rotterdam.
Hoofdtoon: Rood-goud-bruin door de blokken koper van de vloer en de koperen platen tegen de wanden.
Bespanning. — Blauw-wit, marmer-geel-grijs.
Inrichting H. VAN ANROOY, Architect.

aan den achtergevel, waar een groot bloembed en drie reeksen forsche bloembakken het gebouwtje als uit terrassen van groen en kleur doet verrijzen.

Is het uitwendige geheel van gemetalliseerd, gewapend beton, met inbegrip van de dakpannen, en zijn daar overal de kleuren dof gehouden, ook het inwendige is geheel van hetzelfde materiaal vervaardigd.

In de entree is een hooge lambri aangebracht; de platen zijn zóó bewerkt, dat hier en daar het zuivere rood koper in strepen en plekken zichtbaar is. Deze platen zijn vóór den muur geplaatst; zij worden bekroond door een reeks kleine slakken en paddestoelen.

Het plafond bestaat uit tegels, waarin de teekening van een gestyleerde „laube" heel even is ingediept. Hier zijn de betonplaten na de bewerking in de was gezet, waardoor de kleuren een veel dieperen en warmeren toon krijgen, dan wanneer zij dof blijven.

In de kamer is, als hoofdmotief, een groote schouw met open haard met zitbanken links en rechts geplaatst, de laatste door een zwaren betonmuur architectonisch verbonden met een forsche lambri. Deze heeft een zachtgolvend oppervlak, waardoor het magere en levenlooze van de vlakke behandeling vermeden is, terwijl tevens de kleurwerking door een fijn verschil van licht en donkerder partijen versterkt wordt.

De naden der lambri zijn door geornamenteerde betonlijsten afgedekt; deze worden op hun beurt weer bekroond door verschillende kleine beelden. Bij de deuren zwelt de lambri aan tot een soort pijler; hetzelfde is het geval in de hoeken der kamer. Op deze pijlers kunnen beeldjes of vazen met bloemen geplaatst worden.

Zijn deze lambri en schouw gepolijst en evenals het gemetalliseerde geschilderde groote schoorsteenstuk in de was gezet, de ijzerroestkleurige wand, bestaande uit lange paneelen met blauwe geörnamenteerde banden, is ruw van oppervlakte en dof gehouden, waardoor de noodige tegenstelling met de donkerder en zacht glimmende lambri en met het groen-blauwkleurige, geschilderde en geörnamenteerde plafond ontstaat, hetwelk weer in de was is gezet.

Dit interieur moge bewijzen, welke fraae kleuren met de metallisatie te bereiken zijn en hoezeer dit gekleurde beton niet een hard-steenen of koud-marmeren indruk, maar daarentegen een milden, warmen indruk maakt.

De uitbouw tegenover de entrée wordt benut als kleine monsterkamer.

Aangezien tamelijk laat tot den bouw van dit tuinhuis besloten werd en de voorbereiding eenigen tijd vereischte, moest in zeer korten tijd het gereed maken der tallooze stukken geschieden. Het proces: ontwerp tee-

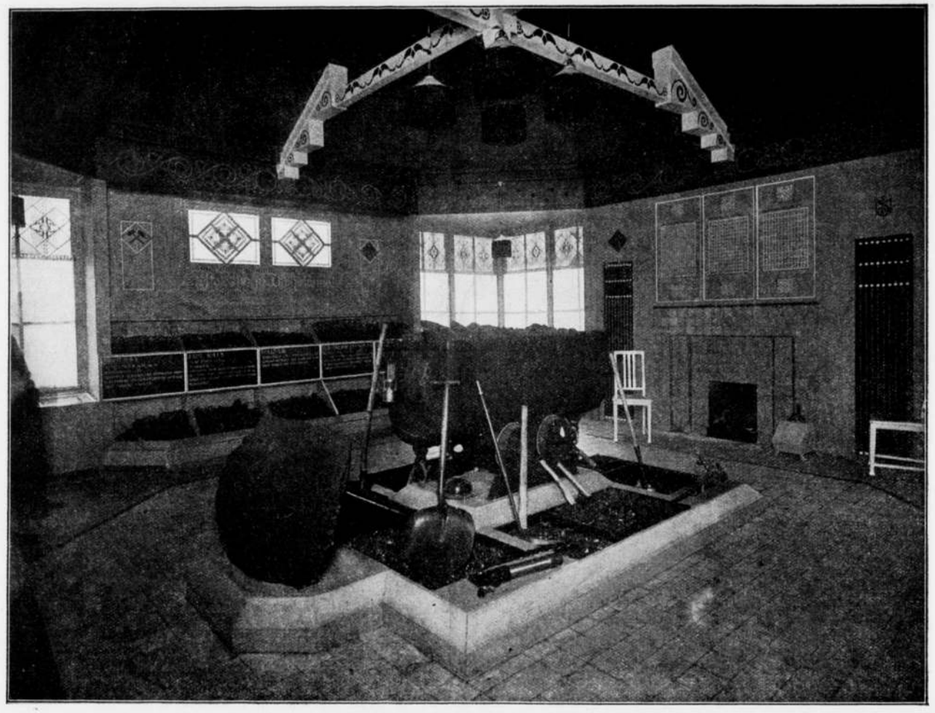

Staatsmijnen in Limburg.

Hoofdtoon: Wanden blauw. — Kap goud-brons-grijs. Kapspanten wit met zwart, ornament. Glas in lood blauw met licht bruin.
Inrichting onder leiding van J. H. W. LELIMAN B. I. Architect, door F. LA CROIX.

kening, model in klei geboetseerd, contre-mal van gips, afgieting in beton, retoucheeren van den vorm, drogen en metalliseeren moest zich zeer snel afwikkelen. De bezwaren klemden te meer, waar het geheele bedrijf nieuw en nog georganiseerd, en de hulpkrachten nog grootendeels geschoold moesten worden.
Dank zij de doortastendheid van de heeren Sanders en de zeer groote werkkracht van den beeldhouwer Agterberg, den technischen leider van de fabricatie, die tevens toezicht hield op het beeldhouwkundige werk, en ondanks de belemmeringen door den vorst, werden alle bezwaren overwonnen. Hierbij zij opgemerkt, dat het eigenlijk-gezegde metalliseeren niet veel tijd vordert; ten bewijze diene, dat de geheele lambri van de kamer in één dag werd gemetalliseerd; hierbij is het in de was zetten niet begrepen. De metallisatie geschiedde onder leiding van de heeren H. Heuff, kunstschilder, D. Hakkenbroek en F. Scheffer.
Bij de uitvoering werd de architect terzijde gestaan door den opzichter-teekenaar Koerts. Allen hebben op uitmuntende en aangename wijze medegewerkt; hierbij dienen de timmerlieden, Gebr. Boersma, niet vergeten te worden, die de eikenhouten deuren en ramen zeer goed hebben gemaakt. Het snijwerk hieraan werd uitgevoerd door de beeldhouwers, die het beeldwerk aan het tuinhuis hadden geboetseerd.
Het behoeft wel geen betoog, dat door de overgroote

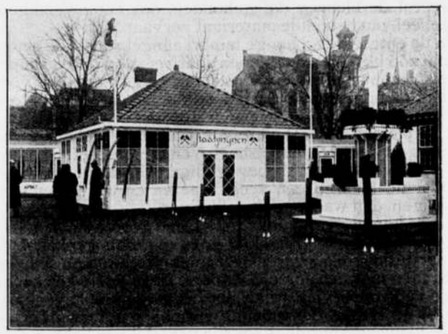

Staatsmijnen in Limburg.

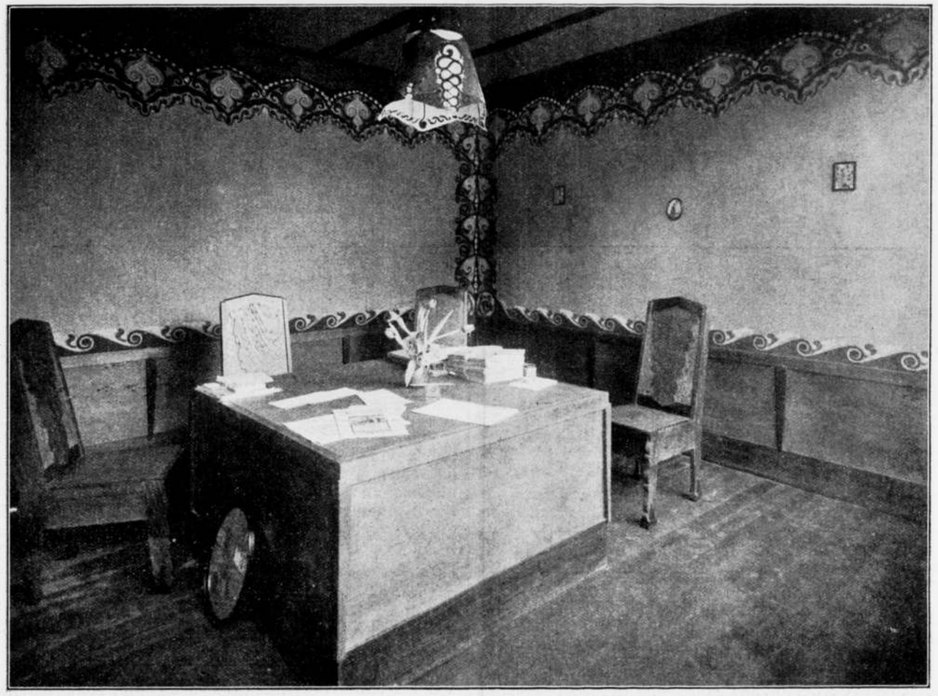

Stand 102. — *Nederl. Kamer van Koophandel voor Duitschland.*

De betimmering van triplexplaten (groen gebeitst) met zwart gebeitst plint. Bespanning van jute (ongekleurd) waarop een decoratie is aangebracht. De decoratie is onder mijn leiding en naar (mijn) ontwerp uitgevoerd (uit de hand geschilderd ter plaatse) door de heeren J. M. A. BONSEN en A. W. WIJKNIET, oud-leerlingen van de school voor Kunstnijverheid te Haarlem. De in de stand geplaatste stoelen zijn uitgevoerd in iepenhout en oakly-triplex, in drie kleuren gebeitst (donker-roodbruin, groen en oranje-rood). C. J. BLAAUW.

haast waarmede het werk gemaakt en in elkaar gezet moest worden, de uitvoering hier en daar niet in alle opzichten onberispelijk kon zijn
Resumeerend zij vermeld:
dat het gemetalliseerde beton, behoudens enkele kleuren absoluut weer- en kleur-vast is:
dat het in het tuinhuis uitsluitend als bekleedingsmateriaal is toegepast (uitgezonderd de consoles onder de goot, die massief zijn en werkelijk de zware goot dragen; en de losse beelden);
dat tengevolge van de giettechniek op weinig kostbare wijze ornament dat zich herhaalt en profielen, kunnen worden toegepast;
dat het gemetalliseerde beton buiten *dof* is toegepast in vlakke platen éénkleurig; in bas-relief éénkleurig en veelkleurig; in losse beeldgroepen éénkleurig; in bouwdeelen als goot veelkleurig en als dak tweekleurig;
dat het binnen toegepast is vlak, geornamenteerd, beschilderd en in kunstnijverheid-voorwerpen, (vazen, basreliëfs, tegels), effen en veelkleurig, dof en in de was en gepolijst. Voegt men hierbij het politoeren, dan zijn hiermede de artistieke bewerkings-mogelijkheden vrijwel alle genoemd. Vermoedelijk zijn er nog meer; maar de tijd tot rustig verder zoeken in deze richting ontbrak nog.

Verder zij geresumeerd, dat, wat het artistieke betreft, het tuinhuis in zijn geheel en in de onderdeelen en versieringen is ontworpen door den architect Jan Gratama, die ook de hoofdleiding en het hoofdtoezicht op de artistieke uitvoering had;
dat de waterspuwers, de jongens op de dolfijnen en de jongens op de slakken (op zij van den schoorsteen) benevens de beeldjes op de lambri van de kamer en de plafondstukken der lampen, en verder alle vazen het persoonlijk werk zijn van den beeldhouwer Agterberg;
terwijl de beschildering van het plafond en van het schoorsteenstuk uitgevoerd is door de kunstschilders Visser, Volmar en Westermann, naar het ontwerp van den kunstschilder Heuff.

Ten slotte zij nog medegedeeld, dat het tuinhuis gemakkelijk geheel weer uit elkaar genomen en elders herplaatst kan worden.
De nadere bestemming van het tuinhuis is nog niet vastgesteld.

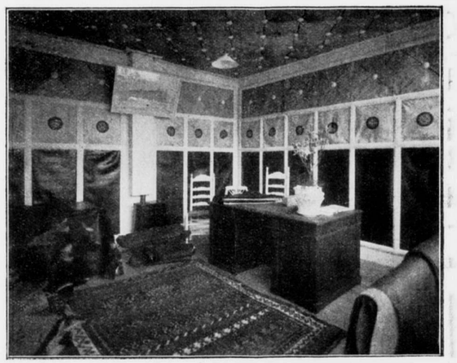

Stand No. 310. — Chroomlederfabriek „De Amstel" van G. GOMPEN. Amsterdam—Waalwijk.

Hoofdtoon:

Lambriseering in zwart leder, met perkamentkleurig leder daarboven, versierd met fél roode motieven. Plafond en fries in licht-grijs-groen leder. Betimmering wit.
Inrichting S. F. LOEB, B. I., Architect.

Jaarbeursrestaurant op het Vredenburg.

RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM.

Lokalen die naar aanleiding van de uitgeschreven Prijsvraag, op 10, 17, 24 en 31 Maart, bezichtigd kunnen worden.

I. Groote teekenzaal (aan het einde van de gang rechts) geeft een voorbeeld van de plaatsing der leerlingen om de modellen.
De beelden langs den wand, konden in de beeldenzalen geen plaats vinden en zijn daarom hier opgesteld. Zij behooren dus niet noodzakelijk in deze klassen te worden opgenomen.
Het scherm boven het raam dient om de reflectie van het licht op de zoldering tegen te gaan (vooral hinderlijk wanneer het water der gracht zonlicht reflecteert). De wanden behoeft men zich niet zoo donker van kleur te denken.

II. In dezelfde gang: een kleine teekenzaal, waar de wanden lichter van kleur zijn, maar overigens, behoudens de afmetingen, alles gelijk aan I.

III. De gang voert links naar de boetseerklasse: boetseerstoelen en modellen geven aan hoe hier gewerkt wordt. De gipsafgietsels zijn hier niet oneigenaardig aangebracht, maar behooren toch eigenlijk thuis in de

IV. Beelden-galerij, die eveneens aan dezelfde gang gelegen is.
De galerij bestaat uit twee zalen, de eene oostelijk, de andere westelijk van den ingang. De westelijke blijft voor de bezoekers gesloten, omdat ze zóó overvuld is, dat ze meer den indruk van een pakhuis, dan van een beelden-galerij geeft.
Ook de oostelijke is geheel onvoldoende; maar toch staan de beelden hier hoewel veel te dicht bijeen, in een zekere orde.

De aanvulling der verzameling die reeds uit de 18de eeuw dateert, moest in de laatste jaren worden nagelaten door gebrek aan ruimte.
De beelden worden gebruikt voor het onderwijs in de teeken- en boetseerklassen. De verzameling wordt ook wel door belangstellenden bezocht.

V. Van uit de gang komt men in den tuin, waar tot heden het teekenen naar dieren plaats vindt. Het simpele bijgebouwtje dient uitsluitend voor de beeldhouwklasse; er wordt, voor zoover mogelijk, in steen gehakt, en in hout gesneden.

VI. De trap voert naar de verdieping. Links aan het einde van de gang is de groote schilderklasse; dezelfde opmerkingen omtrent plaatsing enz. gelden hier als sub I.

VII. De kleine schilderklasse. Ze geeft (evenals de kleine teekenklasse) aan hoe groot thans de ateliers der Hoogleeraren zijn. Die ateliers hebben ook dezelfde verlichting.

VIII. Aan het tegenover gestelde einde van de gang is een avond-teekenklasse, die geen aanleiding geeft tot nadere opmerkingen.

IX. De trap in de nabijheid voert naar de loges, die in de kap zijn ondergebracht. De loges op den noordkant zijn iets ruimer en beter van licht dan die op den zuidkant. Het zijn vrije ateliers voor de meest gevorderde leerlingen, die er gedurende twee jaren gebruik van mogen maken. IX is een gewone schildersloge.

X. Loge, die bijzonder voor het graveeren is ingericht. Aangezien het licht hier te hoog was, is er een podium aangebracht opdat de leerling-graveur bij zijn werk het licht goed op de handen hebben zal.

* * *

De belangstellenden zullen bij hun bezoek elk een afdruk van deze aanteekeningen ontvangen. Op de deuren der te bezoeken lokalen zullen cijfers bevestigd worden, zoodat een geleide onnoodig zijn zal.

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 10. ZATERDAG 10 MAART 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Tot Buitenlid is door het Bestuur aangenomen de heer K. JONKHEID, Bouwk. teekenaar alhier.
II. Tot Leden van het Alg. Bestuur van het Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen zijn gekozen de heeren S. L. M. LAUWERIKS en H. TH. WIJDEVELD, tot afgevaardigde naar de Algemeene Vergaderingen J. F. STAAL JR.
III. De 139[1]ste **Ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 14 Maart,** des avonds **8 uur** precies, in de Vergaderzaal Heerengracht 545—549.
Agenda:
a. Notulen.
b. Ingekomen Stukken.
c. Benoeming eener commissie i. c. subsidieering weekblad.
d. Voordracht van den heer JAN STUYT, Architect: Over het verband van elementen, factoren en hoedanigheden in de bouwkundige compositie.
e. Rondvraag en sluiting. J. F. STAAL JR., 1e Secr.

In dank werd van de Kunstnijverheidsschool „Quellinus" ontvangen het jaarverslag 1916.

M. DE KLERK, Bibliothecaris.

* * *

Van de Vereeniging St. Lucas alhier ontving het Bestuur het volgende schrijven:

Amsterdam, 2 Februari 1917.
Aan het Bestuur van Architectura et Amicitia, Amsterdam.

WelEdel Geboren Heeren.

In verband met het gewicht dat door Burgemeester en Wethouders van Amsterdam gehecht wordt aan het advies der Schoonheidscommissie bij beoordeeling van bouwplannen voor te stichten bouwwerken, komt het der Vereeniging St. Lucas voor dat waar de leden dier commissie benoemd worden door drie architectenvereenigingen, zij niet geacht kan worden volledig te zijn samengesteld. Immers, het oordeel over eenig bouwwerk is tweeërlei: vooreerst hoe het in zich zelf als kunstwerk zij en ten tweede hoe het op de plaats waar het komen moet zich zál voordoen en of het door stijl en afmeting, hetzij zelve bedorven zoude worden door de omgeving, hetzij de omgeving zoude bederven. Van dit laatste zijn talrijke voorbeelden te noemen, ook waar het gebouwen geldt waarvan de projecten door de Schoonheids-commissie als bouwwerk zijn goedgekeurd en die de kunstschilders, geheel afgescheiden van de eventueele architectonlsche waarde, een *ramp* achten voor de nabuurschap, daar de geheele rust en het lijnen- en kleurensamenstel der omgeving er door bedorven is.
Daar Sint Lucas met groot leedwezen de schoonheid der stad zoude zien verdwijnen, is zij voornemens om aan B. en W. een adres te richten waarin het bovenstaande wordt geresumeerd, en verwacht wordt ook enkele schilders in de schoonheidscommissie te benoemen; maar waar wij ons eerst tot nadere inlichtingen bij den Heer Wethouder van P. W. vervoegden, volgen wij gaarne den raad ons door ZEd. Achtbare gegeven om ons eerst tot U te wenden en U te vragen hoe U er over zoudt denken dat ook de schilders in uwe commissie vertegenwoordigd waren (hetgeen het beste geschieden konde doordat ook eene schildersvereeniging twee leden benoemde.) Alvorens dus eenig adres tot B. en W. te richten, zal het bestuur van Sint Lucas gaarne van U vernemen of U in principe meegaat met ons idee.

Hoogachtend,
E. R. D. SCHAAP, Voorzitter.
C. M. GARMS, Secretaris.

Deze is tevens gericht tot de Maatschappij voor Bouwkunst en de Bond van Nederlandsche Architecten en is een afschrift gezonden aan den Heer Wethouder van Publieke Werken te Amsterdam.

Het volgende antwoord is daarop aan St. Lucas verzonden, namens het Bestuur opgesteld door den Heer J. M. v. d. Mey:

Amsterdam, 20 Februari 1917.

Aan het Bestuur van de Vereeniging St. Lucas
Alhier.

WelEdelgeboren Heeren.

Uw voorstel ontwikkeld in Uw schrijven van 2 dezer betreffende de deelname van schilders in de schoonheidscommissie heeft het Bestuur van A. et A. eenigszins verbijsterd. Waarschijnlijk is aan Uw Bestuur noch de bedoeling, waarmede deze Commissie is ingesteld, noch hare wijze van werken, voldoende bekend.

Ingesteld, oorspronkelijk slechts met de opdracht de ontwerpen te keuren van op erfpachtsgrond der Gemeente te stichten gebouwen, met de bizondere bedoeling vooral den woningbouw, veelal in handen van eigenbouwers, tot hooger aesthetisch peil op te voeren, is de schoonheidscommissie langzamerhand gegroeid tot een instituut, aan welks oordeel B. en W. ook andere, somtijds zeer belangrijke vraagstukken en ontwerpen van gemeentelijken of stedenbouwkundigen aard onderwierpen, en heeft zij ongetwijfeld grooten invloed ten goede gehad en vooral de speculatiebouwers er toe gebracht meer aandacht aan den welstand en uiterlijk schoon meestentijds door medewerking van architecten, te besteden dan voorheen.

Echter de werking van de Schoonheidscommissie is grootendeels beoordeelend, slechts zelden corrigeerend. Haar oordeel gaat over *bouwontwerpen*, niet over *opgerichte* gebouwen. Deze ontwerpen zijn in zeer nuchtere projectivische teekeningen neergelegd, slechts zelden verduidelijkt door kleurschetsen of perspectieven, zoodoende zelfs door vakkundigen uiterst moeilijk te beoordeelen als massawerking in de bestaande omgeving, terwijl van kleurwerking in het architectonische beeld de meest fijngevoelige architect slechts met de grootste inspanning zich een voorstelling kan maken uit de, zooals vanzelf sprekend, slechts conventioneel aangeduide gegevens. Waar deze opgave reeds zoo moeilijk is voor geschoolde kunstenaars, die door dagelijkschen omgang zoowel met de gebruikelijke voorstellingsmethoden als met de te verwerken materialen een zekere routine en gevoeligheid hebben gekregen ten opzichte van het wordende bouwwerk, moet aan elk *niet* bouwkundig doorkneed kunstenaar, de mogelijkheid en wenschelijkheid ontzegd worden aan een dergelijke beoordeeling deel te nemen, indien men op behoud van een beoordeeling met *kennis van zaken* prijs stelt.

Ongetwijfeld zijn er buiten de schilders tal van kunstzinnige leeken, wien de schoonheid van het stadsbeeld, dat zich steeds *vervormt* door de verandering in de behoeften der bewoners, ter harte gaat, maar schilders zoowel als leeken kunnen tegenover de *uitgebeelde* schoonheid slechts als genieters, desnoods als beoordeelaars staan, eerst dan als gebouw of stadsbeeld *gereed* is. In dit opzicht staan schilders op hetzelfde peil als alle overige leeken, en moet hun elke medezeggingsschap ontzegd worden bij de beoordeelding van bouw*ontwerpen*, daar zij uit den aard hunner kunst ten eenenmale de bevoegdheid daartoe missen.

Willen zij, de schilders, invloed uitoefenen op de *wording* van het stadsbeeld, dan dienen zij op te treden als bouwende architecten, waartoe hun de weg openstaat, indien zij de bekwaamheden en aanleg bezitten, en de studie, daartoe vereischt, niet schuwen.

Het Bestuur van A. et A. moet zich, uit hoofde van bovengenoemde overwegingen, ten zeerste kanten tegen elke deelname van schilders of schildersgenootschappen in commissies als de Schoonheidscommissie.

In de commissie tot *behoud* van stadsschoon zijn zij wellicht op hun plaats, hoewel ook daar hun werkzaamheid zich slechts bepalen kan tot een zeer *passieve* houding.

Hoogachtend,
Voor Bestuur A. et A.:
J. F. Staal Jr., 1e Secretaris.

Afschrift van dit antwoord zal worden gezonden aan B. en W. van Amsterdam en aan de Besturen van den Bond van Nederlandsche Architecten en de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, terwijl, behoudens Uw tegenbericht, Uw brief van 2 dezer met bovenstaand antwoord ter kennis onzer Leden wordt gebracht in het weekblad „Architectura" van Zaterdag 3 Maart. S.

BOUWKUNST, SIER- EN NIJVERHEIDSKUNST.

De V. A. N. K. heeft in de laatste jaren een actie gevoerd om te verkrijgen, dat opdrachten van sier- en nijverheidskunst veel meer dan tot nu toe, in handen van bevoegde en apart in die vakken geschoolde ontwerpers komen. Er is een overvloed van opdrachten, daaraan ontbreekt het werkelijk niet, doch zij komen niet bij de sier- en nijverheidskunstenaren terecht. Hier in *moet* verandering komen en daarom stichtte de *Nederlandsche Vereeniging van Ambachts- en Nijverheidskunst* een *College van Advies voor Opdrachten*, thans samengesteld uit de Heeren de Bazel, Kalf, v. Royen, Pit en Roland Holst.

De taak van dit college bestaat in de eerste plaats in het verleenen van medewerking bij het geven van officieele opdrachten; ten tweede zal ze daardoor vaak onpractische, tijdroovende en dure prijsvragen voorkomen en bovendien advies verstrekken aan lastgevers, welke zich niet bevoegd achten zelfstandig een keuze te doen. Het College zal zoowel de belangen van leden als nietleden der vereeniging behartigen.

Nu is er van de zijde der architecten verzet aangeteekend tegen deze actie. De Heer P. de Jongh schreef daarover een kort artikel in „Architectura" van 12 Augustus 1916, de Heer Ir. J. B. van Loghem in het „Bouwkundig Weekblad" 25 November 1916. Het blijkt mij daaruit, dat karakter en doel dezer actie grootendeels verkeerd begrepen worden, dat de afkeurende kritiek voortvloeit uit een onjuiste beoordeeling van onze motieven en ons streven en uit een onbestemd en ongewettigd gevoel, dat de ontwerpers een georganiseerde poging doen om de architecten in hun legitieme rechten te bekorten. Laat ik eens de hoofdbezwaren samenvatten: De heer van Loghem veronderstelt, dat wij met behulp van het Collegie van Advies trachten onderdeelen aan de leiding van den architect te onttrekken en dat wij dezen zullen beperken in de vrijheid om zelve de kunstenaren te kiezen, waarmede hij wenscht samen te werken. Hij zegt: „zij zijn bezig een actie te voeren, om te bereiken, dat de geheele of gedeeltelijke inrichting van het door den architect ontworpen gebouw, aan de kunstnijveraars zal worden opgedragen. Waar deze actie zich o. a. richt tot den opdrachtgever zal het mogelijk worden, dat de architect zich door de keuze van den opdrachtgever naast een kunstnijveraar geplaatst ziet, die door gemis aan verwantschap met de ideeën van den bouwmeester, niet in staat zal zijn diens ideeën te verwerkelijken, laat staan het geheel tot een harmonisch geheel op te voeren".

Verder vindt de heer v. L. dat dit ageeren der V.A.N.K. een bedenkelijk koopmanskarakter heeft: „Zoolang iemand uitsluitend winkelier is als andere winkeliers, zal hij met vrede gelaten worden, maar zoodra hij zich onder het mom van kunstenaar naar voren dringt en opdrachten gaat najagen in naam der kunst, maar in wezen ten koste van het zuivere kunstbeginsel, zal het noodig wezen tegen deze beweging te strijden. Hij oordeelt, dat de kunstnijveren voor het meerendeel toch maar kooplieden, winkeliers zijn en de heele actie uitgaat van dezen kunstnijveraar-winkelier, „die de slimste is en gaarne zijn lading wil dekken".

Deze niet-vriendelijke beoordeeling berust, zooals gezegd, vrijwel geheel op misverstand. Het is zoo, de V. A. N. K. wil aan het gebrek aan behoorlijke opdrachten voor de Nederlandsche sier- en nijverheidskunstenaren, lid of niet-lid der vereeniging, een eind maken; dit is de waarheid, en geen halsmisdaad, — maar hoe zeer bewijst de rest dezer ten deele grievende aanmerkingen, dat de heer v. L. zich een geheel verkeerde voorstelling van de V. A. N. K. en haar streven maakt. De actie zou het werk zijn van kunstnijveraar-winkeliers, „die onder het mom van kunstenaar naar voren dringen en opdrachten gaan najagen in naam der kunst maar in wezen ten koste van het zuivere kunstbeginsel!" Welk een onbillijke beoordeeling en wat een onbekendheid met het streven der vereeniging, die hij zoo scherp veroordeelt!

De geheele actie der V. A. N. K. in de laatste jaren is niets anders dan een voortgezette poging om de vakuitoefening zuiver te houden en de rechten der *kunst* in de eerste plaats te eerbiedigen en naar voren te brengen. Wij zijn, geloof ik, zelfs eenigermate berucht door onzen strijd tegen verkeerde praktijken van sommige fabrikanten en winkeliers, tegen vakbedervenden koopmansgeest op tentoonstellingen enz en geheel deze actie wordt volkomen gesteund door de *werkelijke kunstenaren*, zooals die door den heer v. L. tegenover de winkelierkunstenaars worden geplaatst. Moeten wij ons zelfs niet door architecten ons te ver gedreven idealisme hooren verwijten? Wij waken ervoor dat noch in publicaties nòch op tentoonstellingen iemand met andermans veeren zal kunnen pronken of medewerkers zal kunnen wegmoffelen, en waarschuwen tegen verkeerde commercieele praktijken. Mag ik hier herinneren aan de kwestie der uitgaven van Dr. Schueler, thans onder redactie van twee architecten? Deze veelbesproken monografiën, met door de leveranciers duur betaalde advertenties, wij hebben duidelijk aangetoond dat ze in waarheid niets anders dan reclame prospectus zijn, tevens een onbehoorlijke misleiding van het publiek, een schade voor de zuivere vakuitoefening, waarbij zelfs de eerste rechten van den ontwerper met voeten worden getreden. En aan deze ongeoorloofde reclame hebben niet weinig architecten hunne medewerking toegezegd!

Maar sterker, de instelling van het college van advies berust juist voor een niet gering deel op den wensch der ontwerpers om te voorkomen, dat het persoonlijk gekonkel, gescharrel om opdrachten, felle onderlinge concurrentie voor goed in onze rijen postvatten zullen! Wij hebben leeren zien bij de architecten wat deze vak-corruptie beteekent en hoe de besten er daadwerkelijk tegen strijden, meestal met slechts gering succes!

Ik kan mij er dan ook ten volle mede vereenigen, dat de Heer v. L. zijn afkeuring uitspreekt, wanneer „bouwmeesters opdrachten trachten te bemachtigen, die hun niet tengevolge van hun capaciteiten als kunstenaar worden verstrekt", en ook wij vinden het daarvoor bedreven persoonlijk geknoei, (het gebedel en al de concessies en duistere praktijken, die er meestal aan vastzitten, zeer bedenkelijk. Maar wat heeft dit te maken met deze openlijke actie der V.A.N.K. die bedoelt propaganda te maken voor het geven van opdrachten juist aan hen, die er door hunne capaciteiten voor in aanmerking komen en niet aan de toevallig-vooraanstaanden, de brutalen, de handigen of de door het toeval begunstigden en vooral niet aan de onbevoegden. In beginsel is hetgeen wij inderdaad met het college van advies trachten te bereiken te vinden in een artikel over prijsvragen verschenen in het orgaan der V. A. N. K. van October 1915. Daar kan men den gedachtengang volgen die leidde tot de instelling van deze commissie.

Het is een ideëel opgezette actie: ongetwijfeld zal ze hare bezwaren meebrengen, maar wij gelooven dat het college in het wezenlijk belang zoowel van de practische kunsten als van de bouwkunst werkzaam zal kunnen zijn. Wij strijden hierbij met open vizier en met eerlijke middelen voor de belangen van ons vak; om daaraan te twijfelen heeft tot nu toe niemand her recht, ook de heer v. L. niet.

Nu zal een deel der opdrachten, waarbij het genoemde college betrokken kan worden, het gebied der bouwkunst raken, en daarmede komen vanzelf de wederzijdsche positie van architect- en sier- en nijverheidskunstenaar en de verhouding hunner verschillende belangen in het geding. *)

Op de aangevoerde bezwaren dan heb ik dit antwoord te geven:

1. Wij wenschen *niet* onderdeelen aan de leiding van den architekt te onttrekken. Wij weten zeer goed dat in het belang van bouwkunst en verwante kunsten, vooral de decoratieve schilder- en beeldhouwkunst, eene juiste samenwerking met en in zekeren zin leiding van den architect noodig zijn. Ook dat voor de minder direct van den bouw athankelijke onderdeelen en voorwerpen, en evenzeer voor de meer zelfstandige interieurs de architect niet geheel uitgeschakeld kan worden. Hoever in elk afzonderlijk geval zijn leiding behoort te gaan, opdat niet de arbeid van den zelfstandigen Sier- en Nijverheidskunstenaar ernstig benadeeld worde, is een andere interessante kwestie, welke alle aandacht en discussie waard is; en natuurlijk wordt bij deze geheele beschouwing verondersteld, dat wij te doen hebben met den bona-fide architect, niet met den ook door den heer v. L. gesignaleerden koopman-architect.

2. Noch de V. A. N. K., noch het college van advies, wil „dat de architect zich door keuze van den opdrachtgever naast een kunstnijveraar geplaatst ziet, die door gemis aan verwantschap met de ideeën van den bouwmeester, niet in staat zal zijn diens ideeën te verwerkelijken". De verwachting, dat door onze actie de opdrachtgever dikwijls in den aangegeven zin pressie op den architect zal uitoefenen komt mij overdreven voor. Ten eerste omdat in een dergelijk geval de lastgever gebruik gemaakt heeft van het college van advies, waarin o.m. ook een onzer bekendste architecten zitting heeft, een voldoende waarborg, dat het advies ook in dit opzicht wel overwogen zal zijn; ten tweede omdat aan den lastgever uitdrukkelijk overleg met den architect zal verzocht worden.

Mocht zich het hier gevreesde geval toch voordoen, dan zal een gemotiveerd schrijven van den architect voldoende zijn om onzerzijds aan de zaak verder geen voortgang te geven.

3. Wij willen den architect *niet* beperken in de vrijheid om zelve den kunstenaar te kiezen en nog minder, zooals

*) Ik laat in deze uiteenzetting der kwestie de officieele opdrachten buiten bespreking.

de heer De Jongh in zijn artikel in Architectura schijnt te veronderstellen, in de vrijheid om „althans invloed op de keuze uit te oefenen", *maar wij willen hem wel beperken in de vrijheid om belangrijke opdrachten, die hij zelve niet beheerscht, onrechtmatig aan de ambachts- en nijverheidskunstenaren te onthouden of op clandestiene wijze, 't zij door niet met name genoemde ontwerpers of bureaukrachten 't zij met behulp van het teekenbureau van fabrikanten te laten uitvoeren. Deze soort leiding en deze soort keuze erkennen wij niet!*

Wij behoeven dus waarlijk niet in conflict te komen met de architecten, die samenwerking met zelfstandige ontwerpers zoeken en bevorderen en nog minder met hen, die zelf vakken van Sier- of Nijverheidskunst inderdaad beoefenen. Velen behooren tot onze leden en ook de overigen zijn ons welkom. Doch wij mogen niet alles aan het toeval of den goeden wil van een enkeling overlaten. Het is ons goed recht, dat althans een deel van al die opdrachten, welke nu dikwijls schandelijk worden verwaarloosd, in handen van meer bevoegden komen, want zonder dat ziet de toekomst voor de Sier- en Nijverheidskunst er niet roosкleurig uit.

De vakken zouden wellicht verloopen, geen nieuwe krachten zich bij de oude voegen, het werk niet tot volle rijpheid geraken. Een kwijnende kunstnijverheid is een bedreiging voor de gezonde ontwikkeling der bouwkunst, die aan deze jonge beweging zoo onberekenbaar veel te danken heeft.

Een goed werkend College van Advies voor opdrachten, als middelaar tusschen lastgever en ontwerper, als vraagbaak voor den opdrachtgever, die zich zelf niet bevoegd acht, kan een zegenrijken arbeid verrichten. Ook voor de bouwkunst. Hierdoor kan toch in vele gevallen voorkomen worden, dat de principaal een met zorg en liefde uitgevoerd gebouw door een willekeurig fabrikant of winkelier met winkelwaar laat volzetten. Het zal een verstandige arbeidsverdeeling voor de bij den bouw betrokken kunstenaren in de hand werken, zonder dat daarbij de architectenbureaux overdadig worden uitgebreid. En bovendien *de samenwerking der kunsten, dit groote beginsel van alle levende bouwkunst bevorderen en verhinderen, dat de eenheid in de architectuur wordt tot een doode receptmatige eenvormigheid of erger*. En is het niet een nadeel, dat wij thans schier immer moeten werken in gebouwen en vertrekken, waarbij op dezen arbeid niet gerekend werd, de Sierkunstenaar in zalen, die achteraf voor zijn conceptie of zelfs voor elke conceptie ongeschikt blijken, de interieurkunstenaar in ruimten die hem in wanhoop brengen door niet volledig berekende proportie, plaatsing van ramen en deuren? Ook de *architect* kan zijn voordeel doen met de kennis en ervaring van den sier- en nijverheidskunstenaar, vooral wanneer deze samenwerking van den beginne af in het plan is opgenomen.

Een College van Advies vindt hier ongetwijfeld zeer nuttig werk te doen en, zelfs voor den architect-nijverheidskunstenaar of voor de helaas zoo zeldzame bouwmeesters, welke uit zichzelve zelfstandige medewerking zochten, behoeft het niet waardeloos te zijn. De meesten zijn niet volledig op de hoogte, kunnen dat niet wezen. In het archief van de publicatie en Propaganda Commissie der V. A. N. K. en in dat van het College van Advies welk laatste archief nog gevormd moet worden, zal op den duur voor hen nuttige informatie zijn te vinden. Men heeft aanmerkingen gemaakt op de wijze waarop het Bestuur enkele opdrachtgevers over bestaan en doel van het College van advies heeft ingelicht. In een afkeurende bespreking op een vergadering der Mij. ter bevordering der Bouwkunst werden wij beschuldigd de Architecten geheel te willen uitschakelen. Ik begrijp dat niet, wij trachten slechts de sier- en nijverheidskunstenaar *in* te schakelen, gedwongen door de treurige ervaring van 25 jaren praktijk.

Komt hun die plaats niet toe, zijn wij in de bouwkunst overbodig, laat men dat zeggen. Men vond het verkeerd, dat het Bestuur zich direct tot den principaal wendde, — welnu, wij namen een proef met de omgekeerde methode en schreven aan den architect... *Geen antwoord* — slechts de mededeeling van den *opdrachtgever*, dat ook het inwendige aan den architect was opgedragen!

De Heer P. J. de Jongh, schreef in een bespreking van onze actie in Architectura van 12 Aug. 1916 het volgende: „Integendeel moet het *zeer nadeelig* werken op „den goeden gang van zaken, wanneer de behandeling „van een belangrijk niet te scheiden deel van den bouw, „in eerste instantie reeds zou worden losgemaakt van „den directen invloed van den bouwmeester, wiens taak „het is plan, *exterieur en interieur* als één harmonisch „geheel te bestudeeren en tot uitvoering te brengen en „het moet tot *zijne* bevoegdheid worden gerekend zelf „zijne medewerkers voor de verschillende onderdeelen „van den bouw aan te wijzen, of althans invloed op de „keuze uit te oefenen".

Dat wij niet wenschen iets „in eerste instantie los te maken" van des bouwmeesters leiding, betoogde ik hierboven reeds; voor 't overige verliest de heer de Jongh hier iets uit het oog. Er zijn toch twee mogelijkheden. De eerste is, dat de architect tevens bedreven is in sier- en nijverheidskunst, en in dat geval zou er kwestie kunnen zijn van benadeeling van den goeden gang van zaken. Uit het voorgaande is wel voldoende gebleken dat dit allerminst de bedoeling is en tevens aangegeven hoe dit voorkomen kan worden. De tweede mogelijkheid is, dat de architect de verwante kunsten niet of niet voldoende beheerscht. Dan zal hij door van den beginne af aan overleg met zijn medewerker(s) te plegen, juist beter in staat zijn „exterieur en interieur als één harmonisch geheel te bestudeeren en tot uitvoering te brengen". Ziet deze bouwmeester zelf in, dat artistieke hulp voor het gebouw gewenscht is, des te beter. Geen sterveling zal hem in een zelfstandige keuze belemmeren, niets is ons liever, mits hij dan ook inderdaad *kiest en zich niet op de een of andere manier behelpt tot schade van bouwkunst en nijverheidskunst beide*.

In het voorafgaande heb ik getracht de verschillende opmerkingen te beantwoorden en te weerleggen, de scheeve opvattingen recht te zetten.

De heer de Jongh verzette zich tegen de wijze waarop ons Bestuur de actie inkleedde; een kwestie van vorm waarover te spreken valt; doch hij stemt toe, „dat door „een rationeele samenwerking van architect en nijver„heidskunstenaar het algemeen kunstbelang kan worden „gediend" en schrijft, dat hij het volmaakt met mij eens is „dat over 't algemeen naar verbetering van den huidigen toestand, in het belang van de bouwkunst en de haar verwante ambachts-sier- en nijverheidskunsten (met inachtneming van de gewenschte verhoudingen) moet worden gezocht".

De heer van Loghem ontkent het bestaansrecht van het College van Advies voor Opdrachten en noemt dit een uiting van koopmansgeest, die elken kunstenaar onwaardig is.

Een onverdedigbare opvatting, een onbillijke beschuldiging berustend op volslagen miskenning onzer motieven, op wanbegrip aangaande ontstaan, samenstelling en

karakter van dit college! Daartegenover staat, dat ook hij de noodzakelijkheid van samenwerking der beide elkaar aanvullende gebieden erkent; hij geeft aan hoe die z. i. behoort te zijn en schrijft: „Wil deze (de sier-en nijverheidskunstenaar) zijn wensch vervuld zien en met den bouwmeester samenwerken, dan zal dit mogelijk zijn, al is de weg moeilijk. Ten eerste is het kunstbegrip nog niet voldoende doorgedrongen, om te doen beseffen dat, waar de middelen het eenigszins toelaten, *hooger schoonheid wordt bereikt, wanneer naast den bouwmeester de speciale kunstenaar, de specialist treedt, die de onderdeelen verzorgt* [1]; maar ook houden veel architecten uit bekrompenheid alles aan zich. Is het geheel werkelijk van hun hand, dan kan het er nog mee door, maar, wanneer de ontwerpers der onderdeelen verdoezeld worden tegenover den lastgever ter wille van de persoonlijke glorie van den architect, is het natuurlijk bedenkelijk". — Juist zoo denken wij er ook over; maar wij willen niet langer werkeloos afwachten na een periode van ± 25 jaren, gedurende welke, op een enkele uitzondering na, tevergeefs op de hulp van architecten gewacht werd. Wij willen het kunstbegrip bij den lastgever verhelderen en den weg wat begaanbaarder maken door de versperringen op te ruimen die er door een deel der architecten hetzij uit bekrompenheid hetzij uit overdreven vakegoïsme op zijn aangebracht en zorgvuldig worden onderhouden.

Bovenstaande aanhalingen leeren, dat in den grond der zaak overeenstemming heerscht over het noodzakelijke van betere samenwerking en doelmatige verdeeling van arbeid. Hierdoor is nader overleg tusschen de vakorganisaties van architecten en sier- en nijverheidskunstenaren mogelijk. Overleg aangaande de middelen die het best en snelst tot het doel leiden en ook gebruikt kunnen worden tegen bekrompenheid en vakegoïsme van beide zijden; overleg ook betreffende de juiste positie van architect en medewerkenden sier- en nijverheidskunstenaar wederzijds.

Op het internationaal congres van architecten te Londen in 1906 werd daarover het volgende vastgesteld: [2] „Dem Architekten ist bei Ausführung von Werken unumschränkte Gewalt über die mitwirkenden Handwerker. inbesondere aber über die mitwirkenden Künstler einzuräumen." Ook deze formule mag wel eens besproken en onderzocht worden. Maar vóór alles dient gezorgd, dat de Sier- en Nijverheidskunstenaren in al hun schakeeringen *opdrachten krijgen*, niet in de laatste plaats voor nieuwe gebouwen, zoowel van wege den architect als van den opdrachtgever. Van den opdrachtgever wiens rechten en plichten eveneens een onderwerp van bespreking moeten vormen. De heer van Loghem schrijft aan het slot: „De opdrachtgever zal, als hij vertrouwen in den architect stelt, zelf geen anderen kunstenaar kiezen, en zich van opdrachten aan dezen onthouden, tot de architect daarover met hem van gedachten heeft gewisseld. Het zal den opdrachtgever blijken als hij aldus handelt, dat de ware vrijheid de ware gebondenheid is".

Ik zou hieraan willen toevoegen, dat de lastgever bovendien zich nauwkeurig op de hoogte behoort te stellen van de wijze waarop ook onderdeelen als versiering, inrichting enz. tot stand komen en aan den architect de vragen doen: Kunt gij zelf décor en interieur ontwerpen hebt gij daarvan bijzondere studie gemaakt; welke vakken der sier- en kunstnijverheidskunst beheerscht gij? Hebt gij voldoenden tijd om die onderdeelen *zelf* te ontwerpen, d.w.z. eigenhandig de 1/10 teekening te maken, de voornaamste details der werkteekening zelf te teekenen of te boetseeren of uit te voeren, om voortdurend persoonlijk toezicht op de uitvoering te houden, zelf onderdeelen met de uitvoerende werklieden te bespreken, — of zoudt ge dit alles misschien met een bloote toelichting en aanwijzingen over willen laten aan het bureau of den fabrikant?

Dit alles behoort de lastgever te vragen en te weten, daarna kan hij ook van de genoemde onderdeelen de opdrachten bepalen en het zal hem blijken, dat ook in de bouwkunst de ware vrijheid is de gebondenheid, de beperking, de onderschikking van *allen*, architect, sier- en nijverheidskunstenaar en opdrachtgever.

W. Penaat.

Aanteekeningen bij „Bouwkunst, Sier- en Nijverheidskunst."

In de periode, die nu gelukkig achter ons ligt, was de vakbeoefening tot het laagste peil der onkunde en der meest volslagen kunsteloosheid afgedaald en van verschillende zijden werd getracht hierin eene noodzakelijke verandering aan te brengen en onder de architecten waren er velen, die het meest tot een juist inzicht in den bestaanden wantoestand bijdroegen en tevens, de daad bij het woord voegend, wisten aan te geven hoe de vakken weder beoefend dienden te worden, om aan de eischen der redelijkheid en van den goeden smaak te beantwoorden.

Terecht had men ingezien, dat de totale verbreking van het verband der bouwkunst met de andere vakken, er zeer wezenlijk toe bijgedragen had om den slechten toestand te verergeren en men ging er dus toe over deze fout te herstellen en den architect wederom te maken tot een leidenden kunstfactor bij het ontwerpen en uitvoeren van gebouwen, hunner omgeving en ook der inwendige ruimten en der daarin aan te brengen voorwerpen.

De noodzakelijkheid om een meubelstuk in verhouding en vorm, in kleur en materiaal en in karakter te doen passen in een daarvoor aangewezen vertrek leidde er toe, dat de architect nu ook genoodzaakt was, voor dat meubel de hoofdverhoudingen enz. aan te geven en tenslotte was hij zelfs genoodzaakt, zulk een meubel zelf geheel te ontwerpen en door te denken, zoodat volgens zijn ontwerp de uitvoering kon plaats hebben. De meubelmaker was hierdoor geheel en al van elk estetisch initiatief ontheven, hij werd nu slechts de uitvoerder, die dikwijls gedwongen was de onvakkundige aanwijzingen en ontwerpen van een niet op de hoogte zijnd architect uit te voeren, dikwijls tegen zijn beter weten in en zeker niet in het belang eener goede vakbeoefening.

Ditzelfde had natuurlijk ook plaats op het gebied der andere vakken en we kregen zoodoende een aantal architecten, die het zich tot taak stelden, in allerlei technieken ontwerpen (of wil men liever zeggen *„teekeningen"*) te leveren, waarnaar dan de voorwerpen moesten worden uitgevoerd.

Het zou nu zeer onbillijk zijn niet te willen erkennen, dat de architecten als leiders en bevorderaars der vakken, als aanwijzers van een nieuwen en goeden weg, een zeer grooten invloed ten goede hebben uitgeoefend en misschien waren zij ook alleen in staat deze richting te bepalen, omdat de totale kentering op het gebied der architectuur zelve hen er toe gedwongen had, zich van den grond en de noodzakelijkheid der verbetering te doordringen en zij dus uit eigene ervaring wisten wat

[1] Cursiveering van mij. P.
[2] Voorstel van Otto Wagner, Weenen.

verlangd werd. Ook mag men geenszins vergeten, dat een aantal architecten van groote bekwaamheid hun geheele aandacht aan het vraagstuk der vakverbetering wijdden en krachtens deze bekwaamheid ook in staat waren, werkelijk zeer goede resultaten te bereiken en de nuttigste wenken te geven. Zelfs tot op het huidige oogenblik zien wij, dat de beste kunstenaars onder de architecten ook in staat bleken te zijn, de beste ontwerpen voor de kunstnijverheid te leveren.

Dit niet te miskennen resultaat, waarover alle partijen het eens zullen zijn, is echter o. i. niet het gevolg van het feit, dat het architecten waren, die deze goede ontwerpen gemaakt hebben, doch werd daardoor bereikt, dat deze architecten tevens groote kunstenaars waren en men zou er aan kunnen toevoegen, dat ieder goed kunstenaar, behoudens de noodzakelijke vakkennis, die hem eigen dient te zijn, meestal, zoo niet doorgaans, in staat zal zijn goede ontwerpen voor de kunstnijverheid te vervaardigen.

Zoodra echter het artistieke vermogen van den architect of van een ander kunstbeoefenaar minder krachtig of hoog is, zal hij ook diensovereenkomstig minder goede kunstnijverheidsontwerpen te voorschijn brengen en wordt het dus reeds eenigszins bedenkelijk van hem de vervaardiging zulker ontwerpen te verlangen.

Uit het feit dat er werkelijk een zoo groot aantal begaafde architecten zijn die in staat zijn zoovele werkelijk goede ontwerpen te maken en die bleken een hoogst gunstigen invloed op de vakken te kunnen uitoefenen, mag men nu niet gaan afleiden dat de architectuur de alleenzaligmakende kunst onder de andere kunsten is. Hoogstens blijkt daaruit, dat door de een of andere geheimzinnige natuurwet, op het oogenblik dat zij het meeste noodig waren en ter plaatse waar zij vereischt werden, en in de vakken waarin de nood het hoogst gestegen was, ook de menschen opstonden die de bekwaamheden bezaten de allernoodzakelijkste verbeteringen aan te brengen en de nieuwe richting aan te geven.

Het was slechts toeval, zoo men wil, dat nu juist de bouwkunst zoo diep gezonken was, dat het noodig werd dáár de meeste hulp te verleenen en in een volgend tijdperk komen de menschen met hoogere bekwaamheden misschien in de kunstnijverheidsvakken terecht en zullen wij dan ook weer daaruit gaan afleiden dat het eigenlijk noodig is vóór alles ervoor te zorgen dat de beoefenaars der vakken zelve op de eerste plaats de menschen zijn, die voor hun eigen vak de ontwerpen enz. te maken hebben.

Zoover is het echter voorloopig nog niet, hetgeen volstrekt niet zeggen wil, dat het zoover niet komen *zal* en *moet*. De ontwikkeling laat zich nu eenmaal ook door wilskracht niet tegenhouden.

Ieder vakman, die zelf een vak beoefent, zijn vak lief heeft en de groote moeilijkheden kent, die de goede beoefening van dat vak medebrengt, weet uit ervaring, dat het onmogelijk is om vele vakken tegelijk goed te beheerschen. In het Oosten ziet men zelfs dat lange rijen van geslachten achtereenvolgens van vader op zoon een zelfde vak beoefenen, waardoor de opgezamelde bekwaamheden in rechte lijn als traditie worden voortgedragen en waarschijnlijk hebben wij het daaraan te danken, dat de Oostersche volken eene ongeëvenaarde bedrevenheid in hunne vakbeoefening tentoonspreiden. Langzamerhand nu hebben de architecten, naast anderen natuurlijk, er naar gestreefd om de kunstnijverheidsvakken te verbeteren en zij zijn er ook in geslaagd hunne inzichten die dikwijls heel goed en die ook wel eens heel verkeerd bleken zijn, te doen aannemen door de vakbeoefenaars, zoodat zelfs de meest reaktionairen daaronder, zich genoodzaakt zagen de nieuwe moderne begrippen aan te nemen en toe te passen.

Daardoor nu is de eerste aanstoot gegeven, zijn de noodige hervormingen aangeduid en ook doorgevoerd en het zal wellicht nog wenschelijk en noodig blijken, dat de architecten verder moeten mede werken om de aangevangen taak voort te zetten. Wellicht is het ook noodzakelijk dat ieder architect bekend is met de wetten die de kunstnijverheid beheerschen en moet hij deze uit de praktijk leeren, zij het dan ook ten koste van vele tekortkomingen, die hij aanvankelijk nog heeft en die tengevolge hebben dat zijne ongerijpte inzichten in onuitvoerbare ontwerpen tot uitdrukking komen.

Doch de groote lijn der ontwikkeling bracht het mede, dat eerst het inzicht in de juiste beginselen vastgesteld diende te worden, het geschiedde eenigszins op overdreven wijze, soms ook met een al te opdringerig gebaar, zooals eene nieuwe beweging dit noodzakelijk medebrengt. Nadat nu echter duidelijk gezegd is, wat men te doen en te laten heeft, nadat men jaren lang deze kennis van de daken verkondigde en op breede schaal getracht heeft de beginselen ingang te doen vinden en toe te passen en nu ook de groote massa van het publiek weet wat verlangd is, is ook de tijd gekomen, dat men moet overgaan tot eene meer qualitatieve toepassing en uitwerking dezer ideeën. Maar het is noodzakelijk geworden al het erkende en het met veel omhaal van woorden voorgedragene nu in de stilte der werkplaats en in het gemoed van den vakbeoefenaar te doen uitwerken, en het schijnt ons alsof men reeds overal met deze taak heeft aangevangen. Het aanvankelijke propagandawerk heeft afgedaan, niemand heeft nog verder lust zich door overdreven, misschien goed bedoelde, doch in hoofdzaak tot literarische woorden geworden kunstprincipen, te laten voorlichten, men verlangt nu een intensievere behandeling der vakkennis zelve, geene probeersels van menschen die buiten den kring der werkplaats staan waar de dingen gemaakt worden en zoo zien wij dan ook dat vele fabrikanten en industriëelen geene ontwerpen verlangen waarnaar zij zullen uitvoeren, doch een kunstenaar aan hun bedrijf verbinden wiens levenstaak het is zich daarmede te vereenzelvigen om zoodoende in staat te worden gesteld werk te leveren dat niet alleen aan zoogenaamde estetische principes voldoet, doch tevens geheel en al doortrokken is van de geheele atmosfeer van het vak en eerst daardoor worden kon tot een kunstwerk in den vollen zin des woords.

Misschien zal van deze meer innerlijke behandeling der vakken het gevolg zijn dat er minder, dan dit totnogtoe gebruikelijk was, gebruik zal worden gemaakt van de hulp van den architect, voor zulk werk, dat niet dadelijk met zijn eigen werk in verband staat, doch het zal geenszins zijne opgave zijn zich hiertegen te verzetten, zoodra hij inziet, dat een betere weg den vorigen goeden overbodig gemaakt heeft. Ook is het wel mogelijk dat vele architecten een andere roeping in zichzelven ontdekken en zich uitstluitend aan een enkel kunstvak gaan wijden; indien hierdoor het kunstbelang gebaat wordt kan men zulk eene verandering steeds begroeten. — Doch hoe de zaak van den ekonomischen kant bekeken er ook moge uitzien, hetzij ten voor- of ten nadeele eener bepaalde groep van kunstbeoefeaars, in geen geval mogen deze overwegingen bij de bepaling onzer waardeering den doorslag geven Afgescheiden van elk voor- of nadeel, dat een verandering ons brengt, moeten wij ons slechts afvragen, of zij de nuttigheid

dient, of de ontwikkeling er door bevorderd wordt en of de belangen der kunst wellicht eene nieuwe rollenverdeeling eischen.

Ieder die de ontwikkeling der vakken in den laatsten tijd oplettend gevolgd heeft en daarbij de noodige kennis dier vakken bezat en tevens ernaar trachtte tot den grond der vakbeoefening door te dringen, weet uit eigen ervaring, hoeveel er nog aan ontbreekt en hoezeer het verder noodzakelijk zijn zal alle krachten in te spannen om de vakbeoefening op een redelijk kunstpeil te brengen. Tevens weet hij dan ook dat het voor den buitenstaander absoluut onmogelijk is, alle eischen en bijzonderheden van een vak te kennen, laat staan te beheerschen, omdat daartoe zelfs de uitsluitende algeheele kracht van den vakbeoefenaar nauwelijks voldoende is. De architect kan dus uit den aard der zaak slechts de leidende factor zijn, die dikwijls genoodzaakt zal worden naar het betere inzicht des eigenlijken vakbeoefenaars te luisteren. Hoogstens kan hij de algemeene grondslagen aangeven waaraan men zich te houden heeft en het zal soms gewenscht zijn en ten voordeele van het werk, dat hij, indien hij over eene zeer goede artistieke kracht beschikt, deze zooveel mogelijk vrijheid laat bij de uitvoering, zelfs, indien daardoor kleine offers gebracht moeten worden. Men mag niet vergeten dat het slechts het doel kan zijn, niet of de een of andere architect meer of minder zijn zin krijgt en ook niet of hij zijne, soms zeer onverdedigbare inzichten kan doorvoeren, doch of de qualiteit van het te maken werk verhoogd wordt.

Dikwijls toch zien wij bij gebouwen, dat een detail in een geheel anderen stijl is gebouwd als het geheel, meestal zonder dat dit laatste er onder lijdt. Hieruit blijkt minstens dat het mogelijk is geheel verschillende inzichten tot een goed geheel te vereenigen. Het schijnt wel zoo te zijn, dat er een innerlijke broederschap van kunstenaars bestaat, die allen op een hooger plan van bestaan samenwerken. Het werk dezer kunstenaars is steeds gedompeld in het gouden licht eener hoogere eenheid en steeds zal men bij het samenwerken zulker kunstenaars kunnen opmerken, dat hun werk steeds bij elkaar geplaatst kan worden. Of m. a. w. de schoonheid van het werk is de eenige maatstaf ter beoordeeling, al het andere moet slechts bijzaak zijn. Ons wil het daarom toeschijnen dat het werk van goede kunstenaars steeds passend zal zijn bij dat van anderen en het is zeer gewenscht dat de vakbeoefenaar, die ook kunstenaar in zijn vak behoort te zijn, de algeheele vrijheid heeft om zijn werk zoo te maken als hij noodzakelijk acht.

Wij dienen er wel op te letten dat vele architecten in de onvergeeflijke fout vervallen de andere vak- en kunstbeoefenaars, die voor hunne gebouwen werken, onnoodig te dwingen slechts voor hunne inzichten te werken, daardoor wordt slechts bereikt dat de vaklieden hunne vrijheid verliezen en hunne scheppingskracht wordt beknot, de resultaten zijn dan van zeer twijfelachtigen aard, waarbij de kunst allerminst wordt gebaat. De architect mag slechts zijn de hoofdleider van het werk, hoogstens een raadgever; zoodra hij te zeer ingrijpt in het innerlijke samenstel van het werk, loopt hij gevaar, den vasten grond te verliezen en groote schade in het vak aan te richten. J. L. M. LAUWERIKS.

INGEZONDEN.

Van den Rechtskundig adviseur des Heeren J. Warners, den advocaat-procureur Mr. H. A. van Zuylen, ontvingen wij een uitvoerig stuk, waarin deze op rechtsgronden tracht duidelijk te maken dat het bestuur onjuist deed den Heer J. Warners van Gewoon lid over te schrijven tot Kunstlievend lid.

Wij kunnen niet verder op deze zaak ingaan en het stuk niet in zijn vollen omvang opnemen, omdat in de ledenvergadering van Woensdag 14 Februari l.l. het geval uitvoerig besproken is en aldaar besloten werd de zaak te laten rusten tot na de a.s. statutenwijziging.

Wegens plaatsgebrek moeten eenige ingezonden stukken tot een volgend nummer blijven liggen. RED.

HERRN PROFESSOR DR. ING. H. C. RUDOLF DIJCKERHOFF †. *Ritter hoher Orden.*

Uit Duitschland ontvangen wij bericht van het overlijden van den medestichter der bekende Dyckerhoff & Söhne Portland-Cement Fabriek, Professor Dr. ing. H. C. Rudolf Dyckerhoff. Hij bereikte den leeftijd van 75 jaar en stierf te Amöneburg bij Biebrich a Rh. op 23. Febr. '17. Zijn kennis, technische bekwaamheid en onvermoeide werkkracht, zullen in vakkringen zoowel in zijn Vaderland als daar buiten, stellig zeer gemist worden.

BOEKBESPREKING.

Wij ontvingen eene „Adreslijst" uitgegeven door de Nederlandsche Vereeniging van Werkgevers in de Metaal-Industrie, bevattende ± 500 namen van producten uit deze industrie, waaronder ongeveer 1300 opgaven van 110 Nederlandsche fabrieken, die zich voor deze producten aanbevelen.

Deze adreslijst wordt voorloopig eenmaal per jaar, uitgebreid en verbeterd, gratis verzonden aan 14.000 zorgvuldig gekozen adressen in Nederland en Koloniën; ook is de lijst op aanvrage verkrijgbaar aan het Secretariaat der Vereeniging, Westeinde 13.

NIEUWE UITGAVEN.

Bij L. J. Veen verscheen de derde aflevering (De Romaansche stijl) van „De Architectuur in hare hoofdtijdperken", door Henri Evers.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN.

Prijsvraag *b.* (Een electr. booglamp met lichtreclame). Ingekomen de volgende 6 volgende antwoorden:

1. Motto
2. „ E.
3. „ Reclame.
4. „ Licht.
5. „ Plein.
6. „

VAKBELANG.

Vakbelang, bedrieglijk woord,
Ik bemerk, met schrik,
Gij geldt niet 't belang van 't vak,
Maar — van 't eigen ik!

CANDIDUS.

JAAR EN DAG.

De kunst verdween uit 't daaglijksch leven,
Hoe kon de Jaarbeurs haar dan geven? CANDIDUS.

PRIJSVRAAG RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

Inlichtingen I.

Vraag 1. Kan de bouwsom van 1 miljoen gulden niet worden verhoogd tot 1 ½ à 2 miljoen gulden?

Antwoord. Er bestaat geen aanleiding om de in het programma genoemde bouwsom voor deze prijsvraag te verhoogen.

Vraag 2. Is de jury bereid, teneinde eene zoo gelijk mogelijke berekening van de bouwsom van de verschillende projecten te verkrijgen, een vasten eenheidsprijs per M³ gebouw vast te stellen en de wijze duidelijk aan te geven waarop de inhoud van het gebouw moet worden berekend?

Antwoord. Op het eerste gedeelte der vraag: De jury acht dit niet wenschelijk; en voor het overige: de wijze waarop de inhoud moet worden berekend, is in het programma op blz. 27 omschreven.

Vraag 3. Moeten de mededingers er op rekenen dat bij de beoordeeling van de vóórontwerpen de op bladz. 28 genoemde bouwsom veel gewicht in de schaal legt, of wordt bij groote artistieke qualiteiten van de ontwerpen de bouwsom meer als bijzaak beschouwd?

Antwoord. De inzender zal rekening houden met het bedrag der bouwsom in het programma genoemd; de jury zal nagaan of, indien er h. i. overschrijding is, die inderdaad voldoende is gemotiveerd door het prijsvraagprogramma zelf.

Vraag 4. Indien het bouwwerk in een of andere vroegere stijl gedacht en ontworpen is, wordt dan door de jury dat plan beoordeeld naar de stijl- of wel naar de kunstwaarde?

Men verwacht, dat de jury zich positief zal uitspreken of het ontwerp een stijl- of kunstwerk dient te zijn (zie art. 4 Hoofdstuk Alg. regelen voor Nat. bouwkundige prijsvragen), daar daarvan het slagen van deze zoo belangrijke prijsvraag *geheel* afhangt, gezien de vele mislukkingen, welke in de laatste jaren op prijsvraag gebied hebben plaats gehad.

In verband hiermede spreke de jury zich even positief uit wat zij onder „*uitmuntend werk*" verstaat, d.w.z. *uitmuntend stijl of uitmuntend gedachtewerk.*

Een kunstwerk van dezen opkomenden tijd kan en zal nooit zoo volgroeid zijn als een „stijl" ontwerp en zal dit laatste dus eerder uitmuntend werk te noemen zijn als een *moderne poging* en zal van zelf deze laatste het moeten afleggen bij de eerste.

Antwoord. De hier gestelde quaestie is naar het oordeel der Jury in de inleiding van het programma voldoende toegelicht.

Vraag 5. Waar toch het kleurengamma van een gebouw niet los staat van de kunstwaarde en zeker een gelijke beteekenis heeft als de vormgeving, stellen wij de vraag of de jury het niet van belang acht ook een zuivere kleurweergeving van de architectuur ter beoordeeling in te laten zenden.

Antwoord. Een omschrijving der uit- en inwendig te gebruiken materialen en toe te passen kleuren, moet in de memorie van toelichting zijn opgenomen.

Vraag 6. Is het geoorloofd, in verband met „II. Bepalingen betreffende den Wedstrijd". A. Algemeene Voorschriften C. ten

1e. „Een door den ontwerper....", dat door meerdere ontwerpers één plan wordt ingediend?

Antwoord. Een plan kan op naam van meer dan één ontwerper worden ingezonden.

Vraag 7. Moeten voor de modellen afzonderlijke kleedkamers worden geprojecteerd in aansluiting met de teekenzalen?

Antwoord. Neen.

Vraag 8. Moeten de voordrachtzalen bij de verschillende vakken als theoriezalen worden ingedeeld (uitgezonderd de 4 voordrachtzalen voor het publiek) en is het de bedoeling dat dan ook in deze zalen het publiek als toehoorder komt?

Antwoord. De vier genoemde voordrachtzalen alléén zijn voor het publiek toegankelijk.

Vraag 9. Ligt het in de strekking dat de 24 loge's (F n¹) worden ondergebracht in de verschillende vakken; of wel, dat zij uitsluitend voor de grafische vakken dienen?

Antwoord. Voor alle kunstvakken.

Vraag 10. Wordt er prijs op gesteld dat de tuin groot van oppervlak blijft, zoodat het gebouw zich meer in de hoogte als in het oppervlak ontwikkelt; het laatste ook in verband met het karakter der bebouwing van de omgeving, waarin de Academie komt te staan.

Antwoord. Het vaststellen der verhouding tusschen het bebouwd oppervlak en het tuin-oppervlak, wordt aan den ontwerper overgelaten.

Ten aanzien van de hoogte moet worden in acht genomen dat het gebouw niet *meer* verdiepingen mag tellen als genoemd zijn in het programma, zijnde souterrain, begane grond-, eerste en tweede verdieping; deze laatste kan als volle verdieping, of wel geheel of gedeeltelijk als zolder (kap) verdieping worden opgevat. De Jury.

DE RESTAURATIE DER FRANSCHE STEDEN.

De Fransche kunstenaars en architecten hebben, onder bescherming van het Ministerie van Schoone Kunsten, besloten in de archieven en bibliotheken van Frankrijk en Engeland de oudste plannen en afbeeldingen der grootere Fransche steden, die in deze jaren werden verwoest, op te sporen, om na den oorlog deze plaatsen zooveel mogelijk in den vroegeren stijl te herstellen. Wanneer de plannen van sommige steden en gebouwen verloren zijn gegaan, zal men ze weer opbouwen in overeenstemming met de architectuur, die ongeveer in denzelfden tijd ontstond of door dezelfde meesters werd ontworpen. Na het sluiten van den vrede wordt een prijsvraag onder de kunstenaars en architecten van Frankrijk uitgeschreven, om mee te werken aan dit herstel. Daarbij is als voorwaarde gesteld, dat de kunstenaar op de een of andere wijze uitdrukking moet geven aan den grooten ernstigen tijd, waarin de stad werd verwoest, 't is echter verboden deze gedachte in een monument te symboliseeren.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Buitenleden zijn door het Bestuur aangenomen de Heeren J. TH. VAN WINSEN, Bouwk. teekenaar te Utrecht, F. T. M. SCHOUTEN, Bouwkundig teekenaar te Bussum, A. KORTEWEG JR., Bouwk. teekenaar te 's-Gravenhage en J. M. A. BONSEN, Decorateur te 's-Gravenhage.

II. Tot leden der Commissie van advies i.c. subsidieering van het Weekblad zijn benoemd de Heeren J. J. L. PETRI, K. THOLENS en Cs. VISSER.

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

HET GEWAPEND BETON EN DE ARCHITECT.

De verhouding, die er bestaat tusschen het gewapend beton en den architect wil ik met U bekijken vanuit:
1°. een maatschappelijk,
2°. een constructief,
3°. een aesthetisch standpunt.

Wat de maatschappelijke verhouding betreft, wil ik U vertellen hoe ik die hier in Nederland in mijn beton-praktijk heb leeren kennen, welke fouten ze aankleeft en hoe de bestaande toestanden verbeterd zouden kunnen worden.

Bij voorbaat roep ik Uwe welwillendheid in voor het geval, dat ik soms dingen mocht beweren, die niet zoo aangenaam klinken; zij gelden ook niet voor alle architecten, en U kunt dus die opmerkingen beschouwen als niet tot U gericht te zijn. „Present company excepted!" Het is mijne bedoeling niet den architectenstand te grieven; dit kan in mij niet opkomen, want ik heb de grootste bewondering voor Uwe prestaties, en ik beschouw Uw vak als een der schoonste beroepen. Maar juist daarom lijkt het mij nuttig sommige zaken eens bij den naam te noemen.

Van de constructie van het gewapend beton of van de berekening daarvan zal ik slechts weinig zeggen. Alle handboeken en tijdschriften, die dit materiaal behandelen, kunnen U hieromtrent beter inlichten dan ik dit hier thans in enkele minuten zou kunnen doen.

Wat het derde punt betreft, de aesthetische zijde van het vraagstuk, die wil ik U in hoofdzaak door lichtbeelden van uitgevoerde of ontworpen werken toonen. Beter dan het gesproken woord kunnen die U een inzicht geven van wat is gepresteerd en van wat nog te bereiken is. Uit den aard der zaak hebben vele der lantaarnplaatjes betrekking op Hollandsche bouwwerken. U zult bij het zien ervan bemerken, dat er op het gebied van betonarchitectuur in Nederland nog weinig schoons tot uitvoering is gekomen, en dat hier nog een uitgebreid arbeidsveld voor U open ligt.

Ik begin dan met de maatschappelijke verhouding van den architect tegenover het gewapend beton vast te stellen. Wat ik hiervan zal zeggen, geldt ten deele ook voor de groote ijzerconstructies.

Het wezen der bouwkunst is in de laatste tientallen van jaren ingrijpend veranderd. De bouwmeester van thans staat voor geheel andere problemen dan die van vroeger. Wel is in de bouwconstructie steeds ontwikkeling, wijziging, vooruitgang, geweest, maar zoo plotseling, vèrstrekkend en ingrijpend als in de laatste halve eeuw, heeft die evolutie zelden plaats gehad. Wat is hiervan de oorzaak? In de eerste plaats de vinding der nieuwe materialen: het ijzer en het gewapend beton. Als direct gevolg hiervan de ontwikkeling der leer om bouwconstructies te berekenen, de sterkteberekening, toegepaste Mechanica of hoe gij dit noemen wilt. Daarbij komt de geweldige uitbreiding van industrie- en zakenleven in deze tijden, waardoor steeds hoogere eischen worden gesteld aan de inrichting, constructie en economie van bouwwerken.

De vroegere bouwmeesters construeerden uitsluitend op het gevoel en hunne ervaring; vele architecten van tegenwoordig doen dit nog. Ik onderschat geenszins het door ervaring verkregen constructief gevoel, en ik bewonder met u de grootsche bouwwerken, die het voorgeslacht aldus heeft weten tot stand te brengen, maar u zult het toch wel met mij eens zijn, dat wij dezen weg thans niet meer kunnen bewandelen, al blijf ik naast theoretische berekening aan het constructieve gevoel

een groote waarde toekennen. Zonder te berekenen kan men niet maken de constructies van tegenwoordig, of wel men bouwt zóó on-economisch; dat de bouwkosten 3 maal zoo duur worden dan noodig is; vroeger maakte men houten balken onder vloeren even breed als hoog, waardoor veel hout nutteloos werd verbruikt. Zulke balken maakte men toen „op het gevoel"; tegenwoordig maakt men ze eveneens „op het gevoel" smal en hoog, waardoor veel hout bespaard wordt. Zou dus dit constructieve gevoel vaak niet berusten op de theorie?
We moeten de macht der theorie erkennen, daar helpt niets aan. Die theorie heeft trouwens de practijk tot grondslag en voor hem, die de theorie goed „proeft", is deze niet zoo grauw als zij lijkt, maar is ze een uitgewerkte doorvoeling van de practijk.
Doordat het bouwen zich aldus gewijzigd heeft, *beheerscht de architect zijn vak niet meer zooals hij dit vroeger deed.*
Dit is een belangrijk feit, dat zeker onze aandacht verdient. Direct voeg ik hieraan toe, dat ik de gewone huizenbouw uitschakel; deze toch leent zich niet zóó voor de toepassing van gewapend beton; mijne gedachten gaan meer naar de grootere bouwwerken, magazijnen, winkels, pakhuizen, fabrieken en alles wat men onder utiliteitsbouw verstaat; maar waar deze laatsten tegenwoordig zoo veelvuldig voorkomen, is het zeker geen klein gebied der bouwkunst, dat de architect niet meer volkomen beheerscht. Welke groote gebouwen, banken, magazijnen, warenhuizen, fabrieken, enz., worden tegenwoordig gemaakt, zonder dat daar het gewapend beton bij wordt toegepast? Indien dit niet gebeurt, is het eene uitzondering.
Vele architecten kunnen ijzerconstructies berekenen, maar als die ingewikkelder worden, zooals bijv. bij groote kappen, zullen zij falen, te meer geldt dit voor de berekening van gewapend-beton-constructies, die uit den aard der zaak meestal tot de statisch-onbepaalde gevallen zijn te rekenen; ook de kennis van de eigenschappen van dit nog niet geheel doorzochte materiaal, is hun in het algemeen vreemd; bovendien is een zuivere theoretische kennis niet voldoende; veel practijk en routine zijn noodig om goed te construeeren.
Hoewel het misschien mogelijk is, dat een architect zich deze zaken weet eigen te maken, en op de hoogte weet te blijven van de jongste onderzoekingen op dit gebied, zoo zal dit toch wel hooge uitzondering zijn. De architect van tegenwoordig heeft reeds zoo vele dingen aan het hoofd; hij zou zich dan ook op de hoogte moeten stellen van centrale verwarming, ventilatie, electriciteit, enz. Bij den tegenwoordigen omvang der wetenschap is dit voor één persoon zoo goed als onmogelijk, en zeker zou bij al die kennis, zijn vermogen van scheppende kunstenaar er onder lijden.
Toch is het wel gewenscht, dat de architect iets weet omtrent de berekening en de eigenschappen van het gewapend beton en ik vermeen, dat dit meer moet zijn dan tegenwoordig in het algemeen het geval is. Dat dit zoo weinig is, vindt hoofdzakelijk zijn oorzaak in het technisch onderwijs hier te lande, dat (er zijn gunstige uitzonderingen) wel wat weinig aandacht schenkt aan deze zaken. Meestal worden op de technische onderwijsinrichtingen zeer uitvoerig alle mogelijke houtverbindingen en steenverbanden onderwezen en geteekend, maar van het gewapend beton, dat tegenwoordig misschien evenveel gebruikt wordt als hout of steen, wordt niet gerept, althans zeer weinig. In Duitschland doet men te dien opzichte veel meer; daar gaat men op de Gewerbeschulen vrij ver met het berekenen van bouwconstructies.

Meer nog dan bij den architect wreekt zich dit gemis aan kennis van het gewapend beton, bij hen, die gewoonlijk het dagelijksch toezicht uitoefenen op een bouwwerk, n.l. de opzichters. Het gewone verschijnsel bij particuliere bouwwerken in Nederland is, dat op het werk een opzichter rondloopt, die onvoldoende kennis van het gewapend beton heeft om toezicht op de uitvoering daarvan uit te oefenen, laat staan het werk te leiden. Ik zou U direct vele groote werken van den laatsten tijd kunnen noemen, waar belangrijke betonijzerconstructies zijn uitgevoerd, waar dit het geval was. Betrof het hier een betrekkelijk onderdeel van een bouwwerk, dan zou men zich hierover niet zoo warm behoeven te maken, maar de gewapend-beton-constructies omvatten veelal het halve, ja soms het geheele bouwwerk. En juist het gewapend betonwerk kan het minste dit weinige toezicht velen, minder dan werk in hout of steen. Het kan als een bezwaar tegen de toepassing van het gewapend beton worden aangevoerd, maar het is een feit, dat dit materiaal een kennis, toewijding en toezicht bij de uitvoering vereischt als geen ander. Vooral omdat het niet als hout en steen door het werkvolk begrepen en doorvoeld wordt. Aan een ervaren timmerman kan men vrij gerust de uitvoering van de een of andere constructie (stel een kap) overlaten; in zijne keuze der afmetingen zal hij niet zoo mis zijn. Geheel anders is dit bij het gewapend beton; laat men het bepalen van afmetingen, bewapening, enz. van een betonwerk van eenvoudigen aard, over aan een ervaren betonwerker, dan komt daarvan niet veel terecht. Zelfs bazen, die jarenlang deze werken hebben uitgevoerd en overigens zich als zeer bruikbare personen hebben doen kennen, zullen hierbij falen.
Gewoonlijk wordt alles overgelaten aan den aannemer, die bij gemis aan voldoende vakkennis bij den architect of den opzichter, de zaak beheerscht. Technische besprekingen of finantieele gevolgen daarvan, kunnen door den architect en den opzichter niet op voet van gelijkheid in kennis worden besproken. Mitsdien kunnen de belangen van den bouwheer door den architect niet voldoende worden behartigd.
De bouwheer kiest zich niet alleen een architect als de ontwerper van een schoon bouwwerk, maar (hetgeen bij hem veelal in de eerste plaats komt) ook als vertrouwensman, als de man, die voor zijn porte-monnaie zorgt, omdat hij zelf bij gemis aan technische kennis daartoe niet in staat is. Ook voor dezen arbeid ontvangt de architect zijn honorarium; verricht hij dien arbeid niet of slechts ten deele, dan mag hij m. i. daarvoor ook niet het volle honorarium in rekening brengen. Dat dit veelal toch gebeurt, is een misstand.
Een voorbeeld uit velen: Een fabrikant laat zich een groot silo bouwen, kiest zich daarvoor een architect. Voor silo-bouw is geen materiaal geschikter dan gewapend beton; dus wordt besloten de geheele kast in dit materiaal op te trekken. Maar de architect is niet in staat de constructie, de berekeningen, de begrooting, het bestek, te maken, noch om het toezicht behoorlijk uit te oefenen. Alles laat hij over aan den beton-aannemer. Is dit nu de manier, en is het billijk, dat de architect hier zijn volle honorarium ontvangt?
Doet hij dit, dan moet hij ook de volle consequenties ervan aanvaarden, en zich verantwoordelijk stellen voor den geheelen bouw; maar dit doet hij meestal niet en kàn hij ook niet doen. Zeer terecht is dan ook op dezen verkeerden toestand gewezen tijdens de rechtszitting van het bouw-ongeval te Arnhem.
Hoe het dan moet zijn?

Het ideaal is, wanneer de architect-kunstenaar tevens goed theoreticus en practisch constructeur is. Want dan zou hij het materiaal, waarmede hij werken moet, op zijn best kunnen doorvoelen. Zulk een combinatie zal echter uiterst zelden in één en dezelfden persoon vereenigd kunnen zijn.
Wil ik dan, dat de ingenieur op zijn eentje deze werken tot stand brengt? Neen, dat wil ik niet, want dan verdwijnt ook meestal de schoonheid, en bestaat de groote kans, dat het groote aantal leelijke beton-voortbrengsels weer met één vermeerderd wordt.
Neen, niet de architect alleen, noch de ingenieur alleen, maar in een innige samenwerking tusschen beiden moet de oplossing gezocht worden. En dan niet een samenwerking tusschen den architect en den beton-aannemer, hoe uitstekend en ervaren deze ook vaak is, want hij is niet belangeloos. Maar een samenwerking met een ingenieur, die vrij tegenover den aannemer staat. Dit beginsel is ook het vorige jaar hier verdedigd in een voordracht van den heer van den Wijnpersse over „Ongevallen bij bouwwerken".
Het voornaamste bezwaar, dat vele architecten hiertegen zullen hebben, zal wel het finantieele zijn. De architect zal een deel van zijn honorarium aan den ingenieur moeten afstaan. Zooals reeds gezegd, ik vind dit juist, want voor niet-gepresteerde diensten komt geen honorarium toe. Volgens de nieuwe honorarium-tabel der M.B.V.A. behoort in zulk een geval de architect zijn halve honorarium aan den ingenieur af te staan. Dat de architect een gedeelte ervan ontvangt, is billijk, want hij zal toch altijd bemoeienis met het gewapend-betonwerk behouden. Nu is het mogelijk, dat het honorarium, dat de architect aan den ingenieur afstaat, voor dezen niet voldoende is. Dan zal de bouwheer dit honorarium moeten aanvullen.
Nu zult U misschien direct denken: dus kost het den bouwheer meer geld. Maar dit is niet juist, want U begrijpt zeer goed, dat een aldus beter opgezette bouworganisatie ten slotte ten voordeele van den bouwheer moet zijn. Maakt de aannemer de ontwerpen, enz., dan zullen de onkosten daarvoor en waarschijnlijk tot een grooter bedrag toch ten slotte door den bouwheer betaald moeten worden; hij vindt die bedragen dan alleen *verdekt* terug in het aannemingscijfer.
Ik stap hiermede af van deze maatschappelijke, economische kwestie, en wil nu den technisch-aesthetischen kant van het vraagstuk met U bezien.

Ieder bouwmateriaal heeft zijne vóór- en nadeelen, zoo van constructieven als van aesthetischen aard. Met het gewapend beton is het net zoo, maar zooals het met alle nieuwigheden gaat, worden de bezwaren ervan vaak breed uitgemeten en is men soms blind voor de voordeelen. Er zijn bezwaren, zeker, maar hebben hout en steen die niet? Onlangs nog zag ik bij het sloopen van een 25 jaar geleden onder goed toezicht gebouwd perceel, dat de koppen der houten balken, die in muren hadden gelegen en goed in de menie zaten, sterk weggerot waren. Ik wensch de nadeelen van het gewapend beton niet weg te moffelen, maar wil ze U eerlijk noemen. De voornaamste zijn:
1°. de moeilijkheid van afbreken;
2°. de toepassing eischt veel theoretische en practische kennis;
3°. de kleur;
De voornaamste voordeelen van dit materiaal zijn:
1°. de verruimde constructie-mogelijkheid;
2°. geen onderhoud en brandvrijheid;
3°. de groote sterkte;
4°. het monolieth-karakter;
5°. de mogelijkheid van een nieuwe stijl-vorming.
Ik zal op al deze vóór- en nadeelen niet diep ingaan; de meeste kunt U in ieder handboek over gewapend beton uitvoerig besproken vinden. Een enkel punt wil ik echter accentueeren.

De verruimde constructie-mogelijkheid.

De woordkeuze is niet van mij, maar van den heer Dwars, die hieraan in het „Bouwkundig Weekblad" van den jaargang 1916 eenige beschouwingen heeft gewijd. Ik neem deze woorden over, omdat zij zoo juist en kort de bedoeling weergeven. Het gewapend beton geeft de mogelijkheid tot nieuwe constructies, constructies, die met hout en steen, ja zelfs met ijzer niet altijd te bereiken zijn: groote vrije overspanningen, uitgebouwde, hangende constructies. Dit is voor den architect van veel belang, want het dwingt hem tevens tot een nieuwe lijnen- en vormen-spraak.

De brandvrijheid.

Deze geeft een groot economisch voordeel; zij vermindert de bedrijfsrisico's en de jaarlijksche kosten van brandverzekering.
Van een frappant voorbeeld hier ter stede van de suprematie in dit opzicht van gewapend beton boven ijzer en hout, ben ik verleden jaar persoonlijk getuige geweest. Ik bedoel den brand in de tricot-fabriek „Valton" aan den Amsteldijk. Na den brand bleken het grootste gedeelte van de fabriek en de machines vernietigd; het hout was vrijwel geheel verbrand en de ijzeren kolommen en onderslagen tot slangetjes verbogen; dit laatste had de instorting der vloeren ten gevolge gehad, waardoor de erop staande machines omlaag gestort en verwoest waren. Het gedeelte van de fabriek daarentegen, dat in gewapend beton was uitgevoerd, was, hoewel het hier en daar iets geleden had, er goed afgekomen; hier hadden de vloeren hunne draagkracht behouden, de machines waren intact gebleven, en de bouwmuren waren niet door het trekken van ijzeren binten gescheurd.

Het monolieth-zijn.

De onderlinge samenhang der verschillende onderdeelen van een bouwwerk in gewapend beton, verhoogt de soliditeit ervan. Vooral bij fundeeringen komt dit constructieve voordeel tot uiting.
Ook dit monoliethe karakter zal de architect tot uiting hebben te brengen, het „aus einem Guss", het „naadlooze vlak", zooals Dr. Berlage het heeft genoemd. Het is een essentieel verschil met alle andere bouwwijzen, die steeds een stapeling van losse stukken zijn.

Kleur en bewerking van het buitenvlak.

De gewone beton-kleur heeft iets doods; het materiaal staat in dit opzicht ten achter bij natuursteen, baksteen en vele houtsoorten. Toch is ook van die kleur wel iets te maken. In dit verband wil ik noemen de vinding van Dr. Sanders om beton te „metalliseeren". Tot mijn spijt kan ik U daarvan geen monster toonen. De heer Sanders heeft zijn mooiste monsters gezonden naar de Jaarbeurs te Utrecht, waar een gebouwtje geheel van gemetalliseerd beton is tentoongesteld; het is ontworpen door onzen Voorzitter, den heer Gratama, en ik hoop U er straks een lichtbeeld van te laten zien. Maar om een goeden indruk van dit procédé te krijgen, zult U naar de Jaarbeurs moeten gaan.
De eentonigheid van kleur van het uit de bekisting

komende beton kan men wegnemen door de cementhuid, die zich steeds langs den buitenkant tegen het hout vormt, met een bouchard- of prik-hamer weg te slaan. Het nieuwe gebouw van „Gerzon" aan de St. Luciënsteeg te Amsterdam, architect de heer Moen, is aldus behandeld, eveneens de geheele uit gewapend beton samengestelde perron-overkapping te Maastricht, waarvan Dr. van Heukelom de schepper is. Dit behakken kan ook pneumatisch geschieden. In plaats van met een hamer, kan de cementhuid ook verwijderd worden met behulp van een zandblaas-toestel; het tramhuisje vóór het Centraalstation, architect de heer van der Mey, is daar een voorbeeld van. Ook wordt, maar dit heeft minder effect, het beton vrij kort na de ontkisting, bewerkt met stalen borstels, waarbij dan wel eens gebruik wordt gemaakt van een verdunde zoutzuur-oplossing. Met alle deze werkwijzen komt het grind meer voor den dag.

Indien men in de plaats van grind, de een of andere natuurlijke steenslag neemt, of zelfs het zand vervangt door den fijn gemalen natuursteen (zand is toch inderdaad niets anders dan door de natuur fijn gemalen natuursteen), dan zal het uiterlijk aanzien levendiger en kleurrijker worden. Dergelijke steenslag-beton is niets bijzonders; in landen, waar grind moeilijk te verkrijgen is, of van onvoldoende kwaliteit is, zooals in onze Oost-Indische bezittingen, is het gebruik van steenslag-beton in de plaats van grind-beton algemeen; zelfs bevordert de hoekigheid van de steenslag de aanhechting met den mortel, meer dan dit bij het ronde grind het geval is. Mij dunkt zoo, dat op die manier met fijn geslagen en gemalen baksteen ook wel iets is te bereiken; alle deze materialen: grind, steenslag, baksteen, zijn weerbestendig, en ondervinden geen nadeeligen invloed van het Portland-cement. Met het toevoegen van kleurstoffen aan het cement zij men echter voorzichtig, omdat de meesten door het cement worden aangetast.

U ziet hier een monster beton, zooals dit aan den gevel bij „Gerzon" wordt toegepast. De hier gebruikte steenslag is z.g. „grünstein", een ietwat groen getint gesteente, mogelijk wat wij noemen „syeniet"; de samenstelling van het beton is: 1 deel P. C. op 2 deelen zand op 3 deelen steenslag; indien het zand eveneens was vervangen door fijn gemalen grünstein, zoo ware de totaal-kleur meer groen geworden. De geheele gevel van „Gerzon" is aldus opgetrokken; indien men hem zou doorzagen, zou men de kern gelijk aan het buitenoppervlak vinden; er is dus wel „echt" materiaal toegepast. Voor zoover mij bekend, is dit in Nederland het eerste bewoonbare gebouw van beteekenis, waar het beton in al zijne consequenties is toegepast, waar getracht is, het beton ook naar buiten tot uiting te brengen, en het is zeker te prijzen in den heer Moen, dat hij dit heeft aangedurfd, en tot zulk een fraaie oplossing is gekomen. Ik hoop U ook van dit gebouw, bij de tot standkoming waarvan ik het genoegen had met den heer Moen als constructeur te mogen samenwerken, eenige lichtbeelden te vertoonen.

In Duitschland bestaan reeds vele beton-gevels; maar dit zijn gevels meestal van baksteen of beton, die later met een „putz" of z.g.n. „vorsetzbeton" behandeld zijn. Hieronder verstaat men een oppervlaktelaag van de een of andere fijne steenslagbeton (de Duitschers gebruiken hiervoor veel muschel-kalksteen) ter dikte van 3 tot 5 cM. — De vorsetz-beton wordt ook tegelijk met de gewone beton gestort; teneinde alsdan vermenging tusschen beiden te voorkomen, wordt gebruik gemaakt van een blikken plaat, die als scheiding dienst doet, en die tijdens het storten omhoog wordt getrokken. Deze bewerking is echter moeilijk in de uitvoering, omdat bij het ophalen van de blikken lamel, het beton niet altijd even goed omlaag zakt, en dus niet alle ruimten geheel gevuld worden. Daartegenover staat, dat deze bewerking goedkooper is dan het toepassen van vorsetz-beton voor de geheele dikte van den gevel. Toch is zullk een gevel geheel uit steenslag-beton bestaande nog altijd heel wat goedkooper dan de gewoonlijk gevolgde bouwwijze, waarbij het beton bekleed wordt met de een of andere natuursteen.

In verband met deze „vorsetz-beton" moet genoemd worden de betonsteen; ook wel „kunststeen" genoemd, een materiaal dat in Duitschland zeer veel wordt toegepast, en dat aldaar tot een groote industrie aanleiding heeft gegeven. U ziet daarvan hier eenige monsters; zij zijn afkomstig uit de Ned. Fabriek van Betonno te Utrecht, vervaardigd met verschillende soorten gemalen natuurlijken steenslag, en op verschillende manieren bewerkt: gebouchardeerd, gefreind, gestockt, geschuurd gepolijst. Dit materiaal is eveneens vorsetz-beton; de buitenlaag is het duurdere steenslag-beton, het inwendige is het gewone grind-beton. Het verschilt alleen met het eerstgenoemde in de wijze waarop het gemaakt wordt. Dit gebeurt hier namelijk niet in het werk maar daar buiten, in een fabriek, vanwaar het als afzonderlijke losse stukken naar het bouwwerk vervoerd wordt, om daar zijne plaats te vinden. Dit heeft het voordeel, dat het maken der mallen, het beton-stampen, het bouchardeeren, enz. met meer zorg kan geschieden dan op een werk in het algemeen mogelijk is; in Utrecht geschiedt bijvoorbeeld het stampen pneumatisch, terwijl de verschillende oppervlak-bewerkingen machinaal plaats vinden. Staat deze betonsteen achter bij natuursteen in kleurrijkdom, hij heeft daartegenover ook zijn voordeelen. Het materiaal is billijker in prijs dan natuursteen en dank zij de mogelijkheid het te bewapenen, kan het voor grootere overspanningen en belastingen gebruikt worden; daarbij is het materiaal meer brandvrij dan de meeste natuursteensoorten. Zoo komt het zeer in aanmerking voor lateiën boven raam- en deuropeningen, voor winkelpuien inplaats van ijzeren balken, voor vrijdragende traptreden, kolommen, enz.

Zooals ik u reeds zeide, de in ons land het meest gevolgde beton-behandeling is tot nu toe de bekleeding ervan met andere materialen, hetzij met natuursteen (voorbeeld: Peek en Cloppenburg op den Dam, alhier, van den architect Joling), hetzij met baksteen, waarvan U een voorbeeld ziet in het Scheepvaarthuis van den architect van der Mey, hetzij met grès-tegels, zooals het hotel Central van den architect Mutters in den Haag, of de nieuwe winkel van Citroen in de Kalverstraat van den architect Wijdeveld.

Ik heb getracht zooveel mogelijk van de beton-bouwwerken met eenige architectonische waarde, die in ons land tot uitvoering zijn gekomen, U het lichtbeeld te geven; U heeft kunnen zien, dat het nog niet vele zijn. Er ligt op dit gebied, voor U architecten, nog een groot gebied braak. Dit materiaal met zijne bijna onbegrensde mogelijkheden, *moet* toch Uwe scheppingskracht prikkelen. Indien ik daartoe hedenavond heb mogen bijdragen, zal ik mij rijkelijk beloond achten.

Ir. G. J. MEYERS.

DE ARCHITECT EN DE NIJVERHEIDS-KUNSTENAAR IN HET GOUDEN LICHT DER VERRE TOEKOMST . . . EN IN HET HEDEN.

Het is voor den architect van dezen tijd wel moeilijk om niet van de wijs te raken met de rijen van „kunstenaren"

die zich om hem groepeeren en die hun aandeel vragen aan zijn taak, zóó moeilijk zelfs, dat hij bij alle overtuigende redeneeringen van de „verwante kunstenaren" bijna niet meer weten kan, wat nog zijn *taak* eigenlijk wel zijn mag en tenslotte zal het hem zorg gaan baren om door 't geredeneer niet om te vallen en bedekt te worden met redelijke bewijsvoeringen voor zijn waarde als „leidend syntheticus". . . . (lijdend syntheticus?).

* * *

Daartoe komen we, want (teeken des tijds?): „alle menschen werden . . . Künstler!"

De meubelmaker heeft zich, na van den architect eenige leiding ontvangen te hebben, uitgedijd tot „kunstenaar", de metaalbewerker (koperdrijver, ciseleur, enz.) is geworden kunstdrijver, de smid is bij gelegenheid kunstsmid en nog ontbreken eenige artistieke kopstukken met organisatorisch talent om van den timmerman een timmerkunstenaar te maken (een schoone uitweg voor den „ouderwetschen timmerman", die in 't huidige machinale bedrijf geen lust meer heeft) en van den metselaar een metselkunstenaar (want op welk gebied wordt door den architect meer „onvakkundig" geknutseld dan op dat van het metselen?) en waarom ook geen metselkunstenaar, die volgens „gespecialiseerde vakinzichten" op „kunstige" wijze de metselbekleeding tegen den betonwand van het „exterieur" aanbrengt? Zoo ontwikkelen zich de kunstenaars in alle vakken, verwante vakken, die men wel eens aanverwante vakken gelieft te noemen.

Nog een weinig leiding van op hooger plan staande architecten en al deze vakken zullen zich specialiseeren tot . . . . kunstvakken en de beoefenaars zullen zich met recht noemen . . . . nijverheidskunstenaars, want is niet elk hunner vakken behoorende tot de bouwnijverheid? Maar organisatievermogen zal noodig zijn en dan slechts eenige goede relatie met leden van tweede kamer of . . . ministers, als 't kan en de verschillende „College's van Advies" voor opdrachten als middelaar tusschen lastgever en . . . . . ontwerper worden ingesteld en . . . . . ??

* * *

De architect tenslotte . . . . wordt vervangen door den constructeur en berekenaar van gewapend beton, het materiaal der toekomst, verwerkt tot betonno of ander edel materiaal . . . . en de schilders van St. Lucas treden buiten hunne passieve houding in schoonheidscommissie's (want met een weinig sterker organisatievermogen komen zij er in en gaan de architecten, ter wille van de *samenwerking* er uit) en gaan over tot volle activiteit in het metalliseeren van de betonmassa's, aldus scheppende een rijk en kleurig stadsbeeld, waarvan men bij den bekenden somberen ernst der huidige moderne architecten nog niet droomen kan.

* * *

De huidige architect . . . . met weemoed spreken we er nog van en maken zijn testament, waarbij hem in het architectuurmuseum een eereplaats verzekerd wordt en het zal hem een troost zijn te bedenken, dat buiten zijn rustplaats uit de ideëele samenwerking der kunstenaren de *„Architectuur"* verrijzen zal, die hij niet vermocht te brengen.

* * *

Maar was hij dan niet de „leidende syntheticus"? Ook als zoodanig zal hij overbodig zijn, want . . . . o, gulden droom der toekomst . . . . . wanneer „alle Menschen Künstler werden", zal 't hooger plan de hoogere eenheid brengen van de broederschap der kunstenaren . . . . . en als het zoover is, zal deze hoogere eenheid, de eenig ware synthese kunnen zijn.

Zouden onder broederen der hooge eenheid nog „bazen" gevonden kunnen worden? Neen, zulks is bij ideëele broederschap ondenkbaar.

* * *

Het is van den tegenwoordigen architect, wanneer we hem toetsen aan de ideëele broederschap der kunstenaren, een zeer perverse eigenschap, dat hij op zijn werk de baas wil zijn en al te slecht is hij van dit verkeerde inzicht te genezen.

Met warme sympathie begroeten we daarom de actie der nijverheidskunstenaren in 't algemeen en die der meubelkunstenaren in het bijzonder, dat ze het initiatief genomen hebben om den architect van zijn bazigheid te cureeren en wij noodigen ook andere vakkundigen uit de bouwnijverheid uit om zich met spoed tot vakkunstenaars te doen promoveeren, al mag de architect dan tenslotte aan al het cureeren succumbeeren . . . ., met het schoone uitzicht op de in zuivere onbaatzuchtigheid samenwerkende kunstenaren van hooger plan . . . . . zal het offer hem niet te zwaar zijn.

. . . . . .

Maar nog is het niet zoover; het hooger plan is kennelijk nog niet bereikt. De architect zelf verkeert nog te veel met de gesteldheid van den aardbodem en gaat bij ons in 't waterland zelfs nog al te veel daarbeneden, zoodat van het hooger plan nog niet veel komen kan . . . zweeft hij al eens, dan is het in de krant, papier is ook al luchtiger dan steen en aarde. Mogelijk is het, dat meubelkustenaren 't hooger plan bereikten, maar dan is het nog maar spartelen wat ze er doen, niet *staan* en nog minder *gaan*.

Zoolang het zoovèr nog niet is, staat de architect als *actief* leider in zijn werk en blijft de meubelmaker de meubelmaker en zal de architect (nu niet gesproken van deze of gene architect, met min of meer of zelfs zonder vakkundigheid, maar, let wel, *de* architect) het niet toelaten, dat de meubelmaker *vrij* zal zijn om de *binnenarchitectuur* op speciale vakkundige meubelmakersmanier met min of meer schoone *paneelen* te beplakken . . . of betimmeren, zoo men wil; wanneer bekleeding van interieur of exterieur in de rede zal liggen, dan zal de architect zulks doen in samenwerking met *beeldhouwer en wandschilder*, die elk voor hun deel *vrij* zullen zijn in hunne beelding; de meubelmaker zal bij gelegenheid dan wel eens de houten bekleeding kunnen maken, echter op de wijze van den timmerman, die de kozijnen maakt.

Dat is dan het werk van den meubelmaker, die *meer* of *minder* doet, dan hij eigenlijk te doen heeft, n.l. meubelen maken, de meubelmaker, die z.g. lambriseeringen maakt en als zoodanig een aan den architect ondergeschikt vakman heeft te blijven.

* * *

De meubelmaker echter heeft zich ontpopt tot meubelkunstenaar en is daarbij niet gebleven, doch heeft evenals de vakman-meubelmaker op zijn gebied, zich als *kunstenaar* op het maken van betimmeringen toegelegd en daarmede het gebied van den architect betreden om te worden tot een „architect interieur" die men spottenderwijs, maar terecht wel eens „architect inferieur" genoemd heeft.

Dit „architect inferieur" is een gewilde woordverbaste-

ring, die niet zonder teekenenden zin is. Want dit is waarlijk de meubelmaker, die langs „inferieuren" weg het gebied van den architect betreden heeft, zonder zich diens bekwaamheden eigen te maken, de meubelmaker, die zonder begrip van architectuur als architectuurbekleeder of . . . verstopper, zoo men wil, zich opgeworpen heeft en die daarbij bovendien blijk gegeven heeft de waarde van zijn eigen vak, het meubelmaken, niet te doorvoelen door zich te degradeeren tot een „behanger in hout" die èn een slecht meubelmaker èn een slecht architect is.

* * *

De meubelmaker, die zijn vak tot kunstvak opheffen wil zal iets anders moeten doen, dan als „architect inferieur" op het gebied van *den* architect parasiteeren. Hij zal tot bezinning moeten komen, dat hij zich allereerst te bekwamen heeft in de aan zijn vak, het meubelmaken, uitkomende beeldende kunsten, n l. de beeldhouwkunst en de sierkunst.
De meubelmaker-beeldhouwer en -sierkunstenaar zal als beoefenaar van waarlijk vrije kunsten zijn vak uit het zuiver-ambachtelijke tot verkunsting kunnen verheffen en als zoodanig zal hij zelfs geen actie behoeven om door den architect als *in zijn kader* vrijstaande kunstenaar, dankbaar geaccepteerd te worden.
De architect zal echter altijd . . . (zoolang we nog met beide beenen op de aarde blijven) de bekleeding of niet-bekleeding van het interieur, zoowel als die van het exterieur aan zich houden en door geen *nijverheidskunstenaar* zich van zijn terrein laten verdringen.
De architect zal nimmer bezwaar hebben tegen den invloed of laten we zelfs zeggen tegen de vervolmaking van zijn werk door de goede voortbrengselen van gebruikskunst en ook niet als zoodanig tegen de meubelkunst, als zelfstandig kunstvak.
Zoolang het unaniem hooge plan nog niet bereikt is, het het hooge plan, waarop *verschillen* zich oplossen tot engelachtige samenwerking van thans nog ongelijksoortige grootheden, zoolang zal de architect den meubelmaker, die betimmeringen-architectuur maakt of wenscht te maken en zich daartoe als „nijverheidskunstenaar" presenteert streng onderscheiden van den meubelkunstenaar, die het vak van het meubelmaken door ernstige beoefening der aan dat vak uitkomende vrije kunsten werkelijk tot verkunsting heeft weten te brengen en op te heffen.

* * *

De nijverheidskunstenaars voeren thans actie voor . . . . opdrachten, zonder evenwel zich rekenschap te geven van de bovenomschreven *verschillen*, die toch in de verhouding welke ten opzichte van den architect bestaat, van groot belang zijn en ze spreken dan ook volkomen nivelleerend over het „interieur", zonder kenbaar te maken, dat het hunne bedoeling *niet* is om als interieurarchitecten op te treden, doch zuiver als meubelkunstenaars, in den waren zin des woords.
Daarom is hunne actie een gevaar voor den architect, die, laten we nu koopmansgedoe en halfheid er buiten, voorloopig nog architect van interieur als van exterieur heeft te zijn en dit in het belang van een zuivere vakbeoefening in de bouwkunst.
Ideëel gesproken, zullen de beoefenaars der vrije kunsten, in hunne samenwerking met den architect, vrij zijn in hun kader, doch zal deze vrijheid onthouden moeten worden aan den zich tot architect-interieur opblazenden meubelmaker.

* * *

De meubelkunstenaars als zelfstandige en eenzijdige (in den goeden zin) vakbeoefenaars kunnen nog met een kaarsje gezocht worden en als zelfstandig kunstvak staat de meubelkunst nog niet op hoog peil, wat waarschijnlijk moet toegeschreven worden aan het feit, dat ze tot heden te veel liefhebberden in betimmeringen, terwijl toch het meubel, als het zich direct tot den mensch betrekkende gebruiksvoorwerp, zulk een ruim en aantrekkelijk arbeidsveld voor specialiseering biedt.

* * *

Om aan te toonen, dat het bij de actie der nijverheidskunstenaars wel degelijk gaat om en *over* het terrein van den architect, citeer ik het volgende uit des Heeren Penaat's artikel over Bouwkunst, Sier- en Nijverheidskunst:
„En is het niet een nadeel, dat wij (de nijverheids-kunstenaars) schier immer moeten werken in gebouwen en vertrekken, waarbij op dezen arbeid niet gerekend werd, de Sierkunstenaar in zalen, die achteraf voor zijn conceptie of zelfs voor elke conceptie ongeschikt blijken, de *interieurkunstenaar* in ruimten, die hem tot wanhoop brengen door *niet volledig berekende proportie, plaatsing van ramen en deuren ?* *) Ook de architect kan zijn voordeel doen met de kennis en ervaring van den sier- en nijverheidskunstenaar, vooral wanneer deze samenwerking van den beginne af in het plan is opgenomen".
Uit deze zinsneden kunnen we concludeeren:
ten eerste, dat het de bedoeling is om den nijverheidskunstenaar medezeggingschap te doen verkrijgen over de „architectuur" en om het daarheen te leiden dat deze kunstenaar (meubelmaker?) de wanden zal bekleeden en
ten tweede, dat hier op één vlak gesteld worden (het hooge plan?) de genoemde nijverheidskunstenaar-architect-interieur en de *sierkunstenaar*.
Is de houtbehanger aldus op één lijn gesteld met den wandschilder? Welk een wanhopige verwarring: de „houten behanger" en de kunstschilder op dezelfde lijn! Gelijk gemaakt worden hier de beeldende kunstenaar die in hoogsten zin het gebouw tot kunstwerk te verheffen heeft en de.... architect-inferieur, die doet wat hij laten moest.
En summum summarum heeft *de* architect nog te leeren van dezen nijverheidskunstenaar omtrent het plaatsen van *ramen en deuren*, d. w. z. omtrent de groote antithese van de architectuur: muur en opening... de meubelmaker, die buiten zijn terrein zich beweegt, zal het den architect leeren!
Met welke nijverheidskunstenaars krijgt men hier te doen? Met opknappers van gebouwen?
Heeft de heer Penaat het hier over *den* architect of over den onkundigen architect, die bij kunstnijveraars hulp en steun zal zoeken?

* * *

In waarheid wordt hier getracht, onbewust misschien, den architect te doen succumbeeren, want *de* architect, die het interieur (het vaste deel) moet overlaten aan den „interieurkunstenaar" en over ramen en deuren (*die ook aan den buitenkant verschijnen!!*) overleg heeft te plegen met, ja aanwijzingen heeft te ontvangen van dien „kunstenaar", zal voor het werk bedanken!

* * *

Zoo komen we dan op het hooge plan der ideëele samenwerking, waarbij de architect gemist kan worden!

*) Cursiveering van onderget.

Maar zoover is het nog niet en zoolang we nog zijn zooals we zijn, zal de architect met beide voeten staan op de aarde en met den kop in de lucht, met een kop, die de *verschillen* en *verhoudingen* onder de hem omringende „kunstenaren" zal weten te bedenken en.... laten gelden.

C. J. Blaauw.

INGEZONDEN.

Sectegeest.

Ook in het moderne „Architectura" schijnt deze verderfelijke echt Hollandsche geest nog niet geheel verbannen. Opmerkelijk is het althans dat in het Jaarbeursnummer uitsluitend illustraties voorkomen van stands door een bepaalde groep Amsterdamsche architecten ontworpen. Ook in den tekst heeft de heer Wijdeveld geen andere artisten kunnen samenbrengen, dan die welke met een enkele uitzondering zijn mede-bestuurderen zijn van A. et A.
Dit had in een nummer over de *Nederlandsche* Jaarbeurs niet mogen zijn, want er is meer werk van bekwame architecten, waarvan hieronder het werk volgt. Dat men het werk uit eigen omgeving en van hen die uit eenzelfde gedachtesfeer werken beter doorvoelt en er de schoonheid beter van ziet en daardoor meer appreciëert is zeer begrijpelijk; het mag echter niet leiden tot het negeeren van wat daar buiten ontstaat. Zoo is geen eenheid te bereiken, men kan al haast spreken van een specifiek Amsterdamsche vormgeving, dit cirkelen in eigen gedachte brengt een afzondering voort die het samenwerken voor de toekomst stoort.

Stands door architecten ontworpen:
No 105. Handel van het Ministerie van Landb., Hand. en Nijverheid. arch P. J. C. Klaarhamer.
106, 107 *a, b.* Commissie voor Ned.-Zuid-Afrikaanschen handel arch. Klaarhamer.
140. Heybroek, Vertinde draadartikelen, arch. Nico de Koo.
20. Koninklijke Begeer, Korenbeurs, arch. C. J. de Haas,
B. N. A. Jaarbeurs Restaurant, arch. J. Gort.
2151. Wijnand Fockink, Janskerkhof, arch C. J. de Haas.
2109. Phoenix Brouwerij, „ , arch. Nico de Koo.
48. Blass en Groenewegen, arch. C. J. de Haas.

Een paar deelnemers exposeerden werk, ontworpen door architecten:
204. Glasfabriek „Leerdam", glaswerk van K. P. C. de Bazel.
45. Brouwers' aardewerk.
190*a*. Speelgoederenfabriek „Olanda" arch. Wijdeveld e. a.
192 Timmerfabriek „De Rietvink" met gedeelte lambri van arch. K. P. C. de Bazel.
48. Blass en Groenewegen tuinmeubels, arch. de Haas.
187-189. Ned. Meubel- en houtwarenfabr., meubilair van arch. P. J. C. Klaarhamer.

Het is ook nu nog niet buitengesloten, dat enkele stands over het hoofd zijn gezien.

J. Th. van Winsen.

Gaarne en met meer genoegen had de redactie een stuk van den heer Van Winsen geplaatst in het bewuste Jaarbeurs-nummer; dáár had hij prachtige gelegenheid gehad zijn kennis van al het fraais, dat op de Jaarbeurs te vinden was, te kunnen uiten.
Door de redactie is veel moeite gedaan om een grootere collectie foto's bijeen te brengen . . . doch men schijnt nog steeds niet te weten, dat het blad open staat voor *alle* inzenders (zelfs voor *niet* leden). Er zou van een verderfelijke geest in „Architectura" en van „een cirkelen in eigen gedachte" (zooals de heer v. W. dat schijnt te zien) geen sprake zijn, indien door geregelde medewerking van alle leden ieder datgene verkondigde, wat hij zijn eigen gedachte noemde.
Intusschen toch dank voor het zeer complete lijstje. Deze zeven goed ingerichte Stands kunnen er nog wel bij.
Van een artistiek standpunt gezien, redden zij de Jaarbeurs niet. . . . er waren, meen ik 650 deelnemers!!

Wijdeveld.

* * *

De Stand der Staatsmijnen op de Jaarbeurs te Utrecht.

Ik verzoek u het volgende op te nemen ter aanvulling van de mededeeling betreffende den stand der staatsmijnen op de Jaarbeurs te Utrecht, op blz. 58 van het Jaarbeursnummer van „Architectura".
Bedoelde stand is niet geheel in handen gegeven van den heer La Croix. De wijziging — binnen de toegestane grenzen — van het ter beschikking gestelde normaalpaviljoen, is ontworpen door ondergeteekende evenals de inwendige distributie. In verband met het daaruit voortvloeiende schema is vervolgens de decoratieve afwerking in overleg en samenwerking tusschen ondergeteekende en den heer La Croix tot stand gekomen.

J. H. W. Leliman.

Geen oogenblik heb ik getwijfeld aan het feit dat de heer Leliman de door hem genoemde veranderingen en inwendige distributie heeft aangegeven, ... echter, blijft ik bij mijn oordeel, waar ik zeg, dat het geheel in handen is gegeven van den heer La Croix, . . . immers, datgene wat 't in de Stand van de Staatsmijnen *doet*, is de decoratie, de kleur en het glas in lood . . . en dit is juist het typeerend werk van den heer La Croix.

Wijdeveld.

VERSLAG VAN DE 52ste VERGADERING DER CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN A. ET A. OP DEN 23 FEBRUARI 1917, DES AVONDS HALF NEGEN, IN HET KANTOOR VAN DEN VOORZITTER.

Aanwezig: de heeren Nicolaï, Rietbergen, Van der Lip en Otto Schulz; de heeren Van Dijk en de Haas hadden bericht verhinderd te zijn.
De waarnemende Voorzitter, de heer Nicolaï, opent te half negen de vergadering met een welkom aan de aanwezigen en verzoekt den Secretaris de notulen der vorige vergadering voor te lezen, die na de voorlezing onveranderd worden goedgekeurd.
Hierna wordt vastgesteld den dag der excursie tot het bezichtigen van enkele gebouwen en wijken in Utrecht, waarbij de aangesloten vereenigingen van het Utrechtsch Kunstverbond voor al hunne leden een uitnoodiging zullen krijgen; Vrijdag den 9 Maart a. s. wordt vastgesteld, terwijl te 1 uur het vertrek van het Stationsplein plaats heeft en bezocht worden op vastgestelden tijd het kantoorgebouw en een deel der fabriek Jaffa, de woningwijken aan den weg naar Zuilen, de oude Koorgang aan de Mariaplaats, de nieuwe modemagazijnen Gebr. Gerzon, de school aan de Kromme Nieuwe gracht en de Emmakliniek, waarbij door de bij die gebouwen betrokken architecten een korte toelichting wordt gegeven, terwijl voor het vervoer per as per deelnemer *f* 1.— moet worden bijgedragen. Vóór 6

Maart a. s. wordt opgaaf van deelname verzocht aan den Secretaris der Club.
Bij de bespreking over de vraag: Is er iets bekend over het voornemen van het Rijk tot stopzetten harer werken? bleek dat met zekerheid kon vastgesteld worden dat dit voornemen niet bestaat doch dat getracht wordt om door te blijven werken zoolang materialen verkrijgbaar zijn. Dit is zeker een geruststellend bericht, daar nu ook de particuliere bouw zich niet zal laten afschrikken en dit goede voorbeeld volgen.
Na voorlezing der ingekomen stukken werd ter overweging gegeven om bij de bevoegde autoriteiten te informeeren of het mogelijk is dat nieuwe boomen geplant worden in de plaats der stompen, die nu nog sinds het begin van den oorlog den Biltschen straatweg ontsieren en ook om in overleg met particulieren, welken eigenaar zijn van stoepen met afgesloten hekken aan onze verkeerswegen gelegen, te trachten deze te doen verdwijnen in het algemeen belang.
Na rondvraag volgt sluiting te tien uur.

Namens het Bestuur der Club A. et A.
JAN VAN DER LIP, Secretaris.

CLUB HAAGSCHE LEDEN „A. ET A."

Voor de Haagsche Club van leden „A. et A." zal Architect W. Kromhout een causerie houden met lichtbeelden op Dinsdag 20 Maart, des avonds 8 uur, in Café Gouden Hoofd, Groenmarkt.
De leden van „A. et A." in den Haag, die geen lid zijn van de Club Haagsche leden, vinden hier een goede gelegenheid kennis te maken met de leden en hun streven.

PRIJSVRAAG RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

Inlichtingen II.

Vraag 11. Mag de tuin met bijgebouwen worden opgevat als een groote ruime binnenhof?
Antwoord. Er is geen bezwaar te verklaren, dat ook een omsloten tuin een tuin is, en dat omsluitende gebouwen op zich zelf staande bijgebouwen kunnen blijven; dit alles hangt geheel af van de wijze, waarop dit denkbeeld zou zijn opgelost.
Vraag 12. Mogen de beeldenzalen *c.* en de modellenzalen *d.* bovenlicht hebben, zooals b.v. in het Rijksmuseum?
Antwoord. Voor de beeldenzalen (*c*) en de modellenzalen (*d*) wordt bovenlicht door het programma niet uitgesloten.
Vraag 13. Moeten de zalen *p.* voor het avondteekenen ook voldoen aan de eischen voor goed licht overdag, dus de eene lichtopening op een borstwering van 1.50 M. hebben; daar ze niet op het noorden behoeven te liggen, zou men meenen van neen, maar is dan de opgegeven verdiepinghoogte van 6.50 M. niet noodeloos groot?
Antwoord. De zalen voor avondteekenen behoeven niet te voldoen aan de eischen voor de dagzalen gesteld; de hoogte echter blijft als in het programma is bepaald.
Vraag 14. Is het voldoende dat een der zalen *u.* direct zonlicht krijgt, en de tweede indirect door de eerste heen; moeten deze zalen aan elkaar grenzen?
Antwoord. Beide zalen moeten licht van de noordzijde hebben, terwijl één daarvan buitendien nog een raam moet hebben, dat een gedeelte van den dag het zonlicht binnen laat.
Vraag 15. Er wordt gesproken van hoofdingang, kunnen er dus neveningangen geprojecteerd worden, of is het de bedoeling dat alle leerlingen, behalve die met fietsen, door de vestibule binnenkomen?
Antwoord. De toegang tot de Academie is uitsluitend door den hoofdingang; neveningangen daarbij zijn niet gewenscht.
Vraag 16. Volgens de laatste alinea van *D.* is het niet geheel duidelijk, of het atelier *x.* op den tuingrondslag ligt?
Antwoord. De laatste alinea van *D.* schrijft voor dat de vloer der drie werkplaatsen, dus *x., z.* en *a'.*, op de hoogte van den tuingrondslag moet liggen.
Vraag 17. Kan de Jury niet opgeven, hoe groot ongeveer de garderobes en toiletten moeten zijn of anders hoeveel leerlingen iedere afdeeling ongeveer heeft?
Antwoord. Een eenigszins redelijke raming van de bevolking der nieuwe Academie is in de volgende cijfers benaderd:
a. Dagcursus: Afdeeling schilderen 40, beeldhouwen 20, grafische vakken 12, teekenen 40 leerlingen.
b. Avondcursus: Afdeeling architectuur 60, teekenen en theorethische lessen 40 leerlingen.
Vraag 18. Hoe groot moet de ruimte ongeveer zijn voor de muziek in de groote gehoorzaal; komt er een orgel of een klein orkest?
Antwoord. Er is voornamelijk gedacht aan vocale muziek (klein koor); de mogelijkheid van de plaatsing van een orgel is niet als uitgesloten te beschouwen.
Vraag 19. Mogen de werkplaatsen z, a[1] en b[1] niet tot een afzonderlijk gebouw in den tuin vereenigd worden?
Antwoord. Het programma vermeldt waar dit vereenigen is toegestaan.
Vraag 20. Ten opzichte der rangschikking der lokalen in de groepen B. en C. wordt de vraag gesteld:
a. of de zalen van 100 M². uitsluitend voor Heeren leerlingen of in elke groep een van 100 M². voor Heeren en de andere van 100 M². voor Dames leerlingen bestemd is? *b.* Hoe de verhouding van het aantal Dames en Heeren leerlingen in de groepen B. en C. ongeveer is en *c.* of beide Professoren in één groep de eene voor het onderwijs aan Dames en de andere uitsluitend voor het onderwijs der Heeren bestemd is?
Antwoord. a. Eén voor Dames- en één voor Heeren leerlingen. *b.* Ongeveer half om half. *c.* Neen.
Vraag 21. Aan welk adres zijn de Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen van 1914 te bekomen?
Antwoord. Aan te vragen bij den Secretaris der P. P. C. Reguliersgracht 120 te Amsterdam, onder toezending van 25 cent.
Vraag 22. Hoe zijn de windstreken, wijst misschien de pijl op Bijlage II naar het Noorden?
Antwoord. De punt van het pijltje wijst naar het Noorden.
Vraag 23. Is het gearceerde gedeelte achter het terrein van de Rijks-Academie 0.50 A.P. waterspiegel of tuin?
Antwoord. Water.

DE JURY.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 12. ZATERDAG 24 MAART 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Tot Buitenleden zijn door het Bestuur aangenomen de heeren:
W. D. MEYER, Architect te 's-Gravenhage.
N. MOLENAAR JR., „ „ „
J. F. STURM, Bouwkundig Teekenaar „ „ „
J. M. GROENEWEGEN, Bouwkundige „ „ „
II. De 1392ste **Ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 28 Maart,** des avonds **8 uur** precies, in de Vergaderzaal Heerengracht 545—549.
Agenda:
1. Notulen.
2. Voordracht van den heer J. E. VAN DER PEK: Vervolg zijner Kunstbeschouwingen met lichtbeelden. Introductie is toegestaan.
3. Rondvraag en sluiting.

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAAG VOOR EEN BOOGLAMP MET LICHTRECLAME.

JURY-RAPPORT.

Bij de beoordeeling der zes inzendingen bleek al spoedig dat geen der ontwerpen in aanmerking kon komen voor den eersten prijs, immers een *eerste* prijs moet voldoen aan de eischen van het programma en door de meerderheid der jury, zonder eenige wijziging, voor eventueele uitvoering worden aanbevolen.
Geen der ontwerpen voldoet volkomen aan de eischen voor een goede straatverlichting verbonden met lichtreclame.
Wanneer de jury de goede eigenschappen van de motto's „E", en in één ontwerp bijeen kon brengen, was het geval opgelost.
Motto „E" (een zeer goed geteekend ontwerp) heeft het slanke, wel geproportioneerde en subtiel-oprijzende dat voor een booglamp, die hoog boven de menschen en het straatverkeer haar schijnsel neêrwerpt, zeker een vereischte mag genoemd worden, ... maar de lichtreclame!? Een al-tebescheiden rol speelt zij in dit ontwerp. De kleine zeskantige vakjes zullen niet voldoen in de praktijk.

Beter heeft de ontwerper van kenteeken begrepen dat het belangrijke in deze prijsvraag de „Reclameverlichting" was. In zijn ontwerp treedt zelfs de paal met booglamp, zoodanig op den achtergrond, dat de ontwerper meende te kunnen volstaan met het gebruik van de, tegenwoordig in de groote steden voor licht en tram veelvuldig toegepaste palen. De jury kan dit volstrekt niet afkeuren, maar heeft, — niettegenstaande het ontwerp vele eigenschappen vertoont van een *practische* straatreclame, die tevens één geheel vormt met paal en booglamp — toch eenige bezwaren. Ten eerste zullen de opgaande ijzeren hangers met de terzijde van de lichtreclame zig-zag loopende koorden, perspectivisch gezien het geheel een groote onrust geven. Zonder de, in den tegenwoordigen tijd, heerschende bezuiniging in het lichtgebruik in aanmerking te nemen, moet de jury er op wijzen dat een verspilling van licht, zooals de ontwerper hier voorstelt, in de praktijk niet geaccepteerd zal worden. Voor den koopman is de *zelfde* reclame te verkrijgen met de helft der hier benoodigde lichtkracht.

Het beste heeft de inzender van motto begrepen, wat de eischen zijn voor een booglamp en lichtreclame, en.... ware de ornamentale versiering niet van zulk eene absurditeit, zeker zou dit motto in aanmerking zijn gekomen voor den eersten prijs. Hier, meent de jury, is de juiste waarde toegekend aan beide: booglamp en lichtreclame. Een goede vinding is het, de booglamp door de tweemaal herhaalde overkraging boven het groote straatverkeer te brengen, terwijl de lichtreclame bij de eerste overkraging reeds boven het wandelende publiek is gebracht.
Deze inzender is de eenige van het zestal, die de enkelvoudige lichtbak — met, aan de twee belangrijkste

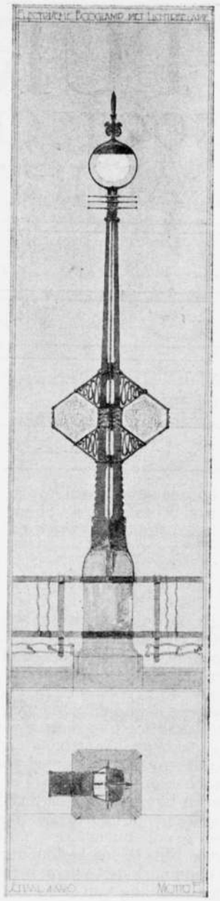

Motto „E."

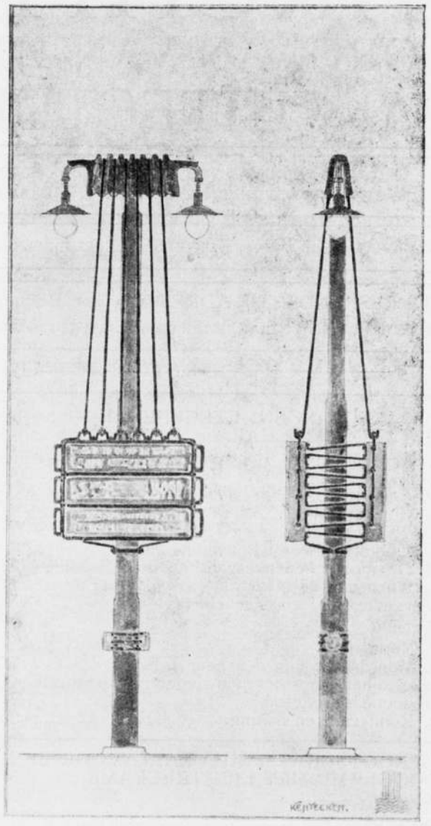

Motto Ontwerpers: J. A. Snellebrant, A. Eibink.

zijden, aangebrachte reclame — heeft toegepast. (Eene opvatting, die de jury zeer juist vindt).
Niettegenstaande deze goede hoedanigheid, die eigenlijk wel de kern van de zaak raakt, is de jury het eens dat de, als ornamentale versiering tevens opgevatte constructie zeer onrijp is.... zelfs bij uitvoering een cacophonie zou maken van het straateffect. Zij is overtuigd dat minstens een revolutie, zooals op 't oogenblik in Rusland woedt, in Holland zou uitbreken, indien dergelijke ornamentale toestellen langs onze straten geplaatst worden.... en, daar zij meent dat 't oogenblik daarvoor nog niet is aangebroken, heeft zij den eersten prijs niet kunnen toekennen aan den inzender van dit ontwerp.
Het resultaat van deze prijsvraag is niet méér dan middelmatig, echter gaat ook geen der inzendingen daar*onder*; — zoodoende hebben de drie overige motto's hunne goede qualiteiten, maar de reden waarvoor zij terzijde werden gelegd, zijn niet moeilijk te omschrijven.
Motto „Licht". Is een paal, waarvan de lichtreclame en hooggeplaatste lampen aan geen enkelen eisch volkomen voldoen. De lampen zijn door de plaatsing der afdekkende kappen niet voldoende lichtuitstralend, terwijl

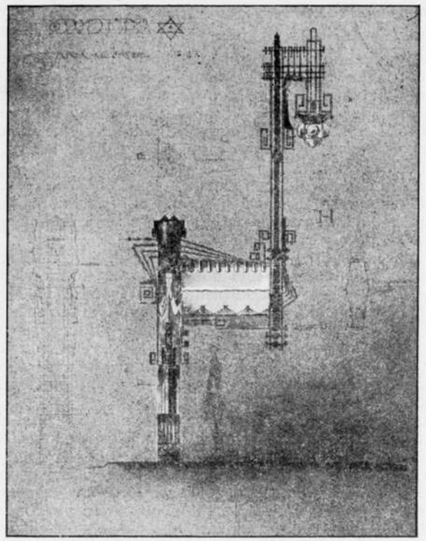

Motto

de reclame door de *op* elkaâr en niet naast elkaâr staande letters geen *duidelijke* reclame is.
Bij motto „Reclame" is de toestand *iets* beter. Hier voldoet het reclameveld aan zeer bescheiden eischen. De lampen, hangende boven aan den paal, zijn echter niet veel beter dan de op ontwerp motto „Licht" voorkomende. Beiden zijn meer geschikt voor de verlichting van een billardzaal of dergelijke.
Motto „Plein" is al evenmin „geslaagd" te noemen. De lichtreclame (waar juist in het programma der prijsvraag de nadruk op wordt gelegd) treedt hier geheel op den achtergrond. De geheele opvatting is nuchter en onbevredigend.
Zooals reeds bekend is gemaakt, heeft de jury besloten onder de drie eerstgenoemde motto's de prijs gelijk te verdeelen en ieder dus *f* 15.— toe te kennen. Aldus geschied.

De Jury,
Van Loghem.
J. de Meijer.
H. Th Wijdeveld.

Amsterdam, 20-3-1917.

Aan het correspondentie-adres van motto ✡ is een bericht gezonden, hetwelk als „onbestelbaar" terug kwam. Gaarne zou de jury toestemming hebben voor de opening van den naambrief des inzenders.

INGEZONDEN.

Bouwkunst, Sier- en Nijverheidskunst.

Het stuk van den heer Blaauw in „Architectura" van 17 Maart, waarvan ik de arrogantie niet kan bewonderen, raakt enkele bijkomende punten der kwestie aan, welke voor nadere bespreking vatbaar zijn; vooral omdat de heer B. ten onrechte allerlei dingen in mijn artikel veronderstelt en leest.
Wij willen dezen heer eenige bescheidenheid in overweging geven en daarbij wat geduld en beter vertrouwen in de goede bedoeling en het gezonde verstand van de sier- en nijverheidskunstenaren, die zeer goed *„verschillen"* kunnen vaststellen en deze op zijn tijd met genoegen willen bespreken. Lees dus het artikel nog eens ter goeder trouw over, lees wat er staat en niet de *„wanhopige verwarring"* die gij, mijnheer Blaauw, ervan gelieft te maken.

Met genoegen las ik daarentegen de aanteekeningen van Lauweriks. Laten andere architecten met hetzelfde bezonken oordeel hun meening zeggen, ook als zij er anders over denken.

In hetzelfde nummer vond ik de mededeeling van den heer Leliman over den Stand der Staatsmijnen op de Jaarbeurs te Utrecht en over den aard der samenwerking tusschen den heer L., die de opdracht aanvaardde en zijn helper den heer La Croix. Ik kan mij volledig met het onderschrift van den heer Wijdeveld vereenigen, maar zou daaruit een andere conclusie willen trekken. De heer L. rekent zich de eer toe voor de wijzigingen in het normaal-paviljoen en het aangeven der inwendige distributie. Nu is er geen twijfel aan of de architect-interieurkunstenaar La Croix had deze hulp wel niet noodig. Inwendige distributie en voortvloeiende schema's zijn schoone zaken en schoone woorden, die vooral op den leek-lastgever indruk maken, maar ieder, die het gebouwtje gezien heeft, constateert oogenblikkelijk dat het karakter der stand werd bepaald door het werk van La Croix, dat, behoudens eene m.i. onnoodig uitheemsche opvatting, geslaagd mag heeten.
Waarvoor, vraag ik mij af, was het nu noodig, dat dit dure en omslachtige apparaat van een architect, die de opdracht aanvaardt en deze voor het leeuwendeel aan een ander overdraagt, voor dit simpele geval nu noodig was. Het komt mij voor, dat een architect, die het belangrijkste deel van een opdracht aan een ander overlaat, deze opdracht *niet* behoorde te aanvaarden, te meer waar deze andere, behalve interieur-ontwerper ook architect is.
Het is uitnemend van den lastgever, dat hij zich wendde tot een architect, nog beter zou het geweest zijn als deze lastgever geëischt had, dat het voornaamste deel van de opdracht inderdaad het **persoonlijk** werk van dezen architect moest zijn en zich niet tevreden had gesteld met de toezegging van leiding, wijzigingen, schema's enz. Ik meende hierop even te moeten wijzen, omdat ook hierbij de verhouding van bouw- en interieurkunst betrokken is en ook omdat het geval allerminst op zich zelf slaat. W. Penaat.

Voor mijn bespreking van de (volgens den Heer Penaat) *bijkomende punten der kwestie* had ik uit zijn artikel slechts enkele zinsneden noodig en ik heb deze nauwkeurig geciteerd. Verder heb ik het artikel van den Heer Penaat niet in het bijzonder in beschouwing genomen, doch eene eigen beschouwing geleverd, zulks echter naar aanleiding van een nauwkeurige lezing van het artikel van den Heer P.
De verschillen echter, welke de Heer P. toch meent te kennen, komen in zijn artikel niet tot hun recht, even weinig als de verhouding tusschen meubelmaker en architect. Wèl wordt echter veel gesproken van de onzui-

vere verhoudingen die ontstaan bij onzuivere bouwkunstbeoefening en dat maakt èn de actie der nijverheidskunstenaars èn het artikel van den Heer P. verwarrend, want onzuivere toestanden in de beoefening der bouwkunst kunnen niet een goeden grondslag vormen voor een actie van nijverheidskunstenaars, die door middel van te veroveren *opdrachten* daarin verbetering pogen te brengen, althans voor zoover dit het interieur betreft. Dit zou slechts eene zeer eenzijdige verbetering zijn! Wanneer er sprake is van onzuivere vakbeoefening in de bouwkunst, dan ligt het niet op den weg van nijverheidskunstenaars om daarin verbetering te brengen doch zullen de architecten daartoe actie moeten voeren en zeker zoude in deze een „College van Advies" voor opdrachten aan architecten meer vruchtdragend zijn dan een dergelijke college voor nijverheidskunstenaars zijn kan, waarmee nog niet gezegd is dat zelfs voor architecten een dergelijk college gewenscht is.

* * *

Gaarne de raad van den heer P. volgende, heb ik nogmaals zijn artikel herlezen en als resultaat van deze vernieuwde betrachting citeer ik uit dit artikel nog het volgende:

„Ik zou hieraan willen toevoegen, dat de lastgever bovendien zich nauwkeurig op de hoogte behoort te stellen van de wijze waarop ook onderdeelen als versiering, inrichting enz. tot stand komen en aan den architect de vragen doen:

*Kunt gij zelf decor en interieur ontwerpen, hebt gij daarvan bijzondere studie gemaakt; welke vakken der sier- en kunstnijverheidskunst (?) beheerscht gij?**) Hebt gij *voldoenden tijd* om die onderdeelen *zelf* te ontwerpen, d. w. z. eigenhandig de 1/10 teekening te maken, de voornaamste details der werkteekening zelf te teekenen of te boetseeren of uit te voeren, om voortdurend persoonlijk toezicht op de uitvoering te houden, zelt onderdeelen met de uitvoerende werklieden te bespreken; — *of zoudt ge dit alles misschien met een bloote toelichting en aanwijzingen over willen laten aan het bureau of den fabrikant?*

Dit alles *behoort de lastgever te vragen* en te weten, daarna kan hij ook van de genoemde onderdeelen *de opdrachten* bepalen en het zal hem blijken, dat ook in de bouwkunst de ware vrijheid is de gebondenheid, de beperking, de onderschikking van allen, architect, sier- en nijverheidskunstenaar en opdrachtgever."

Nog wil ik opmerkzaam maken op een andere zinsnede, meer vooraan in des heeren P's artikel: „..... en *natuurlijk* wordt *bij deze geheele beschouwing* verondersteld, dat wij te doen hebben met den *bona-fide architect, niet met den* ook door den heer v. L(oghem) gesignaleerden *koopman-architect*." Aan den heer Penaat om deze *verschillende* zinsneden saâm te rijmen!

Ter overdenking blijft, wat de *bona-fide architect* zal antwoorden wanneer een door de nijverheids-kunstenaars goed geïnstrueerd lastgever met zijn vragen klaar is!

* * *

Mogelijk kan zijn, dat ik bij mijne herlezing weer niet goed gelezen heb en daarom waag ik me verder niet aan commentaar.

Mocht ik goed gelezen hebben, blijkt me hieruit hoe moeilijk het zijn kan, wanneer men haast heeft, om aan het einde nog te weten, wat men aan het begin geschreven heeft.

C. J. BLAAUW.

*) Cursiveering van onderget.

Prijsvraag Tob Groen & Co.

Mijnheer de Hoofdredacteur,

Naar aanleiding van een in de „Nieuwe Amsterdammer" van 10 Maart jl. voorkomende en in datzelfde blad op dezelfde bladzijde door den heer W. J. de Buisonjé geprezen aankondiging, verzoek ik U beleefd door welwillende opname van dit mijn schrijven een kleine opmerking mijnerzijds onder de oogen van Uwe lezers te willen brengen,

Hoe loftelijk het streven van de firma Tob Groen & Co. ook genoemd moet worden, vermeen ik, dat in een enkel punt de belangen der mededingende reclame-teekenaars toch zeerlijk geschaad kunnen worden.

Ik acht het even juist als vleiend voor de bekroonde teekenaars als voor de niet bekroonde, dat hun werk het eigendom wordt van de firma Tob Groen & Co. Dat echter deze firma, welke zelf handelaarster is in reclame-artikelen, tevens, en nog wel voor den luttelen prijs van te zamen *f* 25.—, het volledig reproductierecht zou verkrijgen, achten wij zonder meer een groote vergissing, die aan de schoonheid van de prijsvraag ontegenzeggelijk af breuk doet.

Immers werd in de prijsvraag verzuimd, te vermelden, dat de prijswinnaars, behalve den prijs, nog betaald zouden worden voor den afstand van het reproductierecht. Zooals het er thans uitziet, moeten de winnaars van den 3den, 4den en 5den prijs veeleer een verlies dan een voordeel boeken. Dit toch durven wij niet veronderstellen de bedoeling te zijn geweest van den uitschrijver van de prijsvraag. Wij begrijpen dan ook, dat de heer W. J. de Buisonjé, Hoofdredacteur van het orgaan van de Vereeniging tot Bevordering der Bedrijfsreclame deze toch zoo in het oog vallende fout blijkens zijn geestdriftige aanprijzing van den uitgeschreven prijsvraag over het hoofd heeft gezien.

Dat zij, die geen prijswinnaars blijken, hunne teekening voor *f* 10.— aan de firma Tob Groen & Co., handelende in reclame-artikelen, mogen afstaan en het reproductierecht op die teekeningen voor *f* 15.—, dus alles te zamen voor de som van *f* 25.—, is een vriendelijk voorstel, waartegen geen andere bezwaren zouden zijn in te brengen dan dat zulk eene schadeloosstelling toch wel heel gering te noemen is, bij wat zij behoorde te zijn.

Wij wenschen dan ook slechts de mogelijke deelnemers er aan te herinneren, dat het reproductie-recht op eene goede reclame-teekening met *f* 100.— ternauwernood voldoende betaald is, en dat dit recht niet uit handen moet worden gegeven zonder behoorlijk omschreven vermelding van de te geven bevoegdheden.

Terwijl wij U, Mijnheer de Hoofdredacteur dank zeggen, hebben wij de eer te zijn, met betuiging onzer hoogachting

Uw dienstwillige,
C. HUIDEKOPER,
Directeur van het Bureau voor Auteursrecht voor Beeldende Kunst.

Amsterdam, 17 Maart 1917.

* * *

Utrecht, 17 Maart 1917.
Aan de Redactie van „Architectura",
Amsterdam.

Van bevriende zijde werd mijn aandacht gevestigd op een in het „Jaarbeursnummer" van 3 Maart 1917, No. 9, van de hand van J. L. M. Lauweriks op pag. 60 voorkomende — ik zal maar zeggen: vuurspuwende — ontboezeming:

„De onzekerheid in den bovenstandig-estetischen opzet „moet voor een ruimere opvatting plaats maken. De aan„leg van het grondplan moet eenvoudiger en trotscher „zijn, zonder timmermansidealen, of verongelukte klad„schilders-allures. Het is ook kunstenaarswerk een een„voudig houten huisje te ontwerpen en zijne kleuren te „bepalen. De armzalige bekrompenheid der opvatting „der ruimteverdeeling en der gebouwengroepeering „moet voor artistiek inzicht plaats maken, er zijn genoeg „architecten, die van zulke dingen verstand hebben, en „begrijpen hoe een complex van gebouwen gerang„schikt dient te worden om een frisch en imposant geheel „te vormen, dat den bezoeker opgewekt, aanmoedigt tot „verder gaan, tot zien, tot genieten van alle schoonheden, „die het terrein aanbiedt."

Nu de beurs gesloten is en er van de 24 uur in een etmaal mij dus wat tijd gelaten wordt om van dit en dergelijke artikelen over — en vooral ook naast — de Jaarbeurs te genieten, zult U wellicht de beleefdheid hebben mij, in dit geval beklaagde, tot een uiting mijner zienswijze toe te laten.

In de eerste plaats treft mij de critiek op de gebouwengroepeering.

Men vindt deze zonder mijne toestemming afgebeeld bovenaan op dezelfde bladzijde (bestaat er nog zoo iets als auteursrecht op teekeningen, ook al zijn de plannen een combinatie van armzalige kladschildersidealen en bekrompen timmermansallures?) al zal men wel bemerkt hebben, dat de onderschriften der af beeldingen niet juist zijn, zoodat men beter doet op blz. 59 te kijken. Volkomen doordrongen van het besef, dat in zeer veel opzichten, organisatie en inrichting der Jaarbeurs verre van onverbeterlijk waren, zou ik Uwe redactie beleefd in overweging willen geven eens onder de leden van het Genootschap, dat zich per verzoekschrift tot den Gemeenteraad van Utrecht wendde, om dit Stadsbestuur te bewegen geen Directeur of andere ambtenaren van Gemeentewerken toe te laten werkzaamheden, aan of voor de Jaarbeurs te verrichten, een prijsvraag uit te schrijven omtrent de beste wijze van groepeering van een gelijk aantal monsterkamers en stands als op de teekening, blz. 59, zijn aangegeven. Daarbij zijn dan natuurlijk in acht te nemen de aanwezige zware boomen, markthekken, brandkranen, lantaarnpalen enz. waarmede ook door den technischen dienst der Jaarbeurs rekening gehouden moest worden. Voorts acht ik het gewenscht, dat men den termijn van inlevering stelt op drie weken na den datum van aanvang met verplichting elke week tevens over te leggen plannen voor stadia in welke telkens 100 monsterkamers minder benoodigd waren. De opmetingen van het terrein stel ik gaarne gratis ter Uwer beschikking ten behoeve eener dergelijke prijsvraag, die er ongetwijfeld zeer toe zal bijdragen om aan het groote publiek te toonen wat onze bouwkunstenaars bij een wedkamp vermogen, gelijk dat de op de eerste bladzijde van Uw Jaarbeursnummer gereproduceerde affiche heeft gedaan ten aanzien van de 5 meest bekende Nederlandsche Sierkunstenaars.

In de tweede plaats moge ik een opmerking plaatsen naar aanleiding van de zinsnede op blz. 61: „In Utrecht heeft men ditmaal „vergeten" het offer (d. w. z. op het altaar der kunst) te brengen. . . ."

Neem eens aan geachte Redactie, dat elk van de traag tot inschrijving opgewekte deelnemers aan de Jaarbeurs zich vooraf tot een der „genoeg architecten, die van zulke dingen verstand hebben" zou hebben gewend om een kunstzinnig standje te ontloopen en aan een grootsche heid, als door den schrijver Lauweriks bedoeld te beantwoorden, dan zou dit dien deelnemer toch naar matige taxatie, op mijn ervaring in de afgeloopen weken gegrond, *f* 400.— per monsterkamer gekost hebben, d. i. voor rond 400 kamers *f* 160.000.—, terwijl wellicht door de gezamenlijke deelnemers nog geen *f* 60.000.— is besteed aan inrichting der „Kantoortjes", niet voor het publiek, doch voor het doen van zaken bestemd. Zou een uitgave van *f* 100.000.— meer voor de inwendige inrichting van de door de deelnemers voor 14 dagen (waarvan 2 dagen voor 4265 menschen „publiek") gehuurde kamers *„in deze tijden"* niet doeltreffender te besteden zijn?

Met beleefden dank voor de opname dezer regelen en met de meeste hoogachting,

Jhr. A. H. OP TEN NOORT,
Directeur der Gemeentewerken van Utrecht,
Leider van den Technischen dienst van de eerste Nederlandsche Jaarbeurs.

Ook bij nadere beschouwing der plattegronden der Jaarbeurs lijkt ons de groepeering der monsterkamers niet gelukkig. De onregelmatigheden dezer grondplannen en de verdere moeilijkheden zijn wel bezwaren, waarmede men rekening moet houden, doch die tevens tot interessante oplossingen hadden kunnen voeren. Ook lijkt het ons niet een gelukkige keuze dat de plattegrond der monsterkamers een zuiver vierkant is, daardoor wordt eene zeer vervelende ruimteverdeeling verkregen. Ook het geveltje der monsterkamers had gevarieerd kunnen worden of het type had zoo volkomen moeten zijn dat het zonder vrees voor verveling vele malen naast elkander geplaatst kon worden. De uitvoering stond natuurlijk onder finantieelen druk, doch het schijnt ons niet onmogelijk om desondanks iets artistieks voort te brengen, hoewel wij erkennen dat daartoe groote artistieke bekwaamheid de voorwaarde vormt.

Het denkbeeld om volgens de bestaande gegevens een prijsvraag uit te schrijven lijkt ons zeer gelukkig en zal zeker bij verwezenlijking van groot nut blijken te zijn — ook met behoud der voorwaarden voor vlug werk.

Het was er ons slechts om te doen naar aanleiding dezer eerste Jaarbeurs op eenige artistieke leemten te wijzen, een volgenden keer zullen de gegeven wenken toch wel eenigszins meer benaderd zijn, er waren toch ook eenige firma's die wel degelijk gemeend hadden dat het nuttig kan zijn met iets moois voor den dag te komen — met doelmatig overleg kon zelfs iets gemaakt worden dat blijvende waarde heeft en voor andere tentoonstellingen wederom te gebruiken is. Goede wil, en een krachtdadig gebruik van alle middelen die het slagen eener onderneming kunnen bevorderen kunnen slechts in het alzijdig belang aller deelnemers zijn.

J. L. M. LAUWERIKS.

PRIJSVRAAG RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

Inlichtingen III.

Vraag 24. Ligt het in de bedoeling, dat de hal zoo geprojecteerd wordt dat deze dagelijks door leerlingen wordt betreden, of mogen er ook neven-ingangen komen uitsluitend ten dienste voor het dag- en avondonderwijs?

Antwoord. Zie antwoord op vraag 15, 2e lijst.

Vraag 25. Is het de bedoeling, dat lokalen voor Dames- en Heeren-leerlingen geheel afzonderlijk komen te liggen, zoodat deze niet met elkaar in aanraking komen?

Antwoord. Is niet de bedoeling.

Vraag 26. d. In aansluiting met *c.* een modellenzaal voor oude en een modellenzaal voor nieuwe architectuur. Beteekent dit „in aansluiting" dat deze zalen alle inéénloopend moeten zijn?
Antwoord. Bedoeld wordt een complex; de oplossing wordt aan den ontwerper overgelaten.
Vraag 27. Zijn onder *m.* gevraagde lokalen vier lokalen bedoeld en niet zes?
Antwoord. Vier lokalen.
Vraag 28. Moeten de beide onder *u.* vermelde lokalen een raam bezitten waardoor een gedeelte van den dag het zonlicht binnen treedt of slechts één dezer lokalen?
Antwoord. Zie antwoord op vraag 14, 2de lijst.
Vraag 29. Moeten de tentoonstellings-kabinetten inéénloopend zijn aan de groote tentoonstellingszaal?
Antwoord. Zie antwoord op 26.
Vraag 30. De in het programma genoemde 4 reservezalen heb ik gedacht willekeurig verspreid te mogen onderbrengen op den beganen grond en 1ste verdieping. Is dit juist opgevat of moeten zij bij elkander liggen en mogen zij ook eventueel op de 2e of zolder-étage worden ondergebracht?
Antwoord. Bij voorkeur verdeeld over begane-grond- en 1ste verdieping.
Vraag 31. De onder *p.* genoemde 4 zalen voor het avondteekenen mogen m. i. van meer dan één lichtopening worden voorzien. Is dit juist? Behoeft de borstwering hier ook niet 1.50 M. hoog te zijn?
Antwoord. Zie antwoord op vraag 13, 2de lijst.
Vraag 32. Is de verlichting door ramen van de zalen voor architectuur-teekenen en van de voordrachtzalen niet geheel vrij gelaten?
Antwoord. Het programma geeft hiervoor geen speciale voorschriften.
Vraag 33. Mogen de modellenzalen voor oude en nieuwe architectuur genoemd onder *d.* alsmede de twee tentoonstellingskabinetten genoemd onder *g.* ook geprojecteerd worden met tusschen wandelgangen, of moeten deze er beslist tegenaan grenzen?
De modellenzaal voor oude en nieuwe architectuur *moeten* deze ook zijlicht hebben of kan bovenlicht geprojecteerd worden?
Antwoord. c. met *d.* en *f.* met *g.* vormen elk voor zich een groep van bij elkander behoorende lokaliteiten; de oplossing voor een doeltreffende rangschikking wordt aan den ontwerper overgelaten.
De verlichting der modellenzalen wordt vrijgelaten.
Vraag 34. Mogen er voor de verschillende onderwijsafdeelingen ook aparte ingangen worden geprojecteerd, of moeten de Dames en Heeren uitsluitend door den hoofdingang?
Antwoord. Zie antwoord op vraag 15, 2e lijst.
Vraag 35. Moeten alle lokalen van iedere afdeeling direct aan elkaar grenzen, of mag b.v. een Hoogleeraar in het schilderen met de helft der lokalen in een vleugel, de 2de Hoogleeraar met de andere lokalen in een anderen vleugel op dezelfde verdieping gegroepeerd worden? Heeft iedere Hoogleeraar een zaal van 75 M² voor Dames en een van 100 M² voor Heeren, waar hij uitsluitend les geeft?
Antwoord. Behoudens waar uitzonderingen zijn aangegeven, moeten de lokalen van elke afdeeling als tot één complex behoorende, behandeld worden.
Vraag 36. Is de opgegeven ééne groote lichtopening ook vereischt in de zalen voor het architectuur-teekenen en het avond-teekenen?
Antwoord. Zie antwoord op 32.
Vraag 37. Volgens het programma moeten de onder *c.* genoemde beeldenzalen op de begane grondverdieping gelegen zijn. Mogen de vloeren dezer zalen op de hoogte van den tuin gelegen zijn?
Antwoord. Neen, moeten op vloerhoogte gelegen zijn van de begane-grond-verdieping.
Vraag 38. Mogen de in het programma onder *c.* genoemden beeldenzalen, uitsluitend met bovenlichten geprojecteerd worden, of wordt hoog zijlicht vereischt?
Antwoord. Zie antwoord op vraag 12, 2e lijst.
Vraag 39. Moeten de ramen aan de loges op de zolderverdieping rechthoekig zijn, of mogen die ook een anderen vorm hebben, b. v. rond?
Antwoord. Wordt aan den ontwerper overgelaten, met inachtneming van de eischen der verlichting.
Vraag 40. Moeten de ruiten der ramen van de ateliers en klassen groote ruiten zijn, of mag hier ook glas-in-lood gebruikt worden?
Antwoord. Met inachtneming van de eischen der verlichting is de toepassing van glas-in-lood niet uitgesloten.
Vraag 41. In het programma staat dat vier der voordrachtzalen voor het publiek bestemd zijn. Zijn daaronder ook de twee voordrachtzalen begrepen, welke in de nabijheid van de bibliotheek moeten liggen?
Antwoord. Het programma laat hierin den ontwerper vrij.
Vraag 42. Is het geoorloofd, om naast den hoofdingang ook nog neveningangen te projecteeren?
Antwoord. Zie antwoord op vraag 15, 2de lijst.
Vraag 43. Mag de ruimte, welke gelegen is voor het te ontwerpen gebouw, en op de bijlage als een plein staat aangegeven, als tuin beschouwd worden?
Antwoord. Bedoeld plein behoort tot den openbaren weg, en kan niet als tuin beschouwd worden.
Vraag 44. Op bijlage II is o.m. aangegeven de hoogte + A. P. van den openbaren weg aan den voorgevel op 1 M. en idem bij de bruggen in de lijn van de grens van het beschikbare terrein op 2.15 M.
De vraag is nu worden de wegen aangelegd onder *één* helling, zoo niet, welke helling zullen de wegen dan verkrijgen van het begin der bruggen?
Antwoord. Men denke zich het begin der helling aan de hoeken van het terrein pleinzijde, dus oploopend van 1.00 + tot 2.15 + A. P.
Vraag 45. Mogen de leerlingen die naar de fietsbergplaatsen of koffiekamers gaan en zich in het gebouw bevinden toegang tot die gelegenheden hebben van uit de verdieping gelijkstraats, of moeten zij die steeds bereiken van buiten af?
Antwoord. Van binnen uit.
Vraag 46. Het gedeelte van het terrein dat tot tuin zal worden aangelegd, kan zeker gerekend worden te moeten worden gebracht op de hoogte van 0.60 à 0.80 M. boven de normaal waterlijn van 0.45 M. boven A. P.?
Antwoord. De grondslag van den tuinaanleg zal niet lager genomen mogen worden dan 0.50 + A. P.

DE JURY.

DE JAARBEURS.

Het „U. D." verneemt dat „het hout, dat bij het bouwen van de Jaarbeurs is gebruikt, spijkerschoon zal worden gemaakt en hier ter stede zal worden opgelegd, om bewaard te blijven tot het volgend jaar, de tweede Jaarbeurs. De zaak blijft ter beschikking der Vereeniging."

Dus steeds maar weer vroolijk van voren af aan. RED.

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 13. ZATERDAG 31 MAART 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN.

De volgende 16 ontwerpen zijn ingezonden op de prijsvraag voor een groep arbeiderswoningen:
1. Erica; 2. Amstel; 3. (geteekend) Twee vierpuntige sterren dooreen; 4. As; 5 Zomer I; 5*a*. Zomer II; 6. Arbeid; 7. Eenvoud; 8. Hoogbouw; 9. Vox populi supreme Lex; 10. Kleur; 11. Amsterdam; 12. (geteekend) Twee cirkels dooreen, met een punt; 13. (geteekend) Een driehoek; 14. Voor de kinderen een speelruim; en zoo met een bad! Er is nog geen plaats voor, wanneer komt dat? 15. O, wee.

Bericht aan de mededingers voor de prijsvraag „Watertoren".

Daar het voor de jury en den drukker zeer lastig is, de motto's, die met *geteekende* figuren en dergelijke zijn aangeduid, in hun rapporten en in het blad op te nemen, verzoekt zij de deelnemers hun motto's te vormen uit *woorden* of *zinnen*. De Nederlandsche taal biedt alleen reeds eenige millioenen mogelijkheden.

CLUB VAN HAAGSCHE LEDEN „A. ET A."

Voor de club van Haagsche leden A. et A. met haar introducées heeft de heer W. Kromhout Cz., architect te Rotterdam, een bijdrage gehouden over „Bouwkunstonderwijs".
Spreker begon met te zeggen, wat hij onder „Bouwkunstonderwijs" verstaat: het wakker roepen en aankweeken van de aesthetische gevoelens der leerlingen, zulks in absolute tegenstelling met „Bouwkunde-onderwijs", dat de vorming van technici voorstaat. Deze beide begrippen worden vaak verward en zelfs zij, die voor zich, door hun „wettelijke" bevoegdheid meenen bouwkunstonderricht te mogen geven, weten meestal niet, wat dat inhoudt. Spreker, die zelf gedurende vele jaren bouwkunstonderricht gaf, zag aan dit onderricht niet alleen de fouten en tekortkomingen, maar heeft getracht naar menschenkunnen hierin verandering te brengen. Uitgaande van de stelling, dat door hun onderwijs gevormd moeten worden, menschen, kunstenaars vooral, die hun strijd zullen strijden om vooruit te brengen de bouwkunst, en dan weer de kunst vooral, dan moet hij, die onderwijs geeft, ook zelf zijn kunstenaar, gerijpt in het leven. Juist dat is, wat vrijwel al die onderricht gevende menschen missen. Zij, die in een der akten Ma, Mb. c. d. enz. examen doen en slagen, zijn bevoegd, wettelijk bevoegd, en kunnen geroepen zijn, om wat ze een jaar geleden nog als onderwijs ontvingen, nu te doceeren. Hoe wil, wat ze als lessen ontvingen, dan reeds bezonken zijn? Niets ervoeren ze van de schoonheidsontroering voor een monument, hoe dan die schoonheid voor te stellen aan hen, die daar zijn om hun schoonheidsgevoel te ontwikkelen? En minder nog. In ieder ding ligt schoonheid of kan schoonheid gelegd worden. Waar het jonge mensch reeds spoedig opzet zijn bogen van bak- en natuursteen, zijn gewelven of welke constructie ook, dan moet de leeraar daar zijn om hem te wijzen op 't schoon van een boog of gewelf aan de hand van wat er gemaakt is of gemaakt wordt en daarvoor dient zijn ervaring als werkelijk bouwkunstenaar, die dagelijks gesteld wordt voor de oplossing van die vraagstukken. Er bestaat nog steeds zooveel sleur in den onderwijsgang.
Een van de eerste stappen, die spreker bij zijn onderwijs aan de Academie voor Beeldende Kunsten te Rotterdam in de richting van een reorganisatie van zijn onderricht aldaar deed, was de afschaffing van het teekenen naar de orden. Tot toen was daar en is nog hier en elders, 't begin van bouwkunstonderricht, 't teekenen of liever 't copiëeren van de vijf Romeinsche orden, niet de schoone Grieksche, maar de derivaten daarvan, de Romeinsche. De tweede helft van een wintercursus wordt dan gebruikt om van die zuilen met kapiteelen en hoofdgestellen de schaduw te construeeren. Bestaat er iets geestdoodender, iets funester voor hem, die daar kwam om zijn schoonheidsgevoel te ontwikkelen, dan de schaduw der dingen te leeren? Geef den leerling, indien het noodig geacht wordt kunstgeschiedenis te geven, den juisten blik op de majesteit van de Egyptische of Grieksche zuil, zet een brok overeind van het Parthenon zooals gedaan is in het Cinquantenaire-museum te Brussel, dan zien zij, wat een zuil beteekende, maar het peuterig gedoe der

Landhuis te Bloemendaal. A. SEVENHUIJSEN, Architect.

„ordentjes" zal hem zeker geen breed architectonisch inzicht geven in het wezen der bouwkunst. En is het niet karakteristiek, dat het onderwijs in de „ordens": ten slotte afgedaald is tot... de studie hunner schaduw?
Met eenige lantaarnplaatvoorbeelden, gemaakt naar zwartbordschetsen, toonde spreker aan, hoe naar zijn meening de studie van de kunstonderricht kan worden dienstbaar gemaakt, daarbij telkens vooropstellend, dat het modern inzicht de critische leiddraad moet zijn van het te bereiken resultaat. Wilt ge b.v. Gothiek geven, geef dan de volledig samenstellende elementen, waaruit de geheelen zijn ontstaan; neem daarom één monument, dat ge ontleedt, bespreekt, uit elkander rafelt, ineenzet, opbouwt, wijs op de profielen, zet alles precies op, nimmer ten naaste bij („ten naasten bij" is de vloek van veel bouwkunstonderwijs), geef maten en afmetingen, wijs op de architectonische werking, critiseer het verwarrende, als niet volkomen beheersching, tot valsche lijntegenstellingen geleid heeft en geef dan een prachtig uitgelaten stuk Gothiek te zien in lichtbeeld (hier kwam een heerlijk stuk van de Beauvais-kathedraal) en toon dan aan dat dàt bouwkunst is, dat het vorige slechts de studie der constitueerende middelen was, maar ge nu hooge bouwkunst geeft als apotheose. En wanneer er dan onder de 20 leerlingen twee zijn, die ontroert geraken over zooveel schoonheid, dan hebt ge ook twee architecten gewonnen. De overigen zouden beter doen naar een middelbaar-technische school te gaan, waar bouw-*kunde* geleerd wordt. Het kan niet genoeg gezegd worden, dat kunst zich niet laat leeren als algebra of aardrijkskunde; geen akte-veroveraar màg bouwkunst geven vóór hij veel gezien en doorgemaakt heeft. Tracht een Berlage, een De Bazel te verbinden aan onze bouwkunst-inrichtingen (geld mag geen rol spelen, waar het 't toekomstschoon onzer moderne steden betreft); geef hun tevens gelegenheid tot doorwerken, dàn eerst zullen we iets op breeden grondslag bereiken kunnen, wat in ons lief, knus landje al te dikwijls verzuimd wordt.

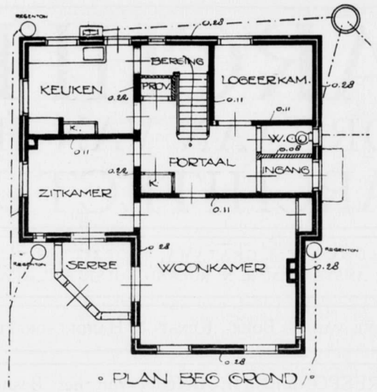

Landhuis te Bloemendaal. A. SEVENHUIJSEN, Architect.

Was het wonder, dat een zeer hartelijk applaus dien onvermoeiden strijder voor een Nederlandsche bouwkunst loonde?
Den Haag. JAN WILS.

EENIGE GEBOUWEN VAN A. M. J. SEVENHUIJSEN, ARCHITECT TE HAARLEM.

Landhuis te Bloemendaal, voltooid Julie '15.

De voorgevel van dit landhuis ligt op 't Zuid-Oosten aan den Kennemerweg. Bij de plaatsing van dit landhuis op 't terrein en bij de indeling van de vertrekken moest rekening gehouden worden met 't uitzicht over de velden tot aan Haarlem en met de ligging van het terrein ten opzichte van de bocht van den 's zomers zo lommerrijken Kennemerweg. De inspringende hoek in 't plan wordt ingenomen door een plantenserre. Verder blijkt de indeling voldoende uit bijgaande platte gronden. De plintsteen is donkerrode-, de gevelsteen bonte geel-grijze klinker, plat vol gevoegd. Raamhout groen, kozijnen goudgeel, pannendak van rode Hogenlandse pan.

Landhuis Zandvoort, voltooid Julie '16.

Ook hier geven de platte gronden duidelik de indeling aan en kan volstaan worden met een korte beschrijving van het buitenaanzicht (de zolder met dienstbodenkamer bevinden zich in de bovenste 2 kapdelen).
De verbrede sokkel en de borstwering tot onderkant raam drempels beg. grond is gemetseld in donkerrode-, het opgaand muurwerk in bonte geel-grijze gevelklinker, plat vol gevoegd. Het houtwerk aan de kap, dat van buiten zichtbaar bleef is ongeschaafd en gedrenkt in donkergroene z.g.n. „Cabotine". Pannendak van donkerrode verbeterde hollandsche pan. De kozijnen zijn met den voorkant muur gelijk geplaatst en voorzien van stevig bevestigde buiten-architraven. Ik heb gepoogd hiermede alle hoeken voor verzameling van stuifzand en water te vermijden. Het vèr overstekend dak dacht mij een goede beschutting tegen de allergrootste zonnehitte en den allerergsten slagregen. Bovendien geeft 't een aangename schaduwwerking.

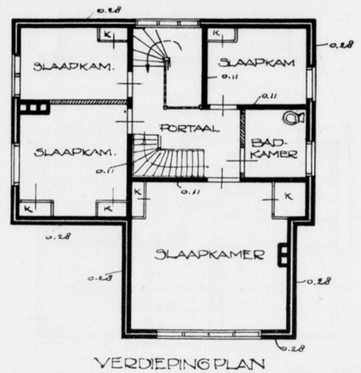

Landhuis te Bloemendaal. A. SEVENHUIJSEN, Architect.

Apotheek „'t Hert" Amsterdam, voltooid Junie '16.

Hier werd ik voor de moeilikheid geplaatst het hoekhuis Nassau- hoek Jac. van Lennepkade te verbouwen tot Apotheek. De oorspronkelike bestemming van 't perceel was woonhuis. Sinds een twaalftal jaren was deze bestemming gewijzigd in „Noackswinkel" (in de daarbij behorende stijl) en tans zou 't Apotheek worden.
Wie een dergelike verbouwing heeft mede gemaakt en doorleefd in al haar moeilikheden, weet, dat men zich niet de minste illusies behoeft te maken omtrent 't slagen van de poging 't stadsbeeld dáár te verbeteren. Kon de hele gevel gewijzigd worden dan ware wellicht een dominerend hoekaccent te maken geweest, tans moest 't blijven bij den ondergevel, waardoor in 't aanzien van dit belangrijke stadspunt slecht een onbeduidende wijziging werd gebracht.
De foto's geven 't beeld vóór en nà de verbouwing. De afschuwelike reclames op muur en raam, die zo storend en smaakbedervend werken en 't aanzien nòg onrustiger en onsamenhangender maken dan 't al is, zijn weggenomen en bij den nieuwbouw vermeden. Door eenig lijn-verband te brengen in de raamassen der beneden verdieping t. o. van de bestaande bovenbouw heb ik getracht de eenheid van 't gevelaanzien te herstellen. Ik verbreedde en wijzigde de steunpunten en trachtte zo, en mede door de klampsteen bemetseling enige massiviteit in den onderbouw te brengen, die ik zo zeer miste in den bestaanden toestand.
AUG. M. J. SEVENHUIJSEN, Architect.
Haarlem, 1917.

BOND VOOR NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Zaterdag 10 Maart j.l. hield de Bond van Ned. Architecten een vergadering in het gebouw van K. en W. te Utrecht onder voorzitterschap van den Heer P. J. Houtzagers, in welke vergadering o.m. werden goedgekeurd een adres aan Gedeputeerde Staten van Friesland waarbij de Bond instemming betuigt met het advies van het lid der Prov. Staten dier Provincie de heer H. W. Krop, inzake het benoemen van een architect voor het bouwen van een Electriciteitsfabriek met kantoren enz.;

Landhuis te Bloemendaal. A. SEVENHUIJSEN, Architect.

een adres aan den Minister van Waterstaat om instemming te betuigen met het voorstel der schoonheids-commissie te Voorburg om wijziging te brengen in de route die door de Stoomtram Maatschappij den Haag – Leiden ontworpen is;
een adres aan den Raad der Gemeente Utrecht, naar aanleiding van het Preadvies door B. en W. uitgebracht op het rekest door de Club van Utrechtsche leden van 't Genootschap A. et A. gezonden over het feit dat het ontwerp en den bouw van de Jaarbeurs door Gemeente Ambtenaren waren bezorgd, en in welk preadvies het verrichten van werkzaamheden voor particulieren door Gemeente Ambtenaren wordt verdedigd;
een adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, wijzende op de wenschelijkheid om betere aansluiting te verzekeren tusschen hoogere en lagere inrichtingen van technische en kunstaardig onderwijs, op het onjuist streven om sommige vakken van onderwijs hooger op te voeren dan voor de leerlingen dienstig is, op 't gevaar dat zou ontstaan indien het Midd. Technisch Onderwijs werd uitgebreid met vakken die speciaal tot het terrein van den architect behooren, en verzoekende dat door Z. E. van eene commissie van technisch en artistiek ontwikkelde personen in 't leven zal worden geroepen met de opdracht om betere aansluiting en samenwerking tusschen de verschillende inrichtingen van onderwijs als bovenbedoeld tot stand te brengen en algemeen toezicht te houden op de naleving der door haar goedgekeurde programma's van onderwijs.
Door den Heer Berlage werd ter sprake gebracht het feit dat Hare Majesteit de Koningin aan het woning bureau Falkenburg en Co. te 's Hage den bouw van een landhuis had opgedragen. De Bond besloot over deze zaak in 't openbaar een oordeel uit te spreken.
De Heer Cuypers vestigde de aandacht van 't Bestuur op de wijze waarop door sommige Gemeenten de uitbrei

Landhuis te Zandvoort. A. SEVENHUIJSEN, Architect.

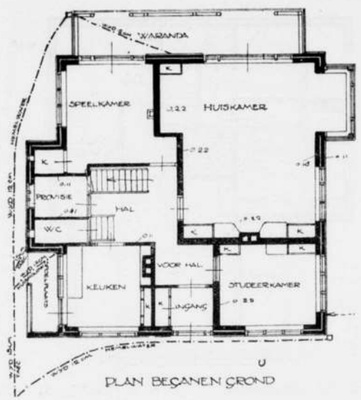

PLAN BEGANEN GROND

Landhuis te Zandvoort. A. SEVENHUIJSEN, Architect.

dingsplannen tot stand kwamen en de wenschelijkheid op 't ontwerpen van een honorarium tabel voor deze werkzaamheden.
Nog kwamen in bespreking:
een brief van den Nationalen Woningraad betreffende 't voorzien in den woningnood en den woningbouw door de Gemeente besturen;
een schijven van de Amsterdamsche Schoonheids-Commissie betreffende een door haar ontworpen regeling ten einde den bouw in betere handen te brengen en onbevoegden te weren;
een schrijven van de Vereeniging „St Lucas" met verzoek om B. en W. van Amsterdam het benoemen van schilders in de schoonheids-Commissie aan te bevelen.
Besloten werd om de beide laatstgenoemde stukken ter advies te zenden aan de Commissie van plaatselijke leden van den Bond te Amsterdam.
Met 't oog op het voorgenomen bezoek aan de Jaarbeurs werden eenige punten der Agenda uitgesteld tot de volgende vergadering.

SCHEUR- EN ROESTVORMING IN BRUGGEN VAN GEWAPEND BETON IN HET SPOORWEG-DISTRICT KATTOWITZ EN BRESLAU.

In *De Ingenieur* heeft den Heer Ir. N. C. Lambrechtsen een overzicht gegeven van de publicaties van den Regierungs- und Baurat Perkuhn te Kattowitz (Silezië) betreffende het onderzoek naar scheur- en roestvorming bij bestaande spoorwegbruggen.
Wij moeten Ir. Lambrechtsen dankbaar zijn, dat hij deze belangrijke zaak ter sprake brengt. Belangrijk zeker; immers hoevele kunstwerken zijn niet gemaakt van gewapend beton en hoevele zullen er nog volgen? Hier wordt een gedocumenteerde aanval gedaan op een der hoofdeigenschappen van dit materiaal, n.l. het roestvrij blijven van het in beton aanwezige bewapeningsijzer. Indien werkelijk dit ijzer in betrekkelijk weinige jaren wegroest, dan zou een van de grootste voordeelen van het gewapend beton vervallen zijn.
Wij zijn er van overtuigd en hebben dit ook reeds bemerkt, dat deze publicaties zwaar zullen inslaan, en dat zij aanleiding zullen zijn, dat meerdere werken, die aanvankelijk in gewapend beton gedacht waren, niet uit dit materiaal zullen worden opgetrokken. Speciaal de niet volkomen deskundigen zullen zeer geschrokken zijn, en er is kans, dat zij — die toch vaak over het tot stand komen van bouwwerken hebben te beslissen — het gewapend beton voor eeuwig zullen verbannen.
Zeker zijn de mededeelingen van Perkuhn eenigszins ontstellend, ik wil dit niet verhelen, maar men moet zich niet benauwder maken dan noodig is.
De door Perkuhn onderzochte bouwwerken behooren — tengevolge van de omstandigheden, waarin zij verkeeren — tot de meest ongunstige gevallen. Het grootste gedeelte der bouwwerken, die in gewapend beton worden uitgevoerd, valt geheel buiten die ongunstige verhoudingen; zoo vindt het gewapend beton zonder twijfel zijn grootsten afnemer bij gebouwen, en daar treft men de ongunstige omstandigheden, die op de spoorwegbruggen in het district Kattowitz en Breslau zoo schadelijk hebben gewerkt, bijna nooit aan. De bebouwde werken staan alle in de buitenlucht aan weer en wind blootgesteld; met het meerendeel der betonwerken voor gebouwen is dit niet het geval, zooals vloeren, kolommen, funderingen, kelders, trappen, enz. Dan zijn de onderzochte werken òf bruggen, waarover spoorwegverkeer plaats vindt, òf bruggen, waaronder dit gebeurt; de eerste zijn dientengevolge onderworpen aan hevige trillingen en schokken (remkrachten), de laatste staan blootgesteld aan de schadelijke werking van uit de schoorsteenen der locomotieven komende rookgassen. Bij de meeste betonijzerconsructies daarentegen zijn de belastingen rustig. Hierbij komt, dat het meerendeel der beschreven kunstwerken is gelegen in een industriegebied, waar de lucht bezwangerd is met gassen, die schadelijk op het beton werken.
Het komt mij voor, dat men onder dergelijke ongunstige omstandigheden — wanneer men al tot constructies in gewapend beton overgaat — bijzondere voorzieningen zal hebben te treffen. Tot onzen spijt zijn de constructie-

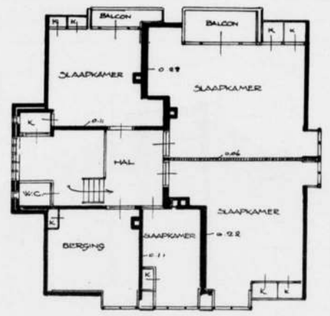

VERDIEPING PLAN

Landhuis te Zandvoort. A. SEVENHUIJSEN, Architect.

Landhuis te Zandvoort. A. SEVENHUIJSEN, Architect.

teekeningen met bijbehoorende statische berekeningen door Perkuhn niet zoo volledig gepubliceerd, dat een geheel juiste beoordeeling der betreffende constructies kan gevormd worden. Omtrent de uitvoering, die bij dergelijke werken van groot belang is, wordt niets vermeld.
Indien men gewapend betonwerken onder dergelijke ongunstige omstandigheden wenscht uit te voeren, zal men m. i. met eenige hier te noemen punten hebben rekening te houden, die, voor zoover uit de gepubliceerde bescheiden is te beoordeelen, bij de spoorwegbruggen in het district Kattowitz niet of onvoldoende zijn in acht genomen.

1°. Bij spoorwegbruggen vermijde men zooveel mogelijk de directe werking van trillende en plotseling werkende krachten op de gewapend betonconstructie, b.v. door een zware ballastlaag. Op dit punt komt de bedachtzaamheid der Hollanders in een gunstig licht te staan; waar in het buitenland vele spoorwegbruggen geheel in gewapend beton zijn uitgevoerd, zijn onze spoorwegmaatschappijen daartoe nog slechts in zeer enkele gevallen overgegaan.

2°. Betonwerken, die aan de schadelijke werking van gassen (w. o. rookgassen) zijn blootgesteld, moeten worden bekleed met materialen, die deze schadelijke werking tegengaan.

3°. Een belangrijk punt betreft de wijze, waarop het betonstorten geschiedt. Hieromtrent doet Perkuhn geen mededeelingen, en het lijkt mij best mogelijk, dat het beton indertijd niet naar den eisch is gestort. Het beton moet n.l. bij het storten goed plastisch zijn, opdat al het ijzer innig er door omhuld kan worden. Dit is niet te bereiken met beton van de vochtigheid van natte tuinaarde, zooals vaak wordt toegepast, en die dan meestal gestampt wordt. Bij deze wijze van betonstorten kunnen scheurtjes aan de buitenoppervlakte van het beton niet uitblijven. Eerst in de laatste jaren is men algemeen gaan inzien, dat voor gewapend beton „giet"beton en geen „stamp"beton moet gebruikt worden. Prof. Dr. Ing. Probst verklaart eveneens de roestvorming van een in 1909 door de Kgl. Eisenbahndirektion Berlin beproefden gewapend betonbalk o. a. als een gevolg van de „erdfeuchte" samenstelling van het beton.

4°. Voor zoover ik dit uit de gepubliceerde teekeningen kon opmaken, zijn bij al de onderzochte werken geen „krimpnetwerken" aanwezig. Zulk een netwerk moet voorkomen onder de oppervlakte van alle aan de buitenlucht blootgestelde deelen van betonconstructies; het netwerk bestaat uit dunne verticale en horizontale ijzeren staven op geringe onderlinge afstanden; zij verhinderen zeer het scheuren der betonoppervlakte. In dit verband lette men op de vele verticale scheurtjes in de zijvlakken der door Perkuhn bescheven balken; eenige horizontale dunne staven op niet te grooten afstand hadden hier aangebracht moeten worden. De netwerken hebben nog een indirect voordeel; mocht onverhoopt scheur- en dientengevolge roestvorming optreden, dan wordt het eerst het krimpnetwerk daardoor getroffen, en men zal meestal de roestvorming kunnen waarnemen vóórdat de hoofdwapening is aangetast.

5°. De afstand tusschen de ijzeren staven en den buitenkant van het beton moet minstens 3 cM. zijn. Bij de beschouwde bruggen is dit niet het geval. Uit de waarnemingen van Perkuhn en ook uit andere vroeger verrichte proeven blijkt, dat met vermindering van dien afstand de aantasting van het ijzer snel toeneemt, hetgeen ook begrijpelijk is. Bovendien zorge men voor een goede verdeeling der bewapeningsstaven.

6°. De te berekenen trekspanning in het beton moet zoo laag mogelijk zijn.

7°. Een bijzonder zorgvuldige uitvoering is noodig. Na het betonstorten moet het werk goed nat gehouden worden, teneinde de nadeelige krimpwerking van het beton in de lucht zooveel mogelijk tegen te gaan. Ook in dit opzicht biedt een natte specie voordeelen boven een droge.
Mij verder aansluitend bij de middelen, die Ir. Lambrechtsen aangeeft ter bestrijding van het kwaad, wil ik daaraan toevoegen de hoop en verwachting, dat hier te lande, meer dan tot dusverre, tijd en geld worde beschikbaar gesteld voor onderzoekingen op het gebied van gewapend beton. Gaan wij na, dat alleen in Duitschland jaarlijks daaraan millioenen Marken worden besteed en ook kleinere landen als Zwitserland het hunne er toe bijdragen om dit materiaal nader te leeren kennen, dat in bijna alle Europeesche landen de Staat die onderzoekingen steunt of leidt, dan meen ik, dat zulks niet te veel verlangd is.

Amsterdam. Ir. G. J. MEYERS.

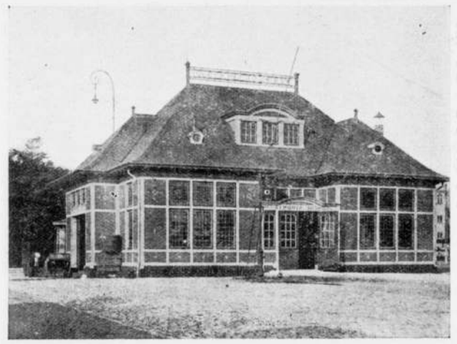

Stationsgebouwtje der Gooische Stoomtram te Amsterdam, gebouwd in 1909. Architecten VAN DER GOOT en KRUISWEG.

Stationsgebouwtje te Amersfoort, volgens ontwerp van den heer C. J. ROY, Ingenieur der Centraal-Spoorweg-Mij. in opdracht van de Ooster-Stoomtram-Mij., gebouwd in het laatst van 1915.

PLAGIAAT.

Aan een zeer merkwaardig plagiaat heeft de directie der Oosterstoomtram zich schuldig gemaakt door het doen bouwen van haar Stationsgebouwtje te Amersfoort. Dit gebouwtje werd n.l. vanwege genoemde direktie gebouwd, zoo niet geheel, dan toch in hoofdvormen, maten en details, zoo bijzonder gelijkend op het stationsgebouwtje van de Gooische Stoomtram nabij het Weesperpoort-station te Amsterdam, dat zelfs een leek niet anders zou veronderstellen, dan dat dezelfde architect het gebouwd zou hebben volgens dezelfde plannen. Toch is het geval geheel anders. Het gebouwtje te Amsterdam is van den architect Kruisweg. Het gebouwtje te Amersfoort van den ingenieur der Centraal Spoor de heer C. J. Roy, die het in opdracht van de directie der Ooster Stoomtram Mij. liet uitvoeren. Het is de moeite waard deze kwestie nauwkeurig te onderzoeken.

Het gebouwtje van den heer Kruisweg te Amsterdam vond genade in de oogen der direktie der Oosterstoomtram Men ging toen niet, zooals voor de hand had gelegen naar den heer Kruisweg, om diens hulp in te roepen voor een gebouwtje te Amersfoort, maar men wendde zich tot eigen personeel om „iets dergelijks" tot stand te brengen. Of liever, eigen personeel was daarvoor niet beschikbaar, men leende daarom de krachten van de zuster Mij. „de Centraal Spoor", waaraan de Ingenieur C. J. Roy verbonden was. De heer Roy nam goede nota van de verlangens van de direktie der Oosterstoomtram en der Centraal spoor en toog aan het werk. Hoe dit aan het werk zeer geschied is, kunnen we niet precies verklaren. Alleen deelde de heer Roy ons mede, dat hij persoonlijk de teekeningen vervaardigd had, en niet zooals wij meenden een zijner ondergeschikten, die in een onbewaakt oogenblik te lekkerlijk zou hebben gekeken naar de teekeningen van den heer Kruisweg. De heer Roy ontkende, dat deze teekeningen zouden gevolgd zijn, niettegenstaande door opmeting was gebleken aan ons, dat de maten wonderlijk overeen kwamen, en de architectuur zelfs in details groote overeenstemming vertoonde, al waren dan ook enkele details wat grover.

De heer Roy vond het overigens van zelf sprekend, dat plannen door anderen gemaakt, overgenomen werden, al was dat dan ook hier niet geschied. De Spoorwegmaatschappijen deden dit zeer dikwijls in verband met gebouwtjes, welke aan de lijn opgericht werden.

Het geheele geval gaf ons een zeer duidelijk beeld van de werkwijze, die bij verschillende van onze groote Nederlandsche lichamen gevolgd wordt. Deze werkwijze verklaart zeer duidelijk, hoe het mogelijk is, dat het landschap met zooveel ziellooze dorre produkten ontsierd wordt. Hoe zou het anders kunnen, wanneer maar steeds te pas of te onpas eenmaal als doelmatig bevonden gebouwtjes tot in den treure op de meest uiteenloopende plaatsen worden opgericht.

Nu het echter in verband met het gebouwtje van de Ooster Stoomtram een geval geldt, dat zeer zuiver binnen de perken van de Auteurswet valt, en dientengevolge de directie van deze Maatschappij tot schadevergoeding aan den architect Kruisweg zal kunnen gedwongen worden wegens plagiaat, zal wellicht duidelijk aan het licht komen, hoe onoordeelkundig door verschillende maatschappijen wordt omgesprongen met de belangen van anderen, zuiver tegen het algemeen belang, dat benadeeld wordt door de onvoldragen produkten of magere copiën op architectonisch gebied.

Bij de afbeeldingen van het stationsgebouwtje der Gooische Stoomtram-Mij., geeft de architect, de heer Kruisweg de volgende beschrijving:

In 1909 werd door mij, overeenkomstig het hierbij gaand ontwerp, op het emplacement van het Weesperpoort-Station te Amsterdam gebouwd het Stationgebouwtje van de Gooische Stoomtram.

Op de fundeering van een gewapende beton plaat werd het gebouw opgetrokken met groen verglaasd plint; houten vakwerkbouw gevuld met metselwerk van roode verblendsteen, waarbij versiering in leerkleursteen en een dakbedekking van lei.

Dat bij de fundeering de constructie van vak-bouw moest worden toegepast en geen willekeur is, behoeft geen nadere toelichting.

Een Utrechtsch lid van „A. et A." vond de onderstaande aardige opmerking naar aanleiding van het courantenberichtje in ons vorig nummer:

„Met de kromme spijker van dit jaar,
Timmert men de tweede Jaarbeurs in elkaar."

EEN KLOK VOOR PRINSES JULIANA.

In opdracht van de Koningin is in de ateliers van de uurwerkmakers Van Wijk & Zn. te 's-Gravenhage, een oud-Hollandsche staande klok vervaardigd, welke door haar als geschenk zal worden gegeven aan Prinses Juliana.

De Koningin meende aan deze klok een historische gebeurtenis te verbinden, door n.l. de inneming van den Briel (1572) hierop te doen aanbrengen, voorgesteld door bewegende figuurtjes, die onder het spelen van het carillon „In naam van Oranje" te voorschijn komen, vervolgens de in brand gestoken poort rammeien om daarna bij het einde van het vers van het lied van Koppelstok te verdwijnen.

Dit mechaniek werkt slechts op een drietal uren in den voormiddag en vijf malen in den namiddag en den avond. Op de overige uren speelt de klok de liedjes: „De Zilvervloot", „Ze zullen hem niet temmen", en andere nationale liederen. Bij het spelen van deze liedjes komt de mechaniek niet te voorschijn, terwijl de klok na middernacht tot des morgens 7 uur in 't geheel niet speelt.

De kast is van notenwortelhout vervaardigd en versierd met ornamenten en beeldhouwwerk in stijl Louis XIV. De klok in haar geheel is een fraaie proeve der oud-Hollandsche klokkenindustrie, welke in de laatste jaren opnieuw opleefde en wier ontwikkeling meer veld wint.
(*Tijd.*)

Wat er toch wel aan onze moderne Hollandsche kunstnijverheid mag schorten, dat ze zich steeds voorbijgegaan ziet en plaats moet laten aan „stijl Lodewijk XIV." Zoo ook hier weer „een fraaie proeve der oud-Hollandsche klokkenindustrie", die in de laatste jaren *opnieuw opleeft*, om zich in oud-Franschen vorm te hullen!

. . . . . .

Een berichtje als het bovenstaande geeft een duidelijk karakterbeeld van onzen tijd: vereering voor oude dingen en een koud hart voor 't jonge leven.

INGEZONDEN.

Prijsvraag Tob Groen & Co.

Mijnheer de Hoofdredacteur,

Zoudt U, naar aanleiding van het schrijven van den heer C. Huidekoper in Uw nummer van 24 dezer, onderstaande regelen willen opnemen?

't Is erg lastig, iedereen tevreden te stellen, doch *nog lastiger* schijnt het, juist te lezen.

Met dank aan den heer H. voor zijn lof voor ons streven, willen wij zijn aandacht even op een groote onjuistheid vestigen:

ZED. schrijft: „Ik acht het even juist als vleiend voor de bekroonde teekenaars als voor de niet bekroonde, dat hun werk het eigendom wordt van de firma Tob Groen & Co."

Vleiend is mogelijk, doch juist is dit niet; dit staat trouwens niet in onze prijsvraag, die, dit zij terloops aangemerkt, door ons zoo loyaal en coulant mogelijk ingekleed is.

't Is toch van zelf sprekend, dat de *niet* bekroonde ontwerpen franco geretourneerd worden. Waar staat te lezen, dat de niet bekroonde ontwerpen *ons* eigendom worden? Wij hebben nooit één oogenblik hieraan gedacht. Dit blijkt toch duidelijk uit de zinsnede:

„Van de teekeningen, die niet voor een bekroning in aanmerking komen, wordt een aantal *met toestemming van den ontwerper* behouden enz. enz." De ontwerper heeft dus het recht zelf te beslissen, of hij zijn teekening wel of niet wil afstaan.

Ware onze bedoeling geweest, alles te behouden, dan hadden wij bovenstaande zinsnede kunnen laten vervallen. Neen, geachte heer H., stel U gerust. Onze bedoeling was en is, een achttal goede ontwerpen te krijgen, waarvoor de som van *f* 1000.— contant wordt uitbetaald, en waarvoor de ontwerpers onzen lastgever (in casu een groote sigarettenfabriek) het reproductierecht afstaan voor reclame van zijn sigaretten.

Daarnevens stelden wij voor, indien meer dan 8 goede ontwerpen inkwamen, *enkele* hiervan ter latere reproductie alleen en uitsluitend ten behoeve van onzen lastgever in portefeuille te houden tegen de aangeboden vergoeding, *echter met toestemming van den ontwerper, die geheel vrij is, al of niet hierop in te gaan.*

Gerust, wij gelooven niet, coulanter te kunnen handelen, dan wij in deze prijsvraag omschreven hebben.

In het vertrouwen, dat U bovenstaande opmerkingen in het eerstvolgend nummer zult willen opnemen, verblijven wij, met dank voor de plaatsing,

Hoogachtend, TOB GROEN & Co.

Bovenstaand ingezonden stuk neemt de redactie niet op zonder hare zienswijze in deze te kennen te geven. Het bestuur van de Nederl. Vereen. voor Amb. en Nijverheidskunst (V.A.N.K.) zendt de redactie echter een ingezonden stuk waarmede zij hare instemming kan betuigen:

De Firma Tob Groen & Co., in Reclame-artikelen, heeft per advertentie een prijsvraag uitgeschreven ten dienste van een harer afnemers. Het Bestuur der V. A. N. K. raadt elken kunstenaar ten sterkste af aan deze prijsvraag deel te nemen, die zelfs aan de minimum-eischen niet voldoet, welke aan een prijsvraag moeten worden gesteld. De bezwaren van genoemd Bestuur zijn de volgende:

1°. Dat in de Jury *geen enkel* (!) kunstenaar zitting heeft, (terwijl volgens de prijsvraag-regelen der architecten ten minste de meerderheid uit kunstenaars dient te bestaan). Bovendien heeft de prijsvraag-uitschrijver zelf zitting in de Jury, hetgeen als niet geoorloofd beschouwd wordt.

2°. Dat in het program *geen* bepaling is opgenomen, volgens welke, ook indien door de Jury géén eerste prijs wordt toegekend, in elk geval de totaal-som der prijzen onder de prijswinners zal worden verdeeld.

3°. Dat, buiten de prijzen, geen honorarium wordt vastgesteld voor de uitvoering, welke hetzij door den prijswinner persoonlijk, hetzij onder diens leiding behoort te geschieden.

4°. Dat in het program een bepaling is opgenomen, volgens welke de firma een niet nader aangegeven aantal ontwerpen tegen vergoeding van *f* 10.— (zegge tien gulden!) in portefeuille zal kunnen houden (natuurlijk om daarmede zaken te doen met gering risico). Bij uitvoering van een ontwerp als hier bedoeld, ontvangt de kunstenaar nog eens *f* 15.—! Deze bedragen zijn, het spreekt van zelf, véél te laag.

5°. Dat in deze regeling niets omtrent het rapport der Jury te vinden is.

Deze prijsvraag is zóó gebrekkig en zoo strijdig met de vakbelangen, dat het Bestuur der V. A. N. K. meent verplicht te zijn er nadrukkelijk tegen te waarschuwen.

PRIJSVRAAG RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

Inlichtingen IV.

Vraag 47. In het Programma voor de prijsvraag van de Academie lees ik onder *E.* geen ateliers voor de betrokken Professoren bij het architectuur-teekenen, is dit juist?

Antwoord. U leest daar geen ateliers, maar wel onder d^1. een studievertrek voor de Professoren.

Vraag 48. Op bladzijde 18 van het Programma lees ik „hierbij in acht te nemen de gewenschte groepsgewijze aansluiting der lokaliteiten, welke bij elkander behooren te liggen", graag zou ik van U een opgave hebben, welke lokalen bij elkander aan moeten sluiten en de groepen en welke lokalen bij elkander behooren te liggen?

Antwoord. De Jury meent deze vraag niet te moeten beantwoorden, zóó gedétailleerd als dit door den inzender wordt verlangd. Waar toch de verschillende lokaliteiten-groepen onder *A.—F.* voldoende zijn omschreven, om daaruit te kunnen afleiden, welke lokalen uit den aard hunner bestemming bij elkaar behooren, daar moet toch wel de meest doelmatige rangschikking aan het practisch inzicht van den ontwerper kunnen worden overgelaten.

Vraag 49. Opheldering wordt gevraagd omtrent de onderstaande gevallen *A.*, *B.*, *C.* en *D.*

Geval *A.*: Pagina 16. **x.* Een atelier. . . . . zoo mogelijk tusschen a^1. en zaal *w*.

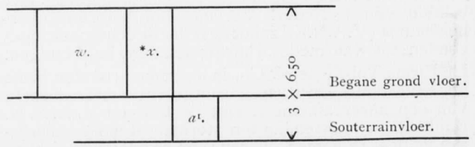

Antwoord. De vloer van *x.* en a^1. ligt op gelijke hoogte, en gelijk met den grondslag van den tuin, zooals het programma aangeeft. De inzender verkeert ten onrechte in de veronderstelling, dat a^1. in het souterrain kan liggen; de in het programma genoemde lokalen, die ter hoogte van den tuingrondslag moeten liggen, behooren tot de indeeling van de *beganegrond*-verdieping, ook al is daarvan de vloerhoogte niet gelijk. De door inzender gestelde andere gevallen berusten op hetzelfde misverstand, zoodat ten aanzien daarvan met bovenstaand antwoord op geval *A.* kan worden volstaan.

Ter nadere toelichting van het gebruik van bedoelde lokalen kan het volgende geval worden gesteld: Een ontwerp (meermalen van een belangrijk gewicht) geboetseerd in *x.*, is voltooid, en wordt vervoerd naar *z.*, om te worden afgegoten. Het verkregen afgietsel gaat naar a^1. om in het ruwe in steen gehakt te worden (de steen is van buiten af in a^1. aangevoerd). Dan worden afgegoten ontwerp en daarnaar bewerkte steen beiden naar *x.* overgebracht, waar de steen zijn laatste bewerking ontvangt, om vervolgens weer naar buiten vervoerd te worden en verder naar de plaats van bestemming.

In a^1. heeft dus de aanvoer, uitvoer en grootste bewerking van den steen plaats en is gedacht gelijkvloers met den tuin, en met *x.* en *z.*

DE JURY.

N.B. De termijn voor het vragen van inlichtingen sluit op 25 April a.s.

PRIJSVRAAG, UITGESCHREVEN DOOR DE NEDERLANDSCHE COOPERATIEVE CENTRALE MIDDENSTANDS CREDIETBANK TE GRONINGEN, VOOR EEN ONTWERP-TEEKENING VOOR EEN VIGNET IN TWEE KLEUREN.

Programma.

Het Bestuur der *Nederlandsche Coöperatieve Centrale Middenstands Credietbank* te Groningen verlangt een ontwerp voor een vignet, dat zal dienen als kenmerk voor alle *„Handeldrijvende en Industriëele Middenstands-Vereenigingen in Nederland.*

Het vignet moet dienen als brieven- en enveloppenhoofd of sluitzegel en zal daarom geschikt moeten zijn om gereproduceerd te worden in twee kleuren langs lithografischen of foto-lithografischen weg. Bovendien wordt voor een diepdrukstempel een teekening in ééne kleur gevraagd van hetzelfde ontwerp.

Geen der afmetingen van het vignet mag grooter zijn dan 6 cM. diameter.

De bekroonde ontwerpen worden het eigendom van bovengenoemde Bank, de andere worden teruggezonden aan de ontwerpers.

Het Bestuur van de Bank behoudt zich het recht voor de inzendingen tentoon te stellen.

De eerste prijs zal *f 150.—*, de tweede *f 75.—* bedragen. Wanneer het Bestuur een der niet bekroonde ontwerpen wil gebruiken wenscht het de vrijheid te hebben, dat te kunnen koopen voor *f 40.—*.

De Jury is bevoegd om, indien naar haar oordeel geen der ingekomen ontwerpen voor den 1sten prijs in aanmerking komt, dezen in te houden en daarentegen eventueel 2 lagere prijzen, van hoogstens *f 50.—* elk, toe te kennen.

De ontwerpen moeten goed vlak verpakt, opgezet op niet te groote cartons, vrachtvrij ingekomen zijn vóór of op *15 Juni 1917* aan het adres van den tweeden ondergeteekende.

Zij moeten voorzien zijn van een motto en vergezeld van eene mededeeling van een correspondentie-adres, waarheen de terug te zenden ontwerpen verzonden kunnen worden, zoomede van eene gesloten enveloppe, waarop hetzelfde motto voorkomt, inhoudende opgave van naam, beroep en adres van den ontwerper.

De Jury, bestaande uit de heeren K. P. C. DE BAZEL te Bussum, D. DE VRIES LAM te Groningen en GEORG RUETER te Sloterdijk, kan de voorwaarde tot kleine wijzigingen in het ontwerp voor de uitvoering verbinden aan het toekennen der prijzen.

Namens het Bestuur voornoemd:
De Commissie ad hoc:
J. E. SCHOLTEN, Voorzitter.
R. MEINDERS, Secretaris.

Groningen,
Maart 1917.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor aspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1393ste **Ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 11 April,** des avonds **8 uur** precies, in de Vergaderzaal Heerengracht 545—549.

Agenda:

1. Notulen.
2. Voordracht van de heeren C. J. BLAAUW, P. VORKINK en H. C. VERKRUYSEN over „Een nieuw gezichtspunt in het onderwijs met betrekking tot de vorming van den architect."
3. Rondvraag en sluiting.

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

HERZIENING VAN DE STATUTEN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA".

In verband met onderstaand schrijven met concept-Statuten der Commissie tot Herziening van Statuten en Huish. Reglement heeft het Bestuur besloten beide stukken te doen opnemen in „Architectura" van 7 April. Waar de oude Statuten voorschrijven, dat de concept-Statuten 14 dagen vóór de behandeling ter lezing moeten hebben gelegen, zal genoemde *behandeling plaats vinden op de vergadering van Woensdag 25 April a.s.*

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

Aan het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

WelEd. Geb. Heeren.

In gevolge hare opdracht heeft de Commissie tot herziening van Statuten en Huish. Reglement de eer U hierbij een concept gewijzigde Statuten toe te zenden met verzoek dit concept spoedig in de Ledenvergadering te willen doen behandelen, opdat de Leden zich vóór den zomer over de belangrijkste punten zullen hebben uitgesproken. Waar in de Statuten de hoofdzaak van het Genootschap is vastgelegd, achtte de Commissie het wenschelijk, eerst de concept-Statuten op te stellen; na een uitspraak hierover door de Ledenvergadering zal het blijken, of de herziening kan plaats hebben in den geest, zooals de Commissie die voorstelt, en eerst dan zal het nuttig zijn, ook het Huishoudelijk Reglement te herzien.

Bij bestudeering van het concept zal Uw Bestuur bemerken, dat de Commissie gemeend heeft, met behoud van verschillende punten der oude Statuten, enkele hoofdzaken belangrijk te moeten wijzigen.

In de eerste plaats betreft dit Art. 3: Lidmaatschap, waarbij de Commissie voorstelt, dat het Genootschap zal bestaan uit: *a.* Eereleden; *b.* Bijzondere Eereleden; *c.* Leden; *d.* Aspiranten en *e.* Donateurs.

De groepen *a, b* en *e* zijn overgenomen van de oude Statuten.

De Commissie kwam tot bovengenoemde ledengroepeering en tot de nadere bepalingen in genoemd Art. 3 door de volgende overwegingen:

De twee vakvereenigingen van architecten, de M.B.V.A. en de B. N. A. behartigen in hoofdzaak de sociale en economische belangen van de architecten. Zij bepaalden dit duidelijk omschreven arbeidsveld, aangezien, overeenkomstig de eischen van onzen tijd, het ten zeerste wenschelijk bleek, dat de architecten zich nauwer en zuiverder vereenigden, ten einde de belangen van het vak en van den architectenstand met meer kracht te kunnen verdedigen en te kunnen handhaven tegenover de overige groepen van personen, werkzaam in de bouwbedrijvigheid, en tegenover het publiek.

Waar deze vakvereenigingen nog eenigszins het beginstadium van hare uitgebreide werkzaamheden doormaken en het zich laat aanzien, dat het nog jaren zal duren, eer de sociale en economische architecten-belangen voldoende in de samenleving zijn opgenomen en behartigd, ligt het voor de hand, dat de vakvereenigingen zich alleen met de algemeene belangen der bouwkunst kunnen bemoeien, zoodat een meer speciale behartiging der artistieke belangen nog buiten haar arbeidsveld ligt. Het is zelfs de vraag, of de vakvereenigingen ooit krachtig op dit terrein werkzaam kunnen zijn, gezien het feit, dat de toelating harer leden niet beheerscht wordt door de vraag, of de candidaten vol-

doende artistieke kwaliteiten bezitten; hoofdeisch is, dat zij voldoende kennis van het vak hebben en het als bona-fide architecten uitoefenen.
In verband hiermede heeft de Commissie zich de vraag gesteld, wat in dezen tijd van het Genootschap „Architectura et Amicitia" de meest vruchtbare werkkring zoude zijn; en zij meent dat deze, overeenkomstig de goede traditie van „A. et A." hoofdzakelijk moet bestaan uit een krachtig bevorderen der artistieke belangen van de bouwkunst.
Dit doel heeft het Genootschap steeds nagestreefd; maar het wil de Commissie voorkomen, dat door te ruime toelating van leden in A. et A. (waardoor ook personen als Lid werden aangenomen, die weinig of niets met het artistieke van het vak te maken hebben) een sterke en levendige actie van het Genootschap verslapte of in beteekenis verloor. Wat de toetreding der Leden betreft, bij wijze van spreken, is in het algemeen meer in de breedte dan in de diepte gewerkt. Het gevolg is, dat, al zijn vrijwel alle architecten van eenige beteekenis lid van A. et A., toch hun daadwerkelijke medewerking in het algemeen veel te wenschen overlaat. Het ligt dan ook voor de hand, dat hoe meer een ledengroep in qualiteit vermindert, des te minder lust de knappe vakbeoefenaars gevoelen zich daarbij aan te sluiten of aan het Genootschap hun krachten te wijden.
De Commissie achtte dezen toestand gevaarlijk voor den bloei van A. et A.; en zij besloot daarom in de Statuten te bepalen, dat, afgezien van de Eereleden, er slechts één soort Leden zoude zijn, *de* Leden dus van het Genootschap, die de kern vormen en die uitsluitend het stemrecht bezitten. Daarnaast werd een groep Aspiranten wenschelijk geacht, beoefenaars der bouwkunst of der aanverwante kunsten, die den leeftijd van 17 jaar hebben bereikt, en die op schriftelijke aanvraag door het Bestuur als Aspirant kunnen worden aangenomen. Dit zijn de aankomende Leden, en het grootste deel van de huidige Buiten-leden en Aspirant-leden kan in deze groep worden opgenomen.
Waar de beteekenis van het Genootschap hoofdzakelijk afhangt van het gehalte der Leden, was de Commissie van oordeel, dat het noodzakelijk is, de aanneming van hen strenger te doen geschieden dan nu het geval is. Een nauwkeurige beoordeeling van eigenhandig werk van den candidaat door een Commissie van Onderzoek moet voorafgaan; adviseert deze tot toelating dan wordt hiervan door het Bestuur kennis gegeven aan de Leden, die schriftelijk binnen twee weken hunne mogelijke bezwaren tegen den voorgestelde bij het Bestuur kunnen indienen. Zijn er geen bezwaren, dan is de candidaat aangenomen; zijn er wel bezwaren, dan doet het Bestuur hiervan mededeeling aan de Commissie, die alsdan een nader advies uitbrengt.
Uit deze wijze van toelating moge blijken, hoezeer de Commissie het wenschelijk acht, dat als lid alleen wordt aangenomen hij, die vakkennis en artistieke qualiteit bezit.
Wat de beoordeeling door de Commissie van Onderzoek betreft, deze zal moeten geschieden op de basis van vakkennis en van talent. Al zal een dergelijke beoordeeling niet gemakkelijk zijn, dit wil geenszins zeggen, dat zij niet met billijkheid en met succes kan plaats hebben. Vooral zal de Commissie er voor dienen te waken, dat zij bij haar onderzoek niet overheerscht wordt door een sterke voorkeur voor een der richtingen in onze hedendaagsche bouwkunst. Niet de richting, maar het talent, blijkend uit het ingezonden werk, moet beoordeeld worden; een onderzoek dus overeenkomstig de wijze, waarop in de groote schildersvereenigingen de leden worden toegelaten.
Waar de Commissie dus A. et A. in de richting van een artistieke vereeniging meent te moeten ontwikkelen, en zij hiervoor niet het al of niet gevestigd zijn als architect maar wel het talent der Leden van doorslaande beteekenis acht, kunnen ook zij, die niet zelfstandig de bouwkunst beoefenen, zooals chefs-de-bureau, of bouwkundig teekenaars op door hen ingezonden eigenhandig werk worden beoordeeld en toegelaten.
Ten einde de kennismaking met elkanders werk te bevorderen, is in Art. 14, § 1, bepaald, dat jaarlijks door en voor de Leden en Aspiranten een Jury-vrije tentoonstelling zal worden gehouden. Dit is een vruchtbare prikkel voor de Leden en Aspiranten, om werk te laten zien; overigens moet het goede usance worden, dat alle Leden aan deze huishoudelijke tentoonstelling mededoen. De Commissie meent, dat het voorschrijven van een verplichting tot deelname aan deze tentoonstellingen te ver zoude gaan; maar aan den anderen kant wijst zij er op, dat, wanneer een Lid in geruimen tijd niet geëxposeerd heeft, het Bestuur hem tot expositie nader kan uitnoodigen. Mocht het dan blijken, dat hij het vak niet meer daadwerkelijk-artistiek beoefent, dan heeft het Bestuur het recht gebruik te maken van Art. 3, § 9, luidende: „Een Lid, dat bevonden wordt niet langer te voldoen aan de voorwaarden, die tot zijn aanneming hebben geleid, kan door het Bestuur van het Lidmaatschap vervallen worden verklaard. Beroep is open op de Ledenvergadering".

Worden deze nieuwe Statuten aangenomen, dan zou door de strengere toelating der Leden geleidelijk aan een gezuiverde, nieuwe toestand groeien. Een groote meerderheid in de Commissie achtte het echter niet wenschelijk, dat eerst na eenige jaren een merkbare invloed ten goede zou te bespeuren zijn, en zij vond het noodzakelijk en billijk, dat zoo spoedig mogelijk een juistere toestand zou geschapen worden, zoodat de nieuwe indeeling der Leden van terugwerkende kracht zoude moeten zijn. Bij aanname der nieuwe Statuten zou dus een Commissie van Onderzoek moeten worden benoemd, die tot taak zou hebben te bepalen wie van de huidige Gewone-leden, Buiten-leden of andere leden in de nieuwe groep der Leden zou worden opgenomen. Deze Commissie zou moeten bestaan uit 5 algemeen erkende, hoogstaande vakgenooten, terwijl hare beoordeeling niet streng en exclusief, maar daarentegen mild zou moeten geschieden.
Een kleine minderheid in de Commissie achtte het voor het Genootschap niet wenschelijk, dat de huidige Gewone Leden onderzocht zouden worden. Deze Leden zouden zonder onderzoek moeten worden opgenomen in de nieuwe groep Leden; en het strengere onderzoek, vermeld in de nieuwe Statuten, zou zich alleen moeten bepalen tot hen, die Lid wenschen te worden.
Alvorens de herziening van de Statuten en van het Huish. Reglement verder voort te zetten, oordeelt de Commissie het raadzaam, dat de Leden-vergadering zich eerst zal uitspreken over de hoofdpunten van de herziening der Statuten, en wel speciaal over de punten, boven vermeld.
De overige wijzigingen door de Commissie in de nieuwe Statuten voorgesteld, spreken voldoende voor zichzelf in het hier achter volgend Concept.

Voor de Commissie tot Herziening van
Statuten en Huishoudelijk Reglement
De Voorzitter JAN GRATAMA.

CONCEPT-STATUTEN.

Statuten, goedgekeurd bij Koninklijk Besluit dd. 1917, No.

HOOFDSTUK I.

Zetel en Doel. Art. 1. Het Genootschap is gevestigd te Amsterdam; het stelt zich ten doel den bloei der bouwkunst en der aanverwante kunsten te bevorderen, de belangstelling van het publiek voor deze kunsten op te wekken en tot een goede verstandhouding tusschen hare beoefenaars mede te werken.

Art. 2. Dit doel zal het Genootschap trachten te bereiken door:
1°. het houden van vergaderingen, kunstbeschouwingen, tentoonstellingen en excursiën;
2°. het bevorderen van het onderwijs in de bouwkunst en aanverwante kunsten;
3°. het uitgeven of doen uitgeven van een of meerdere tijdschriften of plaatwerken en het in stand houden van een Leescirkel;
4°. het uitschrijven van prijsvragen;
5°. het maken van voorschriften voor de Leden en het vaststellen van strafbepalingen op het niet nakomen daarvan.

HOOFDSTUK II.

Lidmaatschap. Art. 3. Het Genootschap bestaat uit: *a.* Eereleden, *b.* Bijzondere Eereleden, *c.* Leden, *d.* Aspiranten, *e.* Donateurs.

Eereleden. Art. 4. Als Eereleden komen in aanmerking beoefenaars der bouwkunst of aanverwante kunsten, die zich ten opzichte van hun kunst bijzonder verdienstelijk hebben gemaakt.
Zij worden benoemd door de Ledenvergadering op voorstel van het Bestuur of van minstens 20 Leden en hebben dezelfde rechten der Leden.

Bijzondere Eereleden. Art. 5. Als bijzondere Eereleden komen in aanmerking zij die geen beoefenaars der bouwkunst of aanverwante kunsten zijnde, zich ten opzichte van haar bijzonder verdienstelijk hebben gemaakt.
Zij worden benoemd als de Eereleden, hebben geen stemrecht, zijn niet benoembaar in eenige functie, doch hebben overigens dezelfde rechten der Leden.

Leden. Art. 6. § 1. Als Leden van het Genootschap kunnen worden aangenomen beoefenaars van de bouwkunst of aanverwante kunsten, die den leeftijd van 23 jaar hebben bereikt.
§ 2. De candidaten richten daartoe een schriftelijk verzoek tot het Bestuur, waarin de noodige gegevens omtrent levensloop en studie moeten zijn vermeld en waarbij proeven van eigenhandig werk moeten worden overgelegd.
§ 3. Door de nader te noemen Commissie van Onderzoek worden deze stukken beoordeeld en hiervan rapport uitgebracht aan het Bestuur.
§ 4. Adviseert de Commissie tot toelating van den candidaat, dan wordt van dit advies door het Bestuur kennis gegeven aan de Leden, die schriftelijk binnen twee weken hunne mogelijke bezwaren tegen den voorgestelde bij het Bestuur kunnen indienen. Zijn er geen bezwaren ingekomen, dan wordt het lidmaatschap verleend, op de voorwaarden in het Huishoudelijk Reglement omschreven.
§ 5. Zijn er wel bezwaren, dan doet het Bestuur daarvan mededeeling aan de Commissie, die alsdan een nader advies uitbrengt.
§ 6. De Leden hebben stemrecht en ontvangen alle gedrukte stukken, die daarvoor in aanmerking komen.
§ 7. De Leden betalen een inkomgeld van *f* 10.— en een jaarlijksche contributie van *f* .—, in Januari van het loopende jaar te voldoen.
§ 8. Leden, na 1 Juli toegetreden, betalen het inkomgeld en de helft der jaarlijksche contributie van het loopende jaar.
§ 9. Een Lid, dat bevonden wordt niet langer te voldoen aan de voorwaarden, die tot zijn aanneming hebben geleid, kan door het Bestuur van het Lidmaatschap vervallen worden verklaard. Beroep is open op de Ledenvergadering.

Aspiranten. Art. 7. § 1. Ieder beoefenaar der bouwkunst of der aanverwante kunsten, die den leeftijd van 17 jaar heeft bereikt, kan op zijn schriftelijke aanvraag door het Bestuur als Aspirant worden aangenomen.
§ 2. Wanneer een Aspirant den leeftijd van 23 jaar heeft bereikt, kan hij zich, om Lid te worden, als zoodanig opgeven en zich aan de voorschriften voor toelating onderwerpen.
§ 3. Een Aspirant, Lid geworden zijnde, betaalt *f* 7.50 inkomgeld.
§ 4. Aspiranten hebben geen stemrecht en zijn niet benoembaar in Bestuur, Redactie en Commissie van Onderzoek, doch hebben verder dezelfde rechten en plichten als de Leden De contributie bedraagt voor hen jaarlijks *f* 7.50, in Januari van het loopende jaar te voldoen.

Donateurs. Art. 8. § 1. Donateurs zijn zij, die belangstellen in het doel en den werkkring van het Genootschap en op voorstel van een Lid door het Bestuur aangenomen zijn.
§ 2. Onder dezerubriek worden ook gerekend alle rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen of lichamen, die zich als zoodanig doen inschrijven.
§ 3. Zij hebben geen stemrecht, zijn niet benoembaar in Bestuur, Redactie en Commissie van Onderzoek, doch hebben overigens dezelfde rechten en plichten als de Leden.
§ 4. De jaarlijksche bijdrage is groot *f* te voldoen in Januari van het loopende jaar.

Algemeene bepalingen omtrent het Lidmaatschap. Art. 9.
§ 1. Het Genootschapsjaar begint primo Januari en eindigt ultimo December.
§ 2. Het lidmaatschap wordt beschouwd voort te duren, wanneer niet vóór 1 December van het loopende jaar eene schriftelijke kennisgeving van bedanken bij den Eersten Secretaris is ingekomen.
§ 3. De contributie wordt voldaan tegen afgifte van kwitanties, onderteekend door den Penningmeester.
§ 4. De laatst uitgegeven kwitantie geldt als bewijs van lidmaatschap.
§ 5. Hij die vóór 1 December de contributie en andere aan het Genootschap verschuldigde gelden niet heeft voldaan, kan door het Bestuur van het lidmaatschap vervallen verklaard worden, hetgeen ter kennis van de leden zal worden gebracht.
§ 6. Wanneer tegen een Lid, Aspirant of Donateur, een onderteekende schriftelijke klacht bij het Bestuur wordt ingediend, waarin de wenschelijkheid wordt uitgesproken beklaagde het lidmaatschap te ontnemen, onderzoekt het Bestuur die klacht en stelt, indien het die klacht gegrond acht, gehoord de Commissie van Onderzoek, de Ledenvergadering hiervan in kennis. De Ledenvergadering beslist of beklaagde van zijn lidmaatschap zal worden ontzet.

HOOFDSTUK III.

Bestuur. Art. 10. § 1. Het Bestuur wordt gekozen uit de Leden en bestaat uit minstens 5 leden, waarvan de meerderheid beoefenaar der bouwkunst moet zijn. Het Bestuur is samengesteld uit Voorzitter, vice Voorzitter, Secretaris, 2e Secretaris en Penningmeester.
Het Bestuur zetelt te Amsterdam en vertegenwoordigt het Genootschap in en buiten rechten.
§ 2. De Bestuurders worden gekozen op de wijze in art. 20 en 21 omschreven en mogen niet meer dan vier achtereenvolgende jaren zitting hebben. Ieder jaar op de Algemeene Vergadering treden 2 leden, respectievelijk 1 lid, volgens rooster af, doch dezen zijn onmiddellijk herkiesbaar.
§ 3 In tusschentijdsche vacatures wordt in de eerstvolgende Ledenvergadering voorzien.
§ 4. Elk jaar op de Algemeene Vergadering wordt uit de 5 Bestuursleden een Voorzitter gekozen. De verdeeling der overige functies wordt aan het Bestuur overgelaten.
§ 5. Op de Algemeene Vergadering wordt een ontwerp begrooting voor het nieuwe jaar door het Bestuur aan de goedkeuring der Leden onderworpen. Deze ontwerp begrooting wordt minstens 7 dagen vóór de behandeling aan de Leden toegezonden.
Wanneer de begrooting is goedgekeurd, mag het Bestuur daarvan niet afwijken, behoudens wijzigingen door de Ledenvergadering goed te keuren. Het Bestuur is verantwoordelijk voor het beheer der bezittingen van het Genootschap.
§ 6. Alle contracten en officieele stukken moeten onderteekend worden door den Voorzitter en den Eersten Secretaris.
§ 7. Indien een Bestuurder een bestuurszetel in een aanverwant lichaam aanneemt, is hij verplicht zijn mandaat ter beschikking te stellen.
§ 8. De werkzaamheden van het Bestuur worden geregeld bij Huishoudelijk Reglement.

HOOFDSTUK IV.

Commissiën. Art. 11. § 1. De Commissie van Onderzoek bestaat uit 5 leden, waarvan de meerderheid geen Bestuursfunctie in het Genootschap mag bekleeden en bouwkunstbeoefenaar moet zijn. Zij mogen niet langer dan 4 achtereenvolgende jaren in de Commissie zitting hebben.
§ 2. De leden dezer Commissie worden benoemd door de Ledenvergadering.
§ 3. Ieder jaar op de Algemeene Vergadering treden 2 leden, respectievelijk 1 lid, van de Commissie af volgens rooster, doch dezen zijn onmiddellijk herkiesbaar
§ 4. In tusschentijdsche vacatures wordt door de eerstvolgende Ledenvergadering voorzien.
§ 5. De wijze van verkiezing dezer Commissie is geregeld in Art. 20 en 21 dezer Statuten en de werkzaamheden, worden geregeld bij Huishoudelijk Reglement.
§ 12. Ter behandeling van bepaalde vakken en tot oplossing van vraagstukken kunnen, op voorstel van het Bestuur, Commissiën benoemd worden, welke Commissiën niet uitsluitend uit stemhebbende Leden behoeven te bestaan.

HOOFDSTUK V.

Vergaderingen. Art. 13. § 1. De vergaderingen van het Genootschap zullen van primo September tot ultimo April minstens eenmaal per maand gehouden worden. De eerste vergadering in December is de Algemeene Vergadering.
§ 2. Door het Bestuur wordt beoordeeld in hoever een vergadering alleen voor de Leden of ook voor de Aspiranten en Donateurs toegankelijk is en of introductie kan worden toegestaan
§ 3. Buitengewone vergaderingen kunnen worden uitgeschreven zoo dikwijls het Bestuur of minstens 10 Leden dit noodig achten. In laatstgenoemd geval moet het verzoek tot het houden der vergadering door die Leden schriftelijk, met opgave der te behandelen onderwerpen. aan het Bestuur worden gericht. Het Bestuur is verplicht de vergadering bijeen te roepen tegen een datum, niet later dan 14 dagen na de indiening van het verzoek, met opgave der te behandelen onderwerpen. Blijft het Bestuur hiermede in gebreke, dan zijn na verloop van 14 dagen na de indiening, de aanvragers bevoegd de vergadering bijeen te roepen.
§ 4. De Leden, Aspiranten en Donateurs hebben het recht van introductie op de hiervoor in aanmerking komende vergaderingen. Alle ter vergadering aanwezigen zijn verplicht de presentielijst te teekenen.

HOOFDSTUK VI.

Tentoonstellingen. Art. 14. § 1. Jaarlijks wordt door en voor de Leden en Aspiranten een Juryvrije tentoonstelling gehouden van eigenhandig werk.
§ 2. Tot het inrichten dezer jaarlijksche tentoonstellingen wordt door de Ledenvergadering een Commissie van minstens 3 leden benoemd.
§ 3 Ter herinnering aan de stichting van het Genootschap zal om de 5 jaar eene openbare tentoonstelling worden gehouden.
§ 4. Tot het inrichten van deze vijf jaarlijksche tentoonstellingen wordt door de Ledenvergadering een Commissie van minstens 5 leden benoemd, welke de inzendingen keurt en de plaatsing regelt.

HOOFDSTUK VII.

Prijsvragen. Art. 15. § 1. Elk jaar worden één of meer prijsvragen uitgeschreven, waarvan het aantal en de onderwerpen door de Ledenvergadering worden bepaald, uit een voordracht door het Bestuur opgemaakt. Aan de Leden wordt de gelegenheid gegeven hiervoor onderwerpen op te geven. Het karakter van en de deelneming aan deze prijsvragen wordt bij Huishoudelijk Reglement omschreven.
De inzendingen worden tentoongesteld.
§ 2. Om de vijf jaar zal door het Genootschap een Eere-Prijsvraag worden uitgeschreven, waaraan de deelname openstaat voor alle Nederlanders, en welke nader geregeld wordt bij Huishoudelijk Reglement. De inzendingen vormen een onderdeel van de openbare vijfjaarlijksche tentoonstelling.

HOOFDSTUK VIII.

Uitgaven en Leescirkel.

Uitgaven. Art. 16. § 1. Vanwege het Genootschap worden een of meer Tijdschriften en een Kalender uitgegeven.
De verschillende bepalingen voor de wijze van uitvoering en de contracten moeten door de Ledenvergadering worden vastgesteld.
§ 2. Voor de uitgaven wordt een Bureau van Redactie benoemd, bestaande uit 2 door de Ledenvergadering te benoemen Bestuursleden en 3 Leden.
§ 3. De wijze van verkiezing van dit Bureau van Redactie is geregeld in Art. 20 en 21 dezer Statuten; de verdeeling der functies en de werkzaamheden worden geregeld bij Huishoudelijk Reglement.

Leescirkel. Art. 17. § 1. Het aantal porteteuilles van den Leescirkel zal minstens 4 series bedragen.
§ 2. De keuze der werken en tijdschriften geschiedt door het Bureau van Redactie. Het aantal wordt geregeld door het Bestuur naar de finantieele omstandigheden.
§ 3. Vóór het circuleeren zullen de werken en tijdschriften een korten tijd gedurende de vergaderingen ter inzage liggen.
§ 4. De deelname aan den leescirkel bedraagt een gulden per jaar bij vooruitbetaling.

Onderafdeelingen van het Genootschap. Art. 18; § 1. Buiten Amsterdam kunnen Leden van het Genootschap onderafdeelingen stichten, welke afdeelingen uit de Genootschapskas kunnen ondersteund worden, doch verder geheel op zich zelf staande lichamen zullen vormen.
§ 2. De rechten en plichten dezer onderafdeelingen tegenover het Genootschap worden bij Huishoudelijk Reglement geregeld. Hare werkzaamheden mogen niet in strijd zijn met de Statuten en Huishoudelijk Reglement van het Genootschap.

HOOFDSTUK X.

Bindende bepalingen. Art. 19. § 1. De Leden van het Genootschap onderwerpen zich aan eene Eerecode regelende de onderlinge verplichtingen welke een goede verstandhouding en eene eerlijke beoefening van de bouwkunst en aanverwante kunsten mogelijk maken.
§ 2. Het onderzoek naar een overtreding heeft plaats op de wijze als omschreven in art. 12 der Statuten.

HOOFDSTUK XI.

Voorstellen, stemmingen en verkiezingen. Art. 20. § 1. Alle voorstellen moeten bij het Bestuur worden ingediend. Zij moeten in behandeling worden gebracht op de eerste vergadering, volgende op de bekendmaking door het Bestuur. Voorstellen, die geen uitstel gedoogen kunnen, indien de Ledenvergadering dit goedkeurt, onmiddellijk in behandeling worden genomen. Een voorstel tot strafbepaling moet minstens 10 dagen vóór de behandeling ter kennis van alle Leden worden gebracht.
§ 2. Wanneer verschil over de juiste bedoeling van eenig artikel van deze Statuten ontstaat, zal hierover door de eerstvolgende Ledenvergadering worden beslist.

Art. 21. § 1. Alleen Eereleden en Leden hebben stemrecht.
§ 2. De stemming over zaken geschiedt mondeling, over personen schriftelijk.
Behoudens de bepaling in Art. 23 en 24 is bij alle stemmingen de volstrekte meerderheid beslissend. Onder volstrekte meerderheid wordt verstaan één meer dan de helft van het aantal uitgebrachte stemmen, de blanco en ongeldige stemmen niet medegerekend. Bij staking der stemmen over eenig voorstel wordt het geacht te zijn verworpen; geldt het personen, dan beslist het lot.

Art. 22. § 1. Verkiezingen voor het Bestuur, Bureau van Redactie en Commissiën hebben plaats bij vrije stemming. Wordt bij de eerste stemming geen volstrekte meerderheid verkregen, dan volgt herstemming tusschen hen, die bij de eerste stemming de meeste en op één na de meeste stemmen op zich vereenigden. Hij, die bij deze herstemming de meeste stemmen op zich vereenigt, is gekozen.
§ 2. De aftredende leden blijven in functie totdat hunne opvolgers zijn benoemd.

HOOFDSTUK XII.

Statutenherziening. Art. 23. § 1. Om de 5 jaar zal een geheele herziening der Statuten plaats hebben.
§ 2. De samenstelling der ontwerp-Statuten wordt opgedragen aan een Commissie, bestaande uit 2 Bestuurders en 3 Leden door de Ledenvergadering te benoemen. Aan deze Commissie worden door het Bestuur alle stukken, hierop betrekking hebbende, ter hand gesteld.
§ 3. De concept-statuten moeten minstens 14 dagen vóór de behandeling op de Ledenvergadering aan de Leden bekend worden gemaakt.
§ 4. Voorstellen tot wijziging der Statuten moeten door de Leden schriftelijk bij den Eersten Secretaris worden ingediend vóór 15 Maart van het jaar, waarin de Statutenherziening plaats heeft. Indien tusschentijdsche voorstellen tot verandering of bijvoeging van eenig artikel worden gedaan, moeten deze schriftelijk worden ingediend, ondersteund door $^1/_5$ van het aantal Leden. Uiterlijk een maand na indiening wordt het voorstel in behandeling genomen.
§ 5. Wijzigingen in de Statuten treden niet in werking alvorens daarop de Koninklijke Goedkeuring is verkregen.
§ 6. Statutenwijziging kan alleen in een vergadering behandeld worden, waarin minstens de helft der Leden aanwezig is en moet, om geldig te zijn, door minstens drie vijfden der uitgebrachte stemmen worden goedgekeurd. Is op de vergadering het vereischte aantal Leden niet aanwezig, dan wordt binnen één maand opnieuw een vergadering uitgeschreven; deze vergadering heelt dan, onafhankelijk van het getal der aanwezigen, de bevoegdheid tot besluiten, mits door de volstrekte meerderheid der aanwezigen goedgekeurd.

HOOFDSTUK XIII.

Ontbinding. Art. 24. Tot opheffing van het Genootschap kan slechts worden besloten op een daartoe uitgeschreven vergadering, wanneer $^3/_4$ van het aantal Leden zich voor de opheffing verklaart.
Op de vergadering, waarop dit besluit genomen wordt, worden tevens de noodige schikkingen over de eigendommen van het Genootschap gemaakt, alles behoudens de inachtneming van de voorschriften van Art. 1702 van het Burgerlijk Wetboek.

HOOFDSTUK XIV.

Overgangsbepalingen. Art. 25. Deze Statuten treden in werking op den dag der Koninklijke Goedkeuring.
Alle tevoren gemaakte bepalingen vervallen. De Vereeniging is aangegaan voor den tijd van 29 jaren, te rekenen van 4 Februari 1881.
Bij het verstrijken van genoemd tijdvak is de Vereeniging opnieuw aangegaan voor den tijd van 29 jaren.
Aldus herzien en goedgekeurd in de Ledenvergadering, gehouden op 1917.

Het Bestuur van 1917.

BERICHT.

De Redactie verzuimde de bron te vermelden van het, in ons vorig nummer opgenomen stukje over plagiaat, door de directie der Oosterstoomtram.
Het artikel is overgenomen uit het „Bouwkundig Weekblad".

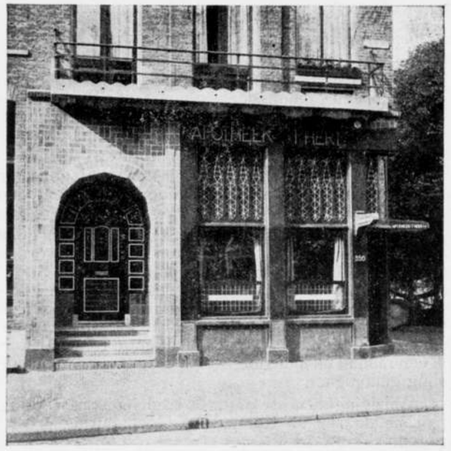

Apotheek „'t Hert",
Nassaukade, hoek Jac. v. Lennepkade. Amsterdam.
Arch. M. J. SEVENHUIJSEN te Haarlem.
Voor bijbehoorende text zie „Architectura" No. 13 (vorig nummer).

INGEZONDEN.

Prijsvraag Tob Groen & Co.

Mijnheer de Hoofdredacteur,

Onder dankzegging aan het bestuur van het Genootschap „A. et A." voor zijn opmerkingen, betreuren wij het zeer, dat de Nederl. Vereen. voor Ambachts-en Nijverheidskunst zich niet, als vele anderen, tot ons gewend heeft om inlichtingen, die wij steeds gaarne verstrekt hebben en nog zullen verstrekken, terwijl haar opmerkingen ons bovendien tot leering hadden kunnen strekken.

't Schijnt lastig, iedereen tevreden te stellen; nòg lastiger lijkt het voor velen, goed te lezen.

Terloops zij aangemerkt, dat wij de prijsvraag zoo loyaal en coulant mogelijk hebben ingekleed, zonder daarbij echter te letten op de prijsvraagregelen der architecten, die volgens onze meening bij dezen wedstrijd geheel buiten beschouwing blijven. 't Betreft immers hier een prijsvraag voor een ontwerp voor een cliché of reclameplaat, en het heeft dus met architectuur niets te maken. De V. A. N. K. spreekt van minimum-eischen, zonder die echter te noemen; wij vragen niets anders dan een achttal goede ontwerpen (de niet bekroonde worden natuurlijk franco geretourneerd) waarvoor *f* 1000.— in contanten wordt uitbetaald; hiervoor staan de ontwerpers onzen lastgever (in casu een groote sigarettenfabriek), en niet ons, zooals de V. A. N. K. meent, het reproductierecht ten behoeve van reclame voor hare sigaretten af.

Daarnevens stelden wij voor (dit is slechts een voorstel), indien meer dan 8 goede ontwerpen inkwamen, enkele hiervan voor onzen lastgever in portefeuille te doen houden tegen de aangeboden vergoeding (niet voor ons zooals de V. A. N. K. hatelijk schrijft), echter met toestemming van den ontwerper, die geheel vrij is, al of niet hierop in te gaan. (Dit laatste s. v. p. niet uit het oog te verliezen.

Wij zijn slechts de tusschenpersonen, die de order van onzen lastgever uitvoeren, en de bekroonde en event. te behouden ontwerpen te zijner dispositie stellen.

Daarom kan onze heer Tob Groen, als vakman die meer dan 20 jaren in de reclamebranche werkzaam is, gerust als neutraal jurylid fungeeren, terwijl naast hem twee vaklieden, in de bedrijfsreclame niet onbekend, zitting hebben.

Waarom geen enkel kunstenaar in de Jury? Deze kwestie is door ons rijpelijk overwogen, zelfs met enkele kunstenaars besproken. Zij wilden echter zelf aan den wedstrijd deelnemen, en wij wilden hun de gelegenheid hiertoe niet ontnemen.

Dat, buiten de prijzen, geen honorarium werd vastgesteld voor de uitvoering der ontwerpen, heeft geen betrekking op de prijsvraag. Indien het ontwerp dienst doet voor een cliché of voor een annonce, dan heeft alleen de xylografische inrichting er iets aan te doen; moet een plaat gemaakt worden, is dan iedere bekroonde ontwerper wel in staat het ontwerp op steen te brengen?

In ieder geval was het niet uitgesloten, en zelfs vrij waarschijnlijk, dat wij ons hieromtrent eerst met den ontwerper in verbinding zouden stellen, doch dit heeft toch met de prijsvraag niets uit te staan en is een zaak van later zorg.

Wat het rapport der jury betreft: vóór 15 April moeten alle teekeningen ingezonden zijn, vóór 15 Mei wordt de uitslag bekend gemaakt, en bij voldoende deelname zal een tentoonstelling der ingekomen ontwerpen georganiseerd worden. Kan men een neutraler, coulanter rapport verlangen?

't Schijnt dat de V. A. N. K. iets gezocht heeft, en iets heeft kunnen vinden, en nu komt met opmerkingen die allen grond missen, òf is de prijsvraag misschien te mooi om goed en rechtvaardig te zijn?

Wij gelooven, dat de V. A. N. K. den kunstenaars met hare waarschuwingen niet gediend heeft, en vertrouwen dat de uitkomst moge leeren, dat ondanks hare waarschuwing, genoeg animo en lust bestaat, om onze prijsvraag te doen slagen.

Met dank voor de plaatsing,

TOB GROEN & CO.

* * *

Geachte Redactie.

Ter vermijding van misverstand zij het mij veroorloofd op te merken, dat, in het laatst verschenen nummer van „Architectura" bij het artikel van mijn hand over „Scheur- en roestvorming in bruggen van gewapend beton in het spoorwegdistrict Kattowitz en Breslau" niet vermeld staat, dat dit door U is overgenomen uit „De Ingenieur" van 27 Januari 1917.

Tevens maak ik van dezen gebruik erop te wijzen, dat in „Architectura" van 17 Maart 1917 niet is vermeld, dat „Het gewapend beton en de architect" was (niet een artikel, maar) een door mij gehouden voordracht (met lichtbeelden) in de ledenvergadering van 28 Februari 1917 van het Genootschap „Architectura et Amicitia". Ik hoop, dat U mij deze rechtwijzing in den vorm niet ten kwade wilt duiden.

Amsterdam, 3 April 1917. Ir. G. J. MEYERS.

INTERNATIONAAL HANDELSPALEIS.

Eenigen tijd geleden is melding gemaakt van de stichting van de N. V. Nederlandsche Maatschappij „Het Internationaal Handelspaleis te Amsterdam".

De oprichting van het Internationaal Handelspaleis is feitelijk de voortzetting van een idee, dat reeds sedert 1913 in studie is genomen en in de praktijk sedert werd voorbereid, n.l. de stichting van Nederlandsche monsterkamers in het buitenland.

De huidige oorlog echter, maakte de uitvoering dezer plannen onmogelijk, doch de ondervinding bij bovenbedoelden arbeid opgedaan, kon met vrucht worden aangewend voor het doorvoeren van een nieuw idee, n.l. de oprichting van het internationaal Handelspaleis, gevestigd te Amsterdam.

De steun van verschillende officieele personen en de medewerking van vele Heeren uit handelskringen, maakte die oprichting mogelijk en zoo ontstond de Nederlandsche Maatschappij „Het Internationaal Handelspaleis te Amsterdam".

De Directeuren, de Heeren Willemse en Vlietstra hadden het groote succes, een huur-contract te kunnen sluiten met het Paleis voor Volksvlijt, welk contract op het I. H. P. is overgegaan.

Het Paleis voor Volksvlijt, met een frontlengte van circa 120 Meter, biedt voor expositie-doeleinden voorloopig een bodem-oppervlakte van 5000 vierkante Meter, terwijl de daarbij behoorende tuin, ter grootte van ongeveer 5600 vierkante Meter, de gelegenheid opent tot het houden van speciale tentoonstellingen van tijdelijken aard en van z. g. Jaarmarkten.

Op den voorgrond staat, dat de zaak volkomen in Nederlandsche handen en neutraal moet blijven.

Verschillende Heeren hebben zich beschikbaar gesteld om de onderneming met hunne adviezen ten dienste te staan.

Het gebouw zal op verschillende wijzen worden verbeterd, o. a. zullen de 3 winkels aan het Westeinde worden verwijderd, en zal hier de hoofdingang worden gemaakt.

Het prospectus vermeld verder:

dat de tentoonstelling permanent zal zijn en gratis voor het publiek toegankelijk;

dat het Internationaal Handelspaleis zich, desgewenscht, belast met de vertegenwoordiging van en verkoop voor exposanten.

In het gebouw zullen postbussen worden ingericht, waardoor binnen- en buitenlanders het Internationaal Handelspaleis als post-adres kunnen gebruiken, terwijl ontvang- en correspondentie-kamers voor exposanten en hunne vertegenwoordigers beschikbaar zullen worden gesteld.

Jaarmarkten en tijdelijke speciale tentoonstellingen zullen worden georganiseerd, terwijl het houden van Internationale Handels-Congressen een punt van overweging zal uitmaken.

Aan Industriëelen en Handelaren in Nederland gevestigd of vertegenwoordigd, biedt de nieuwe instelling het voordeel dat zij of hunne agenten de gehuurde ruimte kunnen bezigen als „toonkamer" en hunne cliënten daar kunnen doen kennis maken met hunne artikelen.

De opening der tentoonstelling zal plaats hebben ongeveer 2 maanden na het sluiten van den vrede.

Ofschoon de huur van stands- en reclamevlakten eerst bij opening zal ingaan, *worden op dit oogenblik reeds huur-contracten afgesloten en is het gewenscht*, dat gegadigden *nu* hunne aanvragen daartoe doen, teneinde bij een mogelijk onverwacht komenden vrede tijdig gereed te kunnen zijn en het werk van de aesthetische adviseurs te vergemakkelijken, *ook in het belang van exposanten*.

Het post-adres van het Internationaal Handelspaleis is: *Postbus 360, Amsterdam*, terwijl de telefoonnummers voorloopig zijn: Noord 2457 en Zuid 6050.

Als Aesthetische adviseurs worden genoemd de Heeren Heineken en Kuipers, architecten te Amsterdam.

Het is de Redactie een genoegen hierbij een reproductie te geven van den Stand der Phoenixbrouwerij.

Het werk van den heer De Koo op de Jaarbeurs te Utrecht, was met dat van enkele anderen, een ontbrekende goede noot in ons Jaarbeursnummer van 3 Maart l.l.

DE MEESTER.

De meester der critiek
Kan maken en kan breken
Door zwijgen en door spreken.
Ja, ja! zegt Jan Publiek.

De meester der critiek
Kan vrienden hoog verheffen
En vijanden diep treffen.
Zoo, zoo! zegt Jan Publiek. CANDIDUS.

KUNSTKOOPERIJ.

Een Hals ontdekt, en 't stuk is echt!
Dus is 't veel waard, al is 't ook slecht. CANDIDUS.

HOOGERE BOUWKUNST.

Als een deftig heer eens wat wil bouwen
Gaat hij zeker naar geen architect,
Want zoo'n „man" heeft niet genoeg respect
En men kan zijn werk ook niet vertrouwen.
Liever zal mijnheer zijn huisknecht sturen
Naar een makelaar, die ook wel bouwt,
Onderdanig is en zeer vertrouwd
Met verkoopen, koopen en verhuren. CANDIDUS.

TOT MIJ ZELF.

Naar Marcus Aurelius, VII, 16.

Welhaast zult gij niets meer weten
En door ieder zijn vergeten. CANDIDUS.

HET RAADHIUS VAN GOUDA.

De Commissie van Bijstand in het beheer der gemeente werken te Gouda, vraagt de aandacht van den Raad voor het denkbeeld het Raadhuis een verdere restauratie te doen ondergaan. De commissie doet dit nu, omdat zij meent, dat er voor het genoemde doel waarschijnlijk wel op financieelen steun van Rijkswege mag gerekend worden.

B. en W. zouden het toejuichen als ook de zijgevels en achtergevel van het werkelijk schoone gebouw in den oorspronkelijken toestand konden worden teruggebracht, zooals tusschen de jaren 1876 en 1884 met den voorgevel is geschied.

B. en W. stellen er alleen prijs op te herhalen wat de Commissie zegt van den aanvang der uitvoering van het werk, n l., dat die afhankelijk moet worden gesteld van de tijdsomstandigheden en het derhalve slechts te doen is om eene uitspraak van den Raad in beginsel of de Gemeente later de helft der kosten in totaal geraamd op *f* 84.000, zal dragen, indien de andere helft door het Rijk wordt vergoed. B. en W. verzoeken nu machtiging tot het doen van de noodige stappen ter verkrijging van den van Rijkswege gewenschten financieelen steun.

Het zandsteenen renaissance-gebouw te Hameln, als het „Rattenvangershuis" bekend, is eigendom der gemeente geworden. De onderhandelingen hierover liepen reeds geruimen tijd. Er was een gerucht, dat de eigenaar den eigenaardigen rijken voorgevel naar Amerika verkocht had, doch dit bleek gelukkig onjuist. Wel echter was deze gevel aan verschillende museums te koop aangeboden.

Met behulp van staatsgeld is nu het behoud van het gebouw op de plek waar het thuis hoort en zijn eigenaardige historische beteekenis heeft gekregen, verzekerd.

(Handelsblad 7-3-1917.)

PRIJSVRAAG RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

Inlichtingen V.

Vraag 50. Moeten de voordrachtzalen voor het publiek alle met amphitheater worden aangegeven? zoo neen, hoeveel dan?

Antwoord. Van de vier voordrachtzalen voor het publiek kunnen twee met amphitheater ontworpen worden.

Vraag 51. Hoeveel personen ongeveer moeten op het amphitheater in elke zaal plaats kunnen nemen?

Antwoord. Het aantal beschikbare plaatsen wordt door de afmetingen van de zaal bepaald.

Vraag 52. Mag de trap in de vóór-vestibule onder *a* genoemd, buiten tegen den voorgevel gelegen worden om het monumentale aanzicht van den gevel te verhoogen?

Antwoord. De ligging van de trap in de voor-vestibule, is door het programma voorgeschreven.

Vraag 53. Moeten de beeldenzalen onder *c* genoemd, dicht bij de dagteekenzalen gelegen zijn voor het eventueel verplaatsen van een beeld naar een dezer zalen, of wordt er in de beeldenzalen geteekend, zoodat het geen bezwaar is dat deze ver van elkander gelegen zijn?

Antwoord. Ligging van de beeldenzalen dicht bij de dagteekenklassen, is geen vereischte. In de beeldenzalen wordt geen teekenonderwijs gegeven.

Vraag 54. Op bladzijde 17 van het programma, wordt verlangd dat de lokalen *x. z.* en a^1 op tuingrondslag liggen. Op bladzijde 18 staat de *x. y. z.* a^1, b^1, lokalen moeten op den beganen grond gelegen zijn.

Hierbij kan men dus opmaken, dat de tuin ter hoogte van den beganen grond moet liggen, wat voor den groei der planten in den tuin zeker niet gewenscht wordt. Wat moet nu aangehouden worden?

Antwoord. Hier kan verwezen worden naar het antwoord op vraag 49, 4de lijst. De lokalen *x. z.* en a^1, behooren tot de beganegrond-verdieping, ook al zou de vloer van die lokalen lager gelegen zijn dan die der overige lokaliteiten op deze verdieping.

DE JURY.

N.B. De termijn voor het vragen van inlichtingen sluit op 25 April a.s.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd gedurende de maand Maart bezocht door 414 belangstellenden.

In de aan het Museum verbonden school werden de lessen gevolgd door 119 vrouwelijke en 108 mannelijke te zamen 227 leerlingen. Uit de aan het Museum verbonden Boekerij werden 175 Boek- en Plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land in bruikleen gezonden.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor aspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J.F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

BIJ DE REPRODUCTIES NAAR DE TEEKENINGEN VAN TOOROP VOOR MIEK JANSEN'S VERZENBUNDEL „AAN DE BRON".

Juist dezer dagen zag ik in een Duitsch kunst-tijdschrift een „monumentaal standbeeld" gereproduceerd, dat door een Duitsch professor ontworpen was ter verheerlijking van Beethoven.

Zoo Beethoven niet de bevrijder van ondoorgrondelijk-diepe verlangens, maar slechts de uitvinder geweest ware van een inviolabele, maar dan ook werkelijk absoluut-inviolabele brandkast, en aan de perfectioneering van dit wantrouwend meubel een troosteloos en bovendien nog vermoeiend leven besteed had, dan zou ik mij kunnen denken, dat een dergelijk monumentaal standbeeld op kosten wellicht der dankbare Westfaalsche kolenbekken-magnaten opgericht, ook elders dan in 't over-Rhijnsche, aan Beethoven vereerders voldoening zou vermogen te geven.

Nu herkennen wij er bovenal het Duitsche monumentaliteitsbegrip in: de sentimenteele vereering voor 't kolossale, gepaard aan een niet te overtroeven kunsthistorische al-wetendheid. Ook de Duitsche „monumental-malerei" tracht uit dezelfde eigenaardigheden een „ersatz" voor de werkelijke inspiratie te bereiden.

Daar is naar ik meen geen land waar de kunstenaars zoozeer gedreven worden, „Staatsdienstlich" gedreven worden tot de monmentale kunst, als juist in Duitschland. Zelfs die kunstenaars wier aard noch wier verlangen naar die kunstrichting uitgaat, en die tot voor kort, in de stille dreven der zelfbespiegeling, vriendelijk, zachtzinnig en onschadelijk leefden en arbeidden, worden tegen wil en dank naar de heroïsche velden der „Monumentalität" gedreven. En welke redding blijft de ongelukkigen in deze geforceerde levenshouding anders over, dan na eerst een passend travesti te hebben uitgezocht, zich aan het „Kolossalismus" te bedrinken.

Hoe scherp is in dit opzicht de tegenstelling met Holland. Een kunstenaar als Toorop wiens zeldzame gaven als kunstenaar, verbonden met zijn psychisch-fantastisch combinatievermogen, hem voor de monumentale kunst als vóórbeschikt doet zijn, daar hij behalve zijn sterk samenvattende beeldende krachten, ook nog die echte en levendige liefde bezit voor de schoonheid en de eigenheid der materialen; zóó een kunstenaar blijft hier in Holland verstoken juist van die monumentale opdrachten, die hij, beter dan wien ook zou kunnen volvoeren. Zoo komt hij er tenslotte toe, onvergelijkelijke composities, die ontwerpen schijnen voor de versiering van nimmer gebouwde monumenten (en ook als monumentale versiering eerst tot volle schoonheid zouden kunnen ontbloeien) in een boekje te doen schuilgaan, dat door de dwingende kracht en den boeienden bouw van die teekeningen volkomen *top*-zwaar wordt gemaakt.

Gesteld een zoo zeldzaam begaafd en tegelijk zoo vruchtbaar kunstenaar als Toorop, was de gelegenheid geboden in een onafgebroken rij monumentale werken zijn altijd boeiend en zijn steeds zich vernieuwend en verbreedend meesterschap te uiten en te scholen, dan zou hij door dit levenswerk alleen reeds, aan ons land een spirituëele beteekenis hebben verleend, die het thans volkomen ontbeert.

En mijn oudere en zoozeer bewonderde vriend moge het mij vergeven wanneer ik daarbij tevens als mijn meening uitspreek, dat het louterend en tot eenvoud dwingende karakter van dien monumentalen arbeid zelf, hem eerst volkomen van alle modernistische behaagzucht zou hebben bevrijd. Want Toorop's begeerte om toch vooral ook up-to-date te zijn, een neiging die bij een toovenaar als Toorop nimmer zonder prikkelende bekoring blijft, houdt hem toch gescheiden van die werkelijke grootheid, die boven tijd en mode uitzweeft.

Van die werkelijke grootheid bedoel ik, die Rodin van alle levende tijdgenooten wellicht alleen bezit, die bronstige drift en roekeloos grootsche vervoering zich te bevrijden van alles, maar dan ook van alles dat overbodig is, — ook dus van alle verleidelijke bekoringen, waarover het meesterschap zoo gemakkelijk beschikt — en naakt, maar dan ook moedernaakt, te dringen tot voor de allerhoogste erkenning.

Wie is er in Holland, die als Toorop een menschengestalte weet neer te schrijven, zóó vol van leven, maar

„Gebed voor den Kruisweg."

„Aan de Bron."

te gelijk ook zóó vol hoogere psyche? Een werkelijke glorificatie der geestelijke natuur dus. Wie heeft er als Toorop een zoo zacht en een zóó vast „touché"? De allerjongste generatie hoor ik zeggen, overtreft hem daarin wellicht. Zeker, maar laat ons dit erkennend, niet vergeten dat bij de allerjongste generatie die teederheid van „touché" het eenige doel vaak is, het zweven en loslaten om eindelijk te vervluchtigen tot de verheerlijking van het inhoudslooze, en dat bij Toorop het samenvattend element de bouwende kracht doel is, en de teederheid bij hem de zachte wijze is, waarmede erkenningen niet worden ontvlucht maar worden verheerlijkt.

De volheid van Gothische en Boeddhistische kunst, is hem, deze scandinavische-aziaat door afstamming en geboorte eigen; die volheid die geen deel van het te vullen vlak ledig laat, die is als de gevel van een kathedraal waar de heiligen elkaar verdringen als halmen op een korenveld, achter ieder beeld een ander beeld, achter ieder ander beeld een véélduidend attribuut. Die volheid die is als zwellende koraalzang vullend heel de ruimte: den hoogen koepel zoowel als de uiterste hoeken der wijde transepten.

Zijn broeiende en exotische natuur staat vèr van die andere opvatting, die ik geneigd ben de meer heiden-

Monument voor Beethoven.

„De doop door Christus."

„Aan de Bron."

sche opvatting te noemen; die het te sieren vlak open en ledig bemint, en in die niet-nawijsbaar-constructieve openheid het versierend motief den duizel verleent van de stijgende steeds hooger stijgende melodie van de fluit, die eenzaam lijkt en toch niet eenzaam is, omgeven en begeleid als zij wordt door zwijgende rythmen . . . zooals de zwevende meeuw, die eenzaam schijnt in de ruimte inderdaad omgeven is door het evenwicht van onzichtbare maar elkaar bedwingende krachten.

Niet één ander voorbeeld ken ik in de Hollandsche beeldende kunst, waar het spiegelend breken en verschieten der lichte vreugde en van den donkeren weemoed zóó rijk en zóó troebleerend is saamgevat, als in het prismatisch uitstralend droombeeld, dat Toorop *„Gebed voor den kruisweg"* *) betitelde.

Moge de dankbaarheid, die de architecten voor Toorop zullen gevoelen, dat hij deze cliché's ter beschikking van ons Weekblad heeft gesteld, moge die dankbaarheid vermengd zijn met eenige spijt en zelfverwijt, dat zij in gebreke zijn gebleven de muren voor hem te bouwen, waar hij als groot monumentaal kunstenaar zoo zeer recht op heeft.

27 Maart 1917. R. N. Roland Holst.

*) Abusievelijk in het boekje „Liefde in voorjaarsnacht" genoemd.

JURYRAPPORT GEVEL-PRIJSVRAAG ARBEIDERSWONINGEN.

Ingekomen antwoorden:

1. Erica; 2. Amstel; 3. Ster (geteekend); 4. As; 5. Zomer I; 5a. Zomer II; 6. Arbeid; 7. Eenvoud; 8. Hoogbouw; 9. Saus Populi supreme Lex; 10. Kleur; 11. Amsterdam; 12. Twee cirkels (dooreen geteekend); 13. Driehoek; 14. Voor de kinderen een speelruim enz.; 15. O - Wee.

De Jury heeft uit formeele overweging eerst nagegaan, in hoeverre de inzenders moeite gedaan hebben den plattegrond te verbeteren, hetzij door deze voor elk perceel te herzien, hetzij door een combinatie der perceelen te maken, om zoodoende een royaler oplossing te krijgen. Het blijkt, dat slechts zeer weinigen zich aan deze opgaaf gewaagd hebben, of althans in de oplossing geslaagd zijn.

Enkele inzenders, n.l. No. 1, 2, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13 en 15, hebben hetzij plan A of plan B onveranderd overgenomen, of door kleine versmalling van de keuken een niet noemenswaardige verbetering van den lichttoevoer aan de achterzijde verkregen.

No. 4 heeft dezen lichtinval nog vergroot door afschuiving van de keuken. Het is een te loven poging, waardoor echter het vraagstuk niet wordt opgelost.

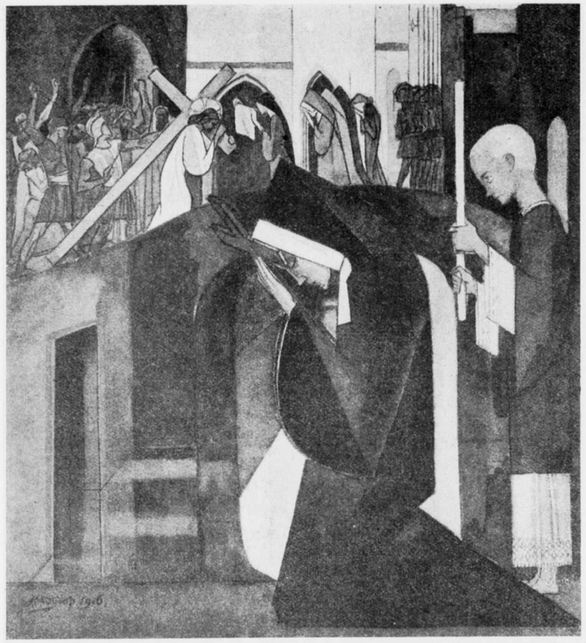

„Veronica."

„Aan de Bron."

No. 5 heeft ernstiger pogingen aangewend. De inzender is daarin ten deele geslaagd. De uitbouw aan den achtergevel is verminderd, wat een groot voordeel is. Wanneer de onnoodige gang tusschen woonkamer en keukenslaapkamer wordt weggelaten is werkelijk een goed bruikbaar plan ontstaan.
Terwijl bij No. 5 plan A verwerkt is, is bij No. 5a plan B verwerkt. De 4 woningen zijn hier tot 2 groepen vereenigd, elk met een ingang. Dit idee is goed, maar de wijze, waarop de gangen en portalen zijn gelegd is niet gelukkig. Het is te veel een groote woning geworden, waarin meerdere families wonen. De algemeene traprruimte en portalen zijn te donker en missen het karakter van openbare ruimte. Bij een dergelijke oplossing moeten gangen en portalen meer een voortzetting van de straat zijn.
No. 7 heeft plan B gewijzigd, maar is daarin niet gelukkig geweest. Keuken en slaapkamer zijn omgelegd. De ruimte, die als woonkamer daardoor is aangewezen, is te klein geworden.
No. 14 heeft eveneens een eigen plan, het portaal is ruimer, maar te donker, de keuken grenst niet aan de woonkamer, wat een bezwaar is te noemen. Het brandstoffenruim is goed gezien.
No. 3 is volgens de Jury het best geslaagd in de plan-oplossing. De inzender heeft eveneens de 4 perceelen tot twee groepen saamgevoegd. De algemeene gang is, hoewel wat diep, goed van karakter, alsook de traprruimte. De keuken is als kleine spoelkeuken naast de woonkamer aan de voorzijde gelegd. In de meeste woningen is daardoor een slaapkamer meer ontstaan. In hoever dit als absolute winst moet beschouwd worden, zal van elk speciaal geval afhangen. Het zal n.l. in veel gevallen gewenscht zijn de spoelkeuken te plaatsen aan den achtergevel met een uitgang op het balkon, wat voor het wasschen als eisch kan worden gesteld.
De Jury juicht het echter zeer toe, dat de inzender het vraagstuk ernstig onder de oogen heeft gezien.
Daar echter deze prijsvraag voor alles een gevelprijsvraag is, zal de geveluitbeelding bij de beoordeeling de waarde moeten aangeven en zal alleen de plattegrond in aanmerking komen, wanneer gevels van gelijke waarde moeten beoordeeld worden.
Bij de gevelbeoordeeling is No. 13 terstond uitgevallen. Het is een dor menschenpakhuis, slecht van proportie. Het teekenwerk is zonder gevoel, evenzoo de kleurbepaling.
No. 12 is ook dadelijk uitgevallen. Het is kwasi artistiek slordig werk. De massa's zijn slecht verdeeld.
No. 2 is een duf burgerlijke eigenbouwers architectuur, zeer onrustig door het verwerken van allerlei ongelijkwaardige motieven.
No. 3 geeft gemoderniseerde waterstaatsarchitectuur. Dit is zeer te betreuren, daar de plattegrond als de beste der inzendingen moet gelden.
No. 14 is zakelijk, maar leelijk. De raamverhoudingen

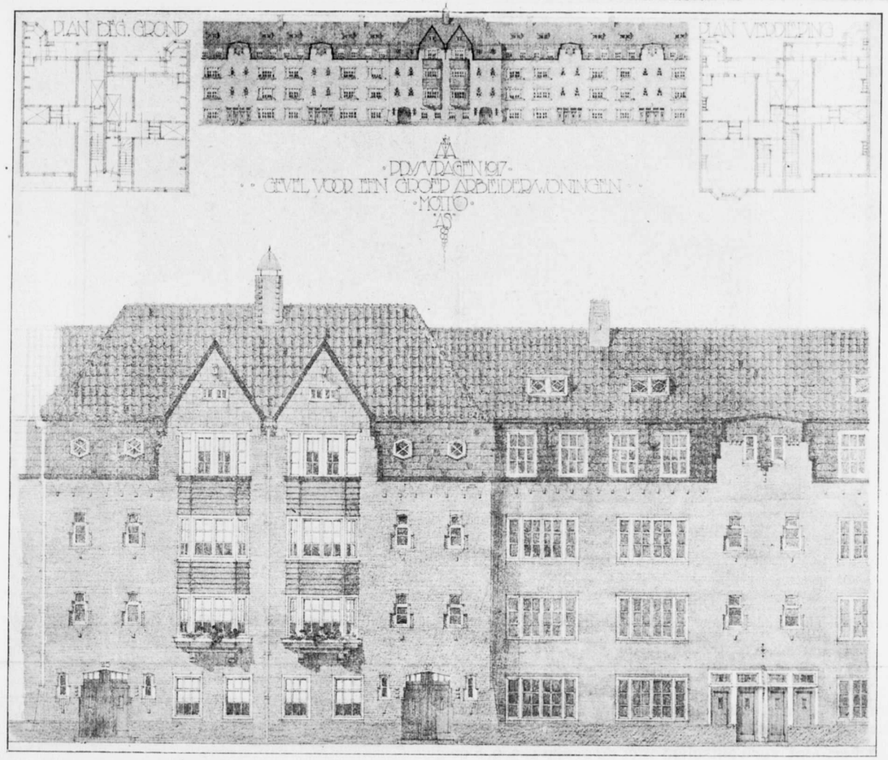

Motto: „As", 1ste prijs. J. LUTHMAN, Architect, Amsterdam.

Toelichting. Het middengedeelte van het blok is gedacht in de as eener straat of plein.
De bekleeding der bovenste verdieping bestaat uit tegels met rechthoekig omgebogen gedeelte, waarvan ook de goot is samengesteld. In de toppen dezelfde tegels, groen verglaasd. De driehoekige stukken kunnen staande zijn aangebracht. De zwarte band, welke de scheiding vormt van tegels en metselwerk, is van geteerde steen gedacht, het plint van brute baksteen met een breedere voeg.

zijn niet gelukkig. De middenpartij heeft toevallig iets aardigs gekregen. Het teekenwerk is zeer matig.
No. 1, 5, 6, 8 en 10 vertoonen een min of meer geslaagde rust. De Jury meent deze groep in onderling verband te moeten bespreken. Deze 5 ontwerpen geven alle goede arbeiderswoningarchitectuur, de een moderner dan de ander, maar alle zijn ze als goede voorbeelden te beschouwen
No. 5 en 6 vertoonen goede partijen boven de gegroepeerde ingangen. No. 6 is echter beter dan No. 5. In dit laatste ontwerp is het uitgebouwde balkon boven de ingangen ongemotiveerd en hinderlijk. De schaal der ramen van No. 6 is echter door de ongelijkwaardigheid minder goed dan bij No. 5. Toch is No. 6 karakteristieker dan No. 8. Hoewel in No. 8 het arbeiderswoningkarakter tot uiting komt, mist dit ontwerp gevoel en komt daardoor niet boven goede eigenbouwersarchitectuur uit.
No. 15 heeft bij het platte dak de noodige massaverdeeling verkregen door het terugleggen der verschillende partijen. Dit is goed gezien, maar de terugliggende partijen zijn minder interessant dan de voorspringende deelen. Deze laatste toonen zich voornamelijk in perspectief en maken het geheel minder dan wat de enkele partijen doen vermoeden De ingangen zijn goed.
De Nos. 1 en 10 komen ernstig met elkaar in vergelijking. 10 is echter van gevoeliger architectuur. De ramen zijn goed en de schaal goed doorgevoerd. Als draairamen zijn ze echter veel te groot. Bovendien zijn de uitbouwen der daken van No. 10 beter dan No. 1. Dit

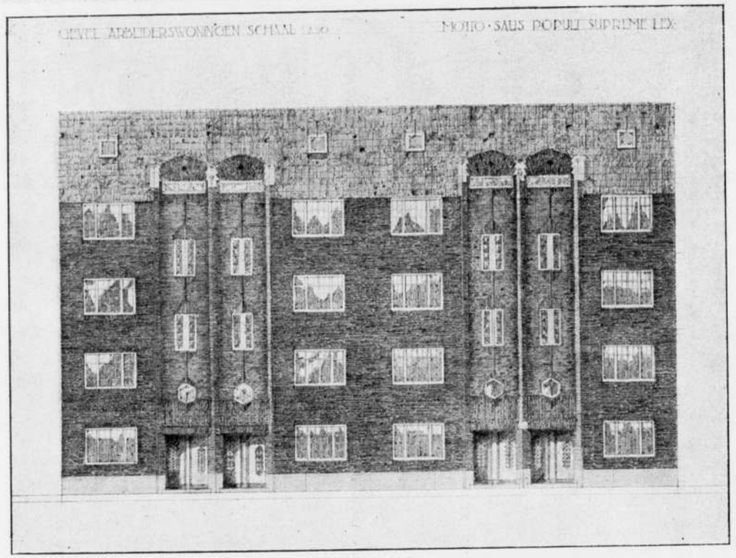

Motto: „Saus populi Supreme Lex", 2de prijs.

Vermoedelijk zal de inzender van bovenstaand motto bedoelen: Salus Populi Suprema Lex (Het heil des volks is de hoogste wet).

neemt echter niet weg, dat beide inzendingen een zeer goed figuur maken.

No. 7 vertoont verwantschap met de groep 1, 5, 6, 8 en 10, maar het geheel is niet gecomponeerd, de gevel is te veel door vertikale partijen verbrokkeld en mist daardoor evenwicht tusschen vertikaal en horizontaal.

No. 5a is zeer goed van architectuur. De arbeiderswoning is echter absoluut niet in het ontwerp te herkennen. Bij het bestudeeren van den plattegrond is de oorzaak daarvan te ontdekken. Zooals reeds gezegd wijst de plattegrond niet op een juist begrip van etagewoning, maar geeft meer den indruk van een groot huis, waarin meerdere families „kunnen" ondergebracht worden. Dit komt in den gevel tot uiting. Het geval was voor de Jury zeer moeilijk, daar de vraag, of een arbeiderswoning zich ook architectonisch als zoodanig zeer duidelijk moet manifesteeren, niet met enkele woorden is op te lossen. Wel moet het zeer ongewenscht geacht worden, dat arbeiderswoningen in architectuur verwant zijn aan de betere woningen, als deze het stempel der burgerlijkheid dragen, maar de vraag wordt veel ingewikkelder, wanneer de arbeiderswoning gelijkt op de betere woning, die van goede architectuur is. De Jury heeft gemeend zich in deze kwestie te moeten uitspreken, aangezien deze uitspraak het eindoordeel bepaalt.

Het plan, dat volgens de Jury voor bekroning in aanmerking zou komen, moest beantwoorden aan de volgende eischen:

De architectuur moet krachtig en eenvoudig zijn als verpersoonlijking van het komend klassebewustzijn van den arbeider.

De architectuur moet echter niet te stroef zijn, en uit het uitwendige moet spreken het vriendelijk woonvertrek, waar de arbeider na zijn dikwijls zwaren arbeid tot rust in zijn gezin komt.

De kleur van het geheel moet van frischheid getuigen, daar het volk daaraan behoefte heeft en altijd behoefte zal blijven hebben.

Met deze eischen voor oogen heeft de Jury de resteerende plannen, n.l. No. 4, 9 en 11 ernstig bestudeerd, terwijl het reeds besproken plan No. 10 daaraan werd toegevoegd.

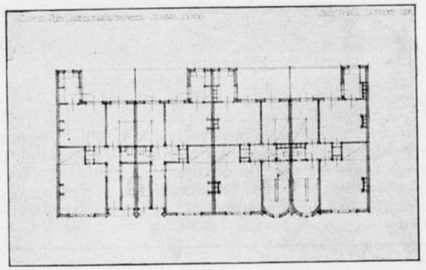

Plattegrond, 2de prijs.

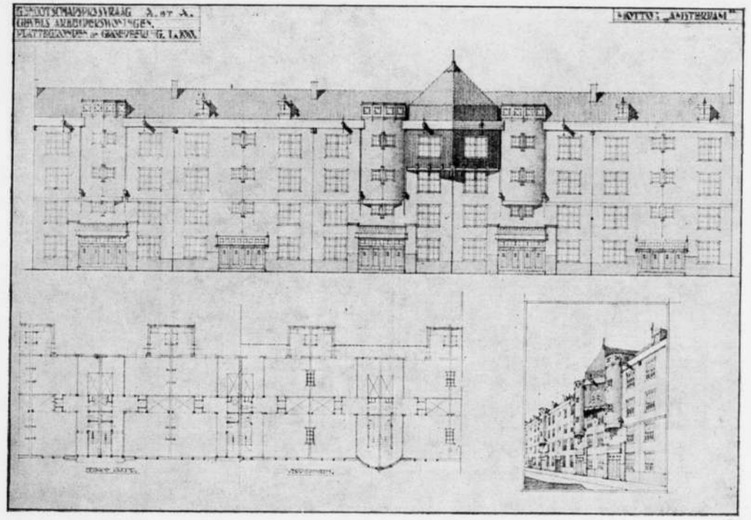

Motto: „Amsterdam", eervolle vermelding.

No. 11 maakt een zeer goeden indruk, heeft goede verhoudingen, is goed geteekend, maar de te zwaar voorspringende partijen, die bovendien als trapuitbouw vrijwel zonder doel uit den gevel zijn gehaald, waren oorzaak, dat het meerendeel der Juryleden dit plan niet voor bekroning in aanmerking liet komen.

No. 10 beantwoordt in hoofdzaak aan de gestelde boven geformuleerde eischen, alleen mist het de kracht, die de Jury als eisch gesteld heeft.

No. 9 mist de noodzakelijke vriendelijkheid, die het kenmerk is van No. 10, maar is juist een bewijs van de hoopvolle kracht, die we gaarne tot uiting zien komen. De gevel is massaal eenvoudig, logisch, vol diepe ernst. Architectonisch uitmuntend. Maar deze ernst mag geen dagelijksch brood voor den arbeider zijn. Zijn woning moet door het uiterlijk reeds van verre iets zonnigs voor hem bezitten. Door de uitmuntende architectonische eigenschappen echter kende het meerendeel der Jury aan dit onderwerp onder het motto: „Saus Populi Supreme Lex" ingezonden, den tweeden prijs toe (*f* 25).

No. 4 onder motto „As" ingezonden beantwoordt vrijwel aan alle gestelde eischen. De architectuur is krachtig, zonder stroef te zijn. Tegenover de geslotenheid der nevenruimten, komen de vriendelijke, ten deele uitgebouwde woonruimten gunstig uit. Er is evenwicht in tegenstelling, vreugde en ernst zijn in juiste harmonie, Het teekenwerk is uitstekend.

Het ontwerp verdient den eersten prijs ten volle (*f* 45).

De uitspraak in zake den tweeden prijs is gevallen met 2 tegen 1 stem, te weten Wijdeveld en Van Loghem tegen Jan de Meijer. De laatste wenschte No. 11 onder het motto „Amsterdam" ingezonden, met den tweeden prijs te bekronen.

De Jury: Jan de Meijer.
Wijdeveld.
Van Loghem.

OPEN BRIEF AAN J. W. HANRATH, ARCHITECT, HILVERSUM.

Amice!

Een kunstenaar, die geheel buiten de architectuur staat, deelde mij mede, dat de buitenplaats „de Merel" op Oud-Bussum, die naar ik meen tot een van de schoonste bouwwerken van De Bazel behoort, verkocht is geworden, en thans door U zal worden herbouwd.

Sta mij toe, je openlijk te vragen of dit bericht waar is. Het zou mij niet moeilijk vallen het antwoord op deze vraag mondeling te krijgen. Maar 't lijkt mij niet onwaarschijnlijk, dat het stellen en beantwoorden van deze vraag wellicht aanleiding zal geven tot een principiëele discussie, en dan is er ongetwijfeld een voordeel in gelegen, de kwestie van meet af openbaar te behandelen.

Besten groet, t. t.
Laren, 9 April '17. Rn. Roland Holst.

CLUB VAN HAAGSCHE LEDEN „A. ET A."

Maandag 16 April a.s. des avonds 8 uur zal Dr. Jan Kalf een lezing met lichtbeelden houden over „Het landseigene in de Nederlandsche Bouwkunst."

De lezing zal gehouden worden in het Zuid-Hollandsche Koffiehuis en alle belangstellenden, die geïntroduceerd wenschen te worden, kunnen zich daartoe wenden tot den Secretaris, den heer Jan Wils, Iepenlaan 101, of dien avond tot het Bestuur.

PRIJSVRAAG RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

Inlichtingen No. VI.

Vraag 55. Mag voor de Noordelijke zalen onder *f* genoemd, een tegenover liggende gevel worden toegelaten, op een afstand van plus minus 15 Meter?

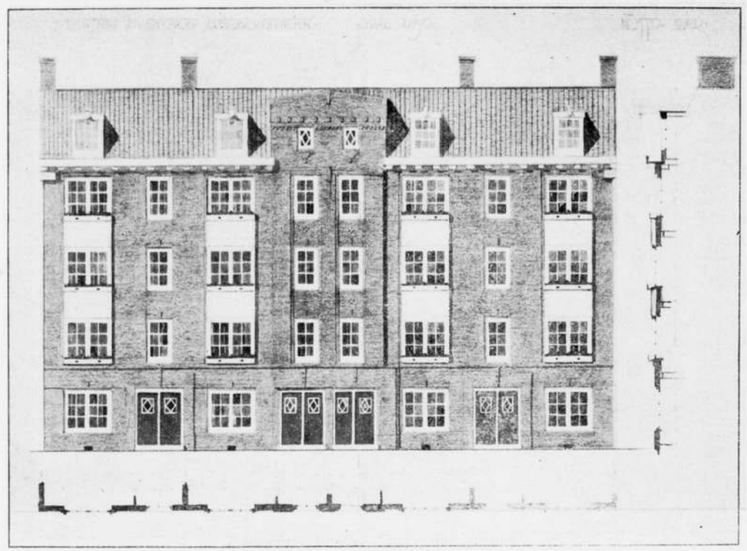

Motto: „Kleur", eervolle vermelding.

Antwoord. Deze vraag is moeilijk te beantwoorden; of een afstand van 15 M. toelaatbaar is, zal, ook in verband met de hoogte van den bedoelden tegenover liggenden gevel, uit den plattegrond moeten blijken.

Vraag 56. Uit de ingezonden vragen blijkt, dat groote onzekerheid bestaat, omtrent verlichting der „Beeldenzalen", de Jury laat de deelnemers vrij. Zou de Jury niet eenigszins kunnen aangeven, aan welke verlichting zij de voorkeur geeft?

Antwoord. De Jury laat de inzenders vrij, een voorkeur bestaat dus niet.

Vraag 57. Omtrent de verlichting van de zalen voor avondteekenen is in het programma niets bepaald. Is het dus juist, dat ook bovenlicht niet is uitgesloten?

Antwoord. In het algemeen beschouwd, is voor bedoelde zalen bovenlicht niet uitgesloten.

Vraag 58. Het is gewenscht te weten, hoeveel Loge's, voor de grafische vakken noodig zijn, aangezien deze een lagere raamhoogte noodig hebben. Kan de raamhoogte der overige Loge's op 1.50 M. worden bepaald?

Antwoord. Drie à vier Loge's kunnen voor de grafische vakken bestemd worden. Met raamhoogte wordt zeker borstweringhoogte bedoeld; deze kan 1.50 M. zijn; gerekend moet worden op een goede atelier-verlichting.

Vraag 59. Ten einde den lichtinval van eenige zalen, duidelijk te kunnen laten zien, is het voor een ontwerp gewenscht, niet één, doch twee doorsneden over te leggen. Wordt deze tweede teekening bij beoordeeling, geheel buiten beschouwing gelaten?

Antwoord. Van de bepaling omtrent de inzending van het aantal teekeningen kan niet worden afgeweken. Mogelijk kan bedoelde lichtinval in de toelichting worden verklaard.

Vraag 60. Mogen teekeningen ook in gekleurde potlood- of inktlijnen worden uitgevoerd?

Antwoord. De bedoeling is zwarte potlood- of inktlijnen.

Vraag 61. Op blz. 24 staat onder „Teekeningen": De behandeling der teekeningen mag schetsmatig zijn in inkt- of potloodlijnen, enz. Kan daaruit worden verstaan dat gearceerde schaduwen op de gevelteekening geoorloofd zijn, behoudens de vlakke tinten van de lichtopeningen en eventueel van het dak?

Antwoord. De bedoeling is de teekeningen niet méér op te werken als in het programma is aangegeven; gearceerde- of getinte schaduwen e. d. zijn dus uitgesloten.

DE JURY.

N.B. De termijn voor het vragen van inlichtingen sluit op 25 April a. s.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J.F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewoon Lid worden voorgesteld de heer J. W. BLIJENBURG, Architect, Leeraar M. O., Alhier, door de heeren G. J. Feith en J. H. de Groot, Alhier, de heer MELS. J. MEYERS, Insp. v. d. Woningdienst, Alhier, door de heeren J. Gratama en M. de Klerk en de heer E. E. STRASSER, Gediplomeerd Architect der Techn. Hoogeschool te Zürich, Alhier, door de heeren J. Gratama en G. Versteeg.

II. De 1394ste **Ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 25 April,** des avonds **8 uur** precies, in de Vergaderzaal Heerengracht 545—549.

Agenda:

a. Notulen.

b. Ballotage van den heer J. W. BLIJENBURG, Architect, Leeraar M. O., voorgesteld door de heeren G. J. Feith en J. H. de Groot, Alhier, van den heer MELS. J. MEYERS, Insp. der Woningdienst, Alhier, voorgesteld door de heeren J. Gratama en M. de Klerk, en van den heer E. E. STRASSER, Architect, voorgesteld door de heeren J. Gratama en G. Versteeg.

c. Voorstel tot *herziening der Statuten* van het Genootschap, ingediend door de Commissie tot Herziening der Statuten en gepubliceerd in „Architectura" no. 14 van 7 April 1917.

d. Rondvraag en sluiting.

Opkomst van Leden is zeer gewenscht.

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

EEN NIEUW GEZICHTSPUNT IN HET ONDERWIJS MET BETREKKING TOT DE VORMING VAN DEN ARCHITECT.

Voordracht gehouden voor het Genootschap „Architectura et Amicitia" op 11 April 1917 door de H.H. C. J. Blaauw, P. Vorkink en H. C. Verkruysen.

SAMENVATTENDE INLEIDING.

Het onderwerp, dat wij hedenavond op drieledige wijze U ten gehoore willen brengen, is van een zoodanige uitgebreidheid, dat het ons alleen door samenpersing van het gegeven, mogelijk zal zijn U een volledig inzicht te geven van het nieuwe gezichtspunt in het onderwijs met betrekking tot de vorming van den architect.

Het nieuwe gezichtspunt, dat wij U ontvouwen willen, is bij ons langzamerhand gegroeid in samenspreking en weerspreking, waarbij meenings-verschillen zich oplosten tot verdieping van inzicht, zòò dat tenslotte die eensdenkendheid verkregen werd, die het ons thans mogelijk maakt om gezamenlijk een onderwerp U voor te dragen dat, als één geheel te verstaan is. Het spreekt vanzelf dat onze eensdenkendheid niet opgevat moet worden als eenheid van denken, waarin geen verschillen meer zijn.

Aan de school voor bouwkunde verbonden aan het Museum voor Kunstnijverheid te Haarlem, waren we in de gelegenheid om aan het onderwijs zelf onze inzichten te doen groeien en wij kunnen dan ook, nevens de door ons ontwikkelde methode van onderwijs, u eenige resultaten toonen, die door toepassing van deze methode verkregen zijn.

Om U een duidelijke afspiegeling van ons onderwijs, zooals dit aan de school toegepast wordt, te geven hebben wij het onderwerp zóó verdeeld, dat ieder van ons datgene ten gehoore brengt, wat hij bij het daadwerkelijk onderwijs te behandelen heeft.

Waar nu de Heer Vorkink het onderwijs in bouwkunde geeft, de heer Verkruysen de leiding heeft van het decoratief natuurteekenen en bij mij beide lijnen, bouwkunde en decoratief, samenkomen en dus de samenvatting van beide kategorieën plaatsvindt, daar lag het voor de hand, dat ik U de samenvattende inleiding zou geven, opdat, alvorens de deelen besproken worden, U een algemeen overzicht verkregen zult hebben, van hetgeen onder ons nieuw gezichtspunt in het onderwijs te verstaan is.

* * *

Sprekende over het onderwijs in het algemeen, mag allereerst de vraag gesteld worden, wat men zich als *onderwijs* te denken heeft.

Is onderwijs het bijbrengen van kennis?
In het algemeen is het onderwijs, zooals wij het kennen, zooals wij het zien geven, niet meer dan bijbrengen van kennis: een aanleeren van kenbaarheden.
Het onderwijs echter, zooals *wij* het ons denken, heeft méér te zijn dan dat of beter gezegd heeft het in zijn wezen dát geheel niet te zijn, dat aanleeren, dat kennis bijbrengen.
Het onderwijs moet in wezen niets zijn dan begripsontwikkeling bij den leerling, begripsontwikkeling waarin het bijbrengen van kenbaarheden als een noodzakelijke factor te vooronderstellen is.
Van zelf sprekend is, dat wij, leeraren en leiders, den leerling van onze kennis en ervaring mede te deelen hebben, waarbij dan als doel gesteld is, dat de medegedeelde kennis door den leerling tot *eigen begrip* verwerkt wordt.
Zoo gezien wordt het onderwijs, wat het eigenlijk altijd zijn moest, nl. levensverrijking door ontwikkeling van het begrip en zoo beschouwd is er bijna geen taak zoo verheven als die van den onderwijzer, die het belangrijkste van den mensch-in-wording tot ontwikkeling te brengen heeft, nl. het begrip.... en ook geen taak wordt veelal zoo verkeerd begrepen als juist deze, '. . . want de kennisoverlading van den jeugdigen mensch van onze dagen toont weinig besef van de eigenlijke taak die het onderwijs zich te stellen heeft.

* * *

Zoo ook met het onderwijs, dat ons thans voor oogen staat, het onderwijs in het bouwen, het onderwijs, dat zich betrekt tot architectenvorming. Want als we aan de onderwijs-idee als begripsontwikkeling toetsen het onderwijs dat heden ten dage gegeven wordt op het gebied van de bouwkunde: . . . van de bouwkunst, dan ervaren we hoe weinig dit onderwijs nog staat in het teeken van het groeiende besef, dat onderwijs nog iets anders heeft te zijn dan een aanleeren van kennis en gewoonten zonder meer.
Het onderwijs, dat meer heeft te zijn dan een kenbaar maken van gewoonten en gebruiken, heeft dan ook, waar het zich betrekt tot de vorming van den architect, iets *anders* te zijn dan wat we als het gebruikelijke bouwkunde-onderwijs kennen.

* * *

Wanneer we ons indenken in de vorming van den architect, dan denken we het onderwijs, dat deze vorming bewerkstelligt als een onderwijs in het bouwen, dat als zoodanig *kennis* omtrent het bouwen heeft mede te deelen, die in het begrip van den leerling zich tot de *kunde* van het bouwen te ontwikkelen heeft, tot bouwkunde, eene kunde, die zich te verheffen heeft tot kunst in de toepassing der kunde.
Bij het onderwijs in het bouwen denken we ons dus steeds *kennis*, *kunde* en *kunst* van bouwen of de kennis die in het begrip van den leerling zich ontwikkelt tot kunde, waaraan in de beelding van het in de kunde vooronderstelde de kunst heeft uit te komen.
En deze drie factoren onderscheiden we om ze in het onderwijs steeds ineen te denken als de drie zijden van hetzelfde, van het bouwen. Bouwkunde is ondenkbaar zonder kennis en bouwen, waarin bouwkunde vooronderstelt is ondenkbaar zonder bouwkunst, al zullen in gebouwen ook elk dezer factoren met verschillend accent aanwezig zijn; gebouwen van onzen tijd vertoonen sterker accent van kunde dan van kunst, maar ze zijn nooit zonder *kunst*, al zal de kunst aan het leelijke gebouw zich niet boven de laagste gradueering der schoonheid verheffen.

* * *

Aan het bouwen denken we dus kennis, kunde en kunst, echter niet als elkaar opvolgende factoren, eerst de kennis, dàn de kunde en dan tenslotte de kunst; in het bouwen moeten deze drie factoren steeds ineen gedacht worden, echter met verschillend accent.
Zoo is het ook bij het onderwijs in het bouwen, dat een zuivere spiegeling moet geven van het bouwen in daadwerkelijkheid en als zoodanig ook steeds de drie factoren kennis, kunde en kunst tegelijkertijd bij den leerling zal moeten ontwikkelen; juist bij het onderwijs zullen deze drie factoren niet gescheiden kunnen worden, al zal ook daarbij in de opeenvolging in den tijd het accent zich verplaatsen èn naar de persoonlijkheid van den leerling èn naar de stijging in de lijn der ontwikkeling.

* * *

Zoo zal dan in de beginjaren het accent meer gelegen zijn in kennis en kunde dan in kunst, al zal de laatste factor nimmer afwezig zijn, terwijl in de laatste leerjaren het accent meer gaat liggen in kunst, waarbij kennis en kunde dan steeds verondersteld blijven.
Bij een zuivere beschouwing van het bouwen, waarvan we in het onderwijs het begrip bij den leerling te ontwikkelen hebben, zijn bouwkunde en bouwkunst als afgescheidenheden ondenkbaar, want wie van bouwen kennis heeft en deze verwerkt tot kunde zal in het bouwen, dat immer *vormen* medebrengt, tot bouwkunst komen.
Wie kan zich bouwkunde denken zonder vormgeving en wie kan vormgeving zich denken zonder daarbij te vooronderstellen kunst der vormgeving?
Wanneer we de logische denklijn volgen, zal het ons dan ook aanstonds eene onjuistheid blijken om te spreken van een afzonderlijk *kunst*onderwijs, een hooger onderwijs, waaraan lager of middelbaar *kunde*-onderwijs vooraf zou kunnen gaan. Het is een ondoordachtheid om bouwkunde-onderwijs als middelbaar- te doen volgen door een bouwkunstonderwijs als hooger onderwijs, want èn kunde èn kunst zijn aanzichten van hetzelfde, van het bouwen.

* * *

En in de praktijk van het onderwijs zien we dan ook, hoe de speciale bouwkunde-school als eenzijdig-technische inrichting van onderwijs, nimmer deze logische saamhoorigheid verloochent: onwillekeurig gaat ook daar men steeds over tot kunst, doch alleen maar op verkeerde wijze, nl. op de wijze van het leelijke. Dat gaat zoo, wanneer men eenzijdig wil zijn en toch niet daarbij blijven kan: men gaat dan over tot het verkeerde van datgene wat men had willen vermijden!
De vorming van den architect, die een volledig begrip van het bouwen heeft te geven, kan niet anders gedacht worden dan aan éène inrichting van onderwijs, waar van het begin tot het einde het begrip van het bouwen ontwikkeld wordt.
Aan het begin van de opleiding van den architect denken we ons als voorafgegaan zijnde het algemeen ontwikkelend onderwijs, zooals dit aan H. B. scholen gegeven wordt.
De kennis welke den leerling bijgebracht moet worden, zooals beschrijvende meetkunde, perspectief, statica, materialenkennis, kunstgeschiedenis, enz. eischen bepaald een voorontwikkeling in vlakke meetkunde, stereometrie, natuur- en scheikunde, algemeene ge-

schiedenis en talenkennis: zonder deze vòòrkennis zal kennis van de theoretische vakken der bouwkunde geen gunstigen bodem vinden en slechts weinig resultaat opleveren.

* * *

Waar van begripsontwikkeling met betrekking tot het bouwen sprake is, daar moet aan het begin reeds als een voorname, de voornaamste factor in die ontwikkeling de teekening gedacht worden. Want het begrip van bouwen wordt gebeeld in de teekening, het bouwproject, dat als zoodanig een projectie van bouwverbeelding mag heeten, waarin dus de factoren kennis, kunde en kunst weer te herkennen zijn, echter op de wijze van de verbeelding of beter gezegd van de vóórbeelding.
In de teekening wordt het begrip van bouwen gebeeld en in het onderwijs blijft het bij deze begripsbeelding, die aan de kennis van het bouwen in de daadwerkelijkheid verhelderd moet worden, zonder echter ooit een copie van praktijkelijk bouwen te worden.
Zoo komt hier dan ook logisch uit, hoe de school nimmer den architect volledig vormen kan, omdat in de school het bij volledige beelding van het bouwen moet blijven, zoodat eerst in de daadwerkelijkheid van het bouwen, in de z.g. praktijk de tot architect opgeleide in en aan het bouwen zelf zich te vormen heeft tot de volledigheid van datgene wat in de opleiding hem in de beelding van het bouwen tot begrip gekomen is.

* * *

In de *teekening* wordt door den leerling steeds het resultaat gesteld van de door hem ontwikkelde kundigheden en waar het hier onderwijs in *bouwen* geldt, zal de teekening het karakter moeten hebben van bouwproject, dat als eene vóórbeelding van het bouwen de *uitvoeringsmogelijkheid* van het in beeld gestelde als voornaamste kenmerk zal moeten inhouden. De bouwkundige teekening zal als zoodanig — als teekening — voornamelijk zijn eene *kundige* teekening van het gestelde bouwgeheel, eene teekening waarin de kunde der uitvoering, de kunde van het bouwen geprojecteerd is.
En als teekening heeft de bouw*kundige* teekening dan ook niet een kunstwerk te zijn, al zal voor den deskundigen beschouwer in de bouwkundige teekening ook de kunst te herkennen zijn.
De bouwteekening, die als teekening een kunstwerk wil zijn, vertoont dan ook begrijpelijkerwijze de karakterloosheid van nimmer zich tot een waar kunstwerk te kunnen verheffen, omdat de teekening als kunstwerk iets anders te beelden heeft dan het *bouwen*, terwijl deze teekening als kundige teekening waardeloos zal zijn, omdat ze de kunst van het bouwen als verheffing van de bouwkunde niet meer geven kan.
De beteekenis van de bouwkundige teekening moet dan ook in het onderwijs duidelijk zijn en de beginnende leerling zal deze beteekenis van de teekening moeten begrijpen.
Het begin van het teekenonderwijs heeft de beteekenis den leerling tot begrip te brengen omtrent de teekening en de eerste teekeningen zullen zijn oefeningen in het gebruik der teekenmiddelen, oefeningen welke uit den vorm en het karakter dezer teekeningmiddelen moeten voortvloeien.
Eenvoudige lijnfiguren ontstaan aldus door het gebruik der hoeken van 45° en 60°, ze vormen zich naar de verbeelding van den leerling-zelf onder leiding van den leeraar. Van *natcekenen* mag geen sprake zijn, want het gaat hier om het begrip der teekenmiddelen en niet om rechtlijnig decoratief teekenen!

Bij gebruikelijke onderwijsmethoden zien we immer dit vooronderricht overgaan in rechtlijnig decoratief teekenen, dat dan meestal nog nateekenen is.
Het rechtlijnig decoratief teekenen is *decoratief teekenen* en behoort tot de sierkunst; het is als zoodanig in een vèrder stadium van de ontwikkeling te denken. Toch zal aan dat beginteekenen een decoratieve zijde vanzelf uitkomen, wat echter verschillend is van het vooropstellen van die decoratieve zijde.
De teekenoefeningen moeten zuiver blijven oefening in het rechtlijnig teekenen en zijn aldus oefeningen in het gebruik der rechtbelijnde teekenmiddelen, waarbij door het gebruik van den passer, als instrument voor cirkellijnen, uitbreiding gegeven wordt.
Als uitbreiding van deze oefeningen denken we ons vòòr-projectievische teekenoefeningen, d. w. z. het teekenen van eenvoudige lichamen als kubus, prisma, pyramide, enz., enkelvoudig en in door den leerling te bedenken eenvoudige samenstellingen, in z.g. vòòr-, boven- en zij-aanzicht, met welke oefeningen het voorstellingsvermogen van den leerling gerijpt wordt èn voor de latere lessen in beschrijvende meetkunde èn voor de lessen in bouwkunde.

* * *

Met het vormen van den architect wordt dus begonnen door het inleiden van den leerling tot het begrijpen van de beteekenis der teekening, waaraan gepaard gaat het begrijpelijk maken der teekenmiddelen.
Na deze inleiding wordt overgegaan tot het begin van het bouwkundig teekenen, waaraan en waardoor de leerling zijn begrip met betrekking tot het bouwen zal moeten ontwikkelen.
De vraag is dus: hoe ontwikkelen we bij den leerling het begrip van bouwen?
Door het onderwijs in bouwen een zuivere afspiegeling te doen zijn van het daadwerkelijk bouwen. Het daadwerkelijk bouwen, het bouwen in de praktijk, dat voor den architect allereerst een voorbereiding van bouwen is, een projecteeren van het gebouw in de teekening, waarbij we steeds een wisselwerking zien optreden tusschen het bouwgeheel en het bouwonderdeel.
In de praktijk begint men met het gebouw als geheel, zonder dat is geen begin mogelijk, terwijl ook het geheel niet denkbaar is zonder de onderdeelen.
Zoo zien we in de praktijk steeds het geheel voor oogen staan, waarin de onderdeelen opgaan: geheel en onderdeelen worden steeds in elkander gedacht en alleen in dat verband begrepen.
Zoo moet ook het onderwijs in het bouwen als zuivere spiegeling van het daadwerkelijk bouwen, den leerling steeds een geheel ter verwerking geven, want alleen aan een geheel zullen onderdeelen waarlijk begrepen kunnen worden.
Wanneer we het onderwijs, dat tot vorming van den architect strekken moet, werkelijk zuiveren willen van de gebruikelijke ondoordachtheden, dan moeten we radicaal breken met de gewoonte om onderwijs in bouwen of bouwkunde te beginnen met het laten teekenen van onderdeelen, die uit hun verband gerukt zijn, omdat aan zulke enkelvoudige onderdeelen zonder een begrijpelijk verband met het geheel, waartoe ze behooren, geen begrip te ontwikkelen is.
Het gebruikelijke onderwijs, dat houtverbindingen die verbindingen van niets zijn, metselverbanden van muurbrokken, fundeeringen zonder huis, kozijnen, in de lucht zwevende balklagen, kappen enz. brokken van gevels, die aan geen gebouw vast zijn, laat teekenen steeds op

zich-zelf zonder bouwverband, zulk onderwijs maakt *niets* begrijpelijk, omdat onderdeelen op *zichzelf* onderdeelen van *niets* moeten heeten.
Het onderwijs dat zich beweegt langs de bouwdeelen zonder ze steeds in verband tot hun geheel te stellen, mag nog geen onderwijs in bouwen, in bouw*kunde* heeten, maar moet veeleer verstaan worden als een onderwijs, dat kennis aanleert omtrent de gewoonten en gebruiken van de tot het bouwen behoorende *ambachten*.
Mag het al zijn, dat de leerling bij het gebruikelijke onderwijs toch nog iets leert, dan ligt zulks buiten dat onderwijs-zelf en vindt dit zijn oorzaak in het feit, dat de leerling dagelijks verkeert temidden van de volledigheden, de gebouwen, waardoor hij zich onwillekeurig een *gebrekkige samenvatting* stelt, waar het onderwijs in gebreke blijft de *juiste samenvatting* te geven.

* * *

Het onderwijs, dat waarlijk begrip van bouwen wil geven, zal dan ook bij het begin reeds den leerling een bouwgeheel te verwerken geven, waarbij vanzelfspreekt dat dit bouwgeheel *het eenvoudigst denkbare geheel* moet zijn, een geheel, dat elke beginner kan omvatten. *)
En elke leerling verwerkt zijn eigen onderwerp, dat zich geleidelijk ontwikkelen moet onder leiding van den leeraar, waarbij de bekende wisselwerking tusschen het geheel en het onderdeel plaatsvindt.
Na het eenvoudige onderwerp volgt een ander, dat meer bevat, waarbij dus meer kunde verwerkelijkt zal worden, waartoe meer kennis benoodigd zal zijn, kennis, die in de, met den geleidelijken gang van het onderwijs gelijken tred houdende, theoretische lessen den leerling bijgebracht wordt, om in zijn onderwerp, het bouwgeheel, tot kunde verwerkelijkt te worden.
Den geheelen leergang kunnen we ons dus denken als een reeks van onderwerpen, te beginnen met het meest eenvoudige om geleidelijk over te gaan tot het gebouw waarin de verschillende materialen en constructies, welke in het algemeen bij het bouwen voorkomen, vertegenwoordigd zijn.

* * *

Het bouwen kunnen we niet denken zonder de drie factoren kennis, kunde en kunst. Ook bij de eerste onderwerpen van beginners zal dit zich doen gelden: immers, om werkelijk begrip van bouwen te ontwikkelen geven we al aanstonds, zij het dan ook eenvoudig, toch een geheel te verwerken en nevens de kunde, die de kennis inhoudt, zal bij het vormen van het als onderwerp gestelde bouwgeheel de kunstzijde in de vormgeving zich moeten openbaren.
Er is geen vormgeving, ook niet van het geringste schuurtje of bergplaats, denkbaar zonder de openbaring van de kunst, al zal deze factor ook nòg zoo weinig geaccentueerd zijn. En juist de beginnende leerling in het bijzonder en de leerling in het algemeen is geneigd om aan dien factor der vormgeving groote aandacht te wijden, dikwijls meer dan in verhouding tot zijn kunde wenschelijk geacht mag worden.
Al aanstonds is hier te bedenken, dat wat deze factor betreft, niet *geleerd* kan worden, doch dat alleen door *leiding* hier resultaat verkregen wordt.
De leeraar in de bouwkunde heeft hier als leider een moeilijke taak te vervullen: hij zal moeten zijn een man met schoonheidsgevoel, (zonder schoonheidsgevoel kan men trouwens in het geheel geen onderwijs in bouwen geven), maar daarenboven zal hij aan den niet geringen eisch moeten voldoen om boven zichzelf te staan, d.w.z. hij moet steeds onderscheid weten te maken tusschen eigen vormrichting en tusschen de leiding die hij den leerling te geven heeft bij de richting, die door den leerling bij het vormgeven ingeslagen wordt en zoo moet hij op deze wijze wat zijn persoonlijke voorkeur betreft, zich eene beperking opleggen, die den architect-leeraar niet makkelijk zal vallen!
En toch is het bepaald vereischt, dat de leeraar zich in deze weet te beheerschen, want niets werkt zoo belemmerend op de ontwikkeling van het gevoel voor de vormgeving als de sterke beïnvloeding op dit gebied door den leeraar.
Er mag hier trouwens in het geheel geene beïnvloeding zijn, ook niet van buiten-af, wie teekeningen uit de praktijk in de school brengt, om ze te laten nateekenen, bederft het onderwijs, want hij laat het niet meer zijn een zuivere *zelfgroei*, die een *afspiegeling* van de praktijk, doch geen *copie* daarvan heeft te zijn.
Bij het onderwijs in het bouwen, waar het zich betrekt tot de vormgeving, geldt het hoofdzakelijk *eene zuivering van het begrip omtrent het ontstaan van den vorm*. Alleen een zuiver begrip omtrent het ontstaan van den vorm kan ons behoeden voor excessen en misvattingen op het gebied der vormgeving bij het onderwijs.
En zoo is dan te bedenken dat de vorm in het bouwen in eersten aanleg ontstaat uit de bouwconstructie: bij het samenstellen van deelen, bij constructie, doet zich al aanstonds een vorm voor, een vorm, die een zuiver technische vorm mag heeten.
In eersten aanleg ontwikkelt zich de bouwkundige vorm uit de bouwkundige constructie, om al aanstonds in de functie van het geheel, dat bij het bouwen voornamelijk ruimteomsluiting is, zich te verhouden aan den bouwvorm, terwijl beide kategorieën, constructievorm en bouwvorm, die steeds in elkander gedacht moeten worden, in den kunstvorm hunne zuiver constructieve geaardheid te buiten gaan en te boven gaan.
Hierbij moet thans wel verstaan worden, dat de overgangen, constructievorm, bouwvorm, kunstvorm, niet als elkaar opvolgende factoren gedacht moeten worden, doch als de drie aanzichten van hetzelfde, van de vormgeving in het bouwen. Anders gezegd: *de bouwvorm als bestemmingsvorm vooronderstelt constructievorm aan de eene zijde om aan de andere zijde den schoonen vorm, den kunstvorm in te houden.*
Deze verhoudingen hebben ons bij het onderwijs duidelijk voor den geest te staan, want ze geven ons een inzicht met betrekking tot de verhouding van bouwkunde en bouwkunst.
Waar we aan het begin reeds aan het bouwen de verhouding van kennis, kunde en kunst te erkennen hadden, daar zien we op recht evenredige wijze in de vormgeving van het bouwen deze verhouding terugkeeren als constructievorm, bouwvorm en schoonen vorm. Op recht evenredige wijze, want van constructie en bestemming zijn algemeen geldende eischen en kenbaarheden als *kennis* ter leering te bieden; terwijl waar kennis in begrip tot kunde verwerkelijkt wordt om op kundige wijze den bouwvorm te stellen, den bouwvorm, die den schoonen vorm inhoudt, daar is van bijbrengen, van onderwijzen in den zin van aanleeren, geen sprake meer, doch moet aan leiding slechts gedacht worden.
De leeraar, die deze verhoudingen begrepen heeft, zal met begrip van de overgangen *kunde en kunst, bouwkunde en bouwkunst, bouwvorm en schoonen vorm*, zich

*) Zie „Het begin van het bouwkundig teekenonderwijs", enz. door P. Vorkink.

duidelijk weten te maken wààr hij te leeren heeft en wààr hij te leiden heeft. De *leiding* zal dan ook en vooral in den beginne eene beperking van den leerling zijn, die juist als beginner geneigd is tot overschrijding van zijn kunnen tot kunst; het ligt echter in de rede dat de kunst binnen de perken van het kunnen, van de kunde zal moeten blijven, zoodat juist in het begin het accent meer in de *kunde* dan in de *kunst* zal liggen.
Daartegenover moet de leerling ontwikkeld worden tot het inzicht in de karakteristiek, die in het zuiver uitkomen der constructieve gegevens gelegen is.
In de school mag bij het vormgeven door leerlingen nimmer de overschrijding van de kunde tot kunst op zoodanige wijze plaats hebben, dat door verkunsting der kunde, de constructieve factor verwaarloosd wordt!
Anders gezegd mag in de school nimmer het decoratieve element, dat wel bij uitstek het kunstelement aan het bouwen is, op eenzijdige wijze op den voorgrond geschoven worden!
Dit exces verschijnt wanneer men voor wat men noemt practische bouwkunde een z.g. eenzijdig praktisch leeraar heeft. . . . en voor het z.g. artistieke of hooger onderwijs een z.g. artistiek begaafd leeraar, die de leerlingen tot decoratieve excessen leidt.
Want hier scheidt men, wat nimmer te scheiden is en men stelt dan voor elk der kategorieën onvolledig bekwame leeraren.
Elke leeraar in bouwen, of hij begin-onderwijs of in verder stadium verkeerend onderwijs te geven heeft, moet een zoowel estethisch begaafd als een zoogenaamd practisch man, d. w. z. een *kundig* man zijn, al zal bij verschillende persoonlijkheden ook het accent verschillend zijn en bij den één meer in kunde en bij den ander meer in kunst liggen.
Waar het de vormgeving betreft zal het onderwijs dan ook een sterksprekend verschil behouden met het daadwerkelijk bouwen. De daadwerkelijke bouwer zal somtijds ware kunstwerken op zijn gebied scheppen, juist doordat bij hem het accent zal liggen in de kunst, in het decoratieve element van het bouwen en als zoodanig zal hij hoewel kundig zijnde, toch sterker kunstenaar zich voelende, willens en wetens de constructieve factor in de verkunsting van zijn kunde doen ondergaan, m. a. w. hij stelt de schoonheid van den vorm boven de duidelijkheid van constructie; dat is de architect die eigen kategorie, die van het bouwen te buiten gaat om bouwende het gebied der decoratieve kunst te betreden.
En het is niet te ontkennen dat van dergelijk werk eene groote schoonheidsbekoring kan uitgaan, al zal men kundig redeneerende vele bezwaren er tegen kunnen aanvoeren.
Wat men tegen dergelijk werk ook aanvoeren moge; het karakter van schoonheid zal er niet aan ontkend kunnen worden, waar het werk tenminste teekenen geeft van gegroeid te zijn, d. w. z. het resultaat mag heeten van persoonlijke ontwikkeling waarin de *kunde*, hoewel door de kunst overvleugeld, toch te erkennen is.

* * *

Hoe waardeerbaar deze kunstwerken in de daadwerkelijkheid van het bouwen ook zijn mogen, toch zijn de vormen aan dergelijk werk een vergiftiging voor den leerling in het bouwen, want wat bij den architect ontwikkelingsphase is, verwordt bij den leerling tot begriploos nadoen en men kan er niet genoeg de aandacht op vestigen welk gevaar de *praktijk* ten deze voor de *school* inhoudt en vooral heden ten dage, waar de daadwerkelijkheid van het bouwen op het gebied der vormgeving in een chaotischen toestand verkeert.

Wanneer men dus de aansluiting tusschen school en praktijk denkt te bevorderen door de praktijk van buiten-af in de school te brengen, dan brengt men de chaos van buiten-af in de school. En dit doet men, waar men teekeningen uit de praktijk aan de school verstrekt om als richtsnoer te dienen voor kunde- en kunstonderwijs.
Men geeft den leerling daarmede eindresultaten van eene persoonlijke ontwikkeling om na te teekenen en een slecht onderwijs moet het heeten, dat begrip wil ontwikkelen door met het einde te beginnen; goed begrepen, gaat men daarmede destructief en niet instructief te werk.
Het nateekenen van moderne zoowel als van historische bouwvormen is bij het onderwijs in het bouwen uitgesloten, omdat ze als resultaten van ontwikkeling voor den leerling onbegrijpelijkheden zullen zijn, onbegrijpelijkheden, die eerst na het stellen van eigen resultaten, resultaten van eigen ontwikkelingsgang, den leerling begrijpelijk kunnen worden.
De historische bouwvormen zullen in de kunstgeschiedenisles in het begrip van den leerling tot hun historisch recht kunnen komen, terwijl de moderne bouwvormen als eindpunten van historische afwikkeling aan de geschiedenis der kunst hem begrijpelijk zullen worden, zulks in verband met het door hem gestelde resultaat van in de school ontwikkelde kunde, die hij op zijne wijze onder leiding van deskundige leeraren tot verkunsting zal brengen.

* * *

Bij het onderwijs in het bouwen, waar het de vormgeving betreft is het dus taak om bij den leerling het begrip omtrent het ontstaan van den vorm te ontwikkelen, waarbij de karakteristiek van constructieve gegevens in den bouwvorm als kunstvorm uit zal komen.
Maar al aanstonds doet zich hier gevoelen, hoe bij eene vorming van het constructieve gegeven een vormgeving van groote soberheid ontstaan zal, een vormgeving, die den begaafden leerling niet zal kunnen bevredigen, al zal hij in den beginne redelijkerwijze zich daartoe moeten beperken. Schoonheidsdrang is in iederen mensch aanwezig, elk op zijne wijze zoekt dien drang te bevredigen en zoo zal ook zeker de leerling in het bouwen dien drang tot schoonheid gevoelen en willen uiten.
Het rechte onderwijs heeft dan ook dezen drang naar schoonheid in goede banen te leiden, d. w. z. het zal de schoonheidsbestreving van den leerling moeten leiden door zuivering, zooals reeds gezegd, en ook door bij den leerling schoonheidsgevoel te ontwikkelen.
Want het onderwijs bestreeft karaktervolle schoonheid en niet karakterlooze schoonheid. Want al kunnen we het wezen der schoonheid niet bepalen, al moet ook het leelijke als een graad van schoonheid bemerkt worden, wij kennen toch *verschil* in de graden van schoonheid en het onderwijs bestreeft dan ook karaktervolle schoonheid, die we van karakterlooze schoonheid wèl onderscheiden. De vraag voor het onderwijs met betrekking tot de vormgeving in het bouwen is dus: hoe ontwikkelen we het in den leerling vooronderstelde schoonheidsgevoel, opdat hij in de beelding zijner kunde van het bouwen tot uiting van karaktervolle schoonheid komt?
Tot uiting van karaktervolle schoonheid kan de leerling komen door karakterveredeling, dat in waarheid menschveredeling moet heeten en het onderwijs, dat als kunstonderwijs, waarbij kunde-onderwijs vooronderstelt is,

den leerling tot karakterveredeling heeft te leiden, heeft in waarheid eene edele taak te vervullen.
Het onderwijs heeft den leerling te leiden tot gedachtenvolle beschouwing van wat menschelijke kunde in verkunsting tot kunstwerken in verwerkelijking gebracht heeft en de rechte leiding zal den leerling daarbij karakterlooze schoonheid van karaktervolle schoonheid leeren onderscheiden.
En daarnevens zal het rechte onderwijs den leerling leiden tot beelding van de natuur, als belichaming van *wezenlijke* schoonheid.

* * *

Nog even wil ik resumeeren, hetgeen in deze samenvattende inleiding gezegd is:
Het onderwijs in het bouwen heeft den leerling tot begrip van het bouwen te brengen.
Het zal daartoe den leerling kennis van het bouwen bijbrengen, kennis, die in het begrip zich tot kunde heeft te verwerkelijken, om door leiding van des leerlings schoonheidsgevoel tot besef van karaktervolle schoonheid, hem te voeren tot karaktervolle verkunsting zijner kunde. De leiding van des leerlings schoonheidsgevoel zal inhouden: hem te voeren tot gedachtenvolle schouwing van gebeelde kunst door een goede kunstgeschiedenisles èn door beeldende schouwing in de natuur in de handteekenles. *)
Zòò alleen kunnen wij den leerling geven, wat de mensch-in-hem *wezenlijk* zoekt, n.l. levensverrijking, levensverrijking, die aan het bouwen, dat in hoogsten graad bouwkunst heeft te zijn, werkelijk gevonden kan worden.
Zòò kan het onderwijs waarlijk die edele taak zijn, die het menschelijk wezen leidt tot datgene wat *in wezen*, hij zoekende is en als zoodanig is onze methode van onderwijs met betrekking tot de vorming van den architect te verstaan. C. J. Blaauw.

Het begin van het Bouwkundig Teekenonderwijs bij de vorming van den Architect. Het practisch onderricht.

Na de voorbereiding tot het bouwkundig teekenen, waaronder verstaan moet worden rechtlijnig teekenen, begint de leerling met een *bouwgeheel*.
Dit eerste bouwgeheel wordt door den leerling zelf gekozen, òf geheel vrij, òf uit een aantal onderwerpen, door den leeraar genoemd; het eerste, zoo de leerling reeds bepaalde voorkeur en aandacht heeft voor een onderwerp, dat binnen het gebied van het begin ligt, het tweede, wanneer de leerling blijk geeft óf al dadelijk te ver te willen gaan òf niet in staat te zijn om zelfstandig een onderwerp te bedenken.
De leerlaar geeft dus geen schetsen of teekeningen van een bepaald gegeven, noch van het geheel, noch van de onderdeelen.
Nadat de leerling tot zijn onderwerp gekomen is, worden de eischen, waaraan het geheel voldoen moet, besproken en in algemeene trekken vastgesteld. Naar de gegevens, die zich hieruit ontwikkelen, tracht de leering de hoofdafmetingen te bepalen en hij doet zulks denkende en teekenende en zoo ontstaat een schema, waarbij al dadelijk aan lengte en breedte *plattegrond* en aan hoogte *opstanden* verschijnen, waarbij ook het vraagstuk van het z. g. „op schaal teekenen" behandeld wordt.
Het eerste onderwerp is uiteraard een zeer eenvoudig onderwerp, b. v. een schuurtje of bergplaats, in het algemeen een enkelvoudige ruimteomsluiting en met hoofdzakelijke toepassing van één materiaal, waardoor dan ook voor het begin de toepassing van hout aangewezen is. Het bij het bepalen der afmetingen verschijnende schema van plan zal bij een dergelijk eenvoudig bouwgeheel niet meer zijn dan een rechthoek, waarop zich bij *hoogte* de opstanden doen denken, terwijl ook al aanstonds afdekking het schema tot volledigheid van geheel brengt. Tot *vaststelling* van zijn vormschema komt de leerling in het algemeen eerst na verschillende pogingen, die tot bespreking van het geval leiden en waarbij de leerling gebracht wordt tot het bedenken van de verschillende mogelijkheden in zijn gegeven.
Wanneer het gegeven in schema van plan en opstanden aldus vasten vorm verkregen heeft, tracht de leerling zich rekenschap te geven van de wijze, waarop zijn vormschema in werkelijkheid *gebouwd* zou kunnen worden, wat den leeraar aanleiding geeft den leerling omtrent constructie kennis bij te brengen, zulks in verband met het bepaalde geval.
Het lijnschema van het vormgeheel geeft den leerling te bedenken, waar de eerste eischen van *samenstelling*, van constructie, zich doen gelden, nl. aan de snijdingen der vlakken, waar deze *bijeen* gehouden moeten worden. Zoo ontstaat aan het lijnschema het geraamte der samenstelling met staande en liggende ribben, terwijl aan de hoekpunten de samenkomende deelen bespreking van *houtverbinding* als vanzelf medebrengen.
De behoefte tot verduidelijking, die bij den leerling ontstaat, leidt tot het teekenen op grooten schaal en tot het detail (ware grootte), zoodat dus meerdere teekeningen op verschillende schaal afwisselend door den leerling gemaakt worden, àl naar dit voor de verheldering van zijn begrip van het onderwerp noodig blijkt.
De vakman zal begrijpen, dat hier de wisselwerking plaats vindt, die hij uit de praktijk kent.
Op deze wijze verwerkelijkt zich langzamerhand, door afwisselende beschouwing van geheel en onderdeelen, het onderwerp, dat de leerling zich gesteld heeft.
De vormgeving komt alreeds in het eerste van het begin, nl. aan het bovengenoemde vormschema uit, mede ook door de vooropgestelde bepaling van het materiaal, dat door zijn bijzonder karakter bijzondere geaardheid van constructie medebrengt.
Deze meer uitvoerige beschrijving van het begin van het bouwkundig teekenonderwijs geeft de lijn aan, waarlangs verdere onderwerpen volgens hetzelfde beginsel ontstaan, in een wisselwerking tusschen het leidend onderricht van den leeraar en het zich ontwikkelend begrip van den leerling.
Het karakter en de daarmede samenhangende constructie-mogelijkheden van de verschillende materialen worden in aansluiting met de lessen in het bouwkundig teekenen den leerling verduidelijkt in de lessen in materialen-kennis. Uiteraard zullen deze lessen een zooveel mogelijk practisch karakter dragen en zoo zullen ze aanleiding geven tot het bezoeken van steenfabrieken, werkplaatsen, bouwwerken, enz., waar aldus aan de practijk de in de school verkregen kennis verhelderd wordt.
De school zal voor deze lessen eene uitgebreide verzameling van z.g. monsters moeten bezitten, eene verzameling, die steeds herzien en uitgebreid zal moeten worden; verschillende eenvoudige scheikundige proeven kunnen met de materialen genomen worden en een bezoek aan een goed ingericht proefstation leert den leerling de betrekkelijke waarde van eigen proefneming

*) Zie „Over het onderwijs in natuurbeelding en hare toepassing", door H. C. Verkruysen.

kennen en kan hem toonen, hoe voor volledig onderzoek het proefstation en het laboratorium de aangewezen plaatsen zijn. Mede wordt hier geleid tot het beset van de moeilijkheden der materiaal-keuring en wordt begrijpelijk gemaakt welke redelijke eischen aan materiaal in het algemeen gesteld mogen worden.
Uitbreiding van de lessen in materialenkennis zijn de z. g. practische lessen in materiaalbewerking, welke den leerling nader tot begrip van de constructiemogelijkheden van het materiaal zullen brengen en hier komt ook duidelijk uit, dat voor den leerling in het bouwen, nimmer de z. g. ambachtsschool eene vooropleiding kàn of mag geven.
Het onderwijs in het timmeren, dat gepaard gaat aan de bouwkundige opleiding en dat voor den bouwkundige zeker een gewenscht onderwijs is, heeft voor den bouwkundige geheel andere beteekenis dan voor den op te leiden ambachtsman.
Voor den timmerman geldt als eerste eisch, dat hij het hem opgedragen werk, dat uiteraard een *onderdeel* zal zijn, *zuiver* kan maken; voor den toekomstigen architect is het hoofdzaak, dat hij door het *verwerken* van het *hout*, als bouwmateriaal, leert met de eigenschappen van het materiaal rekening te houden bij zijn bouwconstructies dat hij dus tot inzicht komt wat van hout te *maken* is en wat bij houtconstructie vermeden moet worden. Deze praktische lessen hebben dus een bouwkundig en geen ambachtelijk karakter; daarbij wordt zuiverheid van uitvoering niet vooropgesteld om toch ook niet verwaarloosd te worden. Als uitbreiding van de lessen in materialenkennis kan dan het praktisch onderricht zich uitbreiden, zij het ook in beperkten zin, tot metselen, smeden en steenhouwen, waarbij het *bewerken* van alle voorkomende materialen niet noodig en ook niet mogelijk zal zijn. Het gaat om bouwkundig inzicht en niet om ambachtslieden te vormen; de houtbewerking leent zich er uitstekend toe om meer tot daadwerkelijkheid over te gaan.
De leeraren voor het practisch onderricht moeten dan ook, waar het hier de vorming van den architect betreft, bouwkundigen zijn, tevens in staat om de lessen in houtbewerking te leiden.
Het onderwijs in statische berekening, zoowel voor hout, ijzer als beton-ijzer is voor den toekomstigen architect een onontbeerlijke factor, niet om van den architect een ingenieur te maken, doch om hem te brengen tot een statisch inzicht in het bouwen, waarvoor hij de verdeeling der verschillende in bouwkundige constructie optredende krachten zal moeten kennen, zòò dat hij tot eene juiste bepaling van afmetingen der constructiedeelen kan komen en tevens begrijpt, dat hij de berekening van ingewikkelde constructie aan den ingenieur zal moeten overdragen. Door statisch inzicht aan te kweeken verrijkt de toekomstige architect zijn begrip van constructie en dit zal hem voeren tot de juiste samenwerking met den ingenieur. P. Vorkink.

Over het onderwijs in natuurbeelding en hare toepassing.

Op het gebied der natuurbeelding zal de beginner, die uiteraard nog arm is aan ondervinding en inzicht, in en door zijne studie ondervinding moeten opdoen; hij zal zich inzicht hebben te verwerven, door hetgeen aan aesthetische mogelijkheden in hem schuilt, op de wijze der redelijke zelfontwikkeling tot verwerkelijking te brengen. Daartoe moet hem van den aanvang af, iedere opgave een zinvol geheel van vorm en inhoud zijn; d. w. z. de opgaven moeten binnen het bereik van zijn *begrip* en *technisch kunnen* liggen, zoodat hij telkens naar het standpunt van zijne ontwikkeling zich*zelf* kan geven in zijnen arbeid om zich al werkend, aan en door dien arbeid te ontplooien, waardoor hij bij ieder nieuw probleem rijper oplossing zal vinden, doordat hij zelf aesthetisch rijker geworden is. Hij moet doen, wat hij verstaan kan; en kan daardoor verstaan, wat hij doet, hetgeen de groote voorwaarde is, om tot eene gezonde kunstontwikkeling te komen.
De studie worde aangevangen met een begin, waarin het *beginsel* van alle beeldende kunst, n.l. „beeldende herschepping der natuur", reeds schuilt. Dat „herscheppen" is in iedere menschelijke beeldingsdaad te erkennen, want volstrekt naturalistisch kan niemands arbeid zijn. In het kunstwerk heeft het accent echter niet op het natuurlijke, maar op de „beeldende herschepping" te liggen, waarin de natuur vooronderstelt blijft, maar opgeheven wordt.
Tot het begrip en de daad van beeldende herschepping te komen, is het doel van dezen tak van studie; deze zal aan het einde der leerjaren als resultaat van bovengenoemde zelfontwikkeling eene hoogte bereiken, die verband houdt met aanleg en werkkracht van den leerling.
De studie gaat dus uit van de gedachte, dat in allen beeldenden arbeid, (ook in alle eenvoudigheid in dien van den beginnenden leerling), twee factoren samenwerken, n.l.: de **persoon** (gevoel, fantasie, verstand en begrip) en de **natuur**.
Wanneer de leerling het nog ongebeelde, het nog onverkunste (de natuur), naar eigen kracht mag beelden, kan hij leeren zichzelf, eigen kunnen te ontplooien, daar hij zichzelf zal leeren kennen in en door het andere, dat hij beeldt en waaraan hij in allen eenvoud, de menschelijke herscheppingsdaad, in aanleg volbrengt.

* * *

In eene redelijke opleiding tot architect of decorateur is het nateekenen van pleisterafgietsels en z.g. stijlhistorische fragmenten, als leervak, ontoelaatbaar; ook heeft het geen zin het stilleventeekenen tot bepaald studievak te verheffen. — Slechts eene redelijke kunstgeschiedenisles kan en mag stijlhistorische vormenkennis ontwikkelen.

* * *

Met het pleisterteekenen wordt gewerkt naar buiten hun constructief-aesthetische plaats gedachte architectonische fragmenten, beeldhouwwerken of stukken daarvan b.v. koppen; zelfs naar uit hun natuurlijk verband gerukte lichaamsdeelen en organen, zooals b.v. afzonderlijke handen, neuzen, oogen enz. bovendien alles gegoten in het doffe gips, dat in zijne stijve gestremdheid alle tinteling van fijne nuance in materiaal en techniek vernietigt; modellen, die begriploos worden nageteekend. Maar zelfs nateekenen van origineelen heeft geen zin, want klassieke, renaissance en andere kunstwerken gaan het begrip van den beginner of zelfs meer gevorderde verre te boven. Deze werken immers zijn resultaat van eenen ontwikkelingsgang van bijzonder begaafden, die op rijpen leeftijd die doorwrochte werken stelden, terwijl de leerling nog aan den aanvang van alle kunnen staat. Vertellen en uitleggen is op het jeugdig gemoed, (ofschoon met belangstelling geluisterd zal worden), zonder *werkelijk* nuttig effect, omdat het niet begrepen *kan* en daarom niet begrepen *mag* worden. Slechts zou de studeerende verkeerdelijk kunnen gaan meenen, die vormen noodig te hebben, om zelfs iets te maken, zoodat hij ze onbegrepen zou aanvaarden en zich in velerlei zin schade doen. Ook het stilleventeekenen, dat geen

natuurteekenen is, want natuurteekenen heeft inderdaad *natuur*teekenen te zijn en niet wat anders, moge nog dienstig zijn, als voorbereiding voor teekenacten of tot het opleiden van beoefenaars eener naturalistische illustratie- of paneelschilderkunst, in eene studie voor architect of decorateur behoort het als *leervak* niet te gelden.
De schildering omvat weliswaar in haren schijn behalve de beelding der levenlooze natuurlijkheid, het plantaardige, dierlijke en menschelijke, ook het *her*beelden van kunstwerken, maar dan toch als ondergeschikt moment. Want de schilderkunst heeft als iedere beeldende kunstcategorie de strekking, den geestelijken inhoud van den kunstenaar in nog onverkunste natuurlijkheid te realiseeren, en daardoor op *eigene*, dat is *oorspronkelijke* wijze de natuurlijkheid tot den geest te verheffen; daarin zal dan echter wel eens de beelding van een keramisch of ander kunstobject mededoen; maar het wezenlijke blijft: de *herschepping* en *opheffing van het natuurlijke in en door den geest*. Het ombeelden van reeds in bepaalde techniek verkunste natuur in eene andere techniek, i. c. die van het teekenen, heeft zijne bedenkelijke zijde voor den leerling, die toch gevoerd zal moeten worden tot eigene vormgeving, tot inzicht in de karaktervolle verwerking van natuurlijkheid in verband met het platte vlak, tot begrip van wezenlijke styleering en compositie.
De leerling zal dat in de natuur en eigen innerlijk (fantasie, verstand en begrip) moeten zoeken en vinden. Welk kind ondergaat niet de schoonheid van bloem, blad of schelp? Het kind, dat daarvoor niets gevoelt, is ongeschikt voor aesthetische opleiding en zal wellicht anderen aanleg hebben.

* * *

Alhoewel eene bepaalde klasseindeeling niet te stellen is en de leerstof in 4 à 5 jaren verwerkt wordt, is toch de groote ontwikkelingslijn aan te geven als volgt: begonnen wordt met het teekenen van schelpen, bladeren, veeren, rosetvormige bloemen en andere objecten die geaccentueerd vlak zijn. Getracht wordt, na aandachtige beschouwing van het betrokkene, den vorm raak neer te zetten; is het karakter niet bevredigend gebeeld, dan wordt de teekening niet veranderd, maar er naast weer geprobeerd; een vel teekenpapier kan op die wijze met één of meer motieven volgewerkt worden. Door deze werkwijze verkrijgt de leerling eene buitengewone zekerheid, zoowel van aanschouwen als van doen. Hij is n.l. verplicht het object in zijn karakter volledig op te nemen, anders kan hij niet op deze manier beelden; en hij verkrijgt eene groote overtuiging in zijne beelding, want zij is het resultaat van snelle en zekere overweging en voert tot eene zuivere kennis van hetgeen men zou kunnen noemen: potlood-, pen- en penseelstijl, omdat niet potloodteekeningen worden doorgetrokken met pen of penseel, maar met ieder materiaal direct, dus als zoodanig, wordt gewerkt. De volgorde: potlood, pen, penseel is geene vastgestelde, maar varieert met het gekozen object en den leerling. Door de karakteristieke daad openbaart zich vanzelf de drang, het toevallige door het wezenlijke te laten overheerschen en de, het wezenlijk karakter niet kennelijk bepalende, toevalligheden om te beelden. Zoo styleert hij als vanzelve, want styleeren is wezenlijk karakter beelden. Wanneer de arbeid, met een bepaald motief tot een bevredigend resultaat geleid heeft, wordt het motief tot eene compositie verwerkt, waarbij nog niet technieken als glas in lood enz. behandeld worden, maar het verkregen motief wordt benut, om in de schildertechniek, die de leerling kent, te komen tot het begrip van kleurverhouding, van ornament en fond als elkaar vooronderstellende tegendeelen der compositie. De samenstelling, die zich hiertoe bij uitnemendheid leent, is de rosetvorm; omdat hier de moeilijkheden: hoekoplossing, boven en onder, stijgend of dalend e. a. nog niet gelden, terwijl juist het schakelen, afwisselen en inéénwerken der motieven, het doen ontstaan van centra van kleurkracht, het bijeenhouden en scheiden van domineerende en ondergeschikte partijen, een hoogtepunt kunnen bereiken.
Ofschoon de leerling *zelf* vindt, velerlei ontdekkingen in bovengenoemde aangelegenheden doet, zal de leeraar, met den leerling overleggend, moeilijkheden verhelderend en het werk kritiseerend, leiding geven en den arbeid in de hand houden. De uitvoering geschiedt op groote schaal, en bij voorkeur aan den wand, dus verticaal, hetgeen den arm vrij maakt, tot grooter opvatting voert en als resultaat groot gehouden vormen geeft. De leerling ontwikkelt in allen eenvoud: compositiebegrip, gevoel voor het vlak, begrip van het redelijk verband van het motief en zijne aesthetische verwerking. Hierdoor wordt hij afgehouden van het zinloos vullen van hoeken en openingen in composities en het werken tegen het natuurbegrip van het bepaalde motief, zoowel in natuurlijken zin (de groeiwijze b.v.) als in categorischen zin (er is wezenlijk beeldingsonderscheid tusschen planten en dieren). Met schablonen wordt niet gewerkt.
Deze studies worden afgewisseld door het ontwerpen van fantasieornament, ornament dus, waarbij geen natuurmotief gebruikt wordt en de leerling in een lijnen- of vlakkenspel eigen verbeelding realiseert. De lijncombinatie kan recht- en kromlijnig zijn; de vlakkensamenstelling uit recht en gebogen begrensde kleurvlakken bestaan. De kleurvlakken worden in een kleine schets onmiddellijk met penseel opgebracht, evenzoo het lijnenspel, de uitvoering op groote schaal geschiedt op eene indeeling en verder met de vrije hand, zonder calqueeren of schabloneeren; het ornament behoudt daardoor het spontane karakter.

* * *

Na de kennelijk vlakke natuurmotieven kunnen meer ruimtelijke gekozen worden; bepaalde schelpen, takken, bloemen en geheele groeiwijzen, dennenappels enz. De leerling gaat door eigen ervaring inzien, welk motief wèl, welk niet geschikt is, om tot ornamentale beelding verwerkt te worden; hij zal leeren voor bepaalde gevallen zijne motieven zinvol te kiezen, b.v. voor horizontaal liggende ornamenteering een zich horizontaal bewegend motief enz. Na voldoende oefening kan de leerstof tot de dierlijke natuur uitgebreid worden. De meest begaafde en werkzaamste leerlingen hebben tegen dien tijd reeds thuis uit eigene beweging getracht studies van dieren te maken, omdat het opwekken van dien drang tot voortschrijden naar het beweeglijke leven in den aard van het onderwijs ligt en vanzelf in den vatbaren leerling gewekt wordt. Opgezette dieren, met hunne ziellooze glazen oogjes, zijn eene bespotting van de waarheid der levende natuurlijkheid en zullen niet geteekend worden. De leerling, die het bovenontwikkelde onderwijs met vrucht gevolgd heeft, is er van overtuigd, dat het doode dier *als* dood geteekend moet worden, maar het levende dier in zijne beweeglijkheid. Zoomin als een kunstbloem teekent hij het opgezette dier. Hij is gewend vlug en zeker waar te nemen en evenzoo te beelden en zal in zijne vlugge en rake lijnen het leven trachten vast te leggen, om er juist daardoor het leven in te laten uitkomen.

Behalve de aanleg zal ook het gekozen vak (architect of decorateur) bepalen hoever de leerling heeft te gaan; in het algemeen zal men in de schoolstudie de menschfiguur niet voldoende kunnen verwerken, vaak er niet aan toekomen en de dierlijke natuurlijkheid kan gemiddeld als het hoogtepunt gelden. De compositiestudie breidt zich in dezen tijd uit tot meer bepaalde gevallen en bepaalde technieken, de eerst vermeden moeilijkheden worden nu opgelost.
Is de leerling zoover gevorderd, dan is hij ook in de bouwkundige afdeeling overgegaan tot het uitwerken van omvattende opgaven; voor de bouwkundige leerlingen een geheel plan, voor de decorateurs het verwerken van een interieur enz. Hierbij kan de opgedane kennis toegepast, en de in den leerling ontwikkelde en tot zijn geestelijk eigendom geworden denkbaarheden verwerkelijkt worden.

* * *

Eene kunstgeschiedenisstudie heeft voor den aanstaanden architect of decorateur (die geen kunst*historicus* behoeft te worden) alleen zin, wanneer de historische werken doorzien worden in het begrip van de perioden waarin zij ontstonden, en die perioden weer als noodwendige momenten in de zelfontwikkeling van het aesthetisch kunnen der menschheid. In dat licht gezien, zijn de werken eerst volledig en zonder gevaar voor den leerling te beleven, want hij verstaat dat in hen de aesthetische Idee gerealiseerd is, maar op de wijze van het bepaalde ontwikkelingsmoment; en dat de vormen van eene bepaalde stijlperiode in dien tijd hun redelijk bestaansrecht en voor *dien* tijd dus werkelijke waarde hadden, maar dat hij ze voor onzen tijd niet meer rechtstreeks en als zoodanig zal kunnen gebruiken. Hiermede parallel of er aan vooral kan gaan een cursus over de verhouding der kunsten, eene aesthetica, die begrip omtrent het wezen der kunsten moet wekken en waaruit conclusies te trekken zullen zijn voor de in de betrokken categorieën gestelde werken. Deze beide leergangen zijn bestemd voor de 3 laatste studiejaren. In de leerstof is voorondersteld, vooral in het 2e jaar eene zakelijke inlichting, omtrent de historische kunstwerken met vele projectiebeelden toegelicht. Dat aan dit onderwijs in aesthetica en kunstgeschiedenis, studie van algemeene geschiedenis heeft vooraf te gaan, zoodat men over Egyptenaren en Grieken heeft hooren spreken, alvorens over hunne kunstwerken na te denken, behoeft nauwelijks betoog. In het eerste leerjaar is eene kunstgeschiedenisles niet wenschelijk. De kunstgeschiedenis- en aestheticalessen hebben dezelfde strekking als de studie in natuurbeelding, omdat zij aan het zelfde beginsel hare levensvatbaarheid danken, n.l. den leerling te voeren tot: *zinrijkheid, door zelfontwikkeling*.
Heemstede, Februari '17. H. C. VERKRUYSEN.

BOUW-KUNSTONDERWIJS.

Het is een zeer verheugend teeken van groei dat de jongere architecten welke zich met het bouw-kunstonderwijs bezig houden, zich weder rekenschap gaan geven van de waardeverhouding der factoren van dat onderwijs. Hoewel ik de voordracht van de H.H. Verkruysen c.s. niet kon bijwonen, bleek mij uit de couranten verslagen toch genoegzaam de intentie, om ten zeerste te waardeeren wat daarin waardevol en deugdzaam genoemd moet worden. Wanneer toegepast bij het hooger en ten deele bij het middelbaar onderwijs, zeer de moeite waard om met steun van het genootschap „A. et A." verder te worden gepropageerd.
Deze steun is ten zeerste noodig en wel stelselmatig; meer dan zulks tot nu toe in zake de grondbeginselen van het bouwkunstonderwijs door het genootschap is geschied; niet steeds toch was daar de ernst, het inzicht en de doortastendheid deze zaak waardig.
Het oude principe verschijnt steeds weder nieuw, de nu voorgelegde beginselen, zijn dezelfde die vroeger golden, die later in een tijd dat ze geheel dreigden te loor te gaan, hier en daar sporadisch opdoken; dezelfde die 20 jaar geleden door ons (hierbij vooral Lauweriks niet te vergeten) werden geleerd en toegepast; dezelfde die ik in mijn rede op het kunstcongres in Dec. 1915 als een mijner conclusies aldus stelde:
„In tegenstelling met de nu bij het kunstonderwijs geldende methode der bouwambachten, die de deelen leert kennen en door compilatie tot een geheel tracht te komen, moet een werkelijk hooger kunstonderwijs uitgaan van abstracties, daaruit den concreten vorm organisch bouwen en de details van de eenheid afleiden. Dat is ook weer een zuiver bouwkunstige wet; en deze veroordeelt ook het leeren en toepassen van reeds klaargemaakte vormen".
Er schijnt alleen, ook voor elke categorie van ideën een zekere tijd te moeten verloopen tusschen de conceptie en de levensvatbare geboorte; waarom ook zouden de ideën niet dien natuurlijken weg volgen.
Het broedproces schijnt thans voltooid en 't kieken breekt de dop; laat ons hopen, men brenge nu genoeg levenskracht en levensmiddel. K. DE BAZEL.

INGEZONDEN.

Zeer geachte Redactie,

Mag een jong lid zich eens in „Architectura" uitspreken over de ontworpen Statutenwijzigingen? Mijn bedoeling is in de eerste plaats hulde te brengen aan de Commissie, die deze wijzigingen ontwierp. Omdat A. et A. door zijn Statuten te herzien volgens dit Concept ongetwijfeld een krachtige nationale vereeniging met duidelijk gesteld, mooi doel wordt. In de toelichting duidt de Commissie verschillende wonde en zwakke plekken in A. et A. aan, die ze door de voorgestelde wijzigingen wil wegnemen om krachtiger, doelbewuster leven mogelijk te maken. En waar de Commissie speciaal in de nieuwe jaarlijksche tentoonstelling „een vruchtbare prikkel voor de Leden en Aspiranten" ziet, daar meen ik de verwachting te kunnen uiten, dat de gehééle Neu-Oriëntierung sterk animeerend zal werken op alle leden om hun krachten te geven aan een verjongd, versterkt A. et A.
Enkele bedenkingen tegen toelichting en voorgestelde wijzigingen zou ik willen laten volgen. Ik hoop dat hiertegen bij U geen bezwaar bestaat, omdat de memorie van toelichting onvolledig is en het niet ieder mogelijk is de vergaderingen te bezoeken.
De commissie licht volledig de hoofdzaak toe: de nieuwe ledengroepeering en hoe zij zich voorstelt dat die verkregen kan worden. „De overige wijzigingen door de Commissie in de nieuwe Statuten voorgesteld, spreken voldoende voor zichzelf in het hierachter volgend concept", schrijft ze. Jawel, maar voor de wellicht vele leden, die in den loop der jaren hun Statuten en Huishoudelijk Reglement zijn kwijtgeraakt en voor hen, die niet ter vergadering kunnen komen, was het toch dunkt me niet overbodig, dat althans de voornaamste voorgestelde wijzigingen werden aangegeven en gemotiveerd. Zoo bijv., dat vervallen als werkzaamheden van het Genootschap (Art. 2) „het vormen van eene bibliotheek"

en „het beschikbaarstellen van een leeszaal" (ook vervallen de bestuursfuncties van bibliothecaris-archivaris en van plaatsvervangend lid en de Commissie belast met het beheer van de Genootschapslokalen). Zou dit geofferd moeten worden aan de bedoeling het Genootschap van een Amsterdamsche vereeniging met buitenleden om te vormen in een nationale? Door welke bedoeling vele wijzigingen ingegeven schijnen te zijn. Zulke ingrijpende voorstellen eischen toch ook verklaring. Zou de Commissie niet bereid zijn alsnog deze en andere voorgestelde wijzigingen in Architectura toe te lichten voor ze in behandeling worden genomen?
En dan veroorloof ik mij nog de vrijheid een opmerking te maken, een vraag te stellen betreffende de ledengroepeering.
Is het juist in een genootschap, dat geen vakvereeniging bedoelt te zijn, meesters en gezellen, Leden en Aspirantleden te onderscheiden? Zou het niet wensche lijker zijn Aspirant-leden en Donateurs tot één groep Kunstlievende leden te vereenigen, waaruit dan de leden worden gerecruteerd? Dit is niet slechts een verschil van benaming. En dan: kan de eenigszins pijnlijke operatie die de meerderheid der Commissie de leden wil doen ondergaan niet ondervangen worden door tot alle Gewone leden, Buitenleden, e.a. de vraag te richten in welke groep zij opgenomen wenschen te worden? Daarin kunnen vele leden, niet-bouwkunstenaars aanleiding vinden zichzelf onder de donateurs (c.q. Kunstlievende leden) te rangschikken. Voor de gewone leden bovendien de vraag of zij bereid zijn proeven te toonen. Men moet mogen verwachten dat wiens talent klein of onontwikkeld genoeg is om voor beoordeeling in aanmerking te komen, groot genoeg van opvatting zal zijn om zich daarvoor in 't belang van een sterken „A. et A." op te geven. Ondergeteekende meldt zich bij voorbaat aan. Van allen die niet reeds Gewoon lid zijn, doch het wenschen te worden, kan beoordeeling natuurlijk worden geeischt.
Kan trouwens redelijkerwijze van een lid gevergd worden dat hij zich nog eens aan ballotage onderwerpt?
Ik meende na het uiten van mijn vreugde over den voorgenomen nieuwen koers, ook de vrijheid te mogen nemen tot het te berde brengen van bovenstaande vraagpunten.

Amersfoort, 12 April '17. W. BRUIN.

Tijd en gelegenheid om dit schrijven van den heer Bruin ter kennis te brengen van de Commissie tot herziening van Statuten ontbreekt. Ik twijfel er echter niet aan, of de leden dezer Commissie zullen met hetzelfde genoegen dit ingezonden stuk lezen, als waarmede ondergeteekende er van heeft kennisgenomen, omdat uit de opmerkingen van den heer Bruin een zeer gewaardeerde sympathie spreekt voor het Genootschap „A. et A". en voor hare reorganisatie. Wat de gemaakte bedenkingen betreft, zij er nog eens op gewezen, dat, volgens het voorstel der Commissie, op de Ledenvergadering van 25 April a.s uitsluitend de *hoofdzaken* van de voorgestelde Statutenwijziging behandeld zullen worden; terwijl de bijzaken, zooals bibliotheek, leeszaal e. d. eerst dan in behandeling zullen komen, wanneer over de hoofdzaken, zooals: doel en arbeidsveld van „A. et A." de nieuwe Leden-indeeling en de overgang van den ouden toestand voor den nieuwen toestand, de Leden zich zullen hebben uitgesproken. Van daar, dat de Commissie in haar schrijven aan het Bestuur van „A. et A". de aandacht niet op de bijzaken heeft gevestigd. De opmerkingen van den heer Bruin betreffende hoofdzaken nu reeds in „Architectura" te beantwoorden, lijkt mij niet juist; deze opmerkingen kunnen op de vergadering van 25 April a.s. besproken worden.

De Voorzitter der Herzienings-Commissie,
JAN GRATAMA.

* * *

Aan de Jury voor de prijsvraag „Gevels voor Arbeiderswoningen".

Geachte Heeren,
In „Architectura" van 14 April l.l. staat mijn naam vermeld met bijvoeging van: Architect, Amsterdam.
Ik gevoel er veel voor, maar waar ik in mijn naambrief mijn naam heb vermeld zonder meer, was het mij aangenamer geweest indien een nadere kwalificatie door U achterwege ware gebleven.
Hopende dat U mij deze opmerking ten goede houdt.

Hoogachtend,
Amsterdam. J. LUTHMANN.

OPEN BRIEF AAN RICH. ROLAND HOLST, KUNSTSCHILDER, LAREN (N.-H.).

Amice!

Met belangstelling heb ik je open briefje in „Architectura" van l.l. Zaterdag gelezen. Daar je mij in je particulier schrijven van 12 dezer speciaal verzocht er in bovengenoemd weekblad op te antwoorden, wil ik gaarne daaraan voldoen, hoewel ik overtuigd ben, dat er al veel te veel geschreven wordt; maar ik acht deze zaak belangrijk genoeg om eens openlijk te bespreken. Inderdaad ben je door je zegsman-kunstenaar goed ingelicht.
„De Maerle", niet „de Merel", dat zou te banaal klinken, onder Oud-Bussum, Gemeente Huizen, is in andere handen overgegaan en wordt door mij verbouwd, niet herbouwd, zooals natuurlijk abusievelijk is gedrukt.
Hoe dat alles in zijn werk is gegaan en hoe 't komt dat aan mij die verbouwing is opgedragen, wil ik je gaarne eens bij gelegenheid vertellen. Het groote publiek heeft daar niets mede te maken.
Ge hebt echter deze zaak te berde gebracht om eens van gedachte te wisselen over de kwestie of 't wel wenschelijk is, dat bouwwerken door anderen dan door den ontwerper verbouwd worden.
Ik wil je als mijn meening te kennen geven en stel dit voorop, dat ik er „in principe" een groot voorstander van ben dat de ontwerper bij eventueele verbouwing geroepen zal worden, om dezen te bezorgen.
Maar met „Prinzipien Reiterei" komt men niet verder, wel op papier, maar niet in de praktijk.
Ik heb daarom getracht een middenweg te zoeken en meen die daarin te hebben gevonden door mij met den bouwmeester-ontwerper van het oorspronkelijke plan, in deze collega de Bazel, in verbinding te stellen en in gemeen overleg, de verbouwingsplannen te bespreken.
Ik herinner me dat het zelfde is gedaan door een collega in Amsterdam met een kantoorgebouw van één onzer eerste bouwmeesters.
Bij ondervinding weet ik helaas hoe bouwwerken bij verbouwing door anderen bedorven kunnen worden.
Ik hoop dat 't resultaat goed zal zijn en kan deze werkwijze dan in noodzakelijke gevallen tot navolging strekken. Voorloopig laat ik het hierbij.
Gaarne je oordeel in dezen tegemoet ziende.

Met handdruk, t. t.
Hilversum, 15 April 1917. W. HANRATH.

ANTWOORD AAN J. W. HANRATH.

Amice!

In de snelle evolutie, die de bouwkunst als gevolg der machtige maatschappelijke stroomingen doormaakt, heeft het mij reeds meermalen toegeschenen, dat de ontwikkeling der artistieke moraliteit geen gelijken tred hield met den feitelijken groei en de groote ontwikkelingsmogelijkheden der architectuur zelve.
Ik hoop dat deze uitspraak niet aanmatigend wordt gevonden; bovendien mag niet worden vergeten, wanneer ik dit zeg, dat ik het geluk heb gehad tusschen schilders te zijn opgevoed; — de schilderijschilders, die met hun reeds vier-eeuwen oude adelbrieven, in vergelijk tot den opkomenden stand der architecten, aristocraten zijn, met al de bewonderenswaardige deugden, maar ook met al de dwaze bekrompenheden die de aristocratie meest eigen zijn. Van hun deugden valt nochtans voor de architecten naar ik meen wel wat te leeren.
Wij zijn er van overtuigd, aan de architectuur behoort de toekomst, *historisch* en *onafwijsbaar*, maar aan de schilderijkunst behoort het prachtig verleden.
De leidende rol die de schilderijkunst zoovele eeuwen gehad heeft, moge dan haar historisch einde naderen, en dit lot moge onafwendbaar zijn ondanks alle intimidatie en zonderlinge bokkesprongen, nochthans leeft er ook thans nog in deze kunstuiting een waardige en moreele kunstenaars traditie.
En het feit, dat ik te midden van die traditie ben opgegroeid, leidde er wellicht toe, dat ik mij over de geldende artistieke moraal bij de architecten, wel eens verbaas. Wat in de kringen der kunstschilders toch, zou het ondenkbaar zijn, absoluut ondenkbaar, dat een hunner bereid zou zijn het kunstwerk van een ander naar den wil of den wensch van den toevalligen kooper te veranderen of te wijzigen.
Bij de architecten komt dit ingrijpen echter slag op slag voor!
Gij zult zeggen dat de vergelijking tusschen bouwwerk en schilderij niet opgaat, dat de dwingende gebruiksfactor die bij de schilderij afwezig is, bij het bouwwerk wel bestaat.
Maar zoolang de architect, die het bouwwerk concipieerde leeft en arbeidt, is hij toch alleen gerechtigd, zoo verbouwing noodzakelijk is, dien verbouw te leiden.
Zegt de toevallige kooper dat hij dien architect niet wenscht te erkennen, dan ware het te wenschen dat hij geen ander bouwmeester bereid mocht vinden, zich met die opgave te belasten.
Dat de toevallige eigenaar van een architectonisch kunstwerk tot zoo iets harleveensch besluit, bewijst alleen dat bij hem het respect voor de bouwkunst, als **kunst,** niet bestaat.
Nu behoort het zeker tot de roeping der architecten door de schoonheid van hun arbeid dat respect af te dwingen, maar het behoort ook naar het mij voorkomt, tot de plicht van de architecten, dat volkomen gemis aan respect voor de architectonische conceptie, niet nog met bereidwilligheid te beloonen, en er bereidvaardig voor te buigen.
Ik hoop dat nu deze kwestie openlijk ter sprake is gekomen, zij principiëel en met ruim inzicht verder zal worden behandeld, vrij van alle persoonlijke elementen, en met de begeerte den royalen grondslag te vinden voor een wijze en moreele regeling in de toekomst.
Waar het Genootschap Architectura haar reorganisatie op artistieken grondslag voorbereidt, mogen zij de verbouwings-kwestie in het algemeen, mede aan de orde stellen. Het is een goed ding te weten, ook wat men van zich zelf moet eischen.
En gij waarde Hanrath zult niet boos zijn dat ik, om mijn bezwaren tegen een handelwijze te demonstreeren. jou tot voorbeeld stelde. Leerden wij op school niet reeds dat Tarquinius Superbus de hoogste koppen 't eerst afsloeg?

Besten groet, t. t.
R. N. ROLAND HOLST.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN.

Gevel-prijsvraag Arbeiderswoningen.

De inzender van het in ons vorig nummer gereproduceerde ontwerp onder motto *„Amsterdam"* is de heer A. J. WESTERMAN, Amsterdam.
Motto: *„Kleur"* is volgens de correspondentie met het opgegeven adres aldaar geheel onbekend!

* * *

Watertoren.

Ingekomen 22 ontwerpen onder de volgende motto's:
1. Intze reservoir; 2. Aanzien eischt Arbeid; 3. Rationeel; 4. Giralda; 5. A. et A.; 6. D. W.; 7. Schets; 8. Voor ontwerp; 9. Bron; 10. Aqua; 11. Wichelroede; 12. Twaalfhoek; 13. (geteekend) Cirkel met golflijn. (Variant A. en B.); 14. Baksteen; 15. Lente; 16. T.; 17. Lucie; 18. Organisatie; 19. H2. O.; 20. Intze.

PRIJSVRAAG RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

Inlichtingen No. VII.

Vraag 62. In het programma zijn de lokalen *k, m, n, r, s, u, w, x, f*[1], *g*[1], *h*[1], *j*[1], *l*[1] en *n*[1] opgegeven als te moeten liggen op het Noorden en wordt ook gewenscht dat de licht-openingen in de lokalen zooveel mogelijk worden aangebracht in de gevels welke met de grootste afmeting dier lokalen evenwijdigt loopt.
Teneinde aan beide eischen te voldoen kom ik tot de volgende afmeting der gevels op het Noorden en wel van:

°*k.*	atelier	10 M.
°*m.*	voor 2 zalen samen	20 „
„	„ 2 „ „	20 „
°*n.*	„ 2 ateliers „	20 „
°*r.*	„ 4 zalen „	40 „
°*s.*	„ 2 ateliers „	20 „
°*u.*	„ 2 zalen „	20 „
°*w.*	„ 4 „ „	40 „
„	„ 1 „ „	10 „
°*x.*	„ 1 atelier „	10 „
°*f*[1].	„ 2 zalen „	20 „
°*g*[1].	„ 2 „ „	20 „
°*h*[1].	„ 2 „ „	20 „
j[1].	„ drukkerij ca.	7 „
°*l*[1].	„ atelier samen	10 „
°*n*[1].	„ 24 „ „	168 „
	Te zamen . . .	455 M.

Kunnen in de lokalen met ° gemerkt de lichtopeningen in de korte lengte der verlichting worden aangebracht, dan wordt de totale gevellengte daarvan:

k.		7 M.
m.	te zamen	15 „
„	„ „	20 „
n.	„ „	14 „
r.	„ „	15 „
„	„ „	20 „
s.	„ „	14 „
u.	„ „	15 „
w.	„ „	30 „
„	„ „	10 „
x.	„ „	7 „
f[1].	„ „	15 „
g[1].	„ „	15 „
h[1].	„ „	16 „
j[1].	„ „	7 „
l[1].	„ „	7 „
n[1].	„ „	120 „
	Te zamen. . .	347 M.

Stel U voor dat het gebouw de geheele breedte van het beschikbare terrein ad 160 M. inneemt, dan zullen de

begane grond, de 1ste verdieping benevens de 2de verdieping of zolder een gezamenlijke gevellengte op het Noorden hebben van 3 × 160 M. = 480 M.
Hieruit is af te leiden dat het bezwaarlijk is om in verband met het groepeeren van de verschillende afdeelingen, licht voor gangen en portalen, enz., al de genoemde lokalen op het Noorden te brengen. Daarom de vraag, zijn er onder de genoemde lokalen ook eenige welke met de lichtzijde op een andere hemelstreek gelegen kunnen zijn, zoo ja, welke en op welke streek dan bij voorkeur?

Antwoord. In hetgeen in het programma omtrent de verlichting der lokalen is voorgeschreven, kan geen wijziging gebracht worden.
Waar het hier betreft eenige moeilijkheid door den inzender der vraag bij het ontwerpen ontmoet, kan het van de Jury niet worden verlangd dat zij zal overgaan tot beschouwingen, zóó gedétailleerd als door inzender wordt verwacht, met als onvermijdelijk gevolg het geven van wenken of aanwijzingen, wat toch zeker bij het verstrekken van inlichtingen moet zijn uitgesloten.
De Jury erkent dat het vraagstuk van de verlichting der lokaliteiten bij deze prijsvraag niet zoo eenvoudig is, maar zij acht toch een goede oplossing daarvan, volgens de eischen van het programma, zeer goed mogelijk.

Vraag 63. Volgens programma moet mijns inziens de tuin vlak liggen d.w.z. niet mede oploopend met de straten welke naar de bruggen loopen. Wanneer dus de tuin op 1 M. + A.P. wordt aangehouden krijgt men bij de bruggen een verschil van hoogte met de straten van 1.15 M. Is dat juist opgevat?

Antwoord. Indien de tuin op 1 M. + A.P. wordt aangelegd, zal het verschil in hoogte bij de bruggen 1.15 M. bedragen, dit is juist. Evenwel wordt ten aanzien van den tuingrondslag nog verwezen naar het antwoord op vraag 46.

Vraag 64. Moet de zaal genoemd onder *q*, van alle zijden d.w.z. N.Z.O. en W.-licht ontvangen?

Antwoord. Hier kan worden verwezen naar de op blz. 9 van het programma (onderaan) gestelde eischen.

Vraag 65. Moet de bij *q* behoorende te reserveeren tuinruimte afgescheiden worden en ook van alle kanten onbelemmerd licht ontvangen hetgeen m.i. door de aangrenzende zaal *q* niet geheel en al het geval is?

Antwoord. Er is niet voorgeschreven dat bedoelde tuinruimte tegen de zaal voor het teekenen naar dieren moet gelegen zijn; wat het licht betreft zie blz. 9 (onderaan) en blz. 16 (eerste regel) van het programma.

Vraag 66. In het souterrain staan in het programma vermeld: werkplaatsen voor reparaties enz. welke niet nader worden omschreven wat betreft aantal grootte enz. Is het voldoende hiervoor lokalen groepen aan te wijzen?

Antwoord. Ja.

Vraag 67. Mogen bij een geprojecteerde kapzolderverdieping ook niet in het programma verlangde zolderruimtes disponibel blijven?

Antwoord. Indien door inzender eenige zolderruimte wordt geprojecteerd die niet in het programma is verlangd, zal dit door hem behoorlijk moeten worden gemotiveerd.

Vraag 68. Heeft er wellicht eene vergissing plaats gehad en zou daardoor ook het antwoord op de vragen 16 2de lijst, 49 en 54, 4de lijst herzien kunnen worden?
Onder *D.* n.l. worden alleen *z.a*[1] en *b*[1] werkplaatsen genoemd. Had daarom niet bovenaan blz. 17 eigenlijk moeten staan: Deze *z.a*[1] en *b*[1] werkplaatsen enz. Dan is ook de laatste zin van die alinea geheel logisch. Met het antwoord, dat het atelier *x* op de hoogte van den tuingrondslag moet liggen, wordt een nieuwe en zware eisch gesteld; bovendien is het nu niet duidelijk of deze eisch ook voor de werkplaats voor houtbewerking *b*[1] moet gelden.

Antwoord. Uitsluitend de lokalen *x*, *z*, en *a*[1] moeten een uitgang hebben naar den tuin, en de vloer daarvan liggen op tuingrondslag, zooals in het programma is voorgeschreven. Bedoelde dispositie is noodig met 't oog op het in- en uitbrengen van zware stukken.
Een nieuwe eisch is dus niet gesteld; verondersteld wordt dat hier het woord „werkplaatsen" voor *x z.* en *a*[1] (onderscheidenlijk één atelier en twee werkplaatsen) eenig misverstand heeft doen ontstaan.

Vraag 69. Worden de vier voordrachtzalen, die door een ruimer publiek bezocht worden, ook gebruikt door de avond-leerlingen?

Antwoord. Ja.

DE JURY.

De termijn voor het vragen van inlichtingen sluit op 25 April a. s.

FRANSCHE HERBOUW.

De Société française d'archéologie, waarvan Lefèvre-Pontalis voorzitter is, heeft haar wenschen voor den herbouw der Fransche kerken geformuleerd. Ze hoopt, dat men bij de reconstructie den stijl van het gebouw zal respecteeren, terwijl men de deelen, die schade leden, maar toch bleven staan, niet moet restaureeren, maar de gaten en bressen eenvoudig moet dichten, opdat ze een eeuwige getuigenis zullen blijven van het Germaansche vandalisme. Ook beelden en beeldhouwwerk moeten in hun gehavenden toestand bewaard blijven.
Ze wenscht verder, dat nieuwe kerken, in overeenstemming met de traditie, die zich in de religieuse architectuur voortzette, zullen worden gebouwd, zooveel mogelijk op de plaats, waar de vorige kerk stond.
Ten slotte vraagt ze de openbare en religieuse autoriteiten de plannen betreffende de niet-geclasseerde kerken ter nadere goedkeuring voor te leggen aan een commissie van archeologen en architecten.

(Tel.")

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewone Leden van het Genootschap zijn aangenomen de heeren J. W. BLIJENBURG, Architect, Leeraar M. O., Alhier; MELS J. MEYERS, Insp. v. d. Woningdienst, Alhier en E. E. STRASSER, Architect, Alhier.

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

VERSLAG VAN DE 53ste VERGADERING DER CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN A. ET A. OP WOENSDAG 4 APRIL 1917, DES AVONDS HALF NEGEN, IN HET KANTOOR VAN DEN VOORZITTER.

Aanwezig: de heeren G. C. B. van Dijk, P. M. C. Nicolaï, A. J. van Schaik en Jan van der Lip, terwijl de heeren C. J. de Haas en M. J. Rietbergen hadden bericht verhinderd te zijn.
Door den Voorzitter, den heer G. C. B. van Dijk, wordt de vergadering geopend en wordt het voorlezen der notulen van de vorige vergadering uitgesteld tot de volgende vergadering.
Vervolgens worden de verslagen voorgelezen der beide gehouden excursies gedurende de Jaarbeursweek; die op de Jaarbeursterreinen, gehouden op 6 Maart j.l., en die tot welke de Club aangewezen was door het Utrechsch Kunstverbond, op 9 Maart j.l., beide verslagen geven uitvoerig de excursies weer en beiden getuigen van het succes wat de Club, en met de laatste excursie, ook het Kunstverbond had. Wat het zeggen wil om van de 40 deelnemers, die zich hadden opgegeven, er 36 mede te krijgen en dat voor de stad Utrecht, kunnen zich de Leden van ons Genootschap elders zeker wel indenken, de verscheidenheid van hetgeen bezichtigd werd, o. a. het Kantoorgebouw der fabriek Jaffa, de werkmanswoningen der volkshuisvesting Jaffa, die van Elinkwijk en van enkele coöperatiën, onder Zuilen gebouwd, de oude Kloostergang van St. Marie, het Modepaleis Gebr. Gerzon, de bijzondere R. K. school aan de Kromme Nieuwegracht, om te eindigen met de Emmakliniek, alle excursisten rondgevoerd in auto's, welke de Commissie voor uitvoering dezer excursie met groote moeite had kunnen verkrijgen en wat het dan nog wil zeggen op tijd op de bestemde plaatsen aanwezig te zijn en te vertrekken, heeft echter door de aangename manier waarop deze excursie plaats had, de goede wil zoowel der deelneemsters als deelnemers doen kennen.
Door het niet aanwezig zijn van het lid Rietbergen werd het punt Propaganda, door dien heer in te leiden, tot de volgende vergadering uitgesteld.
Bij het 4de punt der Agenda: Prijsvraag Jaarbeurs, achtte de heer v. Schaik het zeer gewenscht om in het verslag dat ter opname in ons blad zou worden gezonden, nadrukkelijk onder de aandacht te brengen dat de Club het naschrift onder het ingezonden door den heer van Winsum, in No. 11 dezer jaargang, onwaardig vindt, daar in dit naschrift het eigenlijke bezwaar van den heer v. W., namelijk de eenzijdigheid in het opnoemen der Jaarbeursstands, welke artistieke verdiensten hebben, wordt doodgezwegen, terwijl gepolemiseerd wordt over een punt, dat door den heer v. W. niet in debat was gebracht. De vergadering ondersteunde in dezen met kracht het door den heer van Schaik gevraagde protest.
Voorts werd over dit punt besloten aan het Bestuur te Amsterdam te vragen of er ook stappen in overweging genomen werden in verband met het uitschrijven van een prijsvraag daarvoor.
Bij de rondvraag deelde de Voorzitter mede dat in de vorige vergadering van het Kunstverbond de hoofdelijke bijdrage voor elke vereeniging daarbij aangesloten, was bepaald op vier gulden, terwijl verzocht was bij te dragen voor kosten van het drukken van het Jaarverslag, eveneens in het tekort van vorige jaren, besloten werd tien gulden bij te dragen voor het drukwerk en het tekort.
Te tien uur sluit de Voorzitter de vergadering.

Namens het Bestuur der Club A. et A. te Utrecht,

JAN VAN DER LIP, Secretaris.

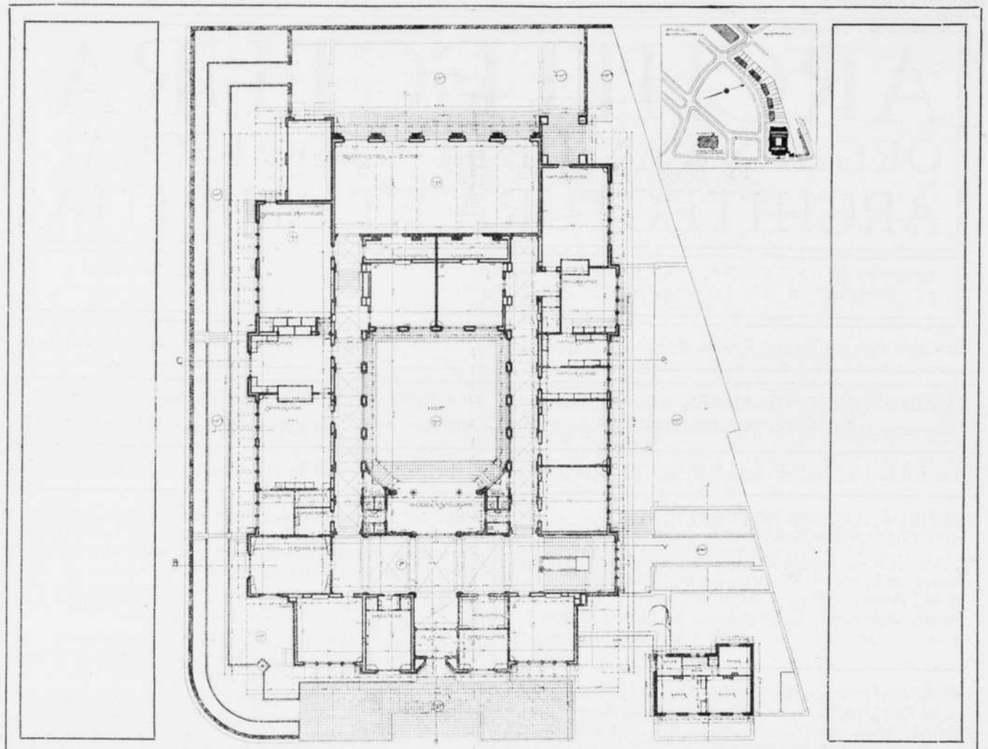

Hoogere Burgerschool voor Meisjes te Arnhem. Schaal 1 à 500. Bureau: Gemeentewerken Arnhem. Architect C. G. BREMER. B. I.

DE HOOGERE BURGERSCHOOL VOOR MEISJES TE ARNHEM.

Voor eenigen tijd verscheen in het „Bouwk. Weekblad" eene serie reproducties van het werk van Arch. Bremer. Het is ons een genoegen deze ook in ons blad op te nemen met een uittreksel van het bijgevoegde artikel:

„In de gemeente Arnhem bestond sedert jaren eene Middelbare school voor Meisjes, waar onderwijs werd gegeven in die vakken, welke een algemeen opvoedend karakter hebben; opleiding tot een examen, dat toegang geeft tot inrichtingen van hooger onderwijs vond niet plaats.

De drang daartoe werd in de laatste jaren sterker en daar het bestaande gebouw geen gelegenheid bood werd besloten tot den bouw van eene nieuwe school, waar, naast het algemeen opvoedend karakter, ook het opleiden voor het eindexamen der Hoogere Burgerschool met 5-jarigen cursus op het programma zou voorkomen. Maar al had het gebouw hiervoor ruimte geboden, dan toch zou tot den nieuwen bouw zijn overgegaan, daar het oude gebouw allerminst beantwoordde aan de meest matig te stellen eischen.

Tusschen het opkomen van het denkbeeld en het verwezenlijken ervan, of wel het nemen van een Raadsbesluit, heeft een lange tijd gelegen.

De Raad voteerde echter in zijne zitting van 1 Maart 1915 de gelden, welke volgens begrooting waren vastgesteld. Doch ook hier baarde de oorlog verrassingen. Bedroeg het oorspronkelijk toegestane bedrag ƒ 203.000, door twee latere besluiten werd het tot ƒ 236.137 opgevoerd, in welk bedrag zijn opgenomen de bouw van eene conciergewoning, de aanleg van de centrale verwarming en de volledige meubileering.

De school geeft dus eene dubbele opleiding.

Voor het algemeen opvoedend onderwijs zijn vijf jaargangen, voor opleiding voor het eindexamen der Hoogere Burgerschool met 5-jarigen cursus zes jaargangen. Dit laatste uit overweging, dat door de meisjes de stof in dien tijd beter kan worden verwerkt.

Ook de plaats heeft een punt van behandeling en gedachtenwisseling uitgemaakt, totdat besloten werd het gebouw te stichten op een terrein van het eerst kortelings aangelegde villapark aan den Apeldoornschen weg, schuin tegenover den ingang van het park Sonsbeek.

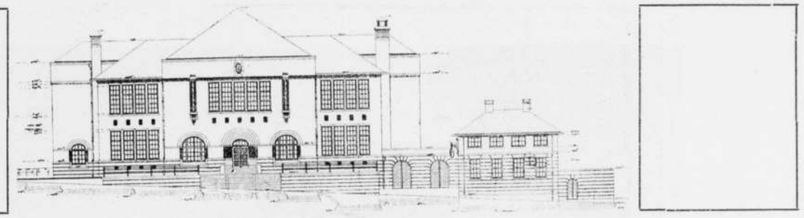

Hoogere Burgerschool voor Meisjes aan den Apeldoornschen weg te Arnhem. Voorgevel. Schaal 1 à 500. Bureau: Gemeentewerken Arnhem. Architect C. G. BREMER, B. I.

Een voorloopig ontwerp, voor zoover betreft de plattegronden, werd opgemaakt door den adjunct-directeur der gemeentewerken, den heer Versteeg; na diens vertrek uit den gemeendienst, werden de plannen na overleg met betrokken autoriteiten en leerkrachten door den inmiddels in tijdelijken dienst getreden bouwkundig ingenieur C. G. Bremer eenigermate gewijzigd en verder geheel uitgewerkt. Op grond van die uitgewerkte plannen werden door den Raad voornoemde gelden toegestaan.

Het gebouw is komen te staan eenerzijds aan den Apeldoornschen weg, anderzijds aan een plein, aan welks overzijde staat het gebouw der Nederlandsche Heide-Maatschappij, waarvan het ontwerp is van den heer de Bazel.

De andere zijden van het schoolgebouw liggen niet aan openbare wegen en pleinen, een echter is van daaruit wel te zien."

Na eene opsomming van de lokaliteiten in dit gebouw gaat de schrijver verder.

„De verschillende materialen der gevels vertoonen overeenkomstige kleuren, doordat bij de keuze der metselsteen, der natuursteen en der terracotta naar overeenkomst is gezocht.

Maakt de buitenordonnantie een forschen indruk, van dien van den hof gaat bekoring uit.

Het wil mij voorkomen, dat dank zij de groote bekwaamheid van den heer Bremer en de groote liefde waarmee hij zich voor dit werk heeft gegeven, de gemeente Arnhem een architectonisch goed verzorgd gebouw rijker is geworden."

INGEZONDEN.

Antwoord aan Rich. Roland Holst.

Amice!

Jeantwoord in „Architectura" No. 16 dd. 21 dezer opent mij geen nieuw gezichtspunt. Ik heb mijne meening gezegd en heb daaraan, althans door middel van de pers, niets meer toe te voegen.

Met vriendsch. groeten, t. t.
J. W. HANRATH.

Hilversum, 25 April 1917.

* * *

Geachte Redactie.

Vergun mij, in de door Roland Holst buiten mijn medeweten geopende bespreking, ter zake de verbouwing van het huis „de Maerle", enkele opmerkingen te maken, die wellicht tevens aanleiding kunnen zijn dat het beginsel der zaak, indien daarvoor in architectenkringen genoeg belangstelling bestaat, worde besproken en eventueel nader geregeld.

Ik moet hierbij vooreerst even ingaan op de wijze waarop Hanrath de zaak voorstelt en bespreekt, daar deze voorstelling de meening zou kunnen wekken dat hij, zooals hij zegt, een middenweg zoekende om uit een dilemma (welk zij in 't midden gelaten) te geraken, mij heeft verzocht het huis met hem samen of in gemeenschappelijk overleg te verbouwen.

Dit of iets dergelijks is echter niet geschied; nadat het huis was verkocht ontving ik van hem de mededeeling dat hij het zou verbouwen, met de vraag, om een teekekening te zijner beschikking te stellen.

De opdracht was dus door hem aanvaard en ik kon de mededeeling niet anders als voor kennisgeving aannemen. Ik voldeed aan het verzoek om een teekening van het huis te zenden.

Later heeft Hanrath mij zijn plan tot verbouw getoond, waarbij ik, hoewel voornemens zijnde mij van inmenging te onthouden, toch in het belang van het werk enkele wenken gaf.

Het komt mij in het belang van eene vruchtbare behandeling der bij zulke zaken betrokken beginselen wel gewenscht voor dat Hanrath, niet in een onder onsje aan Roland Holst, maar hier ter plaatse, mededeelt „hoe het komt dat die verbouwing (wij moeten veronderstellen tegen zijn advies in) aan hem is opgedragen" en door hem is aanvaard. Hierdoor toch kunnen de belangstellenden oordeelen over de waarde der motieven, die er toe kunnen leiden dat een architect afwijkt van de gedragslijn waarvan hij „een groot voorstander" zegt te zijn. De dwingende kracht toch van deze redenen en motieven is de factor, waaraan de mogelijkheid van principieële regeling moet worden getoetst.

Als inleiding tot eene eventueele bespreking wil ik nog als mijn meening doen uitkomen: dat aan woonhuizen en dergelijke gebouwen niet de dwingende eisch van onveranderlijkheid kan worden gesteld. Zulke gebouwen zijn tot zekere hoogte levende dingen, ze moeten met het menschelijke leven dat zich er van bedient, mede kunnen groeien en bereid zijn desnoods geheel te verdwijnen. Wanneer ze geacht kunnen worden de organische eenheid van een kunstwerk te bezitten, is wijziging uiteraard een zeer moeilijk en met omzichtigheid te behandelen probleem; dat mijns inziens buitengewoon moeilijk met het noodige gevoelig respect, door anderen dan den maker van het werk is te behandelen en zeer zeker op de allereerste plaats, indien hij nog leeft en werkt, aan dezen ter oplossing behoort te worden toevertrouwd.

K. DE BAZEL.

Hoogere Burgerschool voor Meisjes te Arnhem. Vooraanzicht.

Bureau: Gemeentewerken Arnhem.
Architect C. G. BREMER, B. I.

Hoogere Burgerschool voor Meisjes te Arnhem. Overhoeksch aanzicht.

Bureau: Gemeentewerken Arnhem.
Architect C. G. BREMER, B. I.

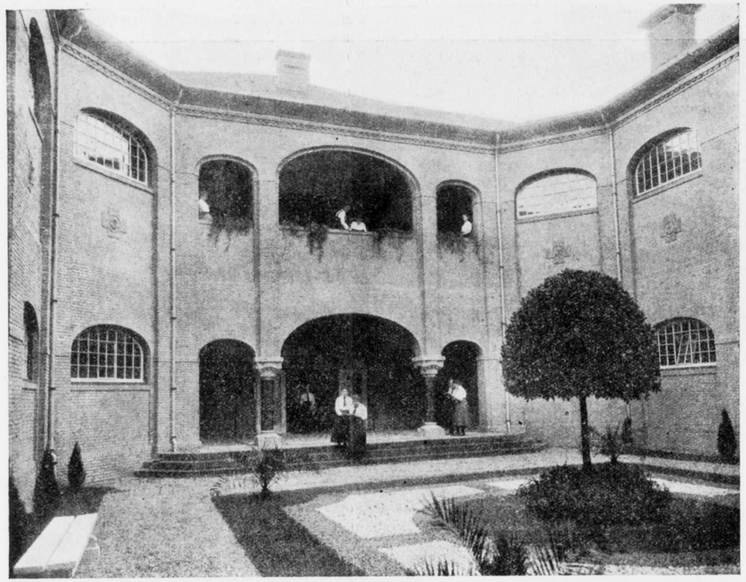

Hoogere Burgerschool voor Meisjes te Arnhem. Hof. Bureau: Gemeentewerken Arnhem. Architect C. G. BREMER, B. I.

Iets over samenwerking tusschen bouwmeesters en kunstenaars.

In „Architectura" van 21 April j.l. vond ik een korte gedachtenwisseling tusschen de twee kunstenaars W. Hanrath en R. N. Roland Holst, die mij veel belang inboezemde. Waar ik evenwel niet geheel instem met hetgeen door laatstgenoemde geschreven wordt, verzoek ik de redactie een kleine plaatsruimte in ons veelgelezen tijdschrift.

De heer Roland Holst gaat uit van het standpunt, dat volgens hem de schilders en de schilderkunst — ik vind deze uitdrukking mooier dan: schilderijschilders en schilderijkunst, zooals hij het noemt — steeds hebben ingenomen. Het komt mij voor, met allen eerbied voor zijne meening en zijne bekwaamheid, dat hij in zijn stuk overdrijft, dus eenzijdig is. Eilieve, zou nooit een schilder, een goed schilder (want knoeiers blijven buiten bespreking) het werk van een goeden collega, in gemeen overleg, hebben herzien, hebben omgewerkt? Dit toch is het wat hij wraakt in de samenwerking tusschen de twee bouwmeesters de Bazel en Hanrath. Toch komt het mij voor dat zulk een samenwerking te verdedigen is, en dat zij ook bij schilders niet uit den booze mag worden verklaard.

Er zijn méér punten in het betoog van den heer Roland Holst, die voor mij onaannemelijk zijn. Aan de bouwkunst of architectuur behoort volgens hem de toekomst, aan de schilderkunst het prachtig verleden. Gij spreekt in raadselen, ben ik geneigd hem toe te roepen. Sedert wanneer geldt deze waarheid? Waarop in 's hemelsnaam, nog liever in naam der goddelijke kunst, berust zij? Voor mij heeft zoowel de bouwkunst als ook de schilderkunst nog een groote, nog een oneindige toekomst. De leidende rol, die de schilderkunst zoovele eeuwen gehad heeft (ik haal zijn eigen woorden aan) nadert in mijn oog volstrekt niet haar historisch einde.

Maar is geheel die leidende rol wel juist gedacht en juist uitgedrukt? Geen enkele kunst, noch de bouwkunst, noch de schilderkunst, noch welke andere kunst ook, heeft ooit haar rol volkomen uitgespeeld. Integendeel. Met de ontwikkeling der maatschappij en der menschheid wordt iedere kunst voortdurend geroepen tot nieuwe vraagstukken, tot nieuwe problemen, tot versche ontwikkeling.

Waar dus de heer Roland Holst in mijn oog van een geheel verkeerd standpunt uitgaat, behoeft het wel geen nader bewijs dat zijn geheele betoog tegenover den heer Hanrath mijne instemming niet bezit.

Utrecht. H. C. MULLER.

* * *

Naar aanleiding van de lezing: „Een nieuw gezichtspunt in het onderwijs met betrekking tot de vorming van den architect," voordracht, gehouden voor het genootschap „A. et A." op 11 April j.l. door de H.H. C. J. Blaauw, P. Vorkink en H. C. Verkruysen, meen ik even een zeer ernstig bezwaar in te moeten brengen. Ten eerste lees ik „tot vorming van den architect"; dit is al onjuist, daar kunstenaars niet gevormd worden, wat bij de nadere uiteenzetting ook zelfs beweerd wordt en teleurstellingen dan ook niet zullen uitblijven.

Aan dit onderwijs-programma, dat heusch niet nieuw is, alleen het vooropgestelde hier een weinig strenger doorgevoerd gedacht, is eene zeer gevaarlijke zijde. Wat is n.l. hier het geval? In vier of vijf jaren zou men een vorming tot architect ontvangen, met al wat daaraan vastzit, zoowel practijk als aesthetica; hiertegenover zet ik, dat dit niet bestaat, omdat men in het allergunstigste geval (wanneer de aspirant aanleg heeft) het hoogstens tot een slechts eenigszins bruikbaar teekenaar zijn voor architecten-kantoor kan brengen.

Daarbij wordt de zaak hier voorgesteld als te zijn alleen de weg; niets is echter minder waar. De constructies, noodig om een bouwwerk samen te stellen, zijn heel goed eerst te leeren; hiervoor heeft men al jaren noodig, om later de vormgeving te bestudeeren Volgens die manier zal de begaafde er ten allen tijde toch wel uitkomen, terwijl de minder begaafde niet op een terrein is gebracht, waar hij niet op thuis behoorde: n.l. op het terrein van den architect. Er zijn helaas al knoeiers genoeg, die zich architect noemen.

De minder begaafde zal teekenaar of opzichter blijven, wordt misschien wel aannemer, doch kan zeer zeker dan zijn bestaan als constructeur verdienen.

Bij schilders zien wij ook zooveel mislukken, daar is echter geen andere weg; in ons vak behoeft dit niet, doch, volgens het uiteengezette plan zullen ze ontstaan en al is het overigens een sympathiek plan, m. i. is het te idealistisch en heeft men te weinig rekening gehouden met het misschien absoluut niet aanwezig zijn van voldoenden aanleg bij de aspiranten, wat nimmer vooruit is uit te maken.

Een later volgen, slechts om leiding te hebben, (te leeren is er niets of heel weinig) van een cursus als de „Cursus tot Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderricht", is m. i. heel wat minder wisselvallig.

De volgers van dezen cursus hebben, na constructies geleerd te hebben, al flink wat practijk achter den rug, zijn op kantoor of bouwwerk en komen daar leiding ontvangen bij hunne verdere studie. Mislukt er nu een, welnu, dan is er nog niets verloren, de man heeft het geprobeerd — het ging niet — en hij gaat gerust door in de practijk en zal er in de practijk niets minder bruikbaar om zijn; terwijl bij het door bovengenoemde heeren betrachte, de candidaat, die minder begunstigd bleek te zijn, onderwijl te oud geworden is om het minste werk op een kantoor of op een bouwwerk aan te vatten, zich ongelukkig zal voelen, waar belangrijker werk hem niet toevertrouwd zal worden.

Hilversum, April. A. H. WAMELEN.

DE STADHUIS-KWESTIE.

Naar wij vernemen, is in den kring van ons gemeentebestuur de Stadhuis-kwestie weer min of meer aktueel geworden. Er worden thans besprekingen gevoerd, die weliswaar een voorloopig karakter dragen, maar die toch te eeniger tijd op een beslissing moeten uitloopen. Het Prinsenhof heeft eigenlijk nimmer voldaan aan de eischen, die aan den zetel van het bestuur eener groote stad mogen en moeten worden gesteld. En dat niet alleen wat het uiterlijke aangaat, maar ook wat de praktische noodzakelijkheden van den dienst betreft. Maar in de laatste jaren is de toestand werkelijk onhoudbaar geworden.

Het gebrek aan ruimte doet zich reeds nijpender gevoelen. De eene dienst na den andere moet buiten het stadhuis worden ondergebracht, waarvoor telkens weer kostbare panden moeten worden gebouwd, gekocht of gehuurd. Dat is niet alleen een dure manier van doen, maar zij leidt ook tot een ongewenschte decentralisatie van beheer en tot moeielijkheden in het overleg, die op den duur storend op den gang van zaken moeten werken. En was, wat er zoodoende op het Stadhuis vrij kömt, maar goed bruikbaar! Doch daar is het verre van af. Een groot deel der ambtenaren is er nog onder gebracht in hokken en hokjes, die als verblijf voor menschen niet meer geschikt zijn.

Nu zijn er drie denkbeelden, die de Stadhuiskwestie beheerschen.

Het eerste is, om het Raadhuis op den Dam weer aan zijn aloude bestemming terug te geven. Het is een zeer aantrekkelijk denkbeeld, maar men schijnt te moeten vreezen, dat zijn verwezenlijking langer duren zal dan met het gemeentebelang in overeenstemming is te brengen. Bovendien zijn sommigen van meening, dat het Raadhuis op den Dam wel alle representatieve eigenschappen heeft die men wenschen kan, maar dat het voor den dienst eener moderne gemeente van den omvang van Amsterdam niet meer deugt.

Het tweede denkbeeld is, om het tegenwoordige Stadhuis bij gedeelten te vernieuwen en er o. a. een nieuwe, ruimere raadszaal en burgemeesterskamer in te bouwen. Men zou dan den stijl willen volgen, die thans het nieuwe stuk aan de Agnietenstraat vertoont.

Tegen dit voornemen komt echter verzet op van de voorstanders van een derde denkbeeld, die een gansch nieuw Stadhuis op een mooie plek gebouwd zouden willen zien.

Zij zouden daarvoor de medewerking willen inroepen van de groote bouwmeesters en kunstenaars van ons land, opdat er niet alleen ontsta een praktisch dienstgebouw, maar tevens een grootsch monument van dezen in zoo menig opzicht geweldigen tijd.

Welke der drie stroomingen het winnen zal, is moeielijk te zeggen. De besprekingen dragen, zooals wij reeds zeiden, nog maar een zeer voorloopig karakter.

(„Het Volk")

EEN NIEUWE VEREENIGING.

Door de dagbladen hebben wij 't bericht ontvangen dat in Den Haag een nieuwe vereeniging van Bouwkundigen is opgericht.

Deze vereeniging is gedoopt met den naam van „Instituut voor Bouwkunst" en stelt zich ten doel „de beoefening en de kennis van en de belangstelling voor de bouwkunst in den ruimsten zin te bevorderen."

Als middel, om dit doel te bereiken, noemt Art. 2 der Statuten: het uitgeven van periodieken, het houden van vergaderingen, voordrachten, tentoonstellingen; het organiseeren van excursies, het uitschrijven van prijsvragen; het uitgeven van bekroonde ontwerpen en verhandelingen; het bevorderen van het onderwijs; enz. Niet alleen zij, die de bouwkunst of de kunstnijverheid zelf beoefenen, kunnen tot lid van het instituut worden benoemd, maar ook al diegenen van wie verondersteld mag worden, dat zij in die kunsten werkelijk belang stellen. Het instituut zal dus niet zijn een vakvereeniging van architecten, maar een vereeniging, waar ook voor allen, die van de bouwkunst of de kunstnijverheid niet hun beroep maken, een plaats zal zijn. Met het oog daarop zal het instituut niet een bepaalde richting in de kunst als de zijne aannemen, maar juist trachten alle richtingen zooveel mogelijk in zich te vereenigen.

Ruim een veertigtal personen, waaronder de burgemeesters onzer grootste gemeenten, professoren van de

Technische Hoogeschool, architecten, beeldhouwers, enz., hebben aan de oprichting van het Instituut medegewerkt. Het bestuur is samengesteld uit: Prof. Dr. H. Brugmans, Voorzitter; Mr. J. W. Frederiks, Secretaris, Bazarstraat 5, Den Haag; C. W. Lunsingh Scheurleer, Penningmeester; Prof. J. A. G. van der Steur, J. H. W. Leliman, Jan Stuyt, Mr. Dr. J. C. Overvoorde.

EEN BUREAU VOOR KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN

Men zendt ons eene circulaire, betreffende een „Bureau voor Kunsten en Wetenschappen", dat van 1 Mei af gevestigd zal zijn te Amsterdam op de Heerengracht 427.
Wij meenen de bedoeling van het bureau weer te geven door het volgende aan de circulaire te ontleenen:
„Wij wenschen in het leven te roepen een instituut ter behartiging en bevordering van kunsten en wetenschappen in den ruimsten zin des woords.
Ons bureau wenscht dan ook niet in concurrentie te treden met concert- en theater-bureaux. Naar onze meening is waarachtige kunst geen marktwaar en het ligt niet in onze bedoeling, kunst of kunstenaars te exploiteeren.
Dat, wat in 't buitenland reeds lang staatszorg is, n.l. behartiging van kunst- en kunstenaarsbelangen, wenschen wij voor Nederland met ons bureau te bereiken.
Ons doel, voor Holland een centraal bureau voor kunsten en wetenschappen, hopen wij in de eerste plaats te bereiken, door jonge, niet kapitaalkrachtige kunstenaars in de gelegenheid te stellen, zonder eigen risico voor het publiek op te treden, of hun werk door tentoonstellingen of anderszins bekend te maken.
Lanceeren van jonge kunstenaars met talent, zal voor ons hoofdzaak blijven. Het uit dit streven voortspruitende risico zullen wij trachten te dekken door het geven van goede opera- en tooneelvoorstellingen en concerten met eerste binnen- of buitenlandsche krachten.
Op deze wijze zullen dus kunstenaars met reeds gevestigden naam door bemiddeling van ons bureau medewerken, hunne niet kapitaalkrachtige, maar talentvolle collega's te steunen.
Hoewel dus de werking van ons bureau niet direct philantropisch te noemen is, hopen wij toch met de oprichting van dit gebouw te bereiken:
Een steunen van kunstenaars door kunstenaars op de wijze als boven genoemd.
Voorts stellen wij ons ten doel:
Ten eerste: Na den oorlog Nederlandsche artisten in de gelegenheid te stellen onder leiding van ons bureau in het buitenland op te treden en dus onafhankelijk te maken van de exploitatiezucht van buitenlandsche agenturen.
Ten tweede: Plaatsing van artisten in binnen- of buitenland.
Ten derde: Het inrichten en voeren van theateradministratie en -contrôle en het geven van adviezen op theater- en ander gebied.
Ten vierde: Het organiseeren en administreeren van opera- en tooneelopvoeringen, concerten tentoonstellingen op kunstgebied, wetenschappelijke lezingen, demonstraties en het organiseeren van tournées voor solisten en ensembles in binnen- en buitenland.
Onderstaande heeren hebben zich bereid verklaard als deskundigen voor ons bureau op te treden:
Voor tooneel: Willem Royaards.
Voor muziek: Evert Cornelis.
Voor schilder- en beeldende kunst: Ed. Gerdes.
Voor letteren en wetenschappen: Dr. Frederik v. Eeden.
De heeren F. F. H. van Gheel Gildemeester, directeur bij de Maatschappij Zeebad Scheveningen, mr. E. Hijmans van Wadenoyen en dr. J. Meihuizen, directeur van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te 's-Gravenhage, hebben zitting genomen in de commissie van advies.
De werkzaamheden van ons bureau zullen aanvangen met het geven van een concert in de zaal „Diligentia", te 's-Gravenhage, op Vrijdag 4 Mei a.s., waarbij de bekende zangeres bij de Ned. Opera, mevrouw Annie Ligthart, zal optreden.
Voorts is het ons mogen gelukken eene overeenkomst te treffen met de N. V. „Het Tooneel", directeur Willem Royaards, tot het geven van een reeks voorstellingen in het theater „De Seinpost" te Scheveningen, aanvangende 5 Mei a.s.
De administratieve en zakelijke leiding is in handen van den heer H. Taal, oud administrateur van het theater „De Seinpost" te Scheveningen, en mede-administrateur van 't „Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te 's Gravenhage."

PRIJSVRAAG RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

De termijn voor de beantwoording der vragen is den 25sten April j.l. gesloten. De antwoorden op de tot dien datum nog ingekomen vragen, zullen de volgende week op gebruikelijke wijze aan de vakbladen, ter opname in het eerstverschijnend nummer, worden toegezonden.

De Jury.

EXAMEN VOOR BOUWK. OPZICHTER EN BOUWK. TEEKENAAR INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, GEHOUDEN IN 1917.

Aan onderstaande heeren zal het diploma voor Bouwk. Opzichter worden uitgereikt.
De nummers voor de namen wijzen de rangnummers aan.
1 W. C. Groenewegen; 2 N. B. Verkerk; 3 W. Reeders; 4 J. Snijders; 5 L. Reinalda; 6 H. A. Th. Derks; 7 A. N. Bosschaart; 8 W. Droog; 9 L. Nieuwenburg; 10 G. L. J. de Bruijn; 11 J. J. Verhagen Jzn.; 12 Ant. de Kok; 13 Ide Bloem; 14 C. van Oortmerssen; 15 A. Peetoom; 16 A. van der Lende; 17 A. J. L. J. Leewens; 18 J. E. van Dullink; 19 H. W. Poggemeier Jr.; 20 G. Koolhof; 21 J. M. W. Broekhuizen; 22 I. C. Spek; 23 J. F. Ruyssenaars; 24 C. W. B. Keller; 25 H. M. de Graaf; 26 B. Reinders; 27 G. Waalewijn; 28 R. Eppinga; 29 H. Koldewijn; 30 J. Keestra; 31 D. H. Hulst; 32 P. Bleeksma; 33 C. A. A. van der Voet; 34 J. E. Huisman; 35 J. S. Dijkstra; 36 C. H. Rutten; 37 M. A. Schmidt; 38 T. Lans; 39 H. Baarda; 40 Joh. Dekker; 41 A. Pranger; 42 H. Gladbeek; 43 H. J. van den Heuvel; 44 Jac. Heerings; 45 J. G. Landman; 46 A. Bouma; 47 J. Asperslag; 48 G. Lijesen; 49 C. de Rooij; 50 T. F. Brands; 51 D. van Putten; 52 H. Offereins; 53 J. Bronkhorst; 54 A. E. Kramers; 55 C. Kirkenier; 56 W. Kok Kzn.; 57 A. G. Wolf; 58 Th. Spreuwenberg; 59 C. Berenbroek; 60 D. van Dijk; 61 A. van Donk; 62 A. van Mameren; 63 E. Bijmolt; 64 M. J. Muylaert; 65 G. Bijl Jr.; 66 M. J. van der Ploeg; 67 A. J. Smits; 68 H. J. de Haas; 69 H. F. van Beek; 70 A. Koppejan A. M.zn.; 71 W. M. de Jong; 72 W. Meilof; 73 G. Kelfkens C.Jzn.; 74 H. J. Stahlie; 75 J. van Es; 76 A. Boxs; 77 J. L. Sloff Jr.; 78 J. N. Koopman; 79 Fr. Philips; 80 B. M. de Vries; 81 D. Bilderbeek; 82 C. de Jong; 83 H. Vermeer.
Het diploma van Bouwk. Teekenaar zal worden uitgereikt aan één candidaat, den heer J. Reijn.

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 18. ZATERDAG 5 MEI 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

VERSLAG VAN DE 1394ste LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 25 APRIL 1917, IN DE VERGADERZAAL HEERENGRACHT 545/549.

De Voorzitter de heer J. Gratama opent de vergadering, verzoekt voorlezing der notulen vorige vergadering, die worden goedgekeurd, en stelt voor over te gaan tot ballotage der heeren J. W. Blijenburg, architect, Leeraar M. O., voorgesteld door de heeren J. H. de Groot en G. J. Feith; Mels. J. Meijers, Inspecteur v. d. Gemeentelijken Woningdienst, voorgesteld door de heeren J. Gratama en M. de Klerk; en E. E. Strasser, gedipl. architect der Techn. Hoogeschool Zürich, voorgesteld door de heeren J. Gratama en G. Versteeg.
De heer Moen vraagt schorsing der ballotage tot de nieuwe statuten zijn vastgesteld.
De heer C. Visser merkt op dat, volgens de statuten, de ballotage pas de volgende vergadering kan plaats vinden.
De Voorzitter geeft dit toe, doch vindt beter de ballotage thans te doen plaats vinden, omdat deze vergadering de laatste van het seizoen is. Hij antwoordt den heer Moen dat thans nog onder de bestaande statuten gewerkt moet worden. De vergadering is het hiermede eens en gaat over tot ballotage, met het resultaat van 32 stemmen vóór, 4 blanco en 2 van onwaarde, zoodat genoemde heeren tot gewone leden zijn aangenomen.
De Voorzitter stelt aan de orde de bespreking der voorstellen tot statutenherziening. Spreker hoopt dat de aanwezige leden hun standpunt zullen duidelijk maken.
Over de hoofdzaken, over de richting der nieuwe statuten, moet de vergadering zich eerst verklaren. De commissie beoogt voornamelijk de bevordering van het artistieke gedeelte van het vak door A. et A. Het programma van A. et A. moet beperkt, zóó dat zich krachtiger werkzaamheid op een beperkter arbeidsveld kan openbaren. Uit het thans gemêleerd gezelschap in A. et A.. moet zich een samenvoeging vormen van menschen, die dichter bijeenstaan. Geen individueel inzicht, doch gemeen inzicht van bevoegde leden moet A. et A. leiden. Artistieke vakbevordering kan niet verder gaan, dan men in een vereeniging gaan kán, doch zóóver dient A. et A. ook te gaan. Spreker licht nog een en ander toe aan de hand der door hem geschreven inleiding bij de voorgestelde concept-statuten. Leden van één soort zijn slechts gewenscht, die aan vrij strenge eischen moeten voldoen óók wat artistieke hoedanigheden betreft. Daarnaast aspiranten, die lid kunnen worden en donateurs.
De overgang van den huidigen naar den toekomstigen toestand is natuurlijk moeilijk, vooral daar ook onderzoek van bestaande leden wenschelijk is.
Spreker zal gaarne het oordeel der Leden thans hooren.
De heer de Jongh verzoekt, waar het rapport der statutencommissie is gericht aan het Bestuur, te vernemen hoe het Bestuur daartegenover staat.
De Voorzitter zegt dat het Bestuur een gedeelde meening heeft en niet homogeen is met de voorstellen. Bestuursleden kunnen zich hier individueel, als Lid, uitspreken.
De heer Weissman vraagt of de finantiëele gevolgen onder het oog zijn gezien.
De Voorzitter meent dat die niet dusdanig zullen zijn, dat de voorstellen er op stranden. Mogelijk zullen echter de uitgaven moeten worden ingekrompen. Trouwens vindt spreker beter dat eerst vastgesteld wordt, wat wij wenschen in hoofdzaak.
De heer Ingenohl acht de verhooging van het artistiek peil in A. et A. zeer wenschelijk. Hij wijst er op dat volgens het rapport „de groote meerderheid (der commissie) terugwerkende kracht wenscht", niettemin de conceptstatuten hiervan niets vermelden.
De Voorzitter zegt dat de conceptstatuten voor een nieuwen toestand zijn, overgangsbepalingen moeten volgen.
De heer Ingenohl constateert dus twee gedachten, een die verbetering langzaam wenscht door zorgvuldig onderzoek van nieuwe Leden, en een die het direct wenscht door terugwerkende kracht. De laatste is veel beter. Het recht der bestaande Leden brengt mede hun werk te laten zien, zooals dit van nieuwe Leden zal geëischt worden. De meeste bestaande Leden zullen er z. i. voor bedanken getolereerd te worden, zonder gekeurd te zijn.
De heer Cs. Visser vindt dat de statutencommissie een

geheel onjuist standpunt heeft ingenomen. De commissie heeft niet de Statuten herzien, doch het Genootschap. Dit is haar nimmer door de Leden opgedragen.
De Voorzitter antwoordt dat de geest van A. et A. zoo was, dat hervorming gewenscht werd. Het kan den heer Visser bekend zijn, dat het nieuwe Bestuur zich vóór zijne verkiezing, reeds in dien geest geuit had.
De heer de Bazel zegt dat de opmerking van den heer Visser grond mist. De commissie is niet buiten haar boekje, daar zij art. 1, Doel van het Genootschap, ongewijzigd liet.
De heer Baanders is het met den heer de Bazel eens. Bovendien wenscht art. 19 geheéle herziening der statuten om de 5 jaar.
De heer de Bazel zegt dat de commissie nadruk op de artistieke zijde wenscht te leggen. A. et A. is het centrum geweest, waar bouwkunstbeoefenaars elkaar vonden, niet alle bouwkunstbeoefenaars echter staan op artistiek peil zoomin als omgekeerd. Het eigenaardig leven van A. et A. kwam voort uit het bij elkaar zijn der verschillende factoren. Er zijn zooveel factoren die de bouwkunst in het leven houden. Spreker vraagt of wat men thans wil uitsluiten, niet bijgedragen heeft tot de kracht van A. et A.
De commissie heeft bij haar arbeid een ding in 't midden gelaten. Voor de toelating en vervallen-verklaring van leden wordt de voornaamste factor gemist: De exacte formuleering der criteria waaraan leden moeten worden beoordeeld. Zonder deze formuleering wordt de schifting willekeurig en zal falen. De formuleering is zeker moeielijk, doch onmisbaar.
De Voorzitter zegt dat de commissie eerst den steun der vergadering moet hebben, alvorens de formule op te stellen.
De heer de Jongh wijst den Voorzitter erop, dat hij niet ingaat op wat de heer de Bazel zeide van de traditie van het Genootschap.
A. et A. is het Genootschap voor allen, die het met de bouwkunst goed meenen. Dat is het 1° bezwaar tegen de voorgestelde statutenherziening. Het 2°, dat het van zeer veel belang is, dat het Genootschap algemeene bouwbelangen dient en de technische menschen behoudt. Het 3°, dat volgens spreker geen formule is te vinden, waarnaar de artistieke kwaliteiten van leden kunnen worden gemeten.
De heer la Croix vraagt of er geen vrees bestaat dat A. et A. zal verloopen? Het Genootschap moet toch een sterke club blijven!
De Voorzitter meent dat veel afhangt van de commissie van onderzoek. Natuurlijk moet er geen groepje, geen secte komen. Wij moeten ons spiegelen aan de groote schildersvereenigingen.
De heer de Meijer vindt het aantal leden van geen belang. Maar de vereeniging van een speciale groep kunstenaars moet A. et A. niet worden en is dit terecht ook nooit geweest. A. et A. is er niet in de eerste plaats om de kunst te verhoogen. Indien iemand kunstenaar is, is hij dat los van zijn vereeniging. Vereenigingen dienen sociale en economische, doch geen kunstbelangen.
Het vak moet een waardige plaats in de buitenwereld innemen, daarvoor moet geen enkele factor verwaarloosd. De factor kunst is echter de zwakste. Spreker is tegen de voorstellen der commissie Hij wijst er ten slotte op, dat schildersvereenigingen een slecht voorbeeld zijn; van die vereenigingen is nooit wat uitgegaan.
De heer Weissman herinnert aan de organisatie van het Royal Inst. of British Architects, waar de associates een moeilijk examen hebben af te leggen, en dan pas verkiesbaar zijn tot Fellow. Het aantal Fellows is beperkt. Ongetwijfeld heeft deze inrichting uitstekend gewerkt, de architectenstand is daardoor in Engeland in aanzien; niettemin wordt het instituut niet algeméén bewonderd, en is een vereeniging van jongeren opgericht.
De heer de Bazel is niet principiëel tegen de voorstellen. Doch niet allereerst moet de wenschelijkheid der ledenschifting uitgesproken, maar het criterium voor ledentoelating worden gezocht.
Spreker vindt in de oude statuten geen belemmering voor de bedoelingen der commissie, trouwens statuten kunnen dit niet zijn: niet de wet begint, doch volgt. De eventueele belemmeringen der oude statuten moeten aangewezen worden en verwijderd.
De Voorzitter vindt één der belemmeringen in art. 6 § 2. Slechts een gezamenlijke actie van kunstenaars kan wat bereiken. Het gehalte der Leden moet als ruggemerg fungeeren. De genootschapsbesluiten moeten van de Leden komen, d. i. van menschen die competent zijn te besluiten. Uitsluitende technici b.v. moeten niet tot de Leden behooren. Een criterium is wel mogelijk.
De heer Weissman vindt de commissie van toelating een uitstekend denkbeeld. De Leden van A. et A. worden thans zonder ernstig onderzoek aangenomen. De commissie van toelating mijde echter eenzijdigheid.
De heer Wijdeveld meent dat de eischen van toelating in 't algemeen niet streng behoeven gesteld, indien zich een kern vormt, die de genootschapsbelangen goed behartigt. Om bij deze kern te behooren, dient men aan zeer strenge eischen te beantwoorden, daarvoor dient een commissie eenzijdig te oordeelen.
De heer de Jongh zegt dat de Voorzitter niet antwoordde op zijn bezwaren. Door de voorgestelde reorganisatie zou de relatie met bestuurslichamen, Overheid etc. belangrijk zwakker worden.
Het is spreker opgevallen in het rapport van den voorzitter der commissie, dat de buitenleden al zeer gering worden aangeslagen. Omtrent hen bestaat niet de minste zekerheid. In elk geval dient nu begonnen te worden het criterium vast te stellen, dat de Voorzitter zegt mogelijk te achten.
Ook de heer de Bazel acht dit wenschelijk. De Voorzitter heeft gezegd dat uitsluitende technici niet tot de Leden van A. et A. kunnen behooren, en dit heeft spreker verwonderd. Spreker heeft o. a. uit de geschriften van den Voorzitter gezien, dat voor de ontwikkeling der moderne bouwkunst van groot belang wordt geacht de ontwikkeling der techniek, gekomen uit zuiver-technisch-scheppend brein. Het is dus verkeerd technici uit te willen sluiten. De perfecte ingenieur hoort in de eerste plaats in dit Genootschap thuis.
De heer Staal stelt voor aan de commissie terug te zenden haar voorstel tot statutenherziening met het verzoek daarin op te nemen een preciese formuleering der voorwaarden, waaraan leden moeten voldoen.
De Voorzitter acht dit voorstel niet aan de orde. Eerst moet de meening der aanwezige leden over de strekking der herziening gehoord zijn.
De heer Weissman steunt het voorstel-Staal. Indien de commissie de formule geeft, kan de vergadering daarna oordeelen.
De heer Cs. Visser zegt nogmaals dat de nieuwe koers van commissie en bestuur niet het gevolg is van drang der Genootschapsleden. De voorstellen zijn door géén lid gesteund of verdedigd. Ook het vorig bestuur is bepaald niet heengegaan op drang der leden, doch geheel uit eigen verkiezing.

De heer Ingenohl zag gaarne in deze vergadering reeds practisch resultaat en is tegen het voorstel-Staal.
De heer de Jongh verklaart zich nogmaals tegen de concept-statuten, die de traditie van Architectura schenden.
De heer Plate verzoekt de minderheid der commissie zich te doen hooren. De vergadering hoort alleen de meerderheid bij monde van haar voorzitter.
De Voorzitter antwoordt den heer de Bazel, dat de perfectheid van de ingenieurs zal moeten blijken uit het werk dat zij aan de beoordeelingscommissie vertoonen. Hij is het met den heer Plate eens, dat de minderheid der commissie haar meening moet kenbaar maken in deze vergadering.
De heer H. G. Jansen zegt tot die minderheid te behooren. Hij is het ééns met een zekere schifting. De aanvankelijke meening der meerderheid is zeer verzacht door die der minderheid. De bedoeling der oude statuten is altijd geweest bij de toelating van leden critisch te werk te gaan, doch het is een sleur geworden toe te laten wie voorgesteld wordt. Dit dient zeker te veranderen, en daarvoor is een toelatingscommissie 'n goed middel. De groote vraag is slechts hoe ver moet die commissie gaan? Dit moet z. i. uit de vergadering blijken en kan daarna vastgesteld worden in het huishoudelijk reglement.
De heer Blaauw begrijpt uit de voorstellen der commissie dat zij een artistiek genootschap bedoelt. Men spreke niet over kunst*belangen*, want die bestaan er niet.
Het criterium voor toelating der leden heeft de commissie niet gesteld en misschien is het niet te stellen. Spreker stelt voor allereerst der vergadering de vraag te stellen: „Is een criterium mogelijk." Eerst daarna kan de commissie het eventueel stellen.
De heer van der Pluym verklaart zich hiermede eens.
De heer de Jongh zegt dat in de toelichting van den Voorzitter wordt gesproken van artistieke kwaliteiten én van vakkennis en vraagt hoe dat zich dan verhoudt?
De bestaande statuten stonden nimmer de ontwikkeling van het Genootschap in den weg, dat deed de onverschilligheid van vele Leden. Ook nieuwe statuten beteekenen niets voor A. et A. zonder actieve Leden.
De Voorzitter zegt dat artistieke kwaliteiten vakkennis onderstelt.
De heer de Meijer is overtuigd dat er elementen bestaan zonder artistieke kwaliteiten, die A. et A. noodig heeft. Uit de toelichting van den Voorzitter blijkt zijn onjuist inzicht. De verwijzing naar de schildersvereenigingen is mis. Een schilder staat vrijwel los van de maatschappij, een architect is met verschillende kanten aan haar gebonden. Schildersvereenigingen, die strenge eischen van artisticiteit stelden aan hunne Leden, begonnen met 10 leden en eindigden consequent met 1 lid, waarvan het voorbeeld bekend is.
De Voorzitter acht het wezen van sommige groote schildersvereenigingen zeer wel mogelijk voor A et A.
De heer de Bazel kan het voorstel Blaauw steunen, is het echter niet eens dat er geen kunstbelangen bestaan, tenzij men het begrip kunst zéér hoog stelt. Er zijn concrete, te formuleeren, kunstbelangen. Ook de formuleering van het gezochte criterium acht spreker mogelijk. Men dient zich daarbij echter te stellen op fundamenteele kunstbeginselen, die eeuwig zijn. Een formule gebaseerd op tijdstendens zou doorgaande ontwikkeling uitsluiten.
De Voorzitter meent dat de vergadering zich voldoende heeft uitgesproken en wil het voorstel-Staal in stemming brengen, waarbij dus de statutencommissie wordt opgedragen het gevraagde criterium te formuleeren.
Zonder hoofdelijke stemming wordt dit voorstel aangenomen.
De heer A. H. Jansen zegt dat de commissie een voor de leden nieuw denkbeeld heeft gelanceerd, en geeft der commissie in overweging den zomer te gebruiken om dit dusdanig toe te lichten, dat de leden ook precies weten, waarom 't gaat.
Na rondvraag sluit de Voorzitter de vergadering.

J. F. Staal Jr., 1e Secr.

CLUB HAAGSCHE LEDEN „A. ET A."

Causerie met lichtbeelden van Dr. Jan Kalf.

Het landseigene in de Nederlandsche bouwkunst.

Wanneer gesproken wordt over de bouwkunst der Hollandsche Renaissance, dan wordt daaronder meest verstaan de bouwkunst uit de eerste helft der 17de eeuw en wordt stilzwijgend aangenomen, dat er in de tweede helft dier eeuw, noch in de 18de veel van beteekenis is voortgebracht.
Spreker wenschte aan te toonen, dat deze stelling niet alleen heel beperkt, maar zelfs in strijd is met de waarheid, wanneer wij haar aan specifiek Noord-Nederlandsche architectuur willen toetsen.
Dat is wel moeilijk, want in vorige eeuwen zoomin als nu werden groote noch grootsche bouwwerken uitgevoerd. Waar men in Frankrijk, Duitschland of Engeland uit alle tijden architectuurmonumenten aantreft, zocht men die in Holland tevergeefs. De soberheid, zuinigheid en weinig prachtlievendheid van volk en vorst waren oorzaak, dat geen groote paleizen of regeeringsgebouwen tot stand kwamen; bergsteen had het bezwaar van een kostbaar vervoer en tenslotte leende de bodem er zich niet toe.
Violet-le-Duc beweerde terecht: een cathedraal bouwt men niet op palen. Een goede bron voor studie leveren ons de patriciërshuizen der regenten en de hofjes. In de laatste jaren is men hieraan pas de aandacht gaan schenken. Busken Huet klaagde in zijn: „Het Land van Rembrandt" voor vijftig jaar al, dat van de duizend vreemdelingen, die hier het werk van Rembrandt komen zien er slechts één is, die ook het Koninklijk Paleis op den Dam gaat bezichtigen. En daarna waren het Duitsche schrijvers als Dehio en Gallad, die op 't vele belangrijke der Nederlandsche architectuur wezen. Echter miskent de eerste onzen middeleeuwschen kerkbouw en acht Gallad, alleen 't laatst der 16de en 't begin der 17de eeuw van belang; bijna alles van na dien tijd vindt hij suf en saai. Niets is echter minder waar, zei spreker.
Want 't is juist in de gebouwen van 1650, dat de Hollandsche geest zich zuiver openbaarde. Het werk van voor dien is niet zuiver Hollandsch, heeft iets internationaals, iets aangewaaids. Wat is dan dat landseigene?
Stel naast elkaar een Fransche cathedraal en een Hollandsche kerk, beide uit het tijdperk der Gothiek, dan blijkt onmiddellijk, dat de Fransche bouwmeester den nadruk gelegd heeft op de vertikaal. Alle lijnen gaan trillend omhoog en de wand is opgelost in filigrainachtig beeldhouwwerk. Bij de Hollandsche kerken, als de St. Bavo te Haarlem of St. Laurens te Alkmaar daarentegen schijnt de bouwmeester de horizontaal tegen de verticaal te willen uitbalanceeren. De schalken beginnen pas op de hoogte van het trifovium, dat, zelf laag, als 't ware een fries vormt. Geen slanke contreforten met luchtbogen, maar zware contreforten tegen 't muurvlak, in de muren tusschen de contreforten de ramen uitgesneden, 't overige van den muur onversierd, terwijl inwendig het steenen kruisgewelf der Fransche cathedraal ver-

Automobielen-magazijn aan de Stadhouderskade te Amsterdam. HEINEKE en KUIPERS, Arch.

vangen is door een houten tongewelf waaronder houten balken. Breed, gebonden staat daar het gebouw in suprême rust Dat is het groote verschil tusschen de middeleeuwsche Fransche en Hollandsche bouwkunst. Als gevolg van het zoeken naar 't breede en 't horizontale werd de hallenkerk in Holland gretig aanvaard, omdat het inwendige als één groote ruimte werkte. En een geheel nieuw type werd geschapen bij de St. Jacobskerk te Den Haag, waar de afdekking der binnenruimte van 47 × 32.50 M. slechts door zes pijlers wordt gedragen, en bij de Nieuwe-kerk aldaar, waarbij in 't geheel geen pijlers meer toegepast zijn. Bij de kerk te Vianen nog heeft ieder dwarstongewelf een eigen topgevel in de buitenarchitectuur gevonden, waardoor zoowel in- als uitwendig duidelijk de omsluitende waarde van den wand is vastgelegd.

Die liefde voor den wand, die rustige, overzichtelijke opzet kwam naast den kerkbouw ook in de burgelijke architectuur te voorschijn. Het buitenhuis van Maarten van Rossum te Zalt-Bommel, zoowel als diens huis in Arnhem (het tegenwoordige stadhuis) zijn van den tijd der vroegrenaissance goede voorbeelden. Ook hier een trachten de waterpasselijn overheerschend te doen zijn. Tot in Antwerpen het stadhuis gebouwd wordt, dat, ondanks enkele barocke neigingen in de middenpartij, een meesterstuk der Vlaamsche zestiende-eeuwsche architectuur genoemd kan worden. De Noord-Nederlandsche architecten hebben onmiskenbaar onder den invloed dezer Vlaamsche architectuur gewerkt, maar juist de zwakste elementen ervan overgenomen.

Denken we daarbij aan 't Leidsche stadhuis, waar we geveltoppen met grillige contouren vinden. En *dit* werk wordt dan speciaal Hollandsche Renaissance genoemd. De schilderkunst toonde ons juist tonigheid, terwijl die bouwkunst, in baksteengevels met bergsteen gelardeerd, bonte kleurigheid nastreefde, zeer zeker bekoorlijk, maar weinig nationaal. Lieven de Key en Hendrik de Keijzer zochten naar iets anders en als de een de Waag in Haarlem en de ander het Raadhuis te Delft te bouwen krijgen, zetten ze daar neer een kubus van bergsteen, na luttel jaren vergrauwd, tonig en gedekt door een simpel tentdak. Maar in hoeveel nauwen samenhang met alle andere kunsten!

Jacob van Campen en Pieter Post bouwden het Mauritshuis. Voor het gevelvlak plaatsten ze pilasters, over de geheele hoogte doorgaande en afgesloten door een zware kroonlijst, waarboven een breedgestrekt dak Ondanks dat verticalisme dus toch een overheersching van de horizontaal en van 't rustige vlak.

Dat is het landseigene in de Nederlandsche bouwkunst, die zich na dien nog op zooveel plaatsen manifesteerde. Spreker toonde dit met fraaie lichtbeelden aan bij huizen uit de 17de en 18de eeuw, die we vinden aan de grachten te Amsterdam (het trappenhuis), in den Haag, Leiden of Haarlem. En dan behoeven we ons niet te beperken tot den Palladiaanschen stijl, hoewel Vingboons er iets speciaal Hollandsch van maakte, maar ook in den trant der Barock en nadien, tot in de 19de eeuw vinden we haar. De bouwkunst der 19de eeuw wordt verweten niets goeds voortgebracht te hebben, maar een gevel uit omstreeks 1870 aan Plein 1813 den Haag toont, dat ook toen wel degelijk een fijn gevoelig verdeelde gevel mogelijk was. En ten slotte onze tijd. Toont zich in het werk van Berlage en de Bazel, van Kromhout en zooveel jongeren ook weer niet datzelfde streven, die liefde voor den rustigen vlakken wand, dat echte nationale, dat toch in geen enkel opzicht een willen navolgen der Oud-Nederlandsche bouwkunst inhoudt? Staat daar niet machtig de Beurs aan het Damrak als beeld van bouwen, van stapelen, van rust?

Een zeer dankbaar applaus was den spreker het bewijs, dat de aanwezigen de schoone, leerrijke causerie met groote belangstelling hadden aangehoord. JAN WILS.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van Architectura.

Geachte Redactie.

Naar aanleiding van het schrijven in het vorige nummer van collega de Bazel heb ik nog 't volgende in 't midden te brengen, daar zijn schrijven de zaak in een verkeerd daglicht stelt.

Ik heb in mijn antwoord aan Roland Holst de zaak voorgesteld, zooals die zich heeft toegedragen. Ik heb collega de Bazel niet aangeboden het huis *samen* te verbouwen, heb dit in mijn antwoord aan Roland Holst op 15 April l.l. ook niet beweerd, maar wel degelijk voorgesteld de verbouwingsplannen met elkaar te bespreken, hetgeen duidelijk blijkt uit onderstaand schrijven dat ik op 16 Oktober 1916 aan de Bazel richtte:

„Waarde collega de Bazel.

Tot mijn spijt trof ik U Zaterdag l.l. niet op de vergadering der Commissie van Stadsschoon te A'dam in 't Stedelijk Museum. Ik had U dan n.l. willen mededeelen dat ik voor den nieuwen eigenaar van „de Maerle", te Huizen enkele ondergeschikte veranderingen in 't huis moet aanbrengen.

Ik vertrouw dat ge dat wel aan mij zult toevertrouwen, ik zal conscientieus en met piëteit te werk gaan en wil ik gaarne het plan met U bespreken.

Wanneer ge bereid zijt mij de gevelteekeningen ter beschikking te stellen, zoo zal mij dat zeer aangenaam zijn.

Met coll. gr., steeds gaarne t.t.

Hilversum, Maandag 16 Oct. 1916. J. W. HANRATH."

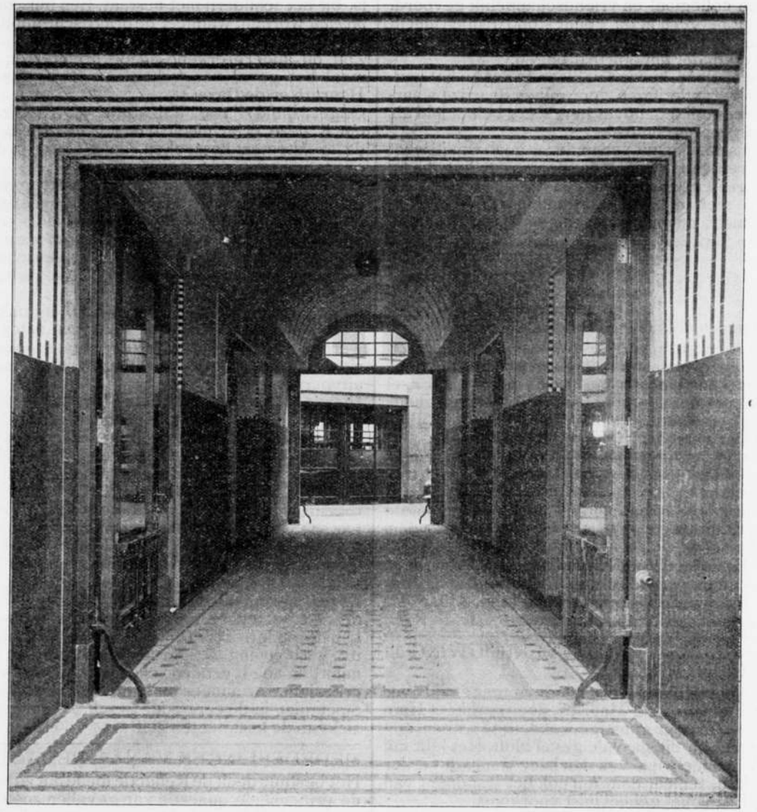

Automobielen-magazijn aan de Stadhouderskade te Amsterdam. HEINEKE en KUIPERS, Arch.
Kijkje in den doorrit, welke zich in het midden van de winkelpui bevindt.

De bespreking heeft Woensdag 27 Dec. 1916 plaats gehad ten huize van coll. de Bazel. Wat nu den middenweg betreft, daarmede bedoel ik de door mij in deze gevolgde wijze van werken om de verbouwingsplannen met den oorspronkelijken ontwerper te bespreken en op diens verzoek eventueele wijzigingen aan te brengen. Dit is hier geschied.

Overigens verwijs ik naar mijn antwoord aan Roland Holst *in dit zelfde nummer van Architectura* waarin ik mededeel dat ik hieraan, althans via de pers, niets meer heb toe te voegen.

Hoogachtend,

Hilversum, 27 April 1917. J. W. HANRATH.

* * *

Veroorloof mij aan bovenstaand schrijven dato 27 April heden nog een enkel woord toe te voegen naar aanleiding van een schrijven van den Heer de Bazel in het Alg. Handelsblad van 30 April. l.l. (Avondblad)

Collega de Bazel citeert de Eerecode van den Bond van Nederlandsche Architecten, waarin, in verband met het geval waarom het gaat, eene intinuatie aan mijn adres opgesloten kan liggen dat ik tegen die Eerecode gezondigd en den arbeid van mijn kunstbroeder de Bazel niet gerespecteerd zou hebben.

Mijn bovenstaand schrijven bewijst wel voldoende dat hiervan geen sprake is.

Ik heb het werk van de Bazel ten volle gerespecteerd, door niet maar zoo klakkeloos aan 't veranderen te gaan, doch door hem te laten zien hoe ik de verandering gegedacht had en door in die verandering de wijziging aan te brengen die hij (coll. de Bazel) wenschelijk oordeelde.

Bij de bespreking op 27 Dec. 1916 heeft de Bazel met geen sylabe er op gezinspeeld dat ik door de verandering aan te brengen iets deed dat tegenover hem niet correct was integendeel werd de bespreking in alle opzich-

ten volkomen collegiaal en vriendschappelijk gevoerd. Meende hij dat hetgeen ik op 't punt stond te doen niet in den haak was, dan was het toen de tijd en de gelegenheid geweest mij dit onder het oog te brengen.
Dat hij dit niet deed, bewijst voldoende dat hij het aanbrengen der veranderingen door mij en de wijze waarop de zaak door mij tegenover hem werd behandeld als volkomen correct beschouwde.
Waarom thans de wind uit een anderen hoek waait, weet ik niet, doch ben van meening dat de voorstelling die hij van de zaak geeft in zijn ingezonden stuk in Architectura d.d. 28 April niet in overeenstemming is met de werkelijke toedracht en dus geeigend om aan de buitenstaanders een verkeerde voorstelling te geven.

Hoogachtend

Hilversum, 1 Mei 1917. J. W. HANRATH.

* * *

Antwoord aan den heer H. C. Muller.

Ten eerste is er geen sprake van een vrijwillige en wederkeerig gezochte samenwerking tusschen de architecten de Bazel en Hanrath; maar van een door de Bazel allerminst begeerde, maar door den toevalligen eigenaar van het huis geprovoceerde inmenging van Hanrath in een door de Bazel geconcipieerd bouwwerk.
Ten tweede. *Schilderijkunst* is de bijzondere vorm, waarin de schilderkunst van 't nà-Renaissancistisch tijdperk zich geuit heeft.
In tegenstelling tot de architectonische of monumentale schilderkunst, die juist geen schilderijkunst en vóór-Renaissancistisch is.
Als de heer H. C. M. dit onderscheid niet duidelijk, en in al zijn consequenties doorziet, is het verklaarbaar dat hij wat ik hierover schreef, niet begreep. Maar dat is niet mijn schuld. R. N. R. H.

NAAR AANLEIDING VAN DE VERBOUWING VAN HUIZE „DE MAERLE".

De door den heer Roland Holst aangevangen strijd over de verbouwing van „De Maerle", door architect Hanrath, dreigt een minder gunstige wending te nemen, omdat men teveel bij dit speciale geval blijft. Het lijkt mij onnoodig de handelwijze van den heer Hanrath verder te onderzoeken, temeer daar mij ook het standpunt van den heer de Bazel niet geheel juist voorkomt.
Op 't oogenblik dat de oorspronkelijke ontwerper van een huis, aan den *ver*bouwenden architect teekeningen ter inzage verstrekt, inlichtingen of wenken geeft, ... sanctionneert hij de daad van den *ver*bouwer. En dit is in het geval „Hanrath-de Bazel" geschied. Hierdoor wordt een gunstiger licht op den daad van Hanrath geworpen, terwijl het niet voor het principiëele standpunt van de Bazel pleit.
Het komt mij echter voor dat nu de tijd gekomen is, om namen zooveel mogelijk weg te laten en vast te stellen wat gedaan moet worden in gevallen zooals de verbouwing van „De Maerle" ons biedt.
Het is teekenend dat iemand als Roland Holst juist de man moest zijn die deze verbouwing bekend maakte en zijne afkeuring daarover te kennen gaf; — immers Roland Holst is schilder en zal daarom de zaak meer van een schildersstandpunt bezien. En dan is het begrijpelijk dat zij zich voor hem eenvoudiger voordoet dan ze werkelijk is.
Onder schilders zou zeker niemand er aan denken om een doek van een kunstbroeder te gaan veranderen, omdat er bij een schilderij alleen een geestelijke factor is, en de *gebruiks-factor,* die bij een huis zoo belangrijk is, bij het schilderij niet bestaat. Een huis zal veranderd *moeten* worden, wanneer de praktische noodzakelijkheid het eischt.
Zou bij andere erkend-goede architecten niet menigmaal het geval voorgekomen zijn, zooals nu tusschen Hanrath en de Bazel?
Ongetwijfeld zijn ze bij tientallen aan te wijzen. En waarom is deze principieele quaestie niet reeds eerder door de architecten besproken, opgelost en in de eere-code opgenomen?
Omdat het niet mogelijk is in dit geval te generaliseeren. In eene eere-code zijn geen uitzonderings-gevallen denkbaar. En toch moeten die er in de bouwkunst zijn; omdat het bij veranderingen in bestaande gebouwen . . . niet *altijd* mogelijk is — of zelfs wenschelijk! — den ontwerper van het gebouw, ook de *ver*bouwing op te dragen.
Ieder architect moet *voor zichzelf* uitmaken wanneer zich een geval voordoet waar het beter is den ontwerper van het oorspronkelijke huis, ook de, door den eigenaar noodig geoordeelde, veranderingen te laten uitvoeren.
Hiervoor zijn geen wetten te schrijven!
Het eenige wat wij kunnen zeggen, is: dat zij die voelen wanneer zij zich aan de ongeschreven wetten (op die moeielijke en verleidelijke oogenblikken dat eene verbouwing wordt opgedragen) moeten houden, en weten wanneer zij een opdracht moeten weigeren, zullen gerekend worden tot de fijn besnaarde kunstzinnige architecten; . . . terwijl zij die zich in die gevallen door finantieele overwegingen laten leiden, nooit aanspraak kunnen maken op den naam van edel-denkend kunstenaar.
Het is daarom alleen een *moreele kunstenaarstraditie* die de architecten er toe kan brengen het werk van hun kunstbroeders zóó te waardeeren dat zij de opdracht tot verbouwing weigeren te aanvaarden; verwijzend naar den nog levenden schepper van het werk. Maar het criterium — wannéér moet hij de opdracht afwijzen!? — moet niet in de eere-code geschreven staan, doch in de ziel van de architecten zelf. H. TH. WIJDEVELD.

MEDEDEELINGEN VAN DE REDACTIE.

Het bestuur deelt de Redactie mede dat zij besloten heeft de principiëele quaestie van gevallen zooals de verbouwing van Huize „De Maerle", oorspronkelijk gebouwd door Architect De Bazel en nu verbouwd door Architect Hanrath, — in een der eerste ledenvergaderingen in 't najaar, als punt van bespreking op de agenda te plaatsen om te trachten tot de oplossing van dit vraagstuk te komen. (RED.)

TERMIJN VERLENGING PRIJSVRAAG VOOR EEN RIJKS AKADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM.

In den laatsten tijd zijn bij het uitschrijven van prijsvragen nog al eens verlengingen van de datums voor inzending voorgekomen. Ook onlangs bij het uitschrijven van de prijsvraag „Karenhuizen" te Alkmaar is de termijn voor inzending verlengd tot 1 Mei 1917, deze verlenging hield toen verband met eene wijzinging in het programma.
Door een der mededingers voor de prijsvraag van een kerkgebouw te Nieuw Lekkerland is eveneens gevraagd geworden of de termijn van inzending niet kon worden verlengd.
In het algemeen wordt te weinig tijd gegeven voor het uitwerken van een prijvraag. Niet alleen architecten

met groot bureau personeel werken aan de oplossing van min of meer omvangrijke prijsvragen mede, er zijn er ook onder met gering of zelfs zonder personeel.
Vooral in den tegenwoordigen tijd zullen er vele zijn die van de thans aangeboden zeldzaam voorkomende gelegenheid gebruik zullen maken om mede te dingen naar de oplossing van de uitgeschreven prijsvraag voor een nieuw gebouw der Akademie van Beeldende Kunsten.
De termijn van inzending voor deze prijsvraag is gesteld op 15 Juli 1917, zoodat een termijn van ± 4½ maand is gegeven.
Voor dit project, dat zonder een belangrijke voorstudie m. i. niet opgezet kan worden, is de termijn van inzending veel te kort; dit project is te omvangrijk — al kunnen de teekeningen die gevraagd worden, op schaal van 1 à 200 vervaardigd worden — om in 4½ maand uit te werken.
In dit schrijven zullen wellicht ook andere architecten aanleiding vinden om op verlenging van den termijn van inzending aan te dringen, b.v. tot 6 maanden.
Bussum. VAN EYCK, Architect.

De Redactie plaatst dit ingezonden stuk niet met instemming voor het verzoek om verlenging van den termijn van inzending. Indien een „architect" niet in staat is in 4½ maand een *voorloopig project* te maken voor een academie . . . , dan is 't beter dat hij *niet* meedoet.

PRIJSVRAAG RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

Inlichtingen VIII.

Vraag 70. Moeten de treden vóór het gebouw genoemd sub *A.a* gelegen zijn op het terrein voor den bouw bestemd, of mogen ze op den openbaren weg worden aangebracht bij wijze van stoep c.a.?
Antwoord. In het programma blz. 13 staat dat de begrenzing van het terrein in *geen* geval mag worden overschreden.
Vraag 71. In het programma las ik ergens, dat de ramen der graveer-afdeeling het gewone raam-type in grooter formaat kunnen zijn. Zijn nu onder dat woord graveerafdeeling alleen begrepen de twee graveerzalen, of ook nog de ets- en lithografeerzalen?
Antwoord. De zalen voor lithografeeren en graveeren, benevens het atelier voor den professor, zijn ook daarbij begrepen.
Vraag 72. In het programma voor de prijsvraag van de Academie, lees ik onder *A.h* en *j* in aansluiting met *e*. Wordt hiermede bedoeld dat h en j direct met een deur verbonden zijn met *e*, of wordt de verbinding vrijgelaten?
Antwoord. Bedoelde aansluiting wordt ter oplossing aan den ontwerper overgelaten.
Vraag 73. Mag de begrenzing van het terrein overschreden worden door het plint van het gebouw?
Antwoord. Zie antwoord op vraag 70.
Vraag 74. Welke zijn de bijzondere plechtigheden, die in de Groote Gehoorzaal plaats vinden?
Antwoord. Openbare bijeenkomsten, zooals die in elke officiëele instelling kunnen plaats vinden; uitreiking der eere-penningen voor de „Prix de Rome"; mededeeling van den uitslag der examens en wedstrijden, e. d.
Vraag 75. Waar dienen de onder o^1 genoemde ateliers voor?
Antwoord. Eén voor schilderen, één voor beeldhouwen; de bedoeling is dat in deze ateliers de belichting der modellen zooveel mogelijk het open-lucht licht nabij komt.
Vraag 76. Het is niet erg duidelijk waar de drie *werkplaatsen* z. a^1. b^1. moeten gelegen zijn aangezien in het programma wordt gesproken dat ze moeten liggen op de hoofd-verdieping, waarvan de grondslag 2.50 M. boven de straat is gelegen of wel gelijk met den tuinvloer die dus gelijk met de straathoogte, dus 2.50 M. lager gelegen is dan de hoofdvloer.
Antwoord. Voldoende toegelicht bij de beantwoording van de vragen 49, 54 en 68.
Vraag 77. In de algemeene omschrijving van het programma, blz. 10 vanaf 7de regel, komt voor: „Behalve de zalen voor architectuur-teekenen behooren daarbij een paar grootere teekenzalen voor de avondleerlingen, die voor het teekenen naar model de Academie nog bezoeken willen enz. Komen deze zalen reeds voor tusschen de opgesomde vertrekken in het programma van eischen (b.v. onder B.p.) of zijn het geheel afzonderlijke lokalen?
Antwoord. Bedoelde zalen zijn onder B.p. genoemd.
Vraag 78. Op de eerste verdieping heb ik mij een kap gedacht, waarvan slechts een *gedeelte* benut wordt. Mag dit? Het antwoord op vraag 67 doet mij twijfelen.
Antwoord. Zóó gesteld zijn dergelijke vragen moeilijk te beantwoorden, zie ook het antwoord op vraag 62, 2e alinea, terwijl nog verwezen zou kunnen worden naar blz. 5 van het programma regel 12—14.
Vraag 79. De lichtinval voor de ateliers zal door uitsprongen en dergelijke niet mogen worden belemmerd. Slaat dit alleen op lokalen welke *ateliers* genoemd zijn, of op alle zalen welke op het Noorden moeten liggen.
In dit geval zou de Noordgevel onder één vlak moeten liggen en zouden andere oplossingen uitgesloten zijn.
Antwoord. Uit het onderlinge verband blijkt wel, dat hier gedacht is aan *alle* met een * aangeduide lokalen; de oplossing van het dak zal wel aan den ontwerper moeten worden overgelaten.
Vraag 80. Moet de tuin alléén achter het gebouw gelegd en zoo groot mogelijk gehouden worden, of kan een gedeelte van den tuin ook aan den Zuidgevel en op zij van het gebouw geprojecteerd worden?
Antwoord. Uit het programma, blz. 14, en uit de beantwoording op vragen 10 en 11 moet duidelijk zijn dat de inzenders worden vrijgelaten, mits alle gestelde eischen maar tot hun recht komen.
Vraag 81. Mag de vloer van de woningen in het souterrain liggen op 0.50 M. minus den weg (de bouwverordening geeft 0.10 M. plus straat aan)?
Antwoord. De in het programma aangegeven hoogtematen moeten worden in acht genomen.
Vraag 82. Mag een directe toegang worden ontworpen van den beganen grond naar den tuin.
Antwoord. Indien hiermede niet bedoeld wordt een toegang vanaf den openbaren weg tot de gebouwen, ja.
Vraag 83. Moet de gevel aan de Noordzijde voor de goede belichting van de lokalen, geheel recht zijn, of mogen ook kleine en grootere sprongen worden aangebracht?
Antwoord. Het ontwerpen van kleine en grootere sprongen in den gevel zal wel niet uitgesloten behoeven te zijn, mits in alleszins voldoende mate is gelet op den eisch op blz. 18 van het programma gesteld.
Vraag 84. Mag de tentoonstellingzaal *f*, behalve met bovenlicht, met het oog op tentoonstelling van beeldhouwwerk, ook met zijlicht worden ontworpen indien ook dit te verkrijgen is?
Antwoord. Wordt door het programma niet uitgesloten.
Vraag 85. Mag de tentoonstellingszaal op de verdieping ondergebracht worden of is dit minder gewenscht?
Antwoord. Volgens het programma bestaat hieromtrent geen voorkeur; verwezen wordt evenwel naar den eisch op blz. 18 onderaan genoemd.

Vraag 86. Kan het toegestaan worden de vestibule, loge voor den portier en wachtkamer op dezelfde hoogte te houden als de andere lokaliteiten, voor het aanbrengen van een monumentale trap?

Antwoord. Is volgens het programma A.a. niet toegestaan.

Vraag 87. Daar er zooveel groote zalen op het Noorden moeten liggen, wordt de gevellengte nog te klein met een gebouw bestaande uit beg. grond en verdieping. Mogen dan enkele zalen op een verdieping hooger?

Antwoord. Is volgens het programma niet uitgesloten; zie blz. 18.

Vraag 88. Mag de gang, naar de beeldenzalen voerende, eenige treden hooger liggen dan de begane grondvloer?

Antwoord. Neen.

Vraag 89. Kan de Jury ook een hoogtemaat opgeven voor de andere zalen of moet die ook gehouden zijn op minstens 6.50 M. Er zijn bijv. vele inrichtingen waar de teekenzalen niet hooger zijn dan 5 M.

Antwoord. Wordt aan de inzenders overgelaten; zie blz. 19 van het programma.

Vraag 90. Is het de bedoeling de teekenzalen voor het avondteekenen bij elkaar te groepeeren, daar toch bij verre afstanden in een dergelijk gebouw, vele bezwaren naar voren treden, o. a. voor het dienstdoende personeel.

Antwoord. Bedoelde zalen behooren bij de lokaliteiten onder B genoemd.

Vraag 91. Moet voor de onder vraag 90 genoemde zalen in even groote mate als de andere zalen lichttoevoer plaats hebben of mag het minder zijn?

Antwoord. Zie beantwoording van vragen 13 en 57.

Vraag 92. Wordt bedoeld met die voordrachtzalen, dat er voor iedere afdeeling één disponibel moet zijn?

Antwoord. Voorzoover bestemming en ligging der onder q^1 genoemde voordrachtzalen in het programma zijn omschreven, zie blz. 10, en bij de beantwoording van verschillende vragen nader toegelicht, moet daarmede rekening gehouden worden; voor 't overige zij vermeld dat de zalen bestemd zijn voor de verschillende vakken van het onderwijs.

Vraag 93. De zalen voor hout- en steenbewerking; daarvan staat dat ze tevens aan de waterzijde moeten liggen. Moet het complex dan zoover worden doorgetrokken?

Antwoord. Zóó staat het er niet; zie b^1 blz. 17.

Vraag 94. Mag de groote gehoorzaal op de verdieping worden ondergebracht, of moet deze op den beganen grond zijn gelegen?

Antwoord. Zie antwoord op vraag 85.

Vraag 95. Onder A straat: (sub j). h en j in aansluiting met e. Dit mag toch ook door een gang gescheiden worden?

Antwoord. Zie antwoord op vraag 72.

Vraag 96. Overal waar de grootte van de lokaliteiten aangegeven is, wordt dit beschouwd als zijnde de minimum grootte?

Antwoord. Waar in het programma *pl. m.* staat, beteekent dit *ongeveer* met eenige speling naar boven, zoowel als naar beneden.

Vraag 97. Blz. 19 y^1 wordt met twee ruime neventrappen bedoeld, trappen die van af souterrain, eerste en 2de verd. bereiken of uitsluitend 2de verdieping?

Antwoord. Het spreekt van zelf dat met die trappen ook de begane-grond-verdieping en de 1ste verdieping bereikt moeten kunnen worden.

Vraag 98. Blz. 21. Moet de bestemming *uitsluitend* worden aangeduid met de letters van het programma?

Antwoord. Met de letter en de benaming.

Vraag 99. Bladz. 24 sub 3° „Met alleen vlakke tinten in de plattegronden ter aanduiding van de muren". Indien de lokalen en gangen met een vlakke tint worden ingevuld worden hierdoor tevens de muren aangeduid. Mag deze bepaling aldus worden opgevat?

Antwoord. Neen, uitsluitend muren tinten.

Vraag 100. Deelen de kamers der woningen concierge en machinist ook in de centrale verwarming of moet er op schoorsteenen gerekend worden? Moeten de beeldenzalen en andere tentoonstellingszalen ook verwarmd worden?

Antwoord. Woningen, beelden-en tentoonstellingszalen moeten op de centrale verwarming zijn aangesloten.

Vraag 101. Gaarne zou ik hebben dat de Jury een paar bekende bouwwerken opnoemde die als bouwwerk ongeveer gekost hebben de som die voor het bouwen van de Academie is beschikbaar gesteld. De bedoeling is eenig overzicht daardoor te verkrijgen van een zoo uitvoerig project zonder in uitvoerige berekeningen te moeten vervallen. Zou ik bijv. ingelicht kunnen worden over de bouwsom van het Vredespaleis, van het kantoorgebouw der Bataafsche Petroleum Maatschappij den Haag en dergelijke?

Antwoord. Hieromtrent kan de Jury geen inlichtingen geven; men informeere ter bevoegde plaatse.

Vraag 102. Is het beslist geoorloofd een ontwerp in een historischen stijl te mogen inleveren, deze vraag houdt rekening met het vooroordeel, dat bij sommigen heerscht, dat zulk een ontwerp maar „Stijlnamaak" zoude zijn, terwijl toch nog velen ook onder de jongeren de meening koesteren, dat ook uit vormen, die zich uit de historische stijlen ontwikkelen eene toekomst der Nederlandsche Architectuur kan ontwikkelen.

Antwoord. Hier moet verwezen worden naar het antwoord op vraag 4.

Vraag 103. Kan de termijn tot het inleveren der ontwerpen, niet bijv. nog met plus minus 6 weken à 2 maanden verlengd worden, het ware voor velen die aan deze prijsvraag willen medewerken en niet al hun tijd er aan kunnen besteden, zeer wenschelijk.

Antwoord. Op eenig verzoek om wijziging te brengen in den vastgestelden datum van inlevering der ontwerpen, zal *in geen geval* kunnen worden ingegaan.

DE JURY.

N.B. Het verstrekken van inlichtingen is hiermede geëindigd.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID, HAARLEM.

Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd in de maand April bezocht door 666 belangstellenden. Uit de aan het Museum verbonden boekerij werden 130 Boek-en Plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land verzonden. De aan het Museum verbonden School werd bezocht dooor 118 vrouwelijke en 187 mannelijke, te zamen 225 leerlingen.

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 19. ZATERDAG 12 MEI 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

DIT NUMMER IS OPGEDRAGEN

AAN

DR. P. J. H. CUYPERS

TER GELEGENHEID

VAN ZIJN NEGENTIGSTEN

VERJAARDAG

✠

AMSTERDAM,

16 MEI

1917

Niet hoe iemand iets doet, maakt de waarde van diens werk uit, maar de aanleiding die anderen daaraan ontleenen tot vruchtbare zelfschepping. Zoo ongeveer Goethe, ik citeer uit het hoofd, in zijn gesprekken met Eckermann.
Aan deze uitspraak dacht ik bij de herdenking van Cuypers' beteekenis als bouwmeester.
Om dat te bereiken is echter noodig een vast beginsel, dat met liefde wordt aangehangen, en met meesterschap geopenbaard. Dat noodige had en deed hij, maar bovendien van een zoodanig karakter, dat het in een tijd van kunstverval een vruchtbare vernieuwing aangaf.
Daarom is hij geworden een der grooten, over wien nog daarenboven de lijn zal worden getrokken, die gaat naar een moderne architectuur.

H. P. BERLAGE.

* * *

In Dr. Cuypers heeft mij altijd ten allereerste getroffen, zijn steeds met algeheele toewijding leven in de dingen die hij deed; zoo geheel en al er in leven, dat het leven dezer dingen, werkelijk zijn leven werd, en ook zijn leven met het leven dezer dingen vervloeide.
Men gevoelt hem in alles, wat hij werkelijk met zijn handen beroerde en van zijn geest doortrok.
In deze wijding, ongetwijfeld voortvloeiende uit het geloof aan en de dwingende macht van zijn levenstaak, is zeker wel het geheim gelegen van de bezieling, welke van hem en zijn werk steeds uitging; en gelukkig mag men den sterveling en vooral den kunstenaar prijzen, die een zoo sterk bindende levenstaak vond.

Voor mij is ten tijde dat ik het voorrecht had bij Dr. Cuypers te werken, dit vooral de essentieele werking geweest; dat voor het eerst mijn bewustzijn helder open ging voor den vollen omvang en mogelijkheden van het vak, dat als het ware het geheele veld der architectuur met de aanverwante beeldende kunsten voor mij werd open gelegd. En daarin werkte een levende kracht, die met zijn licht en energie alle hulpkrachten inspireerde, ze met zijn geest doortrok en alles bezielde, die de materie plooide en kneedde in rijke plasticiteit.
Voor deze ervaring en de daaraan verbonden gelegenheden voor mijn geestesontwikkeling, gevoel ik mij steeds bijzonderen dank aan hem verschuldigd.

Bussum, 7-5, '17. K. DE BAZEL.

* * *

ARCHI-STRUCTUUR.

De vloedgolf der beschaving, die van Griekenland uitging, en die in haar algemeene kenmerken door de Romeinen over het westen werd voortgedragen, werd bij het ontstaan van het christendom door geheel nieuwe kultuurbeginselen achterhaald, voordat zij haar werk had kunnen ten uitvoer brengen, en misschien hebben wij het tijdperk der Renaissance en wat daarop volgde te beschouwen als eene algemeene herhaling en verdieping van datgene, wat de antieke beschaving voorheen had gebracht en niet ten einde gevoerd. Het is niet onwaarschijnlijk dat zulke vloedgolven der beschaving in bepaalde tijdsafstanden terugkeeren om dan weder door eene andere golf te worden opgevolgd.
Zoo beschouwd zou aan de hedendaagsche renaissance der christelijke kunst een diepere oorzaak ten gronde liggen en hadden wij niet alleen te doen met een historische herhaling van louter archeologische of wetenschappelijke waarde, door veeleer met een geheele maatschappelijke ommekeer als gevolg, van nieuwe, of andere, in aantocht zijnde, beschavingsdenkbeelden.
In dit verband moesten wij dan, het verschijnen der Neo-Gothiek en der daarmede samengaande opvattin-

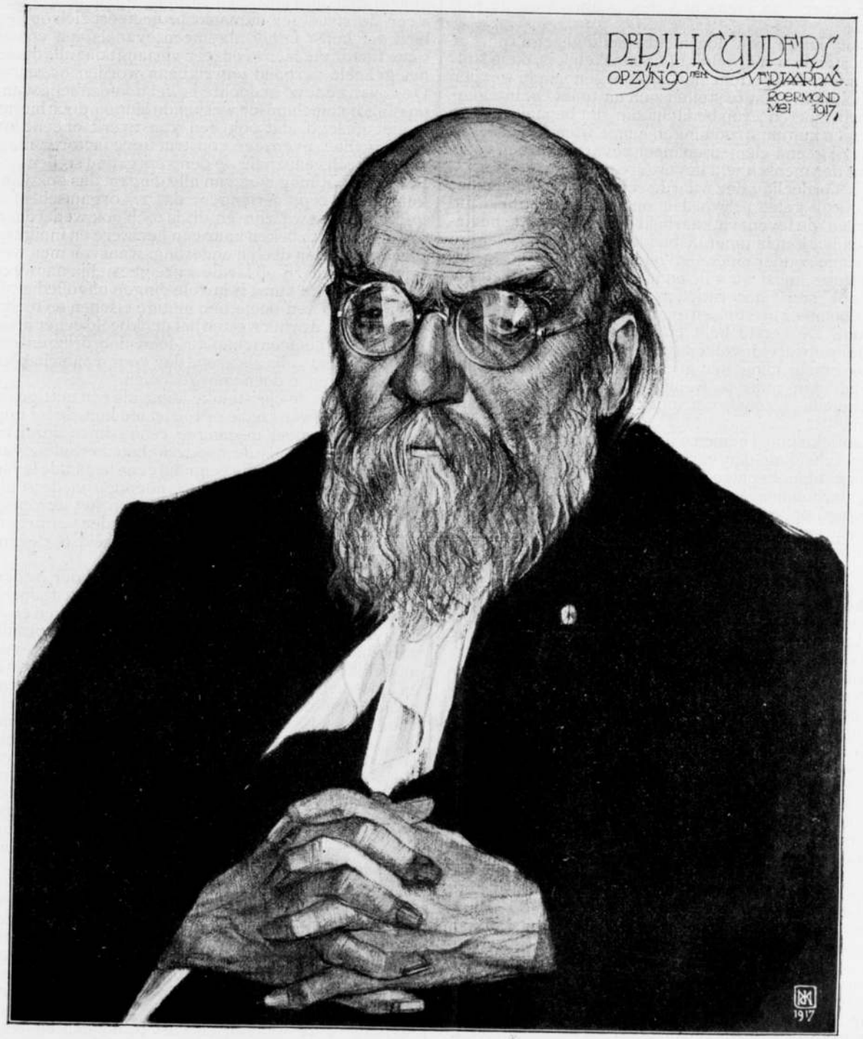

Teekening van M. de Klerk.

gen, bezien als het gevolg eener noodzakelijke natuurwet en dus niet als de toevallige liefhebberij eener bepaalde groep van menschen met oudheidkundige neigingen.
Hierdoor echter zou nog niet bepaald gezegd zijn, dat het nu steeds wenschelijk of noodzakelijk is, oude stijlvormen te herhalen teneinde de voorgenoemde wet der periodiciteit in staat te stellen zich uit te leven. Integendeel, wij moeten erop bedacht zijn, dat bepaalde denkbeelden en kultuurstroomingen hunne waarde verliezen zoodra zij geene elementen meer bevatten die den vooruitgang der menschheid bevorderen kunnen.
Bij de beoordeeling der waarde eener renaissance dient dus vooral gelet te worden op de hoedanigheid, de kracht en de levensvatbaarheid der hernieuwde beginselen en het kan nimmer de bedoeling zijn een vroegere stijlperiode zonder meer eenvoudig te copiëeren.
De antieke kunst was in haar geheel meer esthetisch, doch ook sterk decoratief, waartegen de christelijke kunst een meer mystiek en tegelijk constructief karakter vertoont. De eerste kent en beheerscht de wetten der verschijnselwereld volkomen, de laatste tracht meer naar overschrijding der grenzen van het bovenzinlijke en houdt dan soms te weinig rekening met de wetten der schoonheid, zooals het antieke ideaal ons deze leerde kennen.
In de antieke kunst nemen wij verder eene zuivere angstvallige scheiding der verschillende deelen en functiën, een zorgvuldig bepalen en afmeten van elk onderdeel in maat, verhouding, vorm en massa, waar. De deelen die het geheel opbouwen, zijn volkomen uitgegroeid en geparticulariseerd.
In de christelijke kunst is eene zuivere scheiding in vorm en functie nergens doorgevoerd en ligt alles nog gedeeltelijk onder den sluier van het nog onvolgroeide. De antieke kunst zegt alles wat zij weet in duidelijke bewoordingen zonder aarzelingen of twijfel. De christelijke kunst laat veel onuitgesproken en werpt over alles het mystieke waas.
Ondanks talrijke onvolmaaktheden en tekortkomingen, bereikt de christelijke kunst in hare beste uitingen hierdoor eene groote eenheid in uitdrukking.
Juist omdat zij het bovenzinlijke in de taal van het bovenzinlijke wil laten spreken en dus feitelijk iets onmogelijks wil bereiken, is toch het resultaat van dit trachten nog sterk genoeg om de eigen atmosfeer van het ongeziene te doen waarnemen.
Men heeft de christelijke kunst wel terecht voor eene gemeenschapskunst aangezien en zij is er dan ook in geslaagd veel menschen tot een gelijk doel te doen samenwerken en hare kunstuiting het begrip eener zulke samenwerking te doen opwekken. Het is ook wel mogelijk dat het hechte verband eener gelijke godsdienstige overtuiging, als gevolg van het geloof in eene kerk van Christus in den zin eener hoogere geestelijke gemeenschap, in de kunstwerken van dit tijdperk tot uiting kwam en zoodoende van eene geestelijke homogeniteit uitgaande, of beter nog, eene zulke geestelijke gemeenschap als eene levende werkelijkheid, zij het ook onbewust, ervarende nu daarvan uiting gaf en de kunst voortbrengselen hiervan liet getuigen.
De liefde der deelen eener gemeenschap tot elkander stelt eene onderlinge harmonische betrekking dier deelen voorop en zal eindelijk deze harmonie in alle opzichten te voorschijn brengen. Deze harmonie echter, ook eene onderlinge aantrekking der deelen tot elkander en niet minder de schering en inslag en de grondstructuur van het heele stelsel waartoe de deelen behooren. Zoo zien wij ook in de constructieve idee, die het geheel beheerscht de organische basis en den grond waarop het geheel zich ontwikkeld en datgene wat in de geestelijke sfeer de structuur uitmaakt projecteert zich op het gebied der kunst in het algemeen evenals een constructieve factor die hier evenzeer verlangt dat alle deelen in het geheele verband onwrikbaar worden opgenomen.
De constructieve gedachte is wel hoofdzakelijk van toepassing bij mechanisch werkende dingen, doch hiermede is niet gezegd, dat ook een kunstwerk of eene kunstrichting niet evenzeer constructieve factoren mag bezitten of zelfs eenzijdig op den voorgrond stellen.
In elk geval mag men van alle dingen, dus ook van een kunstvoorwerp, verlangen, dat zij organisch of zelfs logisch gebouwd zijn en dit is toch ook wederom niets anders als het zoeken naar een hechtere en innigere gemeenschap der deelen onderling, waarvan men weet of bevroedt, dat zij op ideale wijze geestelijk aanwezig is.
De christelijke kunst is in vele dingen onvolledig of voldoet slechts ten deele aan matige eischen en toch is zij er in geslaagd in het westen het denkbeeld eener hoogere geestelijke gemeenschap te doen doordringen en begrijpen en het zelfs als grondslag voor maatschappelijke verhoudingen te doen voorgevoelen.
Dit is het wat de christelijke kunst als een nuttige factor doet beschouwen en die er toe leiden kan, de tot nog toe zeker niet geheel geslaagde renaissance dezer kunstperiode te zien als de noodzakelijke herhaling van beginselen en vormen, die eenmaal eene bepaalde levensles inhielden. Misschien zal het noodig zijn deze ideeën verder te doen doordringen waarbij het gewenscht is dat de ziellooze kopie der vormen worden vermeden teneinde de levende gedachte gelegenheid te geven zich duidelijker te uiten.
Het was het werk van Dr. Cuypers om voor Nederland de renaissance der christelijke kunst uit het tijdperk der 13e en 14e eeuw in te leiden en door te voeren en ongetwijfeld is hij er in geslaagd om de vormenspraak dier periode wederom verstaanbaar te maken en tevens op mogelijkheid te wijzen van het innige verband van kunst en godsdienst. Het doet er niet toe of hij daarbij van bepaalde denkbeelden uitging of een bepaald doel zich voorstelde. Reeds dikwijls zal een bekwaam tuinman iets willen doen groeien en kweeken waarvan hij zich een geheel ander resultaat voorstelde, het komt er tenslotte slechts op aan dat het hem gelukte nuttige en voor den tijd noodzakelijke beginselen wederom bekend te maken en dat hij dan daarbij bovendien er in slaagde als kunstenaar goede monumenten vooral op kerkelijk gebied te bouwen en tenslotte nog eene verhooging der waarde van het gedane werk.
Wij gelooven niet dat een minder bekwaam of zwakker kunstenaar in het bijna kunstlooze tijdperk van vijftig jaar geleden met eenig succes zou hebben gewerkt. De moeilijkheden, aan dit pionierswerk verbonden, zijn bijna onoverkomelijk en er is eenzijdigheid en beginselvastheid en zelfs een hartstochtelijk fanatisme noodig om de dorre onverschilligheid te boven te komen. Dat hij er ten slotte in geslaagd is de algemeene belangstelling op te wekken en vast te houden en overal de achting voor het beroep van den bouwmeester als kunstenaar, eene achting die bijna verloren was wederom te bevestigen, is zeker een groote verdienste zooals zij slechts door den uitverkoren kunstenaar kan worden verkregen.
Schijnbaar is de moderne kunst in al hare stroomingen tegengesteld aan het doel, dat in de kunst van Dr. Cuypers is nagestreefd. Doch bij oplettende ontleding

der oorzaken en beginselen wil het ons toeschijnen dat hij een wegbereider was voor komende veranderingen. Dikwijls is 'n enkele associatie van gedachten voldoende om een verdwenen tafereel weer opnieuw op te bouwen. Voor dit tafereel leverde Cuypers de grondstoffen en de techniek, deze zullen in de naaste toekomst zeker nog intensiever worden verwerkt. Bouwmeester die hij was stapelde hij de steenen naar de in hem sluimerende architectonische krachten en vormde de materie naar visioenen en inzichten en intuitieve vermogens Het was een schets die hij leverde doch zij was voldoende voor het beoogde doel. De taak die hij begon kon worden voortgezet, want het plan waarnaar gewerkt wordt, ligt in de handen van den Grooten Architect, die zich van zijne organen bedient om de deelen van zijn plan naar ieders begaafdheid te doen uitvoeren.

J. L. M. Lauweriks.

* * *

Dr. Burgersdijk heeft van Shakespeare gezegd — en dit slaat op „Driekoningenavond" — dat hij van de eenvoudigste grondstof, goud wist te maken. Zulk een alchemist is Dr. P. J. H. Cuypers ook. Zijn eenvoudigste werken zijn er de sprekendste bewijzen van. Alles wat hij aanraakte werd monumentaal en poëtisch, kreeg warmte en kleur. Zelfs b.v. de waalsteen, een om zijn kleur verfoeilijk materiaal — het stadsbeeld is er door zijn vroeger algemeen gebruik mede te gronde gegaan — wordt in zijn bouwwerken genietbaar. Hoe hij dat bereikte? 't Is niet te zeggen. Het teekent den waren kunstenaar, wiens werk op eenvoudige wijze tot ons spreekt, doch wiens middelen men niet kan doorgronden. De waarheid ervan blijkt pas terdege, als men het werk van de navolgers ziet. En niet alleen met den grooten kunstenaar, dien wij spoedig ter gelegenheid van zijn 90sten verjaardag zullen huldigen, is dit het geval, elke kunstenaar, uit welken tijd en van welke richting ook, levert het bewijs.

Dit moet gezegd worden om de beschouwing van de grootte van onzen Nestor der bouwkunst objectief te doen zijn. Want na den eersten indruk de werken ontledende, zullen de ontleders zeggen: „Zie nu eens die oplossing! Zie dat detail nu eens! Dat past toch niet in het door Viollet-le-Duc zoo helder in zijn geschriften neergelegd, en door Dr. Cuypers voorgestane systeem." De ontleders mogen dan dikwijls niet zijn tegen te spreken, keken zij als waarachtige kunstenaars — voor wie moet gelden: „niet wat men doet, doch hoe men het doet," dat wil dus ook zeggen de schepping samenvattend, in haar geheel bekijkend — dan zouden zij in den schepper moeten loven den waren kunstenaar, die boven zijn theorie, zijn innerlijk aanvoelen tot leidsman neemt. Hier geldt het woord van Joseph Haydn, die gevraagd zijnde, hoe hij componeerde, antwoordde: Ik phantaseer tot ik een motief heb gevonden, en werk dit volgens de door mij gestelde wetten uit. Hinderen mij die wetten, dan zet ik ze opzij."
't Zijn ook niet de motieven, die Dr. Cuyper's scheppingen onvergankelijk doen zijn, 't is de abstracte bouwkunstige waarde: grootschheid in conceptie, daardoor voorname rust, de juiste afgewogenheid in de verhoudingen, in de massa's en harmonie tusschen de kleuren, die deze massa's aanduiden, die ons telkenmale, als wij voor een van zijn bouwwerken komen te staan, treft.
De redelijke grond, die van die eigenschappen het gevolg is, moge verstandelijk bekeken, den stoot hebben gegeven tot een, daarna gekomen redelijk zuivere bouwkunst, hooger nog is de uit zijn bouwwerken uitstralende, alles bezielende warmte te stellen, welke niet doet redeneeren, doch wakker roept de liefde, waaruit de bezonkenheid, de innerlijke beschouwing ontbloeit, die den waren kunstenaar in ons kan openbaren, die ons in onzen dagelijkschen arbeid sterkt. Die dit door zijn scheppingen kan bereiken, heeft, boven den godsdienst uit, de ware religieuze taak der bouwkunst begrepen.

Jan de Meijer.

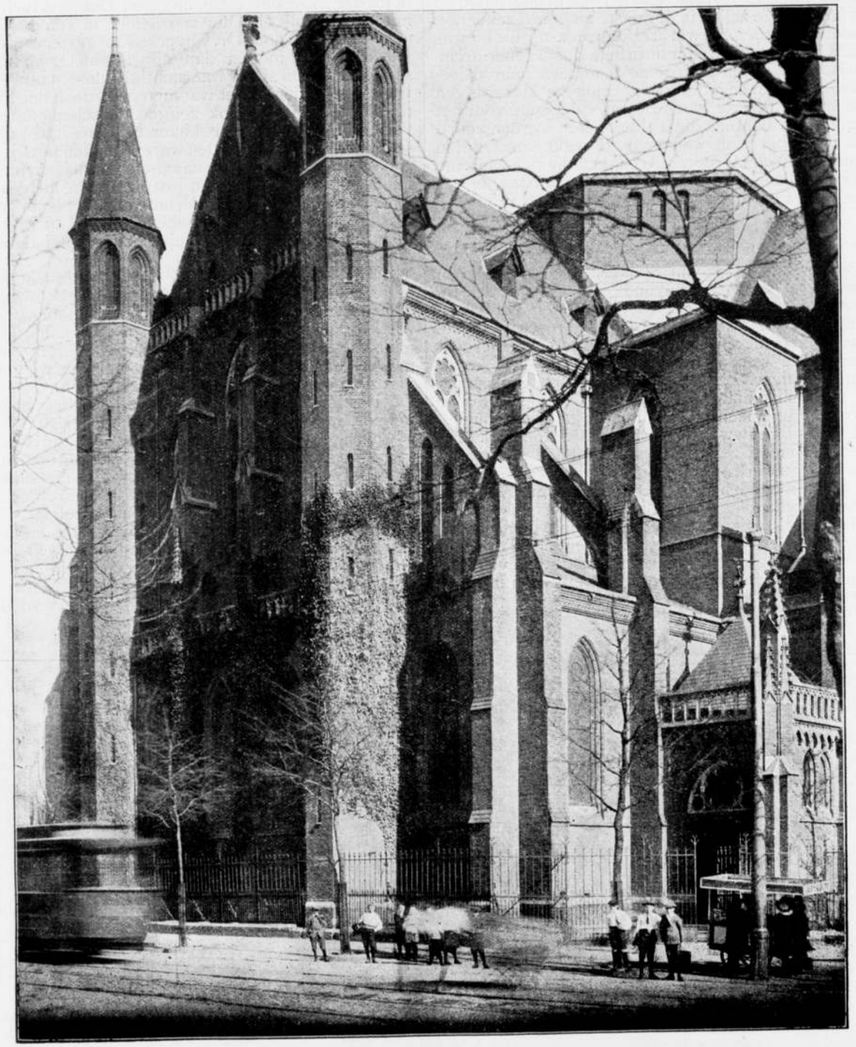

Transept

St. Willibrorduskerk a/d Amstel te Amsterdam.

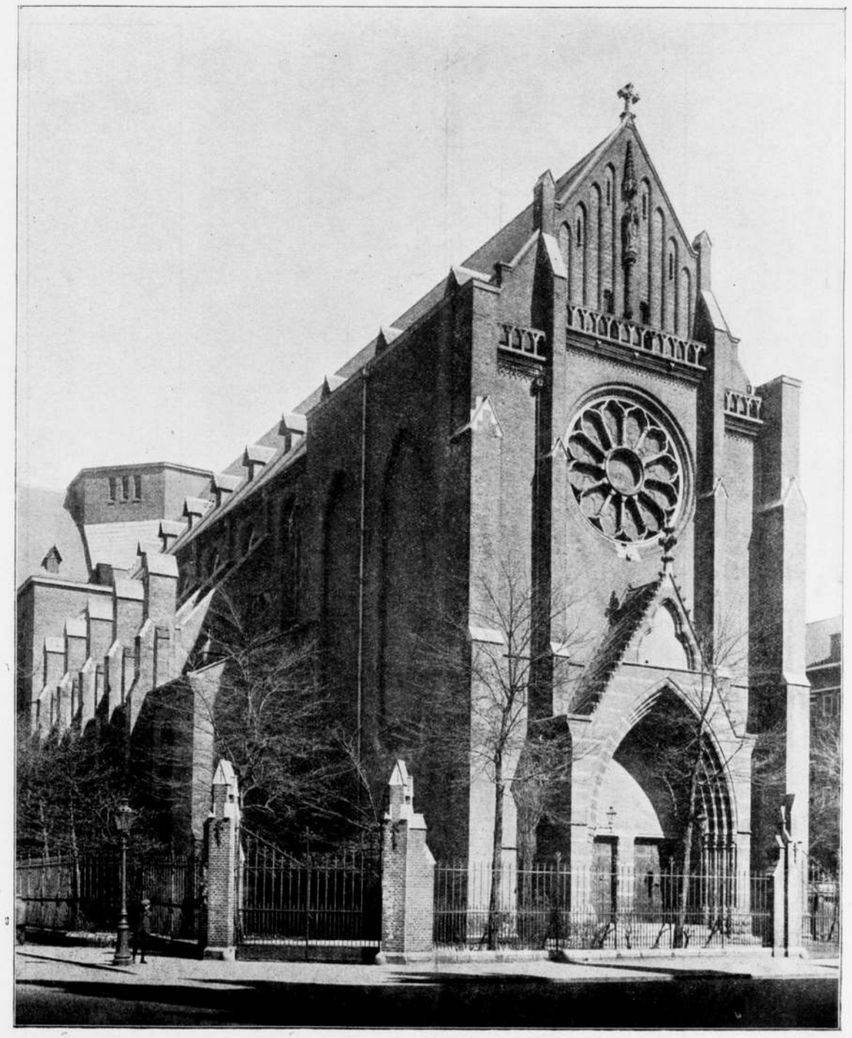

Hoofdingang.

St. Willibrorduskerk a/d Amstel te Amsterdam.

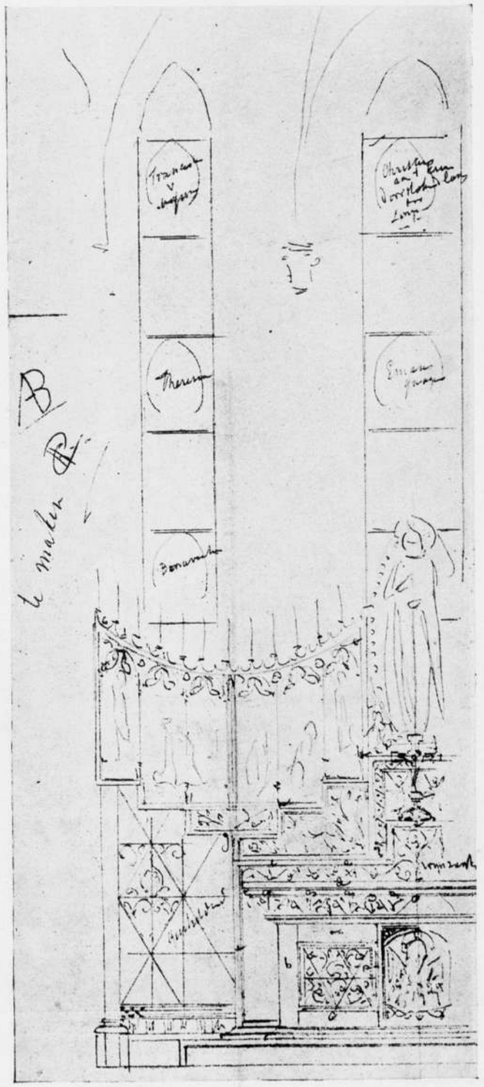

Altaar Kerk te Delft. Teekening Dr. P. J. H. Cuypers.

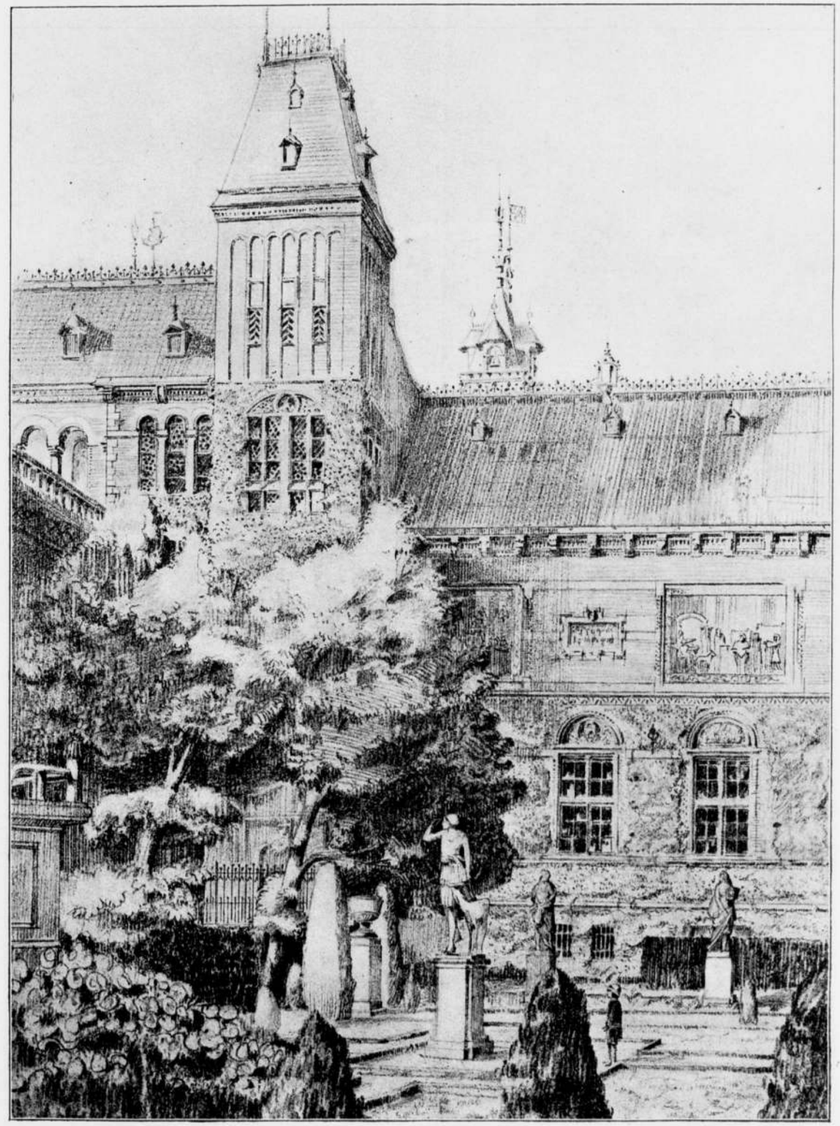

Achtergevel Rijksmuseum te Amsterdam. Teekening H. Th. Wijdeveld.

Woonhuizen in de Vondelstraat te Amsterdam.

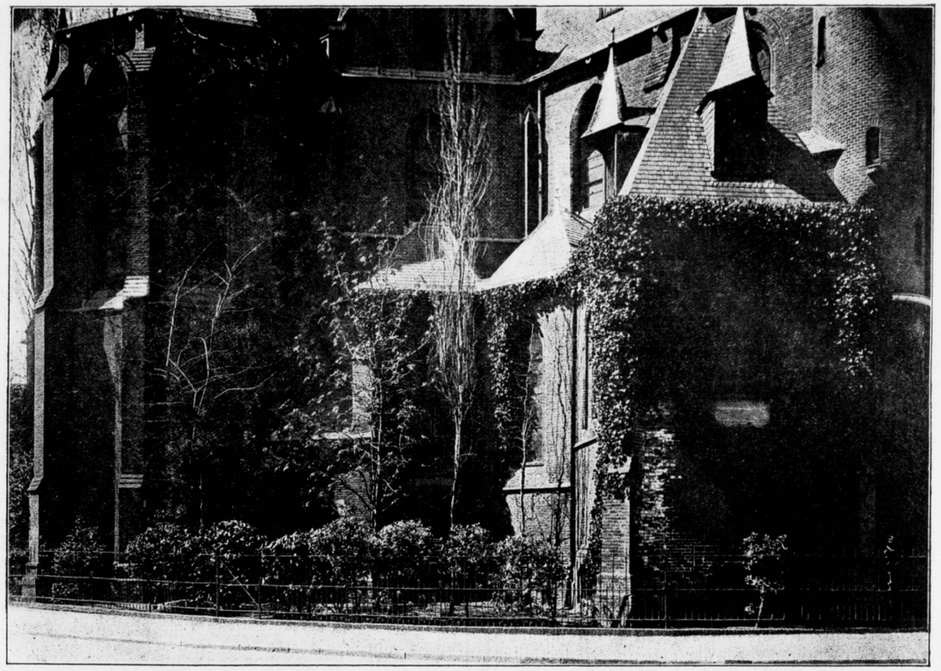

Kerk van het H. Hart in de Vondelstraat te Amsterdam.

KERKEN EN WOONHUIZEN TE AMSTERDAM.

Eenige van de mooiste kerken zijn zeker de Willebrordus- en de Vondelkerk.

De Vondelkerk is een wonder mooi bouwwerk, vol leven en toch zoo mystiek, altijd en onder iedere belichting bekorend; het is gelukkig niet te zeggen, maar wij voelen dat hier een kunstwerk staat, waar eene verheven bezieling van uitgaat. Merkwaardig is het schijnbaar onregelmatig grondplan en het speelsche van de losse opbouw om de eigenlijke kerk, het is dan ook die gelukkige tegenstelling die dit kerkje een grooter aanzien geeft. Door de groote afmetingen van de omringende huizen die er te dicht op staan geeft het echter eene kleinere indruk. Ondanks een zekere somberheid van de steenkleur, die de meeste van zijn werken eigen is, wordt deze opgeheven door de altijd karakteristieke en tintelende details, en bewees hij de beeldhouwer in het groot te zijn. Bezien wij de verschillende woonhuizen in de Vondelstraat, vooral die naast den pianohandel, dan kunnen wij begrijpen hoe vreemd men ook in dien tijd er van opzag, als wij als tegenvoorbeeld het hoekhuis aan de Stadhouderskade aanwijzen.

Trouwens alle woonhuizen door hem in de Vondelstraat gebouwd, ook de hier gereproduceerde, hebben dat sterk levendige en beweegelijke in hun opzet. De details zijn geestig en speelsch. Nu de boomen in deze straat zoo onbarmhartig gesnoeid zijn is het gezicht op de huizen daardoor veel verbeterd.

De Willebrorduskerk aan de Amsteldijk-Ceintuurbaan is zeker een van de schoonste bouwwerken, die Dr. C. ons geschonken heeft. Het priesterkoor, de hoofdingang en het transsept zijn prachtig van vorm en lichtwerking. Vanaf de Amstelbrug ziet men altijd een prachtig silhouet en zullen de torens, die luide roepen om gebouwd te worden, er eenmaal zijn, dan geloof ik dat het een van de belangrijkste bouwwerken van Amsterdam zal zijn. Ook aan deze kerk die, mede door het ontbreken van overdadige natuursteen-toepassing (behalve aan het afsluithek) het bewijs levert, dat alle holle theorieën van z.g. eenvoud (lees onvermogen) en soberheid enz. altijd bedoeld zijn voor de hoofdvormen, maar nimmer voor de details, die hier uitmunten door eene sterke levendigheid.

Uit al zijn werk straalt eene groote innigheid en toewijding. Dr. Cuypers is wel een begenadigde priester der bouwkunst.

P. KRAMER.

De Mei ontwaakt en de zon, die in den avondstond ter ruste gaat, is aan hare geboorte schuld.

Er is een fluisteren in de lucht over den architect, over den reus, die eindeloos voortarbeidt, die machteloos maakt des aanvallers zware knotslagen. En opheffend nog eens het stoere hoofd en fel brandend nogmaals zijn oogopslag hooren wij wederom de stem die bijna een eeuw door Holland ging.

Brengend der tijden wisselvallige spelingen komt hij tot de jongeren, als uit der oudheid, . . . komt hij in den tijd, die plotseling, als door een bijlslag gespleten is van de vroegere ontwikkeling der menschheid, komt hij in onzen tijd, die in hare schrikwekkende gestalte zóó afzonderlijk staat van datgene wat tot het historische gaat behooren.

Velen zeggen dat deze grijsaard behoort tot die helft, die ter linkerzijde van bijlslag viel en dat zijne schoonheid behoort tot der tijdenhistorie. Er zijn er, die in hem zien den krachtigen vezel, die ongehinderd den bijlval, den geest der oudheid met der jonkheid nieuwen gloed verbindt . . . en . . . zóó is hij, de grijsaard van Roermond.

* * *

Daar in het Maasdal gaan de stormen der tijden kalmer over de hoofden der menschen, daar brandt de zon nog op een middeleeuwschen levensvorm; daar zit nog diep in den kleïgen grond vast, de geest van lang vervlogen tijden, daar stijgt nog een sfeer óp uit de voortvloeiende wateren der Maas, die zij medevoert uit de oude landen van Frankrijk. Der middeleeuwen-sprookjes liggen daar in de heuvelen stil begraven. En daar in het land van de Maas leeft de 90-jarigen grijsaard; terug-gevoerd naar zijn geboortestad, na een leven vol arbeid, strijd en teleurstelling, maar ook na een roemrijk-leven vol overwinningen . . . en in dankbaarheid ontvangt Roermond haar eere-burger, wetend dat wat zij eens aan Holland gaf, een door God begenadigd kunstenaar is.

* * *

Bijna een eeuw geleden ging hij als knaap over de heuvelen van Zuid-Limburg, in den tijd toen de diligence en de trekschuit de eenige vervoer-middelen waren. Hij heeft de eerste treinen in Holland gezien, hij heeft het wonder van de electriciteit zien gebeuren. Hij heeft meegemaakt den strijd van Multatuli, hij zag Napoleon in al zijn praal en heeft de Keizerin van Frankrijk gesproken, hij heeft de verzuchting gehoord van het neergeslagen Frankrijk en heeft daar, uit den droom de ontwaking waargenomenn der Fransche Republiek, hij beleefde de vereeniging van de Duitsche vorstendommen en den schrikbarenden opbloei van het Keizerrijk. Hij heeft Tolstoï overleefd; hij heeft de verrijzenis gezien van de ontzaglijke gestalte van het socialisme, vanaf hare geboorte tot de ineenstorting van de „Internationale", maar hij bleef bij al die wereld-schokkende zware bijlslagen die gericht waren op den ouden stijl der samenleving, als ongeroerd, hij stond onwrikbaar . . . . aanvaardde het ideaal van zijn land en van zijn jeugd . . . . en volbracht wat een mensch volbrengen kan.

Doch staande naast dien innerlijken-strijd van de nieuwe gedachte, zweefde hij op in één groote stijgende lijn, wiekte bijna een eeuw als een adelaar over al die golvingen en aardschokkende gebeurtenissen, en langzaam neêrdalende in zijn geboortestreek krijgt de natuur hare gaven terug. Nog opgaand in het geloof van het land vanwaar hij ontsproot, is deze wedergave volkomen . . . . en schoon.

* * *

Hebt ge het klokken-beiëren gehoord in Roermond, hebt ge gehoord de zware slagen van den Munsterkerktoren, die dreunend over het stadje galmen, en van alle andere kerken? In de brandende zonnehitte, in de winterkoude, bij dag en nacht wordt het Godsgeluid over de burgers gestort en . . . . de stemming is juist, de sfeer volkomen zuiver. De echo's weêrkaatsen van de oude kloostermuren, de bewegende gestalten op straat zijn vele in zwarte pij gaande monniken . . . . En daar aan den Maastrichtschen weg ontwaakt de grijsaard en richt zich op van zijn sobere, eenzame legerstêde . . . . zes uur in den morgen en de arbeid die reeds enkele kwart-eeuwen duurt wordt onafgebroken voortgezet; . . .

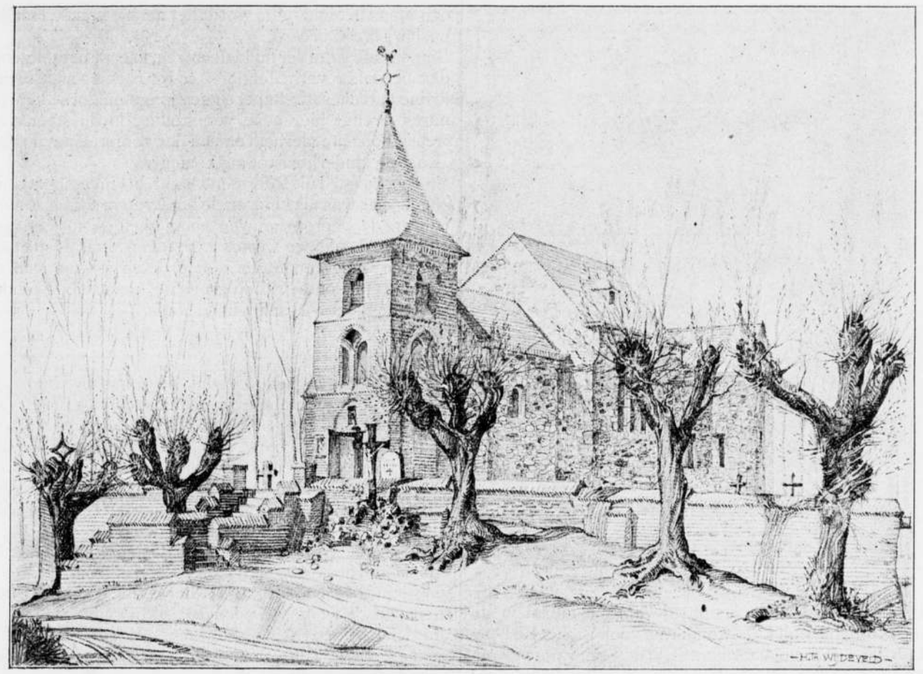

regelmatig en met de strengheid van den ongebroken, krachtigen wil.

Weê hen, die zijn ondergeschikten zijn. Worden zij geen ruïnes, . . . kan die stoere eik beseffen dat anderen zwakker zijn?

Weê, de naaste bloedverwanten, die verknocht zijn aan dezen dictator. Zijn het *eigen* gestalten geworden? Daar ligt in de woning van dezen man, een stilte, die bij den eenzame behoort . . . daar is een droefenis, een gedenken aan de levensgezellin, die deze stilte vraagt . . . . en in zijn oogopslag is soms die droefenis te zien, maar êven . . . want onmiddellijk wordt zij verdrongen door een uitdrukking van starheid, die niets van lijden weten wil, de sterkste gemoedsaandoening wordt stil in zeltbeheersching verborgen. De zware slagen van het leven zijn verzonken in den eeuwigen *arbeid* en zonder rust gaat dat voort tot het einde zijner dagen.

Toch is in de gestalte, die even inzinkt onder den last van 90 lange jaren, nog een sidderen van de levensvreugde en de adel van de rijpe vrucht is nog in het bloed.

Nu is het niet meer in de eerste plaats de kunstenaar, de architect, de stoere werker, niet meer de organisator, de strijder voor wat *zijn* ideaal is; . . . . nu is het de man van Limburg dien wij zien . . . en al zijn bewegingen zijn van een gracieuse-verfijning, eigen aan het geslacht Cuypers . . . en ook zijn taal is eigen aan zijn land en geboortestad.

De handen zijn mager en gediept door de zware groeflijnen van de hoogliggende peezen, zij zijn nog van een edelen vorm en geheiligd in die duizend opgaande lijnen, die zijn als van een cathedraal.

Zullen niet allen die jong zijn even stil worden en vragend luisteren naar de stem van zulk een mensch?

Maar wat hij vertelt, . . . het is alles historische-gebeurtenis; niet de strijd van den geest, het is niet over het kunstprincipe dat door hem is opgebouwd en als in bloedigen strijd overwonnen en aan de nieuwe menschheid geschonken. Hij begon . . . hij zag . . . en overwon als een begenadigd kunstenaar; die doet omdat hij niet anders kan, niet bedenkt, maar als onbewust voelt. Daar, waar velen jongeren worstelen in een doornigen strijd, op de vlakke velden van het intellectueele, lag voor hem de weg gebaand, tusschen de bosschen en beemden van het Romantisme . . . En kunnen wij het zonder haar doen? Maar zijn gedachtegang is niet vertraagd. Zij mag al even wazend verder schrijden, . . . plotseling in woorden voortzetten en onuitgesproken gedachtenloop, het is toch alles levens-warm. Hij is nog de causeur, die aandacht *eischt*, vol fenijnige uitvallen, tegen veel wat modern heet . . . . (en dan doet hij denken aan den ouden man in „Mijlpalen") maar dan weer vol gloed, daar waar

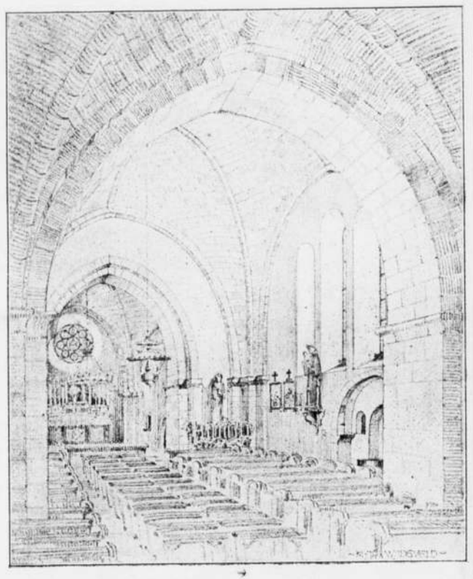

hij spreekt over de schoonheid van zijn ideaal in de kunst vol aandoenlijke bewondering voor Viollet Le Duc. Maar hij is ook vol charmante „Witz" en in zijn bewondering voor het vrouwelijk-geslacht is hij jeugdig als een cavalier.
Een vriendelijk gastheer is deze strenge meester.

* * *

Hebt ge het kleine Godswonder aanschouwd in het Maasdal . . . het kerkje in het gehucht dat Asselt heet, — in de stilte van de gedachteloosheid, in de melancholie der vervlogen tijden, in brokken en stukken afdalend tot in de 11de eeuw, trotseerend den winterschen vloed van het sleepende water, standhoudend voor de schuivende ijsschotsen.
Daar, waar in vroege Gotieke tijden de boeren kwamen in hun grauwe wambuizen, waar minstreels steunend op de afgesneden boomtakken en gaande langs de stoffige, bijna onbegaanbare landwegen, die slingerend tusschen bosschen en heuvels den doolende brengen aan de stille kapel, daar ligt het kerkje gewijd aan den H. Dionysius.
Hier voelt men het geheim, dat Gods-kerk voor de eeuwigheid gebouwd schijnt, . . . hier wordt de eeuwigheid getrotseerd. En wanneer de tijd haar cijnsen eischt, dan worden de kinderkens van het dorpje in de heide gezonden en zij zoeken de groote kiezelsteenen en brengen die moeizaam aan den rand van het dorp . . . en de boeren rijden deze veelkleurige blokken bij hoopen naar het kerkje en de cijnsen worden aan den storm en den Maas betaald. Zoo wordt het kerkje van de H. Dionysius gerestaureerd.
Binnen is de stilte der middeleeuwen, vreemd en zaligend, den bezoeker verheffend; — en ter rechter-zijde is een kleine catechesatie-kapel en een jonge-moderne kunstenares brengt hier eene voorstelling in de steen van weergalooze teederheid en een der voorstellingen zegt: „Laat de kinderkens tot mij komen".
En de grijsaard uit Roermond komt, in zijn geloof dat is, zooals het was als kind, en de kinderen brengen de steenen en de boeren bouwen en hij geeft de vormen aan, hij grond de nieuwe Veste, . . . die tegen Maas en stormen vechten moet en tegen den grooten stroom van de Nieuwe Gedachte . . . Zoo groeit het kleine Godswonder in het gehuchtje Asselt aan de Maas.

* * *

Het schemert in het Maasdal, de zon is ter kimme, de laatste vogel zingt nog even en alles schijnt kalm en verzadigd ter ruste te gaan. Nog even kleurt een wolkenkam, zacht is het eerst zoo felle zonnelicht en zet der aarde vormen in meerderen gloed . . . en nog eens . . . en nog eens en telkens weêr, als wilde zij niet scheiden, kleurt de zon de aarde en het bestaan laat zich door haar glans vervullen . . . omdat zij scheiden gaat.
Zoo schemert nog haar gloed in de jonge Lente-dag en Afscheid wordt gemengd met Welkomsgroet.
Zoo staat de ouderdom, als der zonne grootheid, nog kleurend de wolken-koppen der opklimmende jeugd . . . die zich laat bestralen en het zaligend kleurenbad ondergaat . . . en in stilte nemen wij haar beeltenis in ons op en spreken niet meer . . .

H. Th. Wijdeveld.

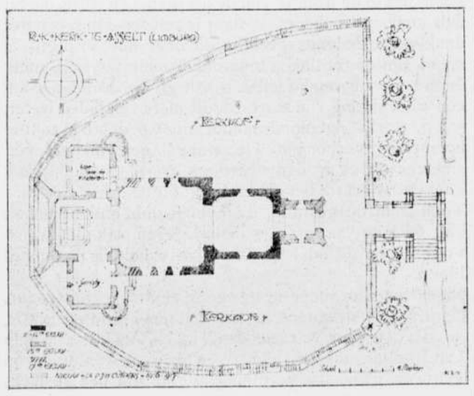

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 20. ZATERDAG 19 MEI 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Zaterdag 5 Mei hield de Bond van Nederl. Architecten zijn Jaarvergadering te Amsterdam, onder voorzitterschap van den heer P. J. Houtzagers. Na lezing der notulen, die onveranderd worden goedgekeurd, deelt de Voorzitter den goeden uitslag mede, die verkregen is door het zenden van een adres aan den Gemeenteraad van Utrecht, betreffende het verrichten van werk door Gemeenteambtenaren voor particulieren — dit mede in verband met den bouw der Jaarbeurs. — De Raad heeft uitspraak gedaan, dat geen werken als vorenbedoeld door Gemeenteambtenaren zullen worden uitgevoerd, en ook dat in het vervolg het ontwerp voor de gebouwen van een te houden Jaarbeurs niet worde behandeld door Gemeentewerken, doch dat daarmede worde belast een buiten ambtelijk verband staand kunstenaar.
Na de behandeling van eenige interne zaken, werd overgegaan tot de ingekomen stukken, waarvan geen voor openbaarmaking is bestemd.
Daarna komt aan de orde het Jaarverslag over 1916. Dit verslag wordt goedgekeurd. De Voorzitter dankt den Secretaris, den heer Jan de Meijer voor zijn arbeid in het afgeloopen jaar.
Vervolgens brengt de penningmeester verslag uit van zijn gehouden beheer, dat met een voordeelig saldo sluit, en leest de begrooting van het volgend vereenigingsjaar voor. Beide worden goedgekeurd.
De heffing naar de Rijksinkomsten-belasting (voorzoover betreft de beroepsinkomsten) wordt bepaald op 10%.
Besloten wordt als donateur der Vereeniging „Nederlandsch Fabrikaat" toe te treden.
Bij de verkiezing van drie Bestuursleden, door het periodiek aftreden der heeren Jan de Meijer, A. Mondt Jr. en M. A. van Nieukerken, welke laatste voor een herbenoeming niet meer in aanmerking wenschte te komen, wordt het meeste aantal stemmen uitgebracht op de Heeren: Jan de Meijer, Adr. Moen en A. Mondt Jr., die hun benoeming aanvaarden.
De Voorzitter dankt den heer Nieukerken voor hetgeen hij als bestuurslid voor den Bond heeft gedaan.
De benoeming van een voorzitter volgt.
Uitgebracht worden 13 stemmen, waarvan de heer Houtzagers 11 stemmen verkrijgt.
De heer Houtzagers is dus gekozen.
De Voorzitter dankt voor het in hem gestelde vertrouwen en zal gaarne zijn mandaat voortzetten naar zijn beste weten en krachten de belangen van den Bond te blijven behartigen.
Verder hebben de verkiezingen plaats van:
a. 3 leden voor de commissie van onderzoek.
De aftredende leden de heeren de Bazel, Cuypers en Ingenohl worden gekozen.
b. een lid in de commissie voor de bouwverordeningen door het bedanken van den heer C. J. de Haas.
De heer J. E. v. d. Pek wordt met 11 stemmen gekozen.
c. een afgevaardigde in de commissie voor het plaatselijk Schoon te Voorburg.
De heer H. Fels wordt met algemeene stemmen gekozen.
De Voorzitter stelt voor het afgetreden lid tevens voorzitter van genoemde commissie, den heer Looyen, dank te betuigen voor de uitstekende wijze waarop hij zijn taak heeft verricht.
Hiertoe wordt besloten.
d. een lid in de Bouwkunst-commissie van den Bond „Heemschut" door het bedanken van den heer Herman v. d. Kloot Meyburg.
De heer Verschuyl wordt gekozen.
De Voorzitter dankt het stembureau voor haar verrichten arbeid.
Hierna volgt een bespreking van
a. een schrijven van de Amst. Schoonheidscommissie betreffende toepassing van een nieuwe werkmethode, n.l. het instellen van een steeds wisselende lijst van jonge, artistiek begaafde bouwkundigen, waaruit de bouwheer een keuze kan doen ter verkrijging van een nieuw ontwerp indien uit het door zijn vertegenwoordiger ingediend ontwerp de onbevoegdheid van dien ontwerper blijkt en
b. een schrijven van de Schildersvereeniging „St. Lucas"

betreffende het doen zitting nemen van schilders in de Amsterdamsche Schoonheidscommissie.
Sub a. komt in behandeling.
Het advies van de Commissie van Plaatselijke leden van den B. N. A., door het Bestuur van den B. N. A. daarom gevraagd, ging accoord met het voorstel. Na een lange gedachtenwisseling werd een door den Heer Weissman gestelde motie aangenomen, luidende als volgt:
„De Bond van Nederl. Architecten den 21sten April 1917 vergaderd, nam kennis van het voorstel der Amsterd. Schoonheidscommissie aan B. en W. van Amsterdam om een steeds wisselende lijst van jonge artistiek begaafde bouwkunstenaars samen te stellen, die kunnen worden aangewezen om ontwerpen te vervaardigen ter vervanging van andere die onvoldoende bleken. De Bond meent, dat het samenstellen dezer lijst, die als overgangsmaatregel zou kunnen worden aanvaard, zal moeten geschieden door de bouwkunst-lichamen, die vertegenwoordigd zijn in de schoonheids-commissie,
dat zij, die volgens deze lijst, ontwerpen zullen maken, zich niet moeten bepalen tot het ontwerpen der gevels, doch ook de platte gronden en in het algemeen de geheele architectonische ordonnantie zullen hebben te ontwerpen."
Besloten wordt deze motie ter kennis te brengen van B. en W. van Amsterdam.
Betreffende punt b. werd ook het oordeel der Plaatselijke Commissie gevraagd, dat afwijzend luidde. Een lange bespreking bracht het resultaat, dat de Ver. „St. Lucas" zal worden bericht, niet mede te kunnen gaan met het beperkte voorstel: door een schildersvereeniging twee leden te doen afvaardigen, en te harer kennis te brengen de navolgende, eveneens door den Heer Weissman gestelde motie:
„De Bond van Ned. Arch. spreekt als zijn meening uit, dat het in het algemeen wenschelijk is, dat naast de architecten ook nog andere beeldende kunstenaars in de Schoonheidscommissie zitting kunnen nemen."
Ten slotte werd besloten het onderstaande rondschrijven aan de groote gemeenten te richten.

Amsterdam, Mei 1917.

Aan Edelachtbare Heeren
Burgemeester en Wethouders der Gemeente

Edelachtbare Heeren,

In de jongstgehouden ledenvergadering van den Bond van Nederlandsche Architecten zijn twee punten behandeld, die wij gaarne onder uwe geëerde aandacht willen brengen, n.l. *a.* de wijze, waarop aan den dienst der Gemeentewerken de bouwkunstige plannen (ook het ontwerpen der uitbreidingsplannen) tot stand komen. *b.* het bouwen van noodwoningen ter voorziening in de behoeften der volkshuisvesting.
Hierbij golden de volgende overwegingen en conclusiën:
a. Een directeur der gemeentewerken heeft vele takken van dienst, van aard verschillend, onder zich, welke onafgebroken zijn aandacht vragen. Daardoor zal het hem niet mogelijk zijn aan de meer omvangrijke en aesthetische vraagstukken op bouwkundig gebied, die aan de orde komen, die aandacht te schenken en zich zóó te geven als voor een goed ontwerp noodzakelijk is. In zeer groote Gemeenten, als Amsterdam b.v., mag dit bezwaar worden ondervangen door het, aan hem toevoegen van een aesthetisch adviseur (in andere groote Gemeenten is de zorg voor het bouwkundig gedeelte aan een Gemeentearchitect toevertrouwd) in kleinere Gemeenten echter wordt het systeem gevolgd het voornaamste deel van het werk, het ontwerpen, over te laten aan een meer of minder bekwaam teekenaar — „geroutineerd ontwerper" zooals het in de oproepingen tot sollicitaties veelal heet —; waarbij diens werk, door den Directeur, en vele andere ambtenaren, en bovendien somtijds door adviezen van buitenaf, zoodanig wordt beïnvloed, en bewerkt, dat men tot slot van een architectonische schepping niet meer kan spreken.
Als jongste voorbeeld kan worden aangehaald een advertentie, die in de avondbladen van 8 Maart j.l. heeft gestaan, luidende als volgt:

Teekenaar Uitbreidingsplan. Bij het Bedrijf Openbare Werken te Velsen wordt gevraagd in tijdelijken dienst een bekwaam *Teekenaar*, bekend met landmeten en waterpassen, als hulp bij het maken der uitbreidingsplannen.
Ervaring in bovenbedoelde richting strekt tot aanbeveling.
Salaris ± *f* 150.— per maand.
Uitvoerige sollicitaties (met opgaaf van verlangd salaris) alléén schriftelijk in te zenden vóór 1 April a.s. aan den Directeur der Openbare Werken.

Waar veelal de Directeuren der Gemeentewerken worden gerecruteerd uit technische ambtenaren — in het bovenaangehaalde geval was de Directeur der Gemeentewerken (te Velsen), aan wien door B. en W. het maken van het uitbreidingsplan voor hun Gemeente is opgedragen, vroeger werkzaam bij de Hollandsche IJzeren Spoorweg Mij. — is het gevaar te duchten, dat de te maken ontwerpen niet zoodanig zijn, dat alle belangrijke factoren, zoowel van aesthetischen als technischen aard, tot hun recht worden gebracht, daar de eigenlijke ontwerper, soms niet toegerust met 't vereischte talent of noodige bekwaamheid en ondervinding voor de moeilijke taak, ook niet onbevangen tegenover zijn opgaaf heeft kunnen staan.
In 't algemeen moet de wenschelijkheid worden uitgesproken meer gebruik te maken van een aesthetisch geoefende kracht, liefst iemand, die niet geheel in het ambtelijk verband staat. Verschillende zeer kleine Gemeenten zouden met het oog op de kosten kunnen samenwerken, en gezamenlijk een aesthetisch adviseur kunnen aanstellen.
b. Naar aanleiding van een aan den Bond gezonden afschrift van het door den Nationalen Woningraad gezonden schrijven, betreffende het voorzien in den Woningnood en Woningbouw door het bouwen van noodwoningen, aan de Gemeentebesturen in Nederland, werd vastgesteld, dat het bouwen van noodwoningen niet noodig zou zijn geweest, indien door de langzame administratie-inrichting der Openbare Diensten het uitvoeren der plannen van woningbouw-vereenigingen minder zou zijn vertraagd. 't Is aan te toonen, dat dit zich niet bepaald tot maanden, doch dat er jaren mee gemoeid zijn. Het brengt tevens den particulieren architect, aan wien het maken der plannen, en het leiden der uitvoering is opgedragen, ten opzichte van het in dienst houden van zijn, voor zulk een werk bestemd personeel, in verlegenheid, daar hij niet de minste zekerheid heeft, wanneer de volgende stap in de reeks, leidende tot de uitvoering, zal plaats hebben. Zwaarder dan dit, drukt het onnoodig vertragen op den aannemingsprijs, daar in dezen oorlogstijd elke dag vertraging, door het steeds duurder worden der materialen, zich zeer sterk doet gevoelen.
De Bond van Ned. Arch. acht verbetering in die richting hoogst wenschelijk. Daarenboven hecht zij volkomen haar adhaesie aan de argumenteering van den Nationalen Woningraad (neergelegd in zijn rondschrijven No. 20, dato 19 Februari 1917, aan de Gemeentebesturen in Nederland), waar deze betoogt, dat het bouwen van noodwoningen niet voldoende wordt gemotiveerd, doch dat de moeielijke toestand, waarin de volkshuisvesting nu verkeert, meer wordt gediend door werkelijk actieven steun te geven aan den arbeid der woningbouwvereenigingen.

Namens den Bond van Nederl. Architecten
P. J. Houtzagers, Voorzitter.
Jan de Meijer, Secretaris.

INZAKE VERBOUW „DE MAERLE".

Aan den heer Wijdeveld.

Niet omdat deze publieke behandeling der zaak mij zoo bijzonder aantrekt, maar om misverstanden op te ruimen en te voorkomen, moet ik naar aanleiding van uw stukje een paar opmerkingen maken. En nu het Bestuur van „A. et A." zich voornam het beginsel der zaak in een vergadering te behandelen, moet ik wel trachten het schuitje zoo recht mogelijke koers te doen houden.
1°. Dan wat de zaak betreft trekt gij een onjuiste conclusie door onvolledige kennis van de gegevens.
De feitelijke toedracht is nauwkeurig aldus: reeds vóór den verkoop vroeg de oorspronkelijke bezitter van het huis mij een stel teekeningen, omdat hij zijn revisie-teekeningen was kwijt geraakt. Deze teekeningen moesten dienen om den reflectant-kooper in de gelegenheid te stellen na te gaan, of een door hem gewenschte kleine wijziging zonder veel bezwaar mogelijk was.
Deze wijziging betrof speciaal „het inrichten van een kleedvertrek tot toilet-badkamer"; aldus de daarbij gegeven toelichting.
Toen ik nu het door Hanrath gepubliceerde briefje van dezen ontving, kon ik niet anders denken, dan dat de daarin vermelde „enkele ondergeschikte veranderingen *in* het huis" deze te voren onderzochte zaak betrof.
Uit het afstaan van de teekeningen kan dus in geen enkel opzicht volgen, dat ik een verder strekkende verbouw, die ook het uitwendige betrof, sanctioneerde.
Toen ik bemerkte dat dit het geval zou zijn en Hanrath dat zonder bezwaar meende te kunnen doen, trof mij allereerst onze zeer verschillende gevoelsverhouding te dezen aanzien.
Hoe de uiterlijke houding in zulke gevallen is, zal wel steeds geheel persoonlijk genuanceerd zijn volgens ieders aard.
Wij bouwende kunstenaars worden zoo dikwijls gevoelig getroffen, dat we onwillekeurig en uit zelfbehoud eenigszins gepantserd raken.
De een zal geënerveerd worden en van zich afbijten, de ander niet. Ik trek dan eenvoudig mijn voelhorens wat dieper in, ieder heeft recht op zijn eigen aard.
Ik ben volkomen met u eens, dat te dezer zake geen wetten te schrijven zijn en dat alleen moreele kunstenaars-traditie de leiding hebben kan — maar de traditie moet nog worden gekweekt; en daartoe ook moeten offers worden gebracht, waaraan ik gaarne het mijne toevoeg. Met groet, K. de Bazel.

Antwoord aan den heer de Bazel.

Bij mijn poging om de verbouwing van „De Maerle" niet verder uit te werken, doch de zaak meer algemeen te stellen, moest nog dat ééne, — het mij voorkomend, minder juiste in het geval, — opgelost worden.
Het verheugd mij uit uw antwoord te vernemen, dat ook in deze uwe houding de eenig mogelijke was. Wij behoeven ons nu verder met de details van deze zaak niet bezig te houden, maar moeten zoeken naar de oplossing „in 't algemeen".
De moeilijkheid ligt hierin: zonder te zijn gekomen tot de kunstenaars-traditie, die ieder bouwwerk als vanzelf beschermd, zal er een middel moeten gezocht worden dat vecht tegen de schendende-hand van den *ver*bouwer (die een ander is dan den schepper van het werk zelf.)
Wellicht ligt de oplossing voorloopig hierin:
Ieder architect die gesteld is op het behoud van zijn werk als kunstwerk, laat in het contract met den bouwheer de bepaling opnemen dat het gebouw beschermd is geen ander dan de architect, schepper van het werk, eventueele verbouwingen zal mogen verrichten.
Een dergelijke bepaling zou zelfs in een korte formule, op een verscholen plek, in de gevels van de beschermde gebouwen aangebracht kunnen worden.
Wellicht biedt dit plan een basis voor de besprekingen in de ledenvergadering, die aan dit onderwerp gewijd zal worden en kan hieruit de oplossing groeien voor de naaste toekomst.
Het zou van 't grootste belang zijn, indien ook uwe opinie in dezen bekend werd.... en vol belangstelling zien velen met mij, de verdere behandeling der zaak tegemoet.

Met vriendelijken groet,
H. Th. Wijdeveld.

INGEZONDEN.

Geachte redactie!

Vergun mij enkele opmerkingen tot recht verstand en toelichting.
1°. Het plaatsen der eerecode in het Handelsblad is niet geschied ten aanzien der gesti van Hanrath, maar zooals in mijn desbetreffend ingezonden stukje, zeer nadrukkelijk staat, naar aanleiding van het artikeltje getiteld: „de onvrijheid der bouwheeren" voorkomende in het Handelsblad van 28 April j.l. (ochtendblad); en wel speciaal ten aanzien van de in bedoeld artikeltje voorkomende peroratie over (verdichte) „macht en dwangmaatregelen der architecten vakvereenigingen" welke de belangen der bouwheeren zouden aantasten.
Hanrath drukt zich voorzichtig uit, als hij zegt: dat in het doen plaatsen der eerecode, een insinuatie aan zijn adres kan opgesloten liggen. Wel matiger zou het geweest zijn, indien hij het bedoelde ingezonden stukje, in verband met het artikeltje waarop het reageerde goed had gelezen.
In dit artiketje staan meerdere insinuaties aan het adres der architecten, waarvan nog wel een en ander te zeggen zou zijn.
2°. De voorstelling die Hanrath en ik ons omtrent de betrokken zaak maken, zal verschillend blijven, aangezien wij, zooals nu door het feit zelve, klaar gebleken is, te dien aanzien in geheel verschillende gevoelssfeer leven; gedachte en handelingen toonen zich dienovereenkomstig.
Dat ik, toen dit gevoelsverschil eenmaal duidelijk gebleken was, de zaak „vriendschappelijk en in alle opzichten collegiaal" ten zijnen aanzien behandeld heb; zelfs toen mij bleek dat veel meer werd gedaan dan: „enkele ondergeschikte veranderingen *in* het huis", wat hij in het geciteerde briefje had aangekondigd, kan Hanrath

toch zeker niet met recht en rede aanvoeren als bewijs van mijn instemming met het feit, dat hij deed zooals hij deed. De wind waait dus bij mij niet uit een anderen hoek.
3°. Wil ik Hanrath verzekeren dat ik mij niet er over uitsprak of de wijze waarop hij den verbouw uitvoert, mijn werk respecteert, ik heb daarover nog geen oordeel en zal daarover vermoedelijk geen oordeel krijgen, tenzij mijn weg me op een of anderen dag langs het huis voert, en dan nog slechts voor wat den buitenkant betreft.
Ik neem bij voorbaat vanzelfsprekend aan, dat hij zulks zoo goed hem mogelijk doet. Mijn schrijven had echter alleen ten doel in te gaan op den principieelen kant der zaak, aangezien die door Roland Holst was naar voren gebracht; en daartoe (indien althans de architecten principieele behandeling wenschen), is ook gewenscht de motieven te kennen waarnaar ik in dat schrijven vroeg; en die Hanrath alsnog in gebreke blijft ter tafel te brengen.
Bussum, 3-5, '17. K. DE BAZEL.

NAAR AANLEIDING DER VERSCHILLENDE ONDERWERPEN EN BESPREKINGEN IN DE LAATSTE NUMMERS VAN ARCHITECTURA.

In 't licht van een wordingsproces gezien is kunst een altijd vernieuwende en groeiende kracht.
Het kunstwerk zal in het werkend „gebeuren" eene afspiegeling van die groeikracht zijn.
Volgens dit begrip is scheppingsdrang de basis der kunst; want het steeds nieuw en oorspronkelijk „zijn", is noodzakelijk aan de geboorte van elk kunstwerk verbonden.
Zoo ontstaat uit het onzichtbare door de scheppingskracht het zichtbaar „oorspronkelijke", het kunstwerk.
Deze grond geeft aan elk werk niet alleen nieuw bedachte vormen, maar ook een nieuw „zeggen".
En juist dàt is te erkennen na de wedergeboorte; want door dezen omkeer wordt in het „albestaan" dat „oneindig" en „algemeen" is, gezien.
Indien deze basis de maatstaf bij het beoordeelen van een kunstwerk is, zoo zal elke kunstafscheiding niet wel mogelijk zijn.
Al mogen bepaalde richtingen de wegen tot het doel aangeven, zij zijn niet enkelvoudig denkbaar, zonder verbreking van het verband der deelen en waardoor het geheel ondenkbaar is.
Voorkeur voor de een of andere kunstrichting is, in dàt licht gezien, begrenzing en waar juist het steeds „worden" de grootste vrijheid in zich draagt, is begrenzing beperking van vrijheid.
Zoo is de richtingloosheid de richting welke aan de kunst altijd een kracht en vrijheid heeft gegeven.
Want al zal dit of dat systeem een zekere richting vooropstellen, niet die richting zal het doel om kunst voort te brengen rechtvaardigen.
Met andere woorden: Niet *kunst* is de Gothische richting, noch de Egyptische of Grieksche periode, maar het inwezenlijke van de Gothiek, van de Egyptische en Grieksche kunst is *kunst*.
Zoo ook wat betreft de wijze van ontplooïing om tot kunst te komen.
Niet een systeem van deze of gene kunstonderwijs zal in den leerling het kunstenaarschap doen geboren worden, maar wèl de kracht, welke verborgen ligt in het onderwijssysteem zal den leerling kunnen begeestelijken.
Zeer treffend kan een bouwwerk tot voorbeeld dienen.
Zoo zien wij daarbij dat de verschillende onderdeelen zelfstandigheden zijn en die te zamen het geheel vormen en dat omgekeerd het „afgeheel" de drager der deelen is.
Gelijktijdig dat geheel met de deelen te zien, is de waarde van het bouwwerk te omvatten. Is het bouwwerk een kunstwerk dan zal het geheel deelloos en de deelen samenvattend zijn.
Zoo zal zoo'n bouwwerk niet uit deelen op te bouwen zijn (natuurlijk hier niet realistisch gedacht) maar evenmin het gebouw zonder aan de onderdeelen te denken.
Ziende in het licht der „wording", zullen de deelen „wordende geheelen" zijn en het geheel bestaan uit „wordende onderdeelen".
De kunstenaar zij daarvan bewust, zijn schepping daarvan een afspiegeling. C. J. DE HAAS, Architect.

EERE-TENTOONSTELLING JOH. BOSBOOM.

21 April—31 Mei (dag. geop. 10—5 uur.)

Toen in Februari in de Larensche kunsthandel te Amsterdam een Bosboomtentoonstelling werd gehouden, zullen velen het — evenals de heer Klaas van Leeuwen — betreurd hebben, dat aan deze — vooral voor architecten — zoo buitengewoon belangrijke expositie, geen meerdere bekendheid is gegeven.
Na deze Amsterdamsche tentoonstelling is voornoemde collectie belangrijk uitgebreid en is van 21 April tot 31 Mei te bezichtigen in de zalen van het schilderkundig genootschap Pulchri Studio, Lange Voorhout 15, te 's-Gravenhage.
De tentoonstelling, aangericht in de studie- tevens geboorte-stad van Johannes Bosboom, geeft een duidelijk beeld van den groei van dit kunstenaarstalent. Men ziet er den zoeker, den denker uit, die zich weet los te maken van schoolsche nauwgezetheid en komt tot een eigen uitbeeldingswijze.
Bosboom is een van de weinige schilderij-schilders, die architecturale scheppingen tot voorbeeld koos, hij was een echt Nederlandsche kunstenaar, wiens veelzijdig talent ware bewondering afdwingt.
De omslag van den zeer lezenswaardigen, van een twaalftal goede reproducties voorzienen catalogus, is versierd door Roland Holst, die tevens een aantrekkelijk affiche naar deze Eere-tentoonstelling ontwierp.
Moge de tentoongestelde kunstwerken de belangstelling van de Nederlandsche architecten ondervinden, waar ze zonder twijfel recht op hebben.
Utrecht, 7 Mei 1917. M. M. T. G. VERMAATEN.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN.

De inzenders voor de prijsvraag van den watertoren worden verzocht nog eenig geduld te oefenen, daar het uitgebreid rapport over deze prijsvraag nog niet geheel gereed is. Tevens is de redactie voorloopig de gelegenheid tot opname van het rapport met ill. van de bekroonde ontwerpen ontnomen door de vele stukken, die voor het weekblad zijn ingekomen en op plaatsing in de eerstvolgende nummers wachten
De Secretaris der Jury H. TH. WIJDEVELD.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

WILLEM ROYAARDS.

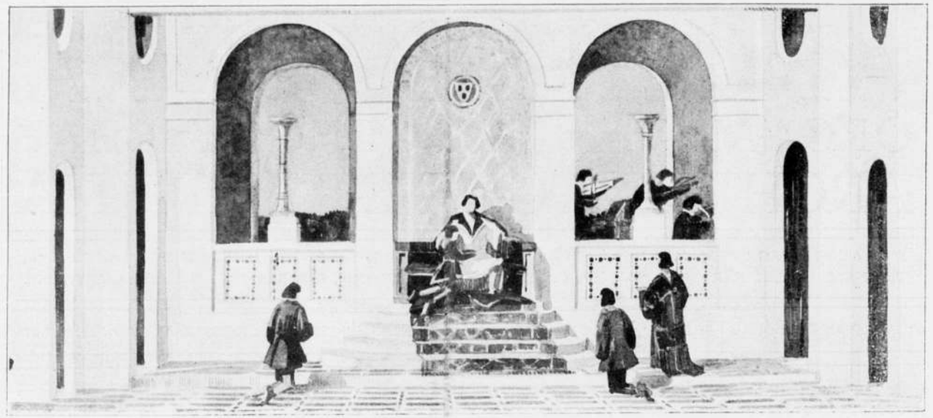

Driekoningenavond.
Decors FRITS LENSVELT. Costumes NELL BRONGER.

2de Bedrijf 4de Tooneel.
Aquarel H. TH. WIJDEVELD.

WILLEM ROYAARDS

HONDERDSTE OPVOERING VAN DRIEKONINGENAVOND.

HET GESTYLEERDE TOONEEL.

De honderdste opvoering van Shakespeare's „Driekoningenavond" door Willem Royaards is een belangrijke gebeurtenis in ons Nederlandsch tooneelleven, niet alleen omdat hieruit blijkt, hoezeer het streven en de kunst van Royaards gewaardeerd wordt, maar ook, en vooral, omdat de voorstellingswijze van dit stuk, in aansluiting aan verschillende pogingen van Royaards van den laatsten tijd in deze richting, een bijzondere is, een wijze, die wij de gestyleerde zouden kunnen noemen tegenover de welbekende realistische.

Het realistisch tooneel, d. w. z. de werkelijkheid zelve zooveel mogelijk treffend op het tooneel nagemaakt en nagedaan, heeft, hoe ernstig en met welk groot talent vaak beoefend, toch steeds een onoverkomelijk principieël bezwaar in zich gehad, omdat ten slotte de diepste aandoening van het stuk zelf bedorven werd door het voortdurende besef, dat de vertoonde werkelijkheid, geen werkelijkheid, maar slechts werkelijkheid op de planken was. En ondanks de meest geraffineerde pogingen om het leven na te bootsen, ondanks allerlei treffende realistische details in de mise-en-scène, werd toch nooit de adem van de ware werkelijkheid gevoeld. Het was en bleef ten slotte wat het was, d.w.z. tooneelmatig, gespeeld, onwerkelijk leven. En waar het stuk juist realistisch wilde zijn, dus de sensatie van de ware werkelijkheid wilde geven, was het den beschouwer onmogelijk de diepste kunstkracht van het stuk te ondergaan.

Het realisme uit het laatst der 19de eeuw bracht het realistisch stuk en het realistisch tooneel. Maar het wilde ook de stukken uit vroegere tijden, en de stukken van meer romantischen of epischen aard als realiteit vertoonen. Dat dit tot allerlei onmogelijke situaties en volkomen mislukkingen moet leiden, ligt voor de hand, maar werd en wordt niet algemeen erkend. En toch, denken wij slechts aan de zwaan van Lohengrin, de fameuse houten zwaan, die hortend en schokkend wordt geschoven met zacht geknars, en die ten slotte met een laatsten zet en een stram gebibber van zijn stijven houten hals stilstaat; denken wij slechts aan zoo menige storende potsierlijkheid in opera's in het algemeen, aan pelgrims, die van verre komen op spiksplinter nieuwe schoenen, aan salon-fähige, opgedoste Mefisto's en Fausten, aan opgedirkte Gretchens, aan hun ellenlange acties bij hun met pathos voorgedragen gezangen.

Het realistisch tooneel is bij de opera vaak al heel mal; maar ook bij het serieuze tooneel is het onjuist. Hoe verfijnd en verbeterd ook, blijven alle hulpmiddelen toch van dezelfde familie als de vlakke papieren boom- en bladeren silhouetten, de verkeerde perspectieven, het gekunstelde lichteffect, het valsche maanlicht of het valsche zon- of daglicht, de kartonnen huizen en deuren, in één woord: de heele familie van hinderlijke onnatuurlijkheid.

Alle kunst, en zeer zeker de tooneelkunst copieert niet het leven en de werkelijkheid, maar verbeeldt het; d.w.z. geeft daarvan met de geëigende kunstmiddelen een beeld. Alle kunst is in wezen abstract, onstoffelijk. Daarom trachten de ware tooneelkunst en de ware tooneelspeler er niet naar bij den beschouwer de illusie te wekken, dat hij de werkelijkheid zelf op het tooneel ziet, maar dat de werkelijkheid daar buiten, buiten de zaal in het groote leven, in wezen zóó is als de tooneelspeler het verbeeldt.

Het realistische tooneel beschouwt het tooneel-zelf als een beperking, als een soort kwaad; en het poogt door allerlei hulpmiddelen de illusie van het reëele leven

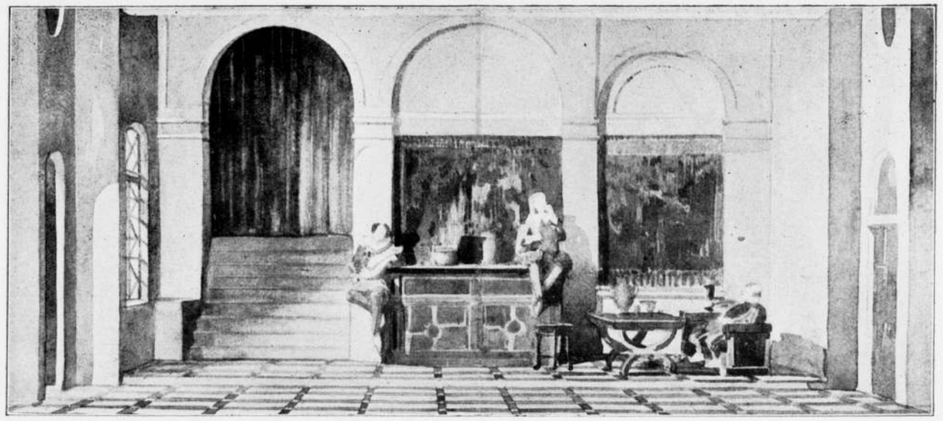

Driekoningenavond,
Decors FRITS LENSVELT. Costumes NELL BRONGER.

2de Bedrijf 2de Tooneel.
Aquarel H. TH. WIJDEVELD.

te geven. Tot deze hulpmiddelen behoort in de eerste plaats de perspectief. De perspectief met hare lengte-, breedte- en dieptefactoren, is bij uitstek het middel tot werkelijkheidsafbeelding. Men denke slechts aan de Italiaansche schilderkunst in hare Vroeg-Renaissance, toen de schilders zich los maakten van de gestyleerde, in wezen nog Byzantijnsche vlak-schildering, de schoone aarde wilden veroveren en de perspectief-leer ijverig gingen bestudeeren en toepassen.

Merkwaardig is dan ook de zucht van het realistisch tooneel tot uitbreiding van de vertoon-ruimte. Geweldige vergezichten, grootsche landauwen, breede stadsgezichten wilde men als werkelijkheid suggereeren. Welk een pakkende effecten, welk een vindingrijkheid en talent, en toch, welk een mislukking in diepsten zin!

Het tooneel, dat in zijn zuiver kunst-karakter blijft, beschouwt de scène niet als een drukkende beperking, niet als een vijand maar als een vriend, niet als een kwaad maar als een goed, als een natuurlijk en juist middel om een abstracte voorstelling te geven van het leven met eigen middelen, zooals het gedicht met de taal, de muziek met de klanken en de architectuur met materiaal, kleur en verhoudingen dit doen.

De tooneelopening is daarbij, wat voor het schilderij de lijst is, namelijk de afsluitende samenvatting van het verbeelde.

Het juiste tooneel is het gestyleerde tooneel. In den schouwburg kunnen wij niet en willen wij niet het leven zelf zien; maar wel de verbeelding ervan. Werkelijkheid op de planken moet zijn de gestyleerde, abstracte en daardoor kunstvolle werkelijkheid. En juist doordat het tooneel hierbij abstract is, kan het spel de hartstochten, de stemmingen, ja de diepste sensaties van het leven op de juiste wijze verbeelden.

Het lag voor de hand, dat onze intellectueele tijd, die op haast elk kunstgebied nieuwe, juistere en diepere inzichten verkreeg, ook de tooneelkunst zou veranderen. Aan Royaards komt de eer toe hiertoe krachtig te hebben medegewerkt. Wat is er nu sedert het eerste streven van Royaards bereikt?

Waar de hervorming in de eerste plaats intellectueel was, had zij in het begin bij alle beginselsterkte haar kenmerkende kunst-zwakte. Alle kunstvakken, in Nederland in de moderne hervorming betrokken, leden (en lijden nog voor een belangrijk deel) aan een geestelijke indigestie, aan een intellectueele mazelen- en pokkenperiode. In de bouwkunst en aanverwante vakken noemen wij dat: de puriteinsche verheerlijking van de ambachtelijke zuiverheid. De producten van deze periode zijn wel heel zuiver, maar ook heel erg bloedarm en daardoor ook heel erg kunst-zwak. Zien wij bij de hervorming der schilderkunst in den allerlaatsten tijd eigenlijk niet hetzelfde? Ook veel theorie, veel goede en ik twijfel er niet aan ook eerlijke bedoelingen, veel hevig intellectualisme, maar ook veel hevig onvermogen.

Nog is het tooneel zijn intellectueele bloedarmoede niet geheel te boven, al gaat het met flinke schreden vooruit.

Tusschen de voorstelling van Lucifer en van Drie Koningenavond ligt een groote verbetering. Het prachtige stuk van Vondel, met zijn mooie, ronde, orgelende, bloedvolle taal, met zijn grootsche gezwollenheid, een Barock-uiting, geheel verwant aan de zwellende Barock-architectuur, werd, modern-intellectueel, beschaafd vertoond, zoo zwakjes, zoo bloedloos van plastische uitbeelding, zoo mager, dat de voorgedragen vol-levende machtige verzen in al heel weinig harmonie waren met de mise-en-scène. Men denke aan de Luciter in zijn kuisch gewaad, die met wel-geteld acht weiniglijvige mannen met kuische gewaden, sandalen en hoogst onschuldige spietsen, het door Vondel in al zijn onmetelijke verhevenheid en heerlijkheid afgeschilderde hemelrijk zullen gaan bestormen!

Lucifer te vertoonen in een afbeelding van een Barockpark en de spelers in Barock-costuum met allonge pruiken ware inderdaad barokker, maar dan ook bloedvoller en veel meer overeenkomstig de kunstkracht van Vondels werk geweest.

Toch was het streven in hooge mate te waardeeren. In Drie-Koningenavond is al heel veel meer bereikt. Het onderwerp is hier eenvoudiger, minder geweldig dan bij de Lucifer; de decors hebben een fraaie decoratieve werking, en zijn in harmonie met het karakter van het

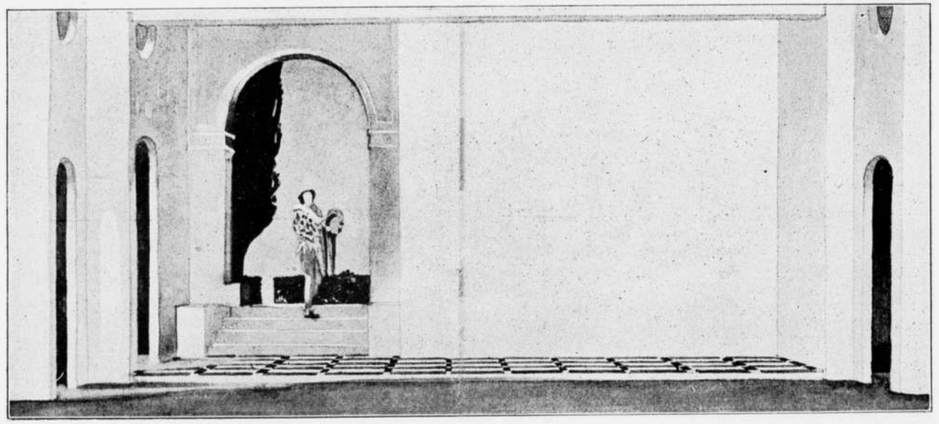

Driekoningenavond.
Decors FRITS LENSVELT. Costumes NELL BRONGER.

4de Bedrijf 1ste Tooneel.
Aquarel H. TH. WIJDEVELD.

stuk. De werking der tooneel-architectuur lijnen (voornamelijk drie bogen), der mooie en soms bijzonder treffend rijke kleuren (bijv. het roode kostuum van Olivia) en de opstelling der personen is van dezelfde aangenaam — boeiende luchthartigheid, met fijnen zweem van diepzinnigheid als het stuk zelf is. Een inderdaad fraaie vertooning. Ik sprak hier met opzet van vertooning; want het stuk is meer een vertoon- en reciteer-stuk dan een speel-stuk. De 16 tafereelen doen aan als 16 kleurige en fleurige platen.
Toch zou een enkele opmerking nog te maken zijn, en wel deze, dat het stuk van Shakespeare nog iets meer tintelt dan het spel en de decors te zien gaven.

De kostuums waren geheel op peil, ja bijzonder goed. In mijn herinnering is de nachtscene met de elfen in Midzomernachtsdroom nog mooier dan de vertooning van Drie-koningenavond.

Zoo gaat het tooneel ook met volle kracht den kant op, die het moderne, levensvolle Nederland op wil gaan; wij allen, die hierin het grootste belang stellen zijn verheugd Royaards en zijn helpers, (wat de ensceneering en de costumeering betreft, dus Lensvelt en Nell Bronger) hierbij de hulde te brengen, die hun zoo ruimschoots toekomt.

JAN GRATAMA.

Decor en costumes van „Adam in Ballingschap."
Ontwerp PIET DE MOOR.

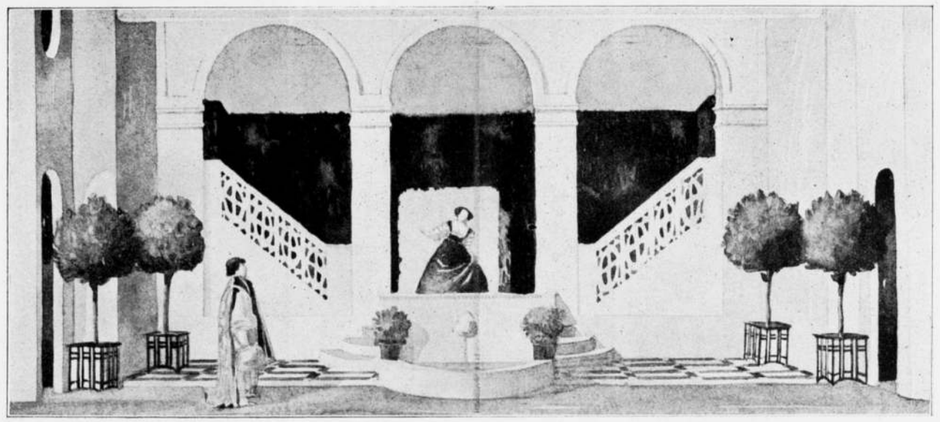

Driekoningenavond.
Decors FRITS LENSVELT. Costumes NELL BRONGER.

5de Bedrijf 1ste Tooneel.
Aquarel H. TH. WIJDEVELD.

„.... Speelt voort dan, voort!"

Wie is het, die u zendt in deze streken, ... zijt gij bekend in dit land van schijn; .... hebt gij geluisterd naar het woord dat reeds vervlogen is, als ge het hoort; .... hebt gij aanschouwd het gebaar, dat door de beweging ontstaat, ... en gezien hoe de kleuren van de decors steeds wisselend zijn?
Zal uw voet in zekerheid gaan in dit, van tijdelijkheid doordrongen land, met zijn verwarrende schitteringen en geluid-golvingen, ... gij, ... die zijt van de stilte, van de onbeweeg'lijkheid, van de starre vormen en strenge lijnen!
Wie zendt de Bouwkunst ter huldiging, ... naar het Tooneel?
Het is de drang die onbekende machten ons geven, die zeggen: „Zij, die de grondslagen van de hoogste kunst kennen, weten de principes van alle kunsten." Daar in die hoogere regionen ontmoeten zich alle schoonheden.. en is alles één.
En in die sfeer ontmoet de jonge bouwkunst het wedergeboor'ne tooneel; in de streken waar de details verdoezelen en alleen de kleur van het geheel te zien is, waar vele aardsche tekortkomingen vergeven worden en waar het streven alleen reeds eene schoonheid beteekent; ..... daar waar Royaards leeft in zijn ideaal voor het tooneel, ... dáár is het, waar de hulde past.
Is het niet op 't tooneel, dat de samenvloeïng plaats heeft van alle kunsten? Is het daar niet de plaats voor het gebaar, het woord, de vorm, de kleur, en de muziek? En is de Bouwkunst daar dan niet aanwezig? Welk een machtig onderdeel kan zij in dat weefsel van Schoonheid zijn, dat het Moderne Tooneel heet, ... en welk een groot aandeel heeft Royaards aan de verheffing van het Tooneel.

En daarmede reikt hij tevens de hand aan de moderne Bouwkunst.

* * *

Hij die zijn oor te luisteren legt, vangt van hier en daar een woord op; ... hoort een episode uit het kunstenaarsleven van Royaards; verbindt dat met zijn eigen medeleven aan de kunst-ontwikkeling van zijn dagen en bewaart dat alles in zijne herinneringen, zooals sommigen, in een album, het blad van een boom waaraan heerlijke gedachtenissen verbonden zijn.
Zoo zien wij door die enkele gegevens, eene lijn, die de kunstenaars-loopbaan van Royaards aangeeft. Wij volgen dien in al haar bochten en kronkelingen en ook dáár, waar zij voor Holland dreigt af te breken bij het vertrek van Royaards naar Duitschland, bij zijn optreden aan de Deutsche-Bühne.
Maar wat eerst noodlottig dreigt te worden blijkt een zegen, ... immers Eduard Verkade beweegt Royaards terug te keeren naar het land dat *hem* noodig heeft.
En zij beginnen tezamen. Royaards gesterkt door den geest van het Deutsche theater, door de prachtfiguur van Joseph Kainz; .... Verkade door zijn jeugdig probeeren, — de theorieën van Gordon Graig op het tooneel te voeren en vol moed door het succes van zijn Macbeth-voordrachten, nemen zij beiden op, de sfeer die eeuwen en eeuwen in vergetelheid had gerust.
En toch, onbewust moest het gegaan zijn, dat juist de stukken die opgevoerd werden, zijn, van eene diepe religieuse schoonheid, van eene zinvolle moraliteit.
Het kon niet alléén het schoone, eenvoudige rythme zijn van de Elckerlyc poëzie, niet alléén de orgelende taal van Vondel, die hen aantrok, tot „spelen" voerde en het groote succes bracht. Neen! Het was de uitbeelding van de groot-menschelijke ziele, ... het was eene drang en een groei naar het symbolische, naar de synthese van een nieuw religieus beginsel.

„Marsyas".
Costumes R. N. ROLAND HOLST.

Maar terwijl Verkade na zijn eerste Hamlet-opvoering, die vol soberheid van lijn en kleur was, een geheele serie Shakespeare-stukken gaf, waarin een principe lag wat hij menigmaal tot groote schoonheid opvoerde, ... was het Royaards meer in 't bijzonder die de heerlijke sprake van Vondel woord voor woord opbouwde tot ongeëvenaarde kunstwerken.

Hij zocht en vond de eenvoud, gepaard aan grootheid van gebaren, gevend gelegenheid tot prachtvolle harmonieën in kleuren en decor.

En is het dan niet begrijpelijk, dat bij deze opvoeringen de Katholieke harten voor het tooneel open gingen en dat de steun der geestelijkheid ... Oh; wonder! ... nu als eene geweldige macht, achter Royaards stond. Hij gaf de Katholieken het tooneel dat zij zelf nooit terug gevonden hadden .... en zoo is Royaards de indirecte oorzaak van de vele openluchtspelen te Oisterwijk, te Valkenburg, te Maastricht ... en overal in Holland .... En hij werd genoodigd in België, waar de opperste geestelijkheid het volk aanspoorde deze voorstellingen bij te wonen.

Daar volgden dan eene gansche rij van schitterende opvoeringen: De Elckerlyc, Adam in Ballingschap, Lucifer, Warenar met de pot, Marsyas, Gijsbrecht van Aemstel, Oedipus, Midzomernachtsdroom, Driekoningenavond en zoovele anderen.

Door al deze stukken gaat de groote maalstroom van het geestelijk verhevene. De menschheid zoekt wederom de religieuse gedachte in de *oude* bronnen van schoonheid. Maar wat het tooneel geeft, wordt onder alle kunsten gevoeld en het is niet alleen de middeleeuwsche moraliteit; een nog breedere golf van schoonheid is in deinende beweging gekomen en ook hiervan zal Het Tooneel den invloed ondergaan.

Reeds komt uit de verre landen van het Oosten, de eeuwen en eeuwen-oude bron van schoonheid, hare wateren ook hier vervloeiën .... en evenmin als de zwaluwen zich door den gordel van vuur, die Europa in haar lijden afzondert, laten weerhouden van hunne tochten naar de pyramiden, evenmin zijn de lichtvleugelige gedachten te weêrhouden, die ons van uit het verre Oosten komen verlichten.

Maar al mag dat een waarachtige schoonheid brengen... het zal niet *de stijl* van onzen tijd zijn. Het is nog slechts de aanvoeling en voorbereiding. De middeleeuwsche moraliteit, vereend met de Oostersche Intuïtie en gedragen door het moderne realisme .... zullen opstijgen tot de nieuwe *eigen* schoonheid van onzen tijd. En als de dagen gekomen zijn, dat men terugblikt op het tooneel van heden, en men de figuur van Royaards kan overzien, dan zal gezegd worden: hij deed op het tooneel meer, dan een Himalaya-hooge-berg van boeken, met al hunne wijsgeerige beschouwingen.

* * *

„Wie willen alle met,
tsijnre hulpen ende tsijnen rade...."

Zou hij het zelf ook zoo gevoelen, hij die als een nooit uitgebrande krater van energie steeds voortarbeidt aan zijn ideaal? .... 't Doet er immers niets toe. Wij allen voelen het zoo ongeveer en wij zijn hem dankbaar voor wat hij gaf, stuwende bewust, of onbewust gestuwd. Doch niet geheel alleen kon hij die meesterwerken tot stand brengen .... Is niet het tooneel de plaats van samenvloeiïng van alle kunsten?

Met vele kunstenaars heeft Royaards samen-gearbeid en menigmaal heeft hij de goede greep gedaan.

„Marsyas".
Costumes R. N. ROLAND HOLST.

Volgen wij de opvoeringen in hunne decors en costumes en zien wij het werk van Charles Roskam, Poutsma, Piet de Moor, Roland Holst, Nell Bronger en Frits Lensvelt .... dan zien wij tevens eene steeds stijgende lijn. Al gaf Piet de Moor in zijn Adam in Ballingschap-decors, — in een breed gezien geheel, — het weidsch-grootsche; toch kon hij zich nog niet genoeg beperken en bleef het niet alleen bij de aanduidingen, bij de suggestie .... die Lensvelt menigmaal zoo treffend weet te geven .... maar werd het een schildering van het paradijslandschap in prachtige perspectivische vergezichten.

En daar is dan Roland Holst, die in al zijn zuiver gestyleerde vormen, zijn fijne kleurencombinatie, toch wel het beste slaagde voor het tooneel .... daarbuiten, ... in de meesterlijke reclameprenten voor de Marsyas en de Lucifer-voorstellingen, en bleef hij in zijn ontwerpen het goede, principiëele standpunt beheerschen; toch is het tooneel niet 't aangewezen terrein voor dezen kunstenaar.

Een opofferende geest moet de ontwerper van tooneeldecors zijn, die toch wederom in die ondergeschiktheid, zijne kunst kan beheerschen en daarin groot kan zijn.

Het decor is niet op het tooneel om zijnent wille, doch terwille van de stemming van het stuk en terwille van den acteur.

Dat Royaards veel opvoeringen door een kunstenaar als Frits Lensvelt liet ensceneeren en dat hij Mevr. Lensvelt (Nell Bronger) steeds de verzorging van de

„Marsyas" reclamebiljet.

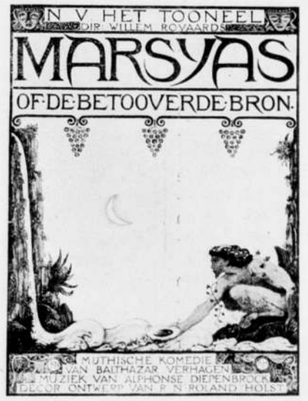

Ontwerp R. N. ROLAND HOLST.

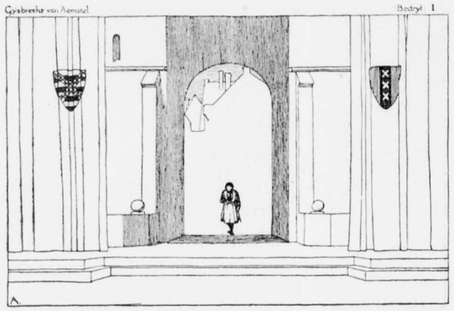

Eerste Bedrijf, de Stadspoort.

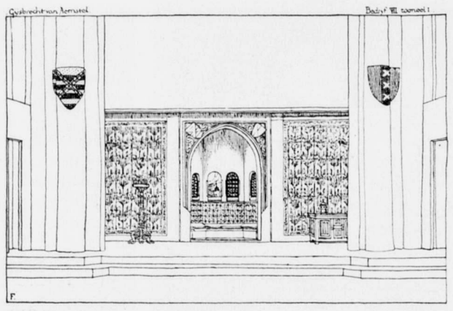

Derde Bedrijf, Kamer van Badeloch. FRITS LENSVELT.

costuums overliet, kan niet anders dan pleiten voor zijn goed inzicht en juiste keuze. En méér nog gaf hij ons .... In die betooverde bron van „Marsyas" was den dans en in de Midzomernachtsdroom was het weêr die zelfde dartele kunst, die het oog boeide .... en dan de muziek van Hubert Cuypers, van Bern. Zweers, van Alphons Diepenbrock, van Humperdink .... het is alles tezamen het groote offer aan Melpomène, op het altaar waar de voorbereiding plaats heeft voor de nieuwe verrijzenis?

* * *

„.... Vercrepelt ende al ontzet ...."

Maar waar is dan het Tooneel dat die groote voorbereiding biedt? Zijn hier de gebouwen waar de eenzame tluit van Marsyas gehoord wordt.... in zijn juichingen voor de Natuur en voor alles wat van het menschelijke is? Waar is het theater waarin vertoond wordt, de Spyeghel der Salichheyt van Elckerlyc en de vergeestelijking van den mensch, in zijn opwaarts wieken naar dat huys der Salichheyt?
Hier .... hier, door sloppen en stegen omgeven, midden in de ellende en armoede, náást de vreugde van het leven, zonder een enkele verheven gedachte aan hare plaats verbonden, ... hier, is de schouwburg van een groote, gróóte handelsstad. En hier, in eene andere stad, is het een gebouw van ijzer en glas.... gedeeld in tweeën; aan de eene zijde bezet door een spel bestemd voor haat en vijandschap, dat van de duisternis der aarde is, van lijden en ellende .. dat buldert door den muil van het kanon... en aan de andere zijde mag het Woord en het Gebaar naar schoonheid streven, ... daar mag óók een spel gespeeld worden, maar, dat Licht en Klaarheid en Levensvreugde brengen moet.
Vele, vele steden krijgen hun aandeel van het spel van Royaards .... en toch vindt hij nergens het theater waar hij *spelen* kan.
Dat is een strijd .... maar niet de eenige dien hij te strijden heeft.
Zijn werk is de sisyphus-arbeid van een groot regisseur ... telkens en telkens wêer opnieuw, want als de chaos van spelers en medearbeiders, kleuren aanneemt, als de vormenmassa zich onder zijn leiding gaat ordenen en groote belofte gaat geven voor de toekomst ... worden zij afvallig door den afgodendienst, door het gouden kalf van weelde en winstbejag ....
En de ijverzucht grinnikt zachtkens!
En dan spreken wij van een „Kunstenaarshuis". Dat, wat een tempel moest zijn, zou worden, ... o, teeken des tijds!... een gebouw voor administratie, een hof voor arbitrage, een bureau voor auteursrechten, een broeikas voor „conflicten" van de eenvoudigste tot de meest exquise soorten. Is onze tijd wel rijp voor zulk een kunstenaarshuis, ... daar waar het zelfs geen theaters kan bouwen voor het Nieuwe Tooneel dat wordende is?
Maar de jonge architecten gaan hun stem verheffen en met hulp van de acteurs zelve, zal het komen, het schoone theater voor Holland. Het kan echter alleen dàn ontstaan, wanneer bij de jonge tooneelspelers een heilig vuur voorhun kunst, hen brandend in 't harte slaat; wanneer zij zichzelf gaan zien als de priesters van een tempel ... en ... alzoo handelen. Want het tooneel van onzen tijd is geheiligd door haar ontstaan uit de mysteryspelen van het oude Frankrijk. Het Tooneel werd geboren in de gedempte lichtval der Cathedralen, onder den schemer van de Godslamp ... en weê hem! die zijne afkomst verlooch'nen wil!
Eerst wanneer ieder kunstenaar zal zijn als een priester, die het aardsche leven in eene offerande opvoert in zijn kunst, eerst wanneer het volk naar Het Tooneel gaat als naar een geheiligden Tempel, eerst dan zal het schoone Theater verrijzen .....
En dán ..... bloesemen wederom de nieuwe vruchtboomen in Noord-Frankrijk en de kinderkens spelen zonder vreeze in hunne schaduwen ....

H. TH. WIJDEVELD.

Amsterdam, 25 Mei 1917.

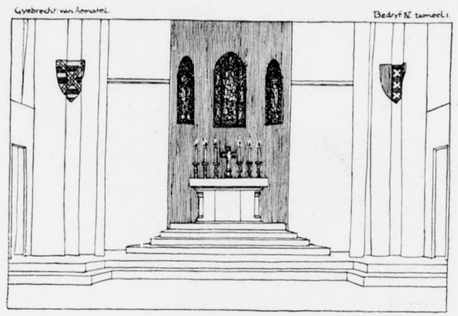

Vierde Bedrijf, Kloosterkapel.

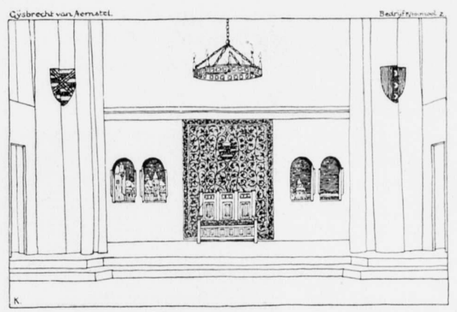

Vijfde Bedrijf, Burchtvertrek. FRITS LENSVELT.

TOONEELBOUW.

Een Royaardsnummer van Architectura, om den krachtigen leider ter gelegenheid van de 100ste opvoering van Driekoningenavond, zoo welverdiend te huldigen, getuigt van een verruiming in de gedachtesfeer van den Architect, welke komende is.
Want teveel nog is in Holland deze gedachtesfeer bepaald tot het landhuis, daarnaast tegenwoordig de arbeiderswoning; utiliteitswerk zoowel als monumentaalbouw is zeldzaam, terwijl gelegenheidswerk, en alles wat daarmede annex is, tot de uitzonderingen behoort.
Architecten welke tooneeldecor ontwerpen, en zich metterdaad voor het tooneel interresseeren komen hier haast niet voor, er wordt dan ook veelal geoordeeld als zoude dit buiten hun eigenlijk arbeidsveld liggen, en toch is dit m. i. niet juist en ligt er in tooneelbouw ook een opgave voor den Architect.
Want waarlijk tooneeldecors kunnen tot bouwwerken worden, al zijn zij dan maar gemaakt van wat planken en lappen.
Met terzijdestelling van het feit, dat opdrachten voor decors hier zelden aan Architecten opgedragen worden wil het mij voorkomen dat een der oorzaken, waarom beoefenaars der bouwkunst zelve zoo weinig belangstellen in tooneelbouw, hierin gelegen is, dat zij buiten marmer en pallisander, niet meer kunnen leven.
Ik bedoel hiermede dat de werkwijze van de meesten hunner een werken is in de stof, wat zeer begrijpelijk is, gezien de sfeer waarin zij zich gewoonlijk bewegen; eenigen zijn daarin zoover gegaan dat zij de stof zijn gaan adoreeren en er een Culte van gemaakt hebben.
Toch zijn wij hen dank verschuldigd omdat zij ons de waarachtige schoonheid van het materiaal lieten zien, hoewel men soms geneigd zou zijn optemerken of deze verheerlijking, niet bij enkelen, onbewust, maskeert een gemis aan Geest.
Wij zijn tot een tijdstip genaderd, waarin wij een weinig moeten oppassen voor deze veneratie van de stof, want hoewel zij soms symphatiek aandoet, wijl zij alles kinderlijk „echt" wil hebben, zij zou kunnen ontaarden.
Want waarlijk boven alle Materie staat de Geest en deze is voor hare manifestatie niet afhankelijk van eenige bepaalde stof.
Tooneelbouw nu is om zoo te zeggen een werken buiten de stof, en geeft den ontwerper, daardoor meer dan in eenig ander bouwwerk, gelegenheid zich te immaterialiseeren.
Tooneelbouw met zijn planken en lappen wordt daardoor als zoodanig een opgave welker oplossing aan de vergeestelijking onzer bouwkunde de kunde van het bouwen stellig ten goede zou komen.
Tooneelbouw. Er ligt zooals ik reeds zeide een belofte in het feit dat dit nummer van Architectura is opgedragen aan den krachtigen leider W. Royaards omdat zij getuigt van een verruiming in de gedachtesfeer van den Architect, welke komende is.

H. A. VAN ANROOY.

Hilversum 25 Mei.

■ ■ ■

WILLEM ROYAARDS als „Gijsbrecht" in Gijsbrecht van Aemstel. Costumes NELL BRONGER.

Mevrouw ROYAARDS—SANDBERG als „Badeloch" in Gijsbrecht van Aemstel. Costumes NELL BRONGER.

WILLEM ROYAARDS
als de boetvaardige „Elckerlyc".

Costumes NELL BRONGERS.

WILLEM ROYAARDS.

Met Adam in ballingschap deed hij ons eene nieuwe belofte, zooals iedere kunstenaar bij zijn eerste en laatste werk doet. Wie herinnert zich o.a. niet, in den tijd dat Royaards bij het Nederlandsche was, de tooneelspeler in Maxim Gorki's Nachtasyl, wat een reusachtige belofte voor de toekomst was dat. Daarna die ontelbare voordrachten waar we gingen luisteren naar de steeds nieuwe schoonheden die hij ons in het zelfde gedicht of vers te genieten gaf. Zoo is hij de architect van het woord, die ons onder zijn machtige taal de visioenaire gebouwen boetseerde, die bevrucht als wij worden, door ons in tastbaren vorm worden omgezet. Dit vermag hij door zijn boven den reproduceerenden kunstenaar uitkomende, krachtige persoonlijkheid; voor de jonge architecten lijkt hij mij dan ook een noodzakelijk geworden factor in hun bouwkunstig leven, zeker even onmisbaar als de andere kunsten en de liefde voor de natuur. In zijn werk leeft het jonge, ondergaat men het bekoorlijk nieuwe dat niet modern, doch eeuwig is. Daarom is Royaards een der onzen, al bouwt hij met andere materialen dan wij. Zie de decors van zijn voornaamste opvoeringen, die door rust, voorname indeeling en kleurenpracht uitmunten en dikwijls het klassieke benaderen; illustreeren zij niet op voortreffelijke wijze het spel, waar Royaards zijn stempel van eenheid op drukt. De hierbij gereproduceerde afbeeldingen van tooneelspelers-sters, decors, costuums en reclame platen, die alléén de zichtbare bewijzen van zijn regiekunst zijn en dan nog zonder kleur, geven ons slechts een pooveren en onvolmaakten indruk van wat hij ons met het gesproken woord, somtijds met muziekbegeleiding, op het tooneel doet genieten.

Het is dan ook opmerkelijk dat de stukken, die bijzonder Royaards' cachet dragen en waarin hij in zijn rollen het grootst is, (Mercadet, Seiglière, Fallstaf) bijna alle levensvolle en levensvreugdige zijn, en hij hier parallel loopt met de andere kunsten, waar wij de nieuwe sfeer van levensvreugde en romantiek waarnemen.

Dat Willem Royaards ons nog van veel schoons zal doen genieten geloof ik dan ook zeker.

Daarom hopen wij dat hij van de Nederlandsche Architecten en de Amsterdamsche in 't bijzonder den verdienden daadwerkelijken steun moge ondervinden.

Ook deze 100e opvoering van Driekoningenavond bewijst dat er nog Nederlanders zijn (de nooit in het publiek genoemde doch onmisbare medewerkers) die Royaards, tot verhooging van het levensgeluk van duizenden, in staat gesteld hebben zijne idealen te realiseeren.

P. KRAMER.

„Lucifer" reclamebiljet.

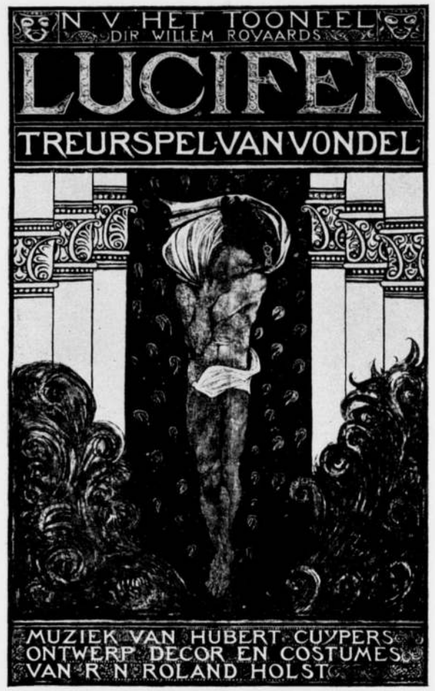

Ontwerp R. N. ROLAND HOLST.

ENSCÈNEERING.

Het was na afloop van de Cuypers-huldiging in het Rijks-Museum, dat onze ijverige Redactie-secretaris mij in het voorbijgaan er aan herinnerde, dat ik een bijdrage voor het Royaards-nummer beloofd had, en dit niet mocht vergeten.

„Royaards, Royaards . . . potdorie ja, dacht ik, hadden zij hem er maar bijgehaald om dit openbare feest te enscèneeren, dan had het ongetwijfeld een gansch ander aspect vertoond". En onwillekeurig herinnerde ik mij Royaard's prachtige spontane vondsten van groepeering en expressie-opvoering, tijdens de repetities van „Lucifer" in 1910.

Zoo iets is alleen mogelijk als een kunstenaar die het levend besef heeft, wat *compositie* wat *synthese* en wat *symbool* is, ingrijpt en leidt. Hoe hadden juist deze schoone gaven van Royaards, de Cuypers-huldiging tot een expressief geheel kunnen maken, en hoezeer bleek het nu, alle hartelijke gevoelens ten spijt, dat juist in dit enscèneerend inzicht hier ontbrak.

Cuypers zat daar omgeven door zijn familie, maar hij toch was geen jubileerend grootvader in de eerste plaats, maar de jubileerende bouwmeester, de groote vertegenwoordiger van de levende traditie, en het zou juist èn expressief zijn geweest hem in het openbare leven als zoodanig te eeren, door hem te omgeven door al de architecten van Holland, van de oudsten tot de jongsten, als groot symbool van de levendige bouwkundige traditie.

En Royaards zou den feestredenaar zeker zijn rol hebben ontnomen, terecht, en tot ons aller vreugde.

Hij zou die rol hebben opgedragen, òf aan een kunstenaar die van uit dezelfde sfeer waarin Cuypers leeft en arbeidt had gesproken, en die als kunstenaar gevonden zou hebben de accenten waarover kunstenaars alleen beschikken, de accenten die mededragen iets van den toover der verrukkingen en vertwijfelingen, waaraan ieder werkelijk kunstenaars-leven rijk is.

Of hij had deze rol gegeven aan een werkelijk redenaar, aan één, voor wien het levend woord een instrument is, een instrument dat een gansch eigen muziek en een gansch eigen betoovering heeft.

Ik ben gaarne geneigd te gelooven in alle deugden van den feestredenaar, als mensch en als openbaar persoon, maar voor de rol die hij hier moest spelen deugde hij slecht. Zooals hij daar van een papiertje stond te lezen, leek hij een zeker zeer achtbaar magistraat, maar zoo hij al iets suggereerde dan toch vooral de stemming die wij ook wel eens opgemerkt hebben bij zittingen van arrondissements rechtbanken in de provincie.

En toen de geachte feestredenaar eindelijk afdaalde tot bedankjes aan iedereen, aan de behangersfirma, die geheel belangeloos voor de versiering der zaal had zorg gedragen — een versiering, laten wij er dit bij voegen, die zich volkomen aanpaste bij den geijkten gouden-

„Lucifer" decor. Ontwerp R. N. ROLAND HOLST.

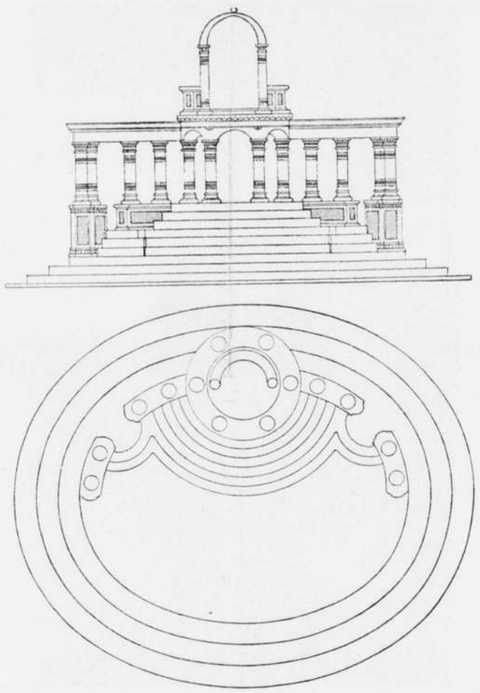

bruilofsstijl van palmen en bloemen los geschikt, een stijl die al sinds een eeuw van Meppel tot Zierikzee als de vriendelijkste aller stijlen is aanvaard — en hij ook dank bracht aan de uitgevers firma die enz. enz. enz. Toen konden zij toch slechts hopen dat zij spoedig aan het einde zouden zijn van wat in goedmoedigheid dreigde op artistieke vernederingetjes uit te loopen. Wij waren toch daar om Cuypers dank te brengen, en naast dien grooten dank viel alle andere dank weg, zoo er tenminste eenig gevoel is voor synthese en compositie. Royaards had ongetwijfeld de verschillende kunstambachten tot representatieve groepen opgesteld, — hoe feestelijk had 't gestaan den bouwmeester die het schoone ambacht in de bouwkunst weer een ruime plaats heeft gegeven, te laten huldigen door de kunstsmeden, door de metselaars, door de schilders en de timmerlieden, met hun attributen, en in hun eigen eenvoudige kleedij.

Royaards had het vrouwenkoor dat dezen dadenrijken bouwmeester toezong ongetwijfeld versterkt door er den vasteren klank van bassen, en den sterkeren glans der Tenoren aan toe te voegen. En hij zou het boek dat Cuypers werd aangeboden, zeker hebben laten binnendragen door jongens der ambachtsscholen, al ware het alleen maar, om dezen zoo jeugdigen grijsaard door den wilden en koperen klank van een jongenskoor te doen omtrillen.

Laten wij het maar eerlijk zeggen, de eenige speler die Royaards zijn rol zou hebben gelaten, zou Dr. Cuypers zelf zijn geweest, want hij alleen had stem, en wat voor een stem heeft deze negentig jarige, en hij alleen had houding, en hij alleen bracht ontroering.

En de eenige goede figuranten waren de straatjongens die buiten den meester hartelijk toejuichten, toen hij in zijn rijtuig stapte, want zij ook hadden stem, en zij ook hadden houding.

En wij, de figuranten van de eerezaal, wij waren een doffe compositielooze kudde, Berlage verdrong zich ergens naast een vischhandelaar, van der Meij probeerde over een schoolopziener te kijken, van Loghem werd overmatig verwarmd door een dikken belastinggaarder, en La Croix stond zoo dicht bij het dameskoor, dat het was alsof hij daarbij behoorde.

Dat is alles het gevolg van gemis aan gevoel van compositie en voor synthese, en het niet zien van het symbool.

De commissie die den jubel had voorbereid, haar fantasie scheen uitgeput toen zij goed uitgerekend had of de commissaris van de koningin rechts van den burgemeester of de referendaris links van den commissaris moest zitten.

Als er in die officieele rekensom maar geen fout zit, dan is het decorum gered, de rest volgt dan wel van zelf, — of blijft zooals hier glad achterwege.

Zoo is de stijl van ons openbare leven!

* * *

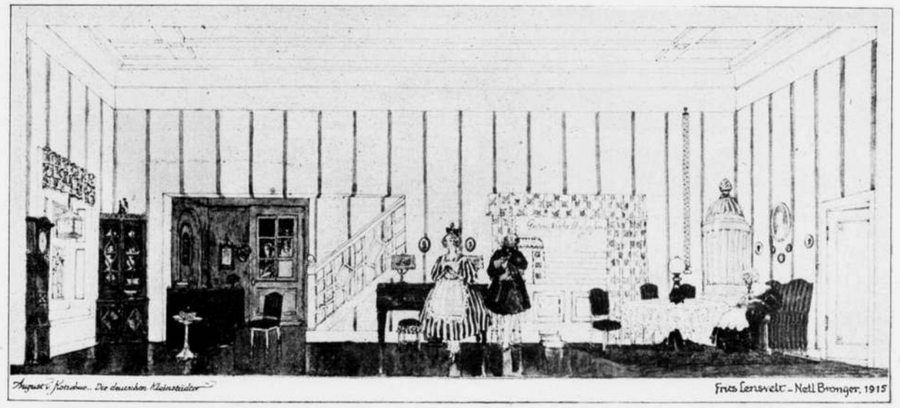

Decor-ontwerp voor „Die deutschen Kleinstädter". FRITS LENSVELT.

De wereld is toch alleraardigst op zijn kop gezet: het openbare leven brengt ons, wij zagen het weer bij de Cuypershuldiging, de parodie van wat het tooneel ons eigenlijk moest geven, het bracht ons een zoogenaamde compositie maar zonder doorgevoerde synthese en zonder symbolischen bouw, en het tooneel dat ons de synthese van het leven moest geven brengt ons in het helaas populaire realistische drama, de apologie van het fragmentarische, in een omgeving die voor de symbolische, synthetische compositie alleen bedoeld kan zijn.

Willem Royaards heeft, en onder de allerzwaarste omstandigheden, telkens weer gestreden om voor het tooneel te herwinnen iets van de groote cultureele, ja ritueele beteekenis die deze kunst in vroeger tijden bezat.

Daarom juist is deze spontane hulde van de architecten voor Royaards zoo vol beteekenis.

Want al scherper toch zien wij de twee richtingen die de kunstenaars scheiden: de ééne richting zoekt het fragmentarische in alle levensuitbeelding, vanaf het psychologische uitzonderlijke, tot de toevalligste kleurnuance of het onverwachtste rythme. En de andere richting, die zocht naar de compositie, stijgend tot de synthese, en culmineerend in het symbool, trachtend dit beginsel door te voeren vanaf het nederigste werk dat geboden wordt, tot het grootere en grootsche werk dat thans nog slechts in de idee verwezenlijkt kan worden. Deze laatste groep kunstenaars, zij bouwen allen aan éénzelfde toekomst, en Willem Royaards staat door het zoo boeiende en schoone werk dat hij in die lijn verrichtte, dichter bij de jonge architectuur en haar illusies, dan bij de tooneelspeelkunst van het naturalistische tijdperk.

Tusschen de opvoering van het drama in het Athene der oudheid en de mis in de kathedraal der middeneeuwen, bestaat slechts een minimaal verschil, vergeleken bij den afstand die den modernen geest, — compositie, synthese en symbool-loos als deze moderne geest is — van deze groote geconcentreerde geestelijke levensuitingen gescheiden houdt.

Dien afstand te verkleinen, daarop is heel ons leven en heel onze werkkracht gericht, en wij zijn Willem Royaards dankbaar dat hij onder dezen steeds een overtuigde en een waarlijk sterke is gebleken.

R. N. ROLAND HOLST.

21 Mei '17.

„Lucifer". Costumes R. N. ROLAND HOLST.

Ontwerp decor FRITS LENSVELT.

DE ZOO NOODIGE OMWENTELING IN DEN THEATERBOUW.

Theaters zijn even oud als de menschheid; in alle eeuwen, bij alle volken is er iets geweest, dat overeenkomt met tooneelopvoeringen. De Grieken waren echter de eersten, die het theatergebouw tot een vast, een monumentaal gebouw hebben gemaakt, en in een klaren vorm de grondbeginselen der deelen van het inwendige van het gebouw vastlegden, welke deelen zijn: het tooneel en de toeschouwersruimte.

Die klare vorm vindt meer zijn waarde in de vormverhouding der beide deelen tot elkaar, dan in hun bouwkunstige aansluiting. Deze ontbreekt geheel; dat is het zwakke punt. Daartegenover staat de hooge waarde der onovertroffen grondvorm: den cirkel (hij moge bij hen als even meer dan halve cirkel, bij de Romeinen als halve cirkel, of sporadisch in onzen tijd als cirkelsegment optreden), welke zij aan de toeschouwersruimte ten grondslag legden, en die als ruimtevorm op zijn majestueust verschijnt in den kegel. De waarde van dien vorm ligt in het gericht-zijn van elken toeschouwer naar één punt, het middenpunt der „orchestra", het vlakke cirkelvormige gedeelte vóór de „scene", het tooneel. In dit middenpunt stond het altaar, waaromheen in den oudsten tijd, toen choor en choorgezang de hoofdzaak waren, de handeling zich afspeelde.

In dien tijd bestond het eigenlijke tooneelgedeelte nog niet. Zelfs nog niet toen omstreeks 536 v. Chr. door Thespis de behoefte aan contrasteerende werking in handeling werd gevoeld, en door hem een niet tot het choor behoorende speler, die een tweegesprek met het choor voerde, als nieuw element werd toegevoegd. Die speler nam dan plaats op de trap van het altaar.

En toen door Sophocles die contrasteerende werking nog werd verhoogd door het dramatisch gedeelte in de handeling uit te breiden, en er dus meer spelers moesten optreden, werd de altaartrede („bema") vergroot. Deze „bema" was het eerste verschijnsel van het tooneel. Door de ontwikkeling van dit dramatisch beginsel eischte Aischylos een grooter tooneel voor zijn tooneelwerken. Zoo werd vóór de orchestra een tijdelijk houten tooneel opgeslagen, dat later in een vast tooneelgebouw overging. Het altaar, de „thymele", daar waar het choor optrad, bleef toch nog steeds de ware kern van het theater. Deze zeer korte aanstipping van de ontwikkelingsgeschiedenis van het Grieksche theater, zij voldoende om aan te toonen, hoe de ontwikkeling van het gebouw, innig samenging met de ontwikkeling van het drama. Als men zich nu goed doordringt van hoe'n hooge beteekenis de opvoeringen van de verheven drama's waren voor het geestelijk leven, de geestelijke ontwikkeling der Grieken — welke ontwikkeling niet beperkt bleef tot een zekere groep, doch waarin het geheele volk deelde (hun theaters waren echte volksthéaters) — daar voelen wij de hoog-symbolische, de ritueele beteekenis van den cirkel, waarbij alle punten van den omtrek gericht zijn naar het middenpunt, zoodat zij, die deze punten bezetten, in waarheid geconcentreerd worden.

En beschouwen we nu uit dit zelfde oogpunt het hoftheatertype, zooals wij dit kennen uit de 17de en 18de eeuw, dan zien wij in den vorm van dit theater een aan het Grieksche beginsel geheel tegenovergesteld principe neergelegd.

Het hoftheater in de 17de eeuw diende niet meer voor de geestelijke ontwikkeling, maar voor feestgenoegens, voor verstrooiing. De aanwezige genoodigden van den

Oedipus-voorstelling in het park Sonsbeek te Arnhem.
Costumes NELL BRONGER.

vorst of adellijken heer kwamen om zich met elkaar te onderhouden, en om onderhouden te worden. Van zich concentreeren op de opvoering was geen sprake. Kijken was belangrijker dan luisteren naar het gesproken woord. Ook het hooren naar muziek valt aandachtlooze menschen gemakkelijker, al ontaardt het dan ook in het zich laten streelen door klanken. Het is gemakkelijk te begrijpen, dat muzikale spelen, al waren zij op dramatische gegevens gebouwd, zich tot bijna uitsluitende alleenheerschappij had kunnen opwerken. Doch deze vorm voldeed niet genoeg aan de kijklust. Naast balletten, tournooien, enz., moesten alle denkbare mogelijke decoratieve en mechanische kunsten medehelpen om aan deze lust te voldoen.

Voor de balletten met hun met onbeschrijfelijke pracht samengestelde optochten, voor de tournooien, en andere ridderlijke spelen, die eerst als intermezzo's dienden, later de hoofdschotel vormden, was het tooneel veel te klein. Daartoe werd ook het parterre (de vroegere orchestra) in gebruik genomen. De er omheenliggende rijen werden daarom zóó aangebracht, dat niet slechts wat op het tooneel, maar vóór alles ook dat, wat in het parterre gebeurde, goed kon worden gevolgd.

De bouwkunstige vorm der toeschouwersruimte vervormde zich daarmede. Waar het parterre veel ruimte moest bieden, werd de meer verlangde ruimte in de lengte gevonden. Het wordt een rechthoek, waarvan de korte zijde tegenover het tooneel bijna in alle gevallen boogvormig is.

Men kwam daarbij, zij het al dan niet bewust, terug op den grondvorm van het Romeinsche amphitheater dat zich ook, aanpassende aan den verbasterden smaak van het publiek, dat liever kwam om te genieten van gevechten tusschen gladiatoren, wedrennen en dergelijke vermaken, dan geestelijk opgeheven te worden door het zich inleven in de zoo hoogstaande drama's, vervormd had uit het Grieksche theater. Men ziet, dezelfde oorzaken leiden tot dezelfde vormverandering. Dat Reinhardt voor zijn wijze van tooneelwerken op te voeren, 't liefst een amphitheater had in den zin van het Romeinsche, toont het oppervlakkige, de bravourkunst van inzichten.

Door een dergelijken vorm gaat het verband tusschen toeschouwersruimte en tooneel verloren.

Het beroemde voorbeeld van een hoftheater geeft het groote „theatro Farnese" te Parma, door den architect Giovanni Battista Aleotti in 1618 voor den prachtlievenden vorst Ranuccio I Farnese, gebouwd.

De rechthoekige vorm hield natuurlijk ook verband met het feit, dat de hoftheaters in de paleizen werden ingebouwd, dus geen zelfstandige, monumentale scheppingen konden zijn. Waren in het begin de zitrijen amphitheatervormig aangelegd, spoedig ging men er toe over, ter berging van meer toeschouwers, gelijkvormige rijen van zitplaatsen boven elkaar aan te brengen die daarenboven groepsgewijze waren afgesloten. Hiermede deed het loge-theater zijn intrede.

De laatste stap tot het verdere verval, in socialen zin, werd nu al spoedig gedaan.

Het hoftheater droeg, door de aanwezigheid der genoodigden van den vorst, welke hoofdzakelijk kwamen om hem te zien, hem te bewierooken, een bepaald karakter. Het vormde nog een eenheid. Zijn absolute macht bepaalde den vorm, het karakter van het feest. Er was geen betalend publiek, waarbij iedere bezoeker zijn recht vorderde; het was een kring van menschen, een gezelschap van één stand.

In de 18de eeuw, met het verschijnen van theaters, die voor het publiek waren bestemd, werd het loge-theater, door de verschillende behandeling der boven elkaar geplaatste rijen, gemakkelijk tot rangtheater, dat het type van ons theater is geworden en nog steeds door ons

wordt aanvaard. Het wordt een bourgeoisie-theater, een theater van den geldadel, van het kapitalisme. Naar het meer of minder bezit van geld, worden de bezoekers in rangen verdeeld.

Op dit foutieve beginsel steunen onze theaters nog. Niet dat ik zou willen, dat alle plaatsen met dezelfde prijzen zouden worden betaald, dat ware, zelfs in de huidige omstandigheden een utopie. Doch het is noodig dit geldonderscheid, dat men kon laten voortvloeien uit den afstand naar het tooneel, neer te leggen in den bouwkunstigen vorm.

Wat erger is, het rangtheater vernietigt het beginsel: vertooner en toeschouwer niet ieder afzonderlijk in een ruimte te plaatsen, maar beide deelen architectonisch te vereenigen, zoodat de toeschouwer niet maar naar de handeling kijkt, er buiten wordt gesloten, doch zich gevoelt, alsof hij aan de handeling deelneemt op een wijze, die bij den bestaanden toestand niet mogelijk is.

In de eerste plaats moet daarom de vorm en de aankleeding van de inwendige ruimte weer tot den grootsten eenvoud worden teruggebracht. Niet als bij het hoftheater moet de aanblik van de feestelijke pracht der zaal, de genieting voor de oogen de hoofdrol spelen, maar het bij-elkaar-kunnen-zijn in geestelijke ontvankelijkheid moet de grondtoon van het karakter der inwendige ruimte zijn.

Een theater is niet een plaats van verstrooiing; het is er een van veredeling.

Onmogelijk kan echter de saamhoorigheid van publiek en spelers worden bereikt door alleen verbetering van de ruimte voor het publiek, zooals dit door enkele theaterbouwers bij hun hervormingspogingen wordt gedaan. Wil het euvel in den wortel worden aangetast, dan dient gebroken te worden met het diepe coulissentooneel, en ook met het proscenium, de omlijsting van het tooneel. Deze omlijsting, met zijn slecht geplaatste loges is ook nog een erfenis van het hoftheater en het loge-theater. Het tooneel was in de dagen van het hoftheater de bevoorrechte plaats van den vorst en zijn volgelingen. Op het Engelsche tooneel zaten langs zij- en achterwand (vaak tot groot hinder van de spelers) de Vorst en de Lords. Ditzelfde misbruik was in den tijd van Molière nog in gebruik, die er reeds tegen te velde trok. Eerst door het ingrijpen van Voltaire verdween in 1718 voor goed de edellieden en de tooneelbeschermers van het tooneel. In den loop der tijd ontstonden uit de bevoorrechte zijplaatsen op het tooneel, de tooneellogen, die daarna in prosceniumlogen overgingen.

Wat nu het coulisse-tooneel aangaat, ook alweer om aan de kijklust van de menschen te behagen en te voldoen aan hun eisch hun steeds een nieuwe prikkel te geven, verdwijnt de vaste, architectonische tooneelwand. Die decoratieve achter- en zijwanden handhaafden zich nog bij het, door Palladio, in 1580 voor de opvoering der Platonische Academie gebouwde „Theatro Olympico" te Vicenza, ofschoon door de er achter gelegen perspectievische inkijken in verschillende straten en waarvan elk zich aansloot bij een der vijf deuren (drie in den achterwand en twee in de zijwanden), die het antieke theater kende, reeds de grootsche, decoratieve werking voor de architectonische achterwand van het tooneel belangrijk werd geschaad. Door het architectonische tooneel werd het wezen van het tooneel, zoo ook de handeling van het stuk, op het decoratieve peil gehouden.

Met de invoering der coulissen (door de hierboven genoemde architect Aleotti uitgevonden), en de daarmede samenhangende perspectievische werkelijkheidsnabootsing wordt het geheele tooneelwezen minder beperkt in zijn uiting. Er ontstaat de mogelijkheid tot nabootsing der Natuur. De zucht hiernaar wordt steeds grooter. Door dit wegnemen der perken was de weg tot ontaarding van het tooneel geopend. Kan het decoratieve tooneel ondiep zijn, het nabootsende verlangt diepte. De kinderachtige poging de illusie van de werkelijkheid steeds grooter te maken, deed tooneelen ontstaan van 40 M. diepte; een diepte, die ook zeer ten nadeele van de acoustiek is. Zoo is het theater, laten wij het conventioneele theater noemen, ontstaan, dat geheel berekend is op de absolute onbekwaamheid van het publiek, optische voorstelling eenigermate exact te kunnen beoordeelen. Het publiek verdraagt met de grootste liefde den valschen indruk, die de perspectievische tooneelschildering het geeft. Dat een perspectief slechts van één punt uit, dus vanaf één plaats in het theater juist wordt gezien, dat vanuit andere plaatsen meters boven het oogpunt en boven den horizon de geheele voorstelling van de ruimte verwrongen lijkt, een onding is, hindert de toeschouwers niet. 't Ergste van alles is echter de verhouding van deze schijnbare ruimte tot de werkelijke, en zichzelfgelijkblijvende grootte van de, op het tooneel zich bewegende menschelijke figuur, die totaal valsch is, en daardoor belachelijk werkt.

Het conventioneele tooneel spiegelt den toeschouwer ruimte en diepte van het landschap of de stad voor, zonder ooit in staat te zijn de menschelijke figuur in overstemming met de voorgespiegelde diepte kleiner te maken. Bij een kamer op het tooneel mag deze optische fout dan al niet voorkomen, even belachelijk en hinderlijk werken de geschilderde spiegels, schilderijen en andere dingen; en nog erger de heen en weergolvende wand, wanneer de lappen deur wordt toe- of open gedaan. En wat te zeggen van den wiegelenden boom als de speler er tegen aan leunt.

Waar men zich in sommige tijden tevreden moest, en wilde stellen met kinderlijke middelen, was de illusie nog beter te bereiken, dan nu, waar alles tot in de kleinste onderdeelen natuurgetrouw kan zijn, en daarom moet zijn, doch het nimmer is. Door onze vergevorderde techniek de middelen bezittend, zouden wij nu de grootst mogelijke volmaaktheid mogen eischen. Doch zie nu eens de Wagneropvoeringen! Met al de kosten eraan besteed, blijft de scenerie een bespotting van wat de alles omvattende, het woord of de muziek aanvullende en verheffende omgeving moet zijn.

Toch heeft de ontwikkeling van het tooneel in de richting van het natuurnabootsende het geluk gebracht het bewijs te leveren, dat deze ontwikkeling eindigt in het belachelijke. Zoo is het bezig zichzelf te dooden.

Vergelijken we de euvelen, die de zaal en het tooneel aankleven, met elkaar, dan is het duidelijk, dat het gebrek der zaal slechts te verbeteren is, door een geheel nieuw gebouw; het gebrek van het tooneel bij juist inzicht gemakkelijk te verbeteren is. Vooral in ons land, waar het uiterst moeilijk is, gelden beschikbaar te krijgen voor een theater gebouwd volgens de juiste inrichting, zien wij de demonstratie der gewenschte verbeteringen, dan ook steeds uitgaan van het tooneel.

En die deze hervormingen ter hand nemen, zijn in hoofdzaak de regisseurs, tegenover de hoogst enkele architect, die zich met dit, zoo in eigen wezen architectonische, en daarenboven ethische en sociale vraagstuk bezig houdt.

Wij moeten dan in ons land, regisseurs als Verkade en Royaards zeker huldigen voor het hervormende werk door hen gedaan. De grootste hulde zou echter zijn, indien door de medewerking van de architecten, die dan moeten beginnen meer belang te stellen in deze veelzijdige zaak, een schouwburg ter hunner beschikking kon worden gesteld, gebouwd op hetzelfde verheven beginsel, als zij nu slechts in bepaalde mate kunnen demonstreeren.

JAN DE MEIJER.

23 Mei 1917.

Mejuffrouw Morgenrood.

Andries Sprreeuw.

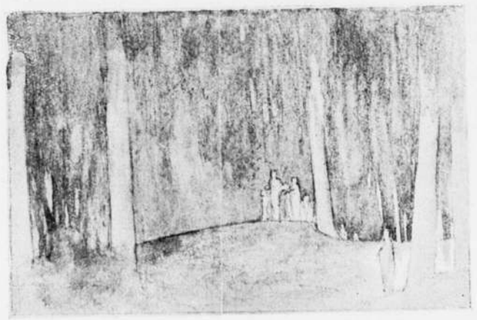

„Midzomernachtsdroom." Decors FRITS LENSVELT.

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 22. ZATERDAG 2 JUNI 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als Buitenleden zijn door het Bestuur aangenomen de heeren W. HELWIG, Bouwkundig Leeraar M. E., Den Haag en H. WOUDA, Architect, Den Haag.

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

„KUNST IN DE RECLAME".

De heer Roland Holst hield bij de heropening van bovengenoemde tentoonstelling een voordracht, waar in hij twee standpunten scherp tegenover elkander stelt. Het eene standpunt is dat, waarbij de kunstenaar staat als strijder tegen de gebreken der maatschappij; het andere dat, waarbij de kunstenaar de maatschappij aanvaardt met haar deugden en gebreken, en zich hieraan vastzuigt als een parasiet. Het eerste standpunt werd ingenomen door William Morris in Engeland, het tweede door de moderne Duitschers.

En hiermede heeft Roland Holst ons een dieperen kijk gegeven in de verhouding tusschen de reclamekunst en de maatschappij.

Waar hij in het artikel van van Dokkum in „de Bedrijfsreclame" werd genoemd „de rem voor de ontwikkeling dier bedrijfsreclame", heeft hij deze zienswijze aanvaard als strijder voor wat hij meent, dat de maatschappij verheffen kan, strijder tegen concurrentiegeest, winstbejag of kapitaalvorming, en hij wekt ook de jongeren op om dezen strijd met hem aan te binden.

Hij staat hier als een pionier voor kunst en beschaving, voor edele en ideeële belangen, die den mensch in waarheid geluk brengen.

Tegenover de reclame, die het uitschreeuwt, wil intimideeren, omdat ze een leugen voor waarheid wil laten doorgaan, stelt hij de eenvoudige mededeeling, die bescheiden kan zeggen, wat ze op het hart heeft.

Treffend was zijn beeld van de plaat voor het beste en goedkoopste vet, die de leugen moet goed praten door te overbluffen, want straks vertelt een andere plaat voor vet ons, dat *die* het beste en goedkoopste is.

En waar Roland Holst het heeft over het mooie vak, dat alléén door den ontwerper zelf in de uitvoering tot zijn recht kan worden gebracht, daar denken we aan zijn prachtige plaat voor de Bosboomtentoonstelling, zooals die hing voor de ramen bij Van Wisselingh, waar het papier een hemelsche reinheid verkreeg door het spaarzaam opgebrachte zwart met het luistervolle goud. Hoe moet het hem te moede geweest zijn, toen hij die andere plaat zag, het evenbeeld der vorige, op de reclamezuilen en aanplakborden, waar die hemelsche reinheid vertroebelt, het stralende goud zijn luister verliest?

En aan het eind van zijn voordracht gaf hij ons nog een levensrijk beeld mee, van den Balinees, die het weggeworpen mes opraapte van den Europeaan en hieraan met groote liefde en toewijding arbeidde, tot er van dit mes een heerlijk kunstwerk was gewrocht. (De Phoenix, die uit zijn asch herboren wordt).

Laten wij, zoo zei Roland Holst, oprapen wat de maatschappij ons toewerpt en er met al onze liefde aan arbeiden, tot er een beter en schooner toekomst geopend wordt voor ons en onze nakomelingen.

Naar aanleiding van deze laatste woorden, wilde ik in verband met het reclameteekenen vragen: „Moet de kunstenaar den concurrentiegeest, dien de maatschappij hem toewerpt, aanvaarden, wijl die toch een onmiskenbare en onafwendbare uiting is van onzen tijd?"

Ik vraag mij tevens af, en ik kan er geen antwoord op vinden, of wij hebben te beoordeelen in hoeverre groote verschijnselen van een tijd goed of verderfelijk zijn, maar in ieder geval moet men ze aanvaarden, of ze verwerpen en dan ertegen strijden, als men den moed en de kracht ervoor in zich voelt.

De reclameteekenaar stelt zich in dienst van een onderneming, om op deze onderneming de aandacht te vestigen, en wel zoo, dat men die niet meer vergeet, want wat zou het anders helpen? En omdat het de bedoeling is van den ondernemer om zijn artikel erin te brengen, zal hij een reclame moeten hebben, die inslaat.

De reclameteekenaar aanvaardt hiermee de con-

currentie en als deze een wedijver beteekent van industrieëlen en handelaars, om het beste voort te brengen, zonder iemand te kort te doen, dan zou ik deze concurrentie een eerlijke willen noemen, voor welke de reclameteekenaar kan werken.

Hij heeft echter te waken tegen de valsche concurrentie, die tegen beter weten in met schoonen schijn, reclame maakt voor minderwaardige producten. Hij, die hiervoor werkt, is de parasiet op maatschappelijke misstanden. Daarom is een reclame voor het beste en goedkoopste vet afkeurenswaardig. Daarom mag een reclameteekenaar niet een opdracht aannemen, als opschrift en beeld worden verlangd, niet in de juiste verhouding tot de waarde van het product.

Daarom ook is reclameteekenaar een geheel op zichzelf staand vak, wat nevens de kunst van karakteristieke, treffende uitbeelding, inzicht in handel en productiewijzen verlangt.

Ook zal een kunstenaar niet gemakkelijk in extase kunnen komen voor een handelsproduct, tenzij er een andere bedoeling bij hem voorzit, namelijk de schoonheid van de straatkunst te verhoogen, opdat ze een verblijding is voor het oog van den voorbijganger. De reclameteekenaar zal zich op het standpunt dienen te plaatsen, dat van zijn plaat aantrekkingskracht uitgaat, door welke hoedanigheid ook, dat hij het publiek heeft te bereiken, voor hetwelk de plaat bestemd is, wat niet in alle gevallen gelijk is — een plaat voor bruine boonen heeft een grooter en minder beschaafd publiek te bereiken, dan een voor een reisje naar de Riviera. Voldoet de plaat niet aan dit doel, wat voor den opdrachtgever als eerste eisch geldt, dan zal de reclamekunst geen toekomst hebben, dan zal de ondernemer zich wenden tot een advertentie-bureau of lithografische inrichting, die er wel voor zorgen zal, dat de man goed bediend wordt, en binnen korten tijd zijn de muren weer bedekt met de meest horribele schreeuwleelijkerds. Wil men daarvoor waken, dan dient de reclamekunstenaar het standpunt van den handelsman niet te onderschatten, en aan zijn plaat de attractie te geven, die bij het te bereiken publiek inslaat. Men behoeft hiervoor niet te schreeuwen, want het schreeuwen wordt door krijschen overstemd en waar is de grens en wie van de krijschers zal gehoord worden? Te midden van de schreeuwers zal men getrokken worden door een stil gebaar, mits het in zijn stilte bijzonder is en veelzeggend, dus levend.

De heer Roland Holst wil de eenvoudige mededeeling. Dit komt mij voor zoo betrekkelijk te zijn. Hij, die in de stilte van het bosch zijn gevoelens wil meedeelen aan een metgezel, zal dit wellicht kalmer behoeven te doen, dan degene, die te midden van straatrumoer en haastige voorbijgangers bekendheid wil geven aan een hem toevertrouwde zaak aan een zoo groot mogelijk publiek. Terughoudendheid is mijns inziens niet de eisch voor een reclameplaat. Ik las eens: Bescheidenheid is een effect, waarvan anderen de coupons knippen, en hoewel bescheidenheid als een deugd geldt, zoo zal toch de bescheiden mensch dienen te spreken, als er iets van belang te zeggen valt. En hoewel bescheiden, zonder dus zichzelf op een voetstuk te plaatsen, kan hij spreken, duidelijk en met klem. Zoo moet ook de reclameteekenaar, als hij iets zeggen wil, spreken met klem, zal niet zijn plaat verloren gaan in den maalstroom om hem heen.

„Sterke geaardheid", zegt Roland Holst, „ja, maar gepaard aan gespierdheid", zegt van Dokkum. Men zou hiervoor kunnen zeggen „groote zeggingskracht", omdat gespierdheid alléén doet denken aan uiterlijke vormverschijning.

Eenvoud en begrijpbaarheid in de opvatting en voorstelling, krachtige kleurwerking, geestige vinding, frischheid en kloekheid, bijzonderheid door sterke geaardheid, maar niet uit aanstellerij, daarnaast technische zuiverheid zijn, naar ik meen, de voornaamste eischen voor een reclameplaat en, als dit bereikt wordt, dat in de reclame onzer straten deze factoren aanwezig zijn, dan zal ze een vreugd zijn voor ieder en doeltreffend tevens.

Hij, die als strijder staat tegen de concurrentie, die hierin ziet een wondeplek in de maatschappij, hij kan niet anders, dan zich streng verzetten tegen elke reclame, zelfs de schoonste en beste, indien ze de aandacht vestigt op een plaats, artikel, of gebeurtenis, met de bedoeling aan den ondernemer voordeel te verschaffen (geld of roem of wat anders, hetgeen hij voor zich opeischt en niet doet voor het heil van de gemeenschap).

Roland Holst, dien ik zie als zulk een strijder, zal daarom geen reclame teekenen voor andere zaken, dan die hij krachtens zijn beginselen verheffend vindt. Maar daarnevens blijft een groot arbeidsveld open en ik meen, dat daarin diegenen, die niet tegen concurrentiegeest gekant zijn, scherp en groot uitbeeldingsvermogen paren aan sterke zeggingskracht, groote verbetering kunnen aanbrengen.

Jammer is het, dat de mooie affiches, op de reclamezuilen aangebracht, elkander zoo dikwijls schaden. Mij dunkt, een indeeling in vakken met een bepaalde grootte der affiches, die elkander aanvullen, zou de waarde van elk der opgebrachte platen verhoogen, en de schoonheid der straten zoowel als de reclamekracht der affiches ten goede komen.

C. Rol.

BESCHOUWINGEN OVER BEELDENDE KUNST

door Jan Gratama.

I. Tentoonstelling van decoratieve ontwerpen voor Behangsels, Weefsels, Verpakking enz. van L. Zwiers in het Stedelijk Museum te Amsterdam.

Het is een genoegen, deze ontwerpen van Zwiers te bespreken, en wel om de dubbele reden, dat zij èn bijzonder èn mooi zijn.

Zij zijn bijzonder, omdat zij op belangrijke wijze de decoratieve kunst in Nederland verrijken. Immers, deze ontwerpen gaan verder dan wat in den laatsten tijd in het algemeen door de goede krachten in ons land op decoratief gebied gemaakt is.

Het is de groote verdienste geweest van de nieuwere inzichten uit het laatst der vorige eeuw, uit de 80er jaren dus, dat zij de verwilderde, realistische decoratieve kunst tot hare zuivere basis van vlakversiering en geometrie terug hebben gebracht. Maar zooals alle beeldende kunsten, die in dien tijd hervormd werden, leed ook de decoratieve kunst ernstig aan haar mazelen- en pokken-periode, hare intellectueele overheersching, haar principe-stokpaard. Het gevolg was, dat kuisch, zuiver, stellig, maar tevens pedant, en meestal erg kunstzwak werk ontstond. Deze periode van het streng meetkundig verdeelde vlak, waarop het magere, geometrische ornament spaarzaam is aangebracht, is nog niet geheel overwonnen. Hetzelfde geldt van onze meubels, men denke maar eens aan de houten maar ook houterige, recht-lijnige, ambachtelijk-zuivere echter meestal niet-aangenaam-zittende stoelen; aan de zakelijke, rationeele architectuur, die boven het rationeele dikwijls niet komt tot het kunstvolle.

Het is gelukkig, dat het streven in den laatsten tijd verder gaat, het streven om met behoud van de goede, fundamenteele basis, de eigen kunst rijker, vreugdevoller, geuriger en fleuriger, in een woord meer *levend* te doen zijn. Wij vinden dit terug in de bouwkunst van de jongste school, algemeen als de Amsterdamsche aangeduid, en ook in meer dan een meubel van den laatsten tijd.

Op decoratief gebied zijn de ontwerpen van Zwiers van dezen geest, maar zij zijn in hun soort iets geheel nieuws. Zeer goed werk wordt hier vertoond. Het is zuiver decoratief, want het gaat niet buiten het doel: een vlak sieren en toch het vlak als vlak handhaven.

De ontwerpen zijn in hun hoofdcompositie rustig, wijl geometrisch, waardoor een eenvoudig overzichtelijk, niet verwarrend rythme ontstaat. Maar zij zitten geenszins onder de plak der fundamenteele, decoratieve beginselen; zij dringen hun intellectualiteit niet op; zij zijn schoon van rijke, krachtig-kleurige fantasie.

De groote kunst in de vlak-versiering is, niet te veel aan de vormen der natuur te blijven hangen, maar vóór alles decoratief werk te maken, d. w. z. rythmisch van kleur en lijn. De meestal gevolgde methode bij het onderwijs is: natuurvormen, bij voorkeur bloemen, te styleeren, aan elkaar te rijgen op de een of andere manier en zoo het vlak te tooien. Hierbij wordt uit den aard der zaak de hoofdzaak: het algemeen rythme, bijzaak; en de bijzaak, de gestyleerde bloem, hoofdzaak.

Het uitmuntende in Zwier's werk is: dat zijn figuren wel min of meer op plant- of op diervormen lijken, maar dat dit geheel bijzaak is; het rythmische in lijn-beweging en kleur is daarentegen hier de treffende hoofdzaak en de bron van de pakkende kunstwerking. Het ornament maakt den indruk, gemakkelijk en natuurlijk-weg te zijn gecomponeerd. Als van zelf, zonder bijgedachte, zonder bepaald natuurobject voor oogen, is het potlood over het papier gegleden, zijn de gegolfde lijn, de arabesken, de slingerplant-achtige of polyp-achtige motieven ontstaan, uitsluitend decoratief in hun lijn-, kleur- en massawerking gevoeld en direct weergegeven. Waar de natuurvorm meer gevolgd is, toont Zwiers geen bijzonder knap teekenaar te zijn; deze ontwerpen zijn de minstgoede. Hier wordt de grens tusschen vrije teekenkunst en decoratieve kunst duidelijk. Een goed decorateur behoeft geen goed natuurteekenaar te zijn. Integendeel. Ik geloof dat het zelfs beter is als hij het niet is, want dan zit de knap-nageteekende natuur hem ook niet in den weg, dan zal deze zich ook niet te veel als zoodanig, als natuur dus, manifesteeren in het decoratief werk. De natuur zelf toch is niet vlak-decoratief maar drie-dimensionaal. In het algemeen kan men zelfs wel zeggen, dat de groote fout onzer decorateurs is dat zij te goed kunnen teekenen in den zin van nateekenen; en dat zij te weinig vrij-uit, natuurlijk-rythmisch-decoratief talent toonen. Zwiers toont dit laatste wel te bezitten. Dit is het juiste, het kunstvolle decoratief ontwerpen; alle mooie uitingen uit vroegere tijden zijn hiervan een voorbeeld, zie het oude goudleer, zie de oude geweven stoffen, zie Barock-patronen, enz. Hoe weinig is hierbij de natuur gevolgd, hoe on-natuurlijk is hier vaak het ornament, hoe vaak kan men het ornament zelfs in 't geheel niet thuis brengen; en toch, hoe beschamend goed als echte, mooie decoratieve kunst zijn al die oude uitingen!

Is het ornament in Zwier's werk kloek in opzet, met geestige trillijnen als aanvullend tegeneffect, en is de werking daardoor pittig en positief (men moet wel bedenken, dat bij de behangsels de velden bestaan uit herhalingen van de hier getoonde monsters), bovenal mooi en sterk van effect zijn de tintelende, ongebroken kleuren als fel-rood, hevig oranje, lichtend groen; stralend-geel, in hun combinatie met zwart, diep-paars, wit, enz. Vooral het zwart, dat de kleuren oranje, groen, blauw ja bijna alle kleuren zoo goed doet uitkomen, is hier veelal met juist gevoel toegepast.

Zwiers toont een belangwekkend modern kleur-kunstenaar te zijn. Ik zeg modern, omdat het sentiment, dat uit deze kleurenpracht spreekt, iets karakteristieks is van onzen laatsten tijd. Men denke slechts aan de moderne hollandsche schilders: aan de hevige en in hare combinatie toch vaak schoone kleuren in vele hunner schilderijen.

Stralende kleuren-kracht getuigt van een verlangen naar of van een opgenomen-zijn in een sterk-willend, sterk genietend leven. Te lang hebben in Holland de burgerlijke grijzen of de zwak voorname Liberty-kleuren geheerscht. Het nieuwe geslacht wil de volle levensvreugde, ook in de kleur.

De beteekenis van de kleur voor het intérieur en voor de bouwkunst in het algemeen werd en wordt nog veel te weinig beseft. Het bouwkundig onderwijs behandelt wel den vorm, maar onderwijst niet of als bijzaak de kleur. En toch, heeft iedere kleur niet zijn eigen menschelijke stemming, is de kleur niet vol-op zinnelijk en daardoor een direct-werkend kunstmiddel? Spreekt onze taal niet van een vroolijk rood, een schaterend geel, een onschuldig blauw, een oud-eerwaardig grijs, een somber zwart? Het is de taak van de moderne bouw- en sierkunstenaar de groote waarde van de kleur in al hare verscheidenheid in onze interieurs toe te passen.

Zijn dus deze ontwerpen als nieuwe decoratieve uitingen van rythme en kleur mooi en belangrijk, zij zijn tevens een voorbeeld van de wijze, waarop de kunst de industrie kan beïnvloeden. Men beseft gelukkig meer en meer, dat industrie, handel en kunst moeten samengaan; dat alleen dàn een einde gemaakt kan worden aan de ergerlijke leelijkheid van onze samenleving in het algemeen en van de machinale productie in het bijzonder, wanneer de kunst haar plaats als gelijkwaardige te midden van industrie en handel inneemt.

De industrieelen, de kooplieden, de groote-zakenmenschen, moeten met de beeldende kunstenaars samen werken.

Was de eerste Nederlandsche Jaarbeurs, wat de vormgeving der objecten en de wijze van etaleeren betreft, afgezien van een hoogst enkelen stand, niet het meest afdoend bewijs der huidige overheerschende plat-burgerlijkheid, der volledige smakeloosheid?

Reeds hebben verschillende menschen de handen ineen geslagen om te geraken tot een samengaan van Nederlandsche kunst, handel en industrie. En zij, die mochten twijfelen aan goede resultaten van deze pogingen, moeten maar eens deze tentoonstelling bezoeken. Zij kunnen dan zien, dat de machine niet noodzakelijk leelijke dingen behoeft te maken; dat zelfs de reclame-verpakking artistiek kan zijn en tegelijk doeltreffend, ja dat deze door z'n pittig decoratief effect meer reclame maakt dan de alledaagsche niets zeggende omslag.

Onze samenleving, en daarin ook onze handel en industrie, vraagt om aesthetische verbetering. Niet de schilderijen en de musea, maar de alledaagsche dingen bepalen het aesthetisch peil eener beschaving; de zaken, die elken dag gebruikt of gezien worden, dus de straten, de kiosken, de trams, de gebouwen, de meubels, het behangselpapier, het drukwerk enz. enz.

En het verheugt mij dan ook te meer, dat deze fraaie decoratieve kunst van Zwiers met haar aethetisch-utilitair karakter volop in de samenleving staat en daardoor tot hare aesthetische moderniseering medewerkt.

ROYAARDS HULDE.

De 100ste voorstelling van Driekoningenavond werd door Royaards en zijn medespelers met onverzwakt animo gegeven. Na afloop hebben Wijdeveld en ik Royaards een exemplaar van het aan hem gewijd nummer van „Architectura" aangeboden. Wijdeveld, die het initiatief voor dit nummer had genomen en dit zoo uitstekend heeft verzorgd, had het present-exemplaar voor Royaards in een fijn perkamenten omslag met linten gestoken, en een mooi toepasselijk vignet erop geteekend.
Na een aardigen bloemenregen op het tooneel en het aandragen van eenige kransen en nadat Royaards het Amsterdamsche publiek had bedankt, traden wij naar voren, twee somber-zwarte figuren in den rijk-kleurigen kring der tooneelspelers en speelsters.
Royaards was volkomen verrast. In een klein toespraakje had ik gelegenheid hem mede te deelen, dat de Redactie van „Architectura", orgaan van het Genootschap „Architectura et Amicitia", een vereeniging van bouwkunstbeoefenaren en zetelend te Amsterdam, gemeend had den leider bij deze 100ste opvoering een bescheiden attentie te moeten bewijzen.
Onder de vele toeschouwers van zijn spel zullen het vooral ook de bouwkunstbeoefenaars geweest zijn, die zijn voortreffelijke kunst en zijn ijverig streven tot moderniseering van het tooneel zullen hebben bewonderd. Bouwkunst en tooneelspeelkunst zijn in vele opzichten aan elkaar verwant. Geen der andere kunsten komt zoo direct uit de samenleving voort, staat zoo volop in het leven zelf, en ook geen wendt zich zoo tot het groote publiek.
Het is echter niet hierover, het is over de wijze, waarop gij uw kunst hebt gegeven, dat ik wensch te spreken, hooggeachte heer Royaards, de wijze, die, gekenmerkt door groot talent en energie, tot voorbeeld kan strekken van alle kunstenaars.
Gij hebt het Nederlandsch tooneel gemoderniseerd en gestyleerd, gij hebt op de juiste wijze tegenover het realistische tooneel, de decoratieve tooneel-architectuur ingevoerd. Deze vertooning van Driekoningenavond is hiervan een der vele bewijzen. En waar gij met zulk een succes het tooneel hebt verder gebracht, beseffen wij zeer goed, dat de huidige theaters in Nederland, en het Paleis voor Volksvlijt in het bijzonder, u weinig voldoen.
Wij hopen, dat u uwe actie ook zult uitstrekken tot het verkrijgen van eene goede moderne schouwburg; en wanneer u hierbij een beroep zult doen op de moderne architecten in Nederland, zullen dezen u zeker gaarne helpen.
Het was der Redactie van Architectura een groot genoegen een speciaal nummer aan u te wijden."
Hierna bood Wijdeveld het exemplaar aan Royaards aan, betuigend, dat het niet alléén de 100ste opvoering van Driekoningenavond is, die wij met de aanbieding van dit nummer willen huldigen, ook niet alleen de voorstellingen van Driekoningenavond doch het streven van Royaards in het algemeen.
Het publiek applaudisseerde. Royaards, die het bijzonder waardeerde, dat deze hulde van de zijde der bouwkunstbeoefenaars kwam, bedankte met enkele woorden, waarbij hij den nadruk er op legde, dat een zeer groot deel van den lof den heer en mevrouw Lensvelt toekwam. Daarna, in de kleedkamer, bedankten de heer Royaards en zijn vrouw ons nog eens speciaal voor de attentie, terwijl zij geanimeerd het boekje doorkeken.

JAN GRATAMA.

* * *

De Redactie ontving een schrijven van den heer Royaards, hetwelk zij hier gaarne publiceerd:

Amsterdam, 26 Mei 1917.

Aan de Redactie van „Architectura",
Orgaan van het Genootschap „A. et A."

WelEdelGeboren Heeren,

Het zij mij vergund, U mijn groote erkentelijkheid uit te spreken voor de mij buitengewoon aangename waardeering, waarvan uw op gisteren mij aangeboden Royaards-nummer zoo welsprekende getuigenis aflegt.
De hulde mij uit uwen kring gebracht, is een verheugenis voor mijn hart geweest en het is of alle vermoeidheid van dit naar het einde snellend speelseizoen van mij is afgenomen, nu ik het prettige gevoel heb, dat mijn streven bij mijn mede-kunstenaars, de jongere architecten, op prijs wordt gesteld en als parallel loopende aan het hunne wordt beschouwd. Moge de wensch van uwen Voorzitter, den heer Gratama, in zijn toespraak tegen mij — bij de aanbieding van het nummer van uw orgaan, waarin het werk van den heer en mevrouw Lensvelt en van mij werd gereproduceerd en herdacht — uitgesproken, binnen afzienbaren tijd in vervulling gaan.
Moge er werkelijk in Amsterdam een schouwburg ontworpen en gebouwd worden, waarin het voor vorm- en lijnenschoonheid ontvankelijk publiek een even groote vreugde zal zijn, er telkens weer voor enkele uren te verwijlen, als het voor ons tooneelkunstenaars een genot zal zijn, daarin door onze vertooningen meer en meer het ideaal te verwezenlijken, dat Frits Lensvelt, Nell Bronger en mij in de jaren onzer samenwerking telkens helderder voor den geest is komen te staan, en waarheen ook blijkens het nummer van uw orgaan, dat gij bij gelegenheid onzer honderdste „Driekoningenavond"-vertooning aan mij hebt gewijd, uw aller verlangen gaat!
Met de meeste hoogachting en onder hartelijke dankzegging voor uwen mij zoo welkomen steun, heb ik de eer te zijn, mijne heeren,

Uw. dw.
WILLEM ROYAARDS.

DE VERBOUWING VAN „DE MAERLE".

Ongeveer vijftien jaren geleden bouwde de Architect Hanrath voor mij te Laren een woning. Ik herinner mij nog met dankbaarheid zijn talentvollen en zorgzamen arbeid. Daarom mag het mij wel vergund zijn (de Architecten zullen het althans naar ik vertrouw billijken) een gemoedelijk woord mede te spreken in het gerezen conflict over de verbouwing van de „Maerle".
Deze verbouwing onder een andere leiding dan die van den oorspronkelijken bouwmeester, is ongetwijfeld voor de Bazel een groote teleurstelling en het is niet te verwonderen dat een principieele bespreking van zulke gevallen gewenscht wordt. De openbare behandeling, die natuurlijk niet tot de vakbladen beperkt kon blijven, heeft echter (met hoe goede bedoelingen ook geopend) naar het mij voorkomt werkelijk bedenkelijke gevolgen gehad.
Een inzage in de brieven door de Bazel aanvankelijk

(toen zijn woorden wellicht eenigen invloed ten goede hadden kunnen hebben) geschreven rechtvaardigt de overtuiging, dat hij zich niet slechts van protest heeft onthouden, maar dat hij zelfs — zooals trouwens van hem te verwachten was — niet dacht aan het verbreken eener volkomen collegiale verhouding.
Thans echter, nu de zaak onder aller aandacht gebracht werd, verliest de steeds redelijke kunstenaar zoo zeer zijn waardige en rustige houding, dat hij gaat spreken van de „goede zede" die in dit geval niet aanwezig zou zijn en die toch waarlijk bij Hanrath even veilig is als bij één onzer! Hij wil het zelfs doen voorkomen alof de Architecten-Vereenigingen aangelegenheden als deze alleen dáárom niet geregeld hebben, omdat het niet passeeren van den oorspronkelijken maker „zoo van „zelf sprekend werd geacht, dat in den eere-code alleen de zinsnede *de arbeid zijner Kunstbroeders respecteeren* „hierop eenigszins van toepassing is".
Waartoe, zoo mag men wel vragen, deze voor Hanrath zoo grievende generaliseering? Is het dan heelemaal niet waar, wat Roland Holst schreef, dat „de opkomende stand der Architecten nog wel iets te leeren heeft" en dat gevallen als het hier bedoelde „slag op slag voorkomen"?
Wijdeveld vertelt ons in een redelijk en zakelijk stukje in Architecturaal niet anders. De vraag: „zou bij andere erkend-goede Architecten niet menigmaal het geval voorgekomen zijn, zooals nu tusschen Hanrath en de Bazel"? doet hij onmiddellijk volgen door het antwoord: „ongetwijfeld zijn ze bij tientallen aan te wijzen".
En de zaak is dus niet ongeregeld gebleven, omdat de architecten een vanzelf sprekende conclusie hadden gevormd naar de opvatting van de Bazel, maar omdat het een zoo moeilijke kwestie is! (denkt aan het niet onvermakelijke „bouwheeren van alle landen vereenigt u"!)
Maar het zonderlingste is wel, dat in de buurt van Roland Holst en de Bazel het bovenbedoelde huis van Hanrath óók verbouwd is door een ander architect. Maar hèm heeft men niet gekend of geraadpleegd, en het moet waarlijk tot eere van Hanrath gezegd worden, dat hij er niemand een verwijt van maakt, dat juist over dit geval bij deze gelegenheid gezwegen wordt.
Een niet onderteekend stuk in de *Nieuwe Amsterdammer* moge een waarschuwing zijn waartoe openlijke gedachtenwisseling over vakbelangen voeren kan! Het is natuurlijk steeds verblijdend, indien in de groote pers belangstelling getoond wordt voor alles wat de architectuur betreft. Maar ik ben er van overtuigd, dat ook De Bazel en Roland Holst het met leedwezen zullen zien, dat de principieele bespreking „vrij van alle persoonlijke elementen" (R. H.) zóó wordt opgevat.
Gelukkig deelt de Redactie van Architectura mede, dat de zaak in een vergadering aanhangig gemaakt zal worden. Dat ware van den aanvang af wellicht de eenige goede weg geweest! Maar zonder op de principieele beslissing vooruit te loopen, wilde ik toch in de zoo ontijdige en onjuist te berde gebrachte *persoonlijke* kwestie als mijn overtuiging uitspreken, dat het geheele geval zooals wij het nu kennen geen recht geeft om den geachten en rechtschapen bouwmeester Hanrath op deze wijze aan te vallen.

A. J. DER KINDEREN.

P.S. Dit stukje was geschreven toen de nadere verklaringen van de Bazel in het jongste nummer van Architectura mij nog niet bekend waren. Zij geven mij echter geen aanleiding aan mijn meening iets te veranderen. Integendeel, ook het laatste ingezonden stuk van de Bazel, waarin hij Hanrath niet nauwkeurig lezen verwijt, doet veeleer verzuchten: Och, had onze sympathieke Bussummer bouwmeester zelf maar wat rustiger en nauwkeuriger het stuk van Hanrath gelezen. Maar waartoe dient zulk getwist? Er is toch zooveel belangrijker werk te doen.

D. K.

* * *

Volledigheidshalve neemt de redactie het artikel van den heer Derkinderen uit het Bouwkundig Weekblad over; — echter geenszins met de bedoeling om de zaak „verbouwing De Maerle" verder uit te spinnen.
De redactie meent dan ook dat het wenschelijk is met onderstaand stukje van den heer Hanrath de bespreking van *dit* geval te moeten eindigen.
Gaarne zal zij echter plaats inruimen voor die artikelen, waarin gezocht wordt naar eene principiëele oplossing van het vraagstuk in 't *algemeen* ....

RED.

* * *

Hilversum den 29sten Mei 1917.

Het stuk van den heer de Bazel in het voorlaatste nummer van Architectura zou mij aanleiding kunnen geven tot verschillende opmerkingen. In afwachting echter van de door de Redactie van Architectura voorgestelde besprekingen, komt het mij gewenscht voor de disputen niet te vervolgen, wat, naar ik vertrouw ook de meening van den heer de Bazel zijn zal.
Geheel afgescheiden van een en ander geef ik hier gaarne nog eens uiting aan mijn respect voor het werk en den persoon van den Bouwmeester de Bazel. Van harte hoop ik echter dat een inderdaad principieele bespreking voortaan de verhouding voor allen zooveel mogelijk zal regelen, waardoor misverstanden van zelf zullen worden voorkomen.

J. W. HANRATH.

* * *

Waarde heer Wijdeveld.

Daar ge in uw laatste stukje mijn opinie over uw denkbeeld vraagt, voldoe ik daaraan gaarne. Het schijnt mij toe dat uw voorstel wel een basis voor bespreking kan vormen en ik mag daarom zeker wel allereerst een m. i. belangrijk bezwaar daartegen opwerpen.
Gesteld al dat er steeds contracten te maken zijn, wat ik betwijfel, — toegewijd werken is meer gevoels- en vertrouwenszaak — dan zou ik er b.v. toch niet toe komen een dergelijke bepaling dwingend te stellen, om de eenvoudige reden, dat ik te voren niet zou weten te zeggen, of het mij na afloop van een werk niet aangenamer zou zijn, dat het b.v. maar afbrandde, inplaats van te worden vereeuwigd; eerst wanneer gedurende jaren volgehouden anderer opinie het werk gecacheteerd heeft, is er voor die anderen, d. w. z. voor de gemeenschap, een ideëel belang bij niet-verminking, of bij noodzakelijke wijziging, dat zulks op de beste wijze geschiedt.

Bussum, 30-5-'17. K. DE BAZEL.

INGEZONDEN.

Dezer dagen vernam ik, dat de nieuwe redactie van „Architectura" op de medewerking van „Candidus" niet is gesteld en dat daarom diens bijdragen voortaan in portefeuille zullen blijven.
Indien zulks het geval is, zou dat m. i. zeer te betreuren zijn. Het uitgeven van een weekblad is voornamelijk aantrekkelijk en doelmatig, omdat het eene anders niet bereikbare gelegenheid biedt het actueele leven der bouwkunstige en bouwkundige kringen, telkens direct

in gedachten reeds tot uiting te doen komen. Den een doet dat met zwaar betoog, den ander met een geestig klinkdicht, men late vooral in ons weekblad ieder vogeltje zingen zooals het is gebekt; en ik zou wel den leden die van mijn gevoelen zijn en die evenzeer op de puntige opmerkingen van „Candidus" zijn gesteld, willen verzoeken daarvan blijk te geven.

Bussum, 15-5-'17. K. DE BAZEL.

Het kan natuurlijk nooit de bedoeling van het orgaan van het genootschap zijn om alles daarin op te nemen wat ingezonden wordt. Er moet eene redelijke keuze gedaan worden zooveel mogelijk in het belang der bouwkunst — en van het genootschap. Bovendien vervolgt het genootschap steeds een tijdelijk doel, verband houdend met de tijdsstrooming. De redaktie zoekt haar taak in verband met een en ander naar haar beste weten te vervullen en het is ondenkbaar dat iedereen het hierin met haar eens zal zijn. De bijdragen van Candidus hebben een uitgesproken joviaal karakter en zijn waarschijnlijk als lachwekkende, vermakelijke snaaksheden bedoeld, waarmede geenszins gezegd wordt dat zij dit ook inderdaad zijn. In ieder geval was de redaktie van oordeel, dat het weglaten dezer soort poëzie uit ons blad voor onze leden geen ernstig gemis kon beduiden, er zijn werkelijk genoeg bladen waarin men geestig bedoelde dingen kan lezen en die aan elken smaak op dit gebied rijkelijk voldoen. De gulden middelmaat is waarlijk overal te vinden. DE REDACTIE.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN.

Geachte Redactie,

Niet zonder teleurstelling hebben wij, en ongetwijfeld meerdere inzenders van de prijsvraag Watertoren, in het laatste nummer van „Architectura" het verzoek gelezen om nog langer geduld te oefenen met betrekking tot verschijnen van rapport, enz.
Waar dit verzoek reeds eenige weken na het tijdstip waarop de uitslag bekend zou worden gemaakt, verschijnt, vragen wij u in gemoede of u meent dat een dergelijke behandeling eene aansporing is tot het verder medewerken aan de prijsvragen van „A. et A."

Hoogachtend,
Eenige inzenders.

Den beiden inzenders deel ik mede dat de schuldige niet de Jury is, doch ondergeteekende alléén, die als secretaris op zich nam het rapport te schrijven, ... echter tot heden geen gelegenheid daarvoor vond, maar volgende week zal 't toch wel verschijnen!!

WIJDEVELD.

PRIJSVRAAG „KARENHUIZEN".

Ingekomen zijn 88 ontwerpen onder de volgende motto's: Marie; Situatie; Paviljoen; Herfst; Inter nos; 1917; Fax; Rood en wit schild; Alkmaria Victrix; Oud; In 't Zunneke; G; Voort; Avondrust; Zon; 99; Mei; Volkshuisvesting; Tijd; Hanna; B. N.; Simplex; Avond; Revue; School- en Landzicht; 7; Teddy; Ten Rande; 't Wordt avond; Emulatie; Casa Caritas; D.A.K in driehoek; Als 't avondt; Apollo R.M.; Kwikdruppel; Adhuc stad; Welverdiende rust; Pijp en Poes; V.V.V.; Thuis; A.V.; Ouden van dagen; A.C.; Schets; Op leeftijd; L. en C.; Zuid; Eenvoud; Een huis vol licht en zonneschijn; Hil Is; Voor het eerst; R; Oud Holland; V.V.A.; Geniet uw rust in deze veilige haven, tot de eeuwige slaap u kust; Huisvesting; Plaats gemaakt; Zoo bedacht; Voorland; L.S.G.; Voor ouden van dagen; Hofje; Eert den Ouden; Staatspensioen; Omega; De Waag; Comme il faut; Nirvâna; A; Wees niet bezorgd; Avondzon; E in vierkant; Til; Baksteen; 52; Kennemerland; D.H.A.; Rustoord; Grijsheid Wijsheid; Repos; X; Eigen Kamer; Knotwilg; In 't Noorden; Alkmaar; Hoop; XXIX W.

Namens de Jury:
IR. A. BROESE VAN GROENOU.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.

Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd gedurende de maand Mei bezocht door 405 belangstellenden. Uit de aan het Museum verbonden Boekerij werden 170 Boek- en Plaatwerken naar verschillende plaatsen in ons land in bruikleen verzonden.
De aan het Museum verbonden School voor Bouwkunde en Kunstambachten werd gedurende de maand bezocht door 68 vrouwelijke, 71 mannelijke, te zamen 139 leerlingen.

* * *

Gedurende de maand Juni wordt in de Rotonde van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem eene tentoonstelling gehouden van gekleurde reproductiën, betrekking hebbende op de Japansche Kunst, zijden stoffen, keramische voorwerpen en andere uitgezochte kunstwerken. Deze Tentoonstelling sluit onmiddelijk aan bij de verzameling Japansche Kunstwerken, lakwerken, bronzen, houtsnijwerken, enz., welke in de Blauwe Zaal zijn geëxposeerd, zoodat door een en ander een volledig overzicht wordt verkregen omtrent genoemde kunstuiting, welke een bijzondere bekoring heeft.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 23. ZATERDAG 9 JUNI 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewoon Lid wordt voorgesteld de heer E. KUYPERS, Architect, alhier, door de heeren P. Kramer en H. Th. Wijdeveld.
II. Een **Buitengewone Ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 20 Juni a.s.,** 's avonds **8 uur precies,** in de Vergaderzaal Heerengracht 545—549.
Agenda:
a. Notulen.
b. Ingekomen Stukken.
c. Installatie van de heeren J. W. BLIJENBURG, Architect Leeraar M. O. en M. J. MEIJERS, Inspecteur van den Woningdienst, als Leden van het Genootschap.
d. Uitreiking van prijzen aan de bekroonden der Genootschapsprijsvragen.
e. Bespreking i. z. het contract tusschen de N. V. Gebrs. Binger en het Genootschap, betreffende uitgaaf van het Weekblad.
f. Voortzetting der besprekingen over de Statuten-wijziging.
g. Voordracht aan B. en W. van Leden der Schoonheidscommissie.
h. Rondvraag en sluiting. J. F. STAAL JR., 1e Secr.

JURY-RAPPORT PRIJSVRAAG „WATERTOREN".

Ingekomen 22 ontwerpen onder de volgende motto's: 1. Intze Reservoir; 2. Aanzien eischt arbeid; 3. Rationeel; 4. Giralda; 5. A. et A.; 6. D. W.; 7. Schets; 8. Voorontwerp; 9. Bron; 10. Aqua; 11. Wichelroede; 12. Twaalfhoek; 13. (geteekend) Cirkel met golflijn (variant A en B); 14. Baksteen; 15. Lente; 16. „T"; 17. Lucie; 18. Organisme; 19. H_2O; 20. Intze.

* * *

De moeilijkheden, die men bij het ontwerpen van een watertoren overwinnen moet, zijn zeker niet gering te achten. In het programma, bij de uitschrijving der prijsvraag, werd hierop reeds met een enkel woord gewezen, en het resultaat van de prijsvraag laat duidelijk zien, dat deze voor de jongere bouwkundigen bijna onoverkomelijk zijn.
Toch moet de Jury toegeven dat zij in hare verwachting niet is teleurgesteld .... en dat zelfs deze laatste der drie Genootschapsprijsvragen, als de best geslaagde mag genoemd worden.
Hier was het niet alleen de architectonische vormgeving van de opgave zelve, die moeilijkheden stelde, maar — en dat stelde de Jury ook voor een dilemma — de keuze van het materiaal! Hier was een geschikte gelegenheid om het beton in toepassing te brengen.
Bij de keuze, die de Jury moest doen, streden dan ook de twee groote materiaal-toepassingen om den voorrang.
Het is interessant de verschillende projecten te vergelijken en de opvattingen betreffende toepassing der materialen na te gaan. Wij komen dan tot de ontdekking, dat de inzendingen in drie typen te splitsen zijn.
De *baksteen*-structuur, zooals o. a. Lente, Lucie, Voorontwerp, D.W., Intze reservoir en Baksteen (gedeeltelijk zijn dezen wederom in een toepassing van pleisterwerk gedacht). Dan de vermenging van *baksteen met beton*, zooals o.a. Intze, Rationeel, A. et A. en Bron en eindelijk de toepassing van uitsluitend *beton*, zooals „T", Organisme en (geteekend) Cirkel met golflijn.
Is het te verwonderen dat de ontwerpen die in *baksteen* waren gedacht de meerderheid hadden, en over het algemeen ook de beste waren. Wel bleven de meeste in het bekende type van de watertoren-constructie's door toepassing van een hoog opgaande torenschacht, waarop het reservoir, in zijn volumineuse-massa hoog-op gehouden wordt... maar, daar dit 't karakter eener watertoren is, was dat niet alleen te verwachten, doch zelfs zoo goed als 't eenig mogelijke.
Bij de beoordeeling moest de Jury verschillende factoren in 't oog houden. Ten eerste de toepasing van het type reservoir, — hoewel geen vereischte, stelde zij er toch

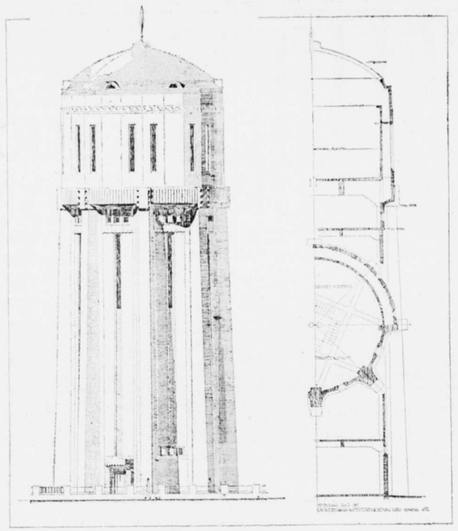

Motto „A. et A.". Prijs gedeeld met motto: Cirkel met golflijn. Inzender: onbekend.

bijzonder belang in, hoeverre het „Intze" reservoir was toegepast — ten tweede de economie, immers verspilling van materiaal — dat is geld — is zeker bij eene plattelandsgemeente niet de gewoonte en ten derde in deze prijsvraag zeker het belangrijkste de aesthetische oplossing van het geval.

..... En daar vielen ze af bij twee-drie-tallen tegelijk. „Giralda" en „Lucie" vielen als eerste slachtoffers eener onverbiddelijke Jury; „Giralda" door den slechten architectonischen-groei van den vuurtoren-bouw, door het onmogelijke traptorentje, door de wijze van teekenen en .... door de perspectief, die beneden alle critiek was. „Lucie", geen kwaad idee, die dooreen gewerkte cirkel en quadraat daarboven bij het reservoir, maar, een gegeven, niet in de macht van den ontwerper.... en al is de constructie goed, de architectonische oplossing was zéér slecht.

Daarop volgde „Rationeel" en „H_2 O" met een algemeen bekend type watertoren.... maar dan nog héél slecht. De goeddoorwerkte doorsneden van beide inzendingen hebben de ontwerpen niet kunnen redden; — ook niet de perspectief van „Rationeel" (die daarbij nog waarschijnlijk van een andere hand is).

Dan volgen nog „Schets" en „Baksteen" waarvoor prachtige uitdrukkingen bestaan, zoo als: vervelend, burgerlijk, e. a.

Met deze zuivering wordt de toestand iets beter,... maar méér nog volgen den weg naar de portefeuille. „Aanzien eischt Arbeid" is een zeer vermakelijk project; — van vierkant op achtkant, van achtkant op rond, met klassikerige kolommen en een reservoir-kop, als een Noorsche-boerenhofstede... En dat rieten dak! C'est la note gaie .... Ook die moet er zijn.

Onder deze soort heeft de Jury ook moeten rekenen „Organisme".... waarmede tevens de eerste betontoren ter zijde gaat.

Een prachtig motto:.... „Organisme",.... dat is goed gevonden. Hier was geen architectuur meer in zijn opgestapelde massa's, in zijn constructiegroei zooals wij die kennen, maar een organisme dat groeiend als een plant uit de aarde,.... aan den rand van een plattelandsgemeente zou moeten opbloeien. Hier is een phantasie aan 't werk. „Schenket ein, im Wein ist Wahrheit; Er giebt unserm Geiste Klarheit....", zou men hierbij vroolijk zingen. Uit zulk een beker is het heerlijk drinken en de ontwerper schijnt te zeggen: „Drinkt niet de gehééle gemeente uit een reuzen-bokaal! Prosit! Boetseerwerk in optima-forma. Ja, zoover gaat de ontwerper, dat hij een photo van de geboetseerde bokaal erbij voegt. Iets voor Willem Brouwer om van te smullen...; Maar, als watertoren!? Dan moet het toch wel anders! Nu moet de inzender, door deze tirade op zijn werk, niet veronderstellen dat de Jury dit zoo ernstig meent. Er ligt iets origineels en aantrekkelijks in de gedachte, alleen is de wijze waarop het uitgewerkt is, niet architectonisch .... en dan .... de kostbare uitvoering van zoo'n project.

Dan nadert motto „T" meer de oplossing van dit vraagstuk. Ook hier een organisme, dat, hoewel toch nog te veel boetseerwerk, alreeds in zijn pezige-gespierdheid, in zijn aanzwellende-rondheid, een beton-constructie is. In de reuzen-bokaal, die ontwerp „T" is, ligt ook goed uitgedrukt het heerlijk volgedronkene van de bovenmassa. Het is een bijna op-barsten-staand-vlies van beton; het trillend- en bevend-gespannene van een zeepbel. En, hoeveel beter als in „Organisme" groeit *hier* op, als een aanzwelling van uit den stengel .... de bloem, die het reservoir is.

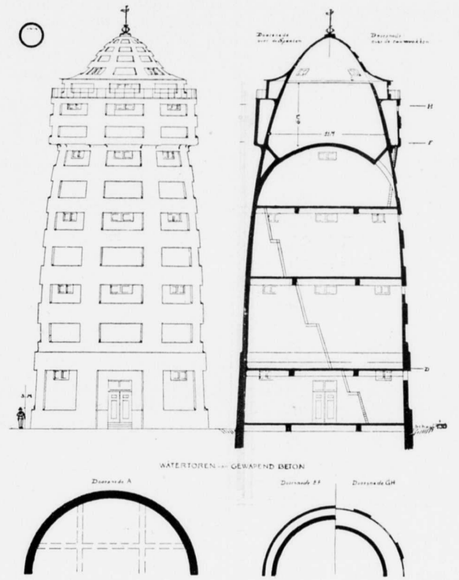

Metto: (geteekend) „Cirkel met golflijn". Prijs gedeeld met motto A. et A. Inzender: J. H. DE GROOT te Amsterdam.

Toelichting van motto (geteekend) cirkel met golflijn.

Ontwerper heeft in hoofdzaak gelet op projectie van den toren, en het verkrijgen van een goed vormgeheel.
Het *materiaal* is van gewapend beton gedacht. De beton ongedekt, wèl gemetalliseerd.
Constructie. De spanten vormen vanaf de fundeering tot de kapkruin één geheel van één gebogen lijn.
De (hoofd)spanten van den toren vormen tevens de spanten voor het reservoir en voor de kap. De wand van kap, reservoir en toren zijn er tusschen gespannen met plaatselijke versterkingsringen.
De mantel buiten om het reservoir is van de spanten af uitgebouwd.
De *versiering* is gezocht in de spanten, versterkingsringen en de uitspanningen ertusschen, van buiten af zichtbaar.
Trappen liggen aan den buitenwand. De trap naar de vrije ruimte voor het reservoir is te bereiken met een trapnis buiten den kraag van den toren uitgebouwd.
De ruimte boven het reservoir is te bereiken ook van buiten uit, langs de balustrade van de kap.
Berekening is niet bepaald gemaakt voor de constructiedeelen. De zwaarte ervan is volgens een berekening te wijzigen.
In hoofdzaak is dus een schema bedoeld voor correctie van maten vatbaar.

Hier weer iets voor Sanders ... om te metalliseeren!
Nu volgen „Aqua", waarvoor wij gaarne motto „Ster" (geteekend) uit de vorige gevel-prijsvraag zouden aanhalen. Ook hier een gemoderniseerde waterstaats-archituur. Het geheel is correct .... maar ook droog en dor. En dan „Intze"... een inzending om niets van te zeggen, dat is dus nog niet zoo héél slecht.
„Wichelroede" (wat 'n aardig motto) komt juist zoo ongeveer op de grens van eene tweede keuring. Een goed systeem voor het Intze-reservoir, met een bestudeerde interieur-oplossing. Maar, dit is niet álles voor een watertoren. Toch is ook het exterieur, — wat door de teekenwijze en de mode van de *sprits*-methode veel aan duidelijkheid verliest, — niet slecht. Het geheel is goed van proportie .... en het loodrechte torentje voor het trappenhuis, dat uitgebouwd is tegen het hellende-vlak van de torenschacht, is eene mooie speling van lijn tegen vlak.

Vele zijn geroepen ... weinige uitverkoren! Terwijl de opofferingen van het fijne-silhouet van motto: „Bron", die, — hoewel hij niet geheel kon bewijzen dat beton en baksteen zaâm behooren — met zijn goede combinatie van deze materialen, een strijd voor Wijdeveld was; — terwijl de heer van Oldenborgh een offer bracht door motto: „Lente", — dat met een modern-Duitsch accent, in alle correctheid, toch niet veel meer had dan eene goede verhouding van de massa's onderling, — te laten vallen; — de heer de Meijer, motto: „Voor-ontwerp"

wegens zijn gevoelige verhoudingen, artistieke kleurencombinatie en aardige teekening, — nog even verdedigde; en de heer v. Loghem, motto D. W. prees voor de goede architectonische oplossing van het reservoir, tevens de opmerking makende, dat de ontwerper in de slecht geteekende perspectief, aantoont dat hij zelf niet beseft welk 'n aardig project hij gemaakt heeft . . . was de Jury het tenslotte toch eens, dat de vier overgebleven motto's: (geteekend) cirkel met golflijn, — A. et A., — Intze-reservoir, — en Twaalfhoek, wel de best geslaagde ontwerpen waren.

En opnieuw begonnen de critische beschouwingen . . . . echter steeds lastiger werd het; ook omdat het typische geval zich voordeed dat, de aan het begin van dit rapport reeds besproken materialen toepassingen, hier ieder een vertegenwoordiger hadden.

Motto (geteekend) „Cirkel met golflijn", geheel gedacht in beton, is zeker de beste der inzendingen in dit materiaal.

Een origineele vondst, een prachtige suikerbrood-vorm, met een kraag om den spits ter formeering van den ommegang. Een eigenaardige oplossing voor het reservoir, ... dat, hoewel het Intze-type weërgevend, niet als zoodanig zijn druk op den schacht uitoefent.

Hoewel de Jury de oogen niet sluit voor het vele irrationeele dat dit ontwerp in zijn eigenaardige beton-constructie in zich draagt, ... meent zij, dat de „idee" alléen reeds voldoende recht geeft op eene eereplaats in deze prijsvraag.

Het is te betreuren dat de ontwerper zijn krachten verspild heeft op nog twee soortgelijke projecten (varianten A en B). Wellicht ware de goede grondgedachte van zijn project in nog betere architectonische vormgeving opgegroeid, de details beter verzorgd, enkele onmogelijke technische fouten in redelijke oplossingen omgezet, indien hij meer tijd aan dit eene éérste project had besteed. Ook de teekenwijze, die de ontwerper zeker in zijn macht heeft, ware dan beter geweest. In dien zin hebben de overige drie inzenders beter gewerkt en „A. et A." is een waarachtig goed ontwerp voor een watertoren.

Hangende nog aan den gewoonlijk toegepasten vorm van schacht met krachtig uitgesproken reservoir, heeft de ontwerper toch een kernachtige massa van 't geheel weten te maken. Verhouding van reservoir (in dit geval niet het Intze-type) is zeer goed, ten opzichte van de dragende massa en de acht opgaande pijlers — oh! waarom heeft motto: „Twaalfhoek" er óók geen acht — waarop eigenlijk het reservoir rust, zijn van een goede stabiliteit en toch gevoelige afnemende zwaarte. Hier is de combinatie van beton en baksteen zéér redelijk . . . 't Teekenwerk is goed.

En zoo vielen de stemmen van de heeren v. Oldenburgh en J. de Meijer . . . . vóór dit project als eerste prijs . . . . terwijl de heeren v. Loghem en Wijdeveld geneigd waren hun stem te geven aan den cirkel met de golflijn . . . . Zoo geschiedde het, dat zij de eer samen moesten deelen!

De beide andere ontwerpers moeten zich troosten met Bredero's „'t Kan verkeeren!" Volledigheidshalve moet vermeld worden dat de heer van Oldenborgh motto: „Twaalfhoek" een tweeden prijs waardig achtte. Veel goeds kan van deze projecten gezegd worden en zeker zou het niet ongewenscht zijn eenige van deze typen in Holland te bouwen (onder ons gezegd, zouden zij tot de best geslaagde watertorens behooren).

Motto: „Intze-reservoir" — (het motto alléén is niet voldoende om het karakteristieke van dat reservoir aan te duiden, hier is elk ander reservoir ook mogelijk) — draagt het genoegelijk-pictureske van onze oud-Hollandsche architectuur in zich. Wij denken onwillekeurig aan den Enkhuizertoren, den Schreierstoren, de Nieuwmarkttorens; — maar dat alles opgelost in een aardigen modernen geest en detailleering. Vooral het naar boven wippende trapje, in het exterieur even uitgedrukt, is een zeer goede vondst. Toch behooren de indeeling en vormgeving der ramen niet tot de gelukkigste details.

Ook moet gewezen worden op het feit dat er geen samenhang is tusschen onderbouw en kap; . . . de laatste is slechts als versierings-motief op de vlakke afdekking van het reservoir geplaatst. Het teekenwerk is charmant en . . . . ja! zooals de perspectief aangeeft . . . . zoo moesten de watertorens aan den rand der gemeente geplaatst worden.

Jammer dat motto: „Twaalfhoek" (die zeker door de keuze van zijn motto aan die twaalf-pijlers was gehouden!!?) hier in een „zuviel des Guten" vervalt . . . maar toch, het fijne, het geraffineerde ligt in de combinatie van de pijlers met het reservoir, in de verdieping hoogten, verspringend in den schacht, en in de kleuren-keuze van het materiaal.

Toch moet als een groot bezwaar de constructieoplossing in dit project aangezien worden — en hier heeft de Jury er op te wijzen, dat zij bij de, in de eerste en tweede schifting uitgevallen projecten, enkele gevonden heeft, die constructief beter en logischer oplossingen bieden

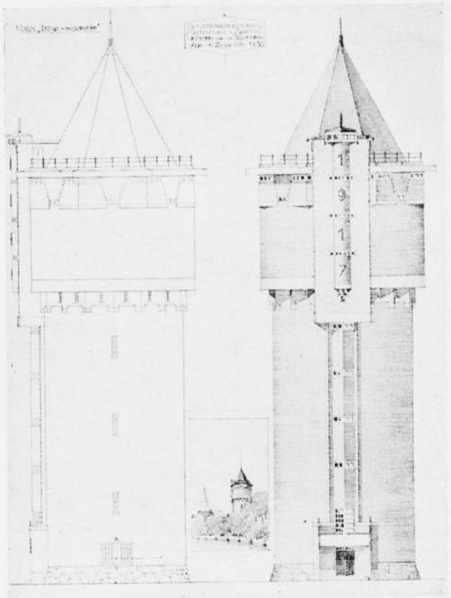

Motto: „Intze-reservoir." Eervolle vermelding.
Inzender: A. J. Westerman te Amsterdam.

dan de voor bekroning en eervolle vermelding genoemde motto's. —

De doorsnede C. van „Twaalfhoek" waar de kolommen hol zijn aangegeven, wijst er op dat de ontwerper de aangenomen vormen dezer kolommen grooter heeft genomen dan voor de constructie wel noodig is, terwijl bij de gekozen indeeling der moerbalken onder het reservoir, de belasting voor het grootste gedeelte slechts op acht van de twaalf kolommen overgebracht wordt, waardoor een ongelijke verdeeling van den last over de twaalf gelijk geconstrueerde kolommen komt.

Meerdere aanmerkingen zijn te maken, maar daarnaast staat ook veel goeds, vooral het teekenwerk — een der smakelijkste inzendingen — is bijzonder.

. . . . Zoo is de Jury gekomen tot de volgende oplossing: Zij verdeelt het beschikbare bedrag, groot *f* 135.—, gelijk onder de twee inzenders van motto: „A. et A." en (geteekend) Cirkel met golflijn", terwijl de beide overige motto's: „Intze reservoir" en „Twaalfhoek" eene Eervolle vermelding ontvangen.

De Jury (J. v. Oldenborgh. / J. B. van Loghem. / J. de Meijer. / H. Th. Wijdeveld, Secretaris.

* * *

Resumeerend, is het resultaat van de drie Genootschapsprijsvragen als volgt:

Voor de prijsvraag voor een booglamp met lichtreclame:
1. Een prijs van *f* 15.— aan motto „E".
2. „ „ „ „ „ „
3. „ „ „ „ „ „

* * *

Voor de gevel-prijsvraag van een groep arbeiderswoningen:
1. Eerste prijs groot *f* 45.— aan motto „As".
2. Tweede „ „ „ 25 — „ „ „Saus populi suprême lex".
3. Eervolle vermelding „ „ „Amsterdam".
4. „ „ „ „ „Kleur".

* * *

Voor de prijsvraag „Watertoren":
Een prijs van *f* 135.— gelijk
1. verdeeld onder motto „A. et A."
2. en motto (geteekend) „Cirkel met golflijn".
3. Eervolle vermelding aan motto „Intze Reservoir".
4. „ „ „ „ „Twaalfhoek".

* * *

De tentoonstelling van alle ingekomen projecten zal gehouden worden van 23 Juni tot en met 4 Juli a.s. van 10—5 uur*) in het Genootschapslokaal, Heerengracht 545—549 te Amsterdam, terwijl de prijs-uitreiking zal geschieden door den Voorzitter van het Genootschap in de Ledenvergadering, Woensdag 20 Juni a.s., 's avonds 8 uur.

De inzenders en alle bekroonde ontwerpers worden dus wél verzocht aanwezig te zijn.

De Jury.

*) Zondags van 1 tot 4 uur.

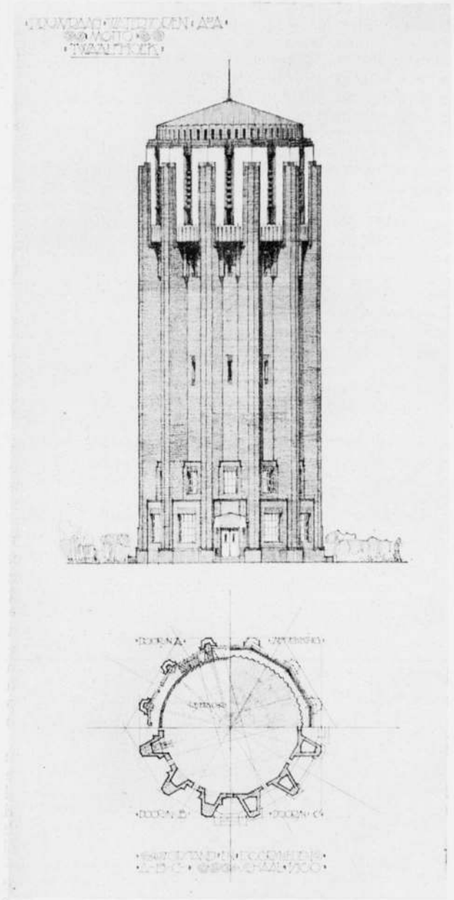

Motto: „Twaalfhoek." Eervolle vermelding.
Inzender: J. Zietsma te Amsterdam.

Toelichting bij de teekening van motto „Twaalfhoek".

Daar in het programma niet direct de nadruk op de oeconomische oplossing van het vraagstuk gelegd wordt, is het niet in de alleerste plaats deze zijde van het vraagstuk door den inzender opgelost, doch veeleer de aesthetische, nl. de verwezenlijking van zijn idee: stoer opgaande ribben het reservoir omvat houdende.

De keuze van materiaal voor reservoir is geweest „beton", uit overweging dat baksteen en beton beter bij elkaar passen dan baksteen en ijzer.

Nagaande het meest voorkomende type watertoren, onderscheidt zich dit bijna zonder uitzondering door zijn

overgebouwd reservoir als zeer topzwaar — onstabiel — „waterhoofdachtig" van karakter. Wel is waar verbreedt zich de schacht ter wille van de stabiliteit naar onderen, zoodat aan den voet weer ongeveer de diameter van het reservoir bereikt wordt.
Een schacht van dusdanigen vorm moge oeconomisch zijn, aangenaam van vorm is het geheel niet.
Bij 't Intze reservoir ligt de drukking binnen den buitenwand van het reservoir, waardoor ook de schacht noodwendig moet vernauwd worden; tenzij een buitenmantel toegepast wordt, gelijk met den buitenmantel van het reservoir, en een aparte reeks steunpunten of een zware constructie, om den druk weer naar buiten over te brengen. Beide gevallen zouden dan oeconomisch niet te verkiezen zijn.
Bovenstaande overwegingen zijn reden dat de ontwerper er toe gekomen is, gebruik te maken van het betonreservoir met vlakken bodem.
Het reservoir met bollen bodem is niet toegepast, omdat dit weer een aesthetisch bezwaar opleverde, het is n.l. te hoog van vorm en zou daardoor de verhoudingen geschaad hebben.
Kleuren en materialen zijn verder als volgt gedacht:
Onderbouw:
Donkergrijs natuursteen plint, afgesloten met band van teersteen (donker).
Gedeelte vanband tot 1ste verdieping: in bruinen baksteen (1 maal geteerd of gecarbolineerd).
Opgaands werk in gelig miskleurige klinkers flink afgewerkt, hier en daar een andere kleur of, mondsteen, alles platvol gevoegd.
Reservoir.
Grintbeton of steenslagbeton later gebouchardeerd, de afdekking gooten en banden of reservoir van plastiek op de beton geplakt.
Afwatering van dak en randen geschiedt binnendoor.

DE VERBOUWING VAN „DE MAERLE."

De Redactie, in haar streven om de bespreking van het geval „verbouwing de Maerle" zoo spoedig mogelijk te doen eindigen en te trachten het daarheen te leiden dat alleen de principieele questie in 't algemeen behandeld zou worden; was met haar bericht in 't vorig nummer wellicht wat voorbarig.
Zij meent volledigheidshalve nu ook *het antwoord* van den heer De Bazel op het ingezonden stuk van Prof. Derkinderen te moeten overnemen uit het Bouwk. Weekblad; .... tevens gaat zij nog over tot plaatsing van het, vóór de bekendwording van het bericht in 't vorig nummer, afgezonden stuk van den heer Roland Holst.
Hiermede wordt echter de behandeling van het geval „De Maerle" in ons weekblad geëindigd.

* * *

Nu Prof. Derkinderen in uw blad meende in zake „de Maerle" een woord in het midden te moeten brengen, wilt U mij zeker wel enkele regels gunnen; niet omdat deze bespreking voor mij zooveel aanlokkelijks heeft, maar weder alleen om de zaak als zoodanig in het rechte spoor te houden en te voorkomen dat zich legenden vormen.
Er schijnen bij zulke zaken altijd moeielijkheden van tweeërlei aard te ontstaan.
1e. Dat scribenten in hunne beoordeeling — zooals ook Prof. D. hier doet, — niet duidelijk scheiden wat partijen zelf in het midden brachten (laat ik nu voor het gemak maar aannemen dat H. en ik partijen zijn) en de beschouwingen van derden; waardoor lichtelijk kans ontstaat het oordeel over het een ook over het ander te doen gelden
2e. dat nevenmotieven in het spel komen en de zaak tot een persoonlijk incident wordt teruggedrongen.
Het vaderlijke optreden van Prof. D. schat ik natuurlijk gaarne naar waarde; ik stem met hem in dat zulke zaken als waarom het hier gaat, van bijzonder subtielen aard zijn; maar daarin kan zijn uiting niet haar zwaartepunt hebben, want dit was reeds te voren ten dezen aanzien betoogd.
Ernstig bezwaar moet ik maken tegen het verband waarin Prof. D. de verschillende meenings-uitingen tot elkander plaatst, daar hierdoor de conclusie wordt gesuggeerd alsof ik onredelijk zoude zijn en mijn „waardige en rustige houding" hebben verloren; ik mag ten deze volstaan met verwijzing naar hetgeen ik zelf schreef. Het eenige waardoor Prof. D.'s stukje waarde zou kunnen hebben, ware eene positieve verklaring hoe hij het geval beoordeelt. — Zulk eene verklaring, die zeker met waardeering zou worden ontvangen, laat het echter achterwege en volstaat met de negatieve: dat Hanrath in het algemeen persoonlijke aanvallen niet verdient.
Hiermede kunnen wij het zeker eens zijn en geen architect zal zulks ook bedoelen, maar ter zake brengt het geen verder klaarheid.
De architecten hebben zeker reden te over om de zaak academisch te beschouwen en niemand wil minder dan ik, deze zaak tot een persoonlijke kwestie maken, daar ik hoewel ze niet goedkeurende de handeling volkomen begrijpen kan.
Ten opzichte van een enkel punt behoort Hanrath echter n.m.m. zelve eene verklaring te geven, omdat deze een bijdrage van algemeen belang kan zijn bij de principieele behandeling der zaak; en Hanrath kan daarop zonder bezwaar ingaan juist omdat wij geen persoonlijkheden bedoelen. En ook daarom kunnen wij zelve de zaak open, eerlijk en nuchter behandelen.
Ik meen beantwoording der vraag, die ik reeds in mijn eerste stukje stelde (Architectura No. 17) een antwoord dat hij zelf reeds aan Roland Holst persoonlijk toezegde; wat n.l. ten deze de motieven waren voor de opdracht en het aanvaarden daarvan; want de dwingende kracht van zulke redenen uit de praktijk, kunnen alleen de basis vormen voor eene gezonde beoordeeling.
In datzelfde stukje reeds deed ik uitkomen, dat er zeer zeker zulke dwingende redenen kunnen zijn.
Verschillende Collega's en anderen hebben mij reeds doen kennen, dat zij uit het schrijven van Hanrath opmaken, dat de kooper van het huis met mij niet te maken wilde hebben.
Dit zal wel een onjuiste conclusie zijn, want kooper en ik kennen elkander niet; en van bevoegde zijde werd mij verzekerd, dat Hanrath voor den kooper van „de Maerle" reeds te voren het bouwen van een geheel nieuw landhuis in opdracht had. Toen tusschentijds dit oude huis werd aangekocht, is het verklaarbaar dat de kooper aan zijn reeds gekozen architect de voorkeur wilde geven.
Het is hierom ook voor mij van eenig belang dat mijn vraag beantwoord wordt; en ik zelf kan wellicht tot de eersten behooren om Hanrath's standpunt te begrijpen zoo niet te billijken.
Bussum 29-5-17 K. DE BAZEL.

* * *

Had ik deze kwestie van den aanvang af wellicht eenvoudiger nog moeten stellen, om te vóórkomen dat de principieële zijde zóó gemakkelijk bedolven kon worden onder meeningsverwarringen, vol persoonlijke accenten, aesthetische voorkeur en onzakelijke spitsvoudigheden?
Is het dan zoo absoluut onmogelijk antwoord te krijgen op deze eenvoudige vragen?
Mag een kunstenaar het kunstwerk van een ander veranderen, terwijl de ontwerper geacht kan worden in staat te zijn, zelf de gewenschte veranderingen te overwegen en te leiden?
Is dit toelaatbaar en artistiek-moreel?
En is deze houding juist, waar toch ieder kunstenaar de onaantastbaarheid van ieder kunstwerk moet verdedigen en hoog houden, tegenover de macht van den toevalligen kooper?
Mits de goede wil er is om niet de hoofdzaak onder bijkomstigheden te begraven, en den koninklijken weg die naar een oplossing leidt vrij te houden, moet het toch mogelijk zijn kort en bondig antwoord op deze vragen te verkrijgen.
Het meest betreur ik in deze, dat Hanrath niet het eenig juiste woord heeft gesproken, en eenvoudig heeft gezegd *„Inderdaad ik had dit eigenlijk niet mogen doen".*
Hoe waardig had hij door deze erkenning alleen reeds aan een voorbeeldige oplossing van dit moeilijk vraagpunt medegeholpen, deze verklaring had tegelijk ook ingehouden een erkenning van eigen waarde, als zijnde één van de *leidende* architecten van ons land; en een erkenning tevens van de plichten die deze positie medebrengt.
En hoeveel noodeloos geschrijf was er ons verder door bespaard gebleven; want wat hebben wij aan de verwarrende spitsvondigheden van Hanrath's chef de Bureau, of aan de hoffelijke professorale hoogmoedigheid van Professor Derkinderen, of aan de op zich zelf interessante betoogen van Van Loghem?
Zoover ik zien kan niets! Want zij raakten het beginsel allerminst.

* * *

Klaarblijkelijk volgens het debat dat gevolgd is, achtte men Hanrath méér bedreigd dan het artistiek beginsel. Of bewijst het alleen dat de vrienden van Hanrath wat ijveriger waren, en sneller waren gemobiliseerd. Ik ben geneigd dit aan te nemen. Ik geef de hoop niet op dat dit voorval, dat zich afspeelde in de kringen der leidende architecten, *en daardoor ook alleen werkelijk van belang is*, de aanleiding zal zijn om naar een waardige oplossing te zoeken, die tot steun kan zijn voor de zwakkeren en tot voorbeeld voor de jongeren.
En anders zullen zij, die wel degelijk een artistiek beginsel bedreigd achten, de actie moeten steunen door de Redactie van de „Mosgroene" voorgesteld, om ook voor ons land een wet te verkrijgen, zooals die in Frankrijk reeds bestaat, waardoor sommige kunstwerken als zijnde „d'intérêt public" door den staat onaantastbaar worden verklaard. R. N. ROLAND HOLST.

INGEZONDEN.

Rotterdam, Mei '17.

Geachte Redactie,
Vergun mij, naar aanleiding van het nummer gewijd aan Willem Royaards in uw orgaan er op te wijzen, dat uw hulde naar mijne meening eenzijdig is.
Willem Royaards heeft geen enkel tooneelwerk in verzen van een *modern* Nederlandsch schrijver tot heden opgevoerd.
Slechts éénmaal heeft hij een uitzondering gemaakt, toen hij Marsyas van Balthazar Verhagen opvoerde en deze uitzondering heeft het vruchtbare gevolg gehad, dat de dichter bekend werd en gewonnen als directeur der Tooneelschool, welke instituut sedert er een dichter aan 't hoofd staat, zijn roeping beter vervuld dan ooit te voren.
Na Marsyas heeft Royaards alle oorspronkelijke tooneelwerken van levende Nederlandsche dichters, hem ter opvoering aangeboden, onverbiddelijk geweigerd.
Hoe zouden de architecten het vinden, wanneer in Nederland alle gebouwen opgetrokken werden in van 't buitenland overgenomen stijlen, alle ontwerpen van Nederlandsche bouwmeesters werden afgekeurd?
Ten aanzien van de levende Nederlandsche dichters geschiedt in Nederland tot heden niets anders.
Gij architecten bouwt heden ten dage uw intérieurs reeds vaak zoo, dat er geen geschikte wandruimte over blijft voor schilderijen.
Als gij nu ook het tooneel gaat vervormen tot een architectonische schouwplaats allereerst, verdringt gij ook den Nederlandschen tooneeldichter.
Reactie zal niet kunnen uitblijven en zij die de pen voeren en u zoo vaak in uw strijd hebben geholpen zullen zich tegenover u moeten gaan stellen.

Er is geen werkelijke *Nederlandsche* decoratie-kunst mogelijk zonder dat tooneelwerken van levende Nederlandsche dichters worden opgevoerd.
Dan zult gij *niet* navolgingen krijgen van Oud-Griekenland (Oedipus) of Weenen of Berlijn of Engeland, maar *echt-Nederlandsche scheppingen voortgesproten uit dezen, onzen tijd.*
Dankend voor de plaatsing. BERNARD CANTER.

* * *

Het is teekenend dat het wederom Bernard Canter is, die ten tooneele verschijnt. Deze figuur krijgt in Holland zoo langzamerhand de werking van 't duiveltje in de doos.
Op de meest onverwachte oogenblikken verschijnt hij met een sprong uit het duister .... flup! .... daar staat hij. En, ... soms is 't raak.
Maar het moet niet al te dikwijls gebeuren, want dan schrikken wij niet meer en de veer raakt wat versleten; waardoor het duiveltje wel eens wat scheef .... of geheel verkeerd uit het doosje wipt.
Starend nu wéér met een grimmig gezicht naar het huldebetoon voor Royaards, roept hij: „Eenzijdig"!"
Ja, dat was zij; het waren alléén architecten die de hulde aanboden. De veelzijdigheid van de vertegenwoordiging van *alle* kunsten, zoover hebben wij het nog niet kunnen brengen.
Maar, meent de heer Canter, dat het de taak der redactie van een architectonisch weekblad is, een tooneelleider al of niet te huldigen voor zijn arbeid voor de Nederlandsche letteren? De redactie meende dat het hare taak was (hoewel zij ook overtuigd is van de groote waarde van de figuur Royaards in de leiding van vertooningen der oude Ned. tooneelwerken, in de vertolking van Shakespeare's spelen en Tolstoï's drama, in de opvoeringen der moderne Duitsche, Engelsche en Fransche letterkundige werken) zich in hoofdzaak te moeten bepalen, een welverdiende lof te uiten voor datgene wat Willem Royaards deedt voor de opheffing der ensceneering, voor de verbetering van het decor in architectonisch decoratieven zin .... en met deze verfijning, tevens terugvoering van het decor tot hare werkelijke plaats op het tooneel; de juiste waarde gevend aan den tooneeldichter en tooneelspeler.
Hoewel het buiten onzen lijn ligt, moet de heer Canter

erop gewezen worden, dat in Holland een niet gering aantal werken van levende Nederlandsche dichters en schrijvers zijn opgevoerd.
Noemen wij alleen namen als Heijermans, Roelvink, Simons-Mees, Emants, Van Eeden, Schürmann, Carry van Bruggen, Fabricius, Querido, en zoovele anderen, ja, zelfs.... van Riemsdijk.
Of nu de werkelijke reden van niet *meerdere* opvoeringen van moderne Nederl. tooneelwerken, ligt in den onwil der tooneeldirecteuren, of wel aan het gebrek aan grootsche scheppingen.... is een zaak die niet in een door *architecten* geredigeerd tijdschrift, maar in de bladen van de Nederlandsche letterkundige en dichters, behandeld en uitgestreden dient te worden.
Ondertusschen zullen de wenken van den heer Canter omtrent het tooneel als „architectonische schouwplaats allereerst" en over de wandruimte voor (zijn!?) schilderijen, zonder twijfel door de moderne architecten in ernstige overweging genomen worden!

H. Th. Wijdeveld, Secr. Red.

* * *

„*Candidus*".

't Was nog niet tot mij doorgedrongen, dat de reden van het afwezig zijn der „Candidi" in ons blad een andere oorzaak had, als in Candidus zelf, daar in de eerste nummers onder leiding der nieuwe redactie nog wel „Candidi" voorkwamen.
't Trof mij nu onaangenaam uit het antwoord der redactie aan den heer De Bazel in het vorig nummer te bemerken, wat de eigenlijke reden is; en welk een onzuivere reden! Ons blad is niet als zoovele andere bladen, een partijblad, of een blad, dat om een persoonlijke reden werd opgericht; men lette er wel op: het is het orgaan van een Genootschap. Dus o.m. is het de plaats, waar de leden het recht hebben zich uit te spreken, ieder op zijne wijze. Zooveel mogelijk moet alles wat ingezonden wordt, worden opgenomen, mits het stuk in behoorlijken vorm is geschreven. Ja, zelfs al mocht de inhoud niet zoo belangwekkend zijn, dan nog; mits het stuk dan niet te lang is, en daardoor de kostbare plaats aan een ander ontneemt
De belangrijkheid van een stuk is niet altijd afhankelijk van de blijvende waarde. De waarde kan heel dikwijls liggen in de rake belichting, de rake opmerking over een actueel punt, zonder dat deze nog een objectieve, een klassieke waarde hebben. Vooral de satirieke, dus de korte vorm, is daarvoor zeer geschikt, al staat „satire", door haar eenzijdig bekijken, niet hoog. Zij vertoont echter een typisch levensaanzicht. En als zoodanig vervulde de „Candidi" haar te rechtvaardigen rol in ons blad. Die rol te schrappen staat niet aan de redactie; vooral niet, waar vele leden die vlotte opmerkingen zullen missen. Laten dezen hier ook haar stem doen hooren.

Jan de Meijer.

MUSEUM EN SCHOOL VOOR KUNSTNIJVERHEID.

Uit 't jaarverslag over 1916 nemen wij, na de vroeger geplaatste algemeene opmerkingen, nog het volgende over:
Het jaar 1916 was voor het *Museum* en de daaraan verbonden School verre van ongunstig. Het stemt tot voldoening, te kunnen mededeelen, dat, behalve enkele door de tijdsomstandigheden veroorzaakte ongelegenheden, beide zoo eng aan elkander verbonden inrichtingen zich ook dit jaar weder in een flinken vooruitgang mochten verheugen en in bloei toenemen.
Ofschoon de uitbreiding en de reorganisatie van het museum op het oogenblik nog niet ter hand kunnen worden genomen, worden evenwel de voorbereidende plannen reeds ernstig overwogen en bij den aankoop van kunstvoorwerpen wordt zooveel mogelijk daarmede rekening gehouden.
De commissie is van oordeel, dat bedoelde uitbreiding en reorganisatie, met het oog op de evolutie, welke ons kunstambacht ondergaat, in een zeer gunstig tijdperk vallen, en gelegenheid zullen bieden, de moderne kunstuiting eveneens tot haar recht te doen komen.
De voorbeelden, welke in het vervolg in de verzameling van het museum op den voorgrond moeten treden, zullen zich meer door artistieke waarde dan door historische beteekenis moeten onderscheiden, doch zij zullen vooral aan de wetten en beginselen moeten beantwoorden, welke eene degelijke en logische samenstelling waarborgen, en zullen materiaal en constructie, vorm, versiering en kleur harmonisch moeten samenwerken, teneinde een degelijk, doelmatig en schoon geheel te verkrijgen.
In het algemeen zal de directie er naar streven, de verzameling zoo leerzaam mogelijk samen te stellen en te groepeeren, zoodat het museum voor velen eene leerschool zal worden, alwaar zoowel de leerlingen van het algemeen vormend onderwijs als het groote publiek nuttige en aangename uren kunnen doorbrengen, terwijl de kunstenaars er voor hunne studiën degelijk materiaal zullen vinden.
Op boven omschreven wijze georganiseerd zal het museum, wat de ambachtskunst betreft, in eene groote behoefte voorzien, en, zoodra ons algemeen vormend onderwijs zich op meer praktische banen zal gaan bewegen, zal men er ter bevordering eener algemeene praktische ontwikkeling en ter toelichting van den menschelijken handarbeid in zijne verschillende phasen en opvattingen, een schat van gegevens vinden.
In de aan het museum van kunstnijverheid verbonden *School* hebben over 1916 geen gebeurtenissen van bijzonderen aard plaats gehad.
De afdeeling Bouwkunde, waarbij die der binnenarchitectuur onmiddellijk aansluit, heeft zich in korten tijd tot een der belangrijkste afdeelingen van het onderwijs ontwikkeld.
De leiding dezer afdeeling is toevertrouwd aan de heeren Vorkink en Blaauw, terwijl de heer Verkruysen belast is met het onderwijs der eerste klassen van de decoratieve afdeeling, welke onmiddellijk bij het bouwkundig onderwijs aansluit. Bovendien heeft genoemde leeraar de lessen tweede en derde klasse projectieleer, alsook de lessen in de geschiedenis der kunsten in verband met godsdienst, zeden en gewoonten, op zich genomen.
Het grootste gedeelte van het onderwijs van den voorbereidenden cursus staat verder onder leiding van den heer Sevenhuysen
De werkplaatsen voor het timmeren en die voor de meubelkunst staan onder leiding van den heer Steybos, met medewerking van den werkmeester Carpentier en houden onmiddellijk verband met de bouwkundige afdeeling.

PRIJSVRAAG RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

Naar aanleiding van een tweetal ingekomen brieven, houdende verzoek om den termijn voor inzending der prijsvraag-ontwerpen te verlengen, moet de Jury met nadruk verklaren, dat er geen aanleiding bestaat het door haar op *vraag 103*, Lijst VIII der inlichtingen, gegeven antwoord terug te nemen; zoodat wijziging in den vastgestelden datum van *14 Juli a.s.*, voor de inlevering der ontwerpen, als *uitgesloten* moet worden beschouwd.

De Jury.

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 24 ZATERDAG 16 JUNI 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Door onvoorziene omstandigheden moet de uitgeschreven **Buitengewone Ledenvergadering** worden **uitgesteld** tot **VRIJDAG 22 JUNI a.s.,** 's avonds **8 uur precies,** in de Vergaderzaal, Heerengracht 545—549.

Agenda:

a. Notulen.
b. Ingekomen Stukken.
c. Installatie van de heeren J. W. Blijenburg, Architect Leeraar M. O. en M. J. Meijers, Inspecteur van den Woningdienst, als Leden van het Genootschap.
d. Uitreiking van prijzen aan de bekroonden der Genootschapsprijsvragen.
e. Bespreking i. z. het contract tusschen de N. V. Gebrs. Binger en het Genootschap, betreffende uitgaaf van het Weekblad.
f. **Voortzetting der besprekingen over de Statutenwijziging.**
g. Voordracht aan B. en W. van Leden der Schoonheidscommissie.
h. Rondvraag en sluiting.

J. F. Staal Jr., 1e Secr.

Aan het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

WelEd. Geb. Heeren.

De Commissie tot herziening van Statuten en Huishoudelijk Reglement heeft de eer U hierbij aan te bieden de Concept Statuten gewijzigd en aangevuld volgens de opmerkingen gemaakt in de Ledenvergadering van 25 April j.l.
Verder gaan hierbij het door de Commissie opgestelde Concept Huishoudelijk Reglement en de Concept Eerecode, welke concepten dan tevens kunnen worden behandeld op de a.s. Ledenvergadering van 22 Juni.
De volgende Artikelen der reeds op de Ledenvergadering van 25 April besproken Concept Statuten zijn gewijzigd of aangevuld:
Art. 1. Art. 6. § 1, 2, 3 en 9. Art. 7, § 2 en Art. 24.

Hoogachtend,
De Commissie tot Herziening van Statuten en Huishoudelijk Reglement.

CONCEPT-STATUTEN.

Statuten, goedgekeurd bij Koninklijk Besluit dd. 1917, No.

Hoofdstuk I.

Zetel en Doel. Art. 1. Het Genootschap draagt den naam „Architectura" en is gevestigd te Amsterdam; het stelt zich ten doel den bloei der bouwkunst en der aanverwante kunsten te bevorderen, de belangstelling van het publiek voor deze kunsten op te wekken en tot een goede verstandhouding tusschen hare beoefenaars mede te werken.
Art. 2. Dit doel zal het Genootschap trachten te bereiken door:
1e. het houden van vergaderingen, kunstbeschouwingen, tentoonstellingen en excursiën;
2e. het bevorderen van het onderwijs in de bouwkunst en aanverwante kunsten;
3e. het uitgeven of doen uitgeven van een of meerdere tijdschriften of plaatwerken en het in stand houden van een Leescirkel;
4e. het uitschrijven van prijsvragen;
5e. het maken van voorschriften voor de Leden en het vaststellen van strafbepalingen op het niet nakomen daarvan.

Hoofdstuk II.

Lidmaatschap. Art. 3. Het Genootschap bestaat uit: *a.* Eereleden, *b.* Bijzondere Eereleden, *c.* Leden, *d.* Aspiranten, *e.* Donateurs.
Eereleden. Art. 4. Als Eereleden komen in aanmerking beoefenaars der bouwkunst of aanverwante kunsten, die zich ten opzichte van hun kunst bijzonder verdienstelijk hebben gemaakt.
Zij worden benoemd door de Ledenvergadering op voor-

stel van het Bestuur of van minstens 20 Leden en hebben dezelfde rechten der Leden.

Bijzondere Eereleden. Art. 5. Als bijzondere Eereleden komen in aanmerking zij die geen beoefenaars der bouwkunst of aanverwante kunsten zijnde, zich ten opzichte van haar bijzonder verdienstelijk hebben gemaakt.

Zij worden benoemd als de Eereleden, hebben geen stemrecht, zijn niet benoembaar in eenige functie, doch hebben overigens dezelfde rechten der Leden.

Leden. Art. 6. § 1. Als Leden van het Genootschap kunnen worden aangenomen beoefenaars van de bouwkunst of aanverwante kunsten, die den leeftijd van 23 jaar hebben bereikt en van wien de technische en aesthetische bekwaamheid aan de hierna te noemen commissie van onderzoek moet gebleken zijn.

§ 2. De candidaten richten daartoe een schriftelijk verzoek tot het Bestuur, waarin de noodige gegevens omtrent levensloop en studie moeten zijn vermeld en waarbij verwezen moet worden naar uitgevoerd werk of eigenhandige ontwerpen moeten worden overgelegd, alles van de laatste 5 jaren.

§ 3. Door de nader te noemen Commissie van Onderzoek worden deze stukken beoordeeld en wordt door haar rapport uitgebracht aan het Bestuur. Als basis van beoordeeling voor deze Commissie gelde: aesthetische bekwaamheid, gegrond op voldoende vakkennis.

§ 4. Adviseert de Commissie tot toelating van den candidaat, dan wordt van dit advies door het Bestuur kennis gegeven aan de Leden, die schriftelijk binnen twee weken hunne mogelijke bezwaren tegen den voorgestelde bij het Bestuur kunnen indienen. Zijn er geen bezwaren ingekomen, dan wordt het lidmaatschap verleend op de voorwaarden in het Huishoudelijk Reglement omschreven.

§ 5. Zijn er wel bezwaren, dan doet het Bestuur daarvan mededeeling aan de Commissie, die alsdan een nader advies uitbrengt.

§ 6. De Leden hebben stemrecht en ontvangen alle gedrukte stukken, die daarvoor in aanmerking komen.

§ 7. De Leden betalen een inkomgeld van *f* 10.— en een jaarlijksche contributie van *f* .—, in Januari van het loopende jaar te voldoen.

§8. Leden, na 1 Juli toegetreden, betalen het inkomgeld en de helft der jaarlijksche contributie van het loopende jaar.

§ 9. Een Lid, dat bevonden wordt niet langer te voldoen aan de voorwaarden, die tot zijn aanneming hebben geleid, kan door het Bestuur, gehoord de Commissie van Onderzoek, van het lidmaatschap vervallen worden verklaard. Beroep is open op de Ledenvergadering.

Aspiranten. Art. 7. § 1. Ieder beoefenaar der bouwkunst of der aanverwante kunsten, die den leeftijd van 17 jaar heeft bereikt, kan op zijn schriftelijke aanvraag door het Bestuur als Aspirant worden aangenomen.

§ 2. Wanneer een Aspirant den leeftijd van 23 jaar heeft bereikt, moet hij zich voor Lid opgeven en zich aan de voorschriften voor toelating onderwerpen. Doet hij dit niet dan houdt hij hiermede op Aspirant te zijn.

§ 3. Een Aspirant, Lid geworden zijnde, betaalt *f* 7.50 inkomgeld.

§ 4. Aspiranten hebben geen stemrecht en zijn niet benoembaar in Bestuur, Redactie en Commissie van Onderzoek, doch hebben verder dezelfde rechten en plichten als de Leden De contributie bedraagt voor hen jaarlijks *f* 7.50, in Januari van het loopende jaar te voldoen.

Donateurs. Art. 8. § 1. Donateurs zijn zij, die belangstellen in het doel en den werkkring van het Genootschap en op voorstel van een Lid door het Bestuur aangenomen zijn.

§ 2. Onder deze rubriek worden ook gerekend alle rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen of lichamen, die zich als zoodanig doen inschrijven.

§ 3. Zij hebben geen stemrecht, zijn niet benoembaar in Bestuur, Redactie en Commissie van Onderzoek, doch hebben overigens dezelfde rechten en plichten als de Leden.

§ 4. De jaarlijksche bijdrage is groot *f* te voldoen in Januari van het loopende jaar.

Algemeene bepalingen omtrent het Lidmaatschap. Art. 9. § 1. Het Genootschapsjaar begint primo Januari en eindigt ultimo December.

§ 2. Het lidmaatschap wordt beschouwd voort te duren, wanneer niet vóór 1 December van het loopende jaar eene schriftelijke kennisgeving van bedanken bij den Eersten Secretaris is ingekomen.

§ 3. De contributie wordt voldaan tegen afgifte van kwitanties, onderteekend door den Penningmeester.

§ 4. De laatst uitgegeven kwitantie geldt als bewijs van lidmaatschap.

§ 5. Hij die vóór 1 December de contributie en andere aan het Genootschap verschuldigde gelden niet heeft voldaan, kan door het Bestuur van het lidmaatschap vervallen verklaard worden, hetgeen ter kennis van de Leden zal worden gebracht.

§6. Wanneer tegen een Lid, Aspirant of Donateur, een onderteekende schriftelijke klacht bij het Bestuur wordt ingediend, waarin de wenschelijkheid wordt uitgesproken beklaagde het lidmaatschap te ontnemen, onderzoekt het Bestuur die klacht en stelt, indien het die klacht gegrond acht, gehoord de Commissie van Onderzoek, de Ledenvergadering hiervan in kennis. De Ledenvergadering beslist of beklaagde van zijn lidmaatschap zal worden ontzet.

HOOFDSTUK III.

Bestuur. Art. 10. § 1. Het Bestuur wordt gekozen uit de Leden en bestaat uit minstens 5 leden, waarvan de meerderheid beoefenaar der bouwkunst moet zijn. Het Bestuur is samengesteld uit Voorzitter, vice Voorzitter, Secretaris, 2e Secretaris en Penningmeester.

Het Bestuur zetelt te Amsterdam en vertegenwoordigt het Genootschap in en buiten rechten.

§ 2. De Bestuurders worden gekozen op de wijze in art. 20 en 21 omschreven en mogen niet meer dan vier achtereenvolgende jaren zitting hebben. Ieder jaar op de Algemeene Vergadering treden 2 leden, respectievelijk 1 lid, volgens rooster af, doch dezen zijn onmiddellijk herkiesbaar.

§ 3 In tusschentijdsche vacatures wordt in de eerstvolgende Ledenvergadering voorzien.

§ 4. Elk jaar op de Algemeene Vergadering wordt uit de 5 Bestuursleden een Voorzitter gekozen. De verdeeling der overige functies wordt aan het Bestuur overgelaten.

§ 5. Op de Algemeene Vergadering wordt een ontwerp begrooting voor het nieuwe jaar door het Bestuur aan de goedkeuring der Leden onderworpen. Deze ontwerp begrooting wordt minstens 7 dagen vóór de behandeling aan de Leden toegezonden.

Wanneer de begrooting is goedgekeurd, mag het Bestuur daarvan niet afwijken, behoudens wijzigingen door de Ledenvergadering goed te keuren. Het Bestuur is verantwoordelijk voor het beheer der bezittingen van het Genootschap.

§ 6. Alle contracten en officieele stukken moeten onderteekend worden door den Voorzitter en den Eersten Secretaris.

§ 7. Indien een Bestuurder een bestuurszetel in een aanverwant lichaam aanneemt, is hij verplicht zijn mandaat ter beschikking te stellen.

§ 8. De werkzaamheden van het Bestuur worden geregeld bij Huishoudelijk Reglement.

HOOFDSTUK IV.

Commissiën. Art. 11. § 1. De Commissie van Onderzoek bestaat uit 5 leden, waarvan de meerderheid geen Bestuursfunctie in het Genootschap mag bekleeden en bouwkunstbeoefenaar moet zijn. Zij mogen niet langer dan 4 achtereenvolgende jaren in de Commissie zitting hebben.

§ 2. De leden dezer Commissie worden benoemd door de Ledenvergadering.

§ 3. Ieder jaar op de Algemeene Vergadering treden 2 leden, respectievelijk 1 lid, van de Commissie af volgens rooster, doch dezen zijn onmiddellijk herkiesbaar.

§ 4. In tusschentijdsche vacatures wordt door de eerstvolgende Ledenvergadering voorzien.

§ 5. De wijze van verkiezing dezer Commissie is geregeld in Art. 20 en 21 dezer Statuten en de werkzaamheden, worden geregeld bij Huishoudelijk Reglement.

Art. 12. Ter behandeling van bepaalde vakken en tot oplossing van vraagstukken kunnen, op voorstel van het Bestuur, Commissiën benoemd worden, welke Commissiën niet uitsluitend uit stemhebbende Leden behoeven te bestaan.

HOOFDSTUK V.

Vergaderingen. Art. 13. § 1. De vergaderingen van het Genootschap zullen van primo September tot ultimo April minstens eenmaal per maand gehouden worden. De eerste vergadering in December is de Algemeene Vergadering.

§ 2. Door het Bestuur wordt beoordeeld in hoever een vergadering alleen voor de Leden of ook voor de Aspiranten en Donateurs toegankelijk is en of introductie kan worden toegestaan

§ 3. Buitengewone vergaderingen kunnen worden uitgeschreven zoo dikwijls het Bestuur of minstens 10 Leden dit noodig achten. In laatstgenoemd geval moet het verzoek tot het houden der vergadering door die Leden schriftelijk, met opgave der te behandelen onderwerpen aan het Bestuur worden gericht. Het Bestuur is verplicht de vergadering bijeen te roepen tegen een datum, niet later dan 14 dagen na de indiening van het verzoek, met opgave der te behandelen onderwerpen. Blijft het Bestuur hiermede in gebreke, dan zijn na verloop van 14 dagen na de indiening, de aanvragers bevoegd de vergadering bijeen te roepen.

§ 4. De Leden, Aspiranten en Donateurs hebben het recht van introductie op de hiervoor in aanmerking komende vergaderingen. Alle ter vergadering aanwezigen zijn verplicht de presentielijst te teekenen.

HOOFDSTUK VI.

Tentoonstellingen. Art. 14. § 1. Jaarlijks wordt door en voor de Leden en Aspiranten een Juryvrije tentoonstelling gehouden van eigenhandig werk.

§ 2. Tot het inrichten dezer jaarlijksche tentoonstellingen wordt door de Ledenvergadering een Commissie van minstens 3 leden benoemd.

§ 3 Ter herinnering aan de stichting van het Genootschap zal om de 5 jaar eene openbare tentoonstelling worden gehouden.

§ 4. Tot het inrichten van deze vijf jaarlijksche tentoonstellingen wordt door de Ledenvergadering een Commissie van minstens 5 leden benoemd, welke de inzendingen keurt en de plaatsing regelt.

HOOFDSTUK VII.

Prijsvragen. Art. 15. § 1. Elk jaar worden één of meer prijsvragen uitgeschreven, waarvan het aantal en de onderwerpen door de Ledenvergadering worden bepaald, uit een voordracht door het Bestuur opgemaakt. Aan de Leden wordt de gelegenheid gegeven hiervoor onderwerpen op te geven. Het karakter van en de deelneming aan deze prijsvragen wordt bij Huishoudelijk Reglement omschreven.

De inzendingen worden tentoongesteld.

§ 2. Om de vijf jaar zal door het Genootschap een Eere-Prijsvraag worden uitgeschreven, waaraan de deelname openstaat voor alle Nederlanders, en welke nader geregeld wordt bij Huishoudelijk Reglement. De inzendingen vormen een onderdeel van de openbare vijfjaarlijksche tentoonstelling.

HOOFDSTUK VIII.

Uitgaven en Leescirkel.

Uitgaven. Art. 16. § 1. Vanwege het Genootschap worden een of meer Tijdschriften en een Kalender uitgegeven.

De verschillende bepalingen voor de wijze van uitvoering en de contracten moeten door de Ledenvergadering worden vastgesteld.

§ 2. Voor de uitgaven wordt een Bureau van Redactie benoemd, bestaande uit 2 door de Ledenvergadering te benoemen Bestuursleden en 3 Leden.

§ 3. De wijze van verkiezing van dit Bureau van Redactie is geregeld in Art. 22 dezer Statuten; de verdeeling der functies en de werkzaamheden worden geregeld bij Huishoudelijk Reglement.

Leescirkel. Art. 17. § 1. Het aantal portefeuilles van den Leescirkel zal uit minstens 4 series bestaan.

§ 2. De keuze der werken en tijdschriften geschiedt door het Bureau van Redactie. Het aantal wordt geregeld door het Bestuur naar de finantieele omstandigheden.

§ 3. Vóór het circuleeren zullen de werken en tijdschriften gedurende de vergaderingen ter inzage liggen.

§ 4. De deelname aan den leescirkel bedraagt een gulden per jaar bij vooruitbetaling.

Onderafdeelingen van het Genootschap, Art. 18; § 1. Buiten Amsterdam kunnen Leden van het Genootschap onderafdeelingen stichten, welke afdeelingen uit de Genootschapskas kunnen ondersteund worden, doch verder geheel op zich zelf staande lichamen zullen vormen.

§ 2. De rechten en plichten dezer onderafdeelingen tegenover het Genootschap worden bij Huishoudelijk Reglement geregeld. Hare werkzaamheden mogen niet in strijd zijn met de Statuten en Huishoudelijk Reglement van het Genootschap.

HOOFDSTUK X.

Bindende bepalingen. Art. 19. § 1. De Leden van het Genootschap onderwerpen zich aan eene Eerecode regelende de onderlinge verplichtingen welke een goede verstandhouding en eene eerlijke beoefening van de bouwkunst en aanverwante kunsten mogelijk maken.

§ 2. Het onderzoek naar een overtreding heeft plaats op de wijze als omschreven in art. 12 der Statuten.

HOOFDSTUK XI.

Voorstellen, stemmingen en verkiezingen. Art. 20. § 1. Alle voorstellen moeten bij het Bestuur worden ingediend. Zij moeten in behandeling worden gebracht op de eerste vergadering, volgende op de bekendmaking door het Bestuur. Voorstellen, die geen uitstel gedoogen kunnen, indien de Ledenvergadering dit goedkeurt, onmiddellijk in behandeling worden genomen. Een voorstel tot strafbepaling moet minstens 10 dagen vóór de behandeling ter kennis van alle Leden worden gebracht.

§ 2. Wanneer verschil over de juiste bedoeling van eenig artikel van deze Statuten ontstaat, zal hierover

door de eerstvolgende Ledenvergadering worden beslist.
Art. 21. § 1. Alleen Eereleden en Leden hebben stemrecht.
§ 2. De stemming over zaken geschiedt mondeling, over personen schriftelijk.
Behoudens de bepaling in Art. 23 en 24 is bij alle stemmingen de volstrekte meerderheid beslissend. Onder volstrekte meerderheid wordt verstaan één meer dan de helft van het aantal uitgebrachte stemmen, de blanco en ongeldige stemmen niet medegerekend. Bij staking der stemmen over eenig voorstel wordt het geacht te zijn verworpen; geldt het personen, dan beslist het lot.
Art. 22. § 1. Verkiezingen voor het Bestuur, Bureau van Redactie en Commissiën hebben plaats bij vrije stemming. Wordt bij de eerste stemming geen volstrekte meerderheid verkregen, dan volgt herstemming tusschen hen, die bij de eerste stemming de meeste en op één na de meeste stemmen op zich vereenigden. Hij, die bij deze herstemming de meeste stemmen op zich vereenigt, is gekozen.
§ 2. De aftredende leden blijven in functie totdat hunne opvolgers zijn benoemd.
HOOFDSTUK XII.
Statutenherziening. Art. 23. § 1. Om de 5 jaar zal een geheele herziening der Statuten plaats hebben.
§ 2. De samenstelling der ontwerp-Statuten wordt opgedragen aan een Commissie, bestaande uit 2 Bestuurders en 3 Leden door de Ledenvergadering te benoemen. Aan deze Commissie worden door het Bestuur alle stukken, hierop betrekking hebbende, ter hand gesteld.
§ 3. De concept-statuten moeten minstens 14 dagen vóór de behandeling op de Ledenvergadering aan de Leden bekend worden gemaakt.
§ 4. Voorstellen tot wijziging der Statuten moeten door de Leden schriftelijk bij den Eersten Secretaris worden ingediend vóór 15 Maart van het jaar, waarin de Statutenherziening plaats heeft. Indien tusschentijdsche voorstellen tot verandering of bijvoeging van eenig artikel worden gedaan, moeten deze schriftelijk worden ingediend, ondersteund door $^1/_5$ van het aantal Leden. Uiterlijk een maand na indiening wordt het voorstel in behandeling genomen.
§ 5. Wijzigingen in de Statuten treden niet in werking alvorens daarop de Koninklijke Goedkeuring is verkregen.
§ 6. Statutenwijziging kan alleen in een vergadering behandeld worden, waarin minstens de helft der Leden aanwezig is en moet, om geldig te zijn, door minstens drie vijfden der uitgebrachte stemmen worden goedgekeurd. Is op de vergadering het vereischte aantal Leden niet aanwezig, dan wordt binnen één maand opnieuw een vergadering uitgeschreven; deze vergadering heeft dan, onafhankelijk van het getal der aanwezigen, de bevoegdheid tot besluiten, mits door de volstrekte meerderheid der aanwezigen goedgekeurd.
HOOFDSTUK XIII.
Ontbinding. Art. 24. Tot opheffing van het Genootschap kan slechts worden besloten op een daartoe uitgeschreven vergadering, waarin minstens $^3/_4$ van het aantal Leden aanwezig is en wanneer minstens $^3/_4$ van het aantal aanwezigen zich voor de opheffing verklaart.
Op de vergadering, waarop dit besluit genomen wordt, worden tevens de noodige schikkingen over de eigendommen van het Genootschap gemaakt, alles behoudens de inachtneming van de voorschriften van Art. 1702 van het Burgerlijk Wetboek.
HOOFDSTUK XIV.
Overgangsbepalingen. Art. 25. Deze Statuten treden in werking op den dag der Koninklijke Goedkeuring. Alle tevoren gemaakte bepalingen vervallen. De Vereeniging is aangegaan voor den tijd van 29 jaren, te rekenen van 4 Februari 1881.
Bij het verstrijken van genoemd tijdvak is de Vereeniging opnieuw aangegaan voor den tijd van 29 jaren.
Aldus herzien en goedgekeurd in de Ledenvergadering, gehouden op 1917.

Het Bestuur van 1917.

* * *

HUISHOUDELIJK REGLEMENT.

Het Bestuur. Art. 1. Het Bestuur houdt tenminste eenmaal per maand eene vergadering, waartoe de Bestuurders door den 2den Secretaris worden opgeroepen, voor buitengewone vergaderingen in overleg met den Voorzitter en den 1sten Secretaris. Tot het nemen van een besluit wordt de tegenwoordigheid van minstens drie Bestuurders vereischt.
Art. 2. De Voorzitter leidt alle vergaderingen van Leden, Bestuur en van de Commissies, waarin hij zitting heeft. Hij is bevoegd in bijzondere gevallen voor zijn functie een der medebestuurders aan te wijzen, doch alleen in niet-permanente Commissies.
Art. 3. De 2e Voorzitter treedt bij ontstentenis van den Voorzitter, in al diens functiën, rechten en plichten.
Art. 4. De 1ste Secretaris houdt de notulen der vergaderingen van het Genootschap, die na goedkeuring der Ledenvergadering door hem en door den Voorzitter worden onderteekend. Hij neemt kennis van alle ingekomen stukken, voert alle correspondentiën, doet alle noodige aanschrijvingen, registreert de ingekomen en houdt afschrift der verzonden stukken, verzorgt de inventarisatie van de bezittingen van het Genootschap, verstrekt eventueel gewenschte inlichtingen aan de pers en brengt op de Algemeene Vergadering een jaarverslag uit. Spoed eischende gevallen behandelt hij in overleg met den Voorzitter, waarvan mededeeling wordt gedaan in de eerstvolgende Bestuursvergadering. Het jaarverslag wordt op de Bestuursvergadering, de Algemeene Vergadering voorafgaande, aan de goedkeuring der Bestuurders onderworpen.
Art. 5. De 2e Secretaris vervangt den 1en Secretaris bij diens ontstentenis.
Hij verzorgt de leden-lijsten, de roosters van aftreding van Bestuur, van de Redactie en andere Commissies, en het besluiten-boek voor Leden- en Bestuursvergaderingen, en de verdere registers.
Art. 6. De 2e Secretaris voert het algemeen beheer over het Archief en den Leescirkel. Hij is verplicht het archief in orde te houden en te registreeren.
De 2e Secretaris draagt zorg voor de wekelijksche verzending der portefeuilles van den Leescirkel, en voor de goede ontvangst van die, welke gecirculeerd hebben. Van den inhoud der uit te zenden en gecirculeerd hebbende portefeuilles, zal door hem systematisch aanteekening worden gehouden. De verzendingslijsten der gecirculeerd hebbende portefeuilles moeten in het archief worden bewaard.
Voor het terugkrijgen der uit eene portefeuille ontbrekende werken, behoort de 2e Secretaris alle hem ten dienste staande middelen aan te wenden.
De 2e Secretaris stelt bij den aanvang van elk jaar in handen van het Bestuur eene opgave van de waarde der aan zijne zorg toevertrouwde boeken, tijdschriften e. d. voor welke som het Genootschap deze tegen brandschade verzekert.
De 2e Secretaris doet jaarlijks op de Bestuursvergadering, de Algemeene Vergadering voorafgaande, aanvraag van de gelden, noodig voor den Leescirkel, voor het komende jaar, en legt verantwoording af van de door hem geheven contributiën en verder van boeten en schadevergoedingen, verbeurd door deelnemers aan den Leescirkel.
Art. 7. De Penningmeester is belast met het invorderen en uitgeven der gelden, voor welke hij verantwoordelijk en aansprakelijk is, uitgezonderd in gevallen van brand of diefstal.
De gelden worden belegd op eene door de Ledenvergadering goed te keuren wijze.
Het saldo in kas mag nooit hooger zijn, dan het bedrag, waarvoor de kas tegen brand en diefstal verzekerd is.
De Penningmeester is belast met de zorg voor de verzekering der bezittingen van het Genootschap tegen alle schade en voor de verzekering tegen de aansprakelijkheid van het Genootschap tegenover derden.
De Penningmeester doet jaarlijks op de Bestuursvergadering, de Algemeene Vergadering voorafgaande, rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar, en levert daarbij eene concept-begrooting voor het komende jaar in. Hij is verplicht driemaandelijks, namelijk vóór 1 April, vóór 1 Juni en vóór 1 September een overzicht van den stand der geldmiddelen van het Genootschap aan het Bestuur over te leggen.
De door de Bestuursleden ten behoeve van het Genootschap gemaakte onkosten, worden bij het einde van ieder kwartaal tegen kwitantie door den Penningmeester gerestitueerd.
De inning van entrée-gelden voor nieuwe Leden, van donaties en contributies geschiedt per kwitantie, door den Penningmeester onderteekend.
Nadat een kwitantie tweemaal vergeefs is aangeboden, moet de Penningmeester verdere inningskosten den schuldenaar in rekening brengen, en met het Bestuur te nemen maatregelen beramen.
De Penningmeester draagt zorg voor de uitloting van Obligaties en andere Schuldbewijzen van het Genootschap. Hij houdt registers bij van de Obligatie-houders en doet hun mededeeling van de plaats gehad hebbende uitlotingen.
De Penningmeester doet op de Algemeene Vergadering verslag van zijne werkzaamheden. Zijne rekening en verantwoording worden zeven dagen vóór die Vergadering door eene Commissie van drie Gewone Leden, door de Leden-Vergadering te benoemen, onderzocht. Bestuursleden kunnen geen deel uitmaken van deze Commissie. De Commissie adviseert tot het al of niet goedkeuren van de rekening en verantwoording in een met redenen omkleed rapport, uit te brengen op de Algemeene Vergadering. Is de rekening en verantwoording door de Vergadering goedgekeurd, dan is de Penningmeester van alle verantwoordelijkheid over het afgeloopen jaar ontheven.
Art. 8. De Bestuurders hebben het recht van inzage van de gevoerde correspondentiën en administraties van hunne medebestuurders.
Een Bestuurslid, dat van dit recht gebruik wenscht te maken, moet daarin geassisteerd worden door een zijner medebestuurders; hij moet minstens 24 uren van te voren zijn verlangen kenbaar maken aan het Bestuurslid, wiens dossiers hij wenscht in te zien.
Ingeval laatstbedoeld Bestuurslid verhindert, dat zijne medebestuurders van hun recht gebruik maken, kan de Bestuursvergadering hem in zijn functie schorsen en dezen maatregel publiceeren. De eerstvolgende Ledenvergadering beslist over de verder te nemen maatregelen.
Art. 9. Het in het voorgaande artikel bepaalde is eveneens van toepassing op het Bureau van Administratie bedoeld in art. 10 en op elk zijner functionarissen, met dien verstande, dat het Bestuur treedt in de plaats van de Leden-vergadering.
Algemeene Administratie. Art. 10. De Ledenvergadering heeft de bevoegdheid op voorstel van het Bestuur een Bureau van Administratie in te stellen. Aan dit Bureau van Administratie kan worden opgedragen de assistentie van het Bestuur, van de Redactie en andere Commissies.
De beambten van dit Bureau worden op voordracht van het Bestuur benoemd door de Ledenvergadering, die tevens de overeenkomsten met en de instructies voor deze beambten vaststelt. Bestuursleden kunnen geen deel uitmaken van het Bureau van Administratie.
Lidmaatschap. Art. 11. Ieder die verlangt Lid te worden van het Genootschap, moet aan het Bestuur doen toekomen eene verklaring van den volgenden inhoud:
„De ondergeteekende verlangt als Lid van het Genootschap te worden aangenomen en verklaart dat hij aan de eischen in de Statuten en het Huishoudelijk Reglement gesteld voldoet en hij, indien hij wordt aangenomen, aan deze Statuten en Huishoudelijk Reglement zich zal onderwerpen."
Art. 12. Indien de Commissie van Onderzoek tot het niet aannemen tot Lid van het Genootschap adviseert en het Bestuur zich met het advies der Commissie niet kan vereenigen, wordt op de eerstvolgende Ledenvergadering een Commissie ad hoc benoemd van 3 leden, welke met de Commissie van Onderzoek bijeenkomt en gezamenlijk een nieuw advies uitbrengt; de uitspraak van deze Commissie zal zijn beslissend. Een commissie ad hoc als voren bedoeld kan ook worden benoemd indien zoowel het Bestuur als de Commissie van Onderzoek tot toelating adviseert, terwijl minstens 10 Leden zich tegen aanneming van het voorgestelde Lid verklaren. Leden van het Bestuur kunnen geen deel uitmaken van een Commissie ad hoc.
Art. 13. Wanneer de Commissie van Onderzoek het noodig oordeelt van een Lid van het Genootschap, 't zij mondeling of schriftelijk inlichtingen te ontvangen, is het gevraagde Lid verplicht aan dezen oproep gevolg te geven.
Vergaderingen. Art. 14. De oproeping voor alle Ledenvergadering moet met vermelding van de agenda schriftelijk geschieden.
Het Bestuur heeft het recht bij opkomst van minder dan vijftien Leden eene vergadering uit te stellen of te doen vervallen.
In elke vergadering worden de notulen der vorige vergadering en de ingekomen stukken gelezen en verder datgene behandeld, wat volgens de agenda aan de orde is of ter tafel mocht worden gebracht.
Art. 15. Ieder Lid, Aspirant of Donateur, heeft het recht op de vergaderingen, die hiervoor in aanmerking komen, zoowel stedelingen als vreemdelingen te introduceeren, doch niet meer dan 5 personen tegelijk.
Ieder geïntroduceerde moet door hem die introduceert, aan het Bestuur worden voorgesteld; hij kan niet meer dan tweemaal per jaar worden toegelaten, tenzij met toestemming van het Bestuur.
Bureau van Redactie van de Uitgaven. Art. 16. Ieder jaar op de Algemeene Vergadering treden twee der leden genoemd in art. 16 § 2 der Statuten volgens rooster

af, en worden de te benoemen leden gekozen op de wijze bepaald in art. 21 der Statuten.
Bedankt een der leden tusschentijds, dan moet op de eerstvolgende Ledenvergadering na de kennisgeving daarvan, een plaatsvervanger worden gekozen.
Ieder aftredend lid wordt geacht zoolang in functie te blijven, tot zijn opvolger zitting heeft genomen.
Art. 17. Het Bureau draagt zorg voor den geregelden gang van zaken en benoemt een zijner leden tot Secretaris
Art. 18. Het Bureau is belast met het bewaren der geleverde kopy en het terugzenden van teekeningen en cliché's voor de verschillende uitgaven.
Alle ingekomen teekeningen, proefdrukken en verhandelingen moeten aan het oordeel van het Bureau onderworpen worden.
Het heeft de bevoegdheid inzendingen in overleg met de inzenders te wijzigen, of ze te weigeren, wanneer zij zijne goedkeuring niet kunnen wegdragen.
Art. 19. Het Bureau is verplicht drie-maandelijks, namelijk vóór 15 Februari, 15 Mei, 15 Augustus en 15 November aan het Bestuur opgave te doen van de gemaakte kosten. De voorschotten der Redactie worden bij het einde van ieder kwartaal tegen kwitantie door den Penningmeester voldaan.
Art. 20. De Secretaris van het Bureau neemt kennis van de ingekomen stukken, is belast met het voeren der correspondentie, het doen van alle aanschrijvingen en doet op iedere vergadering daarvan mededeeling. Aan het einde van ieder jaar worden de stukken, voor zooverre zij daartoe geschikt worden geacht, met index tot plaatsing in het archief aan den Genootschaps-Secretaris overgedragen.
De Secretaris van het Bureau brengt jaarlijks een verslag uit en levert, na goedkeuring daarvan door het Bureau, dit verslag in aan het Genootschapsbestuur, op diens vergadering, welke de Algemeene Vergadering voorafgaat.
Commissie van Onderzoek. Art. 21. De Commissie van Onderzoek kiest uit haar midden een Voorzitter en een Secretaris-Penningmeester.
De oproeping tot de vergaderingen wordt door den Secretaris na overleg met den Voorzitter minstens één week vóór den datum der vergadering den leden toegezonden. Wanneer bij de Commissie door het Bestuur de bescheiden zijn ingezonden betrekkelijk een als Lid van het Genootschap voorgestelden candidaat, stelt de Commissie naar aanleiding daarvan een onderzoek, in den meest uitgebreiden zin, in naar de maatschappelijke eer, goeden naam en de moreel-artistieke handelingen van den candidaat.
Zij maakt van hare bevindingen omtrent een en ander een rapport op dat, met een daaruit afgeleid advies omtrent de al of niet toelating als Lid van den candidaat, aan het Bestuur wordt ingezonden.
Het Bestuur en de Commissie zijn in deze tot geheimhouding verplicht.
Art. 22. Indien tegen een der leden van de Commissie bij het Bestuur een klacht is ingediend, zal het bedoeld lid voor zoover betreft de behandeling der zaak zijn persoon rakende, tijdelijk vervangen worden door een door het Bestuur aan te wijzen Lid van het Genootschap.
De onkosten door de commissie te maken komen, mits behoorlijk verantwoord, ten laste van het Genootschap.
Door den Secretaris-Penningmeester der Commissie worden notulen der vergaderingen gemaakt en van de handelingen der Commissie wordt aanteekening gehouden in een daartoe aan te leggen register.
Hij houdt copie van alle van de Commissie uitgaande stukken, geeft jaarlijks rekening en verantwoording over zijn finantieel beheer en bewaart zorgvuldig de door het Bestuur aan de Commissie verzonden stukken, die elk jaar vereenigd in het archief worden gedeponeerd.
Elk jaar stelt de Commissie een verslag van hare werkzaamheden op en zendt dit naar de Bestuursvergadering, de Algemeene vergadering voorafgaande.
Voor het nemen van besluiten zullen tenminste 4 leden aanwezig moeten zijn.
Alle besluiten worden bij gewone meerderheid genomen; blanco stemmen mogen niet worden uitgebracht; bij staking van stemmen wordt in de eerstvolgende voltallige vergadering opnieuw gestemd.
Genootschapsprijsvragen, genoemd in Hoofdstuk VII der Statuten. Art. 23. De onderwerpen der jaarlijksche prijsvragen zullen kunnen worden verdeeld als volgt: *a.* Openbaar bouwwerk; *b* Particulier bouwwerk; *c.* Détail op het gebied der Bouwkunst; *d.* Détail op het gebied der Nijverheidskunst.
De deelname aan de prijsvragen is opengesteld voor alle Leden, Aspiranten en Donateurs van het Genootschap. De programma's zullen door de Jury in overleg met het Bestuur worden vastgesteld. De namen der Juryleden moeten in de programma's zijn vermeld.
Art. 24. De inzendingen op de prijsvragen moeten op de in de programma's genoemde data vrachtvrij zijn bezorgd aan het adres van den 1sten Secretaris. Als datum van inlevering wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs van verzending, dat desverlangd moet worden overgelegd, de ontwerpen echter van inzenders buiten Europa woonachtig, moeten op de in de programma's gestelde data zijn ingekomen.
Te laat ingezonden antwoorden blijven buiten beschouwing, waarvan onmiddellijk mededeeling zal worden gedaan aan het opgegeven correspondentie-adres.
De motto's van alle inzendingen zullen worden bekend gemaakt.
Elke inzending moet vergezeld gaan van een gesloten enveloppe, waarin naambrief benevens de verklaring: „De inzender van het motto .... verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is, en de teekening(en) door hem zelf zijn gemaakt." Op de buitenzijde dezer enveloppe moet een correspondentie-adres vermeld staan en het motto, dat tevens op alle stukken tot de inzending behoorende, moet voorkomen. De naam van den ontwerper mag op de teekeningen en bijbehoorende stukken niet zijn vermeld.
Art. 25. Inlichtingen worden uitsluitend schriftelijk gevraagd aan de Jury, p. a. den 1sten Secretaris van het Genootschap; de vragen worden, tot een bepaalden tijd voor de inlevering in het programma te vermelden, met de antwoorden gepubliceerd; uitsluitend de aldus verstrekte inlichtingen worden beschouwd deel uit te maken van het programma.
Art. 26. Alle ontwerpen blijven het eigendom van de inzenders; het Genootschap kan zich het recht voorbehouden, in overleg met de inzenders, de ontwerpen waaraan eene geldelijke belooning is toegekend, te publiceeren in een der Genootschapsuitgaven, zonder daarvoor eenige meerdere vergoeding schuldig te zijn.
Art. 27. Gedurende drie maanden na de openbaarmaking van de uitspraak der Jury zullen alle inzendingen voor expositie ter beschikking blijven van het Genootschap; na dien termijn worden zij vrachtvrij aan de correspondentie-adressen teruggezonden.
De inzendingen worden vanaf den dag van aankomst tot den dag der terugzending verzekerd tegen brand- en andere schade voor eene som gelijk aan het bedrag dat voor den eersten prijs is uitgeloofd.
Art. 28. Inzendingen welke niet voldoen aan de bepalingen van het programma, of waarvan de ontwerper zich vóór de uitspraak van de Jury bekend maakt, kunnen niet voor eenige bekroning in aanmerking komen. Ingezonden teekeningen welke in het programma niet zijn gevraagd, zullen buiten beschouwing blijven.
Art. 29. De belooningen voor alle prijsvragen worden op voorstel van het Bestuur door de Ledenvergadering vastgesteld. De Jury bestaat uit minstens drie personen, te benoemen door het Bestuur in overleg met drie Leden, door de Ledenvergadering uit de ter vergadering aanwezigen aan te wijzen.
Wanneer geen der inzendingen voor volledige bekroning in aanmerking kan komen, is de Jury bevoegd de beschikbaar gestelde gelden geheel of ten deele onder de relatief beste ontwerpen te verdeelen.
De Jury zal haar uitspraak in een uit te brengen rapport motiveeren, en, voor zoover mogelijk over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting meer gedetailleerde beschouwingen leveren. Het rapport zal bij de tentoonstelling der ontwerpen worden bekend gemaakt. Na de uitspraak der Jury zal door haar de naambrief van het eerstbekroonde ontwerp worden geopend Voor het openen van de naambrieven der overige voor onderscheiding in aanmerking gekomen ontwerpen wordt de toestemming van de inzenders vereischt.
Beheer van den Leescirkel, genoemd in Hoofdstuk VIII der Statuten. Art. 30. De keuze der boekwerken voor den Leescirkel geschiedt door de Ledenvergadering, het aantal wordt geregeld door het Bestuur. De Leden kunnen werken ter lezing afstaan, mits voorzien van hunne naamteekening en aangifte der waarde. De werken, door de Leden in bruikleen afgestaan, worden bij eventueel verlies uit de kas van het Genootschap vergoed; de schade zal worden verhaald op hem bij wien het werk is zoek geraakt. Werken voor den Leescirkel afgestaan, en door het Genootschap ten geschenke ontvangen, tijdschriften en plaatwerken, worden na de circulatie jaarlijks op een der Ledenvergaderingen onder de Leden aan den meestbiedende verkocht.
Art. 31. De volgorde, naar welke de deelnemers de portefeuille ontvangen, wordt geregeld volgens den tijd van opgave tot deelneming en in verband met den goeden loop.
In iedere portefeuille plaatst de 2e Secretaris een gedrukte verzendingslijst vermeldende den tijd van lezing en den inhoud. Ieder deelnemer is verplicht deze lijst te onderteekenen onder vermelding de portefuille in goede orde, of beschadigd ontvangen te hebben. Indien de deelnemers de portefeuille te laat of met beschadigden inhoud ontvangen, geven zij den 2en Secretaris onmiddellijk daarvan kennis.
Op het niet afteekenen der lijsten wordt een boete van vijf cents voor elk verzuim gesteld.
Art 32. Wanneer door een deelnemer de verzending der portefeuille wordt vertraagd en deze niet onmiddellijk aan den persoon met de circulatie daarvan belast, op diens aanvrage wordt ter hand gesteld, zal hem een boete van 50 cents worden opgelegd.
Deze schadevergoedingen zullen op verbeurte van de toezending der portefeuille binnen een maand, nadat van het bedrag aan den betrokkene door den 2en Secretaris zal zijn kennis gegeven, moeten zijn voldaan.
Art. 33. Tweemaal in het jaar zullen alle circuleerende portefeuilles worden opgehaald en zal, ten einde de 2e Secretaris zich vergewisse van den inhoud, de circulatie daartoe gedurende acht dagen worden gestaakt.
Art. 34. Leden, buiten Amsterdam wonende, kunnen aan den Leescirkel deelnemen, indien zij een domicilie te Amsterdam hebben.
Ieder is verplicht bij verandering van woonplaats, hiervan onmiddellijk aan den 2en Secretaris schriftelijk kennis te geven. Bij verzuim dezer kennisgeving, wordt de toezending der portefeuille aan hem gestaakt totdat het nieuwe adres is opgegeven en na betaling eener boete van 50 cent.
Overgangsbepalingen. Art. 35. Om het Genootschap met de nieuwe Statuten en Huishoudelijk Reglement te doen overeenstemmen, wordt door de Ledenvergadering een Voorloopige Commissie van Onderzoek gekozen, bestaande uit 5 leden.
De Gewone Leden en Buitenleden, die Lid wenschen te worden, moeten zich hiervoor aan deze Commissie opgeven. Deze Commissie oordeelt op de basis van Art. 6, § 3 der nieuwe Statuten maar verder volkomen onafhankelijk als hoogstaande mannen te goeder trouw. Zij kan, waar zij noodig oordeelt, de candidaten ter kennismaking uitnoodigen en eigenhandig werk laten inzenden ter beoordeeling.
De Gewone Leden en Buitenleden, die zich niet aan dit eventueel onderzoek willen onderwerpen, worden met de bestaande Donateurs en Kunstlievende Leden geacht Donateurs te zijn geworden.
De Buitengewone Eereleden worden Bizondere Eereleden.
De Aspirantleden, die den leeftijd van 17 jaar hebben bereikt, worden Aspiranten.
Alle functies in het Genootschap blijven gehandhaafd tot de nieuwe functionarissen volgens de nieuwe Statuten zijn gekozen.
Wijzigingen. Slotartikel. Art. 36. Wijzigingen van of toevoegingen aan dit Reglement, kunnen door de Ledenvergadering worden aangebracht.
Eerecode. Ieder Lid verplicht zich, zich te gedragen overeenkomstig de goede gewoonte of de Eerecode van de vakvereeniging, waartoe het door hem uitgeoefend beroep behoort, met aanvulling van de volgende bepalingen:
Al het werk dat op naam van een Lid staat moet diens geestelijk eigendom zijn d. w. z. dat de conceptie van het werk van hem is en de detailleering en de uitvoering technisch en artistiek door hem zijn beheerscht.
Geen Lid zal toestaan, dat bij het door hem ontworpen werk zijn naam niet geplaatst of verzwegen wordt, ook wanneer hij dit ontwerp maakt in opdracht van een beoefenaar der bouwkunst of van een aanverwante kunst.
Het is den Leden en Aspiranten van het Genootschap verboden, hetzij als Lid der Jury, hetzij als Mededinger zich in te laten met eenige prijsvraag, waarbij volgens advies van de Permanente Prijsvraag-Commissie, ingesteld door de Constitueerende Vereenigingen, de algemeene strekking der Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen niet in acht is genomen en op dien grond deelneming aan de prijsvraag is ontraden.
De Leden van het Genootschap verklaren zich te zullen houden aan de Regelen en Tabellen voor de berekening en uitbetaling van het Honorarium van Architecten, opgesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en den Bond van Nederlandsche Architecten.
Mocht door bijzondere omstandigheden een lid genoodzaakt worden van deze bepalingen af te wijken, dan is

hij verplicht hiervan aanstonds kennis te geven aan het Bestuur dat dan beslist of die afwijking al of niet kan worden toegestaan.

Aldus herzien en goedgekeurd in de Buitengewone Ledenvergadering, gehouden op 1917.

HET BESTUUR.

INGEZONDEN.

CANDIDUS.

Met instemming las ik in vorige nummers de beschouwingen van de heeren de Bazel en de Meijer omtrent het uitwijzen van Candidus.

Zal aan den eenen kant door velen de Candidus-dichten ongaarne worden gemist, omdat zij, vaak geestig en raak, in weinig woorden veel te zeggen wisten, anderzijds zal men, uit Genootschappelijk oogpunt beschouwd, met het besluit der Redactie geen genoegen kunnen nemen.

Het komt mij toch voor dat hier iets *zeer on-Genootschappelijks* is gedaan; immers het gaat nu niet over de weigering van *een bepaald stuk*, maar over het afwijzen bij voorbaat van *nog niet geschreven stukken*, waarmede dus *de persoon* van den schrijver wordt getroffen, en een lid van „A. et A." zich, zonder eenigen redelijken grond, voor goed de gelegenheid ziet ontnemen, in het Orgaan van zijn Genootschap, zich vrij-uit, en *op zijne wijze* uit te spreken. Deze maatregel van de Redactie moet leiden tot een ongewenschte eenzijdigheid, waarmede de leden van het Genootschap, die tot nu toe erop rekenen konden dat het Orgaan voor de vrije uiting van hen, die iets te zeggen hadden, open stond, *niet* zijn gediend. Het onderschrift van de Redactie onder het schrijven van den heer de Bazel, lijkt me dan ook maar weinig gelukkig, en zeker niet afdoende.

PAUL J. DE JONGH.

* * *

Amsterdam, 10 Juni 1917.

Aan de Redactie van het tijdschrift „Architectura", Amsterdam.

Geachte Redactie.

Wanneer U er prijs op stelt de meening te leeren kennen van iemand, die niet-architect is en toch trouw Uw blad leest, omtrent de maatregel: in het vervolg geen rijmen van Candidus meer in „Architectura" op te nemen, kan ik U zeggen, dat ik dezen maatregel niet zeer gelukkig gekozen acht. Ik zie tot mijn genoegen uit het stukje van den heer Jan de Meijer, dat ook onder de architecten betreurd wordt, dat men Candidus niet meer aan het woord laat.

Intusschen, hoogachtend,
Uw dw., A. D. LOMAN JR.

* * *

Amsterdam, 4 Juni 1917.

Geachte Redactie.

Door het ingezonden stukje van den heer de Bazel verneem ik dat U niet langer op de bijdragen van „Candidus" gesteld zijt. Dit vind ik zeer jammer.

Deze gedichtjes zijn zeer geestig, maar ja, wat geestig is moet inhoud hebben en nu geloof ik dat de inhoud, U speciaal, niet in de kraam te pas komt. Maar mijne heeren, „Architectura" bestaat toch niet alleen uit de redactie van het weekblad. Ik hoop dat U wat minder bekrompen van inzicht zult zijn en de zoo door U geroemde „gulden middelmaat" weet te vinden.

Hoogachtend, ALBERT J. KRAMER.

* * *

Het zal in het algemeen genomen gemakkelijk zijn, den menschen het medezeggingsschap op het gebied der macht, der vrijheid of des rechts te ontzeggen of zelfs te ontnemen en daarentegen zeer moeilijk en gevaarlijk een kermis af te schaffen. Zij die het eerste willen, of doen, zullen het tweede zorgvuldig vermijden, daar zij wel weten dat idealen hoog en moeilijk bereikbaar gelegen zijn en de alledaagsche dingen en de economische belangen grijpbaarder voor ons liggen. De nog onbesliste debatten, naar aanleiding van het verbouwen van „de Maerle", vormen een duidelijk bewijs dezer stelling.

Het gelukt ons niet, het ideëel inzicht over het geestelijk-artistiek eigendom van den architect als ontwerper duidelijk te omlijnen, zoodat de heer Roland Holst deze leemte in onzen eerecodex met recht kan aantoonen; maar wél komen wij in het geweer indien men ons de grapjes van Candidus wil onthouden.

Wij zijn het met den heer Paul de Jongh eens, dat de verzen van Candidus „in weinig woorden veel te zeggen wisten". Onderstaande regels zullen onze bedoeling voldoende toelichten en den opmerkzamen lezer doen begrijpen waarom wij op zulke bijdragen minder gesteld zijn.

„KUNST EN GUNST.

„Jan munt in de kunst niet uit,
„Doch wil toch, met kunst, vooruit.
„Dus gaat hij reclame maken
„Om zoo in de gunst te raken,
„Want hij weet, kunst is geen kunst,
„Is men eerst maar in de gunst."

CANDIDUS.

De heer de Jongh wijst er op dat het ons recht is, de wel geschreven bijdragen van Candidus niet op te nemen, doch dat wij niet het recht hebben zijne nog niet geschreven stukjes te weigeren. Dit lijkt ons ook het juiste standpunt en wij zijn er den heer de Jongh dankbaar voor, dat hij onzen blik, die slechts op de verleden produktie van den schrijver gericht was, nu ook eens naar de toekomstzijde doet zien — en hij zal het begrijpelijk vinden, dat juist dit nieuwe vooruitzicht, onze overtuiging op ongemeene wijze zal versterken.

Overigens achten wij het een zeer verblijdend, maar ook een *sub-estetisch* verschijnsel, dat de gedichtjes van onzen eigen dilettant-bard door onzen lezers zoozeer gewaardeerd worden en tot welke hoogte zal onze verontwaardiging stijgen kunnen ingeval het zou voorkomen indien nu eens een werkelijke dichter in zijne uiting bedreigd werd.

Overigens gelooven wij niet, dat indien een dichter of litterator, zich in zijn vrijen tijd zou bezighouden met het maken van slappe architektuur-ontwerpen, onze lyrische belangstelling dan zou omgezet worden in gelijkwaardige architectonische waardeering.

DE REDACTIE.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN.

Een telaat ingekomen bericht van motto: „A. et A." (prijsvraag „Watertoren") deelt mede dat de ontwerper is de heer B. Hoogstraten te Amsterdam.

* * *

Daar de Jury door middel van de correspondentie-adressen geen bericht ontving van enkele bekroonde motto's, verzoekt zij nogmaals, langs dezen weg de namen der inzenders van onderstaande motto's bekend te mogen maken.

Motto: Sous populi suprême lex.
„ Amsterdam.
„

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 25. ZATERDAG 23 JUNI 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

BERICHT.

Klachten over de toezending van het weekblad direct te zenden aan de uitgevers Gebr. Binger, Warmoesstraat 174-176, Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als buitenlid is door het bestuur aangenomen, de Heer P. J. VERMAAK, Gemeente-architect te de Bildt.

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

ST. FRANCISCUS-GEBARENSPEL.

Met de verschijning van het „Royaardsnummer" van „Architectura" deden wij onze intrede in de wereld van toover en schijn.... achter het voetlicht en voor het eerst, tenminste in zoo ruime mate, gaf ons orgaan een weerklank van die wereld in woord en beeld. Het was gekomen door het aanvoelen van een verwantschap der bouwers vóór en achter dat voetlicht, verwantschap, die duidelijker zich doet gevoelen, wanneer ook achter de lichte scheidingslijn een streven merkbaar wordt om zich te ontworstelen aan traditie, aan sleur en bovenal, wanneer dit streven teekenen gaat vertoonen van *eigen* karakter, dat uiteraard méér wil zijn dan de gewone overgave aan de alledaagsche „perspectievische" verbeelding, die door druk gedoe van de zielige nabootsing der realiteit aan 't geestesoog de rustige inschouwing van het „levensspel" belemmert.

* * *

De strevers aan de andere zijde hebben, hoe zou het anders kunnen, een moeilijken strijd te voeren, want wie „alledaagsche perspectieven" wil opruimen ondervindt meestal tegenkanting van „alledaagsche inzichten" en een juist begrip van de moeilijkheden, welke zich bij den tooneelbouw (ensceneering) voordoen, zou zelfs tot een door de vingers zien van feilen en alzoo tot te spoedige waardeering kunnen leiden en zoo verdient het aanbeveling om bij critische schouwing vóór het voetlicht te blijven.

Zoo deden we dan ook, toen we het „gebarenspel, verbeeldende het leven en sterven van St. Franciscus van Assisi" gingen schouwen en bij het schrijven van deze beschouwing waren we onkundig van belemmeringen en moeilijkheden, welke misschien den *ontwerper-regisseur-decorateur* Antoon Molkenboer in den weg stonden bij zijn moeilijke en *veelzijdige* opgave, zoodat eventueele verontschuldigingen voor de vele tekortkomingen hier a priori aangenomen worden.

* * *

Het St. Franciscus-gebarenspel leende als onderwerp zich bij uitnemendheid voor een schoone en karaktervolle levensverbeelding en ook voor het ontwerpen van een decoratieven achtergrond was in dit verheven onderwerp een rijke materie aanwezig. . . ., doch de beelding als geheel vermocht, noch wat den achtergrond, noch wat het „gebaar" betreft zich te verheffen tot de geestelijke hoogte, die ons gewordt uit de verzen van Felix Rutten, die met het „woord" oneindig veel verder kon reiken, dan Antoon Molkenboer in vorm, kleur en gebaar tot onze verbeelding vermocht te brengen.

Wie het geestelijke van den St. Franciscus-figuur ons wil doen geworden, wachte zich om zijne verbeelding te vertoonen in een gebouw als „Circus Carré", want bij een zoo verheven spel doet toch zeer zeker het gebouw als gewichtige factor mede en zoo was de keuze i. c. wel de grootste vergissing van deze uitvoering!

Onze verwachtingen waren gespannen op den tooneelbouw, de architectuur van de schijnwereld, waarin St. Franciscus' leven ons getoond zou worden, van waaruit het tot ons spreken zou in heilige taal „zonder woorden" .... en het zij hier dan opgemerkt, hoe in de eenvoudige halfcirkel-boog van de voor-scene, de ernstige intentie sprak om in een beter en toch expressief karakter een achtergrond-omlijsting te scheppen, die aan de waardigheid van het spel recht zou doen. Achter dat decoratieve gewelf wisselde naar den inhoud der vele tafereelen de achtergrond, die meestal met de hoofdfiguur eene banale tegenstelling vormde door de achterschermen van

de gewone en door de alledaagsche verbeelding geijkte vorm: het zielige landschap met de schijnperspectief en de geschilderde objecten, waartegen „gebaard" wordt. Daar waren echter ook achtergronden welke meer stijlvol mochten heeten (het paleis van Assisi, het tafereel „bij den Paus", enz.) waarbij een streven naar den ernst van het gegeven toch nog veelal stranden moest op de zucht naar „effecten".
Zoo waren hier twee zijden aanwezig: het oude en het nieuwere inzicht botsten dikwijls op hinderlijke wijze tegen elkander en deze tweespalt ontstond reeds in het gebarenspel en werd „consequent' doorgevoerd in de aankleeding en mimiek.
Hoewel het hier niet de plaats is om het spel als zoodanig te bespreken, is het toch moeilijk dit geheel te vermijden, waar toch tusschen spel en achtergrond een zoo nauw verband bestaat.
De fouten van ensceneering en gebarenspel houden begrijpelijkerwijze (Antoon Molkenboer is ook de ontwerper van het spel) een nauw verband en het hinken op twee gedachten n.l. de bestreving van karaktervolle èn van realistische (naturalistische) weergave kenmerken èn de ensceneering en het gebarenspel zelf.
Daar was een teveel van pathetisch gebaar nevens een gebrek aan weergave van geestelijken inhoud, een teveel verhalen van levensbijzonderheden en een te weinig duiden van levensheiligheid en het „decor" gaf op evenredige wijze te weinig karakter en al te veel aan bijzonderheden, die van de geestelijke hoogte van het onderwerp deden afdalen tot in het ridicule!
De hoogere extase, die door de indenking van het geestelijk leven van St. Franciscus gewekt kan worden, werd door het, in een overmatige hoeveelheid van tafereelen, gegevene van het „persoonlijke" leven van St. Franciscus vereffend, waardoor het leven van den Heilige op den achtergrond geraakte.
Wanneer St. Franciscus-gebarenspel nog eens in karaktervolle ensceneering tot ons zal willen komen, dan zoude het gewenscht zijn de samenstelling van het gebarenspel zóó te wijzigen en vooral te vereenvoudigen. dat het „verhevene" meer uitkome en de realiteit meer terugtrede: dan zal de aanleiding voor de tegenstrijdige en tot karakterloosheid voerende mengeling van verhevenheid en alledaagschheid vervallen en dan zal de decorateur Antoon Molkenboer ons misschien een wereld kunnen voortooveren, waarin we het verheven levensspel van St. Franciscus kunnen beleven. C. J. B.

JAARBEURSSTANDS.

Voor eenigen tijd heeft het Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad aan eenige bekende kunstenaars de vraag gesteld, wie naar hun meening de Stands der Jaarbeurs moeten inrichten.
Daar de 2de Jaarbeurs reeds aan de orde is (getuigen de advertentie in het Bouwkundig Weekblad voor eenigen tijd), is het niet van belang ontbloot nog eens in ons blad alle antwoorden gezamenlijk te publiceeren.
De Redactie neemt volledigheidshalve het geheele stuk over:
„Ontegenzeggelijk is de Eerste Nederlandsche Jaarbeurs op handelsgebied een groot succes te noemen, wat zeker voor het heden en de toekomst eene groote beteekenis voor Nederland zal hebben.
Niettegenstaande dat, is echter gebleken dat hier te lande de koopman nog geen directe voeling heeft weten te krijgen met den kunstenaar.
De resultaten eener samenwerking, in het belang van Handel, Nijverheid en Kunst, hebben zich in verschillende landen sinds de laatste jaren reeds zoo treffend geopenbaard; een werkbond, zijnde eene vereeniging van fabrikanten en ontwerpers, heeft zeker het noodige daartoe bijgedragen.
De tentoongestelde voortbrengselen, zoowel als de wijze van uitstallen, en de inrichting der standen, op enkele uitzonderingen na, gaven blijk van dat gemis en heeft het daardoor ontbroken aan smaakvolle producten en een artistieken opzet.
Duidelijk is deze meening in verschillende kunstbladen uitgesproken en er werd naar verbetering gezocht.
Over de wijze van verbetering bestaat een meeningsverschil, meer bepaaldelijk wat het inrichten der standen betreft, d. w. z. wie hierin de leiding dient te hebben, d. w. z. de *kunstenaar*, hetzij decoratief kunstenaar, ontwerper, architect of anderen, of wèl de *uitvoerder*, dus de patroon, hetzij stoffeerder, smid, behanger of anderen, en is het wenschelijk gebleken hierover een algemeen oordeel te verkrijgen.
Te dien einde is onderstaande vraag tot verschillende personen gericht:

„Wie behooren naar Uwe meening in 't algemeen uit een oogpunt van welstand en karakteristieke vormgeving de manier aan te geven, waarop Jaarbeursstanden moeten worden ingericht.
Behooren zulke ontwerpen tot den taak van den architect, decoratief kunstenaar of wèl tot dien van den behangers- en stoffeerders-patroons."

De hierop ingekomen antwoorden volgen hier alphabetisch:

K. P. C. de Bazel, Architect B. N. A.

Zoolang de daarbij betrokken vakken, in het algemeen nog op het tegenwoordige lage peil staan, is het noodig dat in al zulke aangelegenheden, de feitelijke leiding in handen is van daartoe bevoegde kunstenaar-ontwerpers; dat zulk werk dus aan hen wordt opgedragen en zij de geschikte uitvoerders kiezen.
Zoodra die vakken zich weder tot eenige schoonheidstraditie hebben opgewerkt, kunnen de architecten zich gevoegelijk terugtrekken en tot meer algemeene leiding bepalen.

Carel J. A. Begeer, Kunstindustriëel.

De inrichting van de kramen (waarom stands?) moet m. i. worden ontworpen door woningsierkunstenaars.
Deze komen voor zoowel onder de architecten als onder de behangers en stoffeerders.
Beiden behooren zij het min of meer te zijn.
Zij zouden het meest moeten voorkomen onder de laatsten, in werkelijkheid komen ze meer voor onder de eersten.
N.B. Bekwame woningsier-kunstenaars zijn zeer zeldzaam, zeer groote kundigheden en artistieke gaven zijn daarvoor vereischt.

Dr. H. P. Berlage, Architect B. N. A.

In antwoord op uw vraag „Wie naar mijne meening in 't algemeen uit een oogpunt van welstand en karakteristieke vormgeving de manier moet aangeven, waarop Jaarbeursstanden moeten worden ingericht, de architect, decoratief kunstenaar of wel de behangers en stoffeerderspatroon, is mijne meening, dat dit de architect, decoratief-kunstenaar moet zijn.

J. S Brandts Buys, Muziekrecensent U. D.

Op uwe vraag past een buitengewoon kort antwoord, namelijk het eene woord: *Architect*. Maar de motiveering wordt wat langer. Ze is misschien nog het best te geven in een vergelijking.

De inrichting van tentoonstellingsstanden behoort naar haar aard tot de interieur-architectuur. Deze is eene vorm van toegepaste kunst, waarin meestal *verscheidene* ambachten samenwerken.
In de vrije kunst is de opera er analoog mede, waartoe immers *verscheidene kunst*vormen coöpereeren.
De *architectuur* levert een gewichtig maar onveranderlijk deel: het gebouw.
Verder is daar de *muziek*.
Dan de *mimische plastiek*. De *dichtkunst*. De *decoratieve* sierkunst. Wie nu nagaat, wat de waarde pleegt te zijn van de tegenwoordige operakunst, beschouwd als éénheid, als synthese, zal zelf vinden en door niemand hooren tegenspreken, dat deze meestal gering, om niet te zeggen *nul* is.
Hoe komt dit? Wel, eenvoudig omdat het in de huidige opera's ten eenenmale aan een algeméénen leider pleegt te ontbreken. Daar is er een voor „boven", voor het Tooneel: de Regisseur. Daar is er een voor „beneden", voor de Muziek: de Dirigent. Men mag al tevreden zijn, wanneer ze elkaar niet contrariëeren, elkander de ruimte laten. Praktisch, niet principiëel, is de dirigent de voornaamste; men gaat naar de opera om de muziek. Men kan ook niet goed er om iets anders komen; de regie en het geheel der visueele componenten pleegt op zich zelf achterlijk te zijn. Noch aan de moderne eischen van een gestyliseerd spel, noch aan die eener architectonische ordening van het tooneelaspect, noch aan die eener doelbewuste schoonheid der kleedijen als draperie en als middel tot contrasteerend-harmoniëerend-kleurenspel, plegen onze opera's te voldoen. (Het is puur toeval wanneer het een of andere visueele element zich zelfstandig moderniseert; het ballet bijvoorbeeld). De muzikale componenten zijn daarentegen vaak vrij volkomen, voortreffelijk.
Men ziet dan ook, dat dáár waar het beset ontstond dat de opera een schoone Synthese, en Gesammt-kunstwerk zijn *kon* en *moest*, het steeds een Musicus was, die *zich zelf universéél* maakte. (De omkeering, dat een artiest, oorspronkelijk Regisseur zijnde, zijn capaciteiten nu ook gaat uitbreiden over de muziek, ze is theoretisch denkbaar, maar praktisch onmogelijk).
Wagner bij het begin, zag in, dat hij voor zijn nieuwe kunst de oude quasi-Italiaansche opera-gebouwen *niet* gebruiken kon. Maar ook van de eigenlijke regie heeft hij het belang voor het geheél volkomen begrepen; hij is ongetwijfeld zelf voor *zijn* tijd een groot regisseur geweest.
En een ander onder de groote kunstenaars en musici, *Gustav Mahler*, van wien men, toen hij verdwenen was, is gaan begrijpen dat hij een der zeldzame synthetici der muziekdramatische reproductieve kunst geweest is, Mahler heeft zich nadat hij aan de lijve de ellende der leidinglooze operamisère gevoeld had, *directeur* der Hofopera te Weenen laten maken, om het geheél te kunnen overheerschen. Dat de mogelijkheid van dit universeele leiderschap in het kiezen en waardeeren van bekwame medewerkers lag (Prof. *Koller* voor de décors) het behoeft niet betoogd te worden.
En nu? — Tot de interieur-architectuur kunnen bijdragen: de metselaar, de timmerman, de verver, de stoffeerder, de behanger, de stucadoor zelf.
Waarom zou de *stoffeerder* hier leiding moeten geven? Waarom juist hij, en *niet* een stucadoor of een timmerman? Dat de stoffeerders zelfs maar deze *pretentie* konden hebben, het duidt reeds op de wanverhoudingen, op de ontwrichtingen, waterhoofdigheden der nijverheidskunst. Waarlijk de heeren hebben meer dan lang genoeg onze meubels en huizen ongenietbaar gemaakt van voozen schijn. In een soliedere wereld zullen zij zich bescheidener dienen te gedragen. De révolte van het ambacht tegen den leider den kunstenaar, tegen den architect, was overigens te verwachten. In de goede tijden wist het zich ondergeschikt te houden. Maar nu, nu men van ieder architect de klachten over de onbekwaamheid der ambachtslieden hooren kan, nu moest het natuurlijk juist tot deze huidige demonstratie der vaklieden komen!

Joseph Th. J. Kuypers, B. N. A. C. B. Ing.

Naar aanleiding van den strijd omtrent den te volgen weg bij de inrichting van standen op de a.s. Jaarbeurs zou ik verwijzen naar de overeenkomstige wrijving tusschen bouw- en sierkunstenaars, zooals die door de V. A. N. K. naar mogelijkheid op nu theoretisch standpunt wordt gebracht. Ook daar ziet men welke moeilijkheden ontstaan kunnen bij de toepassing van het theoretisch zuiver standpunt, dat de leiding in handen dient te zijn van den bouwmeester, die immers aangewezen is als de persoon die het geheel van eischen en van middelen moet overzien.
Daartegenover zullen de begaafde medewerkers-sierkunstenaars, schilders of behangers, elk op hun beurt het accidentieke bezwaar aanroeren, dat niet elk beoefenaar der bouwkunst juist in de richting die in zulk een geval dient gevolgd te worden, voldoende ontwikkeld is, om de medewerkende sierkunstenaars of zelf opbouwende behangers te leiden op zoodanige wijze, dat zij hunne persoonlijke kennis en decoratieve gaven tot de meest volkomen uiting brengen. De mogelijkheid is niet uitgesloten, dat een begaafd decorateur een betere inrichting zal maken, dan een bouwmeester, wiens natuur en talent niet in decoratieve richting ontwikkeld zijn. Daar de algemeene vorming en ontwikkeling van het overgeërfde smaakbegrip in onze dagen voor een groot deel is verloren gegaan, is de kans groot, dat de bouwmeester niet zoo goed als voorheen het geheele terrein zijner werkzaamheid beheerscht. Maar ook de decorateur staat over 't algemeen niet meer op dat plan van natuurlijke smaakontwikkeling als in vroeger eeuwen.
Het komt er dus op aan voor den geheelen opbouw, zoowel als voor elke stand op zich zelf, te zoeken naar *den man*, die door gaven en ontwikkeling de noodige eigenschappen bezit voor deze nieuwe moeielijke taak. En die personen zijn m. i. eerst te zoeken onder de bouwmeesters, maar kunnen toevalligerwijs ook worden aangetroffen onder sierkunstenaars en eventueel ontwikkelde behangers.

L. van Essen Rzn., Directeur der Ambachtsschool te Utrecht.

Indien de Jaarbeursstand uit een oogpunt van stijl en schoonheid zal voldoen, dan moeten materialen, indeeling, verhouding, vorm en kleur van het interieur in overeenstemming zijn met de bestemming, dan moet de stand een architectonisch geheel vormen. Zoo een stand te ontwerpen is geen „alledaagsch" werk en mag niet worden opgedragen aan menschen, die in dat opzicht niet zijn gevormd.
Het ware te wenschen, dat het volgend jaar bij het inrichten der beurs, hieraan meer aandacht werd geschonken.

W. van den Heuvel, Kunstschilder.

Nog langen tijd zal de Jaarbeurs een bazar van leelijkheid blijven en geen architect of decoratief kunstenaar zal innerlijk daarin verbetering brengen.

Dat uiterlijke vormen en versiering zeer zouden worden gebaat wanneer architect of decoratief kunstenaar de exposanten bij het rangschikken hunner waar zullen helpen, daarvan waren nu reeds enkele voorbeelden. Maar even waar is, dat behangers en stoffeerders langen tijd heeten de decoratieve kunstenaars bij uitstek en ik zou namen kunnen noemen van personen in dit vak, die dien naam verdienen.

HUB. HOSTE, Kunstrecensent.

Een behangers- en stoffeerderspatroon is — en dit zeg ik met alle noodige respect — een vakman in wiens werkkring het ligt de ontwerpen van bevoegde personen te helpen uitvoeren, zooals een schrijnwerker, smid enz. het doen.
Zijn er nu onder deze vakgenooten enkelen die „zich architect-interieur noemen", laat dan die heeren bewijzen dat ze zijn wat ze zich noemen, en blijkt het dat die naam niet verkeerd gegeven is, laat dan die heeren hun zaak prijsgeven om zich alleen met hun kunst te bemoeien. Dan zal wel, naar ik meen, hun hulp geschikt zijn voor het inrichten der stands van eventueele Jaarbeurzen.

P. J. HOUTZAGERS, Arch. B. N. A. Voorzitter Bond v. Ned. Architecten. Directeur Kunst-Nijverheidsschool te Utrecht.

't Lijdt m. i. geen twijfel, dat bedoelde taak behoort aan den architect.
Dit neemt echter niet weg, dat de decoratiefkunstenaar als ook de behangers- en stoffeerderspatroon, mits artistiek onderlegd, goede diensten zullen kunnen bewijzen, doch altijd onder leiding van den architect.

JAN DE MEIJER, Architect B. N. A.

Het inrichten van een interieur eischt, naast de decoratieve kundigheden van den ontwerper, in de eerste plaats van hem een beheerschen der architectonische vormgeving.
Door de juiste kleur — mogelijkerwijze nog door decoratief schilderwerk — kan de vorm worden veredeld. 't Kan zijn, dat de behanger- of stoffeerderspatroon de decoratieve kundigheden heeft ontwikkeld, doch de architectonische vormgeving ligt buiten de lijn van zijn ontwikkeling.
Bij den decoratieven kunstenaar zou dit wel het geval kunnen zijn, doch in het tegenwoordige stadium van kunstontwikkeling behoort dit tot de zeldzaamheden.
Daarom zal het inrichten van een interieur aan den architect moeten worden toevertrouwd, in samenwerking met den decoratieven kunstenaar, en met de vakleiders bij een bepaald interieur noodzakelijk, dus ook de behanger- en stoffeerderspatroon.

W. PENAAT, Voorzitter van de Vereeniging „Ambachts- en Nijverheidskunst", Amsterdam.

Op uw vraag: „Wie behooren naar uwe meening in 't algemeen uit een oogpunt van welstand en karakteristieke vormgeving de manier aan te geven, waarop Jaarbeursstanden moeten worden ingericht, enz.", is mijn antwoord: „*Kunstenaren met in die richting speciaal geschoolde talenten.*"
In bepaalde gevallen is daarvoor de sierkunstenaar, in andere de architect of de interieurontwerper de aangewezen man. De vakbeoefening door zaken staat in onzen tijd aesthetisch op een zéér laag peil.
De verzorging van de Jaarbeurs was dan ook in dit opzicht werkelijk beneden kritiek; slechts enkele stands, waarbij gebruik was gemaakt van kunstenaren, maakten daarop ten deele een uitzondering.
Dit ligt voor de hand. Bestonden er voor de tentoonstellingskunst *) nog een goede traditie of oude stijlvoorbeelden, dan zouden de behangerspatroons, meubelfabrikanten e. d. zich met het oude recept: zwakke navolging, gewijzigde copie, enz., kunnen behelpen. Daar deze mogelijkheid is uitgesloten, staan deze menschen voor een dergelijke opgave met de handen in het haar. Hier moet alles opnieuw *gevonden, bedacht* en geprobeerd worden.
Het is op bescheiden wijze *scheppende* arbeid, waarvoor intensieve koppen noodig zijn, hersenen die gewend zijn om te zoeken naar nieuwe vormgeving, nieuwe kleursamenstelling, nieuw décor.
Dit van zakenpatroons te vergen, zou zelfs onredelijk zijn.
De verzorging der stands, hoe belangrijk ook, moge ons niet uit het oog doen verliezen, dat de vormgeving van de tentoongestelde voorwerpen van nog veel grooter beteekenis is.
Enkele fabrikanten, nog schaars op de afgeloopen Jaarbeurs te vinden, hebben dit begrepen; de meerderheid staat er volkomen onverschillig of wantrouwend tegenover. De *aesthetisch technische veredeling van het fabrikaat* is reeds thans (en wordt in de toekomst nog meer) een factor van onverwachte beteekenis op de nationale en internationale markt. Duitschland en Zwitserland en Oostenrijk is ons reeds lang voorgegaan; Engeland (met behulp van de overheid) en Frankrijk hebben tijdens de huidige crisis de eerste stappen in die richting gedaan. Laten wij nu als echte Hollanders weer niet véél en véél later komen.
En zouden de leiders van de komende Jaarbeurs de poging van enkele fabrikanten niet kunnen aanmoedigen en anderen kunnen prikkelen om dit voorbeeld te volgen, b.v. door een keuze-expositie van fabrikaat, waarbij de hulp van een zelfstandig kunstenaar-ontwerper werd ingeroepen?

Jhr. Ch. F. VAN DE POLL, Voorzitter van de Ver. van de Tentoonstellingsbelangen.

In antwoord op de mij in uw schrijven van 16 dezer gestelde twee vragen, heb ik de eer U te berichten, dat:
1e. in het algemeen de manier waarop Jaarbeursstanden uit een oogpunt van welstand en karakteristieke vormgeving dienen te worden ingericht. M. i. behoort te worden beoordeeld door het Bestuur der onderneming zelve, dat vermoedelijk niet zal nalaten in het vervolg rekening te houden met de thans te Utrecht opgedane ondervinding.
2e. Of het maken van daartoe behoorende ontwerpen het best opgedragen kan worden aan een architect of aan een behanger- of stoffeerderspatroon, is m. i. een zuiver persoonlijke vraag; goede smaak en kunstzin toch, kunnen zoowel bij den een als bij den ander *al* of *niet* aanwezig zijn.

R. N. ROLAND HOLST, Kunstschilder.

In antwoord op de mij gestelde vragen wensch ik de opmerking te herhalen, dat ik reeds bij gelegenheid van de installatie der jury voor de prijsvraag voor het Jaarbeurs-affiche heb gemaakt: . . .
dat het mij n.l. gewenscht toescheen, een volgende keer aan een zóó grooten commercieelen opzet een aesthetisch adviseur te verbinden, die aan de tallooze kleine en groote aesthetische aangelegenheden van meet af aan, leiding zou kunnen geven.
Mij wil het voorkomen, dat de zoo energieke persoonlijkheden aan wie het groot commercieele succes van deze eerste Jaarbeurs te danken is, ook juist de menschen zijn die begeerig zullen wezen de tweede Jaarbeurs tot een aesthetisch succes te maken bovendien.

*) Wij vestigen er de aandacht op, dat een Jaarbeurs en een tentoonstelling niet hetzelfde is en essentieel verschillen. (RED.)

CORN. VAN DER SLUIJS, Binnenhuis-Architect.

Betreffende Uwe vraag omtrent de inrichting van Jaarbeurzen (en soortgelijke gevallen) heb ik de eer U het volgende als mijne meening mede te deelen:
Indien die taak aan een behanger opgedragen moest worden, zou daardoor reeds de meening uitgesproken zijn, dat die inrichting met behangersmaterialen moest geschieden, zou dus de opdrachtgever reeds hebben vastgesteld de soort arbeid.
Geeft hij het werk aan een smid, dan zou daarin besloten liggen dat hij ijzerwerk verlangt.
Het inrichten van zoo'n Jaarbeurs staat volgens mij op een grooter plan, en 't zou best kunnen, dat er toevallig iemand met de leiding belast werd die een breeden kijk op de zaak heeft en de meer moderne materialen erkent en toepast. Waarom, niet waar, zou men aan de meening vasthouden dat er een behanger aan te pas moest komen, zelfs als uitvoerder.
Jaarbeursstanden (en dergelijke) behooren degelijk overdacht en ontworpen te worden, niet door één, die bij een enkel vak belang heeft, maar door den sierkunstenaar, ontwerper of architect.

WIJNAND FOCKINK, Amsterdam.

Dat m. i. het inrichten van een stand of monsterkamer wel het beste aan den architect is toevertrouwd, heb ik bewezen door een architect voor het inrichten van mijn monsterkamer de opdracht te geven.
Evenwel kan ik niet ontkennen, dat er tegenwoordig wel degelijk behangers en stoffeerders zijn, technisch goed onderlegd en ook over zooveel artistiek talent beschikkende, dat zij volkomen er voor berekend zijn, een opdracht als boven bedoeld, in alle opzichten naar wensch uit te voeren.

Dr. JAN KALF, Kunsthistoricus.

Het gaat er om, een gegeven ruimte op de beste manier geschikt te maken voor de tijdelijke tentoonstelling enz. van een bepaald fabrikaat. Men zal dan toch in de eerste plaats binnen de gestelde grenzen den *vorm* dier ruimte nader hebben te bepalen en vooral door de *verhouding* der verschillende afmetingen de illusie dienen te wekken, die elk product in zijn eigen *sfeer* trekt. Wat kan „hoog" of „laag" niet expressief zijn! Men heeft dan de *kleuren* vast te stellen, die de illussie versterken en de voorwerpen het meest tot hun recht brengen en ten slotte door karakteristieke *meubelen* en *versiering* te zorgen dat een *boeiend geheel* ontstaat.
Dit alles is toch *scheppende* arbeid: kunstenaarswerk.
En wie anders kunnen dit maken dan bouwmeesters, meubelontwerpers, sierkunstenaars? En wat kan een behanger anders daarbij verrichten dan de *uitvoerende* hand zijn, doende wat het *wetgevend* gezag van den artiest hun voorschrijft.
Dit is de theorie.
Maar op de Jaarbeurs hebben enkele kunstenaars en vele „behangers" met het voorbeeld gepredikt. En ik heb nog van iemand iets anders gehoord dan dat die voorbeelden de theorie hebben bevestigd: „schoenmaker blijf bij je leest!"

J. L. M. LAUWERIKS, Architect.

Het inrichten van Jaarbeurs-standen, en van alle binnenruimten dienen m.i. in de eerste plaats door een architect of door iemand met artistieke bekwaamheid en die tegelijk over architectonisch inzicht beschikt, te worden ingericht. De meubelen echter, de stoffeering en alle dingen, die door een bepaald vakman dienen te worden gemaakt, dienen vooralsnog naar de algemeene ontwerpen van bovengenoemde kunstenaar, doch in nader overleg met den uitvoerder vakman te worden gemaakt. Zoodra echter de uitvoerder vakman zelf kunstenaar is moet hem meerdere vrijheid in zijn werk worden gegeven, zoodat de wederzijdsche verhouding in de allereerste plaats bepaald wordt door de artistieke capaciteit der personen, die bij de uitvoering enz. betrokken zijn.

* * *

De keuze die in de 17 antwoorden tot uiting komt, luidt dus in korte samenvatting, als volgt:
Jan Kalf: De Architect.
Lauweriks: De Arrhitect.
Jan de Meijer: De Architect.
Jos. Cuipers: De Architect.
Houtzagers: De Architect.
Wijnand Fockink: De Architect.
De Bazel: De Architect. (voorloopig nog).
Begeer: De Architect (in den zin als woning-sierkunstenaar).
Berlage: De Architect (decoratief kunstenaar).
Brandts Buis: De Architect (Interieur).
C. v. d. Sluys: De Architect (of sierkunstenaar).
Roland Holst: Aesthetisch adviseur.
H. Hoste: Zeker *niet* de behanger.
v. d. Heuvel: Decoratief kunstenaar.
v. Essen: Stands moeten een architectonisch geheel vormen.
Penaat: Kunstenaar met in dien richting speciaal geschoolde talenten.
F. v. d. Poll: Goede smaak wordt overal gevonden.
Dit lijstje spreekt voor zichzelf.

REDACTIE „ARCHITECTURA".

INGEZONDEN.

CANDIDUS.

Het spijt me, na lezing van het onderschrift der Redactie in het vorige nummer van „Architectura", op het geval Candidus te moeten terugkomen.
Mij dunkt de Redactie ontwijkt met een al te grooten omzwaai van woorden de *kern* der zaak.
Vóór alles toch gaat het er *niet* om, of het niet meer verschijnen van Candidus' verzen als een min of meer gevoelig verlies voor de lezers van het weekblad is te beschouwen; dit is ten slotte een kwestie van appreciatie.
Het gaat hier, ik deed dit in mijn vorigstukje uitkomen, in hoofdzaak over de vraag of de Redactie in deze aangelegenheid binnen haar bevoegdheid is gebleven. Ten volle zal worden erkend haar goed recht om elk aangeboden stuk te weigeren, dat kennelijk ten doel heeft bepaalde personen te kwetsen; of dat op eenige andere wijze in niet-toelaatbaren vorm is gesteld. Bestond er dus voor de Redactie aanleiding bij de lezing van het geciteerde Candidus-versje, in den aangevallene geen fictieven, maar een rëeelen „Jan" te zien, dan was zij alleszins bevoegd aan dezen, van haar standpunt bezien, wat al te persoonlijken aanval, plaats in het blad te weigeren.
Maar daaruit kan m.i. nog *niet* volgen het recht der Redactie om Candidus in den ban te doen, door voortaan *alles* wat hij schrijft, in den hem eigenen trant, af te wijzen.
En daar nu gaat 't om!
Het komt mij voor dat de leden van „A. et A." wel mogen

weten wat zij aan deze Redactie hebben. En om nu klaarheid te verkrijgen, vertrouw ik dat zij het mij zal ten goede houden, wanneer ik haar pertinent afvraag of, in 't algemeen, zij niet deelen kan de, uit *Genootschappelijk* oogpunt bezien, alleszins gerechtvaardigde opvatting, *primo*: dat ieder lid dat iets op 't hart heeft, het *recht* toekomt zich in het Orgaan van zijn Genootschap *vrijelijk* uit te te spreken, mits dit zij in behoorlijken vorm, en zonder personaliteiten van kwetsenden of beleedigenden aard; *secundo*: dat de Redactie *niet* bevoegd is *bij voorbaat*, ongezien dus, *alle* door een lid van het Genootschap eventueel aan te bieden geschriften *af te wijzen*, indien bij haar *vroeger* aanleiding heeft bestaan een artikel van dat lid, op goede gronden te weigeren.
Mij dunkt het kan van belang zijn voor de lezers van „Architectura', te weten, hoe de Redactie over een en ander denkt. PAUL J. DE JONGH.

De heer P. de Jongh is van oordeel de *kern* der zaak te hebben getroffen, wij daarentegen meenen, dat dit geenszins is geschied, en dat deze kern om begrijpelijke redenen, eigenlijk tot nog toe niet is te voorschijn getreden.
Natuurlijk heeft ieder lid, „dat iets op 't hart heeft", het recht zich vrijelijk in zijn orgaan te uiten. Het komt echter daarbij vooral aan op den *behoorlijken* vorm en bij *gedichten* vooral ook op den *estetischen* vorm.
De redactie heeft niet het recht architectonisch werk te publiceeren, dat niet aan redelijke eischen beantwoordt, want dan kan men evengoed een schoenlapper tot redactielid benoemen; en nog veel minder heeft zij het recht poëzie te verbreiden die eigenlijk veel beter in een grappig blaadje voor zekere naieve kringen, kan worden verbreid.
De redactie is verantwoordelijk voor de kwaliteit der opgenomen stukken vooral dan, wanneer deze bovendien estetisch-litterair bedoeld zijn.
Wij erkennen gaarne dat het moeilijk zal zijn, *ongeschreven* stukken te weigeren doch het is ook bezwaarlijk ze aan te nemen. DE REDACTIE.

* * *

Aan den Heer H. Th. Wijdeveld,
Secretaris der Jury inzake prijsvraag Watertoren.

WelEdel Geboren Heer!

Naar aanleiding van het door U samengestelde, in nº. 23 van Architectura verschenen rapport betreffende den uitslag van de in hoofde dezer genoemde prijsvraag, veroorloof ik mij, hieromtrent een woordje in het midden te brengen.
Er wordt in dat rapport door U over enkele inzendingen gesproken, op een wijze die m.i. zeer ongepast en onbeleefd is tegenover de ontwerpers.
De prijsvragen van „A. et A." zijn te beschouwen als studie- als ontwikkelingsprijsvragen voor de leden.
De inzenders moeten dus kunnen profiteeren van de ruimere of op meerdere ervaring berustende opvattingen van de Jury.
Of evenwel door Uw wijze van doen dat succes zal worden bereikt, betwijfel ik ten zeerste.
Ik meen zelfs te mogen verwachten dat de animo, om aan dergelijke prijsvragen mede te doen, achteruit zal gaan, zoo niet geheel zal ophouden.
U vindt bijv. dat voor de ontwerpen, ingezonden onder de motto's: „Schets en Baksteen", prachtige uitdrukkingen bestaan als vervelend, burgerlijk e. d.
Zou ik de plank ver misslaan, wanneer ik de veronderstelling waag, dat heel veel leden van „A. et A." Uwe schrijfwijze over sommige onderwerpen *zeer* vervelend vinden?
Toch zal niemand zóó onbeleefd zijn om U zulks in het openbaar te zeggen
En wat nu de burgerlijkheid der inzendingen betreft, niet iedereen is van hooge „komaf". Doch ik meen dat een ware aristocraat het een burgerman nooit zal verwijten, wanneer diens ideeën hem soms min of meer burgerlijk mochten toeschijnen.
Ten slotte wensch ik de vraag te stellen, waar het heen moet wanneer abnormaliteiten als „het prachtige suikerbrood" hetwelk bovendien nog constructief fout is, een bekroning waardig wordt geacht? Of is dat voor mijn, wellicht ook burgerlijke, hersens nog niet bevattelijk?

Hoogachtend heb ik de eer te zijn

Uw. Dw., J. F. STURM.

Den Haag, 15 Juni '17. Perponcherstraat 62.

Tentoonstelling van de *Genootschaps-prijsvragen* van 23 Juni tot en met 4 Juli van 10—5 uur, in het Genootschapslokaal, Heerengracht 545—549 te Amsterdam. Zondags van 1—4 uur.

UITSLAG PRIJSVRAAG-KARENHUIZEN.

1e Prijs: Motto „Zon", ontwerpers Irs. Bijvoet en Duiker, architecten te 's-Gravenhage;
2e Prijs: Motto „Zon", ontwerper Frans Hulsbosch, Utrecht;
3e Prijs: Motto „Oud";
4e Prijs: Motto „Pijp & Poes", ontwerper Ir. P. H. Endt, architect te Amsterdam;
5e Prijs: Motto „Hofje", ontwerpers van der Vlugt, bouwk. teekenaar en Jansen, hoofd-opzicht., Rotterdam.

MEDEDEELING.

Het Bestuur van de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst (V. A. N. K.) wordt gevormd door: W. PENAAT, Voorzitter; H. FELS, Onder-Voorzitter; N. P. DE KOO, Secretaris; Mej. E. NIERSTRASZ, Penningmeesteresse; CORN. VAN DER SLUYS.

Hoogachtend,
N. P. DE KOO, Secretaris,
Mathenesserlaan 418, Rotterdam.

DE VIJZELSTRAAT.

Naar wij vernemen wordt Maandag de verbreeding van het afgebroken gedeelte der Vijzelstraat te Amsterdam aanbesteed, over een paar maanden zal dus reeds lijn 4 uit de Reguliersdwarsstraat kunnen worden genomen. („Tel.")

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

BERICHT.

Klachten over de toezending van het weekblad direct te zenden aan de uitgevers Gebr. Binger, Warmoesstraat 174-176, Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Ingevolge het verzoek van B. en W. van Amsterdam zijn ter verkiezing van 1 Lid en 1 Plaatsvervangend Lid der Schoonheids-Commissie, in plaats der aftredenden, namens het Genootschap de volgende drietallen opgegeven:

Voor Lid:	Voor Plaatsvervangend Lid:
P. VORKINK;	J. L. M. LAUWERIKS;
H. TH. WIJDEVELD;	C. J. BLAAUW;
K. DE BAZEL.	JOS. CUYPERS.

II. Eene **Buitengewone Ledenvergadering** wordt gehouden op **Woensdag 18 Juli,** des avonds **8 uur precies,** in de Vergaderzaal Heerengracht 545—549.

Agenda:
a. Notulen.
b. Ingekomen Stukken.
c. Ballotage van den heer E. KUYPERS, Architect, alhier, voorgesteld door de heeren P. Kramer en H. Th. Wijdeveld.
d. **Voortzetting der besprekingen over de Statutenwijziging.**
e. Rondvraag en sluiting. J. F. STAAL JR., 1e Secr.

DE VLIEGMACHINE.

Met die eene groote gewelddaad .... den oorlog .... werd al het menschelijk streven in het „Kaïnsteeken" gezet en midden in de schrikb're gedachte aan den dooddoor-menschenhand, staat nu het jongste en teederste gewrocht van den menschengeest.
In hare prille jeugd nog, werd die vliegende, vleugellooze vogel, die zwevende zwaarte, die oneindig verfijnde instrumentatie van geest, die muziek van vinding in vorm en bewegen, die wij de *vliegmachine* noemen, gekoppeld aan het oorlogsbewegen.
En wat eerst als in een juiching van ons hart opzweefde in nijverig gonzen en bijtge bromtonen, over steden en bergen, over bosschen en zeeën, ... is nu als een spiedende, felle roofvogel, die voor haar prooi slechts dood beduidt.
Met de dienstbaarheid van dien teederen vogel aan den aartsvijand van het menschelijk geslacht, ... het kanon ... is het stille rijk der luchten, waar de vrede voor eeuwig scheen te heerschen, beleefd .... met den dood.
Maar de dag zal komen dat wij deze smetten uitwisschen en een schooner doel met de oneindige eindigheden van de vliegmachine zullen nastreven.
Mocht het heden als een uitzonderingsgeval gemeld worden dat een land te midden van den oorlog het luchtpostverkeer heeft ingesteld, of dat er ergens ter wereld nog een reizigers-verkeer per watervliegtuig bestaat, spoedig zal dat algemeen zijn. Dan zullen de wonderen in de lucht in reëelen zin waarheid worden. Maar wij moeten de vliegmachine eerst uit de klauwen van het militairisme rukken of die gruwelijke instelling zelve onder onze voeten vermorselen want eerst daarna zal het mogelijk zijn dat onze droomen van grootsche-vaarten met deze vogels van het menschelijk vernuft, — verwezenlijkt worden.
Dan eerst kunnen wij de hemelsbreedte-lijnen volgen en in vrije vlucht, over Duitschland en Zuid-Rusland, over de vlakte van Oekraine en Boekhara, over Afghanistan en Vóór-Indië, over Hindostan en Bengalen naar Indië vliegen. Dan zullen de vliegeniers als bijen gonzen om de groote Oceaan-steamers en vlug als zwaluwen zullen zij verder schieten.
En spoedig zal héél de wereld haren invloed ondergaan, en alle vakken en idustrieën zullen de luchtvaart erkennen .... en .... een héél, héél klein onderdeel van dien machtigen factor in de komende maatschappij zal zijn, hare arbeid voor de moderne stedenbouwers.

H. TH. WIJDEVELD.

Amsterdam Centrum — 600 M. („Het Vliegveld".)

VERSLAG DER BUITENGEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP VRIJDAG 22 JUNI 1917, IN DE VERGADERZAAL HEERENGRACHT 545—549.

De Voorzitter, de heer Gratama, opent de vergadering en stelt voor de notulen der vorige vergadering, die letterlijk zijn opgenomen in het weekblad „Architectura" van 5 Mei, zonder voorlezing goed te keuren, hetgeen wordt aangenomen.

Na installatie van de heerén J. W. Blijenburg, M. J. Meyers en E. E. Strasser tot Gewone Leden van het Genootschap, reikt de Voorzitter de prijzen uit aan de bekroonden der Genootschapsprijsvragen.

De heer Wijdeveld doet mededeeling van een voornemen van het Bestuur en de Redactie tot reorganisatie der Genootschapsperiodieken, waaromtrent te zijner tijd voorstellen de Leden zullen bereiken.

Naar aanleiding van het ingekomen rapport der commissie van onderzoek i. z. de jaarlijksche subsidie van ƒ 800.— aan de N. V. voorheen Gebrs. Binger, ontwikkelt zich eene discussie, waarbij de heer Paul de Jongh zijne bezwaren tegen dit rapport doet hooren. De commissieleden, de heeren Petri, Tholens en Cs. Visser, hebben zich z. i. niet voldoende op hoogte gesteld van de zaak in onderzoek, o.a. hebben zij het overbodig geacht den Voorzitter en den Penningmeester van het vorig Bestuur, waaronder de regeling met de N. V. voorheen Gebrs. Binger getroffen werd, te hooren.

De Voorzitter stelt voor dat het Bestuur nog eens de Commissie zal raadplegen, naar aanleiding der gemaakte opmerkingen. Aldus wordt besloten.

Voorts keurt de vergadering goed, zonder zich in het minst uit te laten over de, door den heer Wijdeveld medegedeelde Bestuurs- en Redactievoornemens i. z. periodieken, het contract betreffende de uitgave van het weekblad „Architectura" met de N. V. voorheen Gebrs. Binger op te zeggen vóór 1 Juli e.k., om te eindigen op den 31ᵉⁿ December van dit jaar.

Naar aanleiding van een brief van B. en W. van Amsterdam, verzoekende opgaaf van 2 drietallen, waaruit B. en W. 1 Lid en 1 Plaatsvervangend Lid der Schoonheidscommissie zullen benoemen, ter vervanging der aftredende en niet herkiesbare leden, wordt over de samenstelling dezer drietallen gestemd. Bij eerste stemming worden uitgebracht 40 geldige stemmen, waarvan 35 op den heer Vorkink en 27 op den heer Lauweriks. Bij herstemming verkrijgen de meeste stemmen de heeren Wijdeveld, Blaauw en de Bazel, terwijl de heeren Jos. Cuypers en Van Anrooy evenveel stemmen op zich vereenigen. Loting maakt uit dat de heer Jos. Cuypers zal worden aangewezen, zoodat de voordracht luidt:

Voordracht voor een Lid: P. Vorkink, H. Th. Wijdeveld, K. de Bazel.

Voordracht voor een Plaatsvervangend Lid: J. L. M. Lauweriks, C. J. Blaauw, Jos. Cuypers.

Aan de orde is thans de voortzetting der besprekingen over de Statutenherziening.

De Voorzitter zegt dat uit de besprekingen der vorige Ledenvergadering gebleken is, dat zij eene wijziging betreffende de toetreding van leden, waardoor het peil der vereeniging zal verhoogd worden, zou toejuichen.

De vergadering besloot de commissie der statutenherziening op te dragen de, aan nieuwe en aan bestaande leden, te stellen eischen duidelijk te omschrijven. Het ware ideaal, indien de commissie dit criterium, deze zekere wet van beoordeeling wist vast te stellen, doch het is der commissie niet doenlijk gebleken. Daarom heeft de commissie getracht voor de in te stellen Commissie van Onderzoek een basis van beoordeeling vast te stellen. (Zie Art. 6, § 3 der conceptstatuten). De commissie heeft gemeend de aesthetische bekwaamheid op den voorgrond te moeten schuiven, doch deze bekwaamheid moet vooral niet begrepen worden als het vermogen om aardige prentjes te maken, weshalve gesteld is aesthetische bekwaamheid, gegrond op voldoende vakkennis. Behalve aesthetische, dienen aan de leden ook moreele eischen gesteld te worden, waarvoor naar de eerecoden der vakvereenigingen wordt verwezen. Op deze wijze wordt een juiste aansluiting van Architectura met de vakvereenigingen, wier arbeid het volkomen waardeert, verkregen. Hoewel Architectura voornamelijk zal moeten zijn een artistieke vereeniging,

Amsterdam Museum en IJsclub — 600 M. („Het Vliegveld".)

moet het toch onmogelijk zijn dat artistiek-begaafden, die zich niet houden aan de goede vakusances, een onderkomen in ons Genootschap vinden. Het is mogelijk, en in het Bestuur geopperd, dat bepalingen in de eerecoden der vakvereenigingen niet up to date of mogelijk te streng zijn, doch dan dienen die bezwaren in de vakvereenigingen, wier taak het is, ondervangen te worden. Ook het Bestuur zou een aparte eerecode voor „A. et A." niet wenschen.

Één artikel van den eerecode der vakvereenigingen meende de commissie, voor het Genootschap, nader te moeten omschrijven. (Zie Art. 36, Concept-Statuten). Het Bestuur meent dat in de 2ᵉ alinea van dat artikel „technisch en artistiek" moet vervallen, daar het volkomen technisch beheerschen van een modern bouwwerk haast onoverkomelijk zwaar is. Betreffende het 3ᵉ lid van Art. 36: „Geen Lid zal toestaan, dat bij het door hem ontworpen werk zijn naam niet geplaatst of verzwegen wordt, ook wanneer hij dit ontwerp maakt in opdracht van een beoefenaar der bouwkunst of van een aanverwante kunst", voelt de commissie goed de daartegen in te brengen bezwaren en is bereid tot alle mogelijke wijzigingen, mits het een wapen blijft tegen de alom bekende wantoestanden. Het gaat tegen de architecten, die naam en positie verkrijgen door het werk hunner ondergeschikten. Van de zijde der ondergeschikten is het sociaal, moreel en menschelijk te begrijpen, doch uit een oogpunt van bouwkunst zijn dergelijke verhoudingen beslist te verwerpen en moeten met hand en tand bestreden worden. Het werk uit die verhoudingen ontstaan, heeft geen geestelijken vader, de behartiging der bouwkunst wordt geheel verwaarloosd, daar de architect er niets voor voelt en de eigenlijke ontwerper, door herhaaldelijk ingrijpen van den architect, verder en verder van zijn eigen ontwerp vervreemdt. Het betreffende artikel bedoelt immoreele collega's artistiek uit te hongeren. Het is echter de vraag of door dit artikel niet in de eerste plaats de hulpkrachten van goeden wil de dupe zullen worden. De commissie en het Bestuur zijn het eens over de bestaande kwaal, die bestreden moet worden, doch niet over het middel. In het Bestuur is een nog verder gaande redactie voorgesteld: „Het is Leden verboden ontwerpen te maken voor architecten." Het zal onontkoombaar noodig zijn dit artikel onder de oogen te zien.

In de laatste alinea van Art. 36 moet gelezen worden in plaats van „bepalingen" *bepalmg*. Het slaat uitsluitend op het zich houden aan de honorariumtabellen, waaraan bona fide architecten uit de provincie o.a. zich niet altijd kunnen onderwerpen.

Betreffende de overgangsbepalingen (Art. 35) is nog in het Bestuur opgemerkt dat de leden zich wellicht niet zeer vlot voor het onderzoek zullen aanbieden. Het is misschien ook beter dat de commissie van onderzoek de leden schift. In elk geval is de samenstelling der commissie van onderzoek hoogst belangrijk, het verdient overweging voor de eerste maal een keus te doen b.v. uit de Eereleden, waaronder Berlage, de Bazel en Kromhout zich bevinden.

Ten slotte zij medegedeeld dat Bestuur en commissie van herziening behalve de bibliotheek, ook gaarne de leescirkel zouden opruimen. Van beide instellingen wordt weinig gebruik gemaakt en zij vereischen veel werk, terwijl het zeer wenschelijk is dat het Bestuur van alle overbodige rompslomp worde ontheven. Het ligt tevens in het voornemen de geregelde prijsvragen niet meer verplichtend te stellen, waarmede volstrekt niet bedoeld is nooit meer prijsvragen uit te schrijven. In het algemeen, zij het ook niet in alle details, heeft het Bestuur zich voor deze conceptstatuten verklaard.

De Voorzitter geeft thans het woord aan de leden voor opmerkingen.

De heer Weissman vraagt waarom „et Amicitia" in den naam van het Genootschap moet vervallen. In het jaar 1880 hebben verstrekkende en zelfs belangrijker wijzigingen dan thans, in de statuten plaats gevonden. Er is niet over gedacht den naam te wijzigen. Spreker constateert afwezigheid van piëteit. Hij stelt voor den ouden naam te handhaven.

De Voorzitter zegt dat voor 60 jaar de toestanden anders waren, in die tijden bloeiden de artistieke bieren kegelavonden, en de aangename nutsavonden. Toen

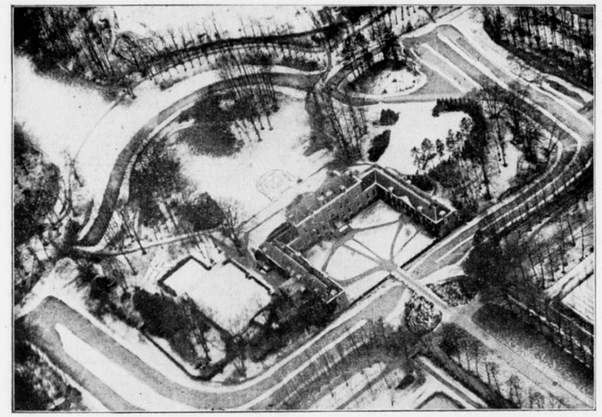

Slot te Zeist — 300 M. („Het Vliegveld".)

was de Amicitia zeer belangrijk, terwijl het societeitsleven thans is uitgewischt. Dat gedeelte van den naam was vroeger juist, doch heeft nu geen zin meer, dergelijke versleten franje moet weggelaten. Het is echter een zaak van geringe beteekenis.
De heer Paul de Jongh protesteert tegen bier en kegelen in dit verband. Amicitia beteekent kameraadschap en dat behoeft gerust niet verworpen. Niemand zal zich ergeren aan het behouden van den ouden naam, doch velen aan de verandering. Hij steunt het voorstel Weissman.

De heer Ingenohl zegt dat „A. et A." zijn bloei heeft bereikt onder die titel, de traditie heeft gedreven op dien naam. Het is niet gewenscht bij statutenherziening alle mogelijke tradities over boord te gooien. Een volgende herziening zou wel weer eens den naam kunnen veranderen. Spreker acht de naamsverandering een bedekte omzetting der vereeniging.
De Voorzitter zegt dat er geen sprake is van omzetting, waar de doelomschrijving (Art. 1) onveranderd is gebleven. Spreker herhaalt dat hij de kwestie ondergeschikt acht en brengt de naamsverandering in stemming. Met kleine meerderheid van stemmen wordt besloten den naam „Architectura et Amicitia" te behouden.

De heer de Meijer geeft te kennen dat zijn bezwaren tegen de voorgestelde statutenwijziging, die in het nieuwe concept in wezen niet veranderde, dezelfde zijn gebleven. Hij herhaalt nog eens zijn opinie dat ieder lid in zijn eigen werk de bouwkunst kan dienen, doch dat een vereeniging niet bestaat om de kunst te verhoogen en dit als zoodanig ook niet kan. In dit concept is steeds geschreven over den architect en er is blijkbaar uitsluitend gedacht aan den architect, terwijl de bouwkundig-teekenaars zijn vergeten. Hij wijst er op, dat de commissie van onderzoek zich niet kan overtuigen van de technische vaardigheid dier categorie. Voorts zegt spreker dat het vak niet alleen wordt uitgeoefend door kunstenaars. Reeds in de vorige vergadering werd gewezen op de technici en ingenieurs, die niet in de vakvereenigingen kunnen worden opgenomen. Vakvereenigingen hebben pas waarde indien daarnaast blijft bestaan een algemeen bouwkunstlichaam zooals „A. et A." thans is. Een grondige statutenwijziging is overbodig, waar het Genootschap niet bergaf gaat. Leden, die zich bij vakvereenigingen aansloten, bleven leden van „A. et A." In een zoogenaamde artistieke vereeniging ziet spreker geen heil, uit eene vereeniging komt geen kunst.
De heer Paul de Jongh heeft tegen deze nieuwe conceptstatuten bezwaren. Er wordt gesproken van aanverwante kunsten, die niet nader genoemd worden. De belangen der aanverwante kunstenaars zijn slecht verzorgd. Hunne capaciteiten kunnen door architecten niet beoordeeld worden.
De commissie kon geen criterium opstellen en heeft daarom voorschriften gegeven. Spreker begrijpt ook niet welk eerecode bedoeld wordt, waar er meerdere zijn. Hij acht beter dat „A. et A." zijn eigen eerecode opstelt.
Spreker acht het 't grootste bezwaar, dat voor eerlijke, doch minder begaafde vakbeoefenaars geen plaats is.
De heer Plate vindt beter de verwante vakken in de statuten te schrappen, waardoor de toestand zuiverder zal worden. Het is trouwens niet duidelijk welke vakken bedoeld worden. Indien wij, blijkens deze conceptstatuten, zulke hooge eischen aan de leden gaan stellen, zijn wij dan zeker dat wij dat ook aan beoefenaars der aanverwante vakken kunnen doen?
De Voorzitter beantwoordt de gemaakte opmerkingen. Het Bestuur is overtuigd dat voor de ontwikkeling der Bouwkunst „A. et A." een bewust-artistieke vereeniging moet zijn. Niet een kleine groepeering wordt nagestreefd, de talentvolle beoefenaars van alle scholen moeten toegelaten, doch alles dat niet tot de artistieke vakbeoefening behoort dient te worden uitgesloten. Alle vereenigingsleven is een samengaan op bewust, nauw-omschreven doel geworden. Zeer zeker is een vereeniging van kunstgenooten een wapen ten bate der kunst. Men dient algemeene kunstbevordering te scheiden van individueele kunstbeoefening.
Mocht in de concept statuten te weinig op de belangen der verwante vakken zijn gelet, dan is dat aan te vullen.

Noordwijk, 250 M. Juli 1916. („Lux".)

Bedoeld zijn de kunstvakken, die aan de Bouwkunst verwant zijn. Hunne beoefenaars behooren in „A. et A.", en hunne capaciteit kan door de commissie van toelating, die niet uit architecten alléén behoeft te bestaan, beoordeeld worden Beoefenaars der verwante vakken moeten bonafide dat vak uitoefenen, overeenkomstig de eerecode of voorschriften hunner speciale vakvereeniging.
De Voorzitter vraagt of een der leden een concreet voorstel wenscht te doen over een bepaald artikel.
De heer Petri stelt voor een referendum onder de leden te houden over de ingediende concept statuten.
De Voorzitter acht dit niet toelaatbaar volgens de Statuten.
De heer Cs. Visser meent dat het toelaatbaar is zonder bindendverklaring van den uitslag, dus alleen als advies.
De Voorzitter brengt dit voorstel in stemming: Uit te schrijven een referendum onder de stemhebbende leden, zonder dat de uitspraak als bindend besluit zal worden opgevat en uitsluitend als advies.
Het voorstel wordt aangenomen, en na rondvraag sluit de Voorzitter de vergadering.

J. F. Staal Jr., 1e Secretaris.

VERSLAG VAN DE 54STE VERGADERING DER CLUB VAN UTR. LEDEN VAN „A. ET A.", OP DEN ACHTSTEN JUNI 1917, DES AVONDS HALF NEGEN, TEN KANTORE VAN DEN VOORZITTER.

Aanwezig: de HH. van Dijk, van Schaik, de Haas en van der Lip.
Na opening door den Voorzitter worden de notulen der 52 en 53ste vergadering voorgelezen en goedgekeurd, nadat de heer v. Schaik bemerkt had, dat het punt van het wegnemen der hekken op stoepen in de Binnenstad eerst op de agenda moet staan en door den Voorzitter wordt voorgesteld dit punt dan de volgende vergadering te behandelen.
Vervolgens geeft de heer C. J. de Haas een uitvoerige toelichting over zijne gedachte wat de werkkring van den Bouwraad aangaat, waarover de vergadering nog enkele besprekingen houdt en den heer de Haas dankbaar is voor zijne mededeeling.
Door het niet aanwezig zijn van den hr. Rietbergen wordt het volgende punt der agenda: voorstel Propaganda, door dezen heer in te leiden, uitgesteld.
Punt drie: Voorstel tot het benoemen van een Commissie inzake Jaarbeursaangelegenheden, werd besloten aan de verschillende bouwkundige vereenigingen hier ter stede te verzoeken een lid aan te wijzen ter vorming van een Studiecommissie voor de Jaarbeursaangelegenheden, daar het niet onmogelijk is dat deze in het vervolg telken jare hier zal plaats hebben.
Hierna werd de heer Vermaak, gemeente architekt te de Bilt, met algemeene stemmen tot lid der club aangenomen.
Bij de ingekomen stukken is het antwoord van het Hoofdbestuur aangaande onze vraag over de Jaarbeursprijsvraag en een verzoek tot subsidie van het Magatethafonds, welk verzoek een volgende vergadering zal worden behandeld. Voorts werd de volgende vergadering vastgesteld op den 6den Juli aanstaande.
Te tien uur sluit de Voorzitter de vergadering.

Namens het Bestuur der Club „A. et A.",
Jan van der Lip, *Secretaris.*

PENSIOEN-COMMISSIE.

De pensioencommissie hield op Zaterdag 24 Maart 1917 (door omstandigheden is publiceering vertraagd) hare IIIe vergadering in het gebouw van de M. B. V. A. aan de Marnixstraat 402 te Amsterdam.
Aanwezig waren alle leden, te weten de heeren Kruisweg (M. B. V. A.); Jansen (B. v. N. A.); Zijlstra (B. v. T.); en Keurschot (A. N. O en T. B.), terwijl mede aanwezig was Mr Moltzer, Adjunct-Directeur van het Centraal-Bureau voor Sociale adviezen.
Bij de ingekomen stukken is een brief van den A. N. O. en T. B. waarin het bondsbestuur mededeelde, dat het ƒ 200.— beschikbaar stelde als aandeel in de kosten voor het maken van het verzekeringsschema. De heer Kruisweg deelde mede, dat het bestuur van de M. B. V. A. eveneens ƒ 200.— beschikbaar zou stellen. In den B. v. N. A. en B. v. T. waren nog geen beslissingen genomen.
Verder was ingekomen een schrijven van den Christelijken Opzichters- en Teekenaarsbond, houdende verzoek om toelating tot samenwerking met de pensioen-

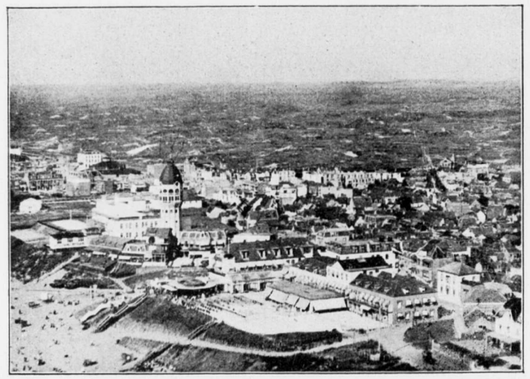

Zandvoort, 200 M. Juli 1916. („Lux".)

commissie. Nadat alle leden zich voor samenwerking hadden uitgesproken, wordt met algemeene stemmen besloten den C. O. en T. B. uit te noodigen tot benoeming van een afgevaardigde in de pensioencommissie.
Vervolgens wordt na uitvoerige beschouwingen besloten zoowel bij de architecten als onder de opzichters en teekenaars een enquête in te stellen, van welke het resultaat noodig is voor den opzet van het verzekeringsschema; de vragenlijsten werden in beginsel vastgesteld. Besloten werd, dat *niet* de commissie, maar de 4 samenwerkende vereenigingen, elk op haar terrein, de enquête zullen instellen.
Bij de rondvraag werd daarna nog uitvoerig over verschillende elementen in het pensionneeringsvraagstuk gesproken. Het verplichte lidmaatschap van de vakbonden; in hoeverre de pensionneering een beslist onderdeel van het arbeidscontract moet uitmaken; het onrechtmatig profiteeren van de ongeorganiseerden van de door de bonden geformde fondsen; de hoegrootheid van het ontslagpercentage en meer andere onderwerpen werden uitvoerig onder de oogen gezien.

Namens de Pensioen-Commissie:
C. J. KRUISWEG, Voorzitter.
J. L. B. KEURSCHOT, Secretaris.

INGEZONDEN.

's-Gravenhage, 16 Juni 1917.

Geachte Heer Wijdeveld!

Vrijdag j.l. ontving ik het nummer van 9 Juni j.l. van „Architectura" in duplo — ik ben op dit blad niet geabonneerd — en vond daarin tot mijn verwondering het Juryrapport omtrent de Prijsvraag van den Watertoren afgedrukt boven mijn naam. Ik zeg „met verwondering", omdat ik in beginsel mijn naam niet kan laten zetten onder een stuk, waarvan ik den inhoud niet ken. Ik had er dan ook geen oogenblik aan getwijfeld of het Juryrapport ware mij in concept ter inzage en beoordeeling toegezonden, alvorens het boven mijn naam afgedrukt werd.
Dat dit niet is gebeurd doet mij zeer leed, omdat ik, ware het anders geweest, niet zou nagelaten hebben daarin enkele veranderingen voor te stellen. Ik zou daarmede niet de bedoeling gehad hebben te reageeren op de beslissing van de meerderheid der Jury al viel die ten deele anders uit, dan ik zou wenschen, want het is natuurlijk plicht zich bij de meerderheidsmeening neer te legen. Ik had dit trouwens reeds uitdrukkelijk gezegd, na de uitschifting der oplossingen, waarvan ik de techniek nauwkeuriger zou bestudeeren en waaromtrent ik nog nader schriftelijk mijn gemotiveerd oordeel uitbracht.
Maar *wel* zou ik, nu de individueele opinie der leden hier en daar is vermeld, verzocht hebben op sommige mijner technische bezwaren meer nadruk te leggen. En ook zou ik niet nagelaten hebben, een poging te doen om eenige scherpe uitdrukkingen die ik uit een openbare beoordeeling stellig niet op hun plaats vind, gewijzigd te krijgen. Het vooraf doen kennisnemen zou eenige dagen tijd gekost hebben, maar waar ik gecenseerd ben een deel der verantwoordelijkheid te dragen, voor hetgeen hier boven mijn naam verscheen, had het niet mogen voorkomen, dat ik eerst achteraf daarvan kennis kreeg. Tegen dit laatste moet ik mijn ernstig bezwaar inbrengen.
Ik verzend een afschrift van dit schrijven aan het Bestuur van Architectura et Amicitia, met verzoek daarvan in het Weekblad mededeeling te doen.

Hoogachtend,
Uw dw.
J. VAN OLDENBORGH.

Op de vergadering waar het rapport werd besproken was een schrijven van den Heer van Oldenborgh aanwezig waarin o.a. gezegd werd dat de Heer van O. zich bij voorbaat neerlegde bij de opvatting van de meerderheid der Jury. Op diezelfde vergadering waren eenige brieven van inzenders, verzoekende toch vooral spoed te maken met de publicatie van rapport enz. Daar nu bij opzending van het rapport naar Den Haag, de plaatsing in het eerst verschijnend nummer van „Architectura" niet meer mogelijk zou zijn, helde de Jury-leden gaarne over tot de uitlegging van de bovengenoemde zinsnede als zou het niet noodig zijn, het rapport vóór de publicatie den Heer v. O. toe te zenden . . . temeer daar het rapport is sâamgesteld uit de zéér uitvoerige notities door den secretaris op de beoordeelings-vergadering gemaakt.

WIJDEVELD, Secr. der Jury.

Zandvoort, 200 M. Juli 1916. („Lux".)

PRIJSVRAAG VOOR EEN VIGNET VOOR DE „HANDELDRIJVENDE EN INDUSTRIEELE MIDDENSTANDS-VEREENIGINGEN IN NEDERLAND".

De Jury heeft uit de 62 inzendingen, bestaande uit te zamen ongeveer 150 ontwerpen, bekroond: 2e prijs den heer N. J. van de Vecht te Nieuwer-Amstel, 3e prijzen aan de heeren S. J. Steenmeijer te Groningen en C. J. van der Hoef te Amsterdam.
De 1e prijs kon niet toegekend worden omdat geen der inzendingen geheel aan de te stellen eischen voldeed.

Prijsvraag Woningbouw.

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS der gemeente *Oosterland* (Zeeland) verlangen een uitgewerkt plan van **bebouwing van een terrein,** groot ongeveer **2 H.A.**, ter uitbreiding van de bebouwde kom van het dorp *Oosterland*, en stellen daarvoor beschikbaar de navolgende prijzen:
1e prijs **f 75,—**, 2e prijs **f 50,—**, 3e prijs **f 25,—**.
Inlichtingen worden verstrekt ter Gemeente-Secretarie op **Woensdag den 13den Juni e.k.,** des namiddags van **1—3 uur.**

Bovenstaande advertentie, voorkomende in het centraalblad der bouwbedrijven van 6 Juni 1917, toont weer eens duidelijk aan, wat voor hoogstaande begrippen er bij sommige gemeente-besturen heerschen over bouwkunst.
Daar men veilig aan kan nemen, dat het streven van het Oosterlandsche gemeente-bestuur is, een zoo goed mogelijk uitbreidingsplan te verkrijgen, is het zeer te betreuren dat dit op zich zelf zeer loffelijke streven zoo onbeholpen wordt ten uitvoer gebracht, waarom het m. i. geen kwaad kan er de vroede vaderen van Oosterland op te wijzen, dat er een „Permanente prijsvraagcommissie" bestaat, die gaarne bereid is alle gewenschte inlichtingen te verschaffen. Wellicht stemt hun deze mededeeling tot nadenken. 't Is altijd beter ten halve te keeren dan ten heele te dwalen.

Utrecht, 11 Juni 1917. M. M. T. G. VERMOOTEN.

EEN TUINSTAD.

Ter leniging van den al steeds méér drukkenden woningnood is een bijzonder aanlokkelijk plan zee-in gegaan, een plan dat ook en vooral in „De Hofstad" hartelijke belangstelling verdient.
Het gaat om den aanleg van een tuinstad, achter het sportterrein „Houtrust", op een stuk gronds van 15 H.A. waar een 450 woningen, heerlijk in groen verscholen, plaats zouden kunnen vinden. Zeker eene voor de gemeente niet te versmaden bijstand, en bovendien weer eens een kans op een stuk stadsuitbreiding van eenige charme. Want ook in dit kwartier was de lust tot kazerneuitbouw angstig groot.
De architecten W. van Boven, inspecteur van de Volksgezondheid voor Zuid-Holland en Zeeland, en Z. Hoek alhier, bekend door de „parkstad" Oud-Wassenaar en Zorgvliet, zijn met dit plan tot den bouw van een „Tuinstadwijk-Houtrust" voor den dag gekomen. En nog vóór het prae-advies van B. en W. op het voorstel door den gemeenteraad is goedgekeurd, zijn bij de inmiddels opgerichte Coöp. Woning Vereeniging Houtrust al 121 bereidverklaringen ingekomen, terwijl reeds 220 aanvragen werden gedaan om een woning, waarvan de prijzen zullen variëeren tusschen de 500 en 900 gulden.
De plattegrond van het plan komt ons heel sympathiek voor. Tusschen sportterrein en het nog te bouwen Stedelijk Ziekenhuis zou de wijk komen te liggen. Met zwierige lijnen zijn de lanen getrokkken, en de woningen zijn charmant verdekt gedacht in veel groen. Het is de bedoeling te geraken tot een onderneming met gelimiteerd dividend in den geest van de tuinstad Letchworth in Engeland. Direct na de goedkeuring zouden al dadelijk 100 huizen worden gebouwd en aan de leden der vereeniging worden de volgende vragen gesteld:
1. Welken huurprijs wenscht U te betalen?
2. Aantal kamers, groote en kleine?
3. Welke windstreek?

Landhuisje bij Groningen. Arch. J. A. VISSER.

Bouwkosten pl.m. ƒ 8000.—.

4. Interieur geschilderd of gebeitst?
5. Keuken-, vestibule-, gangen- (beg. grond vloeren) terrasso, houten- of tegelvloeren?
6. Plafonds, binten in het gezicht of vlak gestucadoord?
7. Centrale Verwarming en-blok, zoo deze uitvoering niet op de materialen behoeft te wachten?
8. Behangsel of gekleurde muren?
9. Hall gestucadoord of behangen indien dit mogelijk is.
10. Groote of kleine tuin?
11. Hoekhuis of ingesloten huis?
12. Kelder of kelderkast?
13. Buitenblinden of geen blinden?
14. Brandstoffenhokken in kelder, achter of aan den zijkant van het huis?

Tuinaanleg zal in massa worden aanbesteed:

Het wil ons voorkomen dat dit plan een spoedige verwezenlijking verdient:

I. omdat het den nijpende woningnood helpt verlichten;

II. omdat deze wijze van stadsuitbreiding het aspect der stad naar die zijde uit verfraait en daarom ook elders tot navolging zal bewegen;

III. De woning wordt in dit plan een eigen huis, terwijl het risico nihil is. De woning kan niet vervreemd, de huur niet opgedreven worden, en de vereeniging draagt de lasten.

De architect Verschoor, wiens bijzonder talent voor het woonhuis in Hollandsch baksteenmateriaal bekend is, zal de huizen ontwerpen — als de gemeenteraad zijn goedkeuring aan het plan hecht, maar waarom zou deze het niet? Ja, men mag zich afvragen waarom dat niet al reeds gebeurde — de tijden dringen, de nood gebiedt, en het gevaar dreigt dat de alom verder woekerende stadsuitbreiding hier anders tòch vandaag of morgen haar schoonheids-vernielend werk begint.

(„De Hofstad")

METALLISATIE VAN BETON.

Bij groote bouwwerken gaat het gewapend beton meer en meer een overheerschende rol spelen. De grijs grauwe kleur echter maakt een architectonische behandeling uiterst moeilijk, zoodat tot nu toe zoowel bij de binnen als bij de buitenarchitectuur de beton met andere materialen werd bekleed. Nu hebben ongeveer een jaar geleden de heeren Dr. Ing. L. A. Sanders en A. J. Sanders uitgevonden het beton te metalliseeren.

Door middel van metaalzouten wordt een chemische werking in de oppervlakte van de beton tot zekere diepte verkregen, waardoor een mooie en duurzame kleuring en groote verscheidenheid wordt bereikt. Verschillende proeven hebben reeds aangetoond dat door een dergelijke behandeling van de beton de huid meer vast en ook kleurvast blijft.

Op de Jaarbeurs te Utrecht is een tuinhuisje te zien geweest, bestaande uit betonplaten, die gemetalliseerd waren. De bekleeding was daarin aangebracht met vlakke platen. Wellicht is dit oorzaak geweest van de meening .... dat beton als horizentaal werk goed gemetaliseerd kon worden maar dat het voor zoogenaamd staand werk niet was toe te passen. Zeker is het dan moeilijker, maar onmogelijk is het niet, want we waren in de gelegenheid thans ook dergelijk staand werk te mogen aanschouwen.

In het Amsterdamsch Tehuis voor Arbeiders, het gebouw dat in de Marnixstraat hier ter stede verrijst bij de Nieuwe Passeerdergracht, wordt die metalliseering op wanden van groote vertrekken toegepast.

Dank zij de pogingen van den architect, den heer van der Peck is het bewijs geleverd dat ook dit soort werk kan vervaardigd worden. Volmaakt is het nog niet, er zijn nog enkele onnauwkeurigheden waar te nemen.

Echter alle begin is moeilijk en de begane fouten zullen zeker bij volgende uitvoeringen vermeden worden.

Dit metalliseeren van wanden in alle gewenschte kleuren en schakeeringen, is goedkooper dan een houtbetimmering en ook goedkooper dan tegels. We gelooven dat deze uitvindingen nog meer het gebruik van beton zal bevorderen en een invloed zal uitoefenen op de ontwikkeling der hedendaagsche bouwkunst die nog niet te overzien is.

(„Het Centrum").

WONINGBOUW.

Amersfoort, 26 Juni. In de Raadsvergadering van 2 Juni '16 werden B. en W. uitgenoodigd plannen te doen ontwerpen voor den bouw van pl.m. 400 arbeiderswoningen. Ter uitvoering van dat besluit hebben B. en W. den heer W. K. de Wijs, bouwk. ingenieur, architect te Enschede, verzocht en bereid gevonden zich te belasten met het ontwerpen van die plannen. Deze plannen omvatten den bouw van 398 arbeiderswoningen van 8 verschillende typen (huurprijs ƒ 1.70 tot ƒ 4.75) en 9 winkelhuizen (huurprijs ƒ 8). Voor de uitvoering er van werd heden-avond B. en W. een crediet verleend van ƒ 953.000.

(Tel.)

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.

Onlangs heeft de Commissie van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem op het „Paviljoen" vergaderd. In plaats van wijlen den Heer A. van Rossum werd tot lid en Onder-Voorzitter der Commissie benoemd de Heer A. D. de Marez Oijens, en in plaats van het aftredend lid Professor J. C. Dijxhoorn te Delft. Dr. J. P. Lotsy te Haarlem.

De Directeur der aan het Museum verbonden School, de Heer E. A. von Saher, heeft mededeeling gedaan, dat hij deze functie in 1919 wenscht neer te leggen, teneinde zich uitsluitend aan het Museum, dat weldra zal worden uitgebreid en gereorganiseerd, te kunnen wijden.

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 27. ZATERDAG 7 JULI 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Eene **Buitengewone Ledenvergadering** wordt gehouden op **Woensdag 18 Juli,** des avonds **8 uur precies,** in de Vergaderzaal Heerengracht 545—549.

Agenda:

a. Notulen.
b. Ingekomen Stukken.
c. Ballotage van den heer E. KUYPERS, Architect, alhier, voorgesteld door de heeren P. Kramer en H. Th. Wijdeveld.
d. **Voortzetting der besprekingen over de Statutenwijziging.**
e. Rondvraag en sluiting.

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

DE OVERHEID EN HET COLLEGE VAN ADVIES VOOR OPDRACHTEN DER V. A. N. K.

Naar wij vernemen werd door den Minister van Binnenlandsche Zaken onderstaande circulaire gezonden aan de hoofden der Departementen van Algemeen Bestuur en aan de Commissarissen der Koningin in de provinciën, met het verzoek aan deze laatsten om den inhoud der circulaire ter kennisse van de Gemeentebesturen te brengen:

MINISTERIE VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN.

De Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst heeft er mijne aandacht op gevestigd, dat er in de laatste 25 jaren eene moderne Hollandsche sier- en nijverheidskunst is ontstaan, welke zich van een in hoofdzaak technisch bedrijf, steunend op copie van oude stijlvormen, heeft ontwikkeld tot eene zelfstandige kunstbeoefening door speciaal in deze richting gevormde krachten,

dat niettemin door het Rijk tot nu toe zoo goed als nooit werd gebruik gemaakt van de kennis en de kunde van deze categorie van kunstenaren, welke zich in het bijzonder de technisch-aesthetische veredeling van Ambacht en Nijverheid tot levenstaak hebben gesteld,

dat in het Buitenland, o. a. in Duitschland en Oostenrijk, maar ook in Engeland en Frankrijk zeer sterk de waarde van deze nieuwe ontwikkeling der kunstnijverheid, welke zich vrijmaakte van de min of meer getrouwe nabootsing van oude stijlvormen, werd gevoeld en erkend,

dat, in overeenstemming daarmede, in het Buitenland de overheid, voor tal van opdrachten niet de uitvoerende firma's maar de zelfstandig ontwerpende kunstenaren, bekende vertegenwoordigers dezer kunsten in aanmerking deed komen,

dat in tegenstelling hiermede in Nederland zoo goed als niets in die richting gedaan wordt, en dat hierdoor een van de meest doeltreffende en practische middelen om de veredeling van tal van vakken en industrieën te bevorderen, niet wordt aangewend.

Voornoemde vereeniging heeft mij daarop verzocht te willen bevorderen, dat voor alle zaken, welke tot genoemde kunsten behooren, zooals b.v. de inrichting, meubileering en stoffeering van interieurs, van bestaande en nog te stichten gebouwen, voor wand- en glasschilderingen, verder bij deze interieurs behoorend metaalwerk of andere voorwerpen, te rekenen tot verschillende takken der ambachts- en nijverheidskunst, maar ook voor munten, waardepapieren, zegels, wapenen en ander belangrijk grafisch en typografisch werk, enz. de medewerking van de Nederlandsche Sier- en Nijverheidskunst wordt ingeroepen.

Ik heb de vereeniging medegedeeld, dat ik in beginsel haar streven wel wilde bevorderen, doch dat ik eerst eene nadere aanwijzing voor de praktische uitvoering van het beginsel verwachtte.

Daarop berichtte mij de Vereeniging, dat door haar was ingesteld een College van advies voor opdrachten, welk College thans bestaat uit de heeren: K. P. C. de Bazel, architect te Bussum, R. N. Roland Holst, kunstschilder te Laren, Dr. J. Kalf, secretaris van de Rijks Commissie tot het opmaken en uitgeven van eene inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst; Dr. A. Pit, directeur van het Nederlandsch Museum van Geschiedenis en Kunst en

Hooge Vuursche, 500 M. 16 Juni 1915. („Lux")

Mr. J. F. van Royen, Administrateur bij het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie,
dat het College op verzoek van opdrachtgevers kosteloos advies geeft, aan welken nijverheidskunstenaar eenige opdracht op het gebied van ambachts- en nijverheidskunst het meest passend voor het beoogde doel ware te geven en dat aanvragen om advies zijn te adresseeren aan het College van advies der „Vank" van Boetzelaarlaan 43 te 's-Gravenhage.

Naar aanleiding hiervan is door mij aan den Rijksbouwkundige voor de gebouwen van onderwijs enz. opgedragen om voor de inwendige inrichting en meubileering van het nieuwe gouvernementsgebouw te Arnhem van het advies van genoemd College gebruik te maken, terwijl onlangs bij het ontwerpen van een nieuw getuigschrift voor menschlievend hulpbetoon op mijn verzoek door het College een kunstenaar is aangewezen, aan wien het ontwerp voor zulk een getuigschrift zal worden toevertrouwd.
Het zoude mij aangenaam zijn, indien dit voorbeeld bij voorkomende gelegenheden werd gevolgd waardoor m.i. de belangen van de Sier- en Nijverheidskunst hier te lande, welke mij zeer ter harte gaan, konden worden bevorderd.

PRIJSVRAAG UITBREIDINGSPLAN OOSTERLAND.

Aan de Constitueerende Vereenigingen.

Onder de aandacht van de Permanente Prijsvraag-Commissie werd gebracht het programma van een door Burgemeester en Wethouders van Oosterland. Z. uitgeschreven prijsvraag betreffende een uitbreiding der bebouwde kom van die gemeente.
Deze prijsvraag is uitgeschreven zonder eenig overleg met de P. P. C., terwijl het programma onvolledig is, en meerdere voorwaarden in strijd zijn met de Algemeene Regelen; n.l.:
1°. is het beschikbaar gestelde bedrag aan prijzen, totaal *f* 150.— veel te gering, in aanmerking genomen het werk wat van inzenders wordt verlangd (plan van uitbreiding, ontwerp woningbouw, begrooting en exploitatierekening)
2°. is de regeling van de inzending der teekeningen, van het verstrekken van inlichtingen, en van de eventueele opdracht voor de uitvoering, niet voldoende.
3°. ontbreekt de regeling der schadeloosstelling bij niet-opdracht aan den met den eersten prijs bekroonden inzender.
4°. is de wijze waarop de beoordeeling der ontwerpen geregeld is, niet toelaatbaar (deze zal geschieden door Burgemeester en Wethouders, voorgelicht door den Inspecteur van de volksgezondheid; omtrent het verplicht uitbrengen van een juryrapport is niets vermeld).
5°. is in het programma geenerlei bepaling opgenomen ten aanzien van het eigendomsrecht der inzenders, en omtrent de tentoonstelling, de verzekering, de terugzending der ontwerpen.
6°. ontbreekt aan het programma de kennisgeving dat de Algemeene Regelen op deze prijsvraag van toepassing zijn.
De Commissie heeft terstond nadat het programma ter harer kennis was gekomen, zich met een schrijven (d.d. 25 Juni) gericht tot Burgemeester en Wethouders, met verzoek het daarheen te willen leiden dat alsnog aan de geopperde bezwaren zou worden tegemoet gekomen, en het aldus voor de Commissie mogelijk te maken om een gunstig advies aan de Constitueerende Vereenigingen ontrent deze prijsvraag te kunnen uitbrengen. Tot heden bleef op dit schrijven het antwoord uit.
De Commissie meent, gezien ook den korten termijn van inzending (1 Aug. a.s.) het uitbrengen van het haar bij reglement voorgeschreven advies niet langer te mogen uitstellen, en acht zich, onder verwijzing naar Art. 42 der A. B. verplicht aan de Constitueerende Vereenigingen mede te deelen dat, op voorstaande overwegingen, haar advies niet anders dan *ongunstig* luiden kan, en mededinging aan deze prijsvraag *ten sterkste moet worden ontraden*.

De Permanente Prijsvraag-Commissie:
P. J. Houtzagers, Voorzitter.
P. G. Buskens.
3 Juli 1917. Paul J. de Jongh. Secretaris.

HET NIEUWE ZEGELRECHT VOOR BESTEKKEN ENZ.

De nieuwe zegelwet bevat de volgende bepalingen om-

▪ ▪ ▪ REFERENDUM ▪ ▪ ▪

DE HERZIENING VAN DE STATUTEN EN HET HUISHOUDELIJK REGLEMENT VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA".

Waar op de Ledenvergadering van 22 Juni j.l. besloten is een referendum uit te schrijven onder de Leden betreffende de voorgestelde herziening van Statuten en Huishoudelijk Reglement, welk referendum niet van bindende kracht is maar alleen als advies kan worden opgevat, acht het Bestuur het wenschelijk dit referendum te doen voorafgaan door een korte samenvatting van de hoofdstrekking der herziening, ten einde hen, die de behandeling van dit onderwerp niet volledig gevolgd hebben, alsnog voldoende in te lichten.
Het Bestuur kan zich zeer wel vereenigen met de strekking der voorgestelde herziening; enkele punten van minder belang zou het gewijzigd wenschen, maar deze punten zullen nog nader besproken worden, wanneer de Statuten en het Huish. Reglement meer in detail zullen worden behandeld.
Het Bestuur is het met de Herzienings Commissie eens, dat er naast de beide Vakvereenigingen, de M. B. V. A. en de B. N. A., een groote behoefte is aan een artistieke vereeniging, en dat overeenkomstig hare goede traditie, A. et A. hiervoor het aangewezen lichaam is.
De tijd, dat gemengde gezelschappen werden opgericht en bloeiden, behoort tot het verleden. De ontwikkeling van het vereenigingsleven toont een scherpere specialiseering der groepen aan. De Aannemersbond, de Opz. en Tech. Bond, de M. B. V. A. en de B. N. A. (welke beide laatste, naar wij hopen, spoedig zullen samensmelten) zijn hiervan een bewijs; daartegenover hebben de oudere vereenigingen, zooals de oude Maatschappijen (Nut., Letterkunde, enz.) òf een kwijnend leven, òf een leven, dat niet genoeg modern, niet volop vruchtbaar is.
Bij gemengde gezelschappen wordt langzamerhand de toelating steeds ruimer gesteld; ook bij A. et A. viel dit te constateeren. Een gevolg is, dat de belangstelling van de knapste, van de in-het-vak-toonaangevende leden voor de vereeniging verflauwt.
Wil A. et A. weer krachtig werkzaam zijn in de bevordering van zijn doel, dan moet het zich afvragen, welke bouwkundige belangen in onze moderne samenleving het meest om behartiging vragen en op welke wijze een duidelijk bepaald arbeidsveld voor het Genootschap hiervoor is vast te stellen.
De Herz. Commissiën in het Bestuur zijn overtuigd, dat dit zijn de artistieke belangen van ons vak, in den ruimsten zin van het woord, en dat A. et A. zich hieraan geheel en met ter zijde stelling van andere onderwerpen, moet wijden.
Het is dus wenschelijk, dat A. et A. een artistieke bouwkunstige vereeniging wordt, waarin naast de beoefenaars der bouwkunst ook plaats is voor de beoefenaars der verwante kunstvakken.
Wij spreken hier, gelijk ook in de Statuten gedaan wordt, met opzet van beoefenaars der bouwkunst en niet van architecten, omdat het geenszins een eisch voor het lidmaatschap is, dat men gevestigd architect moet zijn. Het talent alleen is van doorslaande beteekenis, zoodat ook chefs-de-bureau en bouwkundige teekenaars op door hen ingezonden werk beoordeeld en toegelaten kunnen worden als lid.
In de groep der aspiranten kan ieder beoefenaar der bouwkunst of der verwante kunstvakken, die den leeftijd van 17 jaar heeft bereikt, opgenomen worden door het Bestuur. Hiermede wordt in A. et A. de vruchtbare traditie: het samengaan van ouderen en jongeren, voortgezet.
Teneinde er voor te waken dat geen onbevoegden lid worden, is een Commissie van Onderzoek ingesteld. Als basis van beoordeeling dezer Commissie geldt: Aesthetische bekwaamheid, gegrond op voldoende vakkennis.
Het Bestuur is het met de Herzienings-Commissie eens, dat de aesthetische bekwaamheid op den voorgrond moet staan; maar deze bekwaamheid moet vooral niet begrepen worden als de kunst om aardige plaatjes te maken; bouwkunstige bekwaamheid houdt in zich: voldoende vakkennis.
Naast aesthetische moeten moreele eischen aan de leden gesteld worden. Deze laatste zijn omschreven in de Eerecoden en de goede usances der desbetreffende vakvereenigingen. En waar „A. et A." zich te dezen opzichte niet op een eigen standpunt moet gaan stellen, is het in alle opzichten gewenscht, dat goede aansluiting met de vakvereenigingen gezocht wordt.
Niet tegenover de vakvereenigingen, maar naast en waar noodig met haar moet A. et A. de artistieke belangen der bouwkunst behartigen. Er ligt nog een groot en belangrijk arbeidsveld betreffende deze artistiek-moreele eischen braak; hier wacht A. et A. een vruchtbare taak. De Herzieningscommissie heeft dan ook gemeend, een tweetal bepalingen in de Eerecoden der architecten wat scherper te moeten formuleeren, namelijk:
a. „Al het werk dat op naam van een lid staat moet diens geestelijk eigendom zijn, d.w.z. dat de conceptie van het werk van hem is en de detailleering en de uitvoering technisch en artistiek door hem zijn beheerscht". (Het bestuur stelt voor de woorden: technisch en artistiek te laten vervallen, omdat deze omschrijving in hare algemeenheid te ver gaat).
b. „Geen lid zal toestaan, dat bij het door hem ontworpen werk zijn naam niet geplaatst of verzwegen wordt, ook wanneer hij dit ontwerp maakt in opdracht van een beoefenaar der bouwkunst of van een aanverwant vak".
Gelijk door ondergeteekende op de laatste ledenvergadering is medegedeeld, voelt het Bestuur zeer wel, dat bezwaren tegen deze bepaling zijn te maken, en het is gaarne bereid wijzigingen in deze bepaling te bespreken, mits zij echter een wapen blijft tegen de bekende artistiek-immoreele uitbuiting. Het gaat hier tegen de architecten, die naam en positie verkrijgen door het technische en artistieke werk hunner ondergeschikten.
Waar het echter de vraag is, of van dit artikel niet in de eerste plaats de hulpkrachten van goeden wil financieel en maatschappelijk de dupe worden, zal, waar de strekking van het voorschrift wel zeer goed is, de redactie van het artikel nog eens rijpelijk overwogen en gewijzigd moeten worden.
Ten slotte meenen de Herz. Commissie en het Bestuur, dat een absoluut bindend verklaren van de Honorariumtabel te ver kan gaan, b.v. voor architecten in sommige provinciestadjes, zoodat het Bestuur de bevoegdheid moet hebben, een afwijking toe te staan, wanneer deze werkelijk gewettigd blijkt te zijn.

Het Bestuur begrijpt zeer goed, dat door de actie van

een artistieke vereeniging niet in de eerste plaats de kunstontwikkeling van iederen kunstenaar individueel op belangrijke wijze bevorderd wordt. Dit wil echter geenszins zeggen, dat daarom een artistieke vereeniging niet op vruchtbare wijze de bouwkunst kan dienen. Afgezien nog van het feit, dat ieder kunstenaar beïnvloed wordt of kan worden door bouwkunstige tentoonstellingen, voordrachten, besprekingen en debatten, wordt direct het groote bouwkunst-belang eener artistieke vereeniging duidelijk door openbare bouwkunsttentoonstellingen, acties betreffende algemeene- of speciale bouwkunstige belangen, het hooghouden van den stand en van het beroep, en de bevordering van de erkenning zijner maatschappelijke beteekenis; het handhaven van de goede gewoonten, en, last not least, het streven om te zorgen dat de belangrijke opdrachten komen in handen van de talentvolle beoefenaars der bouwkunst en der verwante kunstvakken.

Wil „A. et A". zijn volle energie met vermijding van bijkomstige of andere onderwerpen, hieraan wijden, dan moet het zijn Statuten en zijn leden-groepeering herzien, dan moet het zich het artistiek doel goed voor oogen stellen, en dit rechtstreeks willen bereiken.

De voorgestelde herziening geeft hiervoor een weg aan. Het is mogelijk, dat deze weg hier en daar nog wat gewijzigd moet worden, maar de hoofdrichting lijkt het Bestuur juist. En het vertrouwt, dat de meerderheid der leden het hiermede eens zal zijn en van harte zal willen medewerken aan den bloei van het Genootschap.

De Voorzitter van „A. et A."
JAN GRATAMA.

Amsterdam, 4 Juli 1917.

AAN DE STEMHEBBENDE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP.

In de Ledenvergadering van 22 Juni ll. werd besloten Stemhebbenden Leden van het Genootschap te verzoeken, schriftelijk hunne meening over de, door de Herzieningscommissie ingediende Conceptstatuten (zie blad No. 24 van 16 Juni ll.) aan het Bestuur kenbaar te willen maken. Ingevolge dit besluit vraagt het Bestuur U hierbij de onderstaande vragen wel te willen beantwoorden:

I. Acht U een hervorming van het Genootschap gewenscht? — I.

II. Zoo ja, acht U dan het aannemen van statuten in den geest van, of overeenkomstig de ingediende conceptstatuten, wenschelijk voor het Genootschap met het oog op het doel, dat het zich stelt. (Art I der statuten)? — II.

III. Zoo ja, kunt U zich dan geheel vereenigen met de regeling der belangrijkste punten der voorgestelde herziening, of wenscht U daarin wijzigingen voor te stellen: — III.

A. Hoofdstuk II der Conceptstatuten betreffende de **Ledengroepeering.** — *A.*

Lidmaatschap. Art. 3. Het Genootschap bestaat uit:
a. Eereleden, *b.* Bijzondere Eereleden, *c.* Leden, *d.* Aspiranten, *e.* Donateurs.

Eereleden. Art. 4. Als Eereleden komen in aanmerking beoefenaars der bouwkunst of aanverwante kunsten, die zich ten opzichte van hun kunst bijzonder verdienstelijk hebben gemaakt.
Zij worden benoemd door de Ledenvergadering op voorstel van het Bestuur of van minstens 20 leden en hebben dezelfde rechten der Leden.

Bijzondere Eereleden. Art. 5. Als bijzondere Eereleden komen in aanmerking zij die geen beoefenaars der bouwkunst of aanverwante kunsten zijnde, zich ten opzichte van haar bijzonder verdienstelijk hebben gemaakt.
Zij worden benoemd als de Eereleden, hebben geen stemrecht, zijn niet benoembaar in eenige functie, doch hebben overigens dezelfde rechten der leden.

Leden. Art. 6. § 1. Als Leden van het Genootschap kunnen worden aangenomen beoefenaars van de bouwkunst of aanverwante kunsten die den leeftijd van 23 jaar hebben bereikt en van wie de technische en aesthetische bekwaamheid aan de hierna te noemen commissie van onderzoek moet gebleken zijn.
§ 2. De candidaten richten daartoe een schriftelijk verzoek tot het Bestuur, waarin de noodige gegevens omtrent levensloop en studie moeten zijn vermeld en waarbij verwezen moet worden naar uitgevoerd werk of eigenhandige ontwerpen moeten worden overgelegd, alles van de laatste 5 jaren.
§ 3. Door de nader te noemen Commissie van Onderzoek worden deze stukken beoordeeld en wordt door haar rapport uitgebracht aan het Bestuur. Als basis van beoordeeling voor deze Commissie gelde: aesthetische bekwaamheid, gegrond op voldoende vakkennis.
§ 4. Adviseert de Commissie tot toelating van den candidaat dan wordt van dit advies door het Bestuur kennis gegeven aan de Leden, die schriftelijk binnen twee weken hunne mogelijke bezwaren tegen den voorgestelde bij het bestuur kunnen indienen. Zijn er geen bezwaren ingekomen, dan wordt het lidmaatschap verleend op de voorwaarden in het Huishoudelijk Reglement omschreven.
§ 5. Zijn er wel bezwaren, dan doet het Bestuur daarvan mededeeling aan de Commissie, die alsdan een nader advies uitbrengt.

§ 6. De Leden hebben stemrecht en ontvangen alle gedrukte stukken, die daarvoor in aanmerking komen.
§ 7. De Leden betalen een inkomgeld van ƒ 10.— en een jaarlijksche contributie van ƒ .—, in Januari van het loopende jaar te voldoen.
§ 8. Leden, na 1 Juli toegetreden, betalen het inkomgeld en de helft der jaarlijksche contributie van het loopende jaar.
§ 9. Een Lid, dat bevonden wordt niet langer te voldoen aan de voorwaarden, die tot zijn aanneming hebben geleid, kan door het Bestuur, gehoord de Commissie van Onderzoek, van het lidmaatschap vervallen worden verklaard. Beroep is open op de Ledenvergadering.

Aspiranten. Art. 7. § 1. Ieder beoefenaar der bouwkunst of der aanverwante kunsten, die den leeftijd van 17 jaar heeft bereikt, kan op zijn schriftelijke aanvraag door het Bestuur als Aspirant worden aangenomen.
§ 2. Wanneer een Aspirant den leeftijd van 23 jaar heeft bereikt, moet hij zich voor Lid opgeven en zich aan de voorschriften voor toelating onderwerpen. Doet hij dit niet dan houdt hij hiermede op Aspirant te zijn.
§ 3. Een Aspirant, Lid geworden zijnde, betaalt ƒ 7.50 inkomgeld.
§ 4. Aspiranten hebben geen stemrecht en zijn niet benoembaar in Bestuur, Redactie en Commissie van Onderzoek, doch hebben verder dezelfde rechten en plichten als de Leden. De contributie bedraagt voor hen jaarlijks ƒ 7.50, in Januari van het loopende jaar te voldoen.

Donateurs. Art. 8, § 1. Donateurs zijn zij, die belangstellen in het doel en den werkkring van het Genootschap en op voorstel van een Lid door het Bestuur aangenomen zijn.
§ 2. Onder deze rubriek worden ook gerekend alle rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen of lichamen, die zich als zoodanig doen inschrijven.
§ 3. Zij hebben geen stemrecht, zijn niet benoembaar in Bestuur, Redactie en Commissie van Onderzoek, doch hebben overigens dezelfde rechten en plichten als de Leden.
§ 4. De jaarlijksche bijdrage is groot ƒ te voldoen in Januari van het loopende jaar.

Algemeene bepalingen omtrent het Lidmaatschap. Art. 9. § 1. Het Genootschapsjaar begint primo Januari en eindigt ultimo December.
§ 2. Het lidmaatschap wordt beschouwd voort te duren, wanneer niet vóór 1 December van het loopende jaar eene schriftelijke kennisgeving van bedanken bij den Eersten Secretaris is ingekomen.
§ 3. De contributie wordt voldaan tegen afgifte van kwitanties, onderteekend door den Penningmeester.
§ 4. De laatst uitgegeven kwitantie geldt als bewijs van lidmaatschap.
§ 5. Hij die vóór 1 December de contributie en andere aan het Genootschap verschuldigde gelden niet heeft voldaan, kan door het Bestuur van het lidmaatschap vervallen verklaard worden, hetgeen ter kennis van de Leden zal worden gebracht.
§ 6. Wanneer tegen een Lid, Aspirant of Donateur, een ondertekende schriftelijke klacht bij het Bestuur wordt ingediend, waarin de wenschelijkheid wordt uitgesproken beklaagde het lidmaatschap te ontnemen, onderzoekt het Bestuur die klacht en stelt, indien het die klacht gegrond acht, gehoord de Commissie van Onderzoek, de Ledenvergadering hiervan in kennis. De Ledenvergadering beslist of beklaagde van zijn lidmaatschap zal worden ontzet.

B. Hoofdstuk IV der Conceptstatuten, en art. 12 Huishoudelijk Reglement betreffende het **onderzoek der leden bij toetreding.** — *B.*

HOOFDSTUK IV.

Commissiën. Art. 11. § 1. De Commissie van Onderzoek bestaat uit 5 leden, waarvan de meerderheid geen Bestuursfunctie in het Genootschap mag bekleeden en bouwkunstbeoefenaar moet zijn. Zij mogen niet langer dan 4 achtereenvolgende jaren in de Commissie zitting hebben.
§ 2. De leden dezer Commissie worden benoemd door de Ledenvergadering.
§ 3. Ieder jaar op de Algemeene Vergadering treden 2 leden, respectievelijk 1 lid, van de Commissie af volgens rooster, doch dezen zijn onmiddellijk herkiesbaar.
§ 4. In tusschentijdsche vacatures wordt door de eerstvolgende Ledenvergadering voorzien.
§ 5. De wijze van verkiezing dezer Commissie is geregeld in Art. 20 en 21 dezer Statuten en de werkzaamheden worden geregeld bij Huishoudelijk Reglement.
Art. 12. Ter behandeling van bepaalde vakken en tot oplossing van vraagstukken kunnen, op voorstel van het Bestuur, Commissiën benoemd worden, welke Commissiën niet uitsluitend uit stemhebbende leden behoeven te bestaan.

HUISHOUDELIJK REGLEMENT.

Art. 12. Indien de Commissie van Onderzoek tot het niet aannemen tot Lid van het Genootschap adviseert en het Bestuur zich met het advies der Commissie niet kan vereenigen, wordt op de eerstvolgende Ledenvergadering een Commissie ad hoc benoemd van 3 leden, welke met de Commissie van Onderzoek bijeenkomt en gezamenlijk een

nieuw advies uitbrengt; de uitspraak van deze Commissie zal zijn beslissend. Een commissie ad hoc als voren bedoeld kan ook worden benoemd indien zoowel het Bestuur als de Commissie van Onderzoek tot toelating adviseert, terwijl minstens 10 leden zich tegen aanneming van het voorgestelde lid verklaren. Leden van het Bestuur kunnen geen deel uitmaken van een Commissie ad hoc.

C. Overgangsbepalingen Art. 35 betreffende het **onderzoek der bestaande Leden.** — C.

Overgangsbepalingen. Art. 35 Om het Genootschap met de nieuwe Statuten en Huishoudelijk Reglement te doen overeenstemmen, wordt door de Ledenvergadering een Voorloopige Commissie van Onderzoek gekozen, bestaande uit 5 leden.
De Gewone Leden en Buitenleden, die Lid wenschen te worden, moeten zich hiervoor aan deze Commissie opgeven. Deze Commissie oordeelt op de basis van art. 6, § 3 der nieuwe Statuten maar verder volkomen onafhankelijk als hoogstaande mannen te goeder trouw. Zij kan, waar zij noodig oordeelt, de candidaten ter kennismaking uitnoodigen en eigenhandig werk laten inzenden ter beoordeeling.
De Gewone Leden en Buitenleden, die zich niet aan dit eventueel onderzoek willen onderwerpen, worden met de bestaande Donateurs en Kunstlievende Leden geacht Donateurs te zijn geworden.
De Buitengewone Eereleden worden Bizondere Eereleden.
De Aspirantleden, die den leeftijd van 17 jaar hebben bereikt, worden Aspiranten.
Alle functies in het Genootschap blijven gehandhaafd tot de nieuwe functionarissen volgens de nieuwe Statuten zijn gekozen.

D. Eerecode. — D.

Eerecode. Ieder Lid verplicht zich, zich te gedragen overeenkomstig de goede gewoonte of de Eerecode van de vakvereeniging, waartoe het door hem uitgeoefend beroep behoort, met aanvulling van de volgende bepalingen:
Al het werk dat op naam van een Lid staat moet diens geestelijk eigendom zijn d. w. z. dat de conceptie van het werk van hem is en de detailleering en de uitvoering technisch en artistiek door hem zijn beheerscht.
Geen Lid zal toestaan, dat bij het door hem ontworpen werk zijn naam niet geplaatst of verzwegen wordt, ook wanneer hij dit ontwerp maakt in opdracht van een beoefenaar der bouwkunst of van een aanverwante kunst. Het is den Leden en Aspiranten van het Genootschap verboden, hetzij als Lid der Jury, hetzij als Mededinger zich in te laten met eenige prijsvraag, waarbij volgens advies van de Permanente Prijsvraag-Commissie, ingesteld door de Constitueerende Vereenigingen, de algemeene strekking der Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen niet in acht is genomen en op dien grond deelneming aan de prijsvraag is ontraden.
De Leden van het Genootschap verklaren zich te zullen houden aan de Regelen en Tabellen voor de berekening en uitbetaling van het Honorarium van Architecten, opgesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en den Bond van Nederlandsche Architecten.
Mocht door bijzondere omstandigheden een lid genoodzaakt worden van deze bepalingen af te wijken, dan is hij verplicht hiervan aanstonds kennis te geven aan het Bestuur dat dan beslist of die afwijking al of niet kan worden toegestaan.

IV. Indien U zich *niet* kunt vereenigen met de algemeene strekking der hervorming overeenkomstig de voorgestelde statutenwijziging, in welken geest zoudt U dan een hervorming wenschen? — IV.

V. Wat is Uwe meening over de volgende **contributieregeling,** die het Bestuur aan de Ledenvergadering wenscht voor te stellen: — V.
a. Leden betalen *f* 15.— per jaar, met inkomgeld van *f* 10.—
b. Aspiranten betalen *f* 7.50 per jaar, en bij toetreding tot de groep der Leden een inkomgeld van *f* 7.50.
c. Donateurs betalen minstens *f* 10.— per jaar.

Het Bestuur verwacht Uw antwoord **vóór of op 15 Juli e.k.**, waarbij U gelieve gebruik te maken van bovenstaande bladzijden uit het Weekblad (geadresseerd aan den 1en Secretaris van het Genootschap Weteringschans 83, Amsterdam).

J. F. Staal Jr., 1e Secretaris.

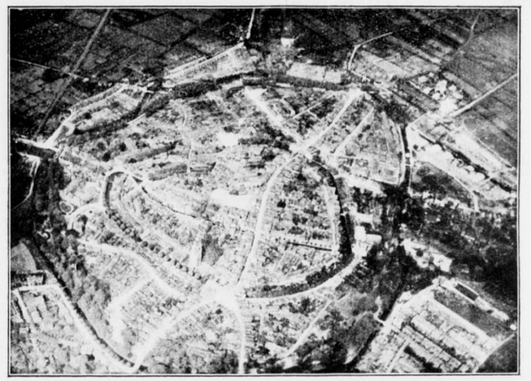

Amersfoort, 1100 M. 16 Mei 1915. („Lux")

trent het zegelrecht voor aannemings-contracten, bestekken, enz.
Art. 23 10°, schrijft voor, dat moeten worden gezegeld: „bestekken, voorwaarden, kaarten en teekeningen (onderteekend of niet), voor zoover zij bestemd zijn om met de akten, welke de overeenkomst constateeren, waarop zij betrekking hebben, den titel dier overeenkomst uit te maken".
Art. 26*b* luidt: dat het zegelrecht op de zooeven genoemde stukken eerst behoeft te worden voldaan, wanneer zij de daarbedoelde bestemming krijgen, welke voldoening eveneens geschiedt, door die stukken ter zegeling aan te bieden aan's Rijks ambtenaar.
De zegelbelasting wordt voldaan door gebruik van gezegeld papier of van plakzegels, vanwege het Rijk uitgegeven, en berekend naar oppervlakte van het papier.
Art. 24 zegt hierover: „Het zegelrecht naar de oppervlakte van het papier bedraagt 30 cent voor elk papier waarvan de oppervlakte niet grooter is dan 425 cM²., 50 cent voor 425 tot 644 cM²., 100 cent voor 644 tot 1288 cM².; voor elk papier, waarvan de oppervlakte grooter is dan 1288 cM²., 50 cent voor iedere reeks van 644 cM²., gedeelten eener reeks voor een geheele gerekend".
In Art 31 lezen wij, dat ook op gezegeld papier moeten worden gesteld akten van voorloopige toewijzing bij aanbestedingen, alsmede akten van herbesteding.

PRIJSVRAAG VOOR EEN VIGNET BESTEMD VOOR „HANDELDRIJVENDE EN INDUSTR. MIDDENSTANDS-VEREENIGINGEN IN NEDERLAND."

Rapport der Jury.

De bijeenkomst der Jury had plaats op 21 Juni 1917 te Groningen.
Ingekomen waren 62 inzendingen; een lijst ervan gaat hierbij, met vermelding van het aantal bladen met teekeningen enz., waaruit elke inzending bestond.
Wegens te weinig artistieke waarde en ongeschiktheid voor het doel werden terzijde gelegd de inzendingen met de motto's: Luctor; Mercuur (11); 't Molentje; H. I. M.; Driehoek; Oefening; Nederland; Monogram; 1917.; Handel (22); Nema; een geteekend ornamentje; Vrijhandel; Bij; Vijfhoek; Altijd baas boven baas; Vignet; Mercuur (30); de Bij; Mies; Marthex; De artist van talent; enz.; Le trop de (tout) enz.; Proef; Mara; R. W. Z.; Helena *1*; idem *2*; idem *3*.
Na nadere bestudeering werden nog buiten verdere bespreking gehouden, omdat de bedoeling van het ontwerp niet duidelijk genoeg uitkomt, of wel foutief is, dan wel de voorstelling te gecompliceerd is, zonder dat hiertegenover staan belangrijke artistieke verdiensten, de inzendingen onder de motto's: Middenstand (2); Middenstanders; Commerce; Labor; Aan de vruchten kent men den boom; Corry; Handel (13); Industrie; N. M. V. (*a*); N. M. V. (*c*); Sigillum; Baldur; Atta; Rotterdam; Carmen; Adam en Eva; Handel (32); Maatschappelijke verheffing; Eendracht maakt macht; Fortuna; Mercuur (40); Gingko; Taxus; Johanna; Tips; Duczi; Aeolus; Semper Tiro; Onze Tijd; Vijfhoek (58); Lelie; Jeugd; R.; De butade; Himvin.
Van de overige vielen nog af na hernieuwd onderzoek, hoewel ze, ieder voor zich eene of andere schoonheids- of doelmatigheidskwaliteit bezittend, toch geen van alle in beide opzichten aannemelijk zijn, de inzendingen onder de motto's: Symbol; Grins; To; Kracht; Bob; Nummer een; Nummer twee; Handel en Industrie; Nederland (57); Middenstand (59); P.; Boom.
De nu nog overblijvenden werden in het bijzonder bestudeerd. De opmerkingen van de jury, naar aanleiding van deze inzendingen komen in het kort op het volgende neer:
Motto: „Anna". De verdeeling van licht en donker is niet slecht, de onderlinge verhouding in belangrijkheid der motieven onjuist, het geheel te weinig geconcentreerd, het teekenwerk wat onbeholpen, het karakter middelmatig en nog al ordinair.
Motto: „Signatuur". De kleurteekening heeft wat verdeeling betreft eenige verdienste.
Motto: „Induna". Het idee heeft veel verdienstelijks, maar voor de uitbeelding zijn de capaciteiten van den teekenaar niet voldoende.
Motto: „Immer strevend." De kleurteekening is zeer goed van licht- en kleurverdeeling; de teekenaar is van een verkeerd idee uitgegaan, wat ook blijkt uit zijn opschrift, het teekenwerk is vrij onbeholpen.

Motto: „Heitara". De teekening van den diepdrukstempel heeft wat betreft de toonverdeeling zeer veel verdienstelijks, het teekenwerk heeft ook overigens goede eigenschappen, echter maakt de oneenvoudige symbolische voorstelling het vignet minder geschikt voor het doel.

Motto: „Stuurman". De teekening heeft de verdienste in alle deelen de fijnheid te bezitten van een vignet dat in de hand bekeken wordt, de voorstelling is niet vrij van banaliteit, terwijl de wijze waarop de verschillende motieven op het vlak geplaatst zijn bepaald onjuist is.

Motto: „Samenwerking". De gedachte is onjuist, evenals dit het geval is bij vele andere welke reeds bij vorige schiftingen uitgevallen zijn, namelijk dat de prijsvraaguitschrijfster (de Nederlandsche Coöperatieve Centrale Middenstands Credietbank te Groningen) verwisseld is met wat het vignet dient te karakteriseeren (de Handeldrijvende en Industrieëele Middenstands Vereenigingen in Nederland). In de compositie, vooral in die met kleur, zit iets zeer aangenaams, het geheel is slecht geteekend, het opschrift slecht verdeeld.

Motto: „Crediet maakt 't licht." Ook hier is dezelfde denkfout gemaakt als bij het laatste genoemde ontwerp, het uitgangspunt is verkeerd; overigens heeft het als ornamentale conceptie en als teekening in dien gedachtengang groote verdiensten; de letters, die hier op zich zelf niets uitdrukken hadden vervangen moeten worden door een opschrift.

Motto: „De bank wordt de bron van alle welvaart." Ook hier heeft de ontwerper dezelfde denkfout gemaakt, wat ook blijkt uit zijn onderschrift in verband met de symboliek van zijn middenfiguur; het ontwerp munt uit door zeer groote verdienste en door begaafde teekening, vooral het middenstuk; de letters, die als zoodanig niets zeggen en die bovendien het mooie middenstuk belangrijk schaden, zouden beter vervangen kunnen worden door een volledig randschrift.

Motto: „X." Als vignet of stempel maakt deze inzending eene aangenamen indruk, de verhouding van licht en donker zal bij den diepdrukstempel tot onjuiste effecten aanleiding geven, vooral in opschrift rand en de fijnere deelen der compositie; het middenfiguur en de bovengedeelten der zijfiguren zijn minder gelukkig, wat zwak van teekening; de gedachte van het uitdeelen der geldzakken is niet vrij van banaliteit.

Motto: „N. M. V. *b*". De teekening voor den diepdrukstempel ontbreekt; het ontwerp heeft geene der bij de anderen genoemde gebreken; de beteekenis der voorstelling is in goede harmonie met het doel; het ontwerp is goed uitvoerbaar, zou winnen door toepassing van een iets pittiger kleur; door de nuchtere uitbeelding staat het in artistieke verdienste achter bij het ontwerp ingezonden onder het motto: „De bank wordt de bron van alle welvaart."

De jury besluit, omdat geen der ontwerpen volledig voor den 1sten prijs in aanmerking komt, aan de inzending onder het motto: „De bank wordt de bron van alle welvaart" den 2en prijs toe te kennen en aan de inzendingen onder de motto's: „N. W. V. *b*." en „X" ieder een 3en prijs van *f* 50.—.

Bij opening der naambrieven bleek de tweede prijs toegewezen aan den Heer N. J. van de Vecht te Nieuwer-Amstel, en de derde prijzen aan de Heeren S. J. Steenmeyer te Groningen en C. J. van der Hoef te Amsterdam.

Juni 1917.

De Jury (w. g.) K. DE BAZEL. „ „ D. DE VRIES LAM. „ „ GEORG RUETER.

Lijst der inzendingen voor de Prijsvraag voor een vignet bestemd voor „Handeldrijvende en Industr. Middenstands-Vereenigingen in Nederland:

1. Luctor . . . . . (4)
2. Symbol . . . . . (1)
3. Middenstand (2). Middenstander . Commerce. . . . Labor . . . . . (4)
4. Crediet maakt 't licht . . . . . (3)
5. Samenwerking . . (2)
6. Grins. . . . . (2)
7. Stuurman . . . . . (1)
8. Immer strevend . (1)
9. Aan de vruchten kent men den boom (2)
10. Corry . . . . . (1)
11. Mercuur (11) . . . (7)
12. 't Molentje. . . . H. I. M. . . . . Driehoek . . . . (3)
13. Handel . . . . . Industrie . . . . . (2)
14. N. M. V. *a*. . . . *b*. . . . *c*. . . . (3)
15. Sigillum . . . . . Baldur . . . . . Signatuur . . . . Iduna. . . . . (4)
16. Atta . . . . . (14)
17. X . . . . . (1)
18. Heitara . . . . . (1)
19. Rotterdam . . . . (1)
20. To . . . . . Anna. . . . . (2)
21. Oefening . . . . . (1)
22. Nederland (22). . Monogram. . . . 1917 . . . . . Handel (22) . . . (4)
23. Carmen . . . . . (2)
24. Adam-Eva . . . . (2)
25. Nema . . . . . (1)
26. Geteekend ornamentje . . . . . (2)
28. Bij . . . . . Vijfhoek (28) . . (5)
29. Altijd baas boven baas . . . . . (1)
30. Vignet . . . . . Mercuur (30) . . (2)
31. Kracht . . . . . (1)
32. Handel (32) . . . . (2)
33. De Bij . . . . . (3)
34. Maatsch. verheffing . . . . . (2)
35. Eendracht maakt macht . . . . . (2)
36. Bob. . . . . (1)
37. De bank wordt de bron van alle welvaart. . . . . (2)
38. Mies . . . . . (3)
39. Fortuna . . . . . (2)
40. Mercuur (40) . . . (2)
41. Gingko. . . . . Taxus . . . . . (2)
42. Johanna . . . . . (2)
43. Marthex . . . . . (2)
44. De artist van talent enz. . . . . (1)
45. De trop de tout, etc. . . . . (1)
46. Proef. . . . . (2)
47. Mara . . . . . (3)
48. R. W. Z. . . . . (2)
49. Tips . . . . . (1)
50. Nummer een. . . Nummer twee. . (4)
51. Handel en Industrie . . . . . (2)
52. Duczi. . . . . (1)
53. Aeolus . . . . . (2)
54. Helena 1 . . . . . Helena 2 . . . . . Helena 3. . . . . (6)
55. Semper Tiro . . . (2)
56. Onze Tijd . . . . . (2)
57. Nederland (57) . . (1)
58. Vijfhoek (58) . . Lelie . . . . . Jeugd. . . . . (3)
59. Middenstand (59). (1)
60. P. . . . . (2)
61. Boom. . . . . (2)
62. R. . . . . Debutade . . . . Himvin. . . . . (6)

MODERNE EISCHEN EN ARTISTIEKE BEDENKINGEN.

Onder dezen titel werd onlangs te Amsterdam op de door de V. A. N. K. bijeengebrachte tentoonstelling „Kunst in de Reclame" door den heer R. N. Roland Holst een voordracht gehouden. Deze voordracht werd thans in het Juni nummer van het orgaan der V. A. N. K. dat in brochure-vorm uitkwam, gepubliceerd.

Exemplaren zijn te verkrijgen à *f* 0,25 bij den heer N. P. de Koo, Secretaris der V. A. N. K. Mathenesserlaan 418 Rotterdam en bij de N. V., H. A. Kramers en Zn. boekhandel te Rotterdam.

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 28. ZATERDAG 14 JULI 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Eene **Buitengewone Ledenvergadering** wordt gehouden op **Woensdag 18 Juli,** des avonds **8 uur precies,** in de Vergaderzaal Heerengracht 545—549.

Agenda:

a. Notulen.

b. Ingekomen Stukken.

c. Ballotage van den heer E. KUYPERS, Architect, alhier, voorgesteld door de heeren P. Kramer en H. Th. Wijdeveld.

d. **Voortzetting der besprekingen over de Statutenwijziging.**

e. Rondvraag en sluiting.

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

DE WAARDE VAN HET COPIEEREN EN COMPILEEREN VAN OUDE STIJLVORMEN EN VAN HET ZICH INSPIREEREN OP OUDE GEGEVENS

DOOR K. P. C. DE BAZEL. (VOORDRACHT GEHOUDEN OP HET ALGEMEEN KUNSTCONGRES TE AMSTERDAM.)

Hoewel vele kunstenaars omtrent deze vraagpunten positief overtuigd zijn, heeft de behandeling ervan in dezen tijd eenig nut, daar het nog steeds voor kunstenaars en vaklieden, zoowel als voor het publiek in het algemeen, een strijdvraag schijnt te zijn: of het oorbaar en voor de kunstontwikkeling nuttig is, om het oude schoon te copieeren, dan wel of aan zoodanige handeling slechts onvermogen, zwakheid en gemakzucht ten grondslag liggen.

De vaklieden, indien althans hunne daden hunne meeningen vertegenwoordigen, zijn het er in het algemeen niet over eens; en het publiek, hoewel het de daden der kunstenaars dikwijls sterk beïnvloedt, heeft over dit onderwerp eene meening, die al heel weinig principiëel te noemen is; althans het publiek schijnt in het algemeen meer te handelen naar oppervlakkige liefhebberij, dan naar grondig inzicht in het wezen en het belang dezer zaak.

Ik wil dus aannemen, dat het een strijdvraag is, hoewel het dat van zuiver standpunt bezien, m. i. niet behoeft te zijn, daar meening, beweegkracht en daad van een waar kunstenaar steeds een onverbrekelijke eenheid vormen. Vele van dergelijke kwesties berusten eigenlijk op misverstanden door onjuist begrip der essentiëele elementen en factoren; en ook doordat te hunnen aanzien veelal 'n zeker vast ingeworteld vooroordeel bestaat.

Bij onbevangen overzien van de geschiedenis, ontwaart men veel dogma's waaraan de menschen koppig bleven vasthouden; en in dezen tijd schijnt men er een zeker verstandelijk dogma op na te houden.

Voor de kunst is dit al zeer verderfelijk, daar deze vooral onbevangen en open moet worden tegemoet getreden, met terzijdestelling van elke reeds vooropgestelde meening.

Dit ter inleiding, teneinde bij ons onderzoek zooveel mogelijk zulk eene vooropgestelde meening uit te schakelen. Echter is het niettemin mogelijk, wanneer ik U mijn gedachten voorleg, dat deze hier en daar wat paradoxaal zullen klinken. Ik zal ze zelfs met voordacht een enkele maal wat paradoxaal formuleeren, teneinde bepaalde waarden meer nadrukkelijk aan te duiden.

De eigenaardige omstandigheid van dezen tijd, waarin wij zooveel kunnen overzien en zoovele dingen historisch kennen, maakt de positie van den tegenwoordigen beeldenden kunstenaar uit den aard der zaak heel anders dan die van de vroegere vaklieden.

De kunstenaars van vroeger waren eigenlijk heel weinig of in het geheel niet op de hoogte van wat eeuwen vóór hen geschiedde, van wat toen der kunsten tendenz was. Terwijl zij veelal alleen kracht vonden in hunne inspiratie en volkomen vaktechniek, in hun vermogen om het gereedschap te hanteeren en te beheerschen, de stof volkomen naar hun wil te kneden, was de vraag die ons nu bezighoudt, toen uiteraard geen vraag. Er zijn weinig tijden in dat opzicht eenigszins met onzen tijd te vergelijken.

Wij kennen o.z.t.z. bijna het geheele verloop van de wereld- en kunstontwikkeling; wij kunnen in dezen tijd

nagenoeg alle schakels overzien en de wereldontwikkeling schijnt in een stadium te zijn gekomen, waarin wij als het ware de balans kunnen opmaken en het resultaat van het geheele verleden inventariseeren. Daar nu een kennis die eenmaal bestaat niet is weg te cijferen of te negeeren, volgt hieruit logisch, dat wij daarmede iets moeten doen.
Nu komt het er natuurlijk op aan wat wij moeten doen; en zoo als het in het algemeen met alle jonge kennis en ook met wilsdrang gaat, er wordt in het eerst veelal verkeerd gebruik van gemaakt. Wanneer wij een kind te midden van overvloedige middelen zetten, zal het deze middelen zeker niet op de juiste wijze aanwenden en het zal misbruik maken van de mooie porceleinkast, wanneer men het die overlaat.
Zoo gaat het eigenlijk in iederen tijd, ook met meeningen en kennis; zie maar naar alle maatschappelijke en geestelijke stroomingen, er is in den aanvang altijd overdrijving.
Eerst moet er geschiedenis, ontwikkeling, door- en inleven zijn, alvorens het instrument op de juiste wijze wordt gestemd en gehanteerd. Daarvan hebben we in den allerlaatsten tijd voorbeelden te over gezien. Neem bijv. om op ons terrein te blijven, in de bouwkunst; er is een nieuw materiaal; of dat op den duur deugdelijk zal blijken weet men niet, maar het wordt gebruikt. De fabrikant zorgt voor flinke reclame; en sommige ultramoderne herauten zeggen zelfs: gij *zult* het toepassen, *want* het is nieuw. Na een poosje ziet men, dat het product vele gebreken heeft of niet deugt; maar het is reeds veelvuldig verwerkt. Dat ergert uiteraard, maar daarbij kan worden bedacht dat op een zeker moment moet worden geëxperimenteerd; dus kunnen wij er vrede mede hebben, als het experiment op den juisten tijd plaats heeft, d. w. z. als het de juiste schakel is, tusschen scheppend denken (de hypothese) en de deugdelijke daad. Door het onrijpe experiment echter wordt dikwijls veel oude schoonheid vernietigd en veel leelijks voortgebracht.

Ik zal hier in algemeenen vorm mijn conclusiën voorop stellen, dan is er, wanneer ik eenige argumenten bijbreng, in uwen geest tegelijk gelegenheid voor kritische beschouwing. Ik zal de gestelde vraag in drieën splitsen:
Copiëeren — compileeren en zich inspireeren
Het copiëeren heeft m.i. alleen waarde als studie-oefening en geenerlei als kunstdaad.
Het compileeren is eigenlijk alleen spel en uiting van bedrevenheid, dit kan als kunstdaad evenmin waarde hebben.
Het z.g. zich inspireeren in den zin van: het overbrengen van elementen of complexen van elementen tot nieuwe doeleinden, heeft als kunstdaad meestal geenerlei of slechts betrekkelijke waarde en dan slechts onder zeer bijzondere omstandigheden
Het zich inspireeren in den zin van studie en onderzoek, tot onderkennen van den impuls en de werkmethode, welke tot die oude vormen leidden, kan van groote en bijzondere waarde zijn. Ten eerste ter algemeene oriëntatie (dit mooie woord oriënteeren zegt m. i. genoeg), ik heb immers vooropgesteld, dat wij de historiekennis niet meer kunnen negeeren. Ten tweede tot het bepalen van onze situatie; wij dienen met die kennis ook den weg te weten. Wij moeten in deze materie dezelfde arbeid verrichten die iedere bouwmeester als zijn eerste taak beschouwt, wanneer hij eenig werk onderneemt. Hij zal eerst, zich richten, zich oriënteeren; vervolgens zal hij de situatie van zijn werk bepalen ten aanzien van de omringende factoren. Aldus komt men — door te weten waar men is en in welke verhouding men zich bevindt — tot het juiste kennen van de daad die volgen moet.
De grootste waarde moeten wij toekennen aan de wezenlijk kunstzinnige inspiratie welke door aanschouwing komt tot de geheel nieuwe visie en de spontane daad.

Wat moeten we nu met de historische gegevens doen, namaken of iets anders?
Ter oriënteering kunnen wij ons afvragen hoe de historische kunstvormen ontstonden. Het betrekkelijk korte antwoord daarop kan luiden, dat de historische vormen zoover wij kunnen zien, altijd ontstonden door den kunstenaar heen, uit de ideëele en materiëele samenlevingskracht; uit den wil en de ideeën die daarin heerschende waren óf er in zouden opbloeien.
Vervolgens kunnen wij vragen, bestonden er vroeger toestanden als nu, kennen wij voorbeelden van vroeger teruggrijpen naar het oude? Wij zien dan dat zulks inderdaad het geval is. Zelfs reeds in de Egyptische Cultuur hebben wij voorbeelden van teruggrijpen naar Archaïsche tijdperken, waarin tempels van vorige dynastieën werden gerestaureerd. Maar dit was een poging tot zuivering van leer of riten en moet beoordeeld worden in verband met den toen heerschenden godsdienst en grooten stijlvorm.
Wij kunnen dit verschijnsel op meerdere punten van het historisch verloop opmerken; bijna in iedere afgesloten periode kennen wij zoo iets. Het teruggrijpen van de Renaissance is m. i. echter van eenigszins anderen aard geweest. Dit was niet zoozeer een poging tot zuivering in bepaalde richting, maar meer, een reactie op de verwaarloozing van eertijds geldende vrije levenselementen. De individuen waren vrij geworden, reeds in het middeleeuwsch tijdperk en die vrije kracht moest haar eigen weg zoeken. Nu zien wij eigenaardigerwijs in dien renaissance-tijd dat langzamerhand de kunstvorm geheel verwildert. Ik meen hiermede, dat een kunstvorm, die aanvankelijk ontstaan was ter vervulling van bepaalde functie op bepaalde plaats, los van dat verband, overal speelsch werd gebruikt, slechts met decoratief doel. Zulks is uit den aard der zaak tegengesteld aan het bouwkundig begrip, aan bouwkunstige taak en doel. Wij zien als algemeen kenmerk, dat uit zulk teruggrijpen naar ouden vorm zich nooit een volkomen vernieuwing van levenselementen der kunst heeft ontwikkeld. Zulk een actie is steeds in het zand verloopen, òf de vorm is tot spel en virtuositeits-object verworden om ten slotte tot geheele verwildering en verdorring over te gaan.
En nu zien wij, nadat het geheele spel schijnt uitgespeeld, a.h.w. het recapituleeren en inventariseeren in den z.g. stijlnamaak op groote schaal; waarin elke historische vorm werd verbruikt en afgebruikt — tot op den draad versleten a.h.w.; zoodanig afgezaagd en tot de ergste banaliteit verworden, dat geen ernstig kunstenaar er meer naar grijpen kan, zonder zich hopeloos te blameeren.
In die periode zijn we nu eenmaal terecht gekomen en we hebben gelegenheid deze armzalige situatie te toetsen aan de omringende factoren; eensdeels aan de grootheid van de oude kunst, ten andere aan de levende kracht in onze tegenwoordige wereld.
En zooals ik zeide, wij moeten ons nu afvragen, hoe wij er tegenover staan en wat wij met ons vermogen moeten doen. Het is inderdaad van veel belang, dat wij ons standpunt daartegenover bepalen; niet zoozeer ten behoeve van den werkelijken kunstenaar, want die weet gewoonlijk wel wat hij moet doen: en hij mag ook als het hem

lust zich geheel vrij houden, maar ten behoeve van het publiek, de menschen en de werkers in het algemeen.
Het is een eigenaardig verschijnsel, dat juist de leek of de dilettant, — ik bedoel niet in het algemeen den leek, die zich om kunst niet druk maakt, maar meer bepaald den z.g. kunstzinnigen leek, den intellectueelen mensch, die eenigszins dilettantisch ten opzichte van de kunst staat — zooveel behagen schept en zooveel liefhebberij heeft in reproductie.
Op de vraag, wat eigenlijk een dilettant is, zou ik willen antwoorden, een mensch die poogt kunstenaars-eigenschappen te oefenen door navolgen. Daar is een zeker soort kunst-liefde voor noodig, een zoodanige vereering en waarde-erkenning van de kunst, dat men er wel een offer, iets van stoffelijke waarde of tijdelijke moeite, voor over heeft, maar niet het volkomen levensoffer, zooals dat bij de ware kunstenaars het geval is.
Maar een eigenaardig kenmerk van den dilettantengeest is, dat hij *alleen* reproduceert. Dat dilettantisme nu, is wellicht bij gebrek aan voldoend plastisch en technisch scheppend vermogen, zoo doorgedrongen en overheerschend in onze maatschappij, dat er een voortdurend hangen en langen blijft, naar steeds reproduceeren van den eenmaal als mooi aanvaarden kunstvorm. Zulks schijnt verbazend aantrekkelijk te zijn en het is zooals gezegd van belang dit verschijnsel te analyseeren en zijn waarde te bepalen.

(Wordt vervolgd)

VERSLAG VAN DE 55STE VERGADERING DER CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN A. ET A., OP DEN ZESDEN JULI 1917, DES AVONDS HALF NEGEN, TEN KANTORE VAN DEN VOORZITTER.

Aanwezig: de H.H. G. C. B. van Dijk, O. Schulz, C. J. de Haas, P. M. C. Nicolaï, A. J. Vredeveld, P. J. Vermaak en Jan van der Lip.
Na opening door den Voorzitter worden de notulen der vorige vergadering voorgelezen en onveranderd goedgekeurd.
De heer P. J. Vermaak wordt hierna door den Voorzitter verwelkomd.
Punt twee van de agenda wordt door alle aanwezigen in den breede besproken en wordt aangenomen dat de Studiecommissie inzake Jaarbeursaangelegenheden in hoofdzaak de Exposanten zal kunnen adviseeren en het Bouwkundig deel in nadere overweging zal nemen, in verband met het wellicht telken jare wederkeeren der Jaarbeurs.
Met algemeene stemmen wordt de heer A. J. van Schaik gekozen, wien, daar hij niet ter vergadering aanwezig is, gevraagd zal worden of hij zich deze benoeming laat welgevallen.
Punt drie der agenda: Voorstel subsidie Margarethafonds, wordt eerst gestemd of een subsidie verleend zal worden, daarna, toen gebleken was dat het meerendeel der vergadering er voor was, het bedrag der subsidie te bepalen op vijf gulden per jaar, met de aanteekening in de notulen dat jaarlijks over deze bijdrage in een vergadering zal behandeld worden, alvorens deze weder te verstrekken.
Punt Hekjes Binnenstad wordt tot de volgende vergadering uitgesteld wegens afwezigheid van dengene die over dit punt wilde interpelleeren.
Bij de rondvraag gaf de heer Vredeveld zijn genoegen te kennen, dat hij, na ernstige ziekte, weder de vergadering kon bijwonen, terwijl besloten werd om aan het Gemeentebestuur van de Bilt een adres in te zenden inzake een op te richten Schoonheidscommissie in verband met do groote exploitatieplannen in de omgeving van het station.
De volgende vergadering wordt vastgesteld op 12 September a.s. te half acht. Hierna volgt sluiting te tien uur.

Namens het Bestuur der Club A. et A.:
JAN VAN DER LIP, *Secretaris*.

PRIJSVRAGEN „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

„Bouwkunst en Vriendschap" schrijft dit jaar drie prijsvragen uit:

Iste *Een arbeidsbeurs voor een groote stad:*
1ste prijs . . . . . *f* 75.—
2de „ . . . . . „ 40.—
3de „ . . . . . „ 25.—

IIde *Ontwerp voor de behandeling van de ontvanghal in het gebouw eener groote uitgeversfirma:*
1ste prijs . . *f* 35.—
2de „ . . „ 25.—
3de „ . . Eervolle vermelding met getuigschrift.

IIIde *Ontwerp voor een pakhuisgevel:*
1ste prijs. . . *f* 25.—
2de „ . . . „ 15.—
3de „ . . . Eervolle vermelding.

Programma's zijn kosteloos verkrijgbaar bij den Secretaris J. COENRAAD MEISCHKE, Prinses Julianalaan 63, Rotterdam.

PRIJSVRAAG „KARENHUIZEN".

De ingekomen ontwerpen voor de prijsvraag „Karenhuizen" der Vereeniging voor Volkshuisvesting te Alkmaar zullen tentoongesteld worden in de nieuwe Ambachtsschool te Alkmaar.

De tentoonstelling zal geopend zijn:
Zaterdag 14 Juli 2—4 uur n.m.
Zondag 15 Juli 10 uur v.m.—4 uur n.m.
Maandag 16 Juli 2—4 uur n.m.
De toegangsprijs is gesteld op *f* 0.10 per persoon ten bate der Vereeniging „Liefdadigheid naar Vermogen" te Alkmaar.

KUNSTNIJVERHEIDSSCHOOL „QUELLINUS", Frans Halsstraat te Amsterdam.

Tentoonstelling van werkstukken en teekeningen van 13 tot 15 Juli 1917. Geopend van 10—12 en van 2—4 uur.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

In het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem zal weldra een uitgebreide tentoonstelling van Chineesche borduurwerken worden geopend. Eene zeer rijke verzameling werd daartoe beschikbaar gesteld.
De inzendingen der verschillende kunstscholen ter beantwoording aan de prijsvraag van decoratieve schilderkunst, die dit jaar door de Jury van het Thiemefonds werd uitgeschreven, zullen na de beoordeeling, die 11 Juli plaats heeft gehad, gedurende eenige dagen in een der lokalen der aan het Museum van Kunstnijverheid verbonden school voor belangstellenden te bezichtigen zijn.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Middeleeuwsche Glasvensters.

Toen in 1880 de Utrechtsche Kloostergang hersteld werd rees de kwestie over de „beglazing": was de Kloostergang van zijn stichting af in de 15de eeuw bestemd om van vensters voorzien te worden of waren die wellicht in lateren tijd daar aangebracht?

De heer S. Muller Fz. komt thans in het „Bulletin van den Nederl. Oudheidk. Bond" op deze kwestie terug:

„Op zich zelf was het geval waarschijnlijk: de kloostergangen hebben in de middeleeuwen niet alleen gediend als wandelplaats, maar zeer zeker ook als werkplaats voor de kanunniken en monniken: de kloostergangen te Canterbury worden bepaaldelijk als studeervertrekken van de kanunniken aangeduid. Al waren nu in de middeleeuwen verwarmde vertrekken („stoven") zeldzaam, zoodat elk huis aanvankelijk slechts één „kemenade" (= caminata) had, is het toch niet waarschijnlijk, dat de broeders zich met hun schrijfwerk zullen hebben bezig-gehouden in de open lucht, indien niet althans eene glazen wand hen tegen regen en wind beschutte. Waarschijnlijk is dus de aanwezigheid van glasvensters in de kloostergangen wel: te Canterbury werd „the south alley (van den kloostergang, omstreeks 1480) glazed for the use of the studious bretren".

Schrijver heeft nog een beter bewijs, dat omtrent het bestaan van glasvensters ten onzent zekerheid geeft. Het betreft de Groningerlandsche abdij van Aduard, wier kroniek vermeldt, hoe abt Godfried van Arnhem, die in 1561 aftrad, verschillende verbeteringen in de abdij-gebouwen aanbracht, waaronder het voorzien met glasruiten van die vensters. Mr. Muller, die den authentieken Latijnschen tekst van de kroniek aanhaalt, merkt daarbij het volgende op:

„Dit is slechts de getuigenis van 1550—1560, dus zéér laat; de vraag blijft dus: waren de Aduardsche gangen ook van den beginne af beglaasd? Waarschijnlijk, zal ik antwoorden, want de beglazing van abt Godfried was slechts eene „renovatio", zoodat ook lang voor het midden der zestiende eeuw (zóólang, dat toen reeds eene vernieuwing noodig was) de kloostergang van Aduard van glas voorzien zal zijn geweest. Maar of dit overal het geval is geweest, komt mij twijfelachtig voor. Immers glas was oudtijds een kostbare zeldzaamheid en het is dat min of meer gebleven tot het einde der middeleeuwen toe. Toevallig kan ik dit overtuigend bewijzen uit dezelfde kroniek, die ik zooeven aanhaalde".

Mr. Muller vertelt nu hoe abt Godfried zich in 1574 terugtrok op den uithof zijner abdij, vroeger het huis Ter Helle, door hem kostelijk versierd en sedert het Paradijs geheeten. Ook zijn opvolger, abt Aernout, ging, in zijn ouden dag, daar wonen. Van tijd tot tijd kwam hij echter zijn abdij bezoeken en betrok er dan de zoogenaamde Zwarte Kamer, die, met eikenhout beschoten, met uitgezocht schilderwerk versierd en van glasvensters voorzien, een waardig verblijf mocht heeten voor den rijken abt van Aduard. Mr. Muller wijst op de merkwaardigheid van het feit, dat nog na 1574 het aanbrengen van glasvensters als luxe werd beschouwd.

„Men was dan ook, nog in de zestiende eeuw en zelfs later, met het aanbrengen van glas wat zuinig, getuige het bericht, dat de nonnen van het Vrouwenklooster van Oostbroek, als zij in 1533 een nieuwen dormter laten bouwen, „in ellicke sel (lees: cel) een bedsteden, ende een glasraempt ende een blyckvenster beneden" lieten aanbrengen. Zulk een „blyckvenster" toch was het benedenvenster van een kruisraam, waarvan de bovenhelft beglaasd was, terwijl de benedenhelft zuinigheidshalve alleen een luik bevatte, dat bij koud weer gesloten bleef. Men ziet zulke „blyckvensters" nog dikwijls op de binnenhuizen onzer zeventiende-eeuwsche meesters, die ze dikwijls gesloten lieten, omdat het van boven invallende licht de vertrekken schilderachtig verlichtte. Dus nog in de zestiende en zelfs in de eerste helft der zeventiende eeuw bedacht men zich tweemaal, eer men een venster geheel deed beglazen. En zeker zal het dus, al was het beglazen van een kloostergang ook in de dertiende en veertiende eeuwen voor broeders uiterst gerieflijk, toen stellig toch wel zelden zijn voorgekomen, dat men de groote opene bogen van den gang zal hebben beglaasd". *(Alg. Handelsblad.)*

* * *

Instandhouding van oude gebouwen.

De Vereeniging tot instandhouding van oude gebouwen te Middelburg heeft enkele jaren geleden er voor gewaakt, dat het huis „De Steenrots" aan de Dwarskade aldaar in sloopershanden viel. De gevel van dit huis is in 1500 gebouwd in den renaissance-stijl, door den steenhouwer Andries van Valckenare. Tusschen het lijstwerk bevinden zich tafereelen, die de steenbewerking voorstellen; en andere, welke episoden uit de gewijde geschiedenis voorstellen; terwijl daarboven de borstbeelden en de namen van de Romeinsche keizers Julius Caesar en Octavianus Augustus prijken met die van de vier beschermelingen van het metselaarsgilde.

Zooals uit het thans in de vergadering dezer Vereeniging uitgebracht jaarverslag blijkt, is nu geheele restauratie van dit gebouw zoowel in- als uitwendig dringend noodig. Inwendig zijn blijkbaar alleen de vloeren nog in den ouden staat bewaard gebleven. De Vereeniging heeft te dezer zake overleg gepleegd met B. en W. en dezen hebben aan den Rijksarchitect, den heer J. A. Frederiks te Den Haag, verzocht plannen en kostenberekeningen te maken, hetgeen deze zal doen in overleg met de monumentscommissie. Als de plannen zijn ingekomen zullen B. en W. nader overleg plegen met de Vereeniging, hoe aan de gelden voor de restauratie zal kunnen worden gekomen, daar B. en W. meenden, dat uit de gemeentekas geen bijdrage van beteekenis zal kunnen worden verstrekt, vooral niet zoolang de restauratie van het stadhuis jaarlijks belangrijke offers vraagt. *(De Maasbode.)*

* * *

Wolfhezen.

„De gemeente Renkum, waartoe Wolfhezen bijna geheel behoort, heeft aan den architect Ir. Jos. Th. J. Cuypers te Amsterdam opgedragen het ontwerpen van een algemeen uitbreidingsplan voor Oosterbeek en Renkum. Het landgoed Wolfhezen heeft bij dat plan zoodanige aansluiting gezocht, dat het als voorbeschikt schijnt het middenplan te worden tusschen het bloeiende, drukbezochte Oosterbeek en het liefelijk gelegen Heelsum. Op den voorgrond wordt gesteld dat de eigenares van het landgoed Wolfhezen, de Hotelmaatschappij de Tafelberg, nimmer zal gedoogen dat de omgeving in waarde vermindert en dat natuurschoon geschaad wordt. Integendeel, bij het plan van bebouwing, bij verkoop van bouwterrein, wordt steeds rekening gehouden met de groote lijn van het geheel en hoe de toekomst zal zijn, moge blijken door het ontwerp van den aanleg".

Zoo leest men in een boekje met tekst en plattegronden en een aantal kieken, waarin van de plannen der hierboven genoemde Maatschappij, die nu drie hotels en.... grond bezit, wordt verteld. *(N. R. Ct.)*

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 29. ZATERDAG 21 JULI 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewoon Lid is aangenomen de Heer E. KUYPERS, Architect te Amsterdam.

II. Als Gewoon Lid van het Genootschap wordt voorgesteld de Heer LUCIEN VAN DULKEN, Architect te Amsterdam, door de Heeren J. Luthmann en B. Hoogstraten.

III. In de laatste Ledenvergadering is het Bestuur, bestaande uit de Heeren: J. GRATAMA, J. M. VAN DER MEY, J. F. STAAL JR., P. VORKINK, G. J. BLAAUW, M. DE KLERK en H. TH. WIJDEVELD, afgetreden.

De Redactie, in de overtuiging dat hare plannen in het nauwste verband staan met 't streven van het Bestuur, meent dat bij aftreding van dit Bestuur en dus bij niet verwezenlijken van dat streven ook hare plannen niet meer doeltreffend zijn en stelt daarom haar mandaat ter beschikking van het Genootschap.

In de buitengewone Ledenvergadering van 18 Juli werd besloten te stemmen over de vraag: „Moet A. et A. z'n karakter van gemengd gezelschap houden of niet".

Vóór verklaarden zich 21 stemmen, die van de Heeren: Jos. Cuypers, Joling, de Meijer, Paul de Jongh, Moen, H. C. Jansen, Blijenburg, Cs. Visser, Meyers, v. d. Pluym, Philippi, H. Breman, Duncker, Bot, A. Kramer, M. de Jongh, Sunier, Hoeben, van der Meer, Redert en Scholte.

Tegen verklaarden zich 18 stemmen, die van de Heeren: Lauweriks, la Croix, Strasser, Boeyinga, Snellebrand, Eibink, Warners, Ingenohl, Rotgans, van Anrooy, P. Kramer, Gratama, van der Mey, Staal, Vorkink, Blaauw, de Klerk en Wijdeveld.

Deze beslissing was voor het Bestuur de aanleiding tot aftreding.

J. F. STAAL JR., 1e Secretaris.

DE WAARDE VAN HET COPIEEREN EN COMPILEEREN VAN OUDE STIJLVORMEN EN VAN HET ZICH INSPIREEREN OP OUDE GEGEVENS

DOOR K. P. C. DE BAZEL. (VOORDRACHT GEHOUDEN OP HET ALGEMEEN KUNSTCONGRES TE AMSTERDAM.)

(Overgenomen uit „De Nieuwe Gids").

Vervolg van blz. 225.

Er zijn verschillende redenen, waarom de menschen in het algemeen de historische vormen verkiezen, gebruiken of maken, boven dezulken die door inspanning van eigen kracht verkregen zijn.

Een deel der menschen en gebruikers leeft heel bepaald in het verleden en vindt in het verleden zijn kracht en vaste basis, zonder welke het zich van allen steun en grond ontbloot voelt. In dezen toestand bevindt zich in het algemeen een groot deel der menschen, of zij al dan niet sympathie voor kunst hebben.

Een oude familie teert en steunt dikwijls geheel op de kracht der voorouders en een heel volk doet dat soms; denken wij bijv. maar aan de „gouden eeuw", waarnaar altijd wordt verwezen. Zulks duidt inderdaad op zwakte van het momenteele individu; 't bewijst, dat er in dien voortijd krachten waren, welke nu ontbreken of te zwak zich toonen en waarop men nu te steunen poogt: en dit heeft ten gevolge, dat men met den geest in *dien* voortijd leeft en eigenlijk geen geloof heeft in iets anders. Inderdaad levert zulk een toestand een sterke beweegreden voor het gevoel, voor dien hang en dat verlangen naar het zich omringen met kunstvormen, die het oude leven dragen.

Wannneer iemand uit een werkelijk antiek milieu niet los kan komen, late men hem zijn vrijheid, dan is er ook voor de kunst niets verloren; daarin kan zelfs zuiverende steun gevonden worden. Wat goed is blijve geëerd. Maar wanneer zulks overslaat tot het weer laten maken, het reproduceeren van de oude kunstvormen, dan wordt het iets anders; dan gebruikt men dat eigen verlangen als een hefboom op andere individuen, dan forceert men

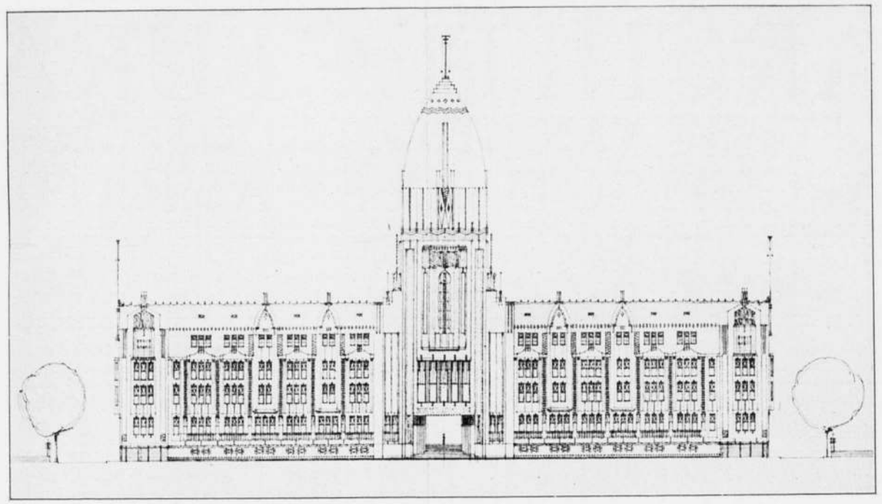

Bijgaand voorloopig gevelontwerp is voor een bepaald doel in 't vorig jaar gemaakt. Het is niet tot verdere uitwerking gekomen en is als architectonische studie te beschouwen.
In hoofdzaak is baksteenbouw bedoeld met een hoog dak, waarvan het ondergedeelte even terugspringend te lood staat. De perspectief is van den heer K. GREINER.
G. F. LA CROIX.

er den kunstenaar toe om iets te doen, dat afwijkt van zijn wezenlijke taak, die scheppend is.
In den tegenwoordigen tijd wordt ook niet steeds — zelfs meestal niet helaas — het nieuwe bouwwerk of het nieuwe meubel door kunstenaars gemaakt. En zooals ik boven zeide, de dilettant of de eerste de beste zoogenaamde bouwmeester, die geen eigenlijk kunstenaar is, is uit den aard der zaak, aangewezen op het gebruik van den bestaanden vorm, daar hij het scheppend vuur niet heeft. En daar hij veelal bovendien het inzicht en vertrouwen mist om nieuwe vormen te verstaan, er niet mee samenleeft, kiest hij vanzelf het oude.
Dit is tot onze schande eigenlijk het normale type van dezen tijd in de plastisch beeldende en technische kunst. Om misverstand te voorkomen mag ik hier wel zeggen, dat het feit, dat ook niet-kunstenaars medearbeiden, eigenlijk principieel geen euvel is. Ik kan n.l. niet aannemen, dat er in eenigen tijd zooveel wezenlijke scheppende kunstenaars waren, dat deze alleen aan alle behoeften konden voldoen. Deze beschouwing komt natuurlijk hierop neer: dat vooral de bouwende en technische kunsten, in iederen tijd steunden op en voortgroeiden uit het traditioneele leven der kunst. Er zijn steeds enkele kunstenaars die den vorm scheppen en anderen, de helpende en steunende elementen in de verbreiding. Zoo was er steeds een naar den aard goede kunstontwikkeling. Nu echter ook die andere elementen zich tot scheppen in staat achten, is dat niet meer het geval en is mislukte stijlnamaak het gevolg. Buitendien missen de kunstenaars en technici nu in het algemeen stuur; terwijl het publiek (en de leidende en besturende personen daaronder — de autoriteit) het noodige onderscheidingsvermogen schijnt te ontberen.

Dan nog komt daarbij het feit, dat betere inzichten zich te dien aanzien traag verspreiden en verwezenlijken; hoewel onze tijd zoo gemakkelijk nieuwe denkbeelden assimileert, gaat het werkelijk leven in het nieuwe en juiste inzicht, slechts langzaam voort.
Wij hebben ook bij den kunstenaar, den meer begaafden, die het maken van den vorm tot taak heeft, heel bepaald rekening te houden met gemakzucht en met zwakheid bij de volbrenging van zijn taak. Dit is ook wel weer te verklaren. De moderne maatschappij — de tegenwoordige werkmethoden, stellen zoodanige eischen aan den technischen kunstenaar, dat, wil hij alle factoren naar den eisch behartigen, zijn kracht haast te kort moet schieten; en het eigenaardig verschijnsel doet zich voor, dat meestentijds op den duur zijn kracht wordt geforceerd. Er wordt geen rekening gehouden met zijne eigenlijke werkmethode en met de condities waarin de kunstenaar moet zijn, om een waardig kunstwerk te scheppen. Een kunstwerk ontstaat in afzondering en samentrekking van geest; en het maatschappelijk leven wordt meer en meer een voortdurend jagende motor en verdeeler. Terwijl een bouwwerk bijv. tegenwoordig in een minimum van tijd practisch kan worden uitgevoerd, schijnt het besef verloren te gaan, dat men niet machinaal kan denken; en dat men niet commandeeren kan: Kunt!
Het is ook zwakheid van den kunstenaar — en het is voor de meer praktische en technische kunsten ten zeerste te betreuren, dat het kunstenaarstalent zich meer en meer daaruit terug trok; en den gemakkelijken weg van enkel zelfbeschouwing zoekt; daardoor de ambachten en de technieken in dit opzicht noodlijdend makend en daarbij ten slotte ook zich zelve schadend; want de kunst, schepping zijnde, leeft slechts door de daad. Ik noem dit zwakheid, het persoonlijk niet aandurven of kunnen van den strijd in de wereld en met de techniek, met alle moeilijkheden daaraan verbonden. Ik kan het mij echter verklaren, daar de bestaans-condities in deze praktische kunsten werkelijk bijna fataal zijn.
Vervolgens is er de zwakheid van het bepaald voldoen aan willekeurige wenschen, waarvan men het gevaar niet moet onderschatten en die vooral voorkomt bij een bepaalde categorie van beeldende kunstenaars die volgens opdracht werken; de architecten en kunstnijveren. Ook zij zelven werken en leven door het voldoen aan die wenschen, dikwijls zoozeer in het verleden of hebben zulks zoolang gedaan, dat zij ten slotte niet anders meer kunnen. Dan treedt op, de factor van het belang, zoodat van daar uit weer het publiek wordt gesuggereerd. Men schijnt dan bij zich zelven te redeneeren: Zie naar die mooie oude vormen, die kunnen wij net zoo goed maken en het is voordeelig bovendien; waarom zouden wij dit niet blijven doen?
En dan komt ten slotte de meest fatale factor: de redeneering die dat goed praat, *de drogreden*. Die redeneering komt hierop neer: dat voor gelijksoortige gedachten en doeleinden, ook de niet klassieke, te allen tijde gelijke vormen de meest geschikte zijn.
Als in het verleden een bepaalde vorm gevonden is, mooi en geschikt voor het doel, waarom, zoo redeneert men blijkbaar, zou de tegenwoordige architect, die dan niet toepassen en zich de moeite sparen van inspanning tot verbeterde of nieuwe vinding.
Er moet een bouwwerk worden gesticht, er zijn zoovele mooie 17e eeuwsche voorbeelden, waarom zou men het niet op dezelfde manier doen? Dit is bepaald gezegd in onze architecten-kringen. En daarmede wordt miskend de hooge en heilige roeping der kunst en dreigt de kunstkracht zelve vernietigd te worden; want deze wordt slechts gevoed door de inspanning tot nieuwe schepping; evenals het leven arbeid is en door arbeid voort bestaat. Ik noem die redeneering daarom een drogreden. Het is een miskenning van het geestelijke leven. Ten eerste is herhaalde gedachte en herhaald gevoelen zelf in het organisch leven nooit reproductie, maar steeds het opnieuw doorleven; en het doorleven gaat voort en is na eenig tijdsverloop nooit hetzelfde, omdat het voortgaat in een algemeene sfeer, die rondom uit andere centra wordt beïnvloed. Er is dus altijd iets toegevoegd of gewijzigd; steeds in het inzicht gevorderd, of een nuance bereikt. Hoeveel te minder zal dan in het geestelijk leven en in de kunst vooral, al wordt inderdaad de gedachte schijnbaar herhaald, en al is de opgave schijnbaar dezelfde, er sprake mogen zijn van reproductie.
Zelfs het feit der herhaling van gedachten wekt en noodzaakt het levend brein tot nader preciseeren en tot andere vinding. Daarbij komt nog als hoofdzaak, dat vorm de uiterste concretie is van denken, willen en gevoelen; het eindpunt dus in eene reeks. Dit in verband beschouwd met het vorm-probleem op zich zelve, doet al dadelijk heel klaar inzien, dat de oude vorm voor de nieuwe of schijnbaar nieuwe gedachte en het gewijzigd gevoelen, uit den aard der zaak zelve, reeds niet de meest volkomene is.
Nu meen ik alweer, dat dit herhalen van ouden vorm, voor een afzonderlijk persoon, die er eene speciale liefhebberij op na houdt niet zoo erg is; maar wanneer zulks wordt eene algemeene methode, zelfs in de kunstenaarswereld aanvaard en verdedigd — het voorbeeld werkt zoo trekkend — dan wordt het bijzonder gevaarlijk, want der kunsten taak is, om het nieuwe, het in den geest groeiende, te belichamen. Nu werkt deze kunsttaak uit

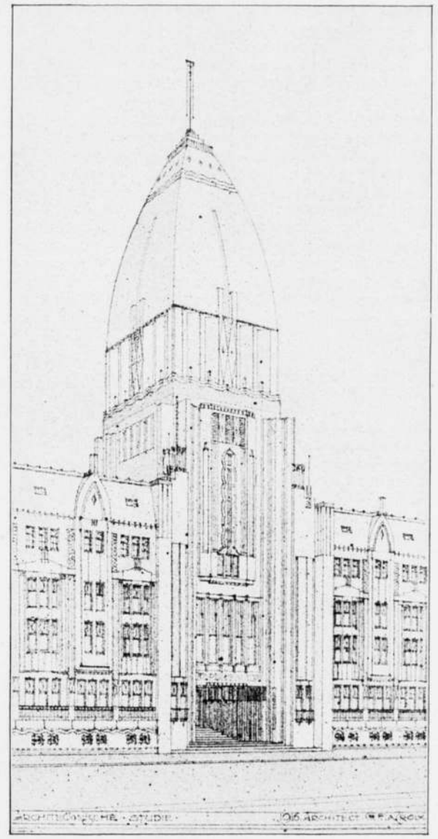

den aard slechts doelmatig als er werkelijk iets van belang in geestelijken groei te belichamen is; anders is het hoofdzakelijk slechts spel en virtuositeit. Dat ontbreken van een duidelijk algemeen ideaal, is in dezen tijd voor de volgers wel de groote moeilijkheid, maar er is voor den werkelijken kunstenaar, toch steeds een innerlijk en eigenlijk kunstideaal na te streven.
Reproductie echter heeft voor die werkelijke kunsttaak, zooals ik meen te hebben aangetoond, geenerlei waarde.

Het compileeren in verband met het copieeren — compileeren dan, genomen in den zin van tezamen brengen van elementen, is alleen zelf-koestering en heeft ook met kunstbevordering, waardoor men het dikwijls poogt te rechtvaardigen, niets te maken, letterlijk niets. Men kan zich dit heel duidelijk voorstellen door als voorbeeld het wetenschappelijk experiment te nemen of de gewone mechanische en technische uitvinding. Wat heeft reproductie daar voor nut en evenzeer het compileeren? Nie-

mand toch zal het in zijn hoofd halen om te zeggen, dat de wetenschap bevorderd of een technische vinding bereikt is, door het tezamen brengen van oude elementen. Dan zal men wel degelijk vorderen, dat nieuwe ideeën, nieuwe technische verbindingen worden voortgebracht; anders zegt men, is er moeite en geld voor niets besteed. Ik kan in dit opzicht geen essentieel onderscheid zien tusschen het scheppen in den geest der kunst en op ander gebied: integendeel, de kunst stelt zelfs hoogere eischen. Iets anders is de indirecte werking, die uitgaat van het voor den geest en voor het oog brengen van wezenlijk oude kunstvormen In een werkelijken kunstvorm is altijd een inspiratieve kracht besloten — het levend makend beginsel — omdat, hoewel het motief, de beweegreden, gelijk het zaad in de plant, er schijnbaar in mag zijn verloren gegaan, dat motief, die beweegreden er niettemin wezenlijk in wordt opgenomen en er mede verbonden blijft. Het kunstwerk wekt dan dat motief in den geest van den beschouwer op een gunstig moment steeds wederom op, en is dus een werkelijk eeuwige beweegkracht.

Vandaar dat ook wezenlijk oude kunstvormen voor den aanschouwer werkelijk levend kunnen blijven, maar zij dienen den levenden beeldenden kunstenaar slechts als wekkend element; zijn taak is een andere dan reproduceeren. Als voorbeeld kan weer het best dienen — omdat wij het toch voornamelijk over de beeldende kunsten hebben — de reproductie van schilderijen en beeldwerken. Niemand zal daaraan dezelfde waarde hechten als aan de oorspronkelijke werken. En waarom zou men dan in de bouwkunst en kunstnijverheid een anderen gedachtengang moeten volgen. Ik zie daarin geen essentieel verschil; tenware alleen dat de meerdere kracht van gedachte, vastgelegd in een exacten vorm, deze gedachte een langer leven waarborgt.

Als algemeen verschijnsel wordt, zooals ik reeds zeide, dat copieeren ook bepaald een ziekte van zeer epidemischen aard, die het leven der kunst tracht te vernietigen. Het is een bepaald tegenwerkende kracht ; en dat zal duidelijk zijn wanneer men er maar aan denken wil, hoeveel werkelijk levende krachtsmiddelen, die den werkelijken kunstenaar zouden kunnen dienen om tot opbloei van zijn kunst mede te werken, hem daardoor worden onthouden.

Het verloop van de kunstontwikkeling, zoowel als van de oogenblikkelijke kunstactie, zoude men kunnen vergelijken met een weefsel op het getouw. De gespannen schering is de verbinding van de toekomst met het verleden. Het bovengedeelte van het weefgetouw is de toekomst, die al dalende wordt ingeweven. Het verleden is de opgerolde weefselrol waar 't afgewerkte deel op komt. De schering vervult de functie van het eeuwige beginsel, de kracht van het weefsel; dit vertegenwoordigt dan in deze vergelijking de kunstbeginselen, de vaktraditiën, de werkmethode. De inslag is wat elke tijd daarin weeft met zelf gesponnen draad. Soms gebeurt dat streng, wetmatig, geheel beantwoordend aan den stijl van het weefsel en de schering respecteerend als de kracht; soms als louter spel, vertoont het patroon de vrije gril. Het afgewerkte weefseldeel is opgerold, onzichtbaar; wij zien alleen het deel waaraan gearbeid wordt.

Om te zien wat het verleden weefde, kan men de rol afwikkelen, maar moet dan het weven staken. Dat afwikkelen is wel nuttig tot leering van de methode, vooral voor de nieuwe leeringen, om te zien hoe mooi het werk eigenlijk is en wat daarmede is te doen. Het is vooral nuttig om het broddelwerk te zien, om te leeren wat gebeurde als de schering brak en de fijnste, hoogst gestemde, wijl sterkst gespannen draden, 't diepst terug sprongen in het afgewerkte deel. Zooals bijv. nu, in dezen tijd niet waar? En dan kan het ons tegelijk leeren, dat het ook niet beter wordt, alvorens weer de aandacht aan dit eeuwige verband, de schering, wordt gewijd.

Het is echter een eigenaardig verschijnsel, dat men voor zoo diep speuren het geduld niet altijd heeft en steeds weer wil afdwalen naar het oppervlakkig patroon; zelfs het broddelwerk na wil weven, dat ontstond toen de schering brak, en men niet gelooven kan in de eigen nieuwe kracht, te putten uit dat eeuwige stramien. Er wordt dan al te veel verzuimd, gebroken scheringdraden te herstellen en nieuwe elementen daaraan toe te voegen.

De kunstenaar heeft om in zijn werk te komen tot den vorm, toch eigenlijk slechts de simpele middelen noodig van zijn vak, zijn hand, zijn werktuig en de stof. Doordrongen van het motief, de beweegreden van zijn taak en daarbij zijn gereedschap en werkmethoden volkomen beheerschend, moet hij geoefend zijn de stof te kneden. De kunst, in het algemeen, dient niet om ons eenige aangename oogenblikken te bezorgen; en evenmin, in het algemeen om ons iets te leeren. De bouwkunst en de plastische kunst het allerminst. Zij is om ons te doen leven, in waarheid ten leven te wekken, de stuwkracht tot het ware leven te zijn. En of zij dit doet door een slag of een stoot of door een streeling, dat doet er in den grond der zaak niet toe, als de werking er maar is.

Dit is de ware toets ook voor den vorm; en het is duidelijk, dat in den gereproduceerden vorm, die werking er niet kan zijn, daar ze niet is uit den levenden geest en gestuwd door de zielekracht van het motief zelf.

Het spreekt vanzelf, dat streeling aangenamer is en gemakkelijker doet opnemen, maar soms is de zweep noodig als wekker.

Om het voorgaande beter te doen begrijpen, zal ik eenigszins paradoxaal formuleeren: De plastische en architecturale kunstvormen zijn er uiteraard heelemaal niet in de eerste plaats om ze te bekijken, al is dan ook het oog steeds intermediair. Elke vorm behoort a.h.w. te zijn een werktuig voor zijn drijfkracht, ter bestrijding van, of vereeniging met, zijn tegendeel. In plaats van, wat men aan de meeste vormen van den nieuwen tijd ziet, dat de voorafgegane gedachte was: hoe moet het (ik) werken. Vorm is inderdaad niet anders dan een krachtswerktuig, een levende kracht; en toets van doelmatigheid is steeds: hoe doet iets zijn werk.

Waar het een kunstwerk betreft luidt deze vraag gewoonlijk nog: doet het 't ? d.w.z. hoe doet het zijn werk ten aanzien der drie groote gebieden, van stof, gevoels- en denkkracht; en in de overeenkomstige sferen van het goede, schoone en ware. Dat is toch eigenlijk niet anders dan doelmatigheid; zij het dan niet alleen stoffelijke doelmatigheid.

Een hamer bijvoorbeeld; elk gewoon werktuig; het is duidelijk dat zulke dingen niet in de eerste plaats voor oogenstreeling dienen. Ik neem dit voorbeeld alleen, om de bedoeling te verduidelijken. Zoo'n hamer kan niettemin een zoodanigen, aan de genoemde gebieden beantwoorden, geraffineerden vorm hebben, dat hij bij het aanschouwen alleen reeds den geest wekt en het gevoel uitnoodigt, de trilling voort te brengen, waarvoor het stoffelijk werktuig dient. En als een kunstwerk op die wijze is gevormd, uit den geest en de beweegkracht van het motief gegroeid a.h.w., is het schoon; en dan ligt aan het eind van den arbeid ook voor den kunstenaar als zijn loon: de visie en de impuls voor een volgend werk. Dan is inderdaad de ware voorwaarde voor groei en kunstontwikkeling pas aanwezig.

Een mooi historisch voorbeeld is de ontwikkeling der gothische gewelf bouwkunst, die heel streng uit de gebonden, homogene vormen, tot het raffinement van de meest economische verdeeling en aanwending der krachten gekomen is. Daaruit leeren wij dan ook, dat eenheid, eenvoud en vrijheid, wezenlijke eigenschappen van den kunstvorm moeten zijn, evenals van elk volkomen organisme. Eén is, wat in zijn deelen zóó tezamen hangt, dat het in zichzelf eensgezind is en dus alle deelen leden zijn van een organisme; eenvoudig is, wat aan zichzelf, zijn motief, gelijk en dus met den minsten weerstand zijn taak verrichtend, in zichzelf tevreden is; en vrij, de vrijwillige actie, het vrijwillig offeren van zijn kracht, door eigen wil dus wordende en werkend. Voor de kunst geldt evenals voor den mensch: langs den koninklijken weg der vrijheid tot de ware zelfbestemming.

Als wij ons rekenschap geven van deze eigenlijke vaste wetten, dan zien wij zoo 'n mooi program voor ons, waarnaar het werken veilig gaat. Dan is de kunsttaak niet anders dan de samentrekking van wils-, of wil men liever, gevoels-taak met de technische taak — tot het karakteriseeren van den vorm in type of oervorm.

Ik zal mij onthouden van de poging om aan te duiden, hoe uit de grondelooze diepte van het scheppingsmysterie in den kunstenaar die oervormen bewust worden. Dat heeft Bastiaanse in het eerste deel van zijn rede op het kunstcongres in December 1915 zoo mooi gedaan, dat ik het hem niet verbeteren kan.

Wanneer die visie van den kunstenaar er is, dan hebben we in de bouwkunst [1]) zoo'n eenvoudige en prachtige methode om daardoor tot den werkelijk juisten vorm te komen. Het is dus voor den kunstenaar in het algemeen niet noodig, om terug te grijpen en te leenen. Hij heeft de karakteristiek van zijn doel, van zijn motief, te toetsen en deszelfs rhythmiek en verhoudingen te bepalen; en dan heeft hij slechts verder te wikken en te wegen en vooral te werken.

Dat behoeft hij niet te doen, zooals het dikwijls gebeurt, als met opgestoken vuist sterk demonstratief; hoewel hij dat ook mag doen als hij jong is; de kunstenaar heeft als de denker die levende geest in woord-rhythmen tracht te brengen, te worstelen met zijn eigen sentiment en brein om tot evenwicht te komen.

De bouwkunstenaar heeft in het bijzonder zijn methode, (die als een heilige linie ook loopt door heel het historisch vormenspel), om te voren reeds dat evenwicht te naderen. Hij behoeft dus in het materiaal niet al te veel te experimenteeren.

Als wij nu hebben erkend wat de juiste waarde is van de historische kunstkennis, dan hebben wij ook den plicht, het onderwijs daarnaar te richten. In tegenstelling met de nu daarbij geldende methode der bouwambachten, die de deelen leert kennen en door compilatie tot een geheel tracht te komen, moet een werkelijk hooger kunstonderwijs uitgaan van de abstracties, daaruit den concreten vorm organisch bouwend en de details van de eenheid afleidend. Dan is ook weer een zuiver bouwkunstige wet; en deze veroordeelt ook het leeren en toepassen van reeds klaargemaakte vormen. Ook daartoe kan kennis der historische werkmethoden en niet alleen de vormenkennis, een steunend element zijn.

Ik wil eindigen met nog eens te preciseeren wat ik reeds voorop stelde.

Copieeren heeft alleen waarde als studieoefening en geenerlei als kunstdaad; moet dus tot de studie beperkt blijven en zelfs daar niet zoolang worden voortgezet, dat gevaar ontstaat voor gewoonte. De copy mag niet in duurzaam materiaal worden omgezet of toegepast in een nieuw geheel.

Compilatie is alleen spel en heeft voor de kunstontwikkeling geenerlei zin.

Het zich inspireeren op oude vormen in de beteekenis van het daaruit overbrengen van geestelijke of vormelementen, heeft als kunstdaad ook geen waarde, maar soms eenig nut.

Het zich inspireeren in den zin van onderzoek en studie tot het leeren kennen van impuls en werkmethode in voorafgegane tijden en de begeestering die door beschouwing van een waar kunstwerk ontstaat is van groote waarde 1e. ter algemeene oriëntatie; 2e. tot het bepalen van onze situatie en 3e. daaruit voortvloeiend, tot het juist zien hoe de daad nu moet worden verricht.

Wij moeten hierbij nog bedenken, dat de kunst, vooral de bouwkunst, geschiedenis schrijft. De geleerde wereld vindt haar materiaal, behalve in enkele overleveringen en geschreven documenten, in de overblijfselen der plastische kunsten. Onze geheele kunst wordt daartoe beschreven en nagespeurd. Het verleden, het stoffelijk en geestelijk leven der menschheid, ligt besloten in dat eenige document van den vorm. Als wij dit bedenken, zullen wij ook de waarde zien van juiste werkmethoden voor onze hedendaagsche kunst.

1) Bouwkunst kan hier ook in het algemeen als, bouwend principe, begrepen worden, daar dit toch de structuur levert voor alle kunsten.

PRIJSVRAAG RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

Op de prijsvraag voor een gebouw der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam zijn 114 antwoorden ingekomen onder de volgende motto's:

1. R. A. met Amsterd. wapen (vignet).
2. Leo.
3. Helena.
4. Mens agitat molem.
5. Jacob van Campen.
6. Adelheid.
7. Athena.
8. Assa.
9. A. Z. (in cirkel).
10. F. F. F.
11. R. A. $\frac{V}{A}$ B. K. (vignet).
12. Symetrie.
13. U. S. A.
14. 2 Maart 1886 en 14*a* Marcel (14 en 14*a* onder één naambrief ingezonden).
15. Iktinos.
16. Praktijk (vignet).
17. Strijdt met beleid (id.)
18. Wapen van Amsterdam (geteekend).
19. Pax.
20. Academie du Royaume
21. Noorderlicht.
22. 1917.
23. Amstelodamum.
24. Onbekende arbeid.
25. W. O. (monogram).
26. Hareit.
27. Amestella.
28. N. S.
29. Modus vivendi semen est architecturae. Coltura modus ordonnandi. Scribendi tamen non aedificandi.
30. Ordenen.
31. X. L.
32. Ideaal.
33. M. H.
34. X. Z.
35. Amsterdam.
36. R. A.
37. Kompakt.
38. Noordelijke Nederlanden.
39. Lage landen.
40. Amsterdamsch wapen, waarboven ster (geteekend).
41. Duo.
42. Vivat Academia.
43. Arsuna.
44. Academos.
45. Schets.
46. Centralisatie.
47. St. Lucas.
48. De schoone jacht.
49. Ne Jupiter quidem omnibus (geteekend).
50. Betonpaal.
51. Noordlicht.
52. Na den wereldoorlog.
53. Ida.
54. In Amstelstad.

55. Andante.
56. Arti.
57. Tusschen Amstel en Schinkel.
58. Fugit hora.
59. Licht.
A.
60. A. B. K.
K.
61. Non confractus, non divisus.
62. Amsterdam Zuid.
63. P. R. A. B. K.
64. Inkt.
65. Ad finem.
66. Addio.
67. De tijd hare kunst, de kunst hare vrijheid.
68. A. V. B. K. in cirkel.
69. Holland.
70. Twee driehoeken in cirkel (geteekend).
71. 1914—1917.
72. X.
73. Groot Amsterdam.
74. Epictetus.
75. Arti addicta.
76. X.
77. Y.
78. Z.
79. Elk vogeltje .... enz.
80. Herleving.
81. Cosi.
82. Eenvoud.
83. VI.
84. A. B. K. (monogram in ruit).
85. 2 × a : z + 1 op het Noorden.
86. Hanny.
87. Hellas (naambrief en correspondent.-adres ontbreken).
88. Homo.
89. Noorderlicht.
90. Grondplan.
91. Psyche.
92. Zuid.
93. Sint Lucas.
94. Nulla dies sine linea.
95. Centrum.
96. S. P. Q. A
97. In A'dam Zuid.
98. C. R. A. V. B. K. A.
99. Res, non verba.
100. Te weinig tijd.
101. De bruid der materie (vignet).
102. Maximum in minimum
103. Zuid.
104. Academiegebouw.
105. Pallas.
106. Driehoek in twee cirkels (geteekend.)
107. Y in cirkel (geteek.)
108 Doet nuttig werk.
109. Boeddha.
110. B. H. R. A. M.
111. Incipit vita nova.
112. Mars.
113. Harmonie.

EEN GOED VOORBEELD.

Natuurschoon en brandstofvoorziening.

Het gemeentebestuur van Assen is in overleg met de Commissie van bijstand in het beheer van het stadsbosch overgegaan tot het doen uithakken van *minderwaardige exemplaren* uit de beuken- en eikenbestanden om het te doen bewerken tot brandhout.
Om nog des te meer in de behoeften te voorzien doet zij verder een voorstel aan den Raad, tevens op advies van genoemde Commissie, om over te gaan tot het hakken van de berkenboomen aan de Loonerstraat, hetgeen zonder bezwaar kan geschieden, alsmede de boomen op den eikenwal bij het pompstation van de waterleiding.
De bedoeling is verder de bermen *opnieuw* te doen beplanten met eiken telgen en in het lage gedeelte bij Loon met populieren. Het brandhout zal beschikbaar worden gesteld tegen matigen prijs in overleg met de Brandstoffencommissie; uit de opbrengst zullen al de gemaakte onkosten worden bestreden.

VAN H.

O. W. met historische schatten.

Te Lage is de klok, een geschenk van de Nederlandsche familie van Heekeren van Wassenaar, en dateerende van 1688, naar den smeltoven gebracht. Waar blijft nu de commissie tot behoud van onze monumenten? Inventariseeren is alzoo overbodig. VAN H.

PRIJSVRAAG „KARENHUIZEN".

Als winnaars van de **3de prijs** onder Motto „Oud" hebben zich bekend gemaakt de heeren A. C. A. ROTGANS en TH. KINT te Rotterdam.

PRIJSVRAAG UITBREIDINGSPLAN OOSTERLAND (Zeeland).

Nogmaals wordt de aandacht erop gevestigd dat de Permanente Prijsvraagcommissie gewaarschuwd heeft tegen deelneming, daar de uitschrijving van deze prijsvraag niet voldoet zelfs aan de laagst gestelde eischen.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.

De tentoonstelling van Chineesche borduurwerken, die op het oogenblik in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem geopend is, kan voor de leerlingen der inrichtingen van onderwijs in vrouwelijke handwerken als eene bijzondere gelegenheid worden beschouwd, om de verschillende technieken der borduurkunst na te gaan en zich door de groote verscheidenheid, die de compositie van het borduurwerk en de rijke toepassing van kleur bieden, te laten inspireeren en zich een algemeen denkbeeld te vormen van de rijke fantasie der Oosterlingen, die deze werken tot stand brachten.
De tentoonstelling zal gedurende de maand Juli nog geopend blijven.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VANANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

VERSLAG DER BUITENGEWONE LEDEN-VERGADERING VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A." OP WOENSDAG 18 JULI 1917 IN HET GEBOUW HEERENGRACHT 545—549.

De Voorzitter opent de Buitengewone Ledenvergadering en heet de aanwezigen welkom. Op een desbetreffende vraag van den Voorzitter heeft niemand aanmerking op de notulen, waarmee deze zijn goedgekeurd.
Ingekomen is een rijmend schrijven van den heer A. W. Weissman van den volgenden inhoud:

Leden, die de roede kust,
Waarvoor gij U kromt,
Wordt U van Uw kracht bewust
En Uw vrijheid komt.

Ballotage van den heer E. Kuypers, architect te Amsterdam. Uitgebracht 18 stemmen, die zich allen voor verklaren, waarmee de heer Kuypers als gewoon lid is aangenomen.
De heer Boevinga, die tijdelijk Buitenlid was, is door het Bestuur weder als Gewoon lid ingeschreven.
Bespreking Statutenwijziging. De Voorzitter herinnert er aan, dat de wensch is uitgesproken, de aanhangige voorstellen zoo spoedig mogelijk af te handelen. Verder aan het uitgeschreven referendum, dat de beteekenis heeft van een officieus advies. Tot spr.'s teleurstelling hebben van de kleine 200 leden slechts een 32 geantwoord, waaronder 11 stemmen van onwaarde Van de 21 overigen waren 10 vóór herziening en 11 tegen. Dit resultaat acht spreker buitengewoon bedroevend; het middel om het gevoelen der leden te weten te komen heeft dus gefaald. Dit geeft spreker vrijheid voor te stellen met de besprekingen door te gaan. Sommige afdeelingen hebben ook hun meening doen kennen. De Club van Utrechtsche leden kan zich niet met de voorstellen vereenigen; ook de Club van Haagsche leden verklaart zich tegen. Deze mededeelingen, als komende van Buitenleden, worden voor kennisgeving aangenomen. De heer G. J. Meijers bericht mede te gaan met den inhoud der circulaire van den heer Adr. Moen. Eveneens voor kennisgeving aangenomen.
Naam van het Genootschap. Na het besluit van de vorige vergadering blijft deze gehandhaafd.
De heer Staal vindt betreffende Hoofdstuk I art. 1 het doel niet juist geformuleerd en „de belangstelling van het publiek etc." bij art. 2 behoorend.
De heer Ingenohl bestrijdt deze opvatting.
De heer van der Pluym wenscht een algemeene discussie; van een artikelsgewijze behandeling wacht hij weinig nut.
De Voorzitter meent dat de algemeene beschouwingen voorafgegaan zijn; nu komen de artikelen aan de orde; dit is de weg, die ook de Tweede Kamer volgt.
De heer van der Pluym houdt staande, dat een principiëele beslissing moet voorafgaan; dit leest spr. ook uit de agenda.
De Voorzitter acht voldoening aan dezen wensch niet mogelijk; 't zou een herhaling worden van het debat van de vorige keer.
De heer de Meijer meent dat er nu genoeg gedebatteerd is en wenscht stemming over de vraag of herziening der statuten in den voorgestelden zin gewenscht wordt; stemming alzoo over den geest van de statuten. Het voorbeeld van de Tweede Kamer is weinig geschikt om ons aan te lokken.
De heer Ingenohl meent dat veel werk zou kunnen worden uitgespaard, indien een principiëele beslissing eerst werd genomen. Wil de vergadering, dat de wet veranderd wordt, dan kunnen wij op het voorstel van den Voorzitter ingaan.
De Voorzitter meent, dat reeds op de 1e vergadering over de statuten een uitspraak is gedaan ten gunste van wijziging; intusschen wil hij zich niet verzetten tegen het voorstel, maar hij acht 't onjuist met een stemming te beginnen. Spr. acht 't verder niet wel mogelijk de voorgestelde herziening in een enkele formule samen te vatten.
De heer de Meijer: Er is volgens 't reglement wel aanleiding tot *herziening*, maar niet tot *hervorming* van de statuten; dat 't laatste wordt voorgesteld, is de fout.
De Voorzitter bestrijdt dit: iedere wijziging is een hervorming en omgekeerd. Het Bestuur heeft deze wijziging een hervorming genoemd en blijft daarbij; daarmede wordt het karakter van A. et A. niet aangetast.
De heer Paul de Jongh steunt het voorstel van den heer De Meijer; het bezwaar van dezen deelt ook spreker.
De Voorzitter vraagt formuleering van het voorstel.
De heer De Meijer: de vraag is of men voor of tegen de voorgestelde wijzigingen is.
De Voorzitter: die vraag is niet te stellen, men kan wel gedeeltelijk voor en gedeeltelijk tegen zijn en een partieele wijziging willen steunen.

De heer Blijenburg stelt een middenweg voor; wij komen bij No. 5 van art. 2 al heel spoedig aan een kardinaal punt, daaruit kan voldoende de meening der leden blijken.
De Voorzitter verklaart met deze woorden in te stemmen, maar wil ook wel een beslissing aan de hand van de punten van het referendum.
De heer De Meijer wil in stemming brengen de vraag: of men *hervorming*, d.i. wijziging der grondslagen noodig acht.
De Voorzitter acht een discussie over dit punt eindeloos.
De heer Joling verklaart zijn aanwezigheid alhier als een voortzetting van het referendum; daarom acht hij een bespreking van het referendum thans wenschelijk.
De Voorzitter wenscht dit niet, daar het referendum beëindigd is, beantwoording der gestelde vragen was tot 15 Juli opengesteld.
De heer Blijenburg acht de wijze van behandelen van het Bestuur correct. Hij wil voorloopig alleen art. 1 en art. 2 behandelen.
De heer Van der Pluym steunt het voorstel om bij stemming art. 1 en 2 te behandelen.
De heer De Meijer meent dat zijn voorstel, als van verder strekking, het eerst in behandeling moet komen.
De heer P. de Jongh doet een formuleering van het voorstel De Meijer aan de hand, ontleend aan de toelichting van de Commissie tot herziening.
De heer Blijenburg trekt zijn voorstel in.
Op een vraag van den Voorzitter herhaalt de heer P. de Jongh de toelichting bij de artikelen voor het referendum, deze geeft het karakter der wijziging aan. Spreker blijft zijn bezwaren tegen het uitstooten van uitsluitende technici handhaven.
De heer De Klerk zegt: de Commissie van onderzoek zal uitmaken wie geschikt is om lid te worden, het is mogelijk dat een ontwerper van een vliegmachine of van een pommadedoosje worden toegelaten.
De heer Staal: de zaken van Bouwkunst moeten behandeld worden door degenen, die de Bouwkunst beoefenen; dit is 't karakter van de voorgestelde wijziging.
De Voorzitter licht nader toe: er moet een selectie plaats hebben van artistieke beoefenaars van ons vak; hiermee wordt het doel niet gewijzigd; integendeel tracht men het doel beter te bereiken. Zal men aan A. et A. zijn *gemengd* karakter laten behouden, ja of neen, dat is de vraag waarom het gaat.
De heer Jos. Cuypers heeft niet aan 't referendum deelgenomen, maar is door 't briefje van den heer Moen wakker geworden. Hij is ook niet overtuigd, dat men met de bestaande statuten niet goede resultaten kan bereiken; als men maar een goed bestuur en een goede geest onder de leden heeft. Ook spr. is voor een principiëele uitspraak en sluit zich aan bij de formuleering van den heer De Jongh. In Architectura is steeds de schoonheid gediend, misschien alleen heeft men den technischen kant van de zaak eenigszins uit 't oog verloren.
De Voorzitter wil dan in stemming brengen de vraag: moet A. et A. een *gemengd* gezelschap blijven of zich wijzigen in de richting, als door de commissie is aangegeven. De heer P. de Jongh wil stemmen over de vraag: blijft Architectura een *algemeen kunstlichaam* of niet.
De Voorzitter: als wij opnemen inspecteurs van bouw- en woningtoezicht en dergelijke, dan *blijft* Architectura geen kunstlichaam, wat de oude statuten echter zeer beslist wilden; het gaat natuurlijk alleen om het stemrecht van dergelijke Leden.
De heer De Jongh wijzigt dan zijn voorstel aldus: zal Architectura al dan niet zijn karakter van algemeen bouwkunstlichaam behouden.
Gestemd wordt over: handhaving van 't *gemengde* karakter of niet, overeenkomstig het voorstel van den Voorzitter, nadat deze nog eens uit de bestaande statuten z. i. heeft aangetoond dat de commissie niets anders doet dan voortzetten, wat de bestaande statuten willen. Het *gemengde* gezelschap is dus eigenlijk een verwijden, men zou zelfs kunnen zeggen een verloopen der statutaire voorschriften.
Betreffende de bestaande toestand verklaren zich: 21 stemmen *voor* en 18 stemmen *tegen*, waarmede de vergadering zich dus heeft uitgesproken voor het behoud van het tegenwoordige karakter van het Genootschap.
Deze beslissing zal worden medegedeeld aan de commissie van statutenherziening.
Voorstemmers waren de heeren: de Meijer, Cuypers, Joling, Paul de Jongh, Moen, H. G. Jansen, Blijenburg, Cs. Visser, G. J. Meyers, Bot, A. Kramer, Redert, Philippi, Duncker, M. de Jongh, Hoeben, van der Meer, Scholte, Sunier, H. Breman en v. d. Pluym.
Tegenstemmers de heeren: P. Kramer, Lauweriks, van Anrooy, la Croix, Boeyinga, Ingenohl, Rotgans, Warners, Strasser, Eibink, Snellebrand, Gratama, van der Mey, Staal, Vorkink, Blaauw, de Klerk en Wijdeveld.
Ten slotte is ingekomen een schrijven van den Ned. Oudheidkundigen Bond van den volgenden inhoud:

's-Gravenhage, 12 Juli 1917.

Secretariaat: Statenlaan 82
te 's Gravenhage.

Aan het Bestuur van het
Genootschap Architectura.

In de algemeene vergadering van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond, den 28n Juni j.l. te Groningen gehouden, is o.a. ter sprake gebracht het in den Haag bestaande voornemen om de ijzeren spits van de St. Jacobskerk af te breken en te vervangen door een reconstructie van de 16de eeuwsche. Op voorstel van Dr. Jan Kalf is toen aan het Bestuur verzocht, om, in overleg met eenige bouwkundige vereenigingen, door het uitschrijven van een *Studie-Prijsvraag* een moderne oplossing te bevorderen van het probleem, hoe een spits te bouwen die zich voegt bij dezen ouden toren èn in het silhouet der stad.
Het Bestuur van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond zou het zeer op prijs stellen, als Uwe Vereeniging daartoe wilde medewerken, en een vertegenwoordiger in de jury ter beoordeeling der ingekomen antwoorden benoemen, waartoe ook het Bestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en van den Bond van Nederlandsche architecten uitgenoodigd worden, terwijl voor den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond Dr. Jan Kalf aangezocht en bereid gevonden is.
Wij stellen ons voor, dat de geldprijzen gedekt worden uit de bijdragen der samenwerkende vereenigingen, en dat elk dezer haar aandeel in de kleinere onkosten (voor reizen enz.) draagt. De nadere uitwerking van de prijsvraag laten wij gaarne over aan de te benoemen jury.
Aangezien van officiëele zijde reeds binnen zeer kort een voorstel over het verbouwen van de torenspits te wachten schijnt, veroorloven wij ons bij U aan te dringen op een spoedig bescheid.

Namens het Bestuur van den
Nederlandschen Oudheidkundigen Bond,
J. C. Overvoorde, Voorzitter.
E. J. Haslinghuis, Secretaris.

Naar aanleiding van dit schrijven, dat de Voorzitter sympathiek acht, en waarmede hij zijn instemming betuigt, zegt de heer Van der Pluym dat 't wel niet gelukken zal, eene verbouwing volgens dit plan uit te voeren, maar men zal toch wellicht reeds een anderen geest in hoogere kringen verkrijgen. Wat 't bedrag betreft, 't gaat om een studieprijs en dan meent spr. een som van *f* 80.— te kunnen noemen.
Inzake de bijdrage van A. et A. stelt de Voorzitter voor een maximum van *f* 30.—.
De heer Wijdeveld wil òf geen òf een goeden geldprijs.
De heer De Jongh: dan is 't geen studieprijs meer.
Overigens is spr. niet zoo optimistisch ten opzichte van: alleen om de eer.
De heer Van der Pluym: 't gaat om een ideeënprijs en dan behoeft 't bedrag niet zoo hoog te zijn.
De heer De Meijer wil 't bedrag aan 't Bestuur overlaten, waarmede de vergadering zich onder applaus vereenigt.
Daarna wordt schriftelijk gestemd over de aanwijzing van een Jurylid. Na een eerste stemming, die tot geen resultaat heeft geleid, wordt de heer v. d. Mey bij acclamatie aangewezen.
Verder stelt de heer De Meijer voor, zich te bepalen tot een schetsontwerp in perspectief.
Uit de vragenbus komen de volgende vragen:
1. Van den heer Margadant: Waarom is aan de buitenleden geen gelegenheid gegeven aan het referendum deel te nemen, daar dit toch geen bindende kracht heeft? De Voorzitter meent dat het antwoord op deze vraag reeds gegeven is.
2. Van een onbekend Lid: Zou het niet mogelijk zijn te exposeeren de ingekomen ontwerpen der prijsvragen van Bouwkunst en Vriendschap?
Het Bestuur zegt toe over dit punt met „Bouwkunst en Vriendschap" overleg te plegen.
Tenslotte deelt de Voorzitter mede, dat het Bestuur in verband met de genomen beslissing, wenscht af te treden.
De heer Wijdeveld deelt verder mee, dat in verband met de opzegging van het contract inzake het orgaan maatregelen zullen moeten genomen teneinde de uitgave van het weekblad voort te kunnen zetten. Hierin dient spoedig eene beslissing te worden genomen.
De Voorzitter: de herziening van het blad hing ten nauwste samen met die der statuten.
Dit wordt door den heer P. de Jongh bestreden.
De heer Ingenohl ziet niet in, waarom het Bestuur moet aftreden; hier was toch alleen de Commissie tot wetsherziening in het geding.
De Voorzitter herinnert aan den toestand, die bestond toen dit Bestuur optrad. Dit wilde alleen zijn functie aanvaarden, om gewenschte hervormingen door te voeren. De verwerping van het denkbeeld, waardoor het Bestuur werd beheerscht, ontneemt aan dit Bestuur zijn kern, zijn reden van bestaan.
De heer P. de Jongh bestrijdt, dat er verband bestaat tusschen herziening van de statuten en het opgezegde contract van het weekblad.
De Voorzitter: Wel staat de opzegging van 't contract er buiten, maar niet de richting, waarin het orgaan wordt geredigeerd. Het nieuwe Bestuur moet nu voorstellen tot oplossing van de kwestie doen. Overigens heeft ook Binger het contract opgezegd.
De heer Wijdeveld wil voorkomen, dat het nieuwe Bestuur in moeilijkheden komt en vraagt aan de vergadering, welke oplossing zij wil.
De heer Ingenohl vraagt aan het Bestuur, in Augustus nog een vergadering uit te schrijven.
Op een vraag antwoordt de heer Wijdeveld nog, dat het blad zooals hij 't graag zou zien, niet kan gevestigd zijn op de basis van de oude vereeniging. Hij meent dus niet als Redacteur te kunnen aanblijven.
De heer Cs. Visser meent, dat de pogingen tot voortzetting van de uitgave van het weekblad kunnen doorgaan.
De heer De Meijer zou gaarne de inzichten van de tegenwoordige Redactie vernemen omtrent een wenschelijke reorganisatie van het Genootschapsorgaan.
De Voorzitter zegt dat het Bestuur meent geen stappen te moeten doen tot verlenging van het contract of iets dergelijks. Het blad en de vereeniging moeten in den geest één zijn. Het Bestuur zal 't zijne doen, om zoo spoedig mogelijk een oplossing voor te bereiden.
De heer P. Kramer acht 't zeer verkeerd dat het Bestuur weggaat, dat het vertrouwen van de leden heeft; een volgende vergadering kan wel weer anders stemmen.
De Voorzitter: Hervormingen als deze moeten met groot elan worden ingevoerd; anders missen zij alle beteekenis.
Daarna sluit de Voorzitter de vergadering, na rondvraag.

J. F. Staal Jr., 1e Secr.

DE HEDENDAAGSCHE KUNSTNIJVERHEID EN DE KUNSTNIJVERHEIDSSCHOOL „QUELLINUS".

Zonder een blaam te werpen op de kunstenaars, die met grooten ijver en toewijding gepoogd hebben om de kunstnijverheid in Nederland te brengen boven het peil van antiquiteiten-adoratie en goedkoope of ook wel dure en daarom niet minder leelijke winkelwaar, moet nog altijd geconstateerd worden, dat onze kunstnijverheid, enkele spaarzame lichtpunten uitgezonderd, nog immer verkeert in de duisternis van een initiatieflooze namakerij der oude stijlen eenerzijds en in de schemering van een doodgeloopen moderne richting anderzijds.
Want de Nederlandsche kunstnijverheid moet men zich niet denken als vertegenwoordigd door de enkele goede voortbrengselen, waarvan men, als ingewijde, een enkelen keer verneemt als eene „bijzonderheid", die hier of daar eens bij de gratie der gelukkige bezitters en met een naamkaartje van den ontwerper voor den ingewijde te zien is . . . . of door de voorwerpen, die men op de, om de drie of vier jaar aangekondigde tentoonstellingen heeft kunnen bewonderen, wanneer men dan nog niet tot de ontdekking komt, dat de objecten vijf jaar geleden ook reeds getoond waren.
De Nederlandsche kunstnijverheid vertoont haar algemeen aanzicht in de huizen van Nederlanders en in de groote magazijnen, waar de samenstelling voor het „interieur" door de eenvoudige daad van aankoop geconcipieerd wordt.

* * *

Door lezinghoudende moderne kunstenaars wordt wel eens „ach en wee" geroepen over het verschrikkelijke feit van antiek-koopen door het meest koopkrachtige publiek en ik zal me er wel voor wachten om in herhaling daarvan te vervallen, doch veeleer wil ik het een verheugend teeken noemen van den nog niet geheel uitgestorven schoonheidszin van het „publiek", dat *van datgene wat in het algemeen te koop is* liever het „antieke object" ziet dan het moderne.
Het moderne object is in den handel ruim vertegenwoordigd en men mag niet klagen dat de moderne kunstnijveraars geen grooten invloed gehad hebben op den huidigen vorm van kunstnijverheids-industrie.

Integendeel. Met grooten ijver en copïïstischen aanleg hebben de „ontwerpers" van derden tot tienden rang gegrasduind in moderne motieven van de z.g. rationalistische periode en hebben daarvan genomen wat voor industrie-doeleinden deugdzaam, d. w. z. in dit geval, goedkoop was en zooals het immer gaat, hebben zij de breedere intentie van die periode niet-begrepen of voorbijgezien en zoo is het aanzijn geschonken aan een „moderne" industrie van gebruiks- en luxe-voorwerpen, die de smakelooze bastaardij moet heeten van alles wat in de laatste jaren in binnen- en buitenland door enkele kunstenaars voortgebracht is.
Daarom noem ik het een verheugend teeken voor den nog niet geheel verdwenen schoonheidszin, dat een deel van het publiek antieken namaak verkiest boven het moderne mengsel en men mag het publiek niet de onwetendheid verwijten met het feit, dat na de historische, de rationalistische (de zuiverende) de bastaardvormgeving .... **iets anders** volgen moet, een vernieuwde vormgeving van het door de rationalistische periode gezuiverde, **esthetisch kunnen.**

* * *

In het algemeen beleeft men aan het antieke object juist de uiting van dat spontane kunnen en onbewust voelt het van „goeden smaak" niet geheel ontbloote publiek zich tot het antieke nijverheidsobject zoo aangetrokken, omdat het voor atmosfeer van rijpe vormgeving en gevoelvolle kleur nog wel ontvankelijk is, terwijl het in de veelal verstarde en koele weloverwogenheid van het moderne object geen bevrediging kan vinden. De kunstnijveraar van dezen tijd heeft zich dus over de algemeene neiging voor het antieke object noch te verwonderen noch te beklagen, doch veeleer heeft hij daarin een teeken te zien van datgene, wat den hedendaagschen kunstenaar op nijverheidsgebied nog wel ontbreekt en wat wel wenschelijk is om te bestreven, nl. een gevoelvolle overgave aan het te concipieeren kunstwerk, een verheffen van de weloverwogenheid tot de spontane uiting van esthetisch kunnen. Wanneer met groote kracht en groote liefde in die richting gearbeid wordt, dan zal het publiek ook voor moderne nijverheidskunst meer ontvankelijk blijken, dan men thans wel vermoeden zou.

* * *

Waar sprake is van een spontane uiting van esthetisch kunnen, daar spreekt vanzelf, dat een steeds hernieuwde toevoer van frissche, jonge krachten voor de wenschelijke ontwikkeling van de hedendaagsche kunstnijverheid een van de eerste vereischten is en even vanzelf sprekend is, dat voor het *onderwijs* hier een vruchtbaar werk te verrichten valt en tevens valt hierbij dan op te merken, dat bij dat onderwijs een geheel andere weg ingeslagen moet worden, dan tot nu toe in het algemeen gebruikelijk was.
Meer dan tot heden gewoonte was, moet bij jonge esthetisch begaafde krachten door middel van een goed onderwijs een krachtige en eigen overtuiging gekweekt worden en minder zal men vast moeten houden aan gewoonten en gebruiken uit de praktijk, waarbij menschen gekweekt worden, die al te makkelijk aanpassen aan de verkeerdheden in de praktijkelijke gewoonten, die, getuige het algemeen aanzicht van de hedendaagsche kunstnijverheid, maar al te veelvuldig zijn.

* * *

Er zijn sommige inrichtingen van onderwijs, waar kennelijk een steeds vernieuwend, verjongend leven zich openbaart: zulk een inrichting is de kunstnijverheidsschool „Quellinus".
Zoo valt dan de bespreking van de verjonging, die aan deze school weder begonnen is, geheel in de lijn van bovenstaande beschouwing, waar reeds aan de tentoonstelling van het leerlingenwerk van het afgeloopen jaar (het eerste schooljaar onder leiding van den nieuwen directeur, den heer Lauweriks) een streven voelbaar is, dat duidelijk op een verjonging wijst in den geest van den tijd, d. w. z. van den tijd, zooals die voor het bewuste intellect te schouwen is.
Waar deze tentoonstelling eene weergave was van het begin eener nieuwe phase en als zoodanig nog sterke symptomen van de afsluitende oudere phase vertoonde, kan hier van eene critische beschouwing van volledige resultaten nog geen sprake zijn, doch als algemeene indruk zij geconstateerd, dat een zekere „spanning" merkbaar was, een zekere geënerveerdheid in het werk der leerlingen, die mij een uiting scheen van een pogen naar het spontane kunnen, en dit met den nadruk op het spontane.
Het behoeft verwondering noch ongerustheid te baren, dat deze overgang soms tot een zekere verwildering in de conceptie leidde, juist deze verwildering getuigde voor de echtheid van het streven, dat als een jeugdig moment ook de ongebreideldheid van de jeugd tot uiting bracht.

* * *

Met dit laatste schooljaar werden de lessen in bouwkunde aan de Kunstnijverheidsschool Quellinus beëindigd (zooals bekend, werd bouwkunde van het leerprogramma afgevoerd) en niet zonder weemoed kan gezegd worden, dat thans in Amsterdam geen dagschool voor bouwkunde meer bestaat ... Toch is dit verwijderen van de bouwkundige afdeeling met het doel om het kunstnijverheidsonderwijs zooveel mogelijk te completeeren, een daad, die van juist inzicht getuigt. Van den heer Lauweriks vernam ik het een en ander omtrent zijne plannen, in verband met deze completeering van het kunstnijverheidsonderwijs en ik kan daaromtrent het volgende mededeelen:
Zooals reeds gezegd, wordt de bouwkundige afdeeling opgeheven of liever, ingekrompen tot hoofdzakelijk interieur- en meubelteekenen, terwijl deze vakken uitgebreid worden met een werkplaats voor het meubelmaken, zoodat een samenhangend technisch- en kunstonderwijs op dit gebied in uitzicht gesteld is.
De reeds bestaande lessen in grafiek worden uitgebreid en gecompleteerd tot een volledige afdeeling voor het onderwijs in de grafische kunstvakken, waar beoefend worden houtsnede, lithographie, benevens het ontwerpen voor reclame, advertentie en voor de chemigraphische reproductie. Bij het versieren van boekbanden (stempeldruk) wordt het beoefenen van het boekbinden als eene wenschelijke uitbreiding nog verwacht.
Geheel nieuwe vakken worden daarbij ingevoerd, n.l. het batikken, ceramiek en metaalbewerking.
Zooals bekend, worden thans reeds het houtsnijden en steenbewerken (beeldhouwen) benevens het decoratief schilderen aan deze school beoefend, zoodat de hervorming van de Quellinus-school hierin bestaat, dat een vrijwel volledige kunstnijverheidsschool met *werkplaatsen tot practische beoefening der technieken* gegroeid is uit de *teekenschool*, waarmede Amsterdam dus een in potentie zeer waardevolle kunstschool rijker is geworden.
Wat de heer Lauweriks nog mededeelde over de algemeene bestreving n.l., dat in het algemeen bij het onderwijs de nadruk gelegd zou worden op de esthetische zijde van de kunstnijverheidsvakken, terwijl daarbij naar een zuiver verband met praktijkelijke beoefening dier vakken gestreefd zou worden, doet met verlangen uitzien naar de toekomstige resultaten van dat onderwijs.

* * *

Wanneer ik thans poog sâam te vatten mijn indruk van de tentoonstelling als weergave van overgangsphase èn hetgeen aan gunstige voorwaarden vervat is in de nieuwe en zuivere stelling van de kunstnijverheidsschool „Quellinus" als oefenschool voor de kunstnijverheidsvakken, dan meen ik, dat deze school een van de factoren kan zijn, die mede kunnen werken aan een toevoer van frissche kracht in de sfeer van de kunstnijverheid.
Hier toch wordt met ernst gestreefd naar verrijking van het esthetisch kunnen gepaard aan eene esthetische doorvorsching van de technieken en dit, onder een van den geest des tijds welbewusten leider en een groep van ervaren en goede resultaten bestrevende leerkrachten.
Zoo moge deze school dan bewijzen, welk een gewichtige factor het onderwijs is voor een zich ontwikkelend kunstleven, waarbij dan tevens de wenschelijkheid naar voren gebracht wordt van een nauwer contact tusschen kunstonderwijs en de kunstbeoefenaars van de goede praktijk.

C. J. Blaauw.

NABETRACHTING door H. Th. Wijdeveld.

„The only thing that one really knows about human nature is that it changes".
Oscar Wilde.

Zooals den leden reeds bekend is, heeft het Bestuur en de Redactie hare functie's neêrgelegd. Dit was het resultaat van de laatste ledenvergadering.
In hoeverre dit te betreuren is, of wel: in hoeverre het Genootschap gered is van den ondergang, is eene zaak die de toekomst zal uitmaken.
Zeker is het echter, dat, mocht er aan de eene zijde door dezen loop der zaken een gevoel van teleurstelling over Bestuur en Redactie gekomen zijn; — aan den anderen kant haar een groote last is ontnomen, daar de moeilijkheden die, bij aanvaarding der voorstellen, overwonnen moesten worden, bijna onoverkomelijk zijn. Het komt mij voor dat het Genootschap door de jarenlange verwaarloozing van zijn waarachtig karakter, door de werking van het toegetreden leden-type en zijn financieelen toestand zich niet meer aanpast aan onzen tijd. Er is een chaos die niet op eenvoudige wijze te ordenen zou zijn geweest en conflicten had men onmogelijk kunnen ontkomen.
Al deze moeilijkheden zouden echter met het *vertrouwen* en den *steun* van het meerendeel der leden overwonnen zijn.

Wat toch is het geval, — misverstand of onwil, een agitatie tegen enkele leden in het Bestuur en Redactie; of was het een diepgaand meeningsverschil, dat de zaken zoo moeilijk deed voortgaan en zelfs ten slotte deed stranden ..., op kunstmatig opgeworpen klippen.
Niet alleen het eigenaardige verloop der gebeurtenissen doet mij nu over deze zaak schrijven, maar het is tevens een antwoord op de vraag van een der leden, gedaan op de laatste vergadering, om alsnog de inzichten van de afgetreden redactie te vernemen omtrent een wenschelijke reorganisatie van de Genootschapsorganen. Hoewel ik overtuigd ben dat het Bestuur en Redactie zich met de hoofdpunten van het hier volgende zal kunnen vereenigen, moet het toch als mijne persoonlijke zienswijze beschouwd worden.
Ik kan mij indenken, dat enkele grondige bezwaren tegen de voorgestelde wijzigingen waren in te brengen en zeker zouden wij niet spoedig het voorgestelde bereiken. Meestal gaan er eenige jaren overheen voor wij de eerste resultaten van verreikende besluiten zien. Nu eerst bemerken wij wat de gevolgen zijn van den arbeid van een aantal jaren geleden. Nu zien wij wat de resultaten van eene niet met kracht beheerde N.V., die „het plaatwerk De Architect" heet. Door de verantwoording te zetten op niet met naam en titel aan te wijzen personen, of moeilijk na te speuren groepen, heeft zich hier een toestand geschapen, die op zéér bescheiden toon uitgedrukt, den goeden naam van A. et A. schade heeft gedaan. Een toestand, die zelfs door het correcte beheer van den leider van het voorlaatste Bestuur, den heer Paul de Jongh, niet kon worden teruggebracht binnen de grenzen van het normale en waarmede de nu afgetreden Redactie en het Bestuur een nieuwen strijd wilde aanvangen.
De Redactie was van meening dat de beste oplossing was, de opheffing van het plaatwerk, direct na voltooiing van den laatsten, in slechts twee nummers verschenen jaargang.
Natuurlijk zou daarmede ten nauwste verbonden zijn geweest het lot van ons wekelijksch orgaan „Architectura". Ook dat orgaan is niet zooals het gewijzigde genootschap zou wenschen. Is hier wel een op waardige wijze vastleggen van de artistieke gebeurtenissen in ons land?
Het is een vakblaadje van den zooveelsten rang, door de zorg van eenige voorgaande Redacties met een artistiek tintje overgoten, met een innerlijke waarde, waarvoor aan den eenen kant het gebruikte papier en de druk te goed is, aan den anderen kant niet goed genoeg voor een perfecte reproductie van de ter opname aangeboden werken.
Ook dit weekblad stelde zij zich voor op te heffen, om dan voor beiden, plaatwerk en weekblad, in de plaats te stellen een artistiek verzorgd geïllustreerd maandblad. Bij dat maandblad zou als los aanhangsel ingesloten worden een klein tijdschrift met Genootschapsmededeelingen enz.
Dit geïllustreerde maandblad op te voeren tot het hooge standpunt waarop een orgaan van een *kunstenaarsvereeniging* moet staan, vereischt *alle* krachten van een goede Redactie en Bestuur. Het is daarom niet alleen een te veel, doch ook een minderwaardige arbeid voor deze commissie indien zij zou zorg moeten dragen voor de circulatie eener tijdschriften-portefeuille. Evenzeer mag het van de leden niet verlangd worden zorg te dragen voor de catalogiseering en rondzending van boek- en plaatwerken. Hiervoor bestaan de door Rijk en Gemeenten opgerichte grootere en dus belangrijke bibliotheken.
Portefeuille, zoowel als Bibliotheek behoorde m.i. niet meer bij een gewijzigd Genootschap „A. et A." en het was *mijn* voorstel de bibliotheek ten geschenke aan te bieden b.v. aan de M. B. V. A. of aan een Rijksinstelling. Voor *mij* lag de groote taak van het Genootschap, in de goede keuze van te benoemen *commissies*, in de verzorging van een *Maandblad*, in de *voordrachten* en in de jaarlijksche *tentoonstelling* van den arbeid der leden.

Alle krachten concentreeren op een klein, doch hóóg reikend programma, gepaard aan een vereenvoudiging van de Bestuursfuncties!

Om dezen opzet uitgevoerd te zien door de daarvoor meest geschikte leden, dat is dus door hen ... die met hun *werk* en *daden* en niet door hun woord alléén, getoont

hebben dit waardig te zijn, . . . daarvoor was de nieuwe indeeling en groepeering der leden bedoeld. Het was 't formeeren van een kern, waaruit leden, die verantwoordelijke functies bekleeden, zouden voortkomen.
Het gewijzigde Genootschap zou niet meer buitenleden en stemhebbende leden hebben naar den aard van hun woonplaats en naar de grootte van het bedrag dat zij wenschten te betalen; doch naar de capaciteiten die zij bezaten. Het recht om *stemhebbend lid* te zijn zou de commissie van onderzoek geven aan allen die aesthetische bekwaamheid bezitten, gegrond op voldoende vakkennis; dat is dus aan Architecten en bouwk. teekenaars, aan schilders en beeldhouwers enz. Zeker was ik een der eersten geweest, die mijn werk aan dezen — geheel zonder programma, en eenzijdig oordeelende — commissie zou hebben onderworpen.

Zoo ongeveer waren mijn denkbeelden en daarom kon ik mij met de strekking van de voorgestelde statuten in principe vereenigen — zeker had ieder lid het recht om *tegen* deze wijzigingen te zijn en op de vergaderingen te protesteeren tegen wat hij meende verkeerd te zijn; maar het is af te keuren wanneer het geschiedt op de ongemotiveerde en verdachtmakende wijze, zooals het pamflet toont, dat den leden van het Genootschap de vorige week werd toegezonden.
Het was de bedoeling om op eerlijke, open, en dus waardige wijze te strijden. Voor dergelijk wantrouwend optreden ga ik gaarne een stap terzijde.
Maar wat zijn dan toch de grondredenen die op deze wijze de door vele gewenschte hervormingen moesten bestrijden? Is het niet eigenaardig dat een groep der B. N. A.-leden, de hevigste tegenstanders waren? Beseffen zij wel dat door deze actie — die wellicht eenzijdige belangen van de B. N. A. moet behartigen, — „A. en A." zou worden eene reactionaire instelling — die als een vazalstaat dienst moet doen voor dezen bond. Het heeft iets van de Duitsche staats-politiek in den slechten zin van het woord.
Maar zij die niet kortzichtig zijn of persoonlijke antipatieën laten boven drijven, moeten erkennen dat, hoewel enkele *jongeren* het plan voor hervorming wilden dóórzetten, deze hervorming — al is het dan wellicht onbewust — ontstaan is door de splitsing — d.i. specialiseering — die de oprichting van den Bond van Ned. Architecten met zich bracht. Niet het Bestuur van „A. et A." provoceerde deze ideeën; zij wenschte niets anders dan eene voortzetting van het door de B. N. A. begonnen proces, en zéker met de hartgrondige bedoeling om de *vak-* en de *artistieke*-vereeniging op te voeren tot een krachtiger en doeltreffender samenwerking en daardoor tot een hooger peil van bloei.
Het is mijn vaste overtuiging dat de arbeid van vele voormannen van „A. et A". het best gewaardeerd en begrepen wordt door hem voort te zetten en te gebruiken voor krachtige nieuwe stroomingen.

Zoo stelde ik mij gaarne voor de B. N. A. en de M. B. V. A., versmolten tot één groote *Vak*-vereeniging, met het „Bouwkundig Weekblad" — typografisch beter verzorgd — als strijd-orgaan. Daarnaast het Genootschap „A. et A." als *artistieke* vereeniging, met hare idealen in aesthetischen zin; redigeerend haar maandblad als een Kunsttijdschrift.
Eerst na de omwerking en zuivering van deze drie vereenigingen tot *twee*, met ieder een eigen program, zou het mogelijk zijn, — zonder in de eigenaardige conflicten te komen zooals zich nu menigmaal voordoen — lid te zijn van beide.

Dan eerst zouden wij met kracht kunnen streven naar de opvoering van den kunstenaar in 't algemeen en den architect in 't bijzonder, dan zouden wij volgen den goeden weg, die eens zou leiden naar een eigen Nationale Kunst.

Wij zijn met vliegende vanen de poorten van het eens zoo schoone gebouw „A. et A." binnengeleid, in ons devies dragend het ongeschreven, doch diep-gevoelde woord: „Hervorming". Wij hebben een onderzoek ingesteld naar de constructie en fundamenten en het is ons gebleken dat de constructie bouwvallig staat op de oude krachtige fundeering.
Wij hebben op die fundamenten een „Tempel" willen opbouwen.... maar de nieuwe opbouw is niet aanvaard. Welnu, laten onze opvolgers met de verf-kwast komen,... een glanzende vernis-laag houdt het „schijnschoone" nog wat in stand.... maar, onvermijdelijk komt de dag dat het Gebouw niets meer is dan een bouwval, die in hare ineenstorting, ook de nu nog krachtige fundeering zal vernietigen.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN.

De club van Haagsche leden heeft verzocht de antwoorden op de Genootschapsprijsvragen ook in den Haag te mogen tentoonstellen.
Het bestuur kan hiermede accoord gaan, maar wil door dezen de mededingers die bezwaren mochten hebben in de gelegenheid stellen deze mede te deelen..... liefst vóór Woensdag a.s.

PRIJSVRAAG RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

Verbeteringen der in het vorig nummer verschenen lijst der motto's:
No. 28. N. S., moet zijn: R. S.
„ 43. Arsuna, moet zijn: Ars una.
„ 50. Blijkens ontvangen toelichting bedoelt het kenteeken een „parabolische spiegel" te zijn.

Door een fout in het zetten van de voordracht van den heer de Bazel is op pag. 230 — 2de kolom 3de alinea van onder — een zin onduidelijk geworden.
Er staat: „In plaats van, wat men aan de meeste vormen van den nieuwen tijd ziet, dat de voorafgegane gedachte was: hoe moet het (ik) werken". enz.
moet zijn: „In plaats van, wat men aan de meeste vormen van den nieuwen tijd ziet, dat de voorafgegane gedachte was: hoe zal het (ik) er uit zien, moet de voorgedachte zijn: hoe moet het (ik) werken." enz.

WAAR MOET DAT HEEN?!!

„Wij kochten groote complexen eiken- en dennenbosch en stellen ons voor om het hout daaruit, dat voor brandhout geschikt is, zonder tusschenhandel aan particulieren te verkoopen.
Wanneer U nu bestelt, dan garandeeren wij U zonder voorbehoud, dat U dezen winter brandhout heeft.
Onze voorraden beloopen circa 4000.000 Kg., terwijl U bij elke hoeveelheid kunt bestellen."

Ziehier den aanvang van een der vele drukwerken die de post dagelijks bij duizenden rondbrengt en die allen in gelijken trant zijn opgesteld.
Waar moet het heen met onze bosschen, zal er een regeling door de regeering worden getroffen voor het hakken van boomen voor brandhout?.... en wanneer??

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 31. ZATERDAG 4 AUGUSTUS 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst heeft onderstaand verzoekschrift aan den Gemeenteraad van Rotterdam gezonden:

Amsterdam, 12 Juli 1917.

Aan den Gemeenteraad van Rotterdam.

Edelachtbare Heeren,

Uit de oproeping in de dagbladen vernam het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, dat eerlang in Uwe Gemeente benoemd zal worden een Directeur voor den Gemeentelijken Woningdienst.
Blijkens de bepalingen der Verordering regelende dezen Dienst, is de taak, door hem te vervullen, niet alleen van bijzonder belang voor de volkshuisvesting, doch tevens voor de vele vraagstukken, die daarmede in onmiddellijk verband staan.
Naast de economische vraagstukken zijn het die van aesthetischen en stedebouwkundigen aard, die zeer op den voorgrond treden, en om behartiging en oplossing vragen, en zonder aan de belangrijkheid der eerstgenoemde iets te kort te doen, mag de waarde van de laatste niet te gering of als van slechts bijkomstigen aard worden beschouwd.
Het zal dan ook geen nader betoog behoeven, dat de man, die aan het hoofd van den Dienst wordt geroepen, iemand moet zijn die, naast een groot organiseerend talent en de onmisbare technische en administratieve kennis, de bekwaamheden bezit, om de vraagstukken die zijn dienst ter oplossing krijgt *ook* in *bouwkunstig* opzicht volkomen te beheerschen, en *daardoor* in staat te zijn mede te werken aan eene algemeene verfraaiing van het stadsbeeld.
Het Bestuur van de M. B. V. A. gehoord de Plaatselijke Commissie van leden M. B. V. A. te Rotterdam, neemt daarom de vrijheid er bij Uw College ten ernstigste op aan te dringen, uit de ongetwijfeld talrijke sollicitanten, slechts hem te kiezen, 't zij krachtens zijne opleiding en loopbaan, 't zij door wat door hem op 't gebied van woning- of stedebouw reeds is gepraesteerd, de bewijzen heeft gegeven, de rechte man op de rechte plaats te zijn, en geeft in verband hiermede als zijne meening te kennen, dat een Bouwkundig Ingenieur of een Architect in de eerste plaats in aanmerking behoort te komen.
't Welk doende enz.

Het Bestuur der Mij. tot Bev. der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederl. Architecten,
(w. g.) A. BROESE VAN GROENOU, Voorzitter.
J. WESSELIUS, Secretaris.

JURY-RAPPORT OVER DE OPENBARE PRIJSVRAAG VOOR EEN WOONGEBOUW VOOR OUDE MANNEN EN VROUWEN TE ALKMAAR (KARENHUIZEN).

De Jury, bestaande uit de heeren Irs. A. Broese van Groenou, J. B. van Loghem en D. F. Slothouwer, kreeg ter beoordeeling 97 ontwerpen, waaronder eenige met varianten.
De motto's dezer ontwerpen waren:
Simplex; B. N.; Alcmaria Victrix; 99; Knotwilg; Alkmaar; Op Leeftijd; A. C.; Welverdiende Rust; Teddy; D. A. K. in driehoek; Tijd; ×; Motto gelijkend op een rups; Hanna; Avond; Ten Rande; Zon I (correspondentie-adres: Oude Gracht, Utrecht); Mei; G; Volkshuisvesting; Emulatie; V. V. V.; 7; School en Landzicht; Revue; H. A.; Pax; Situatie; Voort; Paviljoen; Avondrust; 1917; Wapen rood en wit; Als 't avondt; Pijp en Poes; Thuis; In 't Zunneke; A. V.; Internos; Oud; Ouden van Dagen; In d'eigen sfeer; Casa Caritas; Zon II (correspondentie-adres: van Loostraat, den Haag); 't Wordt Avond; Apollo; Adhuc stad; Eigen kamer; Herfst I (correspondentie-adres: Valeriusstraat Amsterdam); L. S. G.; Marie; Plaats gemaakt; Omega I (correspondentie-adres: Postkantoor Amersfoort); XXIX W; Hoop; C; 52; In 't Noorden; X; A; Avondzon; Repos; Omega II (correspondentie-adres: Geesterweg, Alkmaar); Kennemerland; Baksteen; Nirvâna; L. en C.; E; Rustoord; D. H. A.; Kwikdruppel; Grijsheid, Wijsheid; Til; Een huis vol licht en zonneschijn; Zuid; Voor ouden van dagen; Wees niet bezorgd;

Hil-la; Eert den ouderdom; Staatspensioen; Eenvoud I (correspondentie-adres: Jan Luykenstraat, Amsterdam); Hofje; Comme il faut; De Waag; Schets; R; Huisvesting; V. V. A.; Geniet uw Rust enz.; Voorland; Zon III (correspondentie-adres: Zuidwal, den Haag); Oud Holland; Eenvoud II (correspondentie-adres onbekend; Voor het eerst; Zoo bedacht; Herfst II (correspondentie-adres: Haarlemmerstraat, Amsterdam).

Hoewel de kwantiteit dus alleszins tot tevredenheid stemt, kan de kwaliteit niet geroemd worden, hetgeen duidelijk tot uiting komt in het aantal ontwerpen, dat bij de eerste en tweede schifting uitviel en voor verdere beoordeeling niet meer in aanmerking kon komen (respectievelijk 39 en 28). Slechts 37 ontwerpen gaven aanleiding tot eene nadere bespreking.

De Jury ging bij de beoordeeling van de ontwerpen uit van de grondgedachte, dat de situatie van de behuizingen zoodanig moest zijn, dat een ruime toetreding van zonlicht en lucht afdoende verzekerd was. Als direct gevolg daarvan moest de wandelgang aan den noordkant geplaatst zijn, terwijl het beloop de noodige afwisseling moest bieden zonder het gemakkelijke verkeer en toezicht te belemmeren.

De gevels moesten eene harmonische uiting geven van de daarachter gelegen organen en van de bestemming van het gebouw; het behoeft haast geen betoog, dat hier het devies gold: betracht den eenvoud.

Om aan de oeconomische eischen van het vraagstuk te voldoen, moest groote waarde worden gehecht aan een zoo groot mogelijk aantal behuizingen. Hoewel de bouwsom daardoor wel grooter werd, stonden daartegenover de voordeelen, dat meerdere bewoners in de stichting konden worden opgenomen en de rentabiliteits-rekening gunstiger werd.

Bij de *eerste* schifting vielen uit die inzendingen, welke blijk gaven van onvoldoende beheersching van het onderwerp door den ontwerper. De motto's daarvan waren: 99; A. C.; Tijd; Emulatie; School en Landzicht; Revue; Voort; 1917; Thuis; In 't Zunneke; A. V.; Ouden van Dagen; In d'eigen sfeer; 't Wordt Avond; Apollo; Eigen Kamer; Plaats gemaakt; Omega I; XXIX W; C; In 't Noorden; A; Repos; Omega II; Kennemerland; L. en C.; Rustoord; Zuid; Wees niet bezorgd; Hil-la; Staatspensioen; Eenvoud I; Comme il faut; V. V. A.; Geniet uw Rust enz.; Oud-Holland; Eenvoud II; Voor het eerst; Zoo bedacht.

Bij de *tweede* schifting legde de Jury de ontwerpen ter zijde, 1° waarvan de behuizingen voor het meerendeel op de Noordzijde waren aangebracht; 2° waarvan de behandeling van de gevels geen aanleiding gaf tot eenige bijzondere opmerking voor waardeering.

Deze waren:

Simplex; B. N.; Alcmaria Victrix; Welverdiende Rust; Teddy; ×; Motto gelijkend op eene rups; Avond; Mei; Volkshuisvesting; H. A.; Paviljoen; Avondrust; Adhuc stad; Herfst I; Marie; Hoop; 52; X; Baksteen; Nirvâna; D. H. A.; Grijsheid Wijsheid; Til; Voor ouden van dagen; Eert den ouderdom; Schets; R.

Bij de *derde* schifting liet de Jury zich leiden door de vraag, welke ontwerpen moesten uitvallen wegens onvoldoende benutting van de Zuidelijke windstreek bij het vaststellen van den plattegrond.

Motto *Alkmaar*. De gang is onvoldoende verlicht; de gevel, hoewel niet van verdienste ontbloot, mist de noodige eenheid.

Motto *Op Leeftijd*. De gevel is wel verdienstelijk, maar de geheele opzet is niet bescheiden genoeg ten aanzien van de bestemming vooral de middenpartij is niet geslaagd; het teekenwerk is zeer gevoelig.

Motto *D. A. K.* in driehoek. De gevelbehandeling verraadt een vaardige hand.

Motto *Hanna*. De gevels zijn met zorg uitgewerkt, doch missen karakter.

Motto *Ten Rande*. De gevels vertoonen een juist gevoel voor verhoudingen, maar de compositie laat te wenschen over.

Motto *G*. De platte grond komt in den voorgevel goed tot uitdrukking, de middenpartij echter treedt te overheerschend op.

Motto *7*. De platte grond kenmerkt zich door den goed gevormden wandelgang, die eene aangename afwisseling biedt; het karakter der gevels is aantrekkelijk, doch de hoekpaviljoens doen ongunstig in den voorgevel, in den achtergevel daarentegen komen zij goed tot hun recht; de middenpartij is minder geslaagd.

Motto *Avondzon*. De gevels zijn handig van teekening en compositie, het karakter van de middenpartij is echter niet in overeenstemming met de bestemming van het gebouw.

Motto *E*. De gevels zijn niet zonder verdienste, hoewel niet vrij te pleiten van gezochtheid.

Motto *Huisvesting*. De wandelgang is slecht geprojecteerd; in de gevels is wel naar kracht gestreefd, het geheel doet echter droog en nuchter aan.

Motto *Herfst II*. De gevels hebben een aantrekkelijk karakter, doen echter in de omgeving te gewild landelijk.

Bij de *vierde* schifting zijn die ontwerpen uitgevallen, waarvan de platte gronden wel aan de algemeene eischen, door de Jury gesteld, voldeden, doch overigens de kwaliteiten misten om voor eene verdere beoordeeling in aanmerking te komen.

Motto *Pax*. De gevels zijn onvoldoende, zeer zwak van compositie en maken een dorren indruk.

Motto *Als 't Avondt*. Het plan is zeer verdienstelijk, aan de toetreding van zon en lucht is de noodige aandacht wijd, de gevels zijn echter bijzonder zwak van behandeling.

Motto *Inter Nos*. De platte grond is van aangename afwisseling, de gevels zijn slecht van compositie, terwijl de detailleering zeer zwak is.

Motto *Kwikdruppel*. De situatie van het plan is gunstig te noemen, de middenhal is wat grootsch van opzet ten aanzien van de bestemming, de gevels zijn arm.

Motto *Een huis vol licht en zonneschijn*. De woonkamers zijn goed gesitueerd, de bijvertrekken minder; de gevels zijn zwak van compositie en in de onderdeelen gezocht.

Ten slotte bleven over 14 ontwerpen onder de motto's: Knotwilg; Zon I; V. V. V.; Situatie; Wapen wit en rood; Pijp en Poes; Oud; Casa Caritas; Zon II; L.S.G.; Hofje; De Waag; Voorland; Zon III.

Met algemeene stemmen werden na de eindbeoordeeling de prijzen als volgt toegekend:

1e Prijs: Motto Zon II;
2e Prijs: Motto Zon I;
3e Prijs: Motto Oud;
4e Prijs: Motto Pijp en Poes;
5e Prijs: Motto Hofje.

Motto *Knotwilg*. Het geheele ontwerp getuigt van ernstige studie en is in grondplan vooral knap geconcipieerd; alleen de portierswoning ware beter naast den ingang geplaatst; de laag gehouden kapaanzetting geeft een minder fraaie oplossing voor de gevels.

Motto *Zon I*. De plannen van dit ontwerp zijn zeer te roemen; door de circulatie-ruimten tot het noodzakelijkste te beperken is een maximum ruimte aan huisvesting verkregen, zoodat dit plan niet minder dan *38* tweekamer en *14* een-kamerbehuizingen bevat.

De gevel-architectuur is minder geslaagd, het karakter van den wandelgang komt niet afdoende daarin tot uiting; door ongemotiveerde voorsprongen is vergeefs getracht de eentonigheid in den voorgevel op te heffen, de hoekoplossing is zwak; het teekenwerk verdient allen lof.

Motto *V. V. V.* Hoewel de kamers op zichzelf goed gesitueerd zijn, is er te weinig profijt getrokken van het terrein aan de zuidzijde om den plattegrond meer te ontwikkelen, het gevolg is een betrekkelijk gering aantal behuizingen (27 en 8); de architectonische vormgeving van de gevels is vrij onbeholpen.

Motto *Situatie*. De plattegrond is goed ontwikkeld doch bij het streven om den voorgevel een levendig aanzien te geven zijn er nog te veel kamers aan de noordzijde geplaatst; de wandelgang heeft een zeer gunstig beloop en beantwoordt goed aan het doel; de gevels zijn niet onaardig behandeld, hoewel in sommige onderdeelen onhandig opgelost.

Motto *Wapen wit en rood*. Het streven om alle kamers zooveel mogelijk zon en lucht te geven is zeer te waardeeren, het aantal behuizingen is echter veel te gering, hetgeen duidelijk tot uiting komt in de rentabiliteitsrekening. Het lijkt de Jury ongemotiveerd om het gebouw symmetrisch te houden ten opzichte van de as van de Ambachtsschool, waardoor veel terrein ongebruikt blijft liggen. De gevel-architectuur is zeer middelmatig.

Motto *Pijp en Poes*. Een zeer verdienstelijk onderwerp, de gevels zijn groot behandeld en vooral de wandelgang is daarin voortreffelijk weergegeven; het platte dak is echter niet interessant genoeg verwerkt; het détail mist karakter.

Motto *Oud*. De Jury is van oordeel, dat plan A de voorkeur verdient boven plan B; de variant plan A^1 is van oeconomisch standpunt bezien nog eene verbetering. Aan het ontwerp is buitengewoon veel zorg gewijd; de hoofdopzet valt zeer te roemen, de ligging van de trappen is minder gunstig, het karakter van het gebouw is goed in den gevel uitgedrukt, doch te burgerlijk van opvatting; de détails zijn weinig geslaagd.

Motto *Casa Caritas*. Hoewel het terrein onvoldoende benut is en bovendien versnipperd, heeft het plan op zich zelf wel verdienste; het aantal behuizingen is te gering (24 en 8). De verhoudingen van de gevels zijn plomp, de middenpartij met de erkers zal een zeer onrustigen indruk maken, terwijl de topgevel met leipannen bekleed niet gunstig zal doen.

Motto *Zon II*. Het ontwerp is in zijn geheel zeer goed en heeft een prettig intiem karakter. Aan de eischen der economie is in zeer voldoende mate voldaan, (35 tweekamer- en 11 eenkamerbehuizingen) zoodat de eventueele uitvoering van dit plan geen bezwaren in dit opzicht behoeft te ondervinden. De architectuur is zeer karakteristiek, met uitzondering van het profiel van het dak, dat slap is; enkele détails zijn wat oppervlakkig behandeld.

Motto *L. S. G.* De Jury is het met den ontwerper eens, dat zijn plan A in opzet beter is dan plan B, hoewel dit laatste plan meer aan de oeconomische eischen voldoet door het grootere aantal behuizingen. Aan gangen is te veel ruimte opgeofferd, terwijl de lichtopeningen daarin niet gunstig verdeeld zijn. Het karakter van de gevels is origineel, doch de verhoudingen zijn niet aangenaam; de groote overspanning van den ingang in baksteen is bedenkelijk; het geheel geeft blijk van eene krachtige hand.

Motto *Hofje*. Hoewel het aantal behuizingen voor het oeconomische doel onvoldoende is (24 en 7), heeft de zeer oorspronkelijke en aantrekkelijke plangroepeering de Jury er toe doen besluiten dit ontwerp nog met een prijs te bekronen; het aantal trappen is voor dit gebouw wel wat overdadig.

Motto *De Waag*. Door meerdere ontwikkeling van den plattegrond zou het aantal behuizingen, dat thans onvoldoende is, belangrijk opgevoerd zijn. De architectuur van de gevels geeft geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Motto *Voorland*. In verhouding tot het aantal zijn er nog te veel kamers op het noorden ontworpen; de gevelbehandeling getuigt van weinig fantaisie.

Motto *Zon III*. Het aantal behuizingen is ook in dit plan te klein, hoewel de situatie op zichzelf goed is; met alle waardeering voor de zorgvuldige uitwerking, moet het geheel als weinig kunstzinnig gedacht aangemerkt worden; de wandelgang komt in den gevel slecht tot uiting.

De Jury:

Ir. A. Broese van Groenou.
Ir. J. B. van Loghem.
Ir. D. F. Slothouwer.

BOEKBESPREKING.

Catalogus Kon. Fabriek F. W. Braat, Delft.
Uitgave 1917.

Getrokken metalen Ramen, systeem „Crittall-Braat".

De oorlog heeft reeds veel veranderingen gebracht in de handelsrelatie en verhoudingen tusschen Hollandsche en buitenlandsche firma's. De combinatie „Braat-Crittall" is een van de vele gevolgen.

Laten wij verheugd zijn dat naast de schade, die de onderling vijandelijke naties *onzen* handel hebben gebracht, ook goede resultaten verkregen zijn — en wij mogen het toejuichen dat een groote Nederlandsche Firma het bekende metalen-ramen-type van de Crittallsche fabriek te Braintree in Essex heeft overgenomen en zich, zooals de catalogus doet vermoeden, in nauwe relaties heeft gesteld met deze, door jeugdige krachten beheerde Engelsche fabriek.

De catalogus is duidelijk en goed verzorgd, met een prachtcollectie profielen voor ijzeren en bronzen ramen. Toch moet gezegd worden, dat niet de firma Braat, doch Crittall de eer toekomt het type te hebben aangegeven, en zelfs in die mate, dat ik overtuigd ben dat de heer Walter Crittall, — de samensteller van de Crittalsche-Catalogi for Metall-Windows — zijn Hollandschen collega bij Braat wel een stumperd moet vinden. Diegenen die de Crittall catalogi bezitten, zullen toegeven dat zij (in hun soort) als uitgave, in Europa niet overtroffen worden.

Al is de catalogus van Braat (als boek) niet datgene wat de Engelsche uitgaven zijn, zij behoort in Holland tot de goedverzorgde.

Het is te hopen dat de, door de Firma Braat zelve in den handel gebrachte voorwerpen (afgebeeld op pag. 94, 95 en 96) in de volgende uitgave van den catalogus, of niet meer voorkomen, of vervangen zijn door beteren .... want wat op genoemde pag. is afgebeeld, is beneden *alle* critiek.

De Crittallsche invloed kan een goed begin genoemd worden.

Wijdeveld.

HET KUNSTONDERWIJS.

De tentoonstelling van het werk der leerlingen der verschillende scholen, welke op het gebied der decoratieve kunsten en der kunstambachten in ons land werkzaam zijn, zal van 20 Juli tot 10 Augustus 1919 in de bovenlokalen der aan het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem verbonden school gehouden worden en belooft een groot succes te zullen worden. Tot nog toe hebben 10 kunstscholen hare medewerking toegezegd, terwijl 2 scholen hare toetreding wegens de reorganisatie van het onderwijs nog in beraad hebben gehouden.

De tentoonstelling gaat uit van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, en werd een Comité van Uitvoering, bestaande uit deskundige leden, voor de organisatie der tentoonstelling en van het congres benoemd, waarvan mr. M. A. Duparc, referendaris-chef der afdeeling Kunsten en Wetenschappen van het ministerie van Binnenlandsche Zaken, het eere-voorzitterschap heeft aanvaard en de heer R. N. Roland Holst voorzitter is.

Het doel der tentoonstelling is voornamelijk om een overzicht en een inzicht te verkrijgen, op welke wijze bedoeld onderwijs gegeven wordt en op welke hoogte het zich bevindt.

Bovendien zullen directeuren en leeraren van genoemde kunstscholen in verband met de tentoonstelling door het houden van een congres in de gelegenheid worden gesteld, om over het kunstonderwijs van gedachten te wisselen.

Het is van groot belang, dat het kunstambachtsonderwijs op vaste grondslagen wordt bevestigd, om het in de toekomst voor de practijk zoo vruchtbaar mogelijk te doen zijn. („Tel.")

HET HUIS „DE STEENROTS" TE MIDDELBURG.

De „N. R. C." ontleent aan het jaarverslag der „Vereeniging tot instandhouding van oude gebouwen te Middelburg" het bericht, dat eene geheele restauratie van het huis, zoowel in- als uitwendig, dringend noodig is. De Vereeniging is met B. en W. in overleg getreden en deze droegen aan den heer J. A. Frederiks op plannen en kostenberekening te maken. B. en W. zullen dan te rade gaan hoe aan het geld te komen. Immers zoolang de restauratie van het stadhuis jaarlijks belangrijke offers vraagt uit de gemeentekas is daaruit voor „De Steenrots" geene bijdrage van beteekenis te verwachten.

VANDALISME.

De groote kerk te Tholen staat onder de kerken in het Zuiden bekend als een der mooiste Gothische bouwwerken. Men is thans het gebouw aan het opknappen! Het front van het transept uit natuursteen opgetrokken, wordt weder onder een dikke laag verf gesmeerd, aldus schrijft de „Thoolsche Courant". Elders gaan rijk, provincie en gemeente voor om aloude bouwwerken, die door een verflaag ontsierd zijn, met veelal hooge kosten te ontdoen van de verflaag. De heeren, die hier zeggenschap over het gebouw hebben beginnen juist andersom te handelen en dit front met zijn 3 nissen, waarin de ijzeren haken nog aanwezig zijn, waaraan voor de Hervorming ook beelden bevestigd waren met het wapen van Tholen, op zichzelf een der mooiste stukken in den bouw, wordt grijs. Wij vinden het te bejammeren, dat op deze wijze verknoeid wordt, hetgeen door het besparen van kosten, of door de verf op een andere plaats aan te wenden, ware te voorkomen geweest. Temeer daar door het op steen aanbrengen van verf deze toch niet beschermd wordt tegen de invloeden van het weder, steen is hiertegen op zich zelf wel bestand. Wij vinden, aldus het blad, het te bejammeren, dat zeggenschap of toezicht op monumenten berust bij menschen, die zoo weinig gevoel voor historische waarde en schoonheid hebben en hierdoor de hoofdingang van een monumentaal gebouw verknoeid wordt.

(„N. Rott. Ct.")

HET DECIMALE STELSEL IN ENGELAND.

Het Engelsche Institute of Bankers heeft het verslag gepubliceerd van de commissie, die zich had belast met het onderzoek naar de mogelijkheid om het decimale stelsel voor geld, maten en gewichten in Engeland in te voeren. Het rapport der commissie wijst erop, dat het thans geldende systeem een belemmering vormt voor de uitbreiding van den buitenlandschen handel en dat het decimale stelsel in het muntwezen alsook voor maten en gewichten wordt aanbevolen.

De commissie is van overtuiging, dat het stelsel eerst na het sluiten van den vrede kan worden ingevoerd, maar raadt ten sterkste aan reeds thans alle wettelijke maatregelen te nemen, die een spoedige invoering na den oorlog mogelijk maken. (N. R. Ct.)

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.

Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd gedurende de maand Juli bezocht door 610 belangstellenden. Uit de aan het Museum verbonden Boekerij werden 156 boek- en plaatwerken ter studie naar verschillende plaatsen van ons land verzonden.

In de aan het Museum verbonden School zullen de lessen 3 September weder worden hervat.

De Tentoonstelling van Chineesche borduurwerken, welke op het oogenblik in het Museum wordt gehouden, zal tot 13 Augustus worden verlengd.

BERICHT VAN DE P. P. C.

Door de stijging van papier en drukkosten is gebleken dat bij herdrukken van de „Algemeene Prijsvraag regelen", de prijs verhoogd moest worden van ƒ 0.25 tot ƒ 0.40 per exemplaar.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 32. ZATERDAG 11 AUGUSTUS 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

BOEKBESPREKING.

„Het Signaal" II.

Zomernummer 1917, onder leiding van de kunstgroep „Het Signaal".
Uitgave: N.V. Theosofische Uitgevers maatschappij te Amsterdam, prijs ƒ 2.50.

Dit tweede nummer door deze kunstgroep uitgegeven zou een prachtige gelegenheid bieden om uit te weiden over het verband van de moderne kunsten onderling, immers hier wordt beproefd in één groot signaal aan te geven de samenvloeiing van de geestelijke stroomingen van onzen tijd .... Maar, zij die dit hebben getracht zijn niet gelukkig geweest. De schakel is niet duidelijk aangegeven. Hier is eerder het bestaande verband uiteengerukt en door een chaos vervangen.

Het zal wel zéér moeilijk zijn in deze benarde tijden een goed systeem van signalen sâam te stellen, die den zoekenden naar het groote doel, ... de verbroedering der kunsten, ... moet voeren.

Het is hier voorloopig geprobeerd door een talenverbroedering.

De vlaming v. d. Swaelmen vindt het noodzakelijk zijn betoog „Over de Bouwkunst" in het Fransch neer te schrijven, terwijl Constant v. Wessem zijn „Notities over Muziek", wederom in Hollandsch publiceerd. Dr. Naber uit Hoorn geeft een diepzinnig betoog over „La Rose de la Somme" in het Fransch, maar daarnaast komt Albert Verwey met zijn statig Hollandsch gedicht „De Aarde".

Dit is eene zaak van internationale aanvoeling die ik mij verder met Engelsch-Duitsch-Russisch etc. uitgewerkt kan voorstellen en dus niet af te keuren is. Ik kan echter niet de noodzakelijkheid inzien, dat teekeningen en photo's gereproduceerd naar werken van Dr. Berlage, een verklarend onderschrift in 't Fransch krijgen, terwijl b.v. v. Loghem's en Gratama's werk Hollandsche onderschriften krijgen.

Als men mij zou vragen „Is dat boek Hollandsch of Fransch"? zou ik antwoorden: Geen van beiden.

Wat willen toch de Signaal-menschen met dat boek? Signalen geven aan de kunstbroeders en het publiek! Zeer goed.

Maar als wij van uit den trein bij het binnenstoomen in een groote stad, in de nabijheid van het station, vele roode en groene lichten, verticale en horizontale armen, vlaggen en wissels zien, en wij hooren knallen en toeters dan zijn daar óók „signalen" ... En een chaos is het ... maar toch laten wij ons met vertrouwen in schokkende en stampende vaart voortslepen, omdat wij gevoelen dat het alles berust op een systeem, dat van uit het stationzelve beheerscht en geordend wordt.

En juist dat laatste missen wij bij al de signalen in het boek. Het eenige onderlinge verband dat men waarneemt is het touw en de lijm van den boekbinder.

Hebben hier *kunstenaars* zorggedragen voor de uitgave? Een kostelijke hoeveelheid papier; een groot aantal goed gereproduceerde photo's; een hoeveelheid deugdelijke arbeid van litteratoren en dichters ... en toch, met deze prachtige middelen niet meer bereikt dan datgene wat de eerste de beste uitgever had kunnen samenstellen. Hier hebben menschen de leiding gehad die geen idee hebben hoe een boek verzorgd moet worden.

Een goede gelegenheid is voorbij gegaan om een boek als „uitgave" te doen slagen, en het is dubbel te betreuren dat zij die moesten vóór-gaan ..... zoo achteraan komen.

WIJDEVELD.

PRIJSVRAAG RIJKS-ACADEMIE.

De Jury heeft j.l. Zaterdag de beoordeeling van de in den vóórwedstrijd ingezonden 114 ontwerpen voor een nieuw Academiegebouw ten einde gebracht en aan elk der volgende tien inzendingen de beschikbaar gestelde premie van f 1000.— toegekend:

7. Athena. — 37. Kompakt. — 39. Lage landen. — 49. Ne Jupiter quidam omnibus. — 62. Amsterdam Zuid. — 63. P. R. A. B. K. — 73. Groot Amsterdam. — 74. Epictetus. — 81. Cosi. — 83. VI.

Van deze tien zijn de ontwerpen 7, 39, 49, 73 en 83 tot den eindwedstrijd toegelaten; de datum van inzending van dezen wedstrijd is vastgesteld op 15 Januari 1918.

AMSTERDAM.

HET UITBREIDINGSPLAN-ZUID.

Het voorstel van B. en W.

Verschenen is het voorstel van B. en W. tot uitbreiding van het Zuidelijk deel der gemeente. Daaraan is het volgende ontleend:

Bij Raadsbesluit van 11 Januari 1905 werd, ter uitvoering der toen kort te voren, n.l. op 1 Augustus 1902, in werking getreden Woningwet, een plan van uitbreiding vastgesteld voor het gedeelte der gemeente, gelegen in en naast den Binnendijkschen Buitenvelderschen polder, tusschen Amstel en den Schinkel en overigens zich uitstrekkende langs de Noordwaarts gelegen gronden, voor welke reeds plannen van bebouwing waren vastgesteld, tot aan de Zuidelijke grens der gemeente.

Ruim twaalf jaar zijn sindsdien verloopen en zoo ergens, dan heeft zich ook in deze zaak bewaarheid, dat ontwikkeling verandering in zich sluit.

Bij de behandeling van de genoemde voordracht in de vergadering van 11 Januari 1905 werd door den toenmaligen wethouder, meer in het bijzonder belast met het beheer der Publieke Werken, er aan herinnerd, hoe na de grensverlegging der gemeente in 1896 reeds aanstonds, zoowel bij den toenmaligen directeur der Publieke Werken, als bij de commissie van bijstand in het beheer der Publieke Werken, zich de overtuiging had gevestigd, dat een betere wijze van stadsuitbreiding dan tot dien tijd was toegepast, dringend noodzakelijk en alleen te bereiken was, zoo de uitbreiding uit één hand geschiedde, evenals dit plaats had bij de groote stadsuitbreiding in de 17e eeuw. Maar buitendien werd er door den wethouder op gewezen, dat, wanneer het bij de meergenoemde voordracht overgelegd plan zou worden vastgesteld, men daaraan niet onherroepelijk zou zijn gebonden en er zelfs niet aan mocht worden gedacht, dat het zonder belangrijke afwijkingen tot uitvoering zou komen, evenmin als de veronderstelling mocht worden geopperd, dat het plan, zooals het daar lag, voor onmiddellijke uitvoering vatbaar was.

De tijd heeft dit inzicht ten volle bevestigd. Reeds spoedig na de vaststelling van het uitbreidingsplan maakte het ontwerp van de Staatscommissie voor de verbetering van de spoorwegverbindingen om Amsterdam de onveranderde uitvoering van het plan onmogelijk en ofschoon sindsdien een oplossing van het spoorwegvraagstuk werd verkregen, waarbij de spoorwegen den Zuidelijken uitleg der gemeente niet meer zouden snijden, zijn er in de laatste jaren toch vele nieuwe gedachten op het gebied van stedenbouw geuit, waarmede het onzerzijds een eisch der noodzakelijkheid wordt geacht, zooveel mogelijk rekening te houden.

De vele wijzigingen, welke in het in 1905 vastgestelde plan noodzakelijk bleken, waren tevens aanleiding, dat ten opzichte van de verkrijging van den eigendom door de gemeente van dein het plan begrepen gronden eenige wankeling intrad. Werd aanvankelijk, n l. bij Raadsbesluit van 22 September 1906, overeenkomstig de bedoeling, welke bij het vaststellen van het uitbreidingsplan had voorgezeten, besloten tot onteigening van alle in dat plan begrepen gronden, later werd daarop teruggekomen. Bij de voordracht van B. en W. van October 1910 toch werd, in afwijking van genoemd Raadsbesluit van 22 September 1906, voorgesteld, de onteigening te beperken, en wel tot een proefonteigening op ruime schaal, ten einde de werking van het nieuwe, bij art. 26 der Woningwet, aan de Onteigeningswet toegevoegde art. 92 te kunnen beoordeelen en tevens in de gelegenheid te zijn eenigermate de geldelijke gevolgen te overzien, welke aan de verwezenlijking van het uitbreidingsplan verbonden zouden zijn. Het denkbeeld van een proefonteigening werd echter eenigen tijd later weder losgelaten en de genoemde voordracht gevolgd door een nieuwe voordracht van B. en W., n.l. die van 16 Juni 1911, waarbij de onteigening werd voorgesteld van alle gronden, gelegen ten Noorden van de op de bij die voordracht overgelegde teekening getrokken blauwe lijn. Deze laatste voordracht bracht het niet alleen tot een met die voordracht overeenstemmend besluit, doch dit besluit kwam ook tot uitvoering, zoodat die gronden thans alle eigendom der gemeente zijn.

De omstandigheid, dat, gelijk uit het vorenstaande blijkt, verschillende wijzigingen in het plan van 1905 wenschelijk waren gebleken, gaf B. en W. aanleiding dit aan een herziening te onderwerpen.

Het nieuwe plan Berlage.

Het lag daarbij voor de hand, dat voor de herziening van het plan in de eerste plaats het advies werd ingewonnen van den ontwerper van het eerste uitbreidingsplan, dr. H. P. Berlage Nzn.

B. en W. merken op, dat het plan een beeld geeft van den Zuidelijken stadsuitleg, zooals die voor de toekomst is gedacht. Deze opzet bracht voor den ontwerper mede in het plan ook te begrijpen gronden, gelegen buiten de gemeente. Daar intusschen volgens de wettelijke voorschriften een plan van uitbreiding, slechts kan worden vastgesteld voor die gronden, welke binnen de grens der gemeente zijn gelegen, hebben B. en W. op het plan, dat zij den Raad ter vaststelling aanbieden, niet overgenomen het gedeelte van vorenbedoeld aangegeven ontwerp, hetwelk buiten die grens valt. Later, n.l. zoodra het Noordelijk gedeelte der gemeente Nieuwer-Amstel bij Amsterdam zal zijn gevoegd, kan dan worden overgegaan tot de vaststelling van het overige gedeelte.

Met het oog op de bezwaren, welke detailplannen voor een betrekkelijk nog verre toekomst met zich brengen, is aan het plan een zoo sober mogelijk karakter gegeven, en is dit daarom geheel opgezet als geraamteplan.

De bedoeling moet voorzitten dit plan, waarvoor destijds de onteigening is aangevraagd en verkregen in het belang der volkshuisvesting, dienstbaar te maken aan het verkrijgen van

goede en zoo goedkoop mogelijke woningen,

niet in de eerste plaats voor de bevolkingsgroepen van geringe draagkracht.

Het ligt in de bedoeling, om de onderverdeeling der in

het plan begrepen grondcomplexen afzonderlijk aan den Raad ter vaststelling voor te dragen, in verband met de voortschrijdende bebouwing. Door deze wijze van handelen, die ook gevolgd is bij het, voor de gronden aan de Noordzijde van het IJ vastgestelde, uitbreidingsplan, wordt voorkomen, dat telkens bij de minste afwijking in de breedte of richting der secondaire wegen, alle bij de wet voor herziening van een uitbreidingsplan voorgeschreven formaliteiten opnieuw moeten worden nageleefd. Intusschen achten B. en W. het gewenscht, dat voor de in het plan begrepen gronden benoorden de Noordelijke verbindingsgracht reeds thans de voorgevelrooilijnen en de hoogten der wegen worden vastgesteld.

Gelijk alreeds blijkt uit het feit, dat B. en W. het herzieningsplan van dr. Berlage met instemming hebben overgenomen, kunnen zij zich met diens memorie van toelichting daarop in het algemeen zeer wel vereenigen. Voor dr. Berlage is

het toekomstige Station-Zuid,

hetwelk ongeveer in het midden zal liggen van het gedeelte Zuiderspoorbaan tusschen Amstel en Schinkel, de „scharnier" van het plan. „Is het station eenerzijds een doelpunt van uit het stadscentrum, het is nog veel meer een beginpunt naar de stad. Het werd ergens de „vestibule der stad genoemd." Aldus dr. Berlage op bladzijde 2 zijner memorie. Recht tegenover dit station is, in het Noordelijk gedeelte van het plan, een terrein gereserveerd voor een monumentaal gebouw (het gebouw voor de Academie van Beeldende Kunsten); het is daar tevens het midden van den boulevard, die Amsteldijk en Amstelveenscheweg met elkaar zal verbinden. Het was derhalve logisch, het station-Zuid met het terrein, bestemd voor bedoeld gebouw, door een ruimen toegangsweg met elkander in verbinding te brengen. Doch dr. Berlage gaat in zijn toelichting nog iets verder. Hij ontwikkelt — na den grond onmiddellijk grenzend aan den bedoelden verbindingsweg in tien bouwblokken te hebben onderverdeeld — op blz. 14 van zijn toelichting den volgenden gedachtengang: „Ontwerper heeft nu verondersteld, dat de beide eerste bouwblokken bij het station en de beide laatste aan het Academieplein alleen voor bewoning, de drie middelste ook bovendien voor winkels worden bestemd. Daarom zijn aan deze laatste ook galerijen geteekend, een prachtig architectonisch gegeven, hetgeen op een straat dadelijk een monumentalen stempel drukt". Tegen deze bebouwing werd in een der commissies van bijstand betoogd, dat het nog onzeker is, of het station-Zuid inderdaad een station met groot personenverkeer zal worden en dat het daarom — mede gezien de afwezigheid van plantsoenen en parken in de onmiddellijke omgeving — aanbeveling zou verdienen, van den breeden verbindingsweg naar de stad een wandelweg met veel beplanting te maken, de gedachte winkelgalerij te laten vervallen en de betrekkelijke bouwblokken te bestemmen voor den bouw van villa's of althans van vrijstaande huizen.

Neemt men echter in oogenschouw, dat dr. Berlage, na zijn projectie van den weg zelf, omtrent de bebouwing daarvan slechts bij wijze van aanduiding iets verondersteld heeft en is men met B. en W. van oordeel, dat in ieder geval het eerste verkeer van het station-Zuid zal moeten worden afgewacht, alvorens aan den weg een definitief karakter te geven, dan is met dit voorbeeld tevens duidelijk gemaakt, dat men, bezig zijnde aan de wettelijke vaststelling van het uitbreidingsplan, goed zal doen daarbij niet in de detailpunten te treden, die niet het plan zelve raken en welker beschouwing slechts zou uitloopen op een strijd over veronderstellingen.

Dat overigens, ook wat het wegenplan zelf betreft, nog wel eens eenige afwijking noodzakelijk zal zijn, bewijst de verandering, welke daarop alsnog is aangebracht als gevolg van een bezwaar, geopperd tegen de ontworpen verbinding van de Roelof Hartstraat met den hoofdweg, welke Oostelijk evenwijdig aan den grooten boulevard van station-Zuid naar de Academie van Beeldende Kunsten voert. Dit bezwaar bestond in hoofdzaak hierin, dat het verkeer Zuidwaarts vanuit genoemde straat zich niet ruim genoeg baan zou kunnen breken. Ter tegemoetkoming hieraan is toen door dr. Berlage de bedoelde verbindingsweg geprojecteerd als op het ter vaststelling aangeboden plan is aangegeven.

Voor openbare gebouwen

is mede op verschillende daarvoor geschikte plaatsen ruimte gelaten. Het is echter geenszins de bedoeling van den ontwerper, dat de bestemming daarvan noodzakelijkerwijze zal moeten zijn, gelijk in het plan is ingeschreven. Zoo is bijv. tusschen het Oostelijke gedeelte der Noordelijke verbindingsgracht en de verlengden van Ferdinand Bolstraat en Van Woustraat de plattegrond van een academisch ziekenhuis ontworpen, doch mocht de Raad omtrent de plaats van het nieuw te verrijzen ziekenhuis een beslissing in andere zin nemen, dan is door dr. Berlage voor de ter plaatse vrijkomende ruimte reeds een ander fragment ontworpen, dat volkomen in het plan past.

Lijkt het op het eerste gezicht, dat in het plan nog onvoldoende rekening is gehouden met de behoefte aan parken en speelplaatsen, B. en W. moeten er op wijzen, dat door de aanwezigheid van wegen van 50 en 60 meter breedte de bebouwingsfactor al laag is, doch dat desniettemin geenszins behoeft vast te staan, dat in de toekomst met de groeiende behoefte, met name aan speelplaatsen, niet in grootere mate rekening kan worden gehouden dan thans is aangegeven.

De aard der bebouwing.

Het is van groot belang te achten, dat de ontwerper van het uitbreidingsplan zijn gedachten reeds over de onderverdeeling en klasse-indeeling heeft laten gaan en in verband daarmede het plan tot in details heeft uitgewerkt. Gelijk uit zijn memorie blijkt; heeft dr. Berlage daarbij gebruik gemaakt van de gegevens, welke door het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht in de laatste 15 jaren zijn verzameld en is daarbij door hem er naar gestreefd, om, na een algemeene indeeling in drie bouwklassen te hebben gemaakt en gegroepeerd, de hoogtebebouwing naar den rand der stad te doen afnemen en een opeenpakking van bewoners in hooge huizen zooveel doenlijk te vermijden.

B. en W. zijn dan ook van zins bij de verdere onderverdeeling van het hoofdplan in die richting invloed te oefenen en naast bebouwing met drie verdiepingen, ook de bouw met twee verdiepingen, kortom, verder doorgevoerden laagbouw, te bevorderen.

Om hiertoe te kunnen geraken, zullen nadere bepalingen in de Bouwverordening moeten worden opgenomen, waardoor voor bepaalde gedeelten van het stadsgebied een bouw met een beperkt aantal verdiepingen kan worden verkregen. Het komt B. en W. wenschelijk voor, dat, tegelijk met een uitspraak over het voorliggende plan, een algemeene uitspraak omtrent de wenschelijkheid der inlassching van dergelijke bepalingen in de Bouwverordening wordt opgenomen. Om die reden

geven B. en W. in overweging, de voorbereiding van zulke bepalingen in de Bouwverordening te maken.
Het ligt voor de hand, dat met het geven van een bepaalde bestemming aan verschillende bouwterreinen en de aanwijzing der soort en hoogte van bebouwing ten nauwste samenhangt.

De prijsbepaling der gronden

en de geldelijke uitkomsten der gronduitgifte.
Voor eerste klasse-bebouwing gelden andere prijzen dan voor de tweede klasse-bebouwing, voor villabouw is de eerste klasse-groep weer anders dan voor gesloten bebouwing, voor winkelhuizen is de tweede- en derde klasse-groep anders dan voor woonhuizen. Dit vastleggen van den grondprijs aan de bestemming zal echter vooral voor de derde klasse-bebouwing, voor den bouw van arbeiderswoningen, nog meer naar het type en de perceelsgrootte zijn te regelen en dus naar gelang het betreft hoogbouw of lageren bouw.
Hooge perceelen met meerdere woningen boven elkaar kunnen een hoogeren canon verdragen dan perceelen met minder woningen van dezelfde soort en grootte in hetzelfde soort bouwblok. Voor de kleinste woning zal de laagste canon per vierk. M. worden aangehouden. Deze canon kan stijgen naarmate de woning grooter wordt en naarmate meerdere zulke woningen in één perceel worden ondergebracht. Laagbouw eischt echter een lagere canon.
Zal laagbouw dus bevorderd en het verkrijgen van minder dan vier-gezinswoningen in één perceel mogelijk gemaakt worden, dan zal met wijziging der Bouwverordening samen moeten gaan een grondpolitiek, die bij de vaststelling der grondprijzen met de betreffende bepalingen der Bouwverordening verband houdt.
B. en W. meenen daarom, dat naast de wenschelijkheid om een wijziging der Bouwverordening in bovenbedoelden zin voor te bereiden, het noodig is vast te stellen, dat de prijsnormen rekening moeten houden met den aard en de bestemming der bebouwing.
Vooral indien rekening zou moeten worden gehouden met een stelsel van onteigening, waarbij de schadeloosstellingen worden berekend naar de volle waarde, welke de gronden hebben als toekomstig bouwterrein, is het noodzakelijk, dat de wijze van uitvoering van het uitbreidingsplan zoowel door regeling bij Bouwverordening als door een uitspraak van den Raad over de bepaling der prijsnormen in verband met de bestemming der terreinen tijdig wordt vastgelegd.

Uitgifte in Erfpacht.

Wat betreft de algemeene wijze van gronduitgifte, n.l. in erfpacht, zij nog het volgende aangeteekend.
Het hoofdmotief voor de gemeente om de bouwgrondexploitatie niet over te laten aan particulieren, is het groote belang der gemeenschap om over den grond, waarop de stad gebouwd is beschikkingsrecht te hebben en daarmede de belangen der volkshuisvesting te behartigen. De practijk heeft aangetoond, dat het erfpachtstelsel tot nog toe het doelmatigste middel is om gemeenschaps- en particuliere belangen in deze met elkaar te doen overeenstemmen.
Het is vanzelfsprekend, dat bij den opzet van dit groote stuk gemeentelijke grond-exploitatie de Raad zich rekenschap zal willen geven van de beginselen welke bij den bepaling der prijzen zullen worden gevolgd. Eenerzijds zal het voor de gemeente hoogst wenschelijk wezen te bereiken een zoodanige prijs-politiek, dat de rekening sluit, anderzijds moet een zoodanig gebruik van den grond worden gemaakt, dat de volkshuisvesting er het doelmatigst mede wordt gediend.
B. en W. hebben te hunner beschikking een paar contos fintо over deze grondexploitatie, een van den directeur der Publieke Werken en een van den directeur van den Gemeentelijken Woningdienst. De zeer afwijkende uitkomsten dezer beide rekeningen toonen aan, dat in deze moet worden gewerkt met zulke belangrijke onbekenden, dat iedere poging om tot een opzet te komen, waarvan de uitkomst iets meer was dan een waarschijnlijkheid, waartegenover weer een andere waarschijnlijkheid stond, falen moest.
Na gezette overweging hebben B. en W. dan ook afgezien van de aanvaarding van een dezer beide opzetten, en eveneens er van afgezien om, naast deze twee, nog een derde berekening te plaatsen. De voornaamste onbekende is de tijdsduur, die benoodigd zal zijn, om het geheele complex grond, waarover het hier gaat, uit te geven. De statistieken van het verleden geven geen vaste maatstaf voor de toekomst.
En toch is voor het opzetten van de rekening die tijdsduur van overwegende beteekenis. Wanneer B. en W. er alleen maar aan herinneren, dat de post rente van de kosten van de ruwen grond bij het aannemen van een 22-jarigen exploitatieduur bedraagt rond *f* 11.000.000 en bij een 32-jarigen rond *f* 23.000.000, dan ziet men terstond van hoe groote beteekenis deze onbekende is.
Er zijn bovendien enkele elementen, die thans deze onzekerheid nog grooter maken dan normaal het geval zou zijn. Er is eenerzijds de ongekende woningnood, die een sterken aanbouw van woningen, zoodra de materiaalprijzen dit mogelijk maken, doet verwachten. Bij een aantal woningbouwvereenigingen zijn reeds groote plannen aanhangig. Er is anderzijds de mogelijkheid eener economische crisis na den oorlog, waarop door eenigen wordt gerekend.
De vraag, tegen welke prijzen de grond dient te worden uitgegeven, moest derhalve langs anderen weg worden opgelost, en B. en W. kwamen daaromtrent tot de volgende conclusie.
Bij de voorstellen tot uitgifte kan op grond van ervaring van het volgende worden uitgegaan.
De grond, bestemd voor villabouw, zal in den regel in erfpacht worden uitgegeven tegen een canon, overeenkomende met een grondwaarde van *f* 30 per vierk. M. Hierbij dient in aanmerking genomen, dat hoogstens $^2/_5$ van den grond mag worden bebouwd. Bij uitgifte van bijzonder gunstig gelegen terreinen kan daarvan in stijgende richting worden afgeweken.
De uitgifte van grond voor eerste klasse-bouw, dat is de aaneengesloten bebouwing langs de hoofdwegen en grachten, zal plaats hebben tegen een canon, overeenkomende met een grondwaarde van gemiddeld f 45, per vierk. M.
De grondprijs van tweede klasse-bouw, waaronder in 't algemeen wordt verstaan de voor betere winkelstraten uitgegeven grond, waarbij ook die voor een deel der perceelen met benedenhuizen en vrije bovenhuizen, zal gesteld worden op gemiddeld f 35 per vierk. M.
Voor de bovenste laag van den z.g. derde klasse-bouw, waaronder B. en W. verstaan de gewone winkelperceelen met bovenhuizen waarvan de jaarhuur tusschen de f 275 en de f 450 ligt, meenen zij een grondprijsnorm van gemiddeld f 32.50 te mogen aannemen.
Dit betreft alles de soort bouw, die gewoonlijk uitsluitend door particulieren ter hand wordt genomen. Deze prijsnormen komen overeen met de prijzen, die tot nu toe voor gelijkwaardigen grond worden besteed.

Anders staan B. en W. echter waar het betreft de uitgifte van grond voor die woningen, welke aangemerkt moeten worden als inzonderheid dienende tot voorziening in oftot verheffing van het peil der volkshuisvesting. Voor deze woningen moet h. i. de grondprijs vastgesteld worden in verband met de bestemming.
Er dient alzoo op gerekend te worden een deel van den grond voor arbeiderswoningen beschikbaar te stellen tegen prijzen van f 17 tot f 22. Deze beschikbaarstelling van grond tegen verlaagden prijs zal in hoofdzaak moeten dienen tot bouw op den voet van de Woningwet, doch zal in een aantal gevallen moeten worden uitgebreid tot bouw met gemeentelijke hypotheek voor groepen van ingezetenen, die een hoogere huur kunnen betalen dan waarbij thans bij Rijksvoorschotten wordt gerekend.
Het is niet eens zeker of op deze wijze, den geheelen uitleg „Zuid" in oogenschouw nemende, die prijzen beneden den kostprijs behoeven te geraken. Immers laagbouw bevordert de spoedige uitgifte van grond en doet dus rente besparen.
Zij vertrouwen op deze wijze te kunnen bereiken, dat de rekening toch sluitend zal zijn, al blijft het voorzichtig rekening te houden met de mogelijkheid, dat er tekorten kunnen ontstaan.
Om dat eventueel tekort te kunnen dekken, stellen B. en W. voor den post ad f 125.000, die onder volgn. 357 van de begrooting sinds 1915 figureert (te voren, n.l. van 1912 tot en met 1915, was daarvoor een bedrag van f 100.000 uitgetrokken), te continueeren, totdat zekerheid zal zijn verkregen, dat de financieele uitkomsten zoodanig zijn, dat deze reserve niet meer noodig is.
Daar het bij de uitgifte der gronden, gelegen langs de Noordzijde der ontworpen Noordelijke verbindingsgracht, voor de gegadigden noodzakelijk is te weten, dat die gracht ook inderdaad ter plaatse zal worden aangelegd, zij hierbij nog medegeeld, dat het in de bedoeling ligt, om binnenkort, tegelijk met de voor straataanleg benoodigde gelden, ook die voor het graven der gracht aan te vragen.
In dezen gedachtengang ligt opgesloten, dat het in gereedheid brengen van de gronden zoo zal geschieden, dat te allen tijde ruim voldoende bouwterrein beschikbaar is.
B. en W. stellen den Raad voor in dezen zin te besluiten.

De toelichting.

Aan de toelichting van den heer Berlage ontleenen wij het volgende:
Het plan werd in zekeren zin vastgelegd, ten eerste door de gracht, die Amstel en Schinkel met elkander verbindt, en waarvan begin- en eindpunt waren aangegeven, terwijl een vertakking van deze zoo dicht mogelijk bestaande stadsbebouwing moest naderen; ten tweede door de spoorbaan, waarvan de baan onveranderlijk en de plaats van het Zuiderstation ongeveer waren vastgelegd.
Deze verbindingsgracht begint aan den Amstel, even ten Noorden van den huize „Meerhuizen", loopt met een geringe Noordwaartsche afbuiging in Oost-Westelijke richting naar de Boerenwetering, waar zij zich, met een belangrijke verbreeding, die daar ter plaatse een waterpartij vormt, splitst in een Zuidelijken en Noordelijken tak.
De Zuidelijke tak, na eerst in Zuid-Westelijke richting te hebben geloopen, buigt daarna wederom de Westelijke richting af en loopt nagenoeg in diezelfde richting tot aan den Schinkel.
De Noordelijke tak loopt in Noord-Westelijke richting volgens een veelhoekige lijn en verbindt zich bij het viaduct van de Noord-Hollandsche Electrische Spoorweer met den Zuidelijken tak.
De spoorbaan loopt eveneens van Amstel tot Schinkel, terwijl de definitieve plaats van het Zuiderstation in verband met het stratenplan werd vastgelegd.

Het stratenplan.

In verband met, maar ook onafhankelijk van deze twee gegevens achtte ontwerper het in het algemeen wenschelijk, dat een hoofdverkeersweg het Vondelpark met den Amstel zou verbinden en in het bijzonder, dat het Zuiderstation door verscheidene toegangswegen met het bestaande stratennet der oude stad zou worden verbonden.
De eerste, die op een breedte van 60 meter werd ontworpen, kan als de voornaamste verkeersader van het plan worden beschouwd.
Zijn beginpunt is bij de brug, die in de as van het Valeriusplein over de Noordelijke gracht is gelegd. Hij loopt van daar in Oostelijke richting, buigt bij de symmetrisch ten opzichte van de eerste gelegen tweede brug over de gracht eenigszins Zuidelijk, het beloop van die gracht volgend, af en loopt daarna in Zuid-Oostelijke richting tot het kruispunt bij de waterpartij.
Hij vervolgt zijn loop met een brug over de zuidelijke gracht en buigt daarna af in Oostelijke richting met een brug over de Boerenwetering, loopt vervolgens lijnrecht tot aan een plein, dat een dienovereenkomstigen verkeersweg opneemt, welke in Zuid-Westelijke richting loopt en van waar uit in Oostelijke richting deze beide wegen gezamenlijk worden vervolgd tot aan den Amstel, waar een brug de verbinding met het Oostelijk stadskwartier tot stand brengt. Deze beide wegen werden, met den in dit verband te noemen weg, die bij de brug van de Roelof Hartstraat over de Ruysdaelkade begint en langs de Boerenwetering loopt, op 60 meter breedte gebracht, om daardoor in de gelegenheid te zijn, ze alle verkeer, zooals de moderne tijd dat eischt, te doen opnemen en ze bovendien tot een aangenamen wandelweg te maken (Parkweg).
Het gedeelte van den Zuidelijken weg van af den Schinkel tot het geprojecteerde park en de weg langs de Boerenwetering zullen meer in het bijzonder wandelwegen zijn, reden waarom ze bij de oppervlakte, welke voor parkterrein is bestemd, n.l. pl.m. 90 H.A. zijn inbegrepen.
Het Zuiderstation is ontworpen als doel, eventueel als uitgangspunt, gelegen aan den bovengenoemden breeder Zuidelijken verkeersweg, welke er langs gaat en aan de drie hoofdstraten welke het met het stadsmiddelpunt verbinden (Stationsstraat, Oostelijke en Westelijke Stationsstraten).
De middelste dezer drie straten is, met een breedte van 50 meter, bestemd een monumentale straat te worden. Zij verbindt het stationsplein met den grooten verkeersweg, op welk snijpunt een plein wordt gevormd, waaraan de later te noemen Academie van Beeldende Kunsten is gelegen, langs welk gebouw aan beide zijden de verbinding met de Emma- en Cornelis Schuytstraten wordt verkregen.
De beide andere straten verlaten in Noord-Oostelijke en Noord-Westelijke richting het stationsplein, om daarna met een ombuiging ook den grooten verkeersweg te bereiken; de eene, om over de Oostelijke brug over de gracht de verbinding met het Obrechtsplein en door een

afbuiging direct de verbinding met de Roelof Hartstraat, dus met de Ceintuurbaan tot stand te brengen.
In verband met deze straten moet nog worden gewezen op de splitsing van de Ferdinand Bolstraat bij de Cornelis Trooststraat, en welke straat gaat in Zuid-Westelijke richting, met een brug over de Boerenwetering en vervolgens weer in Zuid-Westelijke richting tot aan de samenkomst met de laatstgenoemde straat bij de brug over de Zuidergracht, waardoor ook het stadskwartier om het Sarphatipark door een breeden verkeersweg met het station wordt verbonden.
Genoemde straten zijn de zoogenaamde straalvormige straten van het nieuwe stadsgedeelte bewesten de Boerenwetering. Voor het gedeelte beoosten daarvan blijven de reeds bestaande straten, dienovereenkomstig de verlengde daarvan, de taak vervullen.
Als verdere hoofdstraten, dienovereenkomstig ringvormige straten, kunnen de volgende worden genoemd:
1°. Een straat, loopende van de brug over de Noordelijke gracht bij het Valeriusplein naar den Amstelveenschenweg bij het Stadion, welke dus als verlenging van den breeden verkeersweg is te beschouwen;
2°. een straat, loopende van datzelfde beginpunt in Zuidelijke richting bewesten het terrein van de later te noemen nieuwe ijsbaan;
3°. een straat, welke de eerste kruist, loopende van den Amstelveenschen weg tot een kruispunt van straten, gelegen ten Zuid-Westen van het terrein voor de nieuwe ijsbaan;
4°. een straat, loopende van West naar Oost vanaf de Westelijkste der drie stationsstraten en deze drie loodrecht snijdende, tot aan het kruispunt der breede verkeerswegen aan de Boerenwetering;
5°. een straat, loopende idem van den Amstelveenschen weg, van af het station bezuiden het terrein van de ijsbaan, loodrecht snijdende de drie stationsstraten, tot aan de Zuid-Westelijke verbindingsstraat, welke loopt van de Zuidelijke gracht tot aan het kruispunt der breede verkeerswegen aan de Boerenwetering. Vanaf dat eerste ontmoetingspunt loopt een straat in Zuid-Oostelijke richting tot aan den breeden verkeersweg langs de Boerenwetering;
6°. een straat (gracht), loopende langs de Zuidelijke gracht, waarvan de Zuidelijke zijde doorloopt tot aan de achterzijde van het bouwblok aan het groote verkeersplein der drie breede verkeerswegen;
7°. een straat, loopende idem vanaf den Amstelveenschen weg tot aan den breeden weg langs de Boerenwetering;
8°. twee straten, de één bewesten, de andere beoosten de drie stationsstraten, loopende in Noord-Zuidelijke richting en de Zuidelijke gracht, verbindende met den breeden, Zuidelijken verkeersweg;
9°. de Trompstraat, welke wordt verlengd, loopende in Oost-Westelijke richting, benoorden de later te noemen Tuinstad en verbindende den Amstel met 't verlengde van de straat, die het later te noemen Ziekenhuis met den Amstel verbindt;
10°. een paar straten in de Tuinstad.
De bovengenoemde hoofdstraten, zoowel straalvormige- als ringstraten, zijn tevens de verkeersstraten. Door deze straten moeten dus ook in het algemeen de tramlijnen worden gelegd. Deze zijn in overleg met den directeur der gemeentetram vastgesteld.

Over

De plaatselijke bijzonderheden

en de openbare gebouwen het volgende:

Bewesten de bebouwing van den Amstelveenschen weg, grenzende aan den Schinkel en ten Zuiden begrensd door de spoorbaan, is een groot terrein opengelaten voor de vestiging van industrie. Het is een voortzetting van reeds bestaande, kleinere inrichtingen te dier plaatse.
In de as van de brug over het Valeriusplein is een nieuwe ijsbaan ontworpen, hetgeen als eisch werd gesteld ter vervanging van de bestaande bij een mogelijke bebouwing van dat terrein.
In de buurt van den Amsteldijk is een terrein beschikbaar gesteld voor een vierde tramremise, waarvan de wenschelijkheid, deze in die buurt te stichten, door de directie der gemeentetram op den voorgrond werd gesteld.
Bezuiden de Trompstraat, tusschen Amstel en Ferdinand Bolstraat, werd een Tuinstad ontworpen, ter oppervlakte van pl.m. 57 H.A.
Ontwerper was van meening, dat nu in dezen tijd de tuinstadbeweging snel voorwaarts gaat, in het uitbreidingsplan-Zuid der gem. Amsterdam een dergelijke wijk niet mocht ontbreken.
Hij heeft als grondslag voor zijn ontwerp genomen het ontwerp van den heer Repko, dat bij de onlangs gehouden prijsvraag, uitgeschreven door de Sociaal Technische Vereeniging van Demokratische Ingenieurs en Architecten, de hoogste onderscheiding verwierf. Ontwerper heeft van den heer Repko de toestemming tot deze toepassing verkregen.
En eindelijk werd een terrein voor een parkaanleg beschikbaar gesteld tusschen Amstel, Boerenwetering, Ferdinand Bolstraat en spoorbaan, ter oppervlakte van pl.m. 66 H.A. Rekent men de beide breede verkeerswegen langs de Boerenwetering en spoorbaan en den Zuidelijken verkeersweg, van Schinkel tot Boerenwetering, óók tot dien parkaanleg te behooren, dan komt men tot een oppervlakte van pl.m. 90 H.A., welke oppervlakte ongeveer overeenkomt met die, welke voor dat doel oorspronkelijk ter beschikking was.
Aan ontwerper werd namelijk door de directie van Publieke werken een kaart ter hand gesteld, waarop een strook ter oppervlakte van pl.m. 100 H.A. voor parkaanleg stond aangegeven. Niettegenstaande dit terrein het voordeel had van reeds het eigendom der gemeente te zijn, heeft ontwerper toch gemeend, het park Zuidelijker te moeten ontwerpen. Redenen tot die wijziging zijn van practischen en aesthetischen aard, daar hij van oordeel is, dat het thans ontworpen park beter in het stadsplan is ingevoegd.
De openbare gebouwen, die in het plan moesten worden opgenomen, zijn de volgende:
een nieuw academisch ziekenhuis. Daarvoor is een rechthoekig terrein beschikbaar gesteld, van vier zijden toegankelijk, ter oppervlakte van pl.m. 12 H.A., gelegen tusschen de 2e Van der Helst- en de Van Woustraten, van welke beide verkeersstraten het echter, ter wille van de rustige ligging, door een huizenblok is gescheiden;
een 4e tramremise, gelegen dicht bij den Amsteldijk, reeds boven genoemd;
een academie voor beeldende kunsten, waarvoor, in overeenstemming met de plaats gehad hebbende onderhandelingen, een terrein van ongeveer 1.85 H.A. moest worden beschikbaar gesteld.
Het gebouw is ontworpen in de as van de breede straat, welke 't Zuiderstation met den breeden verkeersweg verbindt.
Het kruispunt dezer beide wegen vormt daar ter plaatse een plein;

het kunstenaarshuis. Oorspronkelijk was voor dit gebouw een terrein bestemd in de as van de Roelof Hartstraat, ter plaatse, waar nu een klein plein is ontworpen, waarvan de verbindingsweg naar het station afgaat. Daar ten gevolge der tijdsomstandigheden de stichting van dit gebouw binnen betrekkelijk korten tijd zeer twijfelachtig is, mocht de bovengenoemde plaats, van een veel grooter oppervlakte dan het thans ontworpen plein, voor dat doel niet langer beschikbaar worden gesteld. Voor de (eventueele) plaats is thans aangegeven het kruispunt der breede verkeerswegen aan de Boerenwetering, in een tuin aan het breede water waar de gracht zich vertakt;
een ambachtsschool, waarvoor een terrein is bestemd in de nabijheid van de Ferdinand Bolstraat;
vergrooting van de Neurologische Kliniek, waarvoor een terrein aan het Valeriusplein is beschikbaar gesteld;
een R.-K. Kerk met pastorie in de nabijheid van de Wetering en Ferdinand Bolstraat, ter grootte van pl.m. 2500 M2.
Daarvoor is een terrein beschikbaar aan de Ferdinand Bolstraat, tegenover de Cornelis Trooststraat;
voor een vrije universiteit en een rijksverzekeringsbank werd bij nadere bespreking, niet wenschelijk geacht, bepaalde terreinen aan te wijzen;
een nieuw clubgebouw voor de roei- en zeilvereeniging „De Hoop".
Ontwerper heeft in verband met een gewijzigde oeverlijn van den Amstel ter plaatse van de nieuwe Amstelbrug, namelijk evenwijdig aan die der Weesperzijde, daarvoor een plaats aangewezen even ten Noorden van die brug. Door die plaatsing heeft men vanaf het gebouw een geheel vrij uitzicht over de rivier naar de stadszijde; behalve deze bepaald aangewezen gebouwen vormen natuurlijk een afzonderlijke afdeeling de kerken en scholen.
Ontwerper heeft op een 5-tal plaatsen, die hem om de ligging bijzonder geschikt voorkwamen, kerken ontworpen. Gerekend is op minstens 70 dubbele scholen.
Dit aantal scholen is over het geheele plan verdeeld, terwijl er bovendien eenige terreinen voor kinderspeelplaatsen zijn aangewezen.
Voor politie- en brandweerposten, garages, melkinrichtingen, zoowel als voor openbare privaten enz., zijn plaatsen in het plan aangegeven. Dit eveneens naar ontwerpers inzicht, omdat natuurlijk noch het aantal, noch de plaatsing definitief kon worden vastgesteld.
Wat een tentoonstellingsterrein betreft is ontwerper van meening, dat in een stad als Amsterdam een bepaald voor dat doel aangewezen terrein niet mag ontbreken. Afgescheiden nu van het feit, dat door de laatst gehouden „Entos"-tentoonstelling misschien reeds, bij wijze van overlevering, een dergelijk terrein werd aangewezen, vond ontwerper het toch wenschelijk, dat ook in de nieuwe stad een gelijksoortig terrein werd vastgesteld. Het gevolg daarvan is de voor dat doel aangeduide plaats aan den Amstel en in aansluiting aan het nieuwe park.
De plaatsen voor sportterreinen voor geordend spel, verbonden met speelplaats zijn tenslotte nog niet op de teekening aangegeven. Ontwerper was van oordeel (ook al om financieele redenen,) dat bij gebleken behoefte, eventueel daarvan verschillende huizenblokken bestemd kunnen worden. Voor zulke sportterreinen is een oppervlakte noodig van ongeveer 3/4 hectare. In het definitieve (exploitatieplan), hetwelk thans in bewerking is, zullen eenige plaatsen worden aangewezen die voor zulke sportterreinen in aanmerking komen.

Het

Advies van de Gezondheidscommissie

over het uitbreidingsplan luidt samengevat als volgt:
De algemeene opzet van het plan verdient aanbeveling. Het verdient mede aanbeveling het geraamte-plan te aanvaarden, doch onder voorbehoud, dat het Noordelijk gedeelte, met inbegrip van de Noordelijke gracht en den Noordelijken wandelweg, aanstonds gedétailleerd worde vastgesteld; de verdere gedeelten geleidelijk in groote stukken, als wettelijke uitbreidingsplannen gedétailleerd worden vastgesteld.
Er moet spoedig worden begonnen met den aanleg van de Noordelijke gracht; de breedte van dezen laatsten moet minder dan 60 M. worden bepaald.
Het, als terrein voor het academisch ziekenhuis aangeduide stuk grond, moet bij voorkeur voor dit doel worden opengehouden, en in geen geval voor aanleg van woonstraten worden verkaveld.
Meerdere speelplaatsen, op centrale punten, moeten in het plan worden ingevoegd.
5 H. A. sportterrein moeten definitief — en niet als „voorwaardelijk IJsclubterrein" — worden beschikbaar gesteld in het Noordelijk complex, en eveneens 5 H. A. in het Zuidelijk complex.
In de bouwverordering moeten bepalingen worden opgenomen, ter verzekering van lagen bouw, en van open bebouwing, op het Zuidelijk complex; zoodanige bouwwijze moet zoo mogelijk, ook in het Noordelijk complex worden bevorderd.
Het is gewenscht, door aankoop of onteigening, de beschikking over de gronden voor het Zuidelijk complex, althans in hoofdzaak, te verkrijgen.
De prijs van *f* 27.50 à *f* 32.50 per M2, voor uitgifte der terreinen voor derde-klasse-bouw in het Noordelijk complex moet verlaagd worden. („Tel.")

DE JAARBEURS.

Naar wij vernemen wordt op het Vredenburg te Utrecht een nieuw administratiegebouw voor de tweede jaarbeurs gebouwd, dat veel grooter en beter ingericht zal zijn dan het vorige.

PENSIOEN-COMMISSIE.

De pensioen-commissie hield op Zaterdag 30 Juni 1917 hare IVe vergadering in het gebouw van de M. B.V. A. aan de Marnixstraat 402 te Amsterdam.
Aanwezig waren alle leden, te weten de heeren KRUISWEG (M.B.V.A.); JANSEN (B.v.N.A.); ZIJLSTRA (B.v.T.); KEURSCHOT (A. N. O. en T. B.) en v. d. LINDEN, die als afgevaardigde van den C. O. en T. B. voor het eerst de bijeenkomsten der commissie bijwoonde.
De heer Mr. Moltzer, Adjunct-Directeur van het Centraal Bureau voor Sociale Adviezen was verhinderd mede aanwezig te zijn.
Goedgekeurd werd het communiqué der IIIe commissievergadering.
Bij de behandeling der ingekomen stukken brengt de voorzitter in bespreking een brief van den afgevaardigde van den B. v. N. A., den heer Jansen, waarin deze

namens den Architectenbond mededeelt, dat bedoelde bond de gevraagde f 200.— wel ter beschikking stelt, doch alleen onder voorwaarde, dat een eventueele pensioen-regeling voor opzichters en teekenaars niet inhield de verplichting voor de architecten, uitsluitend georganiseerd personeel in hun dienst te nemen.
Op het standpunt van die wederzijdsche verplichting had de pensioen-commissie zich in haar IIIe vergadering geplaatst, omdat practisch een pensioen-regeling niet is uit te voeren, als daaraan het verplichte lidmaatschap der vakorganisatie niet ten grondslag ligt. *Zonder* het verplichte lidmaatschap zou een grooter aantal opzichters en teekenaars pensioengerechtigd zijn, dan waarvoor premie werd gestort, terwijl daarnaast het juiste aantal pensioengerechtigden nimmer bekend is en dus onmogelijk berekeningen zijn te maken.
Algemeen werd de houding van den B.v.N.A. betreurd, maar daarnaast besloten in elk geval — hoe de eindbeslissing van den B. v. N. A. ook zou zijn — de werkzaamheden zonder eenige onderbreking voort te zetten.
Daarna werden de door den secretaris ontworpen enquête formulieren — nadat nog enkele wijzigingen waren aangebracht — vastgesteld en werd voorzitter secretaris machtiging verleend de formulieren in voldoende aantallen te laten drukken.

Tenslotte werd nog besloten aan het door de commissie aan haar lastgevers uit te brengen rapport toe te voegen de conclusiën van het Bureau voor Sociale Adviezen en zijn wiskundigen adviseur Dr. Turksma, indien *niet* het verplicht lidmaatschap zou worden toegepast.

Namens de Pensioen-Commissie:
C. J. Kruisweg, Voorzitter.
J. L. B. Keurschot, Secretaris.

AMSTERDAMSCHE SCHOONHEIDSCOMMISSIE.

De Schoonheidscommissie is thans als volgt samengesteld: Paul de Jongh, voorzitter, mr. E. H. P. Rosenboom, secretaris, leden: P. H. Poggenbeek, F. Forkink, H. G. Jansen, J. F. Staal, Slothouwer, plaatsvervangende leden: Foeke Kuipers, van Loghem, J. W. Hanrath, Lauweriks, twee vacatures.

BERICHT.

De club van Haagsche leden van A. et A. zal de inzendingen voor de Genootschaps-prijsvragen tentoonstellen op Maandag 13 Augustus 's avonds 8 uur, in zaal 4 van het Zuid-Hollandsch koffiehuis.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J.F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

SAMENWERKING TUSSCHEN INDUSTRIE EN KUNST.

Overgenomen uit het Handelsblad.

In een opstel over Kunst en Industrie betoogde de heer W. Penaat onlangs in het „Handelsblad" van 21 Mei j.l., dat voor onze industrie, vooral in de tegenwoordige omstandigheden, nu, na den oorlog de mededinging der landen sterker dan ooit zal worden, de samenwerking van alle krachten noodig zal zijn, en ook de kunst daarbij zal moeten worden te hulp geroepen, zooals reeds vroeger in andere landen, veel meer dan in ons land, geschiedde. Dat wij zoover nog niet zijn als men bijv. in Duitschland reeds is gevorderd, weet de heer Penaat daaraan, dat nòch het publiek, nòch de overheid, nòch het meerendeel der industrieelen zich de beteekenis van de vormveredeling van het product duidelijk bewust zijn, terwijl ook enkele ongunstige ervaringen afschrikkend kunnen hebben gewerkt.
De schrijver bepleitte de oprichting van een „Driebond" in den geest van den Duitschen „Werkbund", die zou streven naar veredeling van den arbeid in ambacht en nijverheid door het verbeteren der aesthetisch-technische hoedanigheid van het product Daartoe zou organisatie van alle beschikbare krachten en centralisatie van alle aesthetisch-opvoedkundige pogingen de middelen moeten zijn. De schrijver meende ten slotte, dat het van belang zou zijn te weten, hoe de groepen van belanghebbenden over dit plan denken; of zij zulk een samenwerking mogelijk en gewenscht achten, voor welke industrieën en op welke wijze, zoodat kunst noch industrie er schade, beide voordeel van hebben.
Dit artikel heeft ons aanleiding gegeven tot een aantal kunstenaren, industrieelen en belangstellenden eenige vragen te richten, die een aantal hunner zoo vriendelijk is geweest te beantwoorden. Die vragen waren de volgende:

1. *(Voor de kunstenaars.)* Hebt gij wel eens als zelfstandig kunstenaar — dus niet als teekenaar in vasten dienst van een werkplaats of bureau — met een fabrikant samengewerkt?
Welke waren uwe ervaringen?
Acht gij een geregelde samenwerking met fabrikanten op die wijze mogelijk?
1. *(Voor de industrieelen.)* Hebt gij bij het ontwerpen en uitvoeren van uwe producten wel eens de hulp ingeroepen van een zelfstandigen kunstenaar-ontwerper? (Hierbij wordt niet gedoeld op een teekenaar in vasten dienst van werkplaats of bureau.)
Zoo ja, welke waren uwe ervaringen?
Acht gij een geregelde samenwerking met een zelfstandigen ontwerper mogelijk?
1. *(Voor belangstellenden.)* Acht gij de geregelde samenwerking van kunstenaar-ontwerper en fabrikant mogelijk en gewenscht met het doel de qualiteit van het product zoowel technisch als aesthetisch te verbeteren?
(De verdere vragen waren voor alle categorieën dezelfde).
2. Hoe denkt gij u deze samenwerking zóó dat de belangen noch van de industrie, noch van de samenwerkende kunst geschaad worden? Welke industrieën acht gij in de eerste plaats voor zulk een samenwerking geschikt?
3. Wat is uwe meening over de stichting van een Hollandschen „Driebond" in den geest van den „Deutschen Werkbund" of de „Design and Industries Association"?
4. Acht gij vormveredeling van het product, die een gevolg zou kunnen zijn van den gezamenlijken arbeid van kunstenaar en vakman, een voorwaarde voor een gelukkige ontwikkeling van onze industrie, van onze kunst en van de nationale cultuur in het algemeen?
5. Acht gij aesthetische verbetering van tentoonstellingen van industrie-voortbrengselen gewenscht? (Hierbij wordt gedacht aan de wijze van verpakken, aan de verzorging van stands en tentoonstellingslokalen enz. o.a. op de Jaarbeurs te Utrecht.)

Zij werden beantwoord door acht kunstenaars, zeven fabrikanten en drie belangstellenden, die verlof gaven hun antwoorden onderteekend te publiceeren; andere

antwoorden laten wij buiten rekening, al hebben zij wel meegewerkt tot den totaal-indruk, dien wij van onze enquête hebben gekregen. De antwoorden laten wij hier volgen.
In de eerste plaats die van de kunstenaars.

Antwoord van den heer K. de Bazel:

1. Ja.
Tot nog toe bijzonder goed.
„Ja, indien de voorname voorwaarde goede wil „ten bate van het goede doel" beiderzijds aanwezig blijft.
2. Dat beide op hun eigen gebied zoo vrij mogelijk blijven. Zoodat de kunstenaar wanneer de door hem gecreeerde vorm wordt bedorven of misbruikt, daaraan niet gebonden is en ook een machtsmiddel heeft om zulks tegen te gaan — en de fabrikant advies en beroep vinden kan in geval van twijfel. Al zulke industrieën welker producten met vorm en samenstel te maken hebben en door hun grootere verbreiding grooten invloed op den volkssmaak hebben.
3. Dat zulk een stichting nuttig werk kan doen — indien niet te veel dilettantisme of geforceerde drang optreedt. De Deutsche Werkbund heeft aan beide euvels geleden.
4. Zeer zeker — maar de in de vraag gestelde onderscheiding tusschen kunstenaar en vakman moet niet zoo worden opgevat dat een willekeurig kunstenaar zonder meer met vaklieden zou kunnen samenwerken — hoofdvoorwaarde is dat de kunstenaar ook tot zekere hoogte op het betrokken gebied vakman zij, anders ontstaat dilettantisme — en dat de vaklieden hun conservatieve eigenwijsheden bereid zijn te herzien.
5. Met algemeene verhooging van het aesthetisch peil der producten, zal ook de wijze van aanbieden en toonen vanzelfsprekend samengaan — indien de algemeene aandacht werkelijk naar deze dingen uitgaat is een betrekkelijk snelle ontwikkeling het gevolg.

K. DE BAZEL.

Antwoord van dr. H. P. Berlage Nzn.:

1. Ja; maar slechts in een zeer bijzonder geval. Mijn ervaring te dien opzichte was gunstig. Ik acht dan ook een geregelde samenwerking met fabrikanten zeer goed mogelijk.
2. De belangen der industrie en der samenwerkende kunst sluiten elkaar niet alleen niet uit, maar beider belangen zijn eenzelfde belang.
Op het ontbreken van dit inzicht berustte het geheele misverstand van de kunstindustrie der vervlogen eeuw. Dit te hebben veroverd, is de groote verdienste der laatste jaren.
Wil dan ook de samenwerking van fabrikant en kunstenaar het zoo gewenschte resultaat hebben, dan zal *dat* inzicht bij beiden steeds levendig moeten zijn. Want alleen dat is de waarborg, dat het gemeenschappelijk overleg tusschen beiden, zonder hetwelk natuurlijk geen practisch zoowel als kunstvol product ontstaan kan, tot den goeden wil zal leiden, de oorzaak van bovengenoemd misverstand, nl. het vasthouden aan wederzijdsche eigenwijsheden, door de eenzijdige uitoefening van het beroep ontstaan, op te offeren. Samenwerking eischt nu eenmaal opoffering; maar ter bereiking van het doel is de opoffering slechts schijnbaar; want de werkelijkheid is een verhoogde schoonheid.
Welke industrieën daarvoor in de eerste plaats in aanmerking komen? Mij dunkt alle, die meer direct verband houden met de bouwkunst.
3. Ik acht de stichting van een Hollandschen „Driebond" in den geest van den „Deutschen Werkbund" of de „Design and Industries Association" daarom zeer gewenscht.
4. Deze vraag sluit zich bij het bovenstaande aan.
De vormveredeling van het product, het noodzakelijk gevolg van den gezamenlijken arbeid van kunstenaar en vakman, is m.i. de volstrekte voorwaarde voor een goede ontwikkeling der industrie in het algemeen, dus ook van de onze. En, aangezien de aard der producten van industrie en kunst van een land de maatstaf is voor zijn cultuur zal de stichting van zulk een driebond voor de ontwikkeling van onze cultuur, van den grootsten invloed zijn. Wij mogen daarin niet achterblijven; en dat te meer, omdat na den oorlog de Hollandsche industrie met die van het buitenland zal *moeten* concurreeren, maar in zulk een geval ook zal *kunnen* concurreeren.
5. Het spreekt vanzelf dat, ter bereiking van dat doel, ook aesthetische verbetering van tentoonstellingen van industrie-voortbrengselen door mij wenschelijk wordt geacht. Hierbij zij verwezen naar de ingestelde enquête betreffende de verzorging der „standen" op de Jaarbeurs te Utrecht.

H. P. BERLAGE NZN.

Antwoord van den heer J. Eisenloeffel.

Het is een uitnemende gedachte geweest van uwe redactie om de algemeene aandacht te vestigen op de veredeling van ons huisraad. Het leven is ondenkbaar zonder huisraad en daar ons dit altijd omringt, zal de invloed er van op onze dagelijksche stemming dieper en beter zijn al naarmate het schooner is. Het maken van alle huisraad is het werk der kunstnijveren en dit werk is de eenige kunstuiting welke we voortdurend om ons heen kunnen hebben, zonder ons te vermoeien. Het genieten van iedere andere kunstuiting vergt inspanning en aandacht, sleept ons mee, stoot ons af, brengt ons in beroering. De harmonische oplossing der patronen van den wever, de weloverwogen verhoudingen van de kasten, stoelen en tafels van den meubelmaker, de lampen en haarden die de donkerte en kilte van de lange winteravonden verdrijven en de kamers vol suizelende intimiteit maken, dit alles geeft ons rust en zekerheid.
Alvorens de vragen van uwe enquête te beantwoorden, lijkt het mij geschikt eene scheiding te maken tusschen de opgaven die der hedendaagsche kunstnijverheid gesteld zijn.
Deze opgaven zijn:
1°. Het ontwerpen en uitvoeren van een kunstwerk.
2°. Het maken van een ontwerp voor een massaproduct.
Tusschen deze twee opgaven liggen een reeks van werken, die een overgang vormen en meer of minder tot een van beiden behooren.
1°. Het ontwerpen en uitvoeren van een kunstwerk. Een werkstuk wordt dan alleen een kunstwerk, wanneer het bezield is door den geest van een kunstenaar en door hem is uitgevoerd. De kunstnijvere zal hier voor het grootste gedeelte het werk eigenhandig uitvoeren, en daar hij maar één liefde, één plicht en één verlangen kent, n.l. te trachten een mooi ding te maken, zal geen moeite hem te zwaar, geen kosten hem te hoog zijn. Beperking en invloed van anderen zal hij niet dulden, hij kent alleen de beheersching, welke hij zichzelf oplegt. Hij zal de recepten van Theoph. Presbyter gebruiken, evenals de nieuwste vinding van de electrotechniek. Hij zal de edelste materialen nemen en zal die door zijn geoefende handen omvormen in een van die mooie dingen, waarvan we ons leven lang genot hebben en die nog generaties na ons met eerbied en bewondering vervullen. Hij kent het genot van het werk, de eindelooze zorg, den eeuwigen strijd tusschen alle even verleidelijke mogelijkheden. Hij weet dat dit alles hem de eindelijke overwinning bezorgt en aan het ding dat onzegbaar iets geeft, dat de menschen kan ontroeren. Voor de verschillende vakken zal het zelf maken anders zijn, maar als regel lijkt mij wel aannemelijk, dat alles wat niet door een uitnemend werkman uitgevoerd kan worden, precies zooals de artiest het zich gedroomd heeft, dat dit uitsluitend door de vaardige en wel bestuurde handen van den kunstenaar gedaan moet worden.
2°. De machinale productiewijze is de thans algemeen heerschende. We kunnen dat goed of kwaad vinden, zij is er en haar in z'n geheel te accepteeren is m.i. een taak der moderne kunstnijveren, waarbij evenwel niet vergeten mag worden, dat ze een tijdelijke vorm van produceeren is en dat, wanneer een gelukkiger samenleving zal zijn aangebroken, zij nog alleen maar gebruikt zal worden voor die verrichtingen, welke de menschen weerzinwekkend of vervelend vinden.
De mensch is werkzaam, ijverig en zoo gauw als hij er weer kans toe ziet, zal hij in een edel ambacht dat hem lief is, zijne spieren strekken en zijn krachtig gestaald lichaam weer voelen groeien. Ook moeten wij niet vergeten, dat een machine ons nooit een schoon ding kan geven. Bij het maken van een ontwerp voor massaproducten moet de kunstnijvere alle illusie van een mooi ding te willen maken, verre van zich bannen. Hij moet zich geheel in dienst stellen van de onverbiddelijke kapitalistische productiewijze, waar het doel uitsluitend winstmaken is.
Op den bodem van ijzer en staal kan de teedere bloem der schoonheid niet bloeien, en is er geen plaats voor de eindelooze zorg en liefde die zij zoozeer behoeft. De kunstnijveren moeten de fabrikanten leeren begrijpen, dat er meer winst te maken is, wanneer hun product mooier is zonder verhooging van productiekosten. Ze moeten hun bewijzen, dat voor hetzelfde quantum materiaal en arbeidsloon, waarvoor zij nu iets leelijks maken, iets heel goeds te maken is, iets dat de begeerte opwekt en een genoegen is het te bezitten, en niet zooals tot nog toe, een noodzakelijk kwaad.
Bij deze opgave heerscht de beperking. De grootste beperking is wel de prijs, dien het voorwerp moet kosten. De prijs is hier de alles beheerschende factor en deze wordt bepaald door de markt.
Een bepaald gebruiksding mag niet meer kosten dan vraag en aanbod en productiekosten toelaten, en dit is gewoonlijk het minimum bedrag waarvoor een bepaald voorwerp voor een bepaald doel, met een bepaald quantum arbeidsloon te maken is. Tusschen de kunstnijvere en het werkstuk staat een machine. Zijn handen, zijn vingers die wondere instrumenten vol krachtige teederheid, zijn hier overbodig. De taak van den kunstnijvere beperkt zich in 't algemeen tot het maken van een ontwerp en het eenige wat hij doen kan is te zorgen dat dit een mooien grondvorm krijgt, die door zijn eenvoud en strakheid direct en onmiddellijk de bestemming van het gebruiksvoorwerp uitdrukt. Uit hetgeen hierboven geschreven is volgt dat de vragen van uw enquête uitsluitend betrekking hebben op de opgaven der tweede rubriek.
Beantwoording vraag I.
„Ja".
De ervaringen waren slecht. Ik had jaren lang een overeenkomst met een fabrikant. Deze zou machinaal, voor zijn risico mijn ontwerpen maken en het product in den handel brengen. Ik zou een percentage van den omzet krijgen. De ideale beteekenis voor mij was, dat een m.i. beter product het monsterlijke massaproduct, dat die fabrikant tot nog toe maakte, zou vervangen. Hiervan is niets gekomen, het is bij enkele reproducties gebleven. Het financieele resultaat was hiermede evenredig, dus nihil. In een tweede geval ging het evenzoo. De fabrikanten hebben geen belang er bij, het product te pousseeren. Ik acht een geregelde samenwerking met fabrikanten op deze wijze niet mogelijk. Het bezwaar van de fabrikanten is steeds dat het publiek niet naar modern werk vraagt. Ik kan de juistheid van deze bewering niet geheel controleeren. Een feit is het, dat de ongelooflijke onverschilligheid van het groote publiek den bloei van een moderne kunstnijverheid belemmert. Dit is te meer opmerkelijk, daar wij in ons land een werkelijk wonderbaarlijke verscheidenheid van uitnemende kunstnijveren hebben, die iedere verschillende kunstneiging of smaak van het publiek bevredigen kunnen. Denk aan De Bazel met zijn fijne, intellectueel zuiver afgewogen gebondenheid (de wieg voor prinses Juliana en de eetzaal van mr. H. J. v. Ogtrop) of aan Lion Cachet met zijn hartstochtelijke ongebondenheid (zie het huis van mr. Dentz van Schaick) of aan Berlage's stoere kracht en rationalisme en v. d. Mey met zijn rijke irrationeele fantasieën, om maar eens enkelen te noemen.
Wanneer het groote publiek eischte nu op mooie stoelen aan mooie tafels, van mooie schalen zijn maaltijden te gebruiken, wanneer het groote publiek zoo beschaafd was, dan zouden de fabrikanten gedwongen zijn wat anders te maken dan hun smerige, wanstaltige artikelen die zijn als een grocje, gemengd uit verkeerd begrepen oude stijl-fragmenten en eigen ongeschoolde fantasie.
Er zijn nog talrijke bezwaren, die fabrikanten altijd tegen de samenwerking aanvoeren, waarin niet de minste is, de honorariumkwestie van den artiest.
Een andere wijze van samenwerking met de industrie was deze:
Ik maakte ontwerpen en liet die bij een fabriek onder mijn toezicht uitvoeren. Hier gal ik dus de opdracht en de fabrikant was uitvoerder en had geen risico. De resultaten waren tweeërlei:
Wanneer het ging om enkele werkstukken dan liep de zaak in 't algemeen tot beider genoegen af. Wanneer het ging om het reproduceeren van ontwerpen voor massaproducten, dan was het resultaat als volgt. Van de zes maal dat ik met een fabriek samenwerkte op deze wijze, werd driemaal het contract door den fabrikant verbroken en maakte hij mijne ontwerpen precies zoo, of min of meer veranderd ten eigen bate na, in de drie overige gevallen was de samenwerking in 't algemeen bevredigend.
Vraag II.
Een samenwerking tusschen industrieel en kunstenaar, waarvan dus het resultaat is een solied, eenvoudig, schoon gevormd massaproduct denk ik mij op geheel andere wijze. De eenige mogelijke oplossing om te komen tot een vruchtbare samenwerking lijkt mij deze: De kunstenaars, die voor samenwerking geschikt zijn, worden staatsambtenaren. Zij hebben de plicht, 1°. alles van hun vak te ontwerpen wat voor staatsgebouwen noodig is en 2°. fabrikanten die dat wenschen te voorzien van ontwerpen die zich aanpassen aan de eigenaardige technieken, machinerieën enz. in zoo'n speciale branche. Voor de industrie heeft dit het groote voordeel, dat de *geheele* industrie van goed werk kan profiteeren. Voor de kunstnijveren is het van een onschatbaar voordeel, zij krijgen een ruime gelegenheid zich in hun werk uit te leven, alle mogelijkheden staan hun open om hun vak zoo volledig mogelijk te volmaken. Zij zijn onafhankelijk van den fabrikant en kunnen dus de

belangen van hun werk met kracht voorstaan. Tevens ontheft het hun van den last zelf te zorgen voor opdrachten, de eenige mogelijkheid om te kunnen maken wat in fantasie leeft. Iets in dezelfde richting bestaat reeds, de rijksbouwmeester, de stadsarchitect; Amsterdam heeft reeds een grooten stap verder gedaan en benoemde een stadsbeeldhouwer. (Waar blijft de stadsschilder?)
Hoe den juisten kunstnijvere te kiezen, hoe zijn taak omschreven zou moeten zijn, welke rechten en plichten hij heeft, de beantwoording van al deze vragen zou in deze enquête te ver voeren.
Mijns inziens zijn alle industrieën geschikt voor bedoelde samenwerking, bij voorkeur die, waar de machinale productiewijze het sterkst is ontwikkeld, o.a. de metaal- en textiel-industrie. Elk middel, de hoofden der menschen inzake schoonheid en kunst te verhelderen en hun smaak te ontwikkelen lijkt mij noodzakelijk. In verband hiermede is het stichten van een Driebond in den geest van den Deutschen Werkbund en de Engelsche Design en Industries Association zeer aan te bevelen. Eveneens acht ik de veredeling van een product, die 't gevolg is van samenwerking van industrie en kunst een uitnemend middel de kultuur en de Hollandsche industrie te verheffen. JAN EISENLOEFFEL.

Antwoord van Prof. A. J. der Kinderen:

De verdienstelijke inleiding van den heer Penaat heeft ongetwijfeld het belangrijke uwer rondvraag in een scherp licht gesteld. Toch maakt deze „opening van het spel" mij de volgende zetten niet gemakkelijk. Ik erken gaarne met den heer Penaat dat een groot probleem er is; maar ik kan aan een oplossing niet denken zonder gestadige zorg voor de kunst, die in bedoeling en werkwijze zoo zeer van de industrie te onderscheiden is.
Wil dus de goedheid hebben dit in het oog te houden bij de korte antwoorden die ik U gaarne toezend, nu een zoo belangrijke aangelegenheid door U ter sprake gebracht wordt.
1. a. Ik heb enkele malen met fabrikanten saamgewerkt.
b. Mijn ervaringen waren verschillend; zij leerden mij gunstige mogelijkheden kennen, maar ook haast onvermijdelijke gevaren.
c. Indien men de mogelijkheid eener geregelde samenwerking aanneemt, dan zal het toch goed zijn er op te rekenen, dat er voor de kunst steeds schade te vreezen is; voor de fabriek (de industrie) zal er slechts voordeel zijn. (Ik denk hierbij alleen aan aesthetische belangen.)
2. a. Indien een nadere omschrijving der wederzijdsche verhouding bedoeld wordt, dan moet ik antwoorden, dat, naar het mij voorkomt, alleen door overleg der vertegenwoordigende organisaties van beide partijen een algemeen goede verhouding zal kunnen worden geregeld.
b. De praktijk zal vanzelf de noodige aanwijzing geven welke industrieën voor een samenwerking geschikt zijn; de begaafdheid onzer jonge menschen van smaak en kunstvaardigheid bijv. moet van beslissenden invloed zijn.
3. De oprichting van den Hollandschen „Driebond" kan met belangstelling te gemoet gezien worden, óók omdat daardoor wellicht onze beeldende kunstenaars zullen worden aangezet hunne organisaties te herzien en op steviger grondslag te vestigen.
4. Ik heb geen bezwaar deze vraag toestemmend te beantwoorden.
5. „Aesthetische verbetering" (er mag, onder dit opzicht, nog wel eens herinnerd worden aan de markante opmerkingen van Uwen Correspondent over de cultuurverwildering in het nummer van 16 April j.l.) is waarlijk in menig opzicht gewenscht, zeker ook bij tentoonstellingen van industrie-voortbrengselen.
A. J. DER KINDEREN.

Antwoord van den heer J. M. Lauweriks.

1. Door samenwerking met fabrikanten, in de meest uiteenloopende industrieën kreeg ik de stellige overtuiging dat een dusdanig samenwerken niet slechts mogelijk, doch ook uiterst gewenscht is en zeer in het belang der betrokken industrieën en der kunstnijverheid.
2. Voor enkele industrieën zal het mogelijk zijn, dat de kunstenaar de ontwerpen inlevert en dat de fabrikant esthetisch geoefende krachten ter beschikking in zijn bedrijf heeft die het ontwerp kunnen uitvoeren geheel naar de bedoeling van den ontwerper. In de meeste gevallen echter zal een volledige doordringing der esthetische inzichten van den kunstenaar gewenscht zijn en is de kunstenaar genoodzaakt voortdurend toezicht te houden op de uitvoering, totdat een resultaat verkregen is waardoor verder toezicht kan worden overgelaten aan de plaatselijke hulpkrachten. Bij groote industrieën is het nog verkieslijker, dat deze een beproefd kunstenaar als esthetisch leider aanstellen om een voortdurend toezicht te kunnen houden op de esthetische waarde der productie. In de meeste gevallen behelpt men zich daarbij te zeer met ondergeschikte krachten, met het gevolg dat hun advies geen doortastenden invloed kan doen gelden. De industrieelen letten te zeer uitsluitend op de economische eischen van het bedrijf en zijn te angstvallig bezorgd om zelfs het esthetisch gedeelte hunner machtssfeer aan bekwame kunstenaars over te laten.
3. De voorgenomen stichting van een „Hollandschen Driebond" in den geest der bestaande buitenlandsche organisaties is m. i. een dringende noodzakelijkheid, teneinde de fabrikanten en kunstenaars tot elkander te brengen om eene qualitatieve en dus esthetische verbetering der producten te verkrijgen en tevens invloed te oefenen op de groote massa van het publiek, welks streven te zeer op quantiteitsneigingen berust.
4. Vormveredeling is m.i. slechts een onderdeel der geheele esthetische verbetering van het product. Wat wij van een kunstvoorwerp verlangen, is, dat alles gedaan is, wat er toe kan bijdragen, dit voorwerp te maken tot een radiator voor esthetische energie en leven. — Dit doel wordt soms in hooge mate bereikt door andere middelen dan door vormveredeling zelfs in hare meest uitgebreide beteekenis. De kleur der voorwerpen, het materiaal waaruit zij vervaardigd zijn en de techniek zijn dikwijls hoofdfactoren, waarop de vormveredeling soms geen of weinig invloed oefent.
Totnogtoe heeft men zich te eenzijdig, hoewel niet uitsluitend bezig gehouden met de decoratieve vormzijde der kunst en dus der schoonheid, en het is nu wederom de meer innerlijke levenszijde die onze aandacht vraagt, zooals dat trouwens aan het begin eener nieuwe periode steeds het geval geweest is. Voorloopig stellen wij niet zoozeer belang in eene quantitatieve vermeerdering van den reeds tamelijk omvangrijken vormenschat, doch voelen ons veel meer aangetrokken tot de dieper liggende oorzaken dier vormveranderingen. De leuze zou dus veeleer moeten zijn: innerlijke wezensveredeling en als gevolg daarvan ook tevens vormveredeling.
Uit de meer uiterlijke sfeer der bewondering en aandoening eener, ondanks alle verfijning toch zintuigelijke, waarneming zoeken wij eene intensievere verdieping en versmelting, die voeren zal tot trapsgewijze vereenzelviging. — In deze richting moet ook de oplossing der moderne kunstproblemen, van welken aard zij ook zijn mogen, gezocht worden.
5. Het esthetisch verbeteren van industrie-voortbrengselen en van tentoonstellingen van allerlei aard, te beginnen met de gewone winkel-étalages, is zeer zeker een krachtig middel om het volk esthetisch op te voeden. Doch het zal slechts een gedeelte der taak kunnen volbrengen. De ontbrekende opvoeding moet reeds op de schoolbanken beginnen, waar, zeggen wij beleefdheidshalve, de eenzijdige wetenschappelijke opvoeding, die het gevoel te zeer afstompt, aangevuld dient te worden met meer esthetische factoren. Eerst dan zal men het volk tot kunstwaardeeren kunnen opvoeren en het voor hooger genot ontvankelijk maken. J. M. LAUWERIKS.

Antwoord van den heer C. A. Lion Cachet:

Vreeland, 1 Juni 1917.

De steller der mij toegezonden vragen wenscht een regeling te vinden waardoor èn het kunstgehalte der fabrieksproducten èn het geldelijk voordeel der fabrikanten wordt verhoogd. Hij gaat hierbij van de verkeerde meening uit, dat er in Nederland een groot aantal menschen is, in staat een kunstvoorwerp te maken of te ontwerpen. De werkelijkheid is geheel anders. Nederland heeft geen menschen die een werkelijk kunstwerk in de nijverheid kunnen tot stand brengen.
Wel is het aantal groot van hen die *bijgestaan door de gewone methodes van leenen, opsieren, met effect werken, en belangstelling wekken, voortdurend namaaksels van kunst vervaardigen.*
De stichting dus van een Hollandschen „Driebond", een vereeniging, waar al die kunstnamakers en kunstvervalschers met de fabrikanten worden samengebracht zal zeker niet de ware kunst, maar slechts het geldelijk voordeel behartigen. Daar nu het doel der fabrikanten ook winst is en de landen rondom ons op gelijke wijze werken, zal die Bond er wel komen, alleen, de Kunst wordt er niet door gediend en dit moeten de oprichters inzien. Het is werkelijk al veel gewonnen als kunstvervalschers dit met bewustheid doen.
Wanneer ik mijn opdracht in een fabriek deed uitvoeren gaf ik ook de werkwijze aan, waarop het ontwerp moest worden uitgevoerd. Dit was noodig omdat ik òf een nieuw procedé toepaste òf een belangrijk gedeelte zelf deed. Op deze wijze acht ik een geregelde samenwerking met fabrikanten mogelijk.
Als dus de ontwerper de opdracht krijgt, zijn werk naar zijn opvatting en onder zijn leiding doet uitvoeren en zelf het kunstgedeelte eigenhandig volvoert, dan is het mogelijk dat er een kunstwerk ontstaat.
De fabrikant kan in de meeste gevallen een goed ontwerp niet beoordeelen. Hij heeft technische ervaring en een koopmansopleiding gehad, maar een kunstinzicht heeft hij niet en hij drijft heen en weer op de wisselende meening der menigte.
De toestand van iemand in onze maatschappij die een echt kunstwerk wil vinden uit al de voorwerpen die daarop aanspraak maken, komt overeen met dien van iemand die mijlen achtereen wordt geleid langs een weg, dicht geplaveid met een mozaïek van nagemaakte juweelen en die wil herkennen en onderscheiden een echten diamant, robijn of topaas, die hij weet dat er ingelegd is tusschen elke honderdduizend namaaksels.
En in onze maatschappij wordt de moeilijkheid om echte kunstwerken te onderscheiden nog vergroot door het feit, dat de uitwendige hoedanigheid van het werk bij valsche producten niet alleen niet slechter, maar vaak beter is dan in de echte; het namaaksel is dikwijls meer effectvol dan het echte, en zijn onderwerp meer interessant. Hoe moet men dan onderscheiden? Hoe moet men een product vinden, naar het uitwendige op geenerlei wijze onderscheiden van honderdduizend andere, opzettelijk vervaardigd om het precies na te bootsen? Voor iemand met een onbedorven smaak, voor een boer, is dit even gemakkelijk als het voor een dier met onbedorven reuk is, om het spoor te volgen dat het moet hebben onder duizend andere in bosch of woud.
Het dier vindt zonder te dwalen wat het noodig heeft. Zoo zal ook de mensch, als zijn natuurlijke hoedanigheden maar niet bedorven zijn, zonder te falen uit duizenden voorwerpen het echte kunstwerk uitkiezen dat hij verlangt — dat hem aandoet met een nieuw, frisch gevoel.
Maar zoo is het niet met hen, wier smaak bedorven is door hun opvoeding en leven. Het gevoel om kunst te begrijpen is bij deze menschen afgestorven en bij het waardeeren van kunstproducten moeten zij zich laten leiden door redeneering en studie, welke hen totaal in de war brengen. En zoodoende zijn de meeste menschen in onze maatschappij totaal ongeschikt geworden om een kunstwerk van het grofste namaaksel te onderscheiden.
C. A. LION CACHET.

P.S. De cursief gedrukte woorden zijn uit Leo Tolstoy's *Wat is Kunst?*

Antwoord van den heer R. N. Roland Holst:

Vraag I. Op uw eerste vraag kan ik slechts antwoorden dat ik geen persoonlijke ervaring op dit punt heb.
Vraag II*a*. Als bij alle samenwerking, waar het feitelijke doel niet identiek is, zal ook de samenwerking van kunst en industrie groote moeielijkheden medebrengen: wellicht met strijd beginnen, om ten slotte met een compromis te eindigen.
In de gegeven verhoudingen zal dit compromis wel meest ten nadeele van de kunst uitvallen.
II*b*. De industrieën die ik in de eerste plaats voor deze samenwerking geschikt acht, zijn die industrieën die thans reeds een uitgesproken aesthetische zijde hebben.
Vraag III. Mijn meening is dat een Hollandsche driebond in den geest van den „Deutschen Werkbund", *zóór* groot financieel voordeel kan brengen voor alle betrokken partijen, maar niet vrij is van ernstige artistiek-moreele gevaren voor de kunstenaars.
Het aesthetisch gevoel in dienst van de concurrentie gesteld, zal vroeg of laat beseffen, dat de rijkste materieele werkmogelijkheden, hoe opwekkend deze ook voor den kunstenaar zijn, zoomin als de stoffelijke voorspoed ooit op kunnen wegen tegen het gemis aan liefde voor het feitelijk doel, waarvoor al deze energie in werking wordt gesteld.
Want voor den *concurrentie-strijd* als levensdoel en als levensuiting zal geen werkelijk kunstenaar ooit liefde gevoelen, zelfs ook dàn niet, wanneer hij in dien strijd is betrokken.
Maar alle toegepaste kunst is nu eenmaal een dienende kunst, en 't is haar schuld niet dat zij in onzen tijd alleen werkelijk royale arbeids- en levensmogelijkheden kan vinden, als zij zich in dienst van dien concurrentie-strijd stelt.
Vraag V. Zeker acht ik de aesthetische verbetering van tentoonstellingen en industrie-voortbrengselen gewenscht.
Waarom zou ook dit alles niet zoo goed mogelijk worden verzorgd?

Trouwens de nauwere samenwerking van kunst en industrie acht ik op den duur onafwendbaar, de industrie heeft in den zwaren concurrentiestrijd alle krachten noodig, dus zeker ook de aesthetische krachten.
En buiten de machtige industrie, bestaat voor de toegepaste kunst slechts benepen ontwikkelingsmogelijkheden.
Wij dienen dan die onafwendbaarheid ook als zoodanig te erkennen, èn te aanvaarden, maar wij zullen goed doen tegenover hen die hierin het groote heil zien, er telkens op te wijzen, dat er een edeler samenwerking die idiëeler doeleinden nastreeft, mogelijk is.
En zoo die edeler samenwerking geen werkelijkheid nog is, zoo zullen wij toch goed doen onzen geest tot die sfeer op te voeden, om te verhoeden dat hij volkomen wordt verindustrialiseerd.
1 Juni '17. R. N. ROLAND HOLST.

Antwoord van den heer R. W. P. de Vries Jr.:

Geachte Redactie, Gij vraagt mijne meening over bovenstaand onderwerp en wil dit gemakshalve geformuleerd hebben in een vijftal antwoorden; maar ik geloof dat een kleinere toelichting niet geheel overbodig zal zijn, daar m.i. de quaestie zoo zeer afhankelijk is, van tal van andere omstandigheden, buiten de vragen gelegen.
Laat ik echter eerst even uw lijstje volgen:
Op vraag 1 kan ik u antwoorden dat ik jarenlang, onafhankelijk van werkplaats of bureau met verschillende fabrikanten heb samengewerkt, en meestal tot wederzijdsch genoegen. Ik acht dan ook in beginsel een samenwerking met fabrikanten zeer goed mogelijk.
Vraag 2. Die goede samenwerking hangt m.i. geheel af van een wederkeerig elkaars belangen inzien, en elkaars werk begrijpen en waardeeren.
De industrieën waarbij een kunstenaar met een fabrikant kan samenwerken zijn legio; nemen wij het interieur, dan denken wij aan: meubelfabrieken, kunstsmederijen, weverijen, behangselfabrieken, passementfabrieken, glas-in-lood-inrichtingen, en zien wij naar ons huisraad dan komen wij aan aardewerk-fabrieken, glasblazerijen, fabrieken van zilverwerk, binderijen, drukkerijen, en vergeten wij niet de firma's, die ons van levensmiddelen voorzien, en deze sierlijk zouden kunnen doen verpakken.
Het terrein is dus zoo uitgebreid mogelijk. Daaruit volgt, dat mij de stichting van een Hollandschen „Driebond" ook wel (onder zeker voorbehoud) wenschelijk toeschijnt.
Daar men in Duitschland, Oostenrijk en ook in Engeland al lang heeft ingezien dat het publiek schoonere en betere gebruiksvoorwerpen, om slechts iets te noemen, waardeerde en kocht, dus daardoor de vraag naar betere dingen grooter werd, lijkt het mij ook voor ons land even goed mogelijk.
De hoofdzaak echter voor de wisselwerking tusschen kunst en industrie hangt zeer nauw samen met de persoonlijke eigenschappen van kunstenaar en industrieel en deze zijn dikwijls een gevolg van hunne opleiding, van de voorbereiding tot hun werk
De weinige samenwerking tot dusver tusschen industrieel en kunstenaar ligt (de kunstenaar moge het mij vergeven) lang niet altijd bij de eersten, maar helaas veelal bij de laatsten die, opgeleid op een school waar slechts ontwerpen „geteekend" werden, voor de praktijk onbruikbare menschen bleken. In zooverre, dat zij na hun schooltijd, met hun teekeningen werk zochten, zonder het vak te verstaan dat zij meenden asthetischte moeten verbeteren, zonder de eischen te kennen van de voorwerpen die zij wilde verbeteren.
Ik zou tal van voorbeelden kunnen noemen van „sierkunstenaars" (dit woord juist geeft blijk van zoo weinig *vak*kennis) die kopjes ontwierpen met ooren die niet vast te houden waren en van een vorm, waaruit niet te drinken viel, die lepels ontwierpen waarmede men niet eten kon, die patronen voor glas in lood maakten, onmogelijk om uit te voeren, enz. enz.
Zij *ontwierpen* en verstonden geen *vak* en hadden als „kunstenaar" een zekere geringschatting voor den fabrikant, vooral wanneer deze ging „rekenen", d.w.z. de kosten van het product stellen tegen den verkoopsprijs.
Hun opleiding was in deze de grootste fout. Ik wil niet geheel de fabrikant in bescherming nemen, want ook deze heeft dikwijls de kortzichtigheid meer naar zijn directe winst te zien dan naar een omzet over langer termijn.
Een tapijtfabrikant deelde mij eens mede met een nieuwerwetsch patroon niets te kunnen beginnen, daar de kosten hiervoor (het maken van de kaarten voor de weefmachine, het patroonsontwerp enz. enz.) over een te klein aantal karpetten moest worden omgeslagen; terwijl wat hij gewoonlijk maakte (rood en zwart) bij duizenden werd verkocht.
Komt nu in een dergelijke fabriek eens een jongere firmant, die in het buitenland wat gezien heeft, dan verzet deze allicht de bakens en is samenwerking met een kunstenaar zeer goed mogelijk.
Het ligt dan *ook* aan de opleiding van den industrieel, wiens smaak en inzicht gevormd moeten worden maar die, wil de „zaak" marcheeren *industrieel* moet blijven, en dit moet de kunstenaar van hem aannemen en in hem waardeeren.
Een kleine wijziging in een ontwerp, zonder dat hierdoor de schoonheid veel geschaad wordt, zal een meer gemakkelijke en daardoor goedkoopere uitvoering ten gevolge kunnen hebben, wat weer van zeer veel invloed op de verkoopbaarheid kan zijn. Dit nu weet de industrieel-vakman dikwijls beter dan de kunstenaar-ontwerper.
Een samenwerking is dan ook m. i. zeer goed mogelijk, gebaseerd op waardeering en erkenning van elkaars qualiteiten en hangt dus nauw samen met de personen van kunstenaar en industrieel. Daarom zal ook de overeenkomst die men met den één wil sluiten, niet voor een ander gelden, de eischen die men bij uitvoering van zijn werk den één zal stellen, voor een ander onnoodig blijken
Te veel reglementeeringen, te veel bindende en beperkende bepalingen, lijken mij dan ook in dezen niet gewenscht en zullen een samenwerking moeilijker maken.
Uit bovenstaande blijkt wel dat ik de aesthetische verbetering van industrie-voortbrengselen gewenscht acht en dus ook van tentoonstellingen dezer voorwerpen, van af de étalage, tot de show-room, tot het tentoonstellingslokaal en gebouw. Ook dit echter is niet ieders taak en volstrekt niet alleen die van den architect, nòch van den architect-interieur, zooals men wel eens veronderstelt. Een goede étaleur heeft hiervoor dikwijls meer oog dan de man die alleen woon-, studeer- of slaap-vertrekken inricht.
Ook dit onderdeel der, laat ons „toegepaste kunst" zeggen eischt een aparte opleiding, die in ons land nog nergens te vinden is.
Samenvattende kom ik tot deze conclusie dat een meerdere samenwerking tusschen kunstenaars en industrieelen mij zeer wenschelijk toeschijnt, maar dat dan zeker de opleiding van onze nijverheidskunstenaars zoodanig herzien moet worden dat zij niet alleen teekenaar zijn, maar ook een *vak* verstaan. Dan eerst kunnen zij de voortbrengselen van dat vak aesthetisch trachten te verbeteren.
Onze kunstnijverheid, ik schreef het elders reeds, heeft meer aan aesthetisch ontwikkelde vakmenschen, dan aan hem die op een school leerde „ontwerpen", maar feitelijk geen enkel vak verstaat, terwijl juist nieuwe vormen en versieringen voor kunstnijverheid uit het bewerken der materialen geboren moeten worden.
R. W. P. DE VRIES JR.

Fabrikanten.

Antwoord van de glasfabriek „Leerdam":

Vraag I. Wij hebben bij het ontwerpen en uitvoeren onzer producten in het begin van 1917 de hulp ingeroepen van den architect De Bazel, met hem een overeenkomst getroffen, een fabrieksmerk vastgesteld voor het door hem te ontwerpen glas en hetzelve doen registreeren. Hij heeft zich met veel ijver aan het werk gezet en ons voorzien van een aantal ontwerpen, die op de Jaarbeurs zeer de aandacht trokken en waarvan wij ons in de naaste toekomst veel voorstellen. Wij achten geregelde samenwerking met een zelfstandig ontwerper onder soortgelijke omstandigheden volmaakt mogelijk.
Vraag II is moeilijk te beantwoorden, daar zij niet duidelijk is gesteld. De bovengenoemde samenwerking zal zoo moeten zijn, dat de oorspronkelijke ideeën van den ontwerper geheel tot hun recht komen en zoo worden ingericht, dat de fabrikant-uitvoerder geen bezwaren in de fabricage ondervindt, geen te dure grondstoffen behoeft te gebruiken en zoo dat de werklieden de gegevens behoorlijk kunnen verwerken.
Het zal daarbij wenschelijk zijn, dat de ontwerpen met strenge nauwkeurigheid worden uitgevoerd. Daardoor zal aan de werklieden de zin en ambitie worden ingeprent om kunstvolle producten voort te brengen. Op deze wijze zal noch ontwerper noch industrie geschaad worden. In de allereerste plaats zouden wij ceramique industrie, in de 2e plaats glasindustrie daarvoor geschikt achten. Glasindustrie in veel mindere mate, omdat daarin hoofdzakelijk met vormen en minder met kleuren zal kunnen worden gewerkt. Ook komen natuurlijk alle industrieën, waarbij vlakfabricage wordt voortgebracht, in aanmerking, waarbij wel allereerst tapijtindustrie kan worden genoemd. Architect De Bazel heeft trouwens ook wel bewezen, evenals veel andere kunstenaars, dat hiermede in de meubelindustrie goede resultaten te verkrijgen zijn.
Vraag III. Onze meening over een „Hollandsche Driebond" in den geest van den „Deutschen Werkbund" of de „Design and Industries Association" kunnen wij niet geven, aangezien de laatsten ons volkomen onbekend zijn, wat werkwijze betreft.
Uw *vraag IV* kunnen wij kortaf, maar volmondig met ja beantwoorden.
Uw *vraag V* eveneens vooral wat de verzorging van uitstalling en lokaliteit betreft, waarvan de Jaarbeurs o i. te weinig blijk gaf. Het zal zeer wenschelijk zijn, dat in dat opzicht de volgende Jaarbeurs meer zorg toont, en hebben wij reeds maatregelen in die richting genomen, o. a. door het nemen van een grooteren stand op de volgende Jaarbeurs. (*Wordt vervolgd*).

BEBOUWING VIJZELSTRAAT — AMSTERDAM.

Over de plannen omtrent de bebouwing van de Vijzelstraat heerscht doodsche stilte. Noch van B. en W., noch van de zijde der Bouwkundige Vereenigingen, wordt iets vernomen. Ondertusschen ligt het gesloopte gedeelte van de Vijzelstraat, als terrein, gereed om bebouwd te worden.... en zeker zullen wij binnenkort vernemen dat B. en W. met de verdeeling der gronden en de toewijzing der erfpachten begonnen,.... of wellicht reeds geëindigd is.
Het is echter noodzakelijk, dat vóór wij zoover zijn, bekend is wat de plannen zijn voor de wijze van bebouwing van deze nieuwe straat in de oude stad.
In de dagbladen is nu en dan gewezen op het uitblijven van het besluit dat de nieuwe avisieur van de Vijzelstraat zal aanwijzen, en zeer bevreemdend is het, dat wij daarover niets vernemen.
Wellicht is deze besluiteloosheid toe te schrijven aan de benarde toestanden waarin wij leven, immers het geheele bouwbedrijf staat zoo goed als stil.... Zal men nu haast maken wanneer niet gebouwd kan worden?!
Maar als wij nu vernemen dat de Nederlandsche Handelmaatschappij voor hare bebouwing in de toekomstige Vijzelstraat thans in volkomen overeenstemming is met B. en W., en het bericht van het verstrekken der erfpacht aan dien maatschappij iederen dag in het Gemeenteblad verwacht kan worden, en het zelfs zoover is, dat (volgens de „Tel.") de heer De Bazel de plannen voor de kantoorgebouwen der Nederlandsche Handelmaatschappij heeft omgewerkt, zoodat er thans aan weêrskanten van den hoofdingang eenige show-rooms of étalage-kasten zijn geprojecteerd (hetgeen in verband staat met het verzoek van de Vereeniging „Amsterdamsche Belangen", om de nieuwe Vijzelstraat het karakter van winkelstraat te laten behouden), dan is dat toch zeker voldoende reden om aan te nemen, dat niet *alles* stil ligt en het wel mogelijk is, dat naast de plannen van deze maatschappijen ook andere plannen groeiende zijn.
Het is dus noodig dat spoedig een nieuwe actie inzake de benoeming van een adviseur voor de bebouwing der Vijzelstraat begonnen wordt. Mocht B. en W. de bezwaren van dien aard achten, dat een besluit dienaangaande zéér moeilijk te nemen is, dan zullen zeker de Bouwkundige Vereenigingen bereid gevonden worden, zoo noodig, advies te geven. WIJDEVELD.

JAARVERGADERING DER VEREENIGING VOOR VOORTGEZET EN HOOGER BOUWKUNST-ONDERRICHT TE AMSTERDAM.

Op Zaterdag 4 dezer had de eerste jaarvergadering plaats van de, uit de gelijknamige Afdeeling van het Genootschap Architectura et Amicitia voortgekomene, vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht te Amsterdam.
Zooals bekend is, tracht deze vereeniging te voorzien in de leemte, die er bestaat ten opzichte van de vorming van in de praktijk werkzaam zijnde bouwkundigen tot architect in den zin van bouwkunstenaar.
In deze vergadering, belegd o.a. tot installatie van haren Raad van Toezicht, bestaande uit de heeren Dr. H. P. Berlage Nzn., Dr. A. Pit en Jhr. Dr. J. Six, deelde de Voorzitter, de heer Jan de Meijer, betreffende het ontstaan en de werking der vereeniging o.a. het volgende mede:
In 1817 werd te Amsterdam de Koninklijke Academie opgericht, en kreeg zij haar volledige afdeeling bouwkunst. Bij haar reorganisatie en vervanging in 1870 door de tegenwoordige Rijksacademie van Beeldende Kunsten, verdween de architectuur; alleen een avondcursus in de aesthetiek der bouwkunst zou den technisch geschoolden architecten een middel zijn hun vorming als kunstenaar te voltooien.
Ook zelfs deze, van slecht inzicht in de architectuur getuigende opzet, bleef nog achterwege. De Bouwkunst

bleef van de Academie uitgesloten. Veel is hiertegen geprotesteerd; tot in 1908 de toenmalige Voorzitter van het Genootschap „Architectura et Amicitia", de heer W. Kromhout Czn., de hand aan den ploeg sloeg. Dank zijn initiatief werd de Afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht in het leven geroepen, en contact met de Academie verkregen.

Die cursus had, zooals te begrijpen is, onmiddellijk den steun en medewerking van de voornaamste architecten, en wat een voorname factor is, de geldelijke steun van Rijk, Provincie en Gemeente, een steun die zij steeds heeft mogen blijven ontvangen.

Het kon niet anders of deze inrichting moest hare kinderjaren doormaken, door ondervinding groeien. Dank zij haar particulier karakter en democratische richting, zag zij in haar streven voor een zoo juist mogelijk bouwkunstonderricht, er niet tegen op haar onderricht-methode verscheidene malen te herzien.

Die zelfde geest dreef haar, onder voorzitterschap en op het initiatief van den heer J. Ingenohl, er ook toe de belangstelling der andere groote bouwkunstlichamen meer practisch aan haar werken te binden, waardoor het groote nut, dat dit onderricht voor de Bouwkunst heeft, meer tot uiting zou worden gebracht.

Zoo werd deze afdeeling van het Genootschap „Architectura et Amicitia", dank zij de medewerking van dat Genootschap, gemaakt tot een zelfstandige Vereeniging, waarin de beide andere groote architecten-lichamen: de Bond van Nederlandsche Architecten en de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Architecten, evenveel zeggingschap kregen.

Is hiermede dus een goede regeling verkregen en een juiste verhouding geschapen tusschen de Bouwkunstlichamen en het Bouwkunstonderricht, toch blijft er meer te regelen over, n.m.l. het Bouwkunstonderricht zelf ten opzichte van het algemeen kunstonderricht. Wil dit onderricht zijn juiste basis hebben, dan moet in het onderricht de invloed van het architectonische gedeelte op de aanverwante kunstvakken de beeld- en schilderkunst volkomen worden. Zij zullen elkander zóó moeten doordringen, dat zij zich oplossen in één kunst.

Al leeft dit inzicht bij velen van ons, toch gevoelen wij, dat dit vraagstuk practisch niet zoo gemakkelijk is op te lossen. Wij wijzen hierbij slechts alleen op het er mede samenhangende vraagstuk: de Bouwkunst, de Rijks-Academie voor Beeldende Kunsten, en de Technische Hoogeschool; een vraagstuk, waarover Professor Der Kinderen in 1908 naar aanleiding van de oprichting van den cursus in het „Handelsblad" van 11 Juli (avondblad) schreef.

Wij willen hier nu niet op deze kwestie ingaan. Ook niet op het zooeven aangeduide ideale Bouwkunstonderricht. In de gegeven omstandigheden kan in onze instelling practisch niet verder worden gegaan dan tot het aanstippen, tot het trekken van de beide hoofdaanverwante kunstvakken in den kring van belangstelling der aanstaande architecten.

Dat het ons mogelijk is gemaakt het Hooger Bouwkunstonderricht meer te consolideeren, dat de zetel van onze Vereeniging de haar waardige plaats heeft mogen krijgen, dat wij door het bereidwillig toestemmen der heeren Dr. H. P. Berlage, Dr. A. Pit en Professor Dr. Jhr. J. Six den Raad van Toezicht te willen vormen, van hun voorlichting zullen kunnen genieten, geeft ons de overtuiging die niet alleen direct onze instelling zal ten goede komen, doch ook indirect het ons allen zoo dierbare vak: de Bouwkunst.

Het is deze Vereeniging, die voor het eerst hare algemeene ledenvergadering heeft gehouden. Zij stelt zich ten doel volgens art. 2 der Statuten „het verstrekken van Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderwijs noodig voor de uitoefening van het beroep van den architect." Daartoe heeft zij een vierjarige avondcursus, waartoe kunnen worden toegelaten zij, die in de praktijk werkzaam zijn en bewijzen kunnen overleggen van hunne vaardigheid in het bouwkundig teekenen, kennis der bouwkundige samenstellingen en van de bouwmaterialen en bovendien beschikken over voldoende algemeene ontwikkeling. Aan belangstellenden wordt gaarne het jaarverslag 1916—17 ter kennisneming toegezonden bij aanvrage aan den administrateur, Stadhouderskade 86 (Gebouw der Rijksacademie) te Amsterdam.

Waar dit de eenige instelling voor Hooger Bouwkunstonderricht is, toegankelijk voor bouwkundigen, die in de praktijk werkzaam zijn en op eene behoorlijke ervaring ten opzichte van de bestaande behoeften kan worden gewezen, daar laat zich met recht verwachten, dat meerdere bekendheid aan de ontwikkeling van onze bouwkunst zeker zal ten goede komen.

PRIJSVRAAG RIJKS-ACADEMIE.

Als ontwerpers van de vroeger genoemde gepremieerde inzendingen op de prijsvraag voor een nieuw Academiegebouw te Amsterdam, hebben zich bekend gemaakt de heeren:

Meischke & Schmidt, architecten te Rotterdam; ontwerp No. 37 „Kompakt".

J. Crouwel Jr., architect te 's Gravenhage; ontwerp No. 62 „Amsterdam Zuid".

H. F. Mertens, bouwk.-ingenieur te Arnhem; ontwerp No. 63 „P. R. A. B. K."

Heineke & Kuipers, architecten te Amsterdam; ontwerp No. 74 „Epictetus".

H. Bijlard, architect te Utrecht, met als medewerker de heer Th. J. Taex te Amsterdam; ontwerp No. 81 „Cosi".

De opheffing der anonymiteit der vijf andere inzenders, aan wier ontwerpen eveneens een premie werd toegekend en die bovendien tot den eindwedstrijd zijn toegelaten, kan niet geschieden vóór de Jury haar oordeel omtrent dien wedstrijd zal hebben uitgesproken.

TENTOONSTELLING PRIJSVRAAG „KARENHUIZEN".

Van Zaterdag 18 tot en met Vrijdag 24 Augustus 1917 zal in het gebouw van de Ambachtsschool te Alkmaar eene tentoonstelling worden gehouden van de ingezonden ontwerpen. De opening zal plaats hebben om half twee op Zaterdag 18 Augustus.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 34. ZATERDAG 25 AUGUSTUS 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

SAMENWERKING TUSSCHEN INDUSTRIE EN KUNST.

Overgenomen uit het Handelsblad.

Antwoord van de Delftsch Aardewerk-fabriek „De Porceleyne Fles":

Vraag 1. Eerste gedeelte: Zelden. Tweede gedeelte: ——. Derde gedeelte: Ja.

Vraag 2. Wanneer een fabrikant een opdracht heeft en zelf een ontwerper kiest, zal hij tegenover dezen op zijn beurt als opdrachter optreden. Heeft daarentegen een kunstenaar de opdracht ontvangen, dan zal hij tegenover den fabrikant, wien hij de uitvoering opdraagt als opdrachtgever komen te staan.

Vraag 3. Of een dergelijke bond nut zou kunnen stichten hangt af van de wijze, waarop deze zou worden opgezet, en de principes, die daarbij gehuldigd zouden worden. Voorschrijving van een bepaalde kunstrichting voor de leden of uitsluiting van hen, die een andere richting zijn toegedaan, achten wij in elk geval verkeerd.

Vraag 4. Ja; deze samenwerking heeft aan onze fabriek steeds bestaan.

Vraag 5. Ja.

Antwoord van de meubelfabriek „L. O. V.", Oosterbeek.

Antwoord op vraag 1. De Meubelfabriek L. O. V. te Oosterbeek werkt sedert geruimen tijd geregeld samen met een aantal geheel zelfstandige kunstenaars, die hunne ontwerpen leveren aan de fabriek.

Onze ervaring is, dat het kunstzinnig publiek deze samenwerking op prijs stelt. Toch wordt ze door het overgroote deel van het publiek nog niet geëischt, al is op dit punt wel vooruitgang te bespeuren. Zij wier kunstgevoel nog niet voldoende ontwikkeld is, laten de inrichting gaarne aan ons over, als zij weten dat zij in handen van kunstenaars gegeven wordt. De opvoedende werking, die uitgaat van smaakvolle gebruiksvoorwerpen, zal op den duur zeker ten gevolge hebben dat men geen kunstelooze dingen meer koopt.

Geregelde samenwerking met zelfstandige ontwerpers is niet alleen mogelijk, maar ook de eenige bevredigende methode.

Antwoord op vraag 2. Bij L. O. V. is de samenwerking aldus geregeld: wij geven zoodra er bestellingen inkomen, opdrachten aan onze medewerkers, naar keuze van onze lastgevers of naar eigen keuze (n.l. indien wij meenen dat des lastgevers wensch 't best voldaan kan worden door onzen ontwerper X. of Y.) of naar volgorde. Voor dergelijke regeling komen o.i. zeer veel industrieën in aanmerking: meubel-, tapijt-, damast-, textiel-, porcelein-, koper-, haarden- en kachel-, smeedijzer- en rietindustrieën, ja alle industrieën die gebruiksvoorwerpen maken; vooral woninginrichtingen en verder huisraad.

Antwoord op vraag 3. De stichting van iets als een „Driebond" wordt door ons zeer toegejuicht.

Antwoord op vraag 4. Vormveredeling van het product is zeer zeker een belangrijke voorwaarde voor de ontwikkeling van onze industrie, onze kunst en onze nationale cultuur. Vooral op het laatste leggen wij den nadruk: zoodra de mensch oog heeft gekregen voor schoonheid in zijne dagelijksche omgeving, moèt de „platvloerschheid" verdwijnen, en heeft men een basis gelegd voor geestelijke ontwikkeling. Daarom is het noodig dat juist die industrieën die gebruiksvoorwerpen maken voor de arbeidersklassen, zich speciaal toeleggen op 't zoeken naar juiste vormen en goede decoratiën. Het z.g. volkshuiswerk blijft in dit opzicht betrekkelijk onvruchtbaar, indien er geen smaakvolle gebruiksvoorwerpen tegen geringen prijs voor het volk verkrijgbaar zijn. Ook in dit opzicht dus kunnen de industrieelen aan volksopvoeding doen. Het zal óók de welvaart bevorderen.

Antwoord op vraag 5. Zeker, tentoonstellingen van industrievoortbrengselen kunnen uit aesthetisch oogpunt nog veel verbeterd worden.

Antwoord van de firma E. J. F. van Dissel en Zonen, fabrikanten van damasten tafelgoederen en linnens te Eindhoven:

Gaarne voldoen wij hierbij aan uw verzoek om u te mel-

den hoe wij over den op te richten „Hollandsche Driebond" denken.
De oprichting van een dergelijke vereeniging, waarbij publiek, kunstenaar en fabrikant in zoo hooge mate zijn betrokken, vinden wij nuttig en noodig. In uw blad van 21 Mei j.l. heeft de heer W. Penaat van de motieven daarvoor reeds een en ander medegedeeld. Voor de industrie niet het minst, vinden wij die samenwerking van belang; de fabrikant die er op uit is zijn product te verbeteren, en zijne voorbeelden niet wil zoeken bij zijne concurrenten, of ontleenen aan vroegere tijden, zal toch behoefte hebben aan voorlichting omtrent vorm, kleur en versiering, terwijl belangstelling van het publiek in zijn product hem ook niet onwelkom zal zijn. Dat niet elke industrie die voorlichting vraagt, spreekt wel van zelf; eene garenspinnerij b.v. en een stroocarton- of stroohulzenfabriek kunnen het zonder dat wel stellen, zooveel te meer echter is zij van noode voor elke industrie, die zich toelegt op de vervaardiging van gebruiksartikelen; wij bedoelen de voorwerpen die ons omringen en waar dagelijks ons oog op valt en waar dus een groot deel onzer industrie om draait. Dat daar de kunstenaar eens wordt bijgehaald om wat vorm en kleur aan te brengen, zal zeer zeker het product ten goede komen.
Toch zal menig fabrikant aarzelen zich met een artist in verbinding te stellen om zijne adviezen op te volgen in zijn bestaande en tot heden goed rendeerende zaak. Iets te ondernemen, waarvan men de gevolgen niet kan overzien, doet men niet zoo gauw. Valt de proef goed uit en vindt het nieuwe product behagen in het oog van het beschaafd publiek, dan hebben fabrikant en kunstenaar met vereende krachten èn voor zich zelf èn voor de Hollandsche industrie in 't algemeen, eene overwinning behaald.
Vindt echter het tegendeel plaats en verkrijgt men èen product „dat-er-niet-in-wil", dan is de teleurstelling groot, vooral bij den fabrikant, wiens magazijnen worden gevuld met onverkoopbaar goed, terwijl hij zich bovendien van zijn afnemers vervreemdt.
De regeling van de verhouding tusschen kunstenaar en fabrikant komt ons nog niet zoo eenvoudig voor. Hoewel wij met den ontwerper van de dessins onzer tafelgoederen alleen door banden van vriendschap en vertrouwen zijn gebonden, zal niet iedereen in gewone afspraken kunnen berusten of zich gerust gevoelen. Men wil in 't algemeen zooveel mogelijk vastheid en als 't kan garantie, zoodat noch de kunstenaar, noch de fabrikant, van den een naar den ander loopt, waardoor oneenigheid en verwarring zouden kunnen ontstaan.
Het zoude daarom wellicht aanbeveling verdienen om in algemeenen zin eenige regels vast te stellen, waaraan zich beide partijen hebben te onderwerpen, terwijl in elk speciaal geval de meer gedétailleerde regeling aan de betrokkenen zoude moeten worden overgelaten.
Het zoude echter ook wenschelijk zijn, dat het bestuur van den Driebond (of eene vaste commissie, die het ter zijde staat) zijne goedkeuring of medewerking aan die regelingen gaf en wellicht bleef toezien, dat er eene eerlijke uitvoering aan werd gegeven. Dit laatste echter zeer ruim toe te passen, daar de fabrikant, gewoon zijnde om zich vrij te bewegen, zich geen knellend juk kan laten opleggen, dat hem zoude hinderen in de uitoefening zijner zaken.
En hiermede vermeenen wij aan uw verzoek te hebben voldaan. Uit het bovenstaande zal u blijken, dat de oprichting van den Driebond onze volle sympathie heeft, doch ook, dat wij van oordeel zijn, dat het een moeilijk werk zal blijken om den Driebond in de juiste baan te brengen en daarin te houden.

Hoogachtend,
E. J. F. VAN DISSEL.

Antwoord van de Kon. Fabriek F. W. Braat te Delft:

1. *) Neen, doch ik acht een geregelde samenwerking met een zelfstandigen ontwerper zeer wel mogelijk mits deze ontwerper de materialen door en door kent.
2. Dit punt is zeer moeilijk te beantwoorden indien men geen ondervinding van een dergelijke samenwerking heeft.
Vermoedelijk zullen botsingen wel veelvuldig voorkomen daar de belangen van kunstenaars en industrieelen niet altijd parallel loopen, doch de practijk zal alleen kunnen uitwijzen inhoeverre deze botsingen van onoverkomelijken aard blijken te zijn.
Alle industrieën komen m. i. wel haast voor deze samenwerking in aanmerking doch in de eerste plaats die der massa artikelen. Indien daarvoor een kunstenaar een schoonen vorm weet te ontwerpen, zal de ontwikkeling van den smaak van het groote publiek het snelst worden aangevangen.
Het is echter ook zeer afhankelijk van de belangstelling van de kunstenaars.
3. De stichting van een „Hollandsche Driebond" lijkt mij zeer toe te juichen, mits hij direct goed en krachtig opgezet wordt.
4. Beslist; mits uit beide catagorieën de hoogstaande en knappe menschen worden genomen.
5. Zeer zeker.

Antwoord van de N. V. Philips' Gloeilampenfabrieken:

1. Ja, meermalen. Onze ervaringen waren zóó, dat wij hiertoe meer en meer zullen overgaan.
Ja, mits de fabrikant tijdig maatregelen neemt en bijtijds een en ander met den kunstenaar bespreekt, hetgeen in het fabrikantenbedrijf helaas dikwijls niet mogelijk is.
2. Wij denken ons de samenwerking zóó, dat er de noodige besprekingen met den betreffenden kunstenaar voorafgaan, zoodat deze na verloop van tijd weet, wat de industrie vraagt en in welke richting hij moet werken, opdat de industrie haar ontwerpen zóó kan gebruiken, dat het mogelijk is, de fabrikaten met winst te fabriceeren. Om alle industrieën te noemen, waar een samenwerking ons geschikt voorkomt, zou ons te ver voeren.
3. De werking van een „Driebond" in den geest van den „Deutschen Werkbund" is ons niet genoegzaam bekend, om hierover een oordeel te mogen uitspreken.
4. Zeer zeker achten wij vormveredeling een voorwaarde voor een gelukkige ontwikkeling van zeer vele industrieën, mits de arbeid van den kunstenaar zich aanpast aan den practischen aanmaak van het artikel, d. w. z. dat men het artikel in even groote massa's en tegen niet te hooge prijzen kan fabriceeren.
5. Aesthetische verbetering van tentoonstellingen van industrie-voortbrengselen is niet alleen gewenscht, doch o. i. noodzakelijk, omdat er slechts zeer zelden, ook weder door den grooten spoed, die bij tentoonstellingen betracht moet worden, met aesthetische gevoelens rekening gehouden wordt.
Opmerkingen. De reden, waarom de industrieelen gewoonlijk nalaten, kunstenaars te hulp te roepen bij het ontwerpen van goede reclame, is gelegen in het feit, dat de reclamebiljetten worden ontworpen door de diverse drukkerijen, terwijl dan het biljet, dat het meest geschikt en het goedkoopst is, door de verschillende industrieelen wordt uitgezocht, omdat er tot voor korten tijd te weinig de aandacht op gevestigd werd, dat de meeste reclamebiljetten bijzonder leelijk zijn.

Antwoord van de N. V. Drukkerij voorheen Dieperink en Co. te Amsterdam.

Aanvraag op vraag No. 1. Om mijn lithografisch bedrijf met succes te kunnen uitoefenen, is het mij meermalen gebeurd, dat ik mij, voor het maken van ontwerpen, tot den „werkelijken kunstenaar" moest wenden. Vooreerst dient hierbij gelet te worden op het genre ontwerp, hetgeen men den kunstenaar in opdracht geeft, daar het een vanzelfsprekend feit is, dat de geest van den artiest met het te maken ontwerp moet harmonieeren.
Een kunstenaar die met succes alle genres ontwerpen kan teekenen, d. w. z. zoowel een ontwerp voor een reclameplaat, bestemd voor een limonade-fabriek, als een ontwerp voor een plaat bestemd voor een Beethovenconcert, is, voor zoover ik hierover kan oordeelen, niet bestaanbaar.
Wat de technische bekwaamheden betreft, d. w. z. het op steen brengen der teekening door den artiest zelf, heb ik dikwijls zoowel de meest verrassende als de meest teleurstellende resultaten gehad. Het eigenaardigste hiervan was, dat het werk van den artiest, die eerlijk bekende weinig met de behandeling van den steen op de hoogte te wezen en zoodoende de wijze adviezen van den vakman ter harte nam, veel meer succes opleverde dan het werk van den artiest, die reeds eenige malen, d. w. z. 3 à 4 maal, een steen beteekende en hierdoor in de veronderstelling was van de technische bekwaamheden, die zooveel jaren studie vereischen, op de hoogte te zijn.
Voor de artiesten die deze mededeeling mijner ervaring lezen, maak ik de opmerking, dat ik onder de artistieke bewerking niet versta de bewerking zooals de lithografen een steen behandelen.
Opdat een leek, door het lezen dezer beschouwing geen verkeerde gedachte onzer artiesten zal krijgen, beken ik eerlijkheidshalve, dat er ook vele kunstenaars zijn, die met vaardigheid en tactiek hunne litho's op steen weten te brengen, echter slechts in den geest van den Driebond.
Een geregelde samenwerking met slechts één artiest lijkt mij op een steendrukkerij onmogelijk, aangezien de genres van het op te dragen werk te veel uiteenloopen.
Ook dan alleen oordeel ik over de samenwerking met artiesten mogelijk, wanneer het hoofd der drukkerij zelf een artistiek persoon is.
Antwoord op vraag No. 2. De vervaardiging van steendrukwerk kan een zuivere kunstnijverheidsindustrie zijn, doch is helaas, de goede niet te na gesproken, alleen een nijverheidsindustrie.
Dit is niet alleen te wijten aan de leiders of bezitters der drukkerijen, doch ook in hoofdzaak aan de afnemers, aangezien het publiek in doorsnee genomen, te weinig geld voor artistiek drukwerk over heeft en liefst op de „koopjes" afgaat.
Om de kunstindustrie uit te oefenen is de eerste vereischte, naast de commercieele doeleinden, ook een liefhebberij te bezitten voor de kunst, om zoodoende een verlangen te hebben, zooveel mogelijk kunstwerk af te leveren. In dit geval zal de tegenspoed, welken men ondervindt, ook veel gemakkelijker te overwinnen zijn, omdat de arbeid dan minder op een machinalen gang gelijkt.
De samenwerking op een naar waarheid lithografische kunstinrichting zal voor den artiest, zoowel als voor het hoofd der inrichting (indien met artistieke beginselen begaafd) zeer aangenaam zijn, omdat van beide zijden naar hetzelfde doel wordt gestreefd. Is het hoofd der inrichting echter niet artistiek aangelegd, zoo zal deze de artistieke leiding moeten overlaten aan den kunstenaar en, zoo deze laatste niet op de hoogte is der techniek, hem in de gelegenheid stellen zich deze meester te maken.
Antwoord op vraag No. 3. De stichting van een Driebond juich ik ten zeerste toe. Het is bekend, dat in den tegenwoordigen tijd verschillende krachten naar hetzelfde doel streven, doch ieder voor zichzelf, omdat zij verstrooid zijn. Zooveel mogelijk wordt getracht een veredeling der producten tot stand te brengen. Wat vermag echter één mensch? Tegenwoordig kan men alleen met vereende krachten de een of andere zaak doorzetten en moet men, om tot resultaat te komen, de verschillende krachten bijeenbrengen.
Antwoord op vraag No. 4. De vormveredeling van het product zal alleen dan een vooruitgang onzer industrie zijn, wanneer de kunstenaar met zijne ontwerpen het publiek weet te boeien. Zonder zijn principes op te offeren, moet hij trachten zijn ontwerp te maken in overeenstemming met het onderwerp waarvoor het bestemd is, hetzij indrukwekkend, stemmig of vroolijk. Natuurlijk moet de fabrikant zorgen voor deugdelijke kwaliteit en prima uitvoering zijner producten.
Antwoord op vraag No. 5. Een aesthetische verbetering van tentoonstellingen is zeer noodzakelijk. Hoe deze echter in de toekomst zal moeten zijn, laat ik liever aan de bouwmeesters over. Het ware te wenschen, dat men bij de eerstvolgende Jaarbeurs den bouw dezer overlaat aan den Driebond, opdat deze dan tevens in de gelegenheid is te trachten de sympathie van het Nederlandsche volk voor zich te winnen.

H. B. DIEPERINK JZN., Directeur.

Antwoord van dr. H. E. van Gelder, te 's-Gravenhage.

De door den heer Penaat in uw blad ter sprake gebrachte zaak heeft zonder twijfel mijne belangstelling, en als deelnemer aan de door hem bedoelde conferentie, indertijd gehouden tot stichting van een *Driebond*, mocht ik reeds vóór den oorlog uiting geven aan mijn gevoelen, dat deze krachtig zou kunnen meewerken tot het bereiken van het ideaal der veredeling onzer industrie en daardoor die onzer volksbeschaving. Ook al ben ik overtuigd, dat zonder grondige verandering in de productieverhoudingen zelven aan een resultaat, dat waarlijk onze schoonheidsbehoefte bevredigt, niet kan worden geacht, toch acht ik elk ernstig streven, dat in die richting gaat, gelukkig en nuttig. Van dien Driebond leek het mogelijk toen veel te verwachten.
De gebeurtenissen der laatste jaren hebben nu m. i. een gezichtspunt, dat ons toen van minder beteekenis leek, sterker onder de aandacht gebracht: het gevaar voor het behoud van ons nationaal karakter, van onzen eigen stijl — of wat onze eigen stijl zou kunnen worden. Vooral na den oorlog zal de verdediging van dit beste, dat wij hebben, moeilijk wezen — en daarom dubbel noodig! Wat zou immers het behoud onzer onafhankelijkheid in staatkundigen zin beteekenen, als wij haar in geestelijken zin tegen den invloed zoowel van de eene als van de andere zijde niet konden blijven handhaven? Op zichzelf leerrijke en welkome tentoonstellingen van „centrale"- of „entente"-kunst geven ons reeds voorproefjes van den nieu-

wen veroveringsoorlog die na het sluiten van den vrede te wachten staat, en die des te gevaarlijker is, naarmate de gevolgen van het proces van louteringen staling, dat de buitenlandsche *echte* kunst in de oorlogsjaren *moet* hebben doorgemaakt, ons die kunst zelve te meer met vreugde zullen doen begroeten. Als onze goede kunstenaars niet sterk staan, en krachtig gesteund worden, zal een vloedgolf van imitatie over ons land gaan, waarvan de verwoestingen niet zijn te voorzien

Terwijl ik daarom uw vragen 1, 4 en 5 bevestigend beantwoord en als onderdeel onzer kunst-„mobilisatie" den „Driebond" — of laat ons „Drieverbond" zeggen, dat evenmin als „driesprong" of „driemaster" een germanisme is! — met instemming begroet, zou ik echter de oplossing der moeilijkheden van het probleem, waarover vraag 2 handelt, liever aan partijen zelven overlaten.

Daartegenover zou ik dan één punt nog willen aanvoeren, dat ik in uw vragenlijstje niet vind: de taak van de Overheid. In de krachtige bevordering dezer belangen zie ik haar namelijk een zeer belangrijke taak hebben, die zij nù, meestal, verwaarloost, of slechts ten halve en zonder veel overtuiging vervult. Niet zoozeer zou ik willen, dat de Overheid regelend optrad, als wel, dat zij krachtig steunde zoowel door haar voorbeeld — bij hare talrijke bouwwerken, bij de inrichting harer bureaux, scholen, enz., enz., bij haar drukwerk, — als door het inrichten van goede musea van nijverheidskunst, oude en vooral moderne, het organiseeren van weloverdachte tentoonstellingen, het onderhouden van kunst- en kunstnijverheidsscholen, het verbeteren van het teekenonderwijs en wat daarmede samenhangt, om slechts enkele te noemen

Dan zullen de kunstenaars beter begrepen en gewaardeerd worden en zal hun invloed gaan in veel wijder kring, waardoor goedgeorganiseerde pogingen, als die waaraan de heer Penaat denkt eerder en beter zullen en kunnen slagen.

H. E. VAN GELDER.

NIEUW-AMSTERDAM.

Het zal den oplettende beschouwer van onze goede stad meer dan eens in den laatsten tijd zijn opgevallen, dat het uiterlijk van de verschillende stedelijke gebouwen en de z. g. „petiteschoses de la rue" bezig is te veranderen, vooral in de kleurtegenstellingen, en zich daardoor in eene nieuwe glans vertoonen, meestal zeer geslaagd. Er is ontegenzeggelijk eene frissche kleurperiode waartenemen, die ik mag er wel aan herinneren niet nieuw is, in de vorige eeuw toen er nog geen zwartgeschilderde ijzeren schepen gemaakt werden, waren deze van hout en in frissche kleuren afgezet, die men nog altijd aan de Zaankant aantreft. Het is dan ook een opwekkend teeken dat onze stadsschouwburg, naar ik meen voor het eerst sinds de ingebruikneming, van buiten wordt geschilderd, en ik hoop het spoedig te beleven dat die dorre onhollandsche zijingangen en trappenhuizen ook eens eene goede beurt krijgen (is hier geen prachtig arbeidsveld voor de z. g. prix de Rome). De buitenarchitectuur leent zich door zijne bijzondere levendigheid uitstekend voor het afzetten met kleuren. Men is dan ook bezig verschillende proeven aan de linkervleugel van het gebouw te doen, vooral het raamkozijn in oud-ivoor, dus geelachtig wit behandeld maakt met het zwart der ongesluierde ramen eene zeer mooien indruk tegen de nu donkerroode muren.

Naar ik meen worden de zijingangsdeuren in z.g. spaansch-groen geschilderd, de tegenstelling van het geelwit kozijn maakt ze aantrekkelijk en krachtig.

Jammer dat de bovenpaneelen van deze deuren er niet tegelijkertijd uitgenomen worden, en er fleurig glas-in-lood in wordt geplaatst. De ijzeren hekken en kolommen van de peristijle worden in grijsgeel en donkergroen afgezet, heel mooi maar de verwaarloosde baksteenen pijlers vormen er nu geen geheel meer mede.

Wat zou het gebouw aan schoonheid winnen wanneer ook de geportlande lijsten en vlakken gekleurd werden, misschien is dit wel de bedoeling.

Werden de gevels dan nog in donkere specie opnieuw gevoegd (ze zijn zelfs voor „modernen" wat al te diepliggend), dan zou eene rustige tegenstelling met de levendige architectonische versierselen verkregen worden. En Amsterdam zou voor een betrekkelijk klein bedrag het Leidscheplein een aantrekkelijk gebouw geven, dat in verband met zijne bedoeling beter tot zijn recht zou komen.

Ook als werkverschaffing verdient het in de tijdsomstandigheden de aandacht.

Vroeger was er vrijwel gebrek aan belangstelling bij het Amsterdamsche publiek voor de stedelijke gebouwen enz. maar ook dat ondergaat eene verandering ten goede en het is zichtbaar in de stadswerken der laatste jaren, dat de stedelijke gebouwen niet meer naar één recept worden behandeld en geprobeerd wordt ieder zijn eigen karakter te geven.

Eigenaardig is het dat terzelfden tijd ook de gemeentelijke plantsoenen en parken, zelfs het Vondelpark, bijna onmerkbare veranderingen ondergaan.

Op artistieke en deskundige wijze zijn bestaande beplantingen veranderd, gesnoeid, bijgeplant, perspectieven geopend, zoodat het steeds opnieuw een genot is de aanleg te bewonderen.

Prachtige voorbeelden zijn o.a. het plantsoen Frederiksplein-Reguliersgracht met zijn mooie afsluitingen, het Leidscheboschje met zijn rozenstruiken naast de brug, het Kleine-Gartmanplantsoen met zijn Oostersche palmenpracht aan de Zieseniskade, het plantsoen aan het Willem-Brouwerplein b. h. Concertgebouw met de bloeiende struiken en steeds wisselende bloemenschat, de begroeiing van de bazaltglooing tegenover de Cavalerie kazerne in de Sarphatiestraat en dan nog .... dat wondermooie Wetering-plantsoen met zijn boschachtige boomen en kraterachtige bloemenversieringen .... het is eene heerlijke oogenstreeling waar men ook komt.

Het blijkt nog altijd dat naast architectonische gebouwen en bruggen, de beplantingen mede een groote factor zijn ter verkrijging van stedenschoon en dat er nooit genoeg boomen en klimplanten om, bij en tegen gebouwen geplaatst kunnen worden.

Daarom is de „Pijp" zoo afschrikwekkend, het ontbreken van groen maakt haar zoo troosteloos.

Wie onderging niet de schoonheid van de populierenbeplanting in het Wetering-plantsoen langs de Stadhouderskade, gezien van af het Rijks-Museum! Naar men mij meedeelde is het de bedoeling de nieuwe straten en grachten zooveel mogelijk en naar wèl overwogen plannen van boomen en beplantingen te voorzien; hier is dus een nieuw terrein waar de afdeeling Stadshovenier haar schoonheidszin kan bevredigen.

(Nieuwe Amsterdammer).

BERICHT.

De secretaris van de club van Haagsche Leden van ons genootschap den Heer Jan Wils, deelt zijn adresverandering mede, van Ieplaan 101 naar Daguerrestraat 77.

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 35. ZATERDAG 1 SEPTEMBER 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als Gewoon Lid wordt voorgesteld de heer G. KAMPHUYS, Bouwkundig Teekenaar, Buitenlid van „A. et A.", door de heeren H. W. Nijman en G. A. Roobol.

J. F. STAAL JR., 1e Secretaris.

SAMENWERKING TUSSCHEN INDUSTRIE EN KUNST.

Overgenomen uit het Handelsblad.

Vervolg van blz. 262.

Antwoord van prof. W. Martin te 's-Gravenhage.

1°. De geregelde samenwerking tusschen kunstenaar-ontwerper en fabrikant acht ik niet alleen mogelijk en gewenscht, doch zelfs noodzakelijk teneinde zoo spoedig mogelijk te komen zoowel tot technische verbetering van het aesthetische product als tot vergrooting van het aesthetisch gehalte van het technisch product.

2°. Deze samenwerking zal het best mogelijk zijn in de zeer zeldzame gevallen, waarin de technicus tevens aesthetisch aangelegd en ervaren is, of omgekeerd. In verreweg de meeste gevallen echter zal de industrieel een of meer aesthetische adviseurs in of buiten zijn bedrijf behoeven of zich moeten associeeren met een kunstenaar, terwijl omgekeerd de aestheticus zich op dezelfde wijze van doorloopend technisch advies zal moeten voorzien. De practijk zal wel aanwijzen, hoe ieder geval moet worden geregeld.

De belangen der industrie kunnen door *goed* aesthetisch advies niet geschaad worden. De voorwerpen zullen „smakelijker" worden en aan de industrie daardoor te meer voordeel brengen. Voor de „samenwerking" geschikte industrieën zijn in de eerste plaats, behalve drukkerijen, de kunstnijverheids-industrieën, b. v. goud en zilver, glas, speelgoed, huisraad, meubelen; voorts de meeste met het bouwvak [ook den fabrieks-, wegen-, bruggen-, sluizen- en spoorwegbouw [1]] samenhangende industrieën. Evenzeer moeten het machinevak. de scheeps-, [2]) wagen- en wagonbouw in aanmerking komen, om dan nog niet eens te spreken van uiteenloopende industrieën als de kleeding-nijverheid, rijwiel- en automobielbouw, blikfabricage en in 't algemeen de emballage-industrie enz. enz.

3°. De stichting van een Driebond als door den heer Penaat bedoeld is m. i. de beste manier om eindelijk te komen tot de hoognoodige vervanging van zeer veel leelijks door veel dat beter is en zeer veel dat mooi is en om het waartoe het weldra komen moet — te bespoedigen. Mooiere postzegels, smaakvoller etiketteering van lucifersdoosje, flesschen enz.; behoorlijk glaswerk en serviezen (wat een ongelooflijke moeite heeft men nog, om, ondanks het vele wat reeds gedaan wordt, iets moois te krijgen, tenzij men er heel veel geld voor geeft!), smaakvolle heiligenbeelden, schilderij- en fotografielijsten, mooie fabrieksinterieurs; behoorlijke, niet meer Napoleontische statiekleeding *werkelijke* „kunstvoorwerpen" als prijzen bij wedstrijden; niet storende transformatoren; behoorlijk gekleurde trams (men denke eens aan de afschuwelijke mosterdkleur der trams in Leiden, Haarlem, Katwijk, Noordwijk); meer koloristische afwisseling (waarom bijna alle rijwielen zwart?). enz. enz. Wie de resultaten, in Duitschland en Zwitserland verkregen, kent, verlangt naar zooiets hier te lande.

4°. Vormveredeling van het product zal natuurlijk een in aesthetischen zin „gelukkige" ontwikkeling van onze industrie, kunst en cultuur met zich brengen. Commercieel gelukkig zal de industrie-ontwikkeling zonder twijfel zijn, omdat de producten meer karakter zullen vertoonen door het harmonieeren van doel en uiterlijk, en daardoor koopers zullen trekken. Wij kunnen zeer zeker iets nationaals maken, omdat onze volksaard genoeg zeer typische eigenschappen bezit, die ook in dit opzicht door aaneensluiting productief kunnen worden gemaakt.

---

[1]) Zoo b.v. bij den voorgenomen stationsbouw te Leiden.

[2]) Zoo b.v. bij de inrichting van de nieuwe mailboot der Mij. Nederland, door de Mij. De Schelde, enz.

5°. Op het gebied der „aesthetiek van het tentoonstellen en verpakken van industrie-voortbrengselen" is, op enkele loffelijke uitzonderingen na, hier te lande nog slechts zeer weinig gedaan. Verbetering is op dit punt niet alleen uit aesthetisch oogpunt zéér noodzakelijk, maar zal naar mijn overtuiging ook de winst voor den tentoonsteller en verzender vergrooten.
Mogen de „Driebond"-plannen hier spoedig slagen!

W. MARTIN.

Antwoord van Prof. K. Sluyterman te Delft:

1. Stellig. Waar deze samenwerking reeds bestaat: op sommige aardewerkfabrieken, tapijtfabrieken, meubelwerkplaatsen, ateliers voor glas-in-lood, fabrieken van metaalwerken enz., ziet men daarvan de goede resultaten.
2. De samenwerking moet zóó zijn dat de kunstenaar-ontwerper zich volkomen rekenschap geve van de mogelijkheden en de moeilijkheden bij de technische uitvoering van zijn denkbeelden. Daarvoor is *voortdurend* contact en overleg noodig met den leider van het bedrijf, die ook de financieele uitkomsten goed moet kunnen beoordeelen.
Zijn èn kunstenaar èn bedrijfsleider mannen van inzicht, dan zal nòch het belang der kunst, nòch dat der industrie behoeven geschaad te worden. Het is echter noodig dat de ontwerper niet aan te eenzijdige beginselen blijft vasthouden, maar een ruimen blik heeft, steunend op grondige, algemeene kennis van kunstbeginselen, stijlleer en vormenkennis.
Van den industrieelen leider moet kunnen verwacht worden dat hij smaak heeft en een gezond kritisch oordeel. De industrieën voor zulk een samenwerking in de eerste plaats geschikt, zijn door mij onder sub 1 aangeduid.
De resultaten van den „Deutschen Werkbund" of de „Design and Industries-Association" ken ik niet en de mogelijkheid van een „Driebond" kan ik daarom op het oogenblik niet beoordeelen.
Naar wat ik daarover las in het artikel van den heer Penaat, heeft het denkbeeld veel goeds en verdient het aanbeveling, al zal in ons land met de sterk individualistische neigingen der artiesten de leiding van dien bond in de juiste lijn nog al moeilijkheden opleveren.
Overigens kan ik mij met veel van de door den heer Penaat in zijn artikel ontwikkelde denkbeelden zeer vereenigen.
4. Natuurlijk! De ontwikkeling van den goeden smaak kan niet anders dan onze kunst, de industrie en de cultuur op een hooger peil brengen.
5. Ja, dit is tenminste ook een van de manieren om het publiek op te voeden in goeden smaak.

K. SLUYTERMAN.

Wij hebben hiermee alle voor openbaarmaking bestemde antwoorden op onze enquête gepubliceerd; ons rest slechts hen, die de vragen beantwoordden, voor hun medewerking te danken. Dat niet allen, wier samenwerking voor de hier bedoelde verbetering onzer industrie noodig zou zijn, daarvan groote verwachtingen hebben, zal sommigen teleurgesteld hebben; de weg naar die samenwerking zal in vele gevallen nog gevonden moeten worden — wij meenen, dat hij te vinden is. Wellicht heeft onze enquête daartoe iets kunnen bijdragen.

TWEEDE NEDERLANDSCHE JAARBEURS TE UTRECHT 27 FEBRUARI—11 MAART 1918.

De Raad van Beheer der Vereeniging tot het houden van Jaarbeurzen in Nederland heeft aan de Nederlandsche fabrikanten een circulaire toegezonden ter uitnoodiging om deel te nemen aan de tweede Nederlandsche Jaarbeurs te Utrecht.
Aan deze circulaire ontleenen wij het volgende:
De resultaten van de Eerste Nederlandsche Jaarbeurs, welke in het voorjaar 1917 te Utrecht gehouden is, zijn van zoo gunstigen aard geweest, dat op aandringen van tal van deelnemers nog tijdens den duur dier Jaarbeurs door het Algemeen Bestuur der Vereeniging aan onzen Raad van Beheer machtiging gegeven kon worden een Tweede Nederlandsche Jaarbeurs voor te bereiden. Niet alleen heeft het aantal deelnemers aan de Eerste Jaarbeurs (690) de aanvankelijke verwachtingen verre overtroffen, niet alleen was het bezoek van handeldrijvenden en belangstellenden buitengewoon groot (circa 10.000 bezoekers per dag), maar ook ter Jaarbeurze aangeknoopte relaties en tot stand gekomen zaken hebben duidelijk aangetoond, dat de Eerste Nederlandsche Jaarbeurs niet slechts als propagandamiddel voor het „Nederlandsche fabrikaat" doch ook als handelsinstituut volkomen geslaagd mag heeten.
Van de 690 deelnemers hebben 491 de vertrouwelijke circulaire van den Voorzitter betreffende de hoegrootheid van den omzet beantwoord; 155 van die 491 in deze voege, dat zij principieel bezwaar hadden het bedrag van hun omzet te noemen of mededeelen, dat zij geen zaken gedaan hadden, hetzij, omdat zij verplicht waren hun product ter beschikking van de Regeering te houden, hetzij wegens absoluut gebrek aan grondstoffen, hetzij omdat zij met hun deelneming aan de Beurs slechts reclame beoogden. *Van de 346 deelnemers, die het bedrag van hun omzet ter Eerste Jaarbeurze hebben opgegeven, beloopt dit in totaal bijna zeven millioen gulden.* En al is het waar, dat het aldus verkregen cijfer allerminst is aan te merken als een deugdelijken maatstaf, waarnaar het nut eener Jaarbeurs is af te meten, het geeft toch eenig denkbeeld van de Beurs als handelsinstituut. En aldus opgevat, stemt een omzet van bijna zeven millioen gulden voor 346 deelnemers in dezen voor industrie en handel zóó moeilijken tijd, alleszins tot tevredenheid.
Het is dan ook verklaarbaar, dat zich van de 690 deelnemers aan de Eerste, reeds dadelijk 500 voor deelneming aan de Tweede Jaarbeurs hebben aangemeld. Deze 500 oude deelnemers schreven voorloopig reeds in voor ruim 700 monsterkamers, terwijl de Eerste Jaarbeurs in het geheel slechts 450 monsterkamers telde. De Tweede Jaarbeurs zal derhalve, vermits natuurlijk gerekend moet worden op deelneming van tal van nieuwe industrieën, hoogstwaarschijnlijk den dubbelen omvang der Eerste Beurs hebben.
Alvorens de inschrijving voor de Tweede Nederlandsche Jaarbeurs verder open te stellen, heeft de Raad van Beheer zich door een uitgebreid onderzoek op de hoogte gesteld van de ervaringen, wenschen en aanmerkingen der deelnemers aan de Eerste Jaarbeurs, teneinde met deze ondervindingen zooveel mogelijk rekening te kunnen houden bij de voorbereiding van de volgende.
Uit de resultaten van dat onderzoek is gebleken, dat verreweg het meerendeel der deelnemers het nationaal karakter der Beurs althans de eerstvolgende jaren wenschte te behouden. In overeenstemming hiermede zal dan ook de Tweede Nederlandsche Jaarbeurs wederom een nationale zijn, in dien zin, dat alleen ter verhandeling zullen worden toegelaten Nederlandsche fabrikaten en producten, waaronder verstaan worden fabrikaten en producten, die in Nederland of zijn Koloniën zijn vervaardigd of voortgebracht of aldaar eene bewerking hebben ondergaan, waardoor zij, naar het oordeel van den Raad van Beheer, redelijkerwijs tot Nederlandsche voortbrengselen kunnen gerekend worden.
Een eveneens overgroote meerderheid der deelnemers — 356 van de 442 binnengekomen antwoorden — gaf de voorkeur aan Utrecht als plaats waar de tweede Jaarbeurs zou moeten gehouden worden, terwijl, wat het tijdstip en den duur der beurs betreft, ook vrij algemeen de wenschelijkheid te kennen werd gegeven om gedurende een tweetal weken weder op ongeveer denzelfden tijd als de eerste maal (einde Februari-begin Maart), de Tweede Nederlandsche Jaarbeurs te houden.
In overeenstemming derhalve met de wenschen van verreweg de meeste deelnemers aan de vorige Jaarbeurs heeft het algemeen Bestuur thans definitief besloten, de Tweede Nederlandsche Jaarbeurs te houden te Utrecht van 27 Februari tot 11 Maart 1918.
Terreinen. Voor de Tweede Nederlandsche Jaarbeurs zal de Raad van Beheer waarschijnlijk de beschikking verkrijgen, niet alleen over de terreinen, welke op zoo uitnemende wijze plaatsruimte verschaft hebben aan de Eerste Beurs, n.l. het Vredenburg en het Janskerkhof, maar tevens over het, tusschen deze beide pleinen gelegen, marktterrein de Neude, over het in de onmiddellijke omgeving gelegen Lucas Bolwerk, en voorts over den tuin van het Park Tivoli en het daartegenover gelegen terrein van de Ambachtsschool. De Maliebaan blijft dan nog als reserve-terrein beschikbaar.
Indien over al deze terreinen, waarvan de uiterste punten slechts

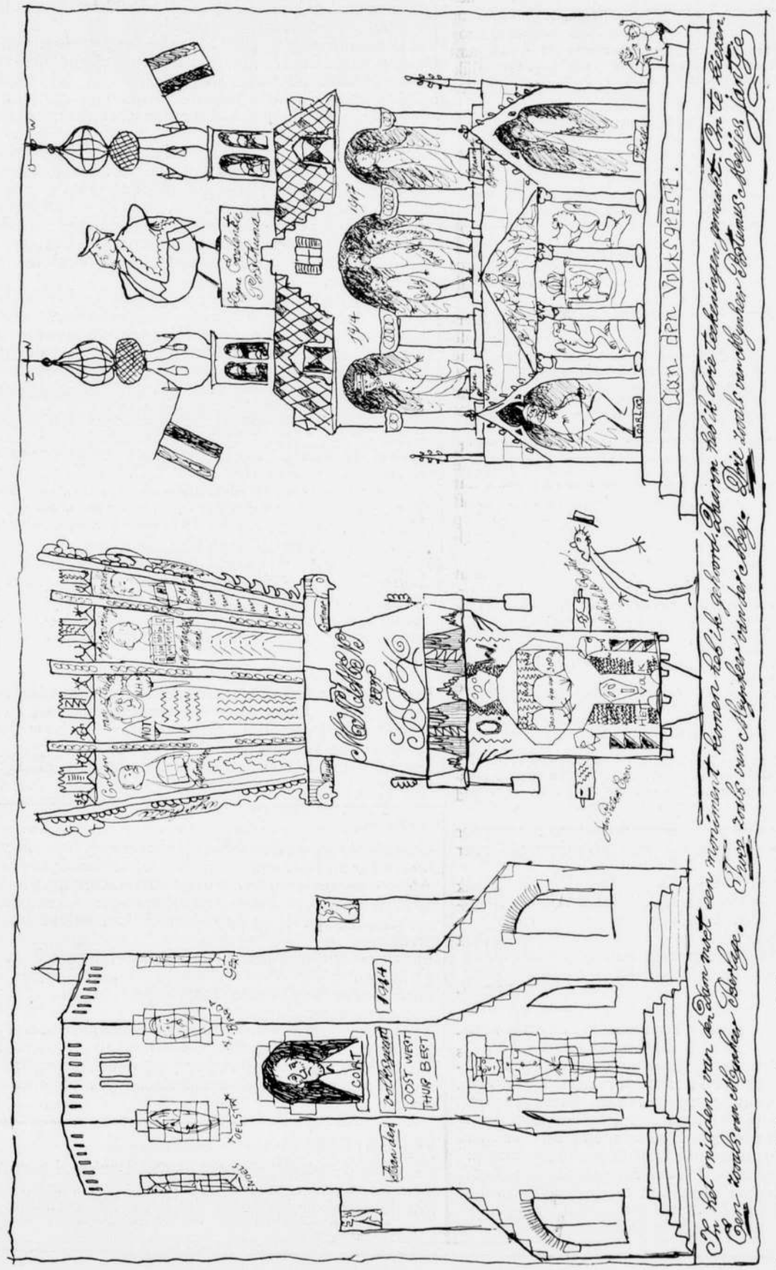

Cliché welwillend afgestaan door de Red. van „De Amsterdammer".

Daar waar noch Regeering, noch Gemeenteraad de moeilijkheden van het monument-vraagstuk op den Dam kunnen overwinnen, daar geeft „Jantje van de Oude Groene" de lang verwachtte oplossing . . . . om te kiezen!!! . . . .
Wat in den volksgeest woelt en leeft, en zoekt naar bevrediging, . . . komt — hoe dan ook — steeds te voorschijn.

10 minuten gaans van elkander verwijderd en onderling door tramlijnen verbonden zijn, de beschikking verkregen kan worden, zal er, met inachtneming van de geuite wenschen omtrent de plaatsverdeeling, voor meer dan 1200 deelnemende industrieën plaats zijn.
Inrichting. Evenals de eerste maal worden ter beschikking gesteld: *a.* monsterkamers, ter grootte van 4 bij 4 meter; *b* halve monsterkamers, ter grootte van 4 bij 2 meter; *c.* tafelvlakten met achterwand (stands); *d.* open ruimten.
De technische inrichting der Tweede Jaarbeurs zal ook verder, behoudens verschillende verbeteringen, in groote trekken dezelfde zijn als van de Eerste. De gehouden enquête heeft aangetoond, dat daarin over het algemeen geen verandering wordt gewenscht. Voor zoover de gebleken behoefte aan grootere ruimte in de monsterkamers aangaat, kan daarin door de deelnemers zelve voorzien worden, door het huren van meerdere aan elkaar grenzende monsterkamers, waardoor ruimten van 4 bij 8, 4 bij 12, 8 bij 8 M. enz. kunnen worden verkregen.
Bij de Tweede Jaarbeurs zullen de monsterkamers dus wederom gedeeltelijk in de open lucht als tijdelijke gebouwenreeksen groepsgewijze, naar de verschillende takken van industrie, worden geplaatst, gedeeltelijk in gebouwen worden ondergebracht, terwijl de „stands" evenals bij de Eerste Beurs, in de bestaande marktgebouwen en speciaal daarvoor op te richten gebouwen zullen worden opgesteld.
De inrichting van het inwendige der monsterkamers zal ook weder geheel aan de deelnemers worden overgelaten, terwijl op soortgelijke wijze over electriciteit, gas en waterleiding op nader vast te stellen, gunstige voorwaarden zal kunnen worden beschikt.
Huurprijs. Aangezien bij de Eerste Jaarbeurs gebleken is, dat de kosten der gebouwen, monsterkamers, reclame, personeel, enz. bij lange na niet zijn gedekt door de toen geldende huurprijzen, heeft het Algemeen Bestuur, mede met het oog op de thans nog veel hoogere inrichtings- en exploitatiekosten, zich genoodzaakt gezien voor de Tweede Nederlandsche Jaarbeurs de huurprijzen te verhoogen en wel te stellen op: *f* 350.— per geheele monsterkamer, *f* 200.— per halve monsterkamer, *f* 35.— per strekkenden meter tafelvlakte (stand), *f* 20.— per vierkanten meter open ruimte (d.w.z. een ruimte in de open lucht zonder afdak of ander gebouwrje, ter opstelling b.v. van een klokkenspel, tuinmeubelen, een partij steenen, e.d.).
Bovengenoemde prijzen blijven slechts geldig voor hen, die inschrijven vóór 1 October 1917, op welken datum de inschrijving zal worden gesloten en met de indeeling der deelnemers een aanvang zal worden gemaakt. Na 1 October 1917 zullen niet alleen de huurprijzen verdubbeld worden, maar de later komende deelnemers zullen, voor zoover de Raad van Beheer dan nog monsterkamers en tafelvlakten (stands) beschikbaar zal kunnen stellen, geenerlei aanspraak kunnen doen gelden op plaatsing in de groep, waartoe zij, naar den aard hunner industrie, behooren.
Over het bedrag van de huur der monsterkamers, „stands" en open ruimten zal per 1 October 1917 worden beschikt. Voor hen, die na 1 October 1917 hebben ingeschreven, zal dit geschieden 8 dagen, nadat hun inschrijving is aangenomen.

Voor het bekomen van nadere inlichtingen — mondelinge of schriftelijke — wende men zich tot het Secretariaat, dat voorloopig nog gevestigd blijft ten Stadhuize te Utrecht, kamer No. 26, Telefoon No. 1283.

BOEK-AANKONDIGING EN BESPREKING.

Amsterdam in bloementooi.

Handleiding voor het versieren van Balcons, Ramen en Gevels, door G. Steen, tuinbouwkundige. Uitgave D. van Kreveld. Amsterdam.
Veel pogingen die schijnbaar onafhankelijk van elkaar gedaan worden, gaan in dezelfde banen, die leiden naar het ééne doel: verhooging van de levensvreugde der stadbewoners. Het is een modern streven hierin verbetering te brengen en meer dan ooit zijn alle stroomingen bezig mede te werken het doel te naderen.
De uitbreidings-plannen der groote steden zijn wel treffende voorbeelden. Er is een ruimere toepassing en versmelting van de „eeuwig-groenende en bloemende natuur" in de woningen der menschen, in den aanleg der straten en in de vorming van pleinen en parken, merkbaar. Er zijn moderne architecten, die groote voorstanders zijn van het *„platte dak"*, maar hoofdzakelijk om er een nuttig gebruik van te maken en de bewoners der huizen toegang te verschaffen tot deze daken; .... die tuinen zullen zijn. Welk een kostelijk terrein is hier nog onontgonnen, en hoevele beloften voor de toekomst liggen in het woord „daktuin" opgesloten.
Wat genoemd mag worden als eene wegbereiding voor wat nog verre is .... maar, komen *zal*... is het streven van de vereenigingen „'t Koggeschip" en „Ons Huis", die gezamenlijk telken jare wedstrijden uitschrijven in het versieren met planten en bloemen van balcons, ramen en gevels in Amsterdam.
De heer G. Steen, jury-lid voor deze wedstrijden, heeft door de samenstelling van het boekje „Amsterdam in bloementooi" een verdienstelijk werk gedaan.
De volgende hoofdstukken geven een idee van den inhoud: „De bakken — Beplanting der bakken — Zaaien — Onderhoud — Eenjarige zaadplanten — Potplanten — Pot-, knol- en wortelgewassen — Groenblijvende planten — enz.
Het is een op populaire wijze geschreven werkje, waarin ieder die belang stelt in de bloemenversiering van zijn balcon of raam, vele goede wenken en raadgevingen zal vinden .... maar, — en 't is weer zooals altijd — de typografische verzorging van het boekje is zeer, zeer slecht.

H. Th. Wijdeveld.
(de Nieuwe Amsterdammer).

* * *

De Bond Heemschut heeft in brochure-vorm uitgegeven een voordracht door den heer J. P. van Lonkhuyzen (directeur der Ned. Heidemaatschappij) voor den bond gehouden, handelende over „De ontbossching van Nederland", verschenen bij de Uitgevers en Drukkers-Maatschappij F. van Rossen te Amsterdam.
In deze voordracht wordt goed uiteengezet de oorzaken — de gevolgen — en de bestrijding van de ontbossching van ons land. Zeker mag er veel aandacht geschonken worden aan het schrikbarende feit ... dat Nederland meer en meer van zijn mooie bosschen beroofd wordt.

* * *

Van Mantgem & de Does te Amsterdam heeft uitgegeven het boek „Onderhoud en verbetering van woonhuizen" door P. Verhave (inspecteur bij het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezich te Amsterdam) prijs f 4.25 Een uitstekend boek voor bouwkundigen en huiseigenaren.

BERICHT.

Examenvragen — Bouwkundig Opzichter, Bouwkundig Teekenaar en *Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas)* van de Examens, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zijn in boekvorm verkrijgbaar voor de jaren en tegen de prijzen als hieronder is aangegeven:
Bouwkundig Opzichter 1917, 1916, 1915, 1914 à *f* 0.70, per jaargang.
Bouwkundig Teekenaar 1917, 1916, 1915, 1914, 1911, 1910 à *f* 0.70 per jaargang.
Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) 1914, 1913, 1912 à *f* 0.90 per jaargang.
Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

VERBETERING.

Het in ons vorig-nummer geplaatste stukje Nieuw Amsterdam is onderteekend (nieuwe Amsterdammer), terwijl de schrijver bedoelde „'n Nieuw-Amsterdammer".

Red.

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 36. ZATERDAG 8 SEPTEMBER 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als Gewone Leden worden voorgesteld:
De heer G. Kamphuijs, Bouwk. teekenaar. Buitenlid van A. et A. door de heeren H. W. Nijman en G. A. Roobol en de heeren W. H. Jansen, Bouwkundig Chef de Bureau alhier en E. A. van Tonderen, Bouwkundig Teekenaar alhier, door de heeren B. Hoogstraten en A. J. Kramer.

II. De 1395ste **Ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 12 Sept.,** des avonds **8 uur** precies, in de Vergaderzaal Heerengracht 545—549.

Agenda:

a. Notulen.
b. Ingekomen Stukken.
c. Installatie van den heer E. Kuipers, Architect alhier als Gewoon Lid van het Genootschap.
d. Ballotage van den heer Lucien van Dulken, Architect alhier, voorgesteld door de heeren J. Luthman en B. Hoogstraten.
e. Ter benoeming van een plaatsvervangend Lid in de Schoonheidscommissie van Amsterdam voordracht van 3 personen aan B. en W.
f. Verkiezing van 7 Leden van het Bestuur, wegens aftreding van de heeren Gratama, van der Mey, Staal, Blaauw, Vorkink, de Klerk en Wijdeveld.
g. Verkiezing van een Voorzitter uit het voltallig Bestuur.
h. Verkiezing van 2 Leden der Redactie uit het gekozen Bestuur en 4 Leden der Redactie uit de Gewone Leden wegens aftreding van de heeren Wijdeveld, Blaauw, Roland Holst, P. Kramer, van Anrooy en Lauweriks.
i. Rondvraag en sluiting.

J. F. Staal Jr., 1e Secr.

MEDEDEELINGEN VAN DEN PENNINGMEESTER.

Door dezen wordt den leden medegedeeld dat de quitantiën voor contributie (2de halfjaar 1917) aan den bode en de post ter inning zijn afgegeven en wordt verzocht bij eerste aanbieding voor betaling te willen zorgdragen.

P. VORKINK, 1ste Helmerstraat 187, Amsterdam.

VERSLAG VAN DE SCHOONHEIDSCOMMISSIE TE AMSTERDAM OVER HET TIJDPERK 1 JULI 1915—31 DECEMBER 1916.

Inleiding.

Hoewel het Reglement voor de Schoonheidscommissie met geen enkel woord rept over een door haar uit te brengen verslag van hare verrichtingen, meende de Commissie, dat het zijn nut kon hebben, de door haar in den loop van hare werkzaamheden opgedane ervaringen en de besluiten, waartoe die ervaringen haar brachten, te boek te stellen.
In dit eerste verslag weder uitvoerig in herinnering te brengen de gebeurtenissen en overwegingen, die tot de opheffing der oude z.g.n. „Schoonheidscommissie" en de instelling der nieuwe leidden, mag overbodig geacht worden. Genoeg zij het, te vermelden, dat bij besluit van den Gemeenteraad van 25 Februari 1915 besloten werd: in te stellen een commissie van advies, die den naam zou dragen van „Schoonheidscommissie", voor welke nieuwgeborene tegelijkertijd een reglement werd vastgesteld.
De taak van het nieuwe lichaam wordt in dit reglement als volgt omschreven: Burgemeester en Wethouders, op hun uitnoodiging, van advies te dienen:

a. omtrent gevelontwerpen van gebouwen, ten aanzien waarvan bij de uitgifte in erfpacht of bij den verkoop van gemeentelijke bouwterreinen en bij grondexploitatieregelingen is bepaald, dat de plannen aan de goedkeuring van Burgemeester en Wethouders zijn onderworpen;

b. bij de toepassing van die bepalingen der Bouwverordening, welke betrekking hebben op de handhaving of de bevordering van het stadsschoon, terwijl haar tevens

de bevoegdheid werd gegeven, alle opmerkingen, welke zij in het belang van de handhaving of ter bevordering van het stadsschoon gewenscht acht, onder de aandacht van Burgemeester en Wethouders te brengen.

Op 1 Juli 1915 trad het reglement in werking, terwijl de Commissie op 5 Juli d. a. v. door den heer Wethouder voor de Publieke Werken ten Stadhuize werd geïnstalleerd.
Hoewel derhalve het hierna volgende verslag handelt over het tijdperk vanaf de geboorte der Commissie tot en met 31 December 1916, zoodat, strikt genomen, dit verslag geen aanspraak mag maken op den naam „jaarverslag", meent de Commissie niettemin gemakshalve dezen term te mogen bezigen en de eerste maanden van haar bestaan in te lijven bij het jaar 1916, vooral nu het overgroote deel der in het verslag te beschrijven verrichtingen heeft plaats gevonden in het jaar 1916, waarvan die eerste bestaansmaanden als de voorbereiding kunnen beschouwd worden.

Samenstelling der Commissie.

Bij haar optreden was de Commissie aldus samengesteld:
Leden: Jos. Th. J. Cuypers, B. J. Ouëndag, H. J. M. Walenkamp, aftredend 1 Juli 1917; F. W. M. Poggenbeek, J. F. Staal Jr., Paul J. de Jongh, aftredend 1 Juli 1919.
Plaatsvervangende leden: J. Gratama, J. H. de Groot, J. Ingenohl, aftredend 1 Juli 1917; J. W. Hanrath, P. Vorkink, H. G. Jansen, aftredend 1 Juli 1919.
Ambtshalve adviseerende leden: de Directeur der Publieke Werken en de Directeur van Bouw- en Woningtoezicht, of hunne plaatsvervangers.
Tot haar voorzitter koos de Commissie den heer Jos. Th. J. Cuypers, tot secretaris Mr. E. H. P. Rosenboom, den laatsten aanvankelijk tot 1 Juli 1916, later verlengd tot 1 Juli 1920.
Op 30 September 1915 nam de heer Cuypers, ten gevolge van een verschil van inzicht betreffende de aan kunstwerken te stellen eischen, zijn ontslag als lid der Commissie.
Op 12 November d.a.v. werd in zijn plaats door Burgemeester en Wethouders tot lid benoemd de heer J. Ingenohl, en in diens plaats tot plaatsvervangend lid de heer A. Moen.
De Commissie koos vervolgens tot haar voorzitter den heer J. Ingenohl.
Op 31 December 1916 was de Commissie derhalve aldus samengesteld: J. Ingenohl, voorzitter, F. W. M. Poggenbeek, B. J. Ouëndag, H. J. M. Walenkamp, J. F. Staal Jr., Paul J. de Jongh, leden, J. W. Hanrath, J. Gratama, J. H. de Groot, P. Vorkink, H. G. Jansen, A. Moen, plaatsvervangende leden, Directeur der Publieke Werken en Directeur van Bouw- en Woningtoezicht, adviseerende leden.

Vergaderingen.

Sedert haar optreden hield de Commissie 30 vergaderingen ter beoordeeling van ontwerpen, terwijl bovendien 8 maal door de Commissie in pleno werd vergaderd ter bespreking van onderwerpen van algemeenen aard. Beoordeeld werden in totaal 223 nieuwe of gewijzigde ontwerpen en détailteekeningen.

Slechts in weinige gevallen kon het eerste ontwerp terstond worden goedgekeurd. Waar dit niet mogelijk bleek, werd de ontwerper door den secretaris mondeling in kennis gesteld van de bij de Commissie gerezen bezwaren en hem, zoo verbetering mogelijk was geoordeeld, aangewezen, welke veranderingen de Commissie noodig oordeelde; zoo verbetering niet mogelijk was geoordeeld, medegedeeld, waarom het ontwerp was afgekeurd, en in overweging gegeven, een ander ontwerp in te leveren. Gaf het ingediende ontwerp der Commissie den indruk, dat de gestelde taak de krachten van den ontwerper te boven ging, dan werd de bouwheer in overweging gegeven, zich te wenden tot een bevoegde kracht.

Over het algemeen heeft de Commissie niet te klagen over gebrek aan medewerking bij de ontwerpers of bouwheeren.
In verreweg de meeste gevallen werd aan de wenken der Commissie tot het aanbrengen van verbeteringen, het maken van nieuwe ontwerpen of het kiezen van een nieuwen ontwerper, aanstonds gevolg gegeven.
Zeer vaak echter ook bleek deze goede wil niet voldoende te zijn, om behoorlijke ontwerpen te verkrijgen.
Bij haar arbeid deed de Commissie de, trouwens te verwachten, ervaring op, dat een groot deel van hen, die hun brood verdienen met het vervaardigen van bouwkundige ontwerpen, ten eenenmale niet in staat zijn, een ontwerp te leveren, dat zelfs aan slechts matige eischen voldoet.
Gewoonlijk wordt voor werken, door bouwondernemers te stichten, de keuze van den ontwerper bepaald door zijn goedkoopte, zijn plooibaarheid, zijn relatiën met financieele instellingen of leveranciers, of andere voor die ondernemers aantrekkelijke eigenschappen, doch in het overgroote deel der gevallen niet door zijn bouwkunstige bekwaamheid.
Deze ervaring gaf de Commissie aanleiding, zich op 29 December 1916 te wenden tot Burgemeester en Wethouders met een schrijven, waarin zij wees op het zeer negatieve resultaat van haar werkzaamheid, dat de stad wel is waar voor de verrijzing der allerergste wangedrochten bespaard is gebleven, doch waarmede niet verkregen is, dat de ten slotte toegelaten ontwerpen aan matige eischen van schoonheid voldoen.
De Commissie verklaarde zich met dit negatieve resultaat niet te kunnen tevreden stellen, doch het ook als haar taak te beschouwen, te bevorderen, dat de nieuwe bouwwerken aan positieve schoonheideischen voldoen en daarom een nieuwe werkwijze te hebben overdacht, waarvan zij betere resultaten meende te mogen verwachten.
Deze werkwijze komt in het kort hierop neer, dat de Commissie, zoodra uit een ingediend ontwerp de onbevoegdheid des ontwerpers blijkt, niet, als tot dusver, zal volstaan met den bouwheer den raad te geven zich te wenden tot een niet bij name genoemde „bevoegde kracht", doch hem een zestal naar haar meening wèl bevoegde ontwerpers zal opgeven, uit welk zestal hij verplicht zal zijn, den nieuwen ontwerper te kiezen.
Dit zestal zal worden gevormd niet uit reeds gevestigde architecten, doch uit jonge bouwkundigen, die tot dusver nog niet in de gelegenheid waren, zelfstandig op te treden, doch bij de Commissie als artistiek-begaafden bekend zijn.
De bedoeling der Commissie was voorts, om, wanneer op deze wijze één uit het zestal met de opdracht is belast, hem voorloopig niet weder bij een ander geval in het nieuwe zestal op te nemen, doch dit telkenmale aan te vullen met versche krachten, opdat zooveel mogelijk alle beschikbare goede ontwerpers à tour de rôle in de gelegenheid zullen komen, hun talenten aan te wenden ten bate der schoonheid van Amsterdam.
De Commissie gaf haar twijfel te kennen, of het bestaande reglement haar de bevoegdheid gaf, deze werkwijze toe te passen.
Voor het geval Burgemeester en Wethouders van meening mochten zijn, dat zulks niet het geval is, verzocht de Commissie het College met aandrang, ten spoedigste te willen bevorderen, dat het reglement door den Gemeenteraad in dier voege wordt gewijzigd, dat de Commissie daaraan in den vervolge die bevoegdheid wèl kan ontleenen.
Het antwoord van Burgemeester en Wethouders op dit schrijven, dd. 29 December 1916, kan eerst in het volgend verslagjaar worden tegemoet gezien.

Enkele andere punten van algemeenen aard maakten herhaaldelijk onderwerpen van bespreking in de vergaderingen der Commissie uit, hetgeen er ten slotte toe leidde, dat zij zich te dier zake op 6 December 1915 met een uitvoerig schrijven tot Burgemeester en Wethouders wendde. In de eerste plaats wees de Commissie op de wenschelijkheid, ook alle ontwerpen, vervaardigd vanwege de Gemeente, aan haar oordeel te onderwerpen. Zij verklaarde dezen wensch voornamelijk te koesteren wegens het goede voorbeeld, dat daardoor de Gemeente aan de burgers zou geven, waardoor het gezag der Commissie naar buiten zou worden verhoogd, terwijl bovendien aldus een geleidelijke overgang zou worden geschapen tot de beoordeeling van *alle* ontwerpen, niet alleen van die, welke op erfpachtsgrond worden uitgevoerd, daar men vertrouwd zou geraken met het denkbeeld, dat niemand, ook de Overheid zelf niet, zijn eigendom behoort te bebouwen op een wijze, die uit aesthetisch oogpunt aanstoot geeft.
In de tweede plaats sprak de Commissie als haar meening uit, dat ook ontwerpen voor industrieele gebouwen regelmatig aan haar oordeel dienden te worden onderworpen. hetgeen tot dusver alleen geschiedt, voor zoover het betreft een aan die inrichtingen verbonden woning.
Waar dergelijke gebouwen vaak gesticht worden aan de grens der bebouwing, een overgang vormend tot het landelijk gedeelte der Gemeente en het van groote waarde is uit stedebouwkundig oogpunt dat deze overgang met zorg wordt tot stand gebracht, is een aesthetisch toezicht dubbel gewenscht, te meer, daar bij zoo velen nog het wanbegrip voorzit, dat bij industrieele gebouwen het uiterlijk een volkomen te verwaarloozen factor vormt.
In de derde plaats achtte de Commissie het gewenscht, dat ook uitbreidingsplannen, zoo mogelijk in een vroeg stadium, aan haar oordeel zouden worden onderworpen in welk verband zij tevens aandrong op het maken van een uitbreidingsplan voor „Groot-Amsterdam".
In antwoord op dit schrijven berichtten Burgemeester en Wethouders de Commissie, dat zij niet konden besluiten, steeds het oordeel der Commissie in te winnen over onderwerpen voor gemeentelijke bouwwerken, doch gaarne bereid waren zulks te doen in gevallen, waarin twijfel of verschil van meening bestond over het al of niet geslaagd zijn van het ontwerp.
Ook de wensch, over alle ontwerpen voor industrieele gebouwen, op erfpachts- of huurgrond te stichten, het oordeel der Schoonheidscommissie in te winnen, ontmoette bij Burgemeester en Wethouders bezwaar, doch een uitzondering zou gemaakt worden, voor die inrichtingen, welke op een dusdanig punt zouden worden opgericht, dat de omgeving door een bepaald gebouw ernstig in haar schoon zou kunnen worden bedreigd.
Ten slotte meenden Burgemeester en Wethouders niet te kunnen ingaan op den wensch der Commissie, ook over uitbreidingsplannen te worden gehoord, waarbij het College opmerkte, dat dergelijke ontwerpen gewoonlijk langen tijd vóór de behandeling in den Gemeenteraad gepubliceerd worden, zoodat de Commissie gelegenheid heeft, desgewenscht haar opmerkingen aan Burgemeester en Wethouders of aan den ontwerper te doen kennen.
In verband met deze laatste opmerking moge vermeld worden, dat de Commissie reeds vroeger aan Burgemeester en Wethouders als haar gevoelen had doen kennen, dat de De Lairessestraat zoo mogelijk aan beide zijden, doch in ieder geval aan één zijde, bebouwd dient te worden met vrijstaande perceelen of vrijstaande blokken van enkele perceelen.
Tegen het einde van het verslagjaar gaven de De Lairessestraat en de daarvoor in den Gemeenteraad gemaakte opmerkingen der Commissie wederom aanleiding zich tot Burgemeester en Wethouders te wenden. Zij wees in haar schrijven er op, dat zij alleen eenigen invloed kan oefenen op het gehalte der afzonderlijke gevels, niet op het totaal-aspect van een straat of zelfs maar van een bouwblok, zoodat zij, hoewel de bebouwing der De Lairessestraat uit stedebouwkundig oogpunt afkeurend, deze afkeuring niet mocht doen gelden als motief voor afkeuring der afzonderlijke gevels, indien deze op zichzelf toelaatbaar waren.
De oorzaak van de mislukking der De Lairessestraatbebouwing — mislukking ook naar het oordeel van Dr. Berlage — meende de Schoonheidscommissie dan ook te moeten zoeken in het bij de uitgifte van terreinen in erfpacht door de Gemeente gevolgde stelsel, welk stelsel in het kort hierop neer komt, dat niet de Gemeente aangeeft, welke soort bebouwing op een bepaald terrein zal worden gesticht, doch de bouwgegadigden, van welke het grootste deel gevormd wordt door bouwondernemers.
De Commissie verklaarde in haar adres, zich niet te willen verdiepen in de vraag, wat de reden voor het Gemeentebestuur is geweest, om dit noodlottige stelsel te aanvaarden en te blijven toepassen, doch alleen te willen constateeren dat een dergelijke politiek met den meesten nadruk moet worden afgekeurd en zoo spoedig mogelijk worden vervangen door een ander stelsel, waarbij niet enkele ambtenaren, te zamen met de bouwgegadigden, zullen bepalen hoe de stad zal worden uitgebreid, doch zulks te voren zal geschieden door de overheid zelf, aan wier richtsnoer, belichaamd in een gedetailleerd bebouwingsplan, ambtenaren en bouwgegadigden zich zullen hebben te houden.
De Commissie verklaarde onmiddellijk toe te geven, dat het onmogelijk en ook ongewenscht is, terstond voor het geheele gebied der toekomstige stadsuitbreiding een tot in bijzonderheden gedetailleerd bebouwingsplan vast te stellen, daar men niet te diep in de toekomst moet willen zien en voortdurend de behoeften, welke bevrediging verlangen zich wijzigen. Maar dit moet niet leiden tot het andere uiterste, nu maar niets te regelen en alles vast te stellen naarmate van de dagelijksche behoefte.
De Commissie oordeelde het daarom noodig en mogelijk althans voor het Noordelijke gedeelte der uitbreiding „Zuid", een gedetailleerd bebouwingsplan vast te stellen, waarbij voor ieder blok vooral wordt vastgesteld, welke soort bebouwing en van welke hoogte daarin zal moeten komen, welke terreinen gereserveerd moeten worden voor openbare gebouwen of andere ruimtebehoevende inrichtingen, waar kantoren, magazijnen en werkplaatsen zullen komen, waar speelplaatsen, enz. enz.
Het kwam der Commissie voor, in den aard der zaak ge-

legen te zijn, dat de ontwerper van het plan de aangewezen man is, om, in overleg met het Gemeentebestuur, deze detailleering tot stand te brengen, waarna zij in een raadsbesluit dient te worden vastgelegd, welk besluit, indien de veranderde omstandigheden dit eischen, slechts in overleg met den ontwerper gewijzigd zoude moeten worden.
Eerst dan ware een vaste basis verkregen voor een harmonische stadsuitbreiding en tevens een vaste basis voor de aesthetische beoordeeling der gevelplannen, daar de Schoonheidscommissie dan zal kunnen nagaan, of de ontworpen bebouwing strookt met het vastgestelde bebouwingsplan en, zoo dit niet het geval blijkt te zijn, hieraan een motief voor afkeuring zal mogen ontleenen, ook al zijn die plannen, op zichzelf beschouwd, toelaatbaar.
Het antwoord van Burgemeester en Wethouders op dit schrijven, dd. 29 December 1916, kan eerst in den loop van het volgend verslagjaar worden verwacht.
Reeds kort na den aanvang van haar werkzaamheden stuitte de Commissie herhaaldelijk, bij de beoordeeling van gevelplannen voor naast elkander te bouwen perceelenreeksen, op de moeilijkheid, dat geen der ontwerpers rekening hield met de bebouwing, die naast de door hem ontworpene reeds bestond of zou verrijzen. Wel slaagde zij er in, in vele gevallen de allerergste staaltjes van dit gemis aan aansluiting te weren of te verzachten, doch een bevredigend geheel kon zij meestal niet bereiken.
Zij vond hierin aanleiding, den wensch tot Burgemeester en Wethouders uit te spreken, dat bij de uitgifte van gronden in het vervolg zooveel mogelijk er naar gestreefd zal worden, geheele bouwblokken in één hand te behouden, hetgeen vooral mogelijk is bij den bouw door woningbouwvereenigingen.
Aan den Directeur van den Woningdienst gaf de Commissie, op diens verzoek, aan, welke gedachten bij het nastreven van aansluiting in de bebouwing h.i. tot richtsnoer moeten strekken en welke middelen tot bereiking van dit doel zouden kunnen dienen.
Door Burgemeester en Wethouders werd het advies der Schoonheidscommissie ingewonnen over een tweetal adressen, aan den Gemeenteraad gericht door den Bond „Heemschut" en den Bond van Nederlandsche Architecten, houdende het verzoek, om aan de Algemeene Politieverordering bepalingen tot wering van inbreuken op het stadsschoon door reclames toe te voegen.
De Commissie verklaarde ten volle in te stemmen met het door de adressanten beoogde doel. Zij kon zich echter niet vereenigen met de door den Bond Heemschut gemaakte uitzondering voor reclames ten behoeve van zaken, die worden vervaardigd of verhandeld, of van bedrijven, die worden uitgeoefend op of in het onroerend goed, waaraan de reclames zijn aangebracht.
Waar het doel is ontsiering der stad te voorkomen, achtte de Commissie de vraag, wie de ontsierende reclame wil plaatsen en tot welk doel, van geen belang. Door deze uitzondering zou aan de vast te stellen bepalingen in een groot aantal gevallen van te voren reeds hun effect worden ontnomen, terwijl de ontduiking van het verbod voor de overige gevallen daardoor zou worden vergemakkelijkt. *(Wordt vervolgd).*

BOEK-AANKONDIGING.

Bij van Mantgem & de Does verscheen de derde druk van het 1ste deel: „Elementaire Beschouwingen van Bouwkundige en Waterbouwkundige constructies" door P. W. Scharro, (kapitein der genie) prijs *f* 4.75. Dit eerste deel behandelt hoofdzakelijk „Bouwkundige constructies"
Een voldoende bewijs van het succes van het boek is het feit, dat een derde druk noodig is.
Het behandelt de statica, toegepaste statica, — Berekeningen van constructies in hout, ijzer en steen; — en Berekeningen van constructies in beton en gewapend beton. Verder heeft het een gedeelte met hulptabellen, die onmisbaar zijn bij de berekeningen van bouwkundige constructies.

* * *

Bij de uitgevers van Mantgem & de Does te Amsterdam is tevens verschenen een boekje met de „Mondelinge Examen-vraagstukken" 1914—1916 voor het M. O. Teekenen, prijs *f* 1.45 De vraagstukken zijn verzameld door M. de Jongh en J. van Schaik te Amsterdam. W.

* * *

De vereeniging tot verbetering der Volkshuisvesting „De Arbeiderswoning" te Amsterdam, heeft haar eerste jaarverslag doen verschijnen.
De illustraties bevatten de blokken woningen van Berlage en de Bazel aan de Zaagpoort en het v. Beuningenplein, benevens plattegronden van het type en indeeling dezer woningen.
Het boekje behandelt het ontstaan der vereeniging en geeft eenige hoofdstukken over den bouw der vele woningen, over de woningen zelf, de kamers, de bewoners, huur-voorwaarden en de belasting-quaestie.
Een belangrijk gedeelte is zeker het finantieel-overzicht.

CLUB HAAGSCHE LEDEN „A. ET A."

Op de uitgeschreven onderlinge prijsvraag voor een fragment van een crematorium, waarvoor gevraagd werd een teekening op een schaal van 1 op 20 van het aanzicht van het fragment en een perspectivische teekening van de vorige, waren op den vastgestelden datum (1 September) ingekomen 4 ontwerpen onder de motto's: 1. Terrae redditum; 2. S.; 3. 31 Augst.; 4. In brévi.

JAN WILS, Secr.

„DE STIJL".

Bij den uitgever Harms Tiepen, te Amsterdam, wordt voor verschijning gereed gemaakt het eerste nummer van het nieuwe tijdschrift voor de moderne beeldende vakken onder redactie van Theo van Doesburg.
De binnen- en buitenlandsche kunstenaars (architecten, schilders en beeldhouwers) welke aan het tijdschrift zullen medewerken, zijn: Archipenko, dr. H. P. Berlage, Dop Bles, Frits van Hengelaar, Vilmos Huszar, Antony Kok, B. v. d. Leck, Piet Mondriaan, J. J. P. Oud, Picasso, Jan Toorop, Erich Wichman en Jan Wils.
Het tijdschrift zal uitsluitend gewijd zijn aan de moderne stroomingen in de beeldende kunst. („De Opmerker".)

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

Ter nagedachtenis van den onlangs overleden dierschilder en teekenaar Th. Hoytema zal in het Museum eene tentoonstelling worden gehouden van de kalenderbladen, die in de jaren 1902 en 1910 tot en met 1915 zijn uitgekomen.
Deze verzameling werd het Museum door de Firma Ferwerda & Tieman ten geschenke aangeboden.

* * *

Het Museum werd gedurende de maand Augustus bezocht door 624 belangstellenden. De aan het Museum verbonden Boekerij is sedert 1 September weder geopend. Maandag, 3 September, worden de lessen op de aan het Museum verbonden school weder hervat.

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 37. ZATERDAG 15 SEPTEMBER 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als gewoon Lid is aangenomen de heer LUCIEN VAN DULKEN, Architect te Amsterdam.
II. Als gewone Leden worden voorgesteld de heeren G. KAMPHUYS, Bouwk. teekenaar alhier, Buitenlid van „A. et A.", door de heeren H. W. Nijman en G. A. Roobol; W. H. JANSEN, Bouwk. Chef de Bureau alhier en E. A. VAN TONDEREN, Bouwteekenaar alhier door de heeren B. Hoogstraten en A. J. Kramer en P. ENDT, Bouwkundig Ingenieur alhier door de heeren P. Kramer en M. de Klerk.
III. Tot Voorzitter van het Genootschap werd in de gehouden Ledenvergadering herkozen de heer J. GRATAMA B.I. en verder tot Bestuursleden de heeren VAN DER MEY, BLAAUW, VORKINK, WIJDEVELD, DE KLERK en STAAL.
IV. De Leden der Redactie zijn op hun besluit tot aftreding teruggekomen, op uitnoodiging van het Bestuur.
V. De voordracht van 3 personen aan B. en W. tot benoeming van één plaatsvervangend Lid der Schoonheidscommissie van Amsterdam luidt: H. T. Wijdeveld, K. de Bazel en C. J. Blaauw.

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

VERSLAG VAN DE 1395ste LEDENVERGADERING VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA, GEHOUDEN OP WOENSDAG 12 SEPTEMBER 1917, IN DE VERGADERZAAL HEERENGRACHT 545-549.

De Voorzitter, de heer J. Gratama, opent de vergadering en verzoekt voorlezing der notulen, welke worden goedgekeurd.
Ingekomen is een schrijven van den heer J. Mieras, meldende dat hij is opgetreden als Algemeen Secretaris-Redacteur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Ned. Architecten.
De Voorzitter installeert den heer E. Kuipers, Architect, als Gewoon Lid van het Genootschap.
Bij ballotage van den heer Lucien van Dulken, Architect alhier, voorgesteld door de heeren J. Luthman en B. Hoogstraten, verklaren zich 23 stemmen voor toelating en 3 blanco, zoodat de heer Van Dulken als Gewoon Lid is aangenomen.
Na gehouden stemming wordt besloten op de voordracht aan B. en W. tot benoeming van een Plaatsvervangend Lid in de Schoonheidscommissie van Amsterdam te plaatsen de heeren Wijdeveld, de Bazel en Blaauw.
Bij verkiezing van 7 Bestuursleden, wegens aftreding van de heeren Gratama, Van der Mey, Staal, Blaauw, Vorkink, de Klerk en Wijdeveld, worden bij eerste stemming de afgetreden Bestuursleden herkozen met resp. 19 en 20 der 27 uitgebrachte geldige stemmen, en wordt bij acclamatie de Voorzitter herkozen.
De Voorzitter zegt uit deze keuze te besluiten dat de vergadering de leiding van het Genootschap in goede handen acht, en dankt de vergadering voor haar goede meening. De vergadering moet er zich van bewust zijn, dat het Bestuur statutenwijziging, in den geest van de ingediende, noodzakelijk acht, en spreker zegt, namens de aanwezige Bestuursleden toe (de heer van der Mey is afwezig) dat het Bestuur het zijne zal doen om de geuite wenschen van Genootschap en Bestuur zooveel mogelijk te vereenigen in nieuwe voorstellen, die der vergadering zoo spoedig mogelijk zullen bereiken, en die mogen medewerken tot vooruitgang en bloei van „A. et A."
Op voorstel van den heer Paul de Jongh zal het Bestuur de Leden der Redactie uitnoodigen op hun ontslagvraag terug te komen.
Bij de rondvraag verzoekt de heer Wijdeveld den aanwezigen Leden hunne meening te willen geven over de voorstellen tot verandering van de uitgave van het Genootschapsorgaan, zooals hij die in een der laatste nummers van „Architectura" ontwikkelde.
De heer Cs. Visser acht meer medewerking van leden noodzakelijk: door het benoemen van correspondenten moeten de schrijvende krachten van „A. et A." gemobiliseerd worden. Het blad zij niet te taai en levere ook luchtigen kost.

De heer Paul de Jongh vindt dat het blad, in kwesties van belang, de meening van het Genootschap moet weergeven, daarin zit veel meer waarde en daaraan wordt veel meer waarde gehecht, dan aan de meening van personen. De termijn van verschijning worde vooral niet korter genomen dan ééns per week; voor dringende kwesties blijkt die termijn dikwijls reeds te lang.
De heer Verkruyssen kant zich beslist tegen een populair orgaan op kunstgebied. Een dergelijke uitgaaf ligt niet op den weg van het Genootschap, populariseeren zal de kracht verzwakken. Voor taaiheid zij men niet bevreesd, taaiheid zal dikwijls kracht blijken. Kwesties moeten niet op luchtige, doch op diepzinnige, d. i. redelijke wijze in het uit te geven blad behandeld. Gegronde meeningen van Genootschapsleden dienen daarin in aesthetischen vorm te verschijnen. Aan veel afbeeldingen hecht hij niet de grootste waarde, het blad geve geen aanleiding tot uitsluitende plaatjeskijkerij. Aan overeenkomstigheid met periodieken op het gebied der schilderkunst mag niet gedacht worden; de schilderkunst spiegelt het leven zelf en heeft daarom een groote kring van belangstellenden, de Bouwkunst is betrekkelijk abstract, haar onderwerpen zijn nooit populair.
De heer Gratama ziet als noodzakelijkheid, dat het blad zich richt naar buiten, de publieke meening moet in het belang der bouwkunst beïnvloed, belangstelling van publiek en overheid versterkt. Het blad moet gepopulariseerde deskundigheid geven. Het weekblad en het plaatwerk moeten opgeheven en vervangen door een modern verzorgd, maandelijksch blad in handig formaat, dat goede dingen op bouwkunstgebied onder oogen van het publiek brengt. Publicaties aan Leden kunnen afzonderlijk worden bijgevoegd, eventueel verzonden. Daarnevens moet de dagbladpers planmatig worden voorzien van bouwkunstschrijvers. Meeningen van personen moeten tot uiting komen, onafhankelijk van het Genootschap, het persoonlijk oordeel verleende het weekblad gewicht, als voorbeeld herinnert spreker aan de voortreffelijke redactie, die Lauweriks vroeger eenige jaren voerde.
De heer Wijdeveld meent dat de Mij. voor Bouwkunst en de B. N. A. hebben te zorgen in hun tijdschrift voor de tijdige behandeling der vakkwesties, het blad van A. et A. uitsluitend voor die der kunstkwesties. Er moet niet naar gestreefd worden alles van het bestaande weekblad tevens te behouden, dit blad kan niet blijven zooals het is en tevens behoorlijk de Bouwkunst dienen.
De vergadering machtigt Bestuur en Redactie met belanghebbenden besprekingen te voeren in den geest hunner voorstellen, teneinde zoo spoedig mogelijk te geraken tot een overeenkomst, die de uitgaaf van een bouwkunst-periodiek van A. et A. waarborgt.

J. F. Staal Jr., 1e Secretaris.

VERSLAG VAN DE SCHOONHEIDSCOMMISSIE TE AMSTERDAM OVER HET TIJDPERK 1 JULI 1915—31 DECEMBER 1916.

Vervolg van blz. 270.

Op 6 Maart 1916 vond een gecombineerde vergadering plaats van den Wethouder en den Directeur van Publieke Werken, den aesthetischen adviseur der Gemeente, de Commissie voor het Stadsschoon en de Schoonheidscommissie, ten einde van gedachten te wisselen over het nieuwe project voor de over de Heerengracht in de Vijzelstraat te bouwen brug.
De vergadering bleek zich met dit ontwerp te kunnen vereenigen.
Naar aanleiding van de discussies in de vergadering van den Gemeenteraad op 19 April 1916, over de gevelplannen voor de Derde Telefooncentrale aan de Heerengracht en het Singel, welke plannen in den Raad algemeene afkeuring vonden, werd door Burgemeester en Wethouders het advies der Schoonheidscommissie ingewonnen.
Daartoe ontving zij de in den Raad besproken plannen en tevens nieuwe gevelschetsen, naar aanleiding dier discussies vervaardigd. Bij een uitvoerig gemotiveerd advies gaf de Commissie als haar oordeel te kennen, dat ook de nieuwe gevelplannen niet uitgevoerd dienden te worden. Ten gevolge van dit advies worden opnieuw plannen ontworpen, waarmede de Commissie zich ten slotte zeer wel kon vereenigen.

Met haar advies over de gevelplannen voor een ander belangrijk gebouw had de Commissie minder succes.
Het betrof hier een nieuw te stichten kantoorgebouw voor den Kon. Holl. Lloyd aan de Prins Hendrikkade hoek Martelaarsgracht.
De Commissie gaf over deze plannen als haar meening te kennen, dat het ontwerp een staal was van de uitheemsche stijlnamaak, zooals die 30 à 40 jaar geleden werd bedreven, en een volkomen negatie van de ontwikkeling der bouwkunst sedert dien tijd. Het gaf h. i. niet weer het karakter van kantoorgebouw voor een groote moderne reederij in een zich voortdurend ontwikkelende stad als Amsterdam, en zou de stad, wanneer het werd uitgevoerd, voor lange jaren ontsieren.
Het advies strekte derhalve tot niet-goedkeuring van het ontwerp. Niettegenstaande dit advies werd het ontwerp door Burgemeester en Wethouders goedgekeurd. Zooals bleek, stond dit besluit in verband met vooraf tusschen de Gemeente en den Kon. Holl. Lloyd gevoerde onderhandelingen over den verkoop van strookjes gemeentegrond, daar de Lloyd den indruk had gekregen, dat de bij die gelegenheid overgelegde gevelontwerpen reeds destijds waren goedgekeurd, zonder welke zekerheid hij den grond niet zou hebben gekocht.
Burgemeester en Wethouders verbonden aan hun bericht van de goedkeuring der gevelplannen de opmerking, dat zij, als Overheid, niet het standpunt konden innemen, dat naar hun meening de Schoonheidscommissie innam, om alle gebouwen in niet-modernen stijl te weren.
De Commissie antwoordt hierop ,dat zij niet voornemens was, aan alle bij haar ter beoordeeling ingediende ontwerpen den maatstaf van een kunstwerk aan te leggen, noch voor een kunstwerk eischen van bepaalde vormen te stellen. Zij handhaafde de stelling, dat een bouwwerk, wil het kunstwaarde hebben, de uitdrukking moet zijn van den tijd en de omgeving waarin het ontstaat, doch zij achtte het ontwerp voor het bedoeld gebouw aesthetisch zoozeer onvoldoende, dat het haar verder geen aanleiding gaf, diepgaande aesthetische principes aan te roeren.

Het raadsbesluit tot aanstelling van een adviseur voor de bebouwing, te stichten aan de Vijzelstraat, gaf de Commissie aanleiding zich te wenden tot Burgemeester en Wethouders.
In dat schrijven motiveerde zij vóór alles haar meening, dat een ideeën-prijsvraag voor dit geval wellicht aanbeveling had verdiend.
De Commissie verklaarde vervolgens, het raadsbesluit aldus op te vatten, dat de adviseur geheel vrij de door anderen vervaardigde projecten zal beoordeelen, hun zal kunnen voorschrijven, hoe hij die plannen vervaardigd wenscht te zien, en, zoo zij zich daarmede niet kunnen vereenigen, zelfstandig een project zal vervaardigen.
Dergelijke regeling hield echter, naar het oordeel der Commissie, groote gevaren in zich.
Immers, een bouwmeester van erkend gezag zal zeer waarschijnlijk tevens zijn een man met sterk persoonlijke opvattingen.
Wanneer de praktijk aldus zou worden, dat de adviseur, wanneer de ingediende projecten hem niet bevredigen, terstond zelf tot ontwerpen zou overgaan, zou dit ten gevolge hebben, dat de geheele bebouwing van deze lange straat gedrongen werd in die ééne persoonlijke richting.
Of daarmede de schoonheid van de stad, die juist berust op harmonie in verscheidenheid, zou zijn gebaat, waagde de Commissie te betwijfelen. Het kwam haar daarom ten zeerste gewenscht voor, dat de instructie voor den adviseur zijn werkzaamheden zooveel mogelijk beperkte tot het aanbrengen van harmonie tusschen de verschillende projecten, terwijl hij eerst dan zelfstandig geheel nieuwe ontwerpen zou mogen vervaardigen, wanneer vaststond, dat op andere wijze geen behoorlijk geheel te verkrijgen was.
De Commissie wenschte daarom in de erfpachtsvoorwaarden opgenomen te zien, dat de plannen moeten worden vervaardigd door architecten, in overleg met den adviseur, door de bouwheeren te kiezen. In geval de adviseur deze plannen niet kon goedkeuren en de architect niet in staat bleek iets te leveren, dat den adviseur wel voldeed, zou een ander architect met de taak moeten worden belast.
Eerst wanneer na herhaalde mislukking zou blijken, dat op deze wijze geen behoorlijk resultaat te verkrijgen was, zou de adviseur zelf tot ontwerpen kunnen overgaan. Zijn ontwerpen wenschte de Commissie dan onderworpen te zien aan het oordeel van een commissie van vakgenooten, hetzij de Schoonheidscommissie, hetzij een speciale commissie, daar de adviseur, zoodra hij zelf als ontwerper optreedt, gelijk staat met met andere ontwerpers.
De Schoonheidscommissie gaf Burgemeester en Wethouders derhalve in overweging bepalingen, in den geest als hierboven uiteengezet, in de instructie voor den adviseur op te nemen.

In den loop van het verslagjaar verschenen op verschillende punten der stad aan de masten voor het electrisch licht reclametoestellen, welke des avonds verlicht werden.
Daar deze toestellen op allesbehalve de stad verfraaiende wijze aan de palen waren bevestigd, wendde de Commissie zich tot Burgemeester en Wethouders, er op wijzende, dat zij tegen lichtreclames op zichzelf geen bezwaar had, doch de manier, waarop deze reclames waren aangebracht, niet kon toejuichen, waarbij zij tevens de wenschelijkheid naar voren bracht, om in het algemeen alles, wat strekt tot stoffeering van den openbaren weg, op aesthetische wijze te verzorgen.
In hun antwoord gaven Burgemeester en Wethouders de Commissie in overweging, zich te wenden tot den Directeur der Gemeente-electriciteitswerken, die deze aangelegenheid bestierde.
Dientengevolge stelde de Commissie zich met gemelden Directeur in verbinding, die zich gaarne bereid verklaarde het advies der Commissie in te winnen. Een tweetal door hem ingezonden ontwerpen voor lichtmasten konden de Commissie niet bekoren, zoodat zij het Gemeentebestuur in overweging gaf, deze masten te doen ontwerpen door een aesthetisch bevoegde kracht, waarbij dan tevens zou kunnen worden rekening gehouden met een behoorlijke aanbrenging der lichtreclames.

Aldus vastgesteld in de vergadering der Schoonheidscommissie, d.d. 15 Maart 1917.

J. Ingenohl, Voorzitter.
E. H. P. Rosenboom, Secretaris.

BOEKAANKONDIGING.

Bij L. J. Veen, uitgevers te Amsterdam is verschenen „De overeenkomst tusschen Bouwheer en Architect", (ƒ 1.25).
Dit boekje is uitgegeven met medewerking van de M. B. V. A. en is een samenvatting van de artikelen van Mr. I. van Creveld advocaat en procureur te Amsterdam, verschenen in het Bouwk. Weekblad.
In de voorrede zegt de schrijver o. m.:
„Terwijl naar vrij algemeen gehuldigde opvatting, ons Burgerlijk Wetboek over de rechtsverhouding tusschen Bouwheer en Architect geheel zwijgt, valt als eenige poging tot wettelijke regeling te noemen: het verslag eener Commissie, uitgebracht in het jaar 1887 in opdracht van de vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs, welk verslag men in den jaargang 1887 van het rechtsgeleerd magazijn opgenomen vindt.
Deze Commissie kwam als resultaat van haren arbeid niet, zooals men van Architecten verwachten mocht, met een nieuw, frisch, oorspronkelijk plan, maar bepaalde zich hoofdzakelijk tot aanbieding eener vertaling van een Duitsch ontwerp aan hare landgenooten. De eenige verontschuldiging is wellicht, dat de toestand in het buitenland niet veel beter is.
De hier te bespreken overeenkomst schijnt nu eenmaal de asschepoester onder hare zusteren te zijn!
Op den duur zal hierin ongetwijfeld verandering komen. Wellicht zal raadpleging van dit boekje dan van eenig nut zijn!"
Van de vele hoofdstukken, in het boekje behandeld, zijn wel zeer belangrijk de verhandelingen over het „Rechtskarakter", — „De Bouwleiding" — „Aansprakelijkheid van den architect jegens derden", — en „Het auteursrecht van den architect".

* * *

Van het bekende werk van Henri Evers is nu de 2e druk, Deel II afl. 5—6 en 7 verschenen. De uitgever is L. J. Veen te Amsterdam.
In deze afleveringen wordt de Gothiek en de Renaissance gedeeltelijk behandeld.

EEN BELANGRIJKE PRIJSVRAAG.

„De Centrale", Vereeniging tot bevordering van den bloei van Groningen, heeft een Prijsvraag uitgeschreven, met medeweten van het Bestuur der Vereeniging „Het Stadspark", voor het ontwerpen van een Paviljoen in het Stadspark in aanleg te Groningen. Tot mededinging in deze prijsvraag worden toegelaten alle Nederlandsche Architecten en alle Architecten in Nederland woonachtig.

* * *

Het paviljoen is bestemd te zijn het centraal vereenigingsgebouw van het Stadspark. Het moet doorgaans dienst doen als algemeen toegankelijk koffie- en theehuis, doch het moet ook de gelegenheid aanbieden daarin concerten te geven, zoomede er vergaderingen en an-

dere bijeenkómsten te houden. Bij geval van tentoonstellingen, wedstrijden of andere feestelijkheden op het sportterrein te houden moet het, daarbij aangesloten, dienst kunnen doen als middenpunt van gezellig verkeer.
De kosten voor de uitvoering van den bouw zullen een bedrag groot *f* 70000.— niet te boven mogen gaan.
De volgende teekeningen worden verlangd (schaal 1 à 100):
Platte grond van het sousterrein met aanduiding van fundeeringswijze.
Platte grond begane grond.
Platte grond verdieping.
Gevel hoofdwegzijde.
Gevel concertterreinzijde.
Dwarsdoorsnede.
Lengtedoorsnede en een perspectief in kleur.
De ingekomen plannen zullen beoordeeld worden door een jury, bestaande uit de navolgende heeren:
W. Kromhout, architect te Rotterdam, J. A. Mulock Houwer, directeur der gemeentewerken te Groningen, J. E. Scholten, voorzitter van de vereeniging „Het Stadspark", Leonard A. Springer, tuin-architect te Haarlem, ontwerper van het park, J. Verheul Dzn., architect te Rotterdam.
Terwijl de volgende prijzen worden uitgeloofd:
Een eerste prijs groot *f* 1200.—, een tweede prijs groot *f* 500.— en een derde prijs groot *f* 300.—.
De plannen moeten ingeleverd worden *vóór of op den 22 December 1917*.
Inlichtingen worden verstrekt door den heer J. A. Mulock Houwer, adres Hooge der A 9a te Groningen, in zijne qualiteit als lid van het bestuur van „De Centrale".
De sluitingsdatum voor het vragen dier inlichtingen wordt bepaald op 20 October 1917.

BERICHT VAN DE P. P. C.

De Permanente prijsvraag-commissie deelt mede, dat het programma van de prijsvraag voor een paviljoen in het stadspark te Groningen, — uitgeschreven door „De Centrale", vereeniging tot bevordering van den bloei van Groningen, — door haar is goedgekeurd.

TENTOONSTELLING PRIJSVRAAG KARENHUIZEN

In het Gebouw der M. B. V. A., Marnixstraat 402 te Amsterdam zal van af Zaterdag 15 September tot en met Zondag 23 September a.s. eene tentoonstelling worden gehouden van de bekroonde ontwerpen uit de prijsvraag Karenhuizen.
De tentoonstelling zal geopend zijn van 10 tot 4 uur; toegangsprijs 25 cent.

TENTOONSTELLING „KUNST AAN HET VOLK".

In het Stedelijk Museum te Amsterdam wordt op 't oogenblik een tentoonstelling gehouden van reproducties naar voorwerpen van Nederlandsche Ambachts- en Nijverheidskunst, verzameld voor het Nederlandsch Museum te Kopenhagen, benevens van: Batikwerk van Mej. Bake, Weefwerk van de Dames Reesema en Nierstrasz, Glaswerk van den architect K. P. C. de Bazel, Drijfwerk van F. Zwollo.

BERICHT VAN DE M. B. V. A.

Als Algemeen Secretaris-Redacteur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Ned. Architecten is opgetreden de heer J. P. Mieras.

DE VIJZELSTRAAT.

De Buurtvereeniging „de Vijzelstraat" heeft aan den Gemeenteraad een adres gericht waarin zij erop wijst dat door het gewijzigd plan voor het gebouw van de Ned. Handelmaatschappij, waarin enkele toonkamers naast den hoofdingang zijn ontworpen, niet bepaald aan de straat het karakter van winkelstraat wordt gegeven. Aannemende dat elke toonkamer 5 M. breed zal worden en er aan beide zijden van den hoofdingang er drie zullen komen (te zamen hoogstens 30 M.) zal toch geen voldoende winkeleffect op de totale gevellengte van ± 100 M. bereikt worden.
Adressante verzoekt dat het aantal winkels in ieder geval nog zal worden vermeerderd met de hoeken.
Voorts geeft adressante in overweging niet tot slooping van het 2e gedeelte der Vijzelstraat over te gaan, voordat voorzien is dat de nieuwbouw zal kunnen plaats hebben. („N. v. d. D.")

HET NIEUWE MINISTERIE VAN LANDBOUW.

De correspondent van de Telegraaf schrijft:

Het nieuwe ministerie van Landbouw in het Bezuidenhout is zoo goed als voltooid. Het woord nieuwe is eigenlijk niet juist, want er is nooit een oud geweest: de dienst van het departement zat verstrooid en verbrokkeld over tal van particulieren huizen. En aan een eigen gebouw was dan ook schreiend behoefte. Nu, er is lang aan gewerkt, maar dezer dagen werd de schutting weggebroken en nu is ook de weg voor het departement geplaveid. Aan het uiterlijk wordt de laatste hand gelegd.
Te zijner tijd zullen wij op het gebouw wel terugkomen; nu slechts de mededeeling, dat het Bezuidenhout een groot en royaal huis rijker is geworden.
Maar....
De vraag rijst, of het departement hier niet een beetje uit den toon valt. Het Bezuidenhout is een buurt van heerenhuizen, en het aspect ervan wordt naar onze meening door het groote departementsgebouw — grooter en breeder dan één van de andere ministeries — wel een beetje verstoord. Het is eigenaardig, hoe in den laatsten tijd op plaatsen, waar vroeger niets anders dan patriciërs-huizen stonden, kantoren, dienstgebouwen en winkels worden gesticht. En dit ministerie in het Bezuidenhout is er weer een voorbeeld van. Het verschil zou misschien niet zoo opvallen, als het architectonisch aanstonds bekoorde, maar dat is niet het geval: er is met dit Huis van Dienst niet alleen strenge eenvoud betracht, maar het is ons over 't geheel te stijf, te vierkant en te egaal. Het doet zoo'n beetje denken aan een folio vel papier, waarop een gewichtige nota geschreven moet worden....
Intusschen: over de inrichting en den bouw later wel meer.
Nu alleen deze vraag: waarom moet er bij zulke gebouwen door vreemdelingen altijd worden geinformeerd wat „het is"? Waarom wordt er niet in sierlijke letters in den gevel gebeiteld: „Ministerie van Landbouw?" Of moet het een geheim blijven?

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 38. ZATERDAG 22 SEPTEMBER 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewone Leden worden voorgesteld de Heeren P. ENDT, Bouwkundig Ingenieur alhier, door de Heeren P. Kramer en M. de Klerk, en G. VERSTEEG, Architect alhier, Buitenlid van A et A., door de Heeren J. M. van der Mey en J. F. Staal Jr.
II. De 1396ste **Ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 26 Sept.,** des avonds **8 uur** precies, in de Vergaderzaal Heerengracht 545—549.
Agenda:
a. Voordracht met lichtbeelden van den Heer Universitäts-Dozent Dr. MAX EISLER, over *„Werkbund und Kunsthandwerk"*. Introductie is toegestaan. H.H. Leden worden verzocht om **8 uur** in de zaal **aanwezig** te zijn.
b. Notulen.
c. Ingekomen Stukken.
d. Installatie van den Heer LUCIEN VAN DULKEN, Architect alhier.
e. Ballotage van de Heeren J. KAMPHUYS, Bouwkundig Teekenaar, alhier, Buitenlid A. et A., voorgesteld door de heeren H. W. Nijman en G. A. Roobol, W. H. JANSEN, Bouwkundig Chef de Bureau, alhier, en E. A. VAN TONDEREN, Bouwkundig Teekenaar, alhier, voorgesteld door de heeren B. Hoogstraten en A. J. Kramer.
f. Rondvraag en sluiting. J. F. STAAL JR., 1e Secr.

BOEKAANKONDIGING EN BESPREKING.

„Lux" Fototijdschrift.

Het is een verblijdend verschijnsel wanneer de Redactie van een tijdschrift, dat bestaat op de wijze zooals ons „Architectura", zoo nu en dan hare gegevens kan halen uit een aanverwant blad en steeds bij zijn Redactie bereidwilligen steun vindt, b.v. voor het geven van inlichtingen of het afstaan van cliché's.
De reproducties van de fotografische opnamen van uit een vliegmachine, voor eenigen tijd in ons blad opgenomen, waren afkomstig uit het foto-tijdschrift „Lux". Opmerkelijk is het, dat dit tijdschrift zoovele goede reproducties geeft en in tegenstelling met bijna alle periodieken op fotografisch-gebied, een zeer goede typografische verzorging heeft.
In een van de laatste nummers verscheen een serie foto's van Dr. Gregor Krause, de geneesheer, die geruimen tijd zijn praktijk uitoefende onder de Balineesche bevolking en aldaar de mooie collectie foto's bijeenbracht, die met recht op de tentoonstelling in Arti et Amicitia zooveel bewondering wekte.
Het schijnt de bedoeling van de Redactie van „Lux" te zijn niet alleen goed geslaagde foto's op te nemen, doch vooral te letten op het artistieke van de opnamen.

* * *

„De Geldersche Achterhoek", door D. J. v. d. VEN.

Bij den uitgever J. Meulenhoff, Damrak te Amsterdam, is dit boekje als No. 2 in de serie „Ons mooie Nederland" verschenen. Het heeft naast een vlot geschreven tekst, een 60-tal foto's van den Achterhoek. De prijs is *f* 1.10.

* * *

Verschenen bij L. J. Veen te Amsterdam: „Handleiding tot de practijk der scheefhoekige en der rechthoekige Axonometrie", door J. H. A. Mialaret.

H. TH. W.

Affiche voor een tentoonstelling der Hollandsche Teekenmaatschappij.

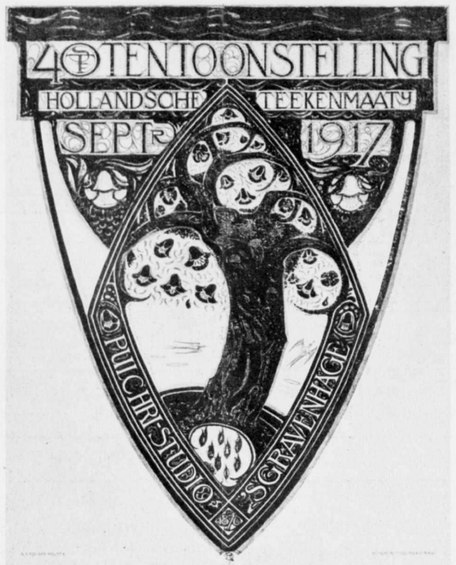

Op steen geteekend door R. N. Roland Holst.

TWEE TENTOONSTELLINGS-AFFICHES VAN ROLAND HOLST.

In April van dit jaar teekende Roland Holst een affiche ter aankondiging van de Bosboom-tentoonstelling in Den Haag.
Dat was een teekening, waarover zoo weinig mogelijk gesproken moet worden, omdat zij was als de stemming van een stillen avond, ... die door ieder woord gehinderd en verbroken kan worden. Dat was een prent om aanschouwd te worden in de stilte en rust van een atelier-vertrek, waar de aandachtige toeschouwer wordt opgenomen in de Dante-sfeer, die haar omgaf. Daar lag de schoonheid in de *kleuren*, die niet aanwezig waren, in de *stille* van het ivoire-veld met den zachten val van gouden-rozen, in de *wijding* van de „Vita-Nuova" voor de Oude kunst, ... in alles wat *niet* geteekend was. En dàt juist waren hare folteringen op den brandstapel van de publieke aanschouwing. Het waren de martelingen van een Jean d'Arc, die deze twee wezens ondergingen in dien oplaaienden chaos van de felle kleuren der omringende plakkaten, het schelle tramgeluid en wagengeknars.
Nooit zag ik een affiche zulk een dood sterven voor de oogen van het koele publiek als deze fijne uiting van Roland Holst.
„Niet altijd weet een vader wat goed is voor zijn kinderen".
Maar wéér is er een affiche voor een expositie ... de 40ste tentoonstelling der Hollandsche-Teekenmaatschappij in Pulchri-studio. En breeder en krachtiger is nu den arbeid van den lithograaf, stijgend in dezen prent bijna ter hoogte de „Lucifer"-affiche.
Het is een juiste greep, een goeden inval; — het schild van St. Lucas waarvan de simpele emblemen die dit schild moesten vullen, zijn omgewerkt tot symbolische gedachten.
De knoestige, maar indrukwekkende, oude wilg .... symbool voor het typisch Hollandsche landschap, ... is de teekenmaatschappij, en zie, daar groeien nieuwe frissche vreemde loten met hun ontluikende kelken, en als juichten zij een nieuwe bloei tegemoet zoo klingelen zij om den ouden wilg. En snel schieten gouden zwaluwen over het stille watervlak als de boden van de komende lente.

Wees voorzichtig met dezen affiche in 't bonte gewemel en geraas van schreeuwende handelaren. H. Th. Wijdeveld.

VEREENIGING VOOR VOORTGEZET EN HOOGER BOUWKUNSTONDERWIJS.

Ons Bestuur ontving van de Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderwijs het 8e Jaarverslag (Cursus 1916—17), waarvan wij hier een gedeelte afdrukken:

„In den loop van dezen cursus kwam de oprichting van de Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderwijs tot stand, waardoor de instelling werd losgemaakt van het Genootschap „Architectura et Amicitia" en overging in een zelfstandige vereeniging onder bescherming zoowel van genoemd Genootschap als van den Bond van Nederlandsche Architecten en van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Architecten.

Bij aanschrijving van den Minister van Justitie van 25 Mei 1917, 1e Afd. B., A E No. 26, werd mededeeling ontvangen, dat de Statuten der Vereeniging bij Koninklijk Besluit van 23 Mei t. v. No. 145 waren goedgekeurd. Van deze goedkeuring is mededeeling gedaan aan de verschillende lichamen, wier financieele en zedelijke steun den grondslag vormt voor het leven en de vruchtbare werkzaamheid der Vereeniging.
Dankbaar wordt herdacht, hoe in 1908 het toenmalige Bestuur van het Genootschap A. et A., in het bijzonder de heer W. Kromhout Czn., het initiatief nam tot de oprichting van de Afdeeling, waaruit in 1916, op voorstel van den toenmaligen Voorzitter, den heer J. Ingenohl, de Vereeniging werd opgericht, die nieuw georganiseerd den ingeslagen weg hoopt te blijven volgen en in die richting door breedere ontwikkeling en uitbreiding der sfeer van belangstelling steeds betere resultaten hoopt te bereiken.
In het Algemeen Bestuur hebben de volgende heeren zitting:
K. P. C. de Bazel, Jos. Th. J. Cuypers (voor den B.N.A.), Jon. Ingenohl (voor den B.N.A.), H. van der Kloot Meyburg (voor de M. B. V. A.), W. Kromhout Czn., J. L. M. Lauweriks, J. B. van Loghem (voor de M. B. V. A.), Jan de Meijer, Voorzitter, J. E. van der Pek, W. A. C. v. d. Pluym (voor A. et A.), Penningmeester, Jan Stuyt, W. J. M. van de Wijnpersse, Secretaris, terwijl aan den cursus doceeren 24 docenten. Dit groote aantal is een gevolg van de gedachte, dat elk onderdeel van de bouwkunst worde gedoceerd door hem, die door zijn werken in de praktijk getoond heeft het geschiktst te zijn. Hunne namen zijn de volgende:
K. P. C. de Bazel, (stijl, stadsuitbreiding, groot ontwerp), Jos. Th. J. Cuypers (baksteen, natuursteen, hout en ijzer), A. W. C. Dwars (gewapend beton), J. Gratama, (venster trappen), J. H. de Groot (praktische schoonheidsleer), M. J. Hack (bouwbeeldhouwwerk), J. Ingenohl (klein ontwerp), J. Jongert (muurschilderwerk), W. Kromhout Czn. (klein ontwerp), T. van de Laars (heraldiek), J. L. M. Lauweriks (interieur), K. van Leeuwen (handteekenen en schetsen), J. B. van Loghem (techniek theorie), Jan de Meijer (deur, dak en toren, klein ontwerp, acoustiek en belichting), J. E. van der Pek (klein ontwerp), W. A. C. van der Pluym (karakteristiek der stijlen), C. Rol, (elementaire versiering), G. J. Rutgers, (zoldering), A. P. Smits (schoorsteenen), Jan Stuyt (gewelven, klein ontwerp), F. G. Unger (centrale verwarming en ventilatie, aanvoer van water, reinigen en afvalwater), Dr. W. Vogelsang (geschiedenis der Nederlandsche bouwkunst), A. W. Weissman (kennis der bouwstijlen, dragende en overspannende bouwdeelen), W. J. M. van de Wijnperse (statica).

Deelnemers. Op 31 December 1916 waren ingeschreven: voor het 1e jaar 14, voor het 2e jaar 9, voor het 3e jaar 9 en voor het 4e jaar 5, te zamen 37 deelnemers en bovendien 2 hospitanten. De abnormale tijdsomstandigheden deden hun ongunstigen invloed op den toeloop tot den cursus gevoelen; alle deelnemers toch vallen in den dienstplichtigen leeftijd; van hen die onder de wapenen waren geroepen waren slechts enkele in de gelegenheid zich aan de studie te wijden, voor verreweg de meeste vormde de dienst met zijn verplaatsingen en bekrompen huisvesting een beletsel. Voor enkele dienstplichtige deelnemers is het gelukt behulpzaam te zijn in het verkrijgen van studie-verlof.
Aan de heeren A. H. van Wamelen te Hilversum en G. A. Roobol te Amsterdam werd op 17 Febr. 1917 het einddiploma der Afdeeling voor V. en H. B. O. van het Genootschap A. et A. uitgereikt.

Leerstof. Na uitvoerige gedachtenwisseling tusschen de Docenten is met dit cursusjaar het leerplan — overeenkomstig de behoeften ingericht, — volgens den door eene commissie uit de Docenten saamgestelden leidraad in werking gekomen.
Deze leidraad is hierachter afgedrukt. Het is natuurlijk niet mogelijk alle onderdeelen daarin genoemd, te doceeren. Toch zal minstens de geest daarvan de kern van het onderwijs moeten zijn en wordt aan de docenten overgelaten door oordeelkundige keuze zooveel mogelijk verband in hun voordrachten te houden.
Voor het eerst is dit jaar de regeling gevolgd, waarbij elke docent van de behandelde leerstof op elken avond een kort overzicht geeft. Het aldus verkregen resultaat is nog te jong om in eenige conclusiën nu reeds te worden weergegeven; het is echter thans reeds duidelijk, dat de ingeslagen weg stellig tot het doel — betere onderlinge aansluiting tusschen de verschillende voordrachten — leiden zal.

Leermiddelen. De eigendommen van de Vereeniging t.t. de boekerij, lantaarnplaten, gipsafgietsels en verschillende leer-ingrediënten bevinden zich in goeden staat. De 2 eerste categoriën zijn ondergebracht in de Rijks-Academie, de derde in het Lyceum voor meisjes, terwijl de laatste over de verschillende gebouwen, waar de Colleges worden gegeven, verspreid zijn.
Op de balans zijn zij geboekt voor *f* 1.—, terwijl tegen brand en inbraak een en ander verzekerd is.

Duur van den cursus. De eerste cursusavond werd gegeven op 1 Sept. 1916, de laatste op 11 Juni 1917. De buitengewone late datum van laatstbedoelde is een gevolg van de onderbreking van den cursus van 16 Febr. tot 9 April d.a.v., tengevolge van den steenkolennood.

Lokalen. De lessen werden gegeven in 2 lokalen der Rijksacademie, 2 lokalen der Quellinusschool, 1 lokaal in het Lyceum voor Meisjes in de Pieter-de-Hooghstraat, terwijl — door vriendelijke vergunning van den Hoogleeraar-Directeur der Rijksacademie — het Archief der Vereeniging werd ondergebracht in een vertrek der Rijksacademie."
Deze mededeelingen, gedaan door het dagelijksch bestuur, worden gevolgd door een Finantieel overzicht, de Statuten en het Huishoudelijk Reglement, wat echter alleen méér ingewijde zal interesseeren en daarom hier niet wordt overgenomen. Waar echter de leden van A. et A. belang in zullen stellen, is de leidraad voor het onderwijs, waarmede het verslag geëindigd wordt en wat wij daarom in z'n geheel in een der volgende nummers overnemen.

VERBREEDING VAN DE VIJZELSTRAAT.

B. en W. hebben de volgende voordracht bij den Raad ingediend:

Nu alle perceelen aan de Westzijde van de Vijzelstraat tusschen den Singel en de Heerengracht, welke ten behoeve van de Gemeente zijn aangekocht of onteigend,

Door het Genootschap „A. et A." moet nog een afgevaardigde, in de plaats van den heer Adr. Moen, die als zoodanig heeft bedankt, worden benoemd.

zijn gesloopt, achten wij het oogenblik gekomen, om dit gedeelte straat op de bij uw besluit van 15 Mei 1907, vastgestelde breedte van 22 M. te doen brengen.
De kosten van deze straatverbreeding — inbegrepen die van het plaatsen eener afscheiding langs de aldaar voor erfpachtsuitgifte beschikbaar komende bouwterreinen — worden geraamd op ƒ 72.000.
Het ligt in de bedoeling, om ter plaatse van de verbreeding voorloopig een klinkerbestrating aan te leggen en eerst na de bebouwing der terreinen, wanneer de zandaanvulling voldoende zetting heeft verkregen een asphaltbestrating op betonbed aan te brengen.
De afscheiding langs de bouwterreinen zal bestaan uit een schutting, als langs het Damterrein is geplaatst. Deze schutting zal te zijner tijd bij de verbreeding van het overige gedeelte der Vijzelstraat opnieuw kunnen worden gebezigd.
Met de verbreeding van het straatgedeelte tusschen den Singel en de Heerengracht zal, zoo de tijdsomstandigheden dit mogelijk maken, gepaard dienen te gaan de verbreeding en gedeeltelijke vernieuwing van de brug over de Heerengracht.
In verband hiermede zij in herinnering gebracht, dat wij u reeds bij onze voordracht van 15 December 1914 voorstelden, ons tot die brugverbreeding machtiging te verleenen, doch dat wij bij onze voordracht van 22 Januari 1915 dit voorstel terugnamen, omdat wij het raadzaam oordeelden, het inmiddels door den aesthetischen adviseur bij den dienst der Publieke Werken uitgewerkte ontwerp voor de brug gedurende enkele weken voor belangstellenden in het stadsschoon ter inzage te leggen, ten einde hen in de gelegenheid te stellen, zich omtrent het ontwerp uit te spreken. Hiertoe werden wij geleid door de overweging, dat het in casu betrof een brug in een der mooiste, oude stadsgedeelten, die tevens zou praejudicieeren op de te verbreeden-bruggen in de Vijzelstraat over de Keizersgracht en de Prinsengracht.
De nadien in een door ons bijeengeroepen gecombineerde vergadering van de Schoonheidscommissie en de Commissie voor het Stadsschoon gehouden ter bespreking over het ontwerp, gaf den ontwerper aanleiding, zijn project op enkele punten te wijzigen. Dit ontwerp is door ons goedgekeurd, nadat ons gebleken was, dat de genoemde commissies, alsmede de Commissie van bijstand in het beheer der Publieke Werken, zich daarmede geheel konden vereenigen.
De kosten van de verbreeding en de gedeeltelijke vernieuwing der brug overeenkomstig laatstgenoemd ontwerp, worden begroot op ƒ 80.000. Uit den aard der zaak zijn deze kosten niet met juistheid te begrooten, wijl niet vaststaat, wanneer met het werk zal kunnen worden aangevangen.
Ten einde in de toekomst voor de Vijzelstraat een regelmatig profiel te verzekeren, achten wij het gewenscht, dat reeds thans de daarvoor vereischte weghoogten worden vastgesteld.
Wij meenen, dat tegen deze wijziging in het straatprofiel geen overwegende bezwaren kunnen bestaan, nu aan één zijde der straat een geheel nieuwe bebouwing zal verrijzen, en verwacht mag worden, dat zoodra weder normale tijden zullen zijn ingetreden, ook de bebouwing of vernieuwing van aan de andere zijde der Vijzelstraat staande perceelen, ter hand zal worden genomen.
Naar aanleiding van het vorenstaande verzoeken B. en W. den Raad een besluit in dien zin te nemen.

In een artikel over het nieuwe Rotterdamsche Raadhuis door C. in de Nieuwe Ct. — in 1919, lang vóór het voorgedeelte gereed kan zijn, hoopt men de meeste bureaux al in dienst te kunnen stellen — wordt er aan herinnerd dat het de gemeente Rotterdam 1 ¼ miljoen aan onteigening heeft gekost om al de ongerechtigheden te kunnen opruimen, waardoor de Polder Internationaal berucht was. In den loop van 1914 was het terrein voor het Raadhuis volkomen geraseerd niet alleen, doch in een drassig dal, den bouwput, veranderd, waarin de fundamenten konden worden uitgezet. De spiegelende singel werd gedempt en ruim een ½ kilometer bijna huishooge schutting om het terrein gezet, waarop tal van keeten verrezen, waaronder enkele, die thans als noodwonigen een vrij aristocratisch figuur zouden maken. De in 1914 gegraven put is thans veranderd in een souterrain van ruim 8000 vierkante meter, dus bijna een hectare, oppervlakte. Elke ruimte onder zijn hooge gewelven wordt benut voor ovens, motoren, bergplaaten, archief, kluizen, fietsenstallen, — zelfs voor het publiek te benutten accessoires. Vanuit deze diepte ontwikkelt zich in ontelbare vertakkingen door de opgaande muren een organisme van vele kilometers buizen en leidingen door heel het gebouw, voor verwarming, ventilatie, watervoorziening, motorische kracht en verlichting.
En dan vaststellende, dat dit Raadhuis reeds door zijn weidschen opzet een bouwwerk is om Rotterdam's burgerij belangstelling en trots in te boezemen, laat de schrijver volgen: „Wat het dan ook doet"; want zelden, ja waarschijnlijk nog nooit, is er in de laatste eeuwen in Nederland een bouw ondernomen, waarvoor de belangstelling zoo groot was als hier. Ook in de Kamper Ct. hebben wij er al voorbeelden van gegeven. De bekwame schrijver vertelt daarover: „Uit alle kringen van Rotterdam worden de vorderingen met haast kinderlijke belangstelling nagegaan; en dit voor de bouwmeesters zoo aanmoedigend medeleven van de burgerij spreekt wel heel duidelijk uit verschillende kostbare bijdragen voor de toekomstige versiering. Naar gelang de dikke muren uit den grond rezen, kwamen de toezeggingen voor wandbekleeding en beschilderingen, ornamenteeringen en meubileering, die nu reeds een bedrag van ongeveer 2 ton vertegenwoordigen. En zijn we wel ingelicht, dan zal het hierbij bij lange na niet blijven."

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

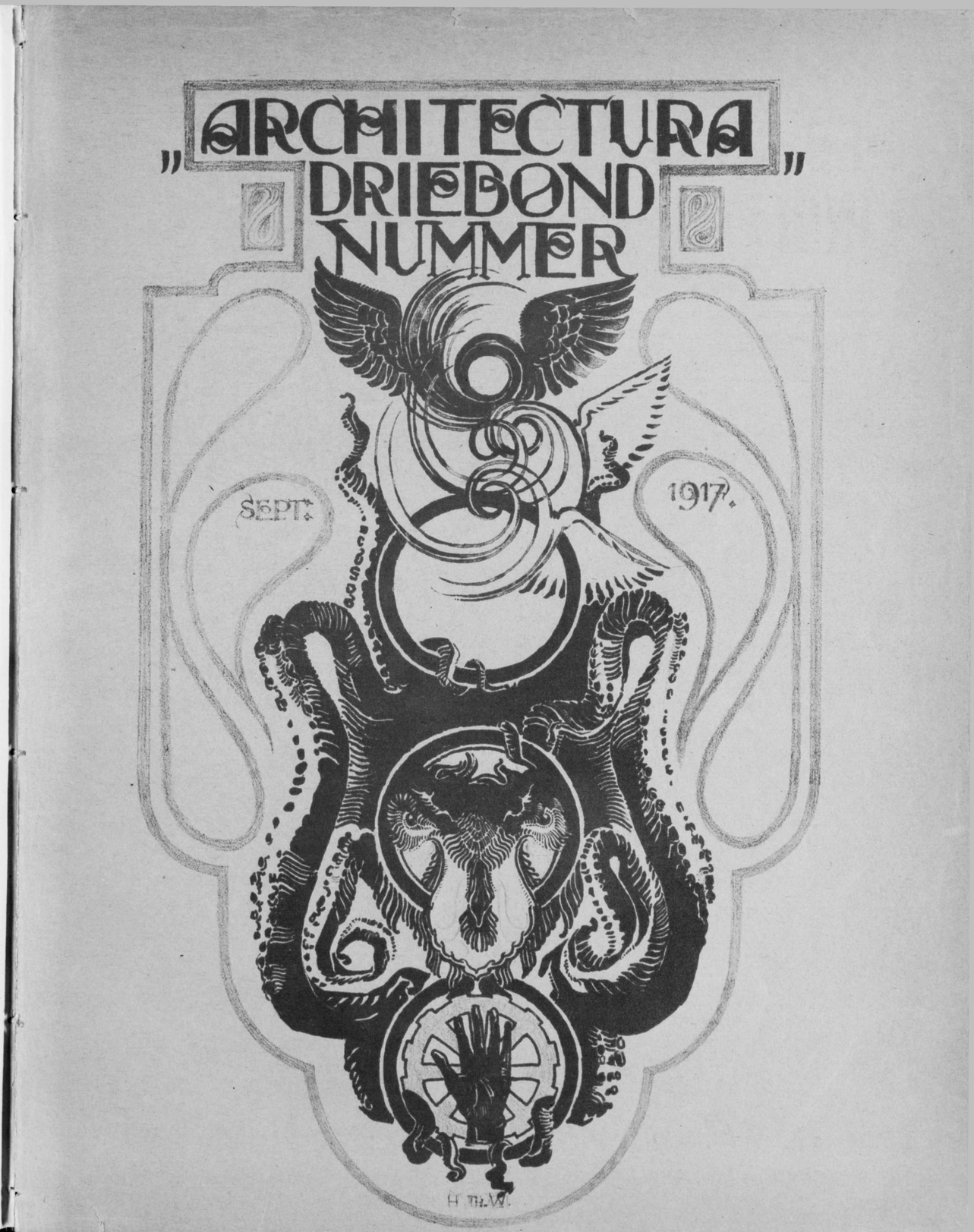

zijn gesloopt, achten wij het oogenblik gekomen, om dit gedeelte straat op de bij uw besluit van 15 Mei 1907, vastgestelde breedte van 22 M. te doen brengen.
De kosten van deze straatverbreeding — inbegrepen die van het plaatsen eener afscheiding langs de aldaar voor erfpachtsuitgifte beschikbaar komende bouwterreinen — worden geraamd op ƒ 72.000.
Het ligt in de bedoeling, om ter plaatse van de verbreeding voorloopig een klinkerbestrating aan te leggen en eerst na de bebouwing der terreinen, wanneer de zandaanvulling voldoende zetting heeft verkregen een asphaltbestrating op betonbed aan te brengen.
De afscheiding langs de bouwterreinen zal bestaan uit een schutting, als langs het Damterrein is geplaatst. Deze schutting zal te zijner tijd bij de verbreeding van het overige gedeelte der Vijzelstraat opnieuw kunnen worden gebezigd.
Met de verbreeding van het straatgedeelte tusschen den Singel en de Heerengracht zal, zoo de tijdsomstandigheden dit mogelijk maken, gepaard dienen te gaan de verbreeding en gedeeltelijke vernieuwing van de brug over de Heerengracht.
In verband hiermede zij in herinnering gebracht, dat wij u reeds bij onze voordracht van 15 December 1914 voorstelden, ons tot die brugverbreeding machtiging te verleenen, doch dat wij bij onze voordracht van 22 Januari 1915 dit voorstel terugnamen, omdat wij het raadzaam oordeelden, het inmiddels door den aesthetischen adviseur bij den dienst der Publieke Werken uitgewerkte ontwerp voor de brug gedurende enkele weken voor belangstellenden in het stadsschoon ter inzage te leggen, ten einde hen in de gelegenheid te stellen, zich omtrent het ontwerp uit te spreken. Hiertoe werden wij geleid door de overweging, dat het in casu betrof een brug in een der mooiste, oude stadsgedeelten, die tevens zou praejudicieeren op de te verbreeden-bruggen in de Vijzelstraat over de Keizersgracht en de Prinsengracht.
De nadien in een door ons bijeengeroepen gecombineerde vergadering van de Schoonheidscommissie en de Commissie voor het Stadsschoon gehouden ter bespreking over het ontwerp, gaf den ontwerper aanleiding, zijn project op enkele punten te wijzigen. Dit ontwerp is door ons goedgekeurd, nadat ons gebleken was, dat de genoemde commissies, alsmede de Commissie van bijstand in het beheer der Publieke Werken, zich daarmede geheel konden vereenigen.
De kosten van de verbreeding en de gedeeltelijke vernieuwing der brug overeenkomstig laatstgenoemd ontwerp, worden begroot op ƒ 80.000. Uit den aard der zaak zijn deze kosten niet met juistheid te begrooten, wijl niet vaststaat, wanneer met het werk zal kunnen worden aangevangen.
Ten einde in de toekomst voor de Vijzelstraat een regelmatig profiel te verzekeren, achten wij het gewenscht, dat reeds thans de daarvoor vereischte weghoogten worden vastgesteld.
Wij meenen, dat tegen deze wijziging in het straatprofiel geen overwegende bezwaren kunnen bestaan, nu aan één zijde der straat een geheel nieuwe bebouwing zal verrijzen, en verwacht mag worden, dat zoodra weder normale tijden zullen zijn ingetreden, ook de bebouwing of vernieuwing van aan de andere zijde der Vijzelstraat staande perceelen, ter hand zal worden genomen.
Naar aanleiding van het vorenstaande verzoeken B. en W. den Raad een besluit in dien zin te nemen.

In een artikel over het nieuwe Rotterdamsche Raadhuis door C. in de Nieuwe Ct. — in 1919, lang vóór het voorgedeelte gereed kan zijn, hoopt men de meeste bureaux al in dienst te kunnen stellen — wordt er aan herinnerd dat het de gemeente Rotterdam 1 ¼ miljoen aan onteigening heeft gekost om al de ongerechtigheden te kunnen opruimen, waardoor de Polder Internationaal berucht was. In den loop van 1914 was het terrein voor het Raadhuis volkomen geraseerd niet alleen, doch in een drassig dal, den bouwput, veranderd, waarin de fundamenten konden worden uitgezet. De spiegelende singel werd gedempt en ruim een ½ kilometer bijna huishooge schutting om het terrein gezet, waarop tal van keeten verrezen, waaronder enkele, die thans als noodwonigen een vrij aristocratisch huur zouden maken. De in 1914 gegraven put is thans veranderd in een souterrain van ruim 8000 vierkante meter, dus bijna een hectare, oppervlakte. Elke ruimte onder zijn hooge gewelven wordt benut voor ovens, motoren, bergplaaten, archief, kluizen, fietsenstallen, — zelfs voor het publiek te benutten accessoires. Vanuit deze diepte ontwikkelt zich in ontelbare vertakkingen door de opgaande muren een organisme van vele kilometers buizen en leidingen door heel het gebouw, voor verwarming, ventilatie, watervoorziening, motorische kracht en verlichting.
En dan vaststellende, dat dit Raadhuis reeds door zijn weidschen opzet een bouwwerk is om Rotterdam's burgerij belangstelling en trots in te boezemen, laat de schrijver volgen: „Wat het dan ook doet"; want zelden, ja waarschijnlijk nog nooit, is er in de laatste eeuwen in Nederland een bouw ondernomen, waarvoor de belangstelling zoo groot was als hier. Ook in de Kamper Ct. hebben wij er al voorbeelden van gegeven. De bekwame schrijver vertelt daarover: „Uit alle kringen van Rotterdam worden de vorderingen met haast kinderlijke belangstelling nagegaan; en dit voor de bouwmeesters zoo aanmoedigend medeleven van de burgerij spreekt wel heel duidelijk uit verschillende kostbare bijdragen voor de toekomstige versiering. Naar gelang de dikke muren uit den grond rezen, kwamen de toezeggingen voor wandbekleeding en beschilderingen, ornamenteeringen en meubileering, die nu reeds een bedrag van ongeveer 2 ton vertegenwoordigen. En zijn we wel ingelicht, dan zal het hierbij bij lange na niet blijven."

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

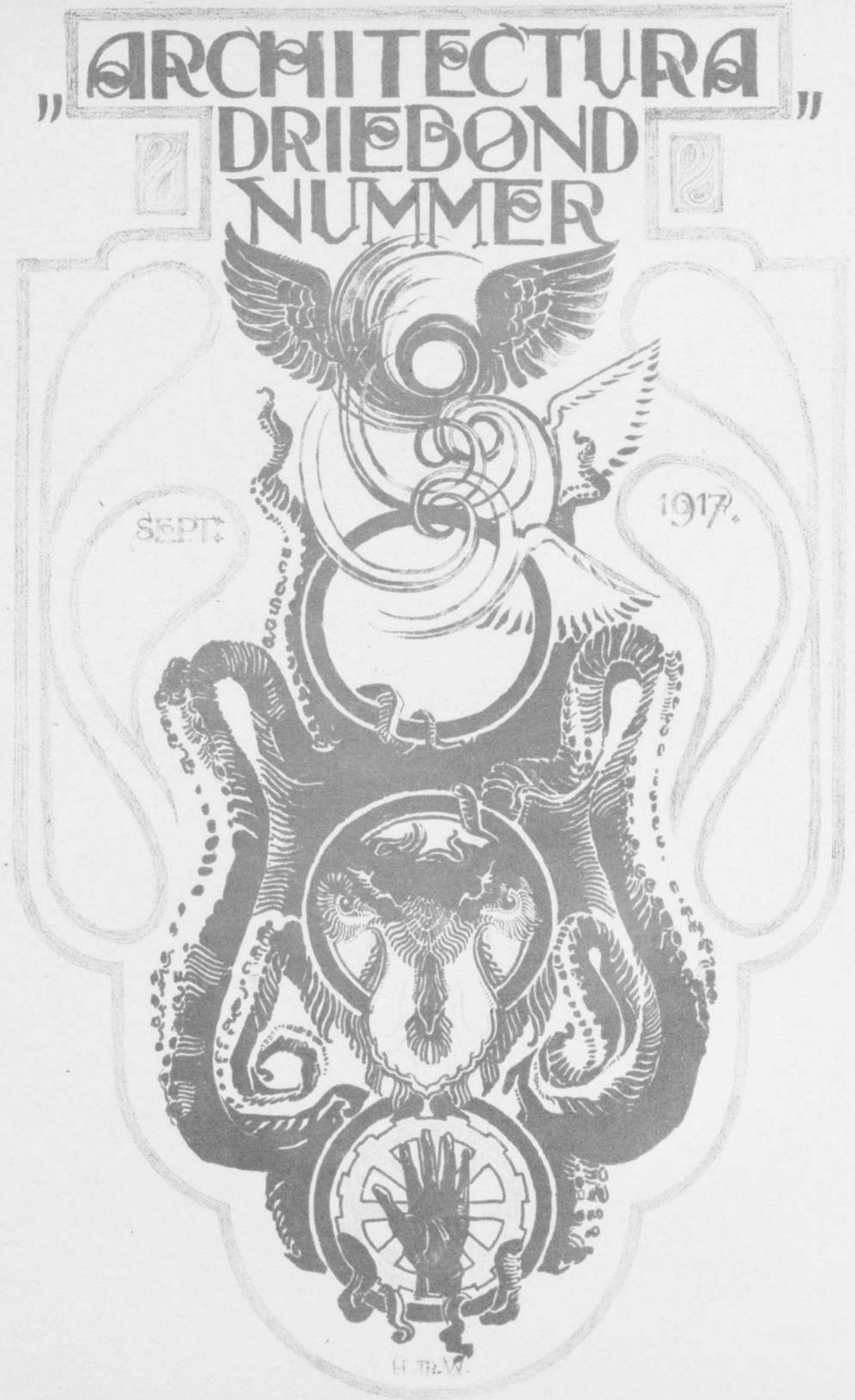

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 39—40. ZATERDAG 6 OCTOBER 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

EEN VERBOND TUSSCHEN INDUSTRIE, HANDEL EN KUNST.

Reeds voor den oorlog werd in de betreffende kringen gesproken over de oprichting van een verbond, dat zich ten doel stelde, verbetering te brengen in de voortbrengselen der industrie, de veredeling van het ambacht en de verhooging van den kunstzin. Dit doel zou bereikt worden door meerdere samenwerking tusschen de verschillende groepen van Industrieelen, technici, handelaren en kunstnijveraars.

Het is begrijpelijk dat daar, waar Engeland en Amerika, zich bij de oprichting van soortgelijke verbonden, richtten naar de bestaande voorbeelden in Duitschland en Oostenrijk, . . . men ook hier aan deze „Werkbunde" dacht. Het is echter spoedig gebleken en bij bestudeering van het vraagstuk sterk naar voren getreden dat de oprichting van een Nederlandsch verbond tusschen Industrie, Handel en Kunst, — zoo dit werkelijk mogelijk is, — zal moeten geschieden in geen anderen geest, dan dien van ons eigen volk; omdat elke uiting van een volk de uiting is van zijn sociale, politieke en moreele deugden.

Wat bij de Duitschers — en sinds den oorlog, ook bij de Oostenrijkers, — beschouwd wordt als een systeem voor „expansie", . . . met een niet geringen politieken achtergrond, moet voor Holland — juist daarom — van een tegenovergesteld karakter zijn, en wel van concentratie en „behoud". Hier moeten de krachten bijeen komen voor de ontwikkeling van onze *eigen* kunst en nationalen volksaard; . . . en ongetwijfeld zal dit „Verbond van drie" een gunstigen invloed daarop uitoefenen.

Maar nòg zijn de meeningen zeer verschillend, nòg wordt het vòòr en tègen overwogen, nog is onzeker op welke wijze dit verbond moet werken, juist omdat het zoo geheel anders moet als bij onze Oostelijke buren . . . want zelfs bij de Duitschers en Oostenrijkers gevoelt men dat de arbeid van den Werkbund niet de juiste is. . . immers Max Eisler in zijn voordracht voor ons genootschap, meende dat „Der Oesterreichische werkbund, obgleich erst im fünften Lebensjahre, schon im Absterben ist".

Het is begrijpelijk dat de kunstenaar met angst in het hart de plannen voor den Bond ziet verwezenlijken; maar dat wat voor den kunstenaar een gevaar en voor hèm ongewenscht is, behoeft daarom nog niet ongunstig te werken op de industrie en het volk.

Hier scheiden zich de wegen van de massa en het individu. Ieder verbond dat een kunstenaar sluit, zal remmend werken op zijn uitingen. In den tempel der kunst worden geen verbonden gesloten en geen vergaderingen gehouden . . . maar het volk kan slechts door verbonden tot bewustzijn en bloei komen. Wat de kunstenaar als individu bereikt, kan het volk slechts als massa. Het volk vraagt in het massa-artikel, *de veralgemeening;* de kunstenaar zoekt *het bijzondere*, los van de machine en de industrie. Toch moeten wij het groote, nieuwe terrein van de industrie — de machine — nog veroveren en willen wij de machine aan ons onderwerpen, moeten wij beginnen te erkennen, haar slaaf te zijn. Zoo zal de gebeurtenis — de oprichting van den Driebond — zijn, als een veldslag in den overwinnings-strijd der opstandige slaven tegen het machine product.

Wij zouden reeds voldoende reden hebben den Driebond te steunen, wanneer hij niets meer zou doen dan veel wat moderne kunst en kunsthandwerk heet, te verwijzen naar de groot industrie, om het daar te laten stempelen met den naam „Machine-fabrikaat". Maar meer nog wordt bereikt; . . . hij zal aantoonen dat wenschen en belangen die vroeger vreemd of zelfs vijandig tegenover elkaar stonden werkelijk parallel gaan.

Nu echter de meeningen over de wijze waarop dit Drieverbond moet werken, nog onzeker en verdeeld zijn, heeft de Redactie van „Architectura" een nummer gewijd aan deze zoo veel belovende plannen met de bedoeling dat zij, die binnenkort het verbond zullen sluiten, met grootere zekerheid den juisten weg zullen inslaan. De illustraties geven, — hoewel zéér onvolledig — een beeld van enkele artikelen, die in de laatste jaren ontstaan zijn, op de wijze die de Driebond bevorderen wil. Op enkele uitzonderingen na, zijn het allen producten der industrie, die, in opdracht van fabrikanten en industrieelen, door kunstenaars en kunstnijveraars ontworpen, en in grooten getale of hoeveelheden in den handel zijn. In de overtuiging dat de Driebond, bij een goede samenwerking, de juiste plaats en waarde van de machinale-industrie zal aangeven, het ambacht en het handwerk veredelen en den kunstzin van het volk verhoogen; . . mogen wij zijn oprichting spoedig tegemoet zien . . . En *alle* partijen zullen de vruchten ervan plukken . . . Alleen de kunstenaar glimlacht . . . en zwijgt.

H. TH. WIJDEVELD.

Kalenderblad.

Steendruk van
Tresling & Co.

IN MEMORIAM

Th. v. Hoytema
† 29 Aug. 1917.

Bedrukte stoffen.

Ontwerp Duco Crop.

Den Haag, 24 Sept.

Geachte heer Wijdeveld,

In uw schrijven van 21 September l.l. stelt u mij een geheele serie vragen, waarvan een grondige beantwoording meer tijd vergt, dan ik op het oogenblik ter beschikking heb. Toch wil ik uw brief niet geheel onbeantwoord laten, ofschoon ik slechts ten deele kan ingaan op de daarin aangestipte kwesties in verband met de stichting in Nederland van een Bond in den geest van de Duitsche en Oostenrijksche „Werkbund".

U begint met vragen te stellen over de wijze, waarop de „Driebond" (deze naam staat nog niet vast) naar mijne meening zou werken en hoe zij gevormd zou moeten worden. Daar ik deel uitmaak van de Commissie van voorbereiding voor dezen Bond, acht ik mij op 't moment niet gerechtigd mijne persoonlijke meening daarover uit te spreken. Om echter duidelijk te maken welke voorbereiding op 't oogenblik geschiedt, wil ik u in 't kort den stand der plannen mededeelen.

Zooals u zich wellicht zult herinneren, bestonden reeds voor het uitbreken van den wereldoorlog plannen tot stichting van een zoodanigen Bond. De heer Gratama en ondergeteekende namen deze zaak ter hand. De heer Gratama schreef voor dit doel een artikel over de kwestie: „Is de oprichting van eene Nederlandsche vereeniging in den geest van den Duitschen Werkbund wenschelijk" en door mij werd een artikel gepubliceerd over: „De „Deutsche Werkbund" en een Hollandsche „Driebond""; beide geschriftjes doe ik u hierbij toekomen, om daaruit de gewenschte aanhalingen te plaatsen in het orgaan van A. et A., dat deze zaak thans op het tapijt brengt.

Deze beide stukken vormden den grondslag van de besprekingen gehouden op een vergadering in Amsterdam, op 29 Juni 1914.

Het bleek dat de aanwezigen *) op deze vergadering

*) Aanwezig waren: K. P. C. de Bazel, W. Penaat, G. W. van Heukelom, G. Versteeg, J. Gratama, Duwaer, Jac. van den Bosch,

Bedrukte stoffen. Ontwerp Duco Crop.

zich in algemeene trekken konden vereenigen met de inzichten in genoemde publicaties neergelegd. Men achtte de aangevoerde motieven voor de stichting juist, stelde vast dat men een organisatie wenschte, die voorkomen zou, dat het schoone doel: de technisch aesthetische veredeling van het product als onderdeel van een nationale cultuurarbeid, op den duur zou verwateren en besloot met algemeene stemmen in principe tot de oprichting van den bond. Een commissie werd aangewezen, waaraan de verdere voorbereiding en het ontwerpen der statuten werd opgedragen. Door de oorlogscrisis moest deze commissie voorloopig haar werkzaamheden uitstellen en kon daarmede eerst in den loop van dit jaar beginnen. Deze voorbereidingscommissie is thans als volgt samengesteld: H. A. van Anrooy, G. J. Braat, Brusse, van Dissel, Dieperink, C. K. Elout, J. Gratama, Dr. Jan Kalf, J. H. Kremer, G. Pelt, W. Penaat, A. Plate, S. H. de Roos, A. P. Smits, W. F. van Vliet en met haar arbeid nog niet geheel gereed.

Gij vraagt mij dan hoe de onderlinge verhouding zal zijn van die 3 groepen welke in den bond zullen moeten samenwerken. Ik denk mij de taak dier 3 groepen aldus: *van de ontwerpers* zal geëischt worden, dat zij eigenhandig ontwerpen, zich niet zullen bepalen tot teekeningen en schetsjes, maar zich zullen inleven in de techniek het geheele bedrijf en de exploitatie en persoonlijk toezicht op de uitvoering oefenen. Dat zij betrouwbare voorvechters van de moderne opvattingen zijn en behoorlijk de aangegeven verbintenissen zullen naleven. *Van de fabrikanten* verwacht ik dat zij van het geheel of een gedeelte hunner producten zullen streven naar een zeer hoog opgevoerde aesthetisch-technische uitvoering naar ontwerp van een kunstenaar (er wordt hier niet gedacht aan teekenaars in vasten dienst) met de bedoeling om in die richting hun productie zooveel mogelijk te vergrooten. De te stellen technisch-aesthetische eischen zullen verschillend zijn voor het geval het betreft goedkoope massa-artikelen of een meer kostbaar fabrikaat in beperkte hoeveelheid vervaardigd.

Het komt dus aan op de gezindheid van den industrieel; deze moet de veredeling van het product ernstig nastreven en niet het doel van het lidmaatschap van den bond gebruiken om iets te maken en te exploiteeren dat slechts den schijn van het door ons gewenschte product

C. van der Sluijs, W. F. van Vliet, Rn. Roland Holst, W. C. Brouwer, L. Simons, W. P. L. Wiessing, H. E. van Gelder, P. van Vlissingen, H. A. Crommelin, D. F. Tersteeg, W. van Dissel, L. Zwiers, Dieperink, Mertens, T. J. Kubatz, Van Wijk, H. Fels, J. Brusse, S. H. de Roos.

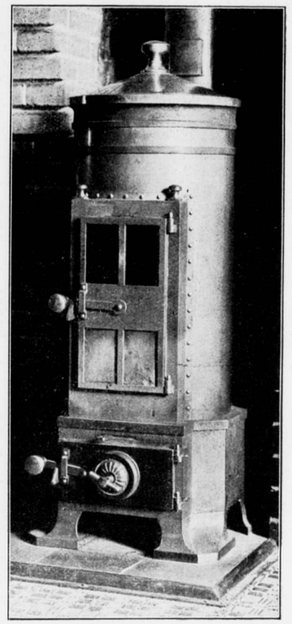

Uitv. Becht en Dyserinck te Amsterdam. Vulkachel. Ontwerp H. P. Berlage.

heeft. Ten slotte de *derde groep, van kooplieden, verdere belanghebbenden en deskundigen*, zooals kunstpublicisten, journalisten, kunsthistorici, sociologen, enz. De taak van deze groep zal o. m. zijn het propagandeeren van het doel bij het groote publiek. Een propaganda, die, uitgaande van niet direct belanghebbenden, groote kracht zal kunnen ontwikkelen. Daar er bij de goede samenwerking van industriëelen en kunstenaren geen eenzijdig overwicht mag ontstaan is juist de taak van deze 3de groep om de goede verhouding te bevorderen dezer groepen, welke naast veel overeenkomstige belangen ook tegenstrijdige belangen of inzichten kunnen hebben of in elk geval kunnen doen gelden. Bovendien is het wenschelijk aan den Bond een meer algemeene samenstelling te geven, welke niet uitsluitend verband houdt met de samenwerking van ontwerper en industrieel, welke samenwerking een onderdeel vormt van den nationalen cultuur-arbeid, welken de bond zal trachten te bevorderen. Door het bijeenvoegen dezer 3 groepen in de organisatie wordt de maatschappelijke beteekenis van het doel onderstreept en de gedachte, dat het nieuwe en schoone en technisch voortreffelijke product niet alleen van belang is voor een groep ontwerpers en fabrikanten maar ook voor de gansche gemeenschap, wordt alsdan naar voren gebracht.

En nu de verhouding van den „Driebond" ten opzichte van de bestaande vakorganisaties als de V. A. N. K., B. N. A. enz. en de meer algemeene vereenigingen als A. et A. Ik stel mij voor dat deze verhouding zal berusten op een vriendschappelijke samenwerking en een verstandige verdeeling van den veelomvattenden arbeid, die slechts gedeeltelijk door de bestaande vereenigingen kan worden uitgevoerd. Vast staat echter, dat de actie van den toekomstigen bond niet in strijd mag komen met de vakregelen, usances en principiëele vakbesluiten der bestaande organisaties; dit zou slechts tot onvruchtbare conflicten aanleiding geven en in dit opzicht zal de nieuwe bond met tact te werk dienen te gaan. Volgens uwe meening zou bijv. het *College van Advies voor opdrachten* der V. A. N. K. een deel van zijn arbeid kunnen afstaan aan een Commissie van den Driebond of zelfs daarin worden opgenomen. Dit laatste echter is m. i. voorloopig uitgesloten. De bond moet niet beginnen een organisatie, die door de vakvereeniging als een bijzonder vakbelang is geregeld, naar zich toe te willen trekken. Een verstandig overleg omtrent verdeeling van arbeid en samenwerking schijnt mij evenwel niet onmogelijk. En als de Driebond een goedwerkende methode kan vinden om de juiste ontwerpers met de juiste fabrikanten in contact te brengen en zich niet begeeft op het terrein van opdrachten door overheid of particulieren, zal gemeen overleg wel de goede oplossing aan de hand doen. Hiermede heb ik enkele van door u gestelde vragen beantwoord. Acht u dit antwoord van voldoende belang, zoo kunt u dat in het bewuste nummer van „Architectura" opnemen.

Met de meeste achting, Uw dw.
W. Penaat.

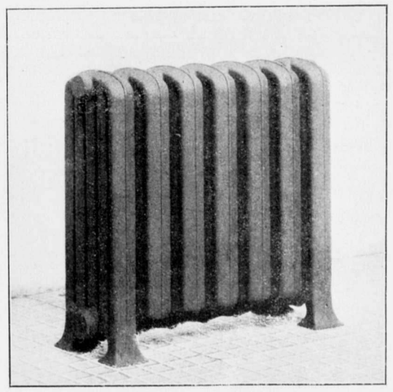

Radiator.
Uitv. Firma Korting te Hannover. Ontwerp H. P. Berlage.

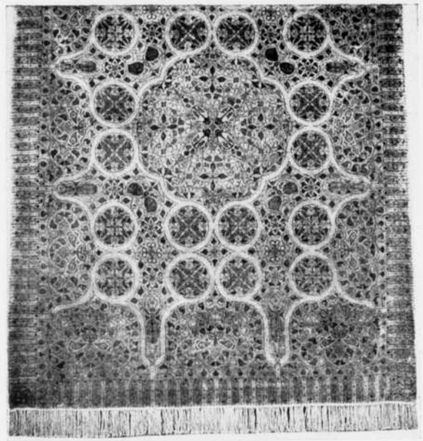

Tapijt.
Uitv. tapijtweverij „Kinheim" te Beverwijk. Ontwerp T. Nieuwenhuis.

SAMENWERKING VAN KUNST, INDUSTRIE EN HANDEL.

De enquête van het „Handelsblad" naar de meening van kunstenaars en industriëelen omtrent de wenschelijkheid van een in een drie-verbond te consolideeren samenwerking van kunst, industrie en .... handel, heeft ons den vorm en de mogelijkheid van een dergelijk verbond niet nader tot den geest doen komen.
We leeren uit deze enquête eenige voorbeelden kennen van samenwerking van kunst en industrie, die, door kunstenaars en industriëelen van ondervinding, met sympatie herdacht worden en waarbij dan blijkt, hoe de samenwerking geschiedde op een basis van wederzijdsche waardeering en zelfs van vriendschap: een betere basis van samenwerking laat zich dan ook niet denken.
Het is wel eigenaardig, dat in de gestelde vragen slechts wordt gewaagd van „samenwerking tusschen kunst en industrie", terwijl toch in tegenstrijd met deze tweevoudigheid steeds van een *drie*verbond gesproken wordt. Hieruit zou kunnen blijken, dat „industrie" beschouwd wordt als de factor „handel" in te houden; toch is naar mijn meening deze samenvatting een aanleiding geweest tot vaagheid in vragen en antwoorden, want waar ook, vooral van kunstenaarszijde met groote aarzeling (Roland Holst) en soms ook met afkeer (Lion Cachet) van deze geconsolideerde samenwerking gesproken wordt, daar is het voelbaar hoe in die gevallen juist het accent komt te liggen in de zeer voorname factor: „de handel"!
Wanneer het alleen ging om samenwerking van kunst en industrie, dan was deze zaak zoo moeilijk niet; zelfs wordt in bepaalde takken van kunst die samenwerking steeds vooronderstelt, waarvan het woord „kunstnijverheid" duidelijk getuigenis aflegt; voor deze samenwerking hebben we, zuiver genomen, een verbond niet van noode.
Het geldt hier echter de samenwerking van kunst, industrie en handel en zoo we de in dit drietal bijeenbehoorende factoren samenvoegen: kunstnijverheid en handel.
Wanneer we nu de vraag zoo stellen, komt scherper omlijnd ons voor den geest, wàt hier eigenlijk gewenscht wordt en klinkt ook, hetzij schriller, dan toch duidelijk de dissonant in dezen samenklank: „kunstnijverheid en handel".

* * *

Uit de enquête blijkt, dat er industriëelen (tevens handelaars) bestaan, die voor kunst genoeg waardeering bezitten om zonder eenig vooropgezet „verband" zich in verbinding te stellen met kunstenaars, teneinde aan hunne producten schooner vorm te doen geven; of zulks echter eenigen grond geeft om aan de heilzame werking van een vooropgezet „verbond" te gelooven? Volstrekt niet. Zulks blijkt ook uit de aarzeling en gereserveerdheid, waarmede deze zaak door kunstenaars en industriëelen met goede ondervinding op dit gebied, besproken wordt.

* * *

Is het nog noodig om te spreken over de flagrante tegenstrijdigheid van kunst en handel, tegenstrijdigheid van belangen: de kunst eigenlijk voor zich steeds zonder „belang" en de handel steeds vol van belang? Hoe rijmt men dat te zamen?

* * *

Tot heden kennen we nog slechts een spontaan samentreffen van industriëel en kunstenaar, waarbij de eerste zijn belang niet meer als het voornaamste beschouwt, doch een andere, een hoogere interesse hem beweegt tot samenwerking met de aan zijn „belangen" inderdaad vreemde kunst.
Wat zal de beweegreden zijn, wanneer de spontaniteit plaats maakt voor het geordende verbond, waar gegeven en genomen zal moeten worden en aan welke zijde zal het meeste gegeven en waar het meeste genomen worden, om aldus tot het ware midden d. w. z. ten opzichte van kunst, tot de ware middelmatigheid te komen?

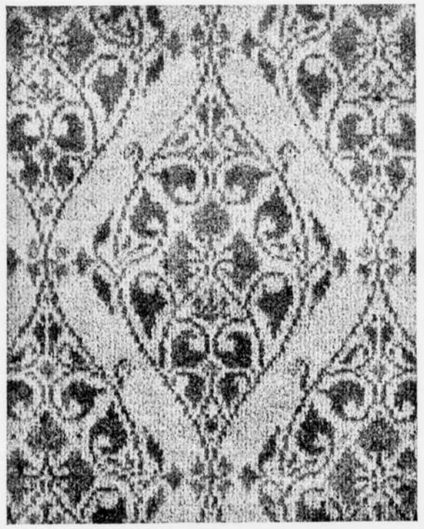

Meubel-moquette.
Uitv. Hengelosche trijpweverij te Hengelo. Ontw. T. Nieuwenhuis.

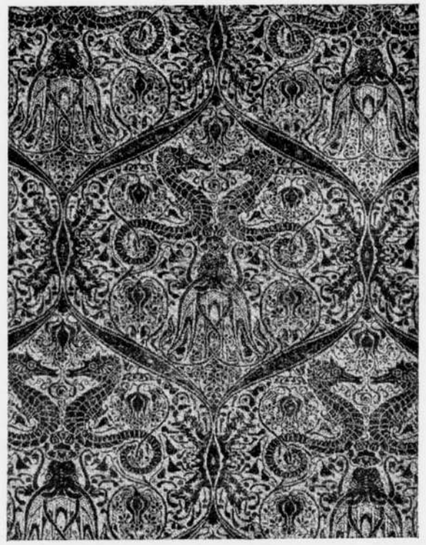

Velour frisé weefsel voor wand-bespannings-, meubelbekleeding- en gordijnstof.
Uitv. de Hengelosche trijpweverij te Hengelo. Ontw. T. Nieuwenhuis.

Het verbond zal er komen; de heer Roland Holst zegt het juist: „het is „onafwendbaar", de industrie (inclusief handel) heeft in den zwaren *concurrentiestrijd* alle krachten noodig, dus ook de aesthetische krachten."
Dus het verbond zal er komen, als het „noodlot" en, men moge dit wel bedenken, het zal hier in Nederland ook wel aan zijn einde komen!
Want het verbond wordt geboren uit den nood der tijden en zal als zoodanig aanvaard worden, al kan men ook vooruit reeds zien, hoe het aan innerlijke tegenstrijdigheid weder vergaan zal!

* * *

Alle dwaasheden hebben nog een goede zijde en de beminnelijke dwaasheid van het huwelijk van kunst en handel (industrie) heeft die ook en ze zal ook uitkomen, zoo men de onafwendbaarheid nu eens op voortreffelijke wijze aanvat en doorvoert. Zoo kan bijv. deze dwaasheid een andere dwaasheid aan het licht brengen, nl. die van den heer Lion Cachet, die zelfs aan kunst in Nederland niet gelooft, tenminste niet aan kunstnijverheid, al heeft deze dwaasheid dan ook de beminnelijkheid van een volkomen afwijzen van eigen verdienste!
In de frischheid van het ruim ingezette „begin" kan frissche kunstkracht in dit „verbond" aan het licht komen al was het slechts, omdat een dergelijk verbond de mogelijkheid medebrengt van nog andere „relaties" dan de in Holland zoo veelvuldig vereerde en de kunstuitingen zoo beperkend beïnvloedende „*familierelaties*". Om van die Hollandsche verhoudingen van beperktheid en bekrompenheid eens in ruimere atmosfeer te komen, zou het bijna te prijzen zijn om de kunst op de „markt" te brengen! Daarom ondanks de bezwaren en gevaren, met frisschen moed dit „nieuwe" aangevat, maar dan ook „ruim", opdat de goede zijde van deze „zaak" uitkome: het moge dan zijn, dat onder de handelsmenschen een groep bestaanbaar is, die, blasé van grove winstmakerij, zich met gevaar voor winstderving met de kunst wil associëeren tot heil der menschheid. C. J. Blaauw.

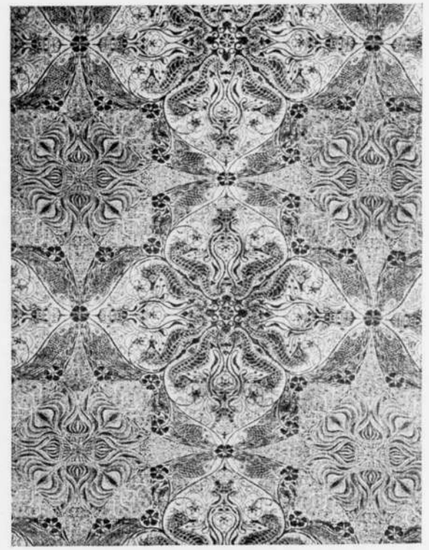

Katoenen Jacquardweefsel voor bespannings-, bekleedings- en gordijnstof.
Uitv. W. G. J. Ramaer te Helmond. Ontw. T. Nieuwenhuis.

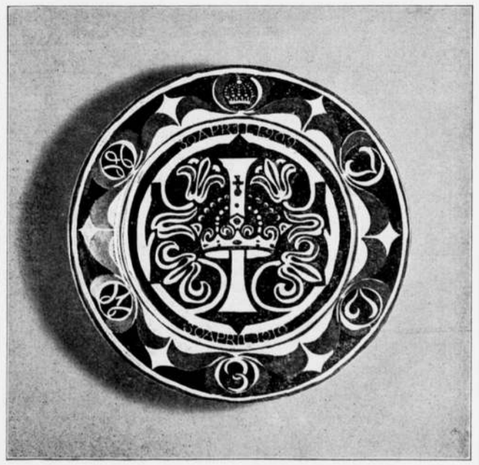

Juliana-bordje. Ontw. Lion Cachet.

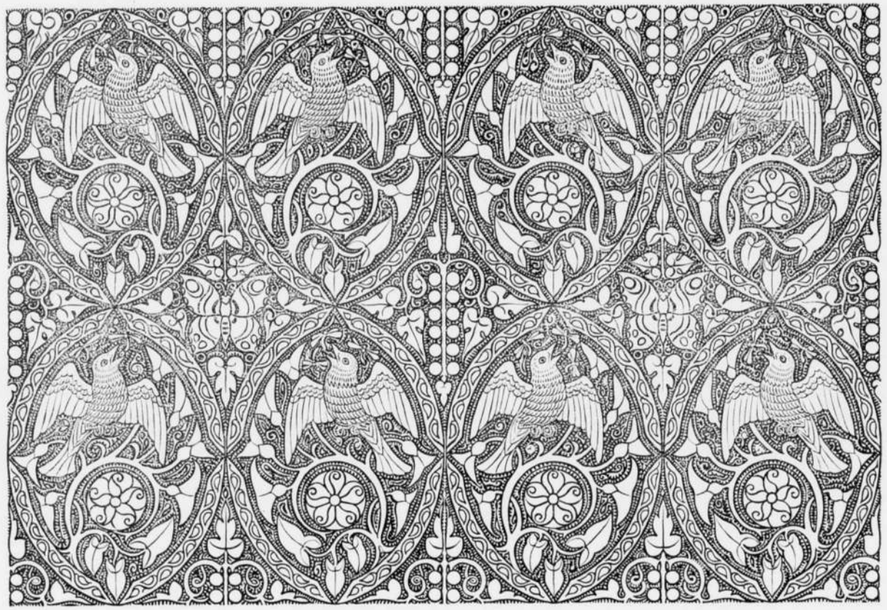

Uitv. Jan Mensing te Amsterdam. Goudleer. Ontwerp H. J. van Heukelom.

„Drie is één, en één is drie, en die het niet gelooft is verdoemd."

(Ideën van MULTATULI).

Kunst is slechts te populariseeren, door haar te doen misverstaan. Eene inrichting, die zich ten doel stelde een kunst te scheppen, in overleg met industrieelen en handelaren ten genoege van het koopend publiek, verdiende met alle denkbare middelen bestreden te worden. Het doel van den te stichten Driebond is dan ook geenszins kunst, doch kunstnijverheid die op de publieke markt verkoopbaar is. Sinds het proces van industrie en handel, dat het kapitalistische genoemd wordt, zoo gevorderd is dat allen onder curateele gestelden handwerklieden de kans is ontnomen naar hun lust en oordeel voorwerpen te vervaardigen voor hun en anderer gebruik, zien de intellectueele industrieelen en handelaars met ontsteltenis, dat hun systeem, gericht op winstbehalingen, producten is gaan voortbrengen, waaruit elke schoonheid week voor algemeene leelijkheid. Zij bevinden zich nu in een toestand van welgestelden, die schrikkend van exemplaren van meer dan erge armoed, zich beginnen over te geven aan publieke of clandestiene weldadigheid, i. e., daar zij zelf geen uitweg zien, wenden zij zich tot een gedeelte der benadeelde handwerklieden, die in den loop van deze lange geschiedenis zich tot de kunstenaars zijn gaan rekenen en beginnen daar hulp te zoeken, of wat voordeeliger is beginnen de intusschen opgedrongen diensten dier kunstenaars aan te nemen.

Nu ontstaat de Driebond.

Doch zoomin als welgestelden, die zich aan liefdadigheid te buiten gaan, ophouden te nemen, zoomin is te verwachten dat de welwillende handelaars en industrieelen voornemens zijn minder winst te behalen, ja eerder zullen zij pogen zich voor hun betoonde kunstliefde door extra tantièmes te beloonen.

In dezen toestand hebben de kunstenaars twee middelen: of de beminnelijke zwakheid van handelaars uitbuiten en hen tot kunsthandelaars maken of zichzelve opvoeden tot handelskunstenaars door deel te nemen aan de niet uit het oog verloren winstbehalerij. Het langst en onbezorgdst bestaan zal de Driebond zich scheppen door innige kruising der drie soorten onder den druk van finantieele teeltkeus, zóódanig tot veelvoudig het type kunstenaar-handelsman is ontstaan en in een solieden bond vereenigd. Men kan overtuigd zijn dat kunstenaars, industrieelen en handelaars elkander in den Bond zullen leeren kennen en dikwijls zullen verwonderd staan over de wederkeerig te voorschijn komende, gelijkvormige streverijen. Over de te veroveren buit zullen zij tot verrassende overeenkomst geraken, hopen wij dat doeltreffende statuten de eerlijke verdeeling zullen waarborgen.

De liefdadigheid, die zich als vergelijking opdeed, zal echter nooit iets doen om de gebreken der maatschappelijke organisatie, die haar in leven houden, te verbeteren, en de Driebond zal de volkskunst (waarin Papoea's en Negers zich nog verheugen) niet weer in het leven kunnen roepen, al mag niet ontkend worden, dat bij de pogingen sommige slachtoffers zullen gebaat zijn en sommige medewerkers hun brood zullen hebben.

J. F. STAAL.

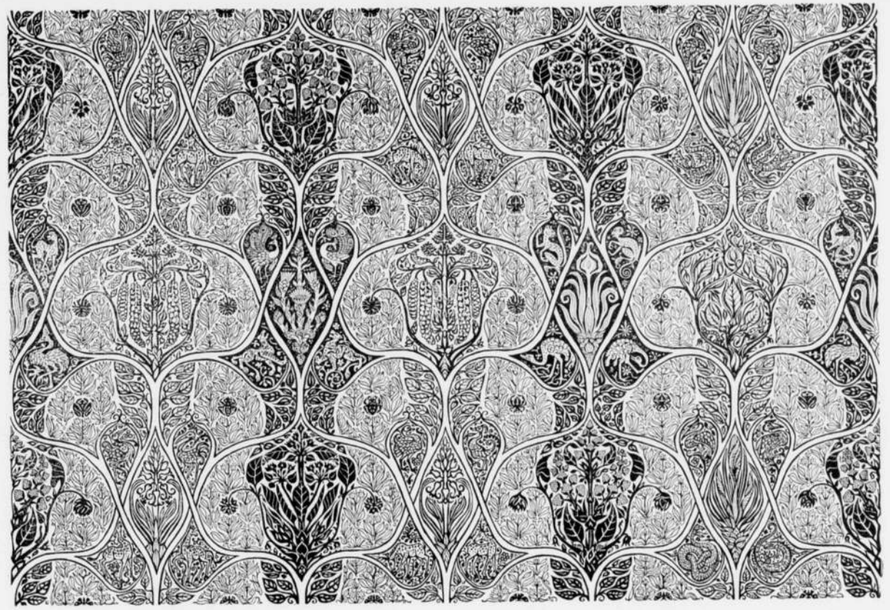

Uitv. Jan Mensing te Amsterdam. Goudleer. Ontwerp Leo Visser.

DRIEBONDGEDACHTE EN GEDACHTEN.

Een ongelukkige greep in een ongelukkig oogenblik bezorgde de komende organisatie den hatelijken naam: Driebond. Voorwaar een slecht omen, want met deze naamgeving gaven de peetvaders blijk, dat zij, onder verderfelijk opzien naar analoge duitsche organisatie, niet of te weinig bewust waren van de kerngedachte van het voorbeeld, de Deutsche Werkbund (D. W. B.). Deze kerngedachte is, ontdaan van de franje, doodeenvoudig deze: voor en door het duitsche volk, voor en door duitsch geld, met als nevenbedoeling: verovering van de wereldmarkt voor den duitschen smaak en de duitsche waar; dit laatste vooral. Natuurlijk dit programma den volke minder rauw voorgediend en omhuld met de gebruikelijke frazen als daar zijn: „Qualitätswerk", „Qualitätsgewissen" en „die Durchgeistigung der deutschen Arbeit". Nu sluit het eene streven wel eenigszins het andere in, in zooverre ten minste dat de voor de markt bestemde kunstnijverheid, wil deze geld inbrengen, ook cachet en kwaliteit vertoonen moet en het koopende publiek ook vertrouwd gemaakt moet worden met het streven der organisatie. Alzoo als verdere uiting: museum met reiscollecties, arrangement van winkeletalages en tentoonstellingen.

Welke zijn nu de resultaten van den D. W. B., daarbij gelet op art. 2 der statuten: „Der Zweck des Bundes ist die Veredlung der gewerblichen Arbeit im Zusammenwirken von Kunst-, Industrie- und Handwerk durch Erziehung. Propaganda und geschlossene Stellungnahme zu einschlägigen Fragen".

Er is in die jaren ontzettend veel vervaardigd en ver-

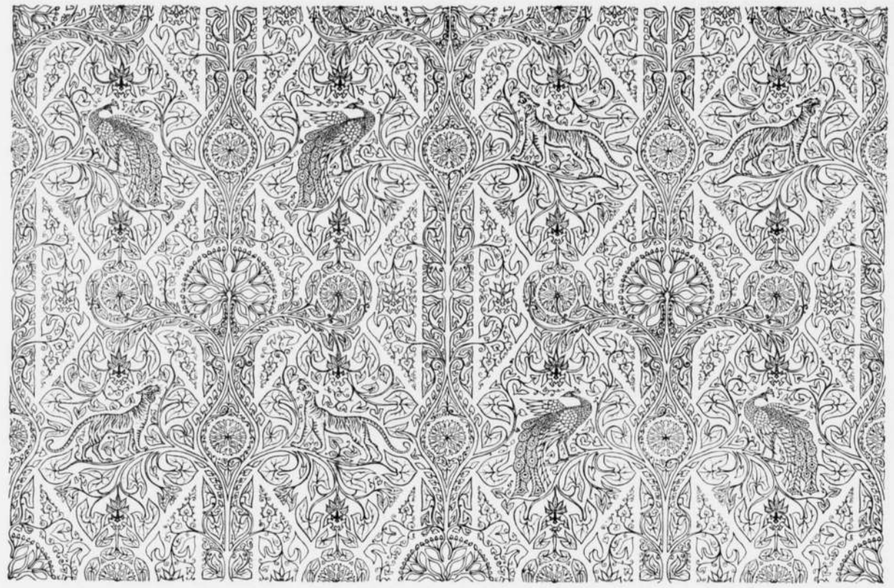

Uitv. Jan Mensing te Amsterdam. Goudleer. Ontwerp Leo Visser.

kocht in Duitschland zelf; enkele kunstenmakers hebben een vermogen verdiend en de duitsche kunst als geheel is weggezakt in een moeras van barokstijl voor buiten- en biedermaierstijl voor binnenarchitectuur, en dan nog minus de gemoedelijkheid en de statigheid van vroeger; zoo hopeloos verpieterd en verloopen, dat de oprichting noodig bleek van een Werdandi Bund, om zooveel mogelijk dit ook in Duitschland zelf gevoelde bederf tegen te gaan.

Is zoodoende Duitschland zelf vergiftigd met quasi-welbehagen en simili-monumentaliteit, de wereldmarkt is gelukkig afkeerig gebleken van dergelijke duitsche kunst en beschaving.

Wil nu de hollandsche Driebond hetzelfde en is zij, zooals de naam zou doen veronderstellen, een filiale of dochterinstelling van de duitsche W. B.? Vermoedelijk is dat de bedoeling wel niet en willen de hollandsche kunstnijveren voorloopig nog geen aanslag doen op de wereldmarkt, maar trachten iets meer op te vangen van de opdrachten, die zoo nu en dan in ons land, zij het dan ook sporadisch, voorkomen.

Alzoo: hollandsche kunst voor Holland, voor en door Holland's volk, voor en door hollandsch geld. In zooverre dus dezelfde leus als de D. W. B.-ers: op welbegrepen chauvinistischen zakengrondslag.

Maar de tijdsomstandigheden wijzen voor onze hollandsche kunstenaars, die over het algemeen niet zoozeer gekend worden door het hollandsch publiek en niet altijd hun mond genoeg weten te roeren, op economische gevaren.

De oorlog heeft ons land bedacht met veel gemakkelijk verdiende kapitalen, en dit geld zal meer dan het van oudsher vastzittende worden aangewend tot het bevredigen van zucht naar weelde en weelde-vertoon; een en ander zal het gevolg hebben dat zoodra fabricage en materiaalaanvoer weer normaal worden, vele en groote opdrachten zullen worden verstrekt en architectuur- en kunstnijverheidgebied voor geruimen tijd zullen worden als een vette wei. Wie zullen nu de gelukkigen zijn, die van dezen te verwachten overvloed profiteeren? Het is een zeer begrijpelijk verlangen dat de hollandsche kunstenaars als een hen toekomend recht opeischen, dat de dan te verstrekken opdrachten in de eerste plaats hen te beurt vallen, want waar zulien zij gelegenheid vinden voor de uitbeelding en veredeling van hun kunst, tenzij in Holland?

Alzoo: geen hollandsche opdrachten aan buitenlanders, en zij het wachtwoord: hollandsche kunst voor en door Hollanders, voor en door hollandsch geld.

Voor dit doel worde publiek en overheid aangepord en opgevoed en een desnoods heftig chauvinisme aangekweekt.

Maar men zij eerlijk in dit materialistisch streven en ommantele dit niet met de frazen uit het duitsche voorbeeld, opdat publiek en overheid duidelijk voele waar het allereerst om gaat. Komen dan de opdrachten in de geschikte handen, dan dienen Hollands kunstenaren door hunne werken te toonen, dat hollandsche kunst uiting geve aan het hollandsche volkseigen. Daarom, geen navolging van duitsche voorbeelden, maar een krachtige organisatie van materieele belangen, aangepast aan hollandsche toestanden en eigenaardigheden.

Is nu in die algemeene organisatie van kunstopdrachten plaats voor architecten en gewenscht en mogelijk? Het komt mij voor, dat het tot stand komen van gebouwen technisch zoo geheel anders te werk gaat dan kunstnijverheid in het algemeen, dat een bemiddeling tot het verdeelen der opdrachten, zooals die in de bedoeling schijnt te liggen van de komende organisatie, mij voor bouwopdrachten onmogelijk en onwenschelijk schijnt. Bovendien onnoodig immers, waar in het algemeen de toestemming tot bouwen berust bij de overheid, heeft deze het in de hand om de onbevoegden van bouwen uit te sluiten en waarborgen te eischen, dat in Holland ook werkelijk door hollandsche architecten van onbetwistbare kunde worde gebouwd.

Het is hier niet de plaats deze mogelijkheid verder te ontwikkelen, hoewel het mij niet onmogelijk schijnt bij een algemeene organisatorische actie dit punt mede te regelen.

Is nu een dergelijke organisatie voor de kunst zelve van nut? Vermoedelijk meer gevaarlijk dan nuttig. Nuttig als gelegenheid tot ontplooiing, gevaarlijk vooral indien de overvloed van opdrachten aanleiding geeft tot verwatering en maakwerk; en dit gevaar is blijvend bij den huidigen stand en de bedoelingen der industrie, want hoe het ideaal der op winstmaken ingerichte industrie (maximum productie met minimum kosten) te paren aan de voorwaarde waaronder alleen kunst kan ontstaan, n.l. bezonkenheid?

Toch zullen wij die organisatie als onvermijdelijk ziekteproces moeten doormaken, totdat de wereld bevrijd zal raken van de obsessie, dingen en dan nog wel kunst dingen te moeten maken om der wille van de *winst*.

J. M. VAN DER MEY.

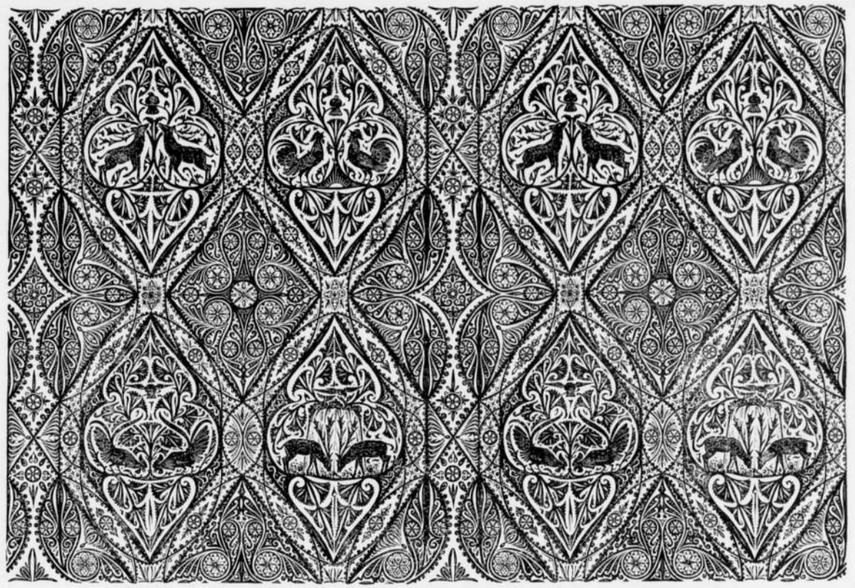

Uitv. Jan Mensing te Amsterdam. Goudleer. Ontwerp F. Barbiers.

DE DRIEBOND.

Het is zeker een verblijdend teeken, dat de ontwikkeling der toegepaste kunsten er toe geleid heeft dat men daarover betere inzichten heeft verkregen en ook is gaan verlangen naar deugdelijke en tegelijk schoone voortbrengselen der nijverheidskunst. Dientengevolge zijn overal goed geschoolde en kundige krachten aanwezig, bereid om met lust en bekwaamheid op het gebied der nijverheid werkzaam te zijn teneinde meer en meer te geraken tot eene algemeene en aan de behoeften voldoende voortbrenging van bruikbare dingen, die tegelijk het schoonheidsgevoel bevredigen en het bezit ervan tot eene voortdurende bron van genot maken. De produktie dezer voorwerpen moet natuurlijk op groote schaal plaats hebben en het is dus de industrie, met hare machinale wijze van voortbrengen, die noodzakelijkerwijze is aangewezen om zich met deze taak te belasten en, die ook tot nog toe met niet te miskennen ijver, bekwaamheid en verstand dit werk volbracht en de markt van hare produkten voorzag.

Ieder die eenigermate in de gelegenheid was, fabrieken en werkplaatsen te bezoeken, werd daarbij zeker steeds getroffen door het talent, waarmede hier alles was ingericht en het groote inzicht, waarmede het geheel werd geleid. Kortom het geheel werkte als eene volkomene machine, waarbij ook de menschelijke krachten hun plaats in het raderwerk innamen om de wonderbaarlijke organisatie van het geheel tot de uiterste volmaking op te voeren.

Op verstandelijk gebied is hier geen leemte te ontdekken, want deze geheele machine loopt bijna automatisch

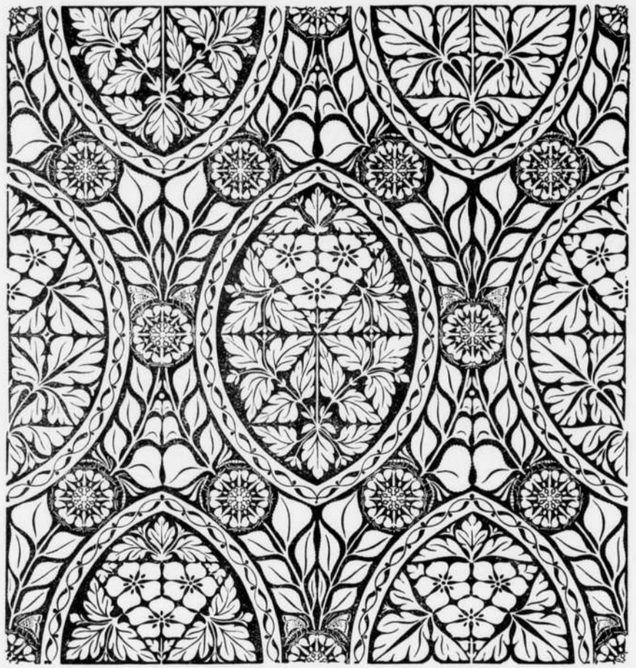

Uitv. Jan Mensing te Amsterdam. Goudleer. Ontwerp F. Barbiers.

en is zoo vernuftig uitgedacht in hare werking, dat principieele verbeteringen bijna niet meer aan te brengen zijn en er is een zeker soort van volmaaktheid bereikt, die als zoodanig een eindpunt beteekent en de aandacht op het bedenkelijke daarvan vestigt. Het zou zeker zeer begrijpelijk, en voor naieve menschen een weldaad zijn indien het mogelijk zou zijn in eenig ding, wat het dan ook zij, de volmaaktheid te verkrijgen, want daardoor zou dan een einddoel bereikt zijn en men kon zich met het verkregene tevreden stellen, zonder genoodzaakt te zijn nog verder met nieuwe mogelijkheden te moeten rekenen.

Gelukkig echter kan deze tevredenheid slechts kortstondig van duur zijn, omdat eene andere en volmaaktere machine, die wij gemakshalve de menschelijke ontwikkeling zullen noemen, steeds voortgaat met het voortbrengen van nieuwe produkten, en die als zoodanig niet de minste neiging vertoont om met verkregen resultaten tevreden te zijn of in een bereikte volmaaktheid te berusten.

Zoo schijnt het ons noodzakelijk, dat ook de machinale produktie der industrie niet zal blijven stilstaan bij dat wat bereikt werd, doch integendeel zal trachten om andere en nieuwe wegen te vinden om de quantitatieve volmaking derzelve door eene meer qualitatieve te doen volgen en dit beteekent niets anders, als dat men zal gaan trachten om de voortbrengselen nu ook schooner te maken, teneinde de reeds bereikte doelmatigheid, die aan de eischen van het verstand tegemoet komt, vollediger te doen uitkomen door ze te plaatsen in hun onvervreemdbaar verband met de evenzoo dringende eischen des gevoels en der schoonheid.

Dit laatste gedeelte der taak kan natuurlijk slechts volbracht worden door de kunstenaars en meer speciaal door de architecten en kunstnijveraars en deze stellen zich dan ook ten doel, om door het stichten van een Driebond (Werkbond), in navolging van soortgelijke organisaties in het buitenland, te komen tot het tot elkander brengen der industrieelen en der kunstenaars, teneinde eene basis te vormen, waarop de organisatie der voorhanden krachten kan worden voorbereid.

Men heeft nu getracht het zoo voor te stellen alsof het stichten van een Driebond de beteekenis zou hebben van buitenlandsche navolging en een daarmede samengaande vreemde invloed eener bepaalde soort.

Doch de onbevangen beoordeelaar, die de zaak nuchter en zakelijk bekijkt, zal toch wel inzien, dat het stichten van een Driebond als speciaal Hollandsche organisatie juist het tegenovergestelde zal tengevolge hebben en, dat integendeel hierdoor alle nationale krachten zullen vereenigd worden en daardoor verhinderen, dat zij door gebrek aan samenhang en richtinglooshеid in den strijd om het bestaan het zullen moeten afleggen tegen de meer georganiseerde en sterkere concurrentie in het buitenland. Het zal dus vrij nutteloos zijn over dit gedeelte van het onderwerp veel woorden te verliezen en

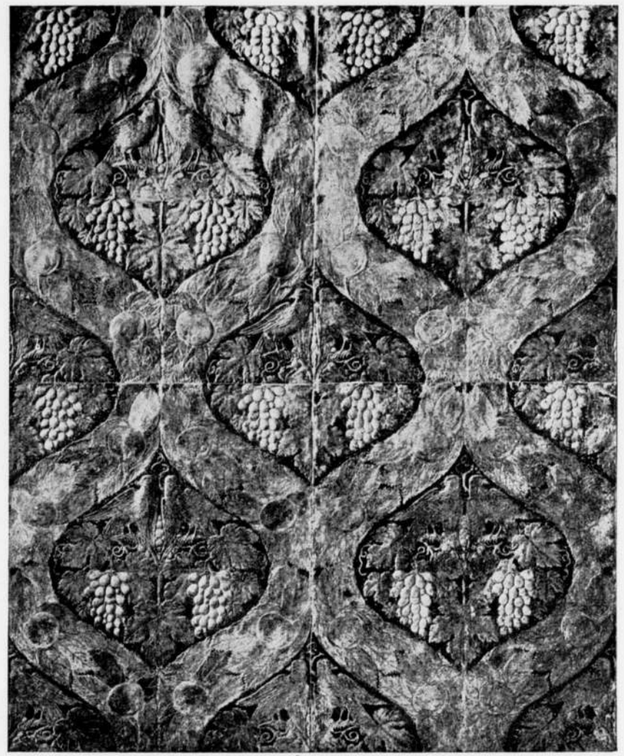

Uitv. Jan Mensing te Amsterdam. Goudleer. Ontwerp H. J. v. Heukelom.

wenschelijker zich af te vragen in hoeverre het mogelijk zal zijn in ons land tot een concentratie der verlangde groepen te geraken, waarbij natuurlijk gelet moet worden op de eigenaardige eischen van elke partij.

De kunstenaars zullen, meer dan dit tot nu toe het geval was, moeten ingaan op de eischen der techniek, en het wil ons toeschijnen dat dit geenszins eene vermindering hunner kunstkracht behoeft te beteekenen, doch dat deze integendeel door het overwinnen van een nieuwe weerstand tot grooter ontplooïng zal geraken. Ook zal het voor de geheele ontwikkeling der nijverheidskunst van zeer groot nut zijn, dat gewichtige opdrachten van voorwerpen, die in groote massa vervaardigd worden door menschen, die op kunstgebied iets beteekenen, kunnen worden ter hand genomen en opgelost.

De voorwerpen, die op deze wijze ontstaan, zullen ongetwijfeld een zeer gunstigen invloed op het geheele esthetische peil uitoefenen en er veel toe bijdragen gaandeweg de onoogelijke en wansmakelijke produkten door goede te vervangen.

Er is dus met deze onderneming een zeer groot en algemeen belang in het spel en het zou dus niet het minste nut hebben om langer te wachten om deze zaak ter hand te nemen, daar nu toch eenmaal de voorwaarden vervuld zijn, die het slagen ervan zullen mogelijk maken.

De eerste voorwaarde, die wij reeds aanduidden, is vervuld door de ontwikkeling der kunstnijverheid op elk gebied, waarbij nu ook het leerstadium overschreden is en de eerste moeilijkheden overwonnen zijn, zoodat men wel zeggen kan dat een flinke schaar van kunstenaars in staat zal zijn werk te leveren, dat aan de eischen der industrie voldoet.

Het is bovendien zeker dat de noodzakelijkheid om zich met technische en andere problemen bezig te houden, de kunstenaars zal aansporen tot nieuwe ontdekkingen, die zeker weder aan de industrie en de maatschappij ten goede zullen komen. Van de andere zijde is de industrie gekomen tot eene ontwikkeling, die het nu ook mogelijk maakt dat langzamerhand hooger eischen aan de produkten gesteld worden en bovendien de machines reeds toelaten dat men eene meerdere verfijning daarvan kan verlangen en ook verkrijgen, want er zijn tal van voorbeelden, die er op wijzen dat de industrie de grens van het estetische terrein begint te naderen en het op sommige plaatsen reeds heeft overschreden.

De taak die nu te vervullen is bestaat dus enkel en alleen

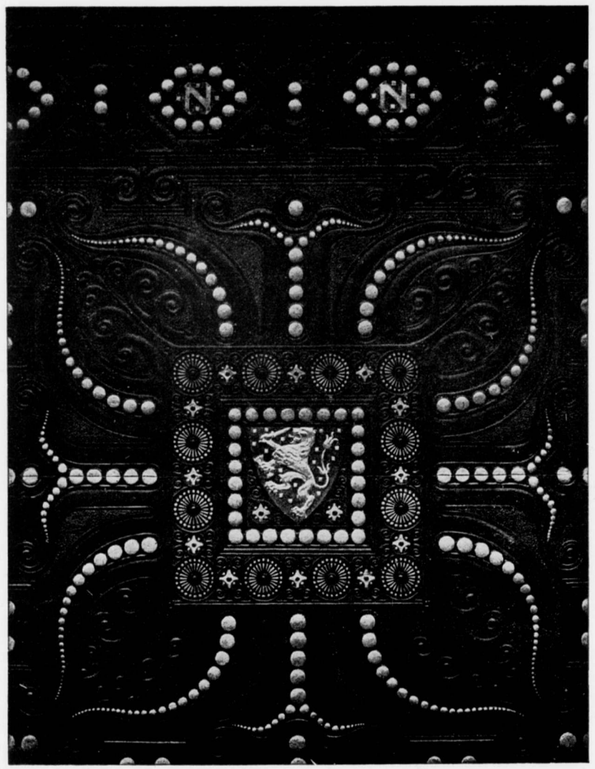

Uitv. Jan Mensing te Amsterdam. Goudleer. Ontwerp H. P. Berlage.

in het trekken van den cirkel, waarbinnen de voorhanden krachten geplaatst kunnen worden en het zal eenige moeite kosten deze tot samenwerking te vereenigen, daar het inzicht in de noodzakelijkheid der voltrekking nog niet zoo algemeen helder voorhanden is. Dan is er voor zulk eene vereeniging noodig de aanwezigheid eener sterke organisatorische kracht, voorzien van de noodige algemeene kennis en diplomatisch talent. Dit zijn echter faktoren van ondergeschikt belang, want waar een oogst is binnen te halen, daar vindt men ook wel de wagens en de paarden en de werktuigen, die hem een veilige bergplaats zullen bezorgen.

J. L. M. LAUWERIKS.

SAMENWERKING TUSSCHEN KUNST EN INDUSTRIE IN VERBAND MET PLANNEN TOT OPRICHTING VAN EEN NEDERLANDSCH DRIEVERBOND.

Gaarne voldeed ik aan de uitnoodiging van de redactie van het weekblad „Architectura" om eenig werk af te staan ter opname in een extra-nummer, dat geheel gewijd zou zijn aan de plannen tot oprichting van een *Nederlandsch Drieverbond*, een voor ons land nieuwe vereeniging of instelling, die een samenwerking tusschen de kunst en de industrie beoogt. Tevens verzocht mij de redactie mijn meening uit te spreken over deze plannen, ons bekend uit de enquête, de vorige maand door het Handelsblad ingesteld.

Daar mij niets bekend is omtrent het resultaat der eerste besprekingen*), die naar ik vernomen heb reeds gehouden zijn, noch hoe de pioniers zich dezen bond in

*) Het eenigste, dat ons tot dusver van het resultaat der eerste besprekingen bereikt heeft, is de naam: *Driebond* of *Hollandsche*

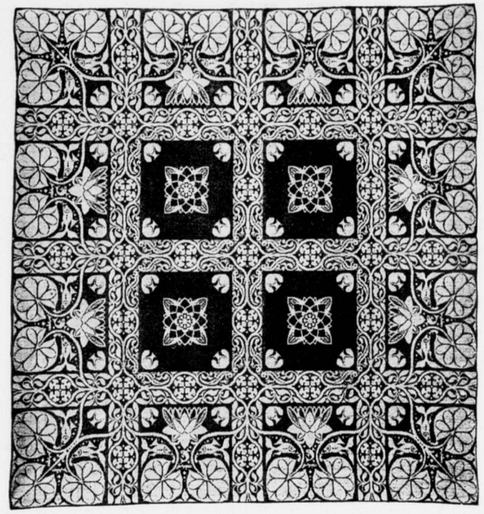

Damast tafellinnen. Ontwerp Leo Visser.

groote lijnen voorgesteld hebben, kan ik dus alleen verklaren in het algemeen het tot stand komen van een dergelijken bond ten zeerste toe te juichen.

Wat toch zal in de eerste plaats het werk van *het Drieverbond* moeten zijn?

Door hare organisatie de industrieelen en kunstenaars tot elkaar brengen. En elk streven om groepen der samenleving, wier levenstaak verschilt en uiteenloopt (en daardoor vaak *tegenover* elkaar komen te staan, wanneer de wegen waarlangs hun arbeid zich voortbeweegt, elkaar kruisen) tot elkaar te brengen met het doel elkanders arbeid en streven te leeren begrijpen en waardeeren, kan niet anders dan de sympathie, steun en medewerking van alle welmeenenden erlangen. De beide groepen, waarvan met betrekking tot het oprichten van het *Nederlandsch Drieverbond* sprake is, de industrieelen en de kunstenaars staan tot dusver soms vijandig, meestal vreemd en onbegrepen tegenover elkaar. In deze verhoudingen verbetering te brengen, is een maatschappelijk vraagstuk van reusachtigen omvang en groote gecompliceerdheid trachten op te lossen, waarbij zich onder de vele problemen, factoren van aesthetischen, commercieelen, œconomischen, technischen en juridischen aard zullen voordoen. Op den omvang en gecompliceerdheid van het vraagstuk zal men bij de oprichting van het *Drieverbond* vóór alles het oog gericht moeten houden. Wil het *Drieverbond* reeds bij zijn oprichting de kiemen tot een krachtige ontwikkeling in zich dragen en zal het in de naaste toekomst de nijverheidskunst en de industrie tot een hooger plan kunnen opvoeren, dan zij het programma al dadelijk zoo breed en ruim mogelijk van opvatting. Door de nieuwe instelling in een te nauw keurs te wringen, zou men ze in haar vollen groei belemmeren. Het *Drieverbond* moet bij zijne oprichting niet de sympathie van enkelen, maar van velen verwerven. Alleen wanneer reeds bij den aanvang de opzet zóó breed is, dat de meest uiteenloopende categorieën vertegenwoordigd zijn, mag men met reden verwachten, dat, daar de groote verscheidenheid der problemen en tegenstrijdigheid der verschillende factoren zich reeds bij de oprichting zullen doen gelden, het *Drieverbond* op een gezonden, uit het *werkelijke* leven ontstanen bodem zal wortel-schieten en zich gestadig vrij zal kunnen ontwikkelen. Het Verbond trachtte niet te worden een kleine groep, die haar voogdijschap of patronaat wenscht op te dringen aan *de* industrie en *de* nijverheidskunst, want dan zal het ongetwijfeld op mislukking en teleurstelling uitloopen en nog grootere verwijdering doen ontstaan dan tevoren. *De* industrie en *de* nijverheidskunst moeten, *elk als geheel*, haar punt van samenkomst vinden in *het Nederlandsch Drieverbond*.

Dat reeds onmiddellijk vele moeilijkheden zullen oprijzen, wanneer men zal trachten meer definitieve vormen aan het plan te geven, blijkt reeds duidelijk uit de enkele korte antwoorden op de enquête van het „Handelsblad"; vooral wanneer men hier en daar tusschen de regels door weet te lezen en aan te voelen datgene dat nu juist niet gezegd wordt, maar dat de schrijvers toch niet volkomen verborgen hebben gehouden en men allicht later met des te meer klem naar voren zal trachten te brengen.

* * *

Driebond. Een germanisme, dat vooral hier zeer onaangenaam aandoet. Ik volg daarom het voorbeeld van Dr. van Gelder door voorloopig te spreken van *Drieverbond* of *Nederlandsch Drieverbond*.

Ontwerp André Vlaanderen.

De Eau de Cologne is helder lichtgeel van kleur; de capsule wit, goudgeel of goud.
Etiket uitgevoerd in steendruk (4-maal druks met reliefdruk) door de Steendrukkerij Dieperink & Co., Amsterdam.

In zijn antwoord op de vragen van het „Handelsblad" maakt Jan Eisenloeffel een scheiding tusschen de opgaven die der hedendaagsche kunstnijverheid gesteld zijn en wel:

1°. Het ontwerpen en uitvoeren van een kunstwerk.

2°. Het maken van een ontwerp voor een massa-product, terwijl hij erkent, dat tusschen deze twee opgaven een reeks van werken ligt, die een overgang vormen en meer of minder tot een van beiden behooren.

Ik geloof, dat hier door den heer Eisenloeffel een punt is aangeroerd, dat op de allereerste plaats onze volle aandacht verdient.

In het eerste geval wordt bedoeld een werkstuk van zuiver kunstambacht, o.a.: een meubel, eigenhandig gemaakt en gesneden door den ontwerper; een gebrandschilderd raam, eigenhandig door den ontwerper op glas geschilderd; een kleed, eigenhandig door de ontwerpster geweven; een plaat, door den ontwerper eigenhandig in hout gesneden, in koper gegraveerd, of op steen geteekend en gedrukt, enz.

In het tweede geval wordt bedoeld een gebruiksvoorwerp door een kunstenaar ontworpen, maar naar diens ontwerp langs machinalen weg bij duizendtallen vervaardigd — het z.g. „massa-product" — o. a.: gedrukte behangselpapieren, gedrukte stoffen, geweven linnen goederen, verpakkingen voor verbruiksartikelen, boekbanden, drukwerken, glas- en aardewerk, metalen voorwerpen, enz. enz.

Nu ligt het voor de hand, dat, wanneer men door een werkbond een gunstige samenwerking tracht te bereiken van industrieelen en kunstenaars, juist in de allereerste plaats gedacht moet worden aan de massa-productie. Immers het is de massa-productie, die onze samenleving voorziet van de meeste gebruiksvoorwerpen en deze bij millioenen en nog eens millioenen stuks volgens één zelfde type de wereld inzendt. De aesthetische zijde van de volksopvoeding wordt dus hoofdzakelijk door het massa-product geleid. Alléén dan, wanneer de kunstenaar wil afdalen tot de machine en zich niet langer verzet tegen het vulgariseeren zijner kunst, kan hij veredelend werken op den goeden smaak van het volk. Een eigenaardig verschijnsel is juist, dat het meerendeel der democratisch denkende kunstenaars ten gevolge van hun idealistische levensbeschouwingen en in het heerlijk vooruitzicht van een naderende „gelukkiger samenleving" de machinale productie als „een tijdelijken vorm van produceeren" beschouwen, waarmede zij zich niet, of met grooten tegenzin inlaten. Intusschen brengt hun welbegrepen democratie er hun toe eenvoudige gebruiksvoorwerpen te maken, die alleen door enkele zeer kapitaalkrachtige menschen gekocht kunnen worden en onderwijl ziet men toe, dat de voorwerpen waarmede het volk zich moet omringen, hoe langer hoe wansmakelijker worden *) en ziet met een hautain schouderophalen neer op de pogingen van hen, die zich meer te midden van het werkelijke leven voelen en trachten met opoffering van veel hun kunst aan te passen aan het moderne machinale bedrijf en de onverbiddelijke commercieele en œconomische eischen van onze hedendaagsche industrie. Wij vragen welke samenwerking zulke kunstenaars zich voorstellen met de moderne industrieelen en fabrikanten, die uiteraard al hun goede bedoelingen slechts onder de noodige reserve zullen aanvaarden, maar al te goed wetende dat hun esthetische leidslieden geheel „contre cœur" zich met hun kapitalistische productiewijze inlaten.

*) Had het huisraad zelfs nog bij het begin van het laatste kwartaal der vorige eeuw ten minste nog eenig karakter, al was het dan ook de nawerking van een Biedermeier-achtige kleinburgerlijkheid, naast een tamelijke soliditeit van materiaal en constructie, thans wordt het huisraad steeds karakterloozer en minderwaardiger van materiaal en samenstelling.

Etiket uitgevoerd in steendruk (3 maal druks) door de Steendrukkerij Dieperink & Co., Amsterdam.

Eveneens door belemmerende omstandigheden tengevolge van den oorlog, moest men zich ook voor de „Lotion Végétale Hébé" met een minder geestigen fleschvorm tevreden stellen. Hierdoor was voor het etiket, dat zich naar dezen vorm moest voegen, ook den conventioneelen grondvorm onvermijdelijk.

Ontwerp André Vlaanderen.

Wij herhalen, beoogt het *Nederlandsch Drieverbond* eerlijk een daadwerkelijke samenwerking van kunstenaars en fabrikanten, dan zij zijn streven hoofdzakelijk gericht op de verbetering van de massa-fabrikatie, immers voor de veredeling van het kunstambacht in den geest als door den heer Eisenloeftel onder I bedoeld, bestaat reeds de Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst, die naast het *Drieverbond* toch niet minder haar reden van bestaan zou blijven behouden. *)

Wie er aan twijfelt, dat ook langs de moderne machinale en mechanische wijze van productie fraaie gebruiksvoorwerpen zijn te verkrijgen, verdenk ik ervan dat hij òf nooit zich met deze wijze van reproductie heeft ingelaten, òf, als hij het al eens gedaan heeft, zich te weinig van de machinale techniek en hare mogelijkheden op de hoogte gesteld heeft, zoodat technische onkunde hem belette om ondanks het gemis aan de bekoring van alle toevalligheden en kleine slordigheden, die naïviteit, individueel karakter of kleur in het handwerk leggen, toch op het fabriekmatig vervaardigde voorwerp bij al zijn onberispelijke, strakke afwerking ook het stempel van beschaafden smaak te drukken en er die bekoring van te doen uitgaan, die het tot een kunstwerk verheffen.

Dat tot dusver bijna alle massa-artikelen, die door de moderne machine gefabriceerd worden, zoo smakeloos van uiterlijk en minderwaardig van constructie zijn, is niet de schuld van de machine, maar van de wijze waarop men van het productievermogen der machine gebruik maakt. Het zou mij thans te ver voeren om van enkele gebruiksvoorwerpen eens nauwkeurig na te gaan op welke wijze zij zóó ontstaan zijn, als wij ze kennen en wie er de geestelijke vader van is. Het zal in ieder geval steeds tot het zelfde resultaat leiden, n.l. dat er geen sprake van één leidende gedachte is geweest, maar dat aan menig onschuldig voorwerp een leger van directe en indirecte ontwerpers bezig is geweest om het zoo potsierlijk uit te dossen, als het zich aan ons voordoet. Mocht de redactie van dit Weekblad er toe besluiten, in aansluiting met dit nummer, nog een tweede te wijden aan de bespreking van de mogelijke samenwerking tusschen kunst en industrie, dan zal ik gaarne de taak op mij nemen dit gegeven nader uit te werken, want juist de totaal verkeerde wijze, waarop thans de meeste voorwerpen van dagelijksch gebruik „gevormd" worden, is de hoofdoorzaak waardoor het massa-product bijna zonder uitzondering „misvormd" is. En juist door deze reeds diep ingewortelde verkeerde werkwijze is het den kunstenaar, wanneer zijn hulp al eens ingeroepen wordt bij de samenstelling van eenig voorwerp, bijna niet mogelijk in dat voorwerp, vergeleken bij soortgelijke, meer dan een gedeeltelijke verbetering te brengen, omdat het leger van tusschenpersonen (die tusschen hem

*) Dat de V. A. N. K. zich zou oplossen in het *Drieverbond* of daarin een op zich zelf staande afdeeling vormen, lijkt mij een zeer groot gevaar voor het welslagen van het *Drieverbond*, daar verschillende toonaangevende V. A. N. K.-leden blijkbaar vreezen, dat in een werkbond van kunstenaars en industrieelen de kunst in het gedrang zal komen en zij hare tradities beter beschermd achten onder de vleugelen van de V. A. N. K. Een samengaan van de V. A. N. K. met het *Drieverbond* zou dus hoofdzakelijk uit commercieel belang moeten zijn en terwille daarvan mogen de kunstenaars toch niet met de industrieelen tot een compromis komen.

Ontwerp André Vlaanderen.

Etiket met sluitband (uitgeslagen) van een glazen bakje met deksel als verpakking van gecristalliseerde brillantine.
Uitgevoerd in steendruk (2 maal druks) door de Steendrukkerij Dieperink & Co.
N.B. De bedoeling van den ontwerper was een zuiver eclipsvormig bakje te gebruiken. Ten gevolge van belemmering in de fabricatie en export in de glasindustrie, moet men zich gedurende den oorlog met dezen minder karakteristieken vorm tevreden stellen.

en den industrieel of opdrachtgever instaan en die gewend zijn uit beweegredenen van allerlei aard, elk het hunne bij te dragen aan de „vorming" en „vervorming"), zich niet zoo makkelijk laten supprimeeren. Alleen de onmiddellijke samenwerking van industrieel en kunstenaar kan verbetering brengen in het geheele wezen en uiterlijk van het moderne massa-product. Alleen als de „vorming" van a tot z in één hand blijft, wanneer den kunstenaar uitsluitend in overleg met den industrieel, niet alleen het ontwerp, maar de geheele leiding van de vormgeving wordt toevertrouwd, zal verbetering ontstaan. En deze verbetering zal des te sneller groeien, naarmate de goede bedoelingen niet uit theoretische beschouwingen van het vraagstuk, uit woorden, blijken, maar in daden worden omgezet. Tot zulk een daadwerkelijk ingrijpen in de bestaande ingewortelde verkeerde werkwijzen staat de kunstenaar, die gaarne zijn werk in dienst van de behoeften van ons dagelijksch leven stelt, als eenling vrijwel machteloos, omdat het leger van allerhanden tusschenpersonen, wier kleinere en grootere belangen hij door het trachten brengen van een omkeer, in meerdere of mindere mate aantast, een vijandige houding tegenover hem aannemen en geen middelen ontzien om alle veranderingen met kracht tegen te werken, waarvan zij maar eenigszins vreezen de minste moeite, zorg of hinder te zullen ondervinden. Uit eigen bescheiden ervaring voorspel ik den oprichters van het *Nederlandsch Drieverbond* een groote tegenwerking van de zijde van verschillende tusschenpersonen tusschen den kunstenaar-ontwerper en den industrieel, die bij de bestaande werkwijze meer of minder hun invloed doen gelden. En nog meer zullen in den beginne die tegenwerking de kunstenaars zelf gevoelen, die aangemoedigd en gesteund door het streven van het Drieverbond (wanneer dit eenmaal gesticht zal zijn en zijn werkwijze geformuleerd zal hebben) meer krachtdadig zullen optreden bij het ontwerpen en doen uitvoeren van hun werk om radicale verbetering te brengen in de machinale reproductie. Maar wat de eenling niet vermag te doen, zal door samenwerking mogelijk worden, totdat het goede resultaat, dat ten slotte de eenigste doeltreffende propaganda voor de goede zaak is, als voorbeeld zal strekken en tot navolging zal aansporen allen, die in den aanvang nog hardnekkig bleven volharden in hun eigenwijsheden, koppigheden en remmende behoudendheid.

Zal het bij een goede samenwerking van kunst en industrie de taak van de kunstenaars zijn, in de wijze waarop men thans in de industrie gewend is te werk te gaan, groote hervormingen te brengen, niet minder rust daarnaast op hen de zorg het vertrouwen van de industrieelen te winnen. Alleen als de industrieelen de nijverheidskunstenaars niet meer als onmaatschappelijke idealisten beschouwen, zal het ijs tusschen hen gebroken zijn. De kunstenaars die zoo democratisch voelen, dat zij hun kunst met liefde aan willen passen aan de industrie, die ons volk voorziet van de voorwerpen en zaken, die het dagelijks behoeft en die bescheiden genoeg zijn zelfs het eenvoudigste ding zoodanig te vormen of het in zoo'n kleed te steken, dat het aangenaam aandoet, den smaak veredelt en zoodoende mede opvoedend werkt en bijdraagt tot verhooging van ons levensgeluk, moeten zich zelf niet buiten het werkelijke leven stellen, maar er midden in gaan staan.

Het arbeidsveld is onafzienbaar, daarom moet er *gearbeid* worden, niet alleen met de vlijt, maar ook met de eenvoud van den landman. Door ten opzichte van het ontwerpen dier ontelbare eenvoudige, meest bescheiden zaken, die het dagelijksch leven geregeld en bij groote quantums behoeft en die wij het meest onder de oogen krijgen, telkens met alle mogelijke diepgaande aesthetische en wijsgeerige bespiegelingen een zwaarwichtigheid aan elke uiting van kunstnijverheid trachten te geven, bereikt men den zakelijk-overwegenden industrieel zeker niet en boezemt men hem geen vertrouwen in wat betreft den praktischen zin van den kunstenaar, zonder welken deze niet geschikt is zijn kunst aan de moderne industrie aan te passen. De fabrikant filosofeert minder dan hij werkt en de praktische kunstenaars, die in staat zullen zijn gezamenlijk met de industrieelen samen te werken, zullen eveneens meer moeten werken dan bespiegelingen houden en theorieën verkondigen. De op de industrie toegepaste kunst kan alleen door een ernstig, gezond streven, naast frissche, gezonde opvattingen veld winnen.

De opgaven om een verpakking van lucifers, een biscuitblikje, een tube voor tandpasta, een theezakje en duizenderlei van dergelijke kleine alledaagsche gebruiksartikelen met smaak en geest te verzorgen, zijn belangrijk genoeg voor een ernstig, bescheiden kunstenaar, omdat hij weet dat door de verzorging van het massa-artikel zoo'n groote invloed ten goede uitgaat. Algemeen wordt de waarde van de „vorming" van al deze artikelen onderschat, maar men zoeke bij het streven naar verbetering van het massa-product en bij de pogingen tot hervorming van de wijze van massaproduceeren de oplossing van het vraagstuk niet te diep en niet te hoog. Het ontwerp en de uitvoering van een lucifersverpakking beschouwe men niet als het ontwerpen en bouwen van een kathedraal en bij de fabricatie van een tube voor tandpasta kan men het ontwerp en de verzorging der fabricatie moeielijk opdragen aan een kunstenaar, die zich weken en maanden in zijn heiligdom opsluit om op de juiste stemming en de ingeving dier goddelijke inspiratie te wachten, die noodig is om zijn oeuvre te creëeren. Alleen die kunstenaars, die zonder pretentie en wars van alle „principiënreiterei" en alleen-zaligmakende theoriën, maar technisch goed en algemeen onderlegd, vlot en vaardig, vol frisschen, gezonden, praktischen geest en steeds origineel en vindingrijk zijn, zullen hun kunst met succes kunnen toepassen aan de moderne industrie. Van hen zal gezonde, daadwerkelijke kracht uitgaan en wanneer door nauwere samenwerking met de industrie, de fabrikanten overtuigd zullen worden, dat artisten geen onmaatschappelijke droomers behoeven te zijn, zullen zij met vertrouwen de volle leiding van de aesthetische verzorging hunner producten aan hen toevertrouwen. En door die samenwerking zal de invloed van de praktische kunstenaars allengs grooter worden en zullen zij geleidelijk meer de bestaande wijze van productie kunnen reorganiseeren, zoodat de mogelijkheid steeds grooter wordt om ook het massa-artikel te veredelen.

Dit doel kan bevorderd worden door een *Nederlandsch Drieverbond*, dat op gezonde basis door practische kunstenaars en kunstzinnige practici wordt opgericht.

Amsterdam, October 1917. ANDRÉ VLAANDEREN.

Uitv. Firma C. H. F. Wöhrmann & Zonen, Zutphen. Boekband. Ontwerp H. Th. Wijdeveld.

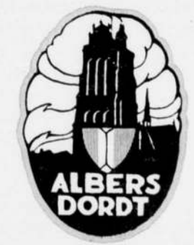

Ontwerp André Vlaanderen.
Fabrieksmerk Abers Creameries Ltd. Plantenboter- en Margarinefabrieken te Dordrecht.

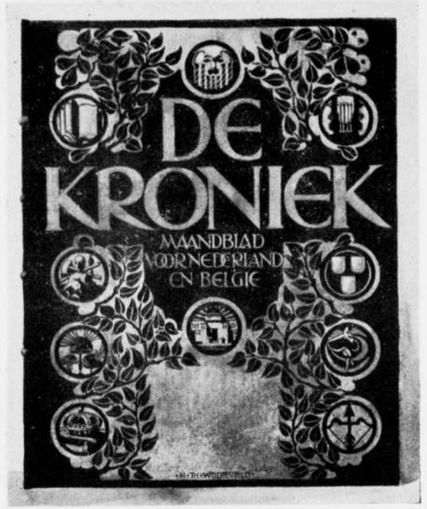

Uitv. Firma C. H. F. Wöhrmann & Zonen, te Zutphen. Boekband. Ontwerp H. Th. Wijdeveld.

DE ARBEID VAN DEN DRIEBOND IN VERBAND MET HET MEUBEL.

De in dit nummer op blz. 301 en 302 afgedrukte plaatjes zijn foto's van eenige meubelen, ontworpen voor de meubileer inrichting „'t Woonhuis" directeur F. J. Zeegers.

Mijne bevinding bij het samenwerken met genoemde firma, is zeer bevredigend. De ameublementen der verschillende kamers zijn mij opgedragen, geheel vrij in vorm en materiaalbepaling en met een ruime speling der prijzenlimiet.

Het mag van een zakenfirma als vorengenoemd, zeer voortvarend genoemd worden, dergelijke modellen voor den *handel* te laten vervaardigen, aangezien het doorsnee publiek in den regel van incourante modellen of artikelen, zich al heel spoedig afkeerig toont.

Wat den arbeid voor den ontwerper zelf betreft, bestaan er toch nog aanzienlijke bezwaren voor hen, wiens eigenlijk beroep een ander is, dan het meubel te ontwerpen.

Voor een architect b.v., wiens werk uit bouwkundige onderwerpen bestaat en die voortdurend praktisch met huizenbouw bezig is, is het meubel toch een vreemdsoortig beest in een sfeer van groote maten en grove schaal, zooals bij gebouwen het geval is.

Wanneer hij dan eene verbintenis met eene meubelfirma is aangegaan en hij deze opdracht in een slappen bouwtijd heeft kunnen volbrengen, zal hij, veelal later, weer aan 't bouwen zijnde, niet steeds gedisponeerd zijn om reeds ontworpen ameublementen te completeeren of te varieeren, hetgeen vaak gewenscht wordt door families, welke zich installeeren.

Men is er dan zoo gezegd „uit". Het meubel dat een geheel bijzonder wezen is in zijn kleine schaal met fijnen glans en soepele plastiek, een gebruiksvoorwerp, dat met het begrip bouwen evenveel heeft uit te staan als met b.v. veefokken, eischt een permanente studie en aandacht. Dit niet steeds kunnen voortwerken aan 't geen men dan begonnen is, is voor een firma een vrij lastige positie, aangezien zich toch steeds nieuwe koopers voordoen welk allicht in een uitgekozen ameublement variatie in kleur of aantal wenschen te zien. Deze moeilijkheid komt hoofdzakelijk naar voren wanneer men geen geheele interieurs, maar slechts losse meubelen ontwerpt. Het interieur is er helaas altijd en bestaat, voor het publiek dat *koopt*, in leelijke suites met leelijke ramen en wanden in leelijke huurhuizen. De meest kostbare aankleeding geeft dan niets, zij schept geen atmospheer of karakter.

Deze onoverkomenlijke maar toch gammele verhouding tusschen ontwerper en koopend publiek, dient wel deugdelijk onder de oogen gezien te worden, wanneer men door middel van een eventueel verbond iets wenscht tot stand te brengen. De fabrikant staat daar zeer scheef tusschen en kan m. i. niet veel verder gaan dan tot nog toe het geval is. Hier in mijn geval gold het nog maar het 6 à 7 maal vervaardigen van hetzelfde meubeltype, doch bij werkelijke massaproductie zal er van gave interieurskunst welke zich karaktervol zal moeten ontplooien geen sprake kunnen zijn.

M. DE KLERK.

Boekband. Ontwerp H. Th. Wijdeveld.

DE DRIEBOND EN DE TOEGEPASTE GRAFIEK.

Om de grafische gebruikskunst op beter peil te brengen is samenwerking van ontwerper, uitvoerder en gebruiker een dwingende noodzakelijkheid. Is eenmaal dit beter gemiddelde bereikt, dan zal het evenmin aan krachten ontbreken om hier boven uit te stijgen tot de uitstekendheid. Ja voor de uitstekendheid zelve is het voorwaarde van haar bestaan, dat zij niet heeft te wortelen in het lage. Den uitverkorene kan het slechts goed doen, dat hij niet zijn plaats ontleene aan het hem omgevende benedenpeilsche. En in dien toestand verkeert nog het dagelijksche boek- en steendrukwerk, behalve dan een naar de hoeveelheid gerekende hoogst zeldzame uitzondering. Daar het vrij zeker niet onder de oogen is gekomen van de lezers van Architectura laat ik hier volgen wat ik o. m. over toegepaste grafiek schreef in het Jaarboekje 1915 der Vereeniging tot bevordering der grafische kunst. „Aanvankelijk zal wel alle grafische kunst „toegepaste" geweest zijn. De houtsneden der oude blokboeken en volksprenten, zoowel als de speelkaarten en de niëllos der Italiaansche zilversmeden, ontstaan in het begin van de beoefening der grafische kunst, kunnen zeker niet doorgaan voor „vrije" grafiek. Ofschoon wellicht niet zoo spoedig en niet zoo volkomen als de schilderkunst, heeft zij onder de suprematie der ongebonden picturale aanschouwingswijze te lijden gekregen en is zij van haar oorsprong afgeweken, tot schade van haar karakter als gebruikskunst. En evenals de „decoratief" genoemde schilder- en beeldhouwkunst moeten kampen om de haar rechtens toekomende plaats naast de „vrije" beoefening dezer kunstvakken, heeft ook de grafische gebruikskunst te strijden om tot waardeering en daardoor tot bloei te komen. Is het voor de vrije kunsten al moeilijk bij gebrek aan belangstelling tot een gezond gedijen te geraken, hoeveel te fnuikender is zulks dan voor de toegepaste kunsten. De vrije kunstenaar toch kan naar welgevallen indrukken en stemmingen aan doek en papier toevertrouwen, maar de andere behoeft een opdracht alvorens hij aan 't werk kan gaan. Het is met hem als met den architect. Wat zou er van den bouwmeester worden wiens scheppingen het niet verder brachten, dan de teekentafel waarop zij ontstonden? Wien nooit de problemen van inhoud en vorm tot logisch schoone plattegronden en gevels ter oplossing werden voorgelegd? Wat van den affichist wiens ontwerpen nimmer aan den muur hare bestemming bereikten of van den illustrator wiens paraphrasen van des schrijvers scheppingen nooit een boek sierden? Hun werk kan niet tot rijpheid komen zoo het niet de funktie vervult waarvoor het geboren werd, de bestemming die tegelijk levensvoorwaarde is voor elk kunstwerk.

Houdt dus eenerzijds een gemis aan opdrachten hare ontplooiing tegen, anderzijds wordt daardoor de waardeering voor grafische gebruikskunst niet in de hand gewerkt en zonder deze wederom geen opdrachten. Zoo zet deze fatale kringloop zich voort, vooral in ons land. Is het niet grievend te moeten constateeren dat in Oostenrijk, Duitschland en ook in Amerika, men ons is voorgegaan, daar een hooger standaard voor boek- en reclame-drukwerk is ontstaan en wordt doorgezet, natuurlijk met de hulp van kunstenaars? Wij die bij den aanvang der moderne kunstnijverheidsbeweging, nu ruim twintig jaar geleden, reeds aanstonds juist toegepaste grafiek konden toonen, als van Dijsselhof, Derkinderen, Lion Cachet, Nieuwenhuis en later ook nog van anderen, welke nu nog om hare eerbiedwaardige kwaliteiten, naast het beste gesteld kan worden van wat buitenlanders in deze richting gemaakt hebben.

De klacht van uitgevers en industrieëlen dat ons land zoo klein is, mag oogenschijnlijk een reden zijn voor het uitblijven van een rijken oogst op dezen schoonen inzet, gebrek aan durf en inzicht zijn wel de voornaamste oorzaken. Niet immer behoeft een band, biljet of adreskaart duurder te worden door de medewerking van den kunstenaar. En hoe vaak werd ook niet diens werk verhanseld, door de onwelwillendheid of onkunde van den uitvoerenden ondernemer, alias vakman. En hoe vaak klopt men niet aan bij een schilder (liefst met gevestigden naam)

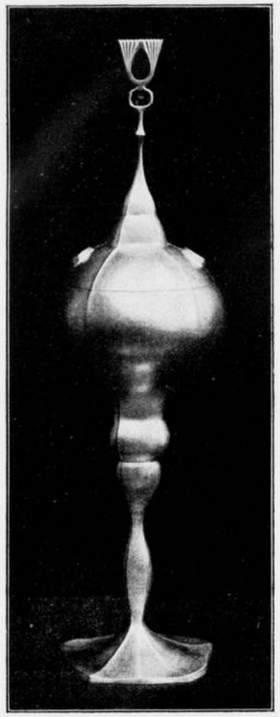

Verguld zilveren beker.
Uitv. F. Zwollo, den Haag. Ontwerp J. L. M. Lauweriks.

wien doorgaans het a b c der techniek totaal vreemd is, en dan ook met een ontwerp voor den dag komt, waarvan de uitvoering door den louter technisch geschoolden vakgrafieker een waar gevangeniswerk mag heeten. Dat het resultaat daarvan ambachtelijk en tevens daardoor aesthetisch verre van zuiver is, wien, die even verder kijkt dan zijn palet, doek en kwasten, zal zulks durven ontkennen?

Maar behalve dan aan ambachtelijke eischen, zal ook door den „vrijen" schilder hoogst zelden kunnen worden voldaan aan het rechtmatige verlangen naar evenwichtigen opbouw en doeltreffendheid, naar eenheid van vorm en inhoud. Dit zich voegen naar het gegeven is althans voor het bereiken van een waarlijk schoon boek hoogste wet. Evenals het beeldhouwwerk daar wordt aangebracht en in die afmeting, waar het helpt het bouwwerk schooner te maken en de samenstelling ervan te accentueeren, het huis dus niet wordt gemaakt om het beeldhouwwerk maar wel dit laatste om het gebouw, evenzoo dient de boekversiering of illustratie den samenhang van het boek niet te verstoren."

„De samenwerking tusschen den vakman en artist laat te wenschen over, de schuld ligt wel aan beide kanten. Indien de kunstenaar, wat z'n plicht is, zich volkomen in het vak inleeft, zich niet louter verlaat op zijn artistieke meerderwaardigheid, dan kan hem de blaam niet treffen; hij weet dan de bezwaren van den *vakman* (niet den *ondernemer*) te ondervangen en deze tot zijn inzicht te bekeeren. Kortom hij dient niet naast het vak, maar er boven te staan.

Geen détail van het hem toevertrouwde werk moet hem te gering zijn. Nauwkeurig dienen maat, papiersoort, lettertype, drukkleur en al naar den aard van het werk, nog vele andere tot een aan de bedoelingen geëvenredigd resultaat leidende factoren, door den kunstenaar in overleg met den uitgever en uitvoerders, (drukker, clichémaker en binder) te worden vastgesteld. Het spreekt vanzelf, dat hij verder een wakend oog moet laten gaan over de richtige nakoming zijner aanwijzingen; drukker en binder kunnen den besten opzet bederven, de uiterste waakzaamheid, gesteund door vakkenis, zij hem dus aanbevolen.

Waarom ik met al deze wenken voor den dag kom? Niet om lesjes uit te deelen, het leeraren gaat mij slecht af, maar ik zou zoo graag er toe willen medewerken, dat de legende de wereld uitkwam dat met kunstenaars zoo slecht samen te werken is, een legende die vrij zeker haar ontstaan heeft te danken aan de bekende artistieke stijfhoofdigheid, een zeergepaste stijfhoofdigheid overigens, die echter den steun behoeft van wijder geestelijk inzicht en meer vakbekwaamheid."

Ook al is de samenwerking tusschen den ontwerper en uitvoerder inniger geworden, hebben ze elkaar leeren waardeeren als strijders en volgers voor het zelfde schoone doel, dan blijft er nog genoeg te doen om het publiek ervan te overtuigen dat er naast dat, wat met verf op doek wordt gebracht nog veel meer is, dat de aandacht verdient en ons leven rijker en mooier kan maken.

Zilveren vaatwerk.
Uitv. F. Zwollo, den Haag. Ontwerp J. L. M. Lauweriks.

Bijlage van „Architectura" No. 38 - 29 Sept. 1917

ALGEMEENE EN INTERNATIONALE TENTOONSTELLING - BRUSSEL 1910

DE NEDERLANDSCHE AMBACHTS- EN NIJVERHEIDS-KUNST

UITGEGEVEN DOOR L. J. VEEN TE AMSTERDAM IN OPDRACHT DER NEDERLANDSCHE VEREENIGING VOOR AMBACHTS- EN NIJVERHEIDSKUNST - MCMX

Lettergieterij „Amsterdam" voorheen N. Tetterode
Hollandsche Mediæval en Hollandsche Ornamenten, ontworpen door S. H. de Roos

Verkade's Waxine-Lichten

Firma E. G. Verkade & Zoon
Zaandam

Tafelcomfoor

Hoe dikwijls hebben wij niet moeten schrijven: „Neen een Tafelcomfoor dat voldoet, hebben wij nog niet". Nu hebben wij er een, dat flink heet wordt, even heet als met spiritus of gloed. Onze Boulloir-lichten moeten er onder gebrand worden. Is de plaat te heet, blaas dan van de 6 vlammetjes er 2 of 3 uit. Het lichtje brandt er even goed om.
Franco na ontvangst van f 7.50 per postwissel.

Boulloir

Onze laatste vinding is een Boulloir met een Waxine-Licht. Het licht brandt met 6 vlammetjes in onzen gepatenteerden brander, houdt het water kokend, en kan evenals ons theelicht worden uitgeblazen en weder aangestoken. Niet duurder dan spiritus. Het is ook mogelijk eenige der vlammetjes te laten branden, wanneer men het water slechts heet wenscht te houden.
Gompleet met een lichtje en gebruiksaanwijzing na ontvangst van f 8.00 per postwissel.
Boulloir-lichten, 30 cent per doos, bij Uw winkelier.

Reis-Boulloir

Een Reis-Boulloir, te gebruiken met Verkade's Boulloir-licht. Onontbeerlijk in hôtels, waar spiritus verboden is. Absoluut gevaarloos. Kokend water binnen acht minuten. Uitstekend om spoedig scheerwater te hebben. De brander kan in het pannetje worden gedaan, waardoor 't geheel zeer weinig plaats in Uw valies of koffer inneemt.

Import van
Oud-Japansche Kunst

Door uitstekende relatiën in Japan worden voortdurend aangeboden de zeldzaamste en fraaiste Oud-Japansche Kunstvoorwerpen als: lakwerk, ivoor- en houtsnijwerk, aardewerk, bronzen, teekeningen, houtdrukken, enz. enz.

D. Komter - Amsterdam
Rokin 98

Lettergieterij „Amsterdam" voorheen N. Tetterode
Ella-Cursief en Amstel-Randen, ontworpen door S. H. de Roos

NELLY DRENTH

IN HET SPROOKJES LAND

PLOEGSMA - ZEIST

NUTTIGE EN FRAAIE HANDWERKEN

Mevrouw,

De ondergeteekende wenscht met October a.s. weder de clublessen in de Nuttige en Fraaie Handwerken aan te vangen. Deze lessen zullen worden gehouden elken Maandag en Zaterdagmiddag van 2-4 uur, ten mijnen huize. Lesgeld: voor één les per week f 1.50 per maand en 2 lessen per week f 2.50 per maand

JENNY VAN NOTTEN
Onderwijzeres in de Handwerken
School M.U.L.O. No. 1

DEVENTER, SALLANDSTRAAT No. 128

1918 - Voorjaar- en Zomerseizoen - 1918

Maison Chic - Gr. Houtstraat 18a - Haarlem

Lettergieterij „Amsterdam" voorheen N. Tetterode
Leo Visser-Randen en -Vignetten, ontworpen door Leo Visser
Hollandsche Mediæval en Ella-Cursief, ontworpen door S. H. de Roos

HET IS NU ONGEVEER DRIE jaar geleden, dat de Bouwmeester der Nieuwe Kathedraal van St. Bavo te Haarlem, Jos. Th. J. Cuypers ter vergadering van het Genootschap Architectura et Amicitia de wenschelijkheid betoogde om de Bouwkunst en aanverwante vakken te doen opnemen onder de leervakken onzer Rijks Academie van Beeldende Kunsten.

Al mochten wij tot heden van eenig gevolg dezer actie weinig bespeuren, toch zou ik het feit op zich zelve gaarne prijzen als te zijn van heuchelijke beteekenis. Immers — oprechtelijk gezegd — de éénige instelling, waar van 's Rijkswege het Hoogere onderwijs in het Schilderen, Beeldhouwen en Graveeren wordt gegeven, schijnt mij door de algemeene belangstelling al te zeer te worden vergeten. Het werken der Kunst verflauwde niet in de laatste vijftig jaren; nieuwe meesters werden de dragers van nieuwe ideeën; de nieuwe overwinningen werden niet verkregen zonder scherpen strijd. Maar de Rijks Academie voert daarbij een zwijgend bestaan en levert in stilte jaarlijks het aantal jonge artiesten, waaraan, men moet het veronderstellen, behoefte is.

Al wat het onderwijs voorschrijft, al wat een buitengewoon begaafd en conscientieus leider als August Allebé aan dit onderwijs toevoegt, het gebeurt en men laat het gebeuren. Dit schijnt mij een onverschilligheid, waarvan ik de voordeelen onmogelijk kan ontdekken.

Denk eens aan de belangstelling, die zich concentreert om ons heusch Hooger Onderwijs in zijn Universiteiten. Ik bedoel niet die belangstelling af te meten naar de enorme sommen, die er aan worden besteed in vergelijking met het Budget onzer Rijks Academie, maar ik wilde herinneren aan de werkelijk levendige en wakkere belangstelling, waarmede van uit wijdere kringen het werken van het wetenschappelijk onderricht gevolgd wordt. De benoeming van professoren gaf meermalen aanleiding tot waarlijk heftige besprekingen; de bibliotheken, de lokaliteiten, de hulpmiddelen bij onderzoek en behandelingen, zij laten „'t denkend deel der natie" geen rust. En onder de duizenden jonge mannen, die de gave des lands aanvaarden, ontbreekt het niet aan het kritisch vermogen om mede toe te zien of de geschonken zorge wel evenredig is aan waardige eischen.

Hier lééft werkelijk iets; en al mogen wij ons aan deze wetenschaps-culte ook onttrekken, wij kunnen niet ontkennen, dat Kunst- en Handwerk daarbij dingen zijn, die hun rechtmatige plaats in de schatting onzer tijdgenooten en in onze maatschappelijke organisatie nog niet vermochten te vinden.

Ons Kunst- en Ambachts-onderwijs lijdt daaronder, en niet het minste in zijn hoogsten vorm, dien onze wetgeving kent: de Rijks Academie van Beeldende Kunsten.

Daarom verheugde het mij, dat eindelijk uit den kring der jongere architecten de overtuiging werd uitgesproken, dat het onderwijs ter Academie is onvolledig en daardoor onvoldoende. Waar ons met nadruk een groote tekortkoming werd voorgehouden, daar moest van zelf onze aandacht getrokken worden naar de Inrichting zelve, waarin, ik hoop het te mogen aantoonen, het karakter van ons huidig Kunst- en Ambachts-Onderricht het duidelijkst is uitgesproken.

De teekenen eener gewekte belangstelling lieten zich niet wachten. Het Genootschap Architectura et Amicitia, dat zich reeds door Alberdingk Thijm om de beginselen, die het voorstond, mocht hooren prijzen, zond een adres aan de Regeering, waarbij op uitbreiding van het onderwijs met de Bouwkundige vakken werd aangedrongen, wat naar meening der adressanten niet alleen dezen maar ook den anderen Kunsten ten goede zou komen, en waardoor een verzuim en een inconsequentie zou worden hersteld. Het adres werd gepubliceerd en er kwamen van uit den beperkten kring der belangstellenden betuigingen van instemming, óók enkele van bezwaren.

Het merkwaardige der bedenkingen was zeker wel, dat er uit mocht blijken, hoe niemand met de bestaande regeling tevreden was en reorganisatie door allen verlangd werd. En waar bijv. de oudste en meest invloedrijke corporatie, de Maatschappij ter bevordering van Bouwkunst, zeker om goede redenen, een gereserveerde houding aannam, daar was dit niet, omdat men de Academie zoo goed rekende, maar omdat men in de eerste plaats wenschte te weten, wat een ophanden reorganisatie der Polytechnische School wel brengen zou.

Zoo bracht de geopende actie ons omtrent de waardeering van het Academisch onderwijs menig beteekenisvol bericht. En daaronder vraagt het pittig en wel overwogen artikel door Jan Veth geplaatst in de Kroniek van 16 April 1899 om meerdere redenen bizonder onze aandacht.

De meening van Veth heeft voor ons een dubbele waarde. Want voor hem is de Academie niet de nog te begeeren onbekende. Hij heeft geheel haren leergang gevolgd en kent dus den gang en inrichting, óók het resultaat van het onderwijs bij ondervinding. Maar bovendien representeert hij waardiglijk de groep artiesten, de schilders, voor wie de Academie bijna uitsluitend gesticht bleek en die haar nooit van harte hebben aanvaard. Vergun mij het gedeelte van zijn artikel, waarin hij de beteekenis van het adres samenvat en doet volgen door

Lettergieterij „Amsterdam" voorheen N. Tetterode
Hollandsche Mediæval en Hollandsche Mediæval Versieringen, ontworpen door S. H. de Roos

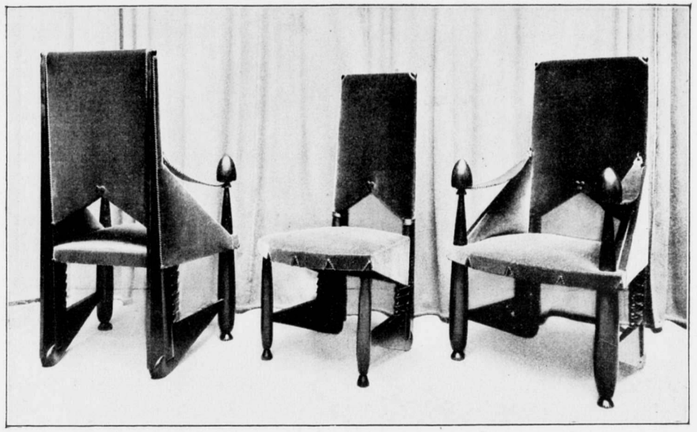

Uitv. „'t Woonhuis" te Amsterdam, Dir. F. J. Zeegers. — Stoelen. — Ontwerp M. de Klerk.

Hierin kan juist de Driebond veel doen door een met zorg en inzicht geleide propaganda. Niet slechts het drukwerk ontvangende of koopende maar vooral het drukwerk bestellende publiek, de industriëel, de handelaar, de besturen van stad en land, de auteur, dien allen moet het duidelijk worden dat zij, behalve ter voldoening aan het rechtmatig gestelde schoonheidsverlangen, het aan hun aanzien verplicht zijn hun drukwerk goed verzorgd de wereld in te sturen. Het moet zoover komen, dat men kan zeggen: „laat mij uw drukwerk zien, en ik zal zeggen wie gij zijt".

Kan tot bereiking van dezen wensch de Driebond een flinken stoot geven, andersom zal hij daardoor weer gesteund worden in zijn doel en streven, want van het uiterlijk van drukwerk kan een grooten aesthetisch opvoedenden invloed uit gaan. Iedereen ontvangt het, iedereen behoeft het, het komt onder ieders blik, vanaf de huwelijksaankondiging van het jonge paar tot het belastingbiljet van den staat.

De ontwerper behoeft opdrachten om zich te kunnen ontplooien, de drukkerij-leider geve ze hem om eigen zaak te doen gedijen en het publiek steunt hen door van beiden goed, waar en schoon werk te verlangen.

Zandvoort. S. H. DE ROOS.

IS DE OPRICHTING VAN EENE NEDERLANDSCHE VEREENIGING IN DEN GEEST VAN DEN DUITSCHEN WERKBUND WENSCHELIJK? *)

In aansluiting aan het overzicht van den Duitschen Werkbund betreffende zijn ontstaan doel, middelen enz. en zijn beteekenis voor Nederland, van de hand van den heer W. Penaat, welk overzicht U hierbij wordt aangeboden, meen ik dat het nuttig kan zijn nader uiteen te zetten, waarom de stichting van een Nederlandsche Vereeniging, in den geest van den Duitschen Werkbund, op het oogenblik wenschelijk is.

In de eerste plaats zij hierbij herinnerd aan de opleving der toegepaste kunsten in de negentiger jaren, toen krachtig het nieuwe beginsel van rationaliteit en een ernstig streven naar juiste vormgeving de bouwkunst en aanverwante kunsten bezielde. Het ware onbillijk van deze eerste pogingen te verwachten, dat zij volop harmonisch werk zouden voortbrengen; maar erkend moet worden, dat toen de grondslag werd gelegd voor goede bouwkunst, kunstnijverheid en decoratieve kunst. Als men bedenkt, welke vóóroordeelen, welke kunstverwarring, welke schijn-kunst op deze gebieden op zijde gezet moesten worden door de pioniers van dien tijd, dan krijgt men niet alleen een groot ontzag voor hun durf en overtuiging, maar ook voor hun juist inzicht.

Volgens hun beginselen der eenheid van doelmatigheid, constructie, materiaal en vorm, van eerlijkheid, logica en karakteristiek, konden de toegepaste kunsten in nieuwe en juiste banen zich weer ontwikkelen. Aanvankelijk in lompheid en leelijkheid, die beter onontwikkelde schoonheid te noemen ware, evolutioneerden zij zich al

*) Het hier volgend artikel is met toestemming van den schrijver uit eene reeds vroeger verschenen brochure overgenomen.

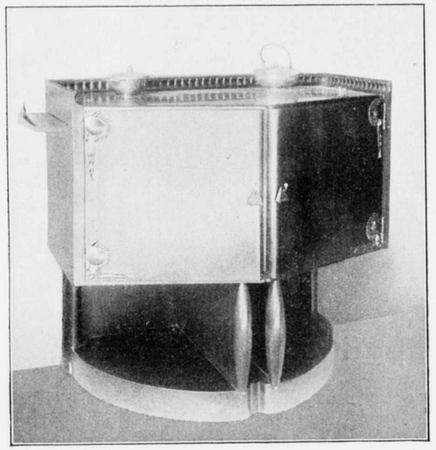

Uitv. „'t Woonhuis" te Amsterdam, Dir. F. J. Zeegers.
Buffet. Ontw. M. de Klerk.

spoedig tot zuiverder juistheid en schooner doelmatigheid.
Het lag voor de hand en het ware in alle opzichten wenschelijk geweest, dat door allen, die bij deze toegepaste kunsten betrokken zijn, in de aangegeven richting was doorgewerkt, niet alleen omdat zoodoende een ware, maar ook een volledig moderne kunst zich zou ontwikkeld hebben.
En liet aanvankelijk in het begin van onze eeuw het zich aanzien, dat inderdaad dit goede moderne zou zegevieren, een blik op het heden is voldoende om ons te overtuigen, dat op het oogenblik, tegenover krachtig overtuigden, vele weifelaars en reactionairen staan.
In de bouwkunst en in de kunstijverheid komt dit het sterkst tot uiting in de zucht naar stijl-namaak; d. w. z. niet de zucht om zich zelf te zijn, om eigen tijd en leven in kracht en schoonheid te vertolken, maar de zucht om, gelijk in een maskerade. oude schoonheid, oude kunstvormen na te bootsen. Talrijk zijn tegenwoordig de nieuwe gebouwen in 18de eeuwschen stijl; en zelfs de voornaamste bouwwerken, die volop van onzen tijd zijn, zooals het modemagazijn Hirsch te Amsterdam en het nieuwe Raadhuis van Rotterdam hebben een overwegend historisch karakter.
Ook de Regeering doet bij voorkeur antiquarisch; men denke slechts aan het Nederlandsche paviljoen op de Tentoonstelling te Brussel, Roubaix en Gent. Gelukkig zal het paviljoen op de tentoonstelling te San Francisco een uitzondering maken.
Voor hen, die het wel meenen met de Nederlandsche kunst en met de positie van Nederland als kultuur-staat, is het van overwegend belang de huidige depressie, weifeling en reactie te bestrijden.
Alle kunst wortelt in de samenleving. Vóór alles moet de maatschappij dus gemoderniseerd worden, wil een groote moderne kunst mogelijk zijn. Deze moderniseering heeft plaats door den hevigen economischen en politieken strijd tusschen de groote groepen der samenleving en tusschen de verschillende naties.
Het ligt niet op onzen weg, hierop nader in te gaan.
Wel moeten wij nagaan, of het niet mogelijk is in Nederland de moderniseering der toegepaste kunsten te versterken.
En hierbij raken wij het gebrek aan, dat de beweging der negentiger jaren aankleefde, namelijk dat die beweging, zuiver en vruchtbaar in hare beginselen betreffende doelmatigheid, constructie, materiaal en vorm niet voldoende gebruikt heeft de moderne middelen, om haar doel meer algemeen te doen bereiken, d. w. z. dat zij min of meer verwaarloosd heeft de grootste machten: *Organisatie* en *Industrie*.
De moderne beweging was tot heden te individualistisch, te weinig sociaal georganiseerd. Zij stond, wat de kunstnijverheid betreft, te veel op het oude standpunt van handwerk en negeerde te veel de groote beteekenis der massa-productie. Feitelijk was zij vijandig tegenover de machine.
In het midden der 19de eeuw voerden mannen als Morris den strijd tegen het verval der kunstnijverheid, waarbij het goede handwerk in eere werd hersteld, maar waarbij de machine werd bestreden. De machine had het handwerk in het begin der 19de eeuw een doodelijke concurrentie aangedaan; zij maakte het handwerk minderwaardig maar goedkoop na. Het handwerk verminderde; de smaak- en kwaliteit-bedervende machine overwon. Ten slotte gaf de machine de bekende prullerige productie.
Morris ging nu de machine bestrijden. Dit was onjuist en onmodern; want de machine was en bleef natuurlijk de overheerschende meesteres, dank zij hare economische voordeelen; modern zou het geweest zijn, wanneer Morris de machine had begrepen niet als een wapen

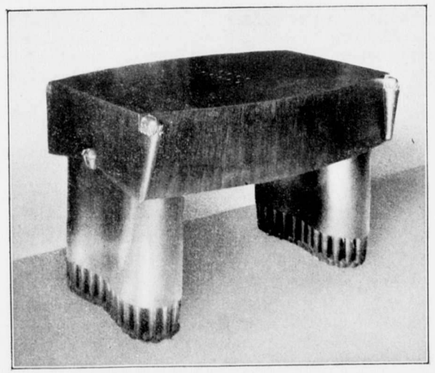

Uitv. „'t Woonhuis" te Amsterdam, Dir. F. J. Zeegers.
Tafel. Ontw. M. de Klerk.

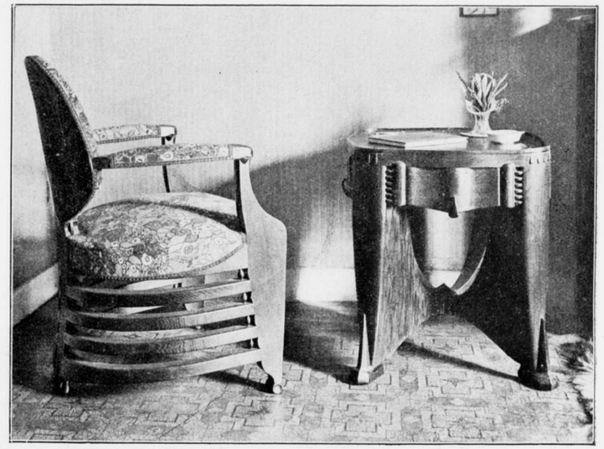

Uitv. Firma Jansen & Nusink te Amsterdam. Stoel en tafel. Ontwerp P. Kramer.

tegen hen, maar als een machtig hulpmiddel te zijnen dienste. Ook onze moderne meubelkunst staat, voor het grootste gedeelte, nog op het verouderde standpunt van Morris. Zeker, het handwerk zal steeds zijn groote waarde en schoonheid behouden; maar wil men werkelijk de geheele samenleving in de gelegenheid stellen, goede, zij het eenvoudige meubelen te kunnen koopen, dan moeten deze goedkoop zijn en machinaal gemaakt worden.
De machine is willoos; zij maakt wat van haar, binnen technische mogelijkheden verlangd wordt. Welnu, voor menig bedrijf in de kunstnijverheid moet de machine nog geheel worden ingericht voor de juiste en goede, dus schoone vorm van een machinaal product.
Naast de machine staat als machtigste factor de organisatie.
Vooral in Nederland is het wel noodig te beseffen, dat alleen samenwerking in goede organisatie tot machtsontwikkeling leidt; en dat de groote sociale kracht van organisatie benut moet worden om een krachtige bevordering van het goede-moderne te verkrijgen.
Duitschland, het land van de industrie en van de organisatie, is ons hierin voorgegaan. Het stichtte de Werkbund, d.w.z. een vereeniging van al die machten, die de kunstontwikkeling en de kunstproductie beheerschen in modernen zin: kunstenaars, industrieelen, handelaars, kritici en sociologen.
Tot dezen bond behooren vrijwel alle goede industrieelen; wij vinden er onder porcelein- en aardewerkfabrieken, marmerindustrieën, electriciteitswerken, kunstweverijen, linoleumfabrieken, papierfabrieken, drukkerijen, cement en kunstzandsteenfabrieken, enz. enz., verder architecten, decorateurs, kunstnijveren, schrijvers, toonaangevende politici, enz.
De heer H. T. Karsten heeft in 1912 over de 5de jaarvergadering van den Werkbund in het Alg. H. Bl. het een en ander medegedeeld, waaruit wij het volgende aanhalen:
„In Duitschland werd in de industrie de wensch levendig, de karakteriseering van Duitsch product als „billig und schlecht" te logenstraffen; het grof verdienen met zulk goed ging niet meer zoo glad; waar serieus en op groote schaal ook voor den export werd gewerkt, moesten andere wegen worden ingeslagen. Aan den anderen kant was een beperkte groep van uiterst-beschaafden niet aanwezig, — wél veel nieuw-rijken, én een gelijkmatig ópstrevende, energieke en ernstige massa. Voor een aparte induvidualistische cultuur was hier geen plaats; de kunstenaars hadden er den zin niet voor kunnen vinden: de aberratie van den „Jugend-Stil" was een vergeefsch zoeken in die richting! Zooveel te beter begrepen zij toen daarna waar het dan wèl heen moest: alle groote middelen, die onzen tijd geeft om te scheppen, dienen ten goede gebruikt, niet tegengewerkt te worden: *met machine en groothedrijf tegen de leelijkheid*, dit is het parool waaronder voor een gezonde moderne kunst gevochten kan worden.
Kan een organisatie als de „Werkbund" daarbij dan van eenig nut zijn?
Reeds de aanleiding tot de oprichting bewijst het! Door het „Fachverband der Kunstindustriellen" werden op Hermann Muthesius, toenmaals in 1906 privaat-docent in Berlijn en een ijverig medewerker aan al de pogingen tot opheffing der technische kunsten, hevige aanvallen gericht om wat hij, allicht niet ten onrechte, omtrent den algemeenen stand der qualiteit had geleeraard .... een kleine groep van kunstenaars, en een van groote firma's ondersteunde hem, en met vrucht; toen werd hier voor organisatie de kiem gelegd. Van elke groep een dozijn, vormden het comité dat later de oprichting van den

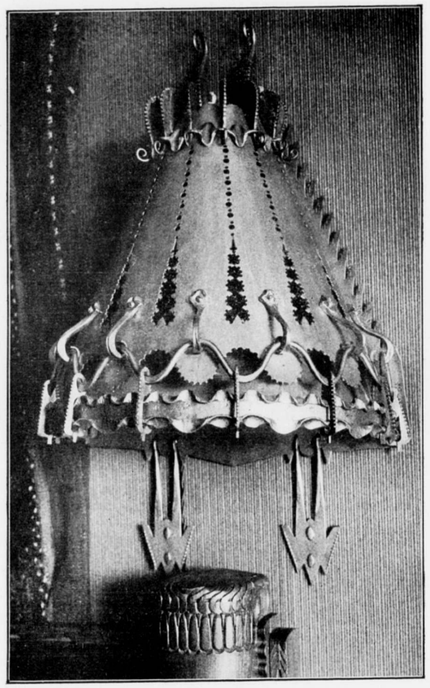

Uitv. Spaan & Zonen te Amsterdam. Wandverlichtingsornament. Ontwerp P. Kramer.

„Werkbund" voorbereidde: en op deze basis: *een gemeenschappelijk werken van ontwerpers, deskundigen, industrieelen en handelaars tot veredeling van de technische kunsten,* is hij verder opgebouwd. Tot het lidmaatschap wordt men, ev. na aanmelding, uitgenoodigd; natuurlijk is de minimum contributie klein, — maar leden als de bekende Anker-Linoleum-fabriek, als de Allgemeine Elektricitäts Ges., 't Insel-Verlag, als de Norddeutsche Lloyd (en van deze soort is er een aantal!) tasten wat dieper in den zak! Streng omschreven plichten voor de toetredenden bestaan natuurlijk niet, evenmin als eenig voorschrift dat de normale zakelijke ontwikkeling der firma's zou kunnen tegenhouden: zuiver op de basis van gezonde business moet het goede bereikt worden; alléén bestaat de moreele plicht innerlijk én uiterlijk „Qualitätsware" te maken; *echt* te zijn in materiaal en vorm, enz.; ieder eerlijk werker, elke in dien zin „fatsoenlijke" fabriek hoort er thuis. Er ontbreken in de ledenlijst dan ook zoo goed als geen van de vooraanstaande modern-gezinde architecten, — noch de coripheeën der kunstnijverheid, en zooals logisch is, zijn ook anderen, belangstellenden, welkom: de liberale politicus Friedrich Naumann hoort b.v. onder de meest actieve leden.

Afgezien nu van de bevordering der algemeene doeleinden, zou er, vooral voor een zaak, weinig reden zijn zich aan te sluiten, wanneer geen positieve voordeelen te wachten waren: hier blijkt de waarde van den „Werkbund" eenerzijds als een kring waar slechts de goede firma's worden toegelaten, waardoor de betiteling „Mitglied D. W. B." een directe, — en geheel toegelaten, zelfs bedoelde — reclame is; — anderzijds als middel, in persoonlijke aanraking te komen met de kunstenaars, immers zoowel afnemer als werknemer: een „arbeidsbeurs" voor ontwerpers verstrekt de laatstgenoemde werking nog. Bovendien kunnen algemeene vakbelangen direct bevorderd worden door bijzondere acties: zoo werken de behangselfabrieken en de verffabrieken in een commissie samen om een voorlichting over lichtechte papieren uit te geven; bij de totstandkoming van een algemeene „Farbkarte" hebben weer alle mogelijke bedrijven, evenzeer als alle ontwerpenden belang.
Hiermede zijn wij reeds op het terrein van het werken naar buiten. Ook hier zijn de vergaderingen een belangrijk middel: door de openbare lezingen eraan verbonden, door tentoonstellingen, ervoor georganiseerd, door een officieele ontvangst worden de „Werkbund"-gedachten bij zoo'n gelegenheid een heel eind verder gedragen,

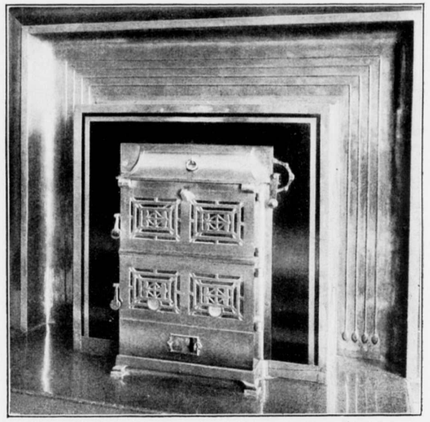

Uitv. door de fabriek „Davo" te Deventer. Haard. Ontwerp W. Penaat.

krijgen hunne voorstanders in de betreffende stad een blijvenden ruggesteun. Maar natuurlijk is er meer: vlugschriften worden verspreid, publicaties bezorgd. Een uitgebreid ondernemen is het uitgeven van een „Materialkunde", waarvan reeds twee deelen verschenen zijn („Edelsteinen" en „Hölzer I", bij Krais, Stuttgart). Een enorm arbeidsveld ligt zoo goed als braak, maar zal nu worden ontgonnen: de beïnvloeiding van openbare besturen en lichamen, zoowel binnenkamers als in 't publiek. Het is het doel, dat op den duur de autoriteiten in den „Werkbund" *de* vertegenwoordiging der technische kunsten zullen zien, en bij alle mogelijke gevallen zijn raad zullen inwinnen: daarom was het een succes dat in Weenen ook vertegenwoordigers zoowel van het Reichsamt des Inneren als van het Pruisische Kultusministerium aanwezig waren, en van levendige en stijgende belangstelling blijk gaven. Vooral op het gebied der tentoonstellingen kan een rol gespeeld worden: de afdeeling kunstnijverheid in Brussel, zooals men zich herinneren zal, een groot succes, werd reeds door den bond georganiseerd, — hoewel die toen nog slechts drie jaren oud was.
Een zeer interessant resultaat is geweest de oprichting van een „Höhere Fachschule für Dekorationskunst" samen met het „Deutsche Verb. f. d. Kaufmänn. Unterrichtswesen", en het „Verband Berliner Specialgeschäfte". Langs een zuiver practischen weg, door tweemaandsche cursussen aan winkelbedienden, die uitstallen willen leeren wordt een enorme kring bereikt: den uitstallers, die meest smaak hebben, maar aan overladen en ondecoratieve etalages gewend zijn, worden elementaire begrippen gepredikt, en men bereikt zoo tevens den winkelier, èn het publiek, dat er zéér vatbaar voor is. Door etalage-wedstrijden, waarvan de „Werkbund" de organisatie dan ook niet beneden zijn waardigheid vindt, wordt deze werking dan weer versterkt, — die natuurlijk wel eens reactie oproept, maar toch langzaam zal dóórdringen".

Zooals gezegd heeft het boven aangehaalde betrekking op de jaarvergadering in 1912. Inmiddels heeft de Werkbund niet stil gezeten en heeft hij de groote Werkbund Ausstellung voorbereid, die nu in Keulen wordt gehouden. Uit de Tentoonstellings-circulaire nemen wij het volgende over:

De tentoonstelling wil aantoonen, wat de Duitsche industrie in samenwerking met de kunst kan voortbrengen. De gedachte van den Duitschen Werkbund, het Duitsche werk door verbetering van de kwaliteit en door ontwikkeling van den vorm te veredelen, zal op juiste wijze getoond worden. Zin voor kwaliteit en gevoel en begrip voor den nieuwen vorm van de Duitsche producten moeten bij hen, die er in de eerste plaats bij betrokken zijn, verdiept en meer standvastig gemaakt worden, terwijl zij ook in de kringen van hen gewekt moeten worden, die heden nog ver af staan.
De tentoonstelling moet in ruime kringen het bewustzijn wekken, dat het hier gaat om een toekomstvraag van den Duitschen, nationalen arbeid, aan de oplossing waarvan ieder voor zijn deel, hetzij als voortbrenger of als verbruiker, moet medewerken.
Wanneer onze groot-industrie, voor alle de electriciteits- en chemische industrie, in de wereld den goeden naam aan het Duitsche werk opnieuw gegeven en de bodem voor onze economisch-politieke Wereldbeteekenis bewerkt hebben, dan hangt de verdere beslissende vooruitgang voor ons slechts daarvan af, of wij ons boven de technisch-wetenschappelijke kwaliteit van deze prestaties uit, tot de hoogte van een waarachtig kunstvolle kwaliteit in vorm kunnen verheffen. De wetenschappelijk-technische en volledige de organisatorisch-practische toepassing is van ons Duitschers. Voor 10 jaren

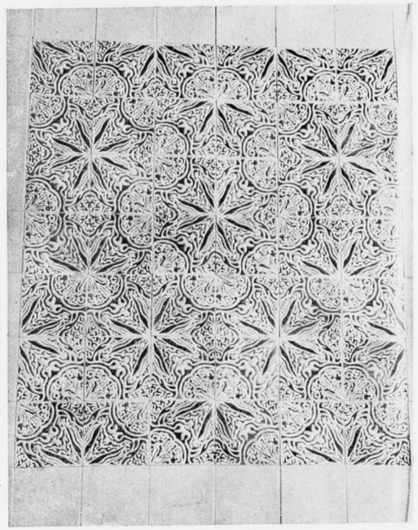

Uitv. „Porceleyne Fles" te Delft. Tegels. Ontwerp Tom Poggenbeek.

vierde op de tentoonstelling te Dusseldorf de groote Rijnsch-Westfaalsche industrie de schitterendste triomf van hare prestaties, Maar juist in dat jaar is de nieuwe Duitsche Werkbund ontstaan, die nu in Keulen, het middelpunt van het grootste en rijkste Duitsche industrie gebied, wil toonen, hoe hij het werk van de Duitsche kunstnijverheid kan veredelen. Plaats en tijd zijn zeer gelukkig gekozen, en wanneer alle bevoegde geestelijke en economische krachten medewerken, dan zal in Keulen werk geleverd worden, dat voor de huidige kultuurontwikkeling van Duitschland veelbeteekenend en richting-aangevend zal zijn.

Het indeelingsplan van de tentoonstelling bevat:

I. *Uitgezochte voorwerpen van ouden en nieuwen tijd in voorbeeldige tentoonstellingsruimten.*

II. *Aparte tentoonstellingen van enkele kunstnijveren.*

III. *Kunst in handwerk en industrie.*

Deze afdeeling geeft het resultaat van het samenwerken van kunst, handwerk en industrie ter veredeling van de kunstnijverheid in een systematisch geordend overzicht van de Duitsche practische kunst, met inbegrip der ruimte-kunst.

1. *Voortbrengselen van verschillende industrieën afzonderlijk tentoongesteld:*

a. Textiel- en bekleedingsnijverheid; *b.* Leerindustrie; *c.* Papierindustrie; *d.* Tapijtfabrikatie; *e.* Linoleumfabrikatie; *f.* Boekkunst, reproductie, techniek en schriftkunst; *g.* Photografie; *h.* Houtbewerkende nijverheid; *i.* Steenindustrie; *k.* Keramiek; *l.* Glasindustrie; *m.* Metaalbewerkende industrie; *n.* Speelgoed.

2. *Ruimtekunst.*

a. Aparte woonkamers en woningen; *b.* Representatieruimten in organische verbinding met werken van de vrije kunsten (schilder- en beeldhouwkunst).

IV. *Afzonderlijke onderdeelen van de praktische kunst.* Hier zal de kunstvolle inwerking op belangrijke terreinen van het leven en van den arbeid, met inbegrip van den handel, regelmatig in afzonderlijke zalen tentoongesteld worden.

a. Bouwkunst en Stedenbouw; *b.* Kerkelijke kunst en Kerkhofkunst; *c.* Tuinkunst; *d.* Kleuren; *e.* het Huis van de Vrouw; *f.* Fabriek, Werkplaats en Bureau; *g.* Kunst in Handel; *h.* Verkeer (Middelen en bouwwerken voor het verkeer); *i.* Sport; *k.* Rijn-badhuizen; *l.* het Etagehuis voor middelbare inkomens; *m.* de Kleine woning; het Huis voor de Duitsche koloniën; het Neder-Rijnsche dorp. (Monumentenzorg, Heemschut en bouwadvies).

V. *Kunstvolle opvoedingsmethoden.*

VI. *Het Oostenrijksche Huis.*

Als tentoonstellingsvoorwerpen moeten verder de volgende gebouwen worden beschouwd: 1. Feesthuis; 2. Theater; Lichtbeeldenhuis; Hoofdrestaurant.

Wij zouden het hierbij kunnen laten, want de conclusie ligt voor de hand. Wat Duitschland reeds voor 10 jaar deed, blijkt in Nederland nu ook een gebiedende eisch. Wel zijn in Duitschland de omstandigheden anders, wel heeft de werkbund-actie daar tot stevigen kern de strijd van de Duitsche Groot-industrie om de Wereldmarkt, en wel is de Industrie van Nederland bescheidener, maar ook bij ons is het oogenblik gekomen voor een stelselmatige en alzijdige organisatie der goede, moderne krachten op artistiek en economisch gebied.

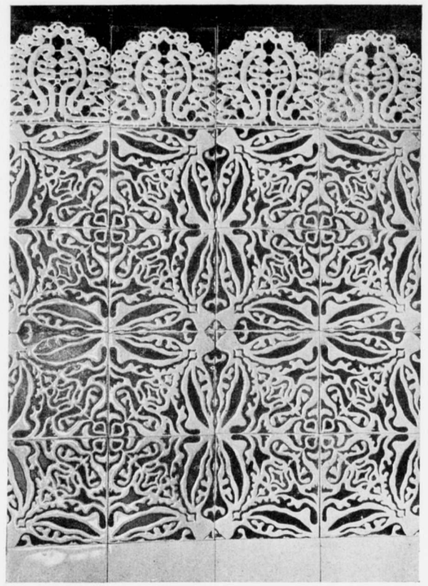

Uitv. „Porceleyne Fles", Delft. Tegels. Ontwerp Tom Poggenbeek.

Ook wij beseffen dat het ongeordende en het gemis aan voldoende samenwerking tusschen die krachten Nederland te weinig vooruitbrengt. Ook bij ons willen de beste krachten der Industrie voorwaarts en willen zij naast goede kwaliteit den juisten, d.w.z. den modernen vorm geven, en datgene voortbrengen, wat den ontwikkelden modernen geest voldoet.

En wat de artistieke krachten betreft, door de vooruitstrevenden onder hen wordt reeds sedert jaren een hardnekkige strijd gestreden tegen doode stijlnamaak, tegen artistieke leugen, tegen onechtheid, tegen al datgene wat de gezonde en krachtige ontwikkeling van eigen kunst, d.w.z. van *de* kunst, belemmert.

Voortdurend wordt er naar gestreefd, de nieuwe materialen, die de techniek voortbrengt, stijlvol, dus naar eigen karakter en in eigen vorm, toe te passen; bijv.: linoleum als linoleum en niet als een nagemaakte parketvloer; kunstzandsteen als kunstzandsteen en niet als nagemaakte zandsteen; gewapend beton in zijn eigen groote hoedanigheden en zijn eigen typeerende vormen, enz.

Onze moderne tijd met zijn verhoogd intellectueel inzicht en zijn diepere stijlcritiek stelt ons bij onze snelle cultuurontwikkeling voor tallooze vraagstukken en voor tallooze vernieuwingen van verouderde kunstopvattingen. Wij noemen slechts de reusachtige utiliteitswerken als stations, bruggen, enz., die vroeger, als niet behoorende tot de „Schoone Bouwkunst" aesthetisch verwaarloosd werden, maar die nu ten volle als schoonheidsobjecten worden behandeld; de automobielen, de locomotieven, de electrische trams, de aspecten der straten, de stedenbouwkunde, de architectuur, de aspecten der straten, de stedenbouwkunde, de architectuur, de ruimtekunst, de meubelkunst, het drukwerk, de reclame plaat-kunst, het moderne tooneel, kerkhofkunst, ziedaar een reeks van onderwerpen, voor de vuist weg opgesomd, welker verbetering sneller en intensiever kan geschieden.

Ondanks zijn begaafdheden is Nederland in vele opzichten nog achterlijk. En zoo rijst, boven het direct practische en economisch nuttige uit, de groote beteekenis van een Nederlandschen Werkbond: de krachtige moderniseering van Nederland.

Te veel teert Nederland op zijn ouden roem, te veel lijkt het een land, waar na de gouden eeuw niets meer werd voortgebracht, dat op de hoogte van zijn tijd was.

Het is de plicht der voortuitstrevende modernen, zich te vereenigen in een Nederlandschen Werkbond, opdat het achterlijke in onze cultuur worde geweerd, en Nederland in moderne beschaving weer mede vooraan kome te staan in de rij der naties.

JAN GRATAMA.

Uitv. N. V. v/h Dieperink & Co. te Amsterdam. Lila-goud Behangsel. Ontwerp L. Zwiers.

Lantaarn.
Uitv. N. V. Eisenloeffel's Kunstnijverheid te Amsterdam.

Keteltje met standaard.
Ontw. J. Eisenloeffel.

DE „DEUTSCHE WERKBUND" EN EEN HOLLANDSCHE „DRIEBOND". †)

DEUTSCHE WERKBUND.

Ontstaan. — Door het „Fachverband der Kunstindustriellen" werden in 1906 op Herman Muthesius, toenmaals privaat-docent in Berlijn en een ijverig medewerker aan al de pogingen tot opheffing der technische kunsten, hevige aanvallen gericht om wat hij, allicht niet ten onrechte, omtrent den algemeenen stand der kwaliteit had geleeraard. Een kleine groep van kunstenaars en een van groote firma's ondersteunden hem en met vrucht; toen werd hier voor organisatie de kiem gelegd.*) Deze aanval op Muthesius was niet de eenige aanleiding tot de oprichting van de „Deutsche Werkbund", verschillende motieven drongen als van zelve tot een samenvoeging der gelijkgezinden. Zoo was het vooral een artikel van den bekenden architect en schrijver Gurlitt in No. 7 van de „Ausstellungszeitung" van de 3de Duitsche „Kunstgewerbe-Ausstellung" in Dresden 1906; dat eene snelle ontwikkeling van dezen strijd tusschen meer of min tegengestelde belangen in de hand werkte. De aanhef ervan luidt als volgt:

„De binnen een paar weken te openen Dresdensche „Kunstnijverheidstentoonstelling wijkt af van een tot nu „toe algemeen gevolgde tentoonstellingsregel: ze wordt „een kunstexpositie, want er wordt in het wezen der „zaak door kunstenaars, niet door fabrikanten ingezon„den. Daarin ligt het groote onderscheid. De beschikbare „ruimte wordt in de belangrijkste afdeelingen niet tegen „plaatshuur aan de inzenders afgestaan, die dan zoo „goed als dat gaat de goederen naast elkaar uitspreiden; „maar de ruimte, waaraan een deftige vorm is gegeven, „wordt aan elken artiest afzonderlijk aangewezen. Deze „zoekt dan op zijn beurt ambachtslieden, fabrikanten en „medewerkers uit, welke hem het best toeschijnen, ter„wijl tot nu toe de fabrikant den artiest koos, die hem „het aangenaamst was."

Tegen dit artikel, de Dresdensche Tentoonstelling en de door Muthesius verkondigde stellingen werd o.a. geprotesteerd in den vorm van een fabrikanten-protest van naar men zegt 6500 firma's met 400.000 arbeiders, waaruit het volgende citaat:

„Door de opvatting van Gurlitt wordt aan het publiek „het vertrouwen in de kunstindustrieele etablissements „ontnomen. Zoo'n tentoonstelling, die onder den naam „van kunstnijverheidstentoonstelling slechts de belangen „van een paar kunstenaars dient en waaraan de deel„name van kunstindustrieele firma's als zelfstandige ex„posanten van te voren was uitgesloten, draagt haar „naam ten onrechte, want zij is geen expositie van kunst„nijverheid, maar een kunstenaarstentoonstelling. Zij „die zich met kunstnijverheid en nijverheid bezighouden, „industrieelen en kooplieden hebben indertijd het houden „der tentoonstelling toegejuicht, daar zij er een wezen„lijke bevordering en ondersteuning van verwachtten „voor de economisch kwijnende kunstindustrie. In de „verwezenlijking van het hier bovenomschreven doel „der voorgenomen tentoonstelling moeten zij echter „een ernstige benadeeling der kunstnijverheidsindustrie „zien, en moeten daarom tegen zulk een opvatting en „het doordrijven daarvan protesteeren. Zij vragen aan „de Koninklijke Staatsregeering, of het in haar belang „en of het de bedoeling kan zijn, om het in 't opstel van „Gurlitt ontvouwde streven te ondersteunen. Een stre„ven dat slechts in het belang van enkelen is, en aan een „heele industrie met honderdduizenden van werklieden, „welke een niet onbelangrijk deel van het nationaal ver„mogen representeert, een niet te berekenen nadeel zal „kunnen toebrengen."

†) Onderstaand artikel is met toestemming van den schrijver uit eene reeds vroeger verschenen Brochure overgenomen.

*) Over den „Deutschen Werkbund" feuilleton van H. F. Karsten B. I. in het *Handelsblad* van 15 Juli 1912.

Uitv. N. V. v/h Dieperink & Co. te Amsterdam. Lila-goud Behangsel. Ontwerp L. Zwiers.

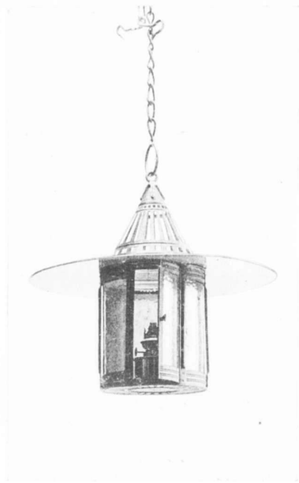

Lantaarn.
Uitv. N. V. Eisenloeffel's Kunstnijverheid te Amsterdam.

Keteltje met standaard.
Ontw. J. Eisenloeffel.

DE „DEUTSCHE WERKBUND" EN EEN HOLLANDSCHE „DRIEBOND".*)

DEUTSCHE WERKBUND.

Ontstaan. — Door het „Fachverband der Kunstindustriellen" werden in 1909 op Herman Muthesius, toenmaals privaat-docent in Berlijn en een ijverig medewerker aan al de pogingen tot opheffing der technische kunsten, hevige aanvallen gericht om wat hij, allicht niet ten onrechte, omtrent den algemeenen stand der kwaliteit had geleeraard. Een kleine groep van kunstenaars en een van groote firma's ondersteunden hem en met vrucht; toen werd hier voor organisatie de kiem gelegd.*) Deze aanval op Muthesius was niet de eenige aanleiding tot de oprichting van de „Deutsche Werkbund", verschillende motieven drongen als van zelve tot een samenvoeging der gelijkgezinden. Zoo was het vooral een artikel van den bekenden architect en schrijver Gurlitt in No. 7 van de „Ausstellungszeitung" van de 3de Duitsche „Kunstgewerbe-Ausstellung" in Dresden 1906; dat eene snelle ontwikkeling van dezen strijd tusschen meer of min tegengestelde belangen in de hand werkte. De aanhef ervan luidt als volgt:

„De binnen een paar weken te openen Dresdensche „Kunstnijverheidstentoonstelling wijkt af van een tot nu „toe algemeen gevolgde tentoonstellingsregel: ze wordt „een kunstexpositie, want er wordt in het wezen der „zaak door kunstenaars, niet door fabrikanten ingezon„den. Daarin ligt het groote onderscheid. De beschikbare „ruimte wordt in de belangrijkste afdeelingen niet tegen „plaatshuur aan de inzenders afgestaan, die dan zoo „goed als dat gaat de goederen naast elkaar uitspreiden; „maar de ruimte, waaraan een deftige vorm is gegeven, „wordt aan elken artiest afzonderlijk aangewezen. Deze „zoekt dan op zijn beurt ambachtslieden, fabrikanten en „medewerkers uit, welke hem het best toeschijnen, ter„wijl tot nu toe de fabrikant den artiest koos, die hem „het aangenaamst was."

Tegen dit artikel, de Dresdensche Tentoonstelling en de door Muthesius verkondigde stellingen werd o.a. geprotesteerd in den vorm van een fabrikanten-protest van naar men zegt 6500 firma's met 400.000 arbeiders, waaruit het volgende citaat:

„Door de opvatting van Gurlitt wordt aan het publiek „het vertrouwen in de kunstindustrieele etablissements „ontnomen. Zoo'n tentoonstelling, die onder den naam „van kunstnijverheidstentoonstelling slechts de belangen „van een paar kunstenaars dient en waaraan de deel„name van kunstindustrieele firma's als zelfstandige ex„posanten van te voren was uitgesloten, draagt haar „naam ten onrechte, want zij is geen expositie van kunst„nijverheid, maar een kunstenaarstentoonstelling. Zij „die zich met kunstnijverheid en nijverheid bezighouden, „industrieelen en kooplieden hebben indertijd het houden „der tentoonstelling toegejuicht, daar zij er een wezen„lijke bevordering en ondersteuning van verwachtten „voor de economisch kwijnende kunstindustrie. In de „verwezenlijking van het hier bovenomschreven doel „der voorgenomen tentoonstelling moeten zij echter „een ernstige benadeeling der kunstnijverheidsindustrie „zien, en moeten daarom tegen zulk een opvatting en „het doordrijven daarvan protesteeren. Zij vragen aan „de Koninklijke Staatsregeering, of het in haar belang „en of het de bedoeling kan zijn, om het in 't topstel van „Gurlitt ontvouwde streven te ondersteunen. Een stre„ven dat slechts in het belang van enkelen is, en aan een „heele industrie met honderdduizenden van werklieden, „welke een niet onbelangrijk deel van het nationaal ver„mogen representeert, een niet te berekenen nadeel zal „kunnen toebrengen."

*) Onderstaand artikel is met toestemming van den schrijver uit eene reeds vroeger verschenen Brochure overgenomen.
*) Over den „Deutschen Werkbund" feuilleton van H. F. Karsten B. I. in het *Handelsblad* van 15 Juli 1912.

Theeketel.
Uitv. „N. V. Eisenloeffel's Kunstnijverheid" te Amsterdam.

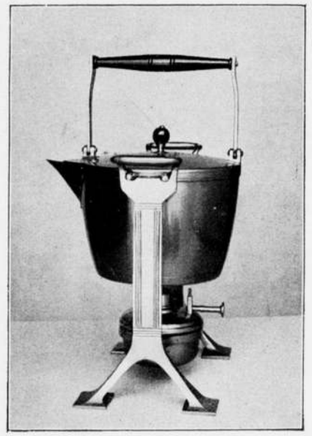

Theeketel.
Ontwerp J. Eisenloeffel.

Dit protest had niet de verwachte uitslag. Muthesius bleef gehandhaafd en de Werkbund den 5—6 Oct. 1907 in München gesticht, werd de drager en verdediger der nieuwe inzichten. Dit waren, zooals gezegd, de directe aanleidingen tot de stichting van de W. B.; daarbij kwamen andere diepere oorzaken, die de noodzakelijkheid van de oprichting van den bond begrijpelijk maken. Zoo was de bestaande „Verband Deutscher Kunstgewerbevereine" met zijn 18000 leden, voor een belangrijk deel leeken, niet meer voor zijn taak berekend. De onderlinge strijd over moderne en historische richting en het te beperkte doel dezer vereeniging, dat hoofdzakelijk bestond in de algemeene leuze „bevordering der Kunstnijverheid" maakten dezen Bond ongeschikt voor wat deze jonge Duitschers en industrieelen „een algemeenen kultuurarbeid noemden. Dan heeft de D. W. B. vooral ook zijn stichting te danken aan een inzicht, dat de voortuitgang in de Nijverheidskunsten niet alleen afhankelijk stelt van het werken der kunstenaars in hun ateliers maar ook in hooge mate van de geheele industrieele en economische ontwikkeling. Zooals wij weten had de moderne Sier- en Nijverheidskunst in den aanvang en vooral in Engeland een hevige afkeer van de machinale arbeid in de groot-industrie. Ook de Hollandsche beweging heeft dezen karaktertrek een tijdlang bezeten, maar eerder dan zelfs in Duitschland, werd hier de beteekenis van de industrie en de machine begrepen, zonder dat dit echter tot een steviger organisatie aanleiding gaf. De oude leus *„vóór het handwerk, tégen de machine"*, werd ten deele omgezet in eene *„met de machine en het grootbedrijf tegen de leelijkheid"*. Men voelde, dat het onmogelijk was de groot-industrie te bestrijden, dat de massaproductie niet kon worden ontkend, de moderne productiewijzen niet per se een slechten invloed op den vorm der producten behoefde te hebben en dat de mensch *en* met de machine *en* met het werktuig werk van goede hoedanigheid kan voortbrengen. Massaproduct en ingenieurswerk worden hiermede gebracht binnen den kring der kunstbeoefening.

Daarbij kwamen nog een paar typisch-Duitsche overwegingen. Wij Duitschers, zoo sprak men, kunnen op den duur niet door middel van goedkoope massa-artikelen een leidende plaats op de wereldmarkt veroveren; goedkoop produceeren kan men nu reeds elders beter dan in Duitschland. Heeft Frankrijk (en ook Engeland) niet bewezen, dat een verbinding van kunstenaar en industrieel ook finantieel loonend kan zijn? De Fransche markt bedreigt ons nog steeds, maar de bevoorrechte positie kan de onze worden. Wij zullen voor de eerstvolgende eeuwen de klandizie van de geheele wereld kunnen veroveren als *wij*, Duitschers, er slechts in slagen op de wereldbeschaving ons stempel te drukken. Ziedaar hun gedachtengang, waarmede tevens een gevaar is aangewezen dat de onbeperkte ontwikkeling van de D. W B. voor andere kunstkulturen zou kunnen hebben; vooral voor ons land is dat gevaar niet denkbeeldig. Ook politieke inzichten hebben er een rol bij gespeeld. Het geloof aan de roeping van de kultuur om een brug te slaan tusschen politieke en sociale tegenstellingen enz. heeft aan de D. W. B. vele sympatiën toegevoerd, o. a. die van den bekenden liberalen politicus, Fr. Naumann; terwijl ten slotte een zeer materieele druk op de ontwerpers werd uitgeoefend door de omstandigheid, dat vooral na de Dresdensche Tentoonstelling vele fabrikanten afkeerig van uitvoering van nieuwe modellen waren geworden, de z.g. Fabrikantennot".

Doel. — Wat is nu het doel van de Deutsche Werkbund? Zien wij de Statuten in, dan wordt dit aldus omschreven: § 2. *Der Zweck des Bundes ist die Veredlung der gewerblichen Arbeit im Zusammenwirken von Kunst-, Industrie und Handwerk durch Erziehung, Propaganda und geschlossene Stellungnahme zu einschlägigen Fragen.*

Uitv. N. V. J. Eisenloeffel's Kunstnijverheid te Amsterdam. Theestel. Ontwerp J. Eisenloeffel.

Het eigenlijke doel is dus veredeling van den vakarbeid samenwerking van Kunst, Nijverheid en Ambacht en als voornaamste middelen: opvoeding, propaganda en een gezamenlijk optreden bij kwesties, die hierop betrekking hebben.

Het doel is nog iets ruimer dan deze § aangeeft. De D. W. B. verlangt b.v. niet alleen, dat de arbeid technisch beter worde, maar ook dat het product het resultaat zij van een waarlijk scheppend kunstvermogen. Het eenvoudig navolgen van oude stijlvormen wordt verworpen, de D.W.B. wenscht zich vooral vrij te maken van de Fransche klassieke kunst en van de mode, niet omdat zij die minacht, maar omdat de bond de overwinning van de Duitsche Nijverheid slechts mogelijk acht door het naar voren brengen van het bijzondere karakter van den duitschen geest.

Kunstenaars, handwerkslieden, fabrikanten, handelaren, gemeentebesturen, verdere belangstellenden (in beperkte mate) *wil de bond bij elkander brengen om de „kwaliteitarbeid"* (d.w.z. arbeid van behoorlijke technische en aesthetische hoedanigheid) *te bevorderen en het knoeiwerk tegen te gaan* met de bijgedachte om zoodoende de wereldmarkt voor den duitschen smaak en de duitsche waar te veroveren.

Maar tegelijk met de veredeling van de productie zal ook de verbruiker en de verkooper hoogere eischen aan de hoedanigheid van het product moeten stellen; „bei Herstellern, Käufern und Verkäufern kann ein *Qualitätsgewissen* erzogen werden". Het program omvat dus een opvoeding tot schoonheid en zin voor goede kwaliteit in breede kringen, het is echt kultuurwerk en D. W. B. een groot opvoedkundig-instituut. Onze tijd, zeggen zij, is er toe geroepen om op den grondslag der huidige productieverhoudingen een als Duitsch erkende arbeid te scheppen en elk van ons is er trotsch op aan de verwezenlijking van dit einddoel mede te werken. Doch het ligt in het wezen van onzen tijd, dat deze duitsche arbeid haar doel niet kan zoeken in de toepassing en exploitatie van oude siervormen, ook niet in het gebruikmaken van de persoonlijke invallen van kunstenaars, maar dat zij moet berusten op omvorming van onze bedrijven, waarbij niet alleen het voortbrengsel maar ook de voortbrenger en de wijze van voortbrenging vervormd wordt.

Middelen. — De *middelen*, waarmede men dit in 't kort omschreven doel tracht te bereiken kan men vinden in de verschillende jaarverslagen, die een beeld geven van den intensieven arbeid van onze duitsche collega's en hun medewerkers. Behalve de gewone vergaderingen en jaarvergaderingen met referaten, propagandareizen v. d. secretaris enz. vinden wij verschillende geschriften vermeld, welke reeds gepubliceerd of in voorbereiding zijn.

Zoo: Dr. *F. Nauman's brief* naar aanleiding v.d. oprichting van de D. W. B; de uitgave van een *gewerbliche Materialkunde;* het 3de Jaarverslag onder den titel *Die Durchgeistigung der Deutschen Arbeit;* een rijk geïllustreerd jaarboek 1911—1912 in 10000 exemplaren, waarvan het pruisische ministerie voor handel en nijverheid 700 exemplaren voor schoolprijzen kocht: het *jaarboek van 1912—1913* enz. Dan de samenwerking met andere vereenigingen zooals vereenigingen van architecten, nijverheidskunstenaars, teekenaars, kantoorbedienden, winkelpersoneel. Met bonden voor kunst en kultuur, algemeene industrievereenigingen en patroonsvereenigingen.

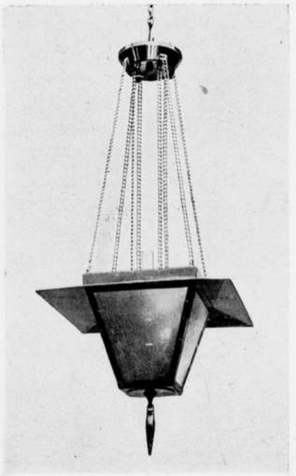

Ganglamp.
Uitv. N. V. J. Eissenloeffel's Kunstnijverheid te Amsterdam. Ontwerp J. Eissenloeffel.

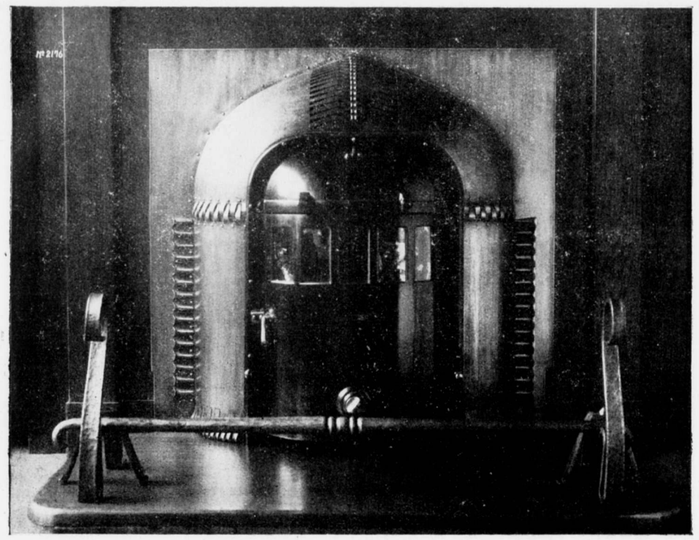

Uitv. Firma Winkelman & v. d. Bijl te Amsterdam. Haard. Ontwerp H. J. Winkelman.

De gewone adressen, verzoeken, motie's, adviezen aan de overheid enz. ontbreken niet. Rechtsbijstand en inlichtingen aan de leden en een bemiddelingsbureau voor het samenbrengen van kunstenaars en firma's. Vooral ook cursussen en lezingen en instructieve Tentoonstellingen (o. a. voor de smaakopleiding voor den winkelier en het personeel).
Als belangrijke stichtingen treffen wij aan:
Het Duitsche *Museum voor Kunst-, Handel en Nijverheid* met een „Lichtbilderzentrale" en fotografiën-collectie, welke uitgezonden wordt, terwijl dat Museum tevens reisexposities organiseert ook in 't buitenland o. a. in Amerika; en als laatste stichting de *„Höhere Fachschule für Dekorationskunst"* met een eigenaardige inrichting van „Schaufensterabonnements" waardoor

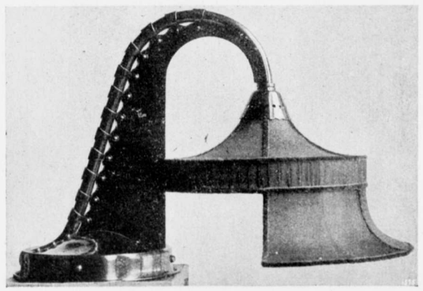

Pianolamp.
Uitv. Firma Winkelman & van der Bijl te Amsterdam.
Ontwerp H. J. Winkelman.

leerlingen per contract volgens de nieuwe inzichten de winkeletalages van bekende Berlijnsche firma's arrangeeren. Voegen wij hieraan nog toe de voorbereiding voor de *groote Werkbundtentoonstelling* dit jaar in Keulen te houden, dan geeft dit alles wel een indruk van groote bedrijvigheid.

Organisatie. — *Voor de organisatie* van dezen bond zijn volgende punten van belang. In de eerste plaats de artikelen van de statuten:
§ 3. Mitglieder des Vereins können sein: Künstler, Gewerbetreibende, Sachverständige und Förderer, als Förderer können Korporationen beitreten, die im Einverständnis mit dem Vorstand einen Vertreter bezeichnen, der eine Stimme erhält.
§ 4. Die Aufnahme der Mitglieder erfolgt durch Beschlusz der Vorstandschaft.
§ 5. Der jährliche Mitgliedsbeitrag wird von jedem Mitgliede durch Selbstschätzung nach dem Masze seiner Leistungsfähigkeit festgesezt. Er beträgt mindestens zehn Mark.
§ 6. Die Mitgliedschaft erlischt:
(a) durch schriftliche Erklärung.
(b) durch den Tod.
(c) durch Ausschlusz.
Der Ausschlusz ist zulässig, wenn ein Mitglied gegen das Bundesinteresse handelt.
§ 7. Organe des Bundes sind:
1. der Vorstand und die Vorstandschaft.
2. der Ausschlusz.
3. die Mitgliederversammlung.
§ 8 Der Vorstand besteht aus zwölf Mitgliedern und den Geschäftsführer.
§ 10. Die Vorstandschaft überwacht die Durchführung des Bundesgedankens durch die Organe und die Mitglieder des Bundes.

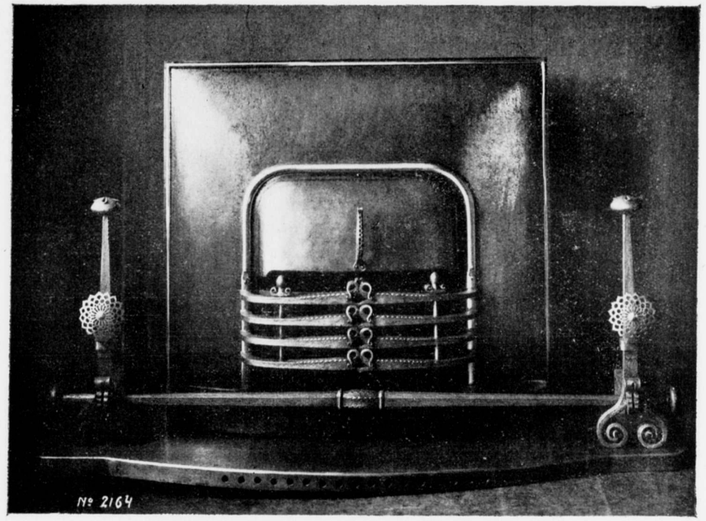

Uitv. Firma Winkelman & v. d. Bijl te Amsterdam. Haard. Ontwerp H. J. Winkelman.

§ 12. An allen Orten, an welchen es für die Durchführung des Bondeszweckes erforderlich erscheint, ernennt die Vorstandschaft aus der Zahl der dort ansässigen Mitglieder des Bundes einen Vertrauensmann mit einjahrigen Amtsdauer. Zu seinen Obliegenheiten gehört es sowohl das Interesse der Bundes in dem ihm zuerwiesenen Bezirk wahrzunehmen, als auch die Interessen der im Bezirk ansässigen Mitglieder dem Bunde gegenüber zu vertreten.
§ 13. Der Ausschusz besteht aus den Vertrauensmännern (§ 12) und den von der Mitgliederversammlung jährlich gewählten Mitgliedern.
§ 15. Der Ausschusz unterstützt die Vorstandschaft in die Geschaftsführung und erledigt alle Angelegenheiten, welche ihm von der Vorstandschaft zur Beschluszfassung vorgelegt werden, insbesondere setzt der Ausschusz die Tagesordnung für die ordentlichen Mitgliederversammlungen und den Jahresarbeitsplan endgültig fest.
Hierbij eenige aanteekeningen.
Bij § 4. De toelating is beperkt en slechts hij die door het Bestuur wordt waardig gekeurd kan bondslid worden. De uitnoodiging om lid te worden geschiedt door een „Ehrenkarte", die als volgt luidt:
„Der Deutsche Werkbund läd sie hiemit zur Mitgliedschaft ein. Der Gedanke von der Verpflichtung der deutschen Arbeit zur höchsten Leistung, in seiner künstlerischen und gewerblichen Bedeutung wie in seiner volks- und weltwirtschaftlichen Wirkung, findet bei Ihnen soviel Verständnis und Förderung, dasz der Deutsche Werkbund Wert darauf legt Sie in seiner Gemeinschaft zu wissen".
Bij § 6 c. is naderhand toegevoegd: „Unehrenhaftes geschäftliches Gebaren ist als eine Handlung zu betrachten, die im Sinne des § 6 der Bundessatzung gegen das Bundesinterresse verstöszt.

Bij § 8. De samenstelling van het Hoofdbestuur is sedert de oprichting zóódanig, dat de verhouding van Kunstenaren, fabrikanten en deskundigen is als 3 : 2 : 1.
Voor de samenstelling van het totaal der leden zijn de volgende getallen van waarde. Bij de oprichting bestond de Bond uit *224* kunstenaren, *143* vertegenwoordigers van handel en nijverheid, *62* deskundigen.
31 Maart 1909 is die verhouding *332* kunstenaren, *225* vertegenwoordigers van handel en nijverheid, *81* deskundigen.

Inktpot.
Uitv. Firma Winkelman & v. d. Bijl te Amsterdam.
Ontwerp H. J. Winkelman.

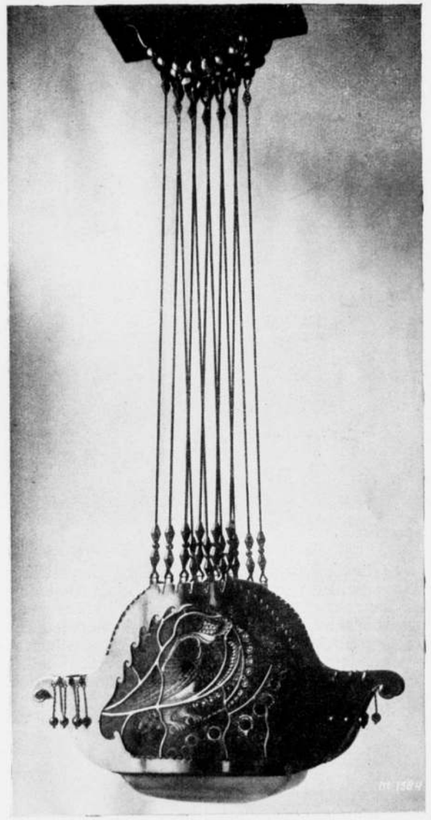

Uitv. Firma Winkelman & v. d. Bijl te Amsterdam. Lamp. Ontwerp H. J. Winkelman.

In Augustus 1909 is de verhouding *369 267 95*
31 Maart 1910 „ „ „ *436 278 129*
31 „ 1911 „ „ „ *494 290 138*
In Mei 1913 bij benadering opgemaakt uit de ledenlijst is de verhouding aldus: *695* kunstenaren *360* vertegenwoordigers van handel en nijverheid, *74* leeraren, professoren, rectoren enz., *28* litteratoren, publicisten, *40* Museum-ambtenaren en kunsthistorici, *121* diversen. Verder vinden wij voor 1913 nog als leden vermeld: de „Handelskammer" te Berlijn, Frankfort a. M., Halle a.S., Heilbronn, Keulen, Plauen en Vogtl, Sorau (Lausitz), Stralsund, Straatsburg, en de „Handwerkskammer" in Halle a. S. Hannover, Heilbronn, Magdeburg, Mannheim, Münster, Reutlingen, Stettin. De Handels- u. gewerbekammer te Olmütz en het Gewerbeförderungs-Institut te Bozen en te Troppau. Ten slotte de volgende korporatie's: Deutscher Handelstag, Deutscher Handwerk und gewerbekammertag, Deutscher Verband für neue Frauenkleidung und Frauenkultur, Die Brücke E. V. Internationales Institut zur Organisierung der geistigen Arbeiten, Exportverband Deutscher Qualitätsfabrikanten Remscheid, Münchner Bund, Verein Deutscher Reklamefachleute, Vereinigung für angewandte Kunst E V.
Wij hebben nu een kort overzicht van het ontstaan, het doel, de middelen en de organisatie van de D. W. B. Over de resultaten van den Bond kan vooral de in dit jaar te houden Tentoonstelling te Keulen en ook de daaraan verbonden Jaarvergadering het beste een inzicht verschaffen. Enkele zwakke punten kan men door uitlatingen zoowel in als buiten den bond wel vinden en het is niet slecht om hierop de aandacht te vestigen.

Kritiek. — Van de Velde drukte in de tweede jaarvergadering reeds zijn vrees uit, dat het opvoeren van de kwaliteit aesthetisch en technisch niet zoo gemakkelijk zal zijn: „alles in allem werde der Beeinflussing der Industrie durch die Künstler aber erst dann einen nachhaltigen Erfolg haben, wenn der Fabrikleiter nicht nur vom Künstler die neuartige oder gereinigte Form für

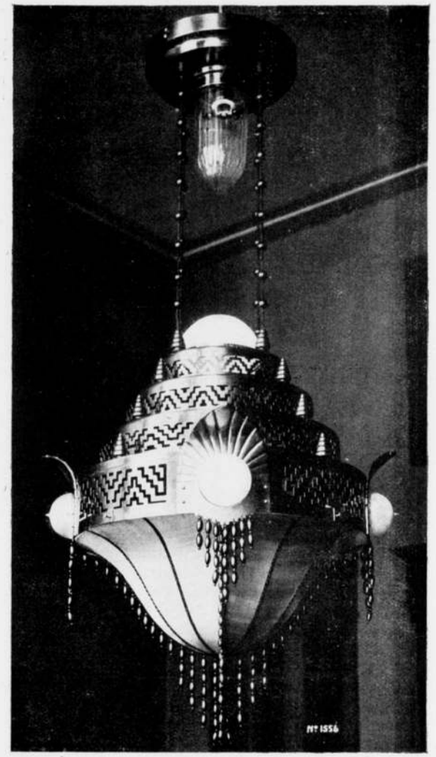

Uitv. firma Winkelman & van der Bijl te Amsterdam. Lamp. Ontwerp H. J. Winkelman.

seine Erzeugnisse annehmen, sondern diese auch in Hinsicht auf Technik und Material einwandfrei ausführen werde. Sonst werde die Ueberlegenheit deutscher Produkte immer nur in den Katalogen, nicht aber in Wirklichkeit existieren.
De heer Gericke, direkteur der Delmenhorster Linoleumfabriek meent weer dat: „man sich einstweilen damit begnügen müszte wenn der betr. Geschäftsleiter sich zunächst vielleicht verpflichtet nur für den Absatz nach dem Inlande die Bedingungen des Bundes als Richtschnur anerkennen zu wollen". Ook wijst hij op het gevaar der oneerlijke concurrentie, die goed uitgevoerde ontwerpen met een kleine verandering en een slechte uitvoering kan namaken.
Dat het bijeenbrengen van kunstenaar en fabrikant zonder meer voor de Nijverheidskunst slechte gevolgen kan hebben kan niet ontkend worden. Een sterke vermeerdering van opdrachten, die zooals de industrie dat verlangt dikwijls in een korten tijd moeten ontworpen worden werkt het ontstaan van ontwerp-bureaux in de hand, welke degenereerend op den kunstenaar en zijn ondergeschikte krachten kunnen werken.
Dan het gevaar dat er dreigt doordat de kunstenaar zonder scherpe kritiek nieuwe zg. surrogaten aanvaardt en voor het materiaal dat naderhand blijkt volstrekt geen „kwaliteit-materiaal" te zijn nieuwe ontwerpen maakt en zoo een bedriegelijke schijn-ontwikkeling in de hand werkt.
Verder krijgt men den indruk dat het samenbrengen van kunstenaar en publiek niet tot haar recht komt. Een ander vindt weer: schöne Reden und Resolutionen in Menge, aber keine Taten", enz. enz.
De correspondent van de *N. R. Courant* uit het Rijnland schrijft weer in het nummer van 20 Maart 1914 het volgende:
„De Duitsche Werkbond nu heeft de deuren wijder open „gezet. Hij wil aansluiting tusschen bouw- en sierkunste„naars, industrie en handel, toonaangevend publiek. Het „idee is dus niet kwaad, want wat helpt ons artiesten„werk indien de machtige industrie en handel niet mede„werken? Maar het komt vooral op de medewerkende „artistieke leden aan en in het begin werd er zeer serieus „gezift. In ons Rijnland was prof. Bosselt, een zeer be„kwaam beeldhouwer, de zoogenaamde vertrouwens„man, die Kunstenaars tot deelneming persoonlijk uit„noodigde. Dat is nu geheel veranderd en ik geloof, dat

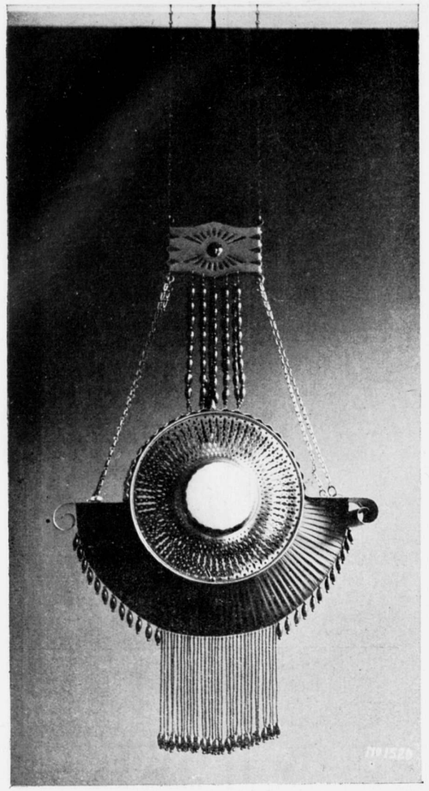

Lamp.
Uitv. Firma Winkelman & v. d. Bijl te Amsterdam.
Ontwerp H. J. Winkelman.

„een iedereen lid kan worden. Het blijkt al daaruit, dat
„het D. W. B. niet meer achter de namen van inzenders
„op Tentoonstellingen voorkomt. Dat zou eigenlijk voor
„ons een reden zijn deze Tentoonstelling (te Keulen) met
„echt-Hollandschen zin te boycotten! Te meer, omdat
„er meer verwerpelijke teekens zijn!
„Men zie bijv. het werk van Bruno Paul, van Kreis en
„anderen, om spoedig te ontdekken hoe de barokstijl
„poeslief ingedrongen is, hoe de Biedermeijer-stijl vege-
„teert met gedrukte bloempjes op katoen op glimmende
„meubelen".
In hoever dergelijke afwijkingen, een dusdanige verslapping bij de toelating der leden en een indringing van commercieele modestroomingen voortkomen uit de organisatie van de D. W. B. moet onderzocht worden.
Friedrich Naumann noemt in zijn brochure „Kunst und Volkswirtschaft" (een lezing gehouden voor de D. W. B.) de volgende stelling:
„Die Unternehmer von Qualitätsindustrien müssen sich
„sowohl dem Publikum als auch den Verfertigern von
„Kunstschund gegenüber als Einheit fühlen, dürfen aber
„weder den Künstlern noch den Arbeitern gegenüber
„als Unternehmerverband im gewöhnlichen Sinne diese
„Wortes auftreten, wenn sie nicht die Kunst selbst
„ruinieren wollen, von der sie leben."
Een wijze raad maar niet zoo heel gemakkelijk in een organisatie vast te leggen, ofschoon niet onmogelijk.
Nog op andere wijzen zou de industrie den kunstenaar en de nijverheidskunst kunnen gebruiken voor doeleinden waarvoor zij niet bestemd zijn. Bijv. als reclame en een middel om minderwaardige waar onder de kunstvlag te maken en te verkoopen of als een middel in den economischen strijd. Voor het laatste geeft Hans Urbach in zijn artikel in „Die Durchgeistigung der deutschen Arbeit een voorbeeld. Hij schrijft daar:
„Die Deutsche Zementwaren und Kunststeinindustrie
„steht immitten eines wirtschaftlichen Kampfes wie man
„ihn härter sich wohl kaum denken kann. Dieser Kampf
„war ja die Ursache die den Zementwarenfabrikanten
„Vereinigung Deutschland unter die Aegide des Deut-
„schen Werkbundes führte.
Natuurlijk kan de technische en aesthetische veredeling van een product een mooi en toelaatbaar wapen zijn in den concurrentiestrijd, maar de kunstenaar moet dan wel de absolute zekerheid hebben, dat hij aan den juisten kant medevecht.
Zoo zijn wij dus niet blind voor de gevaren die het welslagen van een dergelijken bond bedreigen zoowel van de zijde van den „strever-kunstenaar", als van den koopman of fabrikant, die onder valsche vlag zal trachten binnen te dringen, te profiteeren van den bond zonder in waarheid de beginselen trouw te dienen, en zoo zal men nog wel meer bezwaren kunnen opwerpen die, dunkt mij, echter wel meerendeels kunnen ondervangen worden.
Driebond. — Stellen wij ons de vraag of een soortgelijke organisatie als de D. W. B voor ons land mogelijk en gewenscht is, dan kunnen de volgendé motieven er vóór aangevoerd worden.
In de eerste plaats bestaat er een kern van samenwerkende kunstenaars en industrieelen. Daar naast staat een groep van industrieelen, die in den grond der zaak wel voor het nieuwe werk en de grondige aesthetische verzorging voelen, al was het alleen maar omdat de aard van hun bedrijf het streven naar aesthetische en technische volmaking medebrengt of moest brengen. Zij zijn echter ten deele bevangen door een ongegronde vrees voor de moderne nijverheidskunstenaren en hun nieuwe positie, waarvan zij ten onrechte m. i. een slechten invloed voor hun prestige of hun economische belangen verwachten; krampachtig houden velen vast aan het verouderde inzicht, dat de firma met den naamloozen teekenaar de ontwerper is. Het is zaak om, zonder essentieele belangen van den op te richten bond in gevaar te brengen, deze industrieelen tot ons te trekken — ook in hun eigen voordeel, terwijl anderzijds het groote overschot van tot nu toe ongebruikte ontwerpkrachten zoowel in het belang van de Sier- en Nijverheidskunst als in dat van de industrie en de gemeenschap, in het werk gesteld kunnen worden.
In de tweede plaats verkeert de Hollandsche Sier- en Nijverheidskunst, die als kunstbeweging zich vrij zuiver ontwikkelde en ondanks alle tegenwerking handhaafde, in de moeilijke en beperkende omstandigheden, welke veel overeenkomst hebben met die, welke mede aanleiding gaven tot het stichten van de D. W. B. Het is de vraag of de kunstenaars-vakvereenigingen in staat zijn om het doel wat aan de D. W. B. ten grondslag ligt, te

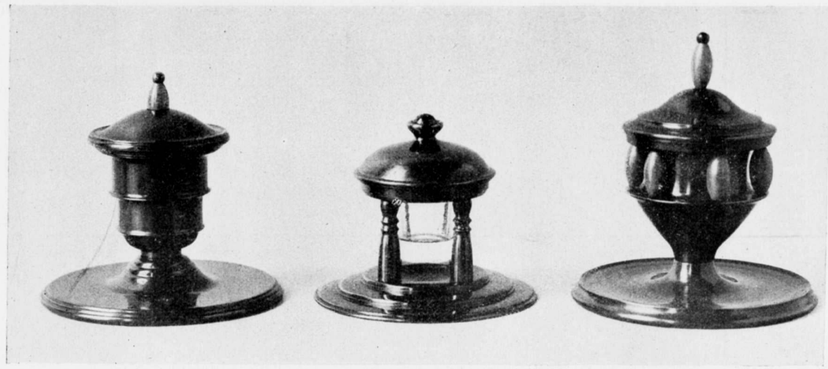

Inktpotten.
Uitv. Firma Winkelman & van der Bijl te Amsterdam. Ontwerp H. J. Winkelman.

verwezenlijken. Ik geloof, dat men, gezien de verspreiding van krachten, de stichting van een soortgelijken bond ernstig in overweging moet nemen.
De kunstenaren, zoowel architecten als Sier- en Nijverheidskunstenaren, zijn voor het grootste gedeelte in verschillende meer of min zuivere vakbonden opgenomen, waarin de bevordering van de belangen van Bouw-, Sier- en Nijverheidskunst tot haar recht komen. Er is echter geen reden, waarom niet een bepaald deel van die algemeene belangen of middelen aan een nieuw organisme zou kunnen worden toevertrouwd — vooral denk ik direct aan Tentoonstellingen en algemeene propaganda, welke onder zekere voorwaarden, misschien beter aan een anders samengesteld lichaam kan worden overgelaten, vooral wanneer dit aan niet-kunstenaars – belanghebbenden of — belangstellenden de gelegenheid biedt om zonder aan de grondbelangen van deze kunsten en haar beoefenaren te raken, door de daad aan de bevordering ervan te kunnen medewerken. Er zijn werkelijk een groot aantal waarlijk belangstellenden, die wel is waar van meet af individueel of bij gelegenheid hun hulp gaven, maar die niet duurzaam en gezamenlijk steun en medearbeid konden geven.
Dan kunnen wij de neiging constateeren van vele gelijkvoelende moderne Architecten Sier- en Nijverheidskunstenaren om zich in het belang van hun idealen te vereenigen.
Duidelijk toch is op te merken het groeiend besef van de noodzakelijkheid eener concentratie, eener steviger organisatie, door het bijeenbrengen van al die werkers, wier arbeid getuigt van eigen scheppend vermogen (of althans van het oprechte streven daarnaar) in het juiste gevoel der innige samenhoorigheid van de Bouw-, Sier- en Nijverheidskunsten en met het verlangen naar eene werkelijk uit de volle gemeenschap opgroeiende onverdeelde kunstuiting.
Velen zien in dat het thans onvermijdelijk is de in verschillende vereenigingen verspreide gelijkgezinde Architecten, Sier- en Nijverheidskunstenaars te vereenigen, hun aantal uit te breiden, hun streven en werk zuiver te houden en samen op te trekken tegen alle verstarde copiekunst, modekunst en schijnkunst in welken vorm ook. Ontwerpers en belanghebbenden en belangstellenden zouden dan onder een bepaalde leus bij elkaar gebracht moeten worden om de beletselen uit den weg te ruimen, die den groei dezer practische kunsten hebben tegengehouden en beperkt tot de ateliers en een kleinen kring.
Verder is het streven van de zoekers naar moderne vormgeving ruimer geworden; ook hier leefde reeds lang het inzicht dat deze veredeling, herschepping van Ambacht en Nijverheid, deze opvoeding tot het begrip en de waardeering van technische deugdelijkheid, en nieuwe eigen schoonheid een onderdeel moest vormen (inderdaad vormde) van een beweging naar een nieuwe cultuur.
Ten slotte hebben wij in ons land in de laatste 10 jaar telkens nieuwe vereenigingen zien opkomen, welke zich de opvoeding tot schoonheid in werkplaats, school, in huis en in het leven tot opgave hebben gesteld. Vereenigingen als: „Kunst aan Allen", „Kunst aan 't Volk", „Veredeling van het Ambacht", Schoonheid in Onderwijs", „Vereeniging voor Huisvlijt en Volkskunst", „Heemschut" enz. hebben elk een stuk van dit program ter hand genomen.
Al deze stroomingen samen te voeren in één bedding; dragers, bemiddelaars en bevorderaars dezer nieuwe idealen tezamen in actie te brengen is een goede en nuttige daad, waarvoor juist nu de tijd is gekomen, nu een hernieuwde belangstelling bij de besten uit het publiek onmiskenbaar is.
Daarbij komen nog enkele reeds aangestipte factoren. Zoo de wenschelijkheid van een meer intensieve en imponeerende propaganda voor het nieuwe streven en het reeds bereikte in den vorm van grootere, meer omvattende, meer suggestieve Tentoonstellingen, zonder dat daardoor de taak van den ontwerper verzwaard en te veel van zijn finantieele draagkracht geëischt wordt. Dan het samenbrengen van den zuiverstrevenden ontwerper met den juist voelenden en eerlijk willenden fabrikant en ook met den invloedrijken man uit de leidende kringen van handel, bankwezen en overheid, welke meer door gebrekkige kennis dan door onwil voor dit nieuwe leven onverschillig zijn gebleven.
Vatten wij dit nu in 't kort samen, dan vinden wij als motieven:
1. de erkenning dat op 't oogenblik een kentering in de publieke belangstelling merkbaar is;

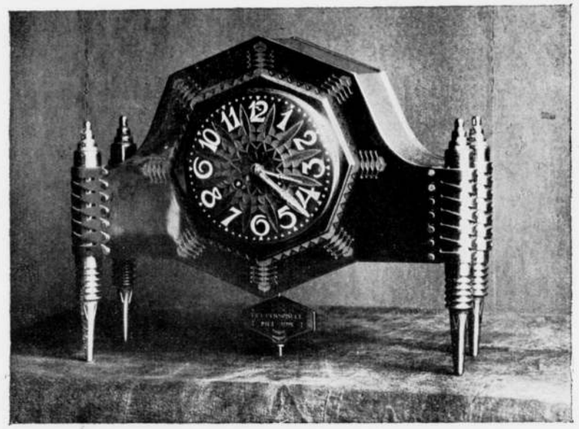

Uitv. Firma Winkelman & v. d. Bijl te Amsterdam. Klok. Ontwerp H. J. Winkelman.

2. de noodzakelijkheid van het vereenigen van den modernen architect-, sier- en nijverheidskunstenaar in den strijd tegen copiëer-, bureau- en mode-kunst, met eerbiediging van de werkelijk levende traditie;
3. de wenschelijkheid van het op ruime schaal samenbrengen van kunstenaars met industrieelen, kooplieden, kunstpublicisten, belangstellenden enz. in één organisatie voor de technische en aesthetische veredeling van alle producten, die daarvoor in aanmerking komen. Dus zoowel van het oude maar door eigen vormgeving nieuw oplevende handwerk, als van de moderne machinale groot-productie;
4. de nuttigheid van het tijdelijk bijeenbrengen van alle vereenigingen met een aesthetisch-opvoedkundige strekking in die gevallen waar concentratie gewenscht is, naast het zelfstandig streven om beter begrip en waardeering van technische deugdelijkheid, gepaard aan nieuwe schoonheid (de z.g. kwaliteitswaar) te bevorderen;
5. de wenschelijkheid van een betere propaganda door meerdere publicaties en grootere meer omvattende en meer imponeerende Tentoonstellingen.

Dit zijn in 't kort m. i. soliede motieven waarop de oprichting van een nieuwen bond te rechtvaardigen zou zijn, vooral nu bij den bestaanden toestand van verspreiding der moderne eensvoelende krachten men niet bij machte is gebleken om aan deze moderne Architectuur Sier- en Nijverheidskunsten de begeerde en ongetwijfeld eerlijk verdiende betere ontwikkelingskansen te geven.
Wordt nu eenmaal de wenschelijkheid van het stichten van een bond aangenomen, dan zou het *doel* van den bond kort omschreven aldus kunnen luiden:

1. *De veredeling van den arbeid in Ambacht en Nijverheid door het verbeteren der aesthetisch-technische hoedanigheid van het product.*
2. *Het vereenigen van alle moderne doelbewuste kunstkrachten in bouw-, sier- en nijverheidskunst, welke thans in verschillende vereenigingen verspreid niet tot volle werkzaamheid kunnen geraken, in één organisatie (zonder echter de taak der zuivere kunst-vakvereenigingen te belemmeren of over te nemen) met fabrikanten, winkeliers,*

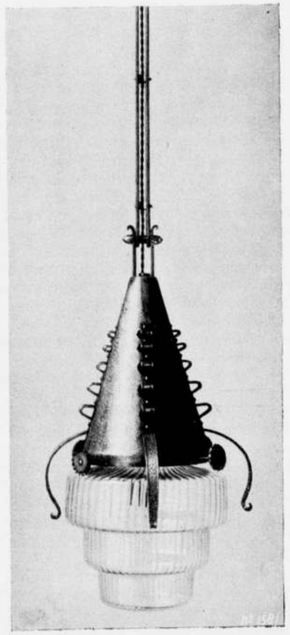

Lamp.
Uitv. Firma Winkelman & van der Bijl te Amsterdam. Ontw. H. J. Winkelman.

SPEELGOED UIT DE SPEELGOEDERENFABRIEK „OLANDA" TE AMSTERDAM. Direct. PH. SIMONS.

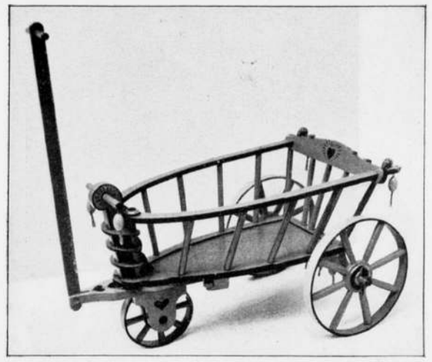

Strandwagen. Ontwerp H. Th. Wijdeveld.

deskundigen, belanghebbenden en belangstellenden, om gezamenlijk al die vijandige elementen te bekampen of al die beletselen uit den weg te ruimen, welke de volle ontplooïng van deze technische kunsten tegenhouden.
3. *Centralisatie van al die aesthetisch-opvoedkundige bestrevingen, welke alle er min of meer op gericht zijn om op school, in de werkplaats, in het bureau, in huis en in 't leven den zin voor schoonheid en deugdelijkheid te bevredigen, te ontwikkelen en te versterken.*

Voor de *organisatie* is van ingrijpend belang hoe en welke elementen kunnen opgenomen en welke uitgesloten moeten worden. M.a.w. wie zouden de toekomstige leden kunnen zijn? We vinden de volgende categorieën:

A.
Architecten.
Sierkunstenaars.
Nijverheidskunstenaars.
Ingenieurs.

B.
Fabrikanten.
Winkeliers.
Kooplieden.

C.
Kunstpublicisten.
Kunsthistorici.
Museumbeambten.
Redacteuren.

D.
Andere belanghebbenden en belangstellenden (zoowel corporaties als personen), o. a. technici, sociologen, kunst-paedagogen, en belangstellende leeken en vertegenwoordigers der overheid.

Poppenbed. Ontwerp Ph. Molkenboer.

Hobbelpaardje. Ontwerp H Th. Wijdeveld.

1. Om daaruit de juiste keuze te doen zal men moeten vasthouden aan *lidmaatschap op uitnoodiging al of niet met een eerekaart.*
Overwogen zal moeten worden of hierbij z.g. vertrouwenslieden of een bepaalde commissie van toelating moet worden ingesteld.
Niet toegelaten moeten worden:
a. van de kunstenaren, zij, die beslist vijandig tegenover het moderne streven staan of door hun arbeid bewezen hebben geen betrouwbare strijders daarvoor te zijn, (alle strevers).
b. van de fabrikanten enz. geldt hetzelfde. Ook zij waarvan men kan aannemen dat zij niet het doel van den bond, maar bijkomstige reclamebelangen of eenzijdige commercieele belangen in den bond zouden willen behartigen, dienen uitgesloten.
2. Een bureau voor aesthetisch-technische kwaliteit, en een contrôle op de met een bondsteeken, als werk van de leden verkochte waar, zou hierbij goede diensten kunnen bewijzen.
Het bijeenbrengen van de gelijkgezinde elementen en het in contact brengen van de zoekers van nieuwe eigen vormgeving met het publiek is vooral van belang.
3. Royement is noodig en moet scherp en duidelijk omschreven en zonder aanzien des persoons toegepast.
4. Contributie naar eigen schatting met een minimum van bijv. *f* 5.—

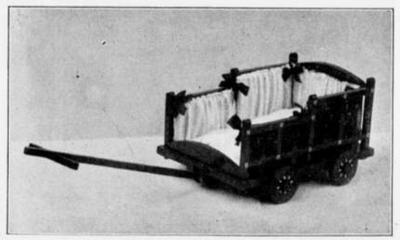

Poppenwagen. Ontwerp Ph. Molkenboer.

SPEELGOED UIT DE SPEELGOEDERENFABRIEK „OLANDA" TE AMSTERDAM. Direct. PH. SIMONS.

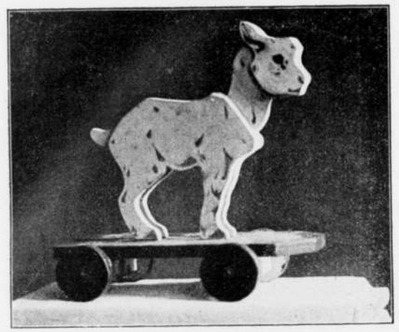

Geitje. Ontwerp B. W. Wierink.

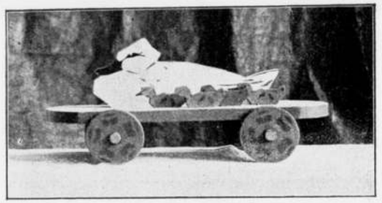

Eend met jonge eendjes. Ontwerp B. W. Wierink

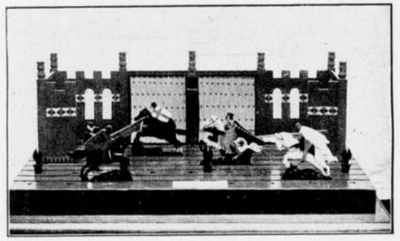

Ridderspel. Ontwerp H. Th. Wijdeveld.

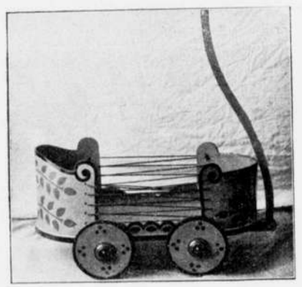

Poppenwagen. Ontwerp H. Th. Wijdeveld.

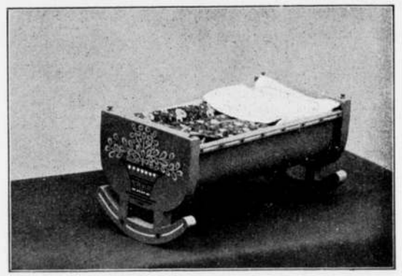

Poppenwieg. Ontwerp Ph. Molkenboer.

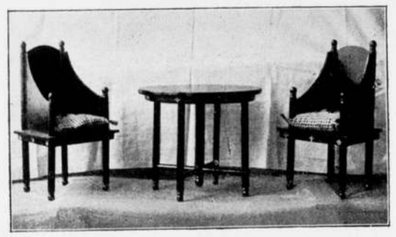

Poppenstoel en tafel. Ontwerp Ph. Molkenboer.

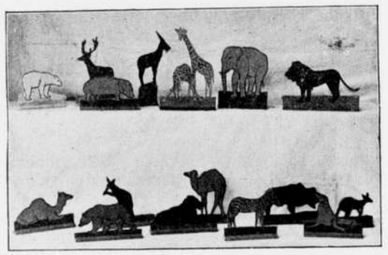

Dierentuin. Ontwerp R. W. P. de Vries Jr.

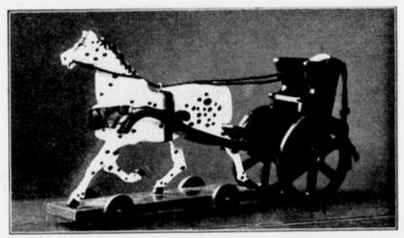

Sjees met paard. Ontwerp Frits Loeb.

SPEELGOED UIT DE SPEELGOEDERENFABRIEK „OLANDA" TE AMSTERDAM. Direct. PH. SIMONS.

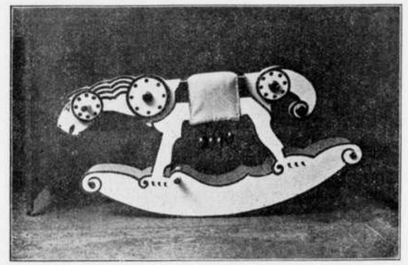

Beweegbaar Hobbelpaard.

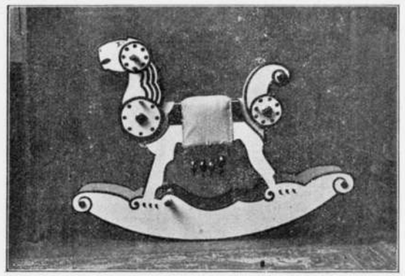

Ontwerp H. Th. Wijdeveld.

5. De bond mag niet de vakactie van de kunstenaarsvakvereenigingen belemmeren of haar taak overnemen.
6. In Bestuur en in het totaal der leden mag het kunstelement niet door het andere overstemd worden.
Dus òf het aantal der kunstenaars-leden mag niet overtroffen worden door het aantal der overige leden;
òf de stem van een kunstenaarslid zal vermenigvuldigd worden met een coëfficient, die verkregen wordt door het totaal aantal niet-kunstenaar leden te deelen door dat der kunstenaars, zoodra het aantal kunstenaarsleden in de minderheid is.
De verhouding in het Bestuur zal zóó zijn, dat op 6 Bestuursleden komen (3) kunstenaars, (2) kooplieden of fabrikanten, (1) deskundige of belangstellende.
7). Een aparte groep van donateurs is te overwegen.
8). Eveneens het instellen van een contrôlelichaam, dat zorgt dat de leden niet in strijd met de beginselen handelen.
Maar hoe overigens de organisatie moge worden, steeds zal in de *Driebond* de samenwerking van 3 elementen: van Kunst, arbeid samenleving; van schoonheid, techniek en kultuur; van ontwerper, vervaardiger, verbruiker; van kunstenaar, fabrikant en belangstellende verzekerd moeten zijn, omdat deze drieëenheid de grondslag van de boven omschreven nieuwe opgave vormt.

W. PENAAT.

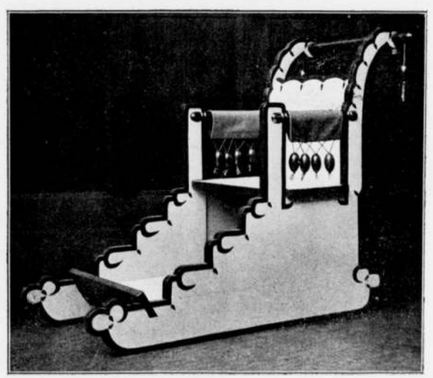

Slede. Ontwerp H. Th. Wijdeveld.

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 41. ZATERDAG 13 OCTOBER 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER. H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewone Leden zijn aangenomen de heeren P. ENDT, Bouwkundig Ingenieur, alhier, en G. VERSTEEG, Architect, alhier.

II. In de Ledenvergadering van 10 Oct. ll. is besloten tot instelling van een Ledengroep, te noemen Afgevaardigde Leden, waarin Gewone Leden kunnen worden opgenomen na onderzoek hunner aesthetische en technische kwaliteiten door een daarvoor samen te stellen Commissie van Onderzoek. Afgevaardige Leden uitsluitend zullen verkiesbaar zijn, en stellen zich beschikbaar voor functies in het Genootschap als Bestuurs-, Redactie-, Jury- of Commissielid. De Commissie van Onderzoek zal voor de eerste maal worden samengesteld uit 3 Leden, waarvan 1 te kiezen door de Leden en 1 door het Bestuur, welke gekozenen tezamen een 3e aanwijzen.

(Der Commissie tot herziening der Statuten is verzocht in haar Concept-Statuten deze besluiten, in behoorlijken vorm op te nemen en zoo mogelijk in het Weekblad van 20 dezer te publiceeren). J. F. STAAL JR., 1e Secr.

BERICHT.

Voor de leden, die meerdere Driebond-nummers wenschen, zijn deze bij de uitgevers Gebr. Binger, Warmoesstraat, Amsterdam, verkrijgbaar à *f* 1.— per exemplaar.

VERSLAG VAN DE 1397ste LEDENVERGADERING VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA, GEHOUDEN OP WOENSDAG 10 OCTOBER 1917, IN DE VERGADERZAAL HEERENGRACHT 545-549.

De Voorzitter, de heer Gratama, stelt voor de lezing der notulen uit te stellen tot de volgende vergadering en punt *e* en *f* der agenda vooraf te behandelen, hetgeen wordt goedgekeurd.

De Voorzitter stelt dus aan de orde de voortzetting der besprekingen over de Statutenwijziging. In de 1395ste vergadering, waar het geheele Bestuur herkozen werd, zegde dit toe een poging te doen het inzicht der vergadering, die zich met kleine meerderheid uitsprak voor handhaving van het gemengd karakter van A. et A. te vereenigen met het inzicht van de minderheid, waar onder het Bestuur, die eene reorganisatie naar een artistieke vereeniging gewenscht achtte. Uit het vertrouwen, dat uit de herkiezing van het Bestuur bleek, meende het Bestuur de verwachting te kunnen putten, dat deze poging kans op succes zou medebrengen.

Het Bestuur is het thans eens over de oplossing. Gehoor gevende aan de wensch der meerderheid, blijft het gemengd karakter van A. et A. gehandhaafd, ook in de toekomst. De toelating van Gewone Leden blijft dus even ruim gesteld, behoudens wellicht een meer serieuse toepassing der bestaande statutenbepalingen, doch een eisch van kunstbeoefening wordt niet gesteld: zuivere technici, bouwkundige opzichters, e. d. blijven als Gewone Leden gehandhaafd en zullen als zoodanig kunnen worden aangenomen.

Tegemoet komende aan de denkbeelden van de minderheid en van het Bestuur, meent het Bestuur het Genootschap als Bouwkunst-Genootschap de zekerheid van een deskundige leiding te moeten kunnen waarborgen. Het stelt zich voor, dit te bereiken door het vormen van een groep, b. v. te noemen Afgevaardigde Leden, uit de Gewone Leden, die zich beschikbaar stellen voor het vervullen eener functie in het Genootschap als Bestuurs-, Redactie-, Jury- of Commissielid, en wier aesthetische en technische bekwaamheid aan een in te stellen Commissie van Onderzoek zal gebleken zijn. Afgevaardigde en Gewone Leden hebben het stemrecht, doch bij verkiezingen is hun keus beperkt tot die Leden, van wie, menschelijkerwijs gesproken, de zekerheid bestaat, dat zij hun vak als kunst beoefenen en begrijpen, en die zich tot vervullen eener functie, bij toetreding tot de groep Afgevaardigde Leden, bereid hebben verklaard. Alleen bij aanneming van een voorstel in deze richting, bestaat zekerheid, dat bij handhaving van het gemengde gezelschap in A. et A., de acties van het Genootschap door deskundigen zullen worden geleid.

Deze gedachtengang is door het Bestuur uitgewerkt in

aansluiting met de concept-statuten. Spreker leest de belangrijkste gedeelten dezer amendementen, betreffende de groep der Afgevaardigde Leden en de Commissie van Onderzoek voor, en zegt dat het thans de bedoeling is over de belangrijkste punten een besluit der vergadering te verkrijgen. Leidt dit besluit tot aanneming dier punten, dan zal het Bestuur der Commissie van Onderzoek verzoeken de in dien geest gewijzigde concept-statuten zoo spoedig mogelijk weer in te dienen.
Gaarne geeft spreker thans het woord aan de vergadering, tot het houden van eventueele beschouwingen.
De heer Weissman brengt allereerst het Bestuur hulde voor de loyale wijze, waarop het de besluiten der vergadering heeft uitgevoerd. De noodzakelijkheid van instelling van een nieuwe groep Leden, als door den Voorzitter aangegeven, vermag spreker echter niet in te zien. Uit de samenstelling van het tegenwoordige Bestuur en Redactie b.v. blijkt duidelijk dat, zoowel nu als altijd, een juiste keuze door de Leden wordt gedaan. Vanzelf worden in A. et A. altijd de leidende krachten in de Bouwkunst, naar voren gebracht, de meeste Vereenigingen kunnen zich wat dat betreft aan ons Genootschap spiegelen. Er bestaat geen grond voor vrees, dat in de toekomst dit zal veranderen.
De heer Rol lijkt aanneming van het voorstel van het Bestuur zeer gewenscht. Indien voort wordt gegaan met aanneming van Gewone Leden zonder strenge onderscheiding, bestaat er groote kans dat de Genootschapsfuncties in handen van mindere krachten komen.
De Voorzitter, hoezeer gevleid door de woorden van den heer Weissman, kan diens optimisme betreffende right men on the right places volstrekt niet deelen. Er mag niet vergeten worden, dat de vergadering bij eerste behandeling der concept-statuten reeds het verlangen uitsprak, dat het Genootschap zich diende te herzien, zij het met handhaving van bet gemengde gezelschap. Wil A. et A. als gemengd gezelschap niettemin de belangen der bouw*kunst* bevorderen en zich reorganiseeren in die richting, dan ligt daarin opgesloten dat ten slotte bij beslissingen, de leiding moet berusten bij werkelijk bouwkunstige personen. Daaromtrent bestaat thans geen zekerheid, tot de eerste taak van het Genootschap behoort, zich die zekerheid te verschaffen. Bij instelling van de Afgevaardigde Leden uit de Gewone Leden, sticht zich een groep, waaruit het Genootschap kan putten.
De heer Staal wijst erop, ter voorkoming van misverstand, dat bouwkundige teekenaars, zoo goed als practiseerende architecten tot de afgevaardigde leden kunnen worden toegelaten.
De heer Weissman is nog niet geheel overtuigd. Dezelfde moeielijkheid van een criterium zal zich weer voordoen. Het is ook onjuist te veronderstellen dat voor Bestuurs- en andere leden artisticiteit vereischt wordt. Een geheel ander soort eigenschappen kan juist in die functionarissen gewenscht zijn.
De Voorzitter vindt deze meening geheel onjuist en minstens uit den tijd. Natuurlijk moeten de werkelijke bouwkunstenaars leiding aan hun vak geven, zij kunnen welbespraaktheid en dergelijke vermogens dan gerust thuis laten. Dat is bijzaak, het architectengehalte is bij de leiding hoofdzaak.
De heer Weissman verklaart volstrekt niet tegen een groep afgevaardigde leden te zijn, doch ziet er het nut niet van in.
De heer Mels Meyers meent dat een zuivere scheiding toch niet te maken is, en op den duur aan onzuiverheid der nieuwe instelling niet te ontkomen is.
De Voorzitter antwoordt, dat waar afgevaardigde leden steeds worden onderzocht op aesthetische en technische bekwaamheid, in elk geval een grootere zekerheid wordt verkregen.
De heer Rol zegt dat alles dus van de onderzoeks-commissie zal afhangen en vraagt hoe die commissie zal worden samengesteld?
De Voorzitter deelt mede dat het Bestuur voorstelt een commissie van 5 personen, 2 gekozen door de vergadering, 2 door het Bestuur en de 5e door de 4 gekozenen.
De heer Mels Meyers gelooft niet dat zoo'n commissie ooit zal oordeelen zonder aanzien des persoons.
De Voorzitter erkent dat aan het geval een menschelijke kant zit, maar weet uit ervaring dat commissies zonder aanzien des persoons weten te oordeelen, b.v. de Amsterdamsche Schoonheidscommissie. De besluiten der onderzoekscommissie, die strekken tot afwijzing, blijven trouwens geheim. De aanmelding voor Afgevaardigd Lid geschiedt geheel vrijwillig, behalve de commissie en het betreffende Lid, is niemand een afwijzing bekend. Hier ligt het groote onderscheid met de conceptstatuten, die onderzoek bindend stelden. Iemand, hoewel volkomen bevoegd tot de Afgevaardigde Leden te behooren, zal dikwijls toch niet wenschen toe te treden, daar hij zich niet voor een functie wil beschikbaar stellen.
De heer Wijdeveld verzoekt nu spoedig de vragen te doen beantwoorden. 1°. Zal de groep Afgevaardigde Leden, overeenkomstig bestuursvoorstellen, worden gesticht; 2°. Hoe zal de commissie van onderzoek worden samengesteld.
Spreker vindt een commissie van meer dan 3 Leden ongewenscht. De commissieleden moeten dikwijls kunnen wisselen, en het totaal aantal daarvoor geschikten zal wel niet overgroot zijn.
De heer Weissman vindt deze vergadering te onvoltallig om thans tot een bindend besluit te geraken. Vele belangrijke Leden zijn, waarschijnlijk om het ongunstig weder, afwezig. Spreker stelt voor, de denkbeelden van hedenavond vooraf duidelijk te ontwikkelen in het Genootschapsorgaan.
De Voorzitter zegt dat de vergadering behoorlijk geconvoceerd is en het belangrijke punt: „Statutenwijziging op de agenda stond. Er is geen enkele reden, de vergadering thans incompetent te achten, nòch om de besprekingen van vergadering op vergadering voort te slepen.
De heer P. Kramer begrijpt niet hoe de heer Weissman van te weinig Leden kan spreken. De belangrijke Leden, die de heer Weissman mist, zullen anderen heel onbelangrijk voorkomen. Op zooveel vergaderingen hebben wij nu reeds voor spek en boonen gezeten, dat spreker hoopt zich thans aan de oplossing der belangrijke vragen te kunnen vergasten.
Het voorstel-Weissman wordt niet ondersteund.
De heer Mels Meyers adviseert de commissie van onderzoek niet te klein te maken en niet te snel te wisselen.
De heer Blaauw betoogt dat een commissie van 3 leden de meest onpartijdige is, en het in-zich-vormen van een clubje verhindert. Betreffende de competentie dezer vergadering, herinnert spreker er aan, dat het Bestuur de souvereiniteit der vergadering, die de verplichte keuring der Leden verwierp, erkende en haar besluiten als bindend, zeker als moreel-bindend aanvaardde, natuurlijk mag de souvereiniteit dezer vergadering thans niet ontkend worden, nòch haar besluiten ongeldig verklaard worden.

De heer Wijdeveld wijst op de volslagen nuttelooshеid van het openen eener gedachtenwisseling in het blad. Tot nog toe heeft geen Lid van A. et A. van het blad gebruik gemaakt om zich over de zeer belangrijke Statutenwijziging te doen hooren.
De heeren Rol en de Klerk verzoeken over te gaan tot stemming over de vragen door den heer Wijdeveld geformuleerd.
Zonder hoofdelijke stemming wordt met algemeene stemmen besloten tot instelling van de groep Afgevaardigde Leden in het Genootschap, overeenkomstig de denkbeelden van het Bestuur, geuit door den Voorzitter.
Besloten wordt voorts de commissie van onderzoek, in verband met deze instelling, samen te stellen uit 3 Leden, één aan te wijzen door de vergadering, één door het Bestuur en de derde door de 2 gekozenen.
Goedgekeurd wordt het zenden der Bestuursvoorstellen i. c. aan de commissie tot herziening der Statuten, met verzoek deze, naar aanleiding dier voorstellen, gewijzigd ten spoedigste weer in te dienen.

J. F. Staal Jr., 1e Secr.
(Wordt vervolgd).

VEREENIGING VOOR VOORTGEZET EN HOOGER BOUWKUNSTONDERWIJS.

Vervolg van blz. 277.

Leidraad voor het onderwijs, bedoeld in Art. 2 van het Huishoudelijk Reglement en sub „Leerstof" van het Jaarverslag 1916—'17.

1e Gedeelte.

Algemeene begrippen die bij alle cursussen geldend zijn.
De leergang zal zijn synthetisch samenstellend.
Uitgaande van algemeen en steeds geldende beginselen, zullen daaruit niet alleen de hoofdtrekken van elk onderwerp, maar ook de ontwikkeling der onderdeelen principieel afgeleid worden.
Toch zal niet verzuimd mogen worden om door de studie van overeenkomstige historische voorbeelden het nuttig effekt der continuïteit, die in ambacht, kunst en wetenschap den natuurlijken ontwikkelingsgang wijst, te verkrijgen.
Als voorbeeld dezer opvatting moge het volgende worden opgemerkt.
De studie der Grieksche orden, zal even goed als de samenstelling en verhoudingen voor de middeleeuwsche bogenstelling kunnen dienen om het bouwkunstig begrip op een vrij en kritisch standpunt te brengen.
Zoo zal de geschiedenis der bouwkunst in het algemeen ten dienste gesteld worden van de verklaring der algemeene schoonheidsbeginselen; terwijl duidelijk wordt aangetoond, dat in elk tijdperk slechts enkele beginselen meer op den voorgrond zijn getreden onder de afwisselende tijdelijke invloeden van geestelijke stroomingen of materieele eischen. Daarbij speelt de actie een de noodzakelijke reactie een groote rol. De vormverandering van het geheel en de onderdeelen van elke bouwkunstige schepping in opvolgende perioden, zal dus niet enkel als een waargenomen verschijnsel worden voorgedragen, doch de geestelijke drijfveer, de natuurlijke en noodzakelijke opeenvolging van den afwisselenden invloed der beginselen en middelen voorop worden gesteld, om daardoor de betrekkelijke waarde der verschijningen en hun innerlijke krachten duidelijk te maken.
De voordrachten zullen worden voorafgegaan telkens door een korten cursus van de aesthetische grondslagen die alle bouwkunst beheerschen. Vooraf dient het begrip duidelijk door den leerling te zijn gevat, voordat oefeningen ter hand worden genomen.
De cursus in hooger bouwkunstonderwijs dient te worden geopend in de eerste twee jaren met een uiteenzetting der grondbegrippen, waardoor bouwkunst zich verheft boven de werken die enkel het resultaat zijn van zuivere ambachtsoefening, welke enkel aan materieele en constructieve eischen voldoet, zonder dat de bouwmeester er karakter en stijl, een ziel in heeft geblazen!
Naar aanleiding van de verschillende wijzen, waarop de stijl van een werk tot uiting komt, zal in dezen twee-jarigen cursus kunnen worden voorgehouden, wàar het in de bouwkunst om gaat. Zoowel de bestemming van het bouwwerk, als de nationaliteit van de stichters, en hunne levensopvatting komen tot uiting in den stijl van een werk, dat is voortgekomen uit den geest van den begaafden bouwkunstenaar. Zoo is het geheele beeld, dat wij ons vormen van een „historischen stijl', niet anders dan de uiterlijke verschijning van een bepaald karakter in verband met tijd, volk en landstreek.
De stof voor de eerste twee jaren ondergaat verder geen merkbare wijziging.
In het derde jaar zal de samenwerking van de verschillende docenten, die haar ontwerpen doen uitwerken tot eene stelselmatige moeten worden gemaakt.
Hoewel elke kritiek, die door deze groep docenten gegegeven wordt, zich uitstrekt over het geheele gebied der bouwkunst, zal het noodzakelijk zijn om den leerlingen door eenige regelmatige voordrachten de algemeene beginselen en daarmede samenhangende bouwgunstige begrippen duidelijk te maken.
De technisch-wetenschappelijke critiek van de ontwerpen in het derde jaar gemaakt, zal eerst gegeven kunnen worden in de laatste weken van dat jaar. Daardoor bestaat dus voor de leerlingen de gelegenheid om zich nog goed rekenschap te geven van den samenhang dier eischen, en hunne ontwerpen na deze technische ontleding aan de hand van statica, gezondheidsleer, verwarming, ventilatie, acoustiek, verlichtingsleer te kunnen omwerken, vóórdat zij overgaan tot het vierde jaar.
Bij de overgangsbeoordeeling zullen deze ontwerpen (afgewerkt) dus moeten worden overgelegd.
Een deel der avonden van het vierde jaar zal worden bestemd om aan den bouwmeester een algemeen inzicht aangaande doel en middelen der beeldhouwkunst en schilderkunst te kunnen bijbrengen. Verder blijft het vierde jaar bestemd om ruimer, grooter ontwerpen ook in hun onderdeelen door te werken.

2e Gedeelte.

Kort overzicht van den leergang Aesthetisch gedeelte.
Ten einde den samenhang te verzekeren van de leergangen door de verschillende docenten gegeven, zullen de hieronder volgende schematische aanwijzingen bij het onderwijs zijn op te volgen.
De leerstof wordt gesplitst in:
Algemeene schoonheidsleer. Materialen. Onderdeelen. Practische schoonheidsleer. Geschiedenis der Bouwkunst. Kunstvorm.

I. *Algemeene schoonheidsleer.*
Het karakter, de stijl van een bouwwerk omvatten al die eigenschappen, welke het tot kunstwerk kunnen stempelen; die, welke het verheffen boven een technisch nuttig, volmaakt ambachts- of nijverheidsproduct.
Het is dus van waarde, dat de cursus, — die zich ten doel stelt om bouwkunstige leerlingen, die het ambacht en de uitgebreidste bouwtechniek reeds beheerschen, binnen

te leiden in het domein der kunst, — reeds bij den aanvang de algemeene, fundamenteele begrippen omtrent bouwkunst vooropstelt.
En nuttig is het zeker ook om telken jare, bij den aanvang van den nieuwen cursus deze beginselen te herhalen en naar verhouding van den gezichtskring der leerlingen verder uit te breiden.
Hier geldt de opmerking, dat onderstaand schema meer wordt gegeven als academische verhandeling van het onderwerp in zijn volle uitgebreidheid. Het geeft den draad in den gedachtegang. De Docent zal in den korten tijd, die hem voor dit onderwerp is gegeven, de stof zoodanig behandelen, dat de leerling wegwijs wordt gemaakt en liefde krijgt voor dit, — voor zijn, in latere jaren, verdere ontwikkeling tot werkelijk bouwkunstenaar, — zoo noodzakelijk onderwerp.
Deze algemeene cursus in schoonheidsleer, kan worden gesplitst in twee gedeelten: (de grondbegrippen vooropstellende, kan daarna onderzocht worden, welke natuurlijke middelen den bouwkunstenaar ten dienste staan om die begrippen in zijn werk te verwezenlijken, vandaar de twee hoofdgroepen):

A. Stijl-(Karakter-Sentiment).
B. Middelen.

A. *Stijl.*

1. Orde, regelmaat.
2. Rhythmus.
3. Eurythmië. Afwisseling in de rhythmie.
4. Symmetrie. Evenwichtigheid.
5. Verhoudingen.
   Stelsels: der Hellenen.
   „ Islamieten.
   „ Middeleeuwen.
   Rekenkundige.
   Meetkundige.
6. Doorwerken van een verhoudingen-stelsel van het geheel naar de onderdeelen.
7. Lijn en hare waarde. Evenwijdig. Kruisende enz.
8. Vlak en zijne waarde onder verschillende omstandigheden.
9. Schoonheidsleer en stereometrie. Bol. Octaëder, kubus.
10. Harmonie der te bearbeiden ruimte. Interieurkunst.
11. Massagroepeering. (Zie verder de aansluiting onder III.)

B. *Middelen.*

I. *Materialen.*

Waar bij hooger bouwkunstonderwijs, vóórondersteld wordt, dat de leerling het a, b, c der materialenleer kent, zijn A 1, 2 en 3 (zie hieronder) slechts terloops te behandelen, zooveel als noodzakelijk is bij het bespreken van het vormgeven aan de materialen.
De hieronder gedetailleerde leergang beoogt ook alleen den geest van het onderwijs te bepalen: voor gedetailleerde beschouwingen zou het aantal lessen onvoldoende zijn. Het *vormgeven* (academisch besproken) moet de kern vormen van de beschouwing.

A. 1 Herkomst — oorsprong in de natuur.
   2 Het winnen — of voorbereiden — behandeling.
   3 De soorten, eigenschappen, voorkomen.
   4 Innerlijke eigenschappen in verband met de behandeling.
B. 5 De toepassing in de vóórgeschiedenis.
   6 De verschillende beginselen, die daaraan (toepassing) tot grondslag lagen.
C. 7 De toepassing in dezen tijd, van:
   a. Natuursteen, b. Baksteen, c. Hout, d. IJzer.
8. Waar t e ge bruiken.
9. Waarom te gebruiken.
10. Hoe te gebruiken.
11. Op welke wijze kunnen die verschillende oude methoden door ons tot eenheid gebracht worden in dezen tijd, terwijl wij met vrije keuze die verschillende inzichten elk op zijne plaats in toepassing brengen, tot grondslag kiezen voor onze werkwijze.
12. Voorbeelden van toepassingen uit de praktijk, onderverdeeling volgens voorgenoemde beginselen.

Deze onderwerpen worden in het eerste jaar afgehandeld na de beginselen der Algemeene schoonheidsleer.

II. *Onderdeelen.*

Wat over den geest van het onderwijs is gezegd bij het vorige onderwerp, geldt ook hier. De verschillende punten zijn uitgewerkt beschreven, meer om theoretisch den gedachtengang aan te geven.
A. Functie. Deze kan optreden in verschillende phasen.
1. Opkomend — constructief.
2. Ontwikkeld — actief versierd.
3. Nabij de ontbinding — louter decoratief.
B. Ondergeschiktheid aan het bijzonder doel.
1. In verband met het materiaal.
2. In verband met de aansluitende deelen.
3. Als onderdeel van een geheel.
C. Samenhang en afhankelijkheid van het grondbegrip der geheele architectuur van het bouwwerk.
D. Uitdrukking van het plaatselijk of individueel karakter van het onderdeel (ten opzichte van den indruk op den beschouwer).
E. Compositiemethoden in den loop der tijden toegepast, waaronder veelal de volgende zullen aan te geven zijn:
1. Balkbouw — Egyptische, Helleensche, Indische.
2. Boog — gewelfbouw — Mesopotamië, Romeinsche, Middeleeuwsche.
F. Toepassing in onzen tijd van het onderdeel.

Opsomming der elementen, die aan de hedendaagsche ontwikkeling van nieuwe vormen ten grondslag liggen als:
a. Constructief noodzakelijk.
b. Door aesthetische overwegingen aangeduid.

Eenige lessen waarin deze beschouwingen door voorbeelden toegelicht, worden duidelijk gemaakt, gaan zoowel in het eerste als tweede jaar vooraf als algemeene tektoniek.
Daarna volgt de behandeling van elk onderdeel met zijne eigenaardigheden, waarbij vooral zorg zal worden besteed om in aard en wezen van de zaak door te dringen, ten einde de samenstelling te beheerschen, meer dan door veelheid van voorbeelden het geheugen en het voorstellingsvermogen te belasten.
De te behandelen voorbeelden zullen werkelijk van algemeen erkende, blijvende waarde moeten zijn.
a. Dragende deelen.
b. Overspannende deelen.
c. Gewelven, koepels, zolderingen in verschillende materialen.
d. Daken — dakvensters — torens.
e. Deur — binnen- en buitendeuren — poort.
f. Venster.
g. Schoorsteen (binnen en buiten).
h. Trappen.

Alle onderdeelen worden in 't eerste en tweede jaar behandeld.

III. *Practische Schoonheidsleer.*

A. Verhouding van vorm en kleur.
B. Kleurenleer — grondbegrippen.

C. Kleur- en bouwkunst.
a. Natuurkundige verklaring van het ontstaan 1. spectrum, 2. pigmenten.
b. Natuurkundige invloeden, die de waarneming beheerschen. 1. belichting, 2. tegenstellingen, 3. complementen.
c. Natuurkundige eigenschappen, 1. optische eigenschappen (wijken) licht, 2. thermische eigenschappen (warmkoud), 3. de toepassing op den indruk, die bij den beschouwer wordt opgewekt, 4. invloed van den bouw van het kleurige oppervlak (huid).
d. Natuurkleur van de materialen.
Kleurgeving — beitsen — rooken — verven.
e. Kleurkeuze:
1. principieele kleurkeuze in verband met bestemming.
2. accidenteele „ „ „ „ „ materiaal, omgeving enz.

D. Vlakversiering, toegepast op verschillende materialen.

Waar de bouwmeester van ornamenteele vlakversiering gebruik maakt, is het zijne eerste zorg den samenhang van die versiering met de bouwkunstige omgeving vast te leggen.
De hoofdlijnen, de verdeeling, de groepeering en plaatsing, zijn elementen, die door den bouwmeester moeten worden beheerscht. Deze elementen kunnen onder omstandigheden door den sierkunstenaar verder ontwikkeld worden.
Het veld van de vlakversiering is zeer uitgebreid en kan derhalve alleen beheerscht worden door kunstenaars, die daaraan hunne krachten geheel wijden.
Voor den bouwmeester, die het geraamte van zulke versiering aangeeft, is het noodig een oordeel te hebben over de moeilijkheden, die door verschillende technieken worden geboden, ten einde daardoor een gezond oordeel te hebben omtrent de eischen, die aan de vlakversiering kunnen worden gesteld.
Bij deze studie zal de Docent dus eenerzijds aansluiten bij bepaalde gegevens betreffende maat en karakter van een bouwkunstig ontwerp, anderzijds de eigenaardigheden van de te gebruiken materialen en technieken. Van de meest gebruikelijke technieken zullen voorbeelden ter beoefening worden behandeld.

IV. *Geschiedenis der Bouwkunst.* Algemeene geschiedenis. Nederlandsche Bouwkunst. Beeldhouwkunst voor den bouwmeester. Schilderkunst voor den bouwmeester.
Reeds in de eerste lessen van het *eerste studiejaar* zullen bij de voordrachten in kennis der materialen de leerlingen opmerkzaam zijn gemaakt op eigenaardigheden van den bouwkundigen ontwikkelingsgang. Daarna bij het behandelen der „Onderdeelen" zullen de docenten hebben aangetoond, hoe eenzelfde functie onder den invloed van opvolgende grondmotieven en methoden telkens geheel van gedaante verandert.
Het zal nu het doel van den leergang in de geschiedenis zijn om den doorloopenden draad, het eeuwenlange streven, de afwisselende uitwerking van dezelfde grondbeginselen onder andere uiterlijke invloeden duidelijk te maken. Aldus zal het tijdperk in zijn eigen waarde als type-uitbeelding van den geest der tijdgenooten worden verklaard, ten einde het bouwkunstig gevoel te ontwikkelen. Er zal daarbij in verband met den korten tijd telkens uit de hoofdtijdperken slechts een greep kunnen worden gedaan, die met enkele voorbeelden het meest typische doet begrijpen en waardeeren. Daarbij zal ook aan de leerlingen de synthetische methode worden voorgehouden, door hem duidelijk te maken op welke wijze ontwerpen in vroegere perioden zijn gegroeid. Niet alleen het resultaat daarvan wordt vertoond door photografische reproductie, maar voor de oogen van den leerling wordt een schema van een oud gebouw of zijn onderdeel op het zwarte bord in elkander gezet; daardoor zal dus de opleiding hier weer anders zijn, dan die te verkrijgen is door mededeeling van archeologische gegevens.
Ook de leerlingen zouden zulke schema's voor zichzelf na de voordracht in elkander moeten zetten. Van de docenten in de vakken Beeldhouwkunst, Schilderkunst is dan ook niets anders te verwachten, dan dat zij aanwijzen hoe de werken dezer zusterkunsten zijn gegroeid uit het bouwkunstig schema, uit de bouwkundige grondgedachten in alle grondperioden, en in de vervalsperioden daarentegen in slechts zeer oppervlakkig verband staan met de bouwkunstige conceptie.
Vergelijking en tegenstelling van de toegepaste methoden bij de oplossing van overeenkomstige architectonische vraagstukken in verschillende perioden, waaraan vast te knoopen eene kritiek van de mate van zuiverheid van bedoeling en uitvoering, is bij de vakken noodig tot ontwikkeling van het inzicht in de waarde der compositie.

V. *Kunstvorm.*

Architectonische kunstvorm in verband met de bestemming. (3e jaar).
1). Landelijke woning: arbeiderswoning, burgerwoning, landhuis.
2). Stedelijke woningen: Arbeiderswoning. Middenstand. Winkel met woonhuis. Groot heerenhuis.
3). Industrieele inrichtingen: Boerderij en fabriek. Landbouw en economie.
4). Ontwikkelingsinstellingen en verzorging: Badhuizen. Ziekenhuizen. Scholen. Gestichten. Leerzalen (bibliotheken).
5). Technische diensten: Stations. Bruggen. Tunnels. (4e jaar). 6). Wetenschappelijke en Bestuursinstellingen. Openbare gebouwen. Administratief en besturend. Rechtbanken. Gehoorzalen, schouwburgen.
7). Godsdienstige gestichten: Synagoge. Bedehuis. Kerk.
8). Schoonheidselement in den stedenbouw.

Inhoud: Niet al deze onderwerpen worden elk jaar behandeld. De verschillende typen worden verdeeld over de 3e en 4e leerjaren.
De docenten zullen inleidingen geven omtrent de afwisselend door hen te behandelen typen, waarbij a geschiedenis, b ontwikkeling, c moderne eischen, programma, d vergelijking der oude typen met de punten van het moderne programma, e mogelijkheid voor een radicaal moderne oplossing.

Methode.

1). Een ontwerp bij elken leeraar (met een matig of grooter programma) wordt in zijn geheel stelselmatig doorgewerkt; van af den opzet van het geheel tot in de onderdeelen.
2). Aan den leerling kan gelegenheid gegeven worden om schetsen te maken van verschillende varianten, ten einde de verschillende programmapunten geheel tot waarde te brengen, elk op hun beurt.
Hiervoor is er op gewezen, dat de docent voor het begin der oefening in het ontwerpen de algemeene beginselen aangeeft, die de verschillende plattegronden, doorsneden en totaal-groepeering van de betreffende gebouwen beheerschen, voornamelijk in onzen tijd. Daarbij zullen die typen van voorheen, welke levensvatbare elementen

bevatten, geschikt voor nadere ontwikkeling, ook worden geanalyseerd.
Op schematische wijze zullen deze typen den leerlingen worden voorgeteekend en verklaard, zoodat duidelijke aanteekeningen daarvan kunnen worden verzameld.
3e Gedeelte.

Overzicht van den leergang — technisch gedeelte.

Algemeene Opmerkingen Waar de te beoefenen wetenschappen worden gesplitst in een aesthetisch en een technisch gedeelte moet als een der kenmerkende verschillen tusschen beide groepen in acht worden genomen, dat bij de eerste het schoonheidsgevoel (intuïtie) op den voorgrond treedt, terwijl de laatste groep moet wortelen op de exacte begrippen (verstand), die o. a. in de mathesis uiting verkrijgen.
Terwijl het schoonheidsgevoel zich kan ontwikkelen door beschouwing en overweging en niet aan dergelijke formules en nauw-omlijnde begrippen gebonden is als de zuivere technische kennis, moet deze laatste nagenoeg uitsluitend door stelselmatigen opbouw verkregen worden.
Aan elk nieuw denkbeeld is het „waarom" onafscheidelijk verbonden: de technische kennis moet worden opgetrokken zooals een bouwwerk, waaraan geen nieuw onderdeel kan worden geplaatst, vóór de ondergelegen deelen behoorlijk zijn vastgelegd. Het denkbeeld van geleidelijken opbouw moet daarom als grondbeginsel worden in toepassing gebracht.

Statica en gewapend beton. Aangezien de vorm, dien eenig constructiedeel in gewapend beton zal verkrijgen, afhankelijk is van overwegingen, die in hoofdzaak van statischen aard zijn, zoo moet het onderwijs in gewapend beton en statica zoodanig worden geregeld, dat de toepassingen van dat materiaal en de daarmede verband houdende vormgeving eerst worden besproken, nadat de statische grondbegrippen zijn behandeld. Deze begrippen dienen derhalve in het 1e cursusjaar te worden ontwikkeld, met dien verstande dat zij in het 2e en 3e jaar nader worden uitgebreid en de bespreking worde herhaald. Voor het onderwijs in gewapend beton gedurende het 1e cursusjaar zullen daarom in aanmerking komen nagenoeg uitsluitend de materiaaleigenschappen.
Deze omvatten vooreerst de samenstellende materialen afzonderlijk, het materiaal „cementbeton" in zijn verschillende verhoudingen van samenstelling en perioden van versteening, de samenvoeging tot gewapend-beton, voorts den weerstand tegen chemische en electrolytische werkingen en tegen hooge temperaturen bij brand.
Het onderwijs in statica omvat in het 1e cursusjaar de wetten waaraan de krachten in het platte vlak onderworpen zijn. Na deze evenwichtsvoorwaarden der uitwendige krachten komen de werkingen der inwendige krachten, trek, druk, doorbuiging, afschuiving. Aangezien de schuifspanningen in een doorgebogen balk bij hout en ijzer van weinig belang zijn, daarentegen bij gewapend-beton van overwegende beteekenis zijn, zal dit onderwerp speciaal in de lessen van het gewapend beton moeten behandeld worden.
Voorts omvat het onderwijs in statica gedurende het 1e cursusjaar, de balklagen, vakwerken, kolommen en eenvoudige gewelven, alsmede eenige speciale punten der hout- en ijzerconstructie o. a. de krachtverbindingen bij hout en de klinkverbindingen bij ijzer.
In het 2e cursusjaar moeten de voornaamste toepassingen van het gewapend-beton worden behandeld.
Aangezien dit materiaal zich aan de hand der statica een weg heeft gebaand in de constructie, moet bij elke toepassing in grove trekken worden betoogd, welke uitwendige krachten op te nemen zijn en op welke wijze in verband daarmede de uitwendige vorm en de inwendige indeeling van het beton en het ijzer ten opzichte van elkaar moet worden ontworpen. Formules moeten daarbij worden vermeden, becijferingen moeten zich bepalen tot de allereenvoudigste gevallen en alleen strekken tot het verkrijgen van een elementair inzicht. Het is mogelijk elke kwestie min of meer uit te pluizen; beperking in dat opzicht is noodig. Berekenaars van g b. constructies worden niet gevormd, maar wèl moeten de leerlingen notie hebben of het ijzer links dan wel rechts, boven dan wel onder moet worden geplaatst. In het ruime gebied van toepassingen, dat het materiaal zich in den loop der jaren veroverd heeft, moet zoowel op het rationeele der toepassingen als op het minder logische de aandacht gevestigd worden, zoodat vóór alles het oordeel der leerlingen critisch worden gevormd. Op het gebied der statica wordt vooreerst het behandelde van het 1e jaar, alzoo de grondbegrippen met de begrijpelijke toepassingen, — herhaald en eenige aandacht geschonken aan gronddruk, winddruk en wrijvingsweerstand.
In het 3e cursusjaar worden bestaande constructies besproken of grootere samenstellingen ontworpen, in de lessen van het gewapend beton van dit materiaal en in de lessen der statica van de materialen hout, ijzer en steen, alleen uit het oogpunt van stabiliteit. Met het oog op de bij g.b. voorkomende ongevallen, moeten de gebreken, die het veelvuldigst daartoe aanleiding geven, worden behandeld.

Verwarming. Het onderwijs in verwarming moet omvatten de centrale verwarming in hare meest gebruikelijke toepassingen. Het is daarbij noodig er op te letten, dat geen verwarmingstechnici moeten worden gevormd, maar dat het doel van het onderwijs moet zijn het vormen van een critisch oordeel op de algemeene inrichting van een verwarmingstelsel en het bijbrengen van de kennis betreffende het doel en de werking van de onderdeelen. Berekeningen van de gevorderde capaciteit moeten uitgesloten blijven, tenzij zeer kort als een onmisbaar hulpmiddel om inzicht te geven.
Het is daarbij van belang, dat vóór de lessen reeds belangstelling voor het onderwijs aanwezig zij, en aangezien dit uit ervaring moet worden verkregen, is het gewenscht deze lessen niet vóór het 3e jaar te geven.

Verschillende onderwerpen. Het is van belang, dat ook in het 4e jaar enkele avonden worden beschikbaar gesteld voor besprekingen van feiten of constructies die bijzonder de aandacht trekken, b.v. bijzondere ongevallen enz. en ook onderwerpen van algemeenen aard, b.v. reiniging van afvalwater, drinkwaterwinning, belichting, acoustiek enz.

INGEZONDEN.

Wegens plaatsgebrek in eenige vorige nummers is de opname van de ingezonden stukken tot dit nummer uitgesteld.
De mededeelingen van den Heer Rotgans over de prijsvraag „Karenhuizen" heeft de Redactie gemeend voorloopig zonder bijschrift van hare zijde te moeten opnemen.

* * *

Prijsvraag „Karenhuizen" te Alkmaar.

Het ingezonden stuk, in 't Bouwkundig Weekblad No. 35, van den ontwerper van het plan: „In d'Eigen Sfeer",

geeft ondergeteekende aanleiding tot enkele opmerkingen, die voornamelijk de 5 bekroonde ontwerpen betreffen. Reproducties hiervan komen voor in 't B. W. No. 31 op schaal 1 : 4.
a. De inzender verwart oppervlakte met diepte van het terrein. Het voorschrift dat hij uit 't gewijzigde artikel 2 en antwoord 32 afleidt, berust op een verkeerde lezing. Volgens dezen ontwerper zou de tuin minstens ¼ van de terreinbreedte moeten beslaan en dat wel over de geheele lengte van het terrein.
b. Art. 2 van het programma is aldus veranderd:
„Langs de Z. W. erfscheiding moet een gedeelte onbebouwd blijven ter oppervlakte van ten minste ¼ van het terrein". Voorts is vraag 32: *„Moet het onbebouwd blijvend gedeelte langs de achtererfscheiding overal even breed zijn?"* beantwoord met: *„Neen".*
c. Uit het gecursiveerde volgt dus uitsluitend dat er *een gedeelte open moet blijven langs de Z. W. erfscheidingter oppervlakte van ¼ van het terrein* en dat dit gedeelte *niet overal even breed behoeft te zijn.*
Het voorschrift onder *b.* sluit uit: vleugels die tot de Z. W. erfscheiding reiken, tenzij het de 2 uiterste vleugels zijn, waartusschen de gevraagde open grond besloten kan zijn.
d. Hieraan is niet voldaan in „Zon II" *(1e prijs).*
Dit ontwerp bevat 3 gescheiden tuinen. De scheidingen worden gevormd door 2 vleugels.
Op ongeveer gelijke wijze wordt in *„Zon I" (2e prijs)* de open grond gevormd door 4 tuinen.
In *„Pijp en poes" (4e prijs)* zijn 2 tuinen gescheiden door middenuitbouw.
e. Eén van tweeën is geschied: Of de Jury verloor een bindende bepaling uit 't oog of duldde een positieve afwijking. In beide gevallen maakte de Jury zich schuldig aan een onachtzaamheid.
f. Uit de tentoongestelde ontwerpen bleek dat de meeste, zoo niet alle overige inzenders zich gebonden achtten door de onder *b.* bedoelde bepaling en velen vervielen bij 't streven om tóch vèèl woningen te scheppen in het ontwerpen van een overwegend aantal kamers aan de N. O. zijde en een gang tusschen beide rijen kamers, welke plannen hierom terecht door de Jury afgekeurd werden.
g. Van de bekroonde ontwerpen voldoen alleen *„Hofje" (5de prijs)* en *„Oud" (3de prijs)* aan meergenoemde bepaling. n.l. *één gedeelte opengrond.*
h. Dat het bovendien onpractisch is om tot de achterscheiding te bouwen kan uit de volgende toelichting blijken:
Voor 't bereiken van de 2, 3 en 4 tuinen van respectievelijk de 4de, 1e en 2de prijs moet de tuinman en alles, wat tot aanleg en onderhoud van den tuin noodig is, door 't gebouw, met het gevolg dat, in verband met de plaatsing der tuindeuren, *alle gangen* bevuild zullen worden. In *„Oud"* en *„Hofje"* is gelegenheid, om buiten het gebouw langs, den tuin te bereiken, welke mogelijkheid in 't gebruik zal blijken van belang te zijn.
i. In de reproductie van *„Oud"* ontbreken de achter- en rechtsche erfscheidingslijnen en bij *„Hofje"* de achtererfscheidingslijn. Een gevolg van de beperkte afmetingen der clichés waardoor de inzender van „In d'Eigen Sfeer" den indruk kreeg, dat ook deze plannen tot de achtererfscheiding reiken.
Op schaal 1 : 400 is de terreinbreedte bijna 56 m. M.
Van achterscheiding tot achtergevels van „Hofje" is de kleinste afmeting van den strook grond 4 M. en dezelfde afstand bij *„Oud"* is 1.35 M.
Rechts van *„Oud"* is nog 2 M. open grond.
De tuin in „Oud" is tusschen de vleugels reeds, op 7 M² na, gelijk aan ¼ van de terrein oppervlakte.
k. Geheel juist is de opmerking over de gangen en ingang van „Zon I".
Ondergeteekende besluit met den wensch dat de Jury wel een verklaring zal willen geven omtrent de naleving van het onder *b.* en *c.* herhaalde voorschrift.

Amsterdam, 14 Sept. 1917. A. C. A. Rotgans, *een der beide inzenders van: „Oud".*

* * *

Copie van een begeleidend schrijven bij brief B:

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad verzoekt ondergeteekende dringend bijgaand schrijven ernstig in overweging te nemen en onder zijn artikel van 14 Sept. in 't eerstvolgend nummer van 't Bouwk. Weekblad te willen plaatsen. Genoemd artikel was vóór de sluiting der discussie in Uw bezit en mag z. i. wegens het eigenaardig antwoord van de Jury niet achterwege blijven.

Hoogachtend Uw dw.,
Amsterdam, 17 Sept. '17. A. C. A. Rotgans.

* * *

Prijsvraag „Karenhuizen" Alkmaar.

Geachte Redactie.

In 't B. Weekblad van 15 Sept. verscheen van de Jury der Karenhuizenprijsvraag een antwoord op 't artikel van den inzender van motto: *„In d'Eigen Sfeer"* en daaronder Uw bericht, dat de discussie gesloten is met het in 't nummer van 22 dezer op te nemen stuk van den heer J. R.
Was het antwoord der Jury bevredigend en afdoende geweest en had ze zich niet schuldig gemaakt aan het door haar gewraakte: „niet aandachtig" en daardoor verkeerd lezen van het programma, men zou er in kunnen berusten.
Echter, volgens 't antwoord zou de wijziging van artikel 2 niet hebben geluid: *„langs"*, doch *„aan* de Z. W. erfscheiding enz.", en zou dit nog eens bevestigd zijn door 't antwoord op vraag 32. Hiermede is blijkbaar te kennen gegeven, dat, wanneer er wèl: *„langs"* geschreven werd, de uitlegging van bovengenoemden inzender juist is, althans, de lezing, waardoor de Jury bij de beoordeeling der ontwerpen geleid werd, onjuist is.
Ieder belangstellende kan zich overtuigen, dat zoowel in de wijziging van art. 2, als in 't antw. op vr. 32, wèl het woord: *„langs"* en niet *„aan"* gebruikt is. Volgt dus de conclusie: *Langs de Z. W. grens moet een stuk grond open blijven* groot ¼ v. h. terrein *en de 3 ontwerpen die hieraan, dus aan 't programma, niet voldoen, zijn ten onrechte bekroond.*
De Jury behoeft dit nu niet meer te erkennen, daar dit, haars ondanks, reeds geschiedde door haar antwoord, doch het is noodzakelijk dat op het feit der onachtzaamheid bij de beoordeeling, waardoor ongeoorloofde afwijking van 't programma werd toegelaten, wordt toegewezen.
Ze kan zich wel sterk voelen daar beroep op een Jurybesluit niet mogelijk is (?) en denken: „Het geeft nu niet meer!" maar dan is er reden voor de vraag: Moeten de Bouwkundige Vereenigingen niet ingrijpen, als blijkt, dat, door welke oorzaak dan ook, afwijkingen van 't programma door een Jury toegelaten werden?
Met dank voor plaatsing,
Amsterdam, 17 Sept. '17. A. C. A. Rotgans.

* * *

Copie van 't schrijven der Redactie Bouwk. Weekblad aan A. C. A. Rotgans:

WelEdel Geb. Heer,

In antwoord op Uw schr. d.d. 17 Sept. '17 bericht ik U, dat, hoewel de Redactie v. h. B. W. het appreciëert dat voor de correspondentie over de Alkmaarsche prijsvraag haar blad wordt uitverkoren, er in deze toch een grens moest worden gesteld, daar meerdere andere belangrijke artikelen thans opgenomen moeten worden. De Redactie moet U dus in deze teleurstellen en zich houden aan haar bericht dat de corresp. over dit onderwerp afgeloopen is.

Hoogachtend, Uw. dw.
(w. g.) J. Mierop, Secr.

Wegens plaatsgebrek moeten nog eenige ingezonden stukken tot een volgend nummer blijven liggen.

PRIJSVRAAG VOOR EEN PAVILJOEN IN HET STADSPARK IN AANLEG TE GRONINGEN.

Ingekomen vragen met antwoorden.

Vraag 1. Wordt ook als hoofdweg beschouwd de wegen op de situatie 1 à 500 aangegeven langs de plantsoenen grenzende aan de Noord- en Zuidzijde van het geprojecteerde gebouw?
Antwoord. Neen.

Vraag 2. Is het aangegeven polderpeil een vast peil of is er een zomer- en winterpeil? Zoo ja is dan het winterpeil veel hooger dan het opgegeven peil?
Antwoord. Het is mogelijk dat het peil in het polderwater in den winter ± 0.50 M. boven den normalen stand stijgt.

Vraag 3. Mag de fundeering inclusief de palen in gewapend beton gemaakt worden?
Antwoord. Ja.

Vraag 4. In het program staat blz. 5 sub 12 en laatste alinea, dat de privaten en urinoirs moeten afvoeren op aan te brengen beerput. Mag op de put ook het menage- of huiswater afgevoerd worden, zooniet, waarheen dan? Moet het regenwater voor gebruik verzameld worden of kan het naar den vijver afgevoerd worden?
Antwoord. Er is geen bezwaar voor het plan aan te nemen, dat het menagewater afgevoerd kan worden naar den beerput.
Het regenwater kan naar den vijver afgevoerd worden.

Vraag 5. Moeten zij, die naar de galerijen gaan en zij, die naarhet concertterrein gaan de controle passeeren? Moet eventueel de te maken gang toegang gevende tot het concertterrein, een afgesloten en overdekte zijn?
Antwoord. De controlehal in het program genoemd is alleen bedoeld voor zaal met galerijen.
De ontwerper is vrij in den aanleg van de gang toegang gevende tot het concertterrein.

Vraag 6. Mogen de trappen toegang gevende tot de veranda's buiten de op de situatie 1 à 500 aangegeven bouwlijn vallen?
Antwoord. De trappen zijn onderdeelen van den bouw, waarop betrekking hebben de bepalingen der beide laatste zinnen op blz. 3 van het program.

Vraag 7. Behoort het maken o.a. van den muur langs den vijver ook bij het te maken plan?
Antwoord. Neen.

Vraag 8. Is het gewenscht of noodzakelijk, dat de woning voor den restaurateur in directe verbinding staat met keuken en buffetten?
Antwoord. Deze vraag is te bestudeeren in verband met wat de praktijk in inrichtingen van aanverwanten aard geleerd heeft.

Vraag 9. Mogen de slaapkamers voor inwonend personeel bij de restaurateurswoning behooren of moeten ze daarvan gescheiden geprojecteerd worden?
Antwoord. De vertrekken onder 11e genoemd kunnen in aansluiting met de restaurateurswoning geplaatst worden.

Vraag 10. Moet de gang welke het concertterrein en den hoofdweg in verbinding met elkaar stelt overdekt en dan ook geplaveid zijn of mag deze beschouwd worden als tuinweg met b.v. een poort of hek als afsluiting?
Antwoord. Zie antwoord laatste alinea vraag 5.

Vraag 11. Wordt het voldoende geacht indien het terrein boven de veranda aan den hoofdweg slechts toegankelijk is van de galerij in de zaal of verdient een afzonderlijke toegang aanbeveling?
Antwoord. Een afzonderlijke toegang is niet gewenscht.

Vraag 12. Is de aanwezigheid eener pauze-kamer tevens garderobe voor orchestleden of andere uitvoerenden niet gewenscht?
Antwoord. Het opnemen van een vertrek als bedoeld in het plan verdient wel overweging tenzij een der voorgeschreven localiteiten voor het doel kan worden gebruikt.

Vraag 13. Moet aanleg concertterrein met afsluiting langs den vijver en muziekkoepel opgenomen worden in het ontwerp of is deze reeds vastgesteld in den aangegeven vorm?
Antwoord. De terreinaanleg maakt geen onderdeel der prijsvraag uit.

Vraag 14. Moet de doorgang naar het concertterrein vanaf den hoofdweg voor het publiek dienst doen of uitsluitend voor bezoekers van het paviljoen?
Antwoord. Deze doorgang is bestemd voor bezoekers van het concertterrein.

Vraag 15. Wordt voor de bezoekers bij uitvoering in de concertzaal garderobe-ruimte verlangd?
Antwoord. Neen.

Vraag 16. Worden vertrekken enz. voor solisten en dergelijke verlangd?
Antwoord. Neen, zie antwoord vraag 12.

Vraag 17. Kan de toegang tot het concertterrein vanaf den hoofdweg worden geprojecteerd door de controlehal of moet deze toegang geheel gesepareerd zijn?
Antwoord. Zie antwoord vraag 5, eerste alinea.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VANANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

De 1398ste **Ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 24 October,** des avonds **8 uur** precies, in de Vergaderzaal Heerengracht 545—549.

Agenda:

a. Notulen.
b. Ingekomen Stukken.
c. Installatie van de heeren P. Endt, B. I. en G. Versteeg, Architect, als Gewone Leden van het Genootschap.
d. Het Bestuur stelt voor de volgende onderwerpen der *Genootschapsprijsvragen 1917:*
  a. Kalenderomslag 1918.
  b. Brandweerkazerne.
  c. Kraam.
e. Samenstelling van de Jury voor de Genootschapsprijsvragen 1917.
f. Bespreking inzake aanbouw Schreierstoren te Amsterdam.
g. Voorstel van het Bestuur tot *verhooging der contributies* van Gewone en Buitenleden, ingaande 1 Jan. 1918.
h. Vaststelling der voorwaarden, waarop een overeenkomst gemaakt zal worden tot *uitgave van een geïllustreerd maandblad*, ingaande 1 Januari 1918, ter vervanging van het weekblad „Architectura".
i. Rondvraag en sluiting. J. F. Staal Jr., 1e Secr.

VERSLAG VAN DE 1397ste LEDENVERGADERING VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA, GEHOUDEN OP WOENSDAG 10 OCTOBER 1917, IN DE VERGADERZAAL HEERENGRACHT 545-549.

Vervolg van blz. 325.

Aan de orde is het voorstel van het Bestuur i. z. uitgave van het Genootschapsorgaan.
De heer Weissman bericht één week geen blad en de laatste week daarentegen een zeer fraai boekdeel te hebben ontvangen. Hij zou gaarne vernemen wie de Redactie gemachtigd heeft, het weekblad een week niet uit te geven en het Driebondnummer in de wereld te zenden. Volgens spreker bleek in het Genootschap nimmer sympathie voor het streven van den Driebond. Spreker vindt dat de Redactie in haar plicht is te kort geschoten, hoewel hij zijn hulde aan den Secretaris der Redactie, den heer Wijdeveld, niet wil onthouden.
De Voorzitter zegt dat de Redactie volkomen vrij is van het blad te maken wat zij goed vindt. De Redactie zou eenvoudig niet kunnen werken, indien zij zich afhankelijk voelde van al of niet uitgesproken meeningen der Genootschapsleden. Spreker acht de Redactie niet een spreektrompet van het Genootschap. Wat het niet verschijnen van het blad aangaat in de week vóór het Driebondnummer, de stof was zoo uitvoerig, dat één nummer te klein bleek.
De heer Rol betuigt zijn ingenomenheid met het verschenen nummer, hij put hieruit groote verwachtingen voor het eventueele maandblad.
De heer Wijdeveld merkt op, dat de heer Weissman beter zijne opmerkingen had uitgesteld tot de rondvraag.
De Voorzitter geeft het woord aan den heer Wijdeveld, die een exposé geeft van den stand der onderhandelingen met eenige uitgevers. Het blijkt dat een der ingekomen voorstellen der vergadering aannemelijk voorkomt, terwijl een in verband daarmede noodzakelijke contributieverhooging voor Gewone en Buitenleden, principieel de goedkeuring der vergadering kan verwerven. Na besprekingen besluit de vergadering het Bestuur te machtigen tot opmaken eener gedetailleerde overeenkomst met een der uitgevers, van wie voorstellen inkwamen, en tot het doen van nadere voorstellen betreffende contributieverhooging.
Hierna installeert de Voorzitter de heeren G. Kamphuys, W. H. Jansen en E. A. van Tonderen als Gewone Leden van het Genootschap, terwijl na ballotage de heeren P. Endt en G. Versteeg als Gewone Leden worden aangenomen met 20 stemmen vóór en 1 blanco.
Na rondvraag volgt sluiting.

J. F. Staal Jr., 1e Secr.

GEDACHTEN OVER DEN WERKBOND.

VOORDRACHT GEHOUDEN VOOR HET GENOOTSCHAP „A. ET A.", DOOR DR. MAX. EISLER.

De uitnoodiging van „Architectura et Amicitia", met het doel om de Hollandsche Driebondbeweging nuttige wenken te kunnen geven, was de hoofdgedachte die aan deze voordracht ten gronde lag.

Eerst werd het wezen der Oostenrijksche kunstnijverheid in hoofdtrekken vastgesteld. De Oostenrijksche staat met zijne verschillende volken, de vermenging der rassen, de levensvorm der groote-stad (Weenen) vormen algemeene trekken van socialen aard. De historische gegevens dateeren niet uit het midden der vorige eeuw („Ringstrasse") doch uit haar begin („Oud-Weenen").

In 1880 begint de moderne ontwikkeling een sterkeren invloed uit te oefenen, de bouwkunst staat aan de spits. Doch daar de eerste bevrijding dezer eeuw der „secession" uit den vlakrythmus ontstond, moest ook de bouwkunst het dekoratieve overwinnen en in de grenzen der klassieke stijl — kenmerken — het driedimensionale veroveren.

Hier reeds voert de weg van het ornament tot den vorm en van den vorm naar den kubischen rythmus.

De schilderkunst blijft buiten de gemeenschap der andere kunsten, doch de bouwkunst gaat samen met de kunstnijverheid, soms in *eene* persoonlijkheid, en deze beoefent meestens verschillende vakken en technieken. Daardoor wordt de kunstnijverheid (of het kunsthandwerk) afhankelijk van de bouwkunst, voornamelijk van de privaatwoning der Weener voorsteden met zijne vertrekken en hunne inrichting. Ook hierbij bepaalt zich het dekoratieve tot zulke technieken die een zuiver vlak karakter bezitten, de geweven stoffen, de wandversiering en de graphiek, terwijl het ornament zich eerst aan den vorm van het materiaal aanpast en ten slotte tot organische oplossing van den gebruiksvorm wordt.

Toch heeft de ontwikkeling nog twee hoofddoeleinden der moderne kunstnijverheid uit het oog verloren, te weten: de grootere socialiseering der producten en de meer doorgevoerde specialiseering van den vakman welke, verbonden met de concentratie in het werk ook tegelijk daarin eene hoogere intensiteit doet bereiken.

Nadat spreker de stof, die op organisatie wacht, en zijne artistieke kenmerken in woord en beeld uitvoerig had aangegeven, besprak hij de organisatie als volgt:

Ik wil u, zeide hij, niet het program van onzen werkbond voorleggen, daar dit u bekend zal zijn en elders ook voorhanden is. Wij houden ons ook hier aan de stelling dat voorschriften overtreden worden. Ook denken wij dat vereenigingen die iets met kunst te doen hebben slechts een beperkt recht op leven bezitten. Onze werkbond gaat zijn vijfde jaar in en vertoont reeds teekenen van ouderdom.

Overigens komt het er slechts op aan hoe men bepaalde slagwoorden opvat en uitlegt. Men kan er zeker van zijn dat het voornaamste daarin niet te vinden is en dat onze werkbond dit juist voor de hoofdzaak houdt namelijk: het reinhouden, het opfrisschen en de aanhoudende beweging van ons kunsthandwerk.

Deze voornaamste opgave kan hij zelf niet vervullen. Doch hij heeft gelukkigerwijze helpers, eene school, eene werkplaats, een museum en een bureau. Deze zijn alle in zijn geest opgezet en bestonden reeds vroeger en zonder hen zou hij geheel machteloos zijn. Misschien is het juist als ik zeg: deze vier zijn onze werkbond. Vooreerst bedoel ik de Weener Kunstnijverheidsschool, de „Wiener-Werkstätte" het Oostenrijksche museum te Weenen en het Weener bureau ter bevordering van bedrijven. Hierbij moet ik er echter nadrukkelijk op wijzen dat ieder dezer vier centrale inrichtingen eene geheele reeks van gelijksoortige kleinere inrichtingen achter zich heeft in en ook buiten Weenen.

Bij de Weener kunstnijverheidsschool is tweeërlei op te merken. Zij is eene organisatie van werkplaatsen en hare werkmeesters zijn de tegenwoordige leiders van onze kunstnijverheid, die daar ook hunne ateliers hebben. Daardoor kweekt de school voortdurend eene praktische opvolging in volgehouden traditie.

De „Wiener-Werkstätte" neemt de beste leerlingen op als zelfstandige krachten. Zij geeft hun eerst eene werkplaats ter oefening, waarin zij zichzelf beproeven kunnen en beproefd worden, en de besten die door deze zeef gegaan zijn, de mogelijkheid van werk en bestaan. Dat zijn zeker groote voordeelen. Een nadeel hiervan is echter het veelzijdig karakter dezer werkplaats.

De hoognoodige specialiseering van den vakman, boven reeds aangeduid, wordt hier het spoor bijster en de onzekeren springen van den hak op den tak. Het is goed dat wij eene sterke tegenstrooming hebben en dat de gespecialiseerde werkplaatsen in bloei toenemen. Daartegenover staat dat de „Wiener-Werkstätte" de groote gevaren van het handelsbedrijf mist. U zult dit niet kunnen gelooven, het is ook zeer merkwaardig, en toch is het waar. En ik zeide het slechts om U aan te sporen, om zelf zulk een instituut in het leven te roepen. De werkplaatsen werden steeds door een Maeceen gesteund. Op het kritische oogenblik, dat de rijke kunstliefhebber eene voor hem bedenkelijke verlichting gevoelde, moest het wonder gebeuren en een nieuwe gevonden worden. En ziet, dat is het merkwaardige, tot nog toe werd hij nog steeds gevonden. Gij zult zeggen dat dit eene zeer onzekere basis is, voor zulk eene op grooten voet opgezette zaak. Bij ons echter is dat eene zeer goede basis, want deze berust op de niet zeldzame daadwerkelijke voorliefde van den Weenschen kapitalist ten opzichte eener onverstandige, d. w. z. niet rendeerende onderneming. Misschien is dit slechts eene bizarre vorm van de moderne sport. De kunst echter doet hiermee haar voordeel. Want hij die het bedrijf binnen treedt, kan op zijne vingers uitrekenen, wanneer hij genoeg ingebrokt heeft.

De werkplaats heeft wel eene afdeeling voor geweven stoffen, die machinaal gemaakt worden en daarom ook commercieel geleid wordt, doch in den goeden tijd bracht zij genoeg op om het deficit aller andere werkplaatsen, waar slechts handwerk vervaardigd werd, te dekken en in slechtere tijden een failliet te voorkomen. Het industrieele deel dient slechts om de kunsthandwerk-afdeeling op de been te houden en de winst, die dit eerste gedeelte maakt, wordt slechts daartoe gebruikt. Over datgene wat in de handwerksafdeeling gemaakt zal worden, mag alleen de leidende kunstenaar beslissen, de koopman behoeft slechts bedenkelijk het hoofd te schudden, de Maeceen zegt ja en amen, zoodra hij gewetensbezwaren krijgt, houdt hij het artistieke raderwerk tegen en zijn afscheid is nabij. In deze artistieke zelfgenoegzaamheid was de bijzondere beteekenis der „Wiener-Werkstätte" tot nog toe gelegen, hieraan ook zijn de beste scheppende krachten van ons kunsthandwerk vast verbonden. Zij is — echter niet voor haar alleen — eene zich steeds verjongende proefwerkplaats, voor haar zelve zeer duur, voor de anderen goedkoop.

Het Oostenrijksche Museum, met de daaraan verbonden Kunstnijverheidsschool, gaf gedurende de laatste twintig jaren aan zijne doorloopende of wisselende tentoonstellingen een vooruitstrevend karakter. Door dit Museum kwam de breede Engelsche invloed naar Weenen en hij heeft niet het minst daartoe bijgedragen om ons kunsthandwerk zelfstandig te maken. Sindsdien is een nieuw gebouw voor dit speciale doel gesticht en geeft daarin regelmatig tentoonstellingen die het kunsthandwerk handelend doen optreden, zijn vooruitgang voortloopend registreeren en de groote massa van het publiek daaraan laten deelnemen. Evenzoo belangrijk is het echter, dat het zijne historische verzameling met moderne producten volledig maakt, dat het zijne historische rol toegewezen krijgt en dat zijn samenhang met het geheel iedereen duidelijk wordt en daardoor de hem toekomende waardeering geniet. De beste stukken der gehouden tentoonstellingen worden in dit moderne museum opgenomen en oefenen zoodoende een permanenten invloed uit. Bovendien vormen zij bruikbaar materiaal voor wandeltentoonstellingen in andere plaatsen van het land. Tenslotte beschikt het museum over een eigen tijdschrift „Kunst en Kunsthandwerk", waarin datgene wat voor de ontwikkeling van belang is in beeld en woord wordt vastgelegd en dit met het verleden op hechte wijze verbindt.

De vierde organisatie staat eigenlijk buiten den werkbond, doch doet veel nuttig werk daarvoor, het is het bureau ter bevordering der vakken (bedrijven), het is éene instelling die tot het arbeidsministerie behoort, doch bijna zelfstandig werkt, die — dit zij slechts aangeduid — aan deze en gene zijde des Oceaans een nuttig voorbeeld gebleken is. In zijne tegenwoordige funktie levert het een klassisch bewijs voor een onzer eigenaardigheden om eene zaak door de wijze van aanpakken in haar tegendeel te veranderen. Want op de eerste plaats was het doel der instelling de oeconomische bevestiging van het bedrijf, dus der huis- en der kleine bedrijven. Spoedig echter vatte zij de bevordering der bedrijven als kwaliteitsfaktor op en kwam zoodoende tot de bevordering der kunst in het handwerk waarmede zij van rechtswege niets te maken heeft. Door het praktisch juist inzien heeft zij haar werkkring uitgebreid en op een hooger plan gebracht, is zij tot een bewegend officiëel middenpunt onzer kunstnijverheid geworden zonder hare bepaalde opgaven uit het oog te verliezen.

Indien iemand de ten gronde liggende factoren van onzen werkbond bestudeeren wil, dan moet hij zich op de hoogte stellen der vier hier vluchtig aangeduide inrichtingen, de kunstnijverheidsschool, de werkplaatsen, het museum, doch vooral van het bureau ter bevordering der vakken.

Hieruit moet men nu niet afleiden dat de Werkbond op zich zelf geen nuttig werk verricht. Het beste doet hij op het gebied der synthesen, de ideëele, de qualitatieve en de oeconomische.

De gelijkgezinde, geestelijke en scheppende krachten, die den vooruitgang zoeken of bevorderen, worden door hem te zamen gebracht en tot zelfbewustzijn gebracht, daardoor sterkt hij ze in den strijd tegen de machten van den stilstand en des achteruitgangs.

Hoewel hij volstrekt niet denkt dat bij *hem* alleen het alleenzaligmakende geloof te vinden is, schaart hij nochtans de leden om een vaandel.

Op het gebied van het samenv atten der kwaliteiten verschaft hij zich eene voortloopende kennis van alle voortbrengselen der kunstnijverheid en op grond van het oordeel dat door menschen van inzicht is uitgesproken, worden de makers tot medeleden opgeroepen. Men kan niet uit eigen keus lid worden, doch men wordt daartoe uitgenoodigd. Zoo schept hij een niveau van soliede eerzucht en goed werk.

Ten slotte worden vooral de jonge producenten met weinig kapitaal op velerlei wijze gesteund. Zij bekomen goedkoop krediet en de gelegenheid hun werk ten toon te stellen en in het jaar 1916 werd een eigen verkooplokaal in het midden der stad geopend. Dit instituut brengt — volgens het oordeel eener commissie — de producten der leden zonder winst aan den man. Vele kleine kunstnijveraars bereiken hierdoor voor het eerst een geregelden verkoop hunner producten, zij ontgaan hierdoor de nadeelen van den tusschenhandel en de in elk opzicht gevaarlijke concurrentie met minderwaardige dingen. Ook de kooper leert zoodoende gemakkelijk het onderscheid tusschen waar en werk, hij krijgt vertrouwen en wordt ongemerkt mede opgevoed.

Verder gaat deze invloed niet. Wij gelooven niet, dat eene organisatie als machtsmiddel der beschaving der maatschappij, dat diciplineeren kunst kan te voorschijn brengen. Zij kan, zonder zelf in beweging te brengen, het bewogene zuiver houden. Dat wil in dit geval zeggen, zij kan de gewonen tezamen brengen, doch zij kan niet de buitengewonen te voorschijn roepen.

De zuivering, het steunen van het handwerk voor het bedrijf en der industrie, dit alleen kan de opgave van den werkbond zijn. Want het handwerk is sociaal en daarom kan het organisatorisch worden samengevat. Wij doen geloof ik het uiterste, indien wij de organisatie gebruiken, om den historischen geest des lands en der werkplaats overal te verjongen en hem tegen andere, zeer machtige, sociale levensvormen, tegen de industrie en den groothandel te beschermen. Want deze machtig-

sten der samenvattingen hebben bij ons, waar de individualiteiten der volken en der eenlingen een natuurlijk tehuis hebben, juist niet veel beteekenis. Daarom hebben wij ook voor het typische, dat tenslotte bij de machine terecht komt, niet zooveel aantrekking als voor het origineele, voor het veelmalige minder als voor het eenmalige en voor het handelsprodukt minder als voor het werkstuk.
Doch ook voor het werkstuk minder als voor het werk zelf, d. w. z. voor de geheel daarin gevangene en daarin opgaande persoonlijkheid. En zoo is voor ons de Werkbond en het gewone, dat hij begunstigt, minder als de individualiteit die er boven uitsteekt en het buitengewone dat zij voor eigen rekening, als het plan harer zelfstandigheid te voorschijn roept. Te voorschijn roept, niet te voorschijn brengt. Want wij achten het volbrengen minder hoog als de handeling, wij stellen de inspanning boven de daad.
Wij denken hierin gelijk met onzen grootsten dichter: „Want leven is het grootste doel des levens" — het *be*leven in de arbeid, niet zijn blijvend vastleggen in het werkstuk. En juist deze, de persoonlijke levensinspanning, kan door geene organisatie gevat worden, ook die van den Werkbond, die — zoo beschouwd — voor ons niets allernoodzakelijkst noch allerwezenlijkst te beteekenen heeft.

INGEZONDEN.

Aan het bestuur en de redactie van het Genootschap „A. et A".

Weled. Geb. Heeren.

Ik verzoek U beleefd opname van onderstaand:

Het architecten honorarium voor ontwerpen betreffende de volkshuisvesting.

In Mei 1916 is tot stand gekomen eene regeling en tabellen voor de berekening van het honorarium voor ontwerpen van woningbouw.
In art. 9 dezer regeling komt de zinsnede voor „de honoreering volgens de Tabel moet als een billijk minimum worden beschouwd" en het is nu in verband met deze zinsnede, dat ik in het belang eener vaste gedragslijn bij eventueele berekeningen aan te nemen, de aandacht en het oordeel vraag van de samenstellers dezer bovengenoemde regelingen en tabellen en wel om de volgende redenen:
Het komt herhaaldelijk voor, dat van opdrachtgeverszijde aanmerking wordt gemaakt op het toepassen der tabellen over de thans geldende zeer verhoogde bouwsom. Men voert van deze zijde dan aan, dat waar het bestedingscijfer ongeveer 100 pCt. hooger is dan in normalen tijd, door het aanhouden van de tabellen ook het honorarium, abnormaal is gestegen. (Ik erken, dat dit juist is en geheel normaal, en meen te moeten opmerken, dat ook de levensstandaard in bijna de zelfde verhouding is gestegen, dat verder belastingen enz. niet gering zijn toegenomen, dat de architect oorlogswinstbelasting betaalt van het bovengenoemde meerder honorarium zoodra dit meerder de *f* 1000.— overschrijdt, enz., enz.)
Op grond van bovenstaande opmerkingen wensch ik deze, mijns inziens belangrijke aangelegenheid onder het oog te brengen van de Heeren samenstellers der Honorariumberekening als bovenbedoeld en de bestuurderen der diverse vereenigingen uit te noodigen onderling van gedachte te wisselen en wel spoedig te willen overwegen in hoeverre genoemde regelingen in verband met de tijdsomstandigheden aanvulling behoeven en in ieder geval een voor beide partijen aannemelijke, tijdelijke, regeling vast te stellen.

Met de meeste hoogachting,
PH. J. HAMERS, Architect.

Andere bladen worden beleefd verzocht bovenstaand over te nemen.

* * *

„Kapers op de kust".

Een van mijne lastgevers, waarvoor ik verleden jaar een Jaarbeursstand inrichtte, zond mij een circulaire, waarvan de inhoud als volgt luidt:

L. S.

Bij de reeds aangevangen voorbereiding tot inrichting van de 2e Jaarbeurs te Utrecht in 1918 deelen ondergeteekenden U mede, dat zij zich verbonden hebben gezamenlijk de uitvoering op zich te nemen van decoratieve en artistieke voor het doel technische interieurs. Daar de eerste Jaarbeurs slechts weinig goede omgevingen te zien gaf, waarin de verschillende artikelen waren uitgestald, is terecht dit punt van vele zijden besproken en zal bij voldoende deelneming en tijdige bespreking een meer bevredigend geheel kunnen worden verkregen. Zij noodigen U mitsdien uit, Uwe medewerking in dit streven te willen verleenen en daarvan zoo mogelijk spoedig kennis te geven.
Opgaven en verzoeken ter bespreking omtrent inrichtingen kunnen worden gezonden aan eerst ondergeteekende, Belvédèreweg 3, Den Haag, of aan het Bouwbureau Schouwburg, Vredenburg te Utrecht.

JOH^{R}. J. GORT JR., Architect.
FRANS TER GAST, Decorateur.

Met hoogachting, Uw dw.
C. J. DE HAAS, Arch. B. N. A.

BERICHT.

Voor de leden, die meerdere Driebond-nummers wenschen, zijn deze bij de uitgevers Gebr. Binger, Warmoesstraat, Amsterdam, verkrijgbaar à *f* 1.— per exemplaar.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor aspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. *Prijsvraag Genootschapskalender 1918.*
Gevraagd wordt een ontwerp voor den omslag van den Genootschapskalender voor 1918; de teekening voor den opengeslagen omslag zal zijn hoog 18 c.M. en breed 18.5 c.M., waarbij gerekend is 5 m.M. voor den rug; de teekening zal worden verkleind op het formaat van den kalender 1917. De tekst op het voorblad luidt: *Genootschapskalender Architectura et Amicitia. Kalender 1918.*
Het ontwerp moet worden geteekend in zwarten inkt op wit papier. Over de keuze van de kleuren van papier en drukinkt zal de inzender van het voor de uitvoering gekozen ontwerp adviseeren. De bekroonde ontvangt het Diploma van het Genootschap.
De inzendingen worden ingewacht op den *13den November a.s., uiterlijk zes uur des namiddags,* aan het adres van het Genootschap, Heerengracht 545—549.
Op de buitenzijde der inzending moet het woord „Kalender 1918" vermeld staan. De mededinging staat open voor de Leden van het Genootschap.
De beoordeeling der ingekomen antwoorden geschiedt door het Bestuur. Voor het overige zijn op deze prijsvraag van toepassing de Algemeene Bepalingen van de Genootschapsprijsvragen.
II. Als Genootschapsprijsvragen 1918 worden uitgeschreven:
a. Een brandweerkazerne.
b. Een urinoir.
De Jury is samengesteld uit de heeren J. L. M. LAUWERIKS, P. KRAMER en C. J. BLAAUW.

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

DE AANBOUW VAN DEN SCHREIERSTOREN TE AMSTERDAM.

Op de agenda van onze laatste ledenvergadering stond „de aanbouw van den Schreierstoren" als punt van bespreking aangekondigd. . . . en veel is over dit zoo eenvoudig en onschuldig geval gesproken.
Het is echter niet alleen *dit* geval wat de gemoederen in beweging bracht, maar wij gevoelen dat nu voor eens en altijd uitgemaakt moet worden, welke houding ons Genootschap in zake verbouwing — verandering — of aanbouw van een historisch bouwwerk dient in te nemen. En zeker heeft de vergadering zich daarover niet twijfelachtig uitgesproken. In krachtige bewoordingen is afgekeurd het standpunt, wat „Amstelodamum", „St. Lucas" en „Heemschut" in deze meende te moeten innemen.
Deze vereenigingen hebben door hun actie uitgedrukt het principe te huldigen, géén verbouwing — verandering — of aanbouw aan historische bouwwerken toe te staan, ... alleen om der „Historie" wille. Dit is af te leiden uit het feit, dat geen der genoemde vereenigingen het noodig oordeelde zich op de hoogte te stellen van de wijze, waarop de aanbouw aan den Schreierstoren gedacht was, . . . doch alleen bij het vernemen van het plan, en bij de gedachte aan de mogelijkheid, reeds in vuur en vlam geraakte.
Maar de ledenvergadering van Woensdag l.l. heeft zich anders uitgesproken en gemeend, dat bij de noodig geoordeelde uitbreiding der dienst in den Schreierstoren — volgens het hierbij gereproduceerde project — **en** de schoonheid . . . . **en** de historie gediend wordt, ... immers voor een ieder, die de Schreierstoren en zijne omgeving kent, is deze als domineerend bedoelde massa, niets meer dan een uit de schaal der omgeving vallenden bouw.
Zijn historische werking was als de opgeheven vuist tegen het kwaad, dat vanuit de Zuiderzee zou kunnen opdoemen. . . en nu zal juist de gevoelige overgang van den nieuwen, laag-gehouden, aanbouw tot den krachtigen torenbouw, het plomp-zware, en het zoo hulpeloos alleen staan van dezen toren, wegnemen. Het zal de illusie van de geschiedenis doen herleven, het effect van dien opgeheven vuist doen terugkeeren en de toren wederom plaatsen in een maat van verhoudingen, méér juist dan zij *nu* is.
Het Bestuur van „Heemschut" heeft — zooals een der leden het ter vergadering uitdrukte — door de wijze waarop de actie gevoerd is, wederom voor de zooveelste maal getoond, hare „Bouwkundige Commissie van Advies" te beschouwen als een „wasse-neus".

H. TH. WIJDEVELD.

De Nationale Woningraad ziet zich genoodzaakt de algemeene aandacht te vestigen op de ernstige gevaren, die de huisvesting van het Nederlandsche volk dreigen. Het is algemeen bekend, dat gedurende de drie jaren van den oorlog de woningbouw voor een goed deel is stilgelegd. Het nootlottig gevolg hiervan is een sterke achteruitgang van den toestand der volkshuisvesting. In tal van plaatsen doet zich een ontzaglijke woning-

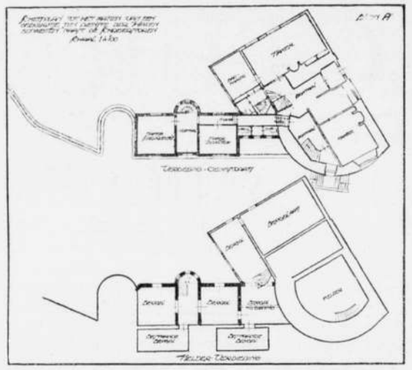

Aanbouw Schreierstoren te Amsterdam.

nood voor. In honderden gemeenten staat geen enkele woning leeg, in vele zelfs geen krotten. Schuren en werkplaatsen worden voor woning ingericht. Er worden aan verhuurders, in strijd met de huurcommissiewet, groote belooningen toegezegd door hen, die tegen elken prijs een woning moeten hebben. De gevallen van dubbele bewoning doen zich in onrustbare mate voor. Het aantal uitgestelde huwelijken is legio. Talrijke arbeiders die in een gemeente werk hebben gevonden, moeten met hun gezin elders blijven wonen, heen en weer reizen of een kostgangersleven gaan lijden.

In het eind van 1916 en het begin van 1917 nam de Regeering maatregelen, dat aan woningbouwvereeningen extrabijdragen in de annuiteit ter compenseering van de hoogere bouwkosten kunnen worden gegeven. In April 1917 heeft het Koninklijk Nationaal Steuncomité ter bestrijding van de werkloosheid in de bouwvakken voor den bouw van middenstandswoningen bijdragen toegezegd ten beloope van 25 pCt. der bouwkosten. Enkele gemeenten hebben particulieren bouwers faciliteiten in het vooruitzicht gesteld. Maar hoe lofwaardig deze pogingen ook zijn om den woningbouw te bevorderen, het is aan gegronden twijfel onderhevig, of deze maatregelen kunnen verhoeden, dat de woningnood blijft stijgen, dat telkens breeder lagen van de samenleving daardoor getroffen worden.

Waar de te overwinnen moeilijkheden zoo geweldig groot zijn, moeilijkheden van financieelen aard, moeilijkheden in het verkrijgen van bouwmaterialen, waar de lust tot bouwen door de omstandigheden sterk is verflauwd, is het uitgesloten, dat, wanneer op dezen weg wordt voortgegaan, er voldoende woningen worden bijgebouwd zelfs voor zoover noodig in verband met den groei der bevolking. In één onzer belangrijkste gemeenten is van Januari 1916 tot heden het aantal woningen met geen enkele toegenomen, in een tweede is het zelfs in 1917 afgenomen. In weer andere, waar reeds vóór den oorlog een belangrijk tekort was, is geen derde deel van het aantal woningen, dat jaarlijks noodig is, bijgebouwd. Onze bevolking neemt jaarlijks met plus minus 100.000 zielen toe, waarvoor ongeveer 20.000 woningen vereischt worden. Gegevens over den toestand in het geheele land bestaan niet maar toch moet men aannemen dat niet de helft van het noodige aantal woningen in het eerste jaar zullen worden opgetrokken.

Indien het euvel, dat hieruit ontstaat van tijdelijken aard ware, zou het minder ernstig wezen! Maar het kwaad, dat reeds vóór den oorlog bestond, dat in de drie achter ons liggende jaren sterk is toegenomen, woekert voort. De achterstand wordt steeds grooter. Heeft de woningnood niet de uiterste grenzen bereikt, dan neemt men veelal een afwachtende houding aan tot plotseling de toestanden zoo alarmeerend zijn geworden, dat om noodwoningen wordt geroepen. Men is dan dankbaar, wanneer de menschen maar een dak boven het hoofd hebben. En wanneer eenmaal noodwoningen zijn gebouwd, dan is men er nog niet zoo spoedig van bevrijd. In hoeveel gemeenten worden niet tal van onbewoonbaar verklaarde woningen bewoond, omdat deze toch nog beter zijn dan geen woning. Zoo brengt de geweldige achterstand, die in jaren niet is in te halen, een achteruitgang van den toestand der volkshuisvesting met zich. Moet dan ons gansche land bezaaid worden met noodwoningen? Moet dan de verbetering, die sedert de invoering van de Woningwet is ingetreden met één slag worden te niet gedaan? Ongetwijfeld wordt hier en ginder alles in het werk gesteld om de moeilijkheden het hoofd te bieden, maar men late zich niet misleiden door den aanblik der woningen, die wèl gebouwd worden; hier is van veel meer belang, wat men niet ziet dan wat men wél ziet.

Wij zijn niet zoo dwaas om het onmogelijke te eischen, maar wel dringen wij met klem aan op een stelselmatige woningpolitiek voor nu en voor de jaren na den oorlog. Er dient een diepgaand onderzoek plaats te vinden, naar de wijze waarop het bouwen van woningen het krachtigst kan worden bevorderd, waarbij van alle aanwezige krachten een zoo goed mogelijk gebruik moet worden gemaakt; aan welke woningen het meest behoefte bestaat en waar; hoe het voordeeligst gewerkt wordt met den aanwezigen voorraad materialen, hoe deze kan worden vermeerderd. Wij herhalen het: het gaat hierbij niet om een tijdelijke maar om een blijvende behoefte. Hoe langer de noodige voorziening wordt uitgesteld, des te moeilijker zal het zijn later het verzuimde goed te maken. Reeds thans werke ieder, die in deze iets kan preasteeren krachtig mede om den woningbouw met alle middelen te bevorderen.

Maar bovendien zal het noodig wezen zich rekenschap te geven van wat na den oorlog moet worden gedaan, gelijk reeds in Duitschland en Engeland geschiedt. De mogelijkheid is niet uitgesloten, dat overweging van dit vraagstuk zal leiden tot de conclusie, dat wijziging van de woningpolitiek en een omvangrijke vermeerdering van de overheidsbemoeiing op het gebied der volkshuisvesting noodzakelijk zullen zijn. Slechts tot onherstelbare schade aan de meest gewichtige belangen van de meerderheid van ons volk kan men nalaten, dit vraagstuk in studie te nemen en de oplossing ervan met energie voor te bereiden.

Hetgeen wij voorstaan eischt ontzaglijke offers, wij spreken het niet tegen, maar weinig minder kostbaar is het nemen van halve maatregelen, waartoe men gedwongen wordt, als men de goede niet op tijd heeft genomen. Doch ook al zijn deze halve maatregelen voorloopig minder kostbaar, de heillooze gevolgen van ellendige woningtoestanden op het zedelijk leven van een volk, sleepen na zich groote indirecte kosten, welke alleen daardoor niet in het oog vallen, wijl zij op een ander folio worden geboekt.

Om der wille van het belang dat ons geheele volk bij een goede huisvesting van al zijn gelederen heeft, meent de Nationale Woningraad goed te doen deze zaak ter overweging aan te bevelen aan allen, die, op welke wijze ook, kunnen mede werken aan de oplossing van dit zoo brandend vraagstuk, welks beteekenis moeilijk hoog genoeg is te schatten.

Het bestuur van den Nationalen Woningraad:
H. P. J. Bloemers, Voorzitter.
M. J. A. Moltzer, Secretaris.

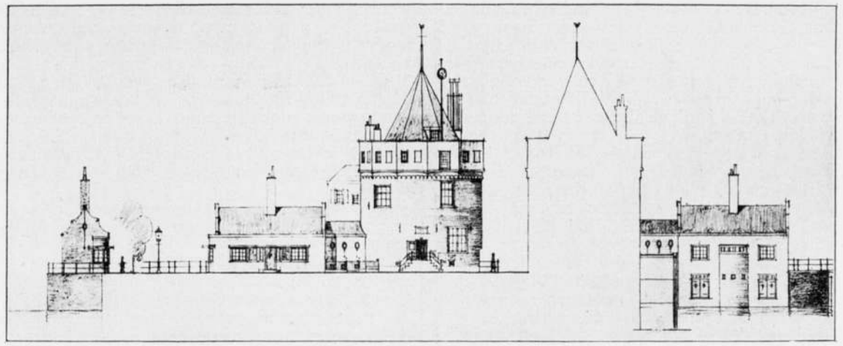

Aanbouw Schreierstoren te Amsterdam.

HET BEGRIP DER ARCHITECTUUR.

Dr. H. P. Berlage heeft in de Vereeniging van Wijsbegeerte te 's-Gravenhage gesproken over het begrip der architectuur, als een inleiding tot de beschouwing van deze kunst. De meeste werken over bouwkunst geven van dit begrip zoo goed als niets, zei hij; zij verdiepen zich in vormleer, putten zich uit in feitenmateriaal, tot de kern der zaak dringen zij echter niet door; zij beschouwen de bouwkunst niet met betrekking tot den tijd, uit welken zij is voortgekomen, niet in sociaal psychologisch verband en blijven daardoor aan de oppervlakte. Bouwen defineerde de spreker als ruimte scheppen met het doel, den mensch tot bescherming te dienen De kubus is bij elken zoodanigen bouw grondvorm. De kunst bij het bouwen is, dien vorm samen te stellen. Op den vloer worden de muren opgetrokken, een niet bijzonder moeilijk werk. De bedekking, die van ingewikkelder aard is, stelt bezwaarlijk op te lossen problemen. De ruimte-aansluiting heeft een dubbele functie: naar binnen en naar buiten. Aan de genoemde primaire bouwelementen moet in verband met de verlichting het venster toegevoegd worden. Ook de deur is noodzakelijk als toegang. In tegenstelling met het venster verbreekt zij echter de afgeslotenheid. Met dit beperkte aantal elementen, die echter tot oneindige verscheidenheid gecombineerd kunnen worden, werkt de bouwkunst. Geschiedt de combinatie zuiver om nuttigheidsredenen, dan kan men nog niet van *bouwkunst*, architectuur spreken; daartoe moet er een drang tot schoonheidsschepping aanwezig zijn.

Het dualistische karakter van de architectuur (nuttigheid en schoonheid) heeft er toe geleid, dat men haar uit de rij der schoone kunsten bande. Van objectief product evolutionneert het nuttigheidsobject zich tot subjectief individueel product. Tegelijkertijd groeit de vorm van het gebouw bij de klimmende behoefte aan ruimte uit tot een ingewikkelder constructie.

Wat is nu stijl? Stijl is karakter. Het natuurlijke van een voorwerp kan stijl hebben zonder tot een kunstwerk te zijn gegroeid. Zoo is stijl dus tevens een eigenschap der dingen. Echter kan een kunstenaar door zijn persoonlijkheid een stempel op zijn werk zetten. Stijl er aan geven. Ook bij de natuurvoorwerpen kan men van stijl spreken. Het blokhuis, kunstloos dat het is, heeft evenals de schaapskooi of de boerenwoning stijl. Alles wel beschouwd verschillen ze niet wezenlijk van het vogelnest of de woning der bevers. In hen openbaart zich de geest van al het eigengeschapene. Van het schoone werktuig kan hetzelfde gezegd worden. Het heeft een objectieve schoonheid van vorm en stijl Komt bij het scheppen van een voorwerp de bedoeling naar voren, iets schoons te maken, dan ontstaat er een gestyleerd kunstwerk van hooger of lager orde, al naar gelang van het kunstenaarschap en het talent van zijn maker. Behalve het nuttigheidsobject, zonder meer, zijn alle objecten kunstwerken. De maatstaf van ieders waardeering te dezen opzichte hangt van zijn eigen geestesgesteldheid af.

Kunstgenot is het beleven van oorspronkelijk kunstscheppen. De overgang van het objectieve tot het individueele kunstwerk is nauwelijks merkbaar. De indruk dien men van een kunstwerk (een geteekende bloem b.v.) krijgt, is anders dan dien men van de natuur (een levende bloem) ontvangt. Het eene treft ons dieper dan het tweede en de verklaring daarvan is, dat zich in het eene de geest openbaart, in het andere niet. Bij de wilden vindt men een natuurlijk primitief stijlbegrip dat onvertroebeld is en zich in al zijn natuurlijkheid openbaart. Daarentegen slaagt menige moderne fabrikant met zijn meest verzorgde versiering er niet in ons een zuiveren stijl-indruk te geven. Ook het „evangelie der kunst" is voor de grooten der aarde verborgen en aan de kinderkens geopenbaard. Met de ontwikkeling der menschen groeien de eischen, aan hun woningen gesteld. De constructie wordt ingewikkelder en ertreedt een vernieuwde factor op, de versiering, die aan de constructie een accent geeft. Men houde hierbij het woord van Violet le Duc in gedachte, dat leert, dat iedere vorm, dien men door de structuur vindt, behouden moet worden. De versiering moet dan ook tot het uiterste worden beperkt. De moderne kunst is zelfs begonnen alle versiering te verbannen. Zij wilde het constructieve begrip zonder meer eerst weer klaar en duidelijk op den voorgrond brengen. Door alle tijden heen is dit begrip zichzelf

gelijk gebleven. De versiering is veranderd naar de personen door wie en het tijdperk waarin zij gemaakt werd. Aan de versiering kan men dan ook vaststellen, uit welken tijd een kunstwerk dateert. Zoo moet het althans zijn. Er is echter ook in dit opzicht veel verkeerd begrip en daardoor stijlnabootsing. Zoo is de constructie aan een bouwwerk het objectieve algemeene, de versiering het individueele subjectieve.
Bij een aantal lichtbeelden toonde Dr. Berlage na een korte pauze de ontwikkeling der constructie en in verband daarmee den opbloei der versiering bij kerken, woonhuizen, een kantoor, een fabriek en meubelen. Hij wees voorbeelden aan van zuiver begrip of van vertroebeld begrip. In verband daarmee wees hij er op dat slechts in enkele tijdperken der kultuurtijdperken de bouwkundige schoonheid een onvergankelijke beteekenis heeft gekregen doordat in die tijdperken de kunstenaars uitdrukking gaven aan de algemeene gedachte die hun tijd bezielde. (N. R. Courant.)

PRIJSVRAAG VOOR EEN PAVILJOEN IN HET STADSPARK IN AANLEG TE GRONINGEN.

Ingekomen vragen en antwoorden.

2e Lijst. (Zie eerste lijst in No. 41 van „Architectura.")

Vraag 18. Is het voor den bouw bestemde terrein reeds tot de op teekening aangegeven maten boven P.P. opgehoogd en zoo neen, voor wiens rekening komt dan de zandaanvulling binnen het gebouw?
Antwoord. Het terrein is nog niet opgehoogd (zie blz. 3, al. 4). Voor wiens rekening de zandaanvulling in het gebouw zal plaats hebben, is in dit stadium van het vraagstuk niet uit te maken; het verdient echter wel aanbeveling daarom een post in de begrooting op te nemen; daarbij kan gerekend worden op een prijs van *f* 1.— per aangevoerd M³ zand.
Vraag 19. Wordt een solistenkamer verlangd?
Antwoord. Zie antwoord vraag 12.
Vraag 20. Wordt onder toiletkamers garderobes verstaan?
Antwoord. Er worden geen garderobes verlangd, zie antwoord vraag 15.
Vraag 21. Zijn er nog materialen absoluut buitengesloten?
Antwoord. Alle slechte materialen zijn buitengesloten.
Vraag 22. Wat moet aangehouden worden voor eenheidsprijzen van heipalen en andere niet genoemde materialen?
Antwoord. Voor heipalen kan gemiddeld gerekend worden *f* 1.30 per M¹ paal. Overigens kunnen de mededingers de ontbrekende materiaalprijzen schatten, zoodat zij in goede verhouding komen tot de opgegeven prijzen.
Vraag 23. Moeten de veranda's met balustraden afgesloten worden, zoodat zij slechts met enkele trappen toegankelijk zijn of moeten zij over de geheele lengte open blijven?
Antwoord. Te dezen opzichte kan vooraf geene decisie genomen worden.
Vraag 24. Zijn de trappen, die naar de galerijen leiden, in of buiten de zaal bedoeld?
Antwoord. De ontwerper is vrij te dezen opzichte de meest practische oplossing te zoeken. Worden de trappen in de zaal geplaatst, dan zullen deze echter de bruikbare ruimte der zaal niet belangrijk beneden de geëischte grootte mogen doen dalen.
Vraag 25. Is het wenschelijk, dat behalve de onder No. 11 genoemde slaapkamers de onder No. 10 genoemde woning voor den restaurateur in de nabijheid van de onder No. 7 genoemde ruime keuken gelegen is of mogen voornoemde woning en keuken aan verschillende zijden van het gebouw gelegen zijn?
Antwoord. Zie antwoord op de vragen 8 en 9.
Vraag 26. Is het de bedoeling dat de galerij alleen gebruikt wordt voor zitplaatsen of om bij concerten er ook tafeltjes neer te zetten?
Antwoord. De galerijen moeten zich evenals de zaal, zooveel doenlijk voor verschillende wijzen van gebruik leenen.
Vraag 27. Kunnen de galerijen bedoeld zijn eventueel ook te moeten dienen voor plaatsing van leestafels of biljarts?
Antwoord. Neen.
Vraag 28. Moet de vergaderzaal afzonderlijk bereikbaar zijn of mag zulks door het kantoor?
Antwoord. Een afzonderlijke ingang is gewenscht.
Vraag 29. Moeten vergaderkamer en kantoor aparte privaten hebben en eventueel een garderobe?
Antwoord. Neen.
Vraag 30. Moet het bureau in verbinding staan met een eventueele contrôle-loge of wordt de contrôle uitgeoefend van uit 't bureau door middel van een loket?
Antwoord. Een afzonderlijke contrôle-loge wordt niet gevraagd.
Vraag 31. Moet de oostelijke veranda door balustrade van den hoofdweg zijn gescheiden en tevens door een trap er mee zijn verbonden of slechts van binnen uit bereikbaar zijn?
Antwoord. Toegang vanaf den hoofdweg is gewenscht, oplossing op de wijze als omschreven in de vraag, verdient overweging.
Vraag 32. Moet men vanaf de galerijen in de zaal ook uitzicht hebben op sportterrein en concertterrein?
Antwoord. Is niet bepaald vereischt.
Vraag 33. Mag in plaats van de galerijen één galerij ontworpen worden van 170 M²?
Antwoord. Is niet bepaald uitgesloten.
Vraag 34. Kan punt 12*c* van 't program niet wat duidelijker gesteld worden? Is hier bedoeld dat toiletkamers, privaten en urinoirs overal mogen liggen, behalve aan die zijde van de zaal waar zich het orkest bevindt?
Antwoord. De tweede zin van No. 12 van het programma doelt op de wenschelijkheid eene oplossing te vermijden, die herhaaldelijk toepassing vindt.
Vraag 35. Kan toegestaan worden ter wille der duidelijkheid de muurdoorsneden en ramen in de gevels met een tint aan te geven?
Antwoord. Ja.
Vraag 36. Kunnen de keuken en gevelkeuken op de verdieping worden aangebracht?
Antwoord Neen.
Vraag 37. Is met in de zaal te geven voorstelling nog iets anders bedoeld dan concerten?
Antwoord. Het antwoord op deze vraag is op te maken uit de eerste alinea der gegevens blz. 3. Men kan zich b.v. denken, dat bij gelegenheid zich de behoefte kan voordoen de zaalruimte in te richten voor variété-voorstelling.
Vraag 38. Is het gewenscht, dat de kantoorruimte annex bestuurskamer wordt ontworpen?
Antwoord. De ontwerper is te dezen opzichte vrij.
Vraag 39. Moeten de beide bediende-slaapkamers in verband staan met de woning van den restaurateur of moge zij ook geheel apart gelegen zijn?
Antwoord. Zie antwoord vraag 9, verband is aan te bevelen.

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 44. ZATERDAG 3 NOVEMBER 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J.F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Het voorstel van het Bestuur tot contributieverhooging (zie punt C der agenda der a.s. Ledenvergadering) is gesteund door de navolgende Gewone Leden:
H. Baanders, J. Baanders, Baars, Berlage, Blaauw, H. Breman, Evert Breman, Boterenbrood, Boeken, Crevels, la Croix, Jos. Cuypers, Duncker, Ebeling, Eibink, Endt, van Eyden, Gratama, v. d. Haar, Hartkamp, Hoeben, Hoogstraten, H. G Jansen, W. H. Jansen, Paul de Jongh, Kamphuys, de Klerk, A. Kramer, P. Kramer, W. K. Kramer, Krantz, Krop, Kuipers, Lansdorp, Lauweriks, Limburg, Lippits, Lammers, Luthmann, Marnette, van der Mey, de Meyer, Mels Meyers, van der Meer, Moen, Nieuweramstel, van der Pek, Petri, Plate, van der Pluym, Pool, Poggenbeek, J. F. Repko, Rol, Roland Holst, Rood, Roosing, Rotgans, Rutgers, Schultz, Snellebrand, Staal, Stuyt, Sunier, Terlingen, van Tonderen, Tholens, Vorkink, Versteeg, Walle, Weissman, Westerman, van der Wey, Wijdeveld, Zietsma. Totaal 75 Gewone Leden. Daar het aantal Gewone Leden 180 bedraagt (blijkens jaarverslag 1916) is het voorstel voldoende ondersteund.
II. Als Kunstlievend Lid is door het Bestuur aangenomen de Heer MR. J. F. VAN ROYEN, Hoofdcommies administratie Post en Telegraaf, 's Gravenhage, en als Buitenlid de Heer J. WILDEBOER, Bouwk. Teekenaar te Haarlem.
III. De 1399ste **Ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 7 November,** des avonds **8 uur** precies, in de Vergaderzaal Heerengracht 545—549.
Agenda:
a. Notulen.
b. Ingekomen Stukken.
c. Voorstel van het Bestuur tot tusschentijdsche statutenwijziging a. v.:
Te lezen Art. 6 § 9. Gewone Leden betalen een entréegeld van *f* 4.— en een jaarlijksche contributie van *f* 16.— enz.
Art. 8 § 3. De Buitenleden betalen een jaarlijksche contributie van *f* 12.50 enz. § 4. Buitenleden, na 1 Juli toegetreden betalen voor het loopende jaar *f* 6.50 contributie.
Art. 9. Kunstlievende Leden enz. enz. betalen eene jaarlijksche contributie van *f* 12.50, enz.
d. Uitschrijving eener leening groot drie duizend gulden, tegen 4 pCt. rente, met een jaarlijksche aflossing van *f* 600.—, dienende als voorschot op gelijke rente- en aflossingsvoorwaarden, aan den uitgever van het maanblad.
e. Voortzetting der besprekingen over de Statutenwijziging.
f. Advies van het Bestuur i. z. lidmaatschap Instituut voor Bouwkunst.
g. Voortzetting der besprekingen i. z. z. g. Bouwkundige Commissie van Heemschut.
h. Rondvraag en sluiting. J. F. STAAL JR., 1e Secr.

VERSLAG VAN DE 1398ste LEDENVERGADERING VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA, GEHOUDEN OP WOENSDAG 24 OCTOBER 1917, IN DE VERGADERZAAL HEERENGRACHT 545-549.

Voorzitter de heer J. Gratama. Notulen der beide voorgaande vergaderingen worden goedgekeurd.
Ingekomen is een schrijven van een Gewoon Lid, berichtende zijn z.g. benoeming tot Lid van het Instituut voor Bouwkunst, opgericht te 's-Gravenhage, en verzoekende van het Bestuur van „A. et A." te mogen vernemen, welke houding het i. c. den Leden als de meest wenschelijke in overweging geeft.
De Voorzitter vraagt of het wenschelijk is dit geval onder de oogen te zien. Z.i. betreft het een vereeniging van menschen, die in een vakvereeniging niet op hun plaats zijn. Blijkens de ledenlijst van het Instituut bestaat de groote meerderheid uit leeken, niet bestuurd door architectonische krachten. Spreker acht het natuurlijk ongewenscht dat leeken zich op dergelijke wijze met bouwkunst kunnen bemoeien, en zijn persoonlijk

gevoelen is, dat dit bemoeien zich reactionnair zal uiten vanaf een sterk historisch standpunt.
De heer Weissman vindt het Instituut wellicht wenschelijk als een Algemeen Bouwkunstlichaam, daar zoo iets thans niet meer bestaat.
De heer De Klerk zegt dat het Instituut sprekend lijkt op de oude Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, die verdwenen is waar zij, geen reden van bestaan meer had. Spreker stelt voor thans het onderwerp te laten varen tot een nadere gelegenheid.
De heer Wijdeveld leest de ledenlijst van het Instituut voor en merkt op dat er, als bij vergissing, ook architectennamen op voorkomen. Spreker steunt het voorstel De Klerk, meent dat in dit geval het bezwaarlijk zal zijn, onzen Leden iets voor te schrijven.
De heer Endt ziet in het Instituut een vereeniging van min of meer invloedrijke particulieren, geleid door architecten uit de oude doos. Er is zeer zeker gevaar, dat op deze manier invloedrijke personen een officieel stempel drukken op een bepaald soort bouwerij, en een officieele Bouwkunst in de wereld roepen.
De heer Van der Mey is stellig tegen een inrichting als dit Instituut, het moet op alle mogelijke wijzen bestreden.
De Voorzitter stelt voor, dat het Bestuur overlegt en tracht in een volgende vergadering advies te geven.
Het voorstel wordt aangenomen.
Ingekomen is een schrijven van den Bond „Heemschut" met copie schrijven van den Nationalen Woningraad te Amsterdam. Uit den inhoud blijkt dat de Nat. Woningraad zijn leedwezen te kennen geeft over onvoldoende maatregelen, door „Heemschut" getroffen i.z. woningen te Hellevoetsluis. „Heemschut" deelt mede, zijn z.g. Bouwkundige Commissie om verbetering der plannen te hebben gevraagd, welke Commissie zich daarvoor niet geroepen achtte. Voorts bericht „Heemschut" bedoelde commissie te zullen opheffen, indien zij weigert in alle gevallen als Bauberatung op te treden. (Bedoelde brieven komen voor in „Architectura" van 3 November.)
De Voorzitter verzoekt den heer Plate, vertegenwoordiger van „A. et A." in de Bouwkundige Commissie van „Heemschut", der vergadering het standpunt van de commissie duidelijk te willen maken.
De heer Plate zegt dat de meerderheid der Bouwkundige Commissie deze niet als schoonheidscommissie beschouwt, en de leden zeker niet denken op te treden als verbeteraars van afgekeurde plannen. De commissie heeft bericht, dat het plan Hellevoetsluis niet deugde, en de lastgever zich diende te voorzien van een bevoegde architectonische kracht.
De heer Weissman zegt dat „Heemschut" overtuigd is van de doelloosheid dezer verwijzing naar bevoegde krachten. Het werkprogram van „Heemschut" noemt als taak der door haar ingestelde commissie van advies het geven van raad in bouwzaken, en dit dient te geschieden als Bauberatung.
De heer Plate antwoordt altijd in de overtuiging geleefd te hebben, dat de bouwkundige commissie alleen in naam bestond. Zij is niet opgericht op initiatief van „Heemschut", hoewel „Heemschut" niet bevoegd is tot oordeelen in bouwkunstzaken. „Heemschut" is nooit verder gekomen dan de commissie te tolereeren en zal gaarne zich van haar ontdoen. In de kwestie Schreierstoren b.v. heeft „Heemschut" weer gehandeld zonder de bouwkundige commissie te hooren.
De Voorzitter vraagt of het wenschelijk is, dat de bouwkundige commissie wordt opgeheven? „Heemschut" staat tegenover de architectonische vereenigingen, „Heemschut" wil Bauberatung, de vereenigingen niet. Betreffende de bezwaren van den heer Plate, die spreker zeer gegrond acht, wijst hij op het aan de orde zijnde geval, waar de commissie gehoord werd, hetgeen op een kleine verbetering zou wijzen.
De heer Versteeg zegt dat er, indien de commissie weigert als Bauberatung op te treden, voor „Heemschut" nog geen reden bestaat haar op te heffen; „Heemschut" gebruikte zijn commissie ook reeds in andere aangelegenheden, b.v. in het geval van een bouwvalligen molen bij Leiden. Spreker is, als lid der bouwkundige commissie tegen Bauberatung. De woningen te Hellevoetsluis worden gebouwd met rijkssteun, middelen waren aanwezig om een bevoegde architectonische kracht te engageeren, er bestond niet de minste reden, deze minderwaardige plannen te verbeteren.
De heer Plate gelooft niet veel van die verbetering van „Heemschut", waarover de Voorzitter sprak. Hij wijst nog eens op het nieuwste geval van voorbijgaan der commissie i. z. Schreierstoren.
De heer Staal betwijfelt of de commissie consequent haar standpunt om nimmer bij haar ter beoordeeling komende plannen te verbeteren, zal kunnen handhaven. Natuurlijk zal zij steeds moeten beginnen te trachten een bevoegde kracht aangesteld te krijgen, en zeker kon zij i. z. Hellevoetsluis niet verder gaan, doch bij bescheiden plannen uit kleine gemeenten zal met afkeuring en verwijzing naar een architectonische kracht niets bereikt worden, en ontsiering niet worden tegen gehouden.
De heer La Croix is als architect der Advies-Commissie voor Noord-Holland tot dezelfde conclusie gekomen.
De heer De Klerk is er, na de mededeelingen van den heer Plate, beslist voor dat „A. et A." zijn leden uit de „Heemschut"-commissie terug neemt.
De Voorzitter zegt dat de volgende vragen dienen beantwoord: 1°. Kan „A. et A." het oordeel der bouwk. commissie i.z. Hellevoetsluis billijken en 2°. kan „A. et A." goedkeuren, dat „Heemschut" die commissie opheft i. z. besluit Hellevoetsluis.
De heer Jos. Cuypers vindt de zaak in den brief van „Heemschut" te sterk gesteld. „Heemschut" moet aan zijn commissie overlaten, in welke gevallen zij afwijzen wil en in welke gevallen verbeteren. Als Bauberatung zal een commissie, die op één plaats zetelt, bezwaarlijk kunnen optreden, doch wel advies kunnen geven. Spr. voelt veel voor de „Heemschut"-commissie en zou haar aftreden betreuren.
De heer Lauweriks zou haar aftreden zeer sterk afkeuren. Het essentieele is dat de Bouwkundige Vereenigingen den grootst mogelijken invloed hebben in alle architectonische zaken, dus ook in de bouwkunst-commissie van „Heemschut".
De heer Weissman zegt dat eenvoudig de commissie de vraag moet gesteld worden: Bauberatung of niet. Zoo niet, dan kan „Heemschut" de commissie niet gebruiken.
De Voorzitter antwoordt dat dus, in het laatste geval, „Heemschut" zal gaan liefhebberen op bouwkunstig gebied zonder bevoegde krachten. Spreker stelt voor de besprekingen op een volgende vergadering voort te zetten, daar anders de agenda niet zal kunnen worden afgewerkt.
Aldus wordt besloten.
Hierna installeert de Voorzitter de heeren P. Endt, B. I., en G. Versteeg, Architect, als Gewone Leden.
Na besprekingen wordt besloten dit jaar als *Genootschapsprijsvragen* uit te schrijven, behalve de gebruikelijke kalender-omslag: *a.* een brandweerkazerne, *b.* een urinoir.

De heer Wijdeveld stelt voor dit jaar, wegens de ongunstige financieele omstandigheden, geen geldprijzen uit te loven, doch Genootschapsdiploma's.
Het voorstel wordt aangenomen.
Tot Leden der Jury kiest de vergadering de heeren C. J. Blaauw, P. Kramer en J. L. M. Lauweriks, die de benoeming aanvaarden. De Jury zal trachten voor prijsvraag *a* zich de medewerking van den Amsterdamschen Commandant der Brandweer te verzekeren.
Aan de orde is punt *f* der Agenda: Bespreking i. z. aanbouw aan den Schreierstoren te Amsterdam.
De Voorzitter deelt mede, dat het Bestuur onaangenaam was getroffen door adressen der ter-zake-niet-bevoegde vereenigingen, als „Heemschut", „Amstelodamum" en „St. Lucas" aan B. en W. van Amsterdam, verzoekende den aanbouw te verhinderen. Het Bestuur heeft zich ten Stadhuize gemeend te overtuigen, dat bedoelde vereenigingen van de aanbouwplannen zelfs geen inzage hebben genomen. De bedoeling van het Bestuur was de vergadering te hooren, alvorens bij B. en W. stappen te doen, daar inmiddels bleek dat het punt op de Raadsagenda van heden staat, heeft het gemeend beter te doen niet op de beslissing der Ledenvergadering te wachten, en hebben Voorzitter en Eerste Secretaris zich hedenmorgen naar den Wethouder van Publieke Werken begeven en dezen de meening van het Bestuur overgebracht. Het Bestuur is van meening, dat er principieel niets tegen is, een oud monument van bouwkunst te voorzien van een aanbouw, indien de practische bruikbaarheid zulks vereischt. Het zuiver historisch belang, waar het bij de adresseerende vereenigingen toch hoofdzakelijk om gaat, kan alleen gebaat zijn, indien het monument in zijn origineelen toestand ongewijzigd ware behouden gebleven, hetgeen niet het geval is. Bovendien is het af te keuren, te midden van een levende stad zoo'n monument als fossiel, afgestorven en doelloos, te behouden. Het Bestuur heeft zich uit de plannen (die opgenomen worden in „Architectura" van 27 October) overtuigd, dat het geheel van Schreierstoren en aanbouw architectonisch beter is dan de geïsoleerde toren. Ten overvloede gebeurt aan den toren niets en is, zoo noodig, de aanbouw weer te verwijderen zonder eenige beschadiging van het oude monument.
Hier valt weer eens te constateeren, dat van de zijde van niet-deskundige vereenigingen een slechte actie is gevoerd, welke voor de bouwkunst ongewenschte gevolgen kan hebben.
De heer Jos. Cuypers vindt dat het Bestuur de aanbouwaangelegenheden juist heeft bekeken. Indien oude monumenten niet worden gebruikt, leert de ondervinding dat zij spoedig verdwijnen. Vereischt de, terecht, in den Schreierstoren uitgeoefende dienst, uitbreiding door aanbouw, dan zou het bepaald verkeerd zijn, uit beginselen, die uitbreiding tegen te houden.
Jhr. Victor de Stuers beijverde zich steeds voor de oude monumenten eene bestemming te vinden, juist met het oog op hun behoud. Spreker geeft het Bestuur in overweging, zijne beschouwingen ter kennis der Besturen van „Heemschut", „Amstelodamum" en „St. Lucas" te brengen, met waardeering voor hunne belangstelling. Spreker gelooft trouwens niet, dat die Besturen zich competent zullen achten, en de beschouwingen van „A. et A." zullen ter harte nemen.
De Voorzitter betwijfelt het nut der, door den heer Cuypers voorgestelde actie.
De vergadering vereenigt zich met de beschouwingen van het Bestuur en steunt het voorstel Cuypers.
In zake het voorstel van het Bestuur tot *contributieverhooging* (punt *g* der Agenda) blijkt het aanwezig aantal Gewone Leden ter vergadering beneden het statutair voorgeschreven ⅓ van het totaal, dat benoodigd is voor een tusschentijdsche statutenwijziging, waaronder contributieverhooging, volgens een op door het Bestuur gedeelde opmerking van den heer Weissman, behoort.
De Voorzitter zegt dat een beslissing omtrent contributieverhooging, als voorgesteld, dringt, met het oog op het vast te stellen contract met den uitgever van het geïllustreerd Maandblad en met het oog op de prijsstijgingen der meeste uitgaven van het Genootschap. Het blijkt den Penningmeester van dag tot dag duidelijker, dat de geldende contributies ontoereikend zijn voor de uitgaven. Men dient zich echter aan de bestaande Statuten te houden.
De heer Blaauw stelt voor in deze vergadering te stemmen over verhooging in den vorm van een toeslag en de heer Rol geeft in overweging behalve de contributie, een abonnementsprijs op het Maandblad voor de Leden te stellen.
De Voorzitter vindt beter zich te houden aan de Statuten, het Bestuur zal den vereischten steun voor zijn voorstel zien te verkrijgen en verzoekt dien der vergadering.
De 30 aanwezige Leden teekenen ter vergadering een verklaring, waardoor zij steun verleenen aan het voorstel tot contributieverhooging:
der Gewone Leden tot *f* 16.— per jaar en *f* 4.— entree, der Buitenleden tot *f* 12.50 per jaar en der Kunstlievende Leden tot *f* 12.50 per jaar.
Overgegaan wordt tot behandeling van punt *h* der Agenda: Vaststelling der voorwaarden, waarop een overeenkomst gemaakt zal worden tot uitgave van een geïllustreerd Maandblad, ingaande 1 Januari 1918.
De Voorzitter zegt dat niet kan overgegaan worden tot teekening der overeenkomsten, alvorens de voorgestelde contributieverhooging is aangenomen. Niettemin kan de vergadering trachten eensgezind te worden omtrent de voorwaarden, waarop een overeenkomst alsdan zal worden aangegaan. Hij verzoekt den Secretaris der Redactie voorlezing te doen van het opgemaakte concept-contract.
De heer Wijdeveld leest het concept voor, herinnert aan de vele pogingen, die het Bestuur bij verschillende uitgevers deed om tot een, in deze dure tijden, aannemelijke overeenkomst te geraken en deelt mede, dat de voorwaarden uit het voorgelezen concept het Bestuur de gunstigste en aannemelijk voorkomen. Spreker doet circuleeren een niet-bedrukt exemplaar, waaruit papiersoort van blad en omslag, grootte, binding e. d. blijkt. Het blad zal groot zijn 34 × 36 c.M., zwaar 20 pagina's op imitatie Japansch papier aan één zijde bedrukt, waarvan 6 pagina's geheel bestemd voor illustraties, welker cliché's voor rekening van den uitgever zijn.
Als bijlage zal maandelijks verschijnen een inlage van minstens 4 pagina's, waarvan 2 voor Genootschapsmededeelingen e. d. en 2 voor technische bijdragen.
Voor Maandblad en bijlage zal het Genootschap de redacties aanwijzen, zonder medezeggingschap van den uitgever. De voorpagina van den omslag is uitsluitend bestemd voor titel, welker teekening jaarlijks vernieuwd wordt en gehonoreerd door den uitgever. Tekst wordt door den uitgever gehonoreerd met *f* 5.— per pagina.
De overeenkomst wordt aangegaan voor den tijd van 5 jaar, met dien verstande dat de uitgever 6 maanden

vooraf opzeggende, elk jaar kan ophouden. De heer Wijdeveld zegt dat het Bestuur het minder-aangename voor „A. et A." in de laatste bepaling erkent, doch den uitgever dit voorrecht heeft moeten toegeven, daar de verliezen, die hij voor de eerste jaren op een niet onaanzienlijk bedrag taxeert, zóó hoog kunnen stijgen, dat dekking door winst in volgende jaren onmogelijk wordt. De buitengewone tijdsomstandigheden zijn op deze bepaling zeer van invloed.

Het Genootschap verplicht zich den uitgever per Lid jaarlijks te betalen ƒ 7.—, zonder vaststelling van een minimum aantal Leden. Voorts den uitgever te leenen een bijdrage in het benoodigd bedrijfskapitaal, groot ƒ 3000.— tegen rente à 4 pCt. met een jaarlijksche aflossing van ƒ 600.—. Bij opzegging zijnerzijds verbindt de uitgever zich tot onmiddellijke volledige aflossing van het geleende.

De heer Lauweriks acht gewenscht in het contract op te nemen, dat de geheele artistieke aankleeding van het blad in handen der Redactie berust.

De Voorzitter zegt dat dit ook de opvatting van den uitgever is, doch binnen de aangegeven finantieele grenzen.

De heer Jos. Cuypers hoopt dat het maandblad niet zoo geredigeerd worde, dat het als studieblad uitsluitend in handen van vakgenooten komt. Het intellectueele Nederland heeft behoefte aan een blad, waarin het afbeeldingen van modern Nederlandsche architectuur en verwante kunsten vindt. Thans drijft het artistiek geheel op „The Studio", dat natuurlijk een voortreffelijk blad is, doch voor het Nederlandsche publiek niet zoo gewenscht als een nationale uitgave. Spreker meent dat het best tot een, door hem aangeduid, blad geraakt zal worden door innige en practische samenwerking met de beoefenaars der sierkunst, door beperking der tekst en grootst mogelijke uitbreiding der illustraties. In Nederland wordt genoeg superieur werk gemaakt, dat deszelfs afbeeldingen over de wereld kunnen rondgestuurd.

Voor omslag adviseert spreker tot lithografie, houtsnee of dergelijk procédé, door een der betreffende vakbeoefenaars. De samenwerking met de sierkunsten dient het Bestuur vooral ernstig te overwegen.

De heer Wijdeveld zegt dat het Maandblad voorloopig is een gewijzigde voortzetting van het Weekblad, als uitgave van „A. et A." In elk geval moet „A. et A." alléén beginnen, medewerken in het blad is voor andere vereenigingsleden (V. A. N. K. e. d.) natuurlijk mogelijk. Hoewel het Maandblad het stempel van „A. et A." moet dragen, is het Bestuur bereid een ruime plaats aan de verwante kunsten te laten. Het aantal cliché's is reeds door het Bestuur zoo hoog mogelijk opgedreven, in verband met de financiën is dit de grens. Verspreiding onder het publiek wordt beoogd, alsmede verspreiding buitenslands na den oorlog.

De Voorzitter is steeds van meening dat een van de verstandigste daden van „A. et A." zal zijn het intellectueel publiek op te voeden voor bouwkunst, door middel van het Maandblad. Een zuiver technisch blad alléén voor architecten is niet de bedoeling, de vroeger bestaande publicaties voor uitsluitend vakkundigen zijn afgestorven. De uitgever rekent op een flink aantal abonné's, hij is ten dien opzichte vol vertrouwen.

Betreffende de aan den uitgever te verstrekken leening zegt de voorzitter, dat de bedoeling is het benoodigde door het Genootschap, dat zich borg stelt voor rente en aflossing, te doen leenen van Leden. Het Genootschap leent dit dan weder aan den uitgever die met al zijn persoonlijke bezittingen en ondernemingen aansprakelijk is voor richtige aflossing en rente. De uitgever is bereid alle gevraagde inlichtingen te verschaffen en accountantsonderzoek naar den toestand zijner zaken toe te laten.

Na nog eenige discussie, verklaart de vergadering zich voor het aangaan der overeenkomst.

Na rondvraag volgt sluiting.

De 1e Secretaris J. F. STAAL JR.

Aan het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

WelEd. Geb. Heeren.

De Commissie tot herziening der Statuten en van het Huishoudelijk Reglement heeft de eer U hierbij aan te bieden de Concept Statuten en het Huishoudelijk Reglement gewijzigd of aangevuld volgens de besluiten en opmerkingen van de laatste Ledenvergaderingen en door de meerderheid der Commissieleden als de juiste bewoording dezer besluiten en opmerkingen aanvaard.

Hoogachtend,

De Commissie tot Herziening van Statuten en Huishoudelijk Reglement.

CONCEPT-STATUTEN.

Statuten, goedgekeurd bij Koninklijk Besluit d.d. 1917, No.

HOOFDSTUK I.

Naam, Zetel en Doel. Art. 1. Het Genootschap draagt den naam „Architectura et Amicitia" en is gevestigd te Amsterdam, het stelt zich ten doel den bloei der bouwkunst en der aanverwante kunsten te bevorderen.

Art. 2. Dit doel zal het Genootschap trachten te bereiken door:

1e. het houden van vergaderingen, voordrachten, kunstbeschouwingen, tentoonstellingen en excursiën.

2e. het bevorderen van het onderwijs in de bouwkunst en aanverwante kunsten.

3e. het uitgeven of doen uitgeven van een of meerdere tijdschriften of plaatwerken.

4e. het uitschrijven van prijsvragen.

5e. het maken van voorschriften voor de Leden en het vaststellen van strafbepalingen op het niet nakomen daarvan.

6e. het adviseeren der overheid en andere invloedrijke lichamen in of tot handelingen de Bouwkunst en aanverwante kunsten betreffende en het opwekken der publieke belangstelling hiervoor.

7e. het medewerken tot een goede verstandhouding tusschen hare beoefenaars.

HOOFDSTUK II.

Lidmaatschap. Art. 3. Het Genootschap bestaat uit: *a.* Eereleden. *b.* Bijzondere Eereleden. *c.* Afgevaardigde leden. *d.* Gewone leden. *e.* Buitenleden. *f.* Donateurs.

Eereleden. Art. 4. Als Eereleden komen in aanmerking beoefenaars der bouwkunst of aanverwante kunsten, die zich ten opzichte van hun kunst bijzonder verdienstelijk hebben gemaakt.

Zij worden benoemd door de Ledenvergadering op voorstel van het Bestuur of van minstens 20 Afgevaardigde Leden en hebben dezelfde rechten als de Gewone Leden.

Bijzondere Eereleden. Art. 5. Als Bijzondere Eereleden komen in aanmerking zij die geen beoefenaars der bouwkunst of aanverwante kunsten zijnde, zich ten opzichte van haar bijzonder verdienstelijk hebben gemaakt.

Zij worden benoemd als de Eereleden, hebben geen stemrecht, zijn niet benoembaar in eenige functie, doch hebben overigens dezelfde rechten der Eereleden.

Afgevaardigde Leden. Art. 6. § 1. Als Afgevaardigde Leden van het Genootschap kunnen worden aangenomen: Gewone Leden, die den leeftijd van 23 jaar hebben bereikt, van wien de technische en aesthetische bekwaamheid aan de hierna te noemen Commissie van onderzoek moet gebleken zijn en die zich beschikbaar stellen voor het vervullen eener functie, waartoe de Ledenvergadering hen benoemt, als Bestuurs- of Redactielid of als Commissielid van elke commissie, wier werkzaamheid zich op het gebied der Bouwkunst of aanverwante kunst uitstrekt.

§ 2. De Candidaten richten daartoe een schriftelijk verzoek tot het Bestuur, waarin de noodige gegevens omtrent levensloop en studie moeten zijn vermeld en waarbij verwezen moet worden naar uitgevoerd werk of eigenhandige ontwerpen moeten worden overgelegd, alles van de laatste 5 jaren.

§ 3. Door de nader te noemen Commissie van onderzoek worden deze stukken beoordeeld en wordt door haar rapport uitgebracht aan het Bestuur.

Als basis van beoordeeling voor deze Commissie gelde: dat uit het ingediende werk voldoende vakkennis blijkt en dat het beeldend vermogen aanwezig is, zoodanig, dat in het werk, als geheel en in onderdeelen, de door den ontwerper gewilde uitdrukking zichtbaar is geworden.

§ 4. Adviseert de Commissie tot toelating van den candidaat, dan wordt van dit advies door het Bestuur kennis gegeven aan de Afgevaardigde Leden, die schriftelijk binnen twee weken hunne mogelijke bezwaren tegen den voorgestelde bij het Bestuur kunnen indienen. Zijn er geen bezwaren ingekomen dan kan het lidmaatschap door de Ledenvergadering worden verleend.

§ 5. Zijn er wel bezwaren dan doet het Bestuur daarvan mededeeling aan de Commissie van onderzoek, die alsdan een nader advies uitbrengt.

§ 6. Adviseert de Commissie niet tot toelating van den Candidaat dan is beroep open op de Ledenvergadering.

§ 7. Afgevaardigde Leden uitsluitend zijn benoembaar in een der functies genoemd in § 1 van dit artikel en hebben overigens dezelfde rechten en plichten dan Gewone Leden.

§ 8. Een Afgevaardigd Lid, dat bevonden wordt niet langer te voldoen aan de voorwaarden, die tot zijn aanneming hebben geleid, kan door het Bestuur, gehoord de Commissie van onderzoek, van het lidmaatschap vervallen worden verklaard. Beroep is open op de Ledenvergadering.

§ 9. Het aantal Afgevaardigde Leden zal minstens 20 bedragen.

§ 10. Behalve door mededeelingen in het Genootschapsorgaan, worden de Leden op de hoogte gehouden van de namen der gekozen Afgevaardigde Leden door minstens een jaarlijksche toezending van een geregeld bijgewerkte lijst.

Gewone Leden. Art. 7. § 1. Als Gewone Leden van het Genootschap kunnen worden aangenomen beoefenaars der bouwkunst of aanverwante kunsten, die den leeftijd van 20 jaren hebben bereikt.

§ 2. Ieder, die Gewoon Lid wenscht te worden, moet in eene Ledenvergadering worden voorgesteld door 2 Afgevaardigde of Gewone Leden en zich onderwerpen aan eene ballotage, die op de eerstvolgende vergadering na deze voorstelling zal plaats hebben.

§ 3. De toelating van een Candidaat-Lid kan een punt van bespreking uitmaken. De bespreking moet vóór de ballotage door een Afgevaardigd of Gewoon Lid worden aangevraagd.

§ 4. Dezelfde persoon kan slechts éénmaal per jaar als lid worden voorgesteld.

§ 5. Wordt gedurende de maanden Mei, Juni, Juli en Augustus iemand als Gewoon Lid voorgesteld, dan heeft het Bestuur de bevoegdheid deze, in afwachting van de ballotage, de rechten, uit het lidmaatschap voortvloeiende, toe te kennen. Op de eerstvolgende Ledenvergadering moet hij zich echter aan ballotage onderwerpen.

§ 6. Wanneer een Gewoon Lid door verandering van werkkring niet meer voldoet aan de bepalingen in art. 7 § 1, een en ander ter beoordeeling van het Bestuur, wordt hij als Donateur overgeschreven. Beroep is open op de Ledenvergadering.

§ 7. Wanneer tegen eenig Gewoon Lid door één of meer Leden eene onderteekende schriftelijke klacht bij het Bestuur wordt ingediend, waarin de wenschelijkheid wordt uitgesproken dat Lid het lidmaatschap te ontnemen, onderzoekt het Bestuur die klacht en stelt het Bestuur, indien het die klacht gegrond acht, de Vergadering hiervan in kennis. De Vergadering benoemt alsdan eene commissie om die klacht te onderzoeken en daarover te rapporteeren aan de Ledenvergadering.

Die commissie zal bestaan uit 2 Bestuurders en 3 Gewone Leden.

De Ledenvergadering beslist of het betreffend Lid van zijn lidmaatschap zal worden ontzet.

§ 8. Gewone Leden ontvangen de uitgaven van het Genootschap en verder alle gedrukte stukken die daarvoor in aanmerking komen.

§ 9. Gewone Leden betalen een entrée-geld van ƒ 4 en eene jaarlijksche contributie van ƒ 16, in 2 gelijke termijnen vóór 1 Februari en vóór 1 Augustus van het loopende jaar te voldoen.

§ 10. Gewone Leden, na 1 Juli toegetreden, betalen het entréegeld en de helft der jaarlijksche contributie van het loopende jaar.

§ 11. Gewone Leden hebben stemrecht en kunnen uitsluitend als Afgevaardigde Leden worden aangenomen.

Buitenleden. Art. 8. § 1. Buitenleden kunnen alleen zij zijn, die buiten den postkring Amsterdam wonen, den ouderdom van 20 jaren bereikt hebben en de bouwkunst of aanverwante kunsten beoefenen.

§ 2. Buitenleden worden aangenomen door het Bestuur.

§ 3. Vestigt een Buitenlid zich binnen den postkring Amsterdam, dan moet hij zich als Gewoon Lid bij het Bestuur aanmelden en zich onderwerpen aan de verplichte ballotage voor Gewone Leden gesteld.

§ 4. Zij betalen een jaarlijksche contributie van ƒ 12.50 te voldoen bij aanneming en vervolgens vóór 1 April van elk jaar bij vooruitbetaling, vermeerderd voor het geval zij in het buitenland wonen, met de meerdere kosten van verzending der uitgaven.

§ 5. Buitenleden na 1 Juli toegetreden betalen voor het loopende jaar ƒ 6.50 bij vooruitbetaling.

§ 6. Buitenleden ontvangen de uitgaven van het Genootschap, hebben dezelfde rechten en plichten als de Gewone Leden, kunnen mededingen in alle Genootschaps-

prijsvragen en exposeeren op de al of niet jury-vrije Genootschapstentoonstellingen, doch hebben geen stemrecht en zijn niet benoembaar tot Afgevaardigd Lid.

Donateurs. Art. 9. § 1. Donateurs zijn zij, die belang stellen in het doel en den werkkring van het Genootschap en op voorstel van een Lid door het Bestuur aangenomen zijn.
§ 2. Onder deze rubriek worden ook gerekend alle rechtspersoonlijkheid bezittende Vereenigingen of lichamen, die zich als zoodanig doen inschrijven.
§ 3. Zij ontvangen de uitgaven van het Genootschap en hebben toegang tot de voordrachten, kunstbeschouwingen en tentoonstellingen.
§ 4. De jaarlijksche bijdrage is groot *f* 12.50, te voldoen bij aanneming en vervolgens vóór 1 April van elk jaar bij vooruitbetaling.

Algemeene bepalingen omtrent het Lidmaatschap. Art. 10. § 1. Het Genootschapsjaar begint primo Januari en eindigt ultimo December.
§ 2. Het lidmaatschap wordt beschouwd voort te duren, wanneer niet vóór 1 December van het loopende jaar eene schriftelijke kennisgeving van bedanken bij den Eersten Secretaris is ingekomen.
§ 3. De contributie wordt voldaan tegen afgifte van kwitanties, onderteekend door den Penningmeester.
§ 4. De laatst uitgegeven kwitantie geldt als bewijs van lidmaatschap.
§ 5. Hij die vóór 1 December de contributie en andere aan het Genootschap verschuldigde gelden niet heeft voldaan, kan door het Bestuur van het lidmaatschap vervallen verklaard worden, hetgeen ter kennis van de Leden zal worden gebracht.
§ 6. Wanneer tegen een Lid of Donateur, een onderteekende schriftelijke klacht bij het Bestuur wordt ingediend, waarin de wenschelijkheid wordt uitgesproken beklaagde het lidmaatschap te ontnemen, onderzoekt het Bestuur die klacht en stelt, indien het die klacht gegrond acht, gehoord de Commissie van Onderzoek, de Ledenvergadering hiervan in kennis. De Ledenvergadering beslist of beklaagde van zijn lidmaatschap zal worden ontzet.

HOOFDSTUK III.

Bestuur. Art. 11. § 1. Het Bestuur wordt gekozen uit de Afgevaardigde Leden en bestaat uit minstens 5 leden, waarvan de meerderheid beoefenaar der bouwkunst moet zijn. Het Bestuur is samengesteld uit Voorzitter, vice Voorzitter, Secretaris, 2e Secretaris en Penningmeester.
Het Bestuur zetelt te Amsterdam en vertegenwoordigt het Genootschap in en buiten rechten.
§ 2. De Bestuurders worden gekozen op de wijze in Hoofdstuk XI omschreven en mogen niet meer dan vier achtereenvolgende jaren zitting hebben. Ieder jaar op de Algemeene Vergadering treden 2 leden, respectievelijk 1 lid, volgens rooster af, doch dezen zijn onmiddellijk herkiesbaar.
§ 3. In tusschentijdsche vacatures wordt in de eerstvolgende Ledenvergadering voorzien.
§ 4. Elk jaar op de Algemeene Vergadering wordt uit de 5 Bestuursleden een Voorzitter gekozen. De verdeeling der overige functies wordt aan het Bestuur overgelaten.
§ 5. Op de Algemeene Vergadering wordt een ontwerp begrooting voor het nieuwe jaar door het Bestuur aan de goedkeuring der Leden onderworpen. Deze ontwerp begrooting wordt minstens 7 dagen vóór de behandeling aan de Leden toegezonden.
Wanneer de begrooting is goedgekeurd, mag het Bestuur daarvan niet afwijken, behoudens wijzigingen door de Ledenvergadering goed te keuren. Het Bestuur is verantwoordelijk voor het beheer der bezittingen van het Genootschap.
§ 6. Alle contracten en officieele stukken moeten onderteekend worden door den Voorzitter en den Eersten Secretaris.
§ 7. Indien een Bestuurder een bestuurszetel in een aanverwant lichaam aanneemt, is hij verplicht zijn mandaat ter beschikking te stellen.
§ 8. De werkzaamheden van het Bestuur worden geregeld bij Huishoudelijk Reglement.

HOOFDSTUK IV.

Commissiën. Art. 12. § 1. De Commissie van Onderzoek bestaat uit 3 leden, waarvan de meerderheid geen Bestuursfunctie in het Genootschap mag bekleeden en allen bouwkunstbeoefenaar moeten zijn. Zij mogen niet langer dan 4 achtereenvolgende jaren in de Commissie zitting hebben.
§ 2. De leden dezer Commissie worden benoemd door de Ledenvergadering.
§ 3. Ieder jaar op de Algemeene Vergadering treedt 1 lid van de Commissie af volgens rooster, doch deze is onmiddellijk herkiesbaar.
§ 4. In tusschentijdsche vacatures wordt door de eerstvolgende Ledenvergadering voorzien.
§ 5. De wijze van verkiezing dezer Commissie is geregeld in Hoofdstuk XI dezer Statuten en de werkzaamheden, worden geregeld bij Huishoudelijk Reglement.

Art. 13. Ter behandeling van bepaalde vakken en tot oplossing van vraagstukken kunnen, op voorstel van het Bestuur, Commissiën benoemd worden, welke Commissiën niet uitsluitend uit Afgevaardigde Leden behoeven te bestaan.

HOOFDSTUK V.

Vergaderingen. Art. 14. § 1. De vergaderingen van het Genootschap zullen van primo September tot ultimo April minstens eenmaal per maand gehouden worden. De eerste vergadering in December is de Algemeene Vergadering.
§ 2. Door het Bestuur wordt beoordeeld in hoever een vergadering alleen voor de Afgevaardigde Leden of voor alle Leden en Donateurs toegankelijk is en of introductie kan worden toegestaan.
§ 3. Buitengewone vergaderingen kunnen worden uitgeschreven zoo dikwijls het Bestuur of minstens 20 Leden dit noodig achten. In laatstgenoemd geval moet het verzoek tot het houden der vergadering door die Leden schriftelijk, met opgave der te behandelen onderwerpen aan het Bestuur worden gericht. Het Bestuur is verplicht de vergadering bijeen te roepen tegen een datum, niet later dan 14 dagen na de indiening van het verzoek, met opgave der te behandelen onderwerpen. Blijft het Bestuur hiemede in gebreke, dan zijn na verloop van 14 dagen na de indiening, de aanvragers bevoegd de vergadering bijeen te roepen.
§ 4. De Leden en Donateurs hebben het recht van introductie op de hiervoor in aanmerking komende vergaderingen. Alle ter vergadering aanwezigen zijn verplicht de presentielijst te teekenen.

HOOFDSTUK VI.

Tentoonstellingen. Art. 15. § 1. Jaarlijks wordt door en voor de Leden een al of niet Jury vrije tentoonstelling gehouden van eigenhandig werk.
§ 2. Tot het inrichten dezer jaarlijksche tentoonstellingen wordt door de Ledenvergadering een Commissie van minstens 3 leden benoemd.
§ 3. Ter herinnering aan de stichting van het Genootschap zal om de 5 jaar eene openbare tentoonstelling worden gehouden.
§ 4. Tot het inrichten van deze vijf jaarlijksche tentoonstellingen wordt door de Ledenvergadering een Commissie van minstens 5 leden benoemd, welke de inzendingen keurt en de plaatsing regelt.
§ 5. Afgevaardigde Leden zijn jaarlijks tot exposeeren verplicht en niet onderworpen aan beoordeeling eener Jury van toelating.

HOOFDSTUK VII.

Prijsvragen. Art. 16. § 1. Elk jaar worden één of meer prijsvragen uitgeschreven, waarvan het aantal en de onderwerpen door de Ledenvergadering worden bepaald, uit een voordracht door het Bestuur opgemaakt. Aan de Leden wordt de gelegenheid gegeven hiervoor onderwerpen op te geven. Het karakter van en de deelneming aan deze prijsvragen wordt bij Huishoudelijk Reglement omschreven.
De inzendingen worden tentoongesteld.
§ 2. Om de vijf jaar zal door het Genootschap een Eere-Prijsvraag worden uitgeschreven, waaraan de deelname openstaat voor alle Nederlanders en welke nader geregeld wordt bij Huishoudelijk Reglement. De inzendingen vormen een onderdeel van de openbare vijfjaarlijksche tentoonstelling.

HOOFDSTUK VIII.

Uitgaven. Art. 17. § 1. Vanwege het Genootschap worden een of meer Tijdschriften en een Kalender uitgegeven.
De verschillende bepalingen voor de wijze van uitvoering en de contracten moeten door de Afgevaardigde Ledenvergadering worden vastgesteld.
§ 1. Voor de uitgaven wordt een Bureau van Redactie benoemd, bestaande uit 2 door de Ledenvergadering te benoemen Bestuursleden en 3 Leden.
§ 3. De wijze van verkiezing van dit Bureau van Redactie is geregeld in Hoofdstuk XI dezer Statuten; de verdeeling der functies en de werkzaamheden worden geregeld bij Huishoudelijk Reglement.

HOOFDSTUK IX.

Onderafdeelingen van het Genootschap. Art. 18. § 1. Buiten Amsterdam kunnen Leden van het Genootschap onderafdeelingen stichten, welke afdeelingen uit de Genootschapskas kunnen ondersteund worden, doch verder geheel op zich zelf staande lichamen zullen vormen.
§ 2. De rechten en plichten dezer onderafdeelingen tegenover het Genootschap worden bij Huishoudelijk Reglement geregeld. Hare werkzaamheden mogen niet in strijd zijn met de Statuten en Huishoudelijk Reglement van het Genootschap.

HOOFDSTUK X.

Bindende bepalingen. Art. 19. § 1. Alle Leden van het Genootschap onderwerpen zich aan eene Eerecode regelende de onderlinge verplichtingen welke een goede verstandhouding en eene eerlijke beoefening van de bouwkunst en aanverwante kunsten mogelijk maken.
§ 2. Het onderzoek naar een overtreding heeft plaats op de wijze als omschreven in art. 13 der Statuten.
§ 3. Afgevaardigde Leden verplichten zich de benoeming tot een functie door de Ledenvergadering te aanvaarden tenzij het Afgevaardigd Lid aan het Bestuur zijn grondige redenen tot niet kunnen aanvaarden kenbaar maakt.
§ 4. Een Gewoon Lid of Buitenlid uitgenoodigd zitting te nemen in een Jury of eene commissie, wier werkzaamheid zich beweegt op het gebied der bouwkunst of aanverwante kunst, is verplicht op straffe van royement, voor die uitnoodiging te bedanken en daarvan onmiddellijk kennis te geven aan het Bestuur, dat gehouden is middelen in het werk te stellen, die de gedane uitnoodiging doen richten tot een der Afgevaardigde Leden, waarvan het een volledige lijst aan den uitnoodiger overlegt.

HOOFDSTUK XI.

Voorstellen, stemmingen en verkiezingen. Art. 20. § 1. Alle voorstellen moeten bij het Bestuur worden ingediend. Zij moeten in behandeling worden gebracht op de eerste vergadering, volgende op de bekendmaking door het Bestuur. Voorstellen, die geen uitstel gedoogen kunnen, indien de Ledenvergadering dit goedkeurt, onmiddellijk in behandeling worden genomen. Een voorstel tot straf bepaling moet minstens 10 dagen vóór de behandeling ter kennis van alle stemhebbende Leden worden gebracht.
§ 2. Wanneer verschil over de juiste bedoeling van eenig artikel van deze Statuten ontstaat, zal hierover door de eerstvolgende Ledenvergadering worden beslist.

Art. 21. § 1. Alleen Eereleden, Afgevaardigde en Gewone Leden hebben stemrecht.
§ 2. De stemming over zaken geschiedt mondeling, over personen schriftelijk.
Behoudens de bepaling in Art. 23 en 24 is bij alle stemmingen de volstrekte meerderheid beslissend. Onder volstrekte meerderheid wordt verstaan één meer dan de helft van het aantal uitgebrachte stemmen, de blanco en ongeldige stemmen niet medegerekend. Bij staking der stemmen over eenig voorstel wordt het geacht te zijn verworpen; geldt het personen, dan beslist het lot.

Art. 22. § 1. Verkiezingen voor het Bestuur, Bureau van Redactie en Commissiën hebben plaats bij vrije stemming. Wordt bij de eerste stemming geen volstrekte meerderheid verkregen, dan volgt herstemming tusschen hen, die bij de eerste stemming de meeste en op één na de meeste stemmen op zich vereenigden. Hij, die bij deze herstemming de meeste stemmen op zich vereenigt, is gekozen.
§ 2. De aftredende leden blijven in functie totdat hunne opvolgers zijn benoemd.

HOOFDSTUK XII.

Statutenherziening. Art. 23. § 1. Om de 5 jaar zal een geheele herziening der Statuten plaats hebben.
§ 2. De samenstelling der ontwerp-Statuten wordt opgedragen aan een Commissie, bestaande uit 2 Bestuurders en 3 afgevaardigde Leden door de Ledenvergadering te benoemen. Aan deze Commissie worden door het Bestuur alle stukken, hierop betrekking hebbende, ter hand gesteld.
§ 3. De concept-statuten moeten minstens 14 dagen vóór

de behandeling op de Ledenvergadering aan de stemhebbende Leden bekend worden gemaakt.
§ 4. Voorstellen tot wijziging der Statuten moeten door de stemhebbende Leden schriftelijk bij den Eersten Secretaris worden ingediend vóór 15 Maart van het jaar, waarin de Statutenherziening plaats heeft. Indien tusschentijdsche voorstellen tot verandering of bijvoeging van eenig artikel worden gedaan, moeten deze schriftelijk worden ingediend, ondersteund door 1/5 van het aantal stemhebbende Leden. Uiterlijk een maand na indiening wordt het voorstel in behandeling genomen.
§ 5. Wijzigingen in de Statuten treden niet in werking alvorens daarop de Koninklijke Goedkeuring is verkregen.
§ 6. Statutenwijziging kan alleen in een vergadering behandeld worden, waarin minstens de helft der stemhebbende Leden aanwezig is en moet, om geldig te zijn, door minstens drie vijfden der uitgebrachte stemmen worden goedgekeurd. Is op de vergadering het vereischte aantal stemhebbende Leden niet aanwezig, dan wordt binnen één maand opnieuw een vergadering uitgeschreven; deze vergadering heeft dan, onafhankelijk van het getal der aanwezigen, de bevoegdheid tot besluiten, mits door de volstrekte meerderheid der aanwezigen goedgekeurd.

HOOFDSTUK XIII.

Ontbinding. Art. 24. Tot opheffing van het Genootschap kan slechts worden besloten op een daartoe uitgeschreven vergadering, waarin minstens 3/4 van het aantal stemhebbende Leden aanwezig is en wanneer minstens 3/4 van het aantal aanwezigen zich voor de opheffing verklaart.
Op de vergadering, waarop dit besluit genomen wordt, worden tevens de noodige schikkingen over de eigendommen van het Genootschap gemaakt, alles behoudens de inachtneming van de voorschriften van Art. 1702 van het Burgerlijk Wetboek.

HOOFDSTUK XIV.

Overgangsbepalingen. Art. 25. Deze Statuten treden in werking op den dag der Koninklijke goedkeuring.
Alle tevoren gemaakte bepalingen vervallen. De vereeniging is aangegaan voor den tijd van 29 jaren, te rekenen van 4 Februari 1881.
Bij het verstrijken van genoemd tijdvak is de Vereeniging opnieuw aangegaan voor den tijd van 29 jaren.
Aldus herzien en goedgekeurd in de Ledenvergadering gehouden op 1917.

Het Bestuur van 1917.

HUISHOUDELIJK REGLEMENT.

Het Bestuur. Art. 1. Het Bestuur houdt tenminste eenmaal per maand eene vergadering, waartoe de Bestuurders door den 2den Secretaris worden opgeroepen, voor buitengewone vergaderingen in overleg met den Voorzitter en den 1sten Secretaris. Tot het nemen van een besluit wordt de tegenwoordigheid van minstens drie Bestuurders vereischt.

Art. 2. De Voorzitter leidt alle vergaderingen van Leden, Bestuur en van de Commissies, waarin hij zitting heeft. Hij is bevoegd in bijzondere gevallen voor zijn functie een der medebestuurders aan te wijzen, doch alleen in niet-permanente Commissies.

Art. 3. De 2e Voorzitter treedt bij ontstentenis van den Voorzitter, in al diens functiën, rechten en plichten.

Art. 4. De 1ste Secretaris houdt de notulen der vergaderingen van het Genootschap, die na goedkeuring der Ledenvergaderingen door hem en door den Voorzitter worden onderteekend. Hij neemt kennis van alle ingekomen stukken, voert alle correspondentiën, doet alle noodige aanschrijvingen, registreert de ingekomen en houdt afschrift der verzonden stukken, verzorgt de inventarisatie van de bezittingen van het Genootschap, verstrekt eventueel gewenschte inlichtingen aan de pers en brengt op de Algemeene Vergadering een jaarverslag uit. Spoed eischende gevallen behandelt hij in overleg met den Voorzitter, waarvan mededeeling wordt gedaan in de eerstvolgende Bestuursvergadering. Het jaarverslag wordt op de Bestuursvergadering, de Algemeene Vergadering voorafgaande, aan de goedkeuring der Bestuurders onderworpen.

Art. 5. De 2e Secretaris vervangt den 1en Secretaris bij diens ontstentenis.
Hij verzorgt de leden-lijsten, de roosters van aftreding van Bestuur, van de Redactie en andere Commissies, en het besluiten-boek voor Leden- en Bestuursvergaderingen, en de verdere registers.

Art. 6. De 2e Secretaris voert het algemeen beheer over het Archief. Hij is verplicht het Archief in orde te houden en te registreeren.
De 2e Secretaris stelt bij den aanvang van elk jaar in handen van het Bestuur eene opgave van de waarde der aan zijne zorg toevertrouwde boeken, bescheiden e. d. en verzekert dezen tegen brandschade.

Art. 7. De Penningmeester is belast met het invorderen en uitgeven der gelden, voor welke hij verantwoordelijk en aansprakelijk is, uitgezonderd in gevallen van brand of diefstal.
De gelden worden belegd op eene door de Ledenvergadering goed te keuren wijze.
Het saldo in kas mag nooit hooger zijn, dan het bedrag, waarvoor de kas tegen brand en diefstal verzekerd is.
De Penningmeester is belast met de zorg voor de verzekering der bezittingen van het Genootschap tegen alle schade en voor de verzekering tegen de aansprakelijkheid van het Genootschap tegenover derden.
De Penningmeester doet jaarlijks op de Bestuursvergadering, de Algemeene Vergadering voorafgaande, rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar, en levert daarbij eene concept-begrooting voor het komende jaar in. Hij is verplicht driemaandelijks, namelijk vóór 1 April, vóór 1 Juni en vóór 1 September een overzicht van den stand der geldmiddelen voor het Genootschap aan het Bestuur over te leggen.
De door de Bestuursleden ten behoeve van het Genootschap gemaakte onkosten, worden bij het einde van ieder kwartaal tegen kwitantie door den Penningmeester gerestitueerd.
De inning van entrée-gelden voor nieuwe Leden, van donaties en contributies geschiedt per kwitantie, door den Penningmeester onderteekend.
Nadat een kwitantie tweemaal vergeefs is aangeboden, moet de Penningmeester verdere inningskosten den schuldenaar in rekening brengen, en met het Bestuur te nemen maatregelen beramen.
De Penningmeester draagt zorg voor de uitloting van Obligaties en andere Schuldbewijzen van het Genootschap. Hij houdt registers bij van de Obligatie-houders en doet hun mededeeling van de plaats gehad hebbende uitlotingen.
De Penningmeester doet op de Algemeene Vergadering

verslag van zijne werkzaamheden. Zijne rekening en verantwoording worden zeven dagen vóór die Vergadering door eene Commissie van drie Afgevaardigde Leden, door de Leden-Vergadering te benoemen, onderzocht.
Bestuursleden kunnen geen deel uitmaken van deze Commissie. De Commissie adviseert tot het al of niet goedkeuren van de rekening en verantwoording in een met redenen omkleed rapport, uit te brengen op de Algemeene Vergadering. Is de rekening en verantwoording door de Vergadering goedgekeurd, dan is de Penningmeester van alle verantwoordelijkheid over het afgeloopen jaar ontheven.

Art. 8. De Bestuurders hebben het recht van inzage van de gevoerde correspondentiën en administraties van hunne medebestuurders.
Een Bestuurslid, dat van dit recht gebruik wenscht te maken, moet daarin geassisteerd worden door een zijner medebestuurders; hij moet minstens 24 uren van te voren zijn verlangen kenbaar maken aan het Bestuurslid, wiens dossiers hij wenscht in te zien.
Ingeval laatstbedoeld Bestuurslid verhindert, dat zijne medebestuurders van hun recht gebruik maken, kan de Bestuursvergadering hem in zijn functie schorsen en dezen maatregel publiceeren. De eerstvolgende Ledenvergadering beslist over de verder te nemen maatregelen.

Art. 9. Het in het voorgaande artikel bepaalde is eveneens van toepassing op het Bureau van Administratie bedoeld in art. 10 en op elk zijner functionarissen, met dien verstande, dat het Bestuur treedt in de plaats van de Ledenvergadering.

Algemeene Administratie. Art. 10. De Ledenvergadering heeft de bevoegdheid op voorstel van het Bestuur een Bureau van Administratie in te stellen. Aan dit Bureau van Administratie kan worden opgedragen de assistentie van het Bestuur, van de Redactie en andere Commissies.
De beambten van dit Bureau worden op voordracht van het Bestuur benoemd door de Ledenvergadering, die tevens de overeenkomsten met en de instructies voor deze beambten vaststelt. Bestuursleden kunnen geen deel uitmaken van het Bureau van Administratie.

Lidmaatschap. Art. 11. Ieder die verlangt Gewoon Lid of Buitenlid te worden van het Genootschap, moet aan het Bestuur doen toekomen eene verklaring van den volgenden inhoud:
„De ondergeteekende verlangt als Gewoon Lid respectievelijk Buitenlid van het Genootschap te worden aangenomen en verklaart dat hij aan de eischen in de Statuten en het Huishoudelijk Reglement gesteld voldoet en hij indien hij wordt aangenomen aan deze Statuten en Huishoudelijk Reglement zich zal onderwerpen."

Art. 12. Indien de Commissie van Onderzoek tot het niet aannemen tot Afgevaardigd Lid van het Genootschap adviseert en het Bestuur zich met het advies der Commissie niet kan vereenigen, wordt op de eerstvolgende Ledenvergadering een Commissie ad hoc benoemd van 3 leden, welke met de Commissie van Onderzoek bijeenkomt en gezamenlijk een nieuw advies uitbrengt; de uitspraak van deze Commissie zal zijn beslissend. Een commissie ad hoc als voren bedoeld kan ook worden benoemd indien zoowel het Bestuur als de Commissie van Onderzoek tot toelating adviseert, terwijl minstens 10 Afgevaardigde Leden zich tegen aanneming van het voorgestelde Lid verklaren. Leden van het Bestuur kunnen geen deel uitmaken van een Commissie ad hoc.

Art. 13. Wanneer de Commissie van Onderzoek het noodig oordeelt van een Lid van het Genootschap, 't zij mondeling of schriftelijk inlichtingen te ontvangen, is het gevraagde Lid verplicht aan deze oproep gevolg te geven.

Vergaderingen. Art. 14. De oproeping voor elke Ledenvergadering moet met vermelding van de agenda schriftelijk geschieden.
Het Bestuur heeft het recht bij opkomst van minder dan vijftien stemhebbende Leden eene vergadering uit te stellen of te doen vervallen.
In elke vergadering worden de notulen der vorige vergadering en de ingekomen stukken gelezen en verder datgene behandeld, wat volgens de agenda aan de orde is of ter tafel mocht worden gebracht.

Art. 15. Ieder Lid of Donateur heeft het recht op de vergaderingen, die hiervoor in aanmerking komen, zoowel stedelingen als vreemdelingen te introduceeren, doch niet meer dan vijf personen tegelijk.
Ieder geïntroduceerde moet door het introduceerend Lid of den Donateur aan het Bestuur worden voorgesteld en kan niet meer dan tweemaal per jaar worden toegelaten, tenzij met toestemming van het Bestuur.

Bureau van Redactie van de Uitgaven. Art 16. Ieder jaar op de Algemeene Vergadering treden twee der leden genoemd in art. 17 § 2 der Statuten volgens rooster af, en worden de te benoemen leden gekozen op de wijze bepaald in hoofdstuk XI der statuten.
Bedankt een der leden tusschentijds, dan moet op de eerstvolgende Ledenvergadering na de kennisgeving daarvan, een plaatsvervanger worden gekozen.
Ieder aftredend lid wordt geacht zoolang in functie te blijven, tot zijn opvolger zitting heeft genomen.

Art. 17. Het Bureau draagt zorg voor den geregelden gang van zaken en benoemt een zijner leden tot Secretaris.

Art. 18. Het Bureau is belast met het bewaren der geleverde kopy en het terugzenden van teekeningen en cliché's voor de verschillende uitgaven.
Alle ingekomen teekeningen, proefdrukken en verhandelingen moeten aan het oordeel van het Bureau onderworpen worden.
Het heeft de bevoegdheid inzendingen in overleg met de inzenders te wijzigen, of ze te weigeren, wanneer zij zijne goedkeuring niet kunnen wegdragen.

Art. 19. Het Bureau is verplicht drie-maandelijks, namelijk vóór 15 Februari, 15 Mei, 15 Augustus en 15 November aan het Bestuur opgave te doen van de gemaakte kosten. De voorschotten der Redactie worden bij het einde van ieder kwartaal tegen kwitantie door den Penningmeester voldaan.

Art. 20. De Secretaris van het Bureau neemt kennis van de ingekomen stukken, is belast met het voeren der correspondentie, het doen van alle aanschrijvingen en doet op iedere vergadering daarvan mededeeling. Aan het einde van ieder jaar worden de stukken, voor zoover zij daartoe geschikt worden geacht, met index, tot plaatsing in het archief aan den Genootschaps-Secretaris overgedragen.

De Secretaris van het Bureau brengt jaarlijks een verslag uit en levert, na goedkeuring daarvan door het Bureau, dit verslag in aan het Genootschapsbestuur, op diens vergadering, welke de Algemeene Vergadering voorafgaat.

Commissie van Onderzoek. Art. 21. De Commissie van Onderzoek kiest uit haar midden een Voorzitter en een Secretaris-Penningmeester.
De oproeping tot de vergaderingen wordt door den Secretaris na overleg met den Voorzitter minstens één week vóór den datum der vergadering den leden toegezonden. Wanneer bij de Commissie door het Bestuur de bescheiden zijn ingezonden betrekkelijk een als Afgevaardigd Lid van het Genootschap voorgestelden candidaat, stelt de Commissie naar aanleiding daarvan een onderzoek, in den meest uitgebreiden zin, in naar de maatschappelijke eer, goeden naam en de moreel-artistieke handelingen van den candidaat.
Zij maakt van hare bevindingen omtrent een en ander een rapport op dat, met een daaruit afgeleid advies omtrent de al of niet toelating als Afgevaardigd Lid van den candidaat, aan het Bestuur wordt ingezonden.
Het Bestuur en de Commissie zijn in deze tot geheimhouding verplicht.

Art. 22. Indien tegen een der leden van de Commissie bij het Bestuur een klacht is ingediend, zal het bedoeld lid voor zoover betreft de behandeling der zaak zijn persoon rakende, tijdelijk vervangen worden door een door het Bestuur aan te wijzen Afgevaardigd Lid van het Genootschap.
De onkosten door de Commissie te maken, komen, mits behoorlijk verantwoord, ten laste van het Genootschap.
Door den Secretaris-Penningmeester der Commissie worden notulen der vergaderingen gemaakt en van de handelingen der Commissie wordt aanteekening gehouden in een daartoe aan te leggen register.
Hij houdt copie van alle van de Commissie uitgaande stukken, geeft jaarlijks rekening en verantwoording over zijn financieel beheer en bewaart zorgvuldig de door het Bestuur aan de Commissie verzonden stukken, die elk jaar vereenigd in het archief worden gedeponeerd.
Elk jaar stelt de Commissie een verslag van hare werkzaamheden op en zendt dit naar de Bestuursvergadering, de Algemeene vergadering voorafgaande.
Voor het nemen van besluiten zullen tenminste alle leden aanwezig moeten zijn.
Alle besluiten worden bij gewone meerderheid genomen; blanco stemmen mogen niet worden uitgebracht.

Genootschapsprijsvragen, genoemd in Hoofdstuk VII der Statuten. Art. 23. De onderwerpen der jaarlijksche prijsvragen zullen kunnen worden verdeeld als volgt: *a.* Openbaar bouwwerk; *b.* Particulier bouwwerk; *c.* Détail op het gebied der Bouwkunst; *d.* Détail op het gebied der Nijverheidskunst.
De deelname aan de prijsvragen is opengesteld voor alle Leden van het Genootschap. De programma's zullen door de Jury in overleg met het Bestuur worden vastgesteld. De namen der Juryleden moeten in de programma's zijn vermeld.

Art. 24. De inzendingen op de prijsvragen moeten op de in de programma's genoemde data vrachtvrij zijn bezorgd aan het adres van den 1sten Secretaris. Als datum van inlevering wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs van verzending, dat desverlangd moet worden overgelegd, de ontwerpen echter van inzenders buiten Europa woonachtig, moeten op de in de programma's gestelde data zijn ingekomen.
Te laat ingezonden antwoorden blijven buiten beschouwing, waarvan onmiddellijk mededeeling zal worden gedaan aan het opgegeven correspondentie-adres.
De motto's van alle inzendingen zullen worden bekend gemaakt.
Elke inzending moet vergezeld gaan van een gesloten enveloppe, waarin naambrief benevens de verklaring: „De inzender van het motto.... verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is, en de teekening(en) door hem zelf zijn gemaakt." Op de buitenzijde dezer enveloppe moet een correspondentie-adres vermeld staan en het motto, dat tevens op alle stukken tot de inzending behoorende, moet voorkomen. De naam van den ontwerper mag op de teekeningen en bijbehoorende stukken niet zijn vermeld.

Art. 25. Inlichtingen worden uitsluitend schriftelijk gevraagd aan de Jury, p. a. den 1sten Secretaris van het Genootschap; de vragen worden, tot een bepaalden tijd voor de inlevering in het programma te vermelden, met de antwoorden gepubliceerd; uitsluitend de aldus verstrekte inlichtingen worden beschouwd deel uit te maken van het programma.

Art. 26. Alle ontwerpen blijven het eigendom van de inzenders; het Genootschap kan zich het recht voorbehouden, in overleg met de inzenders, de ontwerpen waaraan eene geldelijke belooning is toegekend, te publiceeren in een der Genootschapsuitgaven, zonder daarvoor eenige meerdere vergoeding schuldig te zijn.

Art. 27. Gedurende drie maanden na de openbaarmaking van de uitspraak der Jury zullen alle inzendingen voor expositie ter beschikking blijven van het Genootschap; na dien termijn worden zij vrachtvrij aan de correspondentie-adressen teruggezonden.
De inzendingen worden vanaf den dag van aankomst tot den dag der terugzending verzekerd tegen brand- en andere schade voor eene som gelijk aan het bedrag dat voor den eersten prijs is uitgeloofd.

Art. 28. Inzendingen welke niet voldoen aan de bepalingen van het programma, of waarvan de ontwerper zich vóór de uitspraak van de Jury bekend maakt, kunnen niet voor eenige bekroning in aanmerking komen. Ingezonden teekeningen welke in het programma niet zijn gevraagd, zullen buiten beschouwing blijven.

Art. 29. De belooningen voor alle prijsvragen worden op voorstel van het Bestuur door de Ledenvergadering vastgesteld. De Jury bestaat uit minstens drie Afgevaardigde Leden te benoemen door het Bestuur in overleg met drie Gewone Leden, door de Ledenvergadering uit de ter vergadering aanwezigen aan te wijzen.
Wanneer geen der inzendingen voor volledige bekroning in aanmerking kan komen, is de Jury bevoegd de beschikbaar gestelde gelden geheel of ten deele onder de relatief beste ontwerpen te verdeelen.
De Jury zal haar uitspraak in een uit te brengen rapport motiveeren, en, voor zoover mogelijk over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting meer gedetailleerde beschouwingen leveren. Het rapport zal bij de tentoonstelling der ontwerpen worden bekend gemaakt. Na de uitspraak der Jury zal door haar de naambrief van het eerstbekroonde ontwerp worden geopend. Voor het openen van de naambrieven der overige voor onderscheiding in aanmerking gekomen ontwerpen, wordt de toestemming van de inzenders vereischt.

Overgangsbepalingen. Art. 30. Om het Genootschap met de nieuwe Statuten en Huishoudelijk Reglement te doen overeenstemmen, wordt door de Ledenvergadering een Voorloopige Commissie van Onderzoek gekozen, bestaande uit 3 leden, 1 te kiezen door de Leden, 1 door het Bestuur welke gekozenen tezamen een 3e lid aanwijzen. Leden van het Bestuur, de Redactie en van de Commissiën door het Genootschap benoemd, zijn verplicht binnen 14 dagen na benoeming der voorloopige Commissie van onderzoek, zich bij die Commissie op te geven teneinde haar te doen oordeelen over hunne al of niet toelating tot de afgevaardigde Leden. Deze Commissie oordeelt op de basis van Art. 6, § 3 der nieuwe Statuten maar verder volkomen onafhankelijk als hoogstaande mannen ter goeder trouw. Zij kan, waar zij noodig oordeelt, de candidaten ter kennismaking uitnoodigen en eigenhandig werk laten inzenden ter beoordeeling. De Commissie is bevoegd Gewone Leden uit te noodigen zich aan te melden voor onderzoek als afgevaardigd Lid. Zij die afgevaardigd Lid wenschen te worden moeten zich opgeven bij de voorloopige Commissie van onderzoek binnen een maand na hare benoeming.
Wanneer het minimum aantal van 20 afgevaardigde Leden is gekozen ligt de voorloopige Commissie van onderzoek haar taak neer en neemt ontslag.
Alleen door de uitgeoefende keus zijn de leden der voorloopige Commissie van onderzoek toegelaten tot de afgevaardigde Leden.
Bestuurs-, Redactie- en Commissieleden, die zich niet aan het eventueel onderzoek der voorloopige Commissie van onderzoek wenschen te onderwerpen, zijn verplicht hun ontslag als functionaris te verzoeken en worden gerekend onder de Gewone Leden te behooren.
De Kunstlievende Leden worden Donateurs.
De Buitengewone Eereleden worden Bizondere Eereleden.
Alle functies in het Genootschap blijven gehandhaafd tot de nieuwe functionarissen volgens de nieuwe Statuten zijn gekozen.

Wijzigingen. Slotartikel. Art. 31. Wijzigingen van of toevoegingen aan dit Reglement, kunnen door de Ledenvergadering worden aangebracht.

Eerecode. Ieder Afgevaardigd, Gewoon of Buitenlid verplicht zich, zich te gedragen overeenkomstig de goede gewoonte of de Eerecode van de vakvereeniging, waartoe het door hem uitgeoefend beroep behoort, met aanvulling van de volgende bepalingen:
Al het werk dat op naam van een Lid staat moet diens geestelijk eigendom zijn, d. w. z. dat de conceptie van het werk van hem is en de eventueele detailleering en de uitvoering door hem zijn beheerscht.
Geen Lid zal toestaan, dat bij het door hem ontworpen werk zijn naam niet geplaatst of verzwegen wordt, ook wanneer hij dit ontwerp maakt in opdracht van een beoefenaar der bouwkunst of van een aanverwante kunst.
Het is den Leden van het Genootschap verboden, hetzij als Lid der Jury, hetzij als Mededinger zich in te laten met eenige prijsvraag, waarbij, volgens advies van de Permanente Prijsvraag-Commissie, ingesteld door de Constitueerende Vereenigingen, de algemeene strekking der Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen niet in acht is genomen en op dien grond deelneming aan de prijsvraag is ontraden.
De Leden van het Genootschap verklaren zich te zullen houden aan de Regelen en Tabellen voor de berekening en uitbetaling van het Honorarium van Architecten, opgesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en den Bond van Nederlandsche Architecten.
Mocht door bijzondere omstandigheden een Lid genoodzaakt worden van deze bepalingen af te wijken, dan is hij verplicht hiervan aanstonds kennis te geven aan het Bestuur dat dan beslist of die afwijking al of niet kan worden toegestaan.
Aldus herzien en goedgekeurd in de Buitengewone Ledenvergadering, gehouden op 1917.

HET BESTUUR.

INGEZONDEN.

Aan het Bestuur van het Genootschap
Architectura et Amicitia te Amsterdam.

WelEd.Geb. Heeren,

Het Bestuur van den Bond Heemschut heeft hierbij de eer, U een afschrift te zenden van een brief, dien het van den Nationalen Woningraad ontving.
De Bouwkunst-commissie stelt zich op het standpunt, dat zij geen plannen mag verbeteren, doch er slechts een oordeel over mag uitspreken. Daar Heemschut echter zijn doel, het verkrijgen van betere bebouwing, slechts kan bereiken, wanneer de plannen verbeterd worden, is de Commissie voor den Bond van geen nut, wanneer zij op haar standpunt blijft staan. Alvorens tot het opheffen der Commissie te besluiten wenscht het Bestuur voornoemd U de gelegenheid te geven, Uw meening over de wijze van werken der Commissie te doen kennen.

H. BRUGMANS, Voorzitter.
A. W. WEISSMAN, 1e Secretaris.

* * *

Aan het Bestuur van den Bond „Heemschut".

Zooals wij reeds bij schrijven van 13 Juni jl. aan Uw College hebben laten merken, zijn wij ten zeerste teleurgesteld door de wijze, waarop de Bouwkunst-Commissie samengesteld uit afgevaardigden van bij Uw Bond aangesloten leden, advies heeft uitgebracht in zake een verzoek onzerzijds betreffende een plan voor woningbouwvereeniging te Hellevoetsluis.
Deze quaestie heeft nog eens een punt van bespreking uitgemaakt in ons bestuur en het is naar aanleiding daarvan, dat wij de vrijheid nemen er nog eens op terug te komen.
Volgens art. 1 van de statuten stelt zich Uw Bond ten doel, te waken voor de schoonheid van Nederland. Uit het feit, dat Uw Bond een Bouwkunst-Commissie heeft ingesteld blijkt wel, dat hij ook waken wil voor de schoonheid in architectonisch opzicht.
Juist in het onderhavige geval was, naar ons voorkwam, door de voorzegde Commissie belangrijk werk te verrichten. Hier was voor geheel maagdelijk terrein geprojecteerd een eerste blok huizen, zóó weinig beantwoordende aan de laagste aethetische eischen, dat de Commissie, naar ons bescheiden oordeel, dankbaar moest geweest zijn, gelegenheid te hebben, daarvoor een goed plan in de plaats te stellen. In de overtuiging daarvan zijn wij tot Uw College gekomen om advies. Ons werden daarop eenige beschouwingen toegezonden, waarvan wij de beteekenis niet zullen onderschatten, maar die zeer weinig rekening hielden met ons verzoek. Het eenig resultaat, dat wij bereikt hebben, is, dat de

bebouwing van het terrein geruimen tijd is vertraagd. Wij hebben de vrijmoedigheid, Uw College als ons oordeel te kennen te geven. dat op deze wijze een publiek belang ernstig geschaad wordt. Menige dorps- en stadsstraat biedt een treurig aspect. Het streven van Uw Bond heeft dan ook veler sympathie, doch wil Uw College met vrucht zijn moeilijke taak verrichten, dan is een eerste vereischte, dat zijn adviseurs — in casu de Bouwkunst-commissie — zich op een ruimer standpunt stellen, dan zij, blijkens het aan ons uitgebracht advies, hebben gedaan.
Ten zeerste hopen wij, dat Uw bestuur ons dit schrijven wil ten goede houden, waartoe wij ons om de beteekenis van de zaak gedrongen hebben gevoeld.

Het Bestuur van den Nationalen Woningraad.

* * *

Aan het Bestuur en de Redactie van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

Weledgeb. Heeren,

Onder de ingezonden stukken in „Architectura" d.d. 20 Oct. '17 komt er een voor van den Heer C. J. de Haas, Arch. B. N. A., waarin hij mededeeling doet van een verzonden circulaire.
In antwoord hierop verzoek ik U opname van het onderstaande.
Het schijnt dat door de gepubliceerde handelwijze, de heer C. J. de Haas zich geschaad acht in zijn beroep. Wat toch is het geval. Door den mij opgedragen verbouw van den Schouwburg te Utrecht, die intusschen door de abnormale tijdsomstandigheden niet tot uitvoering kan komen, en de aanwezigheid van mijn bureau in de onmiddellijke nabijheid der Jaarbeurs, werd ik reeds bij de eerste Jaarbeurs aangezocht verschillende monsterkamers in te richten, helaas op een tijdstip dat dit wel niet meer mogelijk was en terwijl behangers en stoffeerders reeds voor verschillende firmanten bezig waren. Gezien dus het negatief resultaat van de eerste Jaarbeurs wat de inrichtingen aangaat, staat het m.i. ieder vrij tijdig de inzenders, zoover die bekend zijn, attent te maken op betere inrichting in 't algemeen en laat het mij niet absoluut koud wie de inrichtingen voor de volgende Jaarbeurs zullen maken. De behangers, timmerlieden en stoffeerders vierden hoogtij. Zeer zeker waren eenigen goeden architecten inrichtingen opgedragen, w. o. Gratama, Loeb, van Anrooy, de Koo, Leliman en la Croix, Roosenburg en Blauw, doch dezen maakten slechts een zeer klein percentage van de ± 700 monsterkamers uit. Echter behoeven de goede architecten nooit bevreemd te zijn, dat door het opwekken van het publiek om zich beter te laten installeeren schade zullen ondervinden; integendeel zal dit de inzenders bijtijds aansporen tot nadenken.
De voorstelling die de heer de Haas van deze aangelegenheid geeft, n.l. als zoude er getracht zijn eventueele principalen van collega's te bewegen zich tot een ander te wenden, is dan ook absoluut verkeerd. Dit was vroeger nooit en is nu nog mijn gewoonte niet.
De heer de Haas is voor mij een onbekende grootheid, niettegenstaande de nadere preciseering „Arch. B.N.A." en ik ontzeg hem het recht over mijn handelwijze zonder meer een oordeel te vellen. De heer de Haas kan zich echter gerust stellen dat in 't algemeen bekwame architecten door hunne principalen geapprecieerd worden en niet zonder meer uitgeschakeld worden, tenzij die principalen menschen zonder fond zijn.
De aanhef van het ingezonden stuk van den heer de Haas „Kapers op de kust", geeft mij nog aanleiding tot het volgende in verband met de aan mij door B. & W. van Utrecht reeds opgedragen Schouwburgplannen. De heer de Haas was oorzaak dat er een publieke vergadering belegd werd omtrent het Schouwburgvraagstuk te Utrecht en verzocht Dr. Berlage en Arch. Weissman daar ter stede dit onderwerp in te leiden. Deze opzet had ten doel den reeds goed voor bereiden Schouwburgbouw van de baan te krijgen en dit terwijl de heer de Haas zeer goed wist in welk stadium zich die plannen reeds bevonden en dat de Gemeenteraad die alleen nog maar te sanctioneeren had. Eere aan Dr. Berlage, die zoo beleefd was alvorens in te gaan op dit verzoek om in het publiek over deze aangelegenheid te gaan spreken, mij over een en ander inlichtingen vroeg omdat hij eenigszins vreemd voor het geval stond en eenzijdige gegevens ontving van collega de Haas.
Hoe dan ook, het collegiale des heeren de Haas, Architect, Lid v. d. B. N. A., voelt iedereen. Het zou te ver voeren de bovenaangehaalde Schouwburgquaestie in details te behandelen, hoewel het m.i. zeer schril licht zou werpen op de handelingen van den heer de Haas. Zoolang er onder de collega's een geest heerscht die de splinters in het oog van anderen ontdekt en de balk in hun eigen oog niet opmerkt, zal er tweedracht gezaaid worden en ik raad den heer de Haas ten sterkste aan bij voorkomende gevallen niet tegen maar mede te werken bij het tot stand brengen van iets goeds, wat ons aller streven toch dient te zijn.

Met de meeste hoogachting,
Uw dienstw. dien. J. J. Gort Jr.

CLUB VAN HAAGSCHE LEDEN „A. et A."

Betreffende de dezen zomer uitgeschreven clubprijsvraag voor een fragment van een crematorium kan medegedeeld worden, dat de jury, bestaande uit de Heeren Kromhout, Gratama en Verschoor, met algemeene stemmen den eersten prijs heeft toegekend aan het motto „Terrae redditum". Bij opening van den naambrief bleek de ontwerper te zijn de Heer H. Wouda.

BERICHT.

Voor de leden, die meerdere Driebond-nummers wenschen, zijn deze bij de uitgevers Gebr. Binger, Warmoesstraat, Amsterdam, verkrijgbaar à *f* 1.— per exemplaar.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor aspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 45. ZATERDAG 10 NOVEMBER 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Buitenlid is door het Bestuur aangenomen de Heer F. J. Vingerhoet te Nijmegen, en als Kunstlievende Leden de Heeren A. G. Everts, particulier, te Bloemendaal en Ph. Simons, Directeur der Speelgoedfabriek „Olanda", alhier.

II. In de Ledenvergadering van Woensdag 7 November is aangenomen de *contributieverhooging* ingaande 1 Jan. 1918 voor de gewone Leden tot *f* 16.— per jaar met *f* 4.— entrée, voor de Buitenleden tot *f* 12.50 per jaar en voor de Kunstlievende Leden tot *f* 12.50 per jaar. Vanaf 1 Januari worden de Statuten geacht, in verband met deze aangenomen contributieverhooging, te zijn gewijzigd a. v. Art. 6 § 9. Gewone Leden betalen een entréegeld van *f* 4.— en een jaarlijksche contributie van *f* 16.— enz.

III. In de Ledenvergadering van Woensdag 7 November is goedgekeurd de inschrijving eener *obligatieleening* groot drie duizend gulden tegen 4 pCt. 's jaars, met een jaarlijksche aflossing van *f* 600.—, dienende als voorschot aan den uitgever van het maandblad, die zich verbindt genoemde rente en jaarlijksche aflossing aan het genootschap te betalen. De leening wordt door het genootschap uitgegeven in *120 aandeelen van vijf en twintig gulden (f 25.—). Het Bestuur verzoekt den Leden dringend tot slagen dezer uitgifte te willen medewerken door zoo spoedig mogelijk den Eersten Secretaris op te geven tot nemen van hoeveel aandeelen van f 25.— zij zich bereid verklaren.*
De storting zal moeten plaats vinden den 1sten Dec. a.s. Het tijdig verschijnen van het geïllustreerd Maandblad hangt ten nauwste samen met spoedige volteekening dezer leening.
Nadere gewenschte inlichtingen verschaft gaarne de Eerste Secretaris (Tel. N. 342).

IV. De *Statutenwijziging*, volgens concept-statuten der Commissie tot Statutenherziening, gepubliceerd in „Architectura", No. 44, van Zaterdag 3 November 1917, is in de Ledenvergadering van 7 dezer met algemeene stemmen aangenomen, behoudens Art. 6, § 3 (criterium) en de Eerecode (Huishoudelijk Reglement), welker formuleeringen nog eens door de Commissie herzien zullen worden en opnieuw ingediend. Maatregelen tot verkrijging der Koninklijke goedkeuring zullen intusschen genomen worden, opdat de gewijzigde Statuten spoedig van kracht worden.

V. Uit ingekomen brieven van Buitenleden is gebleken dat het misverstand heerscht, dat buiten den postkring Amsterdam wonende Leden, als zoodanig Buitenleden van A. et A. *moeten* zijn, hetgeen een *geheel onjuiste opvatting* is. Meerdere buiten Amsterdam wonende Leden behooren tot de Gewone Leden, en *alle Buitenleden zijn bevoegd zich als Gewone Leden te doen voorstellen, en zich bij in werking treden der gewijzigde Statuten voor den groep Afgevaardigde Leden aan te melden.*

J. F. Staal Jr., 1e Secr.

Den Weled. Heer J. Gratama, Voorzitter v. h. Genootschap A. et A. Amsterdam.

In de nieuwe concept-statuten van A. et A. zie ik in Art. 19 § 4 vermeld, dat het aan Buitenleden verboden zal zijn zitting te nemen in een Jury of Commissie wier werkzaamheid zich beweegt op het gebied der bouwkunst, enz.
Deze bepaling is toch vermoedelijk een vergissing. Zoo niet, dan lijkt het mij een buitengewoon autocratische maatregel, allerminst in het belang van de bouwkunst. Een dergelijke beperking van de rechten en vrijheden der buitenleden gaat mijninziens te ver en past zeker niet aan een kunstgenootschap.
Volgens Art. 8 § 6 zijn buitenleden uitgesloten van het afgevaardigd lidmaatschap. Waarom eigenlijk? Omdat zij geen Amsterdammers zijn? Berlage, de Bazel, van Loghem b.v. zijn buitenleden van A. et A. en mogen alleen daarom geen deel uitmaken van b.v. een schoonheidscommissie in hun woonplaats of in een nabij liggende gemeente. Ik zelf heb als secretaris van de Commissie voor Kunstzin, alhier, zéér nuttig werk kunnen doen,

Afb. VI. Eenvoudig Woonhuis.

(herinner u het uitbreidingsplan) en zou, wordt dit Art. aangenomen, als zoodanig moeten bedanken!
Waar ik natuurlijk niet aan zou denken!
Zou men denken, dat b.v. B. en W. van Dordrecht in een dergelijke plaatselijke Commissie een Amsterdamsch Afgevaardigd Lid zouden benoemen? Natuurlijk niet, al was 't alleen al om practische redenen. Men benoemt dan iemand die geen lid van een vereeniging is en het gehalte der Commissies zal er niet op vooruitgaan.
Zoo zal het overal gaan.

Waarom worden verder buitenleden zoo in hun rechten gekort tegenover Amsterd. leden.
De buitenleden kunnen geen Afgevaardigd lid zijn, zij hebben geen stemrecht en zijn natuurlijk maar zéér weinig in de gelegenheid om de vergaderingen, tentoonstellingen, lezingen, bibliotheek, enz. te bezoeken.
Men vordert van hen echter een contributie van *f* 12,50, mijninziens in vergelijking tot die der gewone leden te hoog.
Het recht van Afgevaardigd Lid te zijn is alléén weggelegd voor Amsterdammers. Gunt men deze alleen dit praedicaat, laat men dan van A. et A. een zuiver plaatselijk Genootschap maken en het instituut der buitenleden opheffen. Deze kunnen dan desgewenscht abbonné worden op de uitgaven van het Genootschap.
Dit lijkt mij rationeeler en tegenover de buitenleden eerlijker!
Wilt ge zoo goed zijn het bovenstaande aan de vergadering van Woensdag a.s. kenbaar te maken?
Mochten de statuten in die vergadering nog niet worden aangenomen dan zag ik het gaarne opgenomen in het weekblad.
Met vriendelijken dank en collegiale groeten,

t. t. B. VAN BILDERBEEK.

Bovenstaand schrijven van den heer Bilderbeek is het gevolg van de onjuiste opvatting, aangegeven onder punt V der Mededeelingen in het blad van heden. Art. 8, § 1, der *bestaande* Statuten vermeldt: „Buitenleden kunnen alleen zij zijn, die buiten den postkring Amsterdam wonen, den ouderdom van 20 jaren bereikt hebben en de bouwkunst of een der aanverwante kunstvakken beoefenen. Zij zijn niet aan ballotage onderworpen, hebben alle rechten van de Gewone Leden, behalve het recht van stemmen, en zij kunnen geen functiën bekleeden in het Bestuur of in het Bureau van Redactie enz." Uit deze bepaling trekt de heer Bilderbeek, en met hem vele andere Buitenleden, abusievelijk het gevolg dat buiten Amsterdam wonenden geen Gewoon Lid kunnen zijn. De meening van den heer Bilderbeek dat de H.H. Berlage, De Bazel, Van Loghem allen Buitenleden zijn is onjuist, daar onder deze namen zich Gewone Leden bevinden.
Het is een absurde veronderstelling dat A. et A. of zijn Bestuur als vertegenwoordigers in Jury's, Schoonheidscommissies e. d. door het geheele land, uitsluitend Amsterdammers zou willen hebben. Het Genootschap beoogt volgens zijn nieuwe Statuten een vertegenwoordiging van technisch en aesthetisch bevoegden, gekeurd door een Commissie van Onderzoek, en het zal moeielijk te weerspreken zijn dat deze bepaling in het belang der bouwkunst is. De plaats van inwoning is natuurlijk met deze bevoegdheid niet in verband gebracht. De opvatting van den heer Bilderbeek, dat de benoeming van plaatselijke Leden in plaatselijke Commissies practisch is, kan echter zeer goed gedeeld worden, en de Ledenvergadering zal dit punt bij benoemingen ongetwijfeld in het oog houden.
Buitenleden, die bereid zijn de bouwkunst ruimer te dienen dan door hun eigen bouwwerk alleen, en hun bekwaamheid en tijd gedeeltelijk wenschen te wijden aan het werk van commissie- of jury-lid op het gebied der bouwkunst, zullen ertoe moeten overgaan zich te doen voorstellen als Gewoon Lid en zich, bij inwerking treden der nieuwe Statuten, aanmelden bij de Commissie van

Afb. V. Eenvoudig Woonhuis.

Onderzoek om gekeurd te worden als Afgevaardigd Lid, waarmede zij, zonder aan hun plicht als genootschapslid te kort te doen, de vrijheid hebben eventueele benoemingen te aanvaarden. Het belang van het genootschap eischt het overgaan van Buitenleden naar den groep Gewone Leden op groote schaal, en het Bestuur meent deze overgang te mogen verwachten, opdat het genootschap in zijn groep Afgevaardigde Leden een ruime beschikking krijgen over alleszins bevoegden, die de verzorging der bouwkunstbelangen naar buiten op zich kunnen nemen. Juist om de overgang van Buitenlid naar Gewoon Lid te vergemakkelijken is het contributieverschil dier categoriën verkleind. De contributieverhooging in het algemeen, die het Bestuur zeer ongaarne heeft voorgesteld, is zóó dringend noodig, dat om op bescheiden schaal genootschapsplannen te verwezenlijken het bestaand aantal Leden niet mag verminderen, hetgeen Leden, die zich de verhoogde financieele opoffering ongaarne getroosten, ernstig gelieven te bedenken.

DE HERBOUW IN DE OVERSTROOMDE STREKEN VAN NOORD-HOLLAND.

In een beknopt geschriftje geeft de advies-commissie voor den herbouw in de overstroomde streken van Noord-Holland verslag van hare werkzaamheden, zulks onder bijvoeging van een aantal afbeeldingen, weer gevende enkele resultaten van haren arbeid, benevens enkele door den heer G. F. la Croix ontworpen woningtypen, welke ontwerpen vervaardigd werden voor een door de commissie gearrangeerde tentoonstelling van goede voorbeelden van landelijken bouw met de bedoeling om de plattelandsbouwkundigen, voor te lichten bij hunne, door den watersnood abnormaal in aantal gestegen, bouwopdrachten.
Wij nemen uit het genoemde verslag het volgende over:

De „Sociaal Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architekten" heeft het initatief genomen tot stichting van een commissie, welke zich tot taak stelde bij den herbouw van advies te dienen.
De adviezen zelf werden geheel gratis gegeven en ook onkosten en verschotten werden niet in rekening gebracht, hoewel deze door lichtdrukken, reis- en verblijfkosten voor besprekingen en het traktement van den architekt, de uitgaven der commissie met een aanmerkelijk bedrag belasten.
De commissie van advies heeft hare taak moeten bepalen tot het aesthetische gedeelte, hoewel zij zich eveneens bereid verklaarde tot voorlichting aan de betrokken gemeenten bij het eventueel vaststellen van kleine uitbreidingsplannen, bij de voorbereiding en oprichting van woningbouwvereenigingen en bij de verbetering van hygiënische misstanden. De onverwachte omvang, welke, door de invoering van de schoonheids-paragraaf in de vier bouwverordeningen, de zuiver bouwkundige werkzaamheid der commissie aannam, heeft haar echter weerhouden om nog in andere richting propaganda te voeren en haar taak uit te breiden, hoezeer ook daartoe aanleiding mocht bestaan. De geleverde arbeid mag niet gering worden geschat en stelde zware eischen aan de toewijding van den architect der commissie, den heer G. F. la Croix. In het tijdsverloop van Juni 1916 tot Mei 1917 kwamen uit de vier bedoelde gemeenten niet minder dan 69 ontwerpen in. Slechts enkele dezer konden, ook bij de mildste opvattingen der commissie ongewijzigd ter goedkeuring worden teruggezonden. De ontwerpen betroffen 54 woningen en boerderijen, voorts 2 kerken, 2 fabrieken, 11 bouwwerken van ondergeschikten aard.
Tot haar leedwezen moest de commissie herhaaldelijk constateeren, dat de bewerking der haar overgelegde teekeningen veel, zoo niet alles te wenschen overliet en dat deze zoowel wat het uiterlijk, als de samenstelling van het ontworpen gebouw betreft, buitengewoon onvolledig en onduidelijk waren. Deze omstandigheid bemoeilijkte bovendien het overleg met de ontwerpers, en had bovendien tot gevolg, dat de commissie in zulke gevallen zich niet kon bepalen tot aanwijzigingen en raadgevingen, maar dat zij zich verplicht zag hare voorstellen in volledige teekeningen neer te leggen.
Het behoeft niet speciaal te worden gezegd, dat de commissie uitging van de gedachte dat zij vooral niet het aangewezen arbeidsveld van den particulieren architect mocht betreden. Hiervan was echter in geen enkel der door haar uitgebrachte adviezen sprake. Het meerendeel betrof immers werken, die met zéér geringe middelen, hoofdzakelijk met de schadeloosstelling der

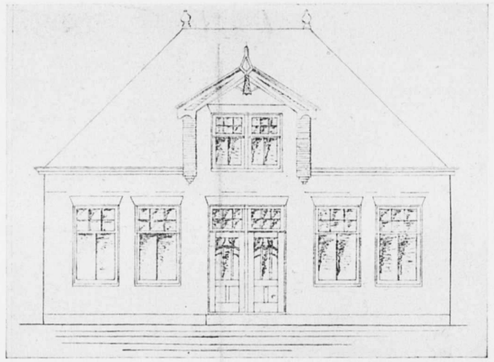

Afb. VIII. Ontwerp voor een dubbele woning. Ingezonden gevelteekening.

watersnoodcommissie, werden opgericht en waarvoor alleen plaatselijke bouwkundigen in aanmerking konden komen als ontwerpers, tevens uitvoerders. De commissie heeft dit allerminst betreurd, omdat het haar in aanraking bracht met hen, die toch in den vervolge geroepen blijven de eenvoudige landelijke bouwwerken te stichten. Met hen is ook langs anderen weg nader contact gezocht, en wel door een beknopt vlugschrift op ruime schaal te verspreiden. De commissie zette daarin haar streven uiteen aan de hand van afbeeldingen en deed een beroep op de medewerking der plaatselijke bouwkundigen. Zij spoorde hen aan eenvoud en eerlijkheid in hunne ontwerpen te betrachten en voor oogen te houden de schoonheid der overgeleverde bouwtypen, wier algemeene geest nog heden ten dage de grondslag kan zijn eener gezonde, landelijke bouwwijze en wier kernachtige voorbeelden den plaatselijken bouwkundigen dagelijks voor oogen staan.

De commissie was er zich bij voorbaat van bewust — en zij heeft zich in deze niet vergist — dat menige teleurstelling haar deel moest zijn, dat hare bedoelingen slechts zéér langzaam zouden worden begrepen en alleen beleid, gepaard aan geduld, op den duur het vertrouwen in hare adviezen zoo stevig konden vestigen, dat de bestaande smaakverbastering voor een beter inzicht ging wijken.

Het uitgebrachte advies mocht echter niet als afgeloopen beschouwd worden wanneer, hetzij mondeling, hetzij in teekening, de verbetering van het ontwerp was aangegeven. De nadere uitwerking dreigde dan nog dikwijls het effect geheel of gedeeltelijk te niet te doen en vooral kostte het veel zorg om in de frissche kleuren te doen verven, die van ouds in gene streken gebruikelijk waren. Het is overbodig op te merken, dat ook in deze opzichten het gegeven advies volstrekt niet altijd in den vollen omvang doordrong.

Eenige afbeeldingen, aan dit verslag toegevoegd, kunnen de bedoelingen en de bemoeiingen der commissie nader toelichten.

Op enkele zijn naast de oorspronkelijke, aan de commissie overgelegde ontwerpen, hare voorstellen tot wijziging geplaatst.

Duidelijk komt daarbij uit, hoe getracht is zonder eenige opdrijving van bouwkosten en bijkans angstvallig in aansluiting bij de oorspronkelijke ontwerpen voor zoover het betreft de praktische eischen, de raamverdeeling en indeeling, een voor het oog aangenamer uiterlijk te bereiken.

Wanneer het echter een ontwerp betrof van zoo absolute geestelijke armoede als het op afb. I getoonde schuurtje, was het echter uit den aard der zaak niet mogelijk verbetering voor te stellen, zonder dat de kosten dientengevolge eenigszins stegen. Wanneer wij echter nagaan, hoe eertijds ook aan bouwwerken van de meest bescheiden en ondergeschikte bestemming steeds een ooglijke vorm gegeven werd, kan zulks ook thans nog verlangd worden.

Hoewel op de reproducties echter alleen de vormen tot haar recht komen, en de kleurwerking, die in werkelijkheid een zoo voorname faktor is, daarop minder uitkomt, meenen wij ons van uitvoerige nadere toelichting der afbeeldingen te mogen onthouden. Wij zijn overtuigd dat deze voor zich zelf spreken.

In de eerste plaats blijkt, dat alle ongepaste of gezochte versiering is onderdrukt en slechts door juistere verhoudingen van het geheel en der deelen — ook van deze onderling — naar verbetering is gestreefd.

De topgevels, doorgaans met gebogen omtreklijnen, trappen of zaagwerk opgeluisterd, werden vereenvoudigd. De te groote, niet in juiste verhouding verdeelde vensters verkregen eene onderverdeeling, terwijl veelal luikjes niet alleen uit praktische overweging worden aangebracht, maar tevens om door hunne vroolijke kleuren de muurvlakken te breken. De met lijstwerken of ingewikkelde verdeeling versierde voordeuren, zagen zich tot strakker en logischer vorm herleid. Alles verbeteringen dus, welke, afgescheiden van hunne aesthetische hoedanigheden, tevens geheel vielen in de lijn van deugdelijker en in het onderhoud goedkooper werk.

Enkele foto's doen uitkomen wat de werkzaamheid der commissie bereikte, deels op het vasteland van Noord-Holland, deels — en zulks geheel in overeenstemming met de plaatselijke overlevering — op Marken.

Bij de beoordeeling mag niet worden uit het oog verloren, dat het beginsel waarvan de commissie bij haar optreden uitging, veelal slechts tot een compromis leidde, terwijl de afbeelding VII doet uitkomen dat soms onbegrijpelijkerwijze sommige wenschen op onoverwinnelijk

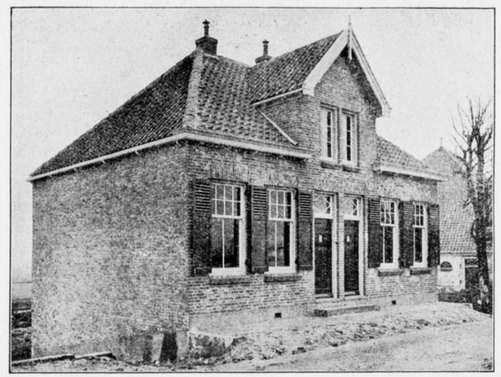

Afb. VIII. Ontwerp voor een dubbele woning. Gewijzigd ontwerp.

verzet stuitten. De daarop voorkomende gepleisterde zijmuur is n.l. geenszins door de commissie gewenscht, daar aldus de eenheid van het bouwwerk verloren ging. Ten slotte zijn aan de afbeeldingen ook toegevoegd enkele voorbeelden uit de typen van bescheiden woningen die door de commissie werden tentoongesteld.

Mag de commissie de slotsom uit hare ervaring trekken, dan is deze in de eerste plaats bemoedigend. Het is haar gebleken, dat de streek van Noord-Holland, waarin zij tot dusver werkte, een vruchtbare bodem belooft te zijn voor haar streven. *Zij spreekt derhalve de hoop uit, dat in de, door haar ingeslagen richting haar arbeid voortgezet en deze — zoo mogelijk officiëel erkend* — uitgebreid moge worden tot andere deelen der provincie. Dit ware de consequente aanvulling der overheidsbemoeiing met de schoonheid, die door de provinciale reclame-verordening van Noord-Holland — waarmede dit gewest met een goed voorbeeld vooraan ging — bereids met zoo uitstekend succes is ingezet en waarin de commissie een algemeen belang ziet van groote en veelzijdige beteekenis.

Het resultaat zou daarbij aanmerkelijk worden bespoedigd, voor alle betrokkenen bovendien vlotter en aangenamer verloopen, indien op de reeds door de commissie begonnen wijze, juiste denkbeelden zoowel bij de bouwkundigen als bij hunne lastgevers werden verspreid o.a. door tijdelijke en permanente tentoonstellingen, door voordrachten en cursussen — zoo mogelijk in samenwerking met bestaande onderwijsinstellingen — door vlugschriften en artikelen in de plaatselijke bladen, met name ook die op landbouwkundig gebied. Dat immers werkt preventief. De commissie zelf kon in deze richting niet meer doen. De taak waartoe zij zich geconstitueerd heeft, om bij het herstellen der watersnoodschade van advies te dienen, liep ten einde en zij zal na afwikkeling van enkele nog loopende onderwerpen binnenkort gesteld worden voor de vraag of niet het oogenblik van ontbinding gekomen is. Het opgevatte werk mag daarmede echter niet worden beëindigd, maar het betrokken belang en de bereikte resultaten wettigen beide eene krachtige voortzetting.

De Advies- (J. H. W. Leliman, B.-I., Voorzitter.
Commissie: (A. Keppler, C.-I., Secretaris.

Wanneer we, de omstandigheden in aanmerking nemende, in een nadere beschouwing treden van de verkregen resultaten, dan kunnen we aan één zijde constateeren, hoe de bemoeiingen van de commissie van advies en in het bijzonder de daadwerkelijke arbeid van den architect der commissie, den heer G. F. la Croix, voor den herbouw in de geteisterde streken niet zonder vrucht geweest is, maar aan de andere zijde komt duidelijk uit, hoe een middelaarsarbeid met eenzijdig-aesthetische opdracht, voor een architect nimmer tot de dankbaarste soort van werkzaamheden behooren kan.

Een beschouwing van het verschil in prestatie tusschen het eenvoudige woonhuis (afbeeling VI) en het „gewijzigde ontwerp voor een woning" (afbeelding VII), laat ons zien welk resultaat bereikt wordt, wanneer de architect niet aan een verkeerd ontwerp gebonden is (zooals uit de afbeelding duidelijk blijkt) en welk gevolg het heeft wanneer een ingezonden ontwerp „verbeterd" moet worden! Het verbeterde project wordt dan bovendien nog uitgevoerd door den eersten, blijkbaar onbevoegden, ontwerper, waarbij dan weer eens blijkt, hoe noode men bij het bouwen de technisch-aesthetische synthese missen kan en hoe noodzakelijk het is dat ontwerp en uitvoering onder één leiding blijven.

* * *

De bij de afbeeldingen weergegeven ontwerpen van plattelands-bouwkundigen leeren ons verder nog inzien, ja, ze schreeuwen het ons toe, hoe het meer dan noodig is om te werken aan een verheffing van het peil der landelijke bouw(kunst) en hoe de plattelandsche geest van onze dagen meer platheid, dan landelijkheid vertoont; het moge vreemd klinken, doch een invasie van jonge architecten uit de „stad" zoude aan het platteland veel gezondheid op het gebied van bouwen kunnen verschaffen.

Zonder aan waardeering voor den arbeid dezer commissie en haren architect te kort te willen doen, zij hier dan éénsvoor al geconstateerd, dat het met „verbeteren" van plattelandsche projecten alleen, niet gaat; wanneer we het vrije ontwerp van den architect La Croix van een eengezins-woning (afbeelding XV) beschouwen, dan bemerken we met spijt, dat we in de verwerkelijkte resultaten nog veel gemist hebben.

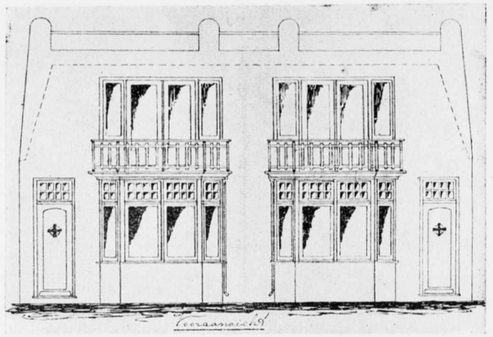

Afb. IX. Ontwerp voor een dubbele woning. Ingezonden gevelteekening.

Voor den herbouw op Marken waren de omstandigheden voor den architect gunstiger dan die op het vasteland van Noord-Holland, daar op Marken meer onmiddellijke invloed door de commissie uitgeoefend kon worden en aan de resultaten is zulks dan ook zeer goed merkbaar.
Toch heeft ook hier geen volledige vrijheid voor den ontwerper kunnen gelden, want blijkbaar is te overwegend geweest de eisch van aansluiting met den plaatselijken bouwtrant en wel verre er van om aan dezen eisch zijne geldigheid geheel te willen ontzeggen, kan toch een te zwaar accentueeren het initiatief van den ontwerper te veel aan banden leggen en dat is o. i. hier het geval.
Men mag hier de vraag stellen: is het noodzakelijk om, waar men de stemming van de omgeving in aanmerking neemt, deze stemming zonder streven naar fantasievolle „vernieuwing" na te bootsen?
In een zoo pretentieuse omgeving als die op het eiland Marken zou het zeker verkeerd zijn om de stemming met vrije, doch vreemde fantasie te irriteeren, doch een juist gevoel voor stemming, gepaard aan een streven naar vernieuwing der oude gegevens, zal het werk zonder hinderlijke stemmingsbotsing doen worden tot een beeld van de juiste samenvatting der piëteit voor het landseigene en van de piëteit voor den nieuwen tijd; ook aan het laatste moet gedacht worden!

* * *

Na een critische beschouwing, als bovenstaande, mag nog wel eens gewezen worden op de waardeering, die voor het streven en het werk van de commissie en haren architect gevoeld wordt, want geenszins mag hier de vooronderstelling voedsel gegeven worden, als zouden wij een dergelijk streven niet als waardevol willen betitelen en zoo worde dan hier de critiek niet uitsluitend gedacht als een verwerpen van wat in dezen goedbedoelden en met toewijding verrichten arbeid als van mindere waarde beschouwd moet worden, doch veeleer denke men ze hier als een preventief bedoelde aanwijzing voor de wenschelijke *volgende* gevallen van gelijke strekking.
Allereerst wordt hierbij dan van harte de wensch uitgesproken, dat we met het vervolgen van deze en dergelijke aesthetische beïnvloeding van den plattelandsbouw, niet behoeven te wachten op een volgende „watersnood" of ander verwoestend natuurverschijnsel, doch dat eerder heden dan morgen een permanente en door het rijk en provincie gesteunde commissie van advies ingesteld moge worden, doch dan een commissie met de bevoegdheid om onbevoegden uit te schakelen en te doen vervangen door goede krachten en waarbij dan aan deze krachten genoeg vrijheid gegeven wordt, zoodat ze hunne talenten ten volle kunnen ontplooien en op de uitvoering van de werken toezicht kunnen oefenen.
Dat deze wijze van werken bij een watersnoodcommissie niet gevolgd werd, kan onder erkenning van de moeilijkheid van den noodtoestand, gebillijkt worden; voor deze billijking is echter geen plaats, wanneer permanente commissie's, ingesteld met het doel tot bescherming van ons pittoresk landelijk schoon tegen het bederf door *platte*landsche bouwers, zich systematisch op denzelfden weg zouden begeven.
Het is niet zonder reden, dat we tegen het systeem van „verbeteren" van onkundige en onkunstige projecten ernstig moeten waarschuwen, wanneer we vernemen, hoe Heemschut zich liever van hare bouwkundige adviescommissie wil ontdoen, dan het door haar zoo vertroetelde en toch zoo verkeerde verbetersysteem op te geven, wanneer deze bouwkundige commissie volkomen terecht dat systeem afwijst.
Wanneer werkelijk Heemschut dezen weg der lapmiddelen wenscht op te gaan, dan zal het in het belang van het Heem blijken om deze „schutterij" zoo spoedig mogelijk op te heffen, evenals onze historische schutterij: onze tegenwoordige Heemschutters beginnen tenminste ook reeds een faam te verwerven, niet ongelijk aan die historische „schutters", waar ze in gesloten gelederen te velde trekken tegen ongeziene vijanden Zulke bestrijding van windmolens (bij gelegenheid aanbouwing aan een ouden toren) moge nu al een koddig-schutterige zijde hebben, toch is aan zulke taktiek het gevaar verbonden, dat bij autoriteiten het ernstig mom van deze schutterij au sérieux genomen wordt, waarbij we dan de kans beloopen om onze oude gebouwen als starre dooden aan den weg te zien prijken, afgerasterd en nijdig bewaakt door Heemsche schutters.
Wenschelijk en aannemelijk is het, dat onze vroede vaderen genoeg gezond *leven*sinzicht zullen bezitten, om aan dergelijke oud-Heemsche eenzijdige drijverij geen gehoor te leenen en wij, architecten van dezen tijd,

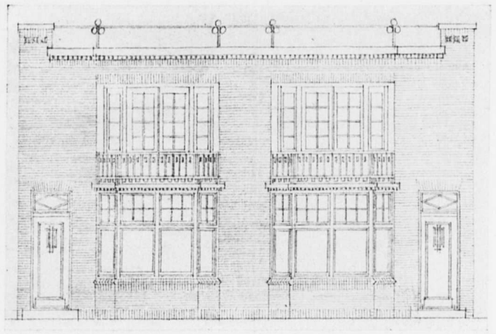

Afb. IX. Ontwerp voor een dubbele woning. Gewijzigde gevelteekening.

zullen er de voorkeur aan geven om onze Heemschutters naar een museum te verwijzen boven het onaangename vooruitzicht om ons Heem tot een museum te zien vergroeien! *)

* * *

Wij kunnen de Soc. Tech. Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten dankbaar zijn voor hun initiatief en voor de uitgave van het geschriftje, waarin de resultaten van dat initiatief in beeld gebracht zijn, want het eerste heeft ons zooveel als mogelijk was, voor leelijkheid bewaard, dank zij het werk van den architect La Croix en het tweede geeft ons gelegenheid aan duidelijke voorbeelden nog eens den nadruk te leggen op de wenschelijkheid van een radicaal ingrijpen in de bouwerij ten plattelande, met dien verstande, dat daarbij gebroken worde met het systeem van het verbeteren van het werk van, blijkens hunne projecten, zoowel aesthetisch als technisch onbevoegden. RED.

*) De raadsbeslissing inzake den aanbouw Schreierstoren heeft ons inmiddels doen zien, hoe gevaarlijk het mom van de heemschutterij kan zijn, vooral voor leeken, die „deskundige inzichten terzijde leggen" om op „eigen" inzichten voor aesthetici te spelen: dezulken weten het dan beter dan wijlen Victor de Stuers, die beter het achtte om oude gebouwen te verbouwen en desnoods uit te breiden, dan ze bestemmingsloos aan het leven van het heden te onttrekken, zooals in de laatste vergadering van het Genootschap door den architect Jos. Cuypers gezegd.
Moeten we nu aannemen, dat onze „vooruitstrevende" raadsleden het met de oude bouwkunst nog beter meenen dan wijlen Victor de Stuers?

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van het Genootschap „Architectura et Amicitia."

Geachte Redactie.

Het ingezonden stuk van den heer Gort las ik.
De heer Gort verdedigt zich en weet daaraan een aardigen vorm te geven, maar ik blijf er bij dat het verspreiden van circulaires, als bedoeld, verkeerd werkt.

Wat de Schouwburgkwestie betreft, mijne ingezonden stukken in verschillende couranten en tijdschriften geven voldoende bewijs voor goed-lezenden, welwillenden en nadenkenden.
Of Dr. Berlage en Architect Weissman eenzijdig door mij zijn ingelicht, zoover ik weet *niet*.

Ik zou pas hierin gelooven, indien deze heeren mij dit openlijk mededeelden. en dan nog zou ik antwoorden: „dit is nooit mijne bedoeling geweest."
Indien ik werkelijk te kort geschoten ben in mijne collegialiteit tegenover den heer Gort, dan raad ik genoemden heer aan mij daarvan openlijk te beschuldigen en het in onderzoek te geven bij den Bond van Ned. Architecten. Zooals de heer Gort nu schrijft, is zijne uiteenzetting vaag en niet vasthoudend.

Met meeste hoogachting,
Utrecht, 5-11-'17. Uw dw. C. J. DE HAAS.

* * *

Aan het Bestuur en Redactie van het Genootschap „A. et A."

WelEd. Geb. Heeren!

Het zij mij vergund naar aanleiding van het ingezonden stuk van den heer J. J. Gort Jr. in „Architectura", d.d. 3 Nov. l.l., het volgende op te merken:
Waar de heer Gort in het laatste gedeelte van bovengenoemd ingezonden stuk den heer De Haas beschuldigt oncollegiaal optreden tegenover hem, meen ik dit te kunnen tegenspreken, daar bij de destijds bestaande Commissie in zake het Schouwburg-vraagstuk, waarvan de heer De Haas lid was, alléén de bedoeling heeft voorgezeten een nieuwen Schouwburg op een ander punt in Utrecht te bouwen, in plaats van den ouden te verbouwen. Had het streven van genoemde Commissie succes gehad, dan ware het toch zeker niet onmogelijk geweest, dat den heer Gort, als zijnde reeds door het Utrechtsche Gemeentebestuur belast met de Schouwburgplannen, het project en uitvoering van een nieuwen Schouwburg zou zijn opgedragen, waarmede genoemde heer toch zeker op geenerlei wijze zou gedupeerd geweest zijn.

Inmiddels hoogachtend,
D. J. HEUSINKVELD, Arch. B. N. A.

* * *

Gaarne neemt de Redactie de twee bovenstaande ingezonden stukken op; echter tevens tot sluiting van de discussie. . . omdat te veel wordt afgeweken van de oorspronkelijke reden waarover de Heer De Haas zijne afkeuring uitte.
Daar, waar het betreft de verzending van een circulaire

Afb. X. Herbouw op Marken. Bakkerij met woonhuis.

ter bekendmaking van een Architect en zijn bureau, — in samenwerking met een compagnon die het decoratieve gedeelte (is er bij een „stand-inrichting" wel iets anders te doen) voor zijn rekening neemt; — geschied er een daad van zuivere koopmanschap of handelsreclame. Deze reclame kan men aan niemand verbieden... alleen de kunstenaar doet zulks nooit! RED.

PROGRAMMA VAN DE OPENBARE PRIJSVRAAG TOT VERFRAAIING VAN HET STATIONSPLEIN TE LEEUWARDEN.

Art. 1. De Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer te Leeuwarden schrijft een openbare prijsvraag uit voor het maken van een ontwerp tot verfraaiing van het Stationsplein te Leeuwarden; naar de Oost- en Westzijde zijn als grenzen van het plein te beschouwen de op bijgaande teekening zwaar getrokken zwarte lijnen.
De mededinging aan de prijsvraag staat open voor alle Nederlanders.
Het ontwerp moet o.m. omvatten een pleinafsluiting, hetzij door plantsoen of op andere wijze, waardoor met name de tot het spoor behoorende gebouwen en emplacementen zooveel mogelijk aan het oog worden ontrokken. Vrijstaand op het plein of als muur-fontein in verband met de pleinafsluiting moet een fontein worden ontworpen.
Hetgeen zich thans op het Stationsplein bevindt, met uitzondering van de tramrails, kan worden verplaatst. Rekening dient gehouden met eene behoorlijke verlichting met kunstlicht.
De aard der gekozen bouw- en beplantingsmaterialen moet uit de teekeningen duidelijk blijken.
De bouw- en aanlegkosten mogen in hun geheel de som van vijftien duizend gulden (*f* 15.000.—) niet overschrijden, daaronder begrepen de kosten van het maken der fontein. De kosten van plantsoen en wegen en van aansluiting der fontein aan de waterleiding zijn onder de *f* 15.000.— niet begrepen.
Art. 2. De inzendingen moeten omvatten:
a den plattegrond van het geheele terrein, omvattende het Stationsplein, met aanduiding van den aanleg der beplanting en van de plaats der fontein op schaal 1 à 500;
b de teekeningen, aangevende het ontwerp voor fontein op schaal 1 à 20, desverkiezende toegelicht door een maquette (schets);
c. eene teekening op schaal 1 à 200 van een gedeelte van het algemeene plan, waarop de beplantingen nader zijn uitgewerkt;

Afb. XIII. Woningtypen. Eengezinswoning.

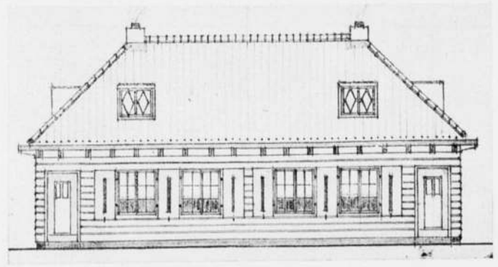

Afb. 14. Woningtypen. Dubbel woonhuis.

Afb. XII. Herbouw op Marken. Groep van drie woningen.

d. eene beknopte memorie van toelichting;
e. eene globale raming van kosten, waarbij het honorarium van den ontwerper niet in de begrooting is opgenomen.
Een perspectivisch overzicht kan ter verduidelijking worden toegevoegd, doch wordt niet vereischt.
De teekeningen, waarvan de behandeling wordt vrijgelaten, mogen niet worden gerold.
Art. 3. Als eerste prijs wordt uitgeloofd een bedrag van *f* 500.—; als tweede prijs *f* 250.—; als derde prijs *f* 100.—
De Jury heeft bij niet volledige bekroning het recht de prijzen te verdeelen onder de ontwerpen, welke huns inziens daarvoor in aanmerking komen.
Art. 4. De ontwerpen worden vrachtvrij ingewacht *vóór den ten Februari 1918* bij den Voorzitter der Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer, *R. Buisman, Willemskade Leeuwarden*, en geadresseerd aan de Jury.
Verder moeten zij vergezeld gaan van een gesloten enveloppe, waarin zich de naam van den ontwerper bevindt.
Op de buitenzijde dezer enveloppe moet een correspondentieadres vermeld staan en een motto dat ook voorkomt op elk der teekeningen en stukken bij de inzending behoorende.
Op de buitenzijde van elke inzending moet vermeld staan „Prijsvraag Vreemdelingenverkeer".
De ontwerpen moeten anoniem zijn, terwijl het schrift op de teekeningen en bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie niet het handschrift van den ontwerper mag zijn.
Art. 5. Anoniem gestelde vragen kunnen tot 15 December 1917 aan den Secretaris der Jury, den heer L. N. Holsboer, Zuiderplein 107 Leeuwarden, gezonden worden.
De gestelde vragen met de antwoorden zullen in de bouwkundige bladen bekend gemaakt worden; uitsluitend de op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen beschouwd worden deel uit te maken van het programma.
Art. 6. Inzendingen, die niet voldoen aan de bepalingen van dit programma, of die waarvan de ontwerper voor de uitspraak der Jury zijn naam op eenigerlei wijze bekend maakt, komen niet voor beoordeeling in aanmerking en worden ter zijde gelegd.
Art. 7. Het eerstbekroonde ontwerp wordt na overdracht van den uitgeloofden prijs het eigendom van de Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer. De overige ontwerpen blijven het eigendom van de vervaardigers, welke echter verzocht worden in de in Art. 4 bedoelde enveloppe een schrijven in te

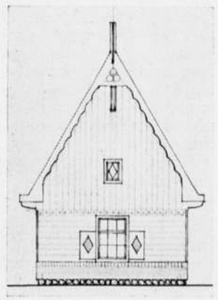

Afb. XV. Woningtype. Voorgevel. Eengezinswoning.

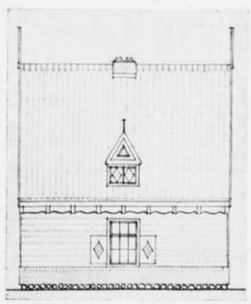

Afb. XV. Woningtype. Zijgevel. Eengezinswoning.

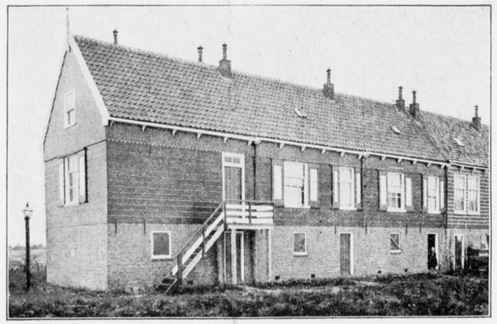

Afb. XI. Herbouw op Marken. Groep van drie woningen.

sluiten, waarbij zij al of niet aan de Vereeniging het recht geven tot publicatie of reproductie hunner inzendingen over te gaan.
Het ligt in de bedoeling de uitvoering aan den eerstbekroonde op te dragen, althans indien diens bekroning volledig is.
Art. 8. De inzendingen worden van den dag af dat zij inkomen tot aan den dag waarop zij worden teruggezonden, verzekerd tegen alle schade voor een bedrag dat gelijk is aan den uitgeloofden eersten prijs.
Alleen voor schade tijdens het vervoer naar en van Leeuwarden, neemt de prijsvraaguitschrijfster geen risico op zich.
Art. 9. De uitspraak der jury zal vóór 1 Maart 1918 plaats hebben en door een gemotiveerd rapport toegelicht zijn.
Gedurende drie maanden na openbaarmaking van de uitspraak der jury zullen alle inzendingen, voor zoover de inzenders daarvoor hunne toestemming geven, beschikbaar blijven om tentoongesteld te worden. Daarna zullen inzendingen, die voor publicatie niet in aanmerking komen, vrachtvrij aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.
Art. 10. Op deze prijsvraag zijn de algemeene regelen van nationale bouwkundige prijsvragen 1914 van toepassing.
Art. 11. De jury zal bestaan uit de H. H. Mr. J. A. N. Patijn, Voorzitter, Dr. H. P. Berlage, Architect, Prof. H. Evers, Architect, L. N. Holsboer, Directeur der Gemeentewerken, D. F. Tersteeg, Tuinarchitect.

Leeuwarden, November 1917.

Namens het Bestuur der Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer,
R. Buisman, Voorzitter.
C. H. van Duijsen, Secretaris.

Aan het Bestuur van het genootschap „Architectura et Amicitia", Alhier.

M. H.

Ter voldoening aan de bepaling vervat in Art. 37 der Algemeene Regelen voor Nationale bouwkundige Prijsvragen, hebben wij de eer U in kennis te stellen, dat aan onze Commissie is voorgelegd geworden het programma eener door *de Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer te Leeuwarden* uitgeschreven openbare prijsvraag voor *de verfraaiing van het Stationsplein* aldaar, met welk programma onze Commissie zich ten volle heeft vereenigd.
Wij noodigen U beleefd uit deze mededeeling op gebruikelijke wijze ter kennis van de Leden van Uw genootschap te willen brengen.

Hoogachtend,
De Perm. Prijsvraag-Commissie:
P. J. Houtzagers, Voorzitter.
Paul J. de Jongh, Secretaris.

VERBETERING.*)

In de concept Statuten afgedrukt in 't Weekblad No. 44 moeten de volgende paragrafen gewijzigd worden:
Art. 6 § 1 laatste gedeelte te lezen: als Bestuurs of Redactielid, als Lid eener Jury of als Commissielid van elke Commissie enz.
Art. 10 § 6 te lezen: Wanneer tegen een Buitenlid of Donateur enz. en komen te vervallen de woorden: gehoord de Commissie van Onderzoek.
Art. 16 § 1 te lezen: Elk jaar worden onder de Leden één of meer prijsvragen enz.
Huishoudelijk Reglement Art. 30 te lezen: Om het Genootschap met de nieuwe Statuten en Huishoudelijk Reglement te doen overeenstemmen, wordt een Voorloopige Commissie van Onderzoek benoemd bestaande uit 3 leden, 1 te kiezen door de Ledenvergadering, 1 door het Bestuur, welke gekozenen te zamen een 3e lid aanwijzen.
Te lezen: De Commissie is bevoegd Gewone Leden uit te noodigen zich aan te melden voor onderzoek tot Afgevaardigd Lid.
Te lezen: Wanneer het minimum van 20 afgevaardigde Leden is gekozen legt de Voorloopige Commissie enz.
Te lezen in plaats van afgevaardigd Lid - Afgevaardigd Lid.

De Secretaris van de Commissie tot herziening van Statuten en Huishoudelijk Reglement.

*) Deze verbeteringen houden geen verband met de besprekingen op de ledenvergadering van Woensdag 31. Het verslag van deze vergadering verschijnt in het volgende nummer.

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 46. ZATERDAG 17 NOVEMBER 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewone Leden worden voorgesteld de heeren J. B. van Loghem, B. I., Buitenlid A. et A. te Heemstede; Jan Wils, Architect, Buitenlid A. et A. te 's Gravenhage; J. Poot Jr., Architect, Buitenlid A. et A. te 's Gravenhage; Jac. Jongert Jr., Schilder, Buitenlid A et A. te Purmerend; Willem C. Brouwer, Keramist, Buitenlid A. et A. te Leiderdorp; W. Bogtman, Glasschilder, Buitenlid A. et A. te Haarlem; H. Masselink, Architect, Buitenlid A. et A. te Arnhem en A. H. Wegerif Gzn., Architect, Buitenlid A. et A. te Apeldoorn, door de heeren J. Gratama en J. F. Staal Jr. en
A. Kool, Architect, Buitenlid A. et A. te Tilburg, door de heeren J. Gratama en G. Versteeg.
Als Gewoon Lid is weder ingeschreven de heer J. J. Hellendoorn, Architect te 's Gravenhage, die tijdelijk Buitenlid was.
Als Buitenlid is door het Bestuur aangenomen de heer H. J. E. Christoffels, Bouwk. Teekenaar te Haarlem, en als Kunstlievende Leden de heeren W. Krul, 1ste Luitenant der Genie te Vlissingen; Th. Nieuwenhuis, Sierkunstenaar te Amsterdam en J. A. Niegeman te Haarlem.
II. Op de *prijsvraag voor den Genootschapskalender 1918* zijn ingekomen 6 antwoorden onder de motto's: „△", „W", „Pata", „Ad finem", „A" en „Labore". Door het Bestuur is bekroond het ontwerp onder motto „Ad finem", dat bij opening van den naambrief vervaardigd bleek door den heer J. M. Groenewegen, Architect te 's Gravenhage.
Het juryrapport verschijnt in het volgend nummer.
III. De 1400ste **Ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 21 November,** des avonds **8 uur** precies, in de Vergaderzaal Heerengracht 545—549.
Agenda:
a. Notulen.
b. Ingekomen Stukken.
c. Advies van het Bestuur i. z. Lidmaatschap van het Instituut voor Bouwkunst.
d. Benoeming van 3 Gewone Leden in de *Verificatiecommissie*, tot nazien der rekening en verantwoording van den Penningmeester.
e. Besprekingen van opstelling der *Eerecode* en *Criterium* in de Nieuwe Statuten.
f. 1. Voorstel van het Bestuur tot benoeming der *voorloopige Commissie van Onderzoek* (zie Overgangsbepalingen Art. 30 Nieuwe Statuten in „Architectura" No. 44), met den opdracht het onderzoek tot het keuren van minstens 20 Afgevaardigde Leden voltooid te hebben, wanneer de Kon. Goedkeuring op de Statuten wordt verkregen.
2. Benoeming der Voorloopige Commissie van Onderzoek door verkiezing van 1 Lid door de Vergadering en 1 Lid door het Bestuur. (De gekozenen wijzen te zamen een 3e Lid aan).
g. Rondvraag en sluiting. J. F. Staal Jr., 1e Secr.

VERSLAG VAN DE 1399ste LEDENVERGADERING van het Genootschap Architectura et Amicitia, gehouden op Woensdag 7 November 1917, in de vergaderzaal Heerengracht 545-549.

Voorzitter de Heer J. Gratama. De notulen der vorige vergadering worden goedgekeurd. Ingekomen is een schrijven van een Lid, opgeroepen bij den Landstorm, die contributievermindering verzoekt voor den tijd dat hij onder de wapenen is. De Voorzitter wenscht de beantwoording van dit schrijven aan te houden; het vorig Bestuur besloot gemobiliseerden op hun verzoek te ontheffen van hunne verplichting tot contributiebetaling, doch met het oog op de uitgave van het maandblad, waarvoor het Genootschap / 7.— per Lid moet betalen, zal, gezien de geldmiddelen, dit besluit moeielijk te handhaven zijn. Op verzoek wordt punt *f* der agenda: i. z. Bouwkundige Commissie van Heemschut aan de orde gesteld. De Voorzitter zegt dat het Bestuur eenstemmig Bauberatung in het algemeen niet wenschelijk acht, en vindt, dat het middel slechts in uiterste noodzakelijkheid moet aangewend, b. v. daar waar een bevoegde kracht niet verworven kàn worden. Wanneer echter een dwangmiddel bestaat om een bevoegde kracht aan te stellen, hetzij dit wordt toegepast of niet, mogen architecten zich nimmer tot Bauberatung leenen. Bij het geval Hellevoetsluis, volkswoningen met regeeringsgeld gebouwd, was een dwangmiddel aanwezig, het Bestuur is het daarom volmaakt eens met de Bouwkundige Commissie van Heemschut, die niet tot plannenverbetering wenschte over te gaan.
De Heer Weissman gelooft niet aan de toepassing van machtsmiddelen. In zake woningen met rijkssteun heeft Heemschut bij den Minister aangedrongen op uiterlijk beter verzorgde projecten, waar aanzienlijke bedragen door het rijk besteed worden; het gevolg was een circulaire van den Minister aan de toezichthoudende inspecteurs met het bericht dat toezicht op het uiterlijk hem gewenscht voorkwam. Uit het verschenen album van met rijksgeld gebouwde woningen dat uit afbeeldingen van de meest treurige bouwerijen is samengesteld, blijkt dat de inspecteurs geen gevolg aan de wenschen van den Minister kunnen geven.
Spreker geeft de 4 bouwkundige vereenigingen in overweging nog eens zich met aandrang tot den Minister te wenden om verbetering te verkrijgen en het doen oprichten van zulke vreeselijke bouwwerken tegen te gaan.
De heer Vorkink meent dat Heemschut het geval Hellevoetsluis had moeten aangrijpen om den Minister op de onvoldoende uitwerking van zijn circulaire te wijzen.
De Heer Plate toont aan dat de acties van Heemschut

op bouwkunstgebied een schadelijken invloed op het leekenoordeel uitoefenen. In het behandeld schrijven b.v. keurt het Bestuur van den Nat. Woningraad het af, dat de Commissie van Heemschut geen goed plan in de plaats van het leelijke ingediende ontwerp stelde. Men schijnt te meenen dat zoo iets op een bijeenkomst, onder sigaren en een kopje thee, zeer wel kan geschieden.
De vergadering *spreekt zijn instemming uit met de weigering der bouwk. Commissie van Heemschut om de plannen van Hellevoetsluis te verbeteren.* De Heer Weissman zegt als architect vóór en als Heemschutter tegen te zijn. De tweede vraag is nu, of het juist is dat de commissie nimmer Bauberatung zal toepassen.
De Heer Blaauw is van meening, dat wij in een overgangstoestand naar de toepassing van dwangmiddelen verkeeren. Het is onjuist tot een lapmiddel als Bauberatung over te gaan, waardoor het moment van toepassing der dwangmiddelen wordt uitgesteld. Trouwens door de halve verbetering, die Bauberatung kan meebrengen worden de projecten wellicht minder leelijk, doch zeker geesteloozer.
De Heer Lauweriks zegt dat Bauberatung volstrekt niet altijd zoo miserabel behoeft plaats te hebben als thans geschiedt. Het is trouwens onverschillig op welke wijze de architeeten invloed op het bouwen, in 't algemeen, uitoefenen, als zij het maar doen Spreker waarschuwt voor het prijsgeven van allen invloed in de bouwkundige acties van Heemschut, die invloed moet juist uitgebreid worden.
De Voorzitter herinnert aan de jarenlange lijdensgeschiedenis, die de samenwerking der bouwkundige Vereenigingen met Heemschut, door middel van het Heemschut opgedrongen middel der bouwkundige adviescommissie, is geweest. Allerlei chicanes heeft Heemschut aangewend, om de bouwk. Commissie te passeeren. Nu eens waren het spoedgevallen, dan weer niet-architectonische gevallen, doch bij geen geval zag Heemschut de noodzakelijkheid het der Commissie ter beoordeeling voor te leggen. De wijze waarop Heemschut op de meening van het publiek werkt, zet de belangen der bouwkunst achteruit. Spreker is voor uittreding uit Heemschut, waardoor de handen voor bestrijding voorkomen, indien Heemschut besluit zijn commissie af te schaffen of voortgaat haar te negeeren. Spreker meent dat de vraag aldus moet gesteld worden: „Acht de vergadering een deugdelijk samengestelde Bauberatung geoorloofd, indien geen machtsmiddelen, die tot aanstelling van een bevoegde kracht leiden, aanwezig zijn?"
De Heer Weissman verlangt naar oprichting van een finantieel gesteund bureau voor Bauberatung.
De Heeren Blaauw en Plate meenen dat bij alle nieuwbouw Bauberatung moet uitgesloten zijn.
De Heer Lauweriks wenscht dat niet dusdanig uitgemaakt. Architectura dient juist en gedetailleerd vast te stellen in welke gevallen Bauberatung toelaatbaar is, en voorts op welke wijze die dan dient uitgeoefend. Men zal dan een betrouwbare handleiding verwerven. Verder behooren de bouwk. vereenigingen de samenstelling van een bureau v. Bauberatung ter hand te nemen, alvorens de regeering er toe overgaat.
De Voorzitter stelt voor dat A. et A. zich in verbinding stelle met de vakvereenigingen, teneinde over deze denkbeelden van meening te wisselen, en tot overeenkomst te geraken.
Het voorstel wordt aangenomen.
Punt *c* der agenda, met ingang van 1 Januari 1918 van kracht te doen zijn, de volgende *tusschentijdsche statutenwijziging:*

Te lezen Art. 6 § 9. Gewone Leden betalen een entreegeld van *f* 4 en een jaarlijksche contributie van *f* 16 enz. Art. 8 § 3. De Buitenleden betalen een jaarlijksche contributie van *f* 12.50 enz. § 4. Buitenleden na 1 Juli toegelaten betalen voor het loopende jaar *f* 6.50 contributie. Art. 9. Kunstlievende Leden enz. enz. betalen een jaarlijksche contributie van *f* 12.50 enz.,
welk voorstel van het Bestuur is gesteund door 76 gewone Leden (wier namen zijn gepubliceerd in „Architectura" van 3 Nov. 1917), *wordt met algemeene stemmen aangenomen.*
Aan de orde is het bestuursvoorstel tot uitschrijving eener leening groot drie duizend gulden, rente 4 pCt. 's jaars, met een jaarlijksche aflossing groot *f* 600, dienende als voorschot aan den uitgever van het maandblad op gelijke voorwaarden van rente en aflossing.
De penningmeester, de Heer Vorkink wenscht voor de behandeling van dit punt er op te wijzen, dat hoewel deze leening het Genootschap niet zal bezwaren, waar rente en aflossing door den uitgever wordt gegarandeerd, het Genootschap niettemin de risico van deze garantie heeft. Bovendien is de toestand van de kas ongunstig, en een leening na deze leening zal wel onvermijdelijk blijken. Daartegenover staat dat dit jaar eene leening van *f* 3000.—, haar laatste jaarlijksche aflossing zal krijgen. Indien de vergadering de voorgestelde leening goedkeurt, waartegen spreker geen bezwaar heeft, moet zij de kans aanvaarden dat de volgende leening ter versterking der genootschapskas onvolteekend blijft. De voorgestelde leening is te weigeren, terwijl de volgende waarschijnlijk uitdrukkelijk noodig zal blijken. Spreker geeft ten slotte zijn bezorgdheid te kennen dat de contributieverhooging een aantal Leden zal kosten.
De Heer v. d. Haar vraagt of de uitgever op de hoogte is van de eventueele Ledenvermindering, waar hij voor het blad *f* 7.— per Lid zal ontvangen.
De Voorzitter antwoordt dat den uitgever dit punt speciaal onder de aandacht is gebracht. Spreker vindt, dat deze leening buiten de kas omgaat, hoewel het Genootschap de lasten aanvaardt indien de uitgever failleert.
Het voorstel wordt met algemeene stemmen aangenomen en *het Bestuur gemachtigd dienovereenkomstig de leening uit te schrijven.*
De Voorzitter geeft de vergadering het woord ter bespreking van punten der ingediende conceptstatuten. Vooraf deelt hij mede de ingekomen brieven van twee Buitenleden, de Heeren Bilderbeek en Heusinkveld, die de rechten der Buitenleden verkort achten. Spreker gelooft, dat vele leden veronderstellen dat ieder buiten de stad wonend Lid, Buitenlid moet zijn. Buiten Amsterdam wonenden kunnen evenwel evengoed Gewoon Lid en Afgevaardigd Lid worden als Amsterdammers.
De Heer Hack acht, blijkens Hoofdstuk IV, de commissie van onderzoek, bestaande uitsluitend uit architecten, te eenzijdig, waar beoefenaars van verwante kunsten moeten beoordeeld. Minstens een der Leden behoort beoefenaar van een der verwante kunsten te zijn, of de commissie dient samengesteld uit 3 architecten en 2 niet-architecten.
De Voorzitter zegt dat dezelfde bemerking in de herzienings-commissie is gemaakt. Speciaal het Bestuur echter is van meening, dat de commissie van onderzoek bestaande uit 3 architecten niet bevoegd is te beoordeelen de capaciteiten van een niet-architect-kunstenaar, doch zeer wel bevoegd te beoordeelen of deze kunstenaar zoo nauw verwant is aan architectuur, dat hij tot de Afgevaardigde Leden kan worden toegelaten. Een doeltreffend middel om aan de bezwaren van den Heer Hack tegemoet te komen, is spreker niet bekend, hij zal het echter gaarne van den Heer Hack vernemen. Toevoeging van 1 of 2 beoefenaars van verwante kunsten aan de commissie van onderzoek is natuurlijk onvoldoende, minstens zou voor ieder vak één vertegenwoordiger aanwezig moeten zijn. Maar dan zal de keus van die vertegenwoordigers veel te beperkt zijn, gezien de ledenlijst van A. et A., en zal in meerdere gevallen de vertegenwoordiger als uitsluitende taak zijn zelf-onderzoek te beurt vallen. De voorgestelde commissie alléén uit architecten zal de toelating van beoefenaren der verwante vakken tot de afgevaardigde Leden kunnen en moeten beoordeelen, in verband met het doel van A. et A.: bevordering der bouwkunst. Dergelijke beoefenaars zullen toch zeker krachten moeten zijn, waarmede de architecten samenwerken, en zij zullen zich ook nooit als afgevaardigd Lid aanmelden, tenzij zij zich zeer verwant aan architecten voelen en in dit geval zullen zij het onderzoek, zooals het voorgesteld is, kunnen aanvaarden.
De Heer Petri geeft als voorstel, indertijd in de herzieningscommissie gedaan, het assumeeren van een tweetal beoefenaars van het aanverwante vak, waaruit een aspirant-afgevaardigd Lid zich aanmeldt.
De Heer Staal merkt op, dat daar waarschijnlijk de commissie van onderzoek dit tweetal zal moeten uitzoeken, het eenvoudiger is indien zij direct de beoordeeling van den eenen aspirant op zich neemt.
Het voorstel Hack wordt niet ondersteund en verworpen.
De Heer de Klerk wenscht nadere vaststelling van de Eerecode. De eerecode van vakvereenigingen zou spreker niet willen overnemen, het is hem b.v. gebleken dat Leden der vakvereenigingen wordt toegestaan gebruik te maken van hulpkrachten op een wijze, die volmaakt in strijd is met onze opvattingen. Spreker zou er o.m. voor zijn precies vast te stellen welke teekeningen een architect voor zijn eigen werk eigenhandig moet leveren.
De Heer P. Kramer zegt dat het eerecode der vakvereenigingen onbruikbaar is voor A. et A. De vakvereenigingen beoogen de maatschappelijke en finantieele belangen, A. et A. de kunstbelangen, het een staat recht tegenover het andere.
De Heer Versteeg meent ook dat speciaal de artistieke eischen, die de vakvereenigingen te vaag stellen, moeten verscherpt.
De Heer Lauweriks waarschuwt deze eischen niet te peuterig te stellen, geen teekenaars-eischen.
De Voorzitter geeft in overweging het Bestuur nog eens de samenstelling der bepalingen der Eerecode te doen overwegen, hetgeen wordt aangenomen.
De Heer Petri heeft bezwaar tegen het opgestelde criterium, waarmede de commissie van onderzoek zal moeten oordeelen; het vorig criterium was beter.
Daar meerdere Leden verbeteringen van het criterium aan de hand doen, is het Bestuur bereid ook dit punt nog eens na te gaan.
De Heer Wijdeveld stelt voor, de verplichte prijsvragen uit de statuten te schrappen. De uitschrijving van prijsvragen speciaal voor de jongere architecten, is een mooi en zeer doeltreffend werk van A. et A. geweest, doch kan nu overbodig geacht worden, waar de meer en meer optredende prijsvragen door het publiek uitgeschreven, den jongeren voldoende en dikwijls meer loonende gelegenheid tot tooning hunner krachten geven.
De Heer Lauweriks en meerdere Leden steunen dit voorstel. Op voorstel van den Voorzitter besluit de vergadering, in de omschrijving van het Genootschapsdoel de prijsvraag-uitschrijving te behouden, doch uitsluitend de Lustrum-prijsvraag in de statuten bindend te stellen.

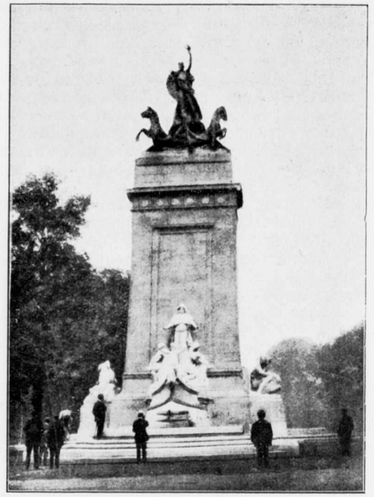

Maine Monument.

Welk van beide is het monument?

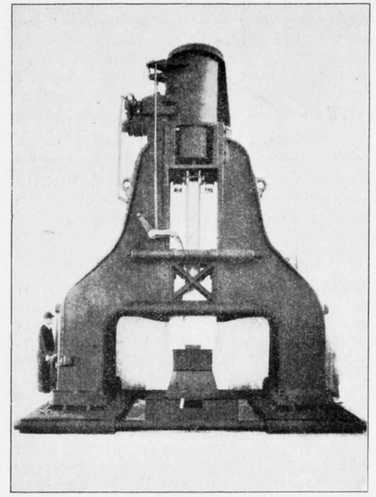

Stoomhamer.

Met algemeene stemmen wordt *besloten de ingediende concept-statuten aan te nemen en mitsdien de statuten volgens het concept te wijzigen*, waarop de Koninklijke goedkeuring ten spoedigste zal worden aangevraagd. Punt *e*. der agenda: Advies van het Bestuur: i. z. lidmaatschap Instituut voor Bouwkunst, wordt uitgesteld en na rondvraag de vergadering gesloten.

De 1e Secretaris J. F. STAAL JR.

Onderstaand artikel verscheen in de „Nieuwe Amsterdammer" van 10 Nov. l.l. en behandelt de brandende quaestie dien wij in ons Driebond-nummer zoo uitvoerig besproken hebben:

TWEE WERELDEN.

Op mijn tafel liggen eenige exemplaren van „The Soil, a magazine of art", een tijdschrift van Jong-Amerikanen, een tijdschrift, dat in foto, teekening en geschrift samen bindt bewonderingen voor Cézanne, voor paardenberijdende negers, voor stalen stoomhamers en voor Egyptische reliefs. Twee afbeeldingen naast elkaar spreken hier voor den geest van The Soil: het leege pleinsieraad, zooals een knappere Prof. Evers kan ontwerpen, en daarnaast de groote stoomhamer: „*Which is the monument*", staat eronder. Is 't tè Amerikaansch?
Het woelt in dit tijdschrift van één nationale illusie: „Wie schildert ons nu eindelijk New-York eens?" vraagt de heetgebakerde redactie. Toe maar, denkt ge. Toch, ziedaar, vlugger dan het Panthenon gebouwd is, teekende een teekenaar in de buurt van een Grieksche vaas en van een springlevend artikel van Billie Ritchie, een lijnenspel van New-Yorks wolkenkrabbers. Ge voelt iets breken in dit tijdschrift, en 't is mogelijk, dat er iets in geboren wordt. Eén illusie is 't in elk geval, die hier door dit tijdschrift wordt nagejaagd: *een nieuwe tijd*, die om dien naam te verdienen moet hebben een nieuwen inhoud en een nieuwen vorm.
't Zijn misschien wel de dagen voor zulke droomen! Duitschland zit met de oorlogmisère-pin op zijn streverigen neus, en nu zal dan de beurt wezen aan Amerika.... Ga dan maar voor, Amerika!

Ook ligt op mijn tafel het Driebond-nummer, of Drieverbonden-nummer van „Architectura et Amicitia", zeg maar eerlijk het „Werkbund"-nummer, — neen, noem het nog juister het anti-Werkbundnummer; want, zie, hierin rekent de jongste Nederlandsche architectuur zoo goed als unaniem af met de idee van den Werkbund: welke, zooals men weet, inhield organisatie der door kunst veredelde fabrieks-productie en die in 't bizonder voor Duitschland beteekent heeft: organisatie van alle, nu ook de edelste, de tot dan toe in „kunst" afgezonderde nationale krachten voor de wereldconcurrentie (concurrentie die nog steeds wordt voortgezet, n.l. in den nieuwen vorm van oorlog.)
De voorrede van het Driebond-nummer geeft de tegenstelling misschien het best weer tusschen die Duitsche samensmelting van kunst, industrie en handel ten bate der wereld-„markt" en de Nederlandsche wensch tot verinniging van onze cultuur, tot doorvoering der onafhankelijkheid van onze kunstenaars:

Wat bij de Duitschers — en sinds den oorlog, ook bij de Oostenrijkers, — beschouwd wordt als een systeem voor „expansie", ... met een niet geringen politieken achtergrond, moet voor Holland — juist daarom — van een tegenovergesteld karakter zijn, en wel van concentratie en „behoud".

Deze tegenstand der jongste architecten vindt in het nummer uiting in alle vormen en graden. Treffen doet reeds terstond de amusante spot, die, bij de gedrieënhuwing van kunstenaar, fabrikant en handelsman, een finantiëele teeltkeus ziet optreden, waaruit de tweelingen: handelende kunstenaar en kunsthandelaar normaliter in het eindelooze zullen spruiten; die spot vindt men naast een verwelkoming zonder verwachting van den Driebond; en men merkt, dat de echte voorstander toch niet veel verder komt dan tot hoop op „de goede zijden der dwaasheid".
Gij leest *niet* in dit Driebond-nummer de *algemeene* meening der Nederlandsche kunstenaars. Het geeft slechts die der jongsten, die trouwens uit den kring der decoratieve artisten den steun ondervinden van Roland Holst en Lion Cachet. De afwijzing van dezen loopt als een lange draad óók door de meeningen der voorstanders: één gevaar wordt vooral gevreesd, zoo schijnt het, bij georganiseerde samenwerking met den „zakenman", n.l. de vergrooting der afhankelijkheid van den kunstenaar.
Deze vrees is een teeken van innige cultuurvereering. Is zij echter geheel gewettigd?
Als het waar is, en wij nemen aan dat het waar is, dat door een Drieverbond meer kunst dan vroeger in afhankelijkheid zal worden voortgebracht, is het dan daarom ook waar, dat minder kunstenaars dan vroeger onafhankelijk zullen wezen, of beter gezegd, dat minder kunst in onafhankelijkheid zal worden voortgebracht? Dat schijnt zeer de vraag.
Drieverbonden behoeven allerminst te doen eindigen, zullen trouwens niet kunnen doen eindigen, ja misschien zullen ze eer vermeerderen dan verminderen die „opdrachten", welke tot heden voor het grootste deel den arbeid bepalen van architecten, beeldhouwers en sierkunstenaars, en in welker raam deze hun vrijheid moeten handhaven, ook nu.
En als dat zoo is .... laat het nieuwe ding dan maar komen, laat het toonen wat het vermag op den ingeboren onafhankelijkheidszin van den echten kunstenaar.
De architect Wijdeveld teekende voor het Driebondsnummer een omslag, welks symboliek mij aldus is verklaard: de octopus van handel en industrie tracht de kunst (den ring) te grijpen, doch op vleugelen wijkt die omhoog.
Op vleugelen, maar zijn dit dan niet óók de vleugelen ... van Mercurius, die den kunstenaar van ouds droegen als ieder sterfelijk mensch? De afhankelijkheid was altijd en zal eeuwig zijn voor wie niet onafhankelijk zich maakt of zich onafhankelijk houdt. Zelfs slaven in ouden tijd wisten als kunstenaars vrij te blijven.
Daarom: De vrees voor den Driebond als knechter is een edele vrees, en toch, ik vraag het mij af, geen looze vrees? Wij willen inniger dingen dan die Jong-Amerikanen, met hun futuristisch nationalisme en cubistischen grootheidsdroom, maar is er niet een element van zwakheid in onze verinnigingswenschen, en een van kracht in hun overmoed?

VAN DEN EECKHOUT.

BERICHT.

Voor de leden, die meerdere Driebond-nummers wenschen, zijn deze bij de uitgevers Gebr. Binger, Warmoesstraat, Amsterdam, verkrijgbaar à *f* 1.— per exemplaar.

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 47. ZATERDAG 24 NOVEMBER 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VANANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewone Leden worden voorgesteld de navolgende Buitenleden van A. et A.
J. VAN DER BAN, Architect te Haarlem; JAN DULLAART, Bouwk. Teekenaar te Hilversum; P. ELDERS, Architect in Bergen a. Zee; J. M. GROENEWEGEN, Architect te 's-Gravenhage; C. J. DE HAAS, Architect B. N. A. te Utrecht; L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, Architect te Vlaardingen; H. V. D. KLOOT MEYBURG, Architect te Voorburg; J. B. VAN LOGHEM, B. I. te Heemstede; J. VAN NIEUKERKEN, Architect te 's-Gravenhage; H. MASSELINK, Architect te Arnhem; ALBERT OTTEN, Architect te Rotterdam; J. POOT JR., Architect te 's-Gravenhage; M. RIETBERGEN, Architect te Utrecht; A. P. SMITS, Architect te Zandvoort; F. P. M. SCHOUTEN, Bouwk. Teekenaar te Bussum; F. A. W. VAN DER TOGT, Architect te 's-Gravenhage; A. H. WEGERIF GZN., Architect te Apeldoorn; JAN WILS, Architect te 's-Gravenhage; J. TH. VAN WINSEN, Bouwkundig Teekenaar te Utrecht; C. J. WIERDA, Architect te Heerenveen; JAC. WORMSER, Architect te Hilversum; J. A. BONSEN, Beeldhouwer te 's-Gravenhage; W. BOGTMAN, Glasschilder te Haarlem; JAC. VAN DEN BOSCH, Binnenhuis-Architect te Bloemendaal; WILLEM C. BROUWER, Keramist te Leiderdorp; H. A. VAN DEN EYNDE, Beeldhouwer te Haarlem; JAC. JONGERT JR., Schilder te Purmerend; OTTO SCHULZ, Tuinarchitect te De Bilt; H. C. VERKRUYSEN, Leeraar in de Aesthetica te Haarlem en W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE, Ingenieur te Utrecht, allen door Leden van het Bestuur; en A. KOOL, Architect te Tilburg, door de heeren J. Gratama en G. Versteeg.
Als Gewoon Lid wordt voorgesteld de heer S. JESSURUN DE MESQUITA, Grafisch Kunstenaar te Watergraafsmeer, door de heeren C. J. Blaauw en J. F. Staal Jr.

II. Als Kunstlievend Lid zijn door het Bestuur aangenomen de heeren:
F. W. BRAAT, Fabrikant te Delft; B. EILERS, Kunst-Fotograaf te Amsterdam; A. W. KNIPSCHEER VAN DEN HOUT, Particulier te Blaricum; HUGO VAN POELGEEST, Fabrikant te Leiderdorp en Dr. J. ROTHSTEIN, Particulier te Amsterdam.

III. Tot Leden der *Verificatie-Commissie* zijn benoemd de heeren MELS MEYERS, J. F. REPKO en G. VERSTEEG.

IV. De 1400ste Ledenvergadering besloot in de voorgestelde *Eerecode* (Concept-Statuten in „Architectura", No. 44, blz. 349) te doen *vervallen* de 3e alinea:
„Geen Lid zal toestaan, dat bij het door hem ontworpen werk zijn naam niet geplaatst of verzwegen wordt, ook wanneer hij dit ontwerp maakt in opdracht van een beoefenaar der bouwkunst of van een aanverwante kunst."

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

Het Bestuur brengt ter kennis van H.H. Buitenleden, dat zij, die reeds vroeger Gewoon Lid waren, ontheven zijn van de verplichting tot betaling van het inkomgeld, bij weder toetreding als Gewoon Lid.

INGEKOMEN STUK.

Aan het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam.

WelEd. Geb. Heeren!

In verband met de verhouding tusschen „Architectura et Amicitia" en den Bond van Ned. Architecten, zou ik het op prijs stellen als U het volgende in „Architectura" wilde opnemen en daarover uwe meening kenbaar maakte.
Hoe denkt het Bestuur van A. et A. te handelen in het geval dat een buitenlid, tevens lid van den B. N. A., reeds zitting hebbende in Commissie voor Stadsschoon, bouwraad e. d., om een of andere reden geen gewoon lid en afgevaardigd lid wenscht te worden? De leden van den B. N. A. mogen toch onderstellen, dat zij als zoodanig bevoegd zijn in Commissie of Jury zitting te nemen, terwijl zij als buitenlid van A. et A., door het

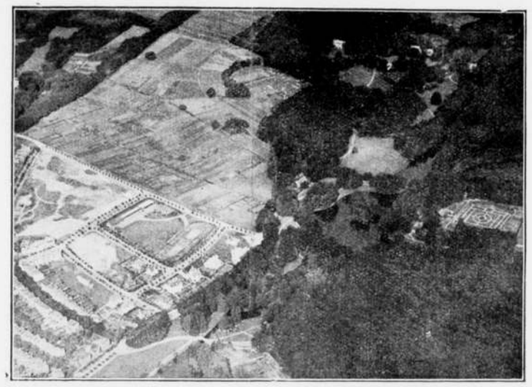

Arnhem, 1400 M. Sonsbeek met Theeschenkerij. Augustus 1916. „*Lux*".

aannemen der nieuwe Statuten tegelijk onbevoegd zijn. Het lijkt mij wel noodig dat hieromtrent eenige ophel dering gegeven wordt.
Ook dient vastgesteld te worden, welk standpunt de commissie van onderzoek van A. et A. moet innemen tegenover een buitenlid, tevens lid B. N. A., dat gewoon en daarna afgevaardigd lid van A. et A. wenscht te worden.
Zal het niet van te weinig waardeering tegenover den Bond van Ned. Architecten getuigen, dat een lid van genoemden Bond, buitenlid van A. et A. zijnde, in zijn optreden naar buiten belemmerd wordt. Evenzoo ook dat een lid B. N. A. zich nog moet onderwerpen aan de Commissie van onderzoek van A. et A. Uit den aard der zaak moet een lid van den B. N. A. afgevaardigd lid van A. et A. kunnen zijn. Wordt hij evenwel afgewezen als afgevaardigd lid van A. et A., dan zal het ook vrij wel onmogelijk voor hem zijn om lid van den B. N. A. te blijven.
Inmiddels na collegialen groet,

Hoogachtend,
D. J. Heusinkveld.

De lezing der aangenomen conceptstatuten en der notulen in „Architectura" zal den heer Heusinkveld het overbodige zijner vragen in doen zien. De meening van het Bestuur is, in het algemeen gesteld, dat de acties i. z. bouwkunst het veiligst gevoerd worden door die vakbeoefenaren, welke met hun werk bewijzen van kunst-vaardigheid geven, en dat tot nog toe zulks niet het geval is. Om dit te bereiken is de groep afgevaardigde Leden ingesteld.
Ter beantwoording der in bovenstaand schrijven gestelde vragen:

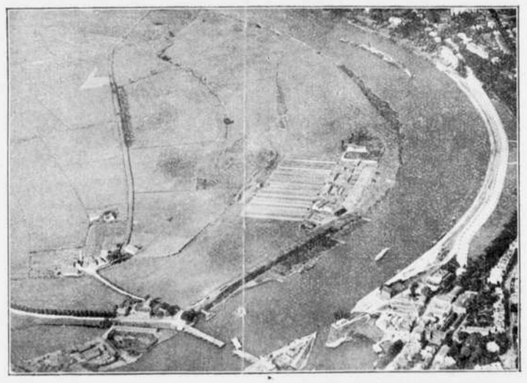

Schipbrug bij Arnhem, 1300 M. Augustus 1916. „*Lux*".

Arnhem, 1400 M. Augustus 1916. „*Lux*".

Indien een buitenlid, tevens lid van de B. N. A., zitting heeft in een commissie voor stadsschoon, bouwraad e.d., geen gewoon Lid wenscht te worden en dus niet voor afgevaardigd Lid van A. et A. kan gekozen worden, zal het Bestuur volgens de nieuwe statuten verplicht zijn dat Lid te verzoeken zijn plaats in bedoelde commissie op te geven en bij weigering hem voor te dragen voor royement.
Het is bij een der eerste besprekingen over statutenwijziging reeds gezegd, A. et A. heeft volle waardeering voor het werk der vakbonden, die door hunne Statuten en Eerecodes te kennen geven het bouwvak technisch en sociaal te willen verheffen: A. et A. wenscht hierin mede te werken door, aan de hand van zijn Eerecode, practiseerende architecten, die in de vakvereenigingen niet worden aangenomen, evenzeer te weigeren. Doch de vakvereenigingen stellen practisch aan hunne Leden geen artistieke eischen. A. et A. wenscht dit echter wel te doen aan zijn Leden, die deelnemen aan de verzorging der kunstbelangen in het openbaar.
De commissie van onderzoek van A. et A. zal een Lid van den B. N. A. moeten keuren naar zijn aesthetische bekwaamheid, zij heeft de vrijheid deze, zonder nader onderzoek, als bewezen aan te nemen, of deze naar in te zenden werk te onderzoeken. Het lidmaatschap van den B. N. A. zonder meer kan haar natuurlijk geen waarborg zijn.
Dat iemand, in de commissie van onderzoek afgewezen voor afgevaardigd Lid van A. et A. moreel verplicht zou zijn te bedanken als Lid van den B. N. A., is een onbewijsbare stelling.

Voor het Bestuur van A. et A.:
J. F. Staal Jr., *te Secretaris.*

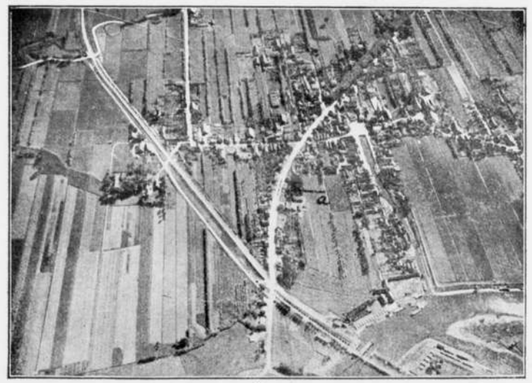

Geertruidenberg. Compagnie in marschcolonne (*a*) op den Fredaschen straatweg. 1800 M. „*Lux*".
Opnamen door Luitenant H. Voorwalt.

KALENDER-PRIJSVRAAG 1918.

JURY-RAPPORT.

Ingekomen zijn de zes navolgende motto's: W, △, Labore, Data, A en Ad Finem.

Het Bestuur, tevens Jury, constateert dat de vroegere inzendingen op de kalender-prijsvragen nog nooit van zoo min gehalte zijn geweest, als met deze laatste inzending het geval is.

Met meerderheid van stemmen werd motto *Ad Finem* als het minst slechte en dus als het z.g. „bekroonde" ontwerp beschouwd.

Dit ontwerp wijst nog op eenig begrip van vlakvulling, de fibreerende grijze fond onder den tekst, hoewel wat nuchter van motief, is een goeden vondst om het geheele opschrift aaneen te binden. Het lettertype zelf (hoewel wat te dun) en de afwisseling van groote en kleine letters is geestig te noemen. Het omsluitende randje moet nog eenigszins simpeler en door nog smallere marge gecaderd worden. Op een omslag van lichte kleur zal dit ontwerp het 't beste doen.

Motto *W*. De letters zijn zeer slecht. Als het armzalige middenmotief, dat ook ongeveer op het ontwerp „Labore" voorkomt, de bouwkunst moet symboliseeren, dan zou het er met ons mooie vak treurig uitzien. Zelfs het beruchte hedendaagsche golfrandje kan dit ontwerp niet redden.

Motto △. De wit en zwart verdeeling, wat bij dergelijke ontwerpen eigenlijk alles is, is ook hier weer slecht. De letters zijn behoorlijk van vorm, doch leelijk van verdeeling. De fonteinbak met musschen gestoffeerd en in een schilderijlijst gevat, vereischt wel eenige opheldering. Het teekenwerk is zeer correct.

Motto *A*. In dit ontwerp is te veel wit gespaard, de letterblokken en het middenmotief zwemmen wat los van elkander. De symboliek der geestelijke en lichamelijke arbeid is ver te zoeken. Het baksteen-kettingmotiefje op den rug is zeer goed.

Motto *Labore*. Dit ontwerp is al zeer schraal. De letters zijn grof; van evenwicht in vullen en sparen geen spoor. Het geheel is zeer slordig geteekend.

Motto *Data*. Dit ontwerp volgde in keus op het bekroonde. De totaal-indruk is, op een afstand gezien, goed, schrift en versiering vormen hier nog wel één geheel. De letters en cijfers zijn op zich zelf zeer slecht. Het gebrek van dit ontwerp is, dat het in de hand onrustig doet, hetgeen waarschijnlijk zijn oorzaak vindt in het blokrandje, dat geheel uit het soort ornament valt en zich daarom met het zeer goede middenmotief niet wil verbinden. Het geheel is goed geteekend.

DE JURY.

HEEMSCHUT EN VAKBELANGEN.

Het doel, dat Heemschut zich stelt is het behouden van de Schoonheid in Nederland. Iedere verbetering van een ontwerp, dat, onveranderd uitgevoerd, een ontsiering zou opleveren, brengt Heemschut dus nader tot zijn doel.

Het doel, dat de bouwkunst-lichamen zich stellen is het opkomen voor de vakbelangen. Iedere verbetering van een ontwerp achten zij schadelijk voor die belangen en verwijdert hen dus van hun doel.

Het behouden van de schoonheid in Nederland is een algemeen belang, vakbelangen zijn slechts die van betrekkelijk weinigen.

Wat moet nu voor gaan? A. W. WEISMAN.

Bovenstaand, door den heer Weissman, ingezonden stukje werd door de Redactie doorgezonden aan het Bestuur.

Het geldt hier een aangelegenheid, welke door de ledenvergadering behandeld werd en om een misverstaan te voorkomen, acht het Bestuur het wenschelijk om een duidelijker interpretatie van het conflict te geven dan zulks door den heer Weissman in zijn schrijven gedaan wordt.

De heer W. toch, doet het voorkomen alsof het hier een tegenstrijdigheid geldt van schoonheid en vakbelangen, waarbij dan het breede standpunt der schoonheidsbestreving als algemeen belang door Heemschut slechts ingenomen zou worden tegenover een eenzijdig, weinig omvattend vakbelang aan de andere zijde en zóó worden dan de rollen door den heer W. verdeeld dat aan de zijde van Heemschut schoone menschlievendheid de baatzuchtige drijverij van vakmenschen (dezulken zonder eenige schoone menschlievendheid) te bekampen heeft. Het moet nu wel vanzelf spreken, dat het geheele schoonheidminnende Nederland naast Heemschut zich tegen die koele vak-egoïsten verheffen zal, tegen de drijvers, die grof eigenbelang stellen boven schoonheid!

Zeker, zoo *zou* het zijn, als ..... de heer W. *juist* interpreteerde, doch zijn uitlegging van het conflict gelijkt evenveel op de juiste als een verbeterd project op een kunstvol project.

In de ledenvergadering van het Genootschap „A. et A". (waar vakbelangen niet besproken worden) gold de vraag alleen of het verbeteren van onkundige projecten werkelijk tot verhoogde schoonheid voert, ja of neen.

In dien geest werd de vraag door het Bestuur te berde gebracht en door de aanwezigen besproken en van vakbelangen was geen sprake, behalve bij monde van .... den heer Weissman!

Hoe de meeningen en welke de conclusie's te dezer zake waren, kan uit het verslag der vergadering blijken; voor de rectificatie, die hier gegeven wordt, is zulks niet van belang. Een bepaalde conclusie werd nog niet genomen, al werd op *aesthetische* overwegingen voor belangrijke werken (het bijzondere geval was de woningbouw te Hellevoetsluis) aan het vervangen van de „onkundige" door een bevoegde architectonische kracht de voorkeur gegeven boven het „verbeteren" van een onkundig project.

Waar van vakbelang gesproken wordt, mag ook wel eens overwogen worden of niet juist het verbeteren van een dergelijk project meer een dienen van vakbelang dan van schoonheid is, dan echter het vakbelang van den knoeier? Ook een belang!

Wat moet voorgaan?

* * *

Het is nog een vraag met vele nevenvragen; maar vóór alles een schoonheidsvraag, waarbij van belangen geen sprake mag zijn. Dit nadrukkelijk te verklaren houdt tevens in een rechtzetten van de scheeve voorstelling van den heer W.

Namens het Bestuur:
C. J. BLAAUW.

FOTOGRAFISCHE OPNAMEN VAN UIT EEN VLIEGMACHINE.

Wij geven wederom eenige opnamen van steden en velden, zooals zij gezien worden door de vliegeniers. Deze foto's zullen de architecten die belang stellen in den stedenbouw zeker interesseeren.

De Redactie van het Foto-tijdschrift „Lux" was, als steeds, wederom bereid deze cliché's af te staan.

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 48. ZATERDAG 1 DECEMBER 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewone Leden worden voorgesteld de navolgende Buitenleden van A. et A.

WALTER DAHLEN, Architect b. d. Gemeentewerken te Rotterdam; G. HARTSTRA, Gemeente Architect te Bussum; F. HULSBOSCH, Architect te Utrecht; J. MIALARET, Ingenieur-Architect te Maastricht; D. MEINTEMA, Architect te Leeuwarden; P. THEUNISSEN, Architect te Rotterdam en FOCK WIND, Architect te Arnhem, door Leden van het Bestuur.

De heer JOS DE JONGE, Architect te Rotterdam, tijdelijk Buitenlid is weder als Gewoon Lid ingeschreven.

II. Als Buitenlid is door het Bestuur aangenomen de heer L. STOKLA, Bouwk. Teekenaar te 's-Gravenhage.

III. De *62ste Algemeene Vergadering* (tevens 1401ste Ledenvergadering) is uitgesteld en zal worden gehouden op **Maandag 10 December** des avonds **8 uur precies** in de *Bibliotheek* van het Genootschap, Heerengracht 545-9.

Agenda:
a. Notulen.
b. Ingekomen stukken.
c. Ballotage van de heeren J. VAN DEN BAN, Architect te Haarlem; JAN DULLAART, Bouwk. Teekenaar te Hilversum; P. ELDERS, Architect te Bergen a. Zee; J. M. GROENEWEGEN, Architect te 's-Gravenhage; C. J. DE HAAS, Architect B. N. A. te Utrecht; L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, Architect te Vlaardingen; H. V. D. KLOOT MEYBURG, Architect te Voorburg; J. B. VAN LOGHEM, B.I. te Heemstede; J. VAN NIEUKERKEN, Architect te 's-Gravenhage; H. MASSELINK, Architect te Arnhem; ALBERT OTTEN, Architect te Rotterdam; J. POOT JR., Architect te 's-Gravenhage; M. RIETBERGEN, Architect te Utrecht; A. P. SMITS, Architect te Zandvoort; F. P. M. SCHOUTEN, Bouwk. Teekenaar te Bussum; F. A. W. VAN DER TOGT, Architect te 's-Gravenhage; A. H. WEGERIF GZN., Architect te Apeldoorn; JAN WILS, Architect te 's-Gravenhage; J. TH. VAN WINSEN, Bouwkundig Teekenaar te Utrecht; C. J. WIERDA, Architect te Heerenveen; JAC. WORMSER, Architect te Hilversum; J. A. BONSEN, Beeldhouwer te 's-Gravenhage; W. BOGTMAN, Glasschilder te Haarlem; JAC. VAN DEN BOSCH, Binnenhuis-Architect te Bloemendaal; WILLEM C. BROUWER, Keramist te Leiderdorp; H. A. VAN DEN EYNDE, Beeldhouwer te Haarlem; JAC. JONGERT JR., Schilder te Purmerend; OTTO SCHULZ, Tuinarchitect te De Bilt; H. C. VERKRUYSEN, Leeraar in de Aesthetica te Haarlem en W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE, Ingenieur te Utrecht, allen voorgesteld door Ledenvan het Bestuur; van den heer A. KOOL, Architect te Tilburg, voorgesteld door de heeren J. Gratama en G. Versteeg en van den heer S. JESSURUN DE MESQUITA, voorgesteld door de heeren C. J. Blaauw en J. F. Staal Jr.
d. Jaarverslag van den 1sten Secretaris.
e. Jaarverslag van den Penningmeester.
f. Jaarverslag van den Bibliothecaris.
g. Jaarverslag van de Redactie.
h. Uitloting van 12 aandeelen in de Leening 1915, en kennisgeving der nummers van de laatste 20 aandeelen in de Leening 1910, welke worden afgelost.
i. Begrooting 1916.
j. Verkiezing van 2 Leden van het Bestuur wegens periodieke aftreding van de heeren J. M. VAN DER MEY en J. F. STAAL JR.
k. Verkiezing van den Voorzitter uit het voltallig Bestuur.
l. Verkiezing van 2 Leden der Redactie, wegens periodieke aftreding van de heeren C. J. BLAAUW en J. L. M. LAUWERIKS.
m. Rondvraag en sluiting.

Heeren Leden, die nog niet inschreven voor de Leening 1917, worden vriendelijk verzocht hunne eventueele bezwaren te herzien, daar de leening nog niet volteekend is. Inschrijvings-formulieren zijn verkrijgbaar bij den 1sten Secretaris, Weteringschans 83.

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

VERSLAG VAN DE 1400ste LEDENVERGADERING VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA, GEHOUDEN OP WOENSDAG 21 NOVEMBER 1917, IN DE VERGADERZAAL HEERENGRACHT 545-549.

Bij afwezigheid van den Voorzitter en Vice-Voorzitter wordt de vergadering gepresideerd door den heer Wijdeveld. De notulen der vorige vergadering worden goedgekeurd. Ingekomen is een brief van den heer Heusinkveld betreffende de verhouding van den B.N.A. en A. et A. i. z. Afgevaardigde Leden. Het conceptantwoord van het Bestuur wordt voorgelezen. (Brief en antwoord komen voor in „Architectura" No. 47.)

De heer Ingenohl verzekert dat de Commissie van onderzoek van den B. N. A. aesthetische bekwaamheid bij de candidaten voor het lidmaatschap eischt.

De heer Weissman bevestigt dit, de gestelde eischen zijn niet gering, dit is spreker als voormalig Lid dier Commissie bekend.

De heer Staal merkt op dat het van de a.s. Commissie van A. et A. niet verwacht mag worden, dat zij zonder meer zich refereert aan het oordeel der Commissie van den B. N. A.

De heer Ingenohl is het hiermede volkomen eens, hij vindt trouwens heelemaal mis, dat de heer Heusinkveld de eene vereeniging tegen de andere wil uitspelen. Natuurlijk kunnen de Vereenigingen geheel verschillende eischen stellen.

Bij punt *c* der agenda deelt de waarnemende Voorzitter mede, dat het Bestuur den Leden van het Genootschap adviseert zich te onthouden van het lidmaatschap of van eenigen anderen steun aan het opgericht Instituut voor Bouwkunst te 's-Gravenhage. Zooals op een vorige vergadering is gebleken ziet het Genootschap in dit Instituut als vereeniging van invloedrijke leeken en eenige architecten een groot gevaar voor de gezonde ontwikkeling der Bouwkunst. Het Bestuur acht het oogenblik nog niet gekomen om voor te stellen den Leden van A. et A. het lidmaatschap van het Instituut te verbieden, daarvoor zullen de eerste daden van het Instituut moeten worden afgewacht. Het Bestuur kan zich geheel vereenigen met het oordeel der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst in deze aangelegenheid.

Bij punt *d* der agenda wordt bij eerste stemming tot lid der Verificatiecommissie gekozen de heer G. Versteeg, bij tweede stemming de heeren Mels Meyers en J. F. Repko. De gekozenen verklaren zich bereid de benoeming aan te nemen.

Aan de orde is de bespreking over de opstelling der *Eerecode* in het Huishoudelijk Reglement, behoorende bij de nieuwe statuten. Voorlezing wordt gedaan van een voorstel van den heer M. de Klerk, als volgt: „Geestelijk eigendom te vervangen door „wezenlijk eigendom" en voorts in te lasschen:

„Voor bouwkunstbeoefenaars wordt het wezenlijk „eigendom van een ontwerp erkend, indien door hen de „navolgende werkstukken hiervoor *eigenhandig* zijn „vervaardigd.

„Voor bouw- of andere werken schetsteekeningen van „alle plannen, doorsneden en aanzichten, eventueel in „kleur, op een schaal van ten minste 1 à 100 en zoo leesbaar, dat hierna behoorlijk eene begrooting te maken „is. Van ieder werk, hoe eenvoudig ook een voldoend „aantal in- en exterieur-fragmenten in plan, doorsnede „en aanzicht, waarop alles duidelijk architectonisch en „uitvoerbaar op een schaal van ten minste 1 à 20 ver„antwoord is. Een schematische uitvoering der con„structiedetails op halve of geheele ware grootte.

„De overige technische uitwerking welke niet tot het „*ontwerp* behoort, kan aan medewerkers worden over„gelaten.

„Voor beoefenaars van verwante kunstvakken, alle „ontwerpen op schaal en in kleur waarbij tevens de „modellen, cartons of uitslagen op halve of ware grootte. „De besprekingen tusschen ontwerper en maker in deze „verwante vakken zullen rechtstreeks en persoonlijk „geschieden.

„Het uitbeelden van de te vervaardigen bouw- en andere „werken kan ook door ontwerpers in modelé of in „perspectiefteekening, mits uitvoerbaar voorgesteld, „geschieden.

„Bij publicatie of expositie van eenig belangrijk werk is „de ontwerper verplicht hierbij zijn belangrijkste mede„werkers voluit te noemen."

De heer de Klerk merkt op dat wijzigingen of aanvullingen op dit voorstel mogelijk zijn o a. is de voorgeschreven schaal bijv. bij stadsplannen en zeer groote bouwwerken te groot, maar in de plaats van het vage „geestelijk eigendom" zonder meer, moeten concrete eischen aan de bouwkunstbeoefenaars worden gesteld.

De heer Weissman zegt dat hij met dit voorstel geheel instemt. De heer de Klerk heeft zeer juist aangegeven welk werk iemand moet verrichten, die zich architect noemt. Zoo werkten inderdaad de oude architecten, het afwijken van die methode, het in werking stellen van ontwerpfabrieken is o.a. oorzaak van het diep verval waarin de bouwkunst verkeert. Het voorstel zal echter als omschrijving van een idealen toestand moeten worden beschouwd. Indien wij dit ideaal willen verwezenlijken, waarvan spreker de mogelijkheid betwijfelt, zullen wij velen Leden onmogelijk maken, wij dienen dit ernstig onder de oogen te zien.

De waarnemende Voorzitter meent dat, indien dit voorstel een ideaal voor oogen stelt, wij het zeker moeten verwezenlijken, daar zijn idealen voor. Maar een ideaal is het geenszins, de daarin voorgeschreven manier van werken is, voor het algemeen, onjuist. Het is zeer wel mogelijk dat iemand een groot bureau beheerscht en toch een goed architect is. Spreker acht het voorstel „Eerecode" der Statutencommissie voldoende. De onderzoekcommissie moet uitmaken of een Genootschapslid recht heeft op het geestelijk eigendom van een werk.

De heer la Croix vindt het begrip „geestelijk eigendom" veel te leeg en te wijd.

De heer P. Kramer weet uit ondervinding, welke schoone ideeën leeken over te stichten bouwwerken kunnen hebben, moet hun dan het geestelijk eigendom worden toegekend?

De heer Ingenohl zegt dat de toestand van geestelijk eigendom voor iemand ontstaat indien het ontwerp van hem is.

De heer Staal ziet in het voorstel de Klerk een poging om bij beschuldiging of verdenking van plagiaat het bewijs te kunnen leveren. Als zoodanig heeft het groote waarde, en als zoodanig moet het gecritiseerd worden. Spreker geeft in overweging het eerste gedeelte van het voorstel, waar de schetsteekeningen op 1 à 100 worden omschreven aan te houden en zoo noodig te verscherpen, en dit bindend te stellen voor alle Leden van A. et A., die hetzij als practiseerend architect, hetzij als hulpkracht op een bureau de konsekwenties daarvan aanvaarden. De architect is dus verplicht eerst zijn teekeningen op 1 à 100 gereed te maken, alvorens een zijner hulpkrachten aan het werk gaat, de teekenaar is verplicht zijn diensten aan een werk te weigeren, zoolang de architect niet zijn teekeningen op 1 à 100 hem

heeft voorgelegd. Ontduiking van dit voorschrift zal te constateeren zijn, hetgeen spreker niet kan zeggen van de voorschriften betreffende het detailleeren, daar de detailteekeningen ontstaan, wanneer het werk reeds op het bureau in uitvoering is, en dikwijls door medewerking van verschillende op en buiten het bureau werkzame personen.

De heer P. Kramer vindt dat men juist door de detailleering den architect kent.

De heer la Croix zegt dat vele werken pas mooi worden door de details.

De heer Staal geeft dit gaarne toe, doch zegt nogmaals dat het voorstel moet bekeken worden als middel tot het leveren van bewijs, hij acht dit in de detailleervoorschriften zeer bezwaarlijk.

De heer Weissman stelt zich niets voor van aanklachten. Het voorstel de Klerk moet ingelascht worden, als paedagogisch middel.

De heer de Klerk zegt dat dit allerminst zijn bedoeling is. Natuurlijk acht hij de voorgestelde voorschriften noodig om bij plagiaat, de bewijzen te kunnen leveren. Als leus of opschrift aan den wand zijn zij niets waard. Wij weten zeker dat onder onze Leden zich menschen bevinden die schromelijk profiteeren van andermans geestelijk eigendom. Indien wij geen concrete eischen stellen, is ten dien opzichte niets te bereiken, om mooie frases in de eerecode zonder meer geeft spreker niemendal. Het voorstel is bedoeld als instructie aan elk Lid van A. et A., niet alleen als instructie aan de commissie, die de afgevaardigde Leden moet onderzoeken. Spreker acht de eischen volstrekt niet overdreven of te zwaar. Er blijft nog heel veel werk over, dat de architect niet verplicht is persoonlijk te leveren, er staat ook niet dat de architect alle teekeningen moet maken. spreker acht echter hem, die niet detailleert, niet den geestelijken eigenaar. Doch in elk geval, wat in de Eerecode komt zij een behoorlijk te controleeren verplichting en geen opstelling van een ideaal als paedagogische prikkel.

De heer Versteeg geeft in overweging de eerecode in elk geval dusdanig aan de statuten te verbinden, dat een wijziging zonder veel moeilijkheden kan aangebracht worden. Wat het voorstel de Klerk betreft, spreker kan er zich in het algemeen wel mee vereenigen, doch zou eenige veranderingen willen aangebracht zien. Schetsen waarnaar een begrooting kan gemaakt worden, acht spreker onbestaanbaar. Dan zouden in die schetsen b.v. ook ijzerconstructies e. d. berekenbaar voor moeten komen. Dergelijke werkzaamheden kan een architect toch immers aan adviseerende ingenieurs overlaten?

De heer de Klerk antwoordt dat b.v opgenomen kan worden „behoudens werkzaamheden die door een adviseerend ingenieur geleid worden". De bedoeling is de graad van nauwkeurigheid der schetsen vast te stellen.

De heer Versteeg stelt voor: „Schetsen zoo nauwkeurig, dat daaruit de detailleering met voldoende zekerheid is af te leiden".

De heer Hardeveld zegt dat blijkbaar de clausule in de eerecode „Geen lid zal toestaan, dat bij het door hem ontworpen werk zijn naam niet geplaatst of verzwegen wordt, ook wanneer hij dit ontwerp maakt in opdracht van een beoefenaar der bouwkunst of van een aanverwante kunst", het de bedoeling is dat helpers hunne rechten tegenover de architecten laten gelden. Zal het genootschap hen op eenigerlei wijze daarin steunen, b.v. door moreele pressie op de architecten uit te oefenen?

De waarnemende Voorzitter antwoordt dat dát zeker zal geschieden. Hoever zulks gaan kan is echter nog niet te zeggen. Het streven is een toestand te verkrijgen dat onbekwame architecten geen goede helpers voor hunne ontwerpen kunnen vinden.

De heer Blaauw vraagt of men zich wel zorgvuldig heeft afgevraagd welke uitwerking de door den heer Hardeveld geciteerde clausule in verband met het voorstel de Klerk, in de werkelijkheid zal hebben? Volgens spreker is het nadeel voor de hulpkrachten zeker, voor de architecten twijfelachtig. Er is niet veel steun te verwachten van en ook geen steun te verleenen aan hen, die door de maatschappelijke toestanden gedwongen zijn op de gewraakte architectenbureaux te werken. Zij zullen aan het kortste eind trekken. Architecten, die niet zelf ontwerpen, zullen eenvoudig geen lid van A. et A. zijn, en daarmede geborgen voor moreele pressies. Spreker is voor het schrappen der clausule „Geen lid zal toestaan enz."

Betreffende het voorstel de Klerk merkt spreker op, dat hierbij gedacht is aan den ouderwetschen architect, niet aan den modernen, we mogen hem nu gewenscht of ongewenscht achten.

De groote bureaux zullen na den oorlog niet afnemen, de leiders van die bureaux zullen hoe langer hoe meer aan hulpontwerpers overlaten. Mogelijk is de verhouding tusschen de bureauleiders en ontwerper wel te regelen, maar dan met het oog op de nieuwe toestanden, zonder te eenzijdig te denken aan den ouderwetschen architect die alles zelf doet.

De heer Hardeveld vraagt of het niet mogelijk is, indien een architect misbruik gemaakt heeft van artistieke hulpkracht, dien architect te signaleeren en Leden van A. et A. te verbieden bij hem in dienst te gaan.

De heer Vorkink zegt dat daarvan ongetwijfeld het gevolg zal zijn dat zulke architecten reeds vooraf zullen weigeren Leden van A. et A. in hun dienst te nemen.

De waarnemende Voorzitter merkt op, dat zulks zeer wenschelijk zou zijn, indien maar alle bekwame teekenaars of architecten zonder eigen werk Lid van A. et A. waren.

De heer Lauweriks is het eens met de bemerkingen van den heer Blaauw. Wij moeten geen wetten op papier maken, die toch niet uitgevoerd worden. Spreker vereenigt zich voor zijn persoon met de opvattingen, die de heer de Klerk van het architect-zijn heeft, maar weet uit ondervinding, dat het op de daaromschreven wijze niet alléén mogelijk is, en noemt als voorbeeld Peter Behrens, die zijn uitgebreid bureau volmaakt leidt en beheerscht, zonder ooit te teekenen. In elk geval, als wij voorschriften maken, moeten wij zorgen dat zij gevolgd worden, en zoo niet een sterke pressie uitoefenen, die op maatschappelijk gebied nawerkt.

De heer de Klerk zegt geen maatschappelijk nut te verwachten, zoomin door de Eerecode als b.v. door de instelling van afgevaardigde Leden. Alles wat wij doen en organiseeren heeft niet den geringsten invloed op den zakenman. Het gaat alleen om het aanzien in vakkringen, op de zakenwereld kunnen wij geen winst behalen, en wij hebben ons daarom ook niet te bekommeren, de zuivering van het genootschap is onze zaak.

De waarnemende Voorzitter zegt, dat het organiseerend werken in architectenkringen, waardoor de stand verhoogt, wel resultaten naar buiten zal afwerpen, zonder dat het daarop wordt toegelegd.

De heer Vorkink vereenigt zich met het voorstel tot schrappen in de Eerecode der alinea „geen Lid zal toestaan enz." Spreker betwijfelt op het opheffen der z.g. ontwerpfabrieken in het belang van het bouwvak is te achten, vele onzer jongere architecten hebben zich in ontwerpen kunnen oefenen op de architectenbureaux

waar alles aan hulpkrachten wordt overgelaten. En wat zouden architecten zonder eigen werk, oud of jong, moeten uitvoeren indien zij hunne krachten niet mochten beschikbaar stellen bij collega's die zelf niet of weinig ontwerpen? Van hen is niet te verwachten dat zij zich op die bureaux uitsluitend beperken tot het doen van technisch werk, waar bovendien nog te weinig voor wordt betaald.
De heer de Klerk ziet niet in, dat iemand op een architectenbureau technisch werk verrichtende, het vak niet zou kunnen leeren.
De heer Staal is tegen het schrappen der alinea: „Geen lid zal toestaan enz." De konsekwentie daarvan zou zijn dat een gedeelte der Leden werd verboden een zeker soort werk op te dragen, dat een ander gedeelte der Leden werd toegelaten te aanvaarden. Hulpkrachten hebben geen recht zich er over te beklagen, dat sommige practiseerende architecten andermans werk op hun naam zetten, indien zij zich er niet in 't minst tegen verzetten. Spreker acht de clausule geen bezwaar voor den maatschappelijken stand der teekenaars e. d. Van wien zou een klacht tegen een hulpkracht uitgaan? toch zeker niet van den architect die ontwerpwerk hem opdraagt
De waarnemende Voorzitter brengt in stemming het voorstel tot schrappen van de clausule uit de eerecode: „Geen Lid zal toestaan enz." Met meerderheid van stemmen wordt dit voorstel aangenomen.
Hierna wordt in stemming gebracht de vraag: „Is verdere aanvulling van de bepalingen der Eerecode noodig", waarover de stemmen staken, zoodat deze vraag ontkennend beantwoord is, en besloten de eerecode verder ongewijzigd te laten.
Wegens het vergevorderd uur wordt de vergadering gesloten en de afwerking der agenda uitgesteld tot een volgende vergadering.

De 1e Secretaris J. F. Staal Jr.

INGEKOMEN SCHRIJVEN.

Aan het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam.

Zeer Geacht Bestuur!

Het onderschrift onder het ingezonden stuk van den heer D. J. Heusinkveld (Architectura no. 47) geeft mij aanleiding de volgende vraag te stellen.
Is het wel juist dat de B. N. A. geen artistieke eischen aan zijne leden stelt?
Art. 3 der Statuten luidt:
„Als lid van den Bond kunnen worden aangenomen: Nederlandsche architecten, waaronder verstaan worden beoefenaars der bouw*kunst*" (lees wel: geen bouw*kunde* maar bouw*kunst*) „die bij door hen geleide werken...." en verder „Zij moeten den leeftijd van 28 jaar bereikt hebben en ten minste gedurende drie achtereenvolgende jaren hun vak zelfstandig hebben uitgeoefend, waarvan de *welgeslaagde uitkomsten* bij een in te stellen onderzoek aan de hierna te noemen Commissie moeten gebleken zijn".
Wordt nu onder die welgeslaagde uitkomsten begrepen alleen technisch goed geslaagde werken? Wat is dan bouw*kunst*?

Met hoogachting
Utrecht, 24-11-'17. C. J. de Haas, Arch. B. N. A.

In het onderschrift achter het ingezonden stuk van den heer D. Heusinkveld staat dat de B. N. A. „*practisch*" geen artistieke eischen aan zijn Leden stelt.
Het zal noodig zijn de vragenbuscommissie van A. et A. weder in te stellen, om de weetgierigheid van sommige B. N. A. leden voldoende te bevredigen. Hoe kunnen wij weten wat de B. N. A.-commissie begrijpt onder *welgeslaagde uitkomsten*, en of zij welgeslaagd of wél geslaagd bedoelt.
Indien onder de welgeslaagde uitkomsten zich heusch welgeslaagde bevinden, zal het een uitkomst zijn voor het welslagen, ook van de inkomsten van het nieuwe Maandblad, indien de Redactie dezelve mag ontvangen. Mogelijk geven de 25 eerstvolgende jaargangen dan ook antwoord op de vraag, wat bouwkunst is. Schrijft dus in op de maandbladleening.

J. F. Staal Jr., *1e Secretaris*, A. et A.

CLUB VAN HAAGSCHE LEDEN A. et A.

Bet bestuur van de Club van Haagsche leden A. et A. deelt hierbij aan de leden mee, dat in de vergadering van Vrijdag 23 Nov. voorloopig besloten is de contributie voor het lidmaatschap met ingang van 1 Jan. 1918 te doen verhoogen van *f* 5.— tot *f* 7.50 per jaar. Bovenstaand besluit, waarop in de Algemeene Vergadering een beslissing zal genomen worden, werd met 11 stemmen vóór en 2 stemmen tegen, aangenomen.

Namens het Bestuur,
Jan Wils, *Secretaris*.

DE V. A. N. K.

Het college van advies voor opdrachten der V. A. N. K. werkt met succes. Bij het college kwamen verschillende aanvragen om advies binnen. Zoo vervaardigde

H. Hana

voor de Gemeente Amsterdam een Tram- en Veerboekje,

G. F. la Croix

voor het Departement van Binnenlandsche Zaken een brevet voor menschlievend hulpbetoon,

L. Bolle

een Vondel-medalje voor de Mij. voor goede en goedkoope lectuur. De Directie van den Post-, Chèque- en Girodienst liet het inwendige van het directiegebouw door

N. P. de Koo

inrichten, terwijl het departement van Financiën de obligaties voor de Staatsleening door

H. Th. Wijdeveld

liet ontwerpen. De uurwerkkasten van de Eerste Ned. Electro-Magnetische Uurwerkenfabriek werden door

J. L. M. Lauweriks

vervaardigd, terwijl

N. J. van der Vecht

den wand van de raadzaal in het Gemeentehuis te Schijndel beschilderde. De burgemeester van Terschelling liet

mej. H. Willebeek-le Mair

het costuum der leerlingen van de Zeevaartschool verzorgen,

G. F. la Croix

beschilderde muren, plafonds en houtwerk der kantoorlokalen van Pope's metaaldraad-lampenfabriek. De glasfabriek „Leerdam" droeg de aesthetische verzorging van papier en reclame voor De Bazel's glaswerk op aan

Jac. Jongert Jzn.,

C. K. Elout het ontwerp van een oorkonde voor het Alg. Handelsblad aan

J. van Krimpen,

terwijl ten slotte

W. Penaat

het meubilair van den Minister voor het Departement van Oorlog maakte.
Behalve de hier vermelde, kwamen bij het College een tweetal aanvragen om advies in, welke niet tot het gewenschte resultaat hebben geleid.

HET AMSTERDAMSCHE STADSSCHOON.

De commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam heeft de 2de serie van 20 stuks prentbriefkaarten laten verschijnen. Het succes van de eerste serie was zoo buitengewoon groot, dat het verschijnen dezer tweede serie zeker eerder zou plaats gehad hebben, waren de tijdsomstandigheden minder ongunstig geweest. Schaarschte en duurte van alle materialen toch hebben de uitvoering van dit plan vertraagd. De uitvoering dezer kaarten is er niet minder op geworden. Integendeel, de Rotogravure-Maatschappij te Leiden heeft er de meeste zorg aan besteed om de afbeeldingen, de kleur, het drukwerk enz. zoo fraai mogelijk uit te voeren. In deze serie zijn opgenomen enkele afbeeldingen van het intérieur uit het Koninklijk Paleis aan den Dam. Hiervan waren tot nu toe geen prentbriefkaarten in den handel. Door bemiddeling van Jansen's Uitgevers Maatschappij te Utrecht zijn deze kaarten in een keurig mapje, op ruime schaal in den handel gebracht en in de meeste winkels, waar prentbriefkaarten verkocht worden, á *f* 1.— per serie verkrijgbaar gesteld. Ook op de tentoonstelling van foto's en teekeningen uit het werkarchief der Commissie voor Stadsschoon, welke tot en met 18 November a.s. in het Stedelijk Museum wordt gehouden zijn deze kaarten te verkrijgen. Geenszins twijfelen wij ook nu aan het succes dezer nieuwe uitgave De belangstelling van ons publiek voor ons Stadsschoon is ontwakend.

PRIJSVRAAG TEN BEHOEVE EENER INZENDING VAN NATUURSTEEN TER JAARBEURS 1918

Uitgeschreven is de navolgende Prijsvraag. De beide Architect-leden der Jury worden gekozen, volgens aanwijzing van het Bestuur van A. et A. daartoe door den Bond van Steenhouwers-Patroonsvereenigingen in Nederland uitgenoodigd.

* * *

Door den Bond van Steenhouwers-Patroonsvereenigingen in Nederland wordt voor zijne vertegenwoordiging ter Jaarbeurs te Utrecht een prijsvraag uitgeschreven, waartoe de deelneming open staat voor alle Nederlanders. Het doel van die vertegenwoordiging is door tentoonstelling van bewerkt of ruw materiaal te doen uitkomen de voordeelen, zoowel uit financieel als uit aesthetisch oogpunt, van de toepassing van natuursteen, boven die van surrogaten (kunststeen).

Programma.
Art. 1. De prijsvraag omvat:
a. een ontwerp voor een openlucht-inzending. De ontwerper is geheel vrij in de keuze van den vorm, den aanleg en de afmetingen van het bouwwerk, mits hij blijve binnen een terrein-oppervlakte van 25 M², bij een maximumlengte van 8 M.
Ten aanzien van de materialen wordt de keuze gelaten tusschen de volgende steensoorten:
1°. bij groote hoeveelheden: Hardsteen, Oberkirchner-, Udelfanger- en Arzweilerzandsteen;
2°. bij kleinere hoeveelheden verschillende Fransche kalksteensoorten, o.a. Euville, Pouillenay, Los Angelos en Montfort, benevens Gildenhauser-, Medarder- en Rackwitzerzandsteen en Muschelkalksteen;
b. een ontwerp voor de inrichting en aankleeding eener afgesloten expositieruimte, metende 4.00 × 4.00 M., hoog 3.00 M.; de behandeling van den buitenwand waarin de ingang en de lichtopeningen zich bevinden, behoeft bij dit ontwerp niet te worden opgenomen.
Ten aanzien van de materialen wordt de keuze gelaten tusschen diverse Marmersoorten, als Petit granit, Blanc veiné, Blanc clair, Rouge royale, St. Anne, Escalette, Bleu belge, Vert antique, Vert de Sibérie, Rosa gialetto, Vert rosé de Bavière, Bleu Antique, e. a.
Art. 2. Gevraagd worden voor a en b schetsontwerpen op schaal 1 à 20, waarbij door de vereischte horizontale en verticale doorsneden, en door een of meer opstanden de bedoeling van den ontwerper moet zijn duidelijk gemaakt; voor a moet bovendien een perspectivische schets geleverd worden.
De behandeling der teekeningen wordt vrijgelaten; de kleuren der toe te passen materialen moeten evenwel worden aangeduid. Voorts bij elk ontwerp te geven een memorie van toelichting, waarin de bedoelingen van den ontwerper nader worden verklaard.
Art. 3. De ontwerpen zullen worden beoordeeld door een jury bestaande uit de heeren: *Evert Kuipers* (Heineke & Kuipers), architect, te Amsterdam, *J. B. van Loghem*, B. L., architect, te Heemstede, en *Jacob Rinse*, lid van het Bestuur van den Bond van Steenhouwers-Patroonsvereenigingen.
Art. 4. Voor elk der ontwerpen a en b worden de volgende prijzen uitgeloofd:
1e prijs *f* 125.—, 2e prijs *f* 75.—, 3e prijs *f* 35.—.
Hoewel het de bedoeling is de met den volledigen eersten prijs bekroonde ontwerpen onder leiding van den ontwerper, op nader overeen te komen voorwaarden, te doen uitvoeren, wenscht toch het Bestuur van den Bond ten aanzien hiervan zich het recht van handelen voor te behouden. Indien het van dit recht gebruik maakt, en een ander dan den eerst-bekroonde met de uitvoering belast, dan zal den prijswinner — dit geldt voor a zoowel als voor b — boven het bedrag van den eersten prijs, een schadeloosstelling van *f* 200.— worden toegekend. (Art. 24 A. R.)
Art. 5. De ontwerpen worden vrachtvrij ingewacht aan het adres van den heer Evert Kuipers (Heineke & Kuipers), Pieter de Hoochstraat 44 te Amsterdam, vóór of op den 20sten December 1917. De inzending geschiedt onder een motto dat op alle stukken moet voorkomen. Bij elke inzending in afzonderlijke, behoorlijk gesloten omslagen te voegen:
1°. een door den ontwerper geteekende verklaring luidende: „ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto . . . . ., verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is."
2°. een correspondentie-adres.

Op de buitenzijde dezer omslagen moeten respectievelijk de woorden „naambrief" en „correspondentie-adres" worden geplaatst. Het onder 2° genoemde omslag zal vóór de uitspraak der jury door haar mogen worden geopend, om zoo noodig met den ontwerper in briefwisseling te treden.
De teekeningen mogen *niet opgerold* worden ingezonden.
Van den dag van ontvangst af tot den dag van terugzending zullen alle ingekomen ontwerpen door den prijsvraag-uitschrijver voor een bedrag van *f* 75.— tegen alle schade verzekerd zijn; schade tijdens het vervoer is hiervan uitgesloten.
Art. 6. Het bureau van inlichtingen wordt gevormd door de jury, aan wie p. a. den heer Evert Kuipers (Heineke & Kuipers) te Amsterdam, uitsluitend schriftelijk en anoniem inlichtingen kunnen worden gevraagd tot en met den 3en Dec. 1917. De vragen worden met de antwoorden zoo spoedig mogelijk gepubliceerd in *Het Bouwkundig Weekblad*, *Architectura*, *De Bouwwereld* en *De Opmerker*. Uitsluitend de op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen worden beschouwd deel uit te maken van het programma.
Art. 7. Na de uitspraak der jury zullen alle ontwerpen in het openbaar worden tentoongesteld gedurende tenminste 14 dagen, op nader aan te kondigen plaats en tijd. Na afloop der tentoonstelling worden de ontwerpen, met uitzondering van de eerst-bekroonde welke in het bezit van den prijsvraag-uitschrijver blijven, vrachtvrij aan de correspondentie-adressen teruggezonden.
Art. 8. Bij deze prijsvraag zijn van toepassing de Algemeene Regelen voor nationale bouwkundige Prijsvragen, van 1914, en bindend voor den prijsvraag-uitschrijver, de jury en de inzenders.

Het Bestuur van den Bond van Steenhouwers-Patroonsvereenigingen in Nederland:

C. G. Simonis, Rotterdam,
(Firma P. J. Simonis & Zoon) *Voorzitter.*
Guillaume Petit, Tilburg,
Secretaris.

De Jury:

Evert Kuipers, (Heineke & Kuipers), Architect, Amsterdam
J. B. van Loghem, B. I., Architect, Heemstede.
Jacob Rinse, Amsterdam.

De Permanente Prijsvraag-Comissie verklaart accoord te gaan met bovenstaand programma.

P. J. Houtzagers,
Voorzitter.
Paul J. de Jongh,
Secretaris.

Programma's voor bovenstaande prijsvraag zijn verkrijgbaar bij den Heer H. J. M, Schrijver, Heer Kerstantstraat 99a, Rotterdam, administrateur van den Bond van Steenhouwerspatroonsvereenigingen in Nederland.

PRIJSVRAGEN „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

Op de door de vereeniging „*Bouwkunst en Vriendschap*" te Rotterdam uitgeschreven prijsvragen zijn ingekomen de navolgende antwoorden:
Voor een *arbeidsbeurs voor een groote stad* twee en twintig ontwerpen onder de motto's:
Bij 'n keerske; Arbeid; Mei; Orde en Arbeid; Economisch; Toon en Piet; M. s.; M. E. P.; Y.; M. en V.; Aan 't werk; S. T. R. I. I. D.; Labor Omnia Vincit; Res Publica; R'dam; L. G.; Arbeid adelt; Gamma kruis, (teeken); Tien (Rom- cijfer); Driehoek (figuur); A. B. (monogram) in driehoek; Gamma kruis (in krans).
Voor de *ontvanghal in het gebouw eener groote uitgeversfirma*, vier ontwerpen onder de motto's:
P. F.; Editor; E. J.; Bezonnenheid.
Voor een *Pakhuisgevel aan een der havens in een Nederlandsche stad*, een en vijftig ontwerpen onder de motto s: Mery; Welvaart; Twee scheepjes; Alex; Ruimten; Langs de Haven; Rivierstad; Onze tweeling; Bep; Mars; Cuba; Drawing; Colly; Kleur; Zuiden; de Tijdgeest; Hoop; Zaanstreek; Zoo, of beter; Handvorm; Karakter; Contra; Materiaal; Vita-Lis; Ware House; Mobilia; Gamma kruis (teeken); Dubbele cirkel, waarin Excelcior om cijfer drie in driehoek; E. D. (monogram) in cirkel; Tien (Rom. cijfer) I; Tien (Rom. cijfer) II; Baksteen I; Baksteen II; B. B.; Mercuur I; Mercuur II; G. en B.; O. W.; Cirkel en Driehoek (door elkander geteekend); M. in twee cirkels (teeken); G. en R.; A. B.; M.; B. B. B.; No. 13; vraagteeken in cirkel (teeken); A. H.; Het gaffel kruis teeken in vijfhoek waarom cirkel in kwadraat (figuur); N.; Boyaul; Rust Roest.
De jury, bestaande uit de architecten Jan Stuivinga te Zeist; Willem Stok, Melch. Vermeer, J. Coenraad Meischke en J. Heyink te Rotterdam, is met haar arbeid begonnen en verzoekt den ontwerpers van de teekeningen ingezonden onder motto N.; Boyau en Rust Roest toezending van naambrief en correspondentieadres.

TWEEDE NEDERLANDSCHE JAARBEURS.

Bij beschikking van den minister van Landbouw enz. is bepaald, dat de van 25 Februari tot 9 Maart 1918 te Utrecht te houden Tweede Nederlandsche Jaarbeurs zal zijn een van staatswege erkende tentoonstelling in den zin van art. 8 der Octrooiwet 1910.

BERICHT.

Voor de leden, die meerdere Driebond-nummers wenschen, zijn deze bij de uitgevers Gebr. Binger, Warmoesstraat, Amsterdam, verkrijgbaar à *f* 1.— per exemplaar.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor aspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewone Leden worden voorgesteld de volgende Buitenleden van A. et A.
Walter Dahlen, Architect b. d. Gemeentewerken te Rotterdam; G. C. B. van Dijk, Architect te Utrecht; G. Hartstra, Gemeente Architect te Bussum; F. Hulsbosch, Architect te Utrecht; Jan van der Lip, Architect te Utrecht; D. Meintema, Architect te Leeuwarden; Karel Meyer, Architect te 's-Gravenhage; J. H. A. Mialaret, Architect-Ingenieur te Maastricht; Theo van Reyn, Beeldhouwer te Haarlem; P. Theunissen, Architect te Rotterdam; P. J. Vermaak, Gemeente-Architect te de Bildt en Fock Wind, Architect te Arnhem, door Leden van het Bestuur.
De heer J. Crouwel Jr., Architect te 's-Gravenhage, tijdelijk Buitenlid, is weder als Gewoon Lid ingeschreven. Als Gewoon lid wordt voorgesteld de heer André Vlaanderen, teekenaar-illustrator alhier, door de heeren M. de Klerk en H. Th. Wijdeveld, en de heer L. van Os de Hoop, Bouwkundig-teekenaar alhier, door de heeren J. Gratama en G. Versteeg.

II. Als kunstlievende Leden zijn door het Bestuur aangenomen de heeren H. Bouman, Particulier te Ederveen (U.), H. J. Wijdeveld, Electr. Techn. Ingenieur te Renkum, Mme Clémence Carpreau alhier en de heer M. Knoop, Particulier Alhier, en als Buitenlid de Heer F. Bongers, Bouwk. teekenaar te Bloemendaal.

III. De *62ste Algemeene Vergadering* (tevens 1401ste Ledenvergadering) is uitgesteld en zal worden gehouden op **Maandag 10 December** des avonds **8 uur precies** in de *Bibliotheek* van het Genootschap, Heerengracht 545-9.

Agenda:

a. Notulen.
b. Ingekomen stukken.
c. Ballotage van de heeren J. van den Ban, Architect te Haarlem; Jan Dullaart, Bouwk. Teekenaar te Hilversum; P. Elders, Architect te Bergen a. Zee; J. M. Groenewegen, Architect te 's-Gravenhage; C. J. de Haas, Architect B. N. A. te Utrecht; L. H. E. van Hylckama Vlieg, Architect te Vlaardingen; H. v. d. Kloot Meyburg, Architect te Voorburg; J. B. van Loghem, B. I. te Heemstede; J. van Nieukerken, Architect te 's-Gravenhage; H. Masselink, Architect te Arnhem; Albert Otten, Architect te Rotterdam; J. Poot Jr., Architect te 's-Gravenhage; M. Rietbergen, Architect te Utrecht; A. P. Smits, Architect te Zandvoort; F. P. M. Schouten, Bouwk. Teekenaar te Bussum; F. A. W. van der Togt, Architect te 's-Gravenhage; A. H. Wegerif Gzn., Architect te Apeldoorn; Jan Wils, Architect te 's-Gravenhage; J. Th. van Winsen, Bouwkundig Teekenaar te Utrecht; C. J. Wierda, Architect te Heerenveen; Jac. Wormser, Architect te Hilversum; J. A. Bonsen, Beeldhouwer te 's-Gravenhage; W. Bogtman, Glasschilder te Haarlem; Jac. van den Bosch, Binnenhuis-Architect te Bloemendaal; Willem C. Brouwer, Keramist te Leiderdorp; H. A. van den Eynde, Beeldhouwer te Haarlem; Jac. Jongert Jr., Schilder te Purmerend; Otto Schulz, Tuinarchitect te De Bilt; H. C. Verkruysen, Leeraar in de Aesthetica te Haarlem en W. J. M. van de Wijnpersse, Ingenieur te Utrecht, allen voorgesteld door Ledenvan het Bestuur; van den heer A. Kool, Architect te Tilburg, voorgesteld door de heeren J. Gratama en G. Versteeg en van den heer S. Jessurun de Mesquita, voorgesteld door de heeren C. J. Blaauw en J. F. Staal Jr.
d. Jaarverslag van den 1sten Secretaris.
e. Jaarverslag van den Penningmeester.
f. Jaarverslag van den Bibliothecaris.
g. Jaarverslag van de Redactie.
h. Uitloting van 12 aandeelen in de Leening 1915, en kennisgeving der nummers van de laatste 20 aandeelen in de Leening 1910, welke worden afgelost.
i. Begrooting 1916.
j. Verkiezing van 2 Leden van het Bestuur wegens

periodieke aftreding van de heeren J. M. VAN DER MEY en J. F. STAAL JR.
k. Verkiezing van den Voorzitter uit het voltallig Bestuur.
l. Verkiezing van 2 Leden der Redactie, wegens periodieke aftreding van de heeren C. J. BLAAUW en J. L. M. LAUWERIKS.
m Rondvraag en sluiting.

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

WONINGBOUW TE 'S-GRAVENHAGE.

In de ontwerp-statuten der Coöperatieve Woningbouwvereeniging Tuinstadwijk „Daal en Berg" te 's-Gravenhage, die, op de 14 November l.l. gehouden vergadering van oprichters zijn goedgekeurd en dus binnenkort in de Staatscourant zullen verschijnen, staat dat deze jonge, met élan tot stand gekomen, vereeniging haar doel zal trachten te bereiken, o.m., door:
„het stichten van een tuinstadwijk, zoo mogelijk naar „het bekroonde ontwerp van een door haar uit te schrij„ven open of besloten prijsvraag";
Op de 29 November gehouden installatie-vergadering van het definitieve Bestuur, heeft Dr. H. P. Berlage N.zn., als lid van den Raad van Commissarissen, toen door den Voorzitter zijne meening omtrent deze prijsvraaggedachte gevraagd was, na een uitvoerig betoog verklaard *tegen* de prijsvraag te zijn en meer te gevoelen voor de opdracht aan een of meer bekende architecten.
De door Dr. Berlage genoemde bezwaren komen in hoofdzaak hierop neer:
De kans bestaat dat het resultaat dezer prijsvraag beneden de verwachtingen zal blijven en de kosten zullen te hoog worden. Ik heb, als lid van het voorloopig comité dat de statuten samenstelde, ook tegenover Dr. Berlage mijne overtuiging, dat een prijsvraag voor deze zaak de meest gewenschte weg is, gehandhaafd.
Gelukkig stelde, na eenige discussie, een lid van den Raad van Commissarissen voor, de beslissing over dit zeer belangrijke punt nog eenige dagen (tot de volgende vergadering) in beraad te houden en is aldus besloten.
Het wil mij voorkomen dat ik op deze plaats nauwelijks behoef te zeggen dat de motieven die onzen grijzen baanbreker tegen deze prijsvraag aanvoerde, helaas, zwak zijn.
Ik heb het vertrouwen dat de mogelijkheid bestaat om tot de vorming van een *goede Jury* en tot het samenstellen van een *goed programma* te geraken en twijfel er niet aan of tal van goede architecten zullen dan gaarne aan deze prijsvraag deelnemen en daardoor zal het resultaat wel degelijk aan de verwachtingen voldoen.
Waar het hier een plan betreft voor een wijk van ± duizend middenstanderswoningen en andere bijbehoorende gebouwen, zal, even aannemende dat de prijsvraag b.v. *f* 20.000.— kost, dus per woning gemiddeld *f* 20.—, het jaarhuurbedrag met nog geen *f* 2.— per woning stijgen. De kosten van de prijsvraag zullen, in vergelijk tot de enorme totaal-stichtingskosten, gering zijn.
Het is in het belang van de Gemeenschap, van de Coöperatie voornoemd en in het belang van de Bouwkunst, dat aan de oplossing van dit voor ons land eigenlijk nog nieuwe vraagstuk een breede schaar van architecten medewerkt; hunne ruime deelname en het al of niet slagen van de prijsvraag hangt slechts af van de samenstelling der Jury, van de voorwaarden waaronder — en de wijze waarop — deze haar taak zal vervullen.
Deze overtuiging deed mij naar de pen grijpen, ik hoop dat ons oud en toch weer telkens jong Genootschap zijn stem zal laten hooren, nog vóór dat de beslissing over deze zaak is gevallen.
Dr. Berlage, die ik steeds vereerde, als onzen toortsdrager en als bevrijder, heb ik niet willen kwetsen.

W. F. BERNARD WOUTERS. Lid „A. et A".

Den Haag, 1 December 1917.

* * *

De door den heer Wouters aanbevolen weg van de prijsvraag komt ook ons in dit geval als de juiste voor, al kan niet ontkend worden dat het een moeilijke weg is.
De mislukking van sommige prijsvragen moet echter niet uitsluitend aan het stelsel in het algemeen geweten worden en mag evenmin tot de conclusie leiden, dat prijsvragen zonder meer uit den booze zijn, integendeel, moet er betracht worden om het prijsvraagstelsel zóó te verbeteren en te herzien, dat mislukkingen meer tot de zeldzaamheden gaan behooren. Zoo is hier dan een gelegenheid om bij het uitschrijven van een prijsvraag voor dit belangrijke probleem, vooraf na te gaan op welke wijze men de oorzaken van mislukkingen kan wegnemen.
Het systeem om bij dergelijke omvangrijke vraagstukken eenvoudig aan een of meer „bekende" architecten de opdracht te verstrekken, is een voor de hand liggende oplossing van de moeilijkheid, maar of daarmede de ontwikkeling van de bouwkunst bevorderd wordt, is de vraag; wordt dit systeem gevolgd, dan worden de „bekende" architecten overstelpt met werk, wat voor de bouwkunst stellig niet bevorderlijk is; daarenboven blijft men steeds in denzelfden kring, wat voor de „ontwikkeling" van een kunst slechts schadelijk kan werken.
Het behoeft inderdaad geen verder betoog, hoe de prijsvraag verre de voorkeur verdient boven een dergelijke methode en voor een vraagstuk als het bouwen van een groot complex van middenstandswoningen de meest aanbevelenswaardige weg is.
Wil men een zoo ruim mogelijk mededinging, waarmede de kans voor mislukking sterk daalt, dan eische men slechts het meest noodzakelijke teekenwerk zonder die overbodige overdrijving, die het mededingen aan een prijsvraag veelal onmogelijk maakt en verder kieze men uit de mededingers een aantal der besten, waaruit de algemeene leider aangewezen wordt en men verdeele de opdracht groepgewijs over de bekroonden, waarbij voorkomen wordt dat één architect belast wordt met een werk, dat hij alleen toch niet met den noodigen ernst en toewijding volbrengen kan.
Wij stellen ons voor, dat een goed gestelde prijsvraag in dit geval een welslagen kan zijn en onderschrijven daarmede de door den heer Wouters in zijn schrijven uitgesproken meening.

Voor Bestuur en Redactie,
C. J. BLAAUW.

Met het ingezonden stuk van den heer Wouters ontving de redactie van de heeren J. J. Hellendoorn, J. R. Prent Jr., J. Kooyman en J. Poot de mededeeling dat zij de meening van den heer W. deelen.

RED.

* * *

Geachte Redactie,
Ondergeteekende lid van het voorloopig comité der Tuinstadwijk „Daal en Berg" te 's-Gravenhage heeft door uitstedigheid de installatie-vergadering op 29 Nov. l.l niet kunnen bijwonen maar verklaart volkomen in te stemmen met bovenstaand stuk van den heer W. F. B. Wouters.

Hoogachtend,
J. CRAMER, lid „A. et A".

Balans op 1 December 1917.

REKENINGEN	BEDRAGEN	REKENINGEN	BEDRAGEN
Kas	*f* 149.96½	Obligatieleening 1910	*f* 500.—
Kasvereeniging à deposito	„ 1250.—	Uitgelote Obligatiën 1910	„ 25.—
Contributie nog te innen	„ 314.75	Obligatieleening 1915	„ 900.—
Weekblad Architectura, nog te innen	„ 279.66	Interest, nog te betalen	„ 53.—
Verlies	„ 2177.53	Subsidies en Contributies u/g.	„ 45.47
Saldo Verlies 1916—1917	„ 983.55	Leescirkel	„ 114.95
		Weekblad Architectura, nog te betalen	„ 3363.76
		Drukwerken, nog te betalen	„ 106.62½
		Diverse onkosten, nog te betalen	„ 46.65
	f 5155.45½		*f* 5155.45½

Verlies- en Winstrekening.

REKENINGEN	BEDRAGEN	REKENINGEN	BEDRAGEN
Interest	*f* 130.55	Ontvangen Subsidies	*f* 10.—
Subsidies en Contributies u/g	„ 202.12	Contributie	„ 4410.55
Huldeblijken en prijsvragen	„ 267.95	Saldo Verlies	„ 983.55
Leescirkel	„ 209.67		
Weekblad Architectura	„ 2588.78½		
Drukwerken	„ 129.53½		
Reis-, Vergaderkosten enz.	„ 673.23		
Salaris Bode	„ 767.50		
Diverse onkosten	„ 419.11		
Bibliotheek	„ 15.65		
	f 5404.10		*f* 5404.10

Begrooting voor het Vereenigingsjaar 1917—1918.

ONTVANGSTEN		UITGAVEN	
Contributies	*f* 6200.—	Maandblad	*f* 3600.—
Entréegelden	„ 200.—	Tentoonstelling	„ 80.—
Interest leening 1917 *)	„ 120.—	Interest leening 1915	„ 24.—
Verkoop Driebondnummers	„	„ „ 1917	„ 120.—
Clichés enz.	„ 75.—	Af te lossen leening 1910	„ 500.—
		„ „ „ „ 1915	„ 300.—
		Lokaalhuur	„ 400.—
		Onkosten bestuur	„ 60.—
		Salaris Bode	„ 765.—
		Verzekeringen	„ 200.—
		Belasting	„ 80.—
		Drukwerken	„ 100.—
		Subsidies en Contributies	„ 220.—
		Diverse onkosten	„ 50.—
		Onvoorziene uitgaven	„ 96.—
	f 6595.—		*f* 6595.—

*) Te ontvangen van den Uitgever Maandblad.

De Penningmeester:
P. VORKINK.

HEEMSCHUT EN VAKBELANGEN.

Het deed mij genoegen, dat het bestuur van Architectura et Amicitia bij monde van den heer C. J. Blaauw verklaarde dat het onderwerp, hetwelk ik in mijn stukje van 24 November 1917 ter sprake bracht is „een schoonheidsvraag, waarbij van belangen geen sprake mag zijn". Dit is de opvatting, die Heemschut volkomen deelt.
Een „scheeve voorstelling" heb ik echter niet gegeven. Want een Vakvereeniging van Architecten schreef: De in de vakvereeniging georganiseerde architecten willen ook gaarne medewerken, waar het geldt, een betere bebouwing te verkrijgen, maar dit mag niet gaan ten koste van de vakbelangen der architecten". Hier wordt dus het vakbelang in de eerste plaats, het schoonheidsbelang in de tweede plaats genoemd.

A. W. Weissman.

WONINGCONGRES.

De Nationale Woningraad heeft het voornemen in den loop van de maand Januari 1918 een woningcongres te beleggen, waarop door verschillende sprekers de meest urgente vraagstukken de volkshuisvesting betreffende zullen worden behandeld. Allerwege wordt gevoeld, dat tegen den steeds klimmenden woningnood en de voortdurend grooter wordende moeilijkheden om in de woningbehoefte te voorzien ernstige maatregelen moeten worden genomen. De Nationale Woningraad wil daarom alle belangstellenden op het gebied der volkshuisvesting te zamen brengen opdat door onderlinge besprekingen voorafgegaan door korte praeadviezen meer eenheid in zienswijze verkregen worde over de stappen, welke zullen moeten worden gedaan. Zoo zullen onder oogen moeten worden gezien de moeilijkheden, die bij den aanvoer en de productie der bouwmaterialen zijn gerezen, hoe de prijzen zijn te drukken en de distributie kan worden geregeld, of misschien door den invoer van onderdeelen in massa de kosten gereduceerd kunnen worden. Vele gemeentebesturen, afgeschrikt door de hooge kosten, weigeren medewerking aan de bouwvereenigingen. Wellicht kan een noodwetgeving hierin voorzien. Ook de steun van rijks- en gemeentelijke overheid zal een punt van bespreking uitmaken. Voorts is gebleken dat de bouwverordeningen soms een practische uitvoering van goeden arbeiderswoningbouw eer tegenwerken dan bevorderen. Het zou kunnen zijn, dat in deze tijden door het rijk algemeene eischen waren te stellen voor woningen, die met rijksgeld worden opgetrokken. Er wordt gehoopt dat van het congres een krachtige actie zal uitgaan.
Verwacht mag worden dat een groote belangstelling voor deze aangelegenheid zal worden betoond.

SNEL BINDEND SCHELPKALKTRASMEEL.

Door den Heer P. F. van der Wallen, Scheikundig Ingenieur werd j.l. Zaterdagavond in het Hotel Willems te Brielle, voor de leden der vereeniging tot bevordering der Bouwkunst en eenige genoodigden een causerie gehouden, toegelicht met proeven over het nieuwe artikel „*snel bindend schelpkalktrasmeel*".
Door den spreker werden allereerst eenige mededeelingen gedaan omtrent het gewone schelpkalktrasmeel, zooals dit voor het eerst aan de fabriek te Brielle op aanwijzing van Prof. van der Kloes is vervaardigd door een mengsel van 5 deelen tras en 4 deelen kalk dooréén te malen. Oorspronkelijk was dit bedoeld als een mortel die den meest mogelijken waarborg zou geven tegen den zoo nadeelig werkenden muuruitslag, en dat het ook als zoodanig waardeering vond bewijst het feit dat het gebruik zich reeds vóór den oorlog, toen dit materiaal duurder was dan het portland-cement, in een sterk stijgende lijn bewoog.
Tijdens den oorlog is men er meer en meer toe overgegaan het schelpkalktrasmeel toe te passen dáár waar portland-cement moeilijk of slechts tot zeer hoogen prijs te verkrijgen was. Daarbij deed zich echter vaak als een nadeel gevoelen dat het schelpkalktrasmeel zeer langzaam verhardde, en daardoor in den zomer kans gaf op uitdrogen en in den winter op stukvriezen.
Om hieraan tegemoet te komen wordt thans het schelpkalktrasmeel samengemalen met een zeker percentage ongebluschte schelpkalk. Deze laatste toch heeft de eigenschap om met een overmaat water aangemaakt hydraulisch te verharden; van deze eigenschap wordt hier gebruik gemaakt. Het is daardoor mogelijk het schelpkalktrasmeel ongeveer even snelbindend te maken als portland-cement, en de zooeven genoemde bezwaren dus op te heffen.
Het nieuwe materiaal is slechts weinig duurder dan het gewone schelpkalktrasmeel en ondervindt reeds zeer veel belangstelling. De zooeven genoemde hydraulische verharding van schelpkalk en de versnelde verharding van het schelpkalktrasmeel werd door proeven toegelicht.
Na afloop der causerie werd gelegenheid gegeven tot het vragen van inlichtingen, waarvan door velen gebruik werd gemaakt.

PRIJSVRAAG TEN BEHOEVE EENER INZENDING VAN NATUURSTEEN TER JAARBEURS 1918.

Vraag 1. Moet ontwerp a een momentje zijn, dat blijft bestaan, of wordt het misschien met elke jaarbeurs weer opnieuw opgebouwd, of is geen van beiden de bedoeling? Antwoord. Ontwerp a dient uitsluitend voor de 2de jaarbeurs.
Vraag 2. Het is zeker de bedoeling het geheele ontwerp a van natuursteen te maken? Antwoord. Ja.
Vraag 3. Moet ontwerp b van buiten ook van natuursteen zijn? Antwoord. Neen.
Vraag 4. Is het de bedoeling ook den binnenwand te teekenen van den gevel, waarin de deur- en raamopeningen zitten? Antwoord. Neen.
Vraag 5. Moeten de kleuren door letters worden aangegeven of moeten de ontwerpen in kleuren worden geteekend? Antwoord. In kleuren.
Vraag 6. Is het de bedoeling in de expositieruimte losse bouwfragmenten te exposeeren, of moeten die fragmenten een deel der wanden uitmaken? Antwoord. Wordt aan den ontwerper overgelaten,

Voor de Jury · E. Kuipers.

INZENDING VAN NATUURSTEEN TER JAARBEURS.

Op deze prijsvraag voor schetsonderwerpen, in de tweede helft van November door den Bond van Steenhouwers-patroonsvereenigingen uitgeschreven, worden de antwoorden ingewacht op 20 December a.s. Voor de samenstelling van het programma is de medewerking der P. P. C. gevraagd; de prijsvraagregelen zijn daarbij ten volle aanvaard, zoodat de Commissie zich met deze prijsvraag zonder voorbehoud kon accoord verklaren.

Ten slotte zij vermeld dat in voorbereiding is een door het Bestuur eener landelijke gemeente uit te schrijven openbare prijsvraag voor een raadhuis, waartoe het concept-programma, op verzoek van het gemeentebestuur, bereids door de P. P. C. is opgemaakt.
De samenstelling der Commissie onderging wijziging door de periodieke aftreding van den heer Herm. v. d. Kloot Meyburg, in wiens plaats gekozen werd de heer P. G. Buskens; de Commissie was in 1917 dus samengesteld als volgt: P. J. Houtzagers, voorzitter, aftr. in 1919; P. G. Buskens, aftr. 1920; Paul J. de Jongh, secretaris-penningmeester, aftr. in 1918.
Het rooster, volgens art. 8. van het huish. regl. voor de Const, Ver. betreffende verificatie der jaarrekening van de P. P. C luidt:
in 1917 door den Bond van Nederl. Architecten,
in 1918 „ de Mij tot bev. der Bouwkunst,
in 1919 „ het Gen. „Architectura et Amicitia",
in 1920 „ de Ver. „Bouwkunst en Vriendschap".

De Permanente Prijsvraag Commissie:
P. J. Houtzagers, Voorzitter.
P. G. Buskens,
Paul J. de Jongh, Secr.-Penningm.

PRIJSVRAAG VOOR EEN PAVILJOEN IN HET STADSPARK TE GRONINGEN.

Bij het Bestuur van „de Centrale" vereeniging tot bevordering van den bloei van Groningen zijn een tweetal verzoeken ingekomen om de termijnen voor inlevering der plannen beschikbaar, te willen verlengen.
In overeenstemming met het oordoel der Jury vermeent het bestuur aan dat verzoek niet te mogen voldoen, ter vermijding van mogelijke onbillijkheid.

J. A. Mulink Houwer.

PERMANENTE PRIJSVRAAG COMMISSIE.

Jaarverslag over 1917.
(1 Dec. 1916 — 1 Dec. 1917.)

Aan de Besturen
van de Constitueerende Vereenigingen.

Ingevolge het bepaalde in Art. 9 van het huishoudelijk reglement der P. P. C., heeft de Commissie de eer U hierbij haar verslag over het jaar 1917 aan te bieden.
Moest in het vorig jaarverslag de klacht worden geuit dat van de zijde der architecten niet altijd in voldoende mate wordt medegewerkt om de door de bouwkundige Vereenigingen vastgestelde prijsvraagregelen te handhaven, er bestaat geen aanleiding om die klacht in dit verslag te herhalen. Hoewel, zooals nader blijken zal, de Commissie in enkele gevallen constateeren moest, dat de noodzakelijkheid om, ook in het belang der prijsvraag zelve, aan de prijsvraagregelen recht te doen, niet ten volle doorgedrongen is, toch valt uit de vele aanvragen van de zijde van bestuurslichamen zoowel als van particulieren tot de Commissie gericht, om van advies te dienen bij de voorbereiding van min of meer belangrijke prijsvragen, en om mede te werken aan de samenstelling van de programma's, te concludeeren dat de prijsvraagregelen op weg zijn burgerrecht te verkrijgen, en zonder eenige bedenking de bemoeiingen en aanwijzingen der P. P. C. worden aanvaard.
In het afgeloopen jaar strekten de werkzaamheden der Commissie zich uit over de volgende prijsvragen:

Rijks Academie van Beeldende Kunsten.

Deze prijsvraag, waarvan in het vorig jaarverslag reeds kon worden melding gemaakt, kreeg haar beslag, en werd in Februari d. j. door de Regeering uitgeschreven; het programma omtrent welks samenstelling voortdurend overleg met de Commissie is gepleegd, kon door haar worden goedgekeurd; daarbij bestond alle aanleiding mededinging aan deze openbare prijsvraag, zeker de belangrijkste die ooit hier te lande uitgeschreven werd, warm aan te bevelen; bij het verschijnen van dit verslag is de voorwedstrijd reeds geëindigd, en wordt het resultaat van den eindwedstrijd tegen het einde van Februari 1918 tegemoet gezien.

Heerlensche openbare Leeszaal en Bibliotheek.

Uit bij de Commissie van de zijde van meerdere inzenders ingekomen klachten, werd duidelijk dat de afwikkeling dezer prijsvraag, die einde 1916 afliep, meer in 't bizonder wat betreft de ordelijke en tijdige terugzending der teekeningen met bijbehoorende stukken, en de voldoening der toegekende premiën, heeft plaats gehad op een wijze, die aantoont dat bij het Bestuur der Heerlensche Bibliotheek zeker niet heeft voortgezeten de te verwachten waardeering voor het vele bij deze prijsvraag geleverde werk; de inzenders die in goed vertrouwen aan den oproep ter mededinging van genoemd Bestuur hebben gevolg gegeven, hadden van die zijde zeker een meer coulante behandeling verdiend. Brieven door inzenders, en ook door onze Commissie, aan genoemd Bestuur ter zake verzonden, werden eenvoudig niet beantwoord.
De Commissie heeft zich daarop bij elke voorkomende klacht gewend tot de Jury dezer prijsvraag, evenwel zonder bevredigend resultaat.
Onze Commissie betreurt het ten zeerste, dat de Jury al te zeer uit 't oog verloren heeft, dat zij bij de aanvaarding harer benoeming de verplichting op zich nam, vastgelegd in de A. R. Art. 12, om met betrekking tot de mededingers alles in het werk te stellen om een regelmatig verloop der prijsvraag te verzekeren; en tot dat regelmatig verloop moet zonder twijfel gerekend worden de correcte afwikkeling eener prijsvraag, overeenkomstig de voorschriften van het programma.

Paviljoen in het Stadspark te Groningen.

Op deze prijsvraag in begin September, door „De Centrale" Vereeniging tot bevordering van den bloei van Groningen uitgeschreven, worden de antwoorden ingewacht op 22 December a. s. Bij de samenstelling van het programma, waartoe de medewerking der Commissie is verzocht, is op alleszins bevredigende wijze rekening gehouden met hare adviezen, en zijn de prijsvraagregelen, daarbij ten volle aanvaard, zoodat de Commissie zonder bedenking aan de Const. Ver. ten aanzien van deze prijsvraag gunstig kon rapporteeren.

Plan van uitbreiding voor Oosterland Z.

Omtrent deze prijsvraag is d. d. 3 Juli l.l. door de Commissie advies aan de Const. Ver. uitgebracht; op de daarbij aangevoerde gronden moest deelneming onvoorwaardelijk worden ontraden. Dit afkeurend advies is uitgebracht geworden, na correspondentie met B. en W. van Oosterland, met welk College echter geen overeenstemming kon worden verkregen. Het heeft onze Commissie ten zeerste bevreemd, dat bij deze allergebrekkigst geregelde prijsvraag de Inspecteur van de Volksgezondheid, die zeer zeker op de hoogte is van het doel en de werking der prijsvraagregelen, zich voor medewerking heeft laten vinden. Wanneer dergelijke functionarissen zich niet ontzien de door de bouwkundige Vereenigingen vastgestelde bepalingen eenvoudig te negeeren, dan behoeven wij ons niet te verwonderen dat het gemeentebestuur van een plaats als Oosterland er niet toe komen kon, na de dezerzijds ingediende alleszins gegronde bezwaren, eenige wijziging in het programma te brengen.

„Karenhuizen" Alkmaar.

Van meerdere inzenders kwamen bij de Commissie klachten in omtrent het door het Bestuur van genoemde stichting niet voldoen aan de bepalingen van het programma, en wel ten aanzien van de te late aankondiging, den te korten duur en de niet-kostelooze openstelling van de tentoonstelling der ontwerpen, benevens het achterwege blijven van de publicatie van het juryrapport.

Naar aanleiding hiervan heeft de Commissie zich in verbinding gesteld met de Jury en haar tusschenkomst verzocht teneinde van genoemd Bestuur tegemoetkoming aan de geuite klachten te verkrijgen; deze onderhandelingen hebben tot alleszins gunstige resultaten geleid.

Omtrent de *beoordeeling* der prijsvraag-ontwerpen is in de vakbladen een polemiek ontstaan, waarin uit den aard der zaak de P. P. C. niet kon worden gemengd.

Of, los van deze polemiek, het tot dusver geldende, en over 't algemeen zeker doeltreffend werkende stelsel van het voor prijsvraaguitschrijvers zoowel als voor mededingers bindend verklaren van de uitspraak der Jury, wijziging behoeft, in den zin van het instellen van hooger beroep, zal, indien daartoe aanleiding bestaat, bij de voorgeschreven periodieke herziening der A. R. een onderwerp van bespreking in de bouwkundige Vereenigingen kunnen uitmaken

Verfraaiing van het Stationsplein te Leeuwarden.

Op deze prijsvraag in begin November, door de Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer te Leeuwarden uitgeschreven, worden de antwoorden op 1 Februari 1918 ingewacht.

Bij de vaststelling van het programma is in alle opzichten rekening gehouden met het gevraagde advies der Commissie, en zijn de prijsvraagregelen daarbij ten volle aanvaard, zoodat zij zonder voorbehoud een gunstig rapport aan de Const. Ver. kon uitbrengen.

REKENING OVER 1917.

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
Verkoop van exx. der Alg. Regelen: 11 ex. à f 0.25	f 2.75	Niet verrekende voorschotten v. h. Secretariaat over 1916 (na afsluiting der rekening) . . .	f 10.31
*3 „ „ „ 0.40 „ 1.20	f 3.95	Herdrukken van de Algem. Regelen 100 ex.	„ 39.05
Door de Cons. Vereenigingen aan te vullen tekort: 4 × f 20.47 (art. 11 huishoudelijk regl.) . . .	„ 81.88	Onkosten van het Secretariaat	„ 13.68
		Id. betreffende de voorbereiding eener nog uit te schrijven prijsvraag: reiskosten . f 3.35 typewerk . . „ 2.25	„ 5.60
		Reiskosten der Commissieleden ten behoeve der Vergaderingen . .	„ 17.19
	f 85.83		f 85.83

*Tengevolge van de hooge kosten aan het herdrukken der A. R. verbonden, moest de prijs van 25 op 40 ct. gebracht worden. Ex. van de A. R. zijn op aanvraag uitsluitend bij de P.P.C. verkrijgbaar.

De Secretaris-Penningm.:
w.g. PAUL J. DE JONGH.

De Verificatie-Commissie:
Namens den B. N. A.
w.g. ADR. MOEN.
„ JAN DE MEYER.

24 November 1917.

BERICHT.

Voor de leden, die meerdere Driebond-nummers wenschen, zijn deze bij de uitgevers Gebr. Binger, Warmoesstraat, Amsterdam, verkrijgbaar à f 1.— per exemplaar.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden f 12.—, voor kunstlievende leden f 10.—, voor buitenleden f 7.50 en voor aspirantleden f 5. . Donateurs zijn zij die minstens f 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 50. ZATERDAG 15 DECEMBER 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewone Leden van het Genootschap zijn *aangenomen* de heeren J. VAN DEN BAN, Architect te Haarlem; JAN DULLAART, Bouwkundig Teekenaar te Hilversum; P. ELDERS, Architect te Bergen a. Zee; J. M. GROENEWEGEN, Architect te 's-Gravenhage; C. J. DE HAAS, Architect B. N. A. te Utrecht; L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, Architect te Vlaardingen; H. V. D. KLOOT MEYBURG, Architect te Voorburg; A. KOOL, Architect te Tilburg; J. B. VAN LOGHEM, B. I. te Heemstede; J. VAN NIEUKERKEN, Architect te 's-Gravenhage; H. MASSELINK, Architect te Arnhem; ALBERT OTTEN, Architect te Rotterdam; J. POOT JR., Architect te 's-Gravenhage; M. RIETBERGEN, Architect te Utrecht; A. P. SMITS, Architect te Zandvoort; F. P. M. SCHOUTEN, Bouwk. Teekenaar te Bussum; F. A. W. VAN DER TOGT, Architect te 's-Gravenhage; A. H. WEGERIF GZN., Architect te Apeldoorn; JAN WILS, Architect te 's-Gravenhage; J. TH. VAN WINSEN, Bouwkundig Teekenaar te Utrecht; C. J. WIERDA, Architect te Heerenveen; JAC. WORMSER, Architect te Hilversum; J. A. BONSEN, Beeldhouwer te 's-Gravenhage; W. BOGTMAN, Glasschilder te Haarlem; JAC. VAN DEN BOSCH, Binnenhuis-Architect te Bloemendaal; WILLEM C. BROUWER, Keramist te Leiderdorp; H. A. VAN DEN EYNDE, Beeldhouwer te Haarlem; JAC. JONGERT JR., Schilder te Purmerend; OTTO SCHULZ, Tuinarchitect te De Bilt; H. C. VERKRUYSEN, Leeraar in de Aesthetica te Haarlem; W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE, Ingenieur te Utrecht en S. JESSURUN DE MESQUITA, Grafisch Teekenaar, Alhier.

Als Gewoon Lid wordt *voorgesteld* de heer J. KOOYMAN, Architect te 's Gravenhage, door Leden van het Bestuur, en als Kunstlievend Lid is *aangenomen* de Ned. Fabriek van Bronswerken v/h Becht en Dyserinck, Alhier.

II. In de leening 1915 zijn uitgeloot de volgende 12 aandeelen: Nos. 2, 8, 23, 26, 39, 41, 42, 43, 44, 46, 48 en 57 en in de leening 1910 de laatste onafgeloste 20 aandeelen: Nos. 3, 6, 25, 27, 36, 42, 46, 49, 51, 52, 59, 66, 69, 75, 80, 92, 101, 104, 117 en 138.

Bovenstaande aandeelen zijn betaalbaar bij den Penningmeester, tegen inlevering der stukken.

III. Tot Bestuursleden zijn herkozen de heeren J. M. VAN DER MEY en J. F. STAAL JR., die de benoeming hebben aanvaard.

Tot Voorzitter is herkozen de heer J. GRATAMA.

Tot Redactieleden zijn herkozen de heeren C. J. BLAAUW en J. L. M. LAUWERIKS, die de benoeming hebben aanvaard.

IV. De 1402de **Ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 19 December,** des avonds **8 uur** precies, in de Vergaderzaal Heerengracht 545—549.

Agenda:

a. Notulen.

b. Ingekomen Stukken.

c. Installatie van de heeren J. VAN DEN BAN, JAN DULLAART, P. ELDERS, J. M. GROENEWEGEN, C. J. DE HAAS, L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, H. V. D. KLOOT MEYBURG, A. KOOL, J. B. VAN LOGHEM, J. VAN NIEUKERKEN, H. MASSELINK, ALBERT OTTEN, J. POOT JR., M. RIETBERGEN, A. P. SMITS, F. P. M. SCHOUTEN, F. A. W. VAN DER TOGT, A. H. WEGERIF GZN., JAN WILS, J. TH. VAN WINSEN, C. J. WIERDA, JAC. WORMSER, J. A. BONSEN, W. BOGTMAN, JAC. VAN DEN BOSCH, WILLEM C. BROUWER, H. A. VAN DEN EYNDE, JAC. JONGERT JR., OTTO SCHULZ, H. C. VERKRUYSEN, W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE en S. JESSURUN DE MESQUITA als Gewone Leden van het Genootschap.

d. Ballotage van de heeren WALTER DAHLEN, Architect b. d. Gemeentewerken te Rotterdam; G. C. B. VAN DIJK, Architect te Utrecht; G. HARTSTRA, Gemeente Architect te Bussum; F. HULSBOSCH, Architect te Utrecht; JAN VAN DER LIP, Architect te Utrecht; D. MEINTEMA, Architect te Leeuwarden; KAREL MEYER, Architect te 's-Gravenhage; J. H. A. MIALARET, Architect-Ingenieur te Maastricht; THEO VAN REYN, Beeldhouwer te Haarlem; P. THEUNISSEN, Architect te Rotterdam; P. J. VERMAAK, Gemeente-Architect te de Bildt en FOCK WIND, Architect te Arnhem, door Leden van het Bestuur.

e. Vaststelling van het criterium in de nieuwe Statuten

(zie Hoofdstuk II, Art. 6, § 3: „Als basis van beoordeeling gelde: dat uit het ingediende werk voldoende vakkennis blijkt en dat het beeldend vermogen aanwezig is, zoodanig dat in het werk, als geheel en in onderdeelen, de door den ontwerper gewilde uitdrukking zichtbaar is geworden."

f. 1. Voorstel van het Bestuur tot benoeming der *Voorloopige Commissie van Onderzoek* (zie Overgangsbepalingen, Art. 30, nieuwe Statuten in „Architectura", No. 44) met den opdracht het onderzoek tot het keuren van minstens 20 Afgevaardigde Leden voltooid te hebben, wanneer de Koninklijke goedkeuring op de Statuten wordt verkregen.

2. Benoeming der voorloopige Commissie van Onderzoek door verkiezing van 1 Lid door de Vergadering en 1 Lid door het Bestuur.

g. Ter Algemeene Vergadering ingediend voorstel alsnog in de aangenomen Statuten aan te vullen Hoofdstuk VIII, Art. 17, § 2, a. v.: „Voor de uitgaven wordt een Bureau van Redactie benoemd, bestaande uit *tenminste* 2 door de Ledenvergadering te benoemen Bestuursleden en *tenminste* 3 Leden, *met dien verstande dat het aantal Leden minstens 1 grooter is dan het aantal Bestuursleden;*
en de in de Statuten vastgestelde contributies voor alle Leden over te brengen naar het Huishoudelijk Reglement onder bepaling dat verhooging dier contributies moet goedgekeurd worden door minstens $^2/_3$ der stemhebbende Leden.

h. Concept-huurcontract tusschen den heer A. M. A. Heystee en het Genootschap.

i. Rondvraag en sluiting. J. F. STAAL JR., 1e Secr.

MEDEDEELING AAN DE LEDEN — ABONNÉ'S OP DE TIJDSCHRIFTEN-PORTEFEUILLE.

Einde December zal de tijdschriften-portefeuille opgehouden te bestaan en de tijdschriften successievelijk ingehouden worden. DE BIBLIOTHECARIS.

VERSLAG VAN DE HANDELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA" OVER HET JAAR 1917.

Zetel. Het Genootschap bleef gedurende het jaar 1917 gevestigd in het gebouw Heerengracht 545/549, waar vergaderzaal en bestuurskamer geregeld in gebruik waren. Van de bibliotheek werd een zoo gering gebruik gemaakt, dat dit niet genoemd mag worden.

Leden. Het aantal Leden bedroeg in 1917 tot op heden 486 Leden (vorig jaar 495) in de volgende rubrieken:

182 Gewone Leden en Donateurs	(verl. jaar	179).
2 Asp. Leden	(„ „	7).
8 Vereenigings Leden	(„ „	8).
7 Buitengewone Eereleden	(„ „	7).
6 Eereleden	(„ „	6).
43 Kunstlievende Leden	(„ „	48).
238 Buitenleden	(„ „	240).

Onder de Eereleden bevinden zich even als verleden jaar 4 Gewone Leden of Donateurs.

Totaal traden in 1917 toe: 27 Leden (7 Gewone, 17 Buiten- en 3 Kunstlievende Leden en bedankten 36 Leden (4 Gewone, 19 Buiten-, 5 Aspirant- en 8 Kunstlievende Leden).

De vastgestelde contributieverhooging deed, in deze voor de bouwvakken zeer zware tijden, een groot verlies van Leden in het komende jaar 1918 vreezen, doch de gehechtheid der Leden aan het Genootschap is zoo sterk gebleken, dat aan een merkbaren teruggang in Ledenaantal voor 1918 niet behoeft gedacht te worden. De reeds ontvangen opgaven voor 1918 doen een stijging zien in de rubrieken „Gewone Leden" en „Kunstlievende Leden".

Bestuur. Het Bestuur was in het afgeloopen jaar samengesteld als volgt: J. Gratama, B. I., Voorzitter; J. M. van der Mey, Vice-Voorzitter; J. F. Staal Jr., 1ste Secretaris; C. J. Blaauw, 2de Secretaris; P. Vorkink, Penningmeester, M. de Klerk, Bibliothecaris en H. Th. Wijdeveld, Plaatsvervangend Lid.

Het vorig Bestuur onder voorzitterschap van den heer Paul J. de Jongh trad in 1916 af en wenschte niet voor herbenoeming in aanmerking te komen, op welk besluit de 1ste Secretaris is teruggekomen. (Zie verder het verslag van de Bestuurswerkzaamheden door den heer Blaauw.

Redactie. De Redactie was in 1917 samengesteld als volgt: J. Gratama B. I., Voorzitter; H. Th. Wijdeveld, Secretaris; H. van Anrooy, C. J. Blaauw, J. L. M. Lauweriks, P. Kramer en R. Roland Holst, Leden.

Behalve de als zoodanig in de Redactie zitting hebbende Bestuursleden, trad af de secretaris de heer Jan de Meyer, die niet voor herkiezing wenschte in aanmerking te komen. (Zie verder het verslag van den Redactiesecretaris H. Th. Wijdeveld.)

Bestuurscommissies:

a. Tot *voorbereiding van de uitgave van een geïllustreerd maandblad* stelde het Bestuur een commissie samen uit de heeren Gratama, van der Mey, Staal en Wijdeveld. De commissie voerde correspondentie met verscheidene uitgevers, ging daarna op herhaaldelijke besprekingen in met een viertal hunner, en slaagde ten slotte overeenkomstig hare plannen en tot hare tevredenheid met den uitgever Mr. H. P. L. Wiessing alhier, met wien een concept-contract werd opgemaakt, dat de goedkeuring van het Genootschap verwierf in de 1398ste Ledenvergadering.

Door beëindiging harer werkzaamheden is de commissie ontbonden.

b. De commissie tot *wijziging van de huurovereenkomst betreffende de Genootschapslokalen*, bestond uit de Heeren Gratama en Staal en is zooverre gevorderd, dat een finantieel voordeeliger huurovereenkomst in concept is opgemaakt en den Leden spoedig zal bereiken.

Genootschapscommissies.

a. *Schoonheidscommissie van Amsterdam.* In deze commissie traden in Juli l.l. af de door A. et A. aangewezen Leden de Heeren H. WALENKAMP als Lid en J. H. DE GROOT als plaatsvervangend Lid, en werden vervangen door de Heeren P. VORKINK als Lid en J. L. M. LAUWERIKS als plaatsvervangend Lid. Door het zitting nemen van den Heer Vorkink als Lid, ontstond een vacature als plaatsvervangend Lid, waarvoor werd aangewezen de Heer H. TH. WIJDEVELD, zoodat thans in de Schoonheidscommissie zitting hebben, door A. et A. aangewezen, de heeren J. F. Staal en P. Vorkink als leden. J. L. M. Lauweriks en H. Th. Wijdeveld als plaatsvervangende leden.

b. *De Permanente Prijsvraagcommissie* was dit jaar samengesteld uit de heeren P. J. HOUTZAGERS, P. J. BUSKENS en PAUL J. DE JONGH. In plaats van den heer de Jongh, die ingevolge art. 4 van het huishoudelijk reglement der P. P. C. aftreedt en niet herkiesbaar is, is nog geen 3e Lid gekozen.

Het jaarverslag is in het voorgaand nummer van Architectura verschenen.

Van de *Commissie voor de oprichting van een Architectuur Museum,* valt te berichten dat de Voorzitter de heer Prof. A. J. der Kinderen zijn ontslag nam. Verdere mededeelingen bereikten tot nog toe het Bestuur niet.

d. In het *Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen* werden als afgevaardigden in het Algemeen Bestuur door A. et A. aangewezen de heeren J. L. M. LAUWERIKS en H. TH. WIJDEVELD, en als Afgevaardigden naar de Algemeene Vergadering de heeren H. VAN ANROOY, J. GRATAMA, R. ROLAND HOLST, J. L. M. LAUWERIKS, J. M. VAN DER MEY, J. F. STAAL en H. TH. WIJDEVELD, op 31 December 1918 treden deze Heeren af.

e. Commissie voor Advies voor Bouwkunstzaken in den Bond Heemschut.

De vertegenwoordiger van A. et A. de heer M. Plate bericht:

„De leden der Comm. v. advies in Bouwkunstzaken in „den Bond Heemschut hebben gedurende 1917 slechts 2 „maal eene oproeping gekregen voor eene vergadering; „1 maal ter beoordeeling van een molen te Leiden, en „1 maal om advies uit te brengen, dat was in Mei of Juni, „over de bouwplannen eener bouwvereeniging te Helle„voetsluis. Dit laatste heeft tot het U bekende conflict „geleid.

„De Commissie bovengenoemd is niet gekend in de adres„sen van Heemschut betreffende de barrière huisjes aan „de Houtpoort te Haarlem en den aanbouw aan den „Schreierstoren te Amsterdam.

„Zooals u overigens bekend is vertegenwoordig ik het „Gen: in deze Commissie slechts tijdelijk, zonder eenige „verantwoordelijkheid".

f. Van de *Vragenbuscommissie* bedankten alle Leden, en aangezien er geen of zeer weinig vragen inkwamen, achtte het Bestuur beter niet in de vacatures te voorzien, en beschouwt deze commissie als overbodig.

g. De *Zaalcommissie* bleef dit jaar samengesteld als in de vorige jaren, haar werd geen uitvoering van werkzaamheden opgedragen, en de commissie kan, onder de gebruikelijke dankzegging, als overbodig worden beschouwd.

h. Commissie van onderzoek i. z. subsidie aan de uitgeefster van „Architectura".

Deze commissie werd op 14 Maart 1917 samengesteld uit de heeren J. L. PETRI, K. THOLENS en Cs VISSER, bracht 22 Juni verslag uit, waarop de vergadering besloot het Bestuur uit te noodigen nogeens met deze commissie te confereeren, hetgeen tot nog toe niet geschied is.

j. De commissie voor Statuten herziening werd op 3 Januari 1917 en opnieuw samengesteld uit de heeren H. G. JANSEN, J. L. PETRI, H. VAN ANROOY, H. KROP, J. GRATAMA, J. M. VAN MEY en M. DE KLERK, wegens bedanken van den heer SCHOLTE en wisseling van bestuursfuncties.

Tentoonstellingen.

In Februari 1917 werd een Architectuur-keuzetentoonstelling te Groningen gehouden onder leiding van „A. et A.", op verzoek van het Genootschap Pictura te Groningen. Werk was geëxposeerd van de heeren Van Anrooy, de Bazel, Dr. Berlage, la Croix, Lauweriks, van Loghem, de Meyer, Staal, Symons en Wijdeveld. In de Genootschapszaal waren de antwoorden op de Genootschapsprijsvragen geëxposeerd.

Prijsvragen.

In 1916 werden de volgende prijsvragen door het Genootschap uitgeschreven en de volgende bekroningen uitgereikt.

a. Gevel voor een groep arbeiderswoningen.
Ingekomen 16 ontwerpen.
Eerste prijs *f* 45.— motto „As". J. Luthmann.
Tweede prijs *f* 25.— moto „Saus populi". Onbekend.
Eervolle vermelding: motto „Amsterdam". A. J. Westerman.
Eervolle vermelding: motto „Kleur". Onbekend.

b. Een electrische booglamp met lichtreclame.
Ingekomen 6 ontwerpen.
De prijs à *f* 45.— gelijk verdeeld onder:
Motto E. B. Hoogstraten.
Motto A. Eibink en J. A. Snellebrand.
Motto Onbekend.

c. Een Watertoren.
Ingekomen 22 ontwerpen.
De prijs à *f* 135.— gelijk verdeeld onder:
Motto „A. et A". B. Hoogstraten en motto „Cirkel van Golflijn". J. H. de Groot.
Eervolle vermelding: motto „Intze Reservoir". A. J. Westerman.
Eervolle vermelding: motto „Twaalfhoek". J. Zietsma.
De jury bestond uit de heeren J. B. van Loghem, Jan de Meyer en H. Th. Wijdeveld, voor *c* tevens uit den heer J. van Oldenborgh, Directeur van het Rijksbureau voor drinkwatervoorziening.

In dit jaar werd de Genootschapskalenderprijsvraag 1918 beantwoord door 6 ontwerpen, waaruit het bestuur bekroonde dat van den heer J. M. Groenewegen Architect te 's-Gravenhage.

Voor 1918 zijn uitgeschreven de volgende prijsvragen, waarvan de programma's nog niet verschenen zijn:
a. Een brandweerkazerne,
b. Een urinoir.
De jury bestaat uit de heeren C. J. Blaauw, P. Kramer en J. L. M. Lauweriks.

De vergaderingen.

Gedurende Dec. 1916 Dec. 1917 werden 16 Gewone Ledenvergaderingen en 3 Buitengewone Ledenvergaderingen gehouden, totaal 19. Uit de handelingen wordt het volgende in herinnering gebracht.

Buitengewone Ledenvergadering op 18 Dec. 1916.
Nieuw Bestuur en Voorzitter gekozen alsmede 3 Leden in de Redactie: Lauweriks, Roland Holst en van Anrooij.

20 December 1916, 1385ste Vergadering. Voordracht van den heer Theo van Doesburg: „De moderne schilderkunst enz

3 Januari 1917. 1386ste Vergadering, Voordracht van den heer A. W. Weissman „Ontwerpen".

17 Januari 1917. 1387ste Vergadering, Voordracht van den heer R N. Roland Holst „Puvis de Chavannes".

31 Januari 1917. 1388ste Vergadering, Voordracht van Dr. H. Naber. „Acoustiek".

28 Februari 1917. 1390ste Vergadering, Voordracht van den heer J. J. Meijers. C. I. „Het gewapend beton en de architect".

14 Maart 1917. 1391ste Vergadering, Voordracht van den heer Jan Stuijt „Over het verband van elementen, factoren en hoedanigheden in de bouwkundige compositie'.

28 Maart 1917. 1392ste Vergadering, Voordracht van den Heer J. E. van der Pek met lichtbeelden.

11 April 1917 1393ste Vergadering. Voordracht van de heeren C. J. Blaauw, H. C. Verkruijsen en P. Vorkink over „Een nieuw gezichtspunt in het onderwijs met betrekking tot de vorming van den architect".

25 April 1917. 1394ste Ledenvergadering.
Indiening van het eerste concept der gewijzigde statuten. Besloten deze der commissie der Statutenwijziging terug te zenden met verzoek daarin een criterium te stellen voor de toelating van gewone Leden.
22 Juni 1917. Buitengewone Ledenvergadering.
Besloten de naam „Architectura et Amicitia" van het genootschap niet te wijzigen. Een referendum wordt uitgeschreven onder de gewone Leden over de voornaamste punten der statuten.
18 Juli 1917 Buitengewone Ledenvergadering.
Besloten wordt het gemengde karakter van het genootschap te behouden, waarmede de 1ste Conceptstatuten in hoofdzaak verworpen zijn.
Het Bestuur treedt af.
12 September 1917. 1395ste Ledenvergadering.
Het Bestuur wordt met groote meerderheid herkozen, en zegt gewijzigde concept. statuten toe, waarin de opvattingen van vergadering en bestuur worden te zamen gebracht.
26 September 1917. 1396ste Ledenvergadering.
Voordracht van Dr. Max Eisler. „Werkbund und Kunsthandwerk".
10 October 1917. 1397ste Ledenvergadering.
Besloten wordt in te stellen de groep „Afgevaardigde Leden" en te doen keuren door een commissie van onderzoek uit 3 Leden, voor de eerste maal te kiezen 1 door de Vergadering, 1 door het Bestuur, en 1 door de 2 gekozen Leden. Conceptstatuten zullen in dien geest door de Commissie tot statutenherziening worden opgesteld.
24 October 1917. 1398ste Ledenvergadering.
Concept-overeenkomst met den uitgever Mr. H. P. L. Wiessing goedgekeurd. Besloten het weekblad te vervangen door een geïllustreerd maandblad, waarvoor het genootschap betaalt ƒ 7. per Lid, en den uitgever een voorschot verstrekt groot ƒ 3000 à 4% 's jaars, met een aflossing van ƒ 600 per jaar.
7 November 1917. 1399ste Ledenvergadering.
Besloten tot tusschentijdsche Statutenwijziging, betreffende Contributieverhooging: Gewone Leden tot ƒ 16 jaarlijksche contributie met ƒ 4 entree. Buitenleden tot ƒ 12.50 en Kunstlievende Leden tot ƒ 12.50.
Uitschrijving Leening van ƒ 3000 goedgekeurd.
De statutenwijziging wordt met algemeene stemmen aangenomen, behoudens de formuleering van het criterium en de Eerecode.
21 November 1917. 1400ste Ledenvergadering.
Eerecode vastgesteld.
10 December 1917. 62ste Algemeene Vergadering.
Agenda van dezen avond.

Het optreden naar buiten.

Het afgeloopen jaar onderscheidde zich niet door belangrijke acties naar buiten, waar het Genootschap beheersch werd door zijn pogingen tot inwendige reorganisatie. Echter is een gewichtig plan tot optreden naar buiten in finesses voorbereid, n.l. de uitgave van een geïllustreerd maandblad, welke voorbereiding moeielijk en omvangrijk was en die zeer belemmerd werd door de, op alle onderdeelen, gevoelig drukkende tijdsomstandigheden, doch niettemin wat het uiterlijk van het maandblad betreft boven verwachting geslaagd is, en waarvan de inhoud met hoopvol vertrouwen wordt tegemoet gezien. De inwendige reorganisatie, zooverre die tot stand is gekomen door instelling van de groep afgevaardigde Leden, heelt in de allereerste plaats beteekenis voor het z.g. optreden naar buiten. Het Genootschap heeft ingezien dat het belangrijk werk, hetwelk reeds in niet geringe mate door de Overheid, andere publieke lichamen en particulieren aan commissies geheel of gedeeltelijk uit architecten samengesteld wordt opgedragen, alléén van beteekenis voor de bouwkunst kan zijn, indien de leden-architecten dier commissies de bouwkunst en hare belangen voldoende begrijpen, waarvan het voornaamste bewijs te vinden is in de bouwwerken of ontwerpen dier architecten.
Verschillende op het gebied der bouwkunst werkende commissies oefenen in het maatschappelijk leven invloed uit doch schaden door het gemiddeld luttel kunstenaarsgehalte harer Leden de belangen der bouwkunst. Er is niet een enkele commissie aan te wijzen, waarvan de zekerheid bestaat dat zij, blijkens haar samenstelling, het doel v.h. genootschap: den bloei der bouwkunst zal bestreven, de meeste door het onoordeelkundig gehannes van meebabbelende leeken of door het zwaar-reactionnaire van min of meer gestorven collega's, vervolgen ambitieus het tegenovergestelde.
Het Genootschap zal, door uitsluitend aan afgevaardigde Leden te veroorloven zitting te nemen in commissies werkende op het gebied der bouwkunst, de waarschijnlijkheid bereikt hebben dat medewerking door zijn leden de bouwkunst als zoodanig ten goede zal komen, waar zijn afgevaardigde Leden door een commissie van onderzoek naar hun aesthetisch vermogen zijn gekeurd en zwaar genoeg bevonden, en waar door middel der voor afgevaardigde Leden verplichtend gestelde jaarlijksche tentoonstellingen, alle Genootschapsleden in staat worden gesteld dit aesthetische vermogen geregeld te controleeren.
Deze instelling van het Genootschap moet als een zwak begin van actie beschouwd worden tegen het meedokteren van jan en alleman in de ziekten der bouwkunst. Tegen de groeiende kwakzalverij, die zich meer dan ooit uit in de oprichting van vereenigingen, de uitgave van boekwerken en tijdschriften, door erger dan volslagen onbevoegden, zal het genootschap zich met alle kracht moeten richten, en de leden zullen wel doen zich volstrekt van medewerking aan die instellingen te onthouden of daarbij de uiterste voorzichtigheid in acht te nemen.
Naar aanleiding van een artikel in het Alg. Handelsblad i.z. het vereenigen in een persoon der functies van adviseur voor de Vijzelstraat en architect voor de gebouwen der Ned. Handelmaatschappij in de Vijzelstraat, gaf het Bestuur in dat blad een bestrijding, waarvan afschrift werd gezonden aan B. en W. van Amsterdam. (Architectura No. 1, 6 Januari 1917.)
Het Bestuur zond een afwijzend antwoord aan St. Lucas i.z. het plaats nemen van niet-architecten in de schoonheidscommissie, (Architectura no. 10, 10 Maart 1917).
Het Bestuur adviseerde den Wethouder van P. W. te Amsterdam i.z. aanbouw Schreierstoren.
Op uitnoodiging van den Bond van Steenhouwers-Patroonsvereenigingen in Nederland wees het Bestuur de architect-juryleden aan, in de door dien Bond uitgeschreven prijsvraag, n.l. de heeren Evert Kuipers en J. B van Loghem B. I.
Clubs. De Haagsche Club van Leden van „A. et A." bestond dit jaar uit 28 Leden. Secretaris-Penningmeester is de heer Jan Wils.
De Utrechtsche Club bestond uit 13 Leden. Het Bestuur is G. C. B. van Dijk, Voorzitter; Jan van der Lip, Secretaris.
De jaarverslagen zullen spoedig verschijnen.
Lidmaatschappen. Het Genootschap was in 1917 lid van den Bond Heemschut, van het Verbond van Ned. Kunstenaars-Vereenigingen en van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst.
Bode. Als bode van het Genootschap bleef de heer A. van Walen, tot aller tevredenheid werkzaam.

J. F. Staal Jr., 1ste Secretaris.

VERSLAG VAN DE WERKZAAMHEDEN VAN HET BESTUUR VAN HET GENOOTSCHAP A. ET A. OVER HET JAAR 1917.

De omstandigheden, waaronder het tegenwoordige Bestuur in het einde van 1916 de leiding van het Genootschap aanvaardde, droegen als voornaamste kenmerk het teeken van den overgang naar nieuw gevormde constellatie en het is tot op heden dan ook dat teeken van overgang naar nieuwe bestaansvormen van het Genootschap, dat op de werkzaamheden van het Bestuur zijn invloed oefende en wel op zoodanige wijze, dat eenerzijds de expansieve werking niet weinig belemmerd werd door de omstandigheid, dat aan de innerlijke verhoudingen in het Genootschap zoo groote aandacht gewijd moest worden, terwijl anderzijds het juist die innerlijke verhoudingen waren, die van het Bestuur geruimen tijd van bespreking en overleg vorderden. Hierbij deed zich dan de moeilijkheid voor, dat, hoewel het verlangen der Genootschapsleden naar eene duidelijke hervorming zooal niet uitgesproken dan toch voelbaar, als een eisch aan het Bestuur moest gelden voor een werken in die richting, toch weinig van de zijde der Genootschapsleden eenige duidelijke wensch was vernomen omtrent de wijze, waarop deze hervorming tot stand zou komen, zoodat het Bestuur en in het bijzonder de in de statutencommissie zitting hebbende bestuursleden, zich bij de opgelegde taak voornamelijk op eigen inzichten aangewezen zagen.
Ofschoon de eigenlijke taak der herziening van de statuten opgedragen is aan een speciale commissie, was toch de eigenaardige omstandigheid van dezen overgang oorzaak van vele besprekingen in het bestuur, somtijds ook in gecombineerde vergadering met de statutencommissie.
De hervormingsgeschiedenis heeft zich afgespeeld in twee episoden. Het eerste resultaat van de ingediende nieuwe statuten werd voor het Bestuur een aanleiding om en bloc af te treden, waar uit de verwerping der voorstellen door de ledenvergadering blijk was gegeven, dat door het Bestuur de wensch van de leden niet juist was opgevat en de in samenwerking met de statutencommissie ontworpen hervormingsvoorstellen van te ver strekkenden aard bevonden werden. De bijzondere omstandigheden deden hier de verantwoordelijkheid voor de ingediende voorstellen niet alleen op de statutencommissie, maar ook op het Bestuur terugvallen en maakten een vruchtbaar werken aan de leiding van het Genootschap voor het Bestuur onmogelijk.
Desondanks is de herkiezing van het Bestuur in de zomervergadering voor de herkozenen aanleiding geweest om opnieuw de taak van de leiding en de daaraan verbonden eisch der hervorming te aanvaarden en is het gevolg daarvan meer vruchtbaar geweest dan dat van de eerste reeks van voorstellen.
Het heeft dan geleid tot het bekende compromis, waarbij sommige leden van het Bestuur van hunne persoonlijke meeningen moesten offeren aan de meer gemiddelde eischen, die uit de stemmingen der vergadering op te maken waren en zoo moge het dan zijn, dat voor zoover mogelijk, met den huidigen vorm der statuten alle partijen bevredigd zijn.
Wat betreft de overige handelingen van het Bestuur, werden belangrijke vraagstukken, na voorbereidende besprekingen, in de ledenvergadering behandeld en worden deze in het verslag van den 1en Secretaris vermeld.
Het spreekt vanzelf dat voor de zaken, die directe afdoening eischten, door het Bestuur op eigen inzichten dadelijk gehandeld werd. Zoo werd door het Bestuur inzake het adviseurschap Vijzelstraatbebouwing een rondschrijven gericht aan de dagbladen, waarvan afschrift werd gezonden aan B. en W. van Amsterdam.
Van de verschillende onderwerpen, die in het Bestuur behandeld werden, noemen we nog:
De prijsvraag voor een leeszaal te Heerlen, waarover bij het bestuur klachten inkwamen, welke ter publicatie aan de Redactiecommissie doorgezonden werden.
De wijziging van het reglement der schoonheidscommissie, teneinde meer positieve regeling te verkrijgen inzake het bouwen door aesthetisch-onbevoegden.
De handelingen van het Bestuur van Heemschut in verband met het negeeren van de bouwkundige commissie.
Het adres van de vereeniging St. Lucas, betreffende de deelneming van schilders aan de werkzaamheden der Schoonheidscommissie.
Het Bouwkunstonderwijs.
De kwestie de Bazel—Hanrath inzake de verbouwing van de Maerle, waarvan een principieele bespreking in de ledenvergadering nog in het uitzicht gesteld wordt.
Advies werd gevraagd door B. en W. van Venlo over het samenstellen van een schoonheidscommissie, waarop door het Bestuur aan genoemd college in overweging zal worden gegeven een samenwerking met andere gemeenten, ten einde te komen tot de instelling van een provinciale schoonheidscommissie.
Aan de Directie van Pope's draadlampenfabriek werd op een desbetreffende vraag geadviseerd om voor het bouwen van arbeiderswoningen een prijsvraag uit te schrijven.
Aan de Steenhouwerspatroonsvereeniging werd op haar verzoek aanwijzing gedaan van twee architecten-juryleden voor een prijsvraag voor een stand op de Jaarbeurs te Utrecht 1918.
In aauw verband met de beoogde hervorming van het Genootschap werd door het Bestuur de omzetting van het weekblad Architectura in een maandelijks verschijnend periodiek, breedvoerig besproken; het loopende contract voor de uitgave van het weekblad, met de voor het Genootschap zoo bezwarende en vage bepalingen omtrent de jaarlijksche subsidieering van ƒ 800.—, werd zoowel door het Bestuur als door de Fa Binger opgezegd tegen Januari 1918 en een commissie uit het Bestuur onderhandelde met verschillende uitgevers over een uit te geven maandblad, welke onderhandelingen tot een bevredigend einde gevoerd werden.
Tenslotte zij vermeld, dat de samenwerking van het Bestuur met de ledenvergadering, voor het Bestuur, vooral bij de behandeling van de eerste nieuwe statuten, een bron van teleurstelling was. Opmerkelijk was daarbij, hoe sommige leden, de moeilijke positie van een Bestuur in een overgangsperiode kennende, desondanks meer tot tegenwerking dan tot samenwerking geneigd schenen. Verheugend daarentegen was de in den laatsten tijd zich vertoonende kentering in deze verhouding.
Wenschelijk is, dat in den komenden tijd van de tenuitvoerlegging der nieuwe statuten, de samenwerking tusschen bestuur en leden van dien aard zij, dat voor

alles de ontwikkeling van de bouwkunst gediend worde en de persoonlijke vooringenomenheden wijken mogen voor het grootere en onpersoonlijke belang der kunst.

C. J. Blaauw, 2e Secretaris.

JAARVERSLAG VAN DEN PENNINGMEESTER.

Hoewel het maken van een balans, winst- en verliesrekening niet verplichtend is gesteld en het de laatste jaren ook niet geschied is, achtten wij het toch zeer gewenscht zulks wel te doen en hebben wij deze reeds in het orgaan laten afdrukken.

Ook wij zouden kunnen schrijven evenals onze voorganger in het laatste jaarverslag.

„*Ook dit boekjaar kan worden aangevangen met een niet „onbelangrijk kassaldo*"; maar een niet onbelangrijk kassaldo, waar tegenover staat een nog belangrijker schuld, geeft niet direct een juist beeld van den finantieelen toestand. Zoo was er in 1916 een kassaldo van *f* 1184.64, waar tegenover stond een schuld van plm. *f* 1400.—.

Uit de balans, winst- en verliesrekening kan men nu echter den juisten finantieelen toestand van het Genootschap opmaken, en kan men daaruit zien dat de schuld in 1916—'17 groot *f* 2177.53 wederom vermeerderd is met *f* 983.55.

De vermeerdering van de schuld is wel in hoofdzaak ontstaan door dat van de eventueel nog aan de firma Gebr. Binger te betalen subsidie voor het weekblad op dit jaar geboekt werd. Daar de contributies van de verschillende leden grootendeels de inkomsten uitmaken, is een nadere toelichting van de begrooting: 1917—'18 voor zooverre het de ontvangsten betreft wel niet meer noodig. De verschillende posten onder uitgaven aangegeven zijn zeer laag gesteld moeten worden, om de inkomsten niet te overtreffen, daar de hoofdsom uitgave maandblad reeds was vastgesteld. Niettegenstaande wij zooveel mogelijk zullen trachten de begrooting niet te overschrijden, roepen wij toch de medewerking van alle leden in om een vermeerdering van het aantal donateurs te krijgen, om in de eerste plaats de oude schuld te kunnen afdoen.

De Penningmeester, P. Vorkink.

VERSLAG VAN DE VERIFICATIE-COMMISSIE.

In opdracht van de ledenvergadering 21 November l.l. is door ons op 4 Dec. zoo volledig mogelijk inzage genomen van de boeken van den penningmeester en zijn de meeste en voornaamste posten vergeleken met de daarop betrekking hebbende bescheiden.

De inkomsten bestaan uit den aard der zaak hoofdzakelijk uit de contributiën. De lijsten der niet betaalde en betaalde contributiën werden onderzocht en vergeleken, de laatste ook met de boeking kloppend op een bedrag

groot	*f* 4225.30
waaronder nog ontvangen over 1916	79.35
en vooruitbetaald over 1918	9.60
het bedrag der achterstallige contributie was	466.00
waarvan als oninbaar te beschouwen	154.00
waarvan niet te innen van gemobiliseerden . .	76.50

De oninbare bedragen waren in beide vorige jaren resp. *f* 438.90 en *f* 127.

Met den pennnigmeester zijn wij van meening dat het invoeren van een andere wijze van boeken der contributiën, volgens kaartsysteem zeer wenschelijk is, omdat alleen op die wijze een goed overzicht en tevens een beter contrôle mogelijk wordt.

De boeking van alle uitgaven werd met de betreffende betalingsbewijzen vergeleken.

Van de obligatieleeningen bleek nog onafgelost:

In de leening 1910: *f* 500.

In de leening 1915: - 900.

Het onderzoek heeft ons overtuigd dat het finantieel beheer wordt gevoerd met veel zorg en op bijzonder accurate wijze, wij stellen dan ook voor, de peningmeester dank te zeggen voor zijn arbeid in dezen en daarmede hem te ontheffen van zijn verantwoordelijkheid wat betreft het geldelijk beheer over het afgeloopen jaar.

Ten slotte moeten wij opmerken dat de tijd die thans gesteld is voor het afsluiten der boeken, het opmaken van balans, en winst- en verliesberekening, enz. veel te kort is, waardoor wellicht een en ander wat te overhaast moet gaan.

De Verificatie-Commissie

VERSLAG VAN DEN BIBLIOTHECARIS uitgebracht in de 62ste algemeene vergadering op 10 December 1917.

De Bibliotheek.

Onze boekenschat staat, op eenige deelen na, nog steeds als verwaarloosd gereedschap, bijna onaangeroerd op haar plaats. Of met het vermeerderen van een tiental ten geschenke ontvangen werken deze bibliotheek toch nog reden van bestaan zal hebben, valt te betwijfelen. Zoo goed als de geheele verzameling is oud en uit den tijd en dateert nog uit die dagen, toen zelfs een goed vakman zijn kennis voor een groot deel uit boeken moest vergaren.

De nieuwe concept statuten hebben dan ook op grond hiervan tot opheffing dezer verzameling aangedrongen. Voor den aankoop van enkele actueele tijdschriften, welke dan hoofdzakelijk voor het nieuwe maandblad zouden dienen, is in de redactie-begrooting een post opgenomen.

Het aantal uitgeleende boeken mocht in dit afgeloopen jaar niet meer dan 20 bedragen, terwijl dit aantal in 't jaar 1916 reeds tot 34 gedaald was.

Nog zij vermeld, dat de bibliotheekzaal niet langer tot onze permanente beschikking zal staan. Deze overeenkomst met den verhuurder bespaart ons een bedrag van *f 200.*— in onze jaarhuur.

De leescirkel.

Wel is waar is het aantal deelnemers tot ongeveer 60 gestegen, doch de huidige tijdsomstandigheden veroorzaken een zeer onregelmatige en weinig interessante verschijning van afbeeldingen en lectuur. Zoo goed als alle plaatwerken zijn zeer suf, en het inkijken niet waard. Het productievermogen, der buitenlanders althans schijnt wel lamgeslagen. Bovendien circuleert de portefeuille zeer traag hetgeen niet anders kan, en ontvangen de laatst ingeschrevenen de tijdschriften soms pas na 2 jaren die dan natuurlijk al zeer oude kost zijn. Eveneens is dan ook tot opheffing van deze portefeuille besloten.

Het archief.

Het archief staat als altijd onder de trouwe dagelijksche bewaking van onzen pedel, van Walen, ook in dit jaar heeft het tot een reorganisatie nog niet mogen komen. Evenals de vorige jaren moeten we hier onzen welgemeenden dank uitbrengen aan den heer E. Sunier, die met zoo'n belangloozen ijver en toewijding zijne hulp verleende aan den leescirkel en boeken uitgiften, terwijl we onzen getrouwen van Walen niet mogen vergeten dank te brengen voor zijne vlugge en correcte bezorging der portefeuille en boeken aan de leden in alle oorden der stad.

10 December 1917. M. de Klerk.

JAARVERSLAG VAN DE REDACTIE.

Aan het verslag van de Redactie, is een eigenaardige bijzonderheid verbonden, en wel deze, dat het 't laatste is van een lange reeks van jaarverslagen die van de werkzaamheden der Redacties en de inhoud van het weekblad getrouw verkondiging deden.

Deze jaargang, die een periode van een kwart-eeuw bestaan van het weekblad „Architectura" afsluit, heeft daardoor een bijzondere waarde . . . . . en zeker voor hen die het wèl en wéé van het Genootschap en haar orgaan in dat tijdvak hebben medegemaakt. De Redactie respecteert dan ook ten volle de bezwaren die eenige der oudere leden naar voren brachten, toen de plannen tot opheffing van het weekblad bekend werden — zij erkent dat deze bezwaren voor een groot deel gegrond zijn, niet alleen omdat zij berusten op een gehechtheid aan 'n wijze van publiceeren, aan 'n type, die zeker voor velen kostelijke herinneringen, aan streven, aan strijd, ... aan overwinningen, ... maar ook aan teleurstellingen inhoud, en die hen aan het blad doen hechten als aan een deel van hun eigen bestaan, maar tevens omdat werkelijk de nadeelen . . . . óók, voor het tegenwoordige streven van het genootschap . . . niet gering zijn.

De redactie in samenwerking met *het bestuur* heeft echter gemeend . . . . iets te moeten offeren om de plannen voor het verkrijgen van een maandblad teverwezenlijken — en de ledenvergadering heeft dat offer aanvaard. De Redactie erkent gaarne de waarde van het weekblad en meent dan ook dat het hier de plaats en het oogenblik is allen te danken die in het afgeloopen tijdvak van 25 jaren hunne krachten hebben gewijd aan'het weekblad „Architectura" . . . en die daarmede voorzeker niet weinig hebben bijgedragen tot de erkenning en opbloei der moderne kunstopvatting en de verheffing van den architecten-stand in Nederland.

* * *

Hoewel de Redactie van dezen jaargang, bestaande uit de Heeren J. Gratama, R. N. Roland Holst, J. L. M. Lauweriks, H. v. Anrooy, C. J. Blaauw, P. Kramer en H. Th. Wijdeveld, veel tijd en aandacht schonk aan de plannen tot omwerking van het genootschapsorgaan werd de verzorging van het weekblad niet verwaarloosd. Integendeel; — naast de gewone wekelijksche verschijning der mededeelingen — artikelen — ingezonden stukken — actualiteiten en reproducties, werd veel zorg besteed aan eenige z.g. speciale-nummers, met het doel hun inhoud krachtig naar buiten te doen werken.

Zoo verscheen in Maart een nummer, met 22 illustraties geheel gewijd aan de 1ste Jaarbeurs te Utrecht.

In het begin van Mei verscheen een nummer ter gelegenheid van Dr. Cuypers' 90sten verjaardag met 15 illustraties, terwijl einde Mei een Royaards-nummer werdt uitgegeven ter gelegenheid van de 100ste opvoering van Driekoningen-avond en ter huldiging van een krachtige figuur op het gebied van de Theater-kunst. (dit nummer werd versierd met 37 illustraties)

Eerst kort geleden verscheen het z.g. Driebond-Nummer met 74 illustraties, dat aller aandacht heeft gevraagd en tot heden niet heeft opgehouden invloed uitteoefenen op de plannen voor de oprichting van een verbond tusschen Handel, Industrie en Kunst.

Niettegenstaande in het begin van dit jaar een verhooging van de cliché-kosten met 50 pCt. plaats vond, behoort de afgeloopen jaargang tot de nummers, waarin het grootste aantal reproducties (230) werden opgenomen.

Reeds in het verslag van de werkzaamheden van het bestuur is de actie ter verkrijging van een maandblad genoemd en weinig is daaraan toetevoegen zonder in herhalingen tevervallen.

Toch kan nog medegedeeld worden dat in Juni van dit jaar het contract betreffende de uitgave van het weekblad met de Gebr. Binger werdt opgezegd en gelijktijdig besprekingen met een uitgever werden gehouden . . . . waarbij de Redactie trachtte de moeilijke questie betreffende de N. V. het plaatwerk „De Architect" tevens op te lossen in de nieuwe uitgave van het genootschap.

Helaas, werd dit niet tot een gunstig resultaat gebracht en wacht het plaatwerk „De Architect" op eene afzonderlijke behandeling, die, zoodra het nieuwe tijdschrift is verschenen, zal aangevangen worden.

Nog hadden vele conferenties plaats met een drietal andere uitgevers welke besprekingen ten slotte eindigden door de overeenkomst met Mr. H. P. L. Wiessing uitgever te Amsterdam.

Hoeveel de Redactie, met den heer Wiessing tot hare tevredenheid slaagde, vooral in verband met de nooit gekende moeilijkheden van dezen tijd, moet toch bij de verschijning van het maandblad in het begin van Januari 1918 . . . . niet geheel vergeten worden dat deze tijdsomstandigheden invloed uitoefenen op de uitgave, en deze daardoor niet *volkomen* in overeenstemming is met de wenschen en inzichten van de Redactie.

Zij stelt hare eischen hooger dan hetgeen bereikt is . . . Maar het ligt in de bedoeling, zoowel van den uitgever als van de Redactie, om, na den oorlog, het ontbrekende aan dezen uitgave toetevoegen (hier wordt vooral gedacht aan de qualiteit van het papier en het aantal illustraties).

Voor een goeden inhoud van het maandblad moet een beroep gedaan worden op medewerking van de beste krachten in het genootschap.

De Redactie hoopt ook dat allen die meenen dat hun werk voor reproductie en opname in aanmerking komt, dat werk ter beoordeeling zullen inzenden.

Hiermede heeft de Redactie gemeend hare plicht voor het jaar 1917 vervuld te hebben . . . . in de hoop dat de „Wendingen" die het genootschap door de statutenwijziging en de uitgave van een nieuw tijdschrift nastreeft, krachtig zullen medewerken tot den bloei der Moderne-kunsten.

H. Th. Wijdeveld.
Redactie-Secretaris.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE TOT HERZIENING VAN STATUTEN EN HUISHOUDELIJK REGLEMENT IN 1917.

De Commissie bestaande uit J. Gratama, Voorzitter, J. M. v. d. Mey, M. de Klerk, H. G. Jansen, H. A. v. Anrooy, Hildo Krop en J. P. L. Petri, Secretaris, zag zich voor de niet gemakkelijke taak gesteld, om, mede gezien de bestuursverandering einde 1916 en de daardoor gewijzigde inzichten inzake de inrichting en werkwijze van

het Genootschap, de Statuten en het Huishoudelijk reglement zoodanig te herzien, dat in de toekomst een vruchtbare arbeid verzekerd zou zijn. In 13 vergaderingen, waarvan 2 vergaderingen door het Bestuur werden bijgewoond, heeft de Commissie getracht haar taak te volvoeren.
Gedurende de werkzaamheden bedankte één der Commissieleden wegens het ongeregeld komen ter uitgeschreven vergadering der andere leden en één lid was door ziekte helaas verhinderd de laatste vergaderingen bij te wonen.
Van het recht tot indienen van wijzigingen der Statuten door de Leden werd door de Heeren Wijdeveld, Kramer en Staal gebruik gemaakt, welke medewerking door de Commissie zéér gewaardeerd werd. Bij de herziening van St. en H.H. Regl. is gestreefd, om bij behoud van het Genootschaps*doel*, de middelen om tot dit doel te geraken, te vereenvoudigen. Hiertoe werd noodig geacht dat A. et A. zich beperken zou, voornamelijk tot het bevorderen van de Aesthetische belangen der Bouwkunst, de vakbelangen in hoofdzaak meer aan de andere vereenigingen overlatende. Een stellen van strenger eischen, vooral aesthetische eischen aan hen, die lid wenschen te worden of als lid gehandhaafd willen blijven, werd algemeen wenschelijk geoordeeld. In hoever deze eischen te formuleeren, gaf aanleiding tot menige gedachtenwisseling Sommige leden van de Commissie wilden de voorwaarden tot toelating zoo zuiver mogelijk in de Statuten geformuleerd zien, andere leden wilden echter de beoordeeling geheel aan de daartoe in te stellen Commissie van onderzoek overlaten. Een minderheid in de Commissie vreesde dat deze voorgestelde veranderingen voor het bestaan van het Genootschap bezwaarlijk zouden worden, daar het ledental sterk zou dalen en zou het dan ook om finantieele redenen niet kunnen goedkeuren om de Rubriek „Buitenleden" te laten vervallen. Veel van wat voorgesteld werd, achtte de minderheid ook mogelijk met behoud van de oude Statuten.
Wegens gebrek aan belangstelling werd voorgesteld de Bibliotheek en Leescircel op te heffen, de prijsvragen echter te laten bestaan en op de jaarlijksche tentoonstellingen de leden tot exposeeren te verplichten. De in te stellen Commissie van onderzoek werd geoordeeld voor de meerderheid uit Bouwkunstbeoefenaars te moeten bestaan.
25 April konden de concept-statuten op de Ledenvergadering behandeld worden, op welke vergadering besloten werd de Commissie vóór alles te verzoeken een criterium van eischen voor toelating te willen opstellen. Aan enkele zich bijzonder voor het Genootschap interesseerende Eereleden en Leden werd hierop door de Commissie hun zienswijze i. z. een criterium gevraagd en mede naar aanleiding van deze adviezen is toen het criterium in de Concept-Statuten gesteld geworden, en met het Concept-Huishoudelijk Reglement weder ingediend en 22 Juni op de Ledenvergadering besproken. Op deze vergadering werd besloten een Referendum uit te schrijven onder de Leden om een inzicht te krijgen in de meening over de voorgestelde Statuten van de Leden in 't algemeen. Dit referendum leidde tot niets en op de vergadering van 18 Juli verklaarde de Leden-vergadering zich voor het handhaven van het tegenwoordig karakter van het Genootschap.
Ingevolge dit besluit en de namens het Bestuur ingediende wijzigingen der Concept-Statuten door den Heer Staal, werd het oorspronkelijke voorstel van den Heer Wijdeveld om een kern van verantwoordelijke leden te vormen, weder door de Commissie opgenomen en in de Concept-Statuten verwerkt. Toen werden de rubrieken „Gewone Leden" en „Buitenleden" ook weder ingevoegd.
De gewijzigde Statuten en H.H. Reglement toen weder ingediend, werden op de Ledenvergadering van 7 Nov. op enkele nog te bespreken onderdeelen na, aangenomen. Op deze vergadering en de Ledenvergadering van 21 Nov. werd nog besloten uit de Eerecode te laten vervallen de clausule: Geen Lid zal toestaan dat bij het door hem ontworpen werk zijn naam niet geplaatst of verzwegen wordt, ook wanneer hij dit werk maakt in opdracht van een beoefenaar der Bouwkunst of van een aanverwante kunst.
Dan werd nog aangenomen dat de jaarlijksche prijsvragen *niet* de vijfjaarlijksche prijsvragen *wel* verplichtend zouden gesteld worden.
Wordt nu nog een besluit genomen i.z. het criterium, dan kan de Commissie haar taak als afgedaan beschouwen en hoopt ze dat de nieuwe Statuten mede mogen werken tot de bevordering der Bouwkunst in 't algemeen en tot den bloei van het Genootschap in het bijzonder.

De Secretaris v.d. Commissie
J. P. L. Petri Jr.

Hoewel de ingediende voorstellen van de heeren Staal en Wijdeveld in wezen dezelfde waren, is het m. i. juister, hier te vermelden dat méér het oorspronkelijke voorstel van den heer Staal, alswel van Wijdeveld, door de Commissie is overgenomen.

Wijdeveld.

ADVERTENTIËN.

Ambachtsschool Utrecht.

Gevraagd tegen 1 April 1918:
A. Een Leeraar in het **hand-** en **Vormteekenen**, in hoofdzaak aan a.s. huisschilders. Aesthetisch ontwikkeld schilder, in staat eenvoudige versieringen te ontwerpen.
B. Een Leeraar in het **hand-** en **Vormteekenen**, in hoofdzaak aan a.s. metaalbewerkers. Aesthetisch ontwikkeld Bouwkundige of Handteekenaar, bekend met de techniek der metaalbewerking en in staat eenvoudig kunstsmeedwerk te ontwerpen.
C. Een Leeraar in het **technisch-teekenen**, in hoofdzaak aan a.s. Electriciens en in de Electro-techniek. Electro technicus met voldoende practische ervaring.
Eene wettelijke bevoegdheid is voor de drie Leeraren gewenscht. Storting voor het Pensioenfonds (Ouderdom, invaliditeit, Weduwe en Weezen) 4 pCt. De instructies liggen ter inzage in het schoolgebouw. Sollicitatiestukken en een beperkt aantal teekeningen, met opgave van leeftijd en omschrijving van opleiding en loopbaan in te zenden vóór 1 Januari 1918 bij den Directeur der school bij wien tot 21 Dec. a.s., 's morgens tusschen 10–11 uur, nadere inlichtingen zijn te verkrijgen. HET BESTUUR.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 51. ZATERDAG 22 DECEMBER 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545–549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545–549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewone Leden van het Genootschap zijn *aangenomen* de heeren Walter Dahlen, Architect bij de Gemeentewerken te Rotterdam; G. C. B. van Dijk, Architect te Utrecht; G. Hartstra, Gemeente Architect te Bussum; F. Hulsbosch, Architect te Utrecht; Jan van der Lip, Architect te Utrecht; D. Meintema, Architect te Leeuwarden; Karel Meyer, Architect te 's-Gravenhage; J. H. A. Mialaret, Architect-Ingenieur te Maastricht; Theo van Reyn, Beeldhouwer te Haarlem; P. Theunissen, Architect te Rotterdam; P. J. Vermaak, Gemeente-Architect te de Bildt en Fock Wind, Architect te Arnhem.
Als Gewone Leden worden *voorgesteld* de heeren J. Kooyman, Architect te 's-Gravenhage, A. Koeneкoop, Bouwkundige te Boskoop, Corns. Koning, Architect te Purmerend en C. Duykers, Gemeentearchitect te Kerkrade (L.), Buitenleden van A. et A., door Leden van het Bestuur, André Vlaanderen, Teekenaar-Illustrator, alhier, door de heeren De Klerk en Wijdeveld, L. van Os de Hoop, Bouwkundig Teekenaar, alhier, door de heeren Gratama en Versteeg en S. F. Loeb, B. I., Gemeente-Architect te Utrecht, door de heeren Wijdeveld en Staal.
Als Buitenlid is door het Bestuur aangenomen de heer G. Koolhof, Bouwkundig Opzichter te Groningen en als Kunstlievend Lid Mevr. J. Spoor, alhier.
Als Gewoon Lid is weder ingeschreven de heer C. J. Cheriex, tijdelijk Buitenlid

II. In de 1402de Ledenvergadering is besloten betreffende de Statuten: Het criterium genoemd in Hoofdstuk II, Art. 6, § 2, te lezen a. v.: „Voor de uitgaven wordt een Bureau van Redactie benoemd, bestaande uit tenminste 2 door de Ledenvergadering te benoemen Bestuursleden en tenminste 3 Leden, met dien verstande dat het aantal Leden minstens 1 grooter is dan het aantal Bestuursleden, en de vaststelling der contributies van de Leden over te brengen naar het Huishoudelijk Reglement, onder bepaling dat verhooging dier contributies moet goedgekeurd worden door minstens 2/3 der stemhebbende Leden.
Voorts is besloten de Voorloopige Commissie van Onderzoek (Overgangsbepalingen, Art. 30, nieuwe Statuten) te benoemen, overeenkomstig het voorstel op de 1402de vergadering.
De verkiezing der Leden dier Commissie is uitgesteld tot een volgende vergadering.

III. De obligatieleening 1917, groot ƒ 3000.—, is volteekend. Leden, die door inschrijving tot het welslagen bijdroegen, wordt hierbij hartelijk dank gezegd.

J. F. Staal Jr., 1e Secr.

JAARVERSLAG DER CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA" TE AMSTERDAM.

In 1917 werden 6 vergaderingen gehouden waarbij de belangstelling der Leden zeer groot was, in tegenstelling der twee laatste vergaderingen welke niet konden doorgaan doordat de opkomst niet voldoende was. Het Ledental vermeerderde tot 13, alzoo verkregen wij 3 leden meer dan het vorige jaar.
In de Jaarvergadering van 19 Januari j.l. werden de voorzitter en secretaris herkozen.
Gedurende de Jaarbeurs werden twee excursies gehouden, een voor de Leden der Club en een voor de Leden der Vereenigingen, aangesloten aan het Utrechtsch Kunstverbond. Beide excursies hadden veel deelneming, vooral de laatste muntte uit door groote verscheidenheid van bouwwerken en bizondere accurate uitvoering.
Door de Club werd in het leven geroepen een Studiecommissie inzake Jaarbeursaangelegenheden waarin van de Bouwkundige vereenigingen een afgevaardigde zitting heeft.
Voorts werd aan het Gemeentebestuur van de Bilt

in overweging gegeven het instellen van een Schoonheidscommissie in hoofdzaak voor de bebouwing in de nabijheid van het Station aldaar, met de bekende Biltsche vlugheid werd nog steeds het antwoord van dit College tegemoet gezien.
Waar de Bouwraad, ingesteld door het Utrechtsch Kunstverbond tracht op te wekken het Partikulier initiatief tot bouwen op oordeelkundige wijze, verwachten wij in de komende tijden daarvan gunstige resultaten, hoewel de omstandigheden in het afgeloopen jaar daartoe niet medewerkten.
De finantïen der Club blijven gunstig.

Namens het Bestuur der Club „A. et A."
JAN VAN DER LIP, Secretaris.

DE COMMISSIE VOOR STADSSCHOON.

De Commissie voor het Stadsschoon besloot in een harer vroegere vergaderingen in overleg met Dr. Berlage ten behoeve van het uitbreidingsplan „Zuid" een leiddraad op te maken bevattende een serie wenken en voorschriften, die bij wegenaanleg, beplanting, verkaveling, bebouwing en bij alles wat aan den openbaren weg gebeuren zal, in het oog gehouden moeten worden om, zonder aan de eischen van modern verkeer, hygiëne etc. te kort te doen, toch de principieele en toevallige schoonheidsfactoren in zoo groot mogelijke mate tot hun recht te doen komen
Terwijl de Commissie met de voorbereidende werkzaamheden daartoe een begin had gemaakt, bereikte haar de mededeelingen, dat het hoofdstation Zuid, hetwelk in het plan Berlage als uitgangspunt voor de geheele situatie en indeeling heeft gediend, niet op de daarvoor aangenomen plaats zal worden gesticht.
Aangezien nu hierdoor alle van dat punt uitgaande hoofdverkeerswegen en hunne verbindingen met de bestaande stad hun reden van bestaan volgens de geprojecteerde richtingen verliezen en bij een gewijzigde gedachtengang op geheel andere manier de stad zullen aangrijpen en omgrenzen, is het klaarblijkelijk, dat men binnen zeer korten tijd tot een geheel gewijzigd hoofdschema zal moeten komen.
Daarom meende de Commissie, dat zij het voorgenomen werk niet op het geprojecteerde plan meer kan baseeren, maar zich vooralsnog bepalen moet tot het opstellen van de algemeene principieele eischen ter bevordering van het Stadsschoon in het zich uitbreidende Amsterdam.
Daarbij werd de wenschelijkheid betoogd, dat bij de nu reeds in voorbereiding zijnde gedeeltelijke verwezenlijking van de uitbreiding „Zuid", reeds onmiddellijk rekening zal worden gehouden met de bovengenoemde veranderde omstandigheden.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

De jury voor de prijsvragen der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam bestaande uit de Architecten Jan Stuivinga te Zeist, Willem Stok, Melch. Vermeer, J. Coenraad Meischke en J. Heyink te Rotterdam, heeft de volgende ontwerpen bekroond:
Prijsvraag I, Ontwerp voor een Arbeidsbeurs voor een groote stad.
Ie prijs niet toegekend.
IIe prijs, Motto Driehoek (teeken), Bronzen medaille met getuigschrift der Vereeniging en *f* 40.—. Ontwerper de heer C. A. Kentie te 's-Gravenhage.
IIIe prijs, Motto Arbeid Adelt, Eervolle vermelding met getuigschrift der Vereeniging en *f* 25.—. Ontwerper de heer W. van der Sluys te Rotterdam.
IIIe prijs, Motto Aan 't werk, Eervolle vermelding met getuigschrift der Vereeniging en *f* 25.— A. Ontwerper de heer G. Kelfkens C. Jzn. te Utrecht.
IIIe prijs, Motto Gamma kruis (in krans), Eervolle vermelding met getuigschrift der Vereeniging en *f* 25.—. Ontwerpers de heeren W. H. Terpstra en P. Liesveld te Rotterdam.
Eervolle vermelding, Motto Res Publica, Ontwerper de heer Walter Dahlen te Rotterdam.
Voor prijsvraag II, Ontwerp Ontvanghal in het gebouw eener groote Uitgeversfirma.
Ie prijs niet toegekend.
IIe prijs niet toegekend.
IIIe prijs. Motto Editor, Eervolle vermelding met getuigschrift.
Ontwerper de heer W. P. Meyer te Bussum.
Voor prijsvraag III. Ontwerp voor een Pakhuisgevel.
Ie prijs, Motto Baksteen (2), Bronzen medaille met getuigschrift der Vereeniging en *f* 25.—. Ontwerper de heer C. van Eesteren te Alblasserdam.
Tweede Ie prijs, Motto Karakter, Bronzen medaille met getuigschrift der Vereeniging en *f* 25.—. Ontwerper de heer H Russcher te Rotterdam.
IIe prijs, Motto B.B., Eervolle vermelding met getuigschrift der Vereeniging en *f* 15.—. Ontwerper de heer L. C. van der Vlugt L. Czn. te Rotterdam
Tweede IIe prijs, Motto Tien (Rom. cijfer), Eervolle vermelding met getuigschrift der Vereeniging en *f* 15.—. Ontwerper de heer A. de Kok te Delft.
IIIe prijs, Motto Twee scheepjes, Eervolle vermelding met getuigschrift der Vereeniging en *f* 7.50. Ontwerper de heer G. van der Gaast te Utrecht.
Tweede IIIe prijs, Motto Hoop, Eervolle vermelding met getuigschrift der Vereeniging en *f* 7.50. Ontwerper de heer J. Zuidema te Leeuwarden.
IVe prijs, Motto Mercuur (2), Eervolle vermelding.
Ontwerper de heer P. Kloosterboer te Zeist.
Tweede IVe prijs, Motto Ware House, Eervolle vermelding.
Ontwerper de heer Ant. Pet te Utrecht.

PRIJSVRAAG STATIONSPLEIN LEEUWARDEN

Vraag 1. Wordt gevraagd een adres op te geven, waar prentbriefkaarten van het Stationsplein te verkrijgen zijn.
Antwoord. Het Bestuur der Vereeniging van Vreemdelingenverkeer laat thans briefkaarten van de omgeving van het Stationsplein vervaardigen; deze worden eerstdaags aan de adressen, welke programma's aangevraagd hebben, opgezonden.
Vraag 2. Zijn er op het plein ook tramhaltes aanwezig, en waar bevinden zich die?
Antwoord. Alleen één in de groote bocht bij het station.
Vraag 3. Zou de Spoorweg-Maatschappij toestaan dat op haar terrein bij den ingang van het station een paar booglampen aan of voor dit gebouw aangebracht worden?
Antwoord. Mocht het aanbrengen van deze booglampen een domineerend gedeelte van het uit te voeren ontwerp uitmaken, zoo zou dit verzoek aan de Maatschappij overgebracht kunnen worden.
Vraag 4. Mag de beplanting van opgaand hout en van heestergewas op korter afstand dan 2 M. resp. 0.50 van de eigendomsgrens met de Spoorweg-Maatschappij geplant worden?

Antwoord. Ja, doch er is te rekenen op het soms drukke verkeer naar en van het station.
Vraag 5. Is de oppervlakte terrein (rond emplacement, goederenloods en woningen S. S.) binnen de afrastering in hout beschikbaar voor gedeeltelijke toevoeging of wijziging in het ontwerp of moet deze houten afrastering, zooals op de situatieteekening zwaar getrokken lijnen, eveneens beschouwd worden als uiterste grens van het plein?
Antwoord. Houten afrastering is als uiterste grens van het plein aan te nemen.
Vraag 6. Mogen binnen de houten afrastering boomen geplaatst worden?
Antwoord. Aan de zijde van den Stationsweg ja.
Vraag 7. Mag de houten afrastering rond bijgebouwen en emplacement van station vervangen worden door andere omsluiting, of maakt dit geen deel uit van het ontwerp?
Antwoord. Ja.
Vraag 8. Is het wenschelijk dat ook het stationsgebouw zelf aan het oog onttrokken wordt?
Antwoord. Wordt aan den ontwerper overgelaten.
Vraag 9. Zijn er buiten ingang stationsgebouw en doorgangen tram nog andere dienst- of standplaatsen, welke voor vervoerdienst noodzakelijk zijn?
Antwoord. De toegangen naar goederenloods en emplacement moeten vrij gehouden worden.
Vraag 10. Moet de op de teekening aangewezen ingang Veemarkt behouden worden of mag deze in hoek Zuidersingel verplaatst worden?
Antwoord. Mag verplaatst worden.
Vraag 11. Mag het ijzeren hek Veemarkt vervangen worden door andere afsluiting?
Antwoord. Ja.

L. N. HOLSBOER.

LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA" OP 1 JANUARI 1918.

Eere-Voorzitter.
Dr. H. P. Berlage Nzn.

Buitengewone Eere-Leden.
J. W. C. Tellegen, Burgemeester van Amsterdam.
Mr. Th. Heemskerk, Oud-Min. Binnenl. Zaken, Amsterdam.
Mr. Dr. W. E. v. Leeuwen, Vice President, Raad van State, Den Haag.
Dr. H. C. Muller, Leeraar aan het Gymnasium, Utrecht.
Jhr. Mr. Dr. A Roëll, Commissaris der Koningin, Haarlem.
Prof. Dr. Jhr. J. Six, President van het Kon. Oudheidkundig Genootschap, Amsterdam.
J. W. IJzerman Voorzitter van het Kon. Aardrijkskundig Genootschap, Den Haag.

Eere-Leden.
K. P. C. de Bazel, Architect, Bussum.
Dr. H. P. Berlage, Architect, Den Haag.
Dr. P. J. H. Cuypers Architect, Roermond.
Prof. J. A. v. d Kloes, Hoogleeraar T. H. S., Delft.
W. Kromhout, Architect, Rotterdam.
C. H. Peters, Rijksbouwmeester, Den Haag.

Gewone Leden.
H. van Anrooy, Architect, Hilversum.
J. Alders, Architect, Amsterdam.
J. van den Ban, Architect, Haarlem.
K. de Bazel, Architect, Bussum.
W. Bakker, Bouw- en Waterbouwkundige, Amsterdam.
H. A. J. Baanders, Architect, Amsterdam.
Jan Baanders, Architect, Amsterdam.
Jac. S. Baars, Architect, Amsterdam.
Jac. Bakker, Architect, Amsterdam.
F. A. Barbiers, Architect, Amsterdam.
N. Batelaan, Bouwkundige, Muiden.
W. van den Berg, Architect, Watergraafsmeer.
J. W. H. Berden, Architect, Amsterdam.
G. W. Berning, Bouwkundige, Amsterdam.
Dr. H. P. Berlage, Architect, Den Haag.
C. W. v. d. Berg, BouwkundigTeekenaar, Amsterdam.
Mej L. Beijerman, Beeldhouwster, Amsterdam.
J. Beijleveit, BouwkundigTeekenaar, Amsterdam.
C. J. Blaauw, Architect, Amsterdam.
W. Blaisse, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
J. Blomhert, Architect, Amsterdam.
H. Bonda, Architect, Amsterdam.
B. T. Boeyinga, Bouwkundige, Amsterdam.
J. A. Bonsen, Beeldhouwer, Den Haag.
Jac. Bot, BouwkundigTeekenaar, Amsterdam.
J. G. Boterenbrood, Bouwkundige, Amsterdam.
A. Boeken, Civiel Ingenieur, Amsterdam.
W. Bogtman, Glasschilder, Haarlem.
Jac v. d Bosch, Binnenhuisarchitect, Bloemendaal.
Evert Breman, Architect, Amsterdam.
H. J. Breman, Architect, Amsterdam.
W. C. Brouwer, Keramist, Leiderdorp.
J. W. Blijenburg, Architect, Leeraar M. O., Amsterdam.
Joh. Brouwer, Bouwkundig Opzichter, Amsterdam.
W. Bruin, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
F. M. J. Caron, Architect, Amsterdam.
C. J. Cheriex, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
G. F. la Croix, Architect, Amsterdam.
B. H. Crevels, Beeldhouwer, Amsterdam.
Dr. Ph. J. H. Cuypers, Architect, Roermond.
Jos. Th. J. Cuypers, Architect Ingenieur, Amsterdam.
J. Crouwel Jr., Architect, Den Haag.
Walter Dahlen, Architect bij de Gemeentewerken, Rotterd.
Jan Dullaart, Bouwkundig Teekenaar, Hilversum.
Jac. Duncker, Architect, Amsterdam.
P. W. Duin, Architect, Amsterdam.
Lucien v. Dulken. Architect, Amsterdam.
G. C. B. van Dijk, Architect, Utrecht.
P. A. Ebeling, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
A. Eibink, Bouwk. Teekenaar, Amsterdam.
A. v. Ellinckhuyzen, Beton Constructeur, Hilversum.
H. Elte. Architect, Amsterdam.
P. Elders, Architect, Bergen a. Zee.
H. C. van Eyden, Architect, Bussum.
P. Endt, Bouwkundig Ingenieur, Arnhem.
H. A. van den Eynde, Beeldhouwer, Haarlem.
G. J. Feith, Leeraar M. O., Amsterdam.
J. B. Fels, Architect, Den Haag.
K. van Geijn, Bouwkundige, Amsterdam.
J. Gratama, Bouwkundig Ingenieur, Amsterdam.
J. H. de Groot, Architect Leeraar M. O., Amsterdam.
J. M. Groenewegen, Architect, Den Haag.
Z. Gulden, Architect, Amsterdam.
C. J. de Haas, Architect, Utrecht.
H. J. van der Haar, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
M. J. Hack, Beeldhouwer, Amsterdam.
J. M. van Hardeveld, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
J. W. F. Hartkamp, Architect, Amsterdam.
G. Hartstra, Gemeentearchitect, Bussum.
G. H. Heinen, Decorateur, Amsterdam.
Jos. Herman, Architect, Amsterdam.
P. B. Hendrix, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
J. L. Hoeben, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
B. Hoogstraten, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
J. J. Hellendoorn, Architect, Den Haag.

F. Hulsbosch, Architect, Utrecht.
L. H. E. v. Hylckama Vlieg, Architect, Vlaardingen.
Jos. Ingenohl, Architect, Amsterdam.
H. van Jaarsveld, Architect, Laren N.-H.
H. J. Jakobs, Meubelmaker, Amsterdam.
A. H. Jansen. Meubelontwerper, Watergraafsmeer.
W. H. Jansen, Bouwkundig Chef de Bureau, Amsterdam.
A. J. Joling, Architect, Amsterdam.
Jac. Jongert Jr., Schilder, Purmerend.
G. D. Jurjaansz., Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
Jos. de Jonge, Architect, Rotterdam.
G. Kamphuis, Bouwkundig Teekenaar, Rotterdam.
M. de Klerk, Architect, Amsterdam.
W. J. Klok, Bouwkundige, Rotterdam.
H. v. d. Kloot Meyburg, Architect, Voorburg.
A. Kool, Architect, Tilburg.
E. Kuipers, Architect, Amsterdam.
N. P. de Koo, Interieur Architect. Rotterdam.
J. F. H. Kohlwey, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
L. J. P. Kooken, Gemeente Architect, Eindhoven.
P. Kramer, Architect, Amsterdam.
A. J. Kramer, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
W. K. Kramer, Bouwkundige, Amsterdam.
A. Krantz, Dipl. Ing., Leiden.
W. Kromhout Czn., Architect, Rotterdam.
Hildo Krop, Beeldhouwer, Sloten.
A. J. Kropholler, Architect, Scheveningen.
Foeke Kuypers, Architect, Amsterdam.
Jan Kuyt, Architect, Amsterdam.
J. L. M. Lauweriks, Architect, Amsterdam.
T. van der Laars, Leeraar Rijksschool van Kunstnijverheid, Amsterdam.
T. J. Lammers, Architect, Amsterdam.
N. Lansdorp, Architect, Rotterdam.
J. van Laren, Architect, Amsterdam.
K. van Leeuwen, Leeraar M. O., Amsterdam.
B. T. Liem, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
Jan van der Lip, Architect, Utrecht.
M. J. E. Lippits, Architect, Amsterdam.
J. Limburg, Architect Bouwkundig Ingenieur, Den Haag.
G. Loogman, Bouwkundig Opzichter, Amsterdam.
J. B. van Loghem, Architect Bouwk. Ingenieur, Heemstede.
J. de Lugt, Bouwkundig Teekenaar, Bentveld bij Haarlem.
J. W. Luthmann, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
H. Masselink, Architect, Arnhem.
S. Jessurun de Mesquita, Grafisch Kunstenaar, Watergraafsmeer.
A. de Maaker, Architect, Haarlem.
P. L. Marnette Opzichter-Teekenaar, P. W. Amsterdam.
G. F. Mastenbroek, Architect, Amsterdam.
B. van der Meer, Opzichter-Teekenaar, Amsterdam.
D. Meintema, Architect, Leeuwarden.
J. M van der Mey, Architect, Amsterdam.
R. H. v. Meijenfeldt, Bouwkundig-Teekenaar Rotterdam.
Jan de Meijer, Architect, Amsterdam.
Karel Meijer, Architect, Den Haag.
G. J. Meijers, Civ. Ing. Amsterdam.
Mels. J. Meijers, Inspecteur Woningdienst, Amsterdam.
J. H. A. Mialaret Architect-Ingenieur, Maastricht.
J. Moerman, Bouwkundig Opzichter, Amsterdam.
J. H. Mulder Jr., Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
Karel Muller, Architect, Amsterdam.
B. v. d. Nieuwer Amstel Jr., Architect, Amsterdam.
J. van Nieukerken, Architect, Den Haag.
W. Noorlander, Architect, Amsterdam.
H. W. Nijman, Bouwkundige, Amsterdam.
Albert Otten, Architect, Rotterdam.
A. L. Otto Jr., Bouwkundige, Amsterdam.
B. J. Ouëndag, Architect, Amsterdam.
J. E. v. d. Pek, Ingenieur Architect, Amsterdam.
J. P. L. Petri, Architect, Amsterdam.
Th. Philippi, Ambtenaar Bouw- en Woningtoezicht, Amst.
P. J. Pieters, Architect, Amsterdam.
M. Plate, Architect, Haarlem.
W. A. E. v. d. Pluym, Architect, Leeraar M. O., Amsterdam.
W. Pool, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
T. Poggenbeek, Kunstnijvere, Amsterdam.
J. Poot Jr., Architect, Den Haag.
A. Redert, Architect, Amsterdam.
J. F. Repko, Architect, Amsterdam.
Theo van Reyn, Beeldhouwer, Haarlem.
M. Rietbergen, Architect, Utrecht.
E. A. C. Roest, Architect, Amsterdam.
C. Rol, Decoratief Schilder, Leeraar, Amsterdam.
R. N. Roland Holst, Decoratief Schilder, Laren N.-H.
G. A. Roobol, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
J. E. Rood Ezn., Architect, Amsterdam.
J. Roodenburgh, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
A. C. A. Rotgans, Architect, Amsterdam.
Louis H. Roos, Meubelteekenaar, Amsterdam.
J. Roosing Jr., Architect, Amsterdam.
G. J. Rutgers, Architect, Amsterdam.
W. J. Rijnja, Bouwkundige, Amsterdam.
F. P. M. Schouten, Bouwkundig Teekenaar, Bussum.
N. H. W. Scholte, Architect, Amsterdam.
J. C. Schultsz, Beeldhouwer, Amsterdam.
Otto Schulz, Tuinarchitect, De Bilt.
J. A. Snellebrand Jr., Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
A. P. Smits, Architect, Zandvoort.
C. Th. Sparringa, Bouwkundige, Amsterdam.
J. F. Staal Jr., Architect, Amsterdam.
Jac. A. van Straaten, Architect, Amsterdam.
E. E. Strasser, Dipl. Arch. Hoogeschool Zürich, Amsterd.
J. W. Stradmeijer, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
E. Sunier, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
W. G. v. Swers, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
H. F. Symons, Architect, Blaricum.
R. H. Terlingen, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
Tj. Tjeerde, Dec. Teekenaar, Leeraar Quellinus, Amsterd.
K. Tholens, Architect, Amsterdam.
P. Theunissen, Architect, Rotterdam.
F. A. W. v. d. Togt, Architect, Den Haag.
P. Tolman, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
E. A. van Tonderen, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
H. M. Valk, Architect, Blerick bij Venlo.
A. C. G. Vermeulen, Bouwkundige, Amsterdam.
P. Vermaak, Gemeente Architect, De Bilt.
H. C. Verkruysen, Leeraar in de Aesthetica, Heemstede.
Corn. Visser, Waterbouwkundige, Amsterdam.
P. Vorkink, Architect, Amsterdam.
L. Vogelesang, Opzichter Teekenaar, Amsterdam.
K. de Vries, Bouwkundige Amsterdam.
A. R. de Vries, Bouwkundige, Amsterdam.
G. Versteeg, Architect, Amsterdam.
J. van der Waerden, Civiel Ingenieur, Directeur Bouwtoezicht, Amsterdam.
H. J. M. Walenkamp, Architect, Laren.
H. J. Walle Jzn., Architect, Amsterdam.
A. H. v. Wamelen, Bouwkundige, Amsterdam.
F. A. Warners, Architect, Amsterdam.
A. W. Weissman, Architect Ingenieur, Amsterdam.
A. H. Wegerif Gzn., Architect, Apeldoorn.
A. J. Westerman Bouwk. Ambtenaar P. W., Amsterdam.
A. F. v. d. Wey. Meubelteekenaar, Amsterdam.
C. J. Wierda, Architect, Heerenveen.
K. Wiedijk, Bouwkundige, Amsterdam.

H. Th. Wijdeveld, Architect, Amsterdam.
Jan Wils, Architect, Den Haag.
J. Th. van Winsen, Bouwkundig Teekenaar, Utrecht
Fock Wind, Architect, Arnhem.
Jac. Wormser. Architect, Hilversum.
W. J. M. v. d. Wijnpersse, C. I., Majoor der Genie, Utrecht.
J. Zietsma, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
L. Zwiers, Architect, Amsterdam.

Voorgestelde Gewone Leden.

C. Duykers, Gemeente Architect, Kerkrade.
A. L. Koenekoop, Bouwkundige, Boskoop.
Cs. Koning, Architect, Purmerend.
J. Kooyman, Architect, Den Haag.
S. F. Loeb, B. I. Gemeente-Architect, Utrecht.
L. van Os de Hoop, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
André Vlaanderen, Teekenaar Illustrator, Amsterdam.

Buitenleden.

G. H. Adema, Bouwkundige, Den Haag.
N. Andriessen, Bouwkundig teekenaar, Hilversum.
Joh. H. J. Berben, Bouwkundige, Utrecht.
K. v. d. Berg, Architect, Utrecht.
A. K. Bendt, Architect, Hengelo (O).
B. van Bilderbeek, Architect, Dordrecht.
F. P. Bilsen, Architect, Breda.
N. Bing, Architect, Amsterdam.
L. J. Blok, Bouwkundige, Woerden.
J. W. Blom, Opzichter Landsgebouwen, Den Haag.
I. L. v. d. Bom. Architect, Bussum
W. F. J. H. Bouman, Architect, Tilburg.
F. Bongers, Bouwkundig Teekenaar, Bloemendaal.
M. Brinkman, Architect, Rotterdam.
H. B. v. Broekhuizen, Bouwk. Opz., Teek., Amersfoort.
A. Bunk, Bouwkundige, Den Haag.
H. J. E. Christoffels, Bouwkundig Teekenaar, Vogelenzang.
J. Coenraad, Bouwkundig Teekenaar, Zaandam.
M. Cornelissen Jr., Sectie Opzichter D. S. M., Sumatra.
C. J. Covens, Architect, Utrecht.
J. Cramer, Bouwkundige, Den Haag.
B. v. Dam, Bouwkundige, Capelle a. d. IJsel.
J. A. v. Dongen, Architect, Breda.
N. Doorenberg, Bouwkundige, Bussum.
J. A. v. Donselaar, Bouwkundig Teekenaar, Naarden.
C. Duykers, Gemeente Architect, Kerkrade (L.).
A. W. C. Dwars, Civiel en Bouwkundig Ingenieur, Utrecht.
H. C. Elzinga, Architect, Blaricum.
H. C. Engberts, Bouwkundig Teekenaar, Den Haag.
C. M. v. d. Ent, Bouwkundige, Den Haag.
J. C. v. Epen, Architect, Hilversum.
Charles Estourgie, Architect, Nijmegen.
K. Feenstra, Bouwkundige, Bussum.
J. F. Felderhof, Bouwkundig Leeraar M. O. Deli.
H. Fels, Architect, Den Haag.
W. Fontein, Architect, Leiden.
G. Formijne Jr., Architect Tiel.
H. Gazenbeek, Bouwkundige, Oosterbeek.
A. J. L. Goethals, Architect, Middelburg.
C. W. v. Goor, Architect, Rotterdam.
Corn. de Graaf, Architect, Utrecht.
H. M. de Graaf, Bouwkundig Opzichter, Mijdrecht.
C. de Graaff, Bouwkundige, Semarang (N. O. I.).
G. E. de Groot, Leeraar M[1] M[2], Utrecht.
J. G. van Gendt Azn., Architect, Bussum.
G. de Groot, Bouwkundig Teekenaar, Den Haag.
Jac. Grubben, Architect, Blerik bij Venlo.
J. Haga, Architect, Haarlem.
H. Hana, Leeraar M. O., Blaricum.
D. P. J. Harmsen, Bouwkundige, Zeist.
M. v. Harte, Architect, Deventer.
J. Hermans, Bouwkundig Opzichter, Haarlem.
Joh. Hermans, Bouwkundig Opzichter, Haarlem.
T. Hesse Jr., Architect, Kaapstad.
D. J. Heusinkveld, Architect, Utrecht.
Jac. v. d. Heyden, Architect, Leiden.
H. Hissink, Architect, Loenen a. d. Vecht.
B. G. Holsboer, Architect, Hilversum.
J. Hoogenboom, Rijksopzichter, Renesse.
L. C. v. Houten, Bouwkundige, Weesp.
J. W. v. Houtum, Architect, Hilversum.
C. Houwink, Architect, Deventer.
Ewout Bernard van den Hoven, Architect, Toronto (Canada)
W. Helwig, Bouwkundig Leeraar, Den Haag.
D. Jensma, Directeur Ambachtschool, Assen.
L. Jongedijk, Gemeente Opzichter, Genemuiden.
H. C. Jorissen, Architect, Dordrecht.
G. Kelfkens C.Jzn., Bouwkundig Teekenaar, Gemeente Heerewaarden (Gelderland).
A. J. v. Kempen, Architect, Den Bosch.
C. A. Kentie, Bouwkundig Teekenaar, Den Haag.
P. J. G. Klaarhamer, Architect, Utrecht.
J. F. Klomp, Arch. Dipl. Ing., Dortmund.
A. L. Koenekoop, Bouwkundige, Boskoop.
F. A. Koch, Architect, Scheveningen.
J. D. C. Koch, Architect, Zwolle.
D. Komen, Hoofdinsp. Bouw- en Woningtoezicht, Utrecht.
Corn. Koning, Architect, Purmerend
J. Kooyman, Architect, Den Haag.
J. N. Koopman, Bouwkundige, Den Haag.
G. Koolhof, Bouwkundig Opzichter, Groningen.
Simon v. d. Laan, Gedipl. Bouwk. Opzichter, Wormerveer.
W. Ladage, Bouwkundige, Rotterdam.
J. v. d. Land, Bouwkundige, Rotterdam.
J. C. Leijen, Architect, Bergen (N.-H.)
A. W. v. d. Linden, Bouwkundige, Den Haag.
C. A. Lion Cachet, Kunstnijveraar, Vreeland.
D. J. van Loo, Architect, Zutfen.
Joh. D. Looijen, Architect, Scheveningen.
W. D. Meyer, Architect, Den Haag.
D. G. G. Margadant, Bouwkundige, Hilversum.
A. A. J. Margrij, Architect, Rotterdam.
Anne Markus, Directeur Ambachtsschool, Harlingen.
R. C. Mauve, Architect, Scheveningen.
W. P. Meyer, Bouwkundig Teekenaar, Haarlem.
Nico Molenaar, Architect, Den Haag.
P. A. J. Mooyen, Architect, Amsterdam.
A. Mondt Jr., Architect, 's-Gravenhage.
Jan Mühlschlegel, Opz. Bouw- en Woningtoez., Kediri (N. I.)
J. N. Munnik, Architect, Den Haag.
C. Mus Hzn., Leeraar M. O., Den Haag.
M. J. Muylaert, Bouwkundige, Haarlem.
J. Neisingh, Architect, Assen.
P. M. C. Nicolai, Ingenieur, Utrecht.
C. P. v. Nieuwenhuizen, Bouwkundig Teekenaar, Bussum.
D. v. Oort, Architect, Bussum.
W. F. Overeijnder, Architect, Rotterdam.
B. Ovink, Bouwkundige, Doetinchem.
S. T. van Oyen, Bouwkundig Teekenaar, Den Haag.
F. Joh. Paff, San. Techn. Utrecht.
R. P. v. d. Paut, Bouwkundige, Eindhoven.
W. Penaat, Kunstnijveraar, Blaricum.
Joh. C. Piceni, Bouwkundig Teekenaar, Breda.
J. v. d. Pluym, Architect, Rotterdam.
C. B. Posthumus Meyes Jr., Architect-Student, Bussum.
F. Posthuma, Bouwkundig Teekenaar, Den Haag.
J. R. Prent, Bouwkundig Teekenaar, Den Haag.
J. P. Postma, Architect, Deventer.

H. J. Regeer, Opzichter B. W., Poerworedjo Kedoe (N.O.I.).
G. Repko, Architect, Bussum.
H. A. Reus, Architect, Dordrecht.
W. te Riele, Architect, Deventer.
H. v. Roggen, Leeraar H. B. S., Almelo.
H. Rutgers, Architect Directeur Technisch Bur. Warmond.
H. Rijven, Bouwkundige, Venlo.
D. Saal, 2e Luit. I. W., Den Helder.
P. W. Scheltema, Architect, Den Haag.
H. van der Sande, Bouwkundige, Teteringen bij Breda.
G. A. Scholten, Architect, Tiel.
A. J. van Schaik, Architect, Utrecht.
J. L. Schouten, Fabrikant, Delft.
R. Schüngel, Bouwkundig Ingenieur, 's-Hertogenbosch.
Jos. Seelen, Architect, Heerlen (L.)
Aug. M. J. Sevenhuysen, Architect, Teekenleeraar M. O., Haarlem
T. H. Slinger, Bouwkundig Opzichter R. W., Leiden.
Nico Smit Jzn., Bouwkundige, Weesp.
P. van Steenderen, Bouwkundig Teekenaar, Den Haag.
H. W. Stikelorum, Bouwkundige, Den Haag.
Jan Stuyt, Architect, Den Haag.
J. P. Stok Wzn., Architect, Rotterdam.
Frans H. Stoks, Bouwkundige, Venlo.
Corn. van Straaten Jr., Architect, Utrecht.
A. R. C. Suyling, Den Bosch.
C. Sweris, Architect, Soest bij Baarn.
D. F. Tersteeg, Tuin-Architect, Naarden.
F. C. Unger, Ingenieur, Den Haag.
F. J. Vingerhoet, Nijmegen.
J. J. A. J. v. d. Valk, Architect, Tilburg.
J. Veenstra Jr., Bouwkundige, Zeist.
M. M. T. G. Vermooten, Bouwkundige, Utrecht.
J. M. Vink, Bouwkundig Teekenaar, Den Haag.
A. Visser, Civiel-Ingenieur, Papendrecht.
J. A. Visser, Leeraar M. O. Architect, Groningen.
W. N. van Vliet, Architect, Den Haag.
G. J. Vos, Architect, Bussum
G. Vos, Inspecteur Bouwtoezicht, Alkmaar.
A. J. Vredeveld, Bouwkundige, Utrecht.
W. Vrede, Bouwkundige, Soerabaja.
J. A. de Waal, Bouwkundige, Sloten (N.-H.).
Han. Wegerif, Architect, Den Haag.
A. R. Wittop Koning, Architect, Bussum.
J. G. Wolbers, Architect, Den Haag.
Dirk Wolbers, Beeldhouwer, Den Haag.
H. Wouda, Architect, Den Haag.
J. Wildeboer, Bouwkundig Teekenaar, Haarlem.
J. A. Wijn, Architect, Apeldoorn.
H. IJsselmuiden, Bouwkundige, Arnhem.
D. A. v. Zanten, Bouwkundige, Hilversum.
A. H. Zinsmeister Architect, Den Haag.
L. v. Zoelen Hzn., Architect, Ede.

Aspirant-Leden.

E. T. Bakker, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.
L. B. Kalff, Bouwkundig Teekenaar, Amsterdam.

Kunstlievende Leden.

H. Bouwman, Ederveen (O).
Nederlandsche Fabriek Becht en Dyserinck, Amsterdam.
L. Bienfait, Ingenieur, Amsterdam.
Joh. Box, Amsterdam.
F. W. Braat, Fabrikant, Delft.
Firma Coeterier en Ladiges, aannemers, Amsterdam.
Mme Cl. Carpreau, Amsterdam.
J. F. Duwaer, Boekdrukker, Amsterdam
H. Eisendrath, Boekhandelaar, Amsterdam.
Firma Ferd. Engers, in Bouwmaterialen, Amsterdam.
Rud. Elion, Kunsthandelaar, Amsterdam.
Th. R. van Epen, Fabrikant, Amsterdam.
A. G. Everts, Particulier, Bloemendaal.
N. J. H. Groenendael, Aannemer, Breda.
Bern. Eilers, Kunstfotogaaf, Amsterdam.
Groeneveld, Ruempol & Co., Amsterdam.
Th. Groenendijk, Architect, Amsterdam.
Jan Hamer, Koopman, Amsterdam.
F. B. Harmsen, Steenhouwer, Amsterdam.
Heystee Smit & Co., Tegelhandelaar, Amsterdam.
F. A. Hoefer, Dir. Overijselsch Geschiedk. Museum, Zwolle.
G. J. Hillen, Meubelfabrikant, Amsterdam.
K. Huig, Bouwkundige, Amsterdam.
M. Knoops, Particulier, Amsterdam.
Firma H. P. Jansen & Zn., Meubelfabrikant, Amsterdam.
Louis de Jong, Technisch Bureau, Amsterdam.
Firma Robert Kalff & Co., San. Art., Amsterdam.
Nic. Kip Jr., Aannemer, Amsterdam.
W. Krul, 1ste Luit. Genie, Fort de Ruyter, Vlissingen.
F. v. d. Loo, Steenfabrikant, Dieren.
T. Lammers, Aannemer, Amsterdam.
H. B. Lotgering, Amsterdam.
C. J. Maks, Kunstschilder, Amsterdam.
W. Knipscheer v. d. Hout, Particulier, Blaricum.
Firma Martin & Co., Amsterdam.
Th. Nieuwenhuys, Sierkunstenaar, Amsterdam.
Nederl. Mij. voor Centrale Verwarming v. Burkom & Son, Amsterdam.
J. A. Niegeman, Haarlem.
Hugo v. Poelgeest, Fabrikant, Leiderdorp.
Mr. J. F. van Royen, Hoofdcommies Posterijen en Telegrafie, Den Haag.
J. M. H. Rademaker, Aannemer, Amsterdam.
A. J. Roosen, Aannemer, Amsterdam.
Jacob Rinse, Steenhouwer, Amsterdam.
Dr. J. van Rooyen, Amsterdam.
Dr. J. Rothstein, Particulier, Amsterdam.
P. Schwerzel, Amsterdam.
Ph. Simons, Directeur Speelgoedfabr. „Olanda" Amsterdam
Mevr. J. Spoor, Amsterdam.
Staal & Co., Electro Technicis, Amsterdam.
Staal en Haalmeyer, Aannemers, Amsterdam.
Jacq. Swaan, Amsterdam.
J. W. v. Tubergen, Jr., Amsterdam.
A. W. Volmer, Directie American Hotel.
H. J. Wijdeveld, Electr. Techn. Ingenieur, Renkum.
H. J. Winkelman, Kunstnijveraar, Amsterdam.
Mej. H. Wolff, Kunstschilderes, Amsterdam.
F. J. Zeegers, Directie „'t Woonhuis" Amsterdam.
J. Warners, Aannemer Alhier, Amsterdam.

Vereenigings-Leden.

Ver. voor „Vak en Kunst", bibl. archivaris Adr. Schotel, Dordrecht,
Ambachtsschool, Amersfoort.
Gem. Avondschool voor Handwerkslieden. Arnhem.
Ver. tot Bevord. der Bouwkunst, Leiden.
Ver. „De Ambachtschool" p/a A. D. F. v. d Warf, Goes.
Mij. tot Bevord. der Bouwkunst, Amsterdam.
Secr. Rijks Comm. v/d beschr. der Monumenten van Gesch. en Kunst, 's-Gravenhage,
Technische Hoogeschool, Afd. Bibliotheek, Delft.

H.H. Leden worden beleefd verzocht mogelijke *fouten* in bovenstaande lijsten *ter kennis van het Bestuur te brengen*, waar voor de samenstelling, van dikwijls oude gegevens moest gebruik gemaakt worden. In het volgende nummer van Architectura kunnen de verbeteringen dan nog ter kennis gebracht worden.

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 52. ZATERDAG 29 DECEMBER 1917

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: J. GRATAMA, VOORZITTER, H. TH. WIJDEVELD, SECRETARIS, R. N. ROLAND HOLST, P. C. KRAMER, H. A. VAN ANROOY, C. J. BLAAUW EN J. L. M. LAUWERIKS.
STUKKEN DE REDACTIE BETREFFENDE AAN H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT No. 50, TE AMSTERDAM.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Buitenleden zijn door het Bestuur *aangenomen* de Heeren:

J. PH. PEPER, Architect, Heemstede, en JOH. WEVERS, Bouwk. Opzichter, Bloemendaal, voorgesteld door den Heer M. J. Muylaert te Haarlem, en de Heeren S. J. VAN LINGE en P. DE VRIES, Opz. Teekenaars 1ste klasse bij de Gemeentewerken te 's-Gravenhage.

II. Als gewone Leden worden voorgesteld de heeren S. F. LOEB B. I., Gemeentearchitect te Utrecht door de heeren Wijdeveld en Staal, M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, Architect te Rotterdam door de heeren Gratama en Staal, L. VAN OS DE HOOP, Bouwkundig Teekenaar alhier, door de heeren Gratama en Versteeg, H. J. VAN DER VECHT, Schilder te Amsterdam door de heeren Jac. Jongert en Gratama, ANDRÉ VLAANDEREN, Teekenaar-Illustrator door de heeren de Klerk en Wijdeveld en D. A. VAN ZANTEN, Architect te Hilversum, Buitenlid van A. et A. door de heeren van Laren en van Wamelen, de heeren C. DUYCKERS, Architect te Kerkrade (L.), M. VAN HARTE, Architect te Deventer, J. KOOYMAN, Architect te 's-Gravenhage, A. KOENEKOOP, Bouwkundige te Boskoop en Cs. KONING, Architect te Purmerend, Buitenleden van A. et A. door Leden van het Bestuur.

III. De **1403de Vergadering** van het Genootschap zal gehouden worden op **Woensdag 16 Januari 1918, 's avonds 8 uur,** in de vergaderzaal Heerengr. 545/549.

Agenda:

a. Notulen.
b. Ingekomen Stukken.
c. Installatie van de heeren WALTER DAHLEN, Architect bij de Gemeentewerken te Rotterdam; G. C. B. VAN DIJK, Architect te Utrecht; G. HARTSTRA, Gemeente Architect te Bussum; F. HULSBOSCH, Architect te Utrecht; JAN VAN DER LIP, Architect te Utrecht; D. MEINTEMA, Architect te Leeuwarden; KAREL MEYER, Architect te 's-Gravenhage; J. H. A. MIALARET, Architect-Ingenieur te Maastricht; THEO VAN REYN, Beeldhouwer te Haarlem; P. THEUNISSEN, Architect te Rotterdam; P. J. VERMAAK, Gemeente-Architect te de Bildt en FOCK WIND, Architect te Arnhem, als Gewone Leden van het Genootschap.
d. Beschouwingen ter toelichting van de tentoongestelde nieuwe typen aarden-vaatwerk door den heer WILLEM C. BROUWER.
e. Verkiezing van 2 Leden in de Voorloopige Commissie van Onderzoek (1 Lid door de Vergadering, 1 Lid door het Bestuur).
f. Voorstel tot uitbreiding der Commissie van Redactie, en verkiezing van 1 Lid, speciaal voor de Technische Afdeeling van het blad „Wendingen".
g. Ballotage van de heeren S. F. LOEB, B. I., Gemeente-Architect te Utrecht, M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, Architect te Rotterdam, L. VAN OS DE HOOP, Bouwkundig Teekenaar te Amsterdam, H. J. VAN DER VECHT, Dec. Schilder te Amstelveen, ANDRÉ VLAANDEREN, Teekenaar-Illustrator te Amsterdam, D. A. VAN ZANTEN, Architect te Hilversum, C. DUYCKERS, Architect te Kerkrade, M. VAN HARTE, Architect te Deventer, J. KOOYMAN, Architect te 's-Gravenhage, A. KOENEKOOP, Bouwkundige te Boskoop en Cs. KONING, Architect te Purmerend.

J. F. STAAL JR., te Secr.

Amsterdam, 15 December 1917.
Aan de
Tweede Kamer der Staten-Generaal.
's-Gravenhage.

Het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam, kennis genomen hebbende van de door zijn Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken gedane voorstellen tot instelling eener Rijkscommissie van advies inzake het restaureeren enz. van oude bouwwerken, overwogen hebbende dat door het aannemen van dit voorstel eene groote verbetering in de monumentenzorg zal verkregen worden, daar deze verbetering bevat een met de opvattingen van dezen tijd strookende methode van restaureeren en uitbreiden onzer oude monumenten, dringt bij Uw college ernstig op aanneming van deze voorstellen aan.
Hetwelk doende enz.

Voor het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam:
w. g. JAN GRATAMA, *Voorzitter.*
w. g. J. F. STAAL, *1ste Secretaris.*

Toelichting.

Uit het feit, dat zoowel de Oudheidkundige Bond als het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen en de voornaamste Bouwkundige Vereenigingen zich geheel vereenigd hebben met de „Grondbeginselen en Voorschriften voor het Behoud, de Herstelling en Uitbreiding van oude Bouwwerken", opgesteld door een Commissie, benoemd door den Oudheidkundigen Bond, blijkt duidelijk hoezeer Oudheidkundigen en Kunstenaars wenschen, dat wijziging gebracht wordt in de officieele wijze van restaureeren, enz. tot heden gevolgd. De oudheidkundigen hebben gewezen op de moeilijkheid en de teerheid van het vraagstuk, waarbij zij het z.g. restaureeren in stijl uit een historisch oogpunt afkeurden. Bij een dergelijke restauratie toch zijn in den ouden stijl toegevoegde aanbouwen, nieuw bijgemaakte bouwdeelen, ornamentaties en beeldwerken natuurlijk geen echte, maar nagemaakte historische stukken, en daarom in hooge mate bedenkelijk, zoodat een dergelijke wijze van behandeling der oude bouwwerken historisch verwerpelijk is.
De hedendaagsche historici wenschen daarenboven het oude bouwwerk zooveel mogelijk te zien opgenomen in de geschiedenis der tijden, der levende geslachten, en het dus niet als een soort museumobject te plaatsen buiten de samenleving, maar integendeel het een practische bestemming te geven, daarbij die wijziging en aanbouwingen aanbrengend, die het geheel niet schaden.
Deze wijzigingen en aanbouwingen dienen echter het karakter te dragen van den tijd van haar ontstaan. Vroegere geslachten, in een rustig zelfvertrouwen op de waarde van hun kunst, hebben vrijwel steeds aan- en verbouwingen van oude bouwwerken tot stand gebracht in den toen heerschenden stijl.
Tallooze Gothische spitsen op Romaansche toren-romp en, Gothische portalen aan Romaansche kerken, Renaissance- en Barockportalen aan Gothische kerken, Lodewijk Veertien, Vijftien en Zestien interieurs in woonhuizen en kasteelen van vroegeren datum bewijzen dit.
Welk een fraaie oplossingen zijn hierbij niet bereikt, men denke slechts aan de vele Renaissance torenspitsen op Gothischen onderbouw in ons Vaderland.
Is dus uit een historisch oogpunt de z.g. stijlrestauratie verwerpelijk, uit een kunstoogpunt is zij dit niet minder.

Het restaureeren in stijl wordt verdedigd op de basis van wetenschappelijkheid. Afgezien nu van het feit, dat deze wetenschappelijkheid niet absoluut, dus daarom niet wetenschappelijk is, getuigen de vele restauraties die later onjuist of aanvechtbaar bleken te zijn, wordt bij het restaureeren in stijl de kunstwaarde van het bouwwerk uit het oog verloren, ja deze waarde wordt daarbij ernstig geschaad. Immers het restaureeren in stijl geschiedt niet door het scheppende gevoel, maar door het verstand; men bestudeert daarbij zooveel mogelijk gelijksoortige bouwwerken uit den tijd van het te restaureeren bouwwerk, hoe de oorspronkelijke bouwmeester het onderwerp behandeld zou hebben, men stelt zich voor, en men tracht in dien geest iets te maken, zoo goed en zoo kwaad als het gaat.
Deze werkwijze heeft natuurlijk heel weinig met kunst te maken. Het is dan ook begrijpelijk, dat veelal bij gerestaureerde bouwwerken de in ouden stijl bijgewerkte deelen levenloos en daardoor kunstloos zijn. Zij zijn in hun koude, verstandelijke onbezieldheid en hun waanwijze, pseudo-historie opdringerige, hinderlijke partijen, in het oude kunst-geheel, dat in zijn oudheid zoo belangwekkend getuigt van leven en bezieling uit vroegeren tijd.
Terecht hebben dan ook fijne kunstkenners als Ruskin reeds vroeger hartstochtelijk geprotesteerd tegen de stijl-restauratie, en tegen het „opknappen" en het bijwerken van oude bouwwerken, waardoor deze volledig en onherroepelijk als kunstwerk ten gronde gaan. En was het niet de groote beeldhouwer Rodin, die ontroerd door de ver-restaureerde Fransche Kathedralen, uitriep, dat deze voor goed „blind" waren geworden.
Eigenlijk is deze vergelijking nog te mooi, want de stijlrestauratie geeft niet het tragische van het blinde oog; veeleer verhoudt zij zich tot de ware bouwkunst als een glazen oog tot een levend oog.
Het restaureeren in stijl behoort thuis in de 2e helft der 19e eeuw, toen vrijwel de geheele bouwkunst was vervallen tot copie van vroegere stijlen. De wetenschappelijke overheersching van dien tijd deed zich ook in de bouwkunst gevoelen, welke kunst als kennis van oude bouwstijlen werd begrepen en onderwezen.
De tijden zijn echter veranderd, de bouwkunst wordt weer als kunst erkend en gewaardeerd. Men beseft nu ook weer, dat oude kunst en levenlooze copie aesthetisch zeer slecht samengaan, maar dat kunstwerken in verschillende stijlen, mits het dan ook kunstwerken zijn, wel samen harmonieeren.
Al onze oude steden geven hiervan voorbeelden in overvloed, niet alleen in onderdeelen, zooals b.v. een Barock portaal aan een Gothische kerk, maar oude woonhuizen in een Lodewijk stijl naast Oud-Hollandsche trapgevels; ja een sterk voorbeeld van tegenstelling en toch harmonie: het Renaissance Raadhuis te Delft, gebouwd door Hendrik de Keyzer om een bestaand Gothisch torentje heen, waar bij dit laatste op fraaie wijze het dak van het gebouw domineert.
Het ligt daarom op den weg van onzen tijd hetzelfde te doen, d.w.z. dat de aan- en verbouwingen, ornamenten en beeldhouwwerken, ontworpen worden door een kunstenaar, die met takt aansluitend bij het oude gedeelte, zijn eigen schoonheidsidee, zijn eigen gevoel tot uiting brengt, en daarvoor op harmonische wijze kunst van eigen tijd plaatst in de kunst van vroegeren tijd.
In het belang der oude kunst en der nieuwe kunst moeten restauraties enz. niet geschieden onder leiding van een kunstgeleerde, maar van een kunstenaar.
Het zijn dan ook deze overwegingen, die de Nederlandsche beeldende kunstenaars er toe geleid hebben, door middel hunner verschillende vereenigingen en bonden de grondbeginselen voor restauratie enz. bovengenoemd, waarin de nieuwere gedachten categorisch zijn uitgewerkt, met volle symphatie te begroeten.
Hierbij werd tevens sterk de wenschelijkheid gevoeld, dat de Regeering inzake de restauraties enz. niet ter zijde zou worden gestaan door een adviseur, waardoor eenzijdige voorlichting niet vermeden kan worden (getuige de wijze waarop tot heden van officieele zijde vrijwel uitsluitend de restauratie in ouden stijl werd voorgestaan) maar dat er een Rijkscommissie van advies inzake het restaureeren zou worden ingesteld, in welke commissie de oudheidkundigen en de kunstenaars op ruime wijze zouden zijn vertegenwoordigd.
Alleen van een dergelijke Commissie kan verwacht worden dat zij het moeilijke en teere vraagstuk van restauratie, enz. der oude monumenten met takt zal oplossen.
En waar zijn Excellentie de Minister van Binnenlandlandsche Zaken een desbetreffend voorstel bij Uw College heeft ingediend, vertrouwt het Genootschap „Architectura et Amicitia", dat Uw College de inzichten van de Nederlandsche beeldende kunstenaars zal deelen en de voorstellen van den Minister zal willen aannemen.

Voor het Genootschap
„Architectura et Amicitia":
w. g. JAN GRATAMA, *Voorzitter.*
„ J. F. STAAL, *Secretaris.*

JURY-RAPPORT VAN DE PRIJSVRAGEN DER VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

Prijsvraag I: Arbeidsbeurs in een groote stad.

Op deze prijsvraag zijn ingekomen 22 inzendingen, waarvan de kwaliteit zeer verschillend is. Wordt iedere inzending beschouwd als te bestaan uit twee deelen *a*: plan (de platte gronden) en *b*: architectuur (de gevels en doorsneden), dan valt op te merken, dat het werk over het algemeen zeer ongelijk is. Zelfs bij afzonderlijke ontwerpen houdt het gehalte van het plan geen gelijken tred met dat der architectuur. In vele gevallen is de verhouding tusschen beide zelfs omgekeerd evenredig. In inzendingen, waar beide vrijwel gelijk zijn, is deze gelijkwaardigheid dan nog van mindere hoedanigheid. Bij de beoordeeling is de jury gekomen tot een verdeeling in drie groepen. Bij de eerste schifting zijn ter zijde gelegd die ontwerpen, welker planindeeling of architectuur òf zwak òf onbegrepen zijn te weten de motto's:
1. M. s.; 2. S. t. r. i. i. d.; 3. M. E. P.; 4 Mei; 5 Toon en Piet; 6 X en 7 (gammakruisteeken)
Van de overgebleven 15 inzendingen zijn bij tweede schifting uitgevallen om kleinere of grootere gebreken hetzij in plan of architectuur, waardoor zij niet voor verdere bekroning in aanmerking konden komen, de motto's:
8 Economisch; 9 Arbeid; 10 Orde en Arbeid; 11 Y; 12 Labor omni vincit; 13 M. en V; 14 Bij 'n Keerske; 15 A. B. (monogram in driehoek) en 16 L. G.
Zoodat ten laatste overgebleven zijn de motto's: 17 R'dam; 18 Res Publica; 19 Gammakruisteeken (in krans); 20 Aan 't werk; 21 Arbeid adelt en 22 Driehoek (teeken)
Bij dezen is er echter geen, dat zoowel in plan als in architectuur tegelijk uitmunt. Motto Driehoek, dat wat plan betreft verreweg bovenaan staat, heeft een architectuur, die wel hoedanigheid bezit, doch van een bijzonderen aard. De ontwerper heeft zich bij zijn streven naar eenvoud dermate laten verleiden, dat deze eenvoud verworden is tot nuchterheid, die aan armoede grenst.
Een andere inzending, als b.v. Arbeid adelt, vertoont een architectuur van een beschaafd modern karakter, die zeker gelauwerd zou zijn, als eenige fouten in het plan het ontwerp in zijn geheel weer niet minder gemaakt hadden.
Hetzelfde is het geval met het zeer verdienstelijk voorgedragen Res Publica, dat evenwel door enkele woningen in het plan en daardoor ook in de architectuur geschaad wordt.
Iets eenders hebben ook „Aan 't werk" en Gammakruis (in krans).
Gezien deze feiten is de Jury tot de slotsom gekomen het Bestuur der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap voor te stellen:
den eersten prijs niet toe te kennen;
den tweeden prijs toe te kennen aan motto: Driehoek;
voorts toe te kennen drie derde prijzen, en wel aan de motto's: Arbeid adelt; Aan 't werk en Gammakruis (in krans), en een eervolle vermelding aan motto: Res Publica.
Ontwerpers van deze inzendingen bleken later te zijn:
van motto: Driehoek (teeken) de heer C. A. Kentie te 's-Gravenhage;
van motto: Arbeid adelt, de heer W. van der Sluys te Rotterdam;
van motto: Aan 't werk: de heer G. Kelfkens C. J.zn. te Utrecht;
van motto: Gammakruis (in krans) de heeren W. H. Terpstra en P. Liesveld te Rotterdam.
en van motto: Res Publica de heer Walter Dahlen te Rotterdam.
Motto *M. S.* Een zwak plan. Door de scheve hoeken zullen verwrongen ruimten ontstaan. De opbouw der gevels is rammelend. Het teekenwerk is matig.
S.t.r.i.i.d. Een te verbrokkeld plan, vooral op de verdieping. De architectuur is zwak, zie het detail.
M. E. P. In tegenstelling met de voorgaanden geeft deze inzending blijk van een beter inzicht in de eischen van een platte grond. De architectuur is echter nog zeer zwak.
Mei. Een versnipperd plan. Ook de gevels zijn niet opgelost. Het teekenwerk is strak.
Toon en Piet. Het plan is niet slecht van distributie. Echter zijn hal en „overloop" buiten verhouding groot. De architectuur is dor.
X. Hoofdindeeling is goed. Beroepskeuze en intercommunale arbeidsbemiddeling, zijn te geïsoleerd. De architectuur heeft enkele goede hoedanigheden; evenwel is de middenpartij met dubbelen ingang ook uit constructief oogpunt minder geslaagd.
Gammakruis (teeken). In hoofdopzet een goed plan, dat in zijn opstanden een streven naar monumentaliteit verraadt, die echter in den voorbouw nog niet beheersch t is. De kapgrond en de gevels spreken elkaar tegen. Het teekenwerk is vlot.
Economisch. In dit plan zijn de afdeelingskantoren te ver van de wachtzaal en centraalkantoor, wat een goed werker in den weg staat. De ingebouwde spreekkamer bij directie en werkgevers is niet gelukkig. De architectuur is over het geheel weinig zeggend, hoewel het detail enkele goede vormen vertoont.
Arbeid. Het gegeven is hier goed verwerkt. Evenwel

treft het dadelijk dat het voorgedeelte in het plan ongemotiveerd groot is, in verhouding tot de wachtzalen, die veel te klein zijn. De massa van het gebouw is goed, doch de zijgevel is minder geslaagd dan de voorgevel. De vormen zijn hier en daar zonder illusie, niettegenstaande een enkel detail herinnert aan een motief van een projekt uit een raadhuisprijsvraag. Het teekenwerk is verzorgd, doch de perspectief is poover van behandeling.

Orde en arbeid. Ook hier zijn de wachtzalen, hoewel niet geheel verkeerd gelegen, te klein. De garderobes hebben geen licht. Te veel ruimte is opgeofferd aan den geweldigen torenbouw, die hier niet wel op zijn plaats is. Hoewel op zichzelf niet onverdienstelijk, is door de opstapeling van veel kleine deelen de groote massa van het geheel uit het oog verloren, waardoor het gebouw niet meer één is, wat vooral in de perspectief terstond opvalt. De zijpartijen hebben een, van de middenpartij verschillende schaal en vormgeving. Het teekenwerk is hier en daar wat aan den groven kant.

Y. Te veel ruimte wordt ingenomen door den hof, die wel vriendelijk is van stemming. De wachtzalen zijn veel te klein voor het gegeven aantal personen. Ook hun ligging ten opzichte van de toegangen en de afdeelingskantoren is minder gunstig. Het groote kantoor, beroepskeuze, intercomm. arbeidsbemiddeling en de chefkantoren zijn goed gelegen. De garderobes zullen wat donker zijn. Het trappenhuis heeft goede kwaliteiten, is echter wat aan den ruimen kant. Het gebouw is rustig van massa en de architectuur heeft een goed, eenvoudig karakter. Vooral de voorgevel is zeer geslaagd van compositie. Het teekenwerk is gaaf en de perspectief maakt een prettigen indruk.

Labor ommiavincit. Evenals bij het vorige projekt zijn hier de wachtzalen bedenkelijk klein, wat de ontwerper blijkbaar zelf gevoeld heeft door er gangen bij te voegen. De vestibule vóór beneden en boven is te groot en ook liggen de dubbele trappen te verscholen. Het gebouw is een goed gesloten geheel en de architectuur is van een voornaam karakter. Het teekenwerk is vlot, wat bijzonder in het detail uitkomt.

M. en V. De groote tuin in het midden is niet te verdedigen, te meer daar de wachtzalen veel te klein zijn. Kleedkamers en toilettes zijn goed geprojekteerd. Boven, zou de koffiekamer met de bestuurskamer om te wisselen zijn, waardoor de eerste gunstiger ten opzichte van de woning kan komen. De architectuur is wat droog. Het teekenwerk is strak.

Bij 'n Keerske. Door de wachtzalen (voor beide groepen even groot) aan den voorgevel te projekteeren is hier een afwijkend type verkregen. Echter zijn daardoor de kamers voor directie en werkgevers meer naar achter gekomen met het uitzicht op binnenplaatsen, wat niet fraai is. De verdeeling van centraalkantoor, afdeelings- en chefkantoren is goed. In de spreekkamer bij de werkgevers zal het niet overvloedig licht zijn. Toiletten enz. goed gelegen. De opbouw boven de hal, die door de buitenarchitectuur gevraagd wordt is met den geheelen opzet ervan te grootsch opgevat. Het gebouw verraadt een goed begrip van massaverdeeling, waarmee de detailleering in schaal is. Het teekenwerk is goed en uit de perspectief spreekt een zekere bravour. De lucht zou er voor een architectonische teekening wat ingehoudener hebben kunnen zijn.

AB (monogram in driehoek). De eerste indruk van dit plan is door zijn regelmatigheid, zoowel beneden als boven, gunstig. Echter blijkt bij nader inzicht, dat de distributie er niet zoo gelukkig is. De wachtzaal voor mannen is door het aanhangsel niet fraai van vorm. De ligging ervan, evenals die voor vrouwen grenzend aan het te kleine centrale kantoor is af te keuren (te veel ingesloten, geen uitzicht naar buiten en niet vrij voor het centrale kantoor). De bovenverdieping is verdienstelijk opgelost, vooral wat den dienst betreft. Wat de architectuur aangaat, kan opgemerkt worden, dat de projektieteekeningen beter voldoen dan de perspectief, waar het te zware karakter opvalt, dat men in de eersten niet vermoeden zou. Een enkele vorm van het detail is wat raadselachtig. Het interieur is verzorgd en het teekenwerk getuigt van accuratesse.

L. G. Hoewel de wachtzalen te klein zijn, geeft dit plan door zijn duidelijken opzet blijk van goede bestudeering, wat vooral uitkomt in de wijze van plaatsing der afdeelingskantoren voor de intercomm. arbeidsbemiddeling en de beroepskeuze, alsmede in de verdere groepsgewijze verdeeling der overige afdeelingskantoren. Ook de plaatsing der chefs is goed. Wat kan echter de bedoeling zijn van de trappen achter, die noch naar boven, noch naar beneden gaan? In het voorgedeelte zijn de trappen te veel en is hun aanleg te royaal opgevat. Van buiten vertoont het gebouw een goed gesloten geheel, met goed verdeelde gevels, die echter in detailleering wat arm van vorm blijken. Voor de perspectief is het oogpunt niet gelukkig gekozen en ook te hoog genomen. Het blok rechts op den voorgrond is dood.

R'dam. De groote greep in dit plan is goed. Het doet op het eerste gezicht aangenaam en rustig aan. De algemeene dienst is goed opgelost, alleen de kantoren voor de intercomm. arbeidsbemiddeling en de beroepskeuze liggen wat achteraf aan een niet te fel verlichte gang. De mannenwachtzaal is door den aanhang niet mooi van vorm. Toiletten zijn niet genoeg gescheiden. De ingangen op den hoek zijn overbodig. Ook in den gevel doen ze niet goed. De voorgevel is zwak door te veel verschillende raamtypen en de middenpartij is er niet genoeg in doorwerkt, staat te veel op zichzelf. De zijgevel is veel beter en regelmatiger.

Res Publica. In dit plan grenzen de wachtlokalen ook gedeeltelijk aan het centraalkantoor, waardoor dit met het oog op doorkijken niet zoo vrij ligt. De afdeelingskantoren liggen te afgezonderd, doordat zij directen toegang missen. De communicatie is zoodoende gebrekkig. De toiletten grenzend aan het centraalkantoor zijn niet gelukkig.

Zeer goed van vinding zijn de overdekte gaanderijen en hoeken, die het idee „Beurs" aardig vertolken. Jammer, dat zij onvoldoende zijn opgelost in verband met het bovenplan. Daardoor komen de hoekpartijen te wankel te staan.

Overigens is de architectuur van zeer goede kwaliteit en het silhouet van het gebouw prachtig gesloten, terwijl het geheel met veel smaak voorgedragen is.

Gammakruis (in krans). De plattegrond is zeer mooi, en vertoont een goede distributie van het bedrijf. Ligging der chefs is goed. De toiletten in het souterrain zijn te ver af, doch kunnen door omwisseling met rijwielbergplaats dichterbij gebracht worden. Het voorgedeelte is veel te grootsch van opvatting, vooral op de verdieping, waar de aanleg van hal en trappen voor een museum of ander momenteel gebouw zou kunnen dienen. De kwaliteit der architectuur staat in omgekeerde verhouding tot die van het plan en is maar zeer zwak te noemen. De middenpartij in den voorgevel is in het dak niet opgelost. De schaal van de versiering van het fries en van het glas-in-lood in het detail is te grof. De ingang is goed. Het teekenwerk is buitengewoon verzorgd en

mee van 't beste. Uit de inzending blijken verschillende medewerkers. De perspectief, die uitmuntend gewasschen is, geeft niet dezelfde verhoudingen en gevel-indeelingen als de projectieteekeningen.

Aan 't werk. De wachtzalen zijn goed van grootte en ligging. De hoofdverdieping is in 't algemeen goed, doch in de details hier en daar wat verloopen. De toiletten zijn te onoverzichtelijk en in vele gevallen niet voldoende aan de buitenlucht gelegen. De kantoren voor de intercomm. arbeidsbemiddeling en de beroepskeuze zijn goed gelegen, doch zullen geen ander licht dan kunstlicht kunnen krijgen. Op de verdieping is de koffiekamer te ver van de woning en zijn de verbindingstrapjes niet opgelost. De architectuur is groot gehouden. Het torentje op den voorgevel is te nietig. De aansluiting van de wachtzalen en hoekpartijen in de zijgevels is nog zwak. Het teekenwerk is correct.

Arbeid adelt. Hier zijn de wachtlokalen aan den kleinen kant en de afdeelingskantoren te veel gesplitst, waardoor het bedrijf niet zoo gecentraliseerd blijft. De ligging der chefkamers getuigt van goede bestudeering van het gegeven. De omtrek van het plan is door de vele sprongen wat onrustig. Het verdiepingsplan houdt weinig verband met beneden (verschillende partijen door gang verbonden).

Het gebouw bezit mede door het karakter zijner architectuur ongetwijfeld een zekere eenheid. Echter blijkt dat de ontwerper de plastiek van het bouwwerk nog niet beheerscht en nog te veel in het platte vlak denkt, want de projectieteekening doet een voorname fijnheid vermoeden, die in de perspectief niet terug te vinden is. Ook de kronkelwolken doen er schade. Het teekenwerk is zeer goed en de detail geeft wel blijk van aanleg.

Driehoek (teeken). Dit plan is zeer evenwichtig en geeft een uitstekende oplossing van het gegeven. Ligging van de kantoren voor intercomm. arbeidsbemiddeling en beroepskeuze zou te verbeteren zijn, evenals de verlichting der toiletten bij de wachtzalen, die nu te gering is. De kleine lichthoven in den voorbouw zijn goed gevonden en goed op hun plaats. De schaal van hoofdtrap, vestibule en gangen is zeer geslaagd. Bij de architectuur is de ontwerper schijnbaar de dupe van een principe geworden, door het simpele te ver te willen doorvoeren. Daardoor geeft het gebouw niets belangrijks, wat uit het detail wel het duidelijkst spreekt. Ook is de verdieping van de halramen in den zijgevel niet mooi. Het teekenwerk is zeer vlot.

Prijsvraag II. Ontwerp: Ontvanghal in het gebouw eener groote Uitgeversfirma.

Als antwoord op deze prijsvraag kwamen vier ontwerpen in. Daar door geen der ontwerpers een voldoende oplossing van het programma is gegeven, besloot de jury de eerste en de tweede prijs niet toe te kennen, mede om de volgende redenen. In het programma wordt de bestemming der hal omschreven als te zijn een voor het publiek aangenaam en voornaam ingerichte ruimte, welke den indruk geeft van hetgeen een uitgeversfirma presteert. Dit laatste moet blijken uit de vrucht van haar arbeid in den vorm van uitgekomen boek- en plaatwerken, enz. Wandruimten, ingebouwde en vrijstaande vitrines zouden tot uitstalling daarvan moeten dienen. Nu blijkt uit het ingezonden werk, dat geen der ontwerpers de bovenstaande gegevens zoo heeft verwerkt, dat zijn ontwerp het karakter draagt van een ontvang-, tevens tentoonstellingsruimte. Deze wordt nu verkregen door het plaatsen van een armstoel, bloemen- en andere tafels.

De ontwerper *Motto B. J.* heeft er blijkbaar niet aan gedacht op eenigerlei wijze de hal te maken tot meer dan een ruimte, waarin kantoor en trap uitkomen. Het is een groote vestibule, met gemetselde lambris, die zich allerminst leent tot verwezenlijking van de gevraagde bestemming. Het ontwerp is droog. Vermoedelijk gaat de verwerking van het gegeven boven de krachten van den ontwerper.

De ontwerper *Motto Bezonnenheid* heeft, zooals uit den plattegrond blijkt, meer aandacht geschonken aan een oplossing in den zin van het programma, doch ook hij is daarin niet voldoende geslaagd. Zijn ontwerp geeft geheel den indruk van een betimmerde kamer weer, een kamer, waar men bijeenkomt, gezien de vele stoelen en de groote tafel, om te lezen meer dan om bind-, druk- en plaatwerk te bezichtigen. De wandruimte ter zijde van kantoor- en directiekamer hadden meer benut kunnen worden. De bovengedeelten van de wanden, voor het tentoonstellen van affiches bedoeld, leenen zich daartoe niet bij voorkeur, daar de onderkant eener affiche of plaat zich 3.25 M. boven den vloer bevindt. Het ontwerp vertoont een zekere eenheid in behandeling; het teekenwerk is goed.

Motto P. F. De plattegronden zijn niet geheel afgewerkt. De teekening der vier wanden doet de bedoeling van den ontwerper duidelijk zien, deze en de perspectiefteekening vertoonen een rijkbetimmerde zaal in tegenstelling der gevraagde ontvang- en expositieruimte. Kan mogelijk hier of daar in de betimmering een gelegenheid tot het ter bezichtiging stellen van een plaat gevonden worden, dan is deze gelegenheid zoo ondergeschikt aan het geheel, dat deze van geen invloed daarop is.

De teekeningen zijn vlot en met zorg behandeld; de perspectiefteekening is frisch en handig opgezet.

Motto Editor. Hoewel ook in deze teekeningen de ontwerper de vraag niet heeft beantwoord en ook dit plan niet voldoet aan de eischen, die een ontvang- en tentoonstellingsruimte vraagt, geeft de perspectief den indruk van een hal, doch niet zooals deze werd gevraagd, maar veel meer herinnert aan die van een landhuis, waar men zich rustig nederzet om door het groote venster van een mooi uitzicht te genieten.

De ruimte in het algemeen en die der wanden is te weinig benut. Dit ontwerp vertoont in gunstige tegenstelling met de reeds genoemde ontwerpen een zeker karakter.

De teekeningen zijn met smaak behandeld; de gekleurde perspectief is een verdienstelijk werkstukje.

Om een en ander verdient dit ontwerp de voorkeur boven de anderen.

Den ontwerper, den heer W. P. Meyer te Bussum, werd de derde prijs, een eervolle vermelding met getuigschrift, toegekend.

Prijsvraag III: Ontwerp voor een pakhuisgevel.

Gezien het groot aantal inzendingen stelt de Jury met voldoening vast, dat de lust voor de beantwoording dezer prijsvraag bijzonder is geweest. Waar het onderwerp daartoe gereede aanleiding gaf, bleek als van zelf uit de een en vijftig ingekomen antwoorden een groote verscheidenheid in opvatting en uitbeelding. Door allen is echter in meerdere of mindere mate, op bijzonder goede of minder juiste wijze het pakhuis-type tot uiting gebracht. Zoo werd de beoordeeling gevraagd van ontwerpen,

welker vormgeving weinig zeggend was, evenals van andere, welke door samenstelling, vorm en kleur een uiting bleken te zijn van een krachtig en gezond beginsel. Uit zeer alledaagsche, betere en enkele zeer goede en voorname ontwerpen, moest de keuze bepaald worden. Dit had tengevolge, dat bij eerste beoordeeling uit vielen de inzendingen onder Motto:

1. Dubbele cirkel, waarin Excelsior om cijfer drie in driehoek; 2. G. en R.; 3. M in twee cirkels (teeken); 4. Drawing; 5. Zuiden; 6. Gammakruis (teeken); 7. Colly; 8. Mercuur (I); 9. cirkel en driehoek (door elkander geteekend); 10. Vraagteeken in cirkel (teeken); 11. Cuba; 12. Onze tweeling; 13. Zaanstreek; 14. O W.; 15. M.; 16. Vita Lis; 17. Gaffelkruis teeken in vijfhoek, waarom cirkel in kwadraat (figuur); 18. N; 19. Mery; 20. Berjau; 21. Langs de haven.

Bij de tweede beoordeeling vielen uit:

22. Rivierstad; 23. Zoo of beter; 24. Ruimten; 25. Rust-Roest; 26. Welvaart; 27. Handvorm; 28. Materiaal; 29. Baksteen (I); 30 X; 31 A. B.; 32 D. E. (monogram in cirkel); 33. Bep; 34. Mobilis; 35. de Tijdgeest; 36. No. 13; 37. Kleur; 38. Alex; 39. Contra.

Zoodat over bleven:

40. B. B. B.; 41. Mars; 42. Ware House; 43. Mercuur (II); 44. Hoop; 45. Twee scheepjes; 46. Tien (Rom. cijfer); 47. B. B.; 48. Karakter; 49. Baksteen (II); 50. A. H.; 51. G en B.

Buiten beoordeeling bleven A. H. en G. en B., als niet voldoende aan het programma.

Hoewel voor den pakhuisgevel drie prijzen waren uitgeloofd, besloot de jury aan het Bestuur der vereeniging B en V voor te stellen, gezien de vele goede ontwerpen, welke daardoor in aanmerking kwamen, twee eerste, twee tweede-, twee derde- en twee vierde prijzen toe te kennen, en wel:

een 1e prijs: bronzen medaille met getuigschrift der Vereeniging en ƒ 25.— aan Motto Baksteen (II), ontwerper de heer C. van Eesteren te Alblasserdam;

een tweede 1e prijs: bronzen medaille met getuigschrift der Vereeniging en ƒ 25.— aan Motto Karakter, ontwerper de heer H. Russcher te Rotterdam.

een tweede prijs: eervolle vermelding met getuigschrift der Vereeniging en ƒ 15.— aan Motto B.B., ontwerper de heer L. C. v. d. Vlugt L. Czn. te Rotterdam.

een tweede tweede prijs: eervolle vermelding met getuigschrift der Vereeniging en ƒ 15.— aan motto Tien (Rom. cijfer, ontwerper de heer A. de Kok te Delft.

een derde prijs: eervolle vermelding met getuigschrift der Vereeniging en ƒ 7.50 aan Motto Twee scheepjes, ontwerper de heer G. van der Gaast te Utrecht.

een tweede derde prijs: eervolle vermelding met getuigschrift der Vereeniging en ƒ 7.50 aan motto Hoop, ontwerper de heer J. Zuidema te Leeuwarden.

een vierde prijs: eervolle vermelding aan Motto Mercuur (II), ontwerper de heer P. Kloosterboer te Zeist;

een tweede vierde prijs: eervolle vermelding aan Motto Ware House, ontwerper de heer Ant. Pet te Utrecht.

Korte beoordeeling der gevels:

1. *Motto Excelsior.* Ondanks uitvoerigheid een zwak ontwerp; kleur leelijk.
2. *Motto G. en R.* Gevel zonder bekoring; plaatsing van ramen en deuren goed.
3. *Motto M in cirkels.* Goed van indeeling; ingang is zwak.
4. *Motto Drawing.* Een alledaagsche opvatting. Wat is bedoeld door ontwerper met het teekenen van den gevel op een scheven plattegrond?
5. *Motto Zuiden.* Het pakhuiskarakter wordt gemist; raamopeningen te groot, vooral het topgevelraam.
6. *Motto Gammakruis.* Meer woonhuis, dan pakhuisgevel; vrij goed geteekend; kleur hard.
7. *Motto Colla.* Een weinig zeggend ontwerp; deuropeningen der verdiepingen erg smal; weifelend geteekend.
8. *Motto Mercuur* (I). Deuropeningen goed van verhouding; de ramen zijn die eener fabriek en ook te groot voor de pijlers, waarin deze zijn gevat; pijlers te zwaar van detail; teekenwerk goed.
9. *Motto Cirkel en Driehoek.* Gevel van heel gewone opvatting; de verhoudingen zijn over het algemeen goed.
10. *Motto Vraagteeken in cirkel.* Groote verscheidenheid van motieven is oorzaak van een onrustig geheel.
11. *Motto Cuba.* Een zwaar somber ontwerp; te groote gevelbekroningen; geen pakhuisramen; de kleur herinnert aan een zekere houtsoort.
12. *Motto Onze Tweeling.* Een onnoodig aantal sprongen in het metselwerk, onrustig gemaakt door sterk sprekende geteerde steenen.
13. *Motto Zaanstreek.* Een eentonige gevel met zorg geteekend; het verband tusschen begane grond- en verdieping-ramen is verbroken.
14. *Motto O. W.* Hoofdindeeling goed; verder een gewoon ontwerp.
15. *Motto M.* Een rustige doch droge gevel; teekenwerk goed.
16. *Motto Vita Lia.* Door de verscheidenheid in afsluiting van gevel-traliën en deur- en raamopeningen is het ontwerp niet geslaagd; teekening wel met zorg behandeld.
17. *Motto Gaffelkruis enz.* Een vrij goede gevel; afsluiting van den topgevel in slappe lijn.
18. *Motto N.* De verhouding van pilasters en terugliggende gevelgedeelten is niet gunstig; de deuren zijn arm.
19. *Motto Mery.* Zonderlinge toepassing van gekleurde metselsteenen, vooral de zich beurtelings versmallende en verbreedende randen ter linker- en rechterzijde van den gevel zijn zonder zin en evenals de andere uitmetselingen onrustig van teekening; deuren van de bovenste verdieping te groot.
20. *Motto Boyjan.* Geen pakhuisramen, dak- en topgevel-oplossing niet gelukkig van vorm.
21. *Motto Langs de Haven.* Gezocht zijn de massale steunbeeren; zij maken den gevel onnoodig zwaar en benemen veel pakhuisruimte. Teekenwerk is grof; de dwarrelende serpentine lijnen vermogen het sombere aanzien niet weg te nemen.
22. *Motto Rivierstad.* Vertoont geen pakhuis; is meer het fabriekstype, al kan er geheschen worden; een besliste fout is het kalme doorloopen van gemetselde lagen over de raam- en deuropeningen.
23. *Motto Zoo of beter.* Meer fabriek dan pakhuis, ingang beg. grond goed geplaatst; vrij goed ontwerp.
24. *Motto Ruimten.* Door het sterk terugspringen van de middenpartij wordt de gevel te opvallend in drie deelen gesneden; de pakhuisdeuren komen daardoor niet genoeg tot hun recht; ramen goed van verhouding.
25. *Motto Rust-Roest.* Topgeveltje niet in verhouding met gevel en dak; ramen en deuren goed geplaatst; teekening met zorg behandeld en gekleurd.
26. *Motto Welvaart.* De midden-partij is door de opgaande lijnen en de groote breedte te overwegend geworden. Topgevel rustig; teekening met toewijding behandeld.
27. *Motto Handvorm.* Een gevel van zeer gewone opvatting; onnoodig door terugliggende gedeelten verdeeld.

28. *Motto Materiaal.* Hoofdindeeling rustig, het in den gevel zichtbaar doorloopen van de betonvloeren werkt niet gunstig; onnoodig bewerkelijke uitbouw aan den topgevel met slechte schoorconstructie.
29. *Motto Baksteen* (I). Een zeer eenvoudige rustige gevel; wel pakhuistype; de rechte strekken der deuropeningen hangen tusschen de muren.
30. *Motto X.* Dezelfde opmerkingen als bij 29. Baksteen.
31. *Motto A. B.* Artistiek ontworpen en geteekend; deuren der verdiepingen minder goed geplaatst; het geheel doet meer aan een fabriek of werkplaats dan aan een pakhuis denken, vooral de groote ramen werken daartoe mede.
32. *Motto D. E.* (in cirkels). Een eenvoudige pakhuisgevel; de ongelijke hoogte, waarop de ramen en deuren zijn geplaatst, werkt wat onrustig evenals de vorm van de afsluiting der deuropeningen.
33. *Motto Een.* Rustige gevel; details van pilastervoeten en bekroningen niet mooi.
34. *Motto Mobilia.* Gevel goed van compositie; ramen te groot; te veel fabriekstype. Ingang en ramen begane grond goed van verhouding.
35. *Motto de Tijdgeest.* Rustige gevel; zware kozijnhout doet goed; ramen te groot.
36. *Motto No. 13.* Een eenvoudige goede pakhuisgevel; ramen en deuren goed geplaatst; teekening met zorg bewerkt.
37. *Motto Kleur.* Een goed ontwerp; frisch en smaakvol gekleurd.
38. *Motto Alex.* Een ontwerp van zeer nuchteren vorm.
39. *Motto Contra.* Gevel zeer zwaar in opbouw; vertoont door de pilasterindeeling en het groote aantal terugmetselingen weinig tegenstelling; goed geteekend.
40. *Motto B. B. B.* Een zeer gevoelig ontwerp; rustige gevel; met fijnen smaak gekleurd en geteekend.
41. *Motto Mars.* Een vlakke en daardoor groot gehouden gevel; goede pakhuisramen.
42. *Motto Ware House.* Goede pakhuisgevel, dak, deuren en ramen van de zolderverdieping te groot; zolderkozijn niet mooi opgelost; frisch gekleurd en geteekend.
43. *Motto Mercuur* (II). Een groot gehouden ontwerp; ramen en deuren mooi gegroepeerd; plint van grijze baksteen vormt een stevigen voet en tegenstelling tegen de fijne gevelkleur; teekening met smaak gekleurd.
44. *Motto Hoop.* Een sobere, hoogst eenvoudige, doch door plaatsing en tegenstelling van raam- en deuropeningen een bijzonder goede pakhuisgevel.
45. *Motto Twee scheepjes.* Een gevel van zeer afwijkende opvatting en uitvoering; door de donkere diep teruggliggende deuren wordt het vermoeden van twee gevels gewekt. Het groot aantal metselingen (ribbelingen) geeft den gevel bij zijn geslotenheid een groote verfijning van indeeling.
46. *Motto Tien.* (Rom. cijfers). Het aanbrengen van moerbinten in het midden van de breedte van het pakhuis gaf den ontwerper aanleiding tot een oplossing, welke afwijkt van de andere ontwerpen. De gevel vertoont groote eenheid in samenstelling en opbouw, is gesloten en bovendien van een zeer levendige werking; teekening goed geteekend en mooi gekleurd.
47. *Motto B. B.* Vermoedelijk heeft de ontwerper een weinig schuin oploopend dak bedoeld. De gevel vertoont een modern ontwerp met al de goede eigenschappen daarvan. De gesloten pakhuisgevel is aangenaam door de pilasters onderverdeeld; lichtopeningen goed geplaatst; gevelafsluiting met smaak opgelost en 't geheel is een goede compositie en in frissche kleuren opgezet.
48. *Motto Karakter.* Een massaal ononderbroken gevelvlak met stoere topgevelafsluiting, waardoor de gevel bijzonder rustig aandoet, mede door vorm en juiste plaatsing van ramen, deuren en goed opgeloste trijschblak.

Deze gevel is klaar voor de uitvoering, mooi geteekend en zeer gevoelig gekleurd.

49. *Motto Baksteen (II).* Een zeer geslaagd ontwerp, van bijzonder goede en voorname verhoudingen, mooi zijn de pakhuisramen gevat in de omlijsting, welke de eenvoudige, juist geplaatste deuren omgeeft en mede door haar tinteling van licht en schaduw het groote gevelvlak verfijnt. Vermoedelijk zal de topgevel er beter door worden, wanneer deze niet in schuine vlakken wordt opgemetseld.
50. *Motto A. H.* Jammer, dat deze gevel een verdieping te weinig heeft en daardoor niet aan de gestelde eischen voldoet. Zeer zeker was het werk van dezen ontwerper in aanmerking gekomen voor een onderscheiding, door de goede hoedanigheden, welke het doet zien.
51. *Motto G. en B.* Door zijn teekening op schaal 1 à 50 te teekenen heeft ook deze ontwerper niet aan de programma-eischen voldaan.

Ontwerp overigens vrij goed, meer fabriekstype dan pakhuis.

De Jury,

Jan Stuivinga,
Willem Stok,
Melch. Vermeer,
J. Coenraad Meischke, } Rapporteurs.
J. Heijink,

Rotterdam, December 1917.

A. VAN WALEN.

Ziet hier Buitenleden en nooit de Vergaderingen bezoekende Gewone Leden, de voornaamste functionaris van het Genootschap, wiens lof in 33 achtereen volgende jaarverslagen gezegd en gezongen is. Kent gij hem niet, hij kent U wel, al ware het slechts aan de wijze waarop gij Uw contributie betaalt. Vijfhonderd vergaderingen van „A. et A." heeft hij meegemaakt en hij mocht ze niet doorslapen, daar hij bij het „Van Walen, stembriefjes" met de kwispedoor moest rondgaan.

Hij volgde een ambtenaar op, die met Nieuwjaar kaartjes rondgaf: „Aanspreker en Bode van Architectura", en verder vergeten is. In de dagen van „Parkzicht" was hij nachtportier, de weldaden die hij in zijn 55-jarig leven ondervond, bestaan in de verlossing van dat baantje, en de schenking van „A.et A." van een goud horloge op zijn 25-jarig jubileum, toen hij tevens van de Mij. van Nijverheid de zilveren medaille met oorkonde kreeg voor 25-jarige trouwe plichtsvervulling bij één patroon. Toen hij 12½ jaar Bode van het Genootschap was, schonk men hem een glas bier. Van drinken trouwens houdt hij niet, maar rooken doet hij graag. Ik ken hem ruim drie jaar, en de berustende onverschilligheid van zijn gezicht suggereerde mij zijn toestand als boven aardsche miserabelheden uit. Dat het met zijn kar — ronddraaien in den leescirkel, — een hopeloos aftobben voor hem was, heb ik tot mijn schande nooit beseft. De kar heeft hij al die jaren sterk en gezond gehouden en braaf gesmeerd en gelakt, het is zeker dat de kar beter verzorgd is dan zijn eigen vijftigjarig korpus. De leden van den leescirkel ontvangen de portefeuille, in volgorde hunner toetreding, met het gevolg dat de kar van A op den Haarlemmerdijk naar Z in de Linnaeusstraat moet gedouwd worden met voorbijgaan der Leden B., C. en

D., zoo die tusschen beide adressen wonen. Het verwondert mij, dat ik nooit uit zijn Pieter Jelles Troelstra-gezicht een booze of verontwaardigde blik heb gezien of een sociaal-democratische terechtwijzing heb ontvangen; hij klaagt of moppert nimmer, en al zijn heeren zijn even best. Den beste zou hij G. J. Rutgers vinden, die hem nooit 2 maal liet loopen voor hetzelfde, en die hem zijn pensioen, dat over 9 jaar ingaat, bezorgde.

Maar hij blijft er bij dat al zijn heeren even best bennen, „het eerste standje moet nog komen."

Twee keer meende hij dat in zijn leven het jaar 1000 aanbrak en zijn wereld verging: toen het Bestuur van Jan Springer en toen dat van Paul de Jongh heenging. Maar „Architectura" leeft nog en hij leeft mee. Gelachen heeft hij ook wel, toen in een tooneelstuk van „A. et A." De Jongh als dienstmeid optrad en J. H. de Groot als Vitrivius of Viollet-le-Duc, daar wil hij afwezen. En nog een keer toen bij een excursie naar Breukelen, o zoo lang geleden, een vermaard Eerelid in het water viel. Vroeger ging hij altijd mee op de excursies als kellner en zag toe dat de heeren hun maag niet overlaaiden. Een excursie trof kermis in Alkmaar, en Van Walen kreeg het den volgenden morgen te kwaad met de vrouw van dien deelnemer, die niet thuis was gekomen en de voorkeur gaf aan dweilen op de kermis boven het verblijf in zijn wettige echtkoets. Van Walen wordt nog steeds gekweld door twijfelingen of hij toen niet zijn plicht verzuimde, door tegenover dat Lid geen geweld te gebruiken. Trouwe Van Walen, die het kind bent van „Architectura" en thans hare verzorger, werp je twijfelingen aangaande plichtsverzuim van je, zelfs al zou je nalaten nog eenige maanden naar de rechthebbende deelnemers van den leescirkel te zwoegen met je welverzorgde kar, die het symbool is van de zorgen die je in het leven meesleept, en wees overtuigd van de dankbaarheid van je tallooze „heeren", die het Genootschap „Architectura" in leven zullen houden, al ware het slechts zoolang, tot de rechten op je zwaar verdiend pensioen zullen ingaan.

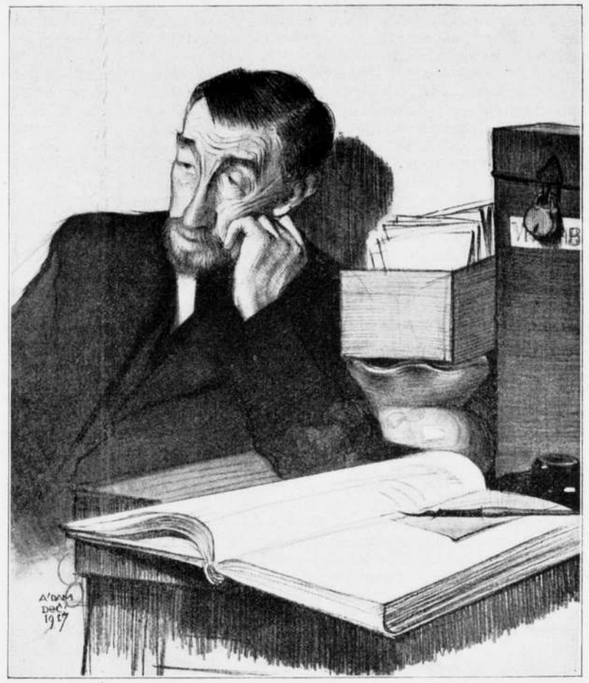

Teekening M. DE KLERK.

A. VAN WALEN.

BOEKBESPREKING

Levende Kunst.

Ned. Maandschrift, gewijd aan de hedendaagsche Bouwkunst enz. enz., onder leiding van Co. Brandes, Bouwmeester M. B. V. A. 1ste Jaargang, 1ste Aflevering.

„Is er niet overal, daar waar een nieuwgeborene is en opwast, vreugde?" vraagt de heer Co Brandes in zijn voorwoord. Als ik denk aan de luiers en het geblêr, en aan deze pasgeborene „Levende Kunst" antwoord ik met mijn hand op mijn hart: Neen.

Het is niet prettig voor de hedendaagsche Bouwkunst, dat dit maandschrift haar gewijd is. De Bouwkunst vertoont zich in haar alledaagschheid. Een keurig maandschrift, als „Levende Kunst" is, moest het overbodige inzien van de publiceering der woningen in het tuindorp Voorschoten. Van deze huizen is geen kwaad te zeggen. Zij zijn als brave burgers, die nooit neiging voelen onfatsoenlijk te worden, en behooren niet afgebeeld te worden, het tijdschrift dat ze opneemt stelt zich op één lijn met „de Prins", waarin alle onderwijzers met 40-jarige dienstvervulling en alle zestigjarige echtvereenigden hun portret vinden.

Het landhuis Paffendorf van de architecten Wouters en Co Brandes, heeft te veel vervlakte Renaissancemotieven: pilasters, lijsten en paneelvullingen, om tot de hedendaagsche Bouwkunst gerekend te mogen worden. Het afgebeelde interieurwerk, al weer Koch's Innendecoration, afdeeling Oostenrijksche kunst. De lichtkronen van architect Stoffels zijn bekend uit de reclameuitgaven van W. J. Stokvis, en er is niets aan te bewonderen, behalve dat ze voor alles te gebruiken en dus niemendallen zijn.

* * *

Klei IX, Jaargang No. 12.

Meent de ontwerper van de Pleinversiering te Hilversum heusch dat het ontwerp van hem is? Ik geloof dat de details van baksteen en ijzerwerk wat erg aan de Klerk en Kramer doen denken. Het geheel is, letterlijk en figuurlijk, òf te laag òf te hoog; op een teekening afgebeeld zou je nooit de schaal raden.

Voor „Klei" een uitnemend bouwsel, dat alle aanbeveling verdient. Ik ben overtuigd dat alle baksteenfabrikanten in Nederland het streven zullen aanmoedigen Holland's pleinen te voorzien van zoo groot mogelijke tassen steenen, en dat de Redacteur van Klei plichtsbeseffend daaraan zal meedoen.

Maar Versteeg s lof op het monumentje te Hilversum in zijn voorste artikel, wordt gevolgd door blaam op de (wat hij noemt) Amsterdamsche richting der „hyperindividueele bouwkunstenaars" in zijn achterste artikel,*) en uit de verbijsterende feiten dat het Hilversumsche monumentje verdwijnen zou, indien men daaraan de Klerk- en Kramerdetails onttrok, en dat het monumentje, behoudens een oppoppenschaal nabouwen van Saarinen's vredespaleis, geheel die hyperindividueele bouwkunstenaars is nagevolgd, moet ik tot mijn leedwezen concludeeren dat, in deze aflevering van Klei de geachte redacteur van voren niet weet dat hij van achteren leeft.

J. F. STAAL.

*) „De Stijl" 1ste Jaargang Afl. 1.

REGLEMENT VOOR DE ADVIES-COMMISSIE VOOR BOUWONTWERPEN EN UITBREIDINGSPLANNEN IN NOORD-HOLLAND.

Art. 1. De Advies-Commissie stelt zich ten doel Burgemeester en Wethouders van de gemeenten in Noord-Holland op hun uitnoodiging van advies te dienen:

a. bij de toepassing van verordenings-bepalingen, die het uiterlijk aanzicht van woningen en gebouwen aan de goedkeuring van Burgemeester en Wethouders onderwerpen;

b. bij de toepassing van verordenings-bepalingen, die betrekking hebben op de handhaving of de bevordering van de schoonheid in stad en land;

c. bij de beoordeeling van ontwerpen van openbare en andere gebouwen;

d. bij de beoordeeling van ontwerp-uitbreidingsplannen.

De adviezen worden kosteloos verstrekt. De Commissie treedt met de gemeentebesturen in overleg betreffende het al of niet verstrekken van bijdragen in de te maken onkosten.

Art. 2. De Advies-Commissie brengt alle opmerkingen, die zij in het belang van de handhaving of ter bevordering van de schoonheid in stad en land gewenscht acht, onder de aandacht van Gedeputeerde Staten van Noord-Holland, van Burgemeester en Wethouders der gemeenten in het gewest of van hen, die daardoor overigens in de termen vallen.

Art. 3. De Advies-Commissie verstrekt de haar gevraagde adviezen zoo spoedig mogelijk. Zoo het advies strekt tot niet-goedkeuring van een ontwerp, moet het met redenen omkleed zijn, tevens zal daaruit moeten blijken op welke wijze door belanghebbende aan de gerezen bezwaren kan tegemoet gekomen worden.

Art. 4. De Advies-Commissie bestaat uit tien leden en wel uit zeven architecten en ingenieurs, drie overige leden, bij voorkeur zijnde de twee Rijkswoning-inspecteurs voor de provincie Noord-Holland en een Burgemeester. Als voorzitter moet een niet-bouwkundig lid optreden.

Voor de eerste maal bestaat de Advies-Commissie uit: Mr. Dr. J. Versteeg, Burgemeester van Nieuwendam. Jhr. G. de Græff, c. i., Rijkswoninginspecteur. D. E. Wentink, Rijkswoninginspecteur. J. E. van der Waerden, c. i., Directeur Bouw- en Woningtoezicht Amsterdam. W. M. Dudok, Directeur Gemeentewerken Hilversum. J. H. W. Leliman, Architect. A. W. Weissman, Architect. J. F. Staal Jr., Architect. G. Versteeg, Architect. A. Keppler, Directeur Woningdienst, Amsterdam.

Indien een plaats openvalt, noodigen de overige leden een persoon uit de plaats in te nemen.

De wijzigingen, welke de samenstelling van de Advies-Commissie ondergaat, worden ter kennis gebracht van Gedeputeerde Staten van Noord-Holland.

Art. 5. Indien zeven leden het verlangen te kennen geven, dat een lid niet langer zitting in de Advies-Commissie zal nemen, verliest zulk een lid zijn lidmaatschap.

Art. 6. De Advies-Commissie kiest uit haar midden een voorzitter, een secretaris en een derde lid, welke worden belast met de dagelijksche leiding der zaken.

Bij ongesteldheid, afwezigheid of ontstentenis wordt de voorzitter vervangen door het in jaren oudste lid, de secretaris door het in jaren jongste lid.

De voorzitter regelt den gang der werkzaamheden.

Art. 7. De Advies-Commissie kan voor bepaalde onderwerpen subcommissies uit haar midden benoemen.

Art. 8. De Advies-Commissie of de subcommissie vergaderen zoo dikwijls de voorzitter dit noodig oordeelt of dit door twee harer leden wordt gevraagd.

De oproeping tot de vergadering geschiedt door den secretaris, die zorgt, dat elk lid, spoedeischende gevallen uitgezonderd, ten minste tweemaal vier en twintig uur vóór het houden der vergadering daartoe schriftelijk wordt opgeroepen.

Art. 9. Alle adviezen worden bij volstrekte meerderheid van stemmen vastgesteld, tenzij de Commissie een harer subcommissies tot het uitbrengen van een advies heeft aangewezen.

Bij staking van stemmen wordt het advies als aangenomen beschouwd.

Art. 10. De secretaris bewaart het archief, legt een of meer registers aan, waarin een beknopte opgave van alle stukken, bij de Advies-Commissie ingekomen, worden ingeschreven, bewaart de minuten der stukken, die van de Commissie uitgaan, houdt de notulen bij, is belast met het beheer der geldmiddelen en houdt aanteekening van de ontvangsten en uitgaven der Commissie.

Art. 11. Jaarlijks wordt vóór 1 Maart een beredeneerd verslag van de werkzaamheden aan Gedeputeerde Staten van Noord-Holland uitgebracht. Dit verslag bevat tevens de rekening en verantwoording, alsmede een begrooting voor het volgend jaar.

* * *

Aan de Adviescommissie voor Noord-Holland, wier reglement bovenstaand is afgedrukt, verleende de Provinciale Staten van Noord-Holland voor het jaar 1918 een subsidie van *f* 3000.—. Het komt mij niet onmogelijk voor, dat deze commissie, mits zij vele te stellen indiens in aanmerking zal nemen, aanmerkelijk werk in de Provincie Noord-Holland kan verrichten. Na de afgrijselijkheden gezien te hebben, die als ontwerper optredende timmerlieden in de provincie veroorzaken, lijkt mij, zonder tegenwerking berusten in die productie, het afzien

van alle kritiek in zich te houden, een houding die ondergeteekende meent bezwaarlijk aan te kunnen nemen.

J. F. Staal Jr.

INGEZONDEN.

Woninghouw te 's-Gravenhage.

Niet zonder ontstemming hebben ondergeteekenden kennis genomen van het ingezonden stuk van den heer W. F. Bernard Wouters in ons blad van 8 December, waarop een stuk is gevolgd van den heer Blaauw met betuigingen van instemming van de heeren Hellendoorn, Prent, Kaagman, Poot en Cramer. En dat waarlijk niet, omdat niet mag worden geweten wat door beide ondergeteekenden in de oprichtersvergadering van de Woningbouwvereeniging „Daal en Berg" inzake het uitschrijven van een prijsvraag is gezegd, maar omdat het in het algemeen tegen alle goede trouw ingaat, wanneer een lid uit een „besloten" vergadering bij meeningsverschil met een ander lid, daarvan melding maakt in een publiek orgaan, en dat nog wel zonder eenige waarschuwing aan den betrokken persoon.
Daarbij heeft de heer Wouters het in die vergadering behandelde op zeer oppervlakkige, om niet te zeggen onjuiste wijze weergegeven, heeft hij geheel „naar zich toe" geredeneerd.
Ten eerste richt hij zich alleen tot den eersten ondergeteekende, terwijl de heer Fels, die daarom ook nu onderteekent, van volkomen dezelfde meening was, en dat ook heeft betoogd. Daarbij spreekt hij van „den grijzen leider" met een „helaas" bij diens argumenten, waaruit maar al te duidelijk blijkt, dat hij deze niet meer op de hoogte van zijn tijd acht, van „toortsdrager" en „bevrijder", die hij n.b. bij verschil van meening niet heeft willen „kwetsen", een betoog om wee van te worden, zoodat genoemde leider bij deze eens en vooral verzoekt van dergelijke eeretitels verschoond te blijven.
Bovendien was „hij zelf" degene, die verzocht een zoo belangrijke beslissing tot de volgende vergadering te verdagen, om de overige leden in de gelegenheid te stellen over de hangende kwestie nog eens na te denken en eventueel inlichtingen in te winnen.
En nu het geval zelf. De wenschelijkheid van het uitschrijven van een prijsvraag is toch waarlijk onder alle omstandigheden, niet zulk een uitgemaakte zaak, dat deze zooals de Heer Blauw beweert „verre" de voorkeur verdient. Het houden van een enquête daarover, hetgeen trouwens genoeg bekend is, zou nog wel eens anders kunnen uitvallen als genoemde Heer meent. Het toeval wil dat „de Heer Wouters", aan twee architecten naar hun meening gevraagd, van den eenen een gelijkluidend advies ontving als van ondergeteekenden.
En weet bovendien de Heer Blaauw zoo zeker, dat bij eventueele afstemming van de prijsvraag, door ondergeteekenden zou zijn geadviseerd het werk „alleen op te dragen aan „de bekende architecten, die overstelpt (! zijn met werk."
Trouwens, al de bekende argumenten zoowel vóór als tegen een prijsvraag, en de laatste zijn zeker niet „zwak", zijn door ondergeteekende in de vergadering nog eens te berde gebracht, met het reeds genoemde resultaat dat de beslissing tot de volgende vergadering werd uitgesteld.
Ondergeteekenden hebben gemeend, nu de prijsvraagkwestie in de vergadering van de woningbouwvereeniging eenmaal is openbaar gemaakt, dit als antwoord op het stuk van den heer Wouters te moeten geven, maar daarbij tevens als hun gevoelen te moeten uitspreken, dat deze openbaarmaking op onkiesche wijze is geschied.

H. P. Berlage Nzn.
H. Fels.

* * *

De Redactie ontving van de Naamlooze Vennootschap Eerste Nederlandsche Electro-Magnetische Uurwerkenfabriek (E. N. E. M.) onderstaand schrijven:

Mijnheer,

In het voorlaatste nummer van Architectura lazen wij onder de opgave van de Comm. van adviezen dat de heer Lauweriks werd genoemd als ontwerper van onze klokkasten, wij moeten U echter opmerkzaam maken, dat genoemde heer tot op heden voor ons geen ontwerp maakte. Wel zal dit binnenkort geschieden. Tot nu toe ontwierp de heer J. N. Munnik, architect, den Haag deze. Wij verzoeken U beleefd dit bericht te willen verbeteren en teekenen.

Hoogachtend,
Naamlooze Vennootschap Eerste Nederl. Electro-Magnetische Uurwerkenfabriek,
J. N. Munnik, Directeur.

BELGISCHE MODERNE KUNSTKRING OPEN WEGEN AMSTERDAM.

Een gezaghebbend woordvoerder der Nederlandsche kunstkritiek schreef onlangs in een der belangrijkste bladen van dit land:

> „Er moeten ook in België jonge, onbekende en bespotte talenten zijn gegroeid in dezen tijd van geestelijke spanningen en nerveus zoeken naar de werkelijkheden van de schilderkunst . . ."
>
> „. . . En het zal dan ook noodzakelijk zijn, dat er spoedig een Belgische tentoonstelling wordt gehouden, waar wij zien wat leeft in een jeugd, die ons zoo ver is en waarin wij toch dezelfde verlangens en mogelijkheden vermoeden . . ."

In dit oord van ballingschap, waar twee onzer geestdriftigste strijders voor het moderne kunstideaal rusten, Rik Wouters en Jules Schmalzigaug — op 't oogenblik zelf van het verschijnen van bovenstaande regelen — kwamen verschillende vooruitstrevende kunstenaars tot elkaar, en stichtten — in ballingschap, maar met blij vooruitzicht op de toekomst in het bevrijde vaderland — den nieuwen Belgischen modernen kunstkring *Open Wegen* (*La Voie Libre*), als gevolg op de overweging dat de moderne kunstuitingen in België den gewenschten bijval en ondersteuning niet genieten. Deze miskenning spruit hoofdzakelijk uit het feit dat onze landgenooten meestal van moderne kunst niets anders weten dan hetgene zij van de felste tegenstanders ervan te hooren krijgen.

Een tweede overweging die de hierondergenoemde heeft vereenigd is deze: het is hoog tijd dat er ten onzent een ernstige poging gedaan wordt om de verschillende beeldende kunstenaars opnieuw in nader verband met elkaar te brengen. Wat zou samenwerking tusschen bouw-, schilder- en beeldhouwkunstenaars al goede vruchten opleveren! En waarom zouden wij met de jongste letteren muziekkunst geen voeling houden.

Nu de omstandigheden iedereen tot denken aansporen, nu de oorlog velen waarschijnlijk een anderen kijk op de dingen zal geven en tevens minder eigenzinnig en meer verdraagzaam zal gemaakt hebben, lijkt de tijd ons gekomen om een toenadering te betrachten tusschen deze Belgische Kunstenaars die zich door innerlijken drang in de moderne richtingen gestuwd voelen, en die hun vertrouwen in deze kunstuitingen verstrekt zien door het medeleven van buitenlandsche toestanden.

De krachten van *Open Wegen* zouden aangewend worden voor een algemeene en een meer bijzondere werking.

Deze laatste kan samengevat worden onder de leuze: *Streven en Strijd voor moderne kunst.*

1. door het houden van tentoonstellingen van werk der leden en gelijkdenkenden;
2. door het houden van lezingen over dit werk;
3. door het geven van uitvoeringen en voordrachten van werk der moderne musici en letterkundigen.

De algemeene werking zou er een zijn van meer theoretische propaganda voor moderne kunst een middel tot onderlinge ontwikkeling en waardeering voor de kunstenaars en tot opvoeding van de menigte, en wel met het volgende programma:

1. Verzamelen van een archief (boeken, platen, foto's lantaarnplaatjes, enz.) betreffende moderne kunstwerken in het buitenland.
2. Idem voor Belgische moderne kunstwerken.
3. Houden van lezingen over moderne kunst in het buiten- en binnenland.
4. Tentoonstelling van documenten uit het archief.
5. Instelling van cursussen in moderne kunst.

Deze werking zou kunnen ingericht worden als volgt: Het beheer, in de hoofdstad gecentraliseerd zou er de hand aan houden dat tentoonstellingen, lezingen en uitvoeringen niet alleenlijk te Brussel, maar ook in de provinciesteden gehouden worden, zoo dat de invloed zoo verspreid mogelijk zou zijn.

Naar goedvinden kunnen kunstenaars uit den vreemde uitgenoodigd worden naast de Belgische kunstenaars hun werk tentoon te stellen.

Aangezien *Open Wegen* een kring, een wil zijn, niet van Vlaamsche noch Waalsche, maar van Belgische kunstenaars, worden beide landstalen voor alle handelingen van de groep volledig gelijk gesteld.

Voorloopig bepaalt onze kring zich tot het vereenigen van Belgische Kunstenaars die in den vreemde vertoeven; bij den terugkeer in België na den vrede zullen alle Belgische Kunstenaars die onze inzichten deelen verzocht worden deel te maken van *Open Wegen* en zal er overgegaan worden tot het kiezen van een bestuur, het opmaken van standregelen, enz.

Maken tot dusver deel van *Open Wegen:*

Willem Paerels, Gustave De Smet, kunstschilders; Hubert Hoste, Jan Pauw, Louis van der Swaelmen, architecten; Jules Vermeere, beeldhouwer; André de Ridder, letterkundige.

DE EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER EN VOOR BOUWKUNDIG TEEKENAAR, AF TE NEMEN IN 1918 EN INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Diploma Bouwkundig Opzichter. Op den **25sten Februari 1918** en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma Bouwkundig opzichter*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking Zij, die op 1 Maart 1918 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Diploma Bouwkundig Teekenaar. Op den **15den April 1918** en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma van Bouwkundig Teekenaar*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1918 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Zij, die deze of een dezer examens wenschen af te leggen, moeten schriftelijk hiervan mededeeling doen **vóór 12 Januari 1918** aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam, alwaar zij ook **vóór dien datum** moeten inzenden:

1e. de geboorteacte of bewijs van ouderdom;

2e. de bewijzen van bekwaamheid en getuigschriften, *geen afschriften* zie art. *15* en *16*, of *14* van de respectieve programma's.

Teekeningen, werkstukken of diploma's Ambachtsscholen worden niet verlangd;

3e. het verschuldigde bedrag van *f* 15.— voor één, of *f* 80.— voor beide examens. Alleen wanneer de candidaat niet kan worden toegelaten wordt dit bedrag teruggezonden.

4e. Wanneer de candidaat reeds vroeger aan een der examens heeft deelgenomen, moet hij daarvan mededeeling doen *met vermelding van het jaar of de jaren, waarin dit heeft plaats gehad*, en kan in dit geval inzending van de in sub 1 en 2 genoemde stukken achterwege blijven.

(Wanneer dit bij de aangifte niet wordt vermeld, geven, bij latere mededeeling, die bij vorige examens behaalde waardecijfers voor „goed" geen vrijstelling).

De candidaten zullen in groepen worden ingedeeld; aan hen die zich hebben aangemeld, zullen alle vereischte inlichtingen, o.a. de data waarop, en de plaats waar het schriftelijk en het mondeling examen zal worden afgenomen, tijdig worden verstrekt.

Eerst na afloop van alle examens wordt de uitslag bekend gemaakt.

Het examen voor Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) zal in 1918 niet plaats hebben, omdat door de mobilisatie, verschillende personen verhinderd zijn aan het examen voor Onderbaas in 1018 deel te nemen, zoodat de kosten per candidaat zeer hoog zouden worden, en in verband met de omstandigheid, dat aan het verzoek der Maatschappij om verhooging der Rijkssubsidie, door de Regeering van wege de tijdsomstandigheden geen gevolg kon worden gegeven.

De Examens voor Bouwkundig Opzichter en voor Bouwkundig Teekenaar zullen echter in 1913 wel plaats hebben.
In de Programma's van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, idem voor Bouwkundig Teekenaar en idem voor Onderbaas wordt aan de bestaande bepalingen omtrent vrijstelling van vakken bij het examen toegevoegd de bepaling, dat hij, die het desbetreffende examen voor de 2de of 3de maal doet, **vrijstelling heeft van elk vak, waarvoor hij bij het laatst afgelegd examen het waardecijfer voor „goed" vastgesteld, heeft behaald.**

De overgangsbepaling, vermeld in art. 16 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, af te nemen in 1918, luidende: De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij vóór 1 Maart 1918 gedurende minstens één jaar opzicht heeft gehouden", **vervalt,** aangezien door de mobilisatie verschillende personen verhinderd zijn geworden aan deze overgangsbepaling te voldoen. De oude bepaling is daardoor weer van kracht geworden: in verband echter met de mobilisatie is de daarin genoemde termijn van twee jaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat de bepaling voor het examen af te nemen in 1918 luidt: **„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens anderhalf jaar met vrucht op burgerlijke bouwwerken practisch (als timmerman, onderbaas of opzichter) werkzaam is geweest."**
Om dezelfde redenen is de termijn van twee jaar, genoemd in art. 14 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouw-

kundig Teekenaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat art. 14 nu luidt:

„Ie candidaat moet de schriftelijke bewijzen overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar op burgerlijke bouwwerken en anderhalf jaar op een of meer teekenbureaux werkzaam is geweest; bekwaamheid in het timmervak zal tot aanbeveling strekken."

Waar de bepaling in de programma's dat een candidaat niet meer dan **drie keer aan hetzelfde Examen** mag deelnemen, tot eenige verwarring heeft aanleiding gegeven, heeft de Commissie van Onderwijs, die de leiding over de examens der Maatschappij heeft, besloten deze bepaling als volgt te lezen:

„Ten einde deze bepaling niet van terugwerkende kracht te doen zijn, is vastgesteld, dat aan het examen, af te nemen in 1915, nog kunnen deelnemen zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan, en verder voldoen aan de eischen van dit programma; tot de daaropvolgende examens zullen echter niet meer toegelaten worden zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan."

In 1918 worden dus niet meer toegelaten zij, die reeds drie keer aan hetzelfde examen hebben deelgenomen.

Betreffende **Bekwaamheid in een der voornaamste Bouwambachten** (art. 15 van het Programma van Eischen voor het Examen van Bouwkundig Opzichter) wordt er aan herinnerd, dat voor het examen af te nemen in 1918 is van kracht de bepaling: **Uitsluitend bekwaamheid in het timmerwerk wordt vereischt,** waarvan getuigschriften zijn over te leggen, gewaarmerkt door leermeester of patroon.

Verder wordt nogmaals het volgende in herinnering gebracht:

De **Programma's van Eischen** voor bovengenoemde examens zijn kosteloos op aanvraag verkrijgbaar bij het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Eveneens zijn aldaar verkrijgbaar de navolgende **Examenvragen**:
Bouwkundig Opzichter 1917, 1916, 1915, 1914 à *f* 0.70;
Bouwkundig Teekenaar 1917, 1916, 1915, 1914, 1911, 1910 à *f* 0.70.
Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) 1914, 1913, 1912 à *f* 0.90.
Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Voor de Commissie van Onderwijs,
De Secretaris, J. P. MIERAS.

PRIJSVRAAG: BOND VAN STEENHOUWERS PATROONS VEREENIGINGEN IN NEDERLAND.

Ingekomen zijn de n.v. ontwerpen onder de motto's

Voor ontwerp A:

Gedachte. — Natuursteen. — N. G. — Zigzag. — Poort. — Tailleur de Pierre. — De steengroeve. — Pax. — T. J. in cirkel. — Natuursteenen terras. — Theehuisportaal. — Sun. — No. 100. — Lantaren Campo Sancto.

Voor ontwerp B:

Natuursteen. — Walvisch (geteekend). — Heldenburg. — T. M. B. — Bleu Turquin. — Natura Artis Magistra. — S. P. N. I.

VERBETERINGEN IN DE LEDENLIJSTEN,

gepubliceerd in Architectura No. 51:

F. A. Barbiers, Architect Amsterdam, moet zijn: *Decoratief Schilder Leeraar* M. O., Amsterdam.
G. Kelfkens Gzn., Heerenwaarden, moet zijn *Utrecht.*
D. A. van Zanten, Bouwkundige, Hilversum, moet zijn: *Architect* Hilversum.
J. Hoogenboom, Rijksopzichter, Renesse, moet zijn: *Joh. Hoogenboom, Architect,* Renesse.

In de lijst Buitenleden is vergeten:
Joh. Knoops, Architect, Nijmegen.

en moet geschrapt worden:
J. W. Stok, architect, Rotterdam.

H.H. Leden worden verzocht bovenstaande verbeteringen te willen overnemen.

FINIS